พระอาจารย์จวน กุลเชฏฺโ

ชีวประวัติ ปฏิปทา

และ

ธรรมเทศนา

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

(สงวนลิขสิทธิ์)

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY
3961116404

วัดเจติยาศรีวิหาร จัดพิมพ์ถวายเป็นอนุสรณ์
ในวโรกาสเสด็จพระราชทานเพลิง
พระอาจารย์จวน กุลเชฏฺโ
ณ วัดเจติยาราม ศรีวิหาร (ภูทอก)
อำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย
วันที่ 18 เมษายน 2524

โย โส สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ

พระสงฆ์สาวกของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น

หมู่ใด เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว

อุชุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ

พระสงฆ์สาวกของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า

หมู่ใด เป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว

ญายปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ

พระสงฆ์สาวกของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า

หมู่ใด เป็นผู้ปฏิบัติถูกแล้ว

สามีจิปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ

พระสงฆ์สาวกของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า

หมู่ใด เป็นผู้ปฏิบัติชอบแล้ว

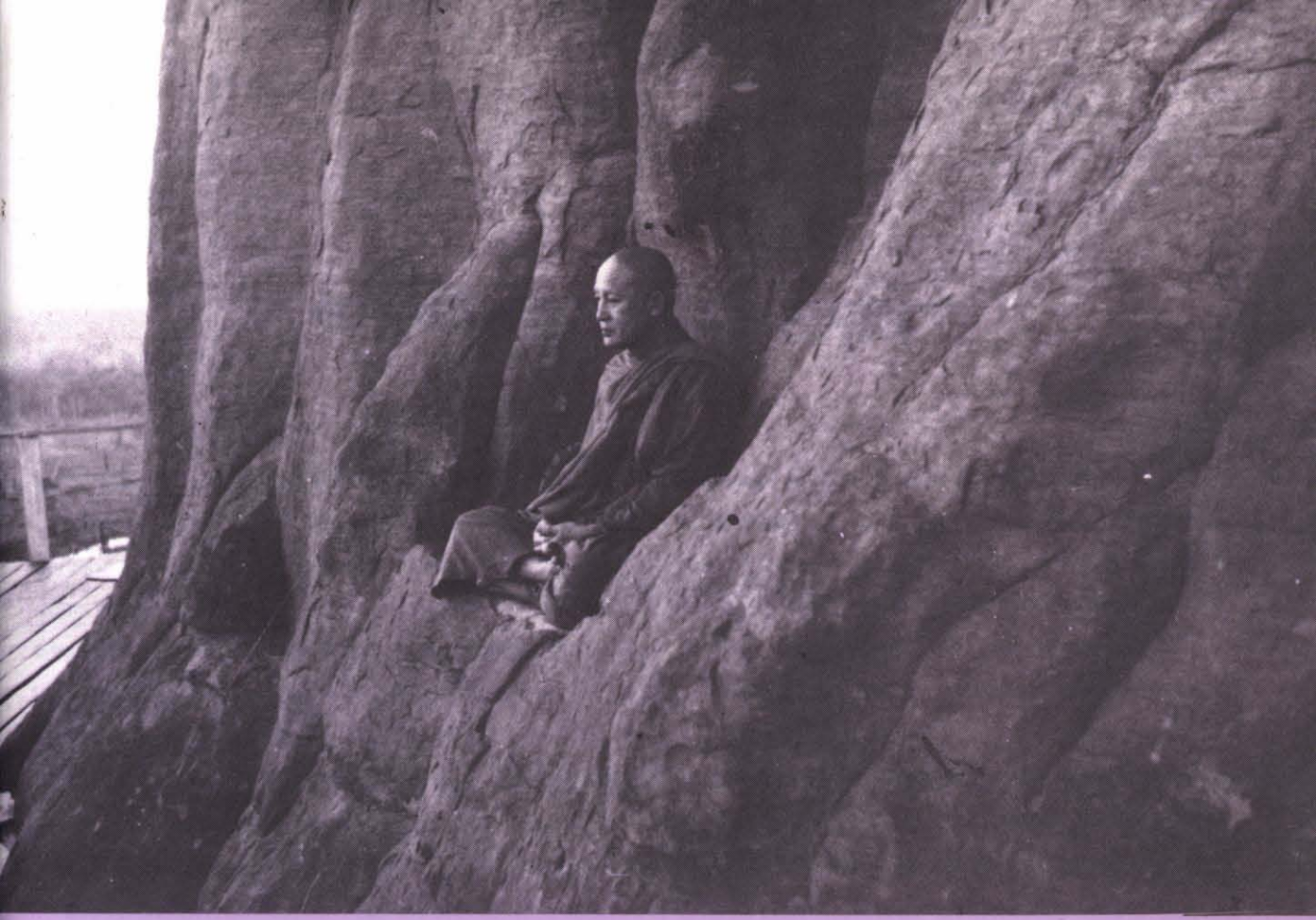

ตมหํ สงฺฆํ อภิปูชยามิ

ข้าพเจ้าขอบูชาโดยยิ่ง ซึ่งพระสงฆ์หมู่นั้น

ตมหํ สงฺฆํ สิรสา นมามิ

ข้าพเจ้าขอนอบน้อม ซึ่งพระสงฆ์หมู่นั้น

ด้วยเศียรเกล้า

รำลึกพระมหากรุณาธิคุณ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ**สมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถ** ได้ทรงมีพระราชปสาทาธิคุณในท่านพระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ ระหว่างแปรพระราชฐานไปประทับอยู่ ณ พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมนมัสการและมีพระราชดำรัสทางธรรมะ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้นิมนต์มาในงานพระราชพิธีและงานพิธีตามโอกาสอันควร เมื่อ***ท่านพระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ*** ประสพอุบัติเหตุเครื่องบินตก ถึงแก่มรณภาพ ณ ตำบลคลองหลวง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี พร้อมด้วย ***ท่านพระอาจารย์วัน อุตฺตโม(พระอุดมสังวรวิสุทธิเถระ) พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม พระอาจารย์สิงห์ทอง ธมฺมวโร*** และ***พระอาจารย์สุพัฒน์ สุขกาโม*** ได้ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์บำเพ็ญพระราชกุศล 7 วัน พระราชทาน ณ วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร เสด็จพระราชดำเนินทรงวางพวงมาลาพระราชทานพร้อมด้วย***สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี*** และ***สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์*** หลายวาระ

สำหรับ***องค์สมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถ*** ได้ทรง "ร่วมทุกข์" กับประดาเครือญาติและสานุศิษย์ของท่านอาจารย์ทุกองค์ ได้พระราชทานพระราชวโรกาสให้ได้เข้าเฝ้าเบื้องพระยุคลบาทอย่างใกล้ชิด นอกจากวันซึ่งมีพระราชภารกิจในงานพระราชพิธีฉัตรมงคลแล้ว ได้เสด็จพระราชดำเนินมาในงานศพทุกคืน ทรงจัดดอกไม้บูชาหน้าศพด้วยพระองค์เองทุกคืน หลายคืนที่เสด็จพระราชดำเนินกลับพระราชวังแล้ว ตกดึกก็เสด็จหวนกลับมาอีก มีคืนหนึ่งเสด็จพระราชดำเนินมาถึงวัดพระศรีมหาธาตุ เป็นเวลาเกือบ 2 นาฬิกาของวันใหม่ ไม่มีเจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังเหลืออยู่ ได้เสด็จมาประทับบนพรม ทรงสวดมนต์และทรงบำเพ็ญภาวนาพร้อมสงฆ์และประชาชน

นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม

ศพของ***ท่านพระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ*** ได้รับพระบรมราชานุญาตให้อัญเชิญกลับไปบำเพ็ญกุศลต่อที่วัดเจติยาคิรีวิหาร กลับถึงภูทอก เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม 2523

เมื่อถึงกำหนดพระราชทานเพลิงศพ ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้กำหนดเป็นงานเสด็จพระราชดำเนินเป็นกรณีพิเศษ เป็นที่ปลื้มปีติ และชื่นชมโสมนัสแห่งคณะสงฆ์ และบรรดาเครือญาติ ศิษยานุศิษย์ ตลอดจนประชาชนทั่วไปสุดจะพรรณนาได้

คณะศิษยานุศิษย์ และเครือญาติของ***ท่านพระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ*** ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายส่วนกุศลที่ได้บำเพ็ญไว้แล้วและที่จะบำเพ็ญต่อไป และขอน้อมถวายพระพรชัยให้ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททั้งสองพระองค์ พร้อมทูลกระหม่อมทุกพระองค์ ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน ให้ทรงพระเกษมศานต์สำราญสุข ให้ทรงนิราศทุกข์ พระเกียรติแผ่ไพศาลไปทั่วทิศ ทรงสถิตสถาพร เป็นบวรฉัตรร่มเกล้าปวงพสกนิกรชาวไทยชั่วกาลนาน

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า คณะศิษยานุศิษย์และญาติ

รำลึกพระกรุณาธิคุณ

และ

พระคุณานุคุณ

เจ้าพระคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก มีพระทัยกรุณาต่อพระทั้งฝ่ายคันถธุระและวิปัสสนาธุระเสมอกัน เสด็จไปทรงเยี่ยมตามวัดป่า โดยมิได้ทรงคำนึงเลยว่าจะอยู่ห่างไกลและทุรกันดารเพียงไร สำหรับที่ภูทอกนี้ ทรงพระเมตตาเสด็จไปเยี่ยม*ท่านพระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ* และมีพระประสงค์จะเสด็จขึ้นเขาภูทอกด้วย หากเนื่องด้วยพระชนมายุสังขารมิอำนวยให้ จึงเสด็จขึ้นไปถึงเพียงเขาชั้นที่สอง แต่ก็ทรงให้เฮลิคอปเตอร์บินวนต่ำเพื่อทอดพระเนตรละพานรอบเขาภูทอกอย่างใกล้ชิด เมื่อทรงทราบข่าวมรณภาพของท่านอาจารย์และพระคณาจารย์ ได้เสด็จไปทรงบำเพ็ญพระกุศลประทาน ณ วัดพระศรีมหาธาตุ เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2523 สำหรับงานพระราชทานเพลิงศพ ซึ่งเคยทรงปรารภไว้ว่า กำหนดเมื่อใดจะเสด็จไปประทานเพลิงด้วยนั้น วาระนี้ได้ทรงพระเมตตา ถวายพระธรรมเทศนาด้วย นับเป็นพระกรุณาธิคุณสุดจะกล่าวได้

เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร ได้มีเมตตาคุณต่อท่านอาจารย์ตลอดมา เช่นเดียวกัน ได้กรุณาไปเยี่ยมที่ภูทอกหลายครั้ง กฐินน้อย ณ พุทธวิหารท้ายเขาชั้นที่ 5 เป็นที่ซึ่งท่านพึงใจในความสงัดวิเวก ไปพักเสมอมิได้ขาด เฉพาะในงานพระราชทานเพลิงศพนี้ ท่านได้กรุณารับเป็นประธานคณะกรรมการจัดงานฝ่ายสงฆ์ ได้ให้คำแนะนำอันมีค่าแก่คณะศิษย์ในการจัดดำเนินงานตลอดมา

เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ คณะสงฆ์ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ต่างได้แสดงมุทิตาจิต ต่อบรรดาศิษย์และญาติโดยถ้วนทั่วกัน

ท่านประธานองคมนตรี คณะองคมนตรี ท่านนายกรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรี ตลอดจนข้าราชการ ประชาชน โดยเฉพาะที่จังหวัดหนองคาย ต่างได้กรุณามากราบคารวะศพและบำเพ็ญกุศลถวาย *ทุกท่านมีส่วนช่วยทำให้งานยากกลายเป็นงานง่าย งานที่ประหนึ่งจะทำไม่ได้ กลับลุล่วงไปด้วยดี*

เป็นพระกรุณาธิคุณและพระคุณานุคุณที่บรรดาศิษย์และญาติขอน้อมจารึกไว้ตลอดกาล

คณะศิษยานุศิษย์ และญาติ

สำเนาถูกต้อง สมคุรัฐสม

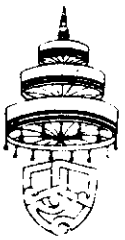

อนุสรณ์

พระอาจารย์จวน กุลเชฏฺโฐ วัดเจติยคีรีวิหาร (ภูทอก)
จังหวัดหนองคาย ได้สั่งสอนศิษย์ทั้งหลายให้ปฏิบัติธรรม
ผู้ใดสามารถหาประโยชน์แก่ตนเอง เช่น

สะพานขันธ์ภูทอก เป็นสิ่งแห่งอัศจรรย์ของสหธรรมิกทั้งหลาย
แสดงว่า ใครอย่าทะนงว่า ตนมีกำลังมากมาย เพราะยังมีความ
มีกำลังมากกว่าเหนือกว่าอยู่อีกเสมอไป.

ทั้งเด็กผู้ใหญ่ ชายหญิง คนไข้คนมีกำลัง เสียชีวิตเป็นอันมาก ล้วนต้องเสีย
ชีวิตไปสู่ความตายเหมือนกันหมด จึงควรสังเกตุคุณธรรม
ของชีวิตให้จงดี.

สภาวะของชีวิตมิใช่อยู่ที่ร่างกาย แต่อยู่ที่คุณธรรมที่อบรมเจริญ
ปรากฏใจ และคุณธรรมความดี ย่อมมาจากคำสอนของพระพุทธเจ้า มิใช่
ดีตามอำเภอใจของบุคคล.

ความดีของพระพุทธเจ้า เป็นของดีมีค่ายิ่งกว่าทอง จากไปเปลี่ยนเปลี่ยน
ผู้เป็นด้วยพ่ายร่างกายตลอดสังสารวัฏ, ไม่เปลี่ยนเปลี่ยนทรัพย์สมบัติ, ไม่
เปลี่ยนเปลี่ยนเรือสายเหล่ากอ, ไม่เปลี่ยนเปลี่ยนด้วยหลอกลวงล้อโกง, และ
ไม่เปลี่ยนเปลี่ยนตน ด้วยการดื่มสุรายาเมา, ทั้งนำเรียกศีล ซึ่งเป็นจัง
หากของตนในทั่วไป เมื่อเจริญองค์งามแข็งแรง ย่อมส่งให้ล่วงพ้น
แยกกิ่งก้านสาขาแข็งแรง เหมือนสมาธิ, และยังจะส่งออกผลที่ยอด
คือปัญญาสืบไป. ทั้งรักษาศีล ย่อมแจ้งว่าตนตลอดออกผล ย่อมพลอย
เพียงเฉาไปตามกัน จึงควรชำระศีลให้บริสุทธิ์ทุกวันเป็น.

จึงควรที่ศิษยานุศิษย์ตลอดผู้เคารพนับถือในท่านอาจารย์จวน
กุลเชฏฺโฐ จะสมหวังใจตลอดความเสด็จไปแล้ว เพราะท่านได้สั่ง
ชีวิตให้ปฏิบัติประโยชน์วิสัยสะพานขันธ์มาแล้ว และเจริญตามรอยท่านมา
เป็นคุณธรรมประจำองค์ของท่านสมบูรณ์แล้ว ย่อมเป็นสมบัติ ฝ่ายพาน-
สมบัติย่อมเป็นที่หวังอย่างไม่ต้องสงสัย.

สังฆเสวีสหธรรมิกสาธารณชน.

วัดเจติยคีรีวิหาร ภูทอก
วันพฤหัสบดี ที่ ๒ เมษายน ๒๕๒๔

คุณานุสสติ

ท่านพระอาจารย์จวน กุลเชฏฺโฐ วัดเจดียาคีรีวิหาร (ภูทอก) จังหวัดหนองคาย เป็นพระอาจารย์ฝ่ายวิปัสสนาธุระรูปหนึ่ง ซึ่งมีผู้เคารพนับถือเป็นอันมาก ทั้งท่านได้สร้างเขาภูทอกให้มีสะพานเวียนขึ้นไปโดยรอบ เป็นชั้น ๆ ขึ้นไปจนถึงยอด ทำให้ภูทอกเป็นรมณียภูมิสำหรับผู้มุ่งไปปฏิบัติธรรมและพักผ่อนชม ดูชมได้ทุกทิศทางของภูเขา ทำให้ภูทอกเป็นที่รู้จักกว้างขวางควบคู่ไปกับองค์ท่านอาจารย์เองด้วย ทั้งท่านได้ดำเนินการสร้างอ่างเก็บน้ำในบริเวณที่ราบแถบเชิงเขาภูทอกไว้อีกด้วย ทำให้ประชาชนได้มีน้ำใช้สอยตลอดจนถึงในฤดูแล้ง ทั้งท่านได้ไปดำเนินการตั้งสำนักสงฆ์ใน*เขตป่าสะแนน* และ*เขตป่าภูวัว* ทั้งสองแห่ง เป็นการช่วยรักษาป่ารักษาสัตว์ป่า และทำให้เป็นที่สงบสุข จึงกล่าวได้ว่าท่านเป็นผู้ปฏิบัติดีชอบ และเป็นพระอาจารย์สอนให้ปฏิบัติดีชอบ และบำเพ็ญประโยชน์ต่าง ๆ เพื่อความดีและความสงบสุขของคนทั้งปวง ความดีเด่นของท่านนำให้บุคคลทั้งใกล้และไกลไปแสดงความเคารพและดูชมภูทอก เพราะสามารถเดินเวียนเป็นชั้น ๆ ไปได้ถึงยอด ทำสำเร็จได้จากความบากบั่นกระทำขึ้นของท่าน กิตติศัพท์อันงามของท่านและภูทอกได้นำให้ได้ไปเยี่ยมถึงภูทอกหลายครั้ง และเห็นว่าเมื่อใครไปถึงแล้วได้พบปะท่านกับทั้งสถานที่ย่อมมีความรู้สึกซาบซึ้งตรึงใจเป็นเหตุให้ต้องไปอีก คล้ายคลึงกัน

สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงมีพระราชปสาทาธิการในท่านพระอาจารย์ และได้ทรงพระกรุณาโปรดให้กำหนดงานพระราชทานเพลิงศพเป็นงานเสด็จพระราชดำเนินเป็นกรณีพิเศษ เป็นที่ปีติปราโมทย์แห่งคณะสงฆ์และคณะศิษยานุศิษย์พลกนิกรประชาชนทั่วไป

สมบัติของสมเด็จสิริ

ท่านพระอาจารย์จวน กุลเชฏฺโฐ กล่าวได้ว่าเป็นผู้ไม่ตายโดยธรรม ตามพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้แปลความว่า **"สัจจะหนึ่ง ธรรมหนึ่ง อหิงสาความไม่เบียดเบียนคือศีลและเมตตากรุณาหนึ่ง สัญญมะความสำรวมคือสติและสมาธิหนึ่ง ทมะความฝึกข่มตนและจิตคือปัญญาหนึ่ง มีในผู้ใด ผู้ประเสริฐทั้งหลายย่อมคบหาสมาคมผู้นั้น นั้นย่อมเป็นสิ่งไม่ตายในโลก"**

คฑ. พรหมสโร

(แบบ ข.)

หมายรับสั่งที่ ๔๐๒๖

สำนักพระราชวัง

๒๔ เมษายน ๒๕๖๓

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ บำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วันพระราชทานเพลิงศพ พระกฐาจารย์ที่มรณภาพอุบัติเหตุเครื่องบินตก ณ ติกติสสมหาเถร วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

วันเสาร์ ที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๓ เวลา ๑๖.๓๐ น. พระราชทานพวงมาลาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และของสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ วางที่หน้าหีบศพ พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ จบ มีพระธรรมเทศนากัณฑ์ ๑ พระ ๔ รูปสวดธรรมคาถา พระพิธีธรรม สวดพระอภิธรรม

วันอาทิตย์ ที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๓ เวลา ๑๐.๔๕ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปที่สวดพระพุทธมนต์แต่วันก่อนถวายพรพระ แล้วรับพระราชทานฉัน พระสงฆ์อีก ๑๐ รูปบังสุกุล เป็นเสร็จการ.

บุญสม พิมพ์.
๔๗ หาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ พระกฐาจารย์
	เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง

โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

กำหนดการบำเพ็ญกุศลศพ
พระคณาจารย์ที่มรณภาพด้วยอุบัติเหตุ
ณ ศึกติสสมหาเถร วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
.....

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม กำหนด ๗ คืน

วันจันทร์ ที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๒๓ เวลา ๑๙.๓๐ น. สมเด็จพระบรมราชินีนาถ เสด็จ ฯ ไปในการพระพิธีธรรม สวดพระอภิธรรม (พระพิธีธรรมวัดสระเกศ)

วันอังคาร ที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๒๓ เวลา ๑๙.๓๐ น. พระพิธีธรรมวัดสระเกศ สวดพระอภิธรรม

วันพุธ ที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๒๓ เวลา ๑๙.๓๐ น. พระพิธีธรรมวัดสระเกศ สวดพระอภิธรรม

วันพฤหัสบดี ที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๒๓ เวลา ๑๙.๓๐ น. พระพิธีธรรมวัดสระเกศ สวดพระอภิธรรม

วันศุกร์ ที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๓ เวลา ๑๙.๓๐ น. พระพิธีธรรมวัดสระเกศ สวดพระอภิธรรม

วันเสาร์ ที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๒๓ เวลา ๑๖.๓๐ น. โปรดเกล้า ฯ บำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน พระราชทานเพลพระ
- พระสงฆ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ มีพระธรรมเทศนาภาษา ๑ (พระพรหมคุณาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดสระเกศ เทศน์)
- สวดธรรมคาถา

เวลา ๑๙.๓๐ น. พระพิธีธรรมวัดสระเกศ สวดพระอภิธรรม

วันอาทิตย์ ที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๒๓ เวลา ๑๐.๔๕ น. พระสงฆ์ที่สวดพระพุทธมนต์แต่วันก่อน รับพระราชทานฉัน
- พระสงฆ์อีก ๑๐ รูป บังสุกุล

เวลา ๑๙.๓๐ น. พระพิธีธรรมวัดสระเกศ สวดพระอภิธรรม

- เป็นเสร็จการพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์โปรดระยะ ๗ วัน
- ต่อจากนี้ไปเป็นการบำเพ็ญกุศลของคณะศิษยานุศิษย์

ภายหลังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้เปลี่ยนกำหนดการของวันที่ 3 และวันที่ 4 มาเป็นกำหนดการของวันที่ 2 และ 3 ตามลำดับ และให้เปลี่ยนของวันที่ 2 มาเป็นวันที่ 4

(แบบ ข.)

หมายรับสั่งที่ ๓๔๖๗

สำนักพระราชวัง

๑ เมษายน ๒๕๒๔

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการพระราชทานเพลิงศพ พระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ ณ เมรุวัดภูทอก อำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย

วันศุกร์ ที่ ๑๗ เมษายน ๒๕๒๔ เวลา ๑๖.๓๐ น. บำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานในการออกเมรุ พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ จบ มีพระธรรมเทศนากัณฑ์ ๑ พระ ๔ รูปสวดธรรมคาถา พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม

วันเสาร์ ที่ ๑๘ เมษายน ๒๕๒๔ เวลา ๗.๐๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปที่สวดพระพุทธมนต์แต่วันก่อนถวายพรพระ แล้วรับพระราชทานฉัน พระสงฆ์อีก ๑๐ รูปบังสุกุล แล้วเชิญหีบศพขึ้นตั้งบนจิตกาธาน

เวลา ๑๕.๐๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเพลิงศพ

วันอาทิตย์ ที่ ๑๙ เมษายน ๒๕๒๔ เวลา ๗.๐๐ น. พระราชทานผ้าไตรและภัตตาหารสามหาบ ในการเก็บอัฐิ

แต่งกายเครื่องแบบปรกติขาว ไว้ทุกข์.

บุญสม/พิมพ์/๒๕๒๑/ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายนมัสการ ผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดภูทอก เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง

โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

กำหนดการ

เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเพลิงศพพระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ

ณ เมรุวัดภูทอก อำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย

วันเสาร์ ที่ ๑๘ เมษายน ๒๕๒๔

- - - - - -

เวลา ๑๔.๐๐ น. - พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนิน พร้อมด้วย สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ โดยเฮลิคอปเตอร์ พระที่นั่ง จากพระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ ไปยังสนามหน้าวัดภูทอก อำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย

เวลา ๑๔.๕๐ น. - เฮลิคอปเตอร์พระที่นั่งถึงสนามหน้าวัดภูทอก อำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย

- ผู้ว่าราชการจังหวัดหนองคาย เฝ้า ฯ รับเสด็จ ฯ และกราบบังคมทูลเบิกข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของจังหวัดเฝ้า ฯ

- เสด็จพระราชดำเนินขึ้นประทับ ณ มุขพลับพลา

(สมควรแก่เวลา)

- เสด็จขึ้นเมรุ

- พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงหอดผ้าไตร

(พระสงฆ์ ๑๐ รูปบังสุกุล)

- ทรงหยิบกระหงข้าวตอกดอกไม้จากเจ้าพนักงานพระราชพิธี ทรงวางที่จิตกาธาน ข้างหีบศพ แล้วทรงหยิบธูปเทียน ดอกไม้จันทน์ ทรงจุดไฟชนวนพระราชทานเพลิง

- เสด็จลงจากเมรุไปประทับ ณ มุขพลับพลา

(ข้าราชการ พระภิกษุ ศิษยานุศิษย์ ขึ้นเมรุเผาศพ)

เวลา ๑๖.๓๐ น. - เสด็จพระราชดำเนินไปประทับเฮลิคอปเตอร์พระที่นั่ง กลับพระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ เสด็จ ฯ ถึงเวลา ๑๗.๑๐ น.

<u>การแต่งกาย</u> แต่งเครื่องแบบปรกติขาว หรือปรกติกากีคอตั้ง ไว้ทุกข์

.....

ที่ รล.๐๐๐๕/๗๕๓

สำนักราชเลขาธิการ

๓๐ มีนาคม ๒๕๒๔

เรื่อง ขอพระราชทานภาพพระราชกรณียกิจ

เรียน นางสุรีพันธุ์ มณีวัต

อ้างถึง หนังสือลงวันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๒๓

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. ภาพพระราชกรณียกิจ ขาว-ดำ ขนาด ๕ x ๗ นิ้ว จำนวน ๑๔ แผ่น

๒. ภาพพระราชกรณียกิจสี ขนาด ๕ x ๗ นิ้ว จำนวน ๑๑ แผ่น

ตามหนังสือที่อ้างถึงข้างต้น ขอพระราชทานภาพพระราชกรณียกิจของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ ในโอกาสเสด็จ ฯ ไปทรงเยี่ยมราษฎรและนมัสการพระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ อดีตเจ้าอาวาสวัดเจติยาคีรีวิหาร อำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย และภาพเหตุการณ์ในการพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ศพ ๗ วัน ของพระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ ตลอดจนภาพอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง สำหรับเชิญไปจัดพิมพ์ประกอบในหนังสือประวัติ และธรรมเทศนา ของพระอาจารย์จวน ฯ ความละเอียดแจ้งอยู่แล้ว นั้น

ได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทาน ซึ่งได้เชิญมาพร้อมนี้ด้วยแล้ว เป็นภาพพระราชกรณียกิจ ขาว-ดำ ขนาด ๕ x ๗ นิ้ว จำนวน ๑๔ แผ่น สี จำนวน ๑๑ แผ่น รวม ๒๕ แผ่น เพื่อท่านจักได้เชิญไปดำเนินการตามประสงค์ ต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

(หม่อมหลวงทวีสันต์ ลดาวัลย์)

ราชเลขาธิการ

กองข่าว

โทร. ๒๒๑๑๑๕๑ - ๕ ต่อ ๓๗

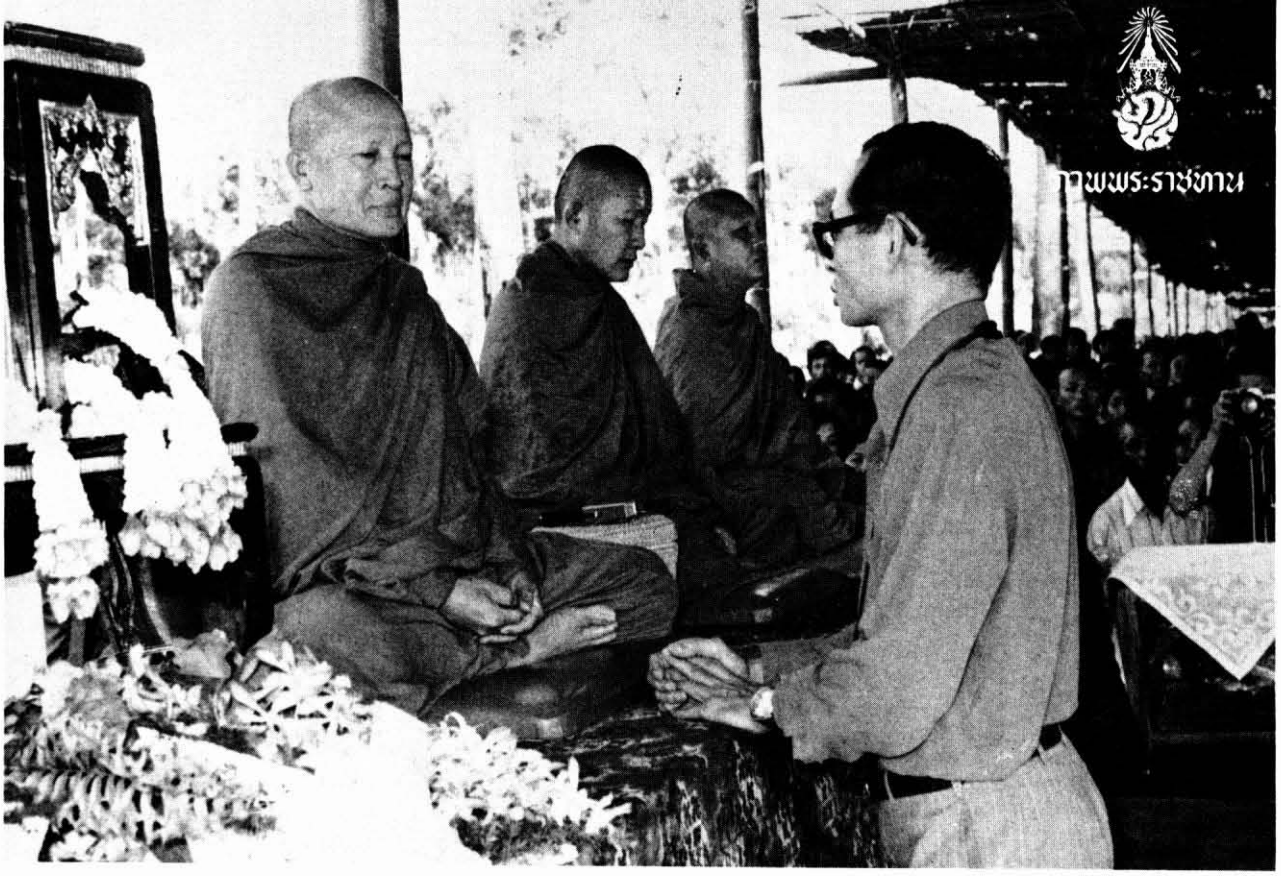

บน : เสด็จพระราชดำเนิน เมื่อ 22 พฤศจิกายน 2520

ล่าง : เสด็จพระราชดำเนินอีกวาระหนึ่ง เมื่อ 11 พฤศจิกายน 2522

ภาพพระราชกรณี

เสด็จพระราชดำเนินทรงบำเพ็ญพระราชกุศล 7 วัน พระราชทานศพพระอาจารย์จวน กุลเชฏฺโ
ณ ศาลาติสสเถระ วัดพระศรีมหาธาตุ 2 พฤษภาคม 2523

บน : เสด็จพระราชดำเนิน ระหว่างงานบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทาน ณ วัดพระศรีมหาธาตุ
ล่าง : มีพระราชปฏิสันถารกับโยมแม่ท่านพระอาจารย์วัน อุตตโม

ภาพพระราชทาน

รูปพระราชทาน

1 สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชฯ ทรง บำเพ็ญพระกุศลประทาน วันที่ 5 พฤษภาคม 2523

2-4 ระหว่างงานบำเพ็ญพระราชกุศล

3 พระพิธีธรรมวัดสระเกศสวดพระอภิธรรม

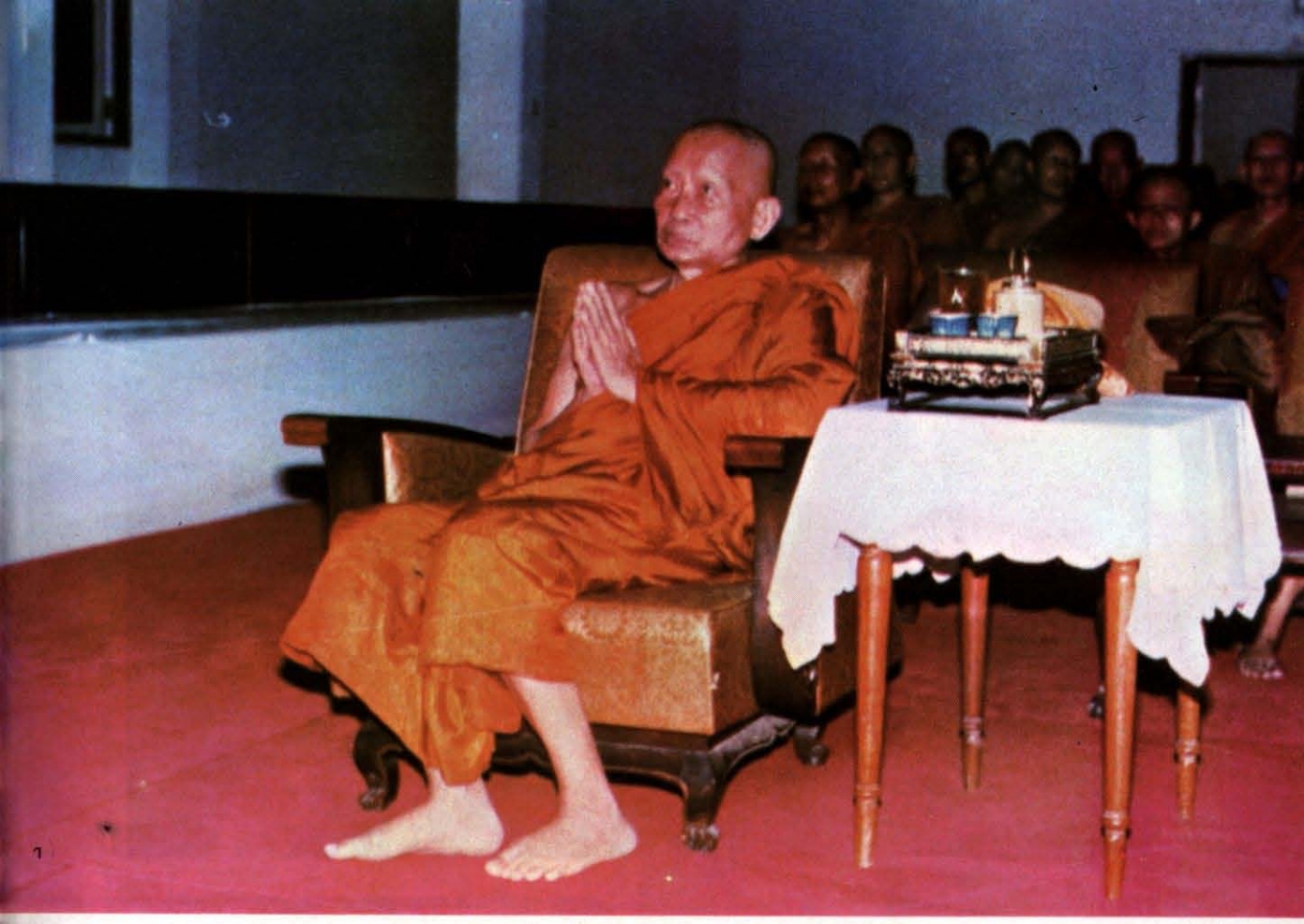

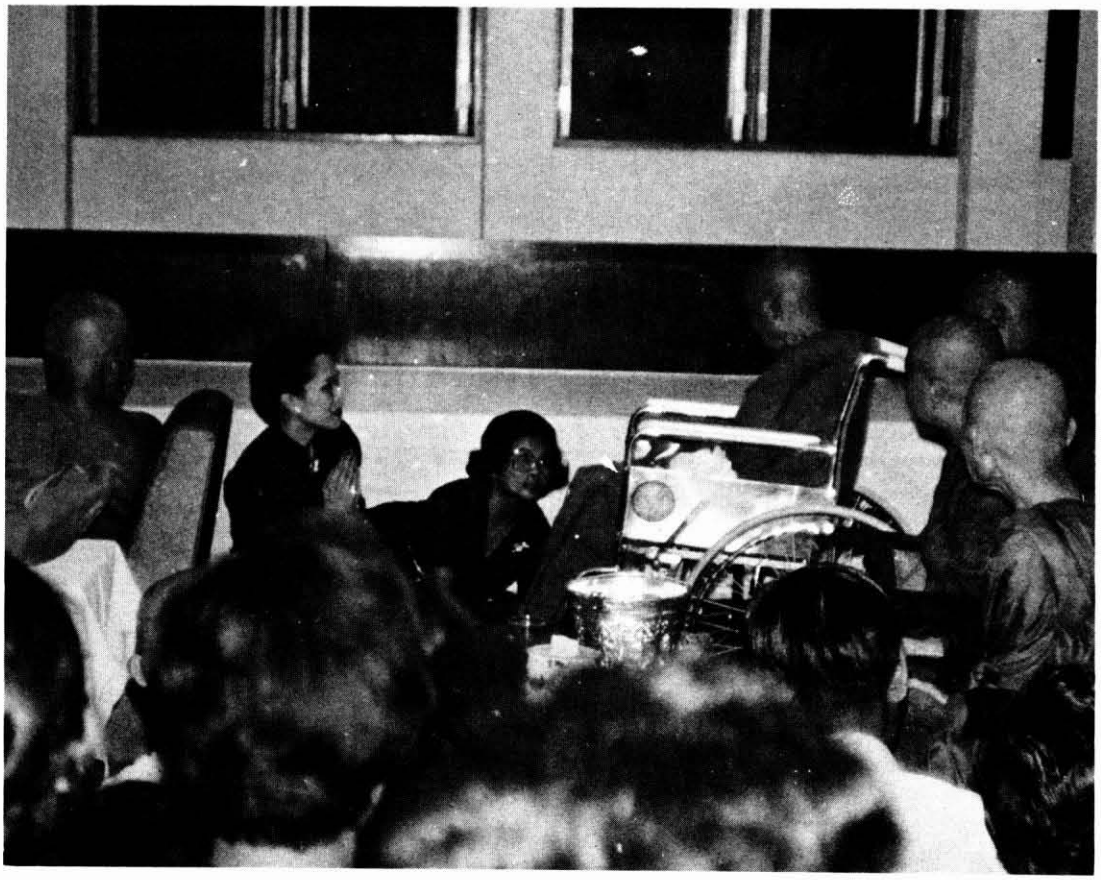

บน : สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระราชปฏิสันถารกับหลวงปู่ชอบ ฐานสโม

ล่าง : โยมแม่ท่านพระอาจารย์วันฯ กำลังเฝ้าฯสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ

สมเด็จเสด็จ
เวลา 01.35 น.
วันที่ 2 เมษายน 2423

คืนวันที่ 3 เมษายน 2523 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมาถึงวัดพระศรีมหาธาตุฯ เวลาเกือบ 2 นาฬิกา ของวันใหม่

1. มีพระราชปฏิสันถารกับพระอาจารย์สุวัจน์ สุวโจ
2-3 ทรงกราบ และทรงจัดดอกไม้
4 ทรงสวดมนต์ และบำเพ็ญภาวนาร่วมกับประชาชน

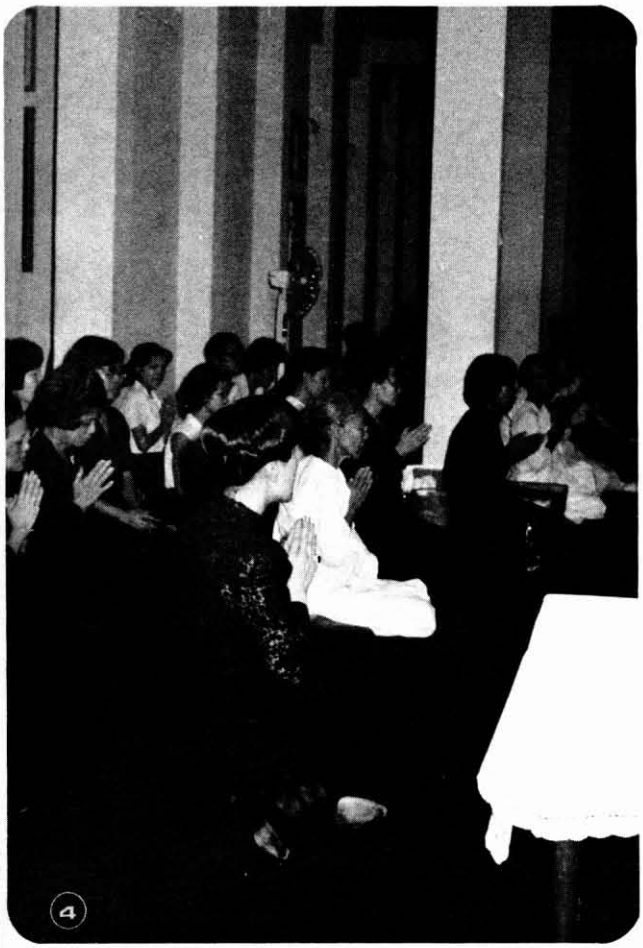

ระหว่างตั้งศพบำเพ็ญกุศล ณ ศาลาติสสเถระ วัดพระศรีมหาธาตุ สมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมาทรงกราบคารวะศพ ทรง "ร่วมทุกข์" พระราชทานพระราชวโรกาสให้ศิษยานุศิษย์ได้เฝ้าแหนโดยใกล้ชิดเกือบทุกคืน

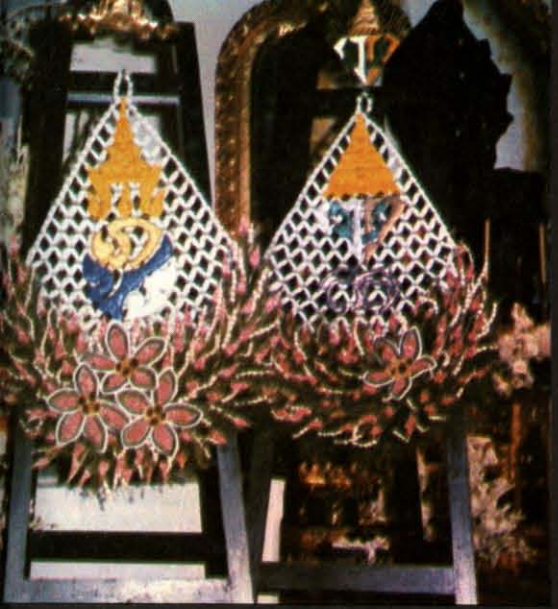

เกือบทุกคืนเช่นกัน เมื่อเสด็จพระราชดำเนินกลับแล้ว และคนบางตาลง จะเสด็จฯย้อนกลับมาอีก เพื่อทรงจัดดอกไม้หน้าศพฉวายเพิ่มเติมด้วยพระองค์เอง

ภาพล่างซ้าย ขณะทรงฉีดน้ำให้ดอกไม้ที่ทรงจัดแล้ว จะสังเกตเห็นว่า ดอกไม้หน้าศพในภาพนี้จะมีมากกว่าภาพข้างบน ซึ่งยังไม่ทรงจัดมาก

1. ที่วัดโพธิสมภรณ์
2. ออกจากวัดศรีเมือง
3. ขบวนออกจากหนองคาย
4. ระหว่างทาง ประชาชนตั้งซุ้มและโต๊ะบูชา

1. รถศพผ่านไปที่ใด ประชาชนจะมีดอกไม้ธูปเทียนอยู่ในพนมมือกราบคารวะด้วยความเคารพอย่างสูงสุด
2. ถึงวัดเจติยาคิรีวิหาร (ภูทอก) ประชาชนตรงเข้ามารุมล้อม
3. เคลื่อนศพสู่ศาลา ท่านพระอาจารย์สอนฯนำศพ พ.ต.ดางเรือง นิชรัตน์ ปลัดจังหวัดหนองคายเชิญรูป

เสด็จเยือนภูทอก

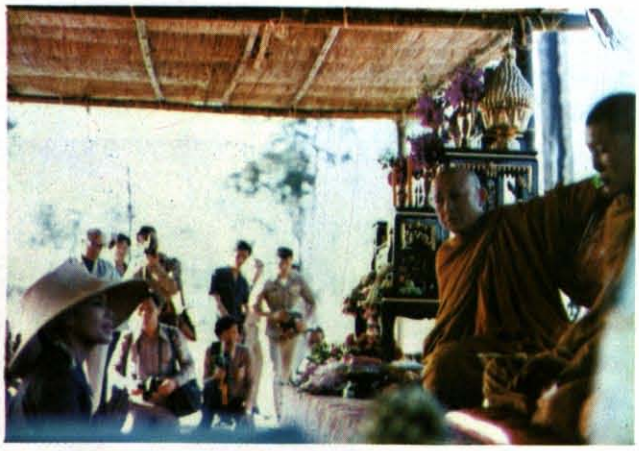

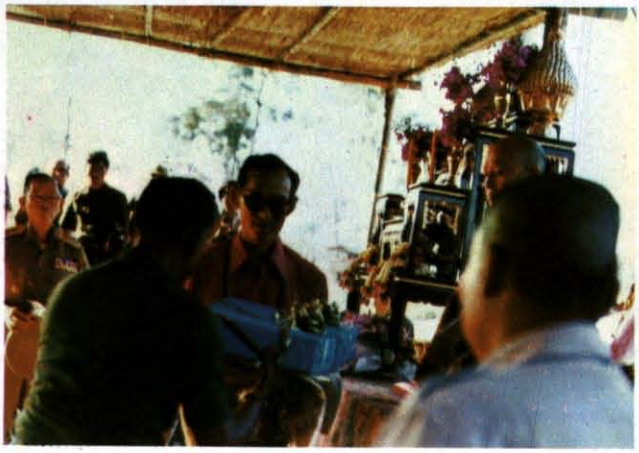

คำขอขมา

อาจาริเย ปมาเทน ทุวารเทเยน กทิ์ สุพฺพ์ อปราธ์ ขมถ ไน ภนฺเต
อจฺจโย ไน ภนฺเต อจฺจคมา ยถาพาเล ยถามุฬฺเห ยถาอกุสเล
เย มยั ภนฺเต กทาจิ กรหจิ ปมาทั๋ วา อาคมฺม อโยนิโส มนสิการั๋
วา อาคมฺม มหาเถเร อคารวั๋ อกริมฺหา กาเยน วา วาจาย วา มนสา วา
สมฺมุขาปิ ปรมฺมุขาปิ เตสนฺโน ภนฺเต มหาเถโร อจฺจยั อจฺจยโต
ปฏิคฺคณฺหาถ อายติ์ สังวาย
โย โทโส ไมหจิตฺเตน มหาเถรสฺมิ์ ปกโต มยา ขมถ ไน โทสั๋
สพฺพปาปั๋ วินสฺสตุ ฯ

ข้าแต่ท่านพระอาจารย์ผู้เจริญ โดยความเป็นไปล่วงเกินอันใด ได้ถึงทับแล้วซึ่งข้าพเจ้าทั้งหลาย ผู้เป็นคนพาล ผู้เป็นคนหลง เป็นคนไม่ฉลาดด้วยประการใด จำเดิมแต่เกิดมา อาศัยความประมาท โดยอุบายไม่แยบคาย ได้กระทำความไม่เคารพ ในท่านพระอาจารย์ผู้เป็นพระมหาเถระ ที่ทรงไว้แล้วซึ่งพระคุณอันน่าเคารพสักการะยิ่ง ด้วยกายก็ดี ด้วยวาจาก็ดี ด้วยใจก็ดี ต่อหน้าก็ดี ลับหลังก็ดี และระลึกได้ก็ดี ระลึกไม่ได้ก็ดี ขอท่านพระอาจารย์ได้เมตตาให้อโหสิกรรม ซึ่งโทษอันเป็นไปล่วงเกินนั้น โดยความเป็นโทษอันล่วงเกินของข้าพเจ้าทั้งหลายนั้น ข้าพเจ้าทั้งหลายจะสำรวมระวังต่อไป และเพื่อความเจริญรุ่งเรืองในพระพุทธศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตลอดกาลนาน เทอญ ฯ

จาก 'คำขอขมา' ซึ่งพระอุดมสังฆวิสุทธิเถร (วัน อุตฺตโม)
ได้เรียบเรียงไว้สำหรับงานพระราชทานเพลิงศพ พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร

เมื่อ 20 มกราคม 2521

คำขออารักขา

อนึ่ง ด้วยคุณานุภาพแห่งวิสุทธิธรรม ที่ท่านพระอาจารย์ได้ทรงบำเพ็ญมาแล้ว ด้วยชันติวิริยะอันแรงกล้า สามารถยังประโยชน์ตนและประโยชน์คนอื่นให้เกิดขึ้น ดังสายชลธารยังพืนแผ่นปฐพีให้ชุ่มชื่น และยังพืชพรรณธัญญชาติทั้งปวงให้งอกงามก็ฉันนั้น เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ ของท่านพระอาจารย์ในครั้งนี้ ขออย่าได้เกิดมีอุปสรรคใดๆทั้งสิ้น หรือเหตุร้ายภัยพิบัติต่างๆอย่าได้เกิดมีขึ้น และพายุร้าย ฝนใหญ่ที่โชกโชน อย่าได้พัดผ่านมา ขอให้งานครั้งนี้นั้นประสพแต่ความราบรื่นชื่นบาน คล่องแคล่วปลอดโปร่งสะดวกสะบายทุกๆวิถีทาง สมดังความปรารถนา ของพวกข้าพเจ้าทั้งหลายทุกประการ เทอญ ฯ

จาก 'คำขออารักขา' ซึ่งพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (วัน อุตฺตโม)
ได้เรียบเรียงไว้สำหรับงานพระราชทานเพลิงศพ พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร

เมื่อ 20 มกราคม 2521

สารบัญ

หน้า

รำลึกพระมหากรุณาธิคุณ
รำลึกพระกรุณาธิคุณและพระคุณานุคุณ
อนุสรณ์ สมเด็จพระสังฆราช
คุณานุสติ ของสมเด็จพระญาณสังวร
หมายรับสั่ง
หมายกำหนดการ
ภาพพระราชทาน
ภาพเหตุการณ์

ภาค 1 อัตตโนประวัติ 1

ชาติกำเนิด ปฐมวัย 5
พบพระธุดงค์ และได้หนังสือไตรสรณาคมน์ 8
ออกจากโรงเรียน และรู้จักรักผู้หญิง 10
แสวงธรรม 12
ออกบวชเป็นพระฝ่ายธรรมยุต 17
พรรษาที่ 1 พ.ศ. 2486 19
วัดป่าบ้านพอก หนองคอนไทย อ.เลิงนกทา
ออกเดินธุดงค์เป็นครั้งแรก 22
พรรษาที่ 2 พ.ศ. 2487 24
วัดทุ่ง บ้านหนองอีนิน อ.เลิงนกทา
พรรษาที่ 3 พ.ศ. 2488 26
วัดบ้านนาจิก คอนเมือง ต.หนองปลิง
พรรษาที่ 4 พ.ศ. 2489 29
อยู่ด้วยท่านพระอาจารย์มั่น ณ วัดป่า
บ้านหนองผือ อ.พรรณานิคม
พรรษาที่ 5-6 พ.ศ. 2490-2491 34
จำพรรษา ณ จังหวัดเชียงใหม่

หน้า

พรรษาที่ 7 พ.ศ. 2492 38
จำพรรษาที่วัดป่าบ้านเหล่ามันแกว
สงเคราะห์โยมมารดา
พรรษาที่ 8 พ.ศ. 2493 44
จำพรรษาที่ถ้ำพวง อ.ส่องดาว สกลนคร
เอากระดูกช้างมาเป็นยาแก้โง่ 46
พรรษาที่ 9 พ.ศ. 2494 50
จำพรรษาที่ภูสะโกฏ บ้านหนองเม็ก นามน
พรรษาที่ 10 พ.ศ. 2495 53
จำพรรษาที่วัดคอนกระพุง ชายป่าดงหม้อทอง
อ.วานรนิวาส
พรรษาที่ 11-13 พ.ศ. 2496-2498 55
จำพรรษาที่ ดงหม้อทอง อ.วานรนิวาส
พรรษาที่ 14 พ.ศ. 2499 59
จำพรรษาที่ถ้ำแก้ว ศาคบ่อ บ้านทุ่งทรายจก ภูวัว
พรรษาที่ 15-16 พ.ศ. 2500-2501 62
กลับไปจำพรรษาที่ ดงหม้อทอง อ.วานรนิวาส
พรรษาที่ 17 พ.ศ. 2502 64
จำพรรษาที่ถ้ำจันทร์ ดงศรีชมภู อ.โพนพิสัย
พรรษาที่ 18-20 พ.ศ. 2502-2505 66
จำพรรษาที่ถ้ำจันทน์ ดงศรีชมภู อ.โพนพิสัย(ต่อ)
พรรษาที่ 21 พ.ศ. 2506 77
จำพรรษาที่ภูสิงห์น้อย (ภูกิ่ว)
พรรษาที่ 22-25 พ.ศ. 2507-2510 81
จำพรรษาที่ถ้ำบูชา ศาคสะอาม ภูวัว
พรรษาที่ 26 พ.ศ. 2511 91
จำพรรษาอยู่กับหลวงปู่ขาว อนาลโย ที่วัด
ถ้ำกลองเพล อุดรธานี

	หน้า
พรรษาที่ 27 - 38 พ.ศ. 2512 - 2523 จำพรรษาที่ภูทอก วัดเจดียาคีรีวิหาร อำเภอบึงกาฬ	92
ชีวิตของพระธุดงค์กัมมัฏฐาน	99
ประโยชน์ 3 อย่างที่มนุษย์ควรบำเพ็ญ	104
ประวัติการสร้างภูทอก	107
วัดเจดียาคีรีวิหาร และสถานที่ควรวิเวกโดยรอบ	115
ธุดงค์-ปฏิปทา และอานิสงส์	120
ภาค 2 ธรรมเทศนา	137
ทาน ศีล ภาวนา	139
นานาจิตตัง	144
คติภูมิ	150
ธรรมที่ควรพิจารณาเป็นประจำ	162
อบรมวันเข้าพรรษา	173
นิทานเรื่องหมาขี้เรื้อน	180
ทางออกจากทุกข์	188
กัมมัฏฐาน	197

	หน้า
ฌาน-สมาธิในพระพุทธศาสนา	208
สมาธิในอริยมรรค	216
ปฏิปทาวันศรัสรู้	226
ปฐมเทศนาโดยย่อ	234
ปัจฉิมโอวาท	238
พระเจ้าศรีธรรมาโศกราช	244
ภาค 3 ธรรมสนทนา	265
ภาค 4 ธรรมภาษิต	329
ภาค 5 ธรรมบูชา	345
จากภูทอกกลับสู่ภูทอก	347
มหาการุณิโก นาโถ	375
สำนักสงฆ์สะแนน	406
กิจวัตรประจำวัน	413
ความคิดของเด็กชาวบ้านคนหนึ่ง	415
รำลึกท้ายเล่ม	418
รายชื่อผู้บริจาค	419

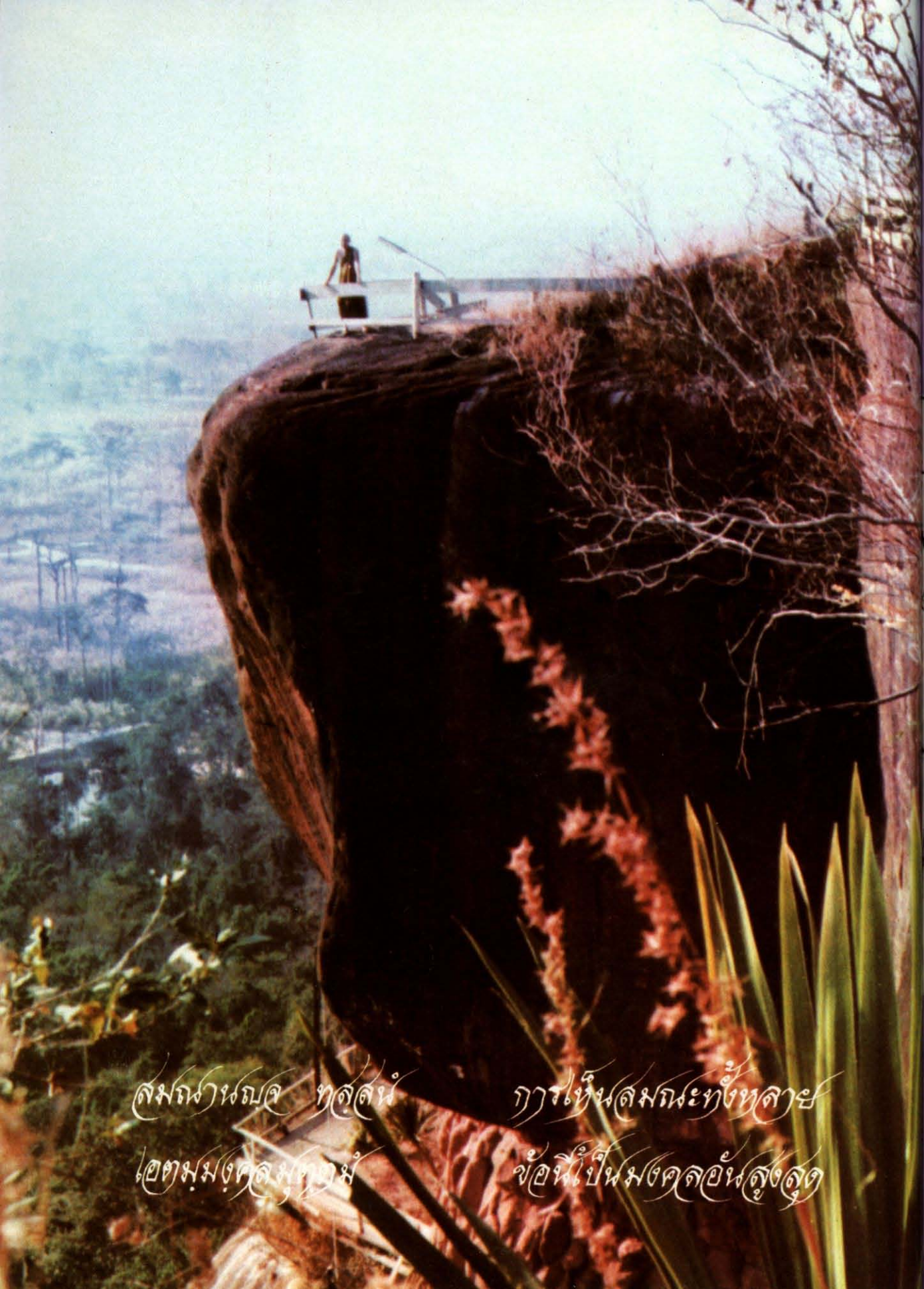

สมณานญจ ทสฺสนํ การเห็นสมณะทั้งหลาย
เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ ข้อนี้เป็นมงคลอันสูงสุด

ภาค ๑

อดีตในประวัติ

พระนครโบราณ

อัตตโนประวัติ

อัตตโนประวัติของท่านพระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ นี้ เมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ ได้จัดทำเทปบันทึกประวัติของท่านไว้โดยละเอียด มอบให้ผู้รวบรวมไว้ตั้งแต่เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2521 โดยให้เก็บรักษาไว้ "**ไม่ให้เอาไปเขียน ไม่ให้เอาไปพิมพ์ จนกว่าอาตมาจะตายแล้ว**"

ประมาณปลายปี 2522 ได้คำนึงกันว่า ท่านอาจารย์จะมีอายุครบ 60 พรรษา ในวันที่ 10 กรกฎาคม 2523 นี้ ถ้าพวกศิษย์ใคร่จะแสดงความกตัญญูกตเวทิตคุณถวายท่านด้วยการจัดงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ท่านก็คงจะห้ามอย่างแน่นอน เพราะ "**พระป่า**" อย่างท่าน การมีอายุครบ 60 คงมีความหมายเพียงว่าสังขารได้ขยับใกล้ต่อความตายไปอีกระยะหนึ่งเท่านั้น เราจึงเสนอขอจัดทำหนังสือประวัติและธรรมเทศนาถวายให้ท่านแจกในโอกาสนั้น ผู้รวบรวมได้เป็นตัวตั้งตัวตีในการอ้อนวอนขอให้ท่านอนุญาตให้ถอดข้อความจากเทปประวัติที่ท่านสั่งเป็นลำขาดไว้แต่เมื่อสองปีก่อนโน้น ให้พิมพ์เผยแพร่ได้ต่อเมื่อท่านมรณภาพแล้ว

สำหรับเทศน์นั้นท่านอนุญาตทันที แต่ส่วนประวัตินั้น เป็นเวลาหลายเดือนท่านจึงได้อนุญาต เราได้เร่งถอดเทปกว่าจะเสร็จเรียบร้อยสามารถนำไปให้ท่านตรวจแก้เพิ่มเติมพลความได้ก็ตกถึงเดือนมีนาคม ข้อความตอนใดที่สงสัยไม่แน่ใจ โดยเฉพาะเรื่องชื่อบุคคล สถานที่ เหตุการณ์ที่ไม่ชัดแจ้ง ท่านก็กรุณาเล่าเพิ่มเติมให้จดไว้ รวมทั้งเรื่องที่ท่านเล่าเรื่องท่านอาจารย์มั่นกำหนดจิตพิจารณาดูการปฏิบัติธรรมของท่านด้วย ซึ่งเรื่องนี้ท่านได้เล่าเมื่อวันที่ 7 เมษายน 2523 นี้เอง

ปกติ ข้อความที่เพิ่มเติมนี้ ผู้รวบรวมจดใจความไว้ แล้วก็เรียบเรียงอ่านให้ท่านฟังว่า เขียนเช่นนี้จะใช้ได้ไหม ท่านก็จะพยักหน้าว่า"ได้" เสมอ แต่เฉพาะเรื่องนี้ เมื่อฟังแล้วผู้รวบรวมรู้สึกเกิดความซาบซึ้ง จึงกราบเรียนขอให้ท่านเขียนให้ดู

เดิมเมื่อท่านเล่า ท่านเล่าเฉพาะคำบาลี ผู้รวบรวมเรียนถามว่า ท่านพระอาจารย์มั่นมิได้แปลหรือ ท่านก็ว่าท่านแปลเหมือนกัน แต่ไม่ต้องจดก็ได้ เมื่อผู้รวบรวมรบเร้าถาม ท่านก็เขียนคำแปลให้ "**ท่านจงแป็นผู้มีกายและจิตสมควรแก่.....**" ท่านหยุดนิ่งไปอึดใจหนึ่ง แล้วก็ต่อว่า "เอ้า....เป็นว่า **สมควรแก่ข้อปฏิบัติธรรม** ก็แล้วกัน"

ผู้รวบรวมมองดูคำบาลีตัวท้าย ท่านพระอาจารย์มั่นใช้คำว่า "**วิสุทธิยา**" เข้าใจว่าความหมายจริงคงจะลึกซึ้งกว่านี้ แต่เมื่อท่านเป็นผู้เล่าถึงการที่ครูบาอาจารย์พยากรณ์ตัวท่านเอง ท่านก็คงจะต้องตัดทอนความลงไปบ้าง จึงขอฝากให้ท่านผู้รู้บาลี แปลความอันถูกต้องด้วย

กราบเรียนท่านว่า ถ้าหากท่านอาจารย์จะกรุณาเล่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ระหว่างปฏิบัติความเพียรเพิ่มเติมมากขึ้นก็จะเป็นประโยชน์อย่างมากแก่พวกศิษย์รุ่นหลัง ที่จะเจริญรอยตาม โดยเฉพาะช่วงระหว่างที่ท่านอยู่กับหลวงปู่ขาวอนาลโย ท่านฟังแล้วก็มิได้รับปากประการใด

เมื่อท่านมรณภาพแล้ว จึงทราบว่า หลังจากที่เราลาท่านกลับมา เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2523 แล้ว ท่านอาจารย์ได้กรุณาอัดเทปประวัติเพิ่มให้อีกถึง 7 ม้วน โดยเฉพาะม้วนสุดท้ายนั้น ท่านอัดเสร็จก่อนที่ท่านจะมรณภาพเพียง 2-3

วันเท่านั้น เทปทั้ง 7 ม้วนนี้ ท่านมิได้นำติดองค์มากรุงเทพด้วย สั่งให้ทางวัดเก็บไว้ให้ผู้รวบรวม เมื่อพระผู้ปฏิบัติถามว่า เหตุใดท่านไม่นำไปด้วย เพราะท่านก็จะไปพบคุณสุรีพันธุ์อยู่แล้ว ท่านก็กล่าวแต่เพียงว่า **เก็บไว้ที่วัดนี่แหละ เขาจะมารับเอง**

จริงแท้.....ถ้าท่านนำติดองค์ไปด้วย ก็คงจะเสียหายหมดจริง ๆ

แต่อย่างไรก็ดี จะด้วยเหตุบังเอิญ หรือ เพราะว่า ในเทปที่ท่านอัดเพิ่มเติมนี้มีข้อความที่ "เปิดเผย" มากก็ไม่ทราบ ปรากฏว่า คืนหนึ่งมีพายุฝนอย่างรุนแรง เทปชุดนั้นซึ่งเก็บไว้ในศาลาวิหารชั้นที่ 5 ได้ถูกพายุพัดหวนเข้ามากวาด ปลิวออกไปตกเหวเสีย 5 ม้วนคงเหลือตกมาถึงมือผู้รวบรวมเพียง 2 ม้วน คือม้วนที่ 2 และม้วนที่ 7 เท่านั้น แม้จะให้คนพยายามลงไปติดตามค้นหาตามเหวข้างล่างอย่างไร ก็ไม่ปรากฏวี่แววของเทปทั้ง 5 ม้วนที่ถูกพายุพัดไปแต่ประการใด

การจัดทำประวัติครั้งนี้ เพื่อให้สมบูรณ์มากที่สุด ผู้รวบรวมจึงมิได้ถือข้อความจากเทปชุดหนึ่งชุดใดโดยเฉพาะ หากได้นำความจากเทปที่เคยกราบเรียนซักถามท่านในโอกาสต่าง ๆ กัน มารวบรวมไว้ด้วย ฉะนั้นอัตตโนประวัติของท่านนี้ จึงมีที่มาจากแหล่งต่าง ๆ คือ

1. *เทปประวัติที่ท่านมอบให้เมื่อ 10 กรกฎาคม 2521 7 ม้วนแรก*
2. *เทปประวัติที่ท่านบันทึกเพิ่มเติมก่อนมรณภาพไม่กี่วัน 2 ม้วน*
3. *เทปประวัติตอนย่อย ๆ ที่ท่านบันทึกให้เป็นเชิงให้รางวัลในการภาวนาของศิษย์ ในวาระต่าง ๆ*
4. *เทปประวัติที่ผู้เขียนบันทึกไว้ เมื่อกราบเรียนซักถามท่านในโอกาสต่าง ๆ กัน*
5. *ข้อความที่ท่านเล่าเพิ่มเติมหลังจากได้นำต้นฉบับครั้งแรกไปอ่านถวายให้ฟัง เมื่อผู้รวบรวมบันทึกไว้ ก็ได้อ่านทานให้ท่านฟังแล้ว*

ในการเรียบเรียงให้ข้อความต่อเนื่องกัน ผู้รวบรวมได้พยายามรักษาต้นฉบับสำนวนของท่านไว้โดยตลอด เพื่อผู้อ่านมีความรู้สึกประหนึ่งได้นั่งฟังท่านเล่าให้ฟังด้วยองค์ท่านเอง

เป็นที่น่าสังเกตว่า สมัยเป็นเด็ก ท่านใช้คำว่า **"เด็กชายจวน"** *ต่อเมื่อเริ่มออกจากโรงเรียน จึงใช้คำแทนตัวท่านว่า* **"ข้าพเจ้า"**

ในประวัติ เมื่อท่านกล่าวว่า ท่านจบชั้นประถมปีที่ 6 อาจจะมีผู้สงสัย เพราะในสมัยนั้น การศึกษาทางกรุงเทพฯ มีชั้นประถมปีที่ 3 เป็นชั้นสูงสุด เพิ่งจะเริ่มเปลี่ยนเป็นมีชั้นประถมปีที่ 4 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2476 เป็นปีแรก ผู้นำประวัติของท่านไปเขียนบางคน จึงใส่ไปว่าท่านจบชั้นมัธยมปีที่ 6 ซึ่งท่านยืนยันแน่นอนว่า ท่านจบชั้นประถมปีที่ 6 ต่างหาก เรื่องนี้ภายหลังท่านเจ้าคุณอุดมสังวรวิสุทธิเถระ (วัน อุตตโม) ก็เล่าถึงการศึกษาของท่านเช่นกัน ว่า ท่าน"เรียนจบชั้นประถมปีที่ 4 เพราะประถมปีที่ 5 และ 6 เพิ่งจะเลิก" หมายความว่า ที่ลกลนคร ก็มีระบบประถมปีที่ 5 และ 6 อยู่เหมือนกันและเพิ่งจะเลิกไป

ในประวัติตอนที่กล่าวถึง **"หลวงปู่"** *องค์ที่ไปพำนักภาวนาอยู่กับท่านที่ถ้ำจันทน์ ท่านใช้คำว่า* **"หลวงปู่"** *และ* **"หลวงพ่อ"** *ทั้งสองประการ ดูเผิน ๆ อาจจะคิดว่า เป็นการสับสนหรือพลั้งเผลอ แต่ความจริง ท่านใช้คำว่า* **"หลวงปู่"** *เมื่อกล่าวถึงเป็นบุรุษที่สาม ตามที่ชาวบ้านปกติเรียกหลวงปู่องค์นั้น ส่วนคำว่า* **"หลวงพ่อ"** *นั้น เป็นข้อความที่ท่านเล่าถึงการสนทนาระหว่างท่านกับ* **"หลวงปู่"** *เป็นสรรพนามบุรุษที่สอง ตามที่ท่านเรียกกันจริง ๆ*

มีความอีกประการหนึ่ง ที่ผู้รวบรวม ขอยกขึ้นมากล่าว คือ ในประวัติระหว่างพรรษาที่ 3 ที่ท่านเร่งทำความเพียรอย่างอุกฤษฏ์ อธิษฐานไม่นอนตลอดพรรษา...คือนอกจากจะไม่นอนหลับโดยให้หลังแตะพื้นแล้ว ยังต้องทำความรู้สึก "รู้ตัว" อยู่ตลอดเวลา ทั้งอิริยาบถ-นั่ง ยืน เดิน ท่านเล่าในเทปว่า **มีน้ำมันสมองไหลออกมาทางจมูก** *ผู้รวบรวมได้กราบเรียนถามท่านว่า* **เป็นไปได้หรือ ที่จะมีน้ำมันสมองไหลออกมาเช่นนั้น ผู้อ่านจะสงสัย จะใช้น้ำเหลืองไม่ดีกว่าหรือเจ้าคะ** *ท่านมองหน้าผู้เรียบเรียงนิ่งอยู่ แล้วก็ว่า* **ไม่ใช่น้ำเหลืองหรอก** อาตมา "เห็น" มันจริง ๆ อาตมา "เห็น" มันไหลย้อยเป็นทางตรงมาจากมันสมองจริง ๆ แต่ตามใจถ้ากลัวคนเขาไม่เชื่อ จะเปลี่ยนเป็นน้ำเหลืองเสียก็ได้

เมื่อท่านมรณภาพแล้ว ผู้รวบรวมก็มีความไม่สบายใจ ที่ไปขอแก้ข้อความของท่านเช่นนั้น น่าจะคงไว้ตามต้นฉบับเดิมของท่าน เพื่อเป็นหลักฐานให้มีการค้นคว้าทางแพทย์กันต่อไป เพราะเมื่อสองพันห้าร้อยปีก่อนโน้น เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงอธิบายถึงเรื่องการปฏิสนธิของทารกที่อยู่ในครรภ์มารดา ก็เป็นที่ยิ้มหัวว่า สงสัยกันของมนุษย์ในสมัยพุทธกาล แต่กาลปัจจุบันเมื่อโลกวิทยาศาสตร์ รู้จักการเอกซเรย์แล้ว ก็ได้แต่นึกอัศจรรย์ใจในการ **"ทรงเห็น"** *ของพระพุทธองค์ ผู้รวบรวมจึงได้นำความไปกราบเรียนหารือสมเด็จพระญาณสังวร ท่านก็แนะว่าควรให้คงความไว้ตามที่ท่านอาจารย์จวน* **"เห็น"**

มีประวัติหลายตอน ซึ่งถ้าหากเป็นการพิมพ์ระหว่างที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ ก็คงจะต้องถูกตัดทอนออก เพราะท่านสั่งไว้ เมื่อขออนุญาตพิมพ์สำหรับแจกในวาระครบ 60 พรรษา ให้ตัดออก "คนเขาจะว่า... แต่ถ้าอาตมาตายแล้วก็ไม่เป็นไร ตามใจเรา และความจริง มันเป็นเช่นนั้นจริง ๆ !"

การพิมพ์ครั้งนี้ ผู้รวบรวมจึงตัดสินใจ นำความตอนที่ถูกสั่งห้ามมารวมไว้ด้วยมากที่สุด เท่าที่จะไม่กระทบกระเทือนใคร เพราะเมื่อท่านหาชีวิตไม่แล้ว ไม่เขียนไว้ พิมพ์ไว้ ต่อไป ข้อความ เรื่องราวก็มีแต่จะสูญหายทำลายไป จะเป็นที่น่าเสียดายแก่ท่านผู้ประสงค์จะศึกษาอย่างยิ่ง

หากการนี้เป็นความผิดพลาด เป็นความเขลา อันจะทำให้เกิดความกระทบกระเทือนต่อชื่อเสียงเกียรติคุณ ***ของท่านอาจารย์ผู้ทรงศีลอันวิสุทธิแต่ประการใด*** *...แม้เพียงเท่าภัสม์ธุลี ผู้รวบรวมก็ใคร่ขอกราบประทานอภัยไว้ ณ ที่นี้ด้วย*

....**สุรีพันธุ์ มณีวัต**

อัตตโนประวัติ

พระอาจารย์จวน กุลเชฏฺโ

ชาติกำเนิด - ปฐมวัย

ต้นกำเนิด *นายจวน นรมาส* เชื้อชาติไทย สัญชาติไทย เกิดเมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2463 ตรงกับวันเสาร์แรม 10 ค่ำ เดือน 8 ปีวอก ณ บ้านเหล่ามันแกว บ้านเลขที่ 28 หมู่ที่ 12 ตำบลดงมะยาง อำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี

โยมบิดาชื่อ *นายสา นรมาส* โยมมารดาชื่อ *นางแหวะ* สกุลเดิม *วงศ์จันทร์* โยมบิดาเล่าให้ฟังว่า บรรพบุรุษของท่านอพยพมาจากเวียงจันทน์ เป็นอุปฮาด ของเวียงจันทน์ เมื่อมีภัยสงครามเกิดขึ้น เวียงจันทน์แตก อุปฮาดผู้เป็นต้นตระกูลก็พาครอบครัวอพยพมา ครั้งแรกตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลหนองวัวลำภู ต่อมาก็เคลื่อนย้ายถิ่นฐานบ้านช่องกระทั่งท้ายที่สุดมาอยู่ที่จังหวัดอุบลราชธานีดังกล่าว

โยมบิดามีอาชีพทำนา และมีความรู้ทางด้านสมุนไพรมาก เพื่อนบ้านในละแวกใกล้เคียง เวลาเจ็บไข้ได้ป่วยได้อาศัยถือเป็นหมอประจำบ้าน จึงรักใคร่นับถือ เมื่อทางการให้มีการเลือกผู้ใหญ่บ้าน ก็คะยั้นคะยอจะให้โยมบิดาเป็น โยมบิดาหนีไปอยู่ในนาเสีย แต่ก็ยังได้รับเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้านจนได้ โยมบิดาเป็นผู้ใหญ่บ้านของบ้านเหล่ามันแกวอยู่ 8 ปี มาจนกระทั่งถึงแก่กรรม ซึ่งเวลานั้นเด็กชายจวนมีอายุได้ 16 ปี แล้ว จำได้ว่า ชาวบ้านรักและอาลัยมาก

เมื่อบิดาถึงแก่กรรมแล้ว โยมมารดาก็ปกครองทรัพย์สมบัติ และเลี้ยงลูกทุกคนมาด้วยความอุตสาหะ ครอบครัวของเรามีพี่น้องร่วมบิดามารดา 7 คนด้วยกัน เป็นหญิง 1 คน ชาย 6 คน มีชื่อตามลำดับดังนี้คือ

1. นายเหีย นรมาส ถึงแก่กรรม
2. นายแดง "
3. นายโลน " ถึงแก่กรรม
4. นางน้อยแสง หมายสิน(นรมาส)
5. นายอ่อนจันทร์ นรมาส

1. บ้านเลขที่ 28 หมู่ที่ 12 บ้านเหล่ามันแกว ต.ดงมะยาง อ.อำนาจเจริญ จ.อุบลราชธานี เป็นที่ซึ่งเด็กชายจวน นรมาส ได้ถือกำเนิดมา เมื่อ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2463

(ถ่ายจากด้านหน้า)

2. บ้านเลขที่ 28 ถ่ายจากด้านข้าง จากครัวปัจจุบันเป็นที่พักอาศัยของพี่ชายและครอบครัว ในภาพ เป็นพี่ชายและครอบครัว

3. บ้านน้องชายของท่านอาจารย์ อยู่ที่บ้านโคกกลาง ต.ดงมะยาง อ.อำนาจเจริญ

6. นายจวน คือข้าพเจ้า
7. นายนวล นรมาส

โดยที่เด็กชายจวนเป็นน้องเล็ก เกือบเป็นคนสุดท้องผิวขาวเหลืองคล้ายมารดา พี่ ๆ จึงรักและเอ็นดูมาก โดยเฉพาะพี่สาว จะดูแลน้องชายเล็กเป็นพิเศษ ครั้งหนึ่งถูกดุ ว่าซนจะไม่ให้กินข้าว เด็กชายจวนถือคำดุนั้นเป็นจริง ก็ไม่กินข้าว ออกไปเที่ยวต่อในนาเสีย พี่สาวต้องลงทุนอ้อนวอน แต่อ้อนวอนเท่าไร เมื่อเห็นน้องชายไม่กินข้าวจริง ๆ คนดุเองกลับนั่งร้องไห้สงสารน้อง

เมื่ออายุประมาณ 9 - 10 ปี เด็กชายจวนได้เข้าเรียนที่*โรงเรียนประชาบาลบ้านดงมะยาง ตำบลดงมะยาง อำเภออำนาจเจริญ* การศึกษาเล่าเรียนของชาวชนบทสมัยนั้นกันดารมาก ตามต่างจังหวัดมีโรงเรียนน้อยที่สุด ไม่เพียงพอกับจำนวนพลเมือง นักเรียนสมัยนั้นจะเข้าเกณฑ์เรียนหนังสือต้องให้โตพอประมาณ คืออายุถึง 9 - 10 ปี เพราะต้องเดินทางไกล ลำบากมาก ไม่มีรถยนต์เหมือนสมัยนี้ เด็กทุกคนต้องเดินด้วยเท้า ในตำบลหนึ่ง ๆ มิได้มีโรงเรียนครบทุกหมู่บ้าน ตำบลหนึ่งมีโรงเรียนเพียง 1 หรือ 2 โรงเรียนเป็นอย่างมาก หมู่บ้านใดไม่มีโรงเรียน เด็กก็ต้องมาเรียนรวมกันในโรงเรียนที่หมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งต้องเดินเป็นสิบกิโลเมตร ไม่เหมือนสมัยนี้ ซึ่งโรงเรียนขยายกว้างขวางออกไป และการคมนาคมก็สะดวก ที่บ้านเกิดของเด็กชายจวนสมัยนั้นก็เช่นกัน ตำบลดงมะยางมีโรงเรียนเพียงแห่งเดียว เฉพาะที่บ้านดงมะยางอันเป็นบ้านตำบลเท่านั้น การไปเรียนหนังสือจึงลำบากมาก ต้องเดินไปด้วยเท้าทั้งไปและกลับ ตอนเช้า....กว่าจะถึงโรงเรียน และตอนเย็น...กว่าจะกลับถึงบ้าน ก็เหนื่อย แย่เต็มที เพราะระยะทางไกลมาก ต่อมาโรงเรียนได้ขยับขยายเข้ามาใกล้บ้านประมาณ 200 เส้น โรงเรียนได้มาตั้งอยู่ในวัดบ้านกุดสิน ตำบลดงมะยาง อำเภออำนาจเจริญ เมื่อเรียนขึ้นชั้นประถมปีที่ 3 ปีที่ 4 ปีที่ 5 และปีที่ 6 โรงเรียนได้ย้ายมาตั้งอยู่ที่วัดเจริญจิต บ้านโคกกลาง ติดกับบ้านเกิด ตำบลดงมะยาง อำเภออำนาจเจริญ ซึ่งเด็กชายจวนได้เรียนอยู่ตลอดมาจนจบออกจากโรงเรียน

เมื่อเด็กชายจวนเข้าศึกษาเล่าเรียนแล้ว ก็ตั้งอกตั้งใจเรียนไม่เคยขาดการเล่าเรียน เว้นแต่เจ็บป่วย หรือช่วยผู้ปกครองทำกิจการงาน เด็กชายจวนในขณะที่เรียนนับแต่ประถมปีที่ 1 ถึงประถมปีที่ 6 ซึ่งเป็นประถมบริบูรณ์สำหรับโรงเรียนชนบทในสมัยนั้น เด็กชายจวนสอบไล่ได้ที่ 1 ทุกชั้น ๆ ไม่มีได้ที่ 2 เลย เพราะเป็นผู้ขยันในการเรียนดี นับแต่ชั้นประถมปีที่ 1 จนถึงประถมปีที่ 6 สอบไล่ได้คะแนนเอก คือรางวัลที่ 1 เป็นที่ 1 ของเพื่อนนักเรียนทุก ๆ ชั้น ครูบาอาจารย์ ชมเชย ยกย่องว่าเรียนเก่ง ความประพฤติ กิริยามรรยาทเรียบร้อยดีมาก จนบางครั้งบางสมัยครูยังให้ช่วยสอนนักเรียนด้วยกันเองแทนครู เคยสอนแทนครูบ่อยครั้งตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ 1 ปีที่ 2 ปีที่ 3 ปีที่ 4 และปีที่ 5 ซึ่งเด็กชายจวนเคยสอนเพื่อนนักเรียนด้วยกัน นับว่าได้ทำประโยชน์ช่วยสนองคุณครูบาอาจารย์

เมื่อออกจากโรงเรียน อายุได้ 16 ปี ไปประกอบกิจการงานช่วยผู้ปกครองตามหน้าที่ของลูกชาวนาหมาเต่า* เมื่อบิดามีหน้าที่เป็นผู้ใหญ่บ้านปกครองหมู่บ้าน เด็กชายจวนก็ช่วยบิดาทำงานในหน้าที่ไปด้วย เช่น งานสำมะโนครัว เป็นต้น บิดาเป็นผู้ใหญ่บ้านอยู่ 8 ปี จึงถึงแก่กรรมดังกล่าวแล้ว หน้าที่งานสำมะโนครัวของเด็กชายจวนจึงยุติไปด้วย

---

*สำนวนอีสาน แปลว่ายากจน ผู้รวบรวมได้คงคำนี้ไว้ เพื่อรักษาสำนวนของท่าน

พบพระธุดงค์และได้หนังสือ ไตรสรณาคมน์

ขณะที่เด็กชายจวนกำลังเรียนหนังสืออยู่ชั้นประถมปีที่ 5 อายุราว 14 - 15 ปี มีพระธุดงคกัมมัฏฐานองค์หนึ่ง มาตั้งกลดพักอยู่ที่ทุ่งนาชายป่าใกล้บ้าน เด็กชายจวนเห็นดังนั้นก็เกิดความคิดจะตักน้ำไปถวายท่าน เพื่อให้ท่านได้อาบน้ำและฉันน้ำ เพราะขณะนั้นเขาว่ากันว่าพระธุดงค์มักจะมีของขวัญคือตะกรุด เครื่องรางไว้แจกเสมอ เผื่อปะเหมาะเคราะห์ดีก็อาจจะได้คาถาดี ๆ ไว้คุ้มครองตัวก็เป็นได้ เด็กชายจวนจึงรีบไปตักน้ำบ่อ หาบไปถวายพระธุดงค์อย่างตั้งอกตั้งใจ

ท่านรับน้ำสรงและกรองฉัน แล้วก็ถามว่า *"หนู ...เข้าโรงเรียน เรียนหนังสือชั้นไหน?"*

เลยตอบท่านว่า *"เกล้าฯ อยู่ชั้นประถมปีที่ 5 ครับ"*

ท่านยิ้มแล้วชมว่า *"หนูนี่น่ารักนะ เออ....ถ้าออกจากโรงเรียนแล้ว เราจะเอาไปบวช จะบวชไหม"*

"บวชครับ ผมคิดจะบวชอยู่ครับ" เด็กชายจวนตอบท่านโดยไม่ลังเล

ท่านเลยพูดว่า *"ถ้าไปบวชกับเรา เราจะให้เป็นดี"*

อย่างนี้....ยิ่งมีใจอยากจะบวช เพราะอยากจะได้ *"เป็นดี"* ความจริงตอนนั้นก็ไม่รู้ว่า ที่ว่า *"เป็นดี"* นั้นคืออะไร เป็นอย่างไร แต่ก็คิดว่า ต่อไปจะบวชละ

พระธุดงค์ก็ได้มอบหนังสือ *"ไตรสรณาคมน์"* ของ *พระอาจารย์สิงห์ ขันตยาคโมแห่งวัดป่าสาละวัน นครราชสีมา* มาให้เด็กชายจวน 1 เล่ม แล้วท่านได้แนะนำวิธีให้ภาวนาปฏิบัติตามหนังสือนั้น

เมื่อเด็กชายจวนได้รับหนังสือจากท่านแล้ว ก็นำกลับบ้านไปท่องด้วยความดีใจ ในหนังสือไตรสรณาคมน์นั้น ได้บอกไว้ว่า ก่อนภาวนา จะต้องทำวัตรไหว้พระโดยย่อเสียก่อนแล้วให้แผ่เมตตาตน เมตตาสัตว์ ระลึกถึงคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คิดถึงคุณบิดามารดา คุณครูบาอาจารย์ หรือท่านผู้มีคุณ แล้วต่อไปท่านให้นั่งตั้งกายให้ตรง นั่งขัดบัลลังก์สมาธิ คือ เอาขาขวาทับขาซ้าย มือขวาวางทับมือซ้าย ตั้งกายให้ตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า คือ ใจ ไม่ให้ก้มนัก ไม่ให้เงยนัก หลับตา แล้วท่านให้นึกในใจ บริกรรมว่า *"พุทโธ ธัมโม สังโฆ"* ตอนนี้ต้องประณมมือไว้เพียงหัวใจ เมื่อนึกว่า *"พุทโธ ธัมโม สังโฆ"* 3 จบแล้ว ให้เอามือลง เอามือขวาทับมือซ้าย แล้วตั้งกายให้ตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า คือ ใจ ให้ระลึกถึงแต่ *พุทโธ* เรื่อยไป ไม่มีกำหนดกี่ครั้งกี่หน ให้มีสติกำกับอยู่ด้วยพุทโธอย่างเดียว ไม่ให้จิตแส่ส่ายฟุ้งซ่านไปจากพุทโธ

นี้ในหนังสือของท่าน อธิบายเรื่องการภาวนาพุทโธ ไม่ให้จิตฟุ้งซ่านไปอื่นจากพุทโธ ให้มีแต่อารมณ์เดียว คือ พุทโธอย่างเดียว มีแต่พุทโธ อยู่กับใจ ให้ใจอยู่กับพุทโธ มีสติรู้อยู่ ให้เอาสติเป็นผู้ผูกจิต อยู่ในคำบริกรรมที่ว่า พุทโธ - พุทโธ ให้พุทโธกับจิตเป็นอันเดียวกัน เจือกันเป็นอันเดียวกัน คือ พุทโธอย่างไร จิตก็อย่างนั้น จิตอย่างไร พุทโธก็อย่างนั้น เมื่อภาวนานึกพุทโธไป เมื่อจิตสงบลงก็ให้มีสติรู้ ตลอดถึงขณะที่บริกรรมนึกพุทโธ - พุทโธ ก็ให้มีสติรู้อยู่กับคำบริกรรมว่า พุทโธ - พุทโธ มิให้พลั้งเผลอ สตินี้ท่านมิให้พลั้งเผลอเป็นอันขาดทีเดียวต้องกำกับอยู่เสมอ

เด็กชายจวนเมื่อตรวจดูหนังสือแล้วก็ไปปฏิบัติตาม จำได้ว่าใน*หนังสือไตรสรณาคมน์*ยังได้อธิบายไว้ยืดยาวอีก เมื่อภาวนา พุทโธ - พุทโธ อยู่ ถ้าจิตมันสงบก็นึกพุทโธ - พุทโธ อยู่ หรือเมื่อจิตมันรวมลงสู่ภวังค์ หมายความว่า มันวางอารมณ์ที่บริกรรมอยู่เฉพาะจิต ท่านว่าให้มีสติรู้ และเมื่อจิตรวมลงแล้ว ก็ให้รู้ว่า จิตของเรารวม จิตนั้นจะวางคำบริกรรมว่า พุทโธ - พุทโธ ในเมื่อจิตรวมแล้ว แต่อย่าไปรบกวนจิต เมื่อจิตรวมอยู่ ปล่อยให้จิตรวมอยู่อย่างนั้น เมื่อเวลาจิตถอนจากการรวม พลิกขณะขึ้น ก็ให้มีสติระลึกบริกรรมว่า พุทโธ - พุทโธอยู่ มิให้พลั้งเผลอจากพุทโธ และเมื่อจิตมันสงบรวมลง วางคำบริกรรมพุทโธเสีย ให้จิตรวมสงบอยู่อย่างนั้น ให้ปฏิบัติโดยวิธีนี้ไปเรื่อย ๆ นี่... ในหนังสือกล่าวไว้!

อนึ่ง ท่านยังแสดงย้ำไว้อีกว่า ในขณะที่เราบริกรรมว่า พุทโธ - พุทโธ ก่อนที่จิตจะรวม *ถ้าเกิดมีนิมิตภาพต่าง ๆ แทรกขึ้น ก็อย่าไปคำนึงถึงนิมิตภาพเหล่านั้น จะเป็นนิมิตภาพอย่างไหนก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นนิมิตนอกหรือนิมิตในก็ตาม*

นิมิตนอก แสดงภาพมา มีการเห็นโน้น เห็นนี่ ขณะเรานั่งภาวนาอยู่ เห็นเหมือนเห็นด้วยตาเนื้อ เช่น เห็นสัตว์ หรือเห็นผี ภูตปีศาจ เห็นเป็นรูป เทวบุตร เทวดาหรือเห็นเป็นรูปมนุษย์ที่คุ้นเคยกัน เห็นอะไรต่าง ๆ เช่นนั้น ก็อย่าไปคำนึงถึง ให้นึกบริกรรมมีสติอยู่เฉพาะพุทโธ - พุทโธ เท่านั้น หรืออาจจะเห็นเป็นปิติเกิดขึ้นก็ตาม หรือเห็นแสงสว่างอะไร ๆ ก็ตาม แทรกขึ้นระหว่างสติที่กำลังจะรวมนั้น ก็อย่าไปคำนึงถึงนิมิตภาพที่ปรากฏขึ้นนั้นให้บริกรรมและมีสติอยู่กับคำพุทโธเท่านั้น นิมิตภายนอกนี้มีหลายอย่างหลายประการ บางทีอาจจะเห็นเป็นรูปนิมิต บางทีจะได้ยินเสียงโน่นเสียงนี่ นี้ในหนังสือท่านมิให้คำนึงถึงนิมิต

ส่วนนิมิตใน ที่เกิดแต่ใจนั้น ได้แก่ธรรมารมณ์ คืออารมณ์ที่มันผุดขึ้นเมื่อจิตจะรวมลง บางทีมีอารมณ์ต่าง ๆ มีธรรมะต่าง ๆ แทรกขึ้น ว่านี่คือมรรค คือผล หรือความรู้ต่าง ๆ แทรกขึ้น ก็อย่าไปมัวกังวลกับนิมิตภายในในความรู้อันแทรกขึ้นนั้น ให้มีสติ บริกรรมแต่พุทโธ - พุทโธ อย่างเดียว

เพราะเหตุไฉน จึงมิให้ไปยุ่งกับเรื่องนิมิตนอกนิมิตใน?

ก็เพราะเหตุว่า ในเวลานั้น จิตของเรา ปัญญาของเรายังอ่อน อินทรีย์ของเรายังอ่อน

เมื่อจิตรวมกัน วางอารมณ์ วางคำบริกรรม ก็ให้มีสติรู้เมื่อจิตรวมเข้าสู่ภวังค์นั้น เป็นจิตที่ขาดจากอารมณ์ทั้งหมด สงบรวมลง จมิด ไม่รู้สึกความเจ็บ ปวด เมื่อย ขบ แต่ประการใด ภายในอารมณ์ของใจก็ไม่มี เป็นจิตที่บริสุทธิ์ สว่างไสวอยู่อย่างนั้น จะหาความสุขอะไรมาเปรียบเทียบไม่ได้เลย

เมื่อจิตมันรวมอยู่ ก็อย่าไปรบกวนจิต ให้ถอนขึ้นเอง เมื่อจิตถอนขึ้นแล้วก็ให้มีสติ บริกรรมว่า พุทโธ - พุทโธ อยู่อย่างนั้น เมื่อมีความชำนิชำนาญในการบริกรรมและการรวมของจิต ต่อไปก็จักหัดให้มีสติปัญญาแก่กล้าขึ้นไป ให้น้อมจิตเข้ามาพิจารณากายของเรานี้ให้เป็นของปฏิกูล พึงรังเกียจเป็นของสกปรกโสโครก

ท่านแสดงการพิจารณากายโดยย่อ ๆ ว่า ให้พิจารณา ผม ขน เล็บ ฟัน หนังให้เห็นเป็นของสกปรกโสโครก ให้เห็นเป็นของปฏิกูล พึงรังเกียจ ให้เห็นเป็นซากศพ ซากผี ให้เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ให้เป็นของมิใช่ตน มิใช่ของตน มิใช่ของแห่งตน....ดังนี้ และต่อไปก็จะเกิดความเบื่อหน่าย คลายเสียซึ่งความรัก ความกำหนัดความยินดี ในอัตตภาพร่างกายของตน

ระหว่างนั้นเด็กชายจวนยังเป็นนักเรียนอยู่ ได้รับหนังสือจากพระธุดงคกัมมัฏฐานนำไปตรวจดู อ่านดูแล้ว ก็เกิดความคิด ศรัทธาอยากจะลองทำดู จึงไปอ่านท่องทำวัตร เมตตาตน เมตตาสัตว์ ทดลองทดสอบตามหนังสือนั้น

วันหนึ่ง พอรับประทานอาหารแล้วตอนกลางคืน ก่อนเข้านอน เด็กชายจวนก็ไหว้พระทำวัตรย่อ แล้วระลึกเมตตาตน เมตตาสัตว์ เสร็จแล้วก็นั่งสมาธิ ภาวนาบริกรรม พุทโธ พุทโธ ในใจ บางครั้ง บางสมัย ภาวนาพุทโธ นั่งหลับตาอยู่ ปรากฏตัวใหญ่ และสูง....สูงขึ้น บางครั้ง ปรากฏตัวยุบ....ยุบลง บางครั้ง ปรากฏหรี่ลง... หรี่ลง หรี่เข้าไปเหมือนกับไฟจะหมดแสง แล้วเข้าไปใสบริสุทธิ์อยู่ในใจ บางครั้งปรากฏแสงสว่างชัดผ่านมาคล้าย ๆ มองเห็นด้วยตา แล้วก็ผ่านเข้าไปทางใจ บางครั้งปรากฏเหมือนผีเข้าเจ้าทรงสั่นสะเทือนไปทั้งกาย บางครั้งปรากฏว่า ตัวลอยขึ้นบนอากาศก็มี แต่แล้วก็นั่งอยู่ปกติภาพตามเดิมนั่นแหละ ไม่เห็นผิดปกติ แต่จะมีปรากฏการณ์อย่างใดก็ตาม เด็กชายจวนยังคงตั้งสติมั่นยึดพุทโธ - พุทโธ ไว้ในใจ เป็นหลักเสมอ ไม่หวั่นไหว

ในที่สุด เมื่อสิ่งปรากฏการณ์เหล่านี้สงบลง ปรากฏว่า กายเบา ไม่มีความเจ็บปวดเสียดแทงใด ๆ มีสติจรดจ่อต่อพุทโธ - พุทโธ แทบจะไม่มีอารมณ์เหลืออยู่เลย ดูจิตขาวนิ่มนวลผ่องใส ปรากฏในขณะนั้นว่า จิตกับกายนี้แยกกัน ไม่เหมือนกัน ไม่ปะปนคละเคล้ากันเลย จิตอยู่เฉพาะจิต กายอยู่เฉพาะกาย

มันช่างแปลกจริง ๆ .....ชอบกลมาก!!!

ความเจ็บปวด อึดอัดของกายและจิตไม่มีเลย ในขณะเป็นเช่นนั้นรู้สึกสบายมากเหมือนนั่งนอนอยู่บนอากาศอันนิ่มนวล อ่อนและละเอียดไม่มีเวทนาใด ๆ มาปรากฏเลย เมื่อเหตุการณ์เหล่านี้ปรากฏขึ้น ก็ไม่สามารถจะทำอะไรต่อไปได้อีกแต่อย่างใด จึงปล่อยไว้ตามเหตุการณ์ที่ปรากฏขึ้นนั้น เมื่อจิตถอนจากสิ่งที่ผ่านมานั้น ก็ภาวนานึกบริกรรม พุทโธ - พุทโธ เรื่อย ๆ ไป จนกว่าจะพักผ่อนนอนหลับตามธาตุขันธ์

เด็กชายจวนไม่รู้จักวิธีกลไกละเอียดแยบคายอะไรต่อไปเลย ก็ทำได้เพียงแต่แค่นั้นเรื่อย ๆ มา ด้วยไม่มีผู้รู้ที่จะมาสอนสั่งให้ก้าวหน้าขึ้น แต่การที่ภาวนาเช่นนี้ไม่ใช่ว่าจะเป็นได้ทุกวัน เป็นไปได้ในบางคราวบางสมัยเท่านั้น แต่ก็ชวนให้จิตใจดูดดื่มมาก ชวนให้นึกอยากภาวนาเสมอ ๆ เพราะเห็นสบายดี ถ้าวันไหนใจไม่สบาย ต้องเข้าที่ภาวนา สงบจิต ใจ สบายดี ไม่กระตือรือร้นสาละวนอะไรเลย

ออกจากโรงเรียนและรู้จักรักผู้หญิง

ข้าพเจ้าออกจากโรงเรียน อายุ 16 ปี เมื่อจบชั้นประถมบริบูรณ์ของโรงเรียน พออายุย่างเข้า 18 ปี ก็รับราชการกรมทางหลวงแผ่นดิน สายอุบลราชธานี และนครพนมทำงานอยู่ 4 ปี จึงได้ลาออกจากกรมทาง

ขณะเป็นฆราวาส อายุราว 18 ปี กำลังอยู่ในวัยคะนอง ข้าพเจ้าได้ไปรักหญิงสาวคนหนึ่ง หญิงนั้นเป็นคนอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน อายุรุ่นราวใกล้เคียงกัน คือ อ่อนกว่า 2 ปี อายุ 16 ปี ความจริงหญิงคนนั้นก็ไม่ใช่คนที่สวยงามอะไรมากนัก ก็เป็นหญิงสาวธรรมดา ๆ นี่เอง แต่มูลเหตุที่ทำให้เกิดความรัก ความพอใจ เนื่องมาจากหญิงวัยรุ่นคนนั้น ทุก ๆ เช้าจะต้องเดินผ่านหน้าบ้านข้าพเจ้าไปถ่ายอุจจาระที่ป่าละเมาะทุกวัน สมัยนั้น *(ความจริง แม้ในสมัยนี้ก็ยังมีอยู่มาก)* ตามชนบทบ้านนอกต่างก็อาศัยชายป่า ชายทุ่ง เป็นที่ปลดปล่อยทุกข์กันทั้งนั้น ตอนเช้าเมื่อข้าพเจ้าตื่นนอน ลุกขึ้นมาล้างหน้า ก็ต้องเห็นหญิงสาวนี้เดินผ่านบ้านไปทุกวัน หญิงสาวผู้นี้ไม่ได้ใส่เสื้อ หรือมีผ้าผ่อนท่อนสะไบอะไรปกปิดร่างกายส่วนบนเลย คงมีแต่ผ้าซิ่นนุ่งผืนเดียวเท่านั้น อวัยวะตั้งแต่เอวขึ้นไปถึงศีรษะ ปล่อยโล่งไปหมดไม่มีอะไรปกปิด วันแรก ๆ ที่เห็นหญิงนั้นเดินเปลือยอกผ่านไป ก็มิได้นึกรักนึกชอบอะไร แต่พอเห็นทุกวัน ๆ ....หลายวันมากเข้า ที่เคยเห็นเป็นธรรมดา ก็ชักจะไม่ใช่ธรรมดา เริ่มจะเห็นว่า หญิงคนนี้มีหน้าอกงาม

เกิดความรักในความงามของหน้าอกของเขา ต่อไป....ก็เกิดเห็นเขางามไปหมดทั้งตัว เกิดความรักเขาหมดทั้งตัวไปด้วย....!

ข้าพเจ้าก็เลยมาคิดว่า แต่ก่อนนั้น เราก็ไม่เคยเห็นว่า เขาสวยเขางาม ไม่เคยนึกรัก แล้วต่อมาเรามานึกรักเขาด้วยเรื่องอะไร เพราะอะไร

ก็คิดได้ว่า เพราะไปรักหน้าอกของเขา จึงได้เห็นผิวพรรณของเขางามแล้ว....จึงเห็นงาม และรักเขาไปหมดทั้งตัวด้วย

ตรึกตรองไปมา อยู่มาวันหนึ่ง ข้าพเจ้าก็เลยนึกขึ้นมาได้ว่า เมื่อเราว่าเรารักเขาหมดทั้งตัว เห็นเขางามไปหมดทั้งตัว เราก็น่าจะไปดูอุจจาระของหญิงคนนี้ว่าสวยงามไหม น่ารักไหม รักได้ไหม คิดอย่างนั้นได้แล้วข้าพเจ้าก็รอเวลาอยู่ รุ่งเช้าหญิงคนนี้ก็ไปถ่ายอุจจาระที่ป่าตามเคย พอหญิงคนนี้ถ่ายเสร็จออกมา ข้าพเจ้าก็ตามเข้าไปดูทันที แต่วันแรกนั้นปรากฏว่า มีหมูเข้าไปกินอุจจาระ

ของหญิงคนนี้หมด ไม่มีเหลือหลอเลย

ข้าพเจ้าหมดหวัง เดินกลับบ้านไม่ได้เห็นอะไรเลย วันหลังตั้งใจไปใหม่โดยคิดว่าวันนี้ เราต้องไปให้ถึงก่อนหมู ไปคอยดักหมูไว้ มิให้หมูมากินก่อน รุ่งเช้าวันใหม่หญิงคนนั้นได้เดินไปถ่ายอุจจาระที่ป่าละเมาะเหมือนตามเคยทุกวัน พอเห็นหญิงคนนั้นเดินไป ข้าพเจ้าก็เข้าไปทางใหม่ ไปสะกัดหมูไว้ไม่ให้หมูเข้าไปกินอุจจาระของหญิงคนนั้น ครั้งนี้เป็นผลสำเร็จ พอหญิงสาวผู้นั้นถ่ายอุจจาระเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ออกจากป่าเดินกลับบ้าน โดยไม่รู้สึกตัวเลยว่ามีใครมาแอบดักดูอยู่

ข้าพเจ้าก็เดินเข้าไปดู เห็นอุจจาระของหญิงสาวคนนั้นมีลักษณะเหลว ๆ มีสีเหลือง มีพยาธิตัวตืดแบนบ้าง กลมบ้าง ชนิดพยาธิเส้นด้ายบ้าง ยิ้วเยี้ยไปหมด ข้าพเจ้ายืนเพ่งดู แล้วก็บอกตนเองว่า

เอาซี่.....ท่านชอบเขานี่ ว่าเขาสวยเขางาม เอาไหม รักไหม ถ้ารักตัวเขาก็ต้องรักขี้ของเขาด้วยซิ

ใจก็ว่า - *อี๊ย.....! ไม่เอา*

ทำไมไม่เอา ท่านรักเขานี่ - ถ้ารัก ต้องรักทั้งตัว ทั้งขี้ทั้งขนซิ - อย่าไปรักเผิน ๆ ซี

อี๊ย์....รักไม่ไหว!!

ให้เอาก็ไม่เอา ให้จับเอาไหม รักไหม?

อี๊ย์.....!

ให้ดม เอาไหม?

อี๊ย์.....ไม่! จิตข้าพเจ้ามันปฏิเสธ

ให้ใส่กระเป๋ากางเกง.....เอาไหม?

อี๊ย์.....ไม่! ไม่! มันลกปรก มันเปื้อน!

ให้กิน เอาไหม?

บรื๊อว์.....ไม่! ไม่! ไม่!

จิตของข้าพเจ้าปฏิเสธทุกระยะ ข้าพเจ้ายืนเพ่งพิจารณาดูอุจจาระของหญิงคนนั้นพักหนึ่ง ก็เลยออกมาจากป่า แล้วก็เดินกลับบ้าน ครั้นกลับมาถึงบ้านแล้วก็มาพิจารณาได้ว่า คนเรานี้ถึงจะมีรูปร่างสะสวยงดงามน่ารักน่าชมเพียงไรก็ตาม แต่ก็ต้องมีอุจจาระอย่างนี้แหละ

มันต้องมีอุจจาระอย่างนี้แหละ!

อย่างไรก็ดี เพื่อพิสูจน์ความคิดอันนี้ ครั้งที่สองต่อมาข้าพเจ้าจึงคิดไปตรวจอุจจาระของหญิงสาวคนอื่นอีก หญิงสาวคนใหม่นี้ก็เช่นเดียวกับหญิงสาวคนแรก ไปถ่ายในป่าละเมาะอันเป็นปกติของหญิงชนบท ข้าพเจ้าติดตามสำรวจดูอุจจาระของเขาจนได้เห็นในที่สุด แม้อุจจาระของเขาจะไม่มีตัวพยาธิ ตัวตืด แต่ก็เหลว ๆ มีมูกติดอยู่ เป็นเมือก ๆ น่ารังเกียจสลดสังเวช เช่นกัน ข้าพเจ้าเลยมาเล่าเรื่องการตรวจอุจจาระหญิงสาวให้เพื่อน ๆ หญิงในหมู่บ้านฟัง พวกเขาเหล่านั้นเลยตั้งชื่อข้าพเจ้าว่า *"แพทย์ตรวจขี้"*

การที่ไปพิจารณาอุจจาระของหญิงสาวนี้ ทำให้ข้าพเจ้าได้คิด ความรักที่มีต่อหญิงสาวคนนั้นก็คลายลงเป็นลำดับ ๆ จนกระทั่งสุดท้ายไม่มีเหลือเลย

อันที่จริงขณะนั้น ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบเหมือนกันว่า เป็นเหตุเผอิญอย่างไรไม่ทราบจึงไปได้ความคิดที่จะไปตรวจดูอุจจาระของเขาขึ้นมา และพิจารณาดูในสมัยนี้ สมกับคติที่ท่านว่าไว้

"เห็นรูปงาม คนทรามปัญญา
รูปนี้ มีขี้ ไม่ดีเบื้องหลัง
อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาเบื้องหน้า
ปลงปัญญาดูจะรู้เห็นตามเป็นจริง"

ดังนี้ อาจจะเป็นจริงดังคติธรรมที่ท่านว่าไว้ เมื่อพวกเราได้ฟังแล้ว โปรดพากันน้อมเข้าไปพิจารณารูปร่างกายของเราดูซิ ด้วยความมีสติด้วยความมีปัญญา

อาจจะตัดความเคลือบแคลงสงสัยได้ ว่ามันสวยมันงามอยู่ที่ไหน เมื่อมีปัญญาเกิดขึ้น ก็จะรู้เห็นตามเป็นจริง จะละความรัก ความกำหนัด ความยินดีในร่างกายอันนี้ได้ ไม่มีความสงสัยเลย

แสวงธรรม

ข้าพเจ้าได้ทำราชการกรมทาง ตั้งแต่อายุ 18 ปี จนอายุ 21 ปีเต็ม จึงลาออก *ในระหว่างเป็นฆราวาส นิสสัยไม่ชอบทางสร้างบาปสร้างกรรม แม้แต่เข็มเล่มเดียวก็ไม่เคยหยิบฉวยของใคร การพนันทุกประเภทไม่เคยเล่นไม่เคยชอบ* เพื่อนมาชวนเล่นการพนันเท่าไร ก็ไม่ยอมเล่นด้วย จนกระทั่งวันจะออกบวช เห็นเพื่อนเล่นโบก เลยอยากทดลองเล่นดูบ้าง เป็นการส่งท้ายชีวิตฆราวาส ว่าการพนันเป็นอย่างไร เกิดมาไม่เคยเล่นกับเขา ลงเงินไป 5 สตางค์ แต่เสียถึง 10 สตางค์ เลยเห็นโทษของการพนัน และนึกอธิษฐานว่า ถ้าข้าพเจ้าจะมาเกิดอีก ขออย่าให้มีนิสสัยเล่นการพนันทุกประเภทเลย

เป็นคนหนักในทางศรัทธาจริต เช่นเมื่อเป็นเด็ก พี่สาวได้บอกว่า *"จวนเอ๊ย ผู้เฒ่าโบราณท่านว่า ถ้าไปเล่นมาแล้ว เวลาจะขึ้นบ้าน ให้กราบบันได 3 หน แล้วให้ไปกราบก้อนเส้าที่โรงครัวอีก 3 หน แล้วจึงเข้าไปที่นอน ให้ไปกราบพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และคุณบิดา มารดา 3 หน แล้วจึงนอน โบราณผู้เฒ่าว่า ถ้าทำได้ดังนั้นจะมีความสุขความเจริญ คิดอะไรก็สมประสงค์ ทำอะไรก็จะเจริญงอกงาม"* ข้าพเจ้าฟังแล้วก็เชื่อและปฏิบัติตามโดยไม่สงสัยดื้อดึงอะไร

ต่อมา พี่สาวก็สอนอีกว่า *"จวนเอ๊ย เงินไม่มีพอหมื่น อย่ากินแกงหมากแดง เงินไม่มีพอแสน อย่ากินแกงหน่อไม้"* ก็เลยไม่กินแกงหน่อไม้ ไม่กินแกงหมากแดงเลย เพราะเห็นว่าตนไม่มีเงินพอหมื่น ไม่มีเงินพอแสน

อยู่มาพี่สาวก็บอกอีก *"จวนเอ๊ย อย่ากินของดินนะให้กินของสุก เพราะโบราณว่า ถ้ากินของดิบจะเป็นยักษ์เป็นเปรต เป็นผี"* ฉะนั้นข้าพเจ้าก็เลยหยุดการกินของดิบ การกินลาบ กินก้อย กินปลาร้าดิบ เพราะกลัวเป็นยักษ์ เป็นเปรต เป็นผี อย่างพี่สาวว่า

พี่สาวสอนอีก *"จวนเอ๊ย อย่าไปผิดลูกผิดเมียเขานะ อย่าไปผิดลูกสาวเขานะ เวลาใหญ่แล้ว ไม่ดีจะเสียหน้าเสียตา จะเสียชื่อ เสียเสียง เสียโคตร เสียวงศ์ ทำให้เขามีลูกมีเต้าไม่ได้ อับอายขายหน้า เสียเงินเสียทองของพ่อแม่"* ข้าพเจ้าก็จำไว้ และไม่ได้ประพฤติล่วงเกินลูกเมียใครเลย

นับว่าเป็นเด็กเชื่อง่าย งมงาย ไม่มีเหตุผล

ในภายหลัง ได้รับหนังสือ *จตุราลักษณ์ของท่านพระอาจารย์เสาร์ กันตสีโลด้วย* ท่านได้แต่งแสดงว่า ให้คนเรารู้จักระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้า คือให้เจริญพุทธานุสติ 1 ให้เจริญเมตตานุสติ 1 ให้เจริญอสุภานุสติ 1 ให้เจริญมรณานุสติ อีก 1 รวมเป็นลักษณะ 4 ประการด้วยกันของมนุษย์ผู้เจริญ เมื่ออ่านหนังสือ จตุราลักษณ์ และตรวจไปถึง มรณานุสติ จิตใจก็สลดสังเวชว่า เรานี่ต้องมีตายอยู่นั่นเอง *ท่านพระอาจารย์เสาร์*ได้ย้ำเรื่องของกรรมว่า **คนเรานี้ย่อมมีกรรมเป็นของๆ ตน มีกรรมเป็นผู้ให้ผล มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นผู้ติดตาม มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมอันใดไว้ เป็นบุญหรือเป็นบาป เมื่อยังมีชีวิตอยู่ กรรมนั้นจักเป็นทายาท** ให้เราได้รับผลของกรรมนั้นสืบต่อๆ ไป คือหมายความว่า กรรมนี้แหละย่อมจำแนกแจกสัตว์ให้เป็นไปต่างๆ นานา ให้เลว ให้ดี ให้ชั่ว ให้ประเสริฐ ก็เพราะผลของกรรมที่ทำไว้

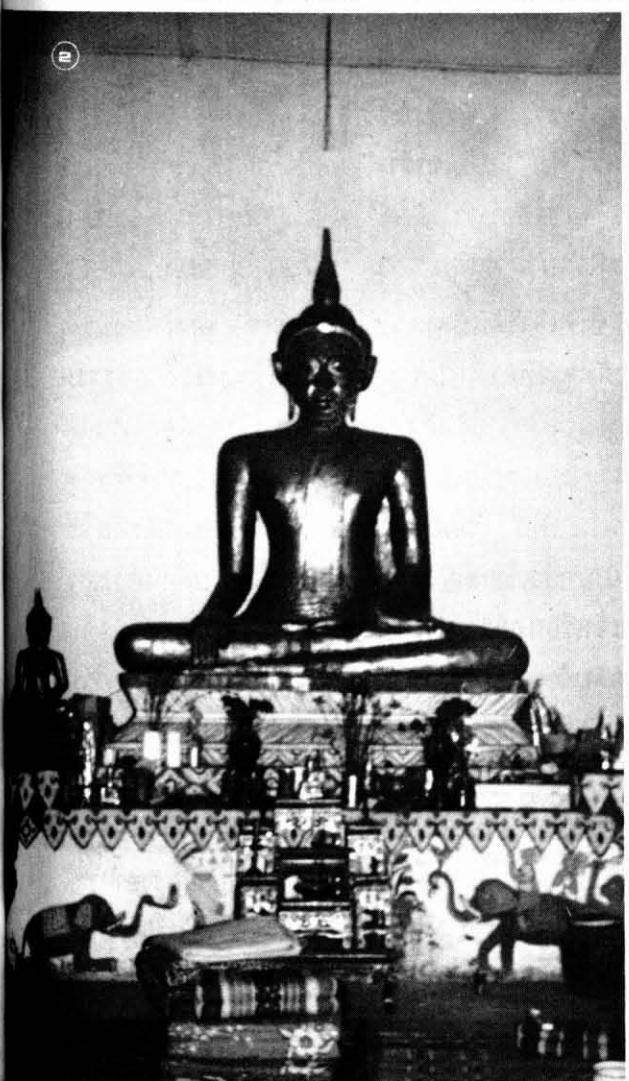

1. วัดเจริญจิต บ้านโคกกลาง ต.ดงมะยาง อ.อำนาจเจริญ วัดที่บวชเป็นมหานิกาย พ.ศ. 2484
2. พระประธานในวัดเจริญจิต ท่านพระอาจารย์จวนสร้างถวาย หลังจากทำงานที่กรมทาง 4 ปี ได้เก็บหอมรอมริบเงินเดือนที่ได้รับจัดทอดกฐิน สร้างพระประธาน และสร้างส้วม ทำบุญจนหมดเงิน
3. กุฏิเจ้าอาวาส เป็นกุฏิที่เก่าที่สุดในวัดเชื่อว่าสร้างมาแต่สมัยท่านอาจารย์บวช

เมื่ออ่านถึงตอนนี้แล้ว ก็บังเกิดความเบื่อหน่ายสลด สังเวชใจอย่างยิ่ง นึกขึ้นมาว่าคนเรานี้เกิดมา ถ้าไม่ประกอบคุณงามความดี ก็ไม่มีประโยชน์แก่ชีวิตของตน และไม่มีประโยชน์อันจะรับความสุขต่อ ๆ ไปในชาติหน้าอีก

เกิดความเชื่อ ความเลื่อมใสอย่างนั้น แต่ปัญญาก็ยังอ่อนอยู่

ระหว่างอายุ 20 ปี เมื่อได้อ่านหนังสือของ*ท่านพระอาจารย์เสาร์ กันตสีโล* เรื่อง *จตุราลักษณ์* และท่านย้ำเรื่อง กรรมนี้ ก็เลยมีจิตศรัทธา เป็นเจ้าภาพสร้างมหากฐินคนเดียว เพราะเลื่อมใส ศรัทธาว่า การทำบุญย่อมได้บุญ การทำบาปย่อมได้บาป บุญเมื่อทำแล้ว ย่อมเป็นที่พึ่งพาอาศัยของสัตว์ในโลกหน้า ข้าพเจ้าจึงมีศรัทธาสละเงินที่ได้รับระหว่างทำงานอยู่กรมทางหลวงแผ่นดิน 4 ปี เก็บหอมรอมริบไว้ เป็นเจ้าภาพ สร้างมหากฐินคนเดียว และสร้างพระประธานสร้างส้วม ในวัดเจริญจิต บ้านโคกกลาง จนหมดเงิน

เรียกว่า เป็นผู้มีศรัทธาจริตมาก แต่ปัญญาก็อ่อนมากเช่นเดียวกัน

เมื่อข้าพเจ้าอายุครบ 21 ปีบริบูรณ์ ได้ไปบวชฝ่ายมหานิกายที่*วัดเจริญจิต บ้านโคกกลาง ตำบลดงมะยาง อำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี* พระอุปัชฌายะชื่อ *บุ* พระกัมมวาจาจารย์ ชื่อ*พระมหาแจ้ง* ได้ฉายาว่า *"พระจวน กลฺยาณธมฺโม"* ในพรรษาแรกนั้น ได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรม และสอบได้นักธรรมตรีในพรรษานั้น

ในขณะที่ข้าพเจ้ายังบวชเป็นพระบ้านอยู่นั้น ก็คิดอยากจะออกธุดงค์ จึงคิดจะญัตติเป็นธรรมยุต เพื่อออกธุดงค์ จึงไปขอลาอุปัชฌาย์ เรียนท่านว่าอยากจะญัตติเป็นธรรมยุต อุปัชฌาย์ไม่ให้ญัตติ ว่าต้องสึกเสียก่อน ตกลงเลยตัดสินใจลาสิกขาบทออกมาเป็นฆราวาสก่อนชั่วคราว เพื่อรอการไปบวชเป็นฝ่ายธรรมยุตกัมมัฏฐาน

ระหว่างที่กำลังแสวงหาวัดฝ่ายธรรมยุตกัมมัฏฐานอยู่นั้น ข้าพเจ้าได้ไปประกอบอาชีพค้าขายรับจ้างตัดเย็บผ้า ระยะนั้นเป็นเวลาสมัยสงครามอินโดจีน ซึ่งไทยรบกับฝรั่งเศส ผ้าหายากและมีราคาแพง โดยเฉพาะผ้าแพร ข้าพเจ้าต้องออกตระเวนเดินทางไปตามหมู่บ้านเพื่อหาผ้าไหมทอพื้นบ้านมาขาย ทางภาคกลางเวลานั้นยอมนุ่งผ้ากระสอบป่านด้วยซ้ำไป ข้าพเจ้าเดินทางไปถึงกลางดงมะอี่ ซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวภูไท มีผ้าไหมพื้นบ้านมาก กลับจากซื้อผ้าไหมก็ป่วยหนัก เป็นไข้มาเลเรีย กินยาอะไรก็ไม่หาย จึงได้ขออธิษฐานว่า ถ้าข้าพเจ้ามีบุญวาสนาจะได้บวชในพระพุทธศาสนาแล้ว ขอให้หายป่วยโดยเร็ว ถ้าหายป่วยเมื่อไรก็จะเดินทางไปบวช เมื่อนั้น หลังจากอธิษฐานแล้ว อาการเจ็บป่วยก็บังเอิญค่อยทุเลาลงจนหายขาด

เมื่อหายดีแล้ว จึงได้เดินทางไปแสวงหาอาจารย์ฝ่ายธรรมยุตเพื่อจะบวช ตอนนั้นก็ยังไม่รู้เลยว่า อาจารย์พระกัมมัฏฐานฝ่ายธรรมยุตอยู่ที่ไหน ได้ยินแต่ชื่อ พอดีได้พบเพื่อนคนหนึ่งเขาคุยว่า เขาคุ้นเคยกับวัดป่า เลยถามเขาว่า *"พระกัมมัฏฐานในอำเภอมีไหม"* เขาบอกว่า *"มี"* ถามเขาว่า *"เพื่อนจะพาเราไปหาท่านได้ไหม"* เขาตอบว่า *"ได้"* แล้วเขาก็พาข้าพเจ้าไปหาพระที่*วัดป่าสำราญนิเวศน์ อำเภออำนาจเจริญ*

ข้าพเจ้าได้นมัสการท่าน และเล่าเรื่องให้ท่านฟังเกี่ยวกับการที่สนใจจะขออุปสมบทเป็นพระฝ่ายธรรมยุต ท่านก็มีความยินดีต้อนรับ ข้าพเจ้าจึงตัดสินใจแน่นอนว่าจะบวชเป็นพระธรรมยุต ท่านก็บอกวิธีฝึกหัดขานนาค คือ เรียนมคธภาษา และมอบหนังสือวิธีอุปสมบทธรรมยุตให้ พร้อมทั้งสอนวิธีเปลี่ยนคำมคธ ข้าพเจ้าเรียนอยู่กับท่านพอประมาณแล้วก็ลาท่านเดินทางกลับบ้าน ก่อนหน้านั้นเพื่อนที่ไปด้วยก็ยังไม่ทราบความนัยเรื่องที่ข้าพเจ้าจะขอบวชเลย เพิ่งทราบต่อเมื่อข้าพเจ้าไปพูดกับพระท่านว่าจะบวช ครั้งแรกเพื่อนไม่เชื่อ พอพากันออกมาจากวัดเพื่อนทั้งสองคนนั่นแหละรุมกันหาว่าข้าพเจ้าไปปด ไปหลอกลวงอาจารย์ว่าจะบวช ตัวท่านจะบวชได้อย่างไร - บวชไม่ได้หรอก เราไม่เคยได้ยินเลย ข้าพเจ้าจึงบอกเพื่อนว่า *เป็นความ*

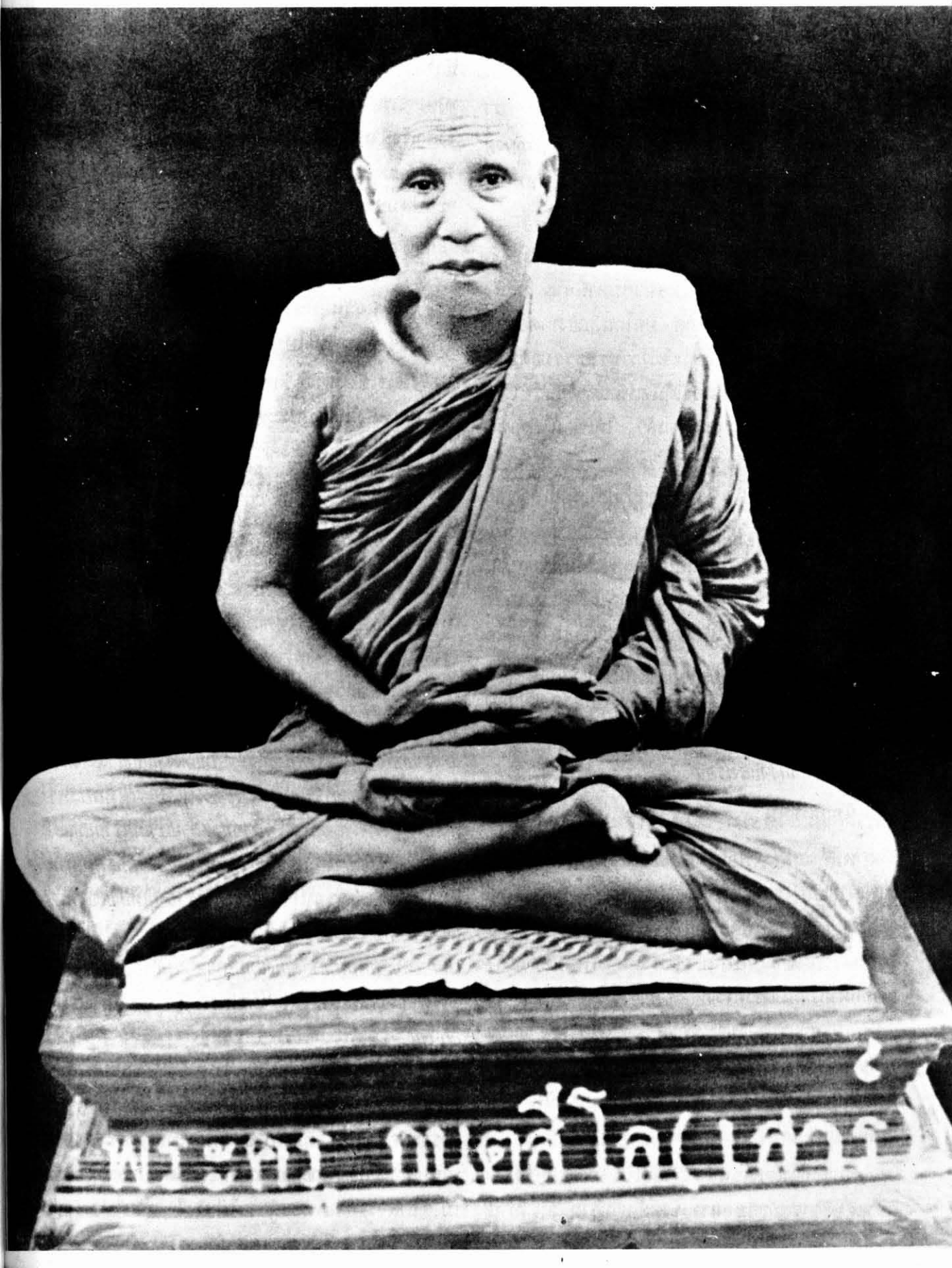

ตั้งใจจริงของเรา เราจะบวชจริง ๆ แต่เพื่อนอย่าเพิ่งไปบอกใคร ๆ ขอให้ช่วยปิดความลับของเราไว้ ถ้าเพื่อนปิดความลับของเราไว้ได้จริง ๆ ไม่ไปบอกใคร ๆ ได้ เราจะให้รางวัล คือ หมวกใบที่เราใส่อยู่นี้ ราคา 12 บาท เพื่อนเห็นข้าพเจ้าพูดขึงขังจริงจังเช่นนั้น จึงยอมเชื่อและรับอาสาว่าจะไม่ปริปากบอกใครเลย

สำหรับเครื่องบริขารที่จะอุปสมบทนั้น ข้าพเจ้าได้เก็บรวบรวมไว้ แต่ครั้งเมื่อบวชมหานิกาย ทุกสิ่งทุกอย่างมีครบ บาตร กลด มีดโกน....ยังขาดอยู่แต่สังฆาฏิ 2 ชั้นเท่านั้น เพราะไม่รู้ว่าพระธรรมยุตบวชสังฆาฏิ 2 ชั้น ต่อจากนั้นจึงได้นัดเพื่อนด้วยกันว่า เวลาตอนเย็นเมื่อรับประทานอาหารแล้ว ให้เพื่อนไปที่หน้าบ้านเรา แล้วก็ร้องเรียกเราว่า *"เพื่อน.....เพื่อนเอ๊ย ไปเที่ยวเล่นสาวกันเถอะ"* ให้เขาว่าอย่างนั้นแล้วเราก็จะตอบเพื่อนว่า *"เดี๋ยวก่อน - รอให้เราแต่งตัวหวีผมทาแป้งก่อน"* แล้วให้เพื่อนแอบเล็ดลอดเข้ามาใต้ถุนบ้านเรามาคอยอยู่ตรงกับหน้าต่างของเรา แล้วเราก็จะส่งบริขารเครื่องบวชออกให้เพื่อนช่วยคอยรับเอา เมื่อเพื่อนรับของไปได้หมดแล้ว ก็ให้เพื่อนเล็ดลอดกลับไปยืนรออยู่หน้าบ้านที่เดิม แล้วให้เพื่อนร้องเรียกว่า *"ไปเถอะเพื่อน แต่งตัวเสร็จหรือยัง"* เราก็จะบอกว่า *"เสร็จแล้ว กำลังจะลงเรือน"*

นัดกันเช่นนี้

พอถึงเวลา เพื่อนก็มาและเจรจาตามนัดแนะกัน ข้าพเจ้าก็ยกสิ่งของออกจากตู้ไปให้เพื่อน แล้วรีบพาเพื่อนออกเดินทางไปตอนกลางคืน ไปซุกซ่อนบริขารไว้ที่กลางป่าห่างจากบ้านประมาณ 1 กิโลเมตร แล้วก็บอกฝากไว้กับเทวดาว่า *"เทวดา เจ้าภูมิ เจ้าป่า จงช่วยรักษาบริขารของข้าพเจ้าไว้ พรุ่งนี้ข้าพเจ้าจะมารับคืนไปบวชเป็นธรรมยุต"* ความจริงก็ไม่ทราบว่า เทวดามีหรือไม่ อยู่ที่ไหน แต่ก็พูดเรื่อยเปื่อยไปเช่นนั้น แล้วก็กลับบ้าน

พอรุ่งขึ้นนัดเพื่อนนำบริขารไปหาอาจารย์ ท่านตรวจดูบริขารแล้วก็บอกว่า ขาดสังฆาฏิ 2 ชั้น ท่านตัดมาให้แล้วสั่งให้ข้าพเจ้าเอาไปเย็บเอง โดยสั่งให้ไปเย็บที่ร้านในตลาดในอำเภอ ซึ่งเป็นร้านลูกหลานของท่านอาจารย์นั่นเอง ข้าพเจ้านำไปเย็บที่บ้านนั้นอยู่ 1 คืน จึงสำเร็จนำกลับไปให้ท่านอาจารย์ตรวจดู ท่านว่าใช้ได้ จัดซักย้อมจนได้สีที่ต้องการแล้ว ท่านก็เตรียมกำหนดวันที่จะอุปสมบทให้ แล้วถามว่า *การที่เธอจะมาบวชนี้ได้ขออนุญาตบิดา - มารดาพี่น้องแล้วหรือยัง* ข้าพเจ้าตอบสั้น ๆ ว่า *ยังครับ* ท่านให้กลับไปบอกบิดามารดาเสียก่อน จึงจะกำหนดวันอุปสมบทแน่นอนได้ จำเป็นดังนั้น ข้าพเจ้าจึงกลับบ้านไปบอกมารดาและญาติพี่น้อง

กลับไปถึงบ้าน ข้าพเจ้าก็นัดญาติมาชุมนุมที่บ้านตอนเย็นหลังจากรับประทานอาหารแล้ว ญาติพี่น้องก็ดีใจ นึกว่าข้าพเจ้าจะให้เขาไปหาสาวมาให้แต่งงานด้วย เพราะข้าพเจ้าอายุวัยขนาดนี้แล้วก็คงคิดจะแต่งงาน เมื่อญาติพี่น้องมาชุมนุมครบถ้วนแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้แจ้งให้ญาติพี่น้องทราบว่า ที่เชิญญาติมาชุมนุมคราวนี้มิใช่อื่น ข้าพเจ้าจะขอลาแม่และญาติพี่น้องไปอุปสมบทเป็นพระภิกษุฝ่ายธรรมยุตกัมมัฏฐานในวันพรุ่งนี้นั่นเอง ญาติพี่น้องได้ฟังก็ตกใจ โดยเฉพาะมารดาได้ทัดทานเสียงแข็ง บอกว่า *"เจ้าจะไปบวชอย่างไร เราจะแต่งงานให้เจ้าอยู่นี่แหละ"* ข้าพเจ้าเลยถามมารดาว่า *"จะให้แต่งงานกับใคร"* มารดาบอกว่า *"ให้แต่งงานกับนางสาวทา"* ก็ถามว่า *"สาวทาไหน เพราะในหมู่บ้านมีสองทาด้วยกัน"* มารดาตอบว่า *"สาวทาหลานกำนันเรานี่แหละ"* ข้าพเจ้าจึงบอกว่า *"เอ...ทาไหนก็ไม่เอาหรอก ผู้หญิงนี่เหม็นขี้มัน"* มารดาเลยถามว่า *"เราเคยเห็นขี้เขาหรือถึงรู้ว่าเหม็น"* ก็พูดว่า *"ถึงไม่เห็นก็รู้ว่าเหม็น ของใครก็เหม็นเหมือนกันหมด ของแม่ก็เถอะ ไม่เชื่อลองดมดูซี"* มารดาก็เลยเอ็ดเอาว่า *"โอ๊ย....เด็กบ้า....เว้าอะไรบ้า ๆ อย่างนี้"*

ข้าพเจ้าเลยพูดปลอบโยนมารดาว่า "ธรรมดาบุตรมีศรัทธาจะบวชนั้น เป็นกุศลอย่างยิ่ง บิดามารดาไม่ควรจะขัด คัดค้านไม่ให้บวช พระพุทธเจ้าท่านบอกว่าบาปมากถ้ามาขัด ตายก็จะตกนรก ไม่ได้พบพระพุทธเจ้า ไม่ได้ไปสวรรค์ เพราะลูกจะไปทางดี กลับไปขัดเขา"

มารดาได้ยินดังนั้นก็เลยใจอ่อน ยอมอนุโมทนา พร้อมทั้งญาติพี่น้องทั้งหมดก็เลยช่วยอนุโมทนาด้วย

พี่สาวข้าพเจ้ายังไม่เชื่อใจข้าพเจ้า จึงซักถามว่า *"เคยบวชวัดบ้านแล้ว ทำไมจึงมาบวชวัดป่าอีก"*

"เพราะอยากบวช"

"บวชทีนี้จะไม่สึกหรือ" พี่สาวถาม

จึงได้ตอบว่า *"ไม่...การบวชครั้งนี้ตัดสินใจแล้ว พิจารณาแล้วจึงออกบวช ถ้าจะสึกอยู่ - ไม่บวช ถ้าบวชแล้ว - ไม่สึก"*

ได้ยินข้าพเจ้าประกาศก้องต่อหน้าญาติ ๆ เช่นนั้น พี่สาวก็เลยว่า *"บักนี่มันคุยหลาย อย่างเก่งจะบวชได้แค่ 2-3 พรรษาก็หลายแล้ว จะอยู่ไม่ได้น่ะซี"*

ข้าพเจ้าก็ว่า *"พี่คอยดูก็แล้วกัน ถ้าจะสึกอยู่ - ไม่บวช ถ้าบวช - ไม่สึกดอก"*

ออกบวชเป็นพระฝ่ายธรรมยุต

ข้าพเจ้าได้มาบวชฝ่ายธรรมยุต เมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2486 เวลา 17.00 น. ณ พัทธสีมา วัด*ป่าสำราญนิเวศน์ ตำบลบ้านบุ่ง อำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี* โดยมี *ท่านพระครูทัศนวิสุทธิ(มหาดุสิต เทวิโร)* เป็นพระอุปัชฌายะ ท่านเป็นหลาน*ท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์(จันทร์ สิริจนฺโท)* เจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ได้นำหลานคนนี้ไปอุปการะตั้งแต่เล็กจนบวชเรียนที่วัดบรมนิวาสและเจริญรุ่งเรืองต่อมาในพระพุทธศาสนา ต่อมาได้เป็นเจ้าคณะอำเภออำนาจเจริญ พอได้รับแต่งตั้งให้เป็นอุปัชฌาย์ได้เพียง 5 วัน ก็มาอุปสมบทข้าพเจ้าเป็นนาคแรก นับว่าข้าพเจ้าเป็นนาคแรกที่สุดของท่าน ท่านจึงได้ตั้งฉายาให้ข้าพเจ้าว่า"กุลเชฏฐโฐ" แปลว่า พี่ชายคนใหญ่ที่สุดของหมู่ของพวกในวงศ์ตระกูลนี้ องค์ที่สองน้องชายคือ*ท่านอาจารย์สิงห์ทอง ธมฺมวโร* แห่งวัดป่าแก้วบ้านชุมพล ซึ่งข้าพเจ้าได้ไปนั่งหัตถบาส อยู่ด้วย

พระกัมมวาจารย์ของข้าพเจ้าคือ *พระอาจารย์เกิ่ง อธิมุตฺโต* ท่านอาจารย์ได้สั่งกำชับให้ข้าพเจ้าท่องปาฏิโมกข์ให้ได้หมดภายใน 1 เดือน ทั้งสั่งให้ท่องเจ็ดตำนานให้ได้ พร้อมกันในเวลาเดียวกันด้วย

ข้าพเจ้าได้ใช้ความอุตสาหะพยายาม ตะเกียกตะกายอย่างเต็มที่เพื่อท่องปาฏิโมกข์ และเจ็ดตำนานให้ได้ทันกำหนดภายใน 1 เดือน ตามที่ท่านอาจารย์สั่ง การท่องส่วนใหญ่ใช้เวลาว่างจากการปฏิบัติธรรมในตอนกลางวันและเวลากลางคืนอันเป็นเวลาสงัด โดยใช้ตะเกียงกระป๋องนมไส้ด้ายจุดไฟ มีแสงสว่างริบหรี่ พออ่านออกเห็นตัวหนังสือเท่านั้น ท่านให้น้ำมันก๊าด 1 ขวดแม่โขง บอกว่าให้ใช้เท่านี้แหละ ข้าพเจ้าก็จำกัดใช้เพียงแค่นั้นจริง ๆ วันที่ท่านเริ่มสั่งให้ท่องนั้น คือวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 บอกว่าครบ 1 เดือน คือเดือน 6 ขึ้น 1 ค่ำ ให้มาสอบนะ ให้มาสวดให้ฟังนะ

ข้าพเจ้าก็รีบเร่งท่องเป็นการใหญ่ ภายในเวลาจำกัด 1 เดือนนั้น พอถึงขึ้น 1 ค่ำ เดือน 6 ท่านก็เรียกข้าพเจ้าให้ไปทดสอบ โดยให้ท่องให้ท่านฟังทั้งปาฏิโมกข์และเจ็ดตำนาน ปรากฏว่าข้าพเจ้าสามารถสวดให้ท่านฟังได้อย่างคล่องแคล่ว แม้เจ็ดตำนานก็ได้ แม้ปาฏิโมกข์ก็ได้ ท่านจึงออกปากชมว่า *"แหม ผมไม่นึกเลยว่า จะท่องได้ถึงเพียงนี้ แต่ตัวผมเอง ก็ยังทำไม่ได้เร็วขนาดนี้เลย ผมพูดไปเช่นนั้น ก็เพื่อลองเชิงดูต่างหาก"*

ดังนั้นภายในเดือนที่สองนั้นเอง ข้าพเจ้าก็สามารถแสดงปาฏิโมกข์ได้อย่างเรียบร้อย โดยใช้เวลาสวดเพียง 40 หรือ 45 นาทีเป็นอย่างช้า การแสดงปาฏิโมกข์นี้ข้าพเจ้า

1. ศาลาและโบสถ์วัดป่าสำราญนิเวศน์ ต.บ้านป่า อ.อำนาจเจริญ เป็นวัดที่ท่านอาจารย์บวชเป็นธรรมยุต และมาท่องปฏิโมกข์และเจ็ดตำนานที่นี่

2. วัดป่าบ้านพอก ต.คำไผ่ อ.เลิงนกทา จ.ยโสธร บริเวณเป็นร่มไม้ครึ้ม เป็นดงไม้อยู่ติดกับวัดบ้านพอก(ชาวบ้านเรียก"วัดบ้าน") ปัจจุบันไม่มีสิ่งปลูกสร้างเหลือให้เห็น ในภาพรูปวงกลมเป็นซากเสาหลงเหลืออยู่ เป็นเครื่องชี้ว่า เคยมีกุฏิตั้งอยู่

3. บริเวณอีกมุมหนึ่งซึ่งเคยเป็นวัดป่าบ้านพอกได้เสื่อมสลายไปตามกาลเวลา

ได้สวดตลอดมา - ตั้งแต่บวชพรรษาที่ 1 จนถึงพรรษาที่ 20 จึงได้ลดละลงบ้าง

ท่านพระอาจารย์เกิ่ง อธิมุตฺโต ท่านเป็นพระที่เคร่งครัดในทางธุดงคปฏิบัติมาก ท่านสอนว่า *พระบวชใหม่นี่ต้องเดินจงกรมมาก ๆ นะ นั่งมาก ๆ นะ นอนไม่ได้นะ* - ท่านกำชับอย่างเด็ดขาด *และอย่าไปกินให้อิ่มนะ*

ข้าพเจ้าจึงพยายามปฏิบัติตามคำสอนของท่านอาจารย์ ตั้งใจทำความเพียรอย่างขมักเขม้น กล่าวคือ เดินมาก นั่งมาก ฉันน้อย บางวันก็ฉัน บางวันก็ไม่ฉัน สลับกันไป จนกระทั่งวันหนึ่งท่านอาจารย์คงเห็นว่าข้าพเจ้าชักจะซูบผอมเกินไป ท่านจึงทักว่า - *พระบวชใหม่ อย่าไปอดข้าวมากนักซี .... ธาตุมันจะเสีย ธาตุมันจะพิการ ให้ฉันข้าวเสียบ้าง*

ท่านสั่งเช่นนั้น ข้าพเจ้าจึงต้องผ่อนฉันอาหารบ้าง พอให้ได้เยียวยาธาตุขันธ์

จำได้ว่า ปีที่ข้าพเจ้าอุปสมบทนั้น เป็นปีที่มีการประชุมเพลิงท่านพระอาจารย์เสาร์ กันตสีโล นั่นเอง

พรรษาที่ 1 พ.ศ. 2486
วัดป่าบ้านพอก หนองคอนทั้ง
อำเภอเลิงนกทา

เมื่อจะเริ่มเข้าพรรษา ปรากฏว่า *ที่วัดพระอาจารย์มั่น* ที่อำเภอเลิงนกทาไม่มีพระสวดปาฏิโมกข์ได้ ก็เลยมาขอตัวจากท่านอาจารย์พระอุปัชฌาย์ ท่านอาจารย์พระอุปัชฌาย์จึงให้ข้าพเจ้าไปจำพรรษาอยู่ที่*วัดป่าบ้านพอก หนองคอนทั้ง อำเภอเลิงนกทา*

ในพรรษาแรกนี้ โยมมารดาได้มาบวชเป็นชีอยู่ด้วย นอกจากกระทำความเพียรอย่างหนัก โดยเร่งเดินจงกรมมาก นั่งมาก แล้วยังอธิษฐานฉันเจอีกด้วย คือไม่ฉันเนื้อสัตว์ ฉันแต่ผัก เกลือ น้ำตาล ส่วนอาหารคาวหวานที่บิณฑบาตรได้มา ถ้าเป็นอาหารเนื้อก็ส่งให้โยมมารดา บางครั้งบางสมัย ก็อดข้าว อดอาหาร ทั้งอดหลับอดนอนด้วย ระยะ 4 คืน 4 วัน บ้าง ระยะ 8 คืน 8 วันบ้าง แต่การบิณฑบาตรคงกระทำตลอดมิได้ขาด เพื่อบิณฑบาตรมาเลี้ยงโยมมารดา เป็นการสนองคุณท่าน ทั้งยังเพื่อแจกจ่ายแก่เพื่อนสหพรหมจรรย์ภิกษุสามเณรองค์อื่น ๆ ด้วย ส่วนตัวเองเลือกฉันแต่อาหารที่เป็นของเจ

ในระหว่างพรรษานั้น วันพระคืนหนึ่ง ขณะนั่งฟังเทศน์ท่านอาจารย์อยู่ ข้าพเจ้าพระจวนบวชใหม่ ได้กำหนดจิตฟังไปตามคำเทศนา จิตเกิดสงบลง ปรากฏภาพร่างกายของตนนี้ เกิดขึ้นในจิต เน่าเปื่อยเป็นอสุภะไปหมด เหมือนมองดูด้วยตาเนื้อ เห็นขาทั้งสองของตัวเอง เปื่อยเน่าขาดเหวอะหวะ มีบุพโพโลหิต น้ำเหลืองไหลออก เป็นอสุภะ ให้ข้าพเจ้าได้ยกขึ้นมาพิจารณาในเวลาต่อมาเรื่อย ๆ ได้เจริญภาวนาราวกับมองเห็นด้วยตาเปล่า ๆ

ในพรรษานี้ นอกจากนิมิตอสุภะดังกล่าวแล้ว ข้าพเจ้าเร่งทำความเพียรอย่างไม่ย่อหย่อน ได้เกิดภาพนิมิตแปลก ๆ วันหนึ่งในตอนกลางพรรษาขณะภาวนา พุทโธ-พุทโธ อยู่ จิตได้รวมลง ปรากฏใสบริสุทธิ์

1. "วัดป่าบ้านเหล่ามันแกว" หรือ "วัดป่าร่วมใจ" เป็นบริเวณร่มไม้หนาทึบริมหมู่บ้าน "บ้านเหล่ามันแกว"

2. กุฏิของพระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ ในวัดป่าร่วมใจ ระหว่างที่ท่านจำพรรษาที่นี้มีพระเณรร่วมจำพรรษาหลายสิบรูป

3. บริเวณป่าที่เคยเป็นที่จำพรรษาของพระอาจารย์จวนฯ

4. กุฏิ 2 หลัง ที่พระอาจารย์จวนฯสร้างขึ้นในวัดป่าร่วมใจ บริเวณนี้ท่านได้ให้ญาติโยมปรับปรุงพื้นที่ปลูกไม้ผล ซึ่งปัจจุบันยังคงมีหลักฐานหลงเหลืออยู่บ้าง

3961116404
สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

หมดจดรู้สึกมีความสุขสบายจนไม่มีสิ่งใดจะประมาณเปรียบเทียบได้ แต่ก่อนหน้าจิตจะรวม ได้เกิดภาพนิมิตขึ้นว่า มีแม่ไก่สีลายตัวหนึ่งมาจิกกินอุจจาระอยู่ที่ตรงหน้า ข้าพเจ้าจึงได้กำหนดจิตถามว่า *"จิกกินอะไร - ?"* แม่ไก่ตอบว่า *"จิกกินอุจจาระ"* แล้วถามแม่ไก่ต่อไปว่า *"ท่านเป็นใคร"* แม่ไก่ตอบว่า *"ดูก่อนพระผู้เป็นเจ้า ข้าพเจ้าเป็นเทวดา"* แล้วถามต่อไปว่า *"เทวดาทำไมกินอุจจาระเล่า"* แม่ไก่เลยตอบว่า *"ดูก่อนพระผู้เป็นเจ้า มนุษย์เราทุกชาติทุกภาษา ต้องกินอุจจาระคือกินขี้กันอย่างนี้แหละ ทุกคนในโลกไม่พ้นจากความกินอุจจาระไปได้เลย"*

ตอบแล้วแม่ไก่ก็หายไป ข้าพเจ้าจึงน้อมเอานิมิตคำตอบของแม่ไก่ขึ้นมาพิจารณาคิดเอาว่า มนุษย์เรานี้ก็ต้องกินอุจจาระกันทั้งหมดเลย แล้วก็มาพิจารณาว่าเรากินอุจจาระจริงไหม ที่เรากินข้าวปลาอาหารนั้น... ข้าวจะเป็นขี้อย่างไร เนื้อ ปลาจะเป็นขี้อย่างไร ผักจะเป็นขี้อย่างไร พิจารณาไปก็เห็นว่า อ้อ.... ข้าวก็เกิดจากขี้ดิน ทั้งปลาทั้งเนื้อ พืชผักที่เราบริโภคขบฉันนี้ ล้วนแต่เรากินขี้ทั้งหมด ทั้งหมดเกิดจากขี้ดินทั้งสิ้น ข้าพเจ้าก็เลยเกิดสลดสังเวชอย่างยิ่งในพรรษานั้น ว่าเรานี้กินอุจจาระคือกินขี้เหมือนกัน

เรื่องนี้ข้าพเจ้าได้เคยนำคำถามนี้ไปถามท่านอาจารย์ใหญ่มั่น เมื่อได้มีโอกาสมาอยู่กับท่านในภายหลัง ท่านก็ตอบว่า *จริง-จริง ๆ ไม่มีผิดเลย เรากินขี้กันทั้งหมดทั้งนั้น.....* ท่านรับรองเช่นนั้น

ครั้นรุ่งเช้าพอทำภัตตกิจคือฉันเสร็จ ก่อนจะกลับขึ้นไปยังกุฏิ ข้าพเจ้ากำลังนั่งเก็บเครื่องบริขารพับซ้อนให้เรียบร้อย มองขึ้นไปบนหน้าจั่วทางทิศตะวันออกของกุฏิ ได้เห็นหญิงสาวคนหนึ่งยืนอยู่ที่หน้าจั่วนุ่งห่มแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีลายเหมือนแม่ไก่ที่เคยปรากฏในนิมิตแล้วไว้ผมยาว ยืนถือตะกร้าหมากอยู่บนหน้าจั่วกุฏิมองมาที่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้ามองดูก็เห็นว่าเป็นหญิงที่มีรูปร่างหน้าตาสวยงามมาก และก็นึกในใจว่า ภาพที่ปรากฏเป็นอะไรแน่ ก็ได้คำตอบว่าภาพนั้นเป็นเทวดา ข้าพเจ้าก็นึกว่า เอ....เทวดา ทำไมมายืนอยู่ที่นี่ แต่นึกแล้ว ข้าพเจ้าก็ไม่สนใจ เก็บเครื่องบริขารเรื่อยไป

ครั้งที่สอง ตาเหลือบขึ้นไปก็ยังเห็นภาพเทวดาอยู่ที่เก่า ยังไม่หายไปไหน ข้าพเจ้าจึงเบือนหน้าหนีไปทางอื่น พร้อมกับคิดว่า เอ...ทำไมเทวดาตนนี้จึงยังปรากฏให้เห็นอยู่อีก แล้วก็ตั้งใจเก็บสิ่งของเครื่องบริขารของตนให้เรียบร้อย ตั้งใจระวังรักษาจิตมิให้ฟุ้งซ่าน เพราะรู้อยู่ว่า อันความงามนั้น มักมีสิ่งที่ไม่งามซ่อนอยู่เบื้องหลังเสมอ

ครั้งที่สาม มองดูใหม่เพื่อทดสอบว่า รูปที่เห็นด้วยตานั้นจะยังเห็นอยู่หรือหายไป ก็ปรากฏว่ารูปนั้นได้อันตรธานหายไปเสียแล้ว ในขณะนั้นจิตก็ระลึกขึ้นมาในใจว่า อ๋อ อย่างนี้หนอ พวกภาวนา เห็นภาพนิมิตต่าง ๆ ที่ปรากฏในขณะที่ตนภาวนานั้น คือเห็นรูปภาพที่มาปรากฏนั่นเอง เข้าใจเอาว่าตนได้ญาณ คือ ได้หูทิพย์ ตาทิพย์ และได้ล่วงรู้จิตใจของบุคคลอื่น พวกนี้ เมื่อได้เห็นภาพนิมิตอย่างนี้ ก็น้อมใจเชื่อในภาพนิมิตที่ปรากฏขึ้นว่าตนได้บรรลุธรรมวิเศษ มีมรรคผล เป็นต้น เลยเกิดทิฏฐิมานะอวดดีบอวดดีผลที่สุดพวกนี้ก็เลยเสื่อมไป ไม่ได้รับประโยชน์อันแท้จริงในธรรมะ เรื่องนี้เคยปรากฏแก่พวกนักภาวนานักปฏิบัติมาเป็นหลายราย ๆ แล้ว มีความปรากฏเกิดขึ้นในใจขณะนั้น

ในพรรษาที่ ๑ นั้น ข้าพเจ้าก็ได้ทำความพากความเพียรโดยขมักเขม้นอย่างเต็มกำลัง มีการอดหลับอดนอน อดอาหาร สลับกันไปตลอดพรรษา ส่วนด้านจิตใจก็มีความฝักใฝ่ในการภาวนา ยังบริกรรมพุทโธ-พุทโธ อยู่เป็นพื้น บางครั้งก็มีการพิจารณาร่างกายของตนเองที่เคยปรากฏว่าเป็นอสุภะให้เห็นว่าเป็นของเปื่อยเน่า ให้เห็นแตกสลาย กลายลงเป็นดินในที่สุด

ขณะเดียวกัน ทางด้านสนองคุณมารดา นอกจากบิณฑบาตรหาของขบฉันมาเลี้ยงโยมมารดาซึ่งมาบวช

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

เป็นชีด้วยแล้ว ข้าพเจ้าก็จัดแต่งทำทางจงกรมให้ท่าน โดยจัดปูกระดานเลย เพื่อให้ท่านไม่ต้องเหยียบดินให้ลำบากกายหรือเจ็บเท้า จะได้มีเวลาภาวนาจงกรมด้วยความสะดวกสบาย

ออกเดินธุดงค์เป็นครั้งแรก

ออกพรรษาแล้ว โยมมารดา ได้ลากลับไปบ้านอยู่กับลูกหลานที่บ้านเดิม ข้าพเจ้าไม่มีภาระประการใด จึงอยากจะออกวิเวก ไปหาที่ทำความเพียรตามป่าตามเขาบ้าง ตามธรรมเนียมของพระกัมมัฏฐาน ชักชวนได้เพื่อนผู้หนึ่ง เป็นสามเณรองค์หนึ่งเป็นเพื่อนออกเดินธุดงค์จากสำนักที่จำพรรษา สถานที่แรกที่จะไปเป็นจุดหมายปลายทางแรก คือไปนมัสการพระธาตุพนม ซึ่งเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ข้าพเจ้าออกเดินทางจากวัดด้วยเท้า เพราะการคมนาคมสมัยนั้นลำบากมาก จากอำเภอเลิงนกทา อุบลราชธานี ไปยังจังหวัดนครพนมนั้นไม่มีถนนสำหรับรถยนต์วิ่งได้เลย มีแต่ทางเกวียน และทางชาวป่า จึงพากันเดินกับสามเณร เดินธุดงค์ข้ามดงมะอี่ ผ่านหมู่บ้านต่าง ๆ ไป จากอำเภอเลิงนกทานั้น กว่าจะถึงพระธาตุพนม ใช้เวลาถึง 7 วัน 7 คืน จึงถึง

หยุดพักนมัสการพระธาตุพนมพอสมควรแล้ว ได้เดินทางต่อไปยังเมืองเว(หรือเมืองเรณูนครในปัจจุบัน) พักอยู่ที่นั่นประมาณ 2 เดือนจึงเดินทางกลับอุบลราชธานี ขากลับสามเณรไม่กลับด้วย คงอยู่เมืองเวต่อไป ข้าพเจ้าเดินทางกลับองค์เดียวจากเรณูนครถึงอุบลราชธานี ผ่านดงมะอี่องค์เดียว ระหว่างนั้นยังเป็นป่าเป็นดงอยู่

พอพ้นจากดงมะอี่มาถึงชายดงระหว่างเขตบ้านไร่กับบ้านหนองยางต่อกัน ก็ได้กลิ่นเหม็นประหลาดที่กลางดงนั้น ก็เลยคิดว่า กลิ่นเหม็นนี้เป็นกลิ่นอะไร ไม่ใช่ของสัตว์ เพราะกลิ่นของสัตว์ไม่ใช่เหม็นอย่างนี้ จึงได้ออกเดินสำรวจดู พบซากศพคนตายอยู่ข้างทาง ร่างตกอยู่ในร่องทาง ส่วนกลิ่นเหม็นคลุ้งอยู่ 1 ศพ ข้างศพมีถังสังกะสี 1 ใบ หม้อดิน 1 เล่ม และผ้าขาวม้า 1 ผืน ปลายผ้าขาวม้าข้างหนึ่งมีขอดห่อของอะไรอยู่ด้วย

ข้าพเจ้าก็นึกในใจว่า *"แหม....เราได้เดินทางมาพบขุมทรัพย์อันประเสริฐแล้ว ยากที่จะพบจะเห็นได้ เราควรจะเพ่งศพนี้ เจริญอสุภะให้ได้"* เมื่อคิดอย่างนี้ จึงปลงบริขารไว้ที่ใต้ร่มไม้แห่งหนึ่ง แล้วมายืนเพ่งซากอสุภะที่นอนตายนี้

ซากศพนี้คงจะตายมาหลายวันแล้ว ประมาณอย่างน้อย 5-6 วันมาแล้ว ร่างนั้นเน่าเปื่อยไปทั้งตัว ส่วนตับไตไส้พุงมีแต่หนอนเจาะไชกินหมด หรือแร้งกาเอาไปกิน ส่วนนัยน์ตาก็มีแต่หนอน ในปากก็มีแต่หนอน ตาทั้งสองก็มีแต่หนอน

เพ่งแล้วก็น้อมมาดูตัวว่า อีกหน่อยตัวเราก็ต้องเป็นอย่างนี้ ไม่ล่วงความเป็นอย่างนี้ไปได้ ในขณะที่เพ่งอยู่อย่างนั้น ใจหนึ่งก็เกิดความคิดขึ้นมาว่าแหม-ซากอสุภะเป็นของที่น่าอุจาด เราควรจะเผาเสียให้หายอุจาดตา เพราะท่านว่า การเผาซากศพคนตายแล้วจะได้บุญได้กุศลมาก ใจคิดอยากจะได้บุญมากจึงคิดจะเผา โดยลืมคิดไปว่า ยังมีสัตว์ตัวเล็ก ๆ อยู่ในซากศพนั้นอย่างมากมาย จึงไปหากิ่งไม้แห้งเล็กมาเตรียมไว้ที่ข้างศพ แต่พอเก็บเอาฟืนกิ่งไม้มาแล้ว ใจหนึ่งก็ฉุกคิดขึ้นมาว่า *"เราเป็นพระภิกษุสงฆ์ เราจะมาเผาซากอสุภะนี้ได้อย่างไร เพราะดินตอนนี้ยังมีหญ้าเขียวสดอยู่ ส่วนซากอสุภะก็ยังมีตัวสัตว์อยู่เยอะแยะ ถ้าเราเผามันก็เป็นโทษ ต้องอาบัติ ปาจิตตีย์ ฆ่าสัตว์ และทำลายพืชสดของเขียวมิใช่หรือ ทำคุณจะได้โทษ ทำบุญจะกลับได้บาปนะนี่"*

คิดแล้วจึงตกลงไม่เผา กลับมายืนพิจารณาซากอสุภะนั้นต่อไป เห็นหมู่หนอนทั้งหลายพยายามเวียนบ่อนเจาะไชกัดกินอยู่ตามซากอสุภะนั้น ในปากก็เต็มไปด้วยหนอน ตาทั้งสองก็เต็มไปด้วยหนอน ในซี่โครงในอกก็เต็มไปด้วยหนอน ขาทั้งสองก็เต็มไปด้วยหนอน ทวารหนักทวารเบาก็เต็มไปด้วยหนอน มีกลิ่นอันเหม็น

ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้าเพ่งอยู่นั้น นับแต่เริ่มเดินมาถึงซากอสุภะเป็นเวลาเที่ยงวัน จนกระทั่งเวลาบ่ายสามโมง นับเป็นเวลา 3 ชั่วโมงเต็ม แต่ก็ยังไม่พอใจอยากจะพักค้างคืน พิจารณาอสุภะต่อไปจนตลอดคืน มีความตั้งใจเด็ดเดี่ยวอย่างยิ่ง มิได้มีความกลัวเลย คิดแต่ว่าจะต้องเจริญอสุภะให้ถึงที่สุด

ตกบ่ายสามโมง ได้มีชาวบ้าน 2 คน เดินด้อม ๆ มอง ๆ มาดูศพ ข้าพเจ้ามองเห็นจึงถามเขาว่า *"ศพนี้ตายด้วยโรคอะไร"* ชาวบ้าน 2 คนตอบว่า *"ศพนี้เป็นคนอนาถา ตายเพราะเขาอดอยาก จึงมาตายที่นี่"* จึงถามเขาว่า *"แล้วพวกโยมมาทำไม"* เขาตอบว่า "พวกผมมาเพราะเจ้านายใช้ให้มาตรวจดูรักษาศพไว้ เพราะฝ่ายเจ้าหน้าที่ยังไม่ได้มีการชันสูตรพลิกศพตามกฎหมาย" ข้าพเจ้าก็ถามเขาต่อไปว่า *"อาตมามาเห็นซากอสุภะนี้แล้ว ถ้าอยากจะขอค้างคืนพิจารณาศพนี้จะได้ไหม"* เขาตอบว่า *"ไม่ได้ครับ เพราะศพยังไม่ได้ชันสูตรถูกต้องตามกฎหมาย ถ้าท่านมาหยุดพิจารณาอยู่ที่นี่ เดี๋ยวเจ้าหน้าที่เขาจะสงสัย หาว่าฆ่าคน ขอนิมนต์ให้ท่านหลีกออกไปให้พ้นศพนี้เสีย"* ข้าพเจ้ามองเห็นของที่วางอยู่ข้างกายศพ ซึ่งคงจะเป็นสมบัติของผู้ตาย จึงถามเขาว่า *"ถ้าจะขอชักบังสุกุลสิ่งของที่อยู่กับศพจะได้ไหม เพื่อจะได้อุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย"* เขาก็ตอบอีกว่า *"ไม่ได้ครับ เพราะยังไม่ได้ชันสูตร ถ้าไปชักผ้าบังสุกุลเขาอาจจะหาว่า ท่านฆ่าคนตาย จะมีความผิด ขอนิมนต์ท่านหลีกออกไปเสียเถอะ"*

เมื่อชาวบ้านยืนยันปฏิเสธแน่นแฟ้นเช่นนั้น ข้าพเจ้าก็ออกเดินทางต่อไป

ตกเย็นเดินทางมาถึงบ้านโพนหนามแท่ง อำเภออำนาจเจริญ จึงได้หยุดพักปักกลดที่ร่มไม้แห่งหนึ่งริมป่าช้า ข้าพเจ้าอาบน้ำชำระร่างกายแล้ว ถึงเวลาพลบค่ำก็เข้าที่ไหว้พระสวดมนต์ แล้วก็นั่งภาวนาพิจารณาซากอสุภะที่เห็นเมื่อกลางวัน แล้วน้อมเข้ามาหาตัว เมื่อพิจารณาอยู่.... ขณะนั้นปรากฏในจิตว่า มีซากอสุภะเกิดขึ้นรอบตัวเต็มไปหมด จนกระทั่งจะกระดิกตัว กระดิกขาไม่ได้เลย ขยับตัวไม่ได้จะไปกระทบเอาซากอสุภะเหล่านั้นเข้า พอหลับตาเข้าก็เห็นเต็มไปหมดเลย จึงน้อมเข้ามาสู่ร่างกายของเราว่า ร่างกายของเรานี้ก็จะต้องเป็นอย่างนี้ ดับบันธ์เปื่อยเน่าไปเช่นนี้ ไม่อาจจะล่วงความเป็นเช่นนี้ไปได้ เกิดความสลดสังเวชในชีวิตของตนที่เกิดมาว่า มนุษย์เราจะต้องตายกันทั้งนั้น ไม่มีใครหนีความตายไปได้ รู้สึกว่าในคืนนั้น จิตใจสงบ เยือกเย็น สบายมาก ไม่มีกระดุกกระดิกเลย มีความสุขอย่างบอกไม่ถูก

ได้นั่งภาวนาตั้งแต่ปฐมยามจนถึงตีสอง พิจารณาซากอสุภะอยู่อย่างนั้น เมื่อถึงตีสองได้เกิดลมพายุอย่างรุนแรง ฝนตกหนัก ขณะนั้นเป็นเดือนพฤษภาคม ฟ้าใหม่ ฝนใหม่ กำลังคะนอง ทั้งกลดและมุ้งที่กางไว้ถูกลมและฝนปะทะจนปลิวสะว่อน กลดหมุนคว้าง ข้าพเจ้าก็เลยปลดมุ้งออกจากกลดเก็บพับ ผ้าสังฆาฏิก็เช่นกัน ต้องพับเก็บไว้ในบาตร ปิดฝาให้ดีแล้วนั่งกอดเข่าใช้มือประคองกลดจับคันกลดให้แน่นกันฝนไว้ นั่งภาวนาอยู่อย่างนั้น ทั้งลมและฝนก็ตกอยู่อย่างนั้น นั่งภาวนาต่อไปเรื่อย ๆ จนจิตสงบ มีความรู้สึกว่าฝนก็เย็น ลมก็เย็น จิตใจก็สงบเยือกเย็นสบาย ฝนตกอยู่ประมาณชั่วโมงกว่า ก็เลยหายไป

พอรุ่งเช้า ข้าพเจ้าไปบิณฑบาตรตามบ้านชาวบ้าน ฉันอาหารเสร็จก็ออกเดินทางต่อไป

ข้าพเจ้าได้เดินทางกลับมาถึงบ้านเดิม ได้ไปเยี่ยมโยมมารดาซึ่งลาสิกขาบทจากแม่ชีกลับมาอยู่บ้านกับลูกหลานแล้ว ตอนนี้ข้าพเจ้าเกิดไม่สบายจึงต้องพัก

อยู่ที่บ้านเดิมชั่วคราว การเป็นไข้ป่าหรือไข้มาเลเรียครั้งนี้คงได้รับเชื้อมาจากดงมะอึ่นั่นเอง

พอจวนจะเข้าพรรษา ท่านพระอาจารย์บุ พระครูทัศนประกาศ ซึ่งเป็นเจ้าคณะอำเภออำนาจเจริญ ได้ส่งคนมารับข้าพเจ้าให้ไปจำพรรษาที่วัดทุ่ง บ้านชาติ หนองอีนิน อำเภอเลิงนกทา ซึ่งเป็นบ้านเดิมของท่านข้าพเจ้าก็รับนิมนต์ จึงไปจำพรรษาที่บ้านของเท่านอาจารย์

พรรษาที่ 2 พ.ศ. 2487
วัดทุ่ง บ้านหนองอีนิน อำเภอเลิงนกทา

พรรษาที่สองนี้ ข้าพเจ้าจำพรรษาอยู่ที่*วัดทุ่ง บ้านหนองอีนิน และบ้านหนองชาติ* ซึ่งมี*ท่านพระอาจารย์เกิ่ง*เป็นเจ้าอาวาสอยู่ ได้ทำความเพียรพอสมควร

ระหว่างพรรษามีเหตุการณ์แปลกเกิดขึ้น ซึ่งจะขอเล่าเพื่อความสมบูรณ์ของประวัติที่ผ่านมาคือ ได้เห็นหญิงคนหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าเคยพบเห็นมาตั้งแต่สมัยข้าพเจ้ายังรุ่นหนุ่มทำราชการอยู่กรมทางหลวง เขาเป็นสาวใหญ่ อายุมากกว่าข้าพเจ้ามาก นิสัยว่ากันว่าเป็นคนเจ้าชู้ เคยเห็นเขาเดินทางไปมาระหว่างอำเภออำนาจเจริญและตัวจังหวัดอุบลราชธานีบ่อย ๆ ไม่ทราบว่าเขาเป็นคนบ้านไหน เมื่อข้าพเจ้าบวชมาจำพรรษาอยู่ที่วัดบ้านหนองอีนินนี้ ก็ได้เห็นหญิงคนนี้อีก แต่ตอนนี้ร่างกายทรุดโทรม ผอมมาก ดูท่าทางแก่ไปถนัดใจ เขามาจากบ้านหนองอีนิน ถือหม้อยาเร่ร่อนมาอาศัยนอนอยู่ในลานวัด ใต้ร่มไม้ฉำฉา หญิงคนนี้เป็นคนบ้านเดียวกันกับท่านอาจารย์เจ้าวัด มาอาศัยวัดต้มยากินอยู่ไม่นาน ก็นอนตายอยู่ใต้ร่มไม้ฉำฉานั่นเอง โดยวันหนึ่งตอนเช้าญาติโยมมาถวายจังหันพระที่วัดเห็นหญิงนั้นนอนนิ่งไม่ไหวติง โยมทิดสรวงซึ่งเป็นญาติหญิงนั้นเข้าไปปลุก พอไปปลุกไปดู ถึงได้รู้ว่าหญิงคนนั้นตายเสียแล้ว นอนตายตัวแข็งอยู่อย่างไร้ญาติขาดมิตร

เป็นเรื่องเอิกเกริกพูดกันไปทั้งวัด เพราะญาติโยมมาเล่าให้ฟังว่า พอไปดูศพเปิดผ้าห่มของหญิงคนนั้นออก ก็เห็นหนอนชอนไชอยู่ตามตัวหญิงคนนั้นเต็มไปหมด ศพเหม็นคลุ้งแล้ว ไม่น่าเชื่อว่าเพียงเวลาหืนเดียวเหตุใดจึงมีหนอนมาขึ้นศพมากมายเช่นนั้น โดยเฉพาะที่ทวารเบามีหนอนเจาะไชกัดกินจนเป็นรูใหญ่ หนอนบางตัวมีขนก็มี น่าสยดสยองสังเวชมาก ญาติของหญิงคนนั้น เล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า เขารู้ประวัติหญิงคนนี้ดี เป็นคนเจ้าชู้สำส่อน จึงเป็นโรคบุรุษหรือกามโรค ยิ่งมาตายในวัดในวาเวลาตายจึงเกิดกรรมเห็นหันตา มีหนอนขึ้นเจาะไชเช่นนั้น

คราวแรกที่เห็นศพหญิงคนนั้น ข้าพเจ้าคิดว่าจะไปพิจารณาเพ่งดูใกล้ ๆ เพื่อพิจารณาซากอสุภะให้ถนัดตาอีกครั้งหนึ่ง แต่เมื่อฟังเรื่องทั้งหมดแล้วได้เกิดความสลดสังเวชเบื่อหน่ายมาก จิตใจดิ้นรนในความเบื่อหน่ายมากจนคิดว่าไม่จำเป็นต้องเข้าไปพิจารณาโดยใกล้อีก พวกชาวบ้านแม้แต่เด็กเล็กก็ไปมุงดูกันแน่น เพื่อดูผลของกรรม เขาต้องรีบเอาไปเผาที่ป่าช้าให้หายอุจาดตา

ศพนี้นับเป็นซากอสุภะที่สองที่ข้าพเจ้าได้เคยเห็น

พอออกพรรษา ข้าพเจ้าได้เข้าไปปรับปรุงวัดใหม่ โดยเห็นว่าวัดเก่าที่อยู่กลางทุ่งนั้นไม่เหมาะไม่ดี เลยเข้าไปปรับปรุงวัดใหม่ ที่ดอนเมือง ที่นั่นเขาเรียก*ดอนเมือง ดอนเจ้าผี ดอนเจ้าปู่ตาของเขา* เขาถือว่าเป็นดอนที่ศักดิ์สิทธิ์เขายำเกรงมาก ที่นั้นเป็นที่ซึ่งบริบูรณ์ไปด้วยต้นไม้ใหญ่ ๆ เป็นดง ร่มเย็น มีสัตว์

1. วัดป่าบ้านนาจิก ต.หนองปลิง อ.อำนาจเจริญ จ.อุบลราชธานี ในภาพเห็นโบสถ์ตั้งอยู่ในบริเวณอันร่มรื่น เป็นวัดแรกที่ท่านอาจารย์สร้าง และท่านได้อยู่จำพรรษาที่ 3 ณ วัดนี้

2. ศาลาวัดป่าบ้านนาจิก

3. ภาพร่มไม้ในบริเวณวัดบ้านนาจิก พระในวัดเป็นผู้นำชี้ ว่าบริเวณนี้เคยมีกุฏิตั้งอยู่ 1 หลัง ปัจจุบันได้ผุพังไปตามกาลเวลาแล้ว

ป่าอุดมสมบูรณ์ อย่างเก้ง ช้าง เต่า ตะกวด มาก งูก็มากเช่นกัน เหมาะจะเป็นที่วิเวกแสวงธรรม ข้าพเจ้าก็เลยพาหมู่พวกไปธุดงค์ในที่นั้น ต้นไม้ใหญ่ร่มรื่นอากาศดี เลยตั้งวัดตั้งวาขึ้น ณ ที่นั้นชื่อว่า *วัดบ้านนาจิก ดอนเมือง* ยังคงมีอยู่จนถึงปัจจุบันนี้

เมื่อไปอยู่ใหม่ ให้ญาติโยมขุดในเนินที่สูง ได้พบเศียรพระพุทธรูปก็มี แขนพระพุทธรูปก็มี และได้วัตถุของโบราณ ฝังดินไว้ลึก ณ จากที่ดอนแห่งนั้นเป็นจำนวนมาก เข้าใจว่าสมัยโบราณคงจะเคยเป็นวัดเก่าและร้างไปนานแล้ว

นับเป็นวัดแรกที่สร้างขึ้น

พรรษาที่ 3 พ.ศ. 2488
วัดบ้านนาจิก ดอนเมือง
ตำบลหนองปลิง

ในปี 2488 ข้าพเจ้าได้จำพรรษาอยู่ ณ วัดบ้านนาจิก ดอนเมือง ตำบลหนองปลิง อำเภออำนาจเจริญ อันเป็นวัดที่ได้สร้างขึ้นมาใหม่ *ท่านพระอาจารย์บุ* เจ้าคณะอำเภอ ก็สนับสนุน ด้วยเป็นบ้านเดิมของท่าน พรรษานี้ข้าพเจ้าได้อธิษฐานทำความเพียรอย่างเด็ดเดี่ยว คือจะฉันเจ จะไม่หลับไม่นอน และจะตั้งอกตั้งใจทำความพากความเพียรตลอดพรรษา ในระยะนั้น ยังใช้คำบริกรรม "พุทโธ" เป็นพื้น แต่ก็มีการพิจารณาร่วมไปด้วย

เมื่อทำไป อดนอนไป พอถึงกลางพรรษา ได้เกิดอาการวิปริตทางธาตุ คือ ธาตุขันธ์ไม่อำนวย มีน้ำมันสมองไหลออกมาจากทางจมูก เป็นน้ำสีเหลือง ได้เอาฝ่ามือรองดูปรากฏเป็นสีเหลือง มันย้อยหยดลงมาจากมันสมองมาตามช่องจมูก เหม็นคาวจัด เป็นอยู่เช่นนี้มานานวัน จึงได้กราบเรียนท่านอาจารย์ผู้เป็นเจ้าอาวาสให้ทราบ ท่านเลยมาสังเกตดู ได้เห็นตาของข้าพเจ้าเหลืองไปหมด เหมือนตานกเค้าหรือตานกเหยี่ยว ท่านอาจารย์เห็นอาการวิปริตผิดปกติเช่นนั้น ก็เลยอ้อนวอนขอร้องให้ข้าพเจ้าหลับนอนพักผ่อนเสียบ้างมิให้อดนอนไปตลอดระยะแรกข้าพเจ้าก็ยังไม่ยอมทำตามคำแนะนำของท่าน ยังคงอดนอนอยู่อย่างเดิม

> การอธิษฐานไม่นอนนี้ นอกจากจะไม่ยอมให้หลังลงแตะพื้นแล้ว จิตต้องมีความรู้ตัวอยู่ตลอดเวลา ไม่ให้ตกภวังค์หลับแม้แต่ขณะจิตเดียว ไม่ว่าจะอยู่ในอิริยาบถ เดิน ยืน หรือนั่ง

ต่อมาตาได้เหลืองมากขึ้น ท่านเลยมาบังคับขู่เข็ญคำรามให้นอนพัก บอกว่า *"ถ้าไม่หลับ ไม่นอนไม่ได้นะ ท่านจวนทำแบบนี้ใช้ไม่ได้ เดี๋ยวตาบอด ตาเสียนี่"* ข้าพเจ้าถูกบังคับก็เลยต้องยอมหลับบ้างเล็กน้อย แต่ยังไม่เลิกละคงทำความเพียรอยู่ แต่ก็มีการพักผ่อนหลับนอนปนกันไป

ในพรรษาที่ 3 นี้ ได้เกิดปฏิพัทธ์รักใคร่หญิงสาวคนหนึ่ง ซึ่งเคยเอาจังหันมาถวายบ่อย ๆ มีความรัก ความกำหนัด แต่ก็ยังทำความเพียรไปตลอดไม่หยุดหย่อน ไม่ได้ปริปากบอกให้ใครทราบ รักอยู่แต่ในใจ ต่อมาจึงคิดอุบายขึ้นมาได้ โดยตั้งอธิษฐานถึงท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ เพราะสมัยนั้นข้าพเจ้าได้ยินแต่ชื่อท่าน แต่ยังไม่เคยพบ กราบไหว้ท่านเลย ตั้งจิตอธิษฐานว่า "ถ้าข้าพเจ้ายังจะมีบุญวาสนา

ท่านอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

๒๔๑๔-๒๔๙๒

เจริญอยู่ในเพศพรหมจรรย์แล้ว ถ้าข้าพเจ้าจะได้บรรลุในคุณธรรม ขอให้ได้มีนิมิตเห็นท่านอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ให้ได้ไปกราบไหว้ท่าน หรือสนทนากับท่าน ได้ฟังธรรมเทศนาของท่านให้ได้เป็นที่พอใจ แต่ถ้าข้าพเจ้าไม่มีบุญวาสนาแล้ว ขออย่าได้บรรลุธรรม หรืออย่าได้นิมิตเห็นท่านพระอาจารย์มั่นเลย ให้เห็นนิมิตแต่สิ่งที่ลามก น่ารังเกียจ ซึ่งไม่เป็นที่น่าปรารถนาเถิด"

พออธิษฐานแล้วก็ทำความพากความเพียรไประยะห่าง 3 วันเท่านั้นจากวันอธิษฐาน ขณะที่พักผ่อนก็เลยนิมิตว่า ข้าพเจ้าได้เดินทางไปสู่สำนักท่านพระอาจารย์มั่น เข้าไปสู่วัดของท่านพอดีเห็นท่านอยู่ที่กลางลานวัด ในนิมิตนั้นพอเห็นท่านเข้า ก็รู้ขึ้นมาในใจทันทีว่า นี่คือท่านพระอาจารย์มั่น รู้สึกผูกพันคุ้นเคย คล้าย ๆ กับเคยอยู่ร่วมกับท่านมาช้านานแล้ว โอ...นี่ท่านเหมือนพ่อแม่ครูบาอาจารย์ของเรา พอท่านเหลือบตามาเห็นข้าพเจ้า ท่านก็ทักอย่างดีใจว่า *"อ้อ... ท่านจวนมาแล้ว ท่านจวนมาแล้ว... ท่านจวนมาแล้ว"* อย่างนี้ คล้าย ๆ กับพ่อเห็นลูก ลูกเห็นพ่อ ท่านกำลังกวาดลานวัดอยู่ ข้าพเจ้าก็ตรงเข้าไปจะกราบนมัสการท่าน พอไปถึง ท่านก็โก่งหลังเลย บอกว่า *"เอ้า.... ท่านจวน มาขึ้น เร็ว.... รีบ ๆ มาขึ้น ขึ้นหลังนี่"*

ข้าพเจ้าตกใจ ละล้าละลัง ท่านก็คะยั้นคะยอ *"เร็ว....เร็ว ๆ ขี่ ขี่ขี่"*

บอกท่านว่า *"โอ๊ย....ผมยั่น บาปครับ กลัวบาปครับ"*

ปฏิเสธอย่างไร ท่านก็ไม่ยอมฟัง *"เอ้า....มาบอกให้มาขี่หลัง ขี่ ขี่"* ท่านทั้งเอ็ด ทั้งบังคับ พร้อมทั้งโก่งตัวรอ ข้าพเจ้าก็ จำเป็นต้องขึ้นขี่หลังท่านตามที่ท่านสั่ง

ปรากฏในความฝันว่า เมื่อขึ้นขี่แล้ว ท่านก็พาเหาะไปในอากาศ พาเหาะขึ้นไปสูงจนลิบเมฆเลย แล้วพาลงมาที่กลางภูเขาลูกหนึ่ง แล้วก็บอกว่า *"เอาละลงนี่แหละ พอดีพอควรแล้ว"*

ข้าพเจ้าตื่นจากนิมิต มาพิจารณาดู ก็เกิดปีติยินดีการได้นิมิตเห็นท่านพระอาจารย์มั่น ครั้งนี้นับเป็นมงคลอันสูงสุด เป็นการได้เห็นตามคำอธิษฐานของเรา คงแสดงว่าเรายังพอมีวาสนาบารมีอยู่ในพรหมจรรย์ต่อไป จึงกำหนดเร่งทำความเพียรพิจารณาอสุภะต่อไป ในที่สุดความรักใคร่หญิงสาวผู้นั้นก็จืดจางหายไป

เมื่อออกพรรษาได้ 5 วัน *ท่านเจ้าคุณอริยคุณาธาร (มหาเส็ง ปุสฺโส)* ซึ่งเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะภาคมาตรวจการคณะสงฆ์ภาคอิสาน ได้แวะมาเยี่ยมตรวจดูที่วัดป่าบ้านนาจิก ดอนเมือง มาพบข้าพเจ้า ก็เลยบอกว่า จะมารับข้าพเจ้าไปอยู่ด้วยพระอาจารย์มั่น นัยว่า *ท่านพระครูทัศนวิสุทธิ(มหาดุสิต เทวิโร)* อุปัชฌาย์ของข้าพเจ้า ได้บอกฝากข้าพเจ้าไว้กับท่านเจ้าคุณอริยคุณาธาร มานานแล้ว ว่าใคร่ขอฝากท่านจวนไปอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นด้วย พอได้โอกาสที่ท่านผู้ช่วยเจ้าคณะภาคออกมาตรวจงาน ท่านระลึกถึงคำฝากนั้นได้ดีอยู่ จึงเลยเอารถมารับข้าพเจ้าด้วย

นับว่าเป็นบุญของข้าพเจ้ายิ่งนักที่ได้มีโอกาสตามท่านเจ้าคุณอริยคุณาธารไปอยู่ด้วยท่านอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนากัมมัฏฐาน ที่เราเคยได้ยินแต่ชื่อเสียงของท่านมานานแล้ว และเพิ่งได้โอกาสกราบท่านมาหยก ๆ ในนิมิต ได้เกิดอุบายมีกำลังใจจนสามารถฆ่ากิเลสมารให้ดับไปได้

เป็นอันว่า ข้าพเจ้าได้กราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นจริง ๆ เป็นครั้งแรกในชีวิตในครั้งนี้ ปรากฏว่า เมื่อได้เห็นตัวจริงของท่าน ดูลักษณะ กิริยาต่าง ๆ รูปร่างหน้าตาของท่านก็เหมือนกับที่เห็นในนิมิตระหว่างพรรษานั้น ไม่มีผิดแปลกเลย

พอเห็นหน้าข้าพเจ้า ท่านก็ทักทายอย่างอารมณ์ดี *"เออ...มาแล้วรึ ลูกศิษย์ท่านเจ้าคุณอริยะ มาจากไหน"*

"จากอุบลครับผม"

"อำเภอไหน" ท่านซักอีก

"อำเภออำนาจเจริญครับผม" ข้าพเจ้าตอบ

"อ้าว...อยู่ทางเดียวกัน"

ท่านว่าอย่างเมตตา และเมื่อเห็นข้าพเจ้ามีผิวขาวนัก ท่านก็ทักว่าคงเป็นลูกจีน ความจริงการที่ข้าพเจ้ามีผิวขาวนี้ทำให้หมู่พวกต่างพากันคิดทั้งนั้นว่า ข้าพเจ้าไม่ใช่ลาว คงเป็นลูกจีนแน่นอน ข้าพเจ้าต้องอธิบายว่า ข้าพเจ้าไม่ใช่ลูกจีน ข้าพเจ้าเป็นลูกชาวนา และเป็นลาวชาวอุบลเต็มตัว

พรรษาที่ 4 พ.ศ. 2489
อยู่ด้วยท่านพระอาจารย์มั่น
ณ วัดป่าบ้านหนองผือ อำเภอพรรณานิคม

ดังได้กล่าวมาแล้ว ว่าพอออกพรรษาที่ 3 ได้เพียง 5 วัน ท่านเจ้าคุณอริยคุณาธารก็มารับข้าพเจ้านำไปฝากให้อยู่กับท่านอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ที่วัดป่าบ้านหนองผือ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ข้าพเจ้าได้มีโอกาสศึกษาอบรมอยู่กับท่านได้ฟังโอวาทของท่าน ตลอดฤดูแล้ง จนกระทั่งถึงเวลาเข้าพรรษาของปีใหม่ และได้อธิษฐานพรรษาอยู่กับท่านจนตลอดพรรษาที่ 4

โอวาทของท่านส่วนใหญ่ ล้วนแต่แนะนำให้ประพฤติปฏิบัติทางวินัยและธุดงค์ให้เคร่งครัด *การภาวนา ท่านก็ให้พิจารณากายเป็นส่วนใหญ่ คือกายาคตานุสติ ให้มีสติน้อมเข้ามาพิจารณาส่วนใดส่วนหนึ่งตามที่ถูกกับจริตนิสัยของตน หรือถ้าหากจิตมันไม่สงบ มีความฟุ้งซ่าน ท่านก็ให้น้อมนึกด้วยความมีสติ ระลึกคำบริกรรมภาวนาว่า พุทโธ-พุทโธ เมื่อจิตสงบแล้ว ท่านก็ให้พักพุทโธไว้ให้อยู่ด้วยความสงบ แต่ก็ต้องให้มีสติ*

ทำให้ชำนิชำนาญ เมื่อชำนาญด้วยการบริกรรม หรือชำนาญด้วยความสงบแล้ว ท่านก็ให้มีสติ น้อมเข้ามาพิจารณาส่วนใดส่วนหนึ่งที่ถูกจริตนิสัยของตนด้วยความมีสติ เมื่อพิจารณาพอสมควรแล้วก็ให้สงบ เมื่อสงบพอสมควรแล้วก็ให้พิจารณาด้วยความมีสติทุกระยะ มิให้พลั้งเผลอ เมื่อจิตมันรวม ก็ให้มีสติระลึกรู้ว่าจิตของเรารวม อยู่เฉพาะจิตหรืออิงอามิสคืออิงกรรมฐาน หรืออิงอารมณ์อันใดอันหนึ่งก็ให้มีสติรู้ และอย่าบังคับจิตให้รวม เป็นแต่ให้มีสติรู้อยู่ว่าจิตรวม เมื่อจิตรวมอยู่ก็ให้มีสติรู้ และอย่าถอนจิตที่รวมอยู่ ให้จิตถอนออกเอง

พอจิตถอน ให้มีสติน้อมเข้ามาพิจารณากายส่วนใดส่วนหนึ่งที่ตนเคยพิจารณาที่ถูกกับจริตนิสัยของตนนั้น ๆ อยู่เรื่อยไปด้วยความมีสติ มิให้พลั้งเผลอ ส่วนนิมิตต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นนิมิตแสดงภาพภายนอกก็ตาม หรือเป็นนิมิตภายในซึ่งเป็นธรรมะผุดขึ้น ก็ให้น้อมเข้ามาเป็นอุบายของกรรมฐาน ของวิปัสสนา คือ น้อมเข้ามาให้สู่ไตรลักษณ์ ให้เห็นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ด้วยกันทั้งหมด คือให้เห็นว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งทั้งปวงก็ย่อมมีความดับเป็นธรรมดา ....ดังนี้ ด้วยความมีสติอยู่เสมอ ๆ อย่าพลั้งเผลอหรือเพลิดเพลินลุ่มหลงไปตามนิมิตภายนอกที่แสดงภาพมา หรือนิมิตภายในที่ปรากฏผุดขึ้น เป็นอุบายเป็นธรรมะก็ดี อย่าเพลิดเพลินไปตาม แล้วให้มีสติน้อมเข้ามาพิจารณากายให้เห็นเป็นของไม่สวยไม่งาม ให้เห็นเป็นไตรลักษณ์ คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มิใช่ตน มิใช่ของตน มิใช่ของแห่งตน ด้วยความมีสติอยู่อย่างนั้น

เมื่อพิจารณาพอสมควรแล้วก็ให้พักสงบ เมื่อสงบพอสมควรแล้วก็ให้พิจารณาด้วยความมีสติ อยู่อย่างนี้

นี้เป็นโอวาทคำสอนของท่านพระอาจารย์มั่น โดยมากท่านแนะนำโดยวิธีนี้ แล้วข้าพเจ้าก็ตั้งอกตั้งใจทำความพากความเพียรไปตามคำแนะนำของท่าน

การอยู่ใกล้ผู้ใหญ่ ทำให้มีสติระมัดระวังตัว ไม่กล้าพลั้งเผลอ โดยเฉพาะการอยู่ใกล้ผู้ใหญ่อย่างท่านพระอาจารย์มั่น

อันที่จริง สมควรจะเล่าถึงความน่าขายหน้าของพระผู้น้อยผู้หนึ่งไว้ให้เป็นอนุสรณ์ ณ ที่นี้ด้วย จะได้ทำให้เข้าใจได้ง่ายเข้าว่า พระที่เข้ารับการอบรมกับท่านอาจารย์ใหญ่มั่นนั้น ควรจะต้องยิ่งสำรวมกาย สำรวมใจ ตั้งสติระมัดระวังมิให้พลั้งเผลอเพิ่มขึ้นเพียงไร

เมื่อพระน้อยองค์นั้นไปอยู่วัดป่าบ้านหนองผือใหม่ ๆ ใจก็อดคิดตามประสาปุถุชนไม่ได้ว่า เขาเล่าลือกันว่า ท่านอาจารย์ใหญ่ของเราเป็นพระอรหันต์ เราก็ไม่ทราบว่า จริงหรือไม่ ถ้าเป็นอรหันต์จริง คืนนี้ก็ให้มีปาฏิหาริย์ให้เห็นปรากฏด้วย

ในคืนวันนั้นเอง พอพระน้อยผู้นั้นภาวนา ก็ปรากฏนิมิตเห็นท่านอาจารย์ใหญ่เดินจงกรมอยู่บนอากาศ และแสดงปาฏิหาริย์เหาะขึ้นลงอยู่ตลอดเวลา และเวลานอนหลับ ก็ยังฝันเห็นท่านเดินอยู่บนอากาศเช่นเดียวกัน

พระน้อยผู้นั้นจึงยกมือไหว้ท่าน และว่าเชื่อแล้ว....!

อย่างไรก็ดี หลังจากวันนั้น พระน้อยก็เกิดคิดขึ้นมาอย่างคนโง่อีกว่า เอ...เขาว่า ท่านอาจารย์ใหญ่รู้วาระจิตของลูกศิษย์ทุกคน จริงไหมหนอ....? เราน่าจะทดลองดู ถ้าท่านอาจารย์ใหญ่รู้วาระจิตของเรา ขอให้ท่านอาจารย์ใหญ่มาหาเราที่กุฏิคืนวันนี้เถอะ

พอคิดได้ประเดี๋ยวเดียว ก็ได้ยินเสียงไม้เท้าเคาะใกล้เข้ามา และกระแทกเปรี้ยงเข้าที่ฝากุฏิของพระน้อยองค์นั้น พร้อมกับเสียงของท่านเอ็ดลั่นว่า "ท่าน...ทำไมจึงไปคิดอย่างนั้น นั่นไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ รำคาญเรานี่!"

คืนนั้น แม้จะตัวสั่น กลัวแสนกลัว แต่ต่อมาพระน้อยองค์นั้น ก็ยังดื้อไม่หาย คืนหลังก็เกิดความคิดขึ้นอีก

"ถ้าท่านอาจารย์ใหญ่ เป็นผู้รู้วาระจิตของเรา เราบิณฑบาตรได้อาหารมา ขอให้ท่านรอเราทุกวัน ๆ ขออย่าเพิ่งฉันจนกว่าเราจะหย่อนบาตรท่านก่อน"

เป็นธรรมดาที่พระทั้งหลาย พอบิณฑบาตรได้ก็จะเลือกสรรอาหารอย่างเลิศอย่างดีที่สุดที่บิณฑบาตรได้มา สำหรับไปใส่บาตรพ่อแม่ครูบาอาจารย์ที่เคารพ วันนั้นพระน้อยหัวดื้อองค์นั้นก็พยายามประวิงเวลากว่าจะนำอาหารไปใส่บาตรท่าน ก็ออกจะล่าช้ากว่าเคย จนกระทั่งหมู่เพื่อนใส่บาตรกันหมดแล้ว จึงค่อย ๆ ไปใส่บาตรต่อภายหลัง ท่านอาจารย์ใหญ่ก็มักจะมีเหตุช้าไปด้วย จนพระน้อยองค์นั้นหย่อนบาตรแล้ว ท่านจึงเริ่มฉัน เป็นเช่นนี้อยู่หลายวันอยู่ และพระน้อยองค์นั้นก็ชักจะได้ใจ มักอ้อยอิ่งอยู่ทุกวัน จนเช้าวันหนึ่งท่านคงเหลืออดเหลือทนเต็มที ท่านจึงออกปาก

"ท่านจวน อย่าทำอย่างนั้น ผมรำคาญ! ให้ผมรอทุกวัน ๆ ทีนี้ผมไม่รออีกแล้วนะ!!"

เล่ามาแค่นี้ คงจะทราบแล้วว่า พระน้อยหัวดื้อผู้นั้นคือใคร....!!

ในพรรษาที่อยู่ร่วมกับท่านพระอาจารย์มั่นนั้น คืนหนึ่งข้าพเจ้าตั้งใจภาวนาทำความเพียรอย่างเต็มที่ ตั้งแต่ปฐมยามคือยามค่ำเป็นต้นไป หลังจากทำวัตรสวดมนต์แล้ว ก็เข้าที่นั่งในกลด อธิษฐานนั่งในกลด ตั้งใจจะภาวนาไม่นอนตลอดคืน พอจิตค่อยสงบลง ๆ ก็เกิดนิมิตผุดขึ้นปรากฏในใจเป็นตัวอักขระบาลีอย่างชัดแจ้งว่า "ปหฺหา ปหฺโห" ข้าพเจ้าได้กำหนดจิตแปลอยู่ถึง 3 ครั้ง จึงแปลได้ว่า "อย่าห้อถลอยไปในทางอื่น" แล้วปรากฏว่า กายของตนไหวไปเลย จากนั้นจิตก็รวมลงสู่ภวังค์ ถึงจิตเดิมทีเดียว

ความจริงขณะนั้น ข้าพเจ้าก็ยังไม่รู้ว่า จิตสู่ภวังค์และจิตเดิมเป็นอย่างไร รู้แต่ว่า เมื่อจิตรวมลง ใส บริสุทธิ์หมดจด หาสิ่งที่เปรียบได้ยาก และแสนที่จะสบายมากที่สุด เพราะจิตชนิดนั้นเป็นจิตที่ปราศจากอารมณ์ อยู่เฉพาะจิตล้วน ๆ ไม่มีอะไรเจือปน

จิตรวมอยู่อย่างนั้นตลอดคืนยันรุ่ง จนรุ่งเช้า จิตจึงถอนออกรู้สึกเบิกบานทั้งกายและใจ มีความปิติเหมือนกับตนลอยอยู่ในอากาศ เวลาเดินไปเดินมา ก็รู้สึกเบากายเบาใจที่สุด

ในระยะที่จิตรวมลงไปพักอยู่เฉพาะจิต ไม่มีอารมณ์หนึ่งอารมณ์ใดเจือปนนั้นเป็นจิตที่ใสบริสุทธิ วางเวทนา ความเจ็บปวดรวดร้าวไม่มีปรากฏแก่จิตเลย คือจิตแยกออกจากธาตุ ไม่เจือปนอยู่กับธาตุ อยู่เฉพาะจิตล้วน ๆ จึงไม่มีเวทนา จิตรวมอยู่ตลอดทั้งคืนจนสว่างจึงถอน พอดีได้เวลาทำกิจวัตรในตอนเช้า จัดเสนาสนะ เตรียมเรื่องการบิณฑบาตร แม้จิตจะถอนแล้วก็ตาม แต่ความรู้สึกเบากาย เบาใจ ปลอดโปร่งโล่งสบาย ยังมีอยู่เต็มเปี่ยม ข้าพเจ้าเดินไปมามีความรู้สึกเคลื่อนกับเดินอยู่บนอากาศ เย็นกาย เย็นใจ เป็นอยู่อย่างนั้นหลายวัน

ได้โอกาสวันหนึ่งตอนพลบค่ำ พระเณรทั้งหลายทยอยกันขึ้นไปรับโอวาทท่านพระอาจารย์มั่น ข้าพเจ้าก็เลยขอโอกาส กราบเรียนเล่าเรื่องที่เป็นมาถวายให้ท่านฟัง ทุกคืนจิตมันเป็นอย่างนั้น ท่านพระอาจารย์มั่นฟังแล้วก็ทดสอบดู โดยนั่งกำหนดจิตพิจารณาพักหนึ่งพอสมควร คือท่านจะตรวจดูจิตของข้าพเจ้าว่าจะเป็นจริงหรือไม่ พอตรวจดูพักหนึ่ง ท่านก็เปล่งอุทานขึ้นว่า *"อ้อ...จิตท่านจวนนี่ รวมทีเดียวถึงฐีติจิต คือจิตเดิมเลยทีเดียว"* ท่านชมเชยว่า ดีนัก ถ้ารวมอย่างนี้จะได้กำลังใหญ่ แต่ว่าถ้าสติตัวนี้อ่อน กำลังก็จะไม่มี ข้าพเจ้าก็เลยกราบเรียนต่อไปว่า ก่อนจิตรวม ได้เกิดนิมิตคาถาว่า "ปททฺทา ปททฺโท" ขอนิมนต์ให้ท่านแปลให้ฟัง ท่านพระอาจารย์มั่นเลยบอกว่า *"แปลให้กันไม่ได้หรอก สมบัติใครสมบัติมัน คนอื่นแปลให้ไม่ได้ ต้องแปลเอาเอง"*

ท่านว่าอย่างนั้น ความจริงเป็นอุบายของท่าน ต้องการให้เราใช้ปัญญาแปลให้ได้เอง นับว่าท่านใช้อุบายคมคายหลักแหลมมากที่สุด

ต่อจากนั้น ท่านได้ย้อนมาพูดถึงเรื่องจิตรวมว่า ก่อนที่จิตจะรวม บางคนก็ปรากฏว่า กายของตนหวั่นไหวสะทกสะท้านไป บางคนก็จะมีภาพนิมิตต่าง ๆ ปรากฏขึ้น เป็นภาพภายนอกก็มี แสดงอุบายภายในให้ปรากฏขึ้นก็มี แล้วแต่จริตนิสัยของแต่ละบุคคล ถ้าเป็นผู้ไม่มีสติก็จะมัวเพลิดเพลินลุ่มหลงอยู่ในนิมิตภาพนั้น ๆ จิตก็จะไม่รวม หากถอนออกเลย ทำให้ไม่ได้รับประโยชน์ ไม่มีกำลัง แต่ถ้าเป็นผู้มีสติดี หากมีนิมิตภายนอก หรือธรรมยุดขึ้นภายใน ก็ให้น้อมเข้ามาเป็นอุบายของวิปัสสนากัมมัฏฐาน จิตก็จะรวมลงถึงฐีติจิต เมื่อจิตรวมลงก็ให้มีสติรู้ว่าจิตของเรารวม และให้รู้ว่า จิตของเรารวมลงอิงอามิสคือกัมมัฏฐานหรือไม่ หรืออยู่เฉพาะจิตล้วน ๆ ก็ให้รู้ อย่าไปบังคับให้จิตรวม และจิตรวมแล้ว อย่าบังคับให้จิตถอนขึ้นปล่อยให้จิตรวมเอง ปล่อยให้จิตถอนเอง และเมื่อจิตถอนหรือก่อนจะรวม ชอบมีนิมิตแทรกขึ้นทั้งนิมิตภายนอกและนิมิตภายใน ก็ให้มีสติรู้อยู่ว่านั่นเป็นเรื่องของนิมิตหรือเป็นเรื่องของอุบายอย่าไปตามนิมิตหรืออุบายนั้น ๆ ให้น้อมเข้ามาเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วก็ให้พิจารณากำหนดกัมมัฏฐานที่ตนเคยกำหนดไว้อย่าละเลย ละทั้งด้วยความมีสติอยู่

ทุกระยะที่จิตรวม จิตถอน ถ้าหัดทำให้ได้อย่างนี้ ต่อไปจะเป็น *"สันทิฏฐิโก"* คือเป็นผู้รู้เองเห็นเอง แจ้งชัดขึ้น จะตัดความเคลือบแคลงสงสัยไม่สงสัยลังเลในพระรัตนตรัยต่อไป

นี่เป็นโอวาทคำแนะนำของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะมหาเถระ

เมื่อข้าพเจ้าได้รับโอวาทจากท่านเช่นนั้น ก็ยิ่งทวีความตั้งใจทำความเพียรเด็ดเดี่ยวยิ่งขึ้น รู้สึกเหมือนกับว่า ได้มีผู้วิเศษมาชี้ประตูสมบัติทิพย์ให้เราแล้ว ที่เราจะเปิดประตูก้าวเข้าไป หยิบเอาสมบัติทิพย์มาได้หรือไม่นั้น

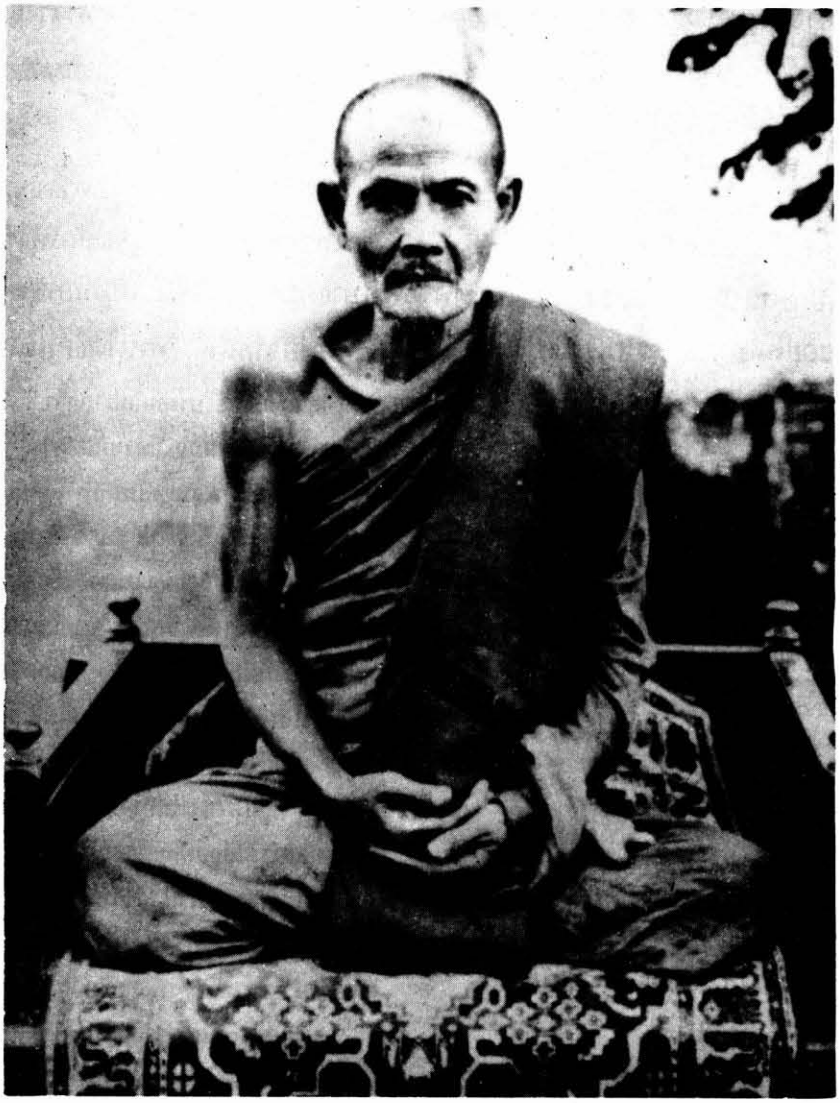

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะ มหาเถระ ท่านทำนิพพิทาญาณ
สิ้นไตรวัฏ ความ
กายเยนะ วาจายะ จะเจตะ วิสุทธิยา
ท่านจงเป็นผู้มีกายและจิตสมควรแก่ข้อปฏิบัติ
ชอบ

ก็อยู่ที่ความเพียร ความตั้งใจเอาจริงเอาจังของเราเท่านั้น ตลอดเวลาหนึ่งปีเต็มที่อยู่ร่วมกับท่าน ตั้งแต่หลังออกพรรษา 5 วันปีหนึ่ง ไปบรรจบหลังออกพรรษาของอีกปีหนึ่ง ข้าพเจ้าก็เร่งทำความเพียรอย่างเต็มสติกำลังของตน เข้าใจว่าท่านพระอาจารย์มั่นก็คงจะเฝ้าดูการปฏิบัติและจิตของข้าพเจ้าอยู่เหมือนกัน วันหนึ่งท่านก็ได้กล่าวว่า ท่านได้กำหนดจิตดูท่านจวนแล้วได้ความเป็นธรรมว่า

กาเยนะ วาจายะ วะเจตะวิสุทธิยา

ท่านจวนเป็นผู้มีกายและจิตสมควรแก่ข้อปฏิบัติธรรม

เมื่อออกพรรษา เสร็จกิจทุกอย่าง ข้าพเจ้าก็กราบลาท่านอาจารย์ออกวิเวกธุดงค์ ท่านก็เลยแนะนำให้ไปอยู่ถ้ำยาง *บ้านลาดกะเฌอ จังหวัดสกลนคร*ทางสายกาฬสินธุ์ สมัยนั้นบ้านลาดกะเฌอ ยังเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ มีเพียงสิบกว่าหลังคาเรือน ชาวบ้านเป็นพวกชาวป่าชาวเขา การคมนาคมติดต่อกับโลกภายนอก ไม่มีทางรถ เป็นทางเดินด้วยเท้าเท่านั้น ข้าพเจ้ามุ่งหน้าไปสู่ถ้ำนั้น ปรากฏว่าตัวถ้ำยางอยู่ห่างจากหมู่บ้านราว 2 กิโลเมตร เป็นที่อับชื้น อากาศเยือกเย็นมาก ปากถ้ำหันหน้าไปทางทิศตะวันตก

ข้าพเจ้าได้ปรารภความเพียรอยู่ในถ้ำนั้น ถึง 7 วัน 7 คืน โดยไม่ได้หลับนอนเลย อาหารที่ฉันลงไปกลางคืนก็ถ่ายออกหมด เพราะอากาศเย็นชื้นมาก จิตมักจะรวมโดยง่าย เกิดภาพนิมิตต่าง ๆ มากมาย บางครั้งเดินจงกรมอยู่ จิตจะรวม ก็หยุดเดิน ยืนกำหนดจิตปล่อยให้รวม เมื่อจิตถอนจากการรวมแล้ว จึงเดินจงกรมต่อไป ส่วนนิมิตภาพภายนอกและภายในที่ปรากฏในถ้ำนั้น ก็มีเกิดขึ้นเสมอ เมื่อกำหนดพิจารณาดูจิตของตนแล้ว จึงรู้ว่า นิมิตที่เกิดขึ้นนี้ ก็เนื่องจากพลังของจิตที่แส่ส่ายไปนั่นเอง แม้ต่อมาออกจากถ้ำมาพักอยู่ที่วัดล่างวัดหนึ่ง ขณะที่ภาวนาก็ปรากฏนิมิตเห็นหญิงมาเปลือยกายนั่งอยู่ที่ใต้กุฏิ ครั้งแรกข้าพเจ้าคิดว่าเป็นเปรต ก็สวดมนต์อุทิศส่วนบุญกุศลให้ แต่ภาพนั้นก็ยังไม่หายไป ยังคงปรากฏอยู่ เลยกำหนดจิตพิจารณาใหม่ ก็รู้ว่าเกิดจากพลังของจิตจึงพิจารณาเพ่งดูจิตของตน ภาพนั้นก็เลยหายไป

> *จึงรู้และเข้าใจว่า ภาพต่าง ๆ ที่แสดงทั้งภาพภายนอกและภาพภายในที่เป็นนิมิตปรากฏให้เห็นในขณะนั่งหลับตาภาวนานั้น ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของจิตที่แสดงรัศมีหรือพลังออกไปหลอกลวงต่าง ๆ เท่านั้น ผู้ไม่มีสติปัญญา ก็อาจจะลุ่มหลงไปตามภาพนิมิตนั้น ๆ เป็นเหตุให้พลั้งเผลอ และที่สุดก็สำคัญตนว่า ได้ญาณ มีความรู้อย่างนั้น อย่างนี้ มีหูทิพย์ ตาทิพย์เกิดขึ้น เกิดเป็นฤทธิ วิปลาสไปก็ได้ อาจจะเป็นเหตุให้ธรรมะแตกไปก็ได้*

จากถ้ำยาง บ้านลาดกระเฌอ ข้าพเจ้าก็ออกเดินธุดงค์ไปแถวภูพาน **จังหวัดสกลนคร** ไปพบท่าน*พระอาจารย์มหาทองสุข สุจิตโต* ซึ่งเป็น*เจ้าอาวาสวัดป่าสุทธาวาสสมัยนั้น* และได้ชวนท่านไปฟังเทศน์*ท่านพระอาจารย์กงมา จิรปุญโญ* ซึ่งกำลังอยู่ที่บ้านห้วยหีบ พักอยู่กับท่านพระอาจารย์มหาทองสุข และท่านพระอาจารย์กงมา ได้ฟังเทศน์ฟังธรรมรับการอบรมจากท่านพอประมาณแล้ว ข้าพเจ้าก็กราบลาท่านออกธุดงค์ต่อไป โดยเที่ยวไปตามแถวภูพาน พักผ่อนวิเวกไปโดยลำดับ มุ่งหน้าไปทางจังหวัดบ้านเกิด คืออุบลราชธานี

ถึงอุบลราชธานีแล้ว กลับเกิดความคิดอยากจะไปเที่ยวรุกขมูลทางภาคเหนือคือจังหวัดเชียงใหม่บ้าง จึงได้เดินทางไปขึ้นรถไฟที่สถานีรถไฟอำเภอวารินชำราบ ก่อนออกเดินทางคืนนั้นได้ไปพักที่วัดป่าวารินได้พบ*ท่านพระอาจารย์ลี ธมฺมธโร* จึงเข้ากราบนมัสการและฟังธรรมะจากท่านพอสมควรแล้วก็ลาท่าน รุ่งเช้าจึงขึ้นรถไฟสายอุบลจากวารินชำราบ มาต่อที่บ้านภาชีไปถึงจังหวัดเชียงใหม่

พรรษาที่ 5 · 6 พ.ศ. 2490 · 2491
จำพรรษา ณ จังหวัดเชียงใหม่

เมื่อมาถึงจังหวัดเชียงใหม่ ข้าพเจ้าก็เข้าไปพักที่วัดเจดีย์หลวง ซึ่งทราบว่าเป็นวัดที่พ่อแม่ครูบาอาจารย์ท่านเคยมาพัก ท่านพระอาจารย์มั่นก็เคยเป็นเจ้าอาวาสอยู่ที่นั่นเหมือนกัน ระยะแรกได้พักวิเวกอยู่ที่วัดเจดีย์หลวง 3 เดือน คืนหนึ่งขณะไปนั่งภาวนาในโบสถ์มีนิมิตภาพเกิดขึ้นว่า ปรากฏมีพระเถระผู้ใหญ่รูปหนึ่งมาหา ท่านได้มาให้โอวาทตักเตือนว่า

"ท่านจวน ถ้าท่านจะเป็นผู้ใหญ่เขานั้น ท่านอย่าวางแผ่นดิน เพราะความประพฤติของท่านยังไม่สม่ำเสมอ"

ท่านให้โอวาทดังนี้แล้วก็หายไป ข้าพเจ้าจึงมากำหนดพิจารณาดูนิมิตนั้น คำว่า*"แผ่นดิน"* หมายความว่าให้มีความหนักแน่นเหมือนแผ่นดินนั่นเอง เมื่อถูกกระทบกระเทือนจากอารมณ์ต่าง ๆ ก็อย่าทำใจให้วอกแวก ให้มีสติกำหนดให้ใจตั้งมั่นเป็นสมาธิ ไม่หวั่นไหวฟุ้งซ่านให้เป็นเหมือนแผ่นดิน แต่เพื่อความกระจ่างแน่ใจในปัญหาธรรมนี้ ข้าพเจ้าจึงได้เขียนจดหมายกราบเรียนถามท่านพระอาจารย์มั่น ที่ท่านยังอยู่ที่วัดป่าบ้านหนองผือ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนครโดยด่วน

"กราบเรียนพ่อแม่ครูบาอาจารย์ที่เคารพอย่างสูง เกล้ากระผมได้นั่งภาวนาแล้วเกิดนิมิต ปรากฏมีเถระผู้ใหญ่มาตักเตือนว่า.....ท่านจวน ถ้าท่านจะเป็นผู้ใหญ่เขานั้น ท่านอย่าวางแผ่นดิน เพราะความประพฤติของท่านยังไม่สม่ำเสมอ..... ดังนี้ เกล้ากระผมเป็นผู้มีสติและปัญญาน้อย ไม่สามารถจะรู้ว่าอะไรเป็นแผ่นดิน ขอนิมนต์พ่อแม่ครูบาอาจารย์โปรดประทานให้โอวาทตักเตือนด้วย"

เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นได้รับจดหมาย ก็รีบตอบมาโดยทันทีว่า "ถึงท่านจวนที่อาลัยยิ่ง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ผมได้แนะนำให้ท่านนั้น ขอให้ท่านจงตั้งอกตั้งใจประพฤติปฏิบัติดำเนินไปตามคำที่ผมแนะนำ อย่าได้ประมาท เพื่อจะได้เป็นเกียรติยศแก่พระพุทธศาสนาต่อไป"

ต่อจากนั้นข้าพเจ้าก็เลยออกไปวิเวกตามแถบรอบ ๆ นครเชียงใหม่ ในระยะหนึ่งได้ออกธุดงค์ไปอยู่ที่อุโมงค์ใกล้สนามบินจังหวัดเชียงใหม่ เชิงดอยสุเทพ ทางด้านตะวันตกของสนามบินมีเจดีย์เก่า ๆ อยู่องค์หนึ่ง เขาทำเป็นอุโมงค์ มีถ้ำเป็นช่อง ๆ ข้าพเจ้าและหมู่เพื่อนพากันไปพักวิเวกที่นั้น ตกกลางคืนได้นิมิตอีกปรากฏว่าข้าพเจ้ากับท่านพระอาจารย์มั่นได้พากันทำหีบศพอยู่ที่บนเจดีย์ และในขณะนั้นท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) เจ้าอาวาสวัดบรมนิวาสได้เหาะมากลางอากาศ แล้วมาหยุดยืนที่ตรงหน้าข้าพเจ้า แล้วท่านก็ให้โอวาทว่า "ท่านจวน อุเปกฺขินฺทริย์" แล้วท่านก็หายไป

ข้าพเจ้าได้กำหนดจิตแปลดูว่า อุเปกฺขินฺทริย์ แปลว่าอะไร ก็แปลได้ความว่า ให้วางใจเป็นอุเบกขา เป็นกลางจากอินทรีย์ทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เมื่อกระทบรูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส และธรรมารมณ์ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ให้วางใจเป็นอุเบกขาเป็นกลาง ๆ ด้วยความมีสติและปัญญา อย่าเอาใจไปฟั่นเฝือหลงใหลลุ่มหลงในอารมณ์ที่มากระทบ

ข้าพเจ้ากำหนดจิตคิดตามนิมิตนั้นว่า พรุ่งนี้อาจมีอันตรายหรือเหตุการณ์อะไรอย่างหนึ่งเกิดขึ้นเป็นแน่

พอรุ่งขึ้น หลังจากฉันเช้าเสร็จแล้ว หมู่พวกได้ออกไปเที่ยวชมดูสถานที่ต่าง ๆ ในเมืองเชียงใหม่ ยังแต่ตัวข้าพเจ้าอยู่คนเดียวในถ้ำนั้น ในกลางวันก็มีพวกหญิงสาว ๆ สวย ๆ ดาราเชียงใหม่มาเที่ยวบริเวณนั้น ได้ยินเสียงคุยกันลั่นว่า แถวนี้มีพระธุดงค์เรามาค้นหาตุ๊เจ้ากันดีกว่า มีหญิงสาวรูปสวยคนหนึ่งแยกจากหมู่มาเที่ยวค้นหาพระในถ้ำตามลำพัง ค้นไปค้นมาก็มาเห็นข้าพเจ้านั่งภาวนาอยู่ในช่องถ้ำคนเดียว เวลานั้น

ข้าพเจ้าได้ภาวนาอยู่ในกลด แต่หญิงนั้นก็เข้ามาแหวกมุ้งกลดออก และร้องเอะอะเสียงสั่น *"นี่ตุ๊เจ้านี่ ตุ๊เจ้าอยู่นี่....ตุ๊เจ้าอยู่นี่"*

หญิงสาวผู้นั้นยืนแหวกกลดเพ่งข้าพเจ้าอย่างไม่เกรงใจ และยิ้มอย่างชวนเชิญ ข้าพเจ้ามองดู เห็นหน้าอกของเขาเต็มอก พอสายตาลดต่ำลง ก็มองเห็นผ้านุ่งบาง ๆ เป็นซิ่นสเกิร์ตสั้น ๆ ก็เลยเกิดความกำหนัดขึ้น ข้าพเจ้าจึงคิดถึงคำเทศน์ของท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์ที่ว่า *"อุเปกขินทริย"* ก็เลยพิจารณาอุบายนั้นจิตก็คลายความฟุ้งซ่านและสงบลง หญิงคนนั้นก็ไปป่าวร้องเพื่อนเข้ามาดูข้าพเจ้าว่า ตุ๊เจ้าสวย บ้างเอาของเข้ามาถวาย ข้าพเจ้าให้พรเขาแล้วเขาก็เลิกละไป

ข้าพเจ้าได้ทำความเพียรอยู่ที่ถ้ำนั้นพอประมาณ แต่ต่อไปความสงบก็ลดลง ต้องรีบหนี เพราะกิตติศัพท์แพร่ไป มีพวกหญิงสาวมาเล่นค้นหาพระกันมากขึ้น เวลาเสียงคนมา พระรีบเอามุ้งกลดลง แต่บางทีก็จะมีหญิงใจกล้าอย่างที่กล่าวแล้ว มาเปิดมุ้งกลดดูพระส่งเสียงสรวลเสกัน จึงต้องรีบหนี แล้วก็ออกวิเวกต่อไปตามแถบเชียงใหม่ อำเภอสันกำแพงบ้าง อำเภอแม่แตงบ้าง และแถบจังหวัดลำพูนบ้าง โดยพยายามหลีกเร้นไปตามดอย ตามป่าตามเขาที่สงัดห่างจากหมู่ชุมชน

ได้จำพรรษาอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ 2 พรรษา แล้วก็เดินไปวิเวกที่จังหวัดเชียงราย อยู่เชียงรายระยะหนึ่งก็คิดต่อจะเข้าไปเขตพม่า เพื่อธุดงค์ไปให้ถึงเชียงตุง ข้าพเจ้าเดินทางจากอำเภอแม่สายในเขตไทย เดินถึง 7 คืน 7 วัน จึงถึงเชียงตุง เป็นการเดินทางด้วยเท้าเปล่าโดยตลอด ทางเดินธุดงค์ก็เป็นทางเดินไปตามยอดดอยล้วน ๆ ไปกับเณรหนึ่งและโยมคนหนึ่งแล้วไปพักวิเวกอยู่บนยอดดอยแห่งหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า *ดอยแดง* ซึ่งเขาทำวิหารไว้บนยอดดอยสำหรับพวกเขินและพวกเงี้ยว อาศัยบิณฑบาตรจากหมู่บ้านเชิงดอยโดยรอบนั่นเอง ดอยนี้สงบสงัดดีมาก เวลาพลบค่ำ มีเสือมาร้องมาครางให้ฟังทุกวัน ๆ ข้าพเจ้าพักอยู่ที่ดอยแดงนี้ถึง 3 เดือน จึงธุดงค์ต่อไป

การเดินทางไปวิเวกต่างแดนนี้ ดีอยู่สำหรับการจะไปเที่ยวชมภูมิประเทศป่าเขา ลำเนาไพร พบผู้คนบ้านช่อง ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมประเพณีที่แปลกตาไปจากเมืองไทยของเรา แต่สำหรับการภาวนาภารกิจของสงฆ์นั้น ถ้าได้อยู่วิเวกตามลำพังก็คงจะพบสถานที่อันสัปปายะแก่เราบ้าง แต่ถ้าหากจะต้องอยู่ร่วมกับภิกษุพม่าแล้ว ก็ออกจะมีความขัดข้องใจมากในเรื่องข้อวัตรปฏิบัติที่แตกต่างกัน จนบางอย่างไม่ตรงกับธรรมวินัยพุทธบัญญัติเลย บางแห่งจะพบพระชวนกันต้มข้าว ทำอาหาร ในตอนกลางคืน ฉันกันอย่างหน้าตาเฉย บางแห่งจะเห็นพระลูกวัด หรือแม้แต่เจ้าอาวาสเองจะนอนสูบฝิ่น กินฝิ่นกันอย่างสุขารมณ์ และเขาเห็นเป็นธรรมดาด้วย จึงได้เชิญให้พระอาคันตุกะอย่างข้าพเจ้าร่วมฉันด้วย ร่วมสูบด้วย ร่วมกินด้วย

สิ่งที่ทางไทยถือเป็นข้อบกพร่อง ผิดศีล ทำให้ศีลขาด ศีลทะลุ ศีลด่างพร้อย ศีลเศร้าหมอง แต่ทางโน้นจะมีความเห็นเป็นอีกอย่างหนึ่ง

ส่วนผู้คนของเขา แม้จะมีศรัทธาดี แต่สำหรับสีกาแล้ว จะต้องระมัดระวังสำรวมอินทรีย์ทั้ง 6 ให้มากยิ่ง หญิงสาวเชียงตุงหลายแห่งที่พอเห็นข้าพเจ้าก็จะเอะอะกิ๊วก๊าวชักชวนเพื่อนมาดู

"ดูเจ้าศีลธรรมองค์นี้.....! สวยแท้ สวยหลาย ผิวก็งาม หน้าก็งาม ผู้หญิงไหน ๆ ก็สวยสู้ไม่ได้"

เขาพูดวิจารณ์กันดัง ๆ อย่างไม่ขวยเขินอะไร และไม่นึกเกรงว่าพระจะเขินด้วย รู้สึกว่า เขาเห็นพระคล้ายเป็นหุ่นหรือท่อนไม้อะไรอย่างหนึ่ง

บางแห่ง ไม่แต่หญิงสาวเอง แม้แต่พ่อแม่ของหญิงก็จะพยายามเจรจาหว่านล้อมให้เราละเพศพรหมจรรย์ ไปครองชีวิตฆราวาสร่วมกับลูกสาวของเขา

"เฮารักตุ๊เจ้ากันจริง ๆ จักรก็เป็นของตุ๊เจ้า บ้านก็ของตุ๊เจ้า ไร่นาสาโทสมบัติทั้งหมดก็ของตุ๊เจ้า เฮาจะยกให้ตุ๊เจ้าหมด ขอแต่ให้ตุ๊เจ้าลาสิกขาบทอยู่กับเฮา ให้

เฮาได้ฝากผีเต๊อะ.....!"

ที่ข้าพเจ้าเล่ามานี้ มิใช่จะเป็นการอวดตัว ยกตัวอะไร แต่ก็เล่าให้เป็นคติเพื่อเพื่อนสหพรหมจรรย์พรรษาน้อยอย่างข้าพเจ้าในสมัยนั้นจะได้พยายามสังวรระมัดระวังกายใจ มิให้ตกเป็นเหยื่อแก่กิเลสมารต่าง ๆ เท่านั้น

การผจญกิเลสมารจากมาตุคามอันน่ากลัวนี้ แม้ระหว่างธุดงค์อยู่ในจังหวัดภาคเหนือก็ได้ประสพอีกหลายครั้งอยู่เหมือนกัน อาทิเช่น.... วันหนึ่งข้าพเจ้าไปบิณฑบาตรในหมู่บ้านที่เคยไปบิณฑบาตร เห็นหญิงสาวคนหนึ่งมายืนรอใส่บาตรอยู่ข้างทางห่างจากหมู่เพื่อน เมื่อหญิงนั้นเห็นข้าพเจ้าก็ร้องนิมนต์ ข้าพเจ้าจึงตรงเข้าไปรับบาตร พอเปิดฝาบาตรเตรียมจะรอรับอาหาร หญิงสาวคนนั้นก็ชะงักกริยาที่จะถวายอาหาร กลับวางถาดและขันข้าวลงเสีย แล้วขยับผ้านุ่งคลี่ออกเป็นวงกว้างอยู่ต่อหน้าข้าพเจ้า เขาไม่ได้มีเครื่องนุ่งห่มชั้นในชิ้นใดปกปิดร่างกายเลย จึงเท่ากับมาเปลือยกายส่วนล่างอยู่ต่อหน้าพระนั่นเอง ข้าพเจ้ายังเป็นปุถุชนอยู่ จึงเกิดความรู้สึกในทางใคร่ขึ้นมาบ้าง แต่ก็มีสติทัน จึงรีบปิดฝาบาตรเดินหนีไปในทันที และในวันนั้นก็ได้ออกเดินทางจากหมู่บ้านนั้นไปเลย

อีกครั้งหนึ่ง ระหว่างท่องเที่ยวอยู่ในจังหวัดภาคเหนือเช่นเดียวกัน ในบรรดาญาติโยมที่คอยอุปฐากอยู่นั้น มีหญิงสาวรูปสวยคนหนึ่งคอยถวายจังหันข้าพเจ้าเป็นประจำ หญิงนั้นเป็นน้องสาวนายอำเภอ และเป็นผู้มีกริยามารยาทแช่มช้อย แต่ก็มักจะส่งสายตามาให้ข้าพเจ้าเสมอ ประกอบทั้งผู้ปกครองของเขา ก็ได้พูดจาเป็นเชิงสนับสนุนให้ข้าพเจ้าสึกหาลาเพศออกมาอยู่ช่วยทำมาหากินด้วย ข้าพเจ้าพยายามเจริญอสุภะเท่าใด ก็ไม่ค่อยเป็นผล ออกจะมีใจเขวไปบ้าง จนถึงกับคิดว่า นี่เราจะหมดบุญในทางเพศพรหมจรรย์หรืออย่างไร คืนวันนั้น กำลังอยู่ในระยะตัดสินใจเรียกว่า *"จะอยู่หรือจะไป"* กันนี่แหละ จึงนึกอธิษฐานว่า ถ้าหากข้าพเจ้าจะได้มีวาสนาได้เห็นธรรมเจริญต่อไปในทางพระพุทธศาสนา ก็ขอให้มีเหตุใดเหตุหนึ่งมาช่วยคลี่คลายเรื่องที่กำลังประสบนี้ด้วยเถิด

เช้าวันต่อมา เมื่อออกบิณฑบาตร หญิงสาวผู้นั้นก็มายืนรอใส่บาตรตามเคย ข้าพเจ้าพยายามไม่มองหน้าหญิงนั้นเลย พอเปิดฝาบาตรจะรับบาตร ก็ให้บังเอิญว่า ผ้าประจำเดือนของหญิงนั้นได้หลุดลงที่พื้นดิน แม้หญิงนั้นจะตกใจ พยายามใช้เท้าเหยียบให้จมโคลน ปกปิดภาพของจริงไว้ แต่ข้าพเจ้าก็ทันเห็นเลือดสีแดงเต็มตา ในใจเกิดความรู้สึกสลดสังเวชขึ้นมาทันที ด้วยเห็นถนัดเป็นของปฏิกูล พึงรังเกียจระลึกขึ้นมาได้ว่า เราได้อุตส่าห์สละชีวิตจากเพศฆราวาส มาสู่เพศบรรพชิตหนีจากของต่ำมาหาของสูงแล้ว เรายังจะย้อนกลับไปหาชีวิตที่เราสละแล้วอีกหรือ

ได้คิดเช่นนี้ ข้าพเจ้าจึงปิดฝาบาตร กลับหลังสู่ที่พักโดยไม่ยอมบิณฑบาตรหรือรอฉันจังหัน เร่งแต่งของ และหนีออกไปจากที่นั้นทันที

ประสบการณ์เหล่านี้ ในภายหลังเมื่อได้มีโอกาสกลับมากราบนมัสการท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น ข้าพเจ้าก็ได้เล่าถวายให้ท่านฟัง โดยเฉพาะความรู้สึกที่ระยะแรกยังตัดไม่ขาดจากอารมณ์ปุถุชน ท่านฟังแล้วก็ว่าเป็นธรรมดาของพระหนุ่มจะต้องพบเหตุการณ์เช่นนี้ ความสำคัญอยู่ที่ว่าจะต้องเจริญกรรมฐานต่อสู้เอาชนะกิเลสมารตัวร้ายนั้นอย่างไรต่างหาก

ขณะที่อยู่เชียงตุงนั้น ข้าพเจ้าตั้งใจว่าจะเดินทางไปอินเดีย เพื่อจะได้มีโอกาสไปนมัสการสังเวชนียสถานทั้ง 4 แห่งให้สมกับที่เป็นพุทธบุตรพระสงฆ์สาวกของพระบรมศาสดา จึงได้ไปพูดกับเจ้าสิทธิเชียงตุง

ซึ่งเป็นสังฆราช หรืออาจจะเทียบได้กับเจ้าคณะจังหวัด ของเชียงตุง เรียนท่านว่า อยากจะไปอินเดีย ถ้าหากจะเดินทางออกไปร่างกุ้ง ผ่านไปอินเดียจะได้ไหม ท่านก็มีความยินดี ตอบว่าไปได้แต่ต้องขอให้โอนเข้าเป็นพระเมืองเชียงตุงก่อน โดยตัวท่านยินดีจะรับโอนข้าพเจ้าเข้าเป็นพระเมืองเพื่อให้ข้าพเจ้าได้รับความสะดวกในด้านการขอหนังสือเดินทางต่าง ๆ

แต่ก่อนจะเตรียมดำเนินการทั้งปวงเพื่อเดินทางไปอินเดีย ข้าพเจ้าก็ได้ลองอธิษฐานจิตดูว่า ถ้าเราสมควรจะเดินทางไปอินเดีย คือเป็นการดี ก็ขอให้มีนิมิตภาพปรากฏเป็นที่พอใจ ถ้าไม่ควรไป คือไปแล้วจะมีเหตุอันตราย ก็ขอให้ได้มีนิมิตร้าย

อยู่มาก็เลยเกิดนิมิตขึ้นว่า ปรากฏเห็นพระพุทธเจ้า พระอานนท์และพระมหากัสสปะและช้าง เป็นนิมิตปรากฏในจิตขณะที่ภาวนา เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จไปก่อนพระอานนท์ บาวบริสุทธิ์หมดจด งามมาก พระวรกายมีรัศมีเป็นแสงโอภาสจับตา พระอานนท์ก็เสด็จตามหลังห่างกันระยะประมาณสัก 10 เมตร องค์สุดท้ายเป็นพระมหากัสสปะ เดินตามหลัง สุดท้ายตามหลังพระมหากัสสปะมาเป็นช้างตัวใหญ่ พระพุทธเจ้าเสด็จผ่านข้าพเจ้าไปก่อนโดยไม่รับสั่งอะไรเลย พระอานนท์และพระมหากัสสปะต่างองค์ก็ไม่พูดเช่นกัน พอพระมหากัสสปะเดินผ่านข้าพเจ้าไปไกล ช้างตัวนั้นซึ่งหอดระยะห่างจากท่านราว 1 เส้น ก็มาถึงข้าพเจ้า และวิ่งเข้าใส่ หวังจะทำร้ายขยี้ข้าพเจ้าให้แหลกเหลวตาย ข้าพเจ้ามองเห็นต้นโพธิ์ต้นหนึ่งอยู่ใกล้ จึงวิ่งกระโดดหนีขึ้นต้นโพธิ์ เมื่อช้างวิ่งมาถึง ข้าพเจ้าก็หนีขึ้นไปอยู่บนคาคบต้นโพธิ์ได้แล้ว ช้างจะเอางาแทงเลยแทงไม่ถึง มันรีรออยู่ระยะหนึ่ง เห็นว่าทำอะไรข้าพเจ้าไม่ได้ ก็เลยเดินตามหลังพระมหากัสสปะไป

เมื่อช้างไปแล้ว ข้าพเจ้าจึงลงจากต้นโพธิ์ มองเห็นที่ใต้ต้นโพธิ์มีอาสนะปูลาดไว้อย่างเรียบร้อย พร้อมทั้งมีหมอนอิงใบหนึ่งวางพิงอยู่ที่โคนต้นด้วย ข้าพเจ้าจึงลงมานั่งบนอาสนะที่ปูลาดและพิงหมอนอิงนั้น เห็นใกล้ ๆ นั้นมีหนังสือเล่มใหญ่เล่มหนึ่ง ปกแข็งขนาดหนาประมาณ 3 นิ้ว วางทิ้งอยู่ ข้าพเจ้าจึงหยิบหนังสือนั้นมาเปิดอ่าน หันหน้าไปทางทิศตะวันออกอ่านหนังสือนั้น ปรากฏว่าเป็นหนังสืออภิธรรม ข้าพเจ้านั่งอ่านไประยะหนึ่ง เลยจิตถอนจากนิมิตนั้น

ข้าพเจ้าจึงมาพิจารณานิมิตนั้น เห็นว่า แม้ว่าการมีนิมิตเห็นพระพุทธเจ้า อีกทั้งพระอานนท์ และพระมหากัสสปะ จะเป็นมงคลอันสูงสุดก็ตาม และนิมิตตอนท้ายก็เป็นเรื่องที่ดี แต่อย่างไรก็ดีตอนกลางนั้นแสดงถึงอุปสรรค จึงคิดว่า ไม่ควรไปประเทศอินเดีย เพราะไม่สะดวก ควรกลับดีกว่า ข้าพเจ้าจึงได้ตัดสินใจเดินทางกลับจากเชียงตุง

ขากลับข้าพเจ้านั่งรถออกจากเชียงตุงเวลา 6 โมงเช้า มาถึงแม่สายเชียงรายจนค่ำ สามทุ่ม ขึ้นรถจากแม่สายถึงบ้านภาชี แวะนมัสการพระพุทธบาทสระบุรี จากนั้นก็นั่งรถกลับมาจังหวัดอุบลราชธานี พักอยู่พอประมาณก็เดินทางต่อไปวัดป่าบ้านหนองผือ จังหวัดสกลนคร เพื่อกราบนมัสการ ท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น

พอไปถึง ก็เข้าไปกราบเท้าท่านด้วยความเคารพอย่างสูงสุด ท่านได้ถามทุกข์สุขว่า *"เป็นอย่างไรบ้าง จากไปถึง 2 ปี การภาวนาเป็นอย่างไรบ้าง และไปเที่ยวที่ไหน"*

ข้าพเจ้าได้กราบเรียนท่านว่า *"ไปถึงเชียงตุงขอรับกระผม การภาวนาไม่สู้ดีเหมือนอยู่กับพ่อแม่ครูบาอาจารย์"* หมายถึงอยู่ใกล้กับท่านพระอาจารย์มั่น

ท่านจึงว่า *"ใช่แล้ว ขณะที่ผมอยู่ภาคเหนือ หมู่ได้อาศัยผม พอผมจากมาแล้ว ภาคเหนือไม่มีใครอาศัยก็ไม่ค่อยดี เพราะไม่มีผู้อาศัย ต่อไปนี้ ท่านจวนอย่าไปอีก ให้ภาวนาอยู่แถวภาคอีสานนี่แหละดีแล้ว อย่าไปอีกเลย"*

เป็นคำที่ท่านแนะนำ และข้าพเจ้าก็น้อมรับไว้ปฏิบัติตามด้วยความเคารพ โดยต่อมาก็ได้ท่องเที่ยวภาวนาอยู่แต่ภาคอีสานตลอดมา

เพื่อให้ประวัตินี้บริบูรณ์ตามจริง ขอย้อนกลับไปกล่าวถึงเหตุการณ์ในระหว่างที่ข้าพเจ้าจำพรรษาอยู่ร่วมกับท่านพระอาจารย์มั่น กล่าวคือ ในกลางพรรษา

ได้นิมิตปรากฏขึ้นว่า ข้าพเจ้ามีตะเกียงโคมรั้วอยู่ดวงหนึ่ง เอาไม้ขีดมาจุดตะเกียงโคมรั้วนั้น จุดไม้ขีดกี่ก้าน ๆ ก็ไม่ติด ไฟไม่ติดสักที การจุดตะเกียงนี้ข้าพเจ้าได้กระทำต่อหน้าท่านพระอาจารย์มั่น ดังนั้นเมื่อเห็นข้าพเจ้าจุดไม้ขีดไม่ติด ท่านพระอาจารย์มั่นเลยเอาตะเกียงข้าพเจ้าไปจุดให้ เมื่อท่านจุดให้ ไม้ขีดเพียงก้านเดียวก็ติดทันที ท่านจุดให้แล้วก็หมุนไส้ตะเกียงขึ้นให้แสงสว่างขึ้นแล้วท่านก็ว่า *".....เอาละ ขนาดนี้สว่างแล้ว.....!"* แล้วท่านก็ยื่นตะเกียงโคมรั้วคืนให้ข้าพเจ้า

นี่เป็นนิมิตครั้งหนึ่ง

อีกครั้งหนึ่ง เป็นนิมิตที่เกิดขึ้นระหว่างกลางพรรษาที่อยู่ร่วมกับท่านเช่นเดียวกัน

นิมิตครั้งหลังนี้ มีว่า ข้าพเจ้าเห็นท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ กำลังอ่านหนังสืออยู่เล่มหนึ่ง ด้านปกหลังของหนังสือนั้นมีลายวิจิตรพิสดารมาก ปกหน้ามีสลักตัวอักษรขนาดใหญ่ว่า *"หนังสือสงเคราะห์ต่าง ๆ"* เป็นหนังสือเล่มใหญ่หนาประมาณ 3 นิ้ว ขณะที่ท่านกำลังอ่านนั้น มีพระลูกศิษย์ทั้งหลายนั่งห้อมล้อมท่านอยู่หลายองค์ ข้าพเจ้ามองดูแล้วก็นึกในใจว่า หนังสือที่ท่านอ่านนี้ ถ้าท่านอ่านแล้ว ท่านจะมอบให้องค์ไหนหนอ....พอท่านอ่านจบท่านก็ยื่นหนังสือให้ข้าพเจ้า แล้วบอกว่า *"เอ้า....หนังสือนี่ ท่านจวนเอาไป.....! เพราะท่านจวนดูแล้วเข้าใจดี คนอื่นดูคงไม่เข้าใจดีเท่าไร แต่ท่านดูแล้วเข้าใจดี"* ท่านเลยมอบให้ข้าพเจ้า

จะเป็นเพราะเหตุไรก็ไม่ทราบ ข้าพเจ้าไม่ได้พิจารณานิมิตเหล่านี้เลย

พรรษาที่ 7 · พ.ศ. 2492
วัดป่าบ้านเหล่ามันแกว
สงเคราะห์โยมมารดา

เมื่อกลับจากภาคเหนือ เดินทางกลับอุบลราชธานี บ้านเกิดคราวนั้น ข้าพเจ้าได้ไปรับมารดามาบวชเป็นชีที่วัดป่าบ้านเหล่ามันแกว ดังนั้นพอถึงเวลาใกล้จะเข้าพรรษา ท่านพระอาจารย์มั่นจึงได้จัดให้ข้าพเจ้าไปจำพรรษาอยู่ที่บ้านเดิมเพื่อสงเคราะห์โยมมารดา และแต่งพระเถระองค์หนึ่งกำกับไปด้วย *ชื่อหลวงพ่อคำอ้าย คนจังหวัดเชียงใหม่* เป็นลูกศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่นนั่นเอง ก่อนลาท่านไป ท่านพระอาจารย์มั่นได้กำชับข้าพเจ้าให้คำเตือนล่วงหน้าไว้ว่า *"เมื่อออกพรรษาแล้วให้รีบกลับมาหาผมนะ เดี๋ยวจะไม่ทันผม"*

เรื่องนี้ท่านได้ประกาศให้พระลูกศิษย์ทั้งหลายทราบเป็นการล่วงหน้ามาหลายปีแล้วว่า ท่านได้กำหนดอายุของท่านไว้..... **"ผมอายุเพียง 80 ปีเท่านั้น ก็จะมรณภาพแล้ว"** *ดังนี้ ในปีนั้นก็พอดีท่านอายุได้ 80 ปีพอดี พวกศิษย์จึงระมัดระวังกันเต็มที่ ข้าพเจ้าก็ไม่อยากจะจากท่านไปเลย แต่ก็ติดขัดด้วยเป็นการที่ท่านพระอาจารย์ใหญ่สั่ง และเป็นการไปอนุเคราะห์โปรดมารดา อันเป็นหน้าที่ของบุตร ข้าพเจ้าจึงกราบลาท่านไปด้วยความอาลัยยิ่ง*

ขณะที่จำพรรษาที่วัดป่าบ้านเหล่ามันแกว นอกจากการปรารภความเพียรของตนเองแล้ว ก็ได้ช่วยอบรมโยมมารดาที่บวชเป็นชีที่วัดบ้านเกิด โยมได้ตั้งอกตั้งใจภาวนาเป็นอย่างดี และต่อมาได้เล่าเรื่องภาวนาให้ฟังว่า

"โยมได้ภาวนา บริกรรมว่า พุทโธ - พุทโธ อยู่แต่ในใจ บางวันจิตจะรวมลงไปในบริสุทธิ์ อยู่เฉพาะแต่จิตล้วน ๆ ไม่มีทุกขเวทนาเลย แสนที่จะสบายยิ่งนัก

เมื่อเป็นเช่นนี้มันเป็นอย่างไร" ..... โยมมารดาถาม

ข้าพเจ้าก็ตอบว่า *"จิตมันรวม มันวางธาตุ มันอยู่เฉพาะจิต มันก็สบายน่ะซิ ให้มันรวมอยู่เสมอ แต่ให้มีสติรู้ว่าจิตของเรารวม อย่าไปรบกวนจิต อย่าไปบังคับจิตให้รวม ให้รวมเอง เมื่อจิตรวมก็ให้มีสติ เมื่อจิตถอนก็ให้มีสติมาพิจารณากายของตน และอย่าบังคับจิตให้ถอน จะถอนให้ถอนเอง"*

ได้แนะนำโยมมารดาแต่เพียงแค่นี้ ตามแนวอุบายคำสอนของท่านพระอาจารย์มั่นที่เคยให้แก่ข้าพเจ้านั่นเอง และโยมมารดาก็ไปภาวนาปฏิบัติตามแนวนี้

วันต่อมาโยมก็มาเล่าให้ฟังว่า จิตมันรวมบ่อย สามชั่วโมงก็มี ตั้งแต่ย่ำค่ำจนถึงย่ำรุ่งก็มี และโยมพูดว่า *"ไม่มีใครตาย มีแต่ผู้รู้....รู้อยู่ ไม่มีผู้ตาย ที่ว่าตาย-ตายนั้น เพราะคนไม่รู้สมมติ! เพราะร่างกายธาตุขันธ์อันนี้เป็นแต่สมมติ....มันไม่ตาย มันตายไม่เป็น ธาตุทั้งหลาย ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นของมีอยู่อย่างนั้นเป็นธรรมดาเป็นประจำอยู่อย่างนั้น ไม่มีอะไรตายเลย ส่วนผู้รู้ก็ไม่ตาย"* โยมเล่า ความรู้เห็นตามภาวนาให้ฟัง และกลับสงสัยว่า *"จะให้เอาอะไร จะให้เอาผู้รู้นี่หรือ"*

เมื่อโยมมารดาถามเช่นนั้น ข้าพเจ้าก็เลยตอบว่า *"พระพุทธเจ้าท่านสอน เบื้องต้นให้กำหนดให้รู้ตามเป็นจริง เมื่อรู้แล้วละวาง ปล่อยสละ สลัดตัดขาด ถ้าเรารู้....ไปเอาความรู้ ก็ชื่อว่า เราละไม่ได้ พระพุทธเจ้าท่านว่า เมื่อเป็นผู้กำหนดรู้เห็นตามเป็นจริงด้วยปัญญาแล้ว ยาวะ เทวะ ญาณมัตตายะ ญาณคือความรู้ ก็สักแต่ว่ารู้ ปติสสติ มัตตายะ สติ ความอาศัยระลึกรู้ ก็สักแต่ว่าอาศัยระลึกรู้ เมื่อเธอเป็นผู้กำหนดรู้เห็นด้วยปัญญาตามความเป็นจริงแล้ว อนิสสิโต จะ วิหระติ เธอย่อมไม่ติดอยู่ด้วย นะจะ กิญจิ โลเก อุปาทิยติ ย่อมไม่ยึดถืออะไร ๆ แม้แต่นิดหนึ่ง น้อยหนึ่งมิได้มีอยู่ในโลก.... ดังนี้ คือโอวาทคำสั่งสอนตักเตือนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า* คำว่า **"ไม่ติดอยู่ด้วย"** *คือ ความรู้ก็ไม่ติด* คำว่า **"ไม่ยึดถืออะไร ๆ ในโลก"** *คือ ความรู้ตามเป็นจริง-รู้โลกนั่นเอง คือ โลกวิทู....รู้แจ้งโลก เมื่อรู้แจ้งโลกแล้วก็ละวาง สละ สลัด ตัดขาดกันเท่านั้น"*

เป็นการเตือนให้โยมมารดาไปพิจารณาเอง พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้อย่างนี้

เมื่อโยมมารดาได้รับการตักเตือนอย่างนี้ ก็ไปภาวนาต่อไป ภายหลังจึงมาเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า

"บัดนี้ โยมรู้แล้ว คุณลูกจะไปที่ไหนก็ไปเถอะ อย่าเป็นห่วงโยมเลย....."

นี่เป็นพรรษาที่ 7 เป็นพรรษาที่ได้อยู่ร่วมและสงเคราะห์โยมมารดา

ในระหว่างนั้น โยมน้า คือแม่ใหญ่ ซึ่งเป็นน้องสาวของโยมมารดา เกิดความสงสารข้าพเจ้า เลยบอกพวกลูกหลาน ให้ไปนิมนต์ข้าพเจ้าให้ลาสิกขาบทเสีย ท่านอ้างว่ากูสงสารหลานกู หลานกูมันทุกข์มันยาก ไปนอนอยู่ป่าอยู่ดง มันหิวข้าวหิวน้ำ ไม่มีเงินใช้สอย ทุกข์ระกำลำบากมาก ไม่มีลูกไม่มีเมีย เสียหน่อเสียแนว (เสียวงศ์เสียตระกูล) ลูกหลานก็เลยเห็นพ้องด้วย จึงพากันแต่งขันมานิมนต์ข้าพเจ้าให้ลาสิกขาในพรรษาที่ 7 นั้น

ข้าพเจ้าเห็นพวกนี้พากันถือขันมาเป็นกลุ่มใหญ่ ไม่ทราบเรื่องจึงถามว่า *จะมานิมนต์ไปไหน*

เขาตอบว่า *แม่ใหญ่ บอกให้พวกผมมานิมนต์อาจารย์สึก*

สึกเพราะเหตุใด---ข้าพเจ้าถาม

สึกเพราะ แม่ใหญ่สงสาร ลูกหลานมันทุกข์ยาก นอนป่านอนดง ไม่ได้ลูกไม่ได้เมีย ไม่ได้เงิน ไม่ได้ทอง ฯลฯ จึงขอนิมนต์อาจารย์สึกไป พวกผมมาตามคำสั่งของแม่ใหญ่

ข้าพเจ้าจึงบอกว่า *"เออ.....ดีละ แม่ใหญ่สงสารอย่างนั้นก็ดีแล้ว.....แล้วพวกลูกหลานล่ะสงสารไหม?"*

เขาก็บอกว่า *"สงสารครับ"*

ข้าพเจ้าก็ว่า *"ดี.....งั้นอาตมาจะพูดให้ฟัง ตอน*

บวชอาตมามีศรัทธา กองบวชหามาเอง สะสมมาเอง ไม่มีใครรู้ พวกญาติพี่น้องไม่ได้เกี่ยวข้อง ส่วนการสึก พวกญาติพี่น้องอยากให้สึก จึงควรต้องแต่งกองสึกมาให้ครบ กองสึกถ้าไม่ครบ สึกออกไปจะเป็นบ้า จะรับรองหาได้ไหม เขาก็ว่า *"รับรองได้ ให้บอกมาว่า จะเอาอะไรเป็นกองสึกบ้าง"*

ข้าพเจ้าว่า *ก่อนจะพูดต่อไปอีกถึงกองสึก ขอถามมติดูก่อนว่า ในบรรดาผู้ที่มานี้ฝ่ายที่อยากให้สึก หรือฝ่ายที่อยากให้อยู่ ฝ่ายใดจะมีเสียงข้างมาก ฝ่ายใดจะมีเสียงข้างน้อย ให้ลองออกเสียงดูก่อน รู้ผลมติแล้วจึงค่อยพิจารณากันต่อไป* แล้วก็ประกาศดัง ๆ ว่า *ใครอยากให้สึก* .....ปรากฏพวกอยากให้สึกมีมาก *ใครอยากให้อยู่*.... มีน้อย มีเพียง 5 คนเท่านั้น

เมื่อเป็นเช่นนั้น จึงแต่งเครื่องสึกให้เขา บอกว่าถ้าต้องการให้สึก ก็ต้องหาเครื่องสึกดังนี้คือ

1. เครื่องแต่งตัวครบชุด เสื้อนอก....เสื้อใน กางเกงนอก - กางเกงใน หมวก สร้อย แหวน นาฬิกา รองเท้า--เขาก็ว่าได้

เครื่องนุ่งห่มชุดทำงาน---เขาก็ว่าได้

2. การซักรีดเสื้อผ้า ใครจะรับอาสาทำให้---เขาก็ว่าตกลง ทำได้

3. รถจักรยานยนตร์ 1 คัน เขาตอบว่าได้

4. เมื่อสึกแล้ว ตามวิสัยฆราวาส ก็ต้องมีลูกเมีย จะหาให้ได้ไหม? น้าคนหนึ่งตอบว่า ได้ เรื่องนี้ผมรับรอง ผมมีลูกสาวคนหนึ่งอายุ 16 ปีพอดี ยินดีจะยกให้เลย ไม่ต้องเสียสินสอดทองหมั้นอย่างใดทั้งสิ้น

5. รถยนตร์ฟอร์ด 1 คัน เขาถามว่าราคาเท่าไร ตอบว่าอย่างต่ำก็ราคา 60,000 บาท อย่างสูง 100,000 บาท (ซึ่งเป็นราคาขณะนั้น) เขาก็ชักพูดไม่ออก กระอ้อมกระแอ้มเสียแล้ว

6. ให้ปลูกบ้านเป็นปราสาท ลอยอยู่ในอากาศ ไม่มีเสา นึกอยากจะไปไหนมาไหน ก็ให้ลอยไปได้ตามใจนึก อย่างนี้.....หาให้ได้ไหม? เขาก็ตอบว่า ไม่ได้หรอก หาให้ไม่ได้

7. หายาป้องกัน การเจ็บ การแก่ การตาย ได้ไหม เพื่อว่าสึกแล้วจะได้ไม่ต้องมีการแก่ ไม่มีการเจ็บ ไม่มีการตาย มีอายุยืนยงคงทน ร่างกายหนุ่มแน่นเป็นหนุ่มอยู่เสมอ....ได้ไหม? เขาว่าไม่ได้หรอก

ข้าพเจ้าจึงว่า *เมื่อหาเครื่องสึกตามที่ประกาศไปนี้ไม่ได้ครบทุกข้อ ก็สึกไม่ได้ เครื่องสึกไม่ครบ ขืนสึกออกไป จะเป็นบ้าตาย*

การนิมนต์ลาสิกขาบทของข้าพเจ้า ก็เป็นอันยุติเลิกกันไปเพียงแค่นี้

เมื่อออกพรรษาแล้ว ข้าพเจ้าก็รีบเดินทางจะมานมัสการท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น เพราะจำคำที่ท่านกำชับไว้ได้ดี ว่าให้เร่งกลับไปหาท่าน ประเดี๋ยวจะไม่ทันท่าน ท่านได้ประกาศปลงอายุไว้แล้วในปีอายุ 80 ซึ่งก็เป็นปีนี้พอดี พอเดินทางมาถึงดงมะอี่ หยุดวิเวกชั่วคราว เพราะที่นั่นเป็นสถานที่ซึ่งสัปปายะในการวิเวกพอดี ญาติพี่น้องมาส่งข่าวจากทางบ้านว่า โยมมารดาและพี่ชายเจ็บหนัก พ้องกันทั้งสองคน ให้ลงไปเยี่ยม ข้าพเจ้าจึงต้องเดินทางกลับไปพยาบาลโยมมารดาและพี่ชาย ซึ่งเผอิญมาป่วยหนักลงในขณะนั้น พยาบาลอยู่ได้ 1 เดือน พี่ชายก็ถึงแก่กรรม และต่อมาโยมมารดาก็เสียชีวิตไปอีกคนหนึ่ง รวมเป็น 2 ศพ ข้าพเจ้าก็เลยต้องทำฌาปนกิจท่านทั้งสองต่อไป

สำหรับเรื่องโยมมารดาของข้าพเจ้านี้ คิดว่าควรจะเล่าให้ละเอียดสักหน่อย เพื่อเป็นเกียรติประวัติของหญิงชนบทคนหนึ่ง โยมมารดาข้าพเจ้าเป็นหญิงชาวบ้าน ไม่ได้รับการศึกษา ไม่รู้หนังสือ เพราะคนโบราณสมัยนั้นในจังหวัดชนบทห่างไกล ไม่ได้เข้าโรงเรียนแต่อย่างใด แต่ก่อนท่านเป็นคนถือผีไท้ผีฟ้าด้วยซ้ำ เพราะป่วยเป็นโรคตา เจ็บตาก็เอาหมอผีมารักษา ในบ้านมีศาลบูชาผีอยู่ด้วย มารดาตกแต่งดอกไม้มาบูชาเป็นประจำทุกวันด้วยความเลื่อมใส

เวลานั้นข้าพเจ้ายังเป็นเด็ก จำได้ว่ากำลังเรียน

อยู่ชั้นประถมปีที่ 5 มีความคิดว่า ผีหรือเทวดานี่แหละเป็นตัวทำให้มารดาตาเจ็บ อย่ากระนั้นเลย เราต้องปราบผีนี้เสีย วิธีปราบผีของเด็กชายจวนสมัยนั้นก็คือ กลับจากโรงเรียนวันหนึ่ง ก็เอาฆ้อนมาทุบศาลผีหรือเทวดา - ที่มารดาเรียก - แตกกระจาย มารดากลับมาบ้านตอนเย็น เห็นเข้าก็ตกใจว่าลูกมาทำอย่างนั้น ทำผิดต่อผี ต่อเทวดาเช่นนั้น นัยน์ตาคงจะแตกตายแน่ ข้าพเจ้าก็ว่าไม่เป็นไรหรอก ไม่แตกดอก ลูกปราบผีให้แล้ว มารดาจะแต่งศาลที่บูชาขึ้นใหม่ ข้าพเจ้าก็ไม่ยอมว่าแต่งไม่ได้ บ้านนั้นเขามีไว้ให้คนอยู่ ไม่ใช่ให้ผีอยู่ มารดาว่า ถ้างั้นจะเอาไปไว้ที่ไหน ข้าพเจ้าก็ว่า ไว้ที่ไหนก็ได้ แต่ไม่ใช่บนบ้านนี้....ที่ป่าไผ่ก็ได้

สุดท้ายมารดาก็เอาศาลไปแขวนไว้ที่ป่าไผ่ นอกบ้าน

ข้าพเจ้าจึงคิดหาอุบายที่จะทรมานมารดาให้เลิกนับถือผี จึงไปหาซื้อหนังสือ *"หลานสอนปู่"* มาอ่านให้มารดาฟัง หนังสือ *"หลานสอนปู่"* นี้เป็นหนังสือที่คนโบราณแต่งไว้เป็นคติสอนใจ ทางอีสานรู้จักกันดี เป็นหนังสือคู่กันกับหนังสือ *"ปู่สอนหลาน"* มีเนื้อความที่เป็นสาระโดยย่อเท่าที่ข้าพเจ้าจำได้ ก็คือ

> หลานซึ่งเป็นเด็กเล็ก พยายามจะสอนให้ปู่รู้จักเข้าวัดเข้าวา ให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ ให้รู้จักสร้างสมทางกุศลตักบาตร ทำบุญ ให้รู้จักการภาวนา บอกว่า ถ้าปู่ไม่รู้จักเข้าวัดฟังธรรม เด็กน้อยก็จะไม่นับถืออย่าเกรง

ข้าพเจ้าแกล้งอ่านไปเรื่อย ๆ ระยะแรก มารดาก็ไม่ฟัง เอ็ดตะโรว่าหนวกหู แต่ข้าพเจ้าก็ทำไม่รู้ไม่ชี้ อ่านไป.....อ่านไป โดยเฉพาะเวลามารดาอยู่บ้านจะฟังหรือไม่ฟังก็ตามใจมารดา เรามีหน้าที่อ่าน ก็อ่านเสียงแจ้ว ๆ ไป กระทั่งภายหลังวันไหนไม่อ่าน มารดาก็จะถามหา แสดงว่าธรรมะของ *"หลานสอนปู่"* ได้ซึมซาบเข้าไปสู่จิตใจของมารดาแล้วเป็นลำดับ และต่อมาหลังจากนั้นมารดาก็เลยเลิกนับถือผีไท้ ผีฟ้า กลับเข้าวัดเข้าวาฟังเทศน์ ถือศีลเป็นอันดี

นับว่าอุบาย "หลานสอนปู่" ของเด็กชายจวนในครั้งกระโน้นได้ผลเป็นอย่างดียิ่ง!!

เมื่อโยมมารดาบวชเป็นชีครั้งนี้ อายุได้ 75 - 76 ปีแล้ว ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านคงจะพิจารณารู้การณ์ข้างหน้า ท่านจึงแต่งให้ข้าพเจ้าไปจำพรรษากับมารดา ท่านว่า "ท่านจวนเอามารดามาบวชแล้ว.....ไม่ได้ - ต้องไปอบรมสั่งสอนผู้เฒ่านะ" แล้วท่านก็แนะวิธีให้ว่า "อบรมผู้เฒ่านั้น อย่าไปอบรมมาก ๆ ลึกซึ้งอะไร ผู้เฒ่าจำไม่ได้หรอก เอาแต่สั้น ๆ พอให้ทำได้แล้ว จึงค่อยแนะขั้นต่อไปเป็นลำดับ" ท่านบอกอุบายให้แล้วก็เตือนข้าพเจ้าว่า ออกพรรษาแล้ว ให้รีบไปหาท่าน เพราะประเดี๋ยวจะไม่ทันท่าน.....ดังที่ข้าพเจ้าเคยเล่าไว้แล้ว

เมื่อมาจำพรรษากับโยมมารดา ข้าพเจ้าพยายามปฏิบัติแนะนำท่านตามที่ท่านพระอาจารย์มั่นท่านแนะวิธีมา โดยเริ่มสอนให้ท่องเพียง "พุทโธ" ให้มีสติกำกับใจอยู่กับพุทโธ อยู่กับอารมณ์พุทโธ ให้พุทโธอยู่กับใจ อย่าพลั้งเผลอ อย่าขาดจากกัน

บอกเพียงแค่นั้น โยมก็ไปปฏิบัติ และมาบอกผลของการภาวนาเป็นลำดับ ๆ และข้าพเจ้าก็แนะนำต่อไปเป็นลำดับ ๆ เช่นกัน โดยเฉพาะเรื่องการพิจารณากาย.....กระทั่งวันหนึ่ง โยมมารดาก็เล่าว่า ท่านพิจารณากาย จนเห็นชัดและมันเปื่อย ผุพังลงไป แม่นแล้วมันไม่ใช่ของเราจริง ๆ เห็นหมดเลยทุกส่วน ยังเหลือแต่ลำไส้อยู่ส่วนเต่งวเนกาย ยังมีตดอยู่ เห็นไม่ชัด ละลายยังไม่ได้

ข้าพเจ้าก็ว่า *ให้ละลายมันให้ได้ ทำให้ได้ ภาวนาให้มันได้ชีโยม*

โยมมารดาก็ภาวนาต่อไป สุดท้ายพอจะออกพรรษาท่านก็ออกอุทานว่า "โอย คุณลูก โยมรู้แล้ว รู้จักทางแล้ว คุณลูกจะไปไหนก็ไปเถอะ อย่าเป็นห่วงโยมเลย.....มันบ่มีผู้ตายหรอก จิตมันก็ตายไม่เป็นหรอก มันละลายสู่ธาตุมีแต่ผู้รู้ ไม่มีผู้ตาย ร่างกายนี้ก็ไม่ใช่ของเรานะ เป็น ดิน น้ำ ลม ไฟ นะคุณลูก"

เมื่อข้าพเจ้ากลับมาพยาบาลท่าน ตอนโยมมารดาเจ็บหนักนี้ ท่านก็บอกว่า ท่านจะอยู่ไม่ได้นาน อีกสาม

วันก็จะไปละ เพราะมารดาเกิดวันพฤหัสบดี จะตายวันนั้น โยมมารดาบอกวันตายด้วย แล้วก็บอกเวลาอีก .....ว่าเวลาตีหนึ่ง จะลาละ อย่ารีบไปไหน

พอถึงวันพฤหัสบดี ลูกหลานทุกคนก็มาเฝ้ากันหมดพร้อมหน้า ข้าพเจ้าก็นั่งอยู่ใกล้ ๆ คอยเฝ้าผู้เฒ่าอยู่ ถามโยมมารดาว่า *มีห่วง มีอะไรลงสัยไหม*

ท่านก็ว่า มีอยู่อย่างหนึ่ง ท่านสงสัยเรื่องกรรม คือท่านเอาหมากถั่ว (ถั่วฝักยาว) ที่ไร่ของหลาน ไร่นั้นเขาทิ้งร้างแล้ว โยมเก็บเอามาประกอบเป็นอาหารถวายพระ กลัวว่าการกระทำนี้จะเป็นบาปเป็นกรรม เพราะไม่ได้บอกหลานเขา ข้าพเจ้าก็เลยบอกโยมมารดาว่าไม่เป็นไรหรอก เป็นไร่ของหลานเราเอง และไร่นั้นเขาก็ทิ้งร้างแล้ว

ท่านบอกว่า ท่านมีสงสัยเพียงแค่นั้น พอถึงเวลาตีหนึ่ง ท่านก็ดับไปจริง ๆ โดยหลับตา สิ้นลมไปอย่างสบาย สงบที่สุด

เมื่อมีโอกาสที่จำพรรษากับ*หลวงปู่ขาว อนาลโย* ในภายหลัง ข้าพเจ้าได้กราบเรียน เล่าเรื่องการภาวนาของโยมมารดา ถวายให้หลวงปู่ขาวฟัง ท่านพิจารณาอยู่ 3 วัน แล้วก็เล่าให้ข้าพเจ้าฟัง

โอ.....โยมมารดาของท่านไปสูงเลย ไปถึงสุทธาวาส พรหมโลก ได้สำเร็จอนาคามีทีเดียว

หลวงปู่ขาวว่าอย่างนั้น ข้าพเจ้าก็สาธุ อนุโมทนาด้วยโยม ส่วนเรื่องผู้รู้ - ตายไม่ตายนั้น ฟังแล้ว โปรดพิจารณากันเอาเอง

ขอย้อนกลับมาเล่าเรื่องประวัติต่อไป

เมื่อเสร็จงานศพโยมมารดาและพี่ชายแล้ว ข้าพเจ้าก็รีบเดินทางไปวัดป่าบ้านหนองผือ เพื่อกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น ด้วยความห่วงใยท่าน และขณะเดียวกันก็มีความรู้สึกเต็มตื้นไปด้วยความซาบพระคุณท่าน ถ้าท่านไม่จัดให้ข้าพเจ้ากลับไปจำพรรษา อยู่โปรดโยมมารดาในปีนี้ ก็คงไม่มีโอกาสทำหน้าที่บุตรที่ดี สนองคุณท่าน

โบราณท่านว่าไว้ ถ้าบุคคลใด ได้ช่วยบิดามารดาให้เลิกละมิจฉาทิฏฐิ คือความคิดเห็นอันไม่ถูกต้อง นับถือผีเจ้าเข้าทรง กลับมามีสัมมาทิฏฐิ รู้จักการอันเป็นบาปบุญคุณโทษ รู้จักเข้าวัดเข้าวา รักษาศีลภาวนา ก็นับว่าได้ทำหน้าที่บุตรที่ดีตอบแทนคุณบิดามารดาอยู่แล้ว ถ้ายิ่งได้อนุเคราะห์แนะนำชี้ช่องทางด้วยความเต็มสติปัญญาความสามารถของบุตรให้ท่านบำเพ็ญเพียรภาวนา จนละกิเลสเห็นแจ้งในสัจจธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ สามารถละกิเลส อาสวะ **ที่หมักดอง** อยู่ในจิตใจ ได้ตามชั้นตามภูมิแห่งจิต และนิสัยวาสนาของท่านแล้ว ก็ยิ่งนับว่า ได้แสดงความกตัญญูกตเวทิตคุณ ตอบแทนท่านตามควรแก่หน้าที่บุตรธิดาแล้ว

บุคคลนั้นสมควรภูมิใจในความเป็นบุตรที่ดีของตนได้

เมื่อเสร็จงานฌาปนกิจมารดาและพี่ชายแล้ว ข้าพเจ้าก็รีบเดินทางไปวัดป่าบ้านหนองผือ แต่ก็ไม่ทันเห็นใจท่านพระอาจารย์มั่น ปรากฏว่าท่านได้มรณภาพเสียก่อนแล้ว ได้ทันแต่ไปช่วยงานถวายพระเพลิงศพของท่านที่วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนครเท่านั้น เพราะเมื่อท่านเจ็บหนัก ท่านได้ให้คณะลูกศิษย์พาท่านเคลื่อนย้ายจากวัดป่าบ้านหนองผือ มาวัดป่าสุทธาวาส โดยท่านเกรงว่า ถ้าท่านมรณภาพที่บ้านหนองผือ อันเป็นตำบลเล็กแล้ว ศิษย์และประชาชนเป็นจำนวนมากก็จะหลั่งไหลกันไปคารวะศพท่าน อาหารการกินคงจะลำบาก อาจจะต้องมีการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เอามาเป็นอาหารเลี้ยงผู้คน ทำให้ชีวิตสัตว์จะต้องลำบากเนื่องด้วยท่านอีกมากมายมหาศาล ส่วนวัดป่าสุทธาวาสนั้นอยู่ใกล้ตัวจังหวัด (ขณะนั้นยังถือว่าเป็นบริเวณชายเมืองอยู่) พอมีตลาดร้านค้าหาเนื้อหมู เนื้อไก่ที่เขาขายมาทำอาหารบริโภคได้

ข้าพเจ้าได้ช่วยงานศพท่านพระอาจารย์ใหญ่อยู่เป็นเวลาเดือนเศษจึงเสร็จงาน หลังจากการถวายพระเพลิงแล้ว ได้ปรึกษากับ*ท่านอาจารย์วัน อุตฺตโม* หรือ *ท่านเจ้าคุณอุดมสังวรวิสุทธิเถระ แห่งวัดถ้ำอภัย*

ดำรงธรรมในสมัยปัจจุบัน ปรึกษากันว่า เราหมดพ่อแม่ครูบาอาจารย์อันเป็นหลักชัยแล้ว ต่อไปเราควรจะไปเที่ยววิเวกที่ไหนดี ในที่สุดก็ตกลงกันว่าจะไปเที่ยวภาคใต้ หรือ ปักษ์ใต้ด้วยกัน เพราะขณะนั้น*ท่านพระอาจารย์เทสก์ เทสรังสี หรือท่านเจ้าคุณนิโรธรังสีคัมภีรปัญญาจารย์แห่งวัดหินหมากเป้ง*ในเวลาต่อมา ท่านจะไปประกาศศาสนาที่แถวจังหวัดภูเก็ต พังงา จึงคิดว่าจะตามท่านไป และขอรับการอบรมจากท่าน ด้วยท่านเป็นพระผู้ใหญ่ที่ได้รับการยกย่องจากท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่นมาก ระหว่างข้าพเจ้าเป็นพระน้อย พรรษา ๓ พรรษา ๔ ได้ยินท่านพระอาจารย์ใหญ่ กล่าวถึงท่านพระอาจารย์เทสก์ด้วยความนิยมยกย่อง และบางโอกาสก็ประกาศพยากรณ์ภูมิจิตของท่านไว้อย่างสูงมากด้วย

ข้าพเจ้าแต่งของเสร็จเรียบร้อยแล้ว เตรียมจะไปกับท่านอาจารย์วันอยู่แล้วก็มีเหตุการณ์ที่มาหักเหทำให้ข้าพเจ้าต้องเปลี่ยนความตั้งใจ

กล่าวคือ *ท่านพระอาจารย์ขาว หรือ หลวงปู่ขาว อนาลโย แห่งวัดถ้ำกลองเพล*ในปัจจุบัน ซึ่งมาในงานฌาปนกิจศพของท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น ทราบจากเพื่อนภิกษุอื่น ๆ ว่า พระครูบาจวน หรือข้าพเจ้าก็มาในงานนี้เช่นเดียวกัน ท่านก็เลยให้คนไปเรียกข้าพเจ้าให้ไปหา ความจริงก่อนหน้านั้นข้าพเจ้ายังไม่เคยได้พบได้เห็น ได้กราบนมัสการท่านเลย และท่านหลวงปู่ก็ไม่เคยเห็นหรือรู้จักตัวข้าพเจ้ามาก่อนเหมือนกัน แต่ท่านก็ได้ให้ความเมตตาข้าพเจ้าเป็นอย่างยิ่ง

หลังจากที่สนทนาปราศรัยกันพอสมควรแล้ว ท่านก็ได่ถามข้าพเจ้าว่า

"เมื่อเสร็จงานศพแล้ว จะไปไหนต่อไป"

ข้าพเจ้าเรียนท่านว่า *"กระผมจะไปเที่ยวปักษ์ใต้จังหวัดภูเก็ตตามท่านอาจารย์เทสก์ไปขอรับ"*

ท่านห้ามว่า *"อย่าไปเลย ให้ไปอยู่กับผมที่ถ้ำเป็ดเถอะ"*

ข้าพเจ้าค้านท่านว่า *"ผมจะไปปักษ์ใต้ครับ ผมนัดกับท่านวันไว้แล้ว"*

ท่านก็ยืนยันไม่ให้ไป ไม่ว่าข้าพเจ้าจะกราบเรียนบ่ายเบี่ยงเช่นไรท่านก็ไม่ให้ไปท่าเดียว ผลที่สุดท่านคงเห็นว่า ข้าพเจ้าหัวดื้อ ต้องการจะไปปักษ์ใต้กับท่านอาจารย์วันตามไปอยู่ด้วยท่านพระอาจารย์เทสก์จริง ๆ พูดเท่าไรคงไม่ฟัง ท่านจึงต้องยอมขยายความนัย

ท่านกรุณาเล่าให้ฟังว่า

"เวลาผมมาจากจังหวัดเชียงใหม่ แล้วเข้าไปนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น ท่านพระอาจารย์มั่นถามผมว่า ท่านขาวรู้จักท่านจวนไหม ผมก็เรียนท่านว่าไม่รู้จักท่านก็ว่า ท่านจวนคนอำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลฯ อำเภอเดียวกับท่านขาวน่ะ ท่านจวนมาอยู่กับผมนี้ ต่อไปขอฝากท่านจวนด้วย ขอให้ท่านช่วยกำกับดูแลรักษาท่านจวนด้วย รักษาท่านจวนเน้อ อย่าปล่อยไป ให้รักษากัน....." หลวงปู่บอก "ท่านอาจารย์มั่นสั่งกำชับผมไว้แล้ว ไม่ให้ท่านไปไหน ให้ท่านอยู่กับผม เมื่อผมมาพบท่านแล้ว จึงไม่อยากให้ท่านไปที่อื่น ให้ท่านอยู่กับผมเพราะท่านอาจารย์มั่นสั่งอย่างนั้น"

ระหว่างที่ข้าพเจ้านิ่งงง ด้วยไม่ทราบว่า ท่านผู้ใหญ่ฝากฝังกันไว้เสร็จแล้ว หลวงปู่ขาวก็อธิบายต่อไป

"ผมรับคำท่านอาจารย์มั่นแล้ว ถ้าปล่อยให้ท่านไปไหน ก็เหมือนผมไม่เคารพท่านอาจารย์มั่น และท่านจวนเอง ก็เหมือนไม่เคารพท่านอาจารย์ใหญ่อีก"

เมื่อท่านบอกกล่าวถึงอย่างนี้ ข้าพเจ้าก็ใจอ่อนยวบลง เลยรับคำท่านว่า จะไม่ไปไหน แต่จะอยู่กับหลวงปู่ขาว ด้วยความเคารพในโอวาทของท่านพระอาจารย์มั่นที่สั่งการไว้

หลวงปู่ขาวก็เลยรับรองทุกสิ่งทุกอย่าง ค่ารถค่าเรือ ท่านออกให้ข้าพเจ้าหมด แล้วข้าพเจ้าก็ตามท่านไปอยู่ที่ถ้ำเป็ด อ.ส่องดาว จังหวัดสกลนคร

พรรษาที่ 8 พ.ศ. 2493
จำพรรษาที่ถ้ำพวง อ.ส่องดาว สกลนคร

พอถึงเวลาจะปวารณาเข้าพรรษา หลวงปู่ขาว อนาลโย ก็ย้ายจากถ้ำเป็ดมาจำพรรษาที่เชิงเขาภูเหล็ก บริเวณที่เรียกว่าหวยสะนอย[1] ส่วนข้าพเจ้า หลวงปู่ท่านให้ไปจำพรรษาที่ถ้ำพวง[2] หรือวัดบนของวัดถ้ำอภัยดำรงธรรม ที่ท่านพระอาจารย์วันสร้างอยู่เดี๋ยวนี้ ถ้ำพวงนี้ แต่ก่อนเป็นถ้ำที่ศักดิ์สิทธิ์และสำคัญมาก ท่านแต่งให้ข้าพเจ้าไปอยู่องค์เดียวในฤดูแล้ง ตั้งแต่เดือนมกราคม เดือนอ้าย จนถึงเดือนเจ็ด อยู่คนเดียวตลอด ตอนเช้าไปบิณฑบาตรที่บ้านหนองบัว ซึ่งอยู่ห่างจากถ้ำลงไปที่ทุ่งข้างล่างถึง 130 เส้น (ประมาณ 5 กิโลเมตรเศษ) การบิณฑบาตรต้องเดินลงจากเขา แหวกทุ่งหญ้าเพ็ก ซึ่งสูงท่วมหัวไปโดยตลอด การจะไปการจะมากินเวลามาก ดังนั้นบางวันจึงฉันข้าวที่ตีนเขา แล้วถึงกลับขึ้นไปอยู่บนถ้ำพวง

ที่ถ้ำพวงนี้ ตามประวัติที่เล่ากันมาว่า ท่านพระอาจารย์มั่นเล่าให้ฟังว่า ที่ถ้ำเล็ก ๆ แห่งหนึ่งอยู่ทางทิศตะวันออก ห่างจากถ้ำพวงไม่เกิน 10 เมตร เคยมีพระอรหันต์องค์หนึ่งชื่อ พระนรสีห์ มานิพพานที่นั่น ตามประวัติว่า ท่านพระอาจารย์มั่นเคยมาวิเวกที่นี่ เมื่อจะเข้าใกล้ถ้ำนั้น ห่างประมาณ 12 ศอก ท่านจะต้องให้ทุกคนถอดรองเท้า เพื่อแสดงความคารวะสถานที่ และแม้องค์ท่านเองก็ปฏิบัติเช่นนั้นอย่างเคร่งครัด เช่นเดียวกัน ท่านสอนศิษย์ทุกคนให้กราบไหว้ เพราะเป็นถ้ำที่สำคัญ พระอรหันต์มานิพพาน

และบริเวณถ้ำพวงนี้ แต่ก่อนมีช่องหนึ่งลึกลงไปใต้เขา เป็นช่องที่ใหญ่และลึกมากอยู่ไม่ไกลจากถ้ำพวง *ท่านพระอาจารย์สิงห์ ขันตยาคโม* ได้ไปวิเวกและไปพบว่า ข้างล่างนั้นเป็นถ้ำที่พญานาคอาศัยอยู่ ท่านว่า มันมาพ่นพิษใส่ท่าน ท่านจึงเอาก้อนหินมาปิดทางช่องนั้นไว้แน่น แต่ตอนหลังนี้ ไม่ทราบว่าอยู่ตรงจุดไหน เพราะราบเรียบกันไปหมด

ขณะที่ข้าพเจ้าอยู่ที่ถ้ำพวงนี้ ปรากฏว่า ที่สงบสงัดดีการภาวนาดีนัก จิตสงบ เวลาภาวนาจิตรวมดี บางคืนจิตรวมถึงคืนละ 3 ครั้งก็มี

ข้าพเจ้าอยู่คนเดียวที่ถ้ำพวง จนกระทั่งจวนจะเข้าพรรษา ก็มี*สามเณรชลิต*....ซึ่งเดี๋ยวนี้เป็นมหาชลิต อยู่ทางวัดฝั่งธนบุรี ไปอยู่ด้วย สามเณรชลิต เป็นคนภูไท บ้านโพนสวาง หนองบัว ซึ่งอยู่ใกล้กับถ้ำพวง สามเณรไปอยู่ร่วมด้วย และช่วยปฏิบัติข้าพเจ้า และต่อมาหลวงปู่ขาวได้แต่ง*ท่านพระอาจารย์เพ็ง เตชะพโล* ซึ่งต่อมาท่านไปอยู่ภูสังกา และมรณภาพที่นั่นเมื่อปี 2521 นี้เอง ให้ไปอยู่ด้วยอีกองค์หนึ่งเป็นเพื่อนกันและรักษากัน

การภาวนาที่ถ้ำพวงนี้ มีปรากฏการณ์แปลกน่าบันทึกไว้คือ เวลาบ่ายสามสี่โมง เมื่อข้าพเจ้าออกเดินจงกรม ทุกวันจะมีกระต่ายน้อยตัวหนึ่ง มานั่งหลับตานิ่งอยู่ที่ริมทางจงกรม ห่างจากทางจงกรมเพียง 1 ศอก กระต่ายน้อยตัวนั้นมานั่งเช่นนี้ทุกวัน....ทุกวัน นั่งหลับตาพริ้ม....น่ารัก น่าสงสารมาก ทำกิริยาเหมือนกับขอมานั่งภาวนากับพระด้วย ความจริงมันจะภาวนาหรือเปล่าข้าพเจ้าก็ไม่ทราบ แต่การที่มันมานั่งนิ่ง หลับตาอยู่ริมทางจงกรม ใกล้ชิดราวสัก 1 ศอกเท่านั้น โดยไม่ตกอกตกใจ หวั่นเกรงมนุษย์เช่นนี้ ก็ดูราวกับว่า มันเคยมี "นิสัยวาสนา"ทางนี้มาแล้ว พอข้าพเจ้าเลิกเดินจงกรม เข้าไปนั่งพักที่โนร้านที่ยกแคร่ไว้ กระต่ายน้อยก็จะพักจากทางจงกรมเข้าไป

---

1 (หวายสะนอยเป็นหวายชนิดหนึ่ง เป็นเครือมีใบเล็กๆ ที่มีแพร่หลายในป่าบริเวณนั้น-ผู้รวบรวม)

2. (ถ้ำพวง...คำว่าถ้ำพวงมาจาก คำพวงเกวียนหรือพรึงเกวียน ซึ่งแปลว่า คานเกวียน เป็นถ้ำซึ่งด้านหลังโปร่ง หลังคาถ้ำเป็นหินรูปโค้งเหมือนคานเกวียน ปัจจุบันท่านพระอาจารย์วัน อุตตโม สร้างพระใหญ่ปางนาคปรกชื่อว่า พระมงคลมุจลินทร์ไว้ ณ ที่นั้น ท่านพระอาจารย์หลอ นาถโร รักษาการเจ้าอาวาสวัดถ้ำอภัยดำรงธรรมเล่าว่า แม้เมื่อมาอยู่ใหม่ๆ จะมีผู้เห็นแสงสว่างลอยออกมาจากตรงบริเวณที่ท่านพระอาจารย์จวนเคยพำนักเป็นประจำ.....ผู้รวบรวม)

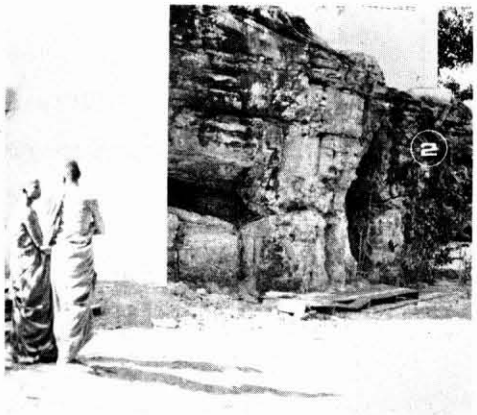

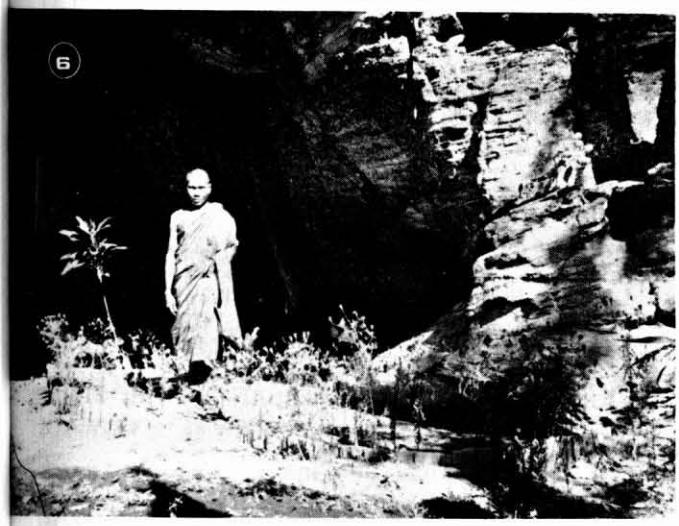

1-2. ถ้ำที่พระอรหันต์ "นรสีห์" มานิพพาน
3. บ่อน้ำซับข้างที่เดินจงกรม
4. ถ้ำพวง ตรงที่ท่านอาจารย์ตั้งแคร่พัก ระหว่างจำพรรษาอยู่ปัจจุบัน
5. ถ้ำซึ่งท่านเคยมาภาวนา
6. พระอาจารย์จันทาฯยืนอยู่ตรงที่ท่านอาจารย์ตั้งแคร่พัก ข้างทางจงกรม มีกระต่ายน้อยมายืนภาวนาอยู่ด้วยทุกวัน
7. บริเวณซึ่งกุฏิหลวงปู่ขาวเคยตั้งอยู่-หวายสะนอย
8. สระน้ำหลวงปู่ขาว-หวายสะนอย

นั่งอยู่ใต้ร้านแคร่ด้วย แต่ถ้าได้ยินเสียงคนมา เสียง*พ่อออก*เดินมา กระต่ายก็จะวิ่งหนีเข้าป่าไปทันที

เป็นเช่นนี้ตลอดมา ข้าพเจ้าได้เห็นกระต่ายน้อยตัวนี้มานั่งภาวนาด้วยตาตัวเองทุกวัน

เอากระดูกช้างมาเป็นยาแก้โง่

อยู่ต่อมา ได้มีพวกญาติโยม พ่อออก แม่ออก สีกาสาว ขึ้นไปเที่ยวชมถ้ำพวงมากขึ้น บางคนก็ไปส่งเสบียงอาหาร ญาติของสามเณรคนหนึ่งเป็นหญิงสาวไปส่งอาหารถวายพระทุกวัน เขาไม่ได้ส่งแต่อาหาร หากแต่ส่งสายตามาให้ด้วย ทำตาหวานหยาดเยิ้ม สายตาของเขาลิด....ลิด....ลิด แรก ๆ ก็ไม่รู้สึกอะไร แต่มองตาหวานทุกวัน ๆ ก็เกิดความรักความยินดีในหญิงนั้น เห็นนัยน์ตาของเขาว่างาม ว่าสวย ความจริงเขาอาจจะมีกริยาอ่อนหวาน ทำตาหวานเช่นนั้นเองตามประสาหญิงสาว แต่ตัวเราไปหมายนัยน์ตาของเขาเอง หลายวันเข้า จิตก็เกิดยินดีในสายตาของเขา

เวลาภาวนา เคยพิจารณากระดูกอกของข้าพเจ้าเอง มองเห็นแจ่มชัด กำหนดลงไปทีไร ก็เห็นกระดูกของเราชัดแจ้งอยู่ดังนั้น แต่คราวนี้ ภาวนาไป พิจารณากรรมฐานไป กลับมองไม่เห็นกระดูกอกของเรา เห็นแต่สายตาของสีกา มาซับซาบอยู่ในจิต เห็นแต่ความงามของรูปร่างหน้าตาของเขาลอยวนเวียนแทนหมด จิตไม่สงบ พยายามแก้ไขอย่างไรก็ไม่เป็นผล ภาวนาที่ไรก็เห็นแต่ตาหวานของเขาทุกที จิตไปจดจ่ออยู่แต่สายตาลิด-ลิด ๆ ของเขา

เผอิญมีโยมผู้ชาย 2 คน ขึ้นมาสนทนาด้วย คือพ่อออกเล็กและพ่อออกนิล มาเล่าว่า มีคนมาฆ่าช้างตายอยู่ไม่ไกลนัก และเวลานี้เขากำลังเผาซากช้างนั้น ข้าพเจ้าจึงถามว่า*มีกระดูกช้างเหลือบ้างไหม* เขาตอบว่า *มี* จึงบอกเขาว่า *จะขอกระดูกขาช้างสักท่อนหนึ่งจะเอามาทำยาแก้โง่* เขาก็รับคำ และลาไปเอากระดูกช้างมาให้ ที่ซึ่งช้างตายนั้นอยู่ไม่ไกลจากถ้ำที่ข้าพเจ้าอยู่ห่างกันเพียง 3 เส้น ดังนั้นประเดี๋ยวเดียวโยมก็แบกกระดูกขาช้างกลับมาท่อนหนึ่ง ยาวสักศอกหนึ่งได้ ข้าพเจ้าจึงเอาฝ้ายมาฟั่นทำเป็นเชือกร้อยกระดูกขาช้างท่อนนั้น แล้วก็เอาขึ้นมาแขวนคอตนเองไว้ แขวนไว้ตลอดเวลา เดินจงกรมก็แขวนไว้ที่คอ นั่งภาวนาก็แขวนไว้ที่คอ แขวนมันอยู่เช่นนั้น ไม่ยอมถอดออก แล้วก็สอนตัวเองว่า "เนื้อไม่ได้กิน หนังไม่ได้นั่ง เอากระดูกมาแขวนคออย่างนี้แหละ ถ้าเธอภาวนาไม่เห็นร่างกระดูก ไม่เห็นกระดูกในตนของตนแล้ว เราจะไม่ปลด ไม่เปลื้อง ไม่แก้ออกให้ แขวนมันอยู่อย่างนี้! รู้จักไหม กองกระดูก? กระดูกภายนอก กระดูกภายในมันก็เหมือนกัน เราก็เป็นสัตว์ตัวหนึ่ง"

ข้าพเจ้าเทศน์ให้มันฟัง มันอยากจิตไม่สงบ มัวแต่ไปหมายสายตาของเขาอยู่อย่างนั้น

และก็เกิดอุบายว่า "ธรรมดาถ้าควายตัวไหนมันดื้อ มันด้าน ไปบุกรั้วเขา ไปเข้ากินพืชผักในสวนของเขา ไม่เชื่อฟังเจ้าของ เขาก็จะต้องแขวนไม้ไว้ทรมานมัน ....อย่างนี้แหละ เธอก็เหมือนกัน จิตมันดื้อ มันด้าน ไปหมายสายตาของเขาว่าดี ว่าสวยอย่างนั้นอย่างนี้ เราจึงต้องเอากระดูกช้างมาแขวนคอ แก้จิตดื้อด้านของตัวเองบ้าง เดินจงกรมก็แขวน นั่งภาวนาก็แขวน แขวนมันอยู่อย่างนั้น เว้นเสียแต่นอน ถ้าเธอไม่แก้ไขตัวเอง

ถ้าจิตเธอไม่สงบ ไม่ถอนจากสายตาของเขา เราเป็นไม่แก้ให้!"

ข้าพเจ้าให้โอวาท ทรมานมัน บางทีเวลาฉันหมากบ้วนน้ำหมากไปถูกกระดูกช้าง กระดูกก็แดงเหมือนเลือด ข้าพเจ้าแขวนกระดูกช้างไว้เช่นนั้น จนกระทั่งจิตสงบ ไม่มีความรู้สึกในสีกาคนนั้นอีกแล้ว จึงยอมถอดกระดูกนั้นออกจากคอ

ระหว่างที่ยังคงเอากระดูกช้างแขวนคอ เดินจงกรม นั่งภาวนา นั่นแหละ วันหนึ่งท่านอาจารย์เพ็ง เตชะพโล มาเห็นข้าพเจ้าเอากระดูกช้างแขวนคอเดินจงกรมภาวนา ท่านก็หัวเราะก้ากใหญ่เลย คงคิดว่า ข้าพเจ้ามีสติวิปลาสไปแล้ว พอรุ่งเช้าลงไปบิณฑบาตท่านอาจารย์เพ็งจึงไปกราบเรียนหลวงปู่ขาว ที่จำพรรษาอยู่ตีนเขาภูเหล็ก คือที่หวายสะนอยนั่นเอง ว่า *"ครูบาจวนเอากระดูกช้างมาแขวนคอ เดินจงกรมและนั่งภาวนา และก็เคี้ยวหมากบ้วนน้ำหมากลงรดกระดูกช้าง เป็นสีแดงจ้า ครูบาจวนทำอย่างนั้น เห็นจะเป็นบ้าไปแล้ว วิปริตไปเสียแล้ว"*

หลวงปู่ขาวได้ฟังดังนั้น จึงได้นิ่งพิจารณาและตอบว่า "ฮ้าย....! ไม่ใช่เป็นคนบ้า ไม่ใช่คนวิปริตหรอก อันนี้เป็นอุบายของท่านต่างหาก ท่านคงมีเหตุจำเป็นจึงต้องใช้อุบายนี้ คนบ้าคงจะไม่ทำอย่างนี้ นี่เป็นอุบายสำหรับทรมานของท่านต่างหาก คงจะเพราะเหตุใดเหตุหนึ่ง เราควรคอยรอฟังกันไปก่อน อย่าเพิ่งเข้าใจว่า ท่านเป็นบ้าเลย"

ครั้นข้าพเจ้าจิตสงบเป็นปกติ จิตจืดจางจากสายตาหวานของหญิงสาวผู้นั้น การภาวนาก็ดี จึงเอากระดูกช้างออกจากคอ แล้ววันหนึ่งก็ไปกราบนมัสการหลวงปู่ขาว อนาลโย ท่านก็ทักและถามว่า

"ท่านจวน ทำไมจึงเอากระดูกช้างไปแขวนคอ เดินจงกรมและนั่งภาวนา?"

ข้าพเจ้าก็เลยเรียนถวายท่านว่า "ขณะนั้นสีกาสาว ที่บ้านโพนสวาง เขามาส่งอาหารเทบทุกวัน เขามาส่งสายตาให้ ทำตาหวานใส่ หลายวันเข้า ก็โปรหมายสายตาของเขา ทำให้จิตใจไม่สงบ ฉะนั้นกระผมจึงหาอุบาย เอากระดูกช้างมาแขวนคอ เดินจงกรมและภาวนา เพื่อทรมานมัน ตอนก่อนนั้น กระผมพิจารณากระดูกออกตัวเองเห็นได้ชัดเจน พอมาคิดถึงสายตาของสีกาสาวเข้า ทำให้ไม่สามารถพิจารณากระดูกออกของตัวเองได้ จึงเอากระดูกช้างซึ่งเป็นกระดูกสัตว์เหมือนกัน มาเป็นสักขีพยานแขวนคอภายนอก เพื่อน้อมเอากระดูกที่แขวนคอนั้น เข้าไปสู่กระดูกอกที่แขวนคอภายในของตน ว่ากระดูกที่แขวนคออยู่ภายนอกและกระดูกที่แขวนคออยู่ภายใน ก็เป็นกระดูกสัตว์เหมือนกัน-ทำไมท่านจึงไม่เห็น ถ้าท่านไม่เห็น เราก็ไม่เก็บออกให้ นี่แหละท่านไปหมายเอาสายตาของเขา โบราณท่านว่า..... เนื้อไม่ได้กิน หนังไม่ได้นั่ง กระดูกแขวนคอ ต่อแต่ง-ต่อแต่ง ....อย่างนี้! และกระผมก็ได้อุบายสอนตนอีกว่า ธรรมดาควายตัวไหนมันห้าว มันคะนอง มันดื้อ มันด้าน มันไปบุกรุก ทำลายเรือกสวนของคนอื่นเขา เขาต้องทรมานมันเอาไม้ยาว ๆ มาแขวนคอมัน เพื่อให้มันละพยศอันร้าย เมื่อมันละพยศอันร้ายแล้ว เขาจึงเอาไม้ออกจากคอมัน"

หลวงปู่ขาวท่านก็เลยย้อนถามว่า

"เมื่อท่านทำเช่นนี้แล้ว เป็นอย่างไร ได้ผลไหม สงบไหม"

ข้าพเจ้าจึงเรียนท่านว่า *"ได้ผลครับ ได้ผลดี หายเลย จิตสงบดีแล้ว ผมจึงปลดออก แก้ออกจากคอตนเอง"*

ท่านหัวเราะใหญ่ และชมว่า *"แหม...อุบายอย่างนี้ชอบกลนัก ดีมาก ผมยังคิดไม่ได้เลย เมื่อท่านเพ็งมาบอกผมว่า ท่านจวนเป็นบ้า จิตวิปริต เอากระดูกช้างแขวนคอเดินจงกรม และนั่งภาวนา ผมก็ยังไม่เชื่อ อุบายอย่างนี้แปลกประหลาดจริง ๆ ดีนัก ได้ผลดี!"*

ในขณะที่จำพรรษาอยู่ที่ถ้ำพวงนี้ชอบมีนิมิตแปลก ๆ เกิดขึ้น ข้าพเจ้าจะเล่าไว้เพื่อให้ผู้ฟังถือเป็นคติต่อไป คือ ขณะที่ทำความเพียรภาวนา บางวันจิตสงบลง บางครั้งเห็นรูปนิมิตภาพโยมมารดาที่มรณภาพไปแล้วก็มี บางครั้งเมื่อจิตมันสงบ คือมันจะรวม แต่ก่อนมันจะรวม ขาดจากอารมณ์ อยู่ในขณะที่จะรวมแหล่มิรวมแหล่ บางทีได้ยินเสียงเขารำ เขาร้อง ซึ่งพอจะจำเสียงเพลงที่ร้องเอื้อนอย่างไพเราะได้... "โอ้...ละหนอ...หวายสะนอย ก็แม่นหนองดีบุก....!" อันที่จริงที่หวายสะนอย เป็นแร่ดีบุกอยู่นั่นเอง

และบางครั้งได้ยินเสียงแตร เสียงสังข์ที่เป็นเสียงทิพย์ ในขณะจิตจะรวมแหล่มิรวมแหล่ หรือในขณะกึ่งกลางการรวมหรือการไม่รวม ข้าพเจ้าได้กำหนดจิตฟังตามเสียงนั้น และเพลิดเพลินตามเสียงนั้น เพราะเสียงนั้นเพราะ-เสนาะ

จริงๆ แล้วจิตก็ถอนจากการรวม เมื่อจิตถอนจากการรวมก็มีสติตามเสียงนั้นอยู่ ว่าเป็นเสียงอะไรแน่ พอจิตถอนมาอยู่โดยธรรมดาแล้ว ปรากฏว่า .... ที่ไหนได้ มันเป็นเสียงน้ำที่ตกจากหิน และเสียงลมพัดใบไม้ที่มันกระทบกันต่างหาก! จึงมาได้อุบายมาพิจารณาว่า อ๋อ...เมื่อจิตมันละเอียดลงไป ถ้าเราไม่มีสติ กระทบเสียงอะไรเสียงนั้นก็กลายเป็นเสียงที่วิจิตรพิสดารขึ้นไป กลายเป็นเสียงทิพย์ไป

ต่อมาได้เกิดนิมิตอีก ปรากฏว่า ข้าพเจ้านั่งภาวนาอยู่ในกุฏิเล็กๆ หลังหนึ่งและมีอิฐิ คือ กระดูกอยู่ในหม้อตั้งวางอยู่ ขณะข้าพเจ้ากำลังนั่งเพ่งภาวนาดูอิฐินั้น ก็มีเด็กคนหนึ่งถือดาบกลม เลื่อม คมดาบมีสนิมกินไปทั่ว เด็กคนนั้นจะเอาดาบเข้ามาแทง แยงขึ้นมาตามช่องกุฏิ หวังจะทำร้ายข้าพเจ้า แต่แทงเท่าไรก็ไม่ถูกสักที เด็กจึงประกาศว่า-ถ้าเช่นนั้นจะไปบอกพี่ชายของเขาให้มาฆ่าข้าพเจ้า พี่ชายของเด็กคนนั้นก็ถือดาบเล่มนั้น เงื้อดเงื้อเข้ามาในกุฏิ จะแทงข้าพเจ้าให้ตาย โดยจะตัดคอเลย ข้าพเจ้าจึงถามว่า ข้าพเจ้ามีความผิดอะไรจึงจะมาฆ่าให้ตาย เขาก็ไม่ฟัง ตรงเข้ามาดึงผมข้าพเจ้า(ข้าพเจ้าในรูปฆราวาส)และจะเอาดาบมาแล่คอข้าพเจ้าให้ขาด ข้าพเจ้าก็เลยประกาศว่า เอ้า... ถ้าเรามีความผิด ก็เชิญฆ่าเลย แต่ถ้าเราไม่มีความผิด ฆ่าอย่างไรก็ไม่ตาย! นี่จะเอาดาบมาแล่คอเรา อย่างไรก็แล่ไม่เข้า ผู้ถือยึดมั่นในคุณพระรัตนตรัย ถึงพระรัตนตรัยแล้ว ฆ่าอย่างไรก็ไม่ตาย!

เขาจับผมข้าพเจ้า แล้วเอาดาบมาแล่คออีก แล่ไปเท่าไรๆ คมดาบก็ไม่เข้าไประคายผิวคอแม้แต่น้อย ทำเท่าไรๆ ก็ไม่เข้า เมื่อหมดความสามารถ เขาจึงวางดาบลง ยกมือไหว้ แล้วประกาศว่า *"ต่อแต่นี้ไป ขอเป็นเพื่อนเป็นมิตรกัน ไม่อิจฉาพยาบาทกันเลย"*

เป็นนิมิตที่ปรากฏขึ้น จะเป็นเหตุบังเอิญประการใดก็ไม่ทราบ

ต่อมาข้าพเจ้านั่งภาวนาอยู่ในกุฏิ ก่อนสว่างได้เห็นสุนัขตัวหนึ่งมานั่งเฝ้า ข้าพเจ้าได้พิจารณาไป พอสว่างก็ออกไปบิณฑบาตร เจ้าสุนัขตัวที่นั่งเฝ้าอยู่ก็ตรงเข้ามากัดข้าพเจ้า แต่ไม่เข้า อีก 3 วันต่อมา สุนัขตัวนั้นก็เลยตาย ชาวบ้านก็พูดกันทั่วไปว่า สุนัขตัวที่กัดครูบาจวนตายแล้ว..... จะเป็นเพราะเหตุใดก็ไม่ทราบ เราไม่ได้เจตนาให้เขาตาย เขาตายเอง

ระหว่างพรรษาที่ 8 ที่จำพรรษาอยู่ที่ถ้ำพวงนี้ มีนิมิตอีกอย่างหนึ่งที่ข้าพเจ้าจะขอนำมาเล่า เพื่อให้ประวัติบริบูรณ์ และเพื่อผู้ฟังจะได้น้อมนำไปพิจารณาเอาเอง

กล่าวคือ วันหนึ่งเมื่อฉันจังหันแล้ว และทำความเพียรโดยเดินจงกรมพอประมาณแล้ว ถึงเวลาพักผ่อนก็เข้าพักผ่อนตามปกติ พอนอนไป ระหว่างหลับบ้างไม่หลับบ้าง อยู่ในระหว่างครึ่งกลางระหว่างหลับและไม่หลับ ปรากฏว่า ยังลืมตาอยู่ แต่จิตสงบนิ่งไม่ฟุ้งสร้านอะไร นัยตายังลืมอยู่อย่างชัดแจ้ง แต่ก็ปรากฏภาพนิมิตมียักษ์ใหญ่ตัวหนึ่งเข้ามาจะขอกินดีของข้าพเจ้า แกว่า แกอยากจะกินดีของข้าพเจ้า ข้าพเจ้านอนอยู่ ยักษ์ก็เข้ามากดมือ กดขาของข้าพเจ้าไว้ ข้าพเจ้าก็เลยประกาศให้ยักษ์ทราบว่า ดีของข้าพเจ้าไม่มี ยักษ์เอ็ดตะโรว่า ต้องมีซี....คนไม่มีดี มันไม่มีหรอก ต้องมีดีกันทุกคน คือ ทุกคนต้องมีดีทั้งนั้น

พอว่าอย่างนั้น ยักษ์ก็เอามีดควักท้อง แหวะอกของข้าพเจ้าออก ค้นคว้าหาอย่างไรๆ ก็ไม่พบดีของข้าพเจ้า นี่เป็นการปรากฏในจิต

เมื่อยักษ์ค้นคว้าหาดีไม่เห็น แกก็เลยออกปากว่า แหม-พระองค์นี้ไม่มีดีเลย ดีพระองค์นี้ไม่มีแล้ว แล้วก็ประกบแผลให้ดีดังเดิม จากนั้นข้าพเจ้าก็ตื่นจากนิมิตนั้น จึงมาพิจารณาเรื่องราวที่เห็นว่า ยักษ์มาหาดีของข้าพเจ้า ได้เอามีดแหวะและควักท้องออก ควักอกออก ชอบค้นหาดี แต่ก็หาดีไม่พบ ตกลงเลยหนี ไม่ได้กินดีของข้าพเจ้า ... พิจารณาตามนิมิตนี้ อาจคิดได้ 2 ประการ ประการแรก คิดว่า คนเรามีดี 2 ชนิด คือ ดีมีฝักอย่างหนึ่ง และดีไม่มีฝักอีกอย่างหนึ่ง ดีไม่มีฝักเป็นดีที่ซาบซ่านอยู่ทั่วไป ส่วนดีมีฝักนี้ อาจจะอยู่ในจุดใดจุดหนึ่งของระหว่างตับ ตามตำราท่านกล่าวว่า

พวกดีที่มีฝักนี้ชอบจะเป็นโรคนิ่ว โรคเบาหวานกันโดยมาก ส่วนพวกดีที่ไม่มีฝัก ที่ซาบซ่านอยู่ทั่วสรรพางค์ร่างกายนั้น ไม่ใคร่เป็นโรคนิ่ว ....อาจจะเป็นอย่างประการนี้ก็ได้

หรืออีกประการหนึ่ง นิมิตการที่ยักษ์จะพยายามค้นคว้ากินดีนี้ อาจจะมีความหมายว่า ยักษ์พยายามค้นคว้าหาดวงจิตดวงวิญญาณของข้าพเจ้า แต่ดวงจิตดวงวิญญาณของเราในขณะนั้นมันสงบเยือกเย็น ยักษ์จึงค้นคว้าหาไม่เห็น เพราะยักษ์มีดวงจิตดวงวิญญาณอันหยาบช้า ไม่ละเอียด จึงไม่เห็นกัน.....อย่างนี้ก็อาจเป็นได้

อย่างไร ขอให้ท่านผู้ฟังและผู้อ่านทั้งหลาย โปรดนำไปพิจารณาเอาเอง ข้าพเจ้าไม่ใช่หมอ ไม่ใช่แพทย์

เมื่อออกพรรษาแล้ว เสร็จกิจการงานทางสำนักก็ได้พากันนมัสการลาหลวงปู่ขาว อนาลโย ออกวิเวกไปตามสถานที่ต่าง ๆ โดยข้าพเจ้ากับพรรคพวกอีก 2 องค์ ได้เดินทางจากอำเภอสว่างแดนดิน ไปในเขตจังหวัดอุดร หนองคาย และจังหวัดเลย ได้ไปในอำเภอหนองบัว อำเภอผือ อำเภอเชียงคานและปากชม ต่อมาได้เข้าไปพักวิเวกอาศัยอยู่กับ*ท่านพระอาจารย์หล้า*

ท่านพระอาจารย์หล้าองค์นี้เป็นพระกัมมัฏฐานที่สำคัญมากรูปหนึ่ง ท่านอยู่วิเวกองค์เดียว อาศัยพวกชาวป่า ชาวดอย ชาวไร่ 3 ครอบครัว ที่อยู่บนหลังภูพาน ระหว่างอำเภอผือกับอำเภอเชียงคานต่อกัน แต่ค่อนมาทางเขตของอำเภอผือมากกว่า ท่านจำพรรษาวิเวกอยู่ที่นั้นหลายปีแล้ว ประวัติท่านพระอาจารย์หล้า ตามที่ท่านเล่าให้ข้าพเจ้าฟัง บอกว่ากำเนิดของท่านเกิดอยู่ที่เวียงจันทน์ ประเทศลาว เป็นคนลาว เดิมท่านมีครอบครัว มีลูกเมีย แต่ต่อมาลูกเมียของท่านเสียชีวิต ท่านจึงคิดอยากจะละบ้านเรือนออกบวช ท่านข้ามมาบวชธรรมยุตในประเทศไทย ครั้นบวชแล้ว ก็ได้ติดตาม *ท่านพระอาจารย์เสาร์ กันตสีโล* เมืองอุบลไป เป็นพระผู้อุปฐากใกล้ชิดท่านพระอาจารย์เสาร์ โดยประจำอุปฐากท่านพระอาจารย์เสาร์อยู่ถึง 9 พรรษา จนกระทั่งท่านพระอาจารย์เสาร์มรณภาพ ขณะยังมีชีวิตอยู่ ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้ให้โอวาทท่านพระอาจารย์หล้าไว้ว่า

"ท่านหล้า ท่านต้องไปอยู่องค์เดียว อย่าอยู่ปะปนกับหมู่นะ ให้ไปหาวิเวกภาวนาอยู่องค์เดียว นิสัยของท่านต้องอยู่องค์เดียว ชอบอยู่องค์เดียว"

ท่านพระอาจารย์หล้าเล่าให้ฟังว่า เมื่อท่านพระอาจารย์เสาร์ กันตสีโลมรณภาพแล้ว ท่านจึงหาทางหลบหลีกปลีกตัวจากหมู่คณะ มาอยู่เฉพาะองค์เดียวในสถานที่ต่าง ๆ แถวอำเภอผือบ้าง อำเภอหนองบัวบ้าง และอำเภอท่าบ่อบ้าง

ระยะที่ข้าพเจ้าไปอาศัยอยู่ในสำนักของท่านนั้น ท่านอยู่หลังภูพาน อาศัยบิณฑบาตรจากชาวไร่ 3 ครอบครัว ข้าพเจ้าได้ศึกษาธรรมะของท่าน ฟังเทศน์ของท่านอยู่ประมาณ 1 เดือน จึงกราบลาจากท่านไป ระหว่างที่อยู่ด้วยกัน ท่านเล่าประวัติช่วงหนึ่งของท่านให้ฟังว่า ท่านเป็นคนลาวเวียงจันทน์ อยู่ในประเทศลาว เกิดมาไม่เคยเรียนหนังสือไทยเลย ข้าพเจ้าเลยถามว่า ท่านอาจารย์ไม่ได้เรียนหนังสือไทยเลย ทำไมอ่านได้ เขียนได้ ท่านก็เลยบอกว่า ที่ผมอ่านหนังสือไทยได้ เขียนหนังสือไทยได้นั้น เพราะเวลาผมนั่งภาวนาไปจิตมันสงบ ปรากฏภาพนิมิตหนังสือไทยเขียนอยู่ในกระดานดำทุกครั้ง ๆ ผมก็เลยเรียนหนังสือไทยในภาวนานั้นเอง เรียนจากกระดานดำในขณะนั่งภาวนานั่นเอง เรียนทุกวัน ๆ ก็เลยอ่านได้ เขียนได้ เวลานี้ผมอ่านหนังสือไทยคล่อง เขียนได้ อ่านได้สบาย ไม่มีติดขัดเลย

นี้เป็นประวัติที่ท่านพระอาจารย์หล้าได้เล่าให้ฟัง ผู้ฟังจะเชื่อหรือไม่เชื่อ ก็สุดวิสัย แต่ก็เป็นเรื่องที่ท่านผู้ภาวนามาแล้วได้ประสบด้วยตัวของท่านเอง

เมื่อพักผ่อนวิเวกอยู่กับท่านพระอาจารย์หล้าได้ประมาณ 1 เดือนจึงได้กราบนมัสการลาท่านออกไปหาที่วิเวกต่อไป เดินทางออกไปทางอำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ลงเรือล่องตามแม่น้ำโขงที่อำเภอโพนพิสัย มาขึ้นที่อำเภอบึงกาฬ มากับหมู่อีก 3 องค์ รวมเป็นพระ 4 องค์ รวมทั้งข้าพเจ้า มุ่งหน้าจะเดินทางมาภู

สิงห์ และภูวัว แต่เมื่อมาถึงหมู่บ้านแห่งหนึ่งก็หมดเวลาพอดี รุ่งเช้าจึงไม่ได้ไปวิเวกที่ภูสิงห์ ภูวัว ตามที่ตั้งใจไว้ กลับเลยผ่านไปทางอำเภอเซกา อำเภอบ้านแพน อำเภอท่าบ่อ ศรีสงคราม ไปขึ้นรถที่อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร ผ่านนครพนม ลงไปเขตจังหวัดอุบลราชธานี

พักอยู่อุบลราชธานีระยะหนึ่ง ก็ขึ้นรถไปลงที่บ้านนาผือ อำเภออำนาจเจริญ เดินทางมุ่งตรงเข้าไปวิเวกที่ภูเขาแห่งนั้น ขณะนั้นเป็นเดือนกรกฎาคม ใกล้จะเข้าพรรษาแล้ว ไปพักวิเวกที่ถ้ำพู บ้านเชียงเครือ พักที่ถ้ำพู 7 วัน ได้เกิดป่วยหนัก เมื่อหายป่วยแล้วได้พากันออกจากที่นั้น มุ่งหน้าต่อไปบ้านดงมะอี่ กิ่งอำเภอชานุมาน สมัยนั้นยังไม่เป็นกิ่งอำเภอยังเป็นตำบล ชานุมานอยู่ ขึ้นกับอำเภอมุกดาหาร ใกล้จะถึงวันเข้าพรรษาจึงไปถึงภูสะโกฏ บ้านหนองเม็ก นามน

พรรษาที่ 9 พ.ศ. 2494
ภูสะโกฏ บ้านหนองเม็ก นามน

ข้าพเจ้าเห็นว่าที่ภูสะโกฏนี้ เป็นชัยภูมิดี เป็นป่าอุดมสมบูรณ์ ร่มไม้สงบเยือกเย็น บริบูรณ์ด้วยถ้ำและเงื้อมหิน อากาศดี สงบสงัด น้ำท่าก็บริบูรณ์ จึงคิดจะจำพรรษาที่นี้ ได้ขอให้ญาติโยม ช่วยปรับปรุงเสนาสนะ เพื่อจะอยู่จำพรรษา ญาติโยมเขาทำให้ 2 หลัง เพราะมีพระ 2 องค์เท่านั้น ถ้ำที่พำนักอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 1 กิโลเมตร การบิณฑบาตรจึงไม่ลำบากเหมือนเมื่ออยู่ถ้ำพวง

ระหว่างพรรษาได้ปรารภความเพียรอย่างหนัก การภาวนาดีมาก จิตรวมเป็นประจำ มีนิมิตแปลก ว่าพวกเจ้าภูมิ เจ้าฐานเขามาบอกในนิมิต ให้ข้าพเจ้าไปเอาพระพุทธรูปที่อยู่ในถ้ำสะโกฏ 7 องค์ เขายกให้ข้าพเจ้า คืนแรกมาบอก ข้าพเจ้าไม่เชื่อ ไม่สนใจ จึงไม่ไป คืนที่ 2 เขาก็มาบอกอีก ข้าพเจ้าก็ยังไม่ไป คืนที่ 3 เขามาบอกซ้ำ และอ้อนวอนให้ไปเอา ตื่นเช้าข้าพเจ้าเลยถามพวกญาติโยม และพระเณรในวัดบ้านดูว่า*มีไหม เคยได้ยินไหม* เณรวัดบ้านบอกว่า *ผมรู้จักถ้ำสะโกฏครับ* ข้าพเจ้าถามเณรว่า *พาไปได้ไหม* เณรบอกว่า *ได้ครับ แต่เมื่อถึงแล้วท่านอาจารย์ไปเอาเองนะ ผมไม่เข้าไปด้วย ผมกลัวผี*

เณรเลยพาไป พอถึงถ้ำนั้น เณรก็ชี้ให้ดูว่า ถ้ำนี้แหละที่เขาว่ามีพระโบราณ ข้าพเจ้าเห็นก้อนหินใหญ่ปิดปากถ้ำอยู่ จึงงัดเอาก้อนหินนั้นออก มองเข้าไปเห็นพระพุทธรูปนอนเรียงอยู่ 7 องค์ เป็นพระพุทธรูปทองคำทั้งนั้น องค์ขนาดนิ้วหัวแม่มือทุกองค์ ข้าพเจ้าจึงเชิญออกมาสักการะบูชา พอออกพรรษาแล้ว ข้าพเจ้าก็ให้ญาติโยมเอาพระพุทธรูปไว้คืนที่เดิม ไม่ได้ถือเอาติดตัวไปด้วย แต่ปัจจุบันจะอยู่หรือไม่ก็ไม่ทราบ

ขณะจำพรรษาที่ 9 ที่ภูสะโกฏนี้ เกิดนิมิตว่าพวกเจ้าภูมิเจ้าฐาน ทางเชียงตุง(ผีทางเชียงตุง) ลงมาเยี่ยมข้าพเจ้า มากันเป็นขบวน ผีเชียงตุงสั่งผีดงมะอี่ว่าให้รักษาพระองค์นี้ให้ดีอย่าราวี อย่าเบียดเบียนพระองค์นี้นะ ผีเชียงตุงสั่งกำชับผีดงมะอี่ให้ดูแลรักษาข้าพเจ้า ผีดงมะอี่ก็รับคำ และว่าจะระวังรักษาข้าพเจ้าไม่ให้มีอันตรายเลย นี่เป็นปรากฏการณ์ในนิมิต จะเป็นจริงหรือไม่อย่างไร ขอท่านผู้ฟังโปรดพิจารณาเอาเอง แต่ทว่า นับตั้งแต่นั้นมา การอยู่ที่ภูสะโกฏนั้นก็สุขสบายดี ข้าพเจ้าไม่มีเจ็บไข้ได้ป่วยอะไรเลย

ครั้นออกพรรษาแล้ว ก็พากันแยกย้ายออกเที่ยววิเวก ตามสมณวิสัยของพระธุดงค์กัมมัฏฐาน มุ่งหน้า

ไปสู่จังหวัดสกลนคร เมื่อไปถึงอำเภอสว่างแดนดิน ได้ข่าวว่า หลวงปู่ขาวมาอยู่จำพรรษา ที่ถ้ำค้อ ดง หลุบหวาย หลุบเทียน เลยพากันเดินขึ้นไปกราบนมัสการท่าน ท่านจำพรรษาอยู่ที่นั้น 1 พรรษาแล้ว ถ้ำค้ออยู่ไกลหมู่บ้านมาก ประมาณถึง 300 เส้น หรือ 12 กิโลเมตร การขบฉันท่านได้อาศัยแม่ชีทำอาหารถวาย โดยให้ชาวบ้านช่วยกันทยอยส่งเสบียงอาหารขึ้นไปถวายไว้ให้ท่าน ข้าพเจ้าไปพำนักอยู่ที่ถ้ำค้อกับท่านเป็นเวลาถึง 2 เดือน เพราะเป็นที่วิเวกดี มีถ้ำ ชะเง้อมเขามาก

ท่านพระอาจารย์หลวงปู่ขาวเล่าให้ฟังว่า เมื่อมาอยู่ครั้งแรกที่ถ้ำค้อนี้ เป็นถ้ำงูใหญ่เห็นเป็นรูลึกลงไปในพื้นเขา มืดจนมองไม่เห็นว่าลึกสักปานใด ท่านไปนั่งภาวนาอยู่ปากถ้ำ วันหนึ่งมีงูเลื้อยออกมาจากปากถ้ำ เลื้อยมาใกล้ชิดกับขาของท่านทีเดียว ท่านลืมตาดู เห็นงูใหญ่ขนาดเท่ากับขาคน ตัวดำเป็นมันละเลื่อม ท่านว่าทีแรก ท่านกลัวจนตัวแข็ง งูนั้นเมื่อเลื้อยมาถึงท่านแล้วก็นิ่งเฉย เหยียดตัวอยู่อย่างนั้น ไม่ไปไม่มา คล้ายกับจะมาเพิ่งพินิจดูอาคันตุกะใหม่แปลกปลอมเข้ามาในถิ่นของเขาให้เต็มตา เมื่อท่านได้สติ ก็พิจารณากำหนดความตาย และแผ่เมตตาให้ ไม่นานงูนั้นก็เลื้อยจากไปตามประสาของสัตว์

ในบริเวณล้อมรอบถ้ำค้อนั้น เป็นป่าใหญ่ดงทึบ มีสัตว์ป่า เช่นเสือ ช้าง หมี กวาง เก้ง ท่องเที่ยวกันเป็นแดน สมัยปัจจุบันนี้เข้าใจว่า ป่าอาจจะเตียนกันไปหมด และสัตว์ป่าก็คงจะลดน้อยถอยลงจนแทบไม่เหลือหลอ

ข้าพเจ้าอยู่กับหลวงปู่ขาวเป็นเวลาประมาณ 2 เดือน จึงได้กราบนมัสการลาท่านออกวิเวก เพราะเห็นว่าที่นั้นถ้าอยู่กันหลายองค์ลำบากเรื่องอาหารขบฉัน เพราะอยู่ห่างไกลหมู่บ้านมาก ไม่มีที่บิณฑบาตร ข้าพเจ้าได้ลาจากท่านไปกับ*ท่านอาจารย์คำบุ ธมฺมธโร* ไปหาที่วิเวกต่อไป

เรามุ่งหน้าไปออกอำเภอวานรนิวาส ตั้งใจจะไปดูป่าบริเวณที่เรียกกันว่าดงหม้อทอง ตำบลบ้านม่วง ซึ่งได้ข่าวว่ายังเป็นบริเวณที่มีสภาพเป็นป่าอย่างอุดมสมบูรณ์ มีแมกไม้สูงใหญ่ มีสัตว์ป่านานาชนิด มีถ้ำ มีพลาญหิน เหมาะเป็นที่ภาวนา

เมื่อไปถึงชายดงหม้อทองแล้ว ก็พากันไปอาศัยหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ซึ่งมีกันอยู่เพียง 3 หลังคาเรือน ชาวบ้าน 3 ครอบครัวนี้ ก็เพิ่งอพยพเข้าไปอยู่ใหม่เหมือนกัน เป็นคนจังหวัดยโสธร ญาติโยม 3 หลังคาเรือนนี้ เป็นผู้มีศรัทธาดีมาก เขาช่วยกันปลูกกระต๊อบเป็นเสนาสนะให้ท่านอาจารย์คำบุ และข้าพเจ้าอยู่กันคนละหลัง

ตอนนั้นเป็นเดือนมิถุนายน เดือนเจ็ด

คืนหนึ่ง เวลาประมาณตีสาม ข้าพเจ้ายังนอนหลับอยู่อย่างสนิท ปกติโดยที่ดงหม้อทองเป็นดงหนาป่าทึบ มีสัตว์ป่าอุดม ทั้งฝูงช้าง เสือ หมี เต้นท่องเที่ยวกันอย่างเป็นเจ้าของป่า เราก็มักจะสวนทางกับเจ้าสัตว์พวกนี้เป็นประจำ แต่ก็เป็นการผ่านกันแต่โดยห่างๆ อย่างไรก็ดีคืนนั้นปรากฏว่า มีช้างใหญ่ฝูงหนึ่งออกมาหากินใกล้กับกุฏิพระมาก เสียงดังสวบสาบใกล้เข้ามาพร้อมกับเสียงกิ่งไม้หักระเนนระนาด ข้าพเจ้าตกใจตื่นขึ้นด้วยเสียงนั้น

เห็นช้างฝูงใหญ่ตะคุ่มอยู่ แต่แล้วเจ้าตัวหัวหน้าก็ส่งเสียง คงจะสั่งบังคับบริวารให้หลีกห่างออกไปจากกุฏิพระเข้าไปในดง แต่เฉพาะตัวมันเอง....คือเจ้าตัวหัวหน้าใหญ่ แทนที่จะเดินตามบริวารเข้าไปในดง มันกลับเดินตรงเข้ามาที่หน้ากระท่อมข้าพเจ้า ช้างใหญ่ตัวนั้นมาหยุดยืนอยู่เบื้องหน้าข้าพเจ้า ห่างประมาณ 6-7 เมตรเท่านั้น แต่ความที่มันทั้งสูงทั้งใหญ่มองดูเหมือนกับกำแพงแผ่นศิลาทึบ จึงดูเหมือนมันมายืนค้ำกระท่อมอยู่ฉะนั้น มันหยุดยืนนิ่งแล้วก็ร้องแปร๋นๆ ส่งเสียงโกญจนาท คำรามลั่นไปทั้งป่า แล้วก็แสดงการอาละวาดมีการตีพุ่มไม้บ้าง เอาเท้าตะกุยดินบ้าง ต่างๆ นานา

เมื่อเห็นแต่ตัว ก็แทบไม่ได้สติ กลัวอยู่แล้ว ยิ่งได้ยินส่งเสียงขู่คำรามในเวลากลางดึกสงัดเช่นนั้นซ้ำมาอีก ข้าพเจ้าก็ตกใจแทบสิ้นสติ ขนพองสยองเกล้า ใจหด ใจหวิว ใจกลัว เหงื่อไหลไคลย้อย ตัวสั่นงันงก เหมือนผีเข้า ลุกขึ้นจุดโคมไฟมือไม้สั่น

ไม้ขีดก็เป็นใจด้วย ดูไม่ค่อยจะติดได้เสียเลย พอจุดโคมได้ ข้าพเจ้าก็ถือออกมานอกกระท่อมทั้ง ๆ ที่มือยังสั่นระรัว เขาว่ากันว่า ช้างกลัวแสงสว่าง แต่มันจะจริงหรือ ถ้าเผื่อมันเห็นแสงสว่าง แล้วกลับวิ่งสวนเข้ามาเล่า.....?

ใจหนึ่งคิดว่า ถ้าช้างเข้ามา เราก็จะกระโดดขึ้นต้นไม้ แต่อีกใจหนึ่งก็เอ็ดว่า *เอ....เธอเป็นกัมมัฏฐานจะไปกลัวช้างทำไม ช้างมันยังไม่กลัวเราเลย เธอเป็นพระธุดงคกัมมัฏฐานเป็นผู้เสียสละในชีวิตแล้วไม่ใช่หรือ จึงออกธุดงคกัมมัฏฐาน ช้างไม่กลัวเรา แล้วเราจะไปกลัวช้างทำไม เราเป็นมนุษย์เป็นสัตว์อันประเสริฐ แล้วยังเป็นพระที่ถือกันว่าเป็นเพศอันสูงสุด ช้างมันเป็นสัตว์ช้างยังไม่กลัวเราเลยเราจะชั่วกว่าช้างอีกหรือ.....?*

แล้วก็คิดถึงคำที่พระพุทธเจ้าท่านสอนไว้ว่า ภิกษุที่เกิดความกลัว ไปอยู่ป่าก็ดี เรือนว่างก็ดี ป่าช้าก็ดี ป่าช้ฏก็ดี เมื่อเกิดความกลัว ขนพองสยองเกล้า พวกท่านทั้งหลายพึงระลึกถึงเรา คือ พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ เมื่อระลึกถึงเราอย่างนี้ ระลึกถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณอย่างนี้ ความกลัว ขนพองสยองเกล้าก็จักหายไป.....พระพุทธเจ้าท่านว่าไว้อย่างนี้ เธอลืมหรือยัง?

พอข้าพเจ้านึกเตือนสติตัวเอง ระลึกถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณแล้ว ความกลัวนั้นก็พลันหายไป ข้าพเจ้าก็กลับเข้ามานั่งในกลด กลับมากำหนดพิจารณาถึงความตายว่า กลัวก็ตาย ไม่กลัวก็ตาย ผู้กลัวมันตาย ผู้ไม่กลัวมันไม่ตาย ------ พิจารณาไปอย่างนี้ อยู่ที่ไหนมันก็ต้องตาย ความตายไม่มีใครหลีกเว้นผ่านพ้นไปได้ ไม่ว่าจะตายด้วยประการใดก็แล้วแต่ ท่านจงปลงเสียซึ่งความตาย อย่าไปหวงชีวิตเลย

เมื่อกำหนดพิจารณาความตายอย่างนั้นแล้ว จิตก็ค่อยคลายความกลัวลงเรื่อย ๆ จนสุดท้ายก็หายไปหมด ไม่มีความกลัวตายเหลืออยู่ในจิตเลย ช้างก็ไม่กลัว ตายก็ไม่กลัว จิตค่อยสงบเยือกเย็น เป็นจิตที่สิ้นกลัว มีแต่ความอาจหาญ เริงร่า กล้าผจญกับความตาย เป็นจิตที่กล้าหาญไม่สะทกสะท้าน สงบเย็น กลับนึกถึงช้างที่มาเป็นครูให้เรารู้จักสู้กับความกลัว กล้าพิจารณาความตาย มันคงยังยืนสงบนิ่งอยู่ข้างนอกกระมัง ใจระลึกถึงมันด้วยความรัก สงสาร

ข้าพเจ้าเพ่งจิตที่สงบเย็นนั้นแหละ ไปดูช้างบ้าง เห็นช้างยืนอยู่ที่เดิม กระแสจิตที่สงบ ขณะนั้นคงจะรุนแรงมาก ช้างจึงตกใจร้องแปร๋นก้องไปทั้งป่า เหมือนคนตีมัน ฆ่ามัน แล้วก็วิ่งหนีเตลิดเข้าป่าไป รุ่งเช้ายังเห็นต้นไม้หักราบเป็นทางไป ตั้งแต่วันนั้นมาก็ไม่เห็นฝูงช้างหรือช้างตัวใด เข้ามาที่หมู่บ้านนั้นอีกเลย

เมื่อเวลาใกล้จะเข้าพรรษา ท่านอาจารย์คำบุ ธมฺมธโร ก็ลาข้าพเจ้ากลับคืนไปจำพรรษาอยู่กับหลวงปู่ขาว อนาลโย คงเหลือข้าพเจ้าอยู่ที่ดอนกระพุง ชายป่าดงหม้อทอง ต่อไปตามลำพัง

พรรษาที่ 10 พ.ศ. 2495
จำพรรษาที่ดอนกระพุง
ชายป่าดงหม้อทอง อ.วานรนิวาส

พรรษาที่ 10 นี้ ข้าพเจ้าจำพรรษาลงค์เดียวอยู่ที่ดอนกระพุง *ชายดงหม้อทอง บ้านม่วง อำเภอวานรนิวาส* อาศัยชาวบ้าน 3 หลังคาเรือนบิณฑบาตรเลี้ยงชีวิต พวกเขาเป็นคนจน เพราะเพิ่งอพยพเข้าไปหักร้างถางพงอยู่ใหม่ ๆ แม้จะจนยากหาเช้ากินค่ำ แต่ก็อดทนมาก มีศรัทธามาก

ที่บริเวณนั้น เชื่อกันว่า *เป็นที่เข็ดขวาง* คือ *เป็นที่ไม่ดีมีผีมาก* เป็นทุ่งร้าง ว่างเว้นไม่มีคนกล้าไปทำมาหากิน เพราะว่า ไม่ว่าปลูกอะไรก็ไม่ขึ้น แห้งแล้งทั้ง ๆ ที่อยู่ริมแม่น้ำสงคราม เขาเรียกกันว่า ทุ่งหนองอีดอน และทุ่งโซ่ง ทุ่งโซ่งนี้ เคยเป็นที่อยู่ของพวกคนป่ากลุ่มหนึ่ง เรียกกันว่า พวกโซ่ง แต่ตอนหลังก็ร้างไปหมด เป็นทุ่งว่าง แต่ก็มีลักษณะให้สังเกต คือ ยังมีต้นไม้ผล เช่น ต้นมะม่วงหลงเหลืออยู่ แสดงว่าคงมีบ้านเรือนผู้คนอยู่มาแต่โบราณ หากขณะนั้นเป็นที่ยำเกรงว่าอยู่ไม่ได้ ผีจะขัดขวางไม่ให้อยู่ ปลูกอะไรก็จะไม่งอกงาม

เมื่อข้าพเจ้าบอกว่า จะจำพรรษาที่นี่ ชาวบ้านก็ตกใจกันมาก บอกว่า อยู่ไม่ได้เพราะผีดุ ถ้าอยู่ ผีมันจะโกรธ มาแกล้งทำให้เจ็บป่วยถึงตาย ที่ทุ่งนี้กลายเป็นที่ร้างไปก็เพราะเหตุนี้แหละ พวกเขามาตั้งบ้านเรือนกันก็ตั้งกันอยู่บริเวณรอบนอกหรอก

ข้าพเจ้าไม่ฟังเสียงของเขา คงจำพรรษาอยู่ ณ ที่นั้น เพราะได้ตั้งใจไว้แล้ว

พอถึงกลางพรรษา เกิดนิมิตภาพขึ้นว่า พวกผีโซ่งพากันยกพรรคพวกมาเป็นฝูง ๆ พากันถือหอก ถือดาบ ถือปืน อาวุธนานาชนิด จะมาฆ่ามาฟันข้าพเจ้าให้ตาย เมื่อมาถึงตัวข้าพเจ้าก็พากันรุมใช้ทั้งดาบฟัน หอกแทง และปืนยิง ยิงเท่าไรก็ไม่ออก เอาหอกมาทุ่มแทงใส่ก็ไม่เข้า เอามีดเอาพร้ามาฆ่าฟันก็ไม่เข้า ทำอย่างไร ๆ จนสุดความสามารถของเขา แต่ก็ไม่สามารถทำอันตรายข้าพเจ้าได้ หัวหน้าผีก็เลยประกาศกับพวกบริวารผีว่า เมื่อเราทำอะไรท่านไม่ได้แล้ว พวกเรามายอมท่านเสียเถอะ เลยพากันแต่งขัน มีดอกไม้ธูปเทียนมาคารวะบูชาข้าพเจ้า ยอมอ่อนน้อมต่อข้าพเจ้า

> แม้จะเป็นเรื่องปรากฏในนิมิต แต่ก็ประหลาดอย่างยิ่ง ที่ต่อมาแถบบริเวณนั้นกลับปลูกบ้านเรือนได้ ปลูกข้าวทำนากันได้ผลดี ไม่เจ็บไข้ได้ป่วยเป็นอันตรายใด ๆ และพวกประชาชนคนยากๆ อยาก ๆ ไม่มีไร่ไม่มีนา จึงได้พากันหลั่งไหล เข้าไปจับจองที่ว่างเหล่านั้นเป็นที่ทำกิน ต่อมาก็กลายเป็นไร่นาสาโท ทำข้าวกล่ำบริบูรณ์ กลายเป็นคนพอมีพอใช้ มั่งคั่งพอสมควร

เมื่อออกพรรษาแล้ว ข้าพเจ้าได้ปรารภกับญาติโยมแถวนั้น ว่าอยากจะเข้าไปอยู่ในดงหม้อทอง เพราะบริเวณดอนกระพุงนี้ได้มีผู้อพยพเข้ามามากแล้ว จึงควรหลีกเร้นหนีไปหาความสงัดต่อไป นอกจากนั้นได้ข่าวว่าดงหม้อทองมีถ้ำใหญ่ ๆ อยู่มาก มีภูผาโขดหิน และพลาญหินสวยงามมากด้วย ซักถามโยมถึงความข้อนี้ ญาติโยมก็รับว่าจริง พวกผมเคยเห็น

ข้าพเจ้าจึงขอให้โยมเขาพาไป โดยเดินทางจากที่จำพรรษาตั้งแต่ฉันเสร็จในตอนเช้า เดินตลอดวัน สภาพภูมิประเทศเป็นป่าทึบ รกชัฏ พวกโยมเดินหน้าก็ต้องใช้มีดพร้าถางทางนำหน้า พอเป็นช่องทางให้

มุดลอด เดินไปได้ จนค่ำจึงถึงถ้ำที่ตั้งใจไป ข้าพเจ้าตรวจดูบริเวณ ก็เห็นว่าชัยภูมิน่าอยู่จริง จึงขอให้ญาติโยมถากถางรื้อหลังถ้ำที่มีต้นไม้เครือเขาเถาวัลย์รกเลี้ยวปกคลุมอยู่ เลยพักนอนที่นั่น ตอนค่ำได้ยินเสียงสัตว์ป่าร้องระงมในดง มีเสือมากมีช้างมาก คืนนั้นเสือมาร้องคราง คำรามอยู่โดยใกล้ เป็นครั้งแรกที่ได้ยินเสียงเสือร้อง ทำเสียงเลียนสัตว์ต่าง ๆ ได้ที่ดงหม้อทองนี้เอง

ข้าพเจ้าได้ยินเสียงร้อง "อู้ด.....อื้อ! อู้ด.....อื้อ!" เหมือนเสียงวัว ได้ยินครั้งแรกก็เข้าใจว่าเป็นวัว จึงถามโยมว่า แถวนี้มีบ้านคนหรือจึงมีเสียงวัวร้อง.....ญาติโยมบอกว่า ไม่ใช่วัวหรอกครับ.....เลยถามว่างั้นอะไร ...ตอบว่าเป็นเสียงเสือใหญ่ครับ....แล้วเสือทำไมร้องเสียงเหมือนวัวล่ะ....ญาติโยมบอกว่า มันร้องอย่างนี้แหละครับ ธรรมดาเสือจะจับสัตว์อะไร ก็จะต้องร้องเหมือนเสียงสัตว์นั้น หากต้องการจับวัวก็ร้องเสียงเหมือนวัว เพื่อล่อวัว ถ้าจะจับหมาก็เห่าเหมือนหมา ถ้าจะหลอกกวาง ก็ร้องเหมือนกวาง.....ปี๊บ.....ปี๊บ เช่นนั้น จะหลอกไก่ ก็ขันเหมือนไก่ แม้แต่มนุษย์ เมื่อมันจะหลอกมันก็จะทำเสียงเหมือนคนพูดกันพึมพำ ทำให้คนหลงเชื่อ นึกว่าเป็นมนุษย์เหมือนกัน เดินเข้าไปใกล้โดยไม่ระวังก็จะถูกจับเป็นเหยื่อได้โดยง่าย

ข้าพเจ้าจึงได้รู้อุบายอันชาญฉลาดของเสือ ตอนดึกเสียงร้องเหมือนวัวก็หายไป และได้ยินเสียงร้องเปลี่ยนใหม่ เป็น "หม่าว.....อื..อ! หม่าว.....อื..อ!" ฟังชัด ๆ ก็เป็น "อ่าว.....อือ!....อ่าว....อือ!" ตลอดคืนยังรุ่งเสียงไม่มีตก หรือเบาลงเลย ข้าพเจ้าเดินจงกรมอยู่ที่นั้น ฟังไปฟังมาก็ชักคุ้นกับเสียงเสือ ไม่ได้นึกกลัวเลย อยากให้มันมาร้องให้ฟังทุกคืนทุกวัน เพราะมันไพเราะดีและทำให้จิตสงบเร็วดี

ฤดูแล้งแรกที่เข้าไปอยู่ดงหม้อทองนั้น พวกญาติโยมที่ตามเข้าไปด้วย เขาอยากจะไปตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ในดงหม้อทองบ้าง ข้าพเจ้าจึงไปช่วยเลือกที่กำหนดที่ให้เขาตั้งบ้าน เขาก็เลยถากถางป่าสร้างบ้าน และ....ก็บอกกล่าวต่อ ๆ กันไปว่า ข้าพเจ้าเจาะดงเข้าไปแล้ว และจะอยู่จำพรรษาที่นั่นด้วย ความที่เขาเคยกลัวผี กลัวป่าดงพงพี กลัวสัตว์ป่า ก็คลายลง กลับมีความอุ่นใจขึ้นมาแทนที่ ประชาชนจากถิ่นต่าง ๆ จึงทยอยกันตามมา ตั้งถิ่นฐานบ้านช่อง เพราะเห็นว่า ที่ดงหม้อทอง ดินอุดมสมบูรณ์ ที่ทำเลทำมาหากินสะดวก พวกประชาชนก็เลยอพยพตามเข้าไปตั้งบ้านเป็นปึกแผ่นแน่นหนา เดิมทีดงแห่งนี้ ไม่มีหมู่บ้าน ข้าพเจ้าจึงเริ่มตั้งหมู่บ้านขึ้นให้ชื่อว่า "บ้านดงหม้อทอง"

ไปอยู่ทีแรก พวกเขาก็ต้องก่อร่างสร้างตัว อดมื้อกินมื้อกันทั้งนั้น แต่ภายหลังเมื่อตั้งบ้านเป็นปึกแผ่นแน่นหนาแล้ว เดี๋ยวนี้ เขาก็เป็นผู้มีหลักฐาน มีทรัพย์สมบัติพอสมควร มีไร่นาสาโท มีโรงสี โรงเรือน ไม่ยากจนค่นแค้นกันอีก

พวกชาวดงหม้อทองนี้ แม้ข้าพเจ้ามาอยู่ภูทอกแล้ว เขาจะพาลูกหลานจัดผ้าป่ามาเยี่ยมข้าพเจ้าที่ภูทอกเป็นประจำทุกปี เด็กเล็ก ๆ ในสมัยนั้น มาบัจจุบันนี้ จบปริญญา ทำงานการกันเป็นหลักฐาน หลายสิบคน

พรรษาที่ 11-13 พ.ศ. 2496-2498
จำพรรษาที่ดงหม้อทอง
อำเภอวานรนิวาส

ตั้งแต่พรรษาที่ 11 จนถึงพรรษาที่ 13 ข้าพเจ้าจำพรรษาอยู่ที่ดงหม้อทองโดยตลอด เพราะเป็นที่สงบสงัดดี สภาพของป่าดงดิบหนาทึบที่เต็มไปด้วยไม้ใหญ่ มีถ้ำ มีเงื้อมหินผา และพลาญหิน พร้อมทั้งสัตว์ป่าอันดุร้ายที่จะช่วยกำราบกิเลสให้อ่อนราบลง .....เหล่านี้ล้วนเป็นเครื่องช่วยในการภาวนาทั้งนั้น การภาวนาดี จิตสงบ รวมเร็ว

เฉพาะพรรษาที่ 11 มีพระ 2 องค์ รวมทั้งข้าพเจ้า และเณร 1 องค์จำพรรษาอยู่ด้วยกัน โดยที่การคมนาคมลำบาก เพราะเป็นดงป่าหนาทึบจริง ๆ ข้าพเจ้าจึงชักชวนญาติโยม ช่วยกันตัดถนน จาก*ดงหม้อทอง*มาออก*บ้านมาย บ้านดู่* ใช้เวลา 3 เดือนจึงสำเร็จ ทำให้รถและเกวียนสามารถเดินได้ตลอดมาจนถึงปัจจุบันนี้

พออออกพรรษาแล้ว หลวงปู่ขาว ซึ่งจำพรรษาอยู่ที่วัดอรุณรังษีจังหวัดหนองคาย แต่งคนให้มาหาข้าพเจ้า ให้ไปรับท่านออกมาวิเวก ให้หาสถานที่ที่เหมาะสมก่อน แล้วค่อยไปรับท่าน ระหว่างนั้นข้าพเจ้ามีเพื่อนพระภิกษุอีกองค์หนึ่ง แต่ท่านเป็นไข้ ระยะแรกดงหม้อทองกันดารมากจะมีพระอยู่มากก็ไม่ได้ เพราะมีบ้านปัณฑบาตรเพียง 3 หลังคาเรือนเท่านั้น พอดีท่านพระอาจารย์สอน อุตตรปญฺโญ ธุดงค์มาถึง ข้าพเจ้าจึงชวนให้อยู่เป็นเพื่อน เพื่อช่วยปรนนิบัติหลวงปู่และช่วยทำเสนาสนะถวายให้หลวงปู่และหมู่พวกที่จะติดตามท่านมา

ข้าพเจ้าและท่านพระอาจารย์สอนจัดเสนาสนะพร้อมแล้วก็ไปรับหลวงปู่ขาวออกมาวิเวก ท่านพอใจความสงัดเงียบ เงื้อมถ้ำและพลาญหินที่ดงหม้อทองมาก จึงอยู่ต่อไปกระทั่งถึงเวลาเข้าพรรษา

หลวงปู่ และพระติดตามอีก 7-8 องค์ ผ้าขาว 2 คน และแม่ชีอีก 4-5 คน จึงตกลงอธิษฐานพรรษาอยู่ที่ดงหม้อทองด้วยกันทั้งหมด อาหารขบฉันก็ได้ชาวบ้านนำมาส่งเป็นเสบียงและอาศัยแม่ชีช่วยทำถวาย เป็นหลักมากกว่าการบิณฑบาตร เพราะระยะนั้นจำนวนญาติโยมมีน้อยกว่าพระมากนัก

พรรษาที่ 12 พ.ศ. 2497 ซึ่งหลวงปู่ขาวมาจำพรรษาด้วยนี้ ต่างพากันปรารภความพากความเพียรอย่างเต็มความสามารถของตน ฉันเสร็จ ต่างองค์ต่างก็แยกกันไปทำความเพียร ประมาณบ่าย 3 โมง กวาดตาด (กวาดลานวัด) แล้วก็ไปรวมกันสรงน้ำหลวงปู่ เสร็จแล้วต่างสรงน้ำ และฉันน้ำร้อน แล้วกลับไปเดินจงกรมต่างองค์ต่างสวดมนต์ ตอนเย็นไปรวมกันที่ศาลา ถ้าใครมีปัญหาก็เรียนถามหลวงปู่ บางวันท่านก็เทศน์ บางวันก็ไม่เทศน์ เพียงแต่สนทนาธรรม แต่สำหรับวันพระนั้นพระเณร ชีมารวมกันฟังธรรมหลวงปู่หมดทุกองค์

ระหว่างอยู่ดงหม้อทองกับหลวงปู่ขาวนี้ กลางคืนวันหนึ่งได้ลงอุโบสถปรากฏมีพวกเสือเขามากัดกันข้างก้อนหิน ข้างกุฏิที่พระกำลังลงอุโบสถ ฟังจากเสียงที่กัดหยอกล้อกันนั้นคงจะมีเสือหลายตัวอยู่ มันกัดกัน เล่นกันตั้งแต่พระเริ่มสวดปาฏิโมกข์ จนกระทั่งสวดปาฏิโมกข์จบ มันก็ยังไม่เลิกกัดกัน ร้องหยอกล้อต่อกัน ต่อเมื่อภายหลังหลวงปู่ท่านคงจะรำคาญ จึงตวาดเอ็ดตะโรออกไป มันจึงค่อยสงบลง แต่ก็คงอู้อี้ต่อไปอีกพักใหญ่

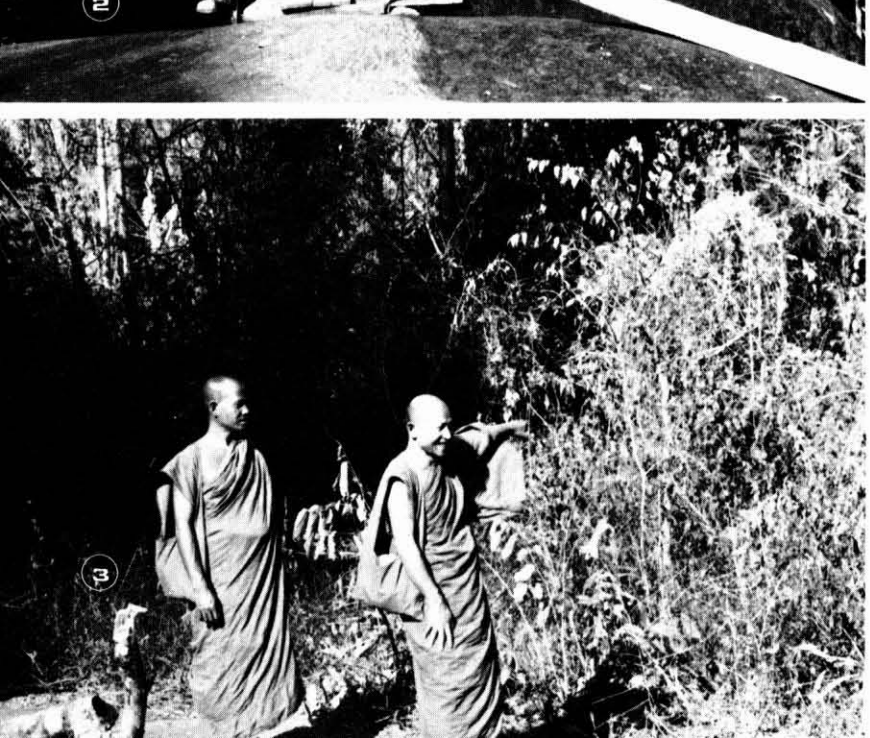

ท่านอาจารย์เคยพูดเสมอว่า
อยู่ป่าอยู่เขา ไม่ชอบอยู่ในเขตความ
วัดที่ท่านพอใจภาวนาเป็นประจำ
ภูวัว ภูสิงห์น้อย ภูทอก จะมีลักษณะ

1. **ท่านอาจารย์สอน อุตฺตรปญฺโญ และ**
ท่านอาจารย์คำ กาญจนวณฺโณ ขึ้น
อยู่ตรงจุดซึ่งเคยสร้างศาลาพระ
ทำปาฏิโมกข์ และมีเสือมากัดหมูอ
ล้อกันก็ ณ ที่นี้

3. **ท่านอาจารย์สอน ชี้ตรงจุดซึ่งกุ**
หลวงปู่ขาว อนาลโยเคยตั้งอยู่

5. **ซอกเขาซึ่งเสือเคยอยู่**

ท่านเป็นศิษย์พระมหากัสสป ชอบ
เจริญ ที่สัปปายะของท่านคือ บนเขา
เช่นที่ ภูสะโกฏ ดงหม้อทอง ถ้ำจันทน์
เป็นถ้ำอยู่บนเขาเสมอ

2. สะพานเชื่อมระหว่างโขดหิน

4. สภาพภูมิที่ดงหม้อทอง ท่านนั่งดู โขลงช้างมากินน้ำบนนี้ และบนลาน หินทางซ้าย ท่านเอาปี๊บคว่ำนั่งภาวนา

6. แนวทางจงกรมบนหลังโขดหิน

อีกวันหนึ่ง ตอนบ่ายเวลาประมาณบ่ายโมง ข้าพเจ้ากำลังนั่งพักผ่อนอยู่บนกุฏิเห็นช้างป่าโขลงใหญ่พากันยกขบวนเข้ามาหากินในเขตวัด บ้างก็หักกิ่งไม้ดังสนั่น บ้างก็ลงกินน้ำในห้วย ซึ่งอยู่เบื้องล่างกุฏิของข้าพเจ้า เนื่องจากข้าพเจ้าและท่านพระอาจารย์สอนได้เลือกชัยภูมิสร้างกุฏิกันเป็นอย่างดี โดยต่างสร้างกุฏิบนหลังพลาญหินก้อนสูงใหญ่ซึ่งต่างมีขนาดสูงใหญ่ไล่เลี่ยกัน คือแต่ละก้อนต่างกว้างประมาณกว่าห้าเมตร ยาวเกือบยี่สิบเมตร และสูงถึงกว่าสิบห้าเมตรพลาญหินทั้งสองก้อนที่ข้าพเจ้าและท่านพระอาจารย์สอนตั้งกุฏิอยู่ จึงเป็นเหมือนกำแพงแท่งศิลาทึบ ยาวเหยียดตั้งขนานกัน โดยตรงระหว่างกลาง มีห้วยหนองน้ำคั่นอยู่ ซึ่งมีสัตว์ป่านานาชนิด ชอบลัดเลาะเข้ามาหาอาหารและกินน้ำเป็นประจำ เวลานั่งบนกุฏิ หรือ เดินจงกรมอยู่บนพลาญหิน จึงสามารถเห็น เก้ง กวาง ช้าง เสือ หมูป่า หรือหมี เข้ามาเดินท่องไพรอยู่ข้างล่างได้อย่างถนัดตา สำหรับบ่ายวันนั้น ช้างฝูงนั้นคงจะสำราญใจเต็มที่ มันจึงเข้ามาเดินเที่ยวกันอย่างเสรี เท่าที่เห็นด้วยตา มันมาอยู่ที่เชิงหินริมห้วย ก็สิบกว่าตัวแล้ว แต่ที่ยังอยู่ในป่าใกล้ ๆ ก็คงจะมีอีกเป็นจำนวนไม่น้อย เพราะฟังจากเสียงที่มันหักกิ่งไผ่ กิ่งยาง ทึ้งถอนต้นไม้เล็ก ก็ดังสนั่นไปทั้งป่า

อย่างไรก็ดี เสนาสนะในดงหม้อทองนี้ ใช่ว่ากุฏิทุกหลังจะปลอดภัยจากสัตว์ป่าเสมอไปก็หาไม่ บางหลังอาจจะอยู่ในชัยภูมิที่ปลอดภัยจากช้าง แต่ก็อาจจะมีเสือเข้ามาเยี่ยมกรายได้ อย่างเช่น กุฏิของพระบุญทัน ท่านกำลังจะออกจากกุฏิ มองออกไปเห็นเสือใหญ่ตัวหนึ่งเข้ามานั่งจองโครงอยู่ตรงบันไดทางขึ้นกุฏิของท่าน ท่านต้องรออยู่พักใหญ่ จนเสือจากไปแล้ว จึงสามารถออกจากกุฏิได้

คืนหนึ่ง พระเณรฉันอาหาร ธาตุขันธ์ไม่ถูกกัน ก็จะต้องรีบเข้าส้วม ท่านพระอาจารย์สอนไปไม่ทัน เณร ซึ่งวิ่งถลันเข้าไปจับจองก่อน ธาตุขันธ์ไม่ยอมรอเวลา ท่านจึงต้องเลี่ยงเข้าป่าไป ปรากฏมีเสือกระโดดข้ามศรีษะท่านสอนไปเลย ท่านว่าท่านรู้สึกเย็นวาบไปทั้งตัว เสือมันกระโจนเข้าไปทางส้วมที่เณรกำลังอยู่ พอรู้ว่าเสือ เณรก็กระโจนแผล็ววิ่งออกมาป่าราบ เคราะห์ดีที่เจ้าเสือตัวนั้นมันคงผ่านเข้าป่าไปแล้ว เณรจึงไม่ต้องประจัญหน้ากับมัน

กุฏิของหลวงปู่ขาว อยู่ห่างจากกุฏิของข้าพเจ้าและของท่านพระอาจารย์สอนเข้าไปในแนวป่าอีกด้านหนึ่ง ตั้งอยู่บนพลาญหินเช่นเดียวกัน แต่มิได้เป็นหินก้อนโดด ๆ เหมือนเป็นภูเขาลูกย่อม ๆ เช่นของเรา ด้านหนึ่งของพลาญหินของหลวงปู่ อยู่ติดกับราวป่าผ้าขาวที่ติดตามท่านมา ปลูกกระต๊อบอยู่ลึกเข้าไปในป่าทางด้านนั้น ฉะนั้นวันหนึ่ง ช้างจึงเดินเล่นเลยขึ้นมาบนพลาญหิน และต่อไปถึงกระต๊อบของผ้าขาวผู้นั้น มันเอางวงหยิบรองเท้าออกมาเล่นและโยนเข้าป่าไป ถอนบันไดกุฏิออกมาและโยนเข้าป่าไปด้วย มันเอางวงควานหาของเล่นอยู่พักใหญ่ เห็นหมดเครื่องกีดหน้าขวางตาแล้ว ก็เตรียมลาจากไป แต่ก็ยังอดนึกสนุกไม่ได้ มันจึงเอางวงมาดุน-ดุนฝาจนกุฏิแทบโยก ปกติผ้าขาวเจ้าของกระต๊อบนั้นเป็นคนหูหนัก อาจจะไม่ได้ยินเสียงผิดปกติ ระหว่างช้างมันยื่นงวงเข้ามาหยิบรองเท้า โยกบันได แต่เมื่อถึงคราวฝากระต๊อบของแกโยก ผ้าขาวก็อดที่จะรู้สึกไม่ได้ พอเห็นว่าเป็นช้างป่า แกก็กระโจนหนีไปหาหลวงปู่ที่กุฏิทันที ตัวสั่นงันงก พูดไม่ออกไปพักใหญ่ เสียเวลาซักไซ้ไล่เลียงกันนานกว่าจะรู้เรื่องและตั้งสติได้

การที่มีสัตว์ป่าเข้ามาเยี่ยมกรายเราบ่อย ๆ นี้ ทำให้บรรดาพระเณรพากันระมัดระวังตัว ตั้งอกตั้งใจบำเพ็ญความเพียรอย่างขมักเขม้น มิได้ประมาทเลย

ออกพรรษา ข้าพเจ้าได้ลาหลวงปู่ออกเดินวิเวกมาทางภูวัว พอกลับจากภูวัวมาถึงดงหม้อทอง ก็ไม่ได้พบท่าน เพราะหลวงปู่ขาวท่านได้กลับไปวัดป่าแก้วบ้านชุมพลแล้ว

พรรษาที่ 13 ข้าพเจ้าคงจำพรรษาที่ดงหม้อทองอีกวาระหนึ่ง พรรษานี้ มี*หลวงปู่คำอ้าย* ผู้เป็นชาวเชียงใหม่ และเป็นลูกศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่น มาจำพรรษาอยู่ด้วย ท่านพระอาจารย์มั่นเคยแต่งให้ท่านมากำกับข้าพเจ้าครั้งหนึ่งแล้ว ระหว่างท่านส่งให้ข้าพเจ้าไปจำพรรษาที่วัดป่าบ้านเหล่ามันแกว บ้านเดิมของข้าพเจ้าเมื่อพรรษาที่ 7

ระหว่างพรรษานี้ คืนหนึ่งได้มีนิมิตว่า มีภิกษุณีองค์หนึ่งมาเทศน์ให้ฟัง ก่อนจะเทศน์ เมื่อท่านมาปรากฏองค์ รู้สึกว่า งามมาก ข้าพเจ้าจึงถามว่า ท่านเป็นใคร ท่านก็ตอบว่า เป็นภิกษุณีอรหันต์ และบอกชื่อให้ข้าพเจ้าทราบด้วย เมื่อท่านบอกชื่อแล้วท่านก็ก้มลงกราบข้าพเจ้า ข้าพเจ้าตกใจ จะรีบกราบตอบ เพราะทราบว่าท่านเป็นพระอรหันต์ แต่ท่านก็ยกมือห้ามทันที ทำให้ข้าพเจ้าระลึกได้ ถึงพระธรรมวินัย ที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่า ภิกษุณีแม้จะเป็นอรหันต์จะต้องกราบภิกษุเสมอ แม้ภิกษุนั้นจะเพิ่งบวชในวันนั้นก็ตาม....

โอวาทที่ท่านเมตตาเทศน์ให้ข้าพเจ้าฟังนั้น มีอรรถรส ดื่มด่ำ น่าฟังอย่างยิ่ง

พอออกพรรษา ได้ร่ำลากัน ไปหาที่วิเวก โดยข้าพเจ้าได้เดินทางไปทางภูวัวอีก ในระยะนี้หลวงปู่ขาวท่านได้จำพรรษาอยู่ที่บ้านเลื่อม ทางทิศตะวันตกของจังหวัดอุดร เพราะท่าน*เจ้าคุณธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล)* ได้อาราธนาท่านให้ไปฉลองศรัทธาชาวบ้านเลื่อม ท่านจึงไปจำพรรษาที่นั่น เมื่อออกพรรษาแล้ว ท่านทราบว่า ข้าพเจ้าธุดงค์ไปที่ภูวัว ท่านก็แต่งญาติโยมให้มาหาข้าพเจ้าที่ภูวัว ให้ข้าพเจ้าไปรับท่านเพื่อจะไปจำพรรษาที่ภูวัวด้วยกัน ข้าพเจ้าจึงไปรับท่านจากที่อุดรมาเพื่อไปจำพรรษาที่ภูวัว

พรรษาที่ 14 พ.ศ. 2499
จำพรรษาที่ ถ้ำแก้ว ตาดปอ บ้านทุ่งทรายจก ภูวัว

ภูวัวเป็นเทือกเขาสลับซับซ้อน แผ่ยาวไนทิศที่ขนานไปกับแม่น้ำโขง ยาวนับเป็นสิบๆ กิโลเมตร ติดต่อกันเป็นอาณาบริเวณอันกว้างใหญ่ หลายสิบตารางกิโลเมตร บนหลังเขาหลายตอนเป็นพื้นที่ราบมีบริเวณกว้าง มีโขดเขาและพลาญหินกว้างใหญ่ไพศาล มีน้ำตกและแอ่งน้ำอย่างงดงาม ตอนที่เป็นป่าดงดิน ก็เต็มไปด้วยสิงห์สาราสัตว์ เช่น เสือ ช้าง กวาง เก้ง วัวกระทิง ลิง หมี เป็นที่ซึ่งพ่อแม่ครูบาอาจารย์แต่ก่อนเคยไปวิเวกบำเพ็ญความเพียรกันมามากแล้ว เช่น *พระอาจารย์เสาร์ กันตสีโล พระอาจารย์อ่อน ญาณศิริ พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร พระอาจารย์วัง ฐิติสาโร ท่านพระครูอุดมธรรมคุณ(ทอง สุข สุจิตโต)* เป็นอาทิ ต่างล้วนแต่เคยขึ้นไปธุดงค์บำเพ็ญภาวนาบนภูวัวกันมาแล้วทั้งสิ้น

ในพรรษาที่ 14 นี้ ข้าพเจ้าได้จัดสร้างเสนาสนะถวายหลวงปู่ที่บนหลังถ้ำแก้วตาดปอ เขตบ้านทุ่งทรายจก ด้วยเห็นเป็นที่สงบสงัด และมีพลาญหินอันกว้างใหญ่ ด้านใต้ของถ้ำแก้ว มีลำห้วยซึ่งมีน้ำตลอดปี เฉพาะบนหลังถ้ำมีแอ่งน้ำขังเล็กๆ ซึ่งแม้จะเล็กขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางเพียงเมตรเดียว แต่ก็มีน้ำขังไหลรินมาตลอดไม่เคยอด ไม่เคยหมด พระเณรอยู่จำพรรษารวมกันถึง 14 องค์ แต่ก็สามารถอาศัยใช้น้ำจากแอ่งน้ำขังเล็กนั้นได้ตลอดเวลา

สมัยนั้นภูวัวยังบริบูรณ์ด้วยสัตว์ป่านานาชนิด ดังนั้นจำพวกช้าง หมี เสือ จึงเดินกรายเข้ามาในเขตวัด

บ่อย ๆ พวกงูจงอาง และงูอื่น ๆ ก็มีมากเช่นกัน วันหนึ่งหลวงปู่ขาวไปภาวนาที่ถ้ำยาว บนหลังถ้ำฝุ่น ลืมตาเห็นงูใหญ่ตัวหนึ่งเลื้อยออกมา ชูคอแผ่พังพาน ตั้งท่าจะฉก จะกัดท่าน หลวงปู่ก็ภาวนาเฉยอยู่ และแผ่เมตตาให้มัน ท่านเล่าว่า งูนั้นแลบลิ้นแผล่บ ๆ ตั้งท่าฉกซ้ำ ๆ อยู่ สุดท้ายก็กลับนิ่งเหมือนตกอยู่ในภวังค์ อาการที่ชูคอแผ่พังพานของมันก็ค่อยลดต่ำลง และสุดท้ายมันก็ลดหัวต่ำลงจนจรดพื้นนิ่งเหมือนยอมคารวะอยู่พักหนึ่งแล้วจึงเลื้อยหนีเข้าโพรงถ้ำหายไป หลวงปู่เล่าว่างูตัวนี้เป็นนาค ไม่ถูกจริตนิสัยกับท่าน จึงมาหลอกล้อตั้งท่าจะกัด แต่ท้ายที่สุดก็ยอมอ่อนให้กับอำนาจการแผ่เมตตาของท่าน

บนตาดปอ นอกจากจะอุดมด้วยสัตว์ป่าแล้ว ยังมีพวกภูติผีปีศาจ มารบกวนพระเณรด้วย พระเณรจะนอนก็มาปลุกบ้าง ดึงแขน ดึงขาบ้าง ให้ตื่นทำความเพียร มีพระเณรเจ็บป่วยกันมาก ซึ่งอาจจะเป็นเพราะผิดอากาศก็เป็นได้ ทางช้าง เสือ สัตว์ป่าก็มาก เมื่อเป็นเช่นนี้ หลวงปู่ขาวจึงให้ข้าพเจ้านำเรื่องนี้ไปพิจารณาดู

ข้าพเจ้าพิจารณาแล้ว ได้ความว่า "เยสนฺตา" แปลว่า ผู้สงบไม่เดือดร้อน ไม่มีความทุกข์ใด ๆ ภัยอันตรายไม่มีแก่ผู้มีความสงบ

วันต่อมาเมื่อข้าพเจ้าเข้าไปกราบนมัสการหลวงปู่ ท่านจึงถามว่า *ได้ความไหม* จึงกราบเรียนท่านว่า *ได้ความ* ท่านว่า *ได้ความอย่างไร* ก็เรียนท่านว่า *"เยสนฺตา แปลว่า ความเป็นผู้สงบจะไม่มีความเดือดร้อน ความทุกข์ใด ๆ ความเดือดร้อน ความทุกข์ภัยใด ๆ จะไม่มีแก่ผู้สงบ"*

ท่านจึงว่า *"จริง....จริง ถูกทีเดียว"* และท่านได้กล่าวบาลีต่อไปอีกว่า *"นัตถิ สนฺติ ปรัง สุขัง - ความสุขใดยิ่งกว่าความสงบไม่มี ผู้มีความสงบแล้ว ไม่มีความทุกข์ ความเดือดร้อนอะไร ความทุกข์ความเดือดร้อนไม่มีแก่ผู้สงบ จึงว่าสุขอื่นยิ่งกว่าสงบไม่มี...จริงทีเดียว!"*

ในพรรษาที่ 14 นี้ มีแม่ชี ซึ่งเป็นลูกหลานหลวงปู่ขาวมาจำพรรษาอยู่ด้วย ได้เป็นกำลังช่วยในการประกอบอาหารถวายพระเณรมาก เพราะตาดปออยู่ไกลหมู่บ้านมาก อาหารที่บิณฑบาตรได้ไม่ค่อยพอขบฉัน ต้องอาศัยศรัทธาญาติโยมมาส่งเสบียงให้แม่ชีช่วยทำอาหารถวายจังหันเพิ่มเติม

พรรษานี้ มีแม่ชีคนหนึ่ง ชื่อ ชีหลอด ได้มาตายที่ภูวัว

ขณะจำพรรษา กลางคืนก็พากันไปกางกลดหาที่วิเวกภาวนาตามพลาญหิน ที่หลังตาดปอนั่นแหละ เป็นแห่งเวิ้งว้าง อากาศสงัด สงบดีมาก มีที่วิเวกดีมาก กลางคืนเดือนหงายก็แยกย้ายกันไปหาที่วิเวกตามชายป่าบ้าง ตามหน้าผาบ้าง หลังพลาญหินบ้าง ต่อรุ่งสว่างจึงพากันกลับมาวัด แล้วไปบิณฑบาตร หลวงปู่ท่านเป็นผู้นำหมู่คณะลูกศิษย์ไปบิณฑบาตรเป็นประจำมิได้ขาด

ระหว่างอยู่ที่ถ้ำแก้วนี้ ข้าพเจ้าเกิดป่วยเป็นโรคชนิดหนึ่ง เรียกว่า*โรคฝีหัวดำ* เป็นฝีที่ร้ายแรงมาก เป็นที่นิ้วหัวแม่มือ มันปวดจับใจ และตามตัวก็รู้สึกร้อนเหมือนจับไข้เพราะพิษฝีด้วย กลางคืนนั่งพิงหมอนภาวนาอยู่ มือนี่วางไม่ได้ ต้องยกไว้ตลอดเพราะมันปวด ไม่ได้นอนมาสามวันสามคืนแล้ว เพราะนอนไม่หลับ ปวดฝีตุบ ๆ อยู่ตลอดเวลา พอนั่งภาวนาจิตกำลังจะสงบ คล้าย ๆ กับเรากำลังจะนอน แต่ไม่หลับ สนิท ได้เกิดนิมิตว่า มีโยมแก่คนหนึ่งขึ้นไปหา แล้วถามว่า *"โอ๊ะ....อาจารย์เป็นอะไรนี่"* บอกเขาว่า *"อาตมาเป็นฝีหัวดำ"*

เขาก็ว่า *"ขอเบิ่งหน่อย"* แล้วเขาก็มาดูที่นิ้วหัวแม่มือของข้าพเจ้า บอกว่า *"แม่นแล้ว...! มา - จะเป่าให้"*

แกว่า แล้วก็เป่าลงที่นิ้วหัวแม่มือ แหม.....เย็นวาบเลย แล้วแกก็บอก *"พรุ่งนี้จะเอายามาใส่ให้ ใส่เสียก็หาย"* แกว่าอย่างนั้น

พอตื่นเช้า พระไปบิณฑบาตรกัน มีโยมคนหนึ่งนัยว่าเป็นหมอผีประจำบ้านแถวนั้น ขึ้นมาถวายจังหันพระ มาหาข้าพเจ้า แล้วมาดูฝีที่หัวแม่มือข้าพเจ้าเงียบ ๆ

โดยไม่พูดอะไรเลยสักคำ แล้วแกก็เข้าป่าไปหายามาให้ ไปได้ยามาฝนใส่ให้ เป็นยาแก้ฝีมีพิษ หลังจากนั้นข้าพเจ้าก็หาย ถามแกว่า ยาแก้ฝีมีพิษนั้นคืออะไร แกว่า คือ รากลำดวน รากลำดวนต้นก็ได้ รากลำดวนเครือก็ได้

ข้าพเจ้าจำได้สนิทใจ รากลำดวน ที่แก้ฝีที่ปวดบาดจิตบาดใจให้หายได้นั้นมีรากเดียวเท่านั้น ข้าพเจ้าไม่ทราบว่า ยานี้ คนอื่นใช้จะหายไหม แต่ก็น่าจะลองดู น่าคิดว่ายาสมุนไพรของเรานั้น มีทุกหย่อมหญ้า แต่เราคนไทยมักจะมองข้ามของดีในชาติของเราไปเสียหมด

ในระหว่างที่จำพรรษา รับการอบรมจากหลวงปู่ ขาวที่ภูวัวนี้ ข้าพเจ้าได้มีนิมิตที่ควรบันทึกไว้ เพื่อให้ประวัติ สมบูรณ์ 2 คราว คือ

> คราวแรกเมื่อมาอยู่ถ้ำแก้วใหม่ ๆ ได้เกิดนิมิตว่า มีแม่ชี 3 องค์ มาปรากฏกายขึ้น เมื่อกำหนดจิตถามว่า เป็นอะไร ก็ได้รับคำตอบว่า เป็นพรหม แม่ชีทั้งสามบอกให้ข้าพเจ้าทราบถึงชาติกำเนิดที่ข้าพเจ้าเกี่ยวพันกับท่านพระอาจารย์มั่นในชาติก่อน และเสริมว่า "ท่านอาจารย์องค์นี้ เวลาท่านไปหาท่านอาจารย์มั่น ท่านเหาะไป ท่านอาจารย์มั่นแหงนหน้าดูแล้วพาเหาะด้วยกัน" ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบว่า ทำไมชีที่ถ้ำแก้วจึงได้ทราบนิมิตครั้งโน้นของข้าพเจ้าที่เกิดขึ้นก่อนไปพบท่านพระอาจารย์มั่น

แล้วชีก็พูดกันอีกว่า *"ท่านอาจารย์องค์นี้น่ารักเหมือนอาจารย์ของเราคือ ท่านอาจารย์สุ่ย"* คงเป็นอาจารย์ของแม่ชีมาแต่ก่อน *"น่ารักจริง ๆ พวกเราต้องปรนนิบัติท่าน อารักขาท่าน ท่านมาแล้ว !"*

อีกครั้งหนึ่ง ระหว่างภาวนา จิตถอนก็เห็นเป็นนิมิตปรากฏขึ้นว่า ข้าพเจ้า*กำลังเดินทางอยู่ในที่แห่งหนึ่ง พอพ้นจากหมู่บ้าน ก็เห็นแม่น้ำใหญ่กว้างสายหนึ่งขวางหน้าอยู่ น้ำในแม่น้ำไหลเชี่ยวมาก เปี่ยมฝั่ง คะเนดูคงเป็นแม่น้ำที่ลึกมาก ข้าพเจ้าตั้งใจคิดจะข้ามแม่น้ำให้ไปถึงฝั่งข้างโน้น แต่ก็ยังไม่เห็นวิธีที่จะข้ามอย่างไร*

> ฝั่งแม่น้ำนั้นลาดเหมือนฝั่งทะเล ค่อย ๆ เทลงและชันเข้าน้ำ ที่ฝั่งเป็นโคลนตม เละ ข้าพเจ้ามองดูโคลนตมนั้น แล้วก็คิดว่า ถ้าเราลงไปที่นั่น ก็คงจะจมลงมิดตัวเลย ต้องตกลงมิดศีรษะเลย บริเวณฝั่งระยะที่เป็นโคลนตมนั้น ไม่ใช่ใกล้ กว่าจะไปถึงน้ำที่ไหลเชี่ยว ข้าพเจ้ามองไปอีกที เห็นรอยเท้าคนที่เพิ่งเดินข้ามไปได้ใหม่ ๆ ก็มี จึงคิดว่า เอ..... เราจะทำอย่างไรดี จึงจะข้ามแม่น้ำได้ โคลนตมนี่มันเหลว ถ้าเราเดินข้ามโคลนตมก็คงจะจมลงไปเลย จะจมดิ่งลงไปอยู่ที่ไหนก็ไม่ทราบ คงไม่มีวันจะโผล่ ขึ้นมาได้เลย

รำพึงแล้วก็เลยหยุดพิจารณา และนึกอธิษฐานขึ้น อธิษฐานทั้ง ๆ ยืนเช่นนั้นว่า "เออ....นี่ถ้าเราจะข้ามน้ำไปถึงฝั่งโน้นได้ ก็ขอให้เราเดินข้ามโคลนตมนี้ไปให้ได้ อย่าให้จมลงเลย อย่างลึกมากที่สุด ก็ให้จมลงในโคลนตมนี้ถึงเพียงแค่เข่าเท่านั้น ถ้าเราจะข้ามแม่น้ำนี้ให้ได้"

อธิษฐานแล้ว ข้าพเจ้าก็เริ่มหยั่งเท้า ค่อย ๆ เดินไป ปรากฏว่า โคลนค่อย ๆ ลึกเข้าทีละน้อย พอถึงเพียงแค่เข่าพอดี ก็พ้นจากโคลนตม และมีสะพานข้ามน้ำถึงฝั่งโน้น ข้าพเจ้าจึงขึ้นเดินบนสะพาน ได้ข้ามถึงฝั่งโน้น

พอขึ้นฝั่งได้แล้ว ก็เห็นม้ากินหญ้าอยู่บนริมฝั่งตัวหนึ่ง สีขาวบริสุทธิ์ทั้งตัว รูปร่างพ่วงพี ตัวสูงใหญ่สวยมาก ม้านั้นสวยมากจริง ๆ ท่าทางน่าขี่ ข้าพเจ้าคิดว่าจะขึ้นขี่ม้า พอดีมีคนมาบอกว่า พระพุทธเจ้ากำลังเสด็จไป ให้รีบตาม ข้าพเจ้าได้ยินพระนามพระพุทธเจ้า ก็เลยไม่สนใจกับม้า รีบออกเดินทางตามรอยพระพุทธเจ้าไปทันที....แล้ว.....จิตก็ถอนจากนิมิต

เมื่อปวารณาออกพรรษาแล้ว ต่างก็เตรียมแยกย้ายจากกัน พวกญาติโยมลูกหลานได้มานิมนต์หลวงปู่ขาวให้กลับสำนักเดิม คือวัดป่าแก้ว บ้านชุมพล ส่วนข้าพเจ้าได้รับนิมนต์จากญาติโยมทางนครเวียงจันทน์ ประเทศลาว ให้ไปช่วยงานฌาปนกิจศพ*ท่านพระอาจารย์อ่อนศรี* ข้าพเจ้าจึงเดินทางไป โดยลงจากภูวัวไปตามฝั่งแม่น้ำโขง ผ่านบึงกาฬ โพนพิสัย และไปข้ามแม่น้ำโขงที่ท่าเดื่อ จังหวัดหนองคาย

เมื่อเสร็จงานศพ*ท่านพระอาจารย์อ่อนศรี*แล้ว ก็พากันเดินวิเวกขึ้นไปบน*ยอดภูเขาควาย*ของประเทศลาว พักอยู่พอประมาณแล้วก็เดินทางกลับมาประเทศไทย มาพักวิเวกบำเพ็ญภาวนาต่อที่ภูวัว พักอยู่จนใกล้จะเข้าพรรษา จึงกลับไปจำพรรษาที่ดงหม้อทองเช่นเดิม

พรรษาที่ 15-16 พ.ศ. 2500 - 2501
กลับไปจำพรรษาที่ ดงหม้อทอง

พรรษาที่ 15 ข้าพเจ้าได้กลับมาจำพรรษาที่ดงหม้อทองอีก ร่วมกับ*พระอาจารย์สอน อุตฺตรปญฺโญ* ได้พากันตั้งอธิษฐานไม่นอนอยู่ 2 เดือน ทำความเพียรกันอย่างเด็ดเดี่ยว บางวันก็พากันเอาปี๊บคว่ำกลางหลังพลาญหิน ซึ่งอยู่สูงกว่าพื้นดินประมาณ 15 เมตร แล้วก็เอาอาสนะปูทับบนก้นปี๊บ ภาวนาตากฝนตลอดวันตลอดคืนก็มี ภาวนาจิตสงบดี ปี๊บไม่ล้ม ไม่ง่วง

> *บางทีก็ไปนั่งริมหน้าผาชัน ตลอดคืน โดยไม่ง่วง ไม่สับประหงกแต่ประการใด ถ้าหากง่วงสับประหงกเพียงเล็กน้อย ก็คงจะตกจากหน้าผาลงข้างล่างแล้ว เป็นการพยายามสัปรุยุทธชิงชัยเอาชนะกิเลสกันอย่างเต็มที่*

ในพรรษา 15 นี้ ข้าพเจ้าเกิดอาพาธหนัก เป็นไข้ป่า เอาหมอมารักษาฉีดยา ยากับโรคปะทะกัน ทำให้เกิดอาเจียรขนานใหญ่ อาหารออกหมด หมดแรงแทบประดาตาย แล้วเกิดธาตุวิปริต ตามืด ตามัว เวียนศีรษะ คอนศีรษะแทบไม่ขึ้น พูดจาไม่รู้เรื่องรู้ภาษา เป็นอยู่ 9 วันจึงสงบ ข้าพเจ้าแก้โดยวิธี เอาปี๊บมา 2 ใบ ตั้งบนหลังพลาญหิน แล้วใช้กระดานปู 2 แผ่น วางบนปากปี๊บ นั่งพิจารณาความตาย ท่านพระอาจารย์สอนและเณรหลาน เกรงว่าอาจจะพลาดพลั้ง ตกหน้าผาไปได้ ท่านก็ผลัดเวรกับเณรหลาน มาคอยเฝ้าอยู่หลายคืน โรคข้าพเจ้าจึงหายขาด

ออกพรรษาแล้ว ต่างก็ทยอยกันหาที่วิเวกไปในที่ต่าง ๆ เฉพาะข้าพเจ้าก็กลับไปนมัสการหลวงปู่ขาว ฟังเทศน์รับการอบรมจากท่านต่อไปตามเคย

เมื่อใกล้เข้าพรรษาที่ 16 ข้าพเจ้าก็ชวนท่านพระอาจารย์บุญเพ็ง เขมาภิรโต เจ้าอาวาสวัดถ้ำกลองเพลปัจจุบัน กลับมาจำพรรษาที่ดงหม้อทองอีก มีพระเณรจำพรรษาอยู่ 4 องค์ พากันปรารภความเพียร ห้ำหั่นกิเลสกันอย่างเต็มความสามารถ แต่ละองค์ต่างก็พยายามสรรหาอุบายที่ถูกกับจริตนิสัยของตนมาพิฆาตฆ่าฟันกิเลสในใจให้สงบราบคาบลง

พระเณรต่างแยกย้ายกันทำความเพียรอย่างไม่เห็นแก่ชีวิต ให้กายวิเวก ให้วาจาวิเวก ให้จิตวิเวก ไม่เกี่ยวแก่กัน ไม่ข้องแวะกัน ไม่ก่อสร้างใด ๆ ทั้งหมด อากาศดี แม้สัตว์ป่าก็คุ้นเคยสนิทชิดเชื้อกับพระดีมาก ไม่เป็นข้าศึกแก่กันและกัน เสือ ช้าง เดินเข้ามาเยี่ยมกรายตามชอกภูผา แนวทางจงกรมของพระบ่อย ๆ พระเณรก็ถือว่านี่เป็นเขตวัด สัตว์ทั้งหลาย เขาก็คิดว่านี่เป็นเขตป่า ต่าง

ฝ่ายต่างอยู่ ต่างฝ่ายต่างทำหน้าที่ของตนไป

บางวัน พระเณรก็จะภาวนาของท่านไป งูก็จะเลื้อยผ่านไปหากินตามทางของเขา ไม่กีดกันขัดขวางกัน วันหนึ่งขณะที่พระออกไปบิณฑบาตร เห็นไก่ป่า 3 ตัวที่ข้างทาง ปกติวิสัยของไก่ป่านั้น จะมีความปราดเปรียว เกรงกลัวมนุษย์ พอพบหน้ามนุษย์มันจะบินปร๋อหนีไปทันที แต่คราวนี้ แม่ไก่ทั้งสามตัว พอเห็นหน้าพระ มันก็พากันหยุดยืนนิ่ง เจ้าตัวหัวหน้าส่งเสียงเป็นสัญญาณให้แก่กัน แล้วทุกตัวต่างก็ค้อมหัว ยอบตัวลงต่ำพร้อม ๆ กัน เหมือนกับจะแสดงอาการคารวะพระภิกษุสงฆ์ฉะนั้น ดูแล้วก็ช่างน่ารัก น่าสงสารมันจริง ๆ มันนิ่งทำความคารวะอยู่เช่นนั้น จนพระเดินผ่านไป ชายจีวรข้าพเจ้าแทบจะเช็ดหัวมัน แม่ไก่ทั้ง 3 ตัว ก็ก้มหัวนิ่งอยู่รอจนพระผ่านไปหมดแล้ว มันจึงออกคุ้ยเขี่ยหาอาหารต่อไป

ครั้นออกพรรษา ข้าพเจ้าและ*ท่านพระอาจารย์บุญเพ็ง เขมาภิรโต* ก็กลับไปหาหลวงปู่ขาว มาฟังเทศน์ฟังโอวาทจากท่านระยะหนึ่ง ข้าพเจ้าก็กราบนมัสการลาท่านออกไปวิเวกทางดงศรีชมภูองค์เดียว โดยไปลงเรือที่จังหวัดหนองคาย ล่องแม่น้ำโขง มาขึ้นเรือที่อำเภอบึงกาฬ แล้วเดินทางต่อมาไปถึงหมู่บ้านหนึ่ง ชื่อบ้านใหม่หนองดินดำ ก็ขอให้ญาติโยมพาไปสำรวจที่กลางดงศรีชมภู เขตอำเภอโพนพิสัย

พบสถานที่แห่งหนึ่ง มีลักษณะคล้าย ๆ กับซากเมืองเก่า มีลานหินยาวคล้ายกับถนนคอนกรีตเป็นระยะนับเป็นสิบกิโลเมตร บางแห่งก็เป็นทรงกลมคล้ายกับสนามม้าในกรุงเทพ บางแห่งก็เป็นคล้าย ๆ กับปราสาทราชวังสูงหลายชั้นหักพังลงมากองทับถมกันอยู่ เป็นโขดหิน เป็นหินผา และพลาญหินอันกว้างใหญ่มีโตรกถ้ำ เหวลึกมากมาย ชาวบ้านเรียกกันว่า ถ้ำจันทน์ เพราะบริเวณแห่งนี้ เต็มไปด้วยต้นจันทน์นานาพันธุ์ ขนาดต่าง ๆ แน่นไปหมด เป็นดินแดนสงบ ไม่มีผู้คนอาศัยอยู่ ข้าพเจ้าเห็นเป็นสถานที่เหมาะควรแก่การบำเพ็ญภาวนา จึงขอให้ญาติโยมช่วยยกแคร่ปลูกเป็นร้านเล็ก ๆ

ญาติโยมบอกว่า จากถ้ำจันทน์นี้ ถ้าจะมีบ้านเรือนผู้คนที่ใกล้ที่สุด ก็จะต้องเดินไปไม่ต่ำกว่า 100 เส้น โดยเป็นบ้านพวกข่า 2 หลังคาเรือนที่อพยพมาทำกินแถวนั้น ทางไปบิณฑบาตรจะต้องเดินไปตามทางด่านหินซึ่งเป็นทางช้างเดิน และกว่าจะไปถึงทางเกวียนก็จะต้องต่อไปไกลอีก 20 เส้น

เขาปลูกร้านเสร็จแล้ว โยมคนหนึ่งออกสำรวจบริเวณโดยใกล้ก็กลับมาตามข้าพเจ้าไปดูและบอกว่า ห่างจากร้านที่ปลูกเสร็จประมาณไม่ถึงครึ่งเส้นนั้น เป็นถ้ำเสือแม่ลูกอ่อน มันมานอนที่นี่ทุกวัน ข้าพเจ้าก็บอกว่าไม่เป็นไรหรอก เสือก็เป็นสัตว์ เราก็เป็นสัตว์เหมือนกัน อยู่ร่วมกันไม่เป็นไร ตกเย็นญาติโยมเขาก็กลับกันหมดเหลือแต่ข้าพเจ้าคนเดียว พอพลบค่ำ เสือมันก็กลับมาจากหากินจริง ๆ ได้ยินเสียงมันมาร้องครางใส่อยู่ใกล้ ๆ บางทีก็ได้ยินเสียงเดินแทบจะเข้ามาชิดกลดแต่ก็ไม่เห็นตัวมัน มันก็หากินไปตามภาษาของสัตว์ป่า มนุษย์ก็บำเพ็ญภาวนาไปตามภาษาของเพศบรรพชิต ข้าพเจ้าไปตั้งร้านแคร่อยู่ใกล้มันมากเกินไป วันรุ่งขึ้นมันก็คาบลูกพาหลบไปอยู่ตรงชอกเขาอีกแห่งหนึ่ง ห่างออกไปจากเดิมหน่อยหนึ่ง แต่ก็ยังได้ยินเสียงมันหยอกล้อกับลูกของมันอยู่ดี

ระยะแรกมาปักกลดอยู่ ไม่ได้ฉันอาหารถึง 4 วัน เพราะไม่ทราบจะไปบิณฑบาตรที่ไหน จะไปบิณฑบาตรกับพวกข่าก็พูดกันไม่รู้เรื่อง และเขาก็คงไม่ทราบว่าคนที่นุ่งเหลืองโกนหมนี้คืออะไร เมื่อถึงวันที่ 5 ตอนย่ำรุ่ง ข้าพเจ้านั่งสมาธิพิจารณาดู ว่าใครที่ไหนที่พอจะได้ทำบุญในโอกาสเช่นนี้บ้าง ก็ทราบได้ว่าเป็นข่า 2 ครอบครัวนี่แหละ จึงมุ่งหน้าไปบิณฑบาตรที่บ้านข่า 2 ครอบครัวนั้น แม่บ้านของครอบครัวดังกล่าว กำลังนั่งหลามข้าวด้วยกระบอกไม้ไผ่อยู่หน้าบ้าน เขามองข้าพเจ้าอย่างงง ๆ แต่เมื่อข้าพเจ้าชี้ตรงข้าวหลามแล้วมีที่บาตร เขาก็เข้าใจ จากนั้นเขาก็ใส่บาตรให้เป็นประจำ ได้อาศัยบิณฑบาตรของเขาประทังชีวิตตลอดมา

พรรษาที่ 17 พ.ศ. 2502
จำพรรษาที่ถ้ำจันทน์ ดงศรีชมภู
อ.โพนพิสัย

พรรษาที่ 17 นี้ ข้าพเจ้าจำพรรษาอยู่ที่ถ้ำจันทน์แต่เพียงองค์เดียว ระยะมาอยู่แรก ๆ ในขณะเดินจงกรมเวลาพลบค่ำหรือย่ำรุ่ง จะได้ยินเสียงเหมือนคนพากันเดินพูดคุยอยู่บนพลาญหินกันเป็นหมู่ เสียงเด็กก็มี เสียงผู้ใหญ่ก็มี เสียงผู้หญิงก็มากมาย คล้าย ๆ กับไม่ได้อยู่กลางป่ากลางดงเช่นนั้นแหละ พอดึกขึ้นหรือสายเข้าเสียงนั้นก็หายไป บางทีก็ได้ยินเสียงคล้าย ๆ กับม้าวิ่งมาเป็นฝูง มีเสียงคนพูดจาถกเถียงกัน เอะอะผ่านหน้าที่ข้าพเจ้านั่งอยู่ บางวันใกล้สว่าง ได้ยินเสียงเหมือนคนสวดมนต์ไหว้พระทำวัตร เพราะที่ถ้ำจันทน์นี้มีวัตถุโบราณเช่น พระโบราณ ฝังอยู่ในดินมาก เวลาขุดรื้อถ้ำให้ราบเรียบพอจะอยู่อาศัยได้ จะพบแขนพระ เศียรพระ และองค์พระก็มี ส่วนใหญ่แตกเป็นพระเกษรโดยมาก เป็นสถานที่สำคัญมาก รอบบริเวณอุดมไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด เช่น หมูป่า เก้ง กวาง นก ส่วนสัตว์ใหญ่ เช่น เสือ ช้าง หมี ก็ยังอุดมสมบูรณ์ เพราะเป็นป่าเป็นดงจริง ๆ งูใหญ่ เช่น งูจงอางก็มากอยู่ พวกช้าง พวกเสือจะมาเยี่ยมกรายเข้ามาบ่อย ๆ มาจนใกล้ที่เดียว หาอาหารอยู่ในบริเวณเดียวกับมนุษย์ ต่างฝ่ายต่างอยู่ ต่างฝ่ายต่างหากินอยู่ด้วยกันด้วยความสงบสันติดังนี้

ความจริงที่นั้นเป็นที่อยู่ของพวกสัตว์ป่าเขาต่างหากเป็นบ้านของเขา เรามนุษย์ต่างหากที่เป็นผู้ล่วงล้ำก้ำเกินเข้าไปในแดนของเขา จึงต้องเคารพสิทธิของเขา ถ้ำจันทน์อยู่ห่างจากหมู่บ้านมาก ครั้งแรกที่ข้าพเจ้าไปอยู่ต้องอาศัยบิณฑบาตรจากพวกชาวข่าดังกล่าวแล้ว ซึ่งเขาอพยพไปทำนาอยู่ห่างจากถ้ำจันทน์ประมาณ 100 เส้น เดินทางไปตามทางพลาญหิน ทางข้าง กว่าจะถึงทางเกวียนก็ตั้งหลายเส้นทีเดียว บางวันระหว่างทางไปบิณฑบาตร ก็เจอหมู่ช้าง บางวันก็เจอพวกหมีอยู่กลางทาง ...ดังนี้แล **ชีวิตของพระธุดงค์กัมมัฏฐานนี่เสี่ยงต่อความเป็นความตาย ไม่เห็นแก่ความตาย ไม่เห็นแก่ชีวิต เห็นธรรมเป็นของมีคุณค่ามากกว่าชีวิต เห็นชีวิตเป็นของที่ต่ำกว่าธรรม**

การไปบิณฑบาตรที่บ้านข่านั้น โดยมากข้าพเจ้าก็ฉันที่บ้านข่านั้นเอง เพราะหนทางไกลมาก กว่าจะกลับมาได้ก็จะต้องสายมากทีเดียว ถ้ำจันทน์เป็นสถานที่ซึ่งสัปปายะในการภาวนาอย่างยิ่ง อากาศดีมาก จิตรวมเร็ว คิดค้นดี ค้นในกายของเราอย่างไม่ลดละ สามารถภาวนา บำเพ็ญความเพียรได้อย่างเต็มที่ เพราะได้อยู่คนเดียวโดยตลอด

นี่เป็นเวลาพรรษาที่ 17

หลังจากออกพรรษาแล้ว ในระหว่างฤดูแล้ง ที่อยู่ลำพังองค์เดียวที่ถ้ำจันทน์นี้ ได้เกิดอาพาธหนักเป็นไข้ป่า ไม่มียาฉันเลย ปล่อยให้ธาตุขันธ์มันเยียวยาตัวเองไปตามธรรมชาติ ตอนบ่ายเป็นไข้จับสั่น ตอนเย็นพอพลบค่ำไข้ก็หยุดจับ สามารถลงไปกรองเอาน้ำที่เชิงเขาได้ กว่าจะกลับถึงที่พักก็มืดสนิท เป็นอยู่เช่นนี้ทุกวันถึง 1 เดือน ไข้ก็เป็นอยู่ไม่หาย เพราะไม่มียาและอยู่องค์เดียว

ระหว่างที่ยังเป็นไข้อยู่นี้ วันหนึ่งข้าพเจ้าได้นอนภาวนา กำหนดจิตอยู่ ขณะจะเคลิ้มหลับแหล่มิหลับแหล่ อยู่ระหว่างกึ่งกลางความหลับและความไม่หลับนั้น ได้นิมิตภาพว่า โยมบิดาซึ่งสิ้นชีวิตไปแล้ว ตั้งแต่ข้าพเจ้ายังอายุ 16 ปี ได้มาหาโยมบิดานี้ ท่านเป็นหมอพื้นบ้าน ช่วยรักษาไข้ให้เพื่อนบ้านใกล้เคียง ชาวบ้าน

บน : ถ่ายที่ถ้ำจันทน์ เมื่อ ปี 2502 กับศิษย์รุ่นแรกๆ

ล่าง : ถ้ำจันทน์ เมื่อปี 2505 ญาติโยมต้องหาบอาหารเข้าไปเป็นวันๆ ผู้ยืนขวาสุด คือ คุณประพักตร์ โสพลจินดา ที่ท่านอาจารย์เอ่ยถึงบ่อยๆ ในประวัติ.

เขานิยมท่านมาก ปรากฏในนิมิตว่า โยมบิดาได้สะพายร่วมยามาหาข้าพเจ้าและถามว่า

"คุณลูกเป็นอะไร"

ข้าพเจ้าได้บอกท่านว่า *"ป่วยเป็นไข้ป่า ป่วยมาแล้ว 1 เดือน ยังไม่หาย ไม่มียาฉัน"*

โยมบิดาเลยว่า *"เออ...งั้นจะฝนยาให้กิน เดี๋ยวก็หาย"*

ว่าอย่างนั้นแล้ว โยมก็แก้ร่วมยาออก เอาน้ำใส่ขัน แล้วก็ฝนยาใส่ขันน้ำ ในขณะที่โยมบิดาฝนยาอยู่นั้น กลิ่นของยา.....หอมน่าฉัน น่าดื่มจริงๆ ทีเดียว รู้สึกว่าสูดแต่กลิ่นก็พอแล้ว คล้ายๆ กับว่า จะมีกำลังเพิ่มขึ้นเลย เมื่อโยมฝนยาเสร็จแล้ว ก็ยกมาถวายให้ดื่ม ข้าพเจ้าฉันจนหมดยาในขันนั้น

พอฉันเสร็จก็รู้สึกตัวตื่นขึ้นพอดี นึกว่าตัวได้ฉันยาจริงๆ เมื่อได้พิจารณาแล้ว จึงรู้ว่าเป็นเรื่องของนิมิต หรือความฝันต่างหาก ต่อจากนั้นมาวันใหม่ อาการของไข้ก็ลดลงไป จนหายขาด ไม่มีไข้อีกต่อไป และร่างกายก็มีกำลังขึ้น ฉันอาหารก็ได้เป็นปกติ ตั้งแต่นั้นมายังไม่เคยปรากฏการเจ็บป่วยแบบนั้นอีก จะไปอยู่ที่ไหนๆ รู้สึกว่าอาการไข้ไม่มี จะเป็นเพราะเหตุอะไรข้าพเจ้าก็ไม่ทราบ ถ้าจะว่า เป็นเพราะได้ฉันยานั้นของโยมบิดา แต่ก็ไม่ได้ฉันจริงๆ ฉันด้วยนิมิตในความฝันต่างหาก

เมื่อการเจ็บป่วยได้หายสนิทแล้ว ก็ระลึกถึงคุณบิดามารดา ว่าพระคุณของท่านนี้มีมากมายมหาศาลหาประมาณมิได้ เลยแผ่อุทิศส่วนบุญกุศลที่เคยบำเพ็ญมาตั้งแต่เล็กแต่น้อยมาตลอดชีวิต ขออุทิศให้แก่โยมทั้งสอง คือบิดามารดาที่ล่วงลับไปแล้ว ถ้าหากดวงวิญญาณของท่านจะสิงสถิตย์อยู่ ณ ที่แห่งหนตำบลใด คติใด กำเนิดใด ภพใด และชั้นใด ขอให้บุญกุศลที่ข้าพเจ้าอุทิศให้นี้ จงไปถึงโยมทั้งสอง และให้ท่านได้รับส่วนบุญกุศลนี้ เมื่อได้รับแล้ว ขอให้โยมทั้งสองได้พ้นจากทุกข์ภัยอันตรายใดๆ

นึกอุทิศบุญกุศลดังนี้แล้ว ต่อจากนั้น อาการไข้ก็สงบลงโดยเด็ดขาด

พรรษาที่ 18-20 พ.ศ.2503-2505
จำพรรษาที่ ถ้ำจันทน์ (ต่อ)

ต่อมาเมื่อใกล้จะเข้าพรรษา มีเณรองค์หนึ่ง และพ่อขาวเฒ่าคนหนึ่งซึ่งเป็นญาติของข้าพเจ้า และแม่ชีแก่คนหนึ่งมาอยู่ด้วย ก่อนจะเข้าพรรษา 7 วัน โยมอุปฐากซึ่งมีทั้งหมดด้วยกัน 2 ครอบครัวได้มานิมนต์ข้าพเจ้าไม่ให้จำพรรษาอยู่ที่ถ้ำจันทน์ เพราะเขาเห็นว่า พวกเขาเป็นคนจน ไม่มีข้าวกิน กลัวจะเลี้ยงพระเลี้ยงเณรไม่ไหว กลัวพระเณรจะอดข้าวตาย เขาดำริอย่างนี้จึงมาพร้อมกันทั้ง 2 ครอบครัว โดยแต่งหัวหน้าครอบครัวมาพูดนิมนต์ให้ไปจำพรรษาที่อื่น ไม่ให้จำพรรษาที่ถ้ำจันทน์

ข้าพเจ้าเลยบอกโยมทั้งสองนั้นว่า เดี๋ยว.....วันนี้ก็จวนจะหมดเวลาแล้ว พรุ่งนี้จึงค่อยพิจารณากัน ขอปรึกษาเณรและผ้าขาวก่อน

แล้วชาวบ้านทั้ง 2 คน เขาก็ลากลับบ้าน ตกพลบค่ำ เวลากลางคืน ข้าพเจ้าก็ประชุม เณร ผ้าขาว และแม่ชีว่า *ศรัทธาที่เขาอุปฐากพวกเราเขานิมนต์ให้พวกเราหนีไปจำพรรษาที่อื่น เพราะเขาไม่มีข้าวให้พวกเรา ฉัน เขากลัวพวกเราจะอดตาย เขาอยากให้ไปอยู่ที่อื่น ซึ่งคงจะอุดมสมบูรณ์กว่า พวกเราจะว่าอย่างไร*

แม่ชีแก่ได้ยินดังนั้น ก็พูดขึ้นว่า *"เออ...ดี เขานิมนต์ให้หนี ก็หนีชิ เขาไม่มีข้าวให้กิน เราจะอยู่ทำไม"* แม่ชีแก่ว่า *"ตั้งแต่เขาไม่นิมนต์ ก็ว่าจะหนีอยู่แล้ว ที่นี่อดอยากแท้ ๆ!"*

เมื่อข้าพเจ้าถามเณร เณรก็ว่าจะไป ถามผ้าขาวเฒ่า ผ้าขาวเฒ่าก็ว่าจะไปทั้งนั้น ข้าพเจ้าเลยถามว่า *จะไปวันไหน* เขาก็ว่า *จะไปวันพรุ่งนี้*

- *จะไปจำพรรษาที่ไหน*
- *จะไปจำพรรษาที่บ้านขี้เหล็ก ดงหม้อทอง* .... เขาว่า

ข้าพเจ้าจึงว่า *"เออ -- พากันไปเสีย"*

ยายชีแก่จึงย้อนถามข้าพเจ้าว่า .... *"อ้าว อาจารย์ไม่ไปหรือ"*

ข้าพเจ้าตอบว่า *"สำหรับอาตมาไม่ไปแล้ว เพราะอาตมาตั้งใจว่าจะจำพรรษาอยู่ที่ถ้ำจันทน์นี้"*

ยายชีแก่ว่า *"จำพรรษาอย่างไร เขาไม่มีข้าวให้กิน จะกินอะไร"*

ข้าพเจ้าตอบแม่ชีว่า *"ไม่มีข้าวก็ไม่กิน กินแต่น้ำก็ได้ เพราะว่าข้าวก็ได้เคยกินมาแล้วตั้งแต่วันเกิดจนถึงวันนี้ เมื่อกินข้าวอยู่ มันภาวนาไม่เป็น ทีนี้ มันไม่มีข้าวกิน ก็ไม่กินมัน อดอยู่อย่างนั้น กินน้ำแทนเอาก็ได้ กินใบเม่าก็ได้"*

แม่ชีถามว่า *"ใครจะเอาใบเม่ามาถวาย"*

ข้าพเจ้าบอกว่า *"ถ้าไม่มีใบเม่า ก็กินน้ำ จะขอจำพรรษาที่นี้ ไม่ไปไหนแล้ว ถึงจะอดข้าวไม่กินก็ยอมตาย ในพรรษานี้จะไม่ถอยหลัง จะประกอบแต่ความพากความเพียร คุณงามความดีเท่านั้น จะขอตายอยู่ในคุณงามความดี ไม่ไปเป็นเด็ดขาด พวกเณร แม่ขาว พ่อขาว จะไปก็ไปเถอะ ไม่ต้องห่วงอาตมา อาตมาไม่ไป จะตายก็ตายเถอะ ตายในขณะทำความพากความเพียร จะได้เป็นเกียรติประวัติสืบต่อไปว่า พระธุดงค์กัมมัฏฐานเป็นผู้มีใจเด็ดเดี่ยว ไม่มีข้าว ไม่มีอาหารกิน ก็ยอมอดข้าว อดอาหาร อุตส่าห์จำพรรษาที่ถ้ำจันทน์ ทำความพากความเพียรจนตายเพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่วงศ์ปฏิบัติต่อไป เราไม่ไปแล้ว!"*

เมื่อข้าพเจ้าประกาศเด็ดขาดเช่นนั้น เณร ผ้าขาว แม่ชี ก็เลยว่า *"ถ้าอาจารย์ไม่ไป พวกผมก็ไม่ไป อาจารย์ตาย ก็ตายด้วย"*

รุ่งขึ้นตอนเช้าข่าสองคนนั้นได้ร้องไห้มาถวาย จังหัน ก็ถามว่า *โยม ร้องไห้ทำไม* ตอบว่า *ร้องไห้เพราะเสียใจ เมื่อคืนนี้ผมนอนไม่หลับตลอดคืนเลย ที่นิมนต์อาจารย์หนี ไม่ให้จำพรรษา ผมไม่สบายใจเลย ได้รับความเดือดร้อนตลอดคืน พวกผมขอนิมนต์อาจารย์ใหม่ ขออภัยจากอาจารย์ด้วย อย่าให้เป็นบาปเป็นกรรมต่อไป พวกผมขอนิมนต์อาจารย์ให้จำพรรษาอยู่ที่นี่ โปรดพวกผมด้วย ถ้าหากไม่มีข้าวกิน พวกผมจะยอมตายก่อนอาจารย์ ไม่ให้อาจารย์ตายเลย ควายของผมมีอยู่ 2 ตัว ผมจะขายควายนี่แหละ ซื้อข้าวเลี้ยงอาจารย์ให้ตลอดพรรษา*

ข้าพเจ้าได้ฟังก็อนุโมทนาในศรัทธาของเขา แม้เขาจะเป็นคนจนยากลำบากยากแค้นแสนสาหัสเพียงใด แต่จิตใจก็ฝักใฝ่ใคร่ต่อการทำบุญ ยอมสละแทบจะสมบัติเครื่องมือทำกินทั้งหมดที่มี เพื่อบำเพ็ญทาน น่าสรรเสริญในจิตใจของเขายิ่งนัก จึงบอกปลอบใจเขาว่า *ไม่เป็นไรหรอกโยม อย่าลำบากถึงกับต้องขายควายเลย ทุกสิ่งทุกอย่างก็คงจะเป็นไปเอง ดีไปเอง ไม่ต้องกังวล*

อนุโมทนา และให้กำลังใจเขาแล้ว โยมสองคนก็มีสีหน้าชื่นบานขึ้นทันที ด้วยความอิ่มอกอิ่มใจ และลากลับบ้านไป

ตกลงเลยอยู่จำพรรษาที่ถ้ำจันทน์ ทำความพากความเพียรด้วยกันทั้งหมด ไม่ได้หนีไปไหน ทำความเพียรกันด้วยความสะดวกสบายทีเดียว เพราะเป็นที่สงบวิเวกดีมาก สัตว์ป่าก็มาก ภาวนาจิตรวมลงอย่างรวดเร็วถึงฐาน

ต่อมาข่าวที่ว่า มีพระมาอดข้าวอดน้ำ ชาวบ้านมานิมนตร์ให้หนีไม่ให้อยู่จำพรรษาด้วยอดอยากไม่มีข้าวจะใส่บาตรให้กิน ก็ไม่ยอมไปนี้ ได้แพร่ไปถึงชาวบ้านรอบ ๆ นอกด้วย ชาวบ้านเหล่านั้นเขาก็มาสืบดู เห็นว่าถ้ำจันทน์กันดารมากจริง พวกหมู่บ้านไกล ๆ โดยรอบนอก เช่น ที่บ้านมาย ก็เลยแต่งกันให้ส่งอาหาร 7 วันต่อครั้ง .... 7 วันต่อครั้ง และข่าวนี้ได้แพร่ต่อไปถึง อำเภอบึงกาฬ เวลานั้นคุณหมอประพักตร์ โสพสจินดา เป็นหัวหน้าหมออนามัยประจำอยู่บึงกาฬทราบเรื่อง ก็ส่งคนไปสืบดูบ้าง เห็นว่าถ้ำจันทน์อยู่ลึกถึงกลางป่า และกันดารมาก จึงรวบรวมกันช่วยส่งอาหารมาให้ฉันที่ถ้ำจันทน์ทุก 7 วันต่อครั้งด้วย การเดินทางแม้จะลำบากมาก ด้วยไม่มีรถ ต้องหาบหามบุกป่ากันมาเป็นวัน ๆ จึงถึง แต่ก็เพียรพยายามกันมา นับว่ามีศรัทธาอันแรงกล้า น่าอนุโมทนายิ่ง

> ในพรรษานั้น จึงแทนที่จะอดอยาก การขบฉันกลับค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ดี ไม่อด ไม่อยาก ไม่ขาด ไม่หิว สะดวกสบาย ให้โอกาส พระเณร ชี และผ้าขาว ได้บำเพ็ญภาวนากันอย่างเต็มที่ ความสะดวกสบายและอุดมสมบูรณ์นั้น คงจะเป็นอานิสงส์ของขันติความอดทนก็เป็นได้

เมื่อออกพรรษาแล้ว พวกเณร ผ้าขาว และแม่ขาว ได้พากันกลับบ้านกันหมดเหลือข้าพเจ้าองค์เดียว ต่อมาหลวงปู่เจ้าอาวาสวัดมีชื่อแห่งหนึ่ง ท่านได้มาอยู่ร่วมด้วย เพราะท่านได้ข่าวว่าที่ถ้ำจันทน์นี้ภาวนาดี ท่านจึงมุ่งมาขออยู่ด้วย โดยบอกว่า ท่านจะมาทำความเพียรอย่างอุกฤษฏ์

ระหว่างฤดูแล้ง ขณะที่อยู่ร่วมกันกับหลวงปู่องค์นี้ที่ถ้ำจันทน์ ตั้งแต่เดือนธันวาคม จนถึงเดือนกรกฎาคมนั้น ได้ปฏิบัติร่วมกัน และได้สนทนาปราศรัยฝ่ายปฏิบัติธรรม ทั้งด้านภายนอกและภายใน เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ความเห็นของกันและกัน หลวงปู่ท่านได้เล่าประวัติความเป็นมาในการภาวนาปฏิบัติธรรมของท่านให้ฟังว่า

ในสมัยที่ท่านยังอยู่ที่วัดบ้านของท่านนั้น ท่านได้เข้านิโรธสมาบัติ กำหนดสามวันบ้าง เจ็ดวันบ้าง จึงออกจากที่ภาวนา

ข้าพเจ้าย้อนถามท่านว่า วิธีเข้านิโรธนั้น เข้าอย่างไร

ท่านว่า *"เมื่อพิจารณาไป หรือบริกรรมไป จิตวางอารมณ์ มันรวมอยู่เฉพาะจิตใสบริสุทธิ์หมดจดอยู่อย่างนั้น มันวางเวทนา ไม่มีเวทนา ไม่ปรากฏเวทนาทางกายหรือทางธาตุขันธ์เลย จิตออกจากธาตุ อยู่เฉพาะจิตล้วน ๆ บริสุทธิ์ ใสสะอาด อยู่อย่างนั้น มีความสุขมาก"*

ข้าพเจ้าถามว่า *"เวลาจิตถอนจากขณะ เป็นอย่างไร"*

ท่านตอบว่า *"เวลาจิตถอนจากขณะ ก็เบากายเบาใจ ทำให้กายและใจสบายดี มีความเบิกบานกายและใจ ชุ่มชื่นอยู่ตลอดเวลา"*

ข้าพเจ้าได้เรียนถามท่านว่า *"เวลาปกติอยู่ด้วยอะไร"*

ท่านบอกว่า *"เวลาปกติ ก็อยู่ด้วยความสงบ และมีความปีติยินดีต่อจิตของตนที่รวมลงสู่ภวังค์ หรือฐีติจิตนั้น ๆ"*

เมื่อท่านว่าอย่างนั้น ข้าพเจ้าก็เลยถามว่า *"นิโรธะ แปลว่า ดับทุกข์ ตัวนี้หรือ คือ ตัวดับทุกข์"*

ท่านก็รับว่า *"ใช่-ตัวนี้แหละ ตัวดับทุกข์ เพราะเวลาเข้าไป ไม่มีทุกขเวทนาอะไร ความเจ็บปวดรวด*

ร้าวแม้แต่นิดหน่อยก็ไม่ปรากฏในขณะนั้น"

ท่านอธิบายเรื่องนิโรธเช่นนั้น ข้าพเจ้าเลยย้อนถามอีกว่า *"เมื่อเป็นเช่นนี้ นิโรธะ ท่านแปลว่า ผู้ดับทุกข์ คือไม่มีทุกข์ ก็แปลว่า ดับหมด ก็เป็นพระนิพพานเท่านั้น ตัวนี้หรือคือ ตัวพระนิพพาน...? นิโรธ นี้หรือ?"*

ท่านก็ตอบว่า *"ใช่ เป็นนิพพาน"*

ข้าพเจ้าก็เลยยุติเรื่องนี้ไว้ก่อน ต่อจากนั้นก็ชวนท่านสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ในทางภาวนาด้านอื่นต่อไป

ข้าพเจ้าไม่เคยเข้านิโรธชนิดนี้สักครั้งเดียว ในสมบัติของข้าพเจ้าก็ไม่มีอะไร เมื่อสนทนากันแล้วก็เลิกกันไป และข้าพเจ้าก็เลยลองนำการเข้านิโรธของหลวงปู่ไปพิจารณาดู วันหนึ่ง พอพิจารณาไป จิตก็ค่อยสงบลง....สงบลง จิตหนึ่งเลยพูดขึ้นว่า.... นิโรธนี้ยังเป็นสังขารอยู่ ทำไมจึงเป็นสังขาร-ข้าพเจ้าซักดู เพราะเหตุว่า นิโรธ นี้ยังมีการเกิดและการดับ คือมีการเข้าและการออก ไม่ขาดจากเหตุและปัจจัยอันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ คือ ตัวสังโยชน์ ตัวสมุทัย ตัวตัณหา ตัวอาสวะ และตัวกิเลส เพราะจิตชนิดนี้ ถ้าเข้าไปรวมแล้วก็เหมือนกับว่าไม่มีกิเลส แต่เมื่อถอนออกมาก็เป็นจิตธรรมดา เป็นนิโรธที่ไว้ใจไม่ได้

ข้าพเจ้าจึงมาคำนึงถึงโอวาทที่ท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทัตตะมหาเถระได้เคยเล่าเรื่องการเข้านิโรธของพระอาจารย์ลูกศิษย์ท่านองค์หนึ่งให้ฟัง ขณะที่ข้าพเจ้าอยู่จำพรรษาร่วมกับท่านท่านได้ประกาศให้บรรดาสานุศิษย์ทั้งหลายทราบทุก ๆ องค์ว่า ในสมัยหนึ่ง ท่านอาจารย์องค์นั้นได้เข้าไปนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น ท่านได้ถามท่านอาจารย์องค์นั้นว่า

"ท่าน....จากกันไปนาน การภาวนาเป็นอย่างไรบ้าง ดีหรือไม่"

ท่านอาจารย์องค์นั้นตอบถวายท่านพระอาจารย์มั่นว่า *"กระผมเข้านิโรธอยู่เสมอ ๆ"*

"เข้าอย่างไร?"

"น้อมจิต เข้าสู่นิโรธ"

ท่านพระอาจารย์มั่น ย้อนถามว่า *"น้อมจิตเข้านิโรธ น้อมจิตอย่างไร"*

ก็ตอบว่า *"น้อมจิตเข้านิโรธ ก็คือ ทำจิตให้สงบแล้วนิ่งอยู่ โดยไม่ให้จิตนั้นนึกคิดไปอย่างไร ให้สงบและทรงอยู่อย่างนั้น"*

"แล้วเป็นอย่างไร เข้าไปแล้วเป็นยังไง" ท่านพระอาจารย์มั่นซักถาม

"มันสบาย ไม่มีทุกขเวทนา"

ท่านพระอาจารย์มั่นถามว่า *"เวลาถอนเป็นอย่างไร"*

ท่านอาจารย์องค์นั้นตอบว่า *"เวลาถอนก็สบาย ทำให้กายและจิตเบา"*

"กิเลสเป็นอย่างไร"

"กิเลสก็สงบอยู่เป็นธรรมดา แต่บางครั้งก็มีกำเริบขึ้น"

พอถึงตอนนี้ ท่านพระอาจารย์มั่นจึงได้ประกาศเรื่องนิโรธให้บรรดาสานุศิษย์ทราบทั่วกันว่า

"นิโรธแบบนี้ นิโรธสมมติ นิโรธบัญญัติ เพราะเป็นนิโรธที่น้อมเข้าเอง ไม่มีตัวอย่างว่าพระอรัยเจ้าน้อมจิตเข้านิโรธได้ ใครจะไปน้อมจิตเข้าได้ เมื่อจิตยังหยาบอยู่ จะไปน้อมจิตเข้าไปสู่นิโรธที่ละเอียดไม่ได้ เหมือนกับบุคคลที่ใส่ช้างเข้ารูปู ใครเล่าจะใส่เข้าได้ รูปูมันรูเล็ก ๆ หรือเหมือนกับบุคคลที่เอาเชือกเส้นใหญ่จะไปแหย่ร่อยเข้ารูเข็ม มันจะร่อยเข้าไปได้ไหม...? เพราะนิโรธเป็นของที่ละเอียด จิตที่ยังหยาบอยู่จะไปน้อมเข้าสู่นิโรธไม่ได้ เป็นแต่นิโรธน้อม นิโรธสมมติ นิโรธบัญญัติ นิโรธสังขาร นิโรธหลง...!"

แล้วท่านก็เลยอธิบาย เรื่องนิโรธ ต่อไปว่า

"นิโรธะ" แปลว่า ความดับ คือ ดับทุกข์ ดับเหตุดับปัจจัย ซึ่งเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้เกิดทุกข์ทั้งหลาย ดับอวิชชา ดับตัณหานั่นเอง จึงเรียกว่า เป็นนิโรธ อย่าไปถือเอาว่าจิตที่ไปรวมลงสู่ภวังค์ หรือฐีติจิต จิตเดิม เป็นนิโรธ มันใช้ไม่ได้-ท่านว่า-จิตชนิดนั้นถ้าขาดสติปัญญาพิจารณาทางวิปัสสนาแล้ว ก็ยังไม่ขาดจาก

สังโยชน์ ยังมีสังโยชน์ครอบคลุมอยู่ เมื่อถอนออกมาก็เป็นจิตธรรมดา เมื่อกระทบกับอารมณ์ต่าง ๆ นานเข้า ก็เป็นจิตที่ฟุ้งซ่านและเสื่อมจากความสงบหรือความรวมชนิดนั้น

ท่านพระอาจารย์มั่นได้ประกาศให้ทราบว่า

"ผมก็เลยไปพิจารณาดูนิโรธของพระอริยเจ้าดูแล้ว ได้ความว่า นิโรธะ แปลว่า ความดับ ดับเหตุ ดับปัจจัย ที่ทำให้เกิดทุกข์ทั้งหลาย คือ ทำตัณหาให้สิ้นไป ดับตัณหาโดยไม่ให้เหลือ ความละตัณหา ความวางตัณหา ความปล่อยตัณหา ความสละ สลัด ตัด บาด จากตัณหา นี้ จึงเรียกว่า "นิโรธ"

นี่เป็นนิโรธ ของพระอริยเจ้า..... ท่านว่า

นิโรธของพระอริยเจ้านั้นเป็น "อกาลิโก" *ความเป็นนิโรธ การดับทุกข์อยู่ตลอดเวลา ไม่อ้างกาล ไม่อ้างเวลา ไม่เหมือน* "นิโรธ" *ของพวกฤาษีชีไพรภายนอกศาสนา ส่วนนิโรธของพวกฤาษีชีไพรภายนอกศาสนานั้น มีความมุ่งหมายเฉพาะ อยากแต่จะให้จิตของตนรวมอย่างเดียว สงบอยู่อย่างเดียว วางอารมณ์อย่างเดียว เมื่อจิตถอนจากอารมณ์แล้ว ก็ไม่นึกน้อมเข้ามาพิจารณาให้รู้เห็นสัจจธรรม คือให้รู้ทุกข์ รู้เหตุให้เกิดทุกข์ ธรรมเป็นที่ดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์ ยินดีเฉพาะแต่จิตที่สงบหรือรวมอยู่เท่านั้น ว่าเป็นที่สุดของทุกข์เมื่อจิตถอนก็ยินดี เอื้อเฟื้อ อาลัย ในจิตที่รวมแล้วก็เลยส่งจิตของตนให้ยึดในเรื่องอดีตบ้าง อนาคตบ้าง ปัจจุบันบ้าง ส่วนกิเลส ตัณหานั้นยังมีอยู่ ยังเป็นอาสวะนอนนิ่งอยู่ภายในหัวใจ*

ท่านเลยอธิบายถึงนิโรธของพระพุทธเจ้า และพระอริยเจ้าต่อไปว่า

นิโรธ คือ ความดับทุกข์ ของพระอริยเจ้านั้น ต้องเดินตาม มัชฌิมปฏิปทา....ทางสายกลาง คือ ความเห็นชอบ ดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจไว้ชอบ...นี่จึงจะถึงนิโรธ คือความดับทุกข์ ดับเหตุให้เกิดทุกข์ นิโรธของพระอริยเจ้านั้น เป็นนิโรธอยู่ตลอดกาลเวลา ไม่อ้างกาล ไม่อ้างเวลา ไม่อ้างกาลนั้นจึงจะเข้านิโรธ กาลนี้จึงจะออกนิโรธ ไม่เหมือนนิโรธของพวกฤาษีชีไพรภายนอกพระพุทธศาสนา

นี่เป็นคำสอนของท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทัตตะมหาเถระ ที่ได้แสดงไว้ ข้าพเจ้าจำความนั้นได้

เมื่ออยู่ร่วมกับหลวงปู่องค์นั้น ได้สนทนาธรรมะแลกเปลี่ยนความรู้ความเห็นซึ่งกันและกันอย่างเป็นที่พอใจ อยู่มาวันหนึ่ง หลวงปู่ท่านก็เข้านิโรธอีก ท่านเข้าอยู่ 3 วัน แล้วจึงออกบิณฑบาตร ข้าพเจ้าเรียนถามท่านว่า เข้านิโรธเป็นอย่างไรบ้าง

ท่านก็ตอบว่า สบายดี จิตมันรวมดี ไม่มีความเจ็บปวดใด ๆ ร่างกายจิตใจสบายดี ข้าพเจ้าถามต่อว่า เวลาถอนจากนิโรธ เป็นอย่างไร ท่านตอบว่า จิตก็สบาย ใจก็สบาย กายก็สบาย จิตเบา กายเบา สบายดี

อยู่มาข้าพเจ้าได้นิมิตเกี่ยวกับท่านว่า ในนิมิตของข้าพเจ้านั้น ปรากฏเห็นหลวงปู่ท่านนั่งอยู่ในกลด ในมุ้ง นั่งภาวนาหลับตานิ่งอยู่ ข้าพเจ้าก็เลยเข้าไปหาท่าน เปิดมุ้งออก แล้วทักท่านว่า - **หลวงพ่อดีแต่นั่งสงบอยู่อย่างเดียว ไม่เปลี่ยนอิริยาบถ เดี๋ยวเป็นง่อย เป็นโรคเหน็บชา หรืออัมพาตตาย ต้องออกไปเดินจงกรมเปลี่ยนอิริยาบถและพิจารณาบ้างซิครับ** ....ในนิมิตนั้น พอท่านได้ยินข้าพเจ้าทัก ท่านก็ลุกจากที่ เปลี่ยนไปเดินจงกรมทันที

ข้าพเจ้าจึงมาพิจารณานิมิตนี้ ได้ความเป็น 2 นัย คือ นัยหนึ่ง ถ้าหลวงปู่เกิดป่วยไข้ ไม่สบาย ก็จะป่วยหนักจนแทบประดาตาย แต่ไม่ถึงตาย นัยที่สอง ถ้าภาวนาก็จะได้บรรลุคุณธรรมเป็นที่พอใจ หายสงสัยทีเดียว

รุ่งเช้าพอออกไปบิณฑบาตรด้วยกัน ข้าพเจ้าก็เล่าให้ท่านฟังว่า เมื่อคืนนี้ข้าพเจ้าได้นิมิตถึงหลวงพ่อ ท่านก็ถามว่า นิมิตอะไร ข้าพเจ้าก็เล่าว่า .... นิมิตได้เห็นหลวงพ่อนั่งภาวนาอยู่ในกลด หลับตานั่งนิ่งอยู่

อย่างเดียว ผมได้ไปหาท่านและบอกท่านว่า หลวงพ่ออย่านั่งมาก สงบมาก ให้ออกเดินจงกรมบ้าง เดี๋ยวจะเป็นโรคเหน็บชา อัมพาต ให้ออกเดินจงกรมเสียบ้าง ให้พิจารณาบ้าง พอหลวงพ่อได้ยินผมทักดังนั้น หลวงพ่อก็ออกไปเดินจงกรมกับผม

หลวงปู่ได้ถามว่า *"ท่านพิจารณานิมิตแล้ว ได้ความว่าอย่างไร"*

ข้าพเจ้าเลยเรียนท่านว่า **"พิจารณาได้ความเป็น 2 นัย นัยแรกถ้าหลวงพ่อป่วย ก็จะป่วยมาก แทบประดาตาย แต่ไม่ตาย นัยที่สอง ถ้าหลวงพ่อภาวนาต่อไป จะได้บรรลุธรรมจนเป็นที่พอใจ อาจจะถึงที่สุดหายสงสัย"**

หลังจากที่สนทนากันนั้นสามวัน หลวงปู่ก็มีอาการเจ็บป่วยขึ้น เมื่อท่านไม่สบายท่านก็เข้านิโรธอีก เพื่อระงับอาการป่วยนั้นให้หายไป ท่านเข้าอยู่ 3 วัน จึงออกจากนิโรธเมื่อออกจากนิโรธ อาการเจ็บป่วยก็ยังไม่หาย ข้าพเจ้าเลยเข้าไปเรียนถามท่านว่า

"เป็นอย่างไรบ้างครับ หลวงพ่อ อาการป่วยไข้"

ท่านก็ตอบว่า *"เวลาจิตมันรวม อาการป่วยไข้ก็ไม่มี อยู่สบาย แต่เวลาจิตมันถอนออกมาจากการรวม โรคภัยไข้เจ็บก็ยังอยู่อย่างเก่า ไม่ลดละจากธาตุขันธ์เลย"*

ข้าพเจ้าเรียนถามว่า *"เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจะทำอย่างไรล่ะครับ"*

ท่านตอบว่า *"ถ้าเป็นเช่นนี้ ก็ต้องเข้านิโรธบ่อย ๆ เพื่อดับเวทนา"*

ข้าพเจ้าก็เลยย้อนเตือนสติท่าน *"นิโรธอย่างนี้ ก็เป็นนิโรธหลบหลีกเวทนา ไม่ใช่นิโรธที่พิจารณาดับเวทนาเลยน่ะซีครับ"*

ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันในขณะนั้น

อยู่มาวันหลัง ท่านว่า *"เมื่อคืนนี้ผมได้นิมิต พิจารณาแล้วเห็นว่า อายุร่างกายเจ็บป่วยคราวนี้ เห็นทีจะดับเสียแล้ว ชีวิตของผมคงมาถึงเพียงแค่นี้ ผมอาจจะตายในคราวนี้"*

ข้าพเจ้าเลยย้อนถามท่านว่า *จริงหรือ*

ท่านก็ว่า - *จริง*

ข้าพเจ้าจึงอธิบายเรื่องความตายถวายท่านว่า

ความตายมี 2 ชนิด คือ หนึ่ง ธาตุขันธ์มันตาย ขาดจากลมหายใจ - สองกิเลสมันตาย ถามท่านว่า *ท่านหมายเอาความตายแบบไหน*

ท่านก็บอกว่า **"ตายแบบที่หนึ่ง ธาตุขันธ์มันตาย ขาดจากลมหายใจ"**

ถามท่านว่า *"เหตุไฉนหลวงพ่อจึงทราบ"*

"ทราบซิ เวลาผมเข้านิโรธสมาบัติ จิตถอนออกมาพิจารณาชีวิตสังขารของตนเห็นว่าจะดับนี่นา" ท่านตอบตามความเห็นของท่าน

"แล้วหลวงพ่อ เคยเชื่อไหม-?"

"เคยเชื่อ" ท่านว่า *"ผมเคยพิจารณาอย่างนี้ ได้ผลและรู้เห็นตามเป็นจริงมาทุกราย"*

เลยย้อนถามท่านอีก *"เวลาหลวงพ่อเข้านิโรธครั้งนี้เป็นอย่างไร"*

"มันสบาย.....สบาย" ท่านว่า *"ไม่มีทุกขเวทนา เวลาออกมามีแต่ทุกข์มีแต่ร้อน ผมไม่อยากออกเลย อยากเข้านิโรธอยู่อย่างนั้นตลอดไป"*

ข้าพเจ้าทัวงท่านว่า *"นิโรธที่หลวงพ่อเข้านั้น เป็นนิโรธที่ดับเวทนาไม่ได้ ดับได้แต่เวลามันเข้าไป แต่เวลาที่มันไปรวมอยู่นั้น ถ้าพิจารณาโดยละเอียด มิใช่เป็นการดับแต่เป็นการหลบหลีกไป ไม่สู้เวทนาต่างหาก นิโรธแบบนี้เป็นนิโรธที่ขาดสติ ขาดปัญญา"* ข้าพเจ้า

อธิบายให้ท่านฟัง แล้วก็ยกนิมิตที่เคยเรียนให้ท่านฟัง สมัยไปบิณฑบาตรด้วยกันว่า *"สำหรับผมนี้ ยังไม่เห็นด้วยว่า หลวงพ่อจะตายในครั้งนี้ ผมได้กราบเรียนนิมิตให้หลวงพ่อฟังแล้วและได้กราบเรียนการพิจารณานิมิตให้ท่านฟังแล้วเป็น 2 นัย นัยหนึ่ง หลวงพ่อป่วยหนัก แต่ไม่ถึงแก่ความตาย นัยที่สอง ทางด้านภาวนา หลวงพ่อจะได้บรรลุคุณธรรมสูง อาจจะสูงสุดด้วย.... นี่เคยเรียนถวายเมื่อตอนบิณฑบาตรด้วยกัน หลวงพ่อจำได้ไหมครับ....?"*

ท่านก็ว่า *จำได้ครับ*

ข้าพเจ้าจึงว่า "ผมว่า ไม่เป็นไรครับ ไม่ตาย แต่หลวงพ่อจะป่วยหนักเท่านั้น ไม่ตาย กิเลสมันจะตายต่างหาก อย่าวิตกวิจารณ์เลยครับ"

อย่างไรก็ตาม เห็นหลวงปู่ยังสังเลอยู่ ข้าพเจ้าก็ขอให้ท่านพิจารณาของท่านเองอีกครั้งในคืนวันนี้ สนทนากันแล้ว ข้าพเจ้าก็ลาจากมา วันหลังเมื่อข้าพเจ้าเข้าไปเยี่ยมท่านอีก ท่านก็ว่า - พิจารณาซ้ำแล้ว ปรากฏผลอย่างเก่าที่บอกไว้ คือถึงที่สุดสังขารแล้ว แน่นอนทีเดียวต้องตายแน่ ๆ

เมื่อท่านตัดสินใจว่าจะต้องตายแน่นอน ก็ได้ขอให้ข้าพเจ้าและชาวบ้านช่วยกันทำหีบศพมาให้ท่าน และท่านขอให้แจ้งข่าวไปถึงท่านอาจารย์และญาติโยมของท่านที่จังหวัดวัดของท่าน ให้ทราบด้วยว่า ท่านได้ปลงชนมายุสังขารแล้ว ข้าพเจ้าจำต้องส่งข่าวไปตามที่ท่านขอร้อง เรื่องหีบศพก็เช่นกัน ข้าพเจ้าไม่อยากจะทำเลย แต่ท่านก็เคี่ยวเข็นขอร้องอยู่นั่นแล้ว เกรงใจกันว่า ท่านเป็นผู้มีอายุ และเจ็บไข้ ก็จำต้องยอมทำตามคำของท่าน เมื่อทำเสร็จแล้ว เอามาไว้ข้างเคียงท่าน ให้ท่านดู....ตามใจท่าน ท่านก็พิจารณาความตายไป อาการป่วยของท่านก็ค่อยทุเลาลงเรื่อย ๆ จนหายขาด

ครั้นหายขาดแล้ว ท่านก็มาพิจารณาเรื่องนิมิตที่ท่านปลงสังขารร่างกายแล้วบ่นพึมพำว่า สังขารมันว่าจะตาย ทำไมไม่ตาย มันเป็นอย่างไร ทำไมมันหลอกลวง ญาณเป็นอย่างไรเสื่อมไปแล้วไว้ใจไม่ได้แล้ว ข้าพเจ้าได้โอกาสจึงเข้าไปสนทนากับท่าน และให้อุบายท่านว่า ....*อย่างนี้ละ โบราณท่านว่า ฟานหรือเก้ง มันตื่นขี้ของมัน คือ เก้งมันขี้แล้วพอขี้มันหลุดออกจากตัว มันก็ตื่นขี้ของมัน เข้าใจว่า มนุษย์ขว้างดินใส่มัน มันจึงตกใจร้อง กระโดดโลดเต้นวิ่งหนีไป*

"หลวงพ่อตื่นนิมิตของหลวงพ่อ ผมได้เรียนให้ทราบแล้วว่า ถ้าป่วย ก็ป่วยหนัก แต่ก็ไม่ตาย ..... นี่เป็นฝ่ายป่วย ถ้าเป็นฝ่ายภาวนา ทางด้านธรรมะก็จะบรรลุธรรมอย่างเป็นที่พอใจ หายสงสัย เพราะในขณะผมนิมิตเห็นหลวงพ่อนั่งในกลดมีแต่ภาวนาอย่างเดียวนี้หมายความว่า หลวงพ่อมีแต่พักความสงบอย่างเดียว ใช้แต่ความสงบอย่างเดียว อยู่ด้วยความสงบอย่างเดียว ชมแต่ความสงบอย่างเดียว แล้วบังคับหรือบริกรรมให้แต่จิตรวมอย่างเดียว เมื่อจิตรวมก็มัวชมเชย ยินดีในจิตรวม เมื่อจิตถอน ก็ไปยึดถือเอาจิตที่รวมนั้นเป็นอารมณ์ .... อยู่อย่างนั้น ไปยึดถือเรื่องอดีต อนาคต ไม่เห็นปรากฏว่า จิตของหลวงพ่อตัดสังโยชน์ตอนไหน แล้วถือว่า จิตรวม นั้นแลเป็นนิโรธ....ถ้าหลวงพ่อทำอย่างนี้ มันก็ตกอยู่ในสังขารนั่นเอง มันไม่พ้นไปจากทุกข์ เวลาจิตถอนขึ้นมาก็โดนทุกข์อยู่นั่นแหละ เพราะละไม่ได้แล้ว

จะมาปลงสังขาร ปลงชีวิตว่าจะตายเท่านั้นเอง"

"ส่วนนิโรธของพระอริยเจ้านั้น หาเป็นเช่นนั้นไม่ เมื่อจิตของท่านลงสู่ฐีติจิต ถอนจากฐีติจิตแล้ว ท่านก็พิจารณา สาวหาเหตุ หาปัจจัยของธรรมทั้งหลาย พิจารณาทุกข์พิจารณาเหตุให้เกิดทุกข์ แล้วมันก็รู้เรื่องกันเท่านั้น ท่านก็ดับทุกข์ ดับเหตุให้เกิดทุกข์ได้เท่านั้น นี่เป็นนิโรธของพระอริยเจ้า....นี่แหละครับ ผมได้ฟังโอวาทของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ ขณะที่ได้จำพรรษาร่วมกับท่าน ท่านได้เล่าเรื่องนิโรธสมาบัติให้ฟัง โดยเหตุที่มีศิษย์ของท่านองค์หนึ่ง เล่าเรื่องเข้านิโรธถวายให้ท่านฟัง"

แล้วข้าพเจ้าก็เล่าเรื่องนิโรธที่ท่านพระอาจารย์มั่น สั่งสอนสานุศิษย์ให้หลวงปู่บัวทราบโดยละเอียด และเสริมว่า

"ท่านย้ำว่า นิโรธของพระอริยเจ้านั้น เป็นนิโรธอยู่ตลอดกาลเวลา ไม่อ้างกาล อ้างเวลา ไม่ใช่กาลนั้นจึงจะเข้านิโรธ กาลนี้จึงจะออกนิโรธ เป็นความดับทุกข์อยู่ตลอดกาล ตลอดเวลา เป็นนิโรธที่ดับสังขาร ไม่มีสังขารแล้วพ้นจากทุกข์ ท่านพระอาจารย์มั่นท่านว่าจะเรียกนิพพานก็ได้ วิสุทธิธรรมก็ได้ อมตธรรมก็ได้ เป็นธรรมที่ไม่ม้วยมรณ์ คือไม่ตาย เป็นธรรมที่อยู่เหนือโลก พ้นโลก หมดสมมติ หมดบัญญัติ หมดกริยา เป็นอกิริยา ไม่มีการไปการมา นี้เรียกว่า นิโรธ.... สมกับที่ว่า พราหมณ์ผู้มีเพียรเพ่งอยู่ เห็นอยู่ ปรากฏอยู่ ซึ่งธรรมทั้งหลาย แก่พราหมณ์ทั้งหลายผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ ด้วยสติปัญญาอันละเอียดเช่นนี้ รู้ว่าธรรมทั้งหลายเกิดแต่เหตุ ย่อมรู้เหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลาย และรู้ความสิ้นไปแห่งเหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลายนั้น พราหมณ์ทั้งหลายนั้นย่อมหายจากความสงสัย ย่อมเป็นผู้มีสติปัญญาสว่างโร่อยู่อย่างนั้น ย่อมกำจัดมารและเสนามาร คือ มาร และเสนามาร ได้แก่กิเลสมาร ย่อมดำรงอยู่ไม่ได้ ดุจพระอาทิตย์ที่อุทัยขึ้นย่อมกำจัดมืดให้อากาศสว่างฉะนั้น ไม่มีความสงสัยเลย"

นิโรธะ คือเป็นผู้ดับเหตุ ดับปัจจัย ที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ทำเหตุทำปัจจัยที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ทั้งหลายให้สิ้นไป ดับเหตุ ดับปัจจัย ละเหตุ ละปัจจัย วางเหตุ วางปัจจัย ปล่อยเหตุ ปล่อยปัจจัย สละเหตุ สละปัจจัย แห่งธรรมทั้งหลายที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ คือ ตัณหานั้น พราหมณ์นั้นเป็นผู้มีความเพียรเพ่งอยู่อย่างนี้ ด้วยความมีสติ ด้วยความมีปัญญา มากำหนดรู้ชัดว่าธรรมทั้งหลายเกิดแต่เหตุและปัจจัย แล้วก็ทำเหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลายที่เป็นตัวสังขาร เป็นตัววัฏฏ เป็นตัวสังขารจักร ให้เสื่อมไปให้สิ้นไป ให้หมดไปโดยไม่เหลือนั้นเทียว ดับเหตุ ดับปัจจัย โดยไม่ให้เหลือ ละเหตุละปัจจัย โดยไม่ให้เหลือ วางเหตุวางปัจจัยโดยไม่ให้เหลือ ปล่อยเหตุ ปล่อยปัจจัย โดยไม่ให้เหลือ สละเหตุ สละปัจจัย แห่งธรรมทั้งหลายที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ นั้นโดยไม่ให้เหลือนั้น - นั้นเทียว

นี้เรียกว่า นิโรธ

จะไปน้อมจิตเข้าสู่นิโรธนั้น.....ท่านอาจารย์ใหญ่มั่นท่านว่า - จะทำได้อย่างไร เมื่อไม่มีปัญญารู้ชัด เหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลายแล้ว มันก็เป็นนิโรธที่เดาที่สมมติบัญญัติเท่านั้น ผิดจากหลักสัจจธรรม

เมื่อได้สนทนาปราศรัยกันไป เป็นการแลกเปลี่ยนอุบายและความรู้ หูตาปัญญาของกันและกันแล้ว ต่อแต่นั้น ท่านหลวงปู่ก็นำไปพิจารณา ภายหลังได้ทราบข่าวว่า ท่านก็ได้รู้ดี เห็นดี และมีความหายสงสัย ในเรื่องธรรมทั้งหลาย

ระหว่างที่จำพรรษาอยู่ที่ถ้ำจันทน์ มีเรื่องประหลาดเกิดขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ กล่าวคือ มีพวกข้าราชการและพระฝ่ายตรงกันข้าม พยายามยุแหย่ติฉินนินทาและใส่ร้ายป้ายสีว่า ข้าพเจ้าเป็นคอมมิวนิสต์ หรือเป็นหัวหน้าคอมมิวนิสต์ เป็นพระก่อการร้าย เมื่อทราบข่าวเช่นนั้น ประชาชนก็ตื่นเต้นกันไป

วันหนึ่งข้าพเจ้าออกเดินทางจากถ้ำจันทน์ จะไปวิเวกที่ภูวัว ได้มีการสั่งการจากอุดรธานี วิทยุสั่งให้พวกเจ้าหน้าที่ฝ่ายรักษาชายแดน ประจำอำเภอบึงกาฬ ให้สะกัดติดตามข้าพเจ้าโดยหวังจะฆ่าข้าพเจ้าให้ตาย

มีเจ้าหน้าที่คนหนึ่งติดตามไปด้วย แต่ตามไม่ทัน ข้าพเจ้า เขาก็เลยกลับ ต่อมาเมื่อเขากลับใจแล้ว ภายหลังเขาได้มาเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า "ผมนี่เองเป็นคนติดตามท่านอาจารย์ไป หวังจะฆ่าท่านอาจารย์ให้ตายที่กลางทาง แต่ติดตามไปไม่ทัน"

ข้าพเจ้าก็ถามว่า *"จะฆ่าเพราะอะไร?"*

เขาตอบว่า *"จะฆ่า เพราะผู้กำกับสั่งทางวิทยุให้ผมติดตามฆ่าท่านอาจารย์"*

เมื่อข้าพเจ้าได้ลงมาจากภูวัว มาพักที่ภูกระแต อำเภอบึงกาฬ โดยมากับพระครูทองพูล ในตอนกลางคืน มีเจ้าหน้าที่ 4 คน เป็นทั้งตำรวจและทหาร ได้ลงมาหาข้าพเจ้าและบอกว่า ที่พวกเขามานี้ เพราะได้รับคำสั่งจากผู้กำกับ ให้มาสืบข่าวเรื่องข้าพเจ้าเป็นหัวหน้าคอมมิวนิสต์ พวกเขามีความสงสัยว่า ข้าพเจ้าเป็นคอมมิวนิสต์จริงไหม

ข้าพเจ้าจึงถามเขาว่า *"คอมมิวนิสต์เป็นอย่างไร"*

เขาก็บอกว่า *"พวกคอมมิวนิสต์ เป็นพวกไม่มีศาสนา ไม่นับถือทุกศาสนา ไม่ให้มีคนทุกข์ ไม่ให้มีคนมี ให้มีเสมอกัน ส่วนสมบัติไม่ให้มีกรรมสิทธิของตน ให้มีแต่ของส่วนกลาง"*

แล้วข้าพเจ้าก็ย้อนถามเขาว่า *"คอมมิวนิสต์เขานุ่งอย่างไร เขากินอย่างไร ลูกเมียมีไหม"*

เขาตอบว่า *"ลูกเมียมีครับ กินอาหารธรรมดา เขาใส่เสื้อ นุ่งกางเกงเหมือนชาวบ้านธรรมดา"*

"เขากินอาหารวันหนึ่งกี่มื้อ"

"สามมื้อ วันหนึ่งสามหน"

"เขามีโกนหัวไหม?"

"ไม่มี"

"อ้อ!" ข้าพเจ้าเลยตอบเขาว่า *"เมื่อคอมมิวนิสต์มีลูกมีเมียได้ นุ่งเสื้อนุ่งกางเกง กินอาหาร 3 มื้อ ศีรษะไม่โล้น มีศาสตราอาวุธประจำมือ อย่างนี้ และอาตมาลูกเมียไม่มี กินข้าวหนเดียว โกนศีรษะโล้น ห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ไม่มีศาสตราวุธ.....จะหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ได้อย่างไร"* ข้าพเจ้าพูดกับเจ้าหน้าที่ในขณะนั้น *"ถ้าคอมมิวนิสต์ไม่มีศาสนาไม่นับถือทุกศาสนาแล้ว แต่อาตมาก็เป็นพระบวชในพระพุทธศาสนาปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้านี้ ถ้าจะสงสัยว่า พระธุดงค์กัมมัฏฐาน ผู้ปฏิบัติอยู่ตามป่าตามเขาเป็นคอมมิวนิสต์แล้ว จะหาพระที่ไหนในเมืองไทย จะเอาพระที่กินข้าวเย็นมีลูกมีเมียนี่หรือ....จึงจะถือว่าเป็นพระที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ หากยังสงสัยว่า พวกอาตมานี้เป็นพระคอมมิวนิสต์แล้ว สมเด็จพระสังฆราชยิ่งเป็นคอมมิวนิสต์ใหญ่ เป็นคอมมิวนิสต์ตัวใหญ่ และพระพุทธเจ้าก็เป็นปู่คอมมิวนิสต์เท่านั้น คำสอนของพระพุทธเจ้าก็แต่ละล้วนกลายเป็นคำสอนของลัทธิคอมมิวนิสต์ทั้งนั้นนะซิ! ไม่มีความหมายเลยในพระพุทธศาสนา"*

เขานิ่งเงียบกันไปหมด แล้วข้าพเจ้าก็เสริมต่อไปว่า *"เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วก็พวกคุณนี่เอง พวกรัฐบาลนี่เอง เป็นตัวคอมมิวนิสต์ใหญ่ หาอุบายมาล้มล้างศาสนา โค่นศาสนาทิ้ง ไม่ต้องสงสัยเลย"*

พอฟังข้าพเจ้าพูดมาถึงเพียงนี้ เจ้าหน้าที่คนหนึ่งก็ร้องอุทานขึ้นว่า *"โธ่...ถ้าท่านอาจารย์พูดเช่นนี้ พวกผมตายหมดไม่มีที่พึ่ง"*

ข้าพเจ้าเลยว่า *"ต้องพูดตามความจริง เพราะความจริงเป็นอย่างนี้ ตายหรือไม่ตายก็ไม่รู้แหละ แต่อย่าไปว่าพระธุดงค์กัมมัฏฐานท่านเลย"*

ขอย้อนกล่าวถึงสมัยอยู่ร่วมกับหลวงปู่ท่านนั้นที่ถ้ำจันทน์อีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้ประวัตินี้บริบูรณ์ตามเป็นจริง ปรากฏว่า หลังจากที่ได้สนทนาธรรมเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันแล้ว พอใกล้เข้าพรรษา หลวงปู่ท่านก็ได้ลากลับไปจำพรรษาที่วัดป่าสำนักเดิมของท่าน ภายหลังท่านได้พิจารณาธรรมสากัจฉาตามที่ได้สนทนากัน พระลูกศิษย์ของท่านได้กลับมาเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า ท่านได้ชมว่า สมัยอยู่ที่

ถ้ำจันทน์นั้นดีนัก ท่านภาวนาได้กำลังมากที่สุด ถ้าไม่ได้ท่านจวนอยู่ร่วมด้วย จะเสียเลย และท่านก็ชมเชยในธรรมสากัจฉาซึ่งกันและกัน ท่านว่า ท่านหายสงสัยในธรรมะของพระพุทธเจ้าแล้ว

ข้าพเจ้าฟังแล้ว ก็พลอยอนุโมทนาสาธุการยินดีกับท่านด้วย แต่ข้าพเจ้าก็ไม่มีคุณธรรมอะไร ไม่มีภูมิธรรมอะไร ข้าพเจ้าเป็นเพียงปุถุชนคนมีกิเลสหนา ปัญญาหยาบธรรมดา ๆ หินชาติ หินชนของคนเรา ไม่มีอะไร แต่หากว่าได้จำคำสอนของครูบาอาจารย์ที่ได้ศึกษาไว้ และสดับตรับฟังมาตามตำรับตำราและตามครูบาอาจารย์เท่านั้น จึงสามารถมาสนทนากับหลวงปู่ได้ ไม่ใช่สมบัติของข้าพเจ้าเลย

ข้าพเจ้าจำพรรษาอยู่ที่ถ้ำจันทน์นี้ถึง 4 พรรษาเต็ม แต่โดยที่ปีแรกที่ออกมาอยู่ถ้ำจันทน์นั้น เป็นเวลาหลังจากออกพรรษาที่ 16 ใหม่ ๆ ในปี 2501 หลังออกพรรษา ก็มาอยู่ถ้ำจันทน์แล้ว และออกไปจากถ้ำจันทน์ก็เมื่อปลายปี 2505 นับจำนวนปีที่อยู่ที่ถ้ำจันทน์จึงเป็นเวลาถึงเกือบ 5 ปี ได้เห็นความเจริญรุ่งเรืองของถ้ำจันทน์มาก ระยะหลังได้มีประชาชนชาวบ้านพากันแตกตื่นเข้าไปตั้งบ้านเรือนเป็นจำนวนมาก เพราะเห็นว่าถ้ำจันทน์เป็นที่ทำเลทำมาหากินสะดวกดี ทำเลดีเหมาะสำหรับจะทำการเพาะปลูกเป็นอย่างดี น้ำดี ดินดี ที่เคยกลัวเจ้าป่า เจ้าเขา ทำนาทำสวนไม่ได้ผล ว่าผีห้าม ผีหวง ก็ไม่ได้กลัวกันอีก กลับเล่าลือกันว่าเวลานี้ไม่ว่าจะเพาะปลูกอะไร ก็อุดมสมบูรณ์ได้ผลดี ผู้คนจึงหลั่งไหลกันเข้ามาจับจองที่ดิน หักร้างถางพงเป็นนา เป็นไร่ ตั้งบ้านเรือนเป็นปึกแผ่นแน่นหนา

จากที่เดิม เมื่อข้าพเจ้าบุกเข้าไปครั้งแรก กลางดงมีบ้านชาวข่า 2 ครอบครัว สุดท้ายก็มีประชาชนจากที่ใกล้เคียงและจังหวัดอื่น ๆ อย่างเช่น ร้อยเอ็ด นครพนม อุบลราชธานี อพยพมาอยู่ด้วยนับเป็นพัน ๆ คน ข้าพเจ้าได้ให้ตั้งหมู่บ้านกันขึ้นทั้ง 4 ทิศ ของถ้ำที่ข้าพเจ้าอยู่ เช่น บ้านคำไผ่ บ้านหนองหมู บ้านคลองเค็ม และบ้านโป่งเปือย เป็นต้น เมื่อมีผู้คนมากขึ้น แม้ว่าการบิณฑบาตรขบฉันจะสะดวก แต่ข้าพเจ้าก็เห็นว่า บ้านเรือนล้นหลาม มีคนอพยพมาอยู่อาศัยมาก มันจะเป็นการคลุกคลี ไม่ค่อยสงบ รบกวนต่อการทำสมาธิภาวนา จึงคิดจะโยกย้ายหาที่สงัดวิเวกทำความเพียรต่อไป

ระยะแรกพอชาวบ้านรู้ข่าว ก็จะไม่ยอม ร้องไห้อาลัย ทั้งเกรงว่าต่อไปการเพาะปลูกจะไม่ได้ผล ข้าพเจ้าได้ชี้แจงให้เขาเข้าใจความจำเป็นของพระธุดงค์กัมมัฏฐานที่ต้องการความสงัดเงียบ แสวงหาถ้ำ หาพลาญหิน หาซอกเขา เงื้อมเขาอันสงบสงัด เป็นที่ทำความเพียร ส่วนที่เกรงว่า การทำไร่นาเพาะปลูกจะไม่ได้ผลสมบูรณ์ ขาดแคลนน้ำเพราะฝนฟ้าอาจไม่ตกต้องตามฤดูกาล ไม่บริบูรณ์อย่างระยะหลังที่ข้าพเจ้าอยู่ด้วยนั้น ข้าพเจ้าก็ขอให้ผู้ที่คงอยู่ ช่วยกันตักเตือนซึ่งกันและกัน ให้ยึดมั่นอยู่ในไตรสรณาคมน์ ต่อคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อย่าฆ่าสัตว์ตัดชีวิต อย่าลักขโมยกัน อย่าประพฤติผิดลูกเมียเขา อย่าพูดเท็จ อย่าดื่มเครื่องดองของเมาอันจะทำให้เกิดความประมาทให้ขาดสติสัมปชัญญะ ถ้าชาวบ้านช่วยกันระมัดระวังให้มีศีลกันเป็นปกติวิสัยแล้ว ไม่ว่าจะอยู่แถบใด ถิ่นใด เมืองใด ประเทศใด ก็จะพากันมีแต่ความร่มเย็น ไม่ต้องห่วง ไม่ต้องสงสัย

เมื่อพูดจากันเข้าใจแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้ออกมาจากถ้ำจันทน์

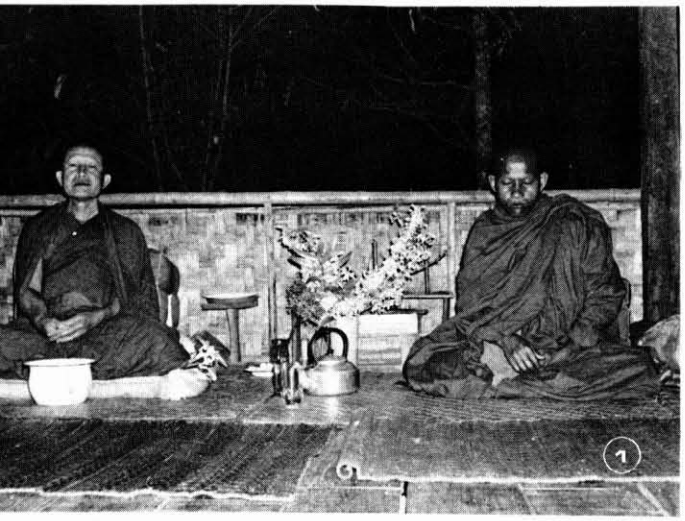

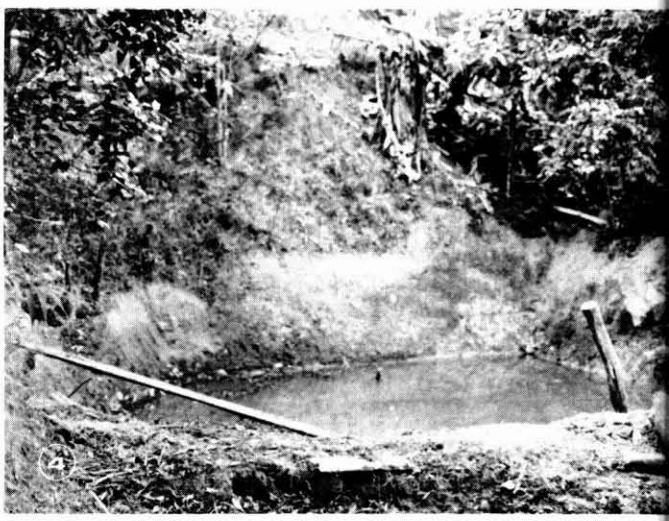

1. เทศน์ที่ภูสิงห์น้อย (ภูกิ่ว) ระหว่างธุดงค์ 8 กุมภาพันธ์ 22
2. ทางเดินจงกรม
3. ยอดหน้าผา ซึ่งท่านเล่าว่า มีเสียงเทพร้องลงมาเสียงดัง ล้อท่านเมื่อท่านเพิ่งธุดงค์ไปถึงใหม่ๆ และยังไม่ทันสร้างห้องน้ำ เป็นผลให้ท่านต้องรีบสั่งสร้างห้องน้ำทันที
4. บ่อน้ำซับบนยอดเขา เดิมไม่มีน้ำ ท่านต้อง "ขอ" จึงมีน้ำให้ใช้ตลอดปี ตักเท่าไรไม่หมด
5. กุฏิบนภูสิงห์น้อย

พรรษาที่ 21 พ.ศ. 2506
จำพรรษาที่ภูสิงห์น้อย (ภูกิ่ว)

ข้าพเจ้าได้ออกมาจากถ้ำจันทน์แต่ในปี 2505 มุ่งหน้ามายัง*เขาภูสิงห์ ในเขตอำเภอบึงกาฬ* เมื่อมาถึงภูสิงห์แล้ว ได้ขอให้ญาติโยมพาไปตรวจสถานที่แห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นเขาลูกย่อม ๆ อยู่ระหว่างเขาภูสิงห์ใหญ่ และภูทอกใหญ่ เรียกกันว่า *ภูสิงห์น้อย* หรือ *ภูกิ่ว* ซึ่งเป็นการเรียกตามลักษณะของเขา เพราะอยู่ระหว่างแนวเขาใหญ่ 2 ลูกซึ่งคอดกิ่วมาต่อเชื่อมกัน ภูสิงห์น้อยนี้อยู่ตรงกลาง อันมีลักษณะคอดกิ่ว จึงกลายเป็นภูกิ่วอีกชื่อหนึ่ง

ข้าพเจ้าได้ตรวจดูสถานที่แล้วก็เห็นว่า เป็นที่พอจะหลบหลีกปลีกตัวซุกซ่อนวิเวกอยู่ได้ มีน้ำซับตามธรรมชาติ มีน้ำไหลตลอดปี จึงตกลงเลือกเป็นที่วิเวกต่อไป โดยมาตั้งต้นปักกลดอยู่ใต้ต้นไม้

เมื่อแรกมาถึงภูสิงห์น้อยนั้น ปรากฏว่ายังเป็นป่ารกชัฏ ต้องป่ายปีนตัดเถาวัลย์ขึ้นไปบนเขา แต่โดยที่พอมีถ้ำมีเงื้อมหินอันสงัด มีน้ำซับตามธรรมชาติ น้ำดี น้ำสะอาด และน้ำมีรสอร่อยดี ก็เลยพากันปลูกเสนาสนะหลังย่อม ๆ อยู่ชั่วคราว โดยอาศัยญาติโยมจากบ้านนาสะแบงบ้าง บ้านนาคำภูบ้าง มายกกระต๊อบอยู่ปลูกเสนาสนะเป็นหย่อม ๆ พากันอาศัยทำความพากความเพียรอยู่ที่นั้น ปรากฏว่าทำความเพียรดีมาก เพราะเป็นที่สงบสงัด และอากาศปลอดโปร่งดี ร่มไม้ก็ดี ต้นไม้ยูงยางยังอุดมสมบูรณ์ สัตว์ป่าก็มีมาก การบิณฑบาตรก็ไม่ใกล้ไม่ไกล พอไปพอมาอาหารขบฉันก็พอเป็นไป ไม่ใช่ขาดแคลน แต่ก็ไม่ใช่ร่ำรวย พอเยียวยาชีวิตให้ยืนไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น เมื่อถึงเวลาจะเข้าพรรษาปี 2506 ข้าพเจ้าจึงตกลงใจจำพรรษาที่ภูสิงห์น้อย

ในพรรษามีพระจำพรรษาด้วยกัน 2 องค์ คือ ข้าพเจ้าหนึ่งและ*พระอาจารย์สอน อุตตรปัญโญ*อีกหนึ่ง มีเณร 1 องค์ และผ้าขาวเฒ่า 1 คน ซึ่งบัดนี้ก็ได้สิ้นชีวิตแล้ว ไปบิณฑบาตรที่บ้านนาคำภู ตำบลโคกก่อง อำเภอบึงกาฬ ระยะทางไม่นับจากที่พักบนเขาลงมายังที่ราบล่าง....กว่าจะถึงหมู่บ้านก็ประมาณ 3 กิโลเมตร

ข้าพเจ้าได้เพื่อนสหธรรมิกดี ต่างองค์ต่างแยกกันอยู่ ขมักเขม้นพากันปรารภความเพียรอย่างยิ่งยวด มิได้มีความนอนใจเลย ต่างค้นคว้าพิจารณากัมมัฏฐานของตน พิจารณากายาคตานุสติ ไม่ให้พลั้งเผลอ ตลอดกาลพรรษา

ในภูสิงห์น้อยนี้ มีเหตุการณ์แปลกที่ควรบันทึกไว้ คือ วันหนึ่งเวลาใกล้พลบค่ำข้าพเจ้าได้เดินจงกรมอยู่ โดยกำหนดจิตภาวนาบริกรรมไปโดยตลอด เวลานั้นเป็นเวลาใกล้มืดแล้ว จมูกรู้สึกได้กลิ่นเหม็นอย่างหนึ่ง ไม่ใช่กลิ่นเหม็นสัตว์หรือซากสัตว์ เป็นกลิ่นเหม็นชอบกลอยู่ เดินจงกรมกลับไปกลับมาก็ได้กลิ่นเหม็นอยู่อย่างนั้น ก็เลยตั้งวิตกถามจิตขึ้นดูว่า.....เหม็นอะไรนี่

จิตตอบว่า....นี่เป็นกลิ่นเปรต เหม็นเปรต

ข้าพเจ้าก็เลยนึกอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับเขา ขณะที่เดินจงกรมต่อไปกลิ่นนั้นก็เลยหายไป

ตอนเช้า ลงสู่โรงฉัน พบหน้าท่านอาจารย์สอน ชักกันคุยกัน ก็เลยได้ทราบว่าท่านอาจารย์สอนก็ได้กลิ่นเหม็นระหว่างเดินจงกรมเหมือนกัน และเมื่อกำหนดจิตถาม ก็ได้ความอย่างเดียวกัน อุทิศส่วนกุศลให้แล้วก็หายกลิ่นเหม็นนั้นเหมือนกัน คืนนั้นข้าพเจ้าก็ได้นิมิตประหลาด เห็นเปรต 2 ตน อยู่บนหน้าผาภูสิงห์น้อยนี้ เป็นเปรตผู้หญิง นั่งอยู่ด้วยกัน 2 ตน มีแต่ผ้านุ่ง ไม่มีเสื้อ ไม่มีผ้าปกกายข้างบนเลย เปลือยตลอด ผมยาว มีผิวสีดำคล้ำ เศร้าหมอง ข้าพเจ้าก็เลยถามดูว่า

"ท่านเป็นอะไร ทำไมมาอยู่ที่นี้"

เปรตหญิง 2 ตนนั้น ก็ตอบว่า *"พวกข้าพเจ้าเป็นเปรต อยู่ที่ภูสิงห์นี้"*

"เป็นเปรตอยู่ในสภาพนี้ตั้งแต่เมื่อไร"

"เป็นเปรตมานานแล้ว"

"เอ....ทำกรรมอะไรไว้ จึงต้องมาตกเป็นเปรต" ข้าพเจ้าถามในนิมิต

เขาก็ตอบว่า *"เมื่อครั้งพวกข้าพเจ้าเป็นมนุษย์ พวกข้าพเจ้าได้เอาตัวไหม ตัวหม่อน ซึ่งมีฝักรังใหม่อยู่ข้างใน โดยมีตัวอ่อนอยู่ข้างใน เอามาต้มในน้ำร้อน เพื่อจะสาวเอาใยไหมมาทอผ้า พวกข้าพเจ้าทำกันอย่างนี้ ด้วยบุพพกรรมอันนี้ คือบาปอันนั้น พอตายจากชาติมนุษย์ จึงกลายเป็นเปรต มีแต่ผ้านุ่ง ผ้าห่มปกกายไม่มีดังนี้"*

ข้าพเจ้าเลยถามเขาว่า *"พวกท่านเมื่อเป็นมนุษย์ชื่อว่าอะไรล่ะ?"*

"พวกข้าพเจ้า เมื่อเป็นมนุษย์ เป็นพี่เป็นน้องกัน ลูกพ่อเดียวแม่เดียวกัน ผู้พี่ชื่อ นางสาวทา ผู้น้องชื่อ นางสาวสี....."

ต่อจากนั้นข้าพเจ้าก็ตื่นจากนิมิต ข้าพเจ้ามาพิจารณาว่า การทำลายสัตว์มันเป็นบาปจริง ๆ

ที่ภูสิงห์น้อยนี้ ถ้าใครประมาท ขี้เกียจ ก็จะทำความเพียรไม่ได้ บางทีเห็นผีหัวขาด มีแต่ตัวกับคอ ไม่มีหัว เณร ผ้าขาว เดินจงกรมกลางคืน บางครั้งบางวัน ก็จะเห็นเงาคนเดินจงกรมเคียงไปด้วย แต่ไม่มีหัว เป็นเงาของผีหัวขาด บางคราวถ้าเกียจคร้าน ไม่ลุกขึ้นบำเพ็ญความเพียร ก็จะมีผู้มาตีงขาบ้าง ทุบกฏิบ้าง เป็นการเร่งเตือนมิให้ประมาท เณรและผ้าขาวจะโดนกันอยู่เป็นประจำ

ครั้งหนึ่ง ข้าพเจ้ากำลังนั่งทำสมาธิอยู่ที่ถ้ำแห่งหนึ่ง ได้ยินเสียงปืนดังเปรี้ยง ๆ 2 นัด อยู่ห่าง ๆ ไม่นานก็เห็นกวาง 2 ตัว วิ่งกระหืดกระหอบมาหยุดยืนทำตาอ่อนละห้อยอยู่ข้างหน้าถ้ำเบื้องหน้าข้าพเจ้า คล้าย ๆ จะมาขอฝากเนื้อฝากตัวหลบภัยให้ช่วยเหลือ ต่อจากนั้นสักประเดี๋ยวก็ได้ยินเสียงปืนระเบิดดังลั่น ไม่ห่างจากที่ข้าพเจ้านั่งอยู่นัก และสักอึดใจต่อมาก็ได้ยินเสียงร้องครวญครางขอความช่วยเหลือ *"โอ้ย....ช่วยด้วย.... ช่วยด้วย"* ข้าพเจ้าจึงลุกขึ้นไปดู ก็เห็นชายคนหนึ่ง ถูกปืนนอนร้องอยู่มีเพื่อนอีกสามคนช่วยประคองอยู่ข้าง ๆ ในมือ เนื้อตัว และเสื้อผ้ามีเลือดอาบแดงฉาน ถามได้ความว่า พวกเขามาล่าสัตว์ เข้ามาในเขตวัด เห็นกวาง 2 ตัว ผัวเมีย ก็เอาปืนยิงทั้งคู่ แต่ปรากฏว่าพลาดทั้งสองนัด เขาไล่ตามมา เห็นกวางทั้งสองมาหยุดอยู่ตรงหน้าถ้ำ เขาตามมาทัน จึงยกปืนยิงมันอีก แต่ปืนยิงไม่ออก สับถึง 2 ครั้ง ครั้งที่สามยิงได้ แต่กลับปืนแตก กระท้อนมาถูกผู้ยิงเอง ตามมือและเนื้อตัว เป็นแผลเหวอะหวะหมด

ข้าพเจ้าไปดูใกล้ ๆ ปรากฏว่า นิ้วมือของชายนั้นขาดไปสามนิ้ว ฝ่ามือทะลุเป็นแผลเหวอะหวะ เลือดโชก พร้อมทั้งแก้มข้างขวาก็มีแผลทะลุใหญ่มาก จึงช่วยเช็ดแผลให้ จนเลือดหยุด และก็เตือนให้เขานึกถึงบาป

บุญคุณโทษในการที่ตั้งใจจะทำลายชีวิตผู้อื่น โดยเฉพาะในเขตวัด ซึ่งถือว่าเป็นเขตร่มเย็น อาศัยได้ สัตว์ย่อมเข้ามาพึ่งพิงด้วยคิดว่ามีความปลอดภัย ชีวิตทุกชีวิตย่อมกลัวตาย พวกเขาทำอะไรลงไป ย่อมเป็นกงเกวียนกรรมเกวียน สักวันหนึ่ง ก็อาจจะต้องมาสนอง....อย่างที่เขากำลังประสพด้วยตนเองนี้ เขาคิดจะฆ่ากวาง แต่เขาเองกลับถูกกรรมอันนั้นตอบสนองให้เจ็บปวดอยู่นี้ ต่อจากนี้ไปอย่าคิดฆ่าสัตว์ตัดชีวิตอีกเลย

ข้าพเจ้าให้เขาปฏิญาณรับศีล 5 แล้วก็ให้เขากลับบ้าน และเขาก็พูดเล่าลือกันต่อไป ไม่ให้ไปล่วงเกินสัตว์ในเขตวัด อาจจะมีอันตราย.....ความจริงข้าพเจ้าก็ไม่ได้ทำอะไร อาจจะเป็นเหตุบังเอิญ แต่ก็เป็นการดีอย่างหนึ่ง คือ ทำให้สัตว์ทั้งหมดอยู่ด้วยความสงบสุขขึ้น

พูดถึงเรื่องปืนแตกนี้ มีอยู่อีกครั้งหนึ่งที่ถ้ำจันทน์ วันนั้นข้าพเจ้าออกไปบิณฑบาตรและได้ยินเสียง โอ๊ย เรียกให้ช่วย ก็ปรากฏว่า มีชายคนหนึ่งถูกปืนของตัวเองลั่นใส่ตัวปากกระบอกแตก ข้าพเจ้าช่วยเหลือเยียวยาเขา และต่อมาเขาก็มาขอขมาข้าพเจ้า ได้ความว่า เขามองเห็นสีเหลืองของจีวรข้าพเจ้ารำไรในหมู่ไม้ เขานึกว่าเป็นกวาง เป็นเก้ง ก็กดปืนยิงเปรี้ยงเข้าให้ บังเอิญปืนกลับแตกลั่นถูกตัวเอง บาดเจ็บดังกล่าว เขาว่าเขาผิดพลาด 2 กระทง กระทงแรก คือ มายิงสัตว์ในเขตวัด กระทงสอง มาล่วงเกินยิงข้าพเจ้าผู้เป็นพระภิกษุ เขาจึงได้รับผลของกรรมนั้น

คราวนั้นก็เช่นเดียวกับครั้งนี้ ข้าพเจ้าก็ได้สอนให้เขารู้จักบาปบุญคุณโทษของการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ให้นึกถึงกรรมผลของกรรม ซึ่งจะติดตามตัวเราเหมือนรอยเกวียนที่ติดตามเท้าโคฉะนั้น

ระหว่างปีนั้น กลางพรรษา ฝนตกชุกมาก น้ำท่วมทางบิณฑบาตรหมด ไปบิณฑบาตรไม่ได้ ชาวบ้านก็มาส่งอาหารไม่ได้ เหมือนถูกปล่อยเกาะ น้ำท่วมเจิ่งไปหมด เณรต้องต้มข้าวสาลีที่ปลูกในวัด ต้มข้าวสาลีและผักป่าอาศัยฉันไปวันหนึ่ง ๆ จนกว่าน้ำจะแห้งก็เป็นเดือน ๆ ทีเดียว นับเป็นการผจญภัยอย่างหนึ่ง

ในพรรษาที่อยู่ภูสิงห์น้อยนี้ ได้พากันเร่งบำเพ็ญภาวนากัมมัฏฐานอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ตามความสามารถของตน ๆ ไม่เป็นผู้ที่ย่อท้อต่อการทำความพากความเพียร พิจารณาร่างกายของตน กายาคตาสติไม่ให้จิตรวม ไม่ให้จิตลงพัก พิจารณาไปพอสมควรก็สงบ สงบพอสมควรก็พิจารณาค้นดูในร่างกาย พิจารณาทวนขึ้น และตามลง เป็นปฏิโลมและอนุโลม อุทธังปาทตลา อโธ เกสมตฺถกา เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นมา เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงไป และด้านกลางสถานโดยรอบ ค้นดูในร่างกายให้รู้เห็นตามเป็นจริง ให้จิตมันอ่อนมันน้อมยอมหันมาเชื่อต่อคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะสัจจธรรมในร่างกายของเรามีทุกขุมขน ทุกสิ่งทุกอย่าง เพราะสัจจะ แปลว่า ของจริง ร่างกายนี้จะน้อมไปสู่สัจจธรรมของจริงของร่างกาย .....เห็นสัจจะ.....จริงไปหมด

เช่น เราจะน้อมพิจารณาเป็นของไม่สวยไม่งาม เป็นของสกปรกโสโครก เป็นของปฏิกูลพึงรังเกียจ .... มันก็เป็นจริง เห็นจริง เห็นสัจจะของจริง เห็นในร่างกายของเรานี้เป็นของไม่สวย ไม่งาม จริง

หรือ จะน้อมพิจารณาให้เห็น เป็นธาตุทั้ง 4 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม มันก็เป็นสัจจะจริง เป็นดิน เป็นน้ำ เป็นไฟ เป็นลม - จริงทีเดียว!

หรือ จะน้อมพิจารณาให้เห็นเป็นซากศพ ซากผี....อย่างนี้มันก็เป็นจริง เพราะมันเหม็นมันเน่า มันสกปรก ตายแล้วก็ผุพัง ละเอียดลงสู่สภาพเดิม คือ ดินน้ำลมไฟต่างหาก

หรือ จะน้อมพิจารณาให้เห็นว่า มันไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนเราเขา ให้น้อม ให้รู้ ให้เห็นสัจจะตามความเป็นจริง น้อมพิจารณาดูสังขารตามนี้ ให้เห็นเป็นทุกข์.....ความเกิดเป็นทุกข์จริง ความแก่

เป็นทุกข์จริง ความเจ็บเป็นทุกข์จริง ความตายเป็นทุกข์จริง ความโศกความเศร้า ความร้องไห้ร่ำไรรำพันเป็นทุกข์จริง ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ เป็นทุกข์จริง น้อมไปตามนี้.....น้อมไปตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงในคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น ท่านรู้ ท่านเห็นตามความเป็นจริงตามสัจจธรรมที่พระพุทธเจ้าเห็น ที่พระอริยเจ้าเห็นนั้น.....ไม่ยอมที่จะหยุดการพิจารณา *พิจารณาจนจิดนั้น ยอมรู้ ยอมเห็น....นั่น! เชื่อมั่นว่า สัจจธรรมของจริงมีจริง*

จิตยอมเชื่อและเห็นชัดว่า ความเกิดเป็นทุกข์จริง ความแก่เป็นทุกข์จริง ความเจ็บเป็นทุกข์จริง ความตายเป็นทุกข์จริง ความโศก ความเศร้า เป็นทุกข์จริง ความร้องไห้ ร่ำไรรำพัน เป็นทุกข์จริง ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ เป็นทุกข์จริง ความเสียใจ คับแค้นใจ เป็นทุกข์จริง

น้อมเข้าจนมันรู้ มันเห็น.... อย่างนี้ สัจจธรรมประสพสิ่งที่ไม่ชอบใจเป็นทุกข์จริง พลัดพรากจากสิ่งที่รักใคร่ ชอบพอเป็นทุกข์จริง ไม่สมความรักความปรารถนา ไม่สมประสงค์ก็เป็นทุกข์จริง

น้อมเข้ามาพิจารณาขันธ์ 5 ที่ประกอบด้วยอุปาทาน คือ ความยึดมั่น ถือมั่น ว่าขันธ์เป็นเรา เราเป็นขันธ์ ขันธ์เป็นตนของเรา ก็พิจารณาเราเป็นทุกข์จริง.....!

ตลอดพรรษาที่อยู่ภูสิงห์น้อย ได้ทำประโยคพยายามพากเพียรโดยไม่ท้อถอย พิจารณาแผ่นดินภายใน *อชฌตติกา* กล่าวคืออัตตภาพร่างกายนี้อย่างไม่ลดละ มิให้จิตรวมลง เพราะถ้าจิตรวมลงถึงอัปปนาสมาธิ หรือฐีติจิตแล้ว มันพิจารณาอะไรไม่ได้ มันไม่รู้ไม่เห็นอะไร เพราะเป็นจิตที่ละเอียดวางอารมณ์ วางธาตุ วางขันธ์ เดินวิปัสสนาไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงไม่ให้จิตรวม ให้จิตสงบพอดีพองาม พอเป็นพื้นฐานของวิปัสสนา ให้เป็นเอกคตารมณ์ มีอารมณ์อันเดียว เจาะจงบ่งเฉพาะสัจจธรรมของจริงอันเดียวเท่านั้น

ในพรรษานี้ การทำความพากเพียรสะดวกมาก นัก เพราะไม่มีการงานอะไร มีแต่ตั้งหน้าทำความพากเพียรพิจารณากัมมัฏฐานเท่านั้น เพราะเป็นสถานที่ ๆ สงบสงัด หลีกเร้นจากผู้คน วิเวกดีมาก

ถ้าจะเปรียบกับสถานที่ต่าง ๆ ที่ผ่านมาแล้ว *ที่ภูสิงห์น้อย*นี้ก็นับเป็นที่สัปปายะที่สุดแก่การบำเพ็ญเพียรภาวนาของข้าพเจ้า คือ *ที่ดงหม้อทอง* จิตรวมง่าย แต่ปัญญาไม่แก่กล้า *ที่ถ้ำจันทน์* จิตรวมดีเช่นกัน ได้คิดค้นในกายเรื่อยมา กระจ่างมาเป็นลำดับ ๆ พอมาถึงภูสิงห์น้อยปัญญากำลังที่สะสมมาก็ได้ใช้เต็มที่ในครั้งนี้ ข้าพเจ้าเร่งทำความเพียรอย่างอุกฤษฏ์ เพราะคิดว่าจิตพักมาพอเพียงแล้ว คอยระวังรักษามิให้จิตพัก ใช้อุบายปัญญาทุกอย่าง เหมือนนักมวยไทย ต้องใช้อาวุธในกายทุกอย่างที่มี.....ทั้งศอก ทั้งเข่า ทั้งเท้า ทั้งกำปั้น อาศัยแยบคายอุบายปัญญาทุกประการที่เกิดขึ้น เพื่อจะพยายามน็อคเอ๊าท์คู่ต่อสู้คือกิเลสให้ล้มคว่ำลงให้ได้

เมื่อออกพรรษา ปวารณาแล้ว ท่านพระอาจารย์สอนก็ออกไปแสวงหาที่วิเวกแห่งอื่น ตามสมณวิสัยของฝ่ายกัมมัฏฐาน ส่วนข้าพเจ้า ญาติโยมทางบ้านดอนเสียด ถ้ำพระ ถ้ำบูชา ภูวัว ได้มาอาราธนานิมนต์ให้ไปโปรดพวกเขา จำพรรษาต่อไปกับเขา โดยให้ไปเลือกสถานที่ซึ่งเหมาะควรจะตั้งเป็นสำนักสงฆ์โปรดญาติโยมในถิ่นนั้น ข้าพเจ้าและเณรก็เลยไปตรวจดู ถ้ำพระและถ้ำบูชาตามคำนิมนต์ แล้วก็ตกลงยับยั้งพักอยู่ที่ถ้ำบูชา ทั้ง ๆ ที่ถ้ำบูชาเองก็อยู่ห่างจากหมู่บ้านถึง 10 กิโลเมตร ไม่มีทางจะไปบิณฑบาตรเลย

สมัยนั้นถ้ำพระอยู่ห่างจากหมู่บ้านมากยิ่งกว่าถ้ำบูชา ไม่สะดวกในการบิณฑบาตร หมู่บ้านอยู่ไกล มีแต่ป่าดงพงทึบ เพราะสมัยที่*ท่านพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร* อยู่บำเพ็ญภาวนาและสร้างพระกับ*ท่านพระอาจารย์ทองสุข สุจิตโต*นั้น ท่านไม่ได้ลงบิณฑบาตร ท่านอาศัยญาติโยมทางบ้านนาตะไก้บ้าง บ้านโสกก่าม

บ้าง บ้านดอนเสียดบ้าง ลำเลียงอาหาร ข้าวสุกข้าวสาร อาหารผักเนื้อ ข้าวปลาอาหารไปสะสมไว้ให้เณร หรือ ผ้าขาว หรือญาติโยมไปทำกัปปิยะ จังหันถวายท่าน เพราะลงบิณฑบาตรไม่ได้ ไม่มีที่บิณฑบาตร ข้าพเจ้าไปตรวจดูแล้ว เห็นว่าไม่มีบ้าน ไม่มีที่บิณฑบาตร ลำบาก ก็เลยตกลงเลือกถ้ำบูชา เพราะอย่างไร ถ้ำบูชาก็ยังเป็นสถานที่พอที่จะอาศัยได้บ้าง เนื่องจากใกล้หมู่บ้านมากกว่าถ้ำพระ

แต่ถึงกระนั้น ทางบิณฑบาตรก็ลำบากมากเหมือนกัน ด้วยต้องไปบิณฑบาตถึง 10 กิโลเมตรที่หมู่บ้านดอนเสียด ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ใกล้ที่สุด สำหรับทางเดิน แม้จะเป็นเพียงทางเดินป่าอันเป็นปกติธรรมดาของชาวป่าก็ไม่มี ต้องบุกป่าฝ่าดงดอนไปตามทางสัตว์นั่นเอง โดยที่หนทางไกลมากถึง 10 กิโลเมตร และต้องบุกป่าฝ่าเขา กว่าจะถึงหมู่บ้านก็กินเวลา 2 ชั่วโมงกว่า หรือ 3 ชั่วโมงทีเดียว ดังนั้นระยะแรก ๆ ที่อยู่บนหลังถ้ำบูชากับเณรรวม 2 องค์นั้น ยังลงบิณฑบาตรไม่ได้ พวกชาวบ้านเขาต้องนำเสบียงอาหารลำเลียงมาส่ง 7 วันครั้งหนึ่ง เช่น ข้าว กะปิ พริก ปลาร้า เกลือ แล้วก็อาศัยเณรหุงต้ม มีพริก มีปลาร้าคลุกเข้ากันแล้วก็เก็บผักป่าตามธรรมชาติ มีพวก หัวข่า หัวขิง ผักหนาม เห็ด ยอดผัก ยอดหวาย ในป่า.... เหล่านี้ ตามแต่จะหาได้ มาต้ม มาแกง พอเยียวยาอัตตภาพประทังชีวิตไปชั่ววันหนึ่ง ๆ เท่านั้น

เมื่อญาติโยมเขาเสร็จกิจในการงานของเขา คือเก็บเกี่ยวเรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้าก็เลยพาญาติโยมตัดทางจากบ้านดอนเสียดขึ้นภูวัว ไปถ้ำบูชา ช่วยกันบุกเบิกทำทางอยู่ 3 เดือน จึงสำเร็จ มีความสะดวกในการเดินทางไปมา รถและเกวียนพอเดินได้ และเป็นเส้นทางคมนาคมตลอดมาตราบเท่าทุกวันนี้ แต่กระนั้นสำหรับการบิณฑบาตร ก็ยังต้องแบ่งกันคนละครึ่งทางกับชาวบ้าน คือ ชาวบ้านครึ่งหนึ่ง พระครึ่งหนึ่ง โดยจัดสร้างแคร่มีที่มุงเล็ก ๆ สำหรับเป็นที่บิณฑบาตร ชาวบ้านเดินทางขึ้นมาจากบ้านครึ่งทางมารอใส่บาตร และให้พระลงจากเขามาอีกครึ่งทาง มารับบาตรที่นั้น

เรียกว่า เป็นการพบกันครึ่งทาง ตามสำนวนสมัยใหม่ ก็พอจะได้

พรรษาที่ 22-25 พ.ศ. 2507-2510
จำพรรษาที่ถ้ำบูชา ตาดสะอาม ภูวัว

แม้ระยะที่มาอยู่ถ้ำบูชา บนหลังตาดสะอามตอนต้น ๆ จะรู้สึกลำบากมาก เพราะเสนาสนะที่อยู่ที่อาศัยไม่มี ต้องอาศัยถ้ำ อาศัยร่มไม้โดยตลอด..... เวลาอยู่รุกขมูลหรือร่มไม้ ฝนตกหนัก พายุแรง เพราะเป็นที่แจ้ง เวิ้งว้าง กลดมุ้งจะถูกพัดกระเจิง ถ้าเก็บอัฐบริขารไม่ทัน ก็เปียกหมด ตัวเราเองก็โชกไปทั้งตัว .....เวลาอยู่ถ้ำ อาศัยกันลมได้ แต่บางครั้งฝนตกกระหน่ำ ก็สาดเข้าไปในถ้ำเปียกหมดเช่นกัน แต่ความลำบากทางกายเรานี้ก็มิได้ทำให้ย่อท้อ การบำเพ็ญภาวนาสะดวกสบาย เป็นที่สัปปายะมากอีกแห่งหนึ่ง และพวกชาวบ้าน ญาติโยม ก็มีศรัทธาดี ถึงวันพระจะขึ้นมาฟังธรรมกันอย่างไม่เห็นแก่ความลำบาก น่าเห็นใจและอนุโมทนาในความเสียสละตั้งใจจริงของเขา ดังนั้นข้าพเจ้าจึงตกลงใจอยู่จำพรรษาโปรดพวกเขา และได้จำพรรษาอยู่ถึง 4 พรรษาด้วยกัน ตั้งแต่ พ.ศ. 2507 ตลอดไปจนถึงพ.ศ. 2510

พรรษาแรก มีพระ 5 องค์ เณร 2 องค์ เท่านั้น ต่างองค์ต่างแยกย้ายกันหาที่วิเวกตามถ้ำ ตามร่มไม้ตาม

ที่ถูกจริตนิสัยของตน ไม่ข้องแวะกัน มาพบกันเฉพาะเวลาฉันเท่านั้น ปรารภความเพียรกันอย่างไม่ประมาท ได้สร้างโรงครัว ศาลาโรงฉันข้างล่าง และชวนพระเณร ทำบันไดขึ้นหน้าผาขึ้นบนหลังตาดสะอาม เพราะข้างบนนั้นเป็นชัยภูมิที่ดี เหมาะแก่เป็นที่วิเวกรุกขมูล

ถ้ำบูชานี้ แต่ก่อนมีวัตถุโบราณ มีพระพุทธรูปโบราณ ชาวบ้านไปค้นพบ ก็จะนำไปออกขายบ่อย ๆ มีข่าวเล่าลือกันว่า แม้พระพุทธรูปทองคำก็ยังหลงเหลืออยู่ในถ้ำในเขตภูวัวนี้ เพราะพวกพราน พวกชาวบ้านป่าสมัยโบราณได้เคยหลงทางเข้าไปพบเห็นกันมาแล้ว แต่ไม่มีใครกล้านำออกมา ด้วยเกรงต่ออำนาจเทพารักษ์ที่บำรุงรักษาสถานที่เหล่านั้น จึงเพียงโจษขานเล่าให้ลูกหลานฟังต่อ ๆ กันมา พวกญาติโยมสมัยนี้ก็อยากจะได้เห็น ได้กราบบูชา จึงมารบเร้าข้าพเจ้า พวกเขาเองช่วยกันค้นหากันเท่าไรจนเต็มสติปัญญาแล้วไม่เห็นพบ ขอให้พระ ให้เณร ช่วยหาด้วยก็ไม่พบ

วันหนึ่งระหว่างข้าพเจ้าภาวนา ได้นิมิตไปว่ากำลังค้นหาพระ แต่ไม่เห็น ปรากฏไปเห็นยักษ์ตนหนึ่ง เป็นยักษ์ผู้หญิง รูปร่างสูงใหญ่มาก ตัวดำสนิท ผมยาวรุงรัง มีแต่ผ้านุ่ง เปลือยกายท่อนบนตลอด อกยานใหญ่ .....ใหญ่จริง ๆ ท้องก็อ้วนใหญ่ ยืนตระหง่านอยู่ที่น้ำตกสะอาม ข้าพเจ้าเห็นยักษ์ก็เดินเข้าไปถาม

"ท่านมายืนอยู่ที่นี่ทำไม"

เขาตอบว่า *"ข้าพเจ้าเป็นยักษ์ อยู่ที่น้ำตกสะอามนี่ ที่อยู่ข้าพเจ้าอยู่ที่นี่"*

"ทำไมจึงเป็นยักษ์มาอยู่ที่นี่"

"เพราะแต่ก่อนเคยทำบาป"

"เคยทำบาปอะไร" ข้าพเจ้าซัก

เขาเลยตอบว่า *"ตั้งแต่ชาติก่อน นานมาแล้ว"* ชาติไหนไม่ทราบ ข้าพเจ้าไม่มีญาณระลึกชาติได้..... *"ชาตินั้น ข้าพเจ้าเกิดเป็นมนุษย์ ข้าพเจ้าเป็นภรรยาของพระคุณเจ้า ข้าพเจ้าเป็นผู้ทุจริต ประพฤติผิดมิจฉากาม มีจิตใจนอกรีตนอกรอย ไม่ซื่อสัตย์ต่อสามี คือพระคุณเจ้า เป็นคนเล่นชู้ ไปคบชายอื่นนอกจากสามี เป็นคนเกเร และเมื่อเวลาสามีจับทุจริตได้ ก็เลยล่อลวงสามี ปกปิดไว้ว่า ไม่ได้ทำ ไม่ได้ล่วงประเวณี ด้วยบาปอกุศลกรรมอันนั้น ทำให้ข้าพเจ้าต้องมาเกิดเป็นยักษ์อยู่ ณ ที่นี้"*

ข้าพเจ้านิ่งฟังด้วยความสลดสังเวชใจในบุพพกรรมเก่าของสัตว์โลก เวลานั้นมัวแต่นึกสลดใจ เลยเผลอไป ไม่ทันคิดจะถามว่า เขาต้องใช้กรรมมาเกิดเป็นยักษ์นานมาเท่าใดแล้ว ได้แต่คิดถามเรื่องที่ญาติโยมรบเร้า

"ที่นี่-ที่ถ้ำสะอามนี้ เขาว่ามีพระพุทธรูปโบราณอยู่ใช่ไหม มีใช่ไหม?"

เขาบอกว่า *"มี-มีอยู่"*

"ท่านรู้จักไหม ที่อยู่ของพระพุทธรูป?"

เขาบอกว่า *"รู้จัก"*

"ถ้า-งั้นช่วยบอกได้ไหม"

เขาสั่นหน้า *"ไม่บอก"*

"ทำไมไม่บอก"

"เพราะข้าพเจ้าเกลียดขังท่าน"

"เกลียดขังเราทำไม"

"เกลียดขังเพราะท่านละข้าพเจ้าหย่าจากข้าพเจ้าไปในครั้งนั้น" เขาบอก *"พระพุทธรูปมีอยู่ แต่ไม่ให้เห็นหรอก"*

ความจริงจะเป็นอย่างไรก็ไม่ทราบ แต่ในนิมิตครั้งนั้น ยักษ์ตนนั้นได้บอกข้าพเจ้าเช่นนั้น ข้าพเจ้าตื่นขึ้น พิจารณาถึงนิมิตด้วยความสลดสังเวชใจ เลยแผ่ส่วนบุญส่วนกุศลไปให้เขา ตั้งแต่นั้นมาก็ไม่ปรากฏนิมิตเห็นเขาอีกเลย เขาจะพ้นทุกข์ไปแล้วหรืออย่างไรก็ไม่ทราบ

สำหรับเรื่องพระพุทธรูปทองคำนั้น ข้าพเจ้าเลยบอกญาติโยมที่กำลังวุ่นวายไม่เป็นอันทำอะไร

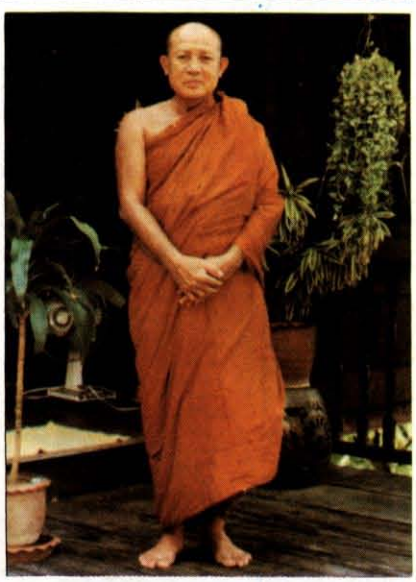

ระหว่างมาโปรดศิษย์ที่บ้าน 'เรือนไทย' ลาดพร้าว กรุงเทพฯ

บน : ฉวายจังหันเช้าระหว่างได้รับนิมนต์มาในวาระวันคล้ายวันพระราชสมภพสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา วันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2522 องค์ที่ 1 ถึง 4 จากซ้าย คือ ท่านเจ้าคุณอุดมสังวรวิสุทธิเถระ (ชะโงกหน้ามามากที่สุด) ท่านอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ ท่านอาจารย์สิงห์ทอง ธมฺมวโร และท่านอาจารย์สุพัฒน์ สุขกาโม

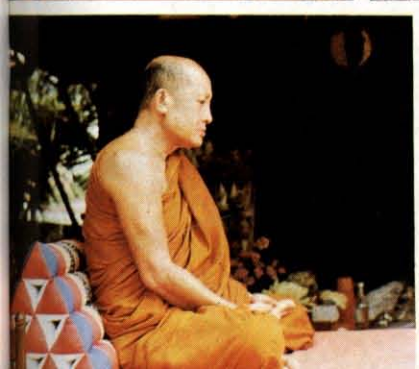

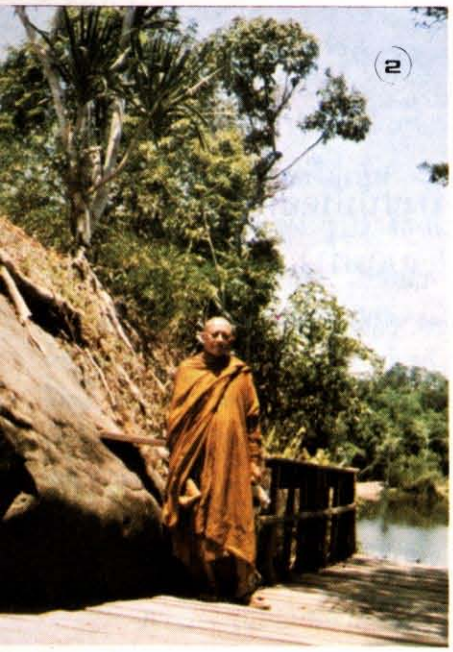

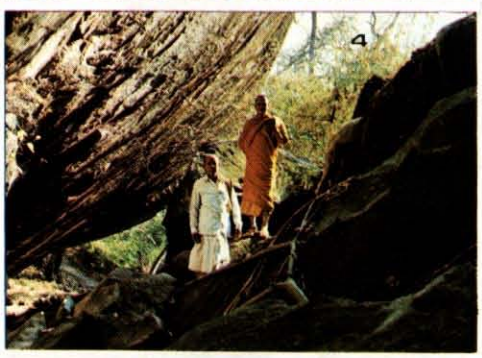

1. บนศาลาที่ถ้ำจันทน์ (กรกฎาคม 2520)
2. ที่สะพาน ถ้ำจันทน์ ข้างหลังคือสระน้ำใหญ่ (กรกฎาคม 2520)
3. สระน้ำใหญ่
4. ชอกเขาที่เสือเคยคาบลูกหลบไปพักอยู่
5&9 ทุกแห่งที่ท่านไปตั้งวัด จะมีลักษณะหินและสะพานเช่นนี้เสมอ (กรกฎาคม 2520)
6. ผ้าขาวชี้ให้ดูจุดที่เคยขุดแต่งถ้ำ และพบพระโบราณพันกว่าปีฝังอยู่ที่ผนังถ้ำ
7. โรงต้มน้ำและย้อมจีวร
8. พระพุทธรูป พระพุทธเจ้า 5 พระองค์
10. กุฏิที่ท่านเคยพัก ท่านจะนั่งเทศน์บนระเบียงข้างบน ส่วนชาวบ้านนั่งฟังที่ลานหินข้างล่าง

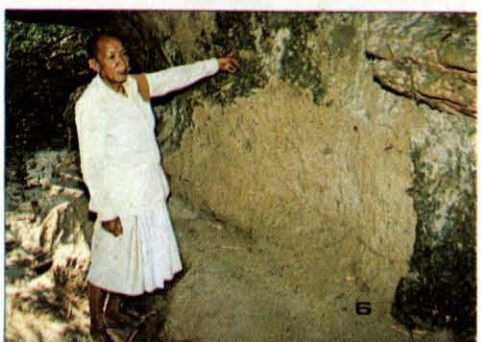

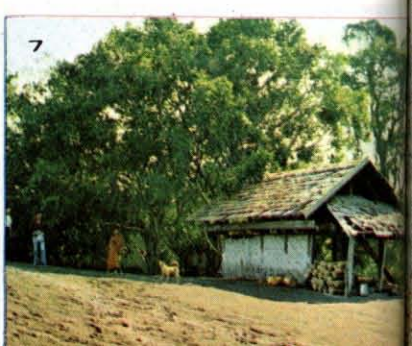

8

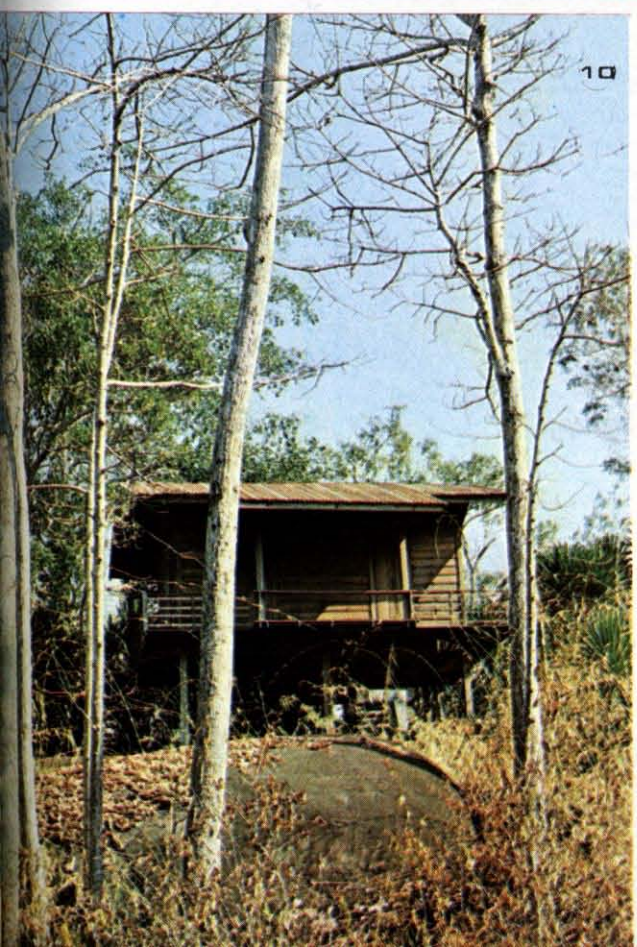

10

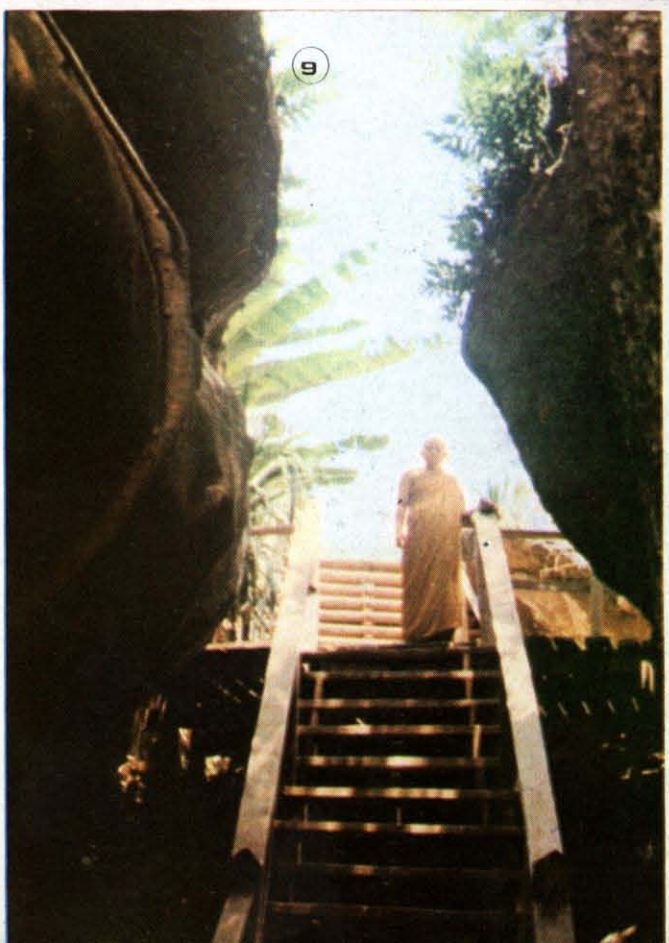

9

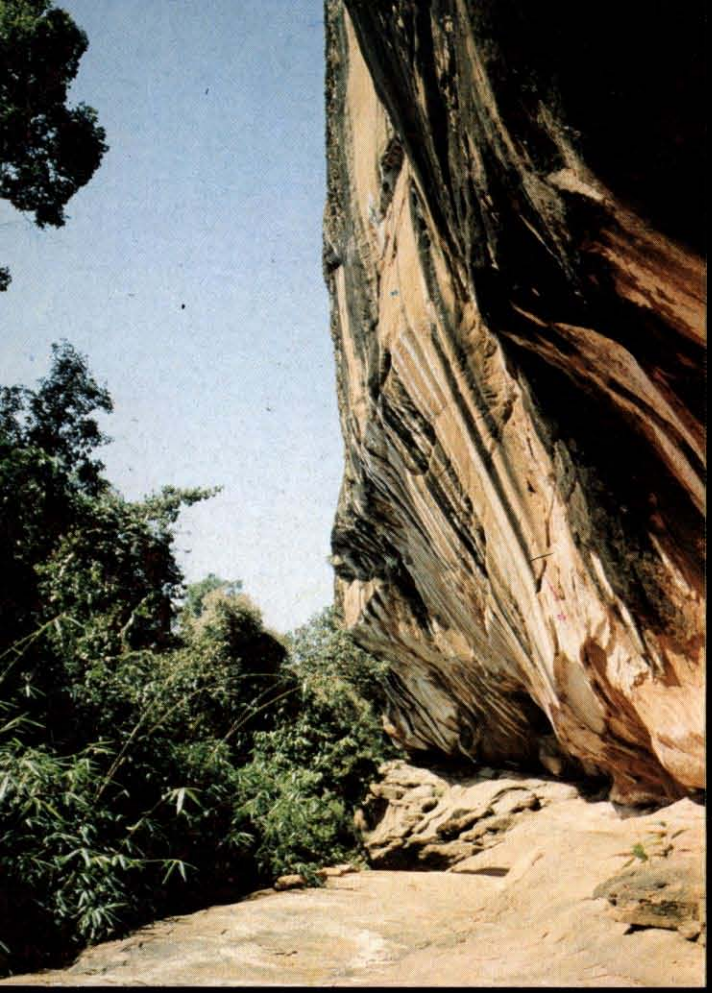

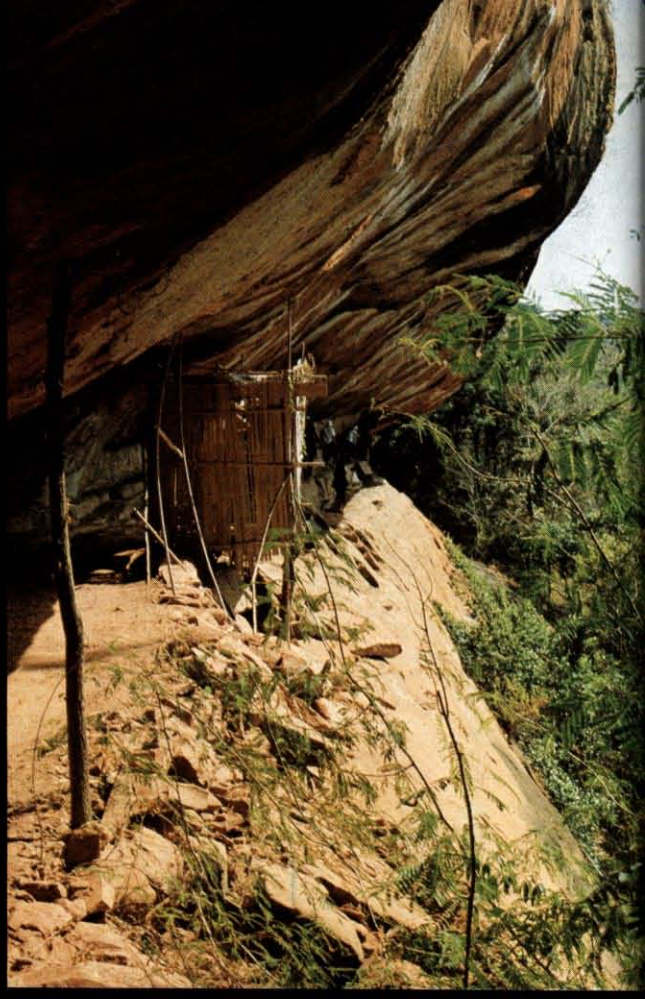

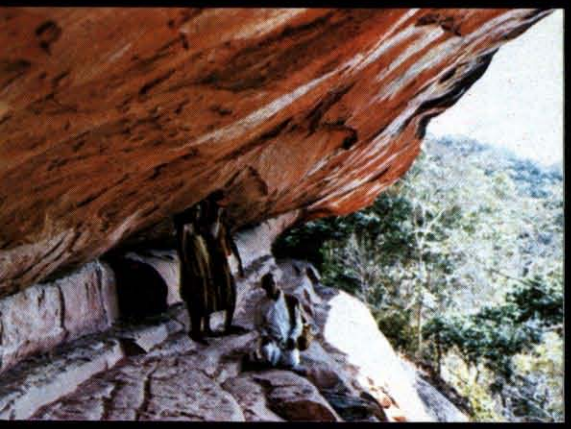

ภูมิประเทศที่ถ้ำบูชา

ล่างขวา กุฏิที่ท่านอาจารย์เคยพำนักระหว่างจำพรรษาที่ถ้ำบูชา
ท่านพระอาจารย์สอน อุตตรปัญโญ (ซ้าย) ได้แขวนกระดูกช้างให้ถ่าย
ภาพ เพื่อจำลองเหตุการณ์ระหว่างที่ท่านอยู่ ณ ถ้ำพวง (ดูตอนอยู่ถ้ำพวง)

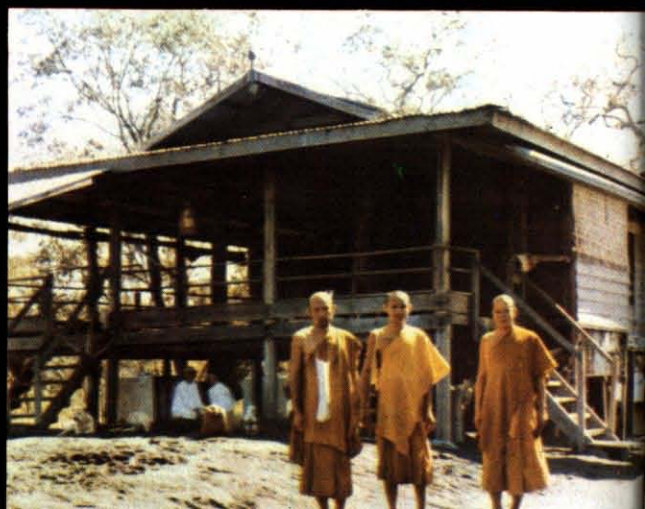

ท่านพระอาจารย์ชา สุภทฺโท พึงพอใจในความสงบสงัดของ ป่าเขาบริเวณภูวัวนาก อุดมด้วยถ้ำ โขดหิน น้ำตก แอ่งน้ำ และสัตว์ป่า นานาพันธุ์ เหมาะแก่บัณฑิตผู้ปฏิบัติเสาะธรรมและเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ

1. บนหลังภูวัว
2-3. ภูมิประเทศอันงดงาม
4. ศาลาโรงฉัน

1. ถ้ำพระ--ภูวัว
2. ก้อนหินที่ท่านพระอาจารย์ฝั้นเรียกงบน้ำอ้อย
3. พระพุทธรูปที่ท่านพระอาจารย์ฝั้นสร้าง--ถ้ำพระ
4. อีกมุมหนึ่ง บริเวณถ้ำพระ--ภูวัว

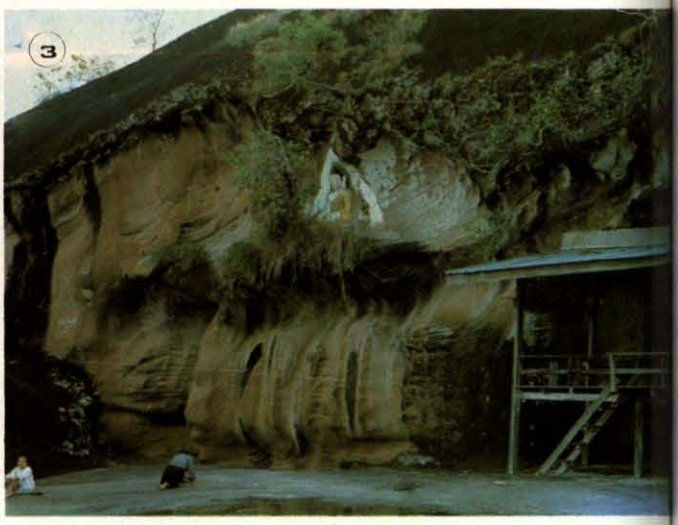

นอกจากคอยไปค้นที่ถ้ำโน้น คอยมาค้นที่ถ้ำนี้ว่า อย่าไปหาเลย ไม่เห็นหรอกเขาไม่ให้เห็น

เขาเชื่อกันหรือไม่ก็ไม่ทราบ แต่ถึงจะหากันแทบล้มประดาตายกันอย่างไรก็ตาม ก็หาไม่เห็นจริง ๆ

นี่เป็นเหตุการณ์ระหว่างพรรษาที่อยู่ตาดสะอาม ถ้ำบูชา จะจริงไม่จริงอย่างไร ก็เป็นนิมิตฝันต่างหากมาเล่าสู่กันฟัง เพื่อแก้ง่วงเหงาหาวนอนเท่านั้น ผู้ฟังจะเชื่อหรือไม่เชื่อก็ตาม ข้าพเจ้าไม่มีอำนาจอะไรไปบังคับให้เชื่อให้เห็นได้

ในปี 2508 มีเหตุบังเอิญเกิดขึ้นที่ภูสิงห์น้อย ถ้าข้าพเจ้าไม่เล่า ประวัติก็อาจจะไม่สมบูรณ์ จึงขอเล่าถึงเรื่องเหตุบังเอิญที่ภูสิงห์น้อยไว้ด้วย ณ ที่นี้

คือระหว่าง พ.ศ. 2507 ต่อ พ.ศ. 2508 ท่านพระอาจารย์เพ็ง เตชะพโล ซึ่งเคยจำพรรษาอยู่กับข้าพเจ้าหลายพรรษา แต่ต่อมาท่านได้ไปตั้งสำนักที่ภูลังกา และได้ไปมรณภาพที่นั่นเมื่อปี 2521 ที่ผ่านมานั้น ท่านได้วิเวกไปที่ภูสิงห์น้อย ชอบใจอากาศและภูมิประเทศอันสงบร่มเย็น ไม่พลุกพล่านที่นั่น ก็กะว่าจะอยู่จำพรรษาที่ภูสิงห์น้อย ท่านได้อยู่ไปจนถึงเวลาจวนจะเข้าพรรษาปี 2508 ก็เกิดเรื่องขึ้น โดยมีข่าวเล่าลือหนาหูว่า ที่ภูสิงห์ใหญ่นั้น มีพวกก่อการร้ายสุมกันอยู่ที่นั่น เนื่องจากว่า ภูสิงห์น้อย และภูสิงห์ใหญ่นั้นติดต่อกัน เป็นหิวเขาต่อเนื่องกันฝ่ายเจ้าหน้าที่บ้านเมืองเขาก็เลยกลัวว่า พระจะเป็นอันตราย จึงนิมนต์ให้พระลงมาจากภูสิงห์น้อยให้ไปจำพรรษาที่อื่น

ท่านพระอาจารย์เพ็งก็เลยจำเป็นต้องลงไปจำพรรษาร่วมอยู่กับข้าพเจ้าที่ถ้ำบูชาภูวัว เมื่อพระอาจารย์เพ็งลงไปได้ไม่กี่วัน ประมาณ 4-5 วัน เท่านั้น พวกเจ้าหน้าที่บ้านเมือง ก็ขึ้นไปสำรวจที่สำนักสงฆ์ข้างบนเขา เนื่องจากได้มีสงฆ์มาจำพรรษาอยู่ที่นั้น มาได้ 2 พรรษาแล้ว เสนาสนะ กุฏิพระ หรือกระท่อมพระ จึงมั่นคงพอประมาณ เจ้าหน้าที่เกรงว่ากุฏิพระเหล่านั้นจะเป็นที่อาศัยของพวกก่อการร้าย พวกเจ้าหน้าที่และพวกลาดตระเวนของบ้านเมืองก็เลยเอาไฟจุดเผากุฏิพระหมดทุกหลัง แม้โอ่งน้ำก็ทุบทิ้ง แม้พืชผลผลหมากรากไม้ที่ปลูกไว้ในวัด เช่นมะม่วง ลำไย มะนาว มะพร้าว ตลอดถึง ต้นกล้วย ต้นมะละกอ ที่พวกผ้าขาว ชาวบ้านช่วยกันปลูกไว้เป็นกลุ่ม เป็นกอ พวกสวนครัว อย่างพริก มะเขือ ตะไคร้.....เหล่านี้เขาก็ทำลายหมด ตัดฟันทิ้งหมดไม่มีเหลือ แม้แต่บ่อน้ำที่ขุดไว้ ลอกไว้ เขาก็ถมและทำลายอีกด้วย

กุฏิพระที่เผาทิ้งนั้น เผากันหมด ทำลายกันหมดแบบไม่ให้เหลือซากเลย แม้เครื่องบริขารของพระที่เก็บเอาไปไม่ทันหมด เพราะต้องรีบร้อนไป เช่น พวก ผ้าไตรจีวรและหนังสือสวดมนต์ หนังสือธรรม ตลอดถึงพระพุทธรูปก็ถูกไฟเผาหมดในครั้งนั้นด้วย แล้วก็ทราบข่าวจากพวกชาวบ้านว่า พวกทหารปลายบ้านเรานี้เองมาเผา

เรื่องนี้ข้าพเจ้าก็ไม่ได้เอาเรื่องอะไร ปล่อยให้เป็นไปตามหน้าที่ของเขาแล้วก็แล้วกันไป เพราะบาปก็จะตกแก่ผู้ทำ กรรมแก่ผู้ก่อขึ้นต่างหาก เราไม่มีเรื่องอย่าไปก่อความเดือดร้อนและวุ่นวายให้แก่ใคร ๆ

การมาจำพรรษาอยู่ที่ถ้ำบูชา ภูวัวนี้ ดังได้กล่าวแล้วว่า ข้าพเจ้าออกมาแต่เมื่อออกพรรษาของปี 2506 อยู่วิเวกตามถ้ำตามเงื้อมเขา และร่มไม้พอดีพอควรแล้ว จึงเริ่มทำเสนาสนะ ยกแคร่สร้างกระท่อม กุฏิเป็นที่อาศัย มีโรงครัว โรงฉัน เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ พระเณรก็มาอยู่จำพรรษาเพิ่มขึ้น โดยเห็นเป็นที่สงัดเงียบอยู่ในป่าดงพงลึก เหมาะแก่การบำเพ็ญภาวนา-กรรมฐาน ไม่เป็นที่คลุกคลี พลุกพล่าน ถึงกาลอันควรพวกศรัทธาญาติโยมก็จะมาฟังเทศน์ รับการอบรม ส่วนเวลาปกติธรรมดาพระเณรก็มีเวลาเพื่อการปฏิบัติธรรมบำเพ็ญความเพียร ตามโอกาสวาสนาของตน มีความสงบสันติกันมาโดยตลอด แต่มาปี พ.ศ. 2508 และปี พ.ศ.2509 ที่ภูวัวก็ชักจะมีอันตรายเกิดขึ้นเสียแล้ว คือในปีพรรษา 2509 นี้เอง เป็นปีที่น้ำท่วมสันแม่น้ำโขง ได้มีการทิ้งระเบิดลงมาที่ภูวัว 6 ลูก

คืนนั้นมีฝนตกหนัก ฟ้าคะนอง และลมแรงมาก ไม่มีใครได้ยินเสียงลูกระเบิดแต่อย่างใด ไม่รู้ว่ามีเครื่องบินมาทิ้งระเบิด อยู่ต่อมา 3 วันให้หลัง โยมขึ้นไปถวายจังหัน ฤดูนั้นเป็นฤดูที่ฝนกำลังเริ่มชุก คือเป็นเดือนมิถุนายน-เดือน 7 เห็ดกำลังชุก เขาถวายจังหันแล้วก็ออกไปหาเห็ด เก็บเห็ด ก็เลยไปเห็นลูกระเบิดเข้า แล้วมาแจ้งให้ข้าพเจ้าทราบ ข้าพเจ้าและพระเณรเลยไปตรวจดู พบลูกระเบิดตกอยู่ในห้วย ไม่ห่างจากถ้ำบูชาและโรงฉันเท่าใดนัก พบครั้งแรกเป็นลูกระเบิดเพลิง 1 ลูก ระเบิดแล้ว ส่วนอีก 3 ลูก เป็นลูกระเบิดทำลายขนาดใหญ่ยังไม่ระเบิด ข้าพเจ้าวัดโดยรอบ ได้เมตรยี่สิบ (1.20 เมตร) วัดตามส่วนยาวได้เมตรยี่สิบ (1.20 เมตร) เช่นกัน บางลูกก็จมอยู่ในน้ำ บางลูกก็อยู่บนบก จึงให้คนไปแจ้งกำนันผู้ใหญ่บ้านให้รายงานไปที่เจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่ของบ้านเมือง เขารายงานไปจนถึงทางทหารที่อุดร ให้ฝรั่งทหารอเมริกันผู้มาทิ้งระเบิดทราบ วันหลังก็พบอีก 2 ลูก เป็นลูกระเบิดทำลาย ขนาดเดียวกันและยังไม่ระเบิดเหมือนกัน ทางวัดก็ได้รายงานไปตามลำดับเช่นเดียวกัน

ผลสุดท้ายทางทหารที่อุดรและฝรั่งทหารอเมริกันก็เดินทางมาสำรวจดู เขาเอาเฮลิคอปเตอร์มาลงบนลานพลาญหินใหญ่บนหลังถ้ำบูชา นอนพักกันอยู่ 2 คืน จึงได้จัดการนำเอาลูกระเบิดที่ยังไม่ระเบิดเหล่านั้นขึ้นมาทำลายได้หมด เวลาจะให้ระเบิดทำลาย เขาต้องให้พระเณรหลบไปในถ้ำนอนราบกับพื้น ข้าพเจ้าไม่ได้ไต่ถามว่า เขามาโยน มาปลดทิ้งระเบิดกันทำไม แต่ได้ยินพวกข้าราชการพูดกันว่า ธรรมดาเมื่อเครื่องบินอเมริกันไปทิ้งระเบิดที่เวียดนามเหนือ ถ้ามีลูกระเบิดเหลือติดเครื่องบินอยู่ ก็จะต้องสลัดทิ้งตามป่าเขาให้หมด มิฉะนั้นจะมีอันตรายเวลานำเครื่องบินลงสู่สนามบินที่ตั้งฐานทัพ เขาคงจะคิดว่า ป่าแถวภูวัวเป็นที่ๆ ไม่มีผู้คนอาศัยก็ได้ จึงได้สลัดลูกระเบิดลง ส่วนที่ลูกระเบิดทำลายทั้ง 5 ลูก ไม่แตกระเบิด เมื่อตกลงมาถึงพื้นดิน เพราะเหตุใดนั้น ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบเหมือนกัน อาจจะเป็นเพราะอำนาจคุณพระรัตนตรัยคุ้มครองก็ได้

หลังจากนั้น ก็ได้รับคำเตือนกันเนืองๆ ว่า ที่ภูวัวไม่เป็นที่ปลอดภัย ควรจะอพยพโยกย้ายหนีไปจำพรรษาที่อื่น แต่พระเณรก็ยังคงปฏิบัติสมณธรรมไปตามสมณเพศวิสัย เร่งความเพียรกันตามสติปัญญาความสามารถของแต่ละคน จนกระทั่งถึงกลางปี 2511 ข้าพเจ้าก็ได้รับหนังสือจากเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย ว่าให้พระที่อยู่ถ้ำบูชา ภูวัว โยกย้ายหนีจากภูวัว เพราะเวลานี้บ้านเมืองเกิดความฉุกเฉิน กลัวจะเป็นอันตรายแก่พระเจ้า พระสงฆ์ ฉะนั้นจึงขอนิมนต์ให้พวกท่านหนีจากถ้ำบูชา อย่าอยู่ ให้ลงไปจำพรรษาที่แห่งอื่นแล้วก็ลงนาม เจ้าคณะจังหวัดหนองคาย สมัยนั้นเป็นท่านเจ้าคุณเทพบัณฑิต

ข้าพเจ้าพร้อมหมู่คณะและแม่ชี ก็เลยลงจากถ้ำบูชาในเดือนกรกฎาคม เป็นเวลาต้นเดือน ใกล้จะเข้าพรรษา ฝนกำลังเริ่มตกชุก น้ำท่วม ทางไม่สะดวก ต้องพากันเดินบุกน้ำ บุกโคลน บุกตมลงมาจากเขาลูกนี้ ด้วยความยากลำบาก มุ่งหน้าไปจำพรรษากับหลวงปู่ขาวที่ถ้ำกลองเพล

ระหว่างอยู่ถ้ำบูชานี้ มีเรื่องแปลกอีกเรื่องหนึ่งที่เกือบลืมเล่าไป คือเป็นวันธรรมสวนะ ได้มีการสวดปาฏิโมกข์กันบนพลาญหินในตอนกลางคืน กระต่ายป่าที่อยู่ในบริเวณนั้น ก็เต้นเข้ามาฟังด้วย แต่แรกมันก็อยู่ห่างหน่อย แต่แล้วก็ค่อยเขยิบเข้ามาจนใกล้ แล้วก็นั่งนิ่งอยู่ อีกตัวหนึ่งก็เต้นตามเข้ามานั่งด้วยเช่นเดียวกัน ทั้งสองตัวต่างหลับตาพริ้มอยู่โดยสงบ มันนั่งฟังปาฏิโมกข์จนจบแล้ว จึงกระโดดหายเข้าไปในป่า

น่าอัศจรรย์ในความช่าง "รู้" ของสัตว์ป่าเหล่านี้ยิ่งนัก

พรรษาที่ 26 พ.ศ. 2511
จำพรรษาอยู่กับหลวงปู่ขาว อนาลโย
ที่วัดถ้ำกลองเพล อุดรธานี

พรรษาที่ 26 นี้ ข้าพเจ้าได้กลับมาอยู่จำพรรษาร่วมกับหลวงปู่ขาว อีกวาระหนึ่ง ตอนนี้ท่านได้จากวัดป่าแก้ว บ้านชุมพล มาอยู่ที่วัดถ้ำกลองเพลแล้ว ได้อยู่ปฏิบัติท่าน ฟังธรรมเทศนา รับการอบรมจากท่านโดยใกล้ชิด ในระหว่างกลางพรรษาได้มีการทำบุญฉลองอายุของหลวงปู่

ออกพรรษา เสร็จกิจการงานทางถ้ำกลองเพลแล้ว ข้าพเจ้าก็นมัสการลาหลวงปู่ กลับไปวิเวกที่ภูวัวอีก ด้วยได้ทราบว่า อันตรายจากผู้ก่อการร้ายเบาบางลงแล้ว

ข้าพเจ้าได้วิเวกอยู่ที่ภูวัว 1 เดือน คืนวันหนึ่ง ขณะกำลังนั่งสมาธิบำเพ็ญความเพียรอยู่นั้น ได้เกิดนิมิตขึ้นมาว่า

ได้มีปราสาท 2 หลัง หลังหนึ่งเล็ก อีกหลังหนึ่งใหญ่โตมาก ปราสาททั้งสองหลังนี้สวยงามวิจิตรพิสดารมาก สถานที่ตั้งอยู่คือ ทางด้านเขาภูทอกน้อย และเขาภูทอกใหญ่ ซึ่งเวลามองจากเขาภูวัว บริเวณหลังถ้ำบูชาจะเห็นปรากฏชัดอยู่ทุกวัน ในนิมิตนั้นปรากฏว่า ข้าพเจ้าได้เหาะขึ้นไปบนปราสาทนั้น แต่พอขึ้นไป ๆ จะเข้าไปในปราสาทนั้น บังเอิญประตูทางเข้าปิดอยู่ ทำให้ไม่สามารถจะเข้าไปในปราสาทได้ จึงได้ตั้งอธิษฐานว่า *"--หากบุญบารมีแรงกล้าขอให้ประตูเปิดออกเข้าไปได้"* ทันใดนั้นประตูปราสาทหลังเล็กก็เปิดออก ข้าพเจ้าจึงเข้าไปในปราสาทนั้น ปรากฏว่าห้องหอภายในวิจิตรพิสดารงดงามยิ่งนัก เป็นที่น่าเพลิดเพลินเจริญใจเป็นอย่างยิ่ง เห็นหญิงมีรูปสวย 4 คนเฝ้าอยู่ในปราสาทนั้น และจากที่ยืนอยู่ในปราสาทหลังเล็กจะมองไปเห็นปราสาทหลังใหญ่ได้อย่างเด่นชัด หญิง 4 คนนั้น ได้นิมนต์ข้าพเจ้าให้อยู่ร่วมด้วย ข้าพเจ้าไม่ตกลง-เพราะเป็นพระ จะอยู่ร่วมผู้หญิงไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงได้ลงจากปราสาทนั้นไป

พอจิตถอนออกแล้ว นิมิตนั้นยังจำติดตาได้อย่างเด่นชัด พร้อมทั้งจำทางขึ้นลงได้อย่างแม่นยำ

เพื่อพิสูจน์ตามนิมิตนั้น ข้าพเจ้าจึงเดินทางออกจากภูวัวไปยังเขาภูทอกน้อย ซึ่งยังไม่เคยได้ขึ้นเขาลูกนี้เลยสักครั้งเดียว พอไปถึงก็ได้เดินทางขึ้นไปบนเขาตามทางในนิมิตนั้นทุกประการ ได้สำรวจดูเขาชั้นต่าง ๆ ที่เห็นเป็นโตรก เป็นชอก เป็นถ้ำ เป็นหินผาอันสูงชันแล้ว ก็เห็นว่า เป็นภูมิประเทศที่เหมาะสมที่จะบูรณะให้เป็นสถานที่รมณียสถานอันรื่นรมย์ ให้พระเณรได้บำเพ็ญพรตภาวนาต่อไปได้ จึงตกลงใจเข้าบูรณะและตั้งเป็นวัด ได้แรงนิมนต์ของชาวบ้านนาคำแคน บ้านนาต้อง อาราธนาให้อยู่โปรดเป็นหลักยึดเหนี่ยวแก่พวกเขาอีกแรงหนึ่งด้วย

ข้าพเจ้าเริ่มมาอยู่ที่ภูทอกนี้ ตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2512 มาอยู่ครั้งแรกมากับท่านพระครูศิริธรรมวัฒน์ เจ้าอาวาสวัดสามัคคีอุปถัมภ์ อำเภอบึงกาฬในปัจจุบัน กับผ้าขาวน้อยคนหนึ่ง มาอยู่ตอนแรกอาศัยถ้ำตีนเขา ที่เป็นโรงฉันต่อกับโรงครัวสมัยนี้ บริเวณโดยรอบเป็นป่าทึบ รกชัฏ มีสัตว์ป่าอุดมสมบูรณ์ มีช้าง มีเสือ มีหมี มีงูใหญ่เลื้อยไปมาอยู่ตามถ้ำ อากาศทึบมาก

เบื้องต้น ภูทอกยังไม่มีแอ่งเก็บน้ำเช่นที่เห็นในปัจจุบันนี้ สมัยนั้นต้องอดน้ำอาศัยน้ำฝนที่ยังคงขัง

ค้างอยู่ตามอ่างหิน เมื่อหมดน้ำในอ่างหิน ก็ต้องพากันสะพายกระบอกไม้ไผ่ไปเอาน้ำในทุ่งนา ไกลประมาณ 2-3 กิโลเมตรทุกวันๆ ส่วนอาหารขบฉัน อาศัยบิณฑบาตจากชาวบ้านนาคำแคน ซึ่งอพยพไปอยู่ใหม่ๆ ประมาณสัก 10 หลังคาเรือน การขบฉันอยู่ในลักษณะที่เรียกว่า ขาดแคลนมาก ตามมีตามได้ พอรักษาอัตตภาพชีวิตไปชั่ววันหนึ่งๆ เท่านั้น

พอย่างเข้าหน้าแล้ง ข้าพเจ้าก็ขอให้ญาติโยมช่วยถากถางบริเวณนั้น ที่รกชัฏทึบ ให้เตียนพอที่จะให้มีอากาศเข้าไปได้บ้าง และให้ชาวบ้านช่วยกันสร้างทำนบกั้นน้ำ เพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ ต่อไปเห็นว่าการอยู่ถ้ำจะไม่ปลอดภัย เพราะอากาศมันทึบเวลาฝนตก เลยขึ้นมาปลูกกระต๊อบอยู่ชั่วคราวที่โขดหินตีนเขาชั้น 2 เป็นไม้ทุบเปลือก พื้นปูด้วยฟาก หลังคามุงแฝก เวลาปีนขึ้นภูทอก ขึ้นตามรากไม้ ตามเถาวัลย์ทีเดียว

พรรษาที่ 27-38 พ.ศ. 2512-2523
จำพรรษาที่ภูทอก วัดเจติยาคิรีวิหาร
อำเภอบึงกาฬ

ปีแรกที่จำพรรษาที่ภูทอกนี้ มีพระ 3 องค์ ผ้าขาวน้อย 1 องค์ ปลูกกระต๊อบชั่วคราวพออาศัยได้ 4 หลัง ทุกองค์ต่างพากันบำเพ็ญความเพียรอย่างเต็มที่ เวลาพลบค่ำ ข้าพเจ้าก็ปีนขึ้นบนเขา เอาผ้ามัดเอวแล้วก็ปีนขึ้นตามเครือเขาเถาวัลย์ ตามรากไม้ ขึ้นไปนอนอยู่บนชั้นที่ 5 ซึ่งปัจจุบันนี้เป็นถ้ำวิหารพระ สมัยนั้นยังเป็นป่าทึบ มีต้นไม้ขึ้นอย่างหนาแน่น เป็นถ้ำที่อาศัยของสัตว์ป่ามีเสือยผา เป็นต้น

ในระหว่างกลางพรรษาที่ 27 ได้พาญาติโยมทำบันไดขึ้นเขาชั้นที่ 5 และชั้นที่ 6 จนสำเร็จ ทำอยู่ประมาณ 2 เดือนกับ 10 วัน จึงเสร็จเรียบร้อย ทำให้ไม่ต้องอาศัยรากไม้เถาวัลย์อีกต่อไป การสร้างบันไดนี้สำเร็จในกลางพรรษา อาศัยศรัทธาญาติโยมและชาวบ้านใกล้เคียงช่วยกันคนละเล็กละน้อย ช่วยกำลังแรง ส่วนกำลังทรัพย์ไม่มี เพราะเขาเป็นคนยากคนจน เป็นคนชนบทไม่มีรายได้ มีแต่กำลังศรัทธาความเชื่อถือในบุญกุศล ศรัทธาฝังอยู่ในใจของเขา ทุกข์ยากอย่างไร เขาก็อุตส่าห์มาช่วยการงานของวัดอยู่ตลอดพรรษาด้วยน้ำพักน้ำแรงดังนี้ มาอยู่ภูทอกปีแรก ถ้าไม่อดทนจริงๆ ก็อยู่ไม่ได้ อดอยากข้าวปลาอาหาร พระเณรเจ็บป่วย เป็นไข้ป่า ไม่มียาจะฉัน นับว่าลำบากมากทีเดียว

กลางพรรษาปี 2512 ที่จำพรรษาอยู่ที่วัดเจติยาคีรีวิหาร ภูทอก นี้ ข้าพเจ้าได้เกิดสุบินนิมิตว่า ข้าพเจ้าได้ไปบิณฑบาตที่ภูทอกใหญ่ ตามหน้ายา ข้าพเจ้าได้ครองผ้าห่มผ้าเป็นปริมณฑล แล้วก็สะพายบาตรอุ้มบาตร เดินเลี่ยบไปตามหน้ายา ค่อมไปเรื่อยๆ เห็นแต่บานหน้าต่างปิดอยู่ตามหน้ายา มองไม่เห็นคนเลย ข้าพเจ้าเดินค่อมไป-ค่อมไป เลยไปหยุดที่นั่นรำพึงอยู่ เอ....ทำไมมีแต่หน้าต่างปิด ไม่เห็นคนออกมาใส่บาตรเลย

รำพึงอยู่อึดใจหนึ่ง ก็เห็นคนเปิดหน้าต่างออกมาใส่บาตรข้าพเจ้า ดูเหมือนเขาจะเข้าใจได้ถึงความคิดของข้าพเจ้าที่ตั้งวิตกถามขึ้นว่า เขาเป็นใคร เขาก็ประกาศขึ้นมาเองว่า

"พวกผมนี่เป็นพวกบังบดขอรับ อยู่กันที่ภูทอกใหญ่ ภูแจ่มจำรัส"

บน: บนภูทอก ปี 2512

ล่าง: ญาติโยม ภูวัว ปี 2507

พวกบังบด คือ พวกภุมมเทวดา ที่เขามีศีลห้าเป็นประจำ *"ชื่อเดิมหรือชื่อจริงของภูทอกใหญ่นี้ เรียกกันว่า ภูแจ่มจำรัส"* เขาอธิบายให้ข้าพเจ้าฟัง *"แต่ก่อนนี้มีพวกฤาษีชีไพรมาบำเพ็ญพรตภาวนากันที่ภูเขาแจ่มจำรัสนี้มาก"*

ข้าพเจ้ารอเขาใส่บาตรเรียบร้อยแล้ว ก็ถามเขาเป็นเชิงคุยว่า *"ทำไมจึงรู้ว่าอาตมามาบิณฑบาต"*

เขาตอบยิ้ม ๆ ทันที
"รู้ซี จะไม่รู้ได้อย่างไร"
"ปิดหน้าต่างอยู่อย่างนี้ รู้ได้รึ"
"รู้ครับ" เขาว่า
"รู้ด้วยอะไร"
เขาบอกว่า *"รู้ด้วยกลิ่น ถูกกลิ่นพระผู้เป็นเจ้า"*
"กลิ่นเป็นอย่างไร" ข้าพเจ้าซัก

"กลิ่นหอมขอรับ ถูกกลิ่นพระผู้เป็นเจ้า ก็เลยพากันเปิดหน้าต่างมาใส่บาตรพระผู้เป็นเจ้ากัน" เขาชี้แจงให้ข้าพเจ้าฟังด้วยสีหน้าอันเปี่ยมด้วยความเลื่อมใสศรัทธา แล้วก็กล่าวต่อไปอีก .....อันนี้จะเป็นเชิงสรรเสริญหรืออะไรก็ไม่ทราบ....เขาบอกว่า *"พระพวกนี้เป็นพระที่ปฏิบัติดีสมควร .....พวกเราจึงพร้อมใจกันมาใส่บาตร"*

พอพวกเขาใส่บาตรเสร็จ ข้าพเจ้าก็กลับ พอดีรู้สึกตัวตื่นขึ้น พิจารณาดูนิมิตนั้นเห็นแปลก ก็เล่าให้หมู่เพื่อนฝูงฟัง ประหลาดที่ว่า เช้าวันนั้น อาหารที่บิณฑบาตรได้ ขบฉันรู้สึกว่ารสเอร็ดอร่อยเป็นพิเศษทั้ง ๆ ที่ก็ไม่ได้มีใครอื่นมาใส่บาตรจริง ๆ มีแต่ชาวบ้านเท่านั้น อาหารก็เป็นอาหารพื้น ๆ เป็นปลาร้า น้ำพริกอะไรพวกนั้นตามปกติของเขา แต่เมื่อฉันไปกลับเอร็ดอร่อยราวกับอาหารทิพย์ ทั้ง ๆ ที่อาหารอันวิจิตรพิสดารที่เขาถวายนั้นอยู่ในความฝันต่างหาก

ข้าพเจ้าก็ไม่ใช่ผู้มีหูทิพย์ ตาทิพย์อะไร ฝันเฉย ๆ ก็มาเล่าสู่กันฟัง จะเชื่อหรือไม่เชื่อ ก็ตามใจ เล่าไปตามที่เกิดฝันขึ้น เรียกว่า ฝันในนิมิต หรือนิมิตในฝันก็ได้ ข้าพเจ้าก็ไม่ยึดถือว่าเป็นอะไรหรอก เป็นธรรมดาคนเรานอนก็ฝันเท่านั้นเอง ไม่ฝันอย่างหนึ่ง ก็ฝันอีกอย่างหนึ่ง จะจริงไม่จริงก็ยกไว้

พรรษาแรก พระเณรเจ็บไข้กันมาก บางองค์ก็บอกว่า เทวดาประจำภูเขามาหลอกหลอน ดึงขาเรียกปลุกดึก ๆ ให้ลุกขึ้นทำความเพียร บางทีก็ไล่ให้หนี เพราะมาแย่งวิมานของเขา ข้าพเจ้าก็ได้นิมิตบางประการเหมือนกัน จึงพยายามตักเตือนพระเณรให้มีศีลบริสุทธิ์ และบำเพ็ญภาวนาแผ่เมตตา ให้ทำความเพียรอย่าได้ประมาท เพราะศีล สมาธิ ภาวนานั้นเป็นเกราะกำบังของผู้บำเพ็ญพรต ภายหลังก็เกิดนิมิต มีพวกเทวดามาหาข้าพเจ้าและบอกว่า "ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวายภูเขาลูกนี้ ให้แก่พระผู้เป็นเจ้า ขอพระผู้เป็นเจ้าโปรดรับไว้รักษา พวกข้าพเจ้าจะลงไปอยู่ข้างล่าง"

ในนิมิตนั้น เขาได้ขอคำมั่นสัญญาไว้อีกว่า เมื่อพวกเขาลงไปอยู่ชั้นล่างแล้ว ขอให้ข้าพเจ้าบอกประกาศแก่มนุษย์ที่จะมาเที่ยวภูเขาลูกนี้ต่อไปว่า - ขออย่าได้กล่าวคำหยาบ - อย่าส่งเสียงอึกทึก - อย่าถ่มน้ำลายลงไปข้างล่าง - อย่าขว้างปาหรือทิ้งเศษขยะไว้ข้างบนเขา อย่าฆ่าสัตว์.....เท่านี้เขาก็พอใจแล้ว

ข้าพเจ้าตื่นจากฝันแล้วก็นั่งพิจารณาอยู่ ก็รู้สึกว่าคำขอของพวกเทวดานั้นแยบคายดี จะเป็นเรื่องจริงหรือไม่จริงก็ตาม แต่ก็น่าจะเป็นข้อที่กัลยาณชนทุกคนควรจะปฏิบัติอยู่แล้ว ถึงแม้จะไม่มีเทวดามาขอร้องเลย มนุษย์ผู้เป็นผู้ดีมีมรรยาทของสังคมชาวโลกก็น่าจะปฏิบัติตาม

อย่างไรก็ดี วันนั้นเองระหว่างที่ข้าพเจ้ายังมิได้ปริปากเล่าอะไรให้ใครฟัง พวกชาวบ้านก็มาเล่าให้ฟังว่า พวกเขาต่างฝันกันว่ามีเทวดามาบอกว่า จะมอบภูเขาให้ท่านอาจารย์จวนรักษา พวกเขาจะลงไปอยู่ข้างล่างแทน

แปลกเหมือนกัน ที่บังเอิญหลายคนมาฝันตรงกัน

ตกฤดูแล้ง พ.ศ. 2513 ได้ชักชวนชาวบ้านช่วยกันสร้างทำนบเพิ่มขึ้นอีก 2 ทำนบ เพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ เป็น 3 ตอน มีประชาชนจากฝั่งประเทศลาว ชื่อ นายบุญที อยู่ที่เวียงจันทน์ ได้มีศรัทธามาสร้างพระประธานไว้ที่ถ้ำวิหารพระชั้นที่ 5 มูลค่าประมาณ 1 หมื่นบาท ต่อมาได้มีศรัทธาจากที่ต่าง ๆ ทยอยกันมา ร่วมกันสร้างโรงฉัน และศาลาชั้นที่ 5 มูลค่าประมาณ 1 หมื่นบาท พอเป็นที่ได้อาศัยคุ้มแดดคุ้มฝน ส่วนศาลานั้นพอได้อาศัยฉันจังหัน ที่ศาลาข้างล่าง

เมื่อภายหลังมีศรัทธาเพิ่มขึ้น เช่น จากบึงกาฬ หนองคาย อุดร สกลนคร นครพนม ขอนแก่น นครราชสีมา ตลอดจนกรุงเทพมหานครและอุบลราชธานี จึงได้ขยายศาลาโรงฉันข้างล่างให้กว้างออกไป และได้ขยายศาลาถ้ำวิหารพระชั้นที่ 5 ให้กว้างขวางออกไปด้วย เพื่อเวลาประกอบศาสนกิจและสังฆกรรมจะได้ปฏิบัติได้โดยสะดวก

การสร้างศาลาโรงฉัน ศาลาชั้นบนและกุฏิที่อยู่ของพระนั้น ข้าพเจ้าได้พยายามทำแบบที่ให้ส่งเสริมธรรมชาติให้กลมกลืนกันไปกับธรรมชาติ เช่น บางแห่งก็บูรณะถ้ำธรรมชาติ ให้เป็นที่อยู่อาศัย บางแห่งก็ใช้หลังคาสังกะสีต่อเชื่อมกับหินปากถ้ำ อาศัยผนังถ้ำส่วนหนึ่งเป็นฝา เป็นต้น นอกจากนั้นได้สร้างศาลา โรงครัว และกุฏิแม่ชี เพิ่มขึ้น

ปัญหาเรื่องน้ำใช้บนยอดเขาเป็นสิ่งสำคัญ ข้าพเจ้าได้พยายามขุดบ่อน้ำหลายแห่ง บังเอิญได้พบบ่อน้ำซึมผุดขึ้นมาจากซอกหิน เป็นตาน้ำขนาดแรง คุณหมอขันธ์ เทศประสิทธิ และคุณหมอประพักตร์ โสพสจินดา ได้ร่วมกันสร้างบาดรน้ำมนต์ขนาดใหญ่ไว้รองน้ำซึมที่หยดมาจากยอดเขา คุณมานพ สุภาพันธ์ คุณประชา ตันศิริ ได้ร่วมกันเป็นเจ้าภาพตั้งถังเก็บน้ำคอนกรีตเสริมเหล็ก ติดเครื่องสูบน้ำขึ้นที่หลังเขา เป็นถังแรก ในขณะเดียวกัน ศาสตราจารย์นายแพทย์อวย เกตุสิงห์ ได้บริจาคเงิน 2,000 บาท สร้างส้วม และห้องน้ำ ไว้สำหรับประชาชน

ใน พ.ศ. 2513-2514 ได้ทำสะพานรอบเขาชั้นที่ 5 พ.ศ. 2515 ไม่ได้ทำสะพาน แต่ได้ทำทำนบกั้นน้ำเพิ่มขึ้นอีก พ.ศ. 2516 รื้อสะพานชั้นที่ 5 ออก เพราะครั้งก่อนทำไว้ไม่เสมอกัน มีสูงมีต่ำกว่ากัน รื้อออกทำทางเดินให้เสมอกัน และขยายให้กว้างขึ้นทำให้แน่นหนากว่าเดิม เพิ่มไม้ขึ้นอีก 3 ส่วน ซ่อมแซมสะพานของเก่า ใช้เวลาทำอยู่ 3 เดือนจึงแล้วเสร็จ สิ้นเงินประมาณ 3 หมื่นบาท

พ.ศ. 2517 มีพระจำพรรษา 5 องค์ เณร 5 องค์ ได้พาหมู่คณะทำสะพานบนชั้นที่ 6 ทำอยู่ 3 เดือน ก็แล้วเสร็จ สิ้นเงิน 35,000 บาท

ในปีนี้ ได้ทำสะพานชั้นที่ 4 แต่ไม่ได้ทำรอบเขา ทำไว้ครึ่งเขา เฉพาะทางด้านทิศตะวันตก ส่วนสะพานชั้นที่ 4 ทางด้านทิศตะวันออกนั้นได้จ้างชาวบ้านทำในปี 2520 สิ้นเงินประมาณ 20,000 บาท ทำอยู่ 2 เดือนจึงแล้วเสร็จ ทำต่อลงมาจากชั้นที่ 5 ดังที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้

พ.ศ. 2519 ได้ทำทำนบกั้นน้ำในเขตวัด โดยจ้างแทรคเตอร์ชาวบ้านมาทำสิ้นเงิน 16,000 บาท

จากปี 2519 เป็นต้นไป ศรัทธาญาติโยมก็ได้ทยอยกันมามากขึ้น โดยเฉพาะจากกรุงเทพมหานคร จะมากันบ่อยครั้งขึ้น จำนวนมากขึ้น ศรัทธาเพิ่มขึ้น บริจาคทรัพย์สมบัติ บริจาคกำลังทรัพย์ กำลังแรง ช่วยเหลือเจือจานกันไป การงานก็ได้สำเร็จลุล่วงมาดังที่พวกเราได้เห็นกันนั้น มีศรัทธาจากลาดพร้าวกรุงเทพฯ ขอสร้างถังน้ำบนเขาชั้นที่ 5 อีกหลายถัง เพื่อให้พระเณรได้มีน้ำดื่มใช้ตลอดปี และได้ขอสร้างห้องน้ำ ห้องส้วมบนเขาชั้นที่ 5 เพิ่มขึ้นอีก 2 คราววรวม 5 ห้อง ด้วยเห็นความลำบากของญาติโยมที่จะขึ้นไปค้างฟังธรรมบนถ้ำวิหารพระชั้นที่ 5

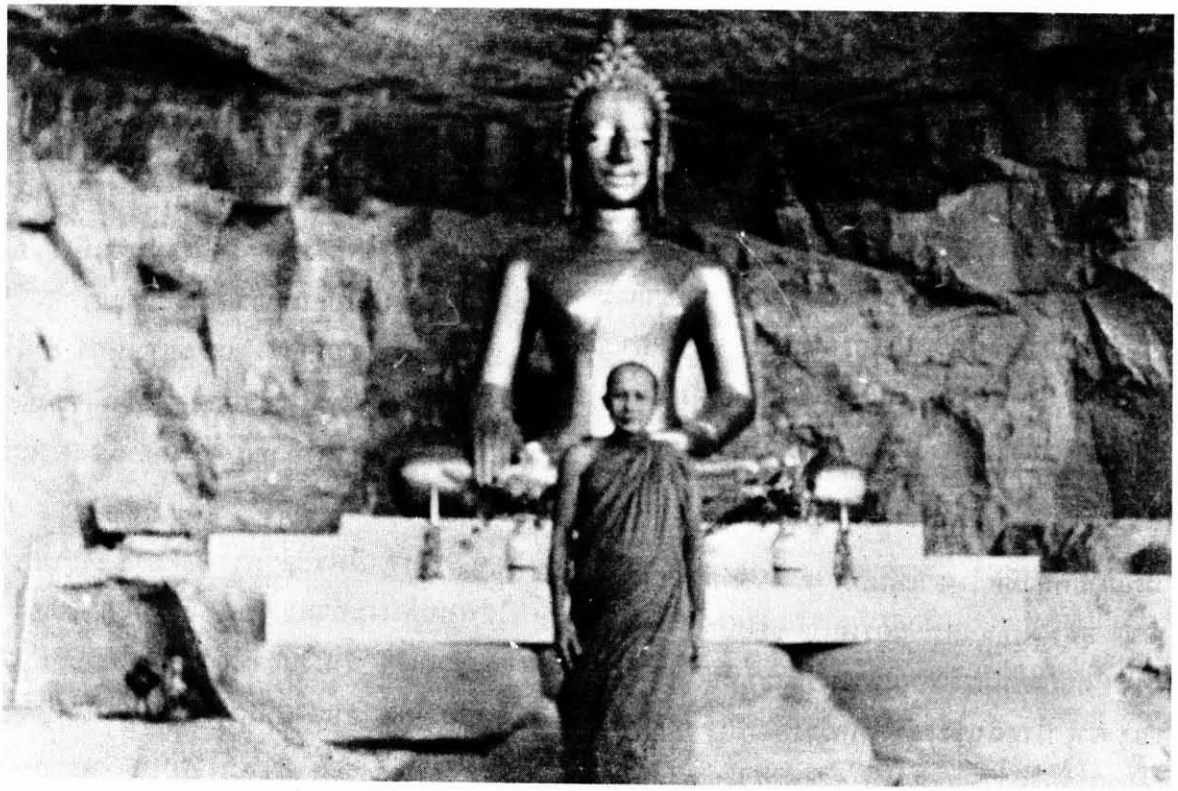

บน : ศาลา วิหารบนเขาชั้นที่ 5 เมื่อระยะแรกขุดแต่งใหม่ ๆ พ.ศ. 2515

ล่าง : ท่านอาจารย์พร้อมศิษย์รุ่นแรก ๆ พ.ศ. 2515

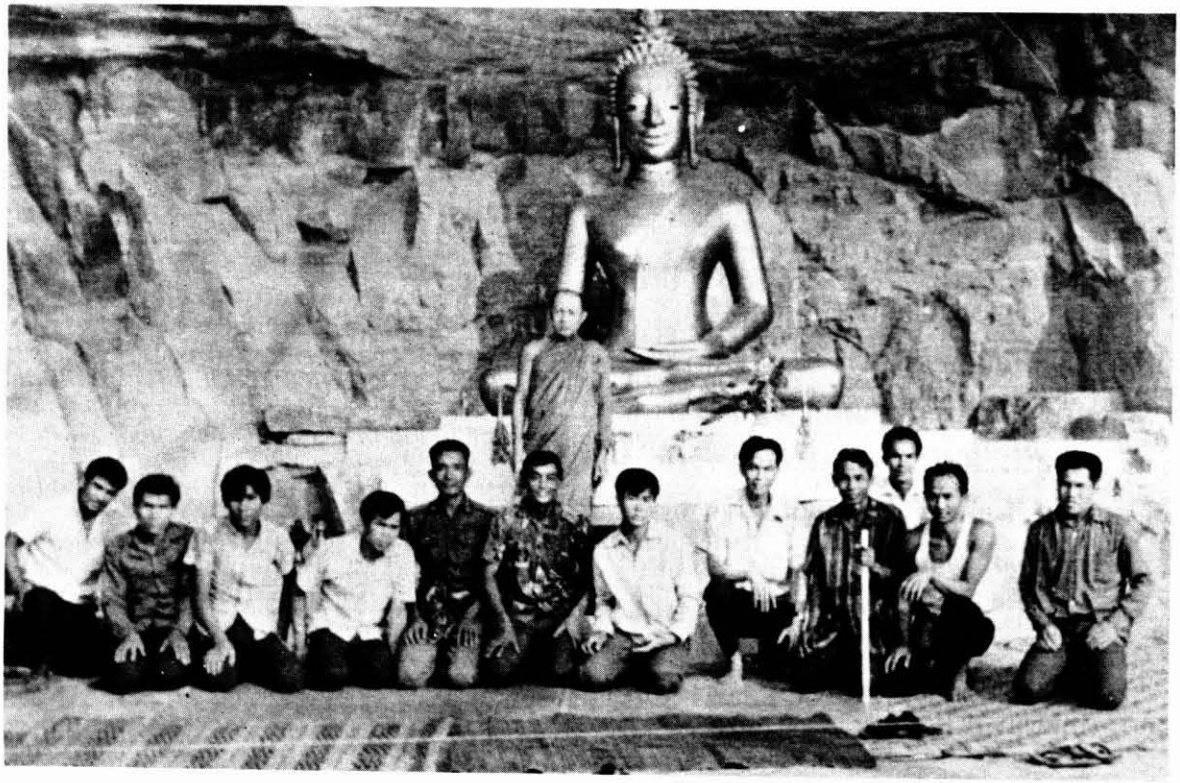

สำหรับกุฏิถาวรบนเขาซึ่งแต่เดิมไม่มี เพราะพระเณรจะใช้แต่เงื้อมถ้ำเป็นที่พัก หรือใช้ไม้ตีกำบังกั้นชั่วคราวนั้น ก็ได้มีศรัทธาขอสร้างให้เป็นการถาวร โดยข้าพเจ้าออกแบบให้มีระเบียงสามด้านเป็นทางจงกรม พร้อม คุณแม่แฉล้ม ชาญสงคราม ชาลีจันทร์ มารดาคุณสุรีพันธุ์ มณีวัต ก็ได้บริจาคเงินสร้างกุฏิสงฆ์อาพาธพร้อมห้องน้ำบนเขาชั้นที่ 2 เป็นหลังแรก พร้อมกันนั้นลูกสาวและสามีคือคุณวิลาศ มณีวัต ก็ได้บริจาคสร้างอีกหลังหนึ่ง ณ เขาชั้นที่ 2 ณ จุดที่เคยเป็นกุฏิชั่วคราวที่ข้าพเจ้าแรกมาพักเมื่อปี 2512 ต่อมาคุณ-บุญยิ่ง ลืออำรุง ได้บริจาคสร้างอีกหลังหนึ่งบนพลาญหินชั้นที่ 2 และคุณพรรณี เกตุมณี ได้บริจาคอีก 100,000 บาท เพื่อสร้างกุฏิให้เป็นที่พักของข้าพเจ้า โดยจัดสร้างต่อขยายออกไปจากศาลาถ้ำวิหารพระเป็นที่พัก 2 ชั้น

วัดได้จัดสร้างกุฏิที่พักสำหรับพระอาคันตุกะ บนเขาชั้นที่ 5 เป็นเรือนยาวขนาดสองห้อง สร้างกุฏิแม่ชีเพิ่มเติมอีก เพราะระยะหลังได้มีศรัทธาญาติโยมมาค้างที่วัด บางขณะ บางคืน ถึงสามร้อยคนก็มี ถึงสี่ร้อยคนก็มี วัดต้องอาศัยแม่ชีช่วยจัดอาหารเลี้ยงศรัทธาทั้งหลาย จึงต้องขยับขยายให้แม่ชีได้มีที่พักพอเหมาะพอควรกว้างขวางขึ้น และเมื่อต่อมาวัดได้เริ่มสร้างกุฏิพระเพิ่มบนโขดหินเขาชั้นที่ 2 อีก 2 หลัง ศิษย์ที่บ้านทรงไทยลาดพร้าวซึ่งมีคุณสุรีพันธุ์เป็นหัวหน้าก็ขอเป็นเจ้าภาพร่วมกับวัดด้วย

ในปี 2522 เมื่อมีผ้าป่ามาพ้องกันหลายคณะ ศาลาที่พักบนเขาดูแคบไปถนัดใจ ศรัทธาจากกรุงเทพฯ คือคุณสุรีพันธุ์ มณีวัต จึงถวายปัจจัยให้สร้างกุฏิที่พักบนชะง่อนเขา ชั้นที่ 5 อีก 1 หลังเป็นที่โล่ง โปร่งสบาย ใครมาเห็นมาพักก็ล้วนชอบใจ เพราะได้ตากอากาศดี

เมื่อได้บำรุงสิ่งก่อสร้างในวัดให้เห็นประโยชน์แล้ว ก็ได้ช่วยทำประโยชน์ให้แก่ชาวบ้านละแวกใกล้วัดด้วย ตั้งแต่ปี 2521 - 2522 - 2523 ได้สร้างทำนบกั้นน้ำให้ชาวบ้าน 6 ทำนบ เพื่อในการเพาะปลูกทำไร่นา ทำนบละหมื่นก็มี 2 หมื่นก็มี 3 หมื่นก็มี 5 หมื่นก็มี ทำถนนเป็นทำนบฝายกั้นน้ำระหว่างภูทอกน้อยและภูแจ่มจำรัสอีกร่วม 2 แสน ทั้งหมดสิ้นเงินวัดไป 4 แสน 5 แสนแล้ว เฉพาะทำนบใหญ่กั้นเก็บน้ำระหว่างภูทอกน้อยและภูแจ่มจำรัสนั้น กรมชลประทานของรัฐบาล เขามาช่วยรับช่วงเอาไปปรับปรุง เสริมสร้างคันทำนบให้สูงขึ้นและมั่นคงขึ้น รัฐบาลให้งบประมาณมา 2 ล้านบาท เดี๋ยวนี้ทำเสร็จแล้ว เก็บน้ำได้มาก เก็บน้ำได้ลึกถึง 10 กว่าเมตร สามารถจะใช้ประโยชน์ในการเพาะพันธุ์ปลา และระบายน้ำให้พวกชาวไร่ชาวนาอย่างสะดวกสบายทีเดียว

พ.ศ. 2523 จะเริ่มทำถนนรอบภูเขา 3 ลูก คือ ภูทอกน้อย ภูทอกใหญ่หรือภูแจ่มจำรัส และภูสิงห์น้อย ซึ่งต่างเป็นสำนักสงฆ์ของวัด ข้าพเจ้าได้ให้เกรดทางรอบเขตวัดไว้แล้ว ถ้าไม่ทำ ชาวบ้านบุกรุกเข้ามาถึงเชิงเขาก็จะลำบาก ตัดไม้ เผาไม้ ฆ่าสัตว์...*สัตว์อยู่ในเขาก็ยังมีอีกมาก กวาง เก้ง เลียงผา หมี ลิง สุกรป่า ยังมีอีกมาก พวกนก พวกกระต่าย ไก่ป่า ก็ยังมีเช่นกัน สมควรจะสงวนไว้* จึงได้จ้างรถแทร็กเตอร์ มาเกรดทางรอบเขา แล้วปิดทำนบน้ำเสียด้วย ที่ไหนเป็นห้วยก็พูนดิน เสริมสร้างเป็นคันทำนบเพื่อให้สัตว์ป่าได้อาศัยอาบ อาศัยกิน ตลอดถึงมนุษย์ก็จะได้ใช้สอยทำไร่นา เพาะปลูกพืชผลโดยไม่อดน้ำ ไม่ให้คนรุกล้ำเข้ามาทำกินในเขตทำนบน้ำ ถ้าน้ำมีเหลือเฟือก็จะได้ระบายช่วยเหลือชาวนาชาวไร่โดยไม่ติดขัด นี่เริ่มในปี 2523 **จ้างรถแทรกเตอร์มาทำงานดังนี้** *(เมื่อท่านบรรณภาพแล้ว งานนี้ยังค้างอยู่ ทางวัดก็ได้ให้ทำจนเสร็จ รวมทั้งสร้างทำนบน้ำแห่งใหม่ในหมู่บ้านด้วย.....ผู้รวบรวม)*

เมื่อมาอยู่ครั้งแรกที่ถ้ำเชิงเขา ในฤดูแล้งปี 2512 ข้าพเจ้าได้ชวนญาติโยมตัดทางจากภูทอกไปบ้านดอนเสียด รถเดินได้สบาย เดี๋ยวนี้ก็ยังใช้เป็นเส้นทางสัญจรกันอยู่ หลังจากนั้นเมื่อญาติโยมเขาทราบข่าวว่ามีพระ

ธุดงค์มาอยู่ที่ภูทอก เขาก็เลยอพยพตามมาอยู่ ทำมาหากินด้วย เป็นปึกแผ่นแน่นหนา จากเดิมซึ่งมีอยู่เพียง 10 หลังคาเรือน ปัจจุบันนี้มีประมาณกว่า 200 ครอบครัวแล้ว มาอยู่ครั้งแรกได้พาญาติโยมถากถางป่า เพื่อระบายอากาศให้ปลอดโปร่ง บ้านนาคำแคนนี้ ตั้งหมู่บ้านกันก่อนสร้างวัด 2 ปี คือในปี 2510 ส่วนวัดเจติยาคิรีวิหาร(ภูทอก)มาสร้างในปี 2512 คนที่มาอยู่ส่วนมากเป็นคนมาจากจังหวัดกาฬสินธุ์ก็มี ขอนแก่นก็มี ร้อยเอ็ดก็มี อุบลราชธานีก็มี อุดรธานีก็มี สกลนครก็มี เป็นคนมาจากหลายจังหวัดที่มาอยู่บ้านนาคำแคน

ในสมัยก่อน แถบภูสิงห์ ภูวัว ภูทอกนี้ เป็นป่าเป็นดงทึบ มีสิงห์สาราสัตว์นานาชนิดมาก ไม่ค่อยมีหมู่บ้าน คนแถบนี้แต่ก่อนเป็นพวกมีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศลาว เป็นพวก *เม้ย* หรือเป็นพวก *ย้อ* เข้ามาอยู่เมืองไทยสมัยฝรั่งเศสเข้ามาปกครองลาว พวกเขาไม่ชอบลัทธิการปกครองของฝรั่งเศส จึงอพยพครอบครัวข้ามแม่น้ำโขงเข้ามาอยู่ฝั่งประเทศไทย

ลัทธิประเพณีของพวกนี้ก็แปลก พวกเม้ยนี้ แต่ก่อนเขาเรียกว่า *"ลาวกอด"* หรือ *"ลาวกุม"* คำว่า *"ลาวกอด ลาวกุม"* นี้ เขาถือกันจริง ๆ คือหมายความว่า ถ้าเราไปเยี่ยมเขา ไปเยี่ยมบ้านเยี่ยมเรือนเขา ถ้าเขามีลูกสาวแล้วไม่กอด ไม่กุม ไม่จูบ ไม่ดม ลูกสาวเขาไม่ได้ เขาว่า *"ผิดผี"* แต่จะทำอะไรไม่ได้ ได้แต่เพียงกอดกุมจูบดมเท่านั้น ถ้าไม่ทำอย่างนั้น เขาปรับไหม ใส่โทษเพราะมันผิดผีเขา เป็นประเพณีของเขาดังนั้น เมื่อเขาข้ามมาในประเทศไทยในสมัยก่อน ๆ ประเพณีนี้ก็ยังมีอยู่ แต่เดี๋ยวนี้ดูหายไปแล้ว

พระเณรของเขานั้นก็ประหลาดเหมือนกัน เขาถือหลักเกณฑ์อะไรก็ไม่ทราบ เป็นแต่เพียงนุ่งห่มผ้าเหลืองแล้วก็แล้วกันไป แค่นั้นก็ถือเป็นพระเป็นเณรแล้ว จะกินข้าวเย็นก็ไม่ว่า โดยมากที่สังเกตดูชอบกินฝิ่น เวลาสงกรานต์ก็รดน้ำกันกับสีกา กอดกัน กุมกัน เขาไม่ถืออะไร เวลาวันพระพวกพระเณรก็พากันไปล่าเนื้อตามป่า ไปหาปลาตามห้วย ตามหนอง ตามบึง เอามาหุงหาอาหาร จับเงินจับทอง ขุดดิน ฟันไม้ เขาก็ไม่คำนึงถึงพระวินัยอย่างไรเลย และญาติโยมของเขาก็ไม่ถือ พอปีใหม่ ก็ต้องมีงานเลี้ยงผีกัน ทำกันเป็นพิธีใหญ่โตมโหฬารทีเดียว ซึ่งข้าพเจ้าก็เคยเห็นเขาทำอยู่

นี่เป็นลัทธิเดิมของเขา เดี๋ยวนี้คงไม่มีแล้ว เพราะความเจริญมันล้นไหลเข้าไป และทางคมนาคมก็ไปสะดวก

ชีวิตของพระธุดงคกัมมัฏฐาน

สมัยก่อนนั้น การคมนาคมลำบากมากเพราะไม่มีหนทางรถ ถ้าจะไปหากันต้องเดินทั้งนั้น ไปอำเภอก็ต้องนอนค้างกลางทางจึงจะถึงอำเภอ ส่วนการศึกษาเล่าเรียน แถบนั้นไม่มีโรงเรียนเลย อยู่กันอย่างป่า ๆ เถื่อน ๆ คนไม่รู้หนังสืออะไรเลย เจ้าหน้าที่บ้านเมืองก็เข้าไปไม่ใคร่ถึง เพราะกันดารมาก เดี๋ยวนี้การคมนาคมสะดวก การศึกษาก็มีทั่วถึง สมัยก่อนเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นไข้ป่ากันมาก คนตายกันเพราะไข้ป่าปีหนึ่ง ๆ มากทีเดียว แต่สมัยนี้ดูจะลดปริมาณลงไปจนเกือบไม่มีแล้ว เพราะการแพทย์และการคมนาคมดีมาก พอเริ่มเจ็บไข้ก็ได้ยา ได้หมอ ทันท่วงที บ้านเมืองสมัยนั้นการกินอยู่ยังลำบากยากแค้นมาก การเดินทางไปมาหาสู่กันก็ลำบาก ไม่เหมือนสมัยนี้ที่สะดวกสบายทุกอย่าง พวกกรุงเทพฯ เดินทางไปได้ตลอดมีทั้งรถทัวร์ รถเล็ก รถใหญ่ ไปได้ไม่ขัดข้องเลยทีเดียว

สมัยที่ข้าพเจ้าอยู่ดงหม้อทอง เวลาออกพรรษาต้องเดินหาวิเวกทั้งนั้น เดินขึ้นไปภูวัว ภูทอก เดินจากดงหม้อทองไปภูวัว 3 คืนจึงจะถึง แล้วก็ไปวิเวกที่ดงศรีชมภู การเดินบางครั้งก็นานกว่านี้อีก เช่นต้องเดินจากดงหม้อทองไปจังหวัดเลยถึง 9 คืน เดินจากจังหวัดเลย ไปพิษณุโลกอีก เดินไปเชียงใหม่ เดินไปเชียงตุง....อย่างนี้แหละ

ชีวิตของพระธุดงคกัมมัฏฐาน เป็นชีวิตที่ยากแค้นลำเค็ญเหลือเกิน ต้องบุกป่าฝ่าดงดอน นอนตามป่าตามเขาไปทั้งนั้น ส่วนอาหารขบฉันนั้น แม้จะหิวจะโหยจะอดจะอยากอย่างไร ก็ต้องใช้ขันติความอดทนเอา การเดินทาง แม้จะยากลำบากยากแค้น ก็ใช้ความอดทนเอา ....**พิจารณาเรื่องของทุกข์ ว่าเราเกิดมามันต้องทุกข์ ถ้าเรายังเกิดอยู่อย่างนี้ เราก็ต้องทุกข์อยู่อย่างนี้ ทุกข์เพราะความลำบากยากแค้น และทุกข์เพราะกันดารและการเดินยังไม่เท่าไร ทุกข์เพราะความเกิดแก่เจ็บตายนี่ซิ....มันไม่รู้แล้ว ทุกข์เพราะทำความชั่ว ความเสียหาย ทำบาป ทำกรรม แก่ตนให้ไปตกนรกไฟเผาเร่าร้อน นี่มันแสนที่จะทุกข์ทรมาน**

ที่เราเดินไปเที่ยวบำเพ็ญคุณงามความดี อาศัยขันติ ความอดทนนี้ชื่อว่าธาทุกข์แต่กาย ส่วนใจของเราไม่ทุกข์ เพราะเราไม่ได้ทำความชั่ว เราประกอบแต่คุณงามความดี นี้ก็สบายใจหน่อย ถ้าเราไม่พ้นทุกข์ คุณความดีที่เราได้ตั้งใจบำเพ็ญไว้ ด้วยความบริสุทธิ์กาย บริสุทธิ์วาจา และบริสุทธิ์ใจนี้ ก็จะเป็นคติที่ดี เราจะได้ไปสู่สุคติเมื่อเวลาตาย คือมนุษยสุข สวรรคสุข และพระนิพพานสุข

ถ้ายังไม่ถึงพระนิพพานสมบัติ คุณความดีที่เราสร้างไว้ด้วยความตั้งใจ ก็จะเป็นอุปนิสัยติดสอยห้อยตามเรา ให้ได้รับความสุขความเจริญในคติ และกำเนิดในภพต่าง ๆ จนกว่าจะถึงพระนิพพานสมบัติ เมื่อคิดเช่นนี้ - คิดขึ้นในทางการบำเพ็ญคุณความดี ใจก็ชื่นบาน ไม่มีความทุกข์ในใจ ส่วนกายนั้น ทุกข์ระกำลำบากมากทีเดียว เท้าก็เจ็บ ขาก็ปวด ทั้งหิว ทั้งร้อน ทั้งหนาว สารพัดแต่ที่จะทุกข์ทรมานทางกาย

ทางใจจะพิจารณาเรื่องของ "ทุกข์" อยู่เสมอ ๆ พิจารณาประวัติของพระพุทธเจ้าและพระอริยเจ้า พระพุทธเจ้าท่านเป็นนักเสียสละอย่างยอดเยี่ยมไม่มีใครเทียบถึง ท่านเป็นกษัตริย์โดยพระชาติ ทั้งเป็นกษัตริย์สุกุมาลชาติอันละเอียดสูงสุด ไม่มีกษัตริย์ใดในสมัยนั้นจะทัดเทียมเสมอหรือยิ่งกว่า ท่านยังสามารถสละราชบัลลังก์และราชสมบัติออกบรรพชา เพื่อแสวงหาโมกษธรรม พระองค์เสด็จไปในที่ต่าง ๆ อาหารการขบฉัน หรือปัจจัย 4 ก็แล้วแต่จะมีจะเป็น ท่านเสด็จด้วยพระบาท - คือเท้าทั้งนั้น ขึ้นเขานั้นลงเขานี้ บางครั้งท่านถึงกับทรมานพระวรกาย อดพระกระยาหาร อดหลับอดนอน จนสลบตายไปถึง 3 ครั้ง อย่างนี้ก็มี ท่านก็ยังไม่ทรงย่อท้อ ส่วนตัวเรานี้ไม่ถึงท่าน ที่ไหนจะท้อถอยเล่า ท่านเป็นนักเสียสละจริง ๆ ไม่เห็นแก่ความตาย ไม่เห็นแก่ชีวิต ท่านจึงพ้นไปจากทุกข์ได้

เมื่อพิจารณาประวัติของพระพุทธเจ้าผู้เป็นบรมศาสดาดู ระลึกถึงประวัติของท่านแล้ว ก็ทำให้ใจฮึกเหิม ห้าวหาญ และชุ่มชื่น หายจากความท้อแท้ของใจ ถ้าเมื่อใดทุกข์ หรือความท้อแท้เข้ามาครอบงำ ข้าพเจ้าต้องพิจารณาประวัติของพระพุทธเจ้าให้เป็นที่ประทับใจเสมอ ๆ

บางทีก็พิจารณาคำสอนของท่าน - โดยเฉพาะคำสอนที่ท่านให้เป็นนักเสียสละ ในคำสอนบทหนึ่งท่านสอนว่า **"บุคคลผู้จะรักษาไว้ซึ่งอวัยวะอันประเสริฐ พึงเสียสละซึ่งทรัพย์นั้น เพราะทรัพย์ไม่ประเสริฐเหมือนอวัยวะ"**

ข้อนี้ขออธิบาย คำว่า *"อวัยวะ"* คือร่างกายของเรานี้เอง ถ้าร่างกายของเรามีโรคกำเริบเสิบสานขึ้นส่วนใดส่วนหนึ่ง ถ้าไม่สละทรัพย์มาพยาบาลร่างกายนั้น อาจจะทำให้โรคกำเริบเสิบสานเสียอวัยวะของร่างกายไป จำเป็นต้องสละทรัพย์ เพื่อมาพยาบาลอวัยวะส่วนนั้นให้ดีขึ้น เพราะทรัพย์ไม่ประเสริฐเหมือนอวัยวะ ถ้าอวัยวะส่วนนั้นเสีย ก็ขาดความสุขความเจริญเท่านั้นเอง

บทที่ 2 ท่านสอนว่า **"ถ้าผู้จะรักษาไว้ซึ่งชีวิตอันประเสริฐ พึงสละเสียซึ่งของ 2 อย่าง คืออวัยวะและทรัพย์นั้นเสีย เพราะอวัยวะและทรัพย์ไม่ประเสริฐเหมือนชีวิต"**

ข้อนี้อธิบายว่า ชีวิตเป็นของประเสริฐกว่าอวัยวะและทรัพย์ ถ้าหากมีโรคภัยไข้เจ็บเกิดขึ้นในร่างกายของเราจะถึงแก่ชีวิต จำเป็นเราต้องยอมตัดอวัยวะส่วนที่เป็นโรคนั้นมิให้ติดต่อส่วนอื่น ๆ ถ้าไม่ตัดออกก็จะเป็นเหตุให้ติดต่ออวัยวะส่วนอื่น ๆ กำเริบขึ้นและทำให้เสียชีวิต ฉะนั้นอวัยวะส่วนที่เป็นโรคนั้นแล ไม่เป็นของประเสริฐ ต้องสละเสีย ไม่ประเสริฐเหมือนชีวิต จึงว่าผู้จะรักษาไว้ซึ่งชีวิต พึงละเสียซึ่งของ 2 อย่าง คืออวัยวะและทรัพย์นั้นเสีย

บทที่ 3 ว่า "ผู้ระลึกคิดถึงอยู่เนืองๆ ซึ่งคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอันเป็นของประเสริฐ พึงสละเสียซึ่งของ 3 อย่าง คือชีวิตหนึ่ง อวัยวะหนึ่ง และทรัพย์หนึ่ง เพราะของ 3 อย่างนั้นไม่ประเสริฐ เป็นของไม่จีรังยั่งยืน มีแล้วก็เสื่อมสิ้นฉิบหายไป ส่วนคำสอนของพระพุทธเจ้า สอนให้พ้นทุกข์ พ้นภัย เป็นของที่มีสาระ มีแก่นสาร ไม่เสื่อม ไม่โทรม ไม่ฉิบหาย คือ หมายความว่า ผู้ถึงธรรมอันแท้จริงแล้ว เป็นผู้ที่ไม่เสื่อม ไม่ฉิบหาย ไม่ม้วยมรณ์ดังนี้

เมื่อพิจารณาคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ใจก็เกิดความห้าวหาญ ได้รับความปิติ ชุ่มชื่น เกิดศรัทธา ความแกล้กล้า เกิดขันติ ความอดทน ความเพียร ใจก็สบาย หายจากความเหน็ดเหนื่อย หายจากความเดือดร้อนและความทุกข์นานาประการ

ขณะที่เดินธุดงคกัมมัฏฐานไปในที่ต่าง ๆ ไม่ใช่ว่าจะเดินเฉย ๆ ต้องคิดต้องพิจารณาเรื่องต่าง ๆ เรื่อยไป

และก็ย้อนมาพิจารณาประวัติพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า ประวัติของแต่ละท่าน แต่ละองค์ๆ ท่านปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์จริง ๆ ท่านไม่เห็นแก่ความยากความลำบาก ไม่เห็นแก่ชีวิต ไม่หวงชีวิต ท่านเห็นชีวิตเป็นของต่ำกว่าธรรม เห็นธรรมเป็นของมีคุณค่ามีประโยชน์มหาศาลยิ่งกว่าชีวิต ท่านจึงเป็นนักเสียสละ ประพฤติปฏิบัติ ไม่เห็นแก่ความเกียจ ความคร้าน ท่านไม่ท้อถอย อย่างประวัติสาวกองค์นั้นองค์นี้ มีแต่เด็ดเดี่ยว นักเสียสละทั้งนั้น และพระสงฆ์ผู้ท่านที่จะพ้นไปจากทุกข์ จากความเดือดร้อนนั้น ท่านเป็นผู้ปฏิบัติดี เป็นผู้ปฏิบัติตรงต่อคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความรู้ยิ่งเห็นจริง เพื่อออกไปจากทุกข์

เพื่อความรู้ยิ่ง เห็นจริง....

เห็นอะไร -?

เห็นทุกข์ เห็นเหตุให้เกิดทุกข์ เห็นธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ เห็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์

ท่านเป็นผู้ปฏิบัติชอบ ชอบตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติกายให้ชอบ วาจาให้ชอบ ใจให้ชอบ เมื่อท่านเป็นผู้ปฏิบัติอยู่ในลักษณะนี้ ไม่ท้อถอย ย่อหย่อน ไม่ลดละ ไม่เห็นแก่ชีวิตและความลำบาก ผลที่สุด ท่านก็พ้นไปจากทุกข์ได้

เมื่อเราพิจารณาอยู่อย่างนี้ ก็ทำให้ใจห้าวหาญ มีศรัทธา เบิกบาน มีความเพียรขึ้น มีมานะ บันติความอดทนทีเดียว

นี่แหละชีวิตของพระป่ากัมมัฏฐาน ยากแค้นลำเค็ญสักปานใด บางครั้งบางสมัยเมื่อเดินป่า เดินดงหลงหนทาง กลางป่ากลางดง ก็นอนกลางป่ากลางดง เหมือนหมู่สัตว์ป่า มีบางครั้งบางคราว บางองค์ก็ถึงกับตายกลางป่าก็มี กระดูกของพระกัมมัฏฐาน และบริขารกัมมัฏฐานตายกองอยู่บนหลังเขาก็มี สมัยเรานี้แหละ สมัยหลังๆ นี้แหละ ท่านจะตายด้วยเหตุอะไรไม่ทราบ เพราะว่าข้าพเจ้าได้ฟังมาอีกทอดหนึ่งจากเพื่อนพระกัมมัฏฐานคือ หลวงปู่กอง

หลวงปู่กอง ขณะนี้ท่านเองก็มรณภาพแล้ว สมัยที่ท่านอยู่ร่วมกับข้าพเจ้าที่ดงหม้อทองท่านเล่าว่า ท่านได้เดินธุดงค์ไปที่ภูเขาลูกหนึ่งในจังหวัดเลย ท่านเดินหลงทาง จนค่ำหมดเวลาต้องนอนอยู่กลางภูเขา ตื่นเช้าเดินต่อไปก็เจอกองกระดูก เห็นกลด เห็นบาตรและบริขารพระ แต่ว่ากลดและผ้านั้นขาดหมดแล้ว ยังเหลือแต่บาตร เมื่อเห็นอย่างนี้ ท่านก็เลยอธิษฐานว่าขอให้หาทางกลับถูก แล้วจะพาญาติโยมมาทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ ท่านก็เลยเดินไป พอดีไปพบหนทางเข้าหมู่บ้าน ท่านก็เลยเดินเข้าไปตามทางนั้นจนถึงหมู่บ้านได้ แล้วท่านก็พาญาติโยมกลับไปทำบุญที่กองกระดูกนั้น 3 วัน 3 คืน นี่แหละ พระกัมมัฏฐานต้องเอาชีวิตเสี่ยงต่อความตาย และท่านองค์นั้นจะตายด้วยเหตุใดไม่ทราบ ไม่มีใครทราบ จะตายด้วยอดอาหารหรือทรมานอย่างใดไม่มีใครทราบ

นี่เป็นเรื่องที่หลวงปู่กองเล่าให้ข้าพเจ้าฟังสมัยอยู่ดงหม้อทอง ข้าพเจ้าไม่ได้เห็นเอง

นี่แหละชีวิตของพระธุดงคกัมมัฏฐาน มันแสนยากลำเค็ญอย่างนี้แล แม้เมื่อข้าพเจ้ามาอยู่ภูทอกนี้ ก็เช่นเดียวกัน ยากมาก ลำบากมาก การสร้างภูทอก ทำสะพานต้องเสี่ยงต่อความตายจริง ๆ ทีเดียว ถ้าไม่เป็นผู้กล้าหาญหรือรอบคอบแล้ว มันก็ไม่พ้นอันตราย ต้องเสียชีวิตกันหมด ไม่เหลือเลย

ขอย้อนกล่าวถึงตอนที่มาอยู่ภูทอกเริ่มแรก พ.ศ. 2512 เป็นพรรษาที่ 27 เป็นต้นมา ได้ปรับปรุงสิ่งที่ขัดข้องเป็นลำดับมา ดังที่ได้พากันเห็นอยู่ทุกวันนี้ ต่อมาก็มีผู้มาชมจากที่ต่าง ๆ แทบจะทั่วประเทศไทยก็ว่าได้ ผู้มาเห็นแล้วกลับไปก็โฆษณากันไปเรื่อย ๆ ปากต่อปาก.....ต่อ ๆ กันไป จึงมีผู้ศรัทธาเลื่อมใสเวียนกันมาชมไม่ขาดสาย เรื่องใดขัดข้อง ทางวัดก็พยายามจัดให้สะดวก ตามฐานะความสามารถ เช่น น้ำไม่สะดวก ทางวัดก็ทำทำนบปิดกั้นน้ำไว้หลายแห่ง น้ำใช้น้ำฉันไม่สะดวก ส้วมห้องน้ำไม่เพียงพอ ก็พยายามแก้ไขปรับปรุง เพื่อต้อนรับท่านผู้ไปเยือน และคงจะดำเนินการปรับปรุงพัฒนาไปเรื่อย ๆ

พ.ศ. 2518 ได้เริ่มปลูกเสนาสนะให้พระไปวิเวกที่น้ำตกสะแนนภูวัว พวกศรัทธาญาติโยมที่มาภูทอกเริ่มนิยมไปชมน้ำตกสะแนน ทางป่าเดินลำบากมาก และไกล พ.ศ. 2519 จึงได้ปรับปรุงตัดทางไปน้ำตกสะแนนภูวัว จ้างแทร็กเตอร์มากรุยทาง ให้พระไปคุมการตัดทางอยู่กว่าสองอาทิตย์จึงสำเร็จเป็นทางพอให้รถวิ่งเข้าไปได้ถึงสะพานหินธรรมชาติ สิ้นเงินไปประมาณ 150,000 บาท ระยะทางประมาณ 7 กิโลเมตร

น้ำตกสะแนนนี้เป็นน้ำตกที่สวยมาก มีถึง 3 ชั้น แต่ละชั้นมีอ่างกว้างใหญ่ หน้าฝน น้ำตกตกเป็นม่านน้ำยืนใหญ่อย่างน่าดู ถ้าผ่านหน้าฝนไปแล้วน้ำตกจะมีน้ำน้อยลง แต่ตามพลาญหิน ยังมีภาพโขดหินสวยจับตา สระน้ำเบื้องล่างที่รองรับน้ำตกแต่ละชั้นนั้นมีขนาดกว้างใหญ่ และลึก มีสัตว์น้ำ มีปลา มีจระเข้ มีหาดทราย ทรายที่น้ำตกบนหลังภูวัวนี้ เม็ดละเอียดสีขาวสะอาดยิ่งกว่าทรายตามชายหาดทะเลอีก เฉพาะที่น้ำตกสะแนนนี้ ได้ขอให้ทางการสงวนเป็นวนอุทยานแห่งชาติ เพื่อสงวนป่าไม้และสัตว์ป่าไว้

ที่ภูวัวยังมีสัตว์ป่าอยู่มาก เช่น ช้าง เสือ กวาง หรือเก้ง หมี หมูป่า เลียงผา สัตว์เล็กพวกนก นกยูง กระต่าย กระแต กระรอก ไก่ป่า ก็ยังมีมาก ถ้าท่านมีโอกาสก็เชิญไปเที่ยวชมดู เพื่อเป็นที่พักผ่อนหย่อนอารมณ์ หลบเลี่ยงความคลุกคลีวุ่นวายในเมืองกันบ้างเป็นบางครั้งบางคราว โดยที่ภูวัวมีอาณาบริเวณกว้างใหญ่มาก และเป็นเทือกเขายาวเหยียดนับเป็นสิบ ๆ กิโลเมตร ขณะนี้มีสำนักสงฆ์อยู่ 3 แห่งด้วยกัน นอกจากที่สะแนนดังที่กล่าวมาแล้ว แห่งหนึ่งแล้ว ก็มีที่ถ้ำบูชาแห่งหนึ่ง และที่ถ้ำพระอีกแห่งหนึ่ง แต่ละแห่งล้วนแต่เป็นที่สงบสงัด น่าวิเวกและงดงามด้วยธรรมชาติทั้งนั้น

สำนักสงฆ์ถ้ำพระ *ท่านพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร* ได้เป็นผู้ริเริ่มสร้างพระไว้ที่หน้าผา ปรับปรุงมาแต่ พ.ศ. 2492 เป็นสถานที่ปลอดโปร่งร่มรื่น มีน้ำอุดมสมบูรณ์ มีธารน้ำตก มีถ้ำ มีพลาญหินอันแผ่กว้าง และมีสัตว์ป่า สัตว์น้ำ สัตว์บก นานาชนิด มีที่วิเวก พักผ่อนหย่อนใจหลายแห่ง

สำนักสงฆ์ถ้ำบูชา ก็เช่นเดียวกับถ้ำพระ มีพลาญหินอันกว้างใหญ่ มีธารน้ำตก มีถ้ำ มีซอกเงื้อมเขา สัตว์ป่ายังบริบูรณ์ น้ำบริบูรณ์ตลอดปี มีที่วิเวกบำเพ็ญเพียรมากแห่ง ได้เริ่มปรับปรุงมาตั้งแต่ปี 2506 และแต่นั้นมาก็ไม่เคยขาดพระ มีพระจำพรรษาอยู่ทุก ๆ ปี

สำนักสงฆ์สะแนน เริ่มปรับปรุงมาตั้งแต่ พ.ศ. 2518 เป็นต้นมา พ.ศ. 2519 ตัดถนนเข้าไปสู่น้ำตกสะแนน ตัดเข้าไปถึงสะพานหินธรรมชาติ ที่ภาษาชาวบ้านเรียกว่า ราวหิน เป็นราวและเป็นสะพานข้ามน้ำสะแนนด้วย ใต้สะพานหินมีถ้ำ และมีลำน้ำไหลลอดใต้สะพานหิน น้ำลึก มีปลาและจระเข้ในถ้ำเหล่านี้ ลำน้ำสะแนนบาง

ตอนเป็นเหว และหุบห้วยโตรกเขา สวยงามมาก หน้าฝน น้ำไหลแรง จนแทบจะน้ำล้นฝั่ง เพื่อความสะดวกแก่ผู้ไปเที่ยวพักผ่อนชมความงามของน้ำตก ทางวัดได้สร้างสะพานไม้ใหญ่ข้ามน้ำสะแนน จากสะพานไม้ของวัดนี้ต้องเดินเลียบลำน้ำสะแนนไปประมาณ 1 - 2 กิโลเมตร จึงจะถึงอ่างน้ำตกแห่งแรก ระหว่างอ่างน้ำตกแต่ละชั้น เป็นทางเดินผ่านไปในป่าไม้อันร่มรื่น มีหินผาและพลาญหิน น่าชมยิ่ง เป็นสำนักสงฆ์ที่อยู่ใกล้ภูทอกที่สุด และไปถึงง่ายที่สุด คือห่างเพียง 12 กิโลเมตร เท่านั้น ถนนดี ทางดีตลอด

สำหรับ เขาภูทอกใหญ่ หรือภูแจ่มจำรัส ซึ่งอยู่ติดกับภูทอกน้อย ห่างกันไม่ถึง 1 กิโลเมตร หรือประมาณ 20 เส้นเท่านั้น เป็นที่ซึ่งสวยงามมากอีกแห่งหนึ่ง มีถ้ำหลายถ้ำ มีบ่อน้ำในแอ่งหินขนาดใหญ่อยู่บนหลังเขา ขณะนี้ปรับปรุงให้เป็นสำนักสงฆ์วิปัสสนา มีพระไปจำพรรษาอยู่ 2 พรรษาแล้ว เนื่องจากอยู่ใกล้ภูทอกมาก และถนนที่ตัดใหม่ใช้เป็นคันทำนบกั้นน้ำก็เสร็จเรียบร้อยแล้ว ท่านที่จำพรรษาที่นั่น เวลาเช้าลงมาบิณฑบาตที่หมู่บ้านแล้ว ก็กลับมาฉันรวมกันที่ศาลาโรงฉันภูทอกน้อย ฉันแล้วก็กลับภูทอกใหญ่ ไปทำความเพียรต่อไป ถึงวันพระหรือเวลามีกิจสำคัญก็ลงมาจากที่พักบนเขาภูทอกใหญ่ เดินมาภูทอกน้อย และขึ้นไปฟังธรรมบนเขาภูทอกน้อย สำหรับผู้ที่ต้องการความสงบสงัด เด็ดเดี่ยว จริงจัง ต้องไปอยู่ภาวนาทำความพากความเพียรที่นั่นดีนัก มีร่มไม้ร่มรื่นดี อากาศสบาย สัตว์ป่ายังมีอยู่มาก ต่อไปถ้ามีโอกาสก็คิดจะทำสะพานรอบภูทอกใหญ่อีก แต่คิดว่าจะทำเพียงชั้นเดียว ชั้นที่มีถ้ำรอบ ๆ เท่านั้น

นี่เป็นแต่คิดโครงการไว้ในอนาคตไกล ถ้าตายแล้วก็แล้วไป ผู้ที่เขายังอยู่ในโลก เขาก็คงจะดำริและก่อสร้างต่อไป

ประโยชน์ ๓ อย่างที่มนุษย์ควรบำเพ็ญ

คนเราเกิดมาต้องรู้จักทำประโยชน์ ถ้าไม่ทำประโยชน์ก็ไม่ใช่ *มนุษย์* เขาเรียกว่า *หมานุษย์* พระพุทธองค์ท่านสอนมนุษย์ให้ทำประโยชน์ ทั้ง 3 ประการ คือ

ประโยชน์ปัจจุบัน
ประโยชน์ภายภาคหน้า
ประโยชน์อย่างยิ่ง

ประโยชน์เหล่านี้ มนุษย์เราควรจะกระทำไปพร้อม ๆ กับชีวิตที่ยังเป็น ๆ สด ๆ อยู่

ประโยชน์ปัจจุบันนี้ ยังพอแยกแยะออกไปอีกว่าเราควรจะบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่ใครบ้าง

โลกัตถประโยชน์ ให้ทำประโยชน์แก่โลก คือแก่ส่วนรวม สิ่งใดที่เป็นประโยชน์ ก็ให้พากันปรับปรุงพัฒนาขึ้นในวัตถุนั้นสิ่งนั้น ทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ ด้านวัตถุ ก็ให้สร้างสรรถาววรวัตถุที่จะเป็นประโยชน์ใช้สอยได้สำหรับส่วนรวม เช่น ถนน วัดวาอาราม ศาลา สระน้ำ โรงเรียน เป็นต้น ด้านจิตใจ ก็ให้ช่วยเหลือเจือจาน เทศนา สั่งสอน แนะนำให้เขามีความคิดที่ถูกต้อง ดีงาม ไม่หลงไปในทางที่ผิด ให้รู้จักทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ธรรมเป็นที่ดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์.....ให้มีความสุขกาย สบายใจ

ญาตัตถประโยชน์ ให้ทำประโยชน์แก่ญาติพี่น้อง คือสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน อันคำว่า "ญาติ" นี้ มิใช่หมายความเฉพาะญาติทางสายโลหิตอย่างเดียวเท่านั้น แต่หมายความถึงญาติทางโลกด้วย มนุษย์เราเกิดมาร่วมชาติร่วมศาสนา ร่วมพระมหากษัตริย์องค์เดียวกัน ก็เหมือนญาติสนิทมิตรสหายกันทั้งนั้น ต้องมีการสงเคราะห์บำรุงซึ่งกันและกัน ด้วยกายสงเคราะห์ ด้วยวาจาสงเคราะห์ และด้วยใจสงเคราะห์ มีการแบ่งสันปันส่วนซึ่งกันและกัน มีความเห็นพร้อมเพรียงกัน มีหัฏฐูเสมอกัน มีความสามัคคีปรองดองกัน ไม่แตกแยกกัน รักษา พัฒนา บำรุง ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ของตน อย่าไปคิดให้น หรือล้มทำลาย ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

มันเป็นสิ่งที่อัปรีย์ เป็นของไม่ดี ทำความชั่ว ความเสียหาย เป็นบาปเป็นกรรม เป็นโทษแก่ตน

อัตตัตถประโยชน์ ให้ทำประโยชน์แก่ตน สิ่งใดที่เป็นประโยชน์แก่ตนก็ทำขึ้นซี บาป....มันเป็นโทษ มีโทษ ไม่มีประโยชน์ ทำแล้วมันเป็นโทษ เป็นทุกข์ เป็นภัย เป็นอันตราย ก็อย่าทำ ส่วนบุญกุศล คุณความดี มันเป็นประโยชน์ พึงพากันหมั่นบำเพ็ญกระทำขึ้น สิ่งใดที่ผิดกฎหมายบ้านเมือง ผิดศีลธรรม ตามพระพุทธศาสนา พึงพากันเลิกละ หลีกเว้นอย่ากระทำ นอกจากจะไม่กระทำแล้ว อย่าพากันดำริ ตริตรึกนึกคิดขึ้น มันเป็นโทษ มันทำลายประโยชน์ของชาติของศาสนา ของพระมหากษัตริย์ ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์แก่ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ คือทำตนให้เป็นพลเมืองดี ทำมาหากินโดยซื่อสัตย์สุจริต ไม่ผิดกฎหมายบ้านเมือง เป็นผู้ประกอบแต่การงานที่ปราศจากโทษ เว้นการงานที่มีโทษ หมั่นประกอบการงานที่เป็นประโยชน์ หมั่นรักษาทรัพย์สมบัติของตน ที่ตนแสวงหามาได้ ด้วยความหมั่นในทางที่ชอบ อย่าพากันเป็นคนสุรุ่ยสุร่าย ใช้จ่ายทรัพย์ในทางที่ไม่เป็นประโยชน์ พึงพากันเว้นสิ่งที่เป็นอบาย เช่น การดื่มน้ำเมา เหล้า กัญชา ยาฝิ่น เฮโรอีน อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท และเป็นเหตุแห่งความฉิบหายของโภคสมบัติ .....เหล่านี้ พึงพากันหลีกละเลิกเว้น อย่าพากันทำขึ้น การเที่ยวกลางคืนในตรอกมืดให้ผิดเวลาเนือง ๆ หรือเที่ยวล่าสัตว์ในป่าดงในเวลากลางคืน อันนี้ก็เป็นเหตุแห่งความฉิบหายของโภคสมบัติ และแม้ร่างกายของเราด้วย อย่าพากันนิยมยกย่องสรรเสริญการเที่ยวดูการละเล่น การเล่นการพนัน เป็นที่ตั้งแห่งความประมาท พึงพากันหลีกเว้น อย่านิยมชมชอบคบคนชั่วเป็นมิตร พึงพากันละเว้น เพราะเป็นเหตุแห่งความฉิบหายโภคสมบัติ การเป็นคนขี้เกียจ ขี้คร้าน งอมืองอเท้า ไม่ทำกิจการงาน ก็เป็นสิ่งควรหลีกเลี่ยงละเว้นทั้งสิ้น ให้เลี้ยงชีพในทางที่ชอบ อย่าพากันประกอบอาชีพในทางที่ผิด มันไม่ดี เป็นบาป เป็นโทษ พึงคบมิตรที่ดี คบเพื่อนดี อย่าคบคนชั่วเป็นมิตร คบแต่คนที่ซื่อสัตย์สุจริต มีเมตตาอารี สามัคคี ปรองดองซึ่งกันและกัน

การทำประโยชน์ ทั้งแก่โลก - โลกัตถประโยชน์ แก่ญาติ - ญาตัตถประโยชน์ และแก่ตน - อัตตัตถประโยชน์นี้ เป็นประโยชน์ปัจจุบัน เป็นประโยชน์สำหรับชีวิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน พึงพากันประพฤติปฏิบัติให้ได้ครบทั้ง 3 ประการ มีชีวิตอยู่ ก็ต้องบำรุงรักษาตน ให้เป็นประโยชน์แก่ตัวเราเอง ให้เป็นประโยชน์แก่ญาติสนิท มิตรสหาย รอบข้าง ให้เป็นประโยชน์แก่โลก โดยส่วนรวม เช่นนี้จึงถือว่า พร้อมด้วยประโยชน์ 3 เป็นคนมีประโยชน์ เป็นมนุษย์ ไม่ใช่หมานุษย์ มีแต่ผู้ยกย่องสรรเสริญ ถ้าเราอยากได้ความสุข ความเจริญ อยากได้ประโยชน์ในปัจจุบัน ก็ต้องประพฤติปฏิบัติเอาเช่นนี้สิ

ประโยชน์ภายภาคหน้า

ประโยชน์ภายภาคหน้า คือ นับแต่กายแตกสลายแล้ว ต้องมีคติที่ไปเพราะยังมีกรรม ท่านจึงให้บำเพ็ญประโยชน์ไว้สำหรับเป็นที่พึ่งของเราเมื่อตายไปแล้ว ถ้าเราไม่บำเพ็ญประโยชน์ไว้ ตายไปก็จะเป็นคนตายทุกข์ ตายยาก ตายลำบาก ตายหอด ตายหิว ตายกอด ตายกุม ตายคุม ตายขัง ตายอด ตายอยาก เพราะตนไม่ได้บำเพ็ญประโยชน์ไว้ในภายภาคหน้า เรียกว่า ไม่มีสมบัติติดตัวไปในภพในชาติข้างหน้าเลย

การที่จะให้มีประโยชน์ภายภาคหน้านั้น ต้องมีศรัทธา ความเชื่อ ความเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มีศรัทธา ความเชื่อ ความเลื่อมใสในทาน ศีล ภาวนา เชื่อในบุญ เชื่อในบาป พึงพากันให้ทาน เป็นนักเสียสละ บำเพ็ญการกุศล ช่วยสาธารณกุศล สงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ศีล - รักษาศีล เว้นสิ่งที่เป็นบาป ประกอบแต่สิ่งที่เป็นบุญ เป็นกุศล เป็นประโยชน์แก่ตน แก่ญาติ แก่โลก พึงพากันหมั่นสดับตรับฟังคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พึงมีปัญญารอบรู้ในบาปบุญคุณโทษ การใดเป็นประโยชน์ และการใดมิใช่ประโยชน์ ภาวนา - พิจารณาสังขาร

ร่างกายของตน ให้เห็นเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ให้เห็นเป็นของมิใช่ตน ประเดี๋ยวเดียวมันก็ร่วงหล่นตายไปดับไป ฉิบหายไป ไม่มีอะไรที่จะเหลืออยู่เลย สิ่งที่จะติดตัวของเราได้ ก็มีแต่บาปและบุญเท่านั้น ฉะนั้นท่านจึงให้เลิกบาป บำเพ็ญแต่บุญ ถ้าเราเกิดมาทำแต่บาป ตายไปเราก็ไปสู่ทุคติ นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน ถ้าเราทำบุญให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ตายไปเราก็ไปสู่สุคติ มนุษยสุข สวรรคสุข นิพพานสุข

ถ้าเราประสงค์ประโยชน์ภายภาคหน้า ก็ต้องประพฤติปฏิบัติดังนี้

ประโยชน์อย่างยิ่ง

ประโยชน์อย่างยิ่งของมนุษย์เราก็คือ พระนิพพานนั่นเอง ให้รู้จักดับกิเลส ความโลภ ความโกรธ ความหลง อย่าให้มีที่ใจของเรา ถ้าเราดับกิเลส ราคะ โทสะ โมหะ เหล่านี้หมดแล้ว ก็ถึงพระนิพพานเท่านั้น ไม่มีความสงสัยเลย

ดังนั้น พวกเราที่เกิดมาเป็นมนุษย์ พบพระพุทธศาสนาแล้ว เป็นโชคอันประเสริฐของเรา อย่าปล่อยชีวิตของตนให้ล่วงเลยจากประโยชน์เปล่าๆ เกิดมาต้องทำประโยชน์จึงเป็นมนุษย์ ถ้าไม่ทำประโยชน์เหล่านี้ เขาไม่เรียกว่ามนุษย์ เขาเรียกว่าหมานุษย์ สัตว์เดรัจฉาน ไม่มีสรณะ ไม่มีที่พึ่ง ตายไป ก็ทุกข์ยาก ปากหมอง ตายทุกข์ ตายยาก ตายลำบาก เพราะไม่ได้ทำคุณงามความดีไว้ ตายอด ตายอยาก เพราะไม่ได้บำเพ็ญทานไว้ ตายกอด ตายกุม ตายคุม ตายนั่ง ตายมีหนี้มีสิน ตายมีโทษ เพราะไม่ได้รักษาศีล

ให้พากันเข้าใจดังนี้แล

ประวัติวิธีการสร้างภูทอก

ก่อนที่จะเล่าประวัติการก่อสร้างวัดภูทอก (วัดเจติยาคีรีวิหาร) นี้ ความจริงแล้วข้าพเจ้าเองก็ไม่อยากจะเล่าเลย แต่ก็ทนต่อการรบเร้าของญาติโยมและท่านผู้ใหญ่หลายท่านที่ได้ไปเห็นไปชมด้วยตา ได้อ้อนวอนให้เล่าประวัติการก่อสร้างไม่ได้ เพื่อประโยชน์แก่ผู้สนใจหากจะเล่าให้ละเอียดทุกแง่ทุกตอนก็อาจจะเฝือมากเกินไป จึงขอเล่าบางตอนเท่าที่เห็นว่าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังมากที่สุดเท่านั้น จึงขออภัยจากญาติโยมและท่านผู้ฟังทั้งหลายล่วงหน้าไว้ก่อน

พ.ศ. 2512 สมัยมาอยู่ที่ภูทอกนี้ครั้งแรกอาศัยถ้ำตีนเขาซึ่งเป็นป่ารกชัฏมากเป็นที่อยู่ของสัตว์ป่านานาชนิดมีช้าง เสือ หมี กวาง เป็นต้น และสัตว์อื่นอีกมาก อาศัยบิณฑบาตรกับชาวบ้านนาคำแคนซึ่งอพยพมาตั้งอยู่ใหม่ ๆ อาหารการขบฉันก็ตามเกิดตามมี อยู่ในลักษณะที่ขาดแคลนมาก ตอนแรก ๆ ได้ให้ญาติโยมถากถางป่าพอให้เป็นที่ปักกลด *มีท่านพระครูสิริธรรมวัฒน์ (ทองพูล สิริกาโม)* เจ้าคณะอำเภอบึงกาฬ และอำเภอเซกากับผ้าขาวเล็ก ๆ หนึ่งคนอยู่เป็นเพื่อน ในฤดูแล้งได้ปลูกเสนาสนะเป็นลักษณะกระท่อมเล็ก ๆ 4 หลัง มุงด้วยหญ้า ฝาใบตอง ปูด้วยฟาก ในพรรษาแรกมีพระจำพรรษาด้วยกัน 3 รูป ผ้าขาวน้อย 1 คน ในพรรษานี้ได้พาญาติโยมทำบันไดขึ้นเขาใช้เวลาทำอยู่ 2 เดือนกับ 10 วัน จึงสำเร็จ ตั้งแต่เริ่มแรกทีเดียว*คุณหมอประพักตร์ โสมสจินดา คุณหมอบันธ์ เทศประสิทธิ์* อาจารย์สอนอนามัยขอนแก่นได้เป็นกำลังพาศรัทธาญาติโยมมาช่วยเป็นประจำให้ความสะดวกปลอดภัยเสมอ ในปี 2513 *นายบุญที อยู่นครเวียงจันทน์ แห่งประเทศลาว* สร้างพระประธานถวายไว้ที่ถ้ำพุทธวิหารชั้นที่ 5 สิ้นเงินหนึ่งหมื่นบาท ในปีต่อมาก็ได้สร้างศาลาชั้นบนและชั้นล่างมีศรัทธาจากอุดร หนองคาย บึงกาฬ นครพนม ตลอดจนกรุงเทพฯ รวมกันออกปัจจัยสร้างถวายสิ้นเงินเป็นจำนวนมาก และจากนั้นก็มีกำลังศรัทธาจากทางกรุงเทพ

ด้วย ถวายเครื่องปั่นไฟ เครื่องสูบน้ำ ทำถึงน้ำประปาเขาต่อท่อลงมาชั้นล่างทำให้ได้ใช้กันสะดวกสบายแก่ทุก ๆ คนที่มาเยือน *กองทัพอากาศดอนเมือง*ก็ถวายสายไฟแรงสูง 3 ม้วน ม้วนละ 500 เมตร ต่อไฟฟ้าไปใช้ตามที่ต่าง ๆ *กรมวิเทศสหการ*ก็ได้ถวายพระพุทธรูปทองหล่อขนาดใหญ่ไว้เป็นพระประธานที่ถ้ำวิหารพระชั้นที่ 5

ในปี พ.ศ. 2514 จะเริ่มสร้างสะพานรอบเขาภูทอกตามหน้าผา หมออนามัยขอนแก่น ได้เชิญสถาปนิกชาวอเมริกันคนหนึ่งมาสำรวจดูที่จะสร้างสะพานรอบเขาได้ขึ้นไปหาข้าพเจ้าที่ชั้นพระวิหารชั้นกลาง ข้าพเจ้าได้ขอปรึกษาวิธีทำสะพานรอบเขาตามหน้าผาชัน ๆ ว่า *จะทำอย่างไร ขอคุณนายช่างกรุณาแนะวิธีทำให้ด้วย จะเป็นพระคุณอย่างยิ่ง* แล้วก็ได้พาไปสำรวจตามหน้าผาต่าง ๆ เสร็จจากการสำรวจแล้วเขาก็ได้บอกวิธีให้ว่า *ต้องทำนั่งร้านเป็นจุด ๆ จนรอบเขาก่อนแล้วจึงจะทำได้ งบประมาณการก่อสร้าง 11 ล้านบาท จึงจะแล้วเสร็จ* ข้าพเจ้าถามเขาว่า *ไม่ใช้วิธีนั่งร้าน จะอาศัยไม้ 2 ลำมัดใส่เสาที่ปักไว้ให้แน่นแล้วนั่งเจาะหินใส่เสาเรื่อย ๆ ไปไม่ได้หรือ* เขาตอบว่า *ไม่ได้ อันตรายมาก เดี๋ยวตกตายกันหมด ถ้าจะทำต้องใช้วิธีนั่งร้านนี้แหละจะทำวิธีอื่นไม่ได้ เพราะไม่มีหลักสูตร ตามหลักสูตรเขาต้องใช้วิธีนั่งร้านนี้* เขาว่า *"ผมเองก็เรียนมาตามหลักสูตรนี้ จะทำนอกหลักสูตรไม่ได้ ไม่มีตำรา"* สนทนากันพอสมควรก็เลิกกันไป อยู่มาอีกหลายวันนายช่างไทยได้ขึ้นเที่ยวเขา สนทนาหารือการก่อสร้างสะพานตามหน้าผารอบเขา *ขอให้นายช่างช่วยแนะวิธีทำสะพานรอบภูเขาให้ฟังบ้าง* เขาก็อธิบายให้ฟังว่า*ต้องทำนั่งร้านเป็นจุด ๆ ไปรอบเขาจึงจะทำได้ ช่างไทยงบประมาณการก่อสร้างหกล้านบาทจึงจะสำเร็จ* ข้าพเจ้าถามนายช่างว่า*ใช้วิธีอื่นโดยไม่ทำนั่งร้านไม่ได้หรือ* เขาตอบว่า*ไม่ได้ ไม่มีวิธีอื่นทำได้เลยนอกจากวิธีนั่งร้านเท่านั้น* ข้าพเจ้าก็ได้ตอบเขาไปว่า*ที่บอกวิธีนี้ก็เป็นวิธีเดียวกันกับนายช่างฝรั่งคนหนึ่งได้บอกไว้ เขาเป็นชาวอเมริกันมาอธิบายวิธีให้ฟังไม่ผิดกันเลย* นายช่างไทยตอบว่า *"ผมก็เรียนมาจากฝรั่ง มันก็เป็นวิธีเดียวกันซิท่าน"*

ข้าพเจ้าตอบว่า *วิธีที่แนะนี้อาตมาทำไม่ได้เลย* เขาถามว่า *ทำไมท่านทำไม่ได้ไม้มันเยอะนี่* ข้าพเจ้าย้อนตอบเขาว่า*ไม่มีเงิน 6 ล้านบาทจะมาทำ "มีแต่เฉพาะล้านเดียวเท่านั้น คุณนายช่างเอย"* เขาถามว่า *"เงินหนึ่งล้านบาท ท่านเอามาจากไหนท่านอยู่ในป่า ใครให้ท่าน"* ข้าพเจ้าได้ตอบเขาตามเป็นจริงว่า *"อาตมาไม่มีเงินล้าน มีแต่ล้านเดียว คือ หัวล้าน หัวเดียวเท่านั้น คุณนายช่างเอย"* แล้วข้าพเจ้าจึงบอกเขาว่า *"อาตมาจะทำตามแบบของอาตมาที่คิดไว้โดยไม่ต้องนั่งร้านมาแต่ข้างล่าง คืออาศัยหลักตะอสองหลัก แล้วใช้ไม้สองลำผูกมัดให้แน่นยื่นออกไปสัก 4 เมตร เอาเชือกผูกปลายไม้ที่ยื่นออกไป แล้วจึงตรึงผูกใส่เสาที่ปักไว้แล้วไปนั่งเจาะหลุมได้ตามสบาย"* นายช่างร้องขึ้นว่า *"ไม่ได้ ท่านทำแบบนี้ นอกหลักสูตรวิชาเขา ขืนทำไปก็ตายกันหมด"* ข้าพเจ้าแย้งเขาว่า*"อย่างไรก็ตาม ก่อนลงมือทำอาตมาต้องทดสอบด้วยตนเองเสียก่อนเห็นว่าปลอดภัยจึงลงมือทำ แต่อาตมาแน่ใจทีเดียวว่าไม่เป็นไร"* เขาตอบว่า *"แหม ท่านนี้มีความคิดพิสดารเหลือเกิน หากผมมีโอกาสจะมาดูสะพานของท่านที่ทำตามหน้าผารอบเขา"* สนทนากันพอสมควรก็ลากันกลับ

ระยะต่อมาอีกไม่กี่วัน พวกนักปีนเขาเอาผึ้งตามหน้าผาชัน ๆ ก็มาหา เขาเป็นพวกเคยเอาผึ้งตามภูเขาเป็นอาชีพประจำทุกปี ถึงฤดูผึ้งเข้าถ้ำเริ่มแต่เดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายน เป็นต้นไป ถึงเดือนมีนาคมโดยเฉพาะที่ภูวัว ปีหนึ่งมีเกือบ 5,000 รัง ภูสิงห์สามถึงสี่พันรัง ภูทอกใหญ่ประมาณ 8,000 รัง ภูทอกน้อยที่ข้าพเจ้าอยู่นี้มีประมาณ 500 รัง พวกนักเอาผึ้งเขารู้ดี พวกเขาประมูลจากรัฐบาลปีหนึ่งตกหมื่นบาท วิธีเอาผึ้ง

พวกเขาใช้เชือกหวาย 4 ถึง 6 เส้น ขวั้นผูกต่อกัน ยาวร้อยเมตรสองร้อยเมตร ตามแต่ขนาดของหน้าผา เสร็จแล้วเอามาเลี่ยนเป็นเส้นขนานมัดผูกกันไปแล้ว ผูกบันไดติดให้คนไต่ลงไปเอาได้ง่าย ทำที่สำหรับผู้จะหย่อนลงไปนั่งให้พอเหมาะ จากนั้นก็ขึ้นบนยอดเขาแล้วหย่อนลงไปตามหน้าผาที่มีผึ้งอยู่ ผู้ที่จะลงไปเอาต้องใส่ชุดที่ยัดนุ่นสำลีให้ดีกันผึ้งต่อย แล้วลงไปตามสายบันได พอถึงที่พวกอยู่ข้างบนก็จะหย่อนคบเพลิงพร้อมด้วยกระเช้าใส่รังผึ้งไปพร้อม พอถึงเจ้าหมอนั้นก็จะจับคบเพลิงรมที่รัง แม่ผึ้งตัวไหนรักตัวกลัวตายก็บินหนีไป ตัวไหนหวงน้ำหวานและลูกอ่อนก็ยอมตายอยู่กับรัง พิจารณาดูแล้วไม่แปลกอะไรกับนักปล้นฆ่าชิงทรัพย์ ตัวที่หนีก็มาก ตัวที่ยอมตายก็มากเช่นกัน เห็นแล้วอดสงสารไม่ได้ เมื่อแม่ผึ้งตายหรือหนีหมดแล้ว เขาก็ใช้มีดแหย่ที่รังให้ตกลงที่อู่ที่รองไว้ แล้วก็ร้องให้คนข้างบนดึงขึ้นทำน้ำหวานต่อไป เขาทำเช่นนี้จนกว่าจะหมดรังผึ้งที่มีอยู่ในเขาแต่ละลูก ๆ ถ้าหากสายบันไดขาดพวกเอาผึ้งก็ไม่มีหวังอยู่ได้รอด

ที่เอาเรื่องคนเอาผึ้งมาเล่าสู่ฟังนี้ก็เพราะพวกเขาทราบว่าข้าพเจ้าจะจ้างคนทำสะพานรอบเขา พวกเขาจึงมาสำรวจดูเผื่อว่าพวกเขาอาจจะทำได้ เมื่อไปสำรวจดูได้เห็นแล้ว พวกเขาไม่มีความสามารถจะทำได้ มันไม่เหมือนเอาผึ้ง จะใช้สายบันไดหย่อนลงมันไม่ถูกที่ที่จะทำสะพาน จะห้อยโหนโยนอยู่แล้วเจาะมันก็ทำไม่ได้ ปรึกษาพิจารณากันแล้วจึงยอมแพ้ขอลาข้าพเจ้ากลับบ้าน

ใกล้จะเข้าพรรษา ข้าพเจ้าได้ทดสอบดูวิธีที่จะทำสะพานไปตามหน้าผา ตามทฤษฎีของข้าพเจ้าให้พระเณรและชาวบ้านดู และก็ได้ทราบแน่ว่าทฤษฎีของข้าพเจ้าทำได้แน่ ๆ เว้นเสียแต่ประมาท ต้องเป็นคนกล้าหาญและมีเชาว์ด้วยจึงจะทำได้ ครั้งแรกก็มีคนสมัครทำด้วยเพียง 2-3 คน พอทำได้สองส่วนยังอีกส่วนหนึ่งจะเสร็จ เห็นว่าทำวิธีนี้ไม่มีอันตรายเกิดขึ้น จึงมีคนสมัครทำเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะแล้วที่หน้าผาชัน ๆ โดยมากแล้วจะเป็นพระเณรเข้าทำจนสำเร็จเป็นสะพานรอบเขาไม่มีอันตรายใด ๆ เกิดขึ้น ทำไปด้วยความสนุกสบายไม่มีเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า ดูหน้าตากล้าหาญ ยิ้มแย้มแจ่มใสใจผ่องเพราะทำอยู่บนอากาศ ลมพัดเย็นเฉื่อย ๆ ไม่เหนื่อยไม่ร้อน พักผ่อนภาวนาไปพร้อม

ที่ผาชัน ๆ พวกฆราวาสโดยมากไม่กล้าทำ ถ้าปล่อยให้แต่ฆราวาสทำเขาไม่กล้าเลยต้องถอยกลับ พวกเขากลัวตายและกลัวสิ่งที่เขาคิดกลัวคือสิ่งที่ตามองไม่เห็น เขาเล่าให้ฟังว่า *"พอมองดูในที่ที่จะทำสะพานไปมันเกิดขนลุกขนพอง เกิดกลัวตัวสั่น หัวหดใจหวิว ตัวสั่นไปหมดเลยเหมือนจะจับไข้หรือเหมือนผีเข้าเจ้าทรงเอาเข้าจริง ๆ"* พวกเขาไม่สามารถทำได้ ที่ผาชัน ๆ นี้ต้องอาศัยสามเณรเป็นกำลังสำคัญ ที่หน้าผาชัน ๆ สำคัญเช่นนี้ปล่อยให้ฆราวาสเขาทำไปไม่ได้ ต้องเอากำลังพระเณรเข้าบุกจึงจะสำเร็จทุกแห่งไป ถ้าที่ไหนไม่สำคัญก็ให้ฆราวาสเขาเจาะหินต่อไป ถ้าหากมีฆราวาสบางคนเขาสมัครทำต้องให้พระเณรสอดแทรกไปทำด้วย เพราะฆราวาสเขาไม่ค่อยชำนาญในการอบรมใจให้เป็นสมาธิเหมือนกับพระเณรซึ่งได้อบรมเป็นประจำ กำลังใจนี้เป็นสิ่งสำคัญ ถ้ายิ่งทำให้ใจเป็นสมาธิอย่างแน่วแน่แล้วก็ยิ่งทำให้เกิดมีพลังอันยิ่งใหญ่หาประมาณมิได้ อาจสามารถนำไปทำประโยชน์ให้สำเร็จได้ทุกประการ

เมื่อทำสะพานขั้นกลางสำเร็จแล้ว ก็ทำให้เกิดประโยชน์ได้หลายประการ อาทิเช่น เป็นสถานที่ที่ทำวิเวกทำความพากเพียรเผากิเลสไม่จำกัดเพศใช้ได้ทั้งพระเณรเถรชี เพราะมีที่หลบซ่อนเร้นแดดร้อน ลมพัดได้อย่างสบาย มีที่หลบซ่อนไปเป็นแห่ง ๆ จะใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนอารมณ์ก็เหมาะสม จะใช้เป็นสถานที่เที่ยวทัศนาจรดูลมชมวิวตามธรรมชาติ ลมพัดเย็นสบายหายเหนื่อย แม้เมื่อยมาที่นี่แล้วก็หาย ไม่ต้องใช้พัดลมพัดไปให้ยุ่งยากเปิดปิด ใช้แอร์ธรรมชาติพัดอากาศเย็นสบายหายกังวล อากาศธรรมชาติที่บริสุทธิ์ย่อมเป็นยาโอสถเอกขนานหนึ่ง

ตัวอย่างเห็นด้วยตามาแล้ว มีโยมแก่คนหนึ่งแกเป็นโรคหืดมาแล้วหลายปียิ่งตอนฤดูฝนยิ่งทรมานหนัก แกเข้าโรงพยาบาลเป็นประจำ ยายแกเล่าให้ฟังว่า ตั้งแต่เป็นโรคหืดมาแล้วได้ 17 ปี กินยาอะไรก็ไม่เคยหายสักที ยิ่งฤดูฝนยิ่งหายใจลำบาก มันขึ้นมาปิดลำคอเวลาเป็นขึ้นมาคิดอยากจะให้มันตายไปเสีย แต่มันก็ไม่ตาย ต้องทรมานทรกรรม เมื่อปี พ.ศ. 2517 ยายแกมาพักผ่อนภาวนาอยู่ที่ภูทอกสิบกว่าวัน ได้ไปนั่งสูดลมบริสุทธิ์ที่สะพานตามหน้าผาทุกเช้าเย็น พอแกกลับบ้านแล้วภายหลังแกกลับมาเล่าสู่ฟังว่า *"โรคหืดของอีฉันหายเลยท่านนับตั้งแต่ไปนั่งภาวนาสูดอากาศบริสุทธิ์ที่สะพานหน้าผาของท่าน อาการโรคหืดหายเหมือนปลิดทิ้ง แม้ขณะนี้ก็ไม่มีโรคหืดปรากฏ หายสบายดีจริง ๆ นะท่าน"* คุณยายได้พูดอวดคนทั้งหลายที่แกได้ผลทนาด้วยว่า *"อยากหายจากโรคหืดให้ไปสูดอากาศบริสุทธิ์ที่ภูทอก นั่งวิเวกภาวนาตากอากาศตามสะพานรอบเขาหรือที่แห่งใดแห่งหนึ่งก็หาย"* คุณยายย้ำอีกว่า *"อากาศที่ภูทอกนี้เป็นอากาศโอสถจริง ๆ นะท่าน"* ข้าพเจ้าตอบยายว่า *"เรื่องนี้อาจเป็นจริงไปได้ เพราะอากาศบริสุทธิ์ อาจเป็นยาโอสถบำบัดโรคได้ชนิดหนึ่ง ไม่แพ้ยาอื่น ๆ ในขณะเดียวกัน โยมก็เป็นผู้ตั้งใจภาวนาเป็นประจำ อาจจะหมดกรรมหมดเวรโรคหืดก็เลยหายไปเอง ขอให้คุณโยมตั้งใจปฏิบัติไปเรื่อย ๆ นี่แหละผลของการปฏิบัติธรรม สมกับธรรมช่วยรักษาผู้ปฏิบัติธรรมไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว จงเห็นเป็นตัวอย่างดังที่โยมได้รับอยู่เดี๋ยวนี้"*

โยมยายแกได้ฟังอธิบายเล็กน้อยแกก็ดีใจสาธุอนุโมทนาชักอนิจจาบังสกุลหาโรคหืดไม่ให้กลับฟื้นคืนมาอีกต่อไป จากนั้นแกก็ตั้งใจปฏิบัติภาวนาไปมิได้ขาด ท่านผู้ฟังทั้งหลายขอจงพิจารณาเอาเองเถิดจึงจะเป็นบ่อเกิดของปัญญา

กำลังสร้างสะพานไปอยู่ก็มีเรื่องแปลก ๆ คือเรื่องนินทาสรรเสริญ พวกที่นินทาหาว่าโง่เง่าเขลาปัญญาไม่รู้ความตาย หากพลาดตายลงไปใครเล่าจะว่าดี มีแต่คนเขาจะนินทาด่าว่าเย้ยหยันประการต่าง ๆ บ้าไม่เข้าเรื่อง อวดดีทีเด่นทำสะพานรอบเขา เดี๋ยวคนเดินสะพานตกตายจะเป็นโทษผู้ทำสะพานให้คนตกตายนะท่าน นี่อยู่ดี ๆ หาเอาเรื่องเอาโทษใส่ตนเองไม่เข้าท่า ภาวนาเอาบุญไม่ดีหรือ อย่างนี้ก็มี สุดแท้แต่เขาจะด่าว่าจะนินทาไป เพราะเขาไม่รู้แง่ดีอย่างใด อย่างหนึ่ง บางรายก็ประกาศกันไปว่า *พวกเราคอยดูไม่นานหรอกพวกทำสะพานจะตกตายแน่ ๆ จะได้ทำศพชักอนิจจังบังสุกุล ทำให้ยุ่งไม่เข้าเรื่อง* อย่างนี้ก็มี มีทั้งพระเณรเถรชี พวกนี้ไม่ให้ความสนับสนุนเลยแม้แต่นิดหน่อย คอยแต่จะชักอนิจจาบังสุกุลเท่านั้น เขาย่อมไม่มองเห็นแง่เคล็ดลับวิธีและความสามารถของผู้ทำ คนจำพวกนี้เข้าใจว่าตนทำไม่ได้ คนอื่นก็ทำไม่ได้เช่นกันกับเรา คนจำพวกนี้เข้าใจไปเช่นนั้น จึงปั้นเรื่องขึ้นมาโจมตีพวกทำสะพานรอบเขาอย่างขนาดหนัก บางพวกก็ว่าดีถ้าทำได้ เพราะว่าเป็นของแปลกที่ไม่เคยเห็นมาก่อนจะเป็นศิลปกรรมของโลก แต่จะอย่างไรก็ดี ข้าพเจ้าไม่ยินดียินร้ายกับคำสรรเสริญนินทาของใคร ๆ ตั้งใจทำไปกับพรรคพวกมีพระเณรและญาติโยมผู้สามารถ จนสำเร็จเป็นสะพานรอบเขา ในวันสำคัญในทางพุทธศาสนาพระเณรเถรชี ญาติโยมเดินเวียนเทียนรอบ ๆ เขา ไปตามสะพานด้วยความสะดวกสบายดีทุก ๆ อย่าง

ในปีต่อมาได้ยกพื้นเก่า ๆ ที่ทำมาแล้วให้ได้ระดับเดียวกันและแน่นหนาถาวรขึ้นกว่าเดิม และได้เพิ่มตัวไม้เข้าเป็นจำนวนมากและได้ทำที่พักผ่อนตามสะพานรอบเขาไปในตัวเลย

เขาลูกนี้ถ้าจะนับเป็นชั้น ๆ มี 7 ชั้น ชั้นที่มีสะพานมีอยู่ 3 ชั้น คือ ชั้นที่ 4-5-6 แต่ละชั้น ๆ สูงห่างกันประมาณ 20-30 เมตรก็มี ตามภูเขาและตามธรรมชาติของภูเขา ฤดูแล้งปี 2517 ได้ทำสะพานชั้นที่ 4 ชั้นนี้ของแม่ชี เพราะพวกแม่ชีขึ้นไปวิเวกทำความเพียรไม่ขาด มีถ้ำและที่พักผ่อน หลบแดด

หลบฝนเป็นแห่ง ๆ แต่ไม่ได้ทำรอบเขา ทำครึ่งเขา แล้วต่อบันไดขึ้นไปชั้นที่ 5 คือชั้นกลางไปได้อย่างสบายเลย หาที่หลบซ่อนวิเวกที่ไหนได้อย่างสบาย สงบสงัดอากาศเยือกเย็นอย่างสบาย ชั้นที่ 4 นี้เป็นชั้นของคณะแม่ชี มีที่หลบร้อนผ่อนเย็นได้อย่างสบาย ใช้ได้ทั้งร้อนทั้งหนาว และมีที่หลบฝนเป็นแห่ง ๆ ไป อากาศปลอดโปร่งทุก ๆ เวลา ระยะความยาวประมาณ 20 เส้น เป็นสถานที่วิเวก และมีปลีกย่อยอีกหลาย ๆ แห่งตามแนวเขา

ชั้นที่ 5 คือชั้นกลาง มีที่พักหลบร้อนหลบหนาวตากอากาศได้มากกว่า 20 แห่ง มีอากาศปลอดโปร่งกว่าชั้นที่ 4 เพราะสูงขึ้นไปอีกวัดโดยรอบได้ 27 เส้น มีทิวทัศน์แจ่มจรัสชัดเจนเย็นตาเย็นใจแก่ผู้ทัศนาเดินไปมา สะดวกไม่มีอันตราย เว้นแต่คนบ้าไม่มีสติรักษาตัว อวดดีให้คนยกย่องว่าคนเด่นกระโดดลงตรงไหนก็ตาม เช่นนี้แล้วไม่ต้องถาม ถึงต้องตายแน่ ๆ เพราะสะพานนี้ได้ให้นามว่าสะพานนรกสวรรค์ เพราะถ้าใครข้ามไปพ้นรักษาตนให้ดีประคองตนด้วยการภาวนา พุทโธ ๆ สุคโต ๆ ต้องเป็นผู้ไปดี สุขสนุกสบายเหมือนเดินอยู่ในสวรรค์ แต่ถ้าใครไม่ดีคลุกคลีคะนองไม่มีสติค่อยประคองรักษาไม่ภาวนาพุทโธ ๆ สุคโต ๆ เป็นผู้มีสติโลเลไปมาไม่สงบเสี่ยมเรียบร้อย อวดเด่นอยากให้เห็นความกล้าหาญ เดินพลุกพล่านไม่ระวังตัวจะต้องตกนรกที่ว่านั้นแน่นอน

การก่อสร้างสะพานชั้นที่ 6 ได้เริ่มในปี 2517 เป็นลำดับมา สะพานชั้นนี้มีอากาศบริสุทธิ์ละเอียดเบากว่าทุกชั้น มีที่พักและถ้ำเงื้อมหินเป็นแห่ง ๆ ไปจนรอบเขา มีธารน้ำตกเล็ก ๆ เป็นสายธารไหลอยู่ตลอดฤดูฝน ชั้นนี้วัดได้รอบ 20 เส้น ถ้ามีโอกาสเชิญไปชมอุดมธรรมชาติก็ได้ หนีความชุลมุนวุ่นวายของสังคมแวะไปรื่นรมย์สวรรค์กันบ้างจะดีไม่น้อย เพราะว่าตาไม่ได้เห็นหูได้ยิน มันไม่สิ้นสงสัย ฟังไปเดาไปมันไม่หายสงสัยเหมือนเห็นด้วยตา ปัญญาก็ไม่เกิดจะประเสริฐอะไร ความนึกคิดผิดกับตาเห็นเป็นไหน ๆ หากไปเห็นแล้วจะเกิดความคิดสกิดปัญญาเกิดผลคุ้มค่ากว่าที่ไม่ได้ไปเห็นเอง การทัศนศึกษาธรรมชาติย่อมเป็นบ่อเกิดของปัญญาได้เหมือนกัน

ในทางพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้พระภิกษุแสวงหาที่วิเวกอยู่ตามป่าตามร่มไม้ ตามเรือนว่างเปล่าและถ้ำเงื้อมหิน ให้เธอพึงซ่อนเร้นอยู่ในที่สงบสงัดปราศจากความคลุกคลี เว้นจากธรรมารมณ์ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ให้แสวงหาความวิเวกอยู่ตามที่สงัดต่าง ๆ ทำความเพียรเหมือนโคที่ไม่มีหนังหุ้มห่อร่างของมัน มันจะกลัวอันตรายมากมาย เช่น กา กิ่งไม้ แมลงวัน เป็นต้น จะมาจิกหรือทิ่มเนื้อมัน มันจึงเอาตัวของมันไปหลบซ่อนอยู่ตามเงื้อมผา เป็นต้น เวลามันออกหากินก็จะออกหากินในที่ลับ ๆ กะว่าจะไม่มีอันตรายจนกว่าหนังของมันจะงอกหายเป็นปกติ จึงจะหากินในที่แจ้งโดยเปิดเผย แต่ถึงอย่างไรมันก็หากินด้วยความระมัดระวัง แม้ฉันใด ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ให้พวกเธอพึงถือเอาเหมือนโครักษาหนังอย่าประมาท ความประมาทเป็นช่องทางของความไหลมาแห่งความฉิบหายฉะนั้น ท่านจึงว่าความประมาทเป็นทางแห่งความตาย ความไม่ประมาทเท่านั้นที่จะนำไปสู่ความเจริญ จงเป็นผู้มีสติประคับประคองตัวเองให้บริสุทธิ์อยู่เสมอ กลัวกาหรืออีแร้งคือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ จะรุมจิกกิน ประคับประคองตนเปรารภความเพียรอย่าประมาท ย่อมจะถึงที่สุดยอดของพระธรรมวินัยคือ พระนิพพานได้ในที่สุด เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงแนะนำให้ภิกษุเอาเยี่ยงอย่างโคผู้สงวนหนังดังกล่าว ถ้าหากการอาศัยอยู่ตามป่าตามเขาเป็นภัยอันตรายแก่ภิกษุในธรรมวินัยแล้ว พระพุทธเจ้าคงจะตรัสห้ามภิกษุผู้บวชไว้ว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลายผู้บวชแล้วอย่าพากันเข้าป่าเน้อ เพราะป่าเป็นข้าศึกกับผู้เจริญ

สมณธรรม พวกเธออย่าอยู่ป่า อย่าอยู่ถ้ำ อย่าอยู่ป่าช้า อย่าอยู่เรือนว่าง เพราะจะเป็นอันตรายแก่พวกท่าน" แต่นี่พระพุทธองค์ท่านสอนตรงกันข้าม คือให้อยู่ป่าเจริญสมณธรรมให้อาศัยธรรมชาติแล้วจะก่อให้เกิดปัญญา ขออภัยท่านผู้ฟังด้วยที่พระโง่อยู่ป่าเช่นข้าพเจ้าได้อธิบายไปเท่าที่จะรู้แจ้งด้วยตนเองมาเล่าสู่กันฟัง

การสร้างสะพานที่กล่าวมาแล้วนั้นก็ได้สร้างตามแนวธรรมชาติ ไม่เสียธรรมชาติ รักษาธรรมชาติ เห็นว่าธรรมชาติที่เป็นเองเห็นว่าพอที่จะอาศัยวิเวกบำเพ็ญเพียรหลบซ่อนสะดวกสบายมีอยู่ หากเราทำสะพานไปตามแนวธรรมชาติที่เป็นเอง มีถ้ำและหน้าผาหลบฝนหลบแดดไปเป็นแห่ง ๆ เพราะเห็นประโยชน์และคุณค่าหลายอย่าง ใจจึงคิดสร้างสะพานห้อยโหนอยู่หน้าผารอบเขาเป็นที่อยู่อาศัยวิเวกเจริญสมณธรรมตามประสาของผู้อยู่ป่าอยู่เขา พวกอยู่บ้านในเมืองในกรุงก็สร้างอยู่ในเมืองในกรุง พวกอยู่ป่าอยู่เขาก็สร้างป่าสร้างเขาเพื่อผลประโยชน์ในการอยู่สบายเป็นราย ๆ ไป และชื่อว่าได้ร่วมมือร่วมใจกันทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่พระศาสนาและแก่ประชาชนในถิ่นนั้น ๆ ทั้งในด้านวัตถุและด้านจิตใจ รวมความก็คือประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ภายภาคหน้า และประโยชน์อย่างยิ่งคือพระนิพพาน ประโยชน์อื่นที่ปลีกย่อยออกไปก็ไม่พ้นประโยชน์ทั้ง 3 นี้

คนบางพวกบางเหล่ามีทั้งพระและข้าราชการเป็นต้น ไม่เข้าใจการอยู่ป่าของพระธุดงค์กัมมัฏฐานว่านั่งหลับหูหลับตาไม่เกิดประโยชน์อันใด ถ่วงความเจริญของชาติและศาสนายิ่งสมัยนี้บ้านเมืองมีผู้ก่อการร้าย ก็ยิ่งเพิ่มความสงสัยเข้าไปอีกว่า พระธุดงค์ผู้อยู่ป่าอยู่เขาเป็นพระผู้ก่อการร้ายหรือไม่ก็เป็นพระหัวหน้าผู้ก่อการร้าย เรื่องเหล่านี้เคยมีมาแล้วและข้าพเจ้าก็เคยถูกพวกที่ว่าเขาใส่ร้ายป้ายสีว่า *"พระพวกก่อการร้าย"* เป็นพวกเข้าใจแบบบ้า ๆ บอ ๆ นี้โลกเขาว่าคนเศษมนุษย์ไม่ใช่มนุษย์แท้ เขาไม่เข้าใจหลักมนุษยธรรม ถ้าเขาเป็นนักบวชก็เป็นนักบวชอยู่ในศีลในธรรม ถ้าเป็นฆราวาสก็เป็นฆราวาสอยู่ในศีลธรรม เพราะเขาพวกนี้ศึกษาในตัวศีลธรรมตามหลักศาสนาเป็นประจำวัน และพยายามฝึกหัดตนอยู่ในแนวศีลธรรม พวกที่ไม่เข้าใจศีลธรรมก็เท่ากับไม่เข้าใจพวกของมนุษย์ศีลธรรม ผลที่สุดพวกเขาก็ไม่รู้หลักความจริงนี้เองเป็นผู้ทำลายศีลธรรมอันดีงามของมนุษย์ ทำลายมนุษยธรรมเมื่อหมดมนุษยธรรมก็เท่ากับทำลายชาติศาสนาอันเป็นที่รักยิ่งของเราเท่านั้น ผลที่สุดในโลกนี้ก็จะคงยังเหลือแต่พวกผู้ก่อการร้ายคอยทำลายล้างผลาญโลกให้ฉิบหายเท่านั้น ฉะนั้นไม่ควรเข้าใจผิดว่า พระธุดงค์อยู่ป่าอยู่เขาไม่ได้อยู่ในเมืองเป็นพระจรจัดหาหลักฐานไม่ได้ เป็นพระหัวหน้าผู้ก่อการร้าย คนผู้เข้าใจผิดเช่นนี้เท่ากับทำบาปให้แก่ตนเองและยังไม่รู้ด้วยซ้ำว่าตนเองนั้นแหละเป็นผู้ก่อการร้าย ไปทำลายผู้อื่นให้เดือดร้อนไปด้วย

เชิญเถิดท่านทั้งหลายเชิญมาร่วมผู้ทำประโยชน์ให้ทำประโยชน์ยิ่ง ๆ ขึ้นไป คอยปรับปรุงอบรมบุคคลผู้ที่ยังไม่รู้จักทำประโยชน์ให้รู้จักทำ คอยกีดกันผู้ที่ทำลายประโยชน์เหนี่ยวรั้งความเจริญให้หายไปจากโลกนี้เสีย ดังนั้นโลกก็จะประสพแต่ผลประโยชน์ทั่วหน้ากันไม่ว่าอยู่ในที่ไหน เพศใด ในบ้าน ในป่า ในกรุง เมื่อต่างคนต่างมุ่งทำประโยชน์แก่กันและกันอยู่ เหล่าศัตรูผู้ก่อการร้ายก็จะหายไปเอง ไม่ต้องเที่ยวโฆษณาหาเรื่องใส่ร้ายป้ายสีคนนั้นคนนี้ มันเป็นการทำลายสามัคคีและทำลายเจตนาอันดีงามของคนมุ่งหวังทำประโยชน์อันดีงาม ตาไม่ได้เห็น หูไม่ได้ยิน ลิ้นปากพูดไป เห็นคนหูไวใจเบานั้นคือคนสมองสัตว์ ปราศจากเหตุผล ฉะนั้นเรียกว่ามนุษยธรรมไม่ได้ จะเรียกได้ก็เฉพาะว่า *"มนุษย์ดิรัจฉาน มนุษย์เปรต มนุษย์ยักษ์"* เท่านั้น โลโก ปฏฐมฺภิกาเมตตา เมตตาเท่านั้นเป็นเครื่องคุ้มครองโลก หรือท่านผู้เจริญ เมตตาคือท่านผู้อยู่ในศีลบำเพ็ญธรรมนั่นเอง ศีลธรรมก็คือเมตตานั่นเอง *พระพุทธเจ้าท่านเต็ม*ไปด้วยพระมหากรุณาธิคุณ

หาประมาณมิได้ พระองค์บริสุทธิ์ในเบื้องต้นคือศีล บริสุทธิ์ในท่ามกลาง คือ สมาธิ บริสุทธิ์ในที่สุดคือปัญญา ผู้มีปัญญาจะไม่ทำความชั่วให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตัวและผู้อื่นโดยเด็ดขาด ผู้มีศีลธรรมย่อมมีหิริความละอายโอตตัปปะความสะดุ้งกลัวต่อบาปทั้งในที่ลับและที่แจ้ง

ท่านผู้อยู่ในศีลประพฤติธรรมย่อมบริสุทธิ์ทั้งในเบื้องต้น ในท่ามกลางและในที่สุด เบื้องหน้าแต่กายแตกตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติไม่ต้องมีความสงสัยแต่อย่างใด ยิ่งสมัยนี้สังคมของโลกพากันนิยมไปต่าง ๆ นานา การศึกษาก็ยิ่งออกห่างจากศีลธรรม จนไม่รู้ว่าอะไรเป็นศีลธรรม ศีลธรรมดีอย่างไร อันนี้เขาไม่ค่อยสนใจ ซ้ำยังหาว่าเป็นของครึล้าสมัยไปเสียอีก ทันสมัยของเขาก็คือ สังคมสุรา สังคมบาป สังคมการพนันต่าง ๆ สังคมคอยทำลายล้างผลาญกัน เหล่านี้คือสังคมที่โลกเขานิยมกัน แต่ผลที่ได้ก็คือการทำลายชีวิต ริษยาซึ่งกันและกัน ยิ่งนิยมมากเท่าไรก็ยิ่งทำลายวัฒนธรรมอันดีงามของชาติมากขึ้นเท่านั้น ผลร้ายที่สุดก็คือเขากำลังทำลายตัวของเขาเองให้หายนะเสื่อมลงอย่างไม่ต้องสงสัยเลย

สะพานทุกชั้นที่ทำ ผู้ทำก็เล็งเห็นประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ถ้าคิดว่าไม่เป็นประโยชน์แล้วจะเสียเวลาเสียค่าแรงทำไปทำไม แม้สัตว์มีนกเป็นต้น ที่มันทำรวงรังอยู่บนต้นไม้ มันก็เห็นประโยชน์ของมัน มันจึงทำ ไม่ว่าสัตว์น้ำ สัตว์บก สัตว์อยู่ถ้ำ อยู่รู ต่างก็เห็นประโยชน์แก่ตนพวกพ้องของตนทั้งนั้น ส่วนมนุษย์เราซึ่งได้นามว่าเป็นสัตว์ประเสริฐ มีปัญญาวิวัฒนาการกว่าสัตว์ทุกประเภท พระพุทธเจ้าตรัสยกย่องว่าเป็นผู้อยู่ในฐานะอันเลิศ เพราะเหตุว่า มรรคผลนิพพานก็ตั้งอยู่ในหนทางที่มนุษย์จะพึงได้ ความบริสุทธิ์เศร้าหมองก็อยู่ในหมู่มนุษย์นี้เอง แต่เลิศที่สุดในทางธรรมหมายเอาผู้รู้ตน ผู้ฝึกตนดีแล้ว ผู้ชนะตน คือท่านผู้ชนะกิเลส ตัดขาดจากสันดานโดยประการทั้งปวง ไม่ต้องกลับมาเกิดในโลกนี้อีกสมกับคำว่า "ความชนะกิเลสของเราจะไม่กลับมาเป็นแพ้อีก ทุกข์ของเราได้สิ้นสุดลงแล้ว บัดนี้ไม่มีทุกข์อีก" ท่านผู้เช่นนี้เรียกว่าท่านผู้ตั้งอยู่ในอัครฐานะ สมควรแท้ที่จะเป็นเนื้อนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ท่านผู้เช่นนี้ว่าเป็นผู้ทำประโยชน์ขั้นสุดยอดของสัตว์โลกทุกทั่วหน้า ผู้ที่ต้องการความสุขจากท่านสมควรแท้ที่จะแสวงหากับท่านผู้เช่นนั้น

ส่วนมนุษย์ผู้ไม่รู้จักทำประโยชน์ของกันและกันทั้งประโยชน์ในโลกนี้โลกหน้าและประโยชน์ที่สุด คือพระนิพพาน คอยพยายามหาความขัดขวางรั้งเหนี่ยวไม่ให้ใครทำความดีอย่างผู้ขัดขวางการทำสะพานหน้าผารอบเขาภูทอกเป็นต้น มนุษย์ที่ไม่ฝักใฝ่ในการทำประโยชน์ให้เกิดแก่ตนและผู้อื่น ผลร้ายย่อมเกิดขึ้นแก่ทั้งสองฝ่ายเดือดร้อนไปทุกหย่อมหญ้า เป็นผู้เกิดมาเป็นมนุษย์เสียเปล่า เป็นผู้เปล่าจากประโยชน์ มนุษย์พวกนี้บัณฑิตเจ้าของเรียกว่า มนุษย์ผู้ก่อการร้าย ผู้ทำลายประโยชน์

อีกอย่างหนึ่งการที่มนุษย์เป็นแต่พูดนึกคิด ไม่ลงมือฝึกจิตให้ชะโลมไปด้วยธรรมะ จิตมันเปล่า ไม่มีอะไรเป็นเครื่องยึด ก็ไปเข้าใจเอาว่าคนอื่นก็คงจะเหมือนกับตัวเอง ส่วนผู้ฝึกกายวาจาใจ ในทางภาคปฏิบัติเริ่มบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ทั้ง 3 ประการ คือ ประโยชน์ในโลกนี้ ประโยชน์ในภายภาคหน้า และประโยชน์อันสุดยอดคือพระนิพพาน เขาย่อมเป็นผู้ไม่ว่างจากประโยชน์ถ้าหากยังไม่ถึงนิพพาน เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าสู่สุคติโลก คือสวรรค์

การสร้างสะพานขั้นที่ 6 นี้ทำวิจิตรพิศดารมั่นคงถาวรดี อากาศละเอียดมาก ติดกับหลังเขาขั้นบนห้อยโหนอยู่บนอากาศ หากเราเดินอยู่บนสะพานขั้นที่ 5 แหงนหน้าขึ้นไปดูจะเห็นสะพานขั้นที่ 6 ยาวเหยียดอยู่บนศีรษะของเรา ถ้ามีพระเณรหรือผู้คนเดินอยู่ก็จะเห็นเหมือนกับเดินอยู่

บนอากาศ จะร้องเรียกถึงกันก็จะได้ยินชัด พอถึงวันเทศกาลสำคัญเช่น วันมาฆบูชา วิสาขบูชา วันปีใหม่ วันเข้าพรรษา เป็นต้น คณะอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลายซึ่งมีพระเณรเป็นหัวหน้าจะเดินเวียนเทียนไปตามสะพานรอบเขาทุก ๆ ชั้น มองดูจากที่ที่ไกลจะเห็นแสงเทียนส่องแสงแวบวับวอมแวม เรียงกันเป็นแถวยาวเหยียดไปตามหน้าผาแต่ละชั้น เห็นภาพผู้แสวงบุญสลัว ๆ เคลื่อนไปตามกันอย่างช้า ๆ บรรยากาศขาวนวลจากแสงจันทร์เพิ่มความสนเท่ห์มหัศจรรย์แก่ผู้ทัศนาเป็นอย่างมาก จะหาดูที่ไหนไม่มีอีกแล้วในโลกนี้ นอกจากที่วัดถ้ำภูทอกของข้าพเจ้าเท่านั้น

เราต้องพยายามบำเพ็ญความเพียรกันไป อย่าทอดทิ้งความเพียร วันหนึ่งผลสำเร็จก็ต้องเป็นของเรา ถึงจะไม่ถึงที่สุดในชาตินี้ แต่ก็จะเป็นนิสัยปัจจัยติดตัวเราไปในชาติหน้าภพหน้า ขอให้บำเพ็ญต่อไปเถอะ

วัดเจติยาคิรีวิหาร (ภูทอก) และสถานที่ควรวิเวกโดยรอบ

วัดเจติยาคิรีวิหาร (ภูทอก) ในปัจจุบันนี้ นับว่าสะดวกสบายกว่าแต่ก่อนมากมาย ความเจริญทุกสิ่งทุกอย่างดังที่พวกเราเห็นอยู่นี้ ก็เป็นไปตามกาลอันควร

แต่ก่อน ภูทอก ไม่มีใครรู้ใครเห็น เพราะอยู่ในที่กันดารห่างไกล อยู่ในป่าดงพงไพรลึกลับ ไม่มีถนน ไม่มีแม้แต่ทางเดินในป่า แต่อยู่มาก็มีความเจริญขึ้นมาเป็นลำดับ .....ในราวป่าเริ่มปรากฏแนวทางเดินของมนุษย์ ของสัตว์เลี้ยง ของเกวียน .....จากแนวทางเดินที่จะต้องหาบหามกันเข้าไปเป็นวัน ๆ ก็เป็นทางคันดินที่รถพอจะเดินไปได้ จากการบุกป่าข้ามห้วยหนอง คลอง บึง ก็มีสะพานให้ความสะดวกแก่รถโดยสาร จากหมู่บ้านสิบหลังคาเรือน ก็เพิ่มเป็นร้อย ๆ หลังคาเรือน

กระทั่งปัจจุบันนี้ ได้รับความสะดวกสบาย มีสภาพดังที่เห็นอยู่นี้ ถนนหนทางดีขึ้น สะพานรอบภูเขาก็มี บันไดขึ้นเขาก็มี สะพานขึ้นเขาก็มี บรรดาประชาชนทั่วประเทศไทยทุกภาคพากันมาเที่ยวทัศนาจรหย่อนจิตใจที่ภูทอกทุกปีไม่ขาดทีเดียว แม้กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของเมืองไทยก็มากันทุกเดือนไม่ขาดเลย ไปหย่อนจิตใจ ไปภาวนา บางครั้งก็เดินธุดงค์ไปภูวัวบ้าง ไปภูสิงห์บ้าง เป็นการเปลี่ยนบรรยากาศดีอย่างนี้

นี้แหละ.....ขอให้พวกเราช่วยกันรักษาสมบัติธรรมชาติไว้อย่าให้ทำลายไปจากโลก ถ้าเราไม่ช่วยกันรักษาไว้มันก็ฉิบหายหมด.....ทั้งป่าไม้และภูเขาก็จะเตียนไปหมด ถ้าป่าไม้ถูกทำลายเตียนไปหมดก็จะเกิดแห้งแล้ง เกิดอดอยากกันเท่านั้นเอง ฉะนั้นทางวัดจึงเห็นโทษเห็นภัยหลายประการสาระพัดที่จะเกิดขึ้น จึงรีบเร่งจ้างรถแทรกเตอร์เข้าขีดเส้นเขตบริเวณวัดไว้รอบเขา ๓ ลูก คือ *ภูทอกน้อย ภูแจ่มจำรัสหรือภูทอกใหญ่* และ*ภูสิงห์น้อย* กำหนดเขตวัดไว้เพื่อสงวนป่า สงวนสัตว์ป่าไว้ไม่ให้มนุษย์เข้าไปทำลาย บุกรุกเข้าไปทำมาหากินในเขตวัด ปิดป้ายล้อมรอบไว้ห้ามตัดไม้ทำลายสัตว์ในบริเวณวัดในเขตวัด

การภาวนาในภูเขา ๓ ลูก คือ *ภูทอกน้อย ภูสิงห์น้อย ภูแจ่มจำรัส* นี่ดีมากอากาศปลอดโปร่งดี ถ้าใครต้องการก็เชิญเลยได้ทุกโอกาส ไปหาวิเวกภาวนาหลบซ่อนอยู่ตามถ้ำ ตามเงื้อมหิน ตามซอกเขา ตามพลาญหิน จะอยู่ข้างล่างก็ได้ อยู่ชั้นกลางก็ได้ อยู่ชั้นบนก็ได้ มีที่อยู่เยอะแยะ หลบร้อนก็ได้ หลบฝนก็ได้ หลบหนาวก็ได้ อยู่ได้ทุกฤดูกาล

พระพุทธเจ้าสอนผู้ที่หวังจะประสงค์พ้นทุกข์พ้นภัย เช่น นักบวชผู้มุ่งหวังทำลายกิเลสตัณหา

อย่างเดียว ท่านสอนให้ทำตัวเหมือนโครักษาหนังหาหลบหาลี้อยู่อย่างนั้นเอง ไม่ออกที่เปิดเผย ไม่ออกที่กลางแจ้ง ถ้านักบวชเราอุตส่าห์ประพฤติปฏิบัติอยู่อย่างนั้นผลก็ค่อยเกิดมีขึ้น ค่อยปรากฏมีขึ้น และได้รับไปตามระยะ ๆ แห่งการปฏิบัติของตนนั่นเอง หากเป็นผู้ประมาท เป็นผู้เหลวไหล หรือเป็นผู้ถอยหลังแล้ว มันก็เป็นไปไม่ได้ ทุกสิ่งทุกอย่างที่จะเป็นไปได้ย่อมต้องอาศัยความพากความเพียร ต้องอาศัยขันติความอดทนเท่านั้นจึงจะเป็นไปได้

ถ้าเราขึ้นไปบนภูทอกไปชั้น 4 ชั้น 5 ชั้น 6 มองลงมาจะเห็นอ่างเก็บน้ำที่เกิดจากการทำถนนคันกั้นน้ำระหว่าง ภูทอกน้อย และภูทอกใหญ่ หรือภูแจ่มจำรัส เหมือนทะเลสาปสวยมากทีเดียว ป่าไม้ธรรมชาติก็เขียวชอุ่ม ตัดกับน้ำสวยมากทีเดียว เหมือนเป็นวิมานลอยอยู่ในอากาศทีเดียว นี่แหละใครขึ้นไปก็บ่นว่าแหมวิเศษ ๆ ทั้งนั้น นี่ไม่ใช่พูดยกย่องนะ พูดตามความเป็นจริง ถ้าไม่เชื่อก็เชิญไปดู แต่ขอให้ระวังหน่อย การขึ้นภูทอก ต้องขึ้นทางบันไดโดยไม่รีบร้อน ให้ค่อย ๆ ขึ้นไป เดินภาวนาไปด้วย *ภาวนาพุทโธ ธัมโม สังโฆ* หรือภาวนา*พุทธะพลัง ธัมมะพลัง หรือสังฆะพลัง* ภาวนาไปเรื่อย ๆ อย่าไปคิดถึงการเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า อย่าไปคิดถึงการเจ็บแข้งเจ็บขา ให้คิดถึง *พุทโธ ธัมโม สังโฆ* ให้คิดว่าความอดทนอดกลั้นนี่แลเป็นหนทางบันไดขึ้นสู่สวรรค์และนิพพาน อันบุคคลจะไปสู่สวรรค์และนิพพานได้ก็เพราะอาศัยความอดทนให้พ้นทุกข์ได้ ถ้าไม่อดทนก็ไปไม่ได้ ต้องอาศัยความอดความทนเอา

นี่แหละเวลาเราไต่บันไดขึ้นไปบนเขานมัสการพระพุทธรูปที่วิหารชั้น 5 ซึ่งมีพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า ของพระอรหันตสาวกบ้าง นอกจากนั้นมีพระโบราณสองพันปี หนึ่งพันเก้าร้อยปีก็มี มีสิ่งต่าง ๆ ให้ดูอยู่ในถ้ำวิหาร ค่อย ๆ ขึ้น ตั้งใจให้ดี ภาวนาให้ดี *ภาวนาพุทธะพลัง ธัมมะพลัง สังฆะพลัง* อย่าไปคำนึงถึงความเหน็ดเหนื่อย ความเมื่อยล้า อย่าไปคำนึงเลย ถ้าเรารีบด่วนขึ้นไปมันก็เหนื่อยมาก ถ้าค่อย ๆ ขึ้นไป พักไปเรื่อย ๆ รู้สึกเมื่อยก็นั่งพัก ชมป่าไม้ไป ชมดอกไม้ไป หน้าฝนดอกไม้ป่าบานสะพรั่ง ชมบันไดไป ชมธรรมชาติหน้าผาไป มันก็ลืมเหนื่อย วิเวกไปด้วย ทำจิตใจของเราให้ปลอดโปร่งให้สบาย..... สบาย.....!

*พุทโธ*สอนให้สบาย *ธัมโม*ก็สอนให้สบาย *สังโฆ* ก็สอนให้สบาย ถ้าใจวุ่นวายใจขัดข้องหมองมัวก็ไม่ใช่ใจพุทโธ ไม่ใช่ใจธัมโม ไม่ใช่ใจสังโฆ ใจเบิก ใจบาน ใจชื่น ใจรื่นเริง ใจกล้าหาญ ใจไม่โศก ใจไม่เศร้า นั่นเรียกว่าใจพุทโธ ใจธัมโม ใจสังโฆ ใจสวรรค์ ใจพระนิพพาน จึงสมกับโบราณท่านว่า สวรรค์อยู่ที่อก นรกอยู่ที่ใจ พระนิพพานก็อยู่ที่ใจ ใจทุกข์ ใจร้อน ใจโศก ใจเศร้าก็เป็นนรกเท่านั้น มันทุกข์มันเผาผลาญ มันทุกข์ ใจชื่น ใจบาน ใจสนุกสนาน ก็เป็นใจสวรรค์ ใจสงบสงัด ใจบริสุทธิ์คือ ใจพระนิพพานเท่านั้น ดังว่า *"สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ พระนิพพานอยู่ที่ใจ"* นั่นเอง

พุทโธก็อยู่ที่ใจของเรานี่ ผู้รู้จะเอาอะไรรู้ ก็เอาใจรู้ ธัมโมก็อยู่ที่ใจ ใจรู้ว่าเป็นธรรม ใจเป็นผู้รู้ เป็นปัญญา สังโฆผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบหรือปฏิบัติตรง ถ้ารู้แล้วปฏิบัติให้รู้ยิ่งเห็นจริงตามเป็นจริงเท่านั้น ใจเป็นผู้รู้จึงเป็นพุทโธได้

เราจะไปหาพุทโธ ธัมโม สังโฆได้ที่ไหน จะหาสวรรค์ได้ที่ไหน หาพระนิพพานได้ที่ไหน เราจะกลัวนรกที่ไหน ถ้าเราไม่ทำบาปที่ใจแล้วมันจะตกนรกได้อย่างไร ถ้าใจเราเศร้าหมอง ใจเราทำบาป เกลือกกลั้วหมักดองอยู่ด้วยกิเลสตัณหาความโลภความโกรธความหลง ใจก็เศร้าหมอง เมื่อใจเศร้าหมอง ใจก็ตกนรก มันก็เป็นนรกเท่านั้น นี่ไฟกระแสของนรกมันสัมผัสเข้ามา คือ ราคะ โทสะ โมหะ ถ้าเราไม่ชำระออก ไฟนรกตัวนั้นมันก็เชื่อมอยู่ในจิตของเรา ตายไปก็ไปสู่ทุคติ ตายไปก็ไปนรกที่เก่านั่นเองเพราะมีเชื้อเก่าตั้งเดิมอยู่แล้ว เราตัดกระแสไฟนรกไม่ได้ ท่านให้ตัดอยู่ที่ใจ ใจชื่น ใจชม ใจสงบ ใจดี ใจไม่

โศกไม่เศร้า เป็นใจสวรรค์ ใจรื่นรมย์ ในทาน ในศีล ในภาวนา ในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ตายไปก็ไปสู่สวรรค์ ใจบริสุทธิ์หมดจด ใจหาเวรไม่ได้ หาเศร้าหมองไม่ได้ หาความพยาบาทเบียดเบียนไม่ได้ เป็นใจที่บริสุทธิ์ หมดจด ก็เป็นพระนิพพานเท่านั้น ไม่มีทุกข์ ดังว่า สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ที่ใจ พระนิพพานอยู่ที่ใจ

พุทโธผู้รู้....มันเป็นอย่างนั้น!

เราภาวนาพุทโธ ๆ ถ้าเราไม่รู้สัจจธรรมตามของจริงแล้ว ไม่ชื่อว่าพุทโธได้ ได้แต่ชื่อ ต้องรู้สัจจะของจริงจึงเป็น*พุทโธ* ท่านรู้อย่างไร รู้สัจจธรรมรู้ว่าร่างกายของเรานี้เป็นของไม่สะอาด เป็นของสกปรกโสโครก เป็นของปฏิกูลพึงรังเกียจ ทุกสิ่งทุกอย่างในร่างกายของเราเป็นของน่าเบื่อหน่ายยิ่งนัก นี่พุทโธท่านรู้เช่นนี้.....รู้สัจจะของจริง พุทโธท่านรู้ตามสัจจะของจริง ว่าร่างกายเรานี้มันเป็นธาตุทั้ง 4 คือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนของเราเขา นี่....พุทโธท่านรู้อย่างนี้ รู้ว่านี่เป็นสัจจธรรม

- *พุทโธท่านรู้ว่า* ร่างกายของเรามันเป็นซากศพซากผี ตายลงร่างกายก็ผุพังเน่าเปื่อยลงสู่สภาพเดิม คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม นี่พุทโธท่านรู้อย่างนี้

- *พุทโธท่านรู้ว่า* สังขารร่างกายเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็นของไม่ใช่ของตน ไม่ใช่ตน ไม่ใช่ของแห่งตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนเราเขาพุทโธท่านรู้อย่างนี้ ท่านจึงละได้ วางได้ รู้แล้ว

- *พุทโธท่านรู้ว่า* นี่ทุกข์ นี่เหตุให้เกิดทุกข์ นี่คือธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ นี่คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ นี่คือสัจจธรรม

- *พุทโธท่านรู้ว่า* นี่คือทุกข์ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย นี่เป็นทุกข์

- *พุทโธท่านรู้ว่า* นี่คือเหตุให้เกิดทุกข์ คือตัณหา ธรรมอันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ คือตัณหา ความอยากนี้แล ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เป็นเหตุให้เกิดภพอีก นันทิ คือ ความยินดี ราคะ คือ ความกำหนัด ตตฺตร ตตฺตราภินนฺทินี คือ ความเพลิดเพลิน ลุ่มหลง ฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมตามความรักความกำหนัดความยินดีที่มีอยู่เป็นอยู่ ตัณหาเหล่านี้แล เป็นตัวเหตุให้เกิดทุกข์ ความใคร่ความอยากในกามารมณ์ที่มากระทบความทะเยอทะยาน อยากเป็นโน่น เป็นนี่ให้ยิ่งขึ้นไป ไม่อยากมีไม่อยากเป็นในสิ่งที่ตนไม่ชอบไม่พอใจ ตัณหาความอยากเหล่านี้แล เป็นเครื่องยั่วยวนจิตใจของเราให้ลุ่มหลง ให้เที่ยวเกิดเที่ยวแก่เที่ยวเจ็บเที่ยวตายอยู่ไม่สิ้นสุด นี่พุทโธท่านรู้เหตุให้เกิดทุกข์

- *พุทโธท่านรู้ธรรมอันทำให้หมดทุกข์* กำจัดกิเลสตัณหาให้สิ้นไปให้หมดไป ท่านรู้ว่าต้องทำตัณหาความอยากนี่ให้หมดไป ดับตัณหาความอยากนี้ไม่ให้เหลือทีเดียว ละวางปล่อยสละสลัดตัดจากตัณหาคือความอยากนี่แล คือตัดกิเลสตัณหาให้หมดไปจากใจของเรา ทุกข์จึงจะดับ นี่คือพุทโธท่านรู้ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ พึงเข้าใจ

- *พุทโธท่านรู้ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์* ท่านรู้ว่า คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นี่เองเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ธรรมอื่นที่จะเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ย่อมไม่มี นอกจาก ศีล สมาธิ ปัญญาเท่านั้น ท่านรู้ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา นี่แลซึ่งเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์

ฉะนั้น ท่านจึงว่าสิ่งที่ควรศึกษามี 3 คือ หนึ่ง ศีล สองสมาธิ และสามปัญญาศีลสิกขา ศีลเป็นสิ่งที่ควรศึกษา สมาธิสิกขา สมาธิคือการตั้งใจมั่นเป็นสิ่งที่ควรศึกษา ปัญญาสิกขา ปัญญาความรอบรู้ในกองสังขารเป็นสิ่งที่ควรศึกษา เพราะเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์

ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ คือศีล สมาธิ ปัญญา ถ้าไม่มีศีล ไม่มีสมาธิ ไม่มีปัญญาแล้ว มันก็ไม่รู้ว่านี่ทุกข์ นี่เหตุให้เกิดทุกข์ นี่ธรรมอันเป็นข้อดับทุกข์เท่านั้น ที่จะรู้ว่านี่เป็นทุกข์ นี่เป็นเหตุให้เกิด

ทุกข์ นี่คือธรรมเป็นข้อดับทุกข์ ก็เพราะศีล สมาธิ ปัญญานั้น พึงเข้าใจ

ศีลที่เป็นข้อปฏิบัติถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ได้ แก่ จตุปาริสุทธิศีล คือ ปาฏิโมกขสังวรศีล สังวรในพระปาฏิโมกข์ เว้นปฏิบัติข้อที่พระองค์ทรงห้าม ทำตามข้อที่พระองค์อนุญาต อินทรียสังวรศีล สำรวมในอินทรีย์ทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ในเมื่อกระทบรูปเสียงกลิ่นรส เครื่องสัมผัสและธรรมารมณ์ ไม่ให้ยินดียินร้าย ให้วางใจเป็นอุเบกขา มธยตฺเป็นกลาง ๆ อาชีวปาริสุทธิศีล เลี้ยงชีพในทางที่ชอบ เว้นจากการเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด ปัจจัยสันนิสิตศีล พิจารณาปัจจัย 4 ไม่ให้เป็นปลิโพธกังวล ให้ตัดปลิโพธกังวลในปัจจัย 4 ทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก

เมื่อเราเป็นผู้พิจารณาดังนี้ เป็นผู้ปฏิบัติจตุปาริสุทธิศีล 4 อย่างนี้ เหล่านี้ด้วยความไม่ประมาท ก็เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์เท่านั้น

สมาธิซึ่งเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ คือ ท่านให้เจริญฌานทั้ง 4 ได้แก่ สติปัฏฐาน 4 กาย เวทนา จิต ธรรม ให้พิจารณากาย พิจารณาเวทนา พิจารณาจิต พิจารณาธรรม ได้แก่ พิจารณาอริยสัจจ 4 คือ ทุกข์ เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ธรรมเป็นข้อดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์นี่เอง กามทั้งหลายจึงจะปราศไปจากใจของเรา จากจิตของเรา สมาธิคือการเจริญฌานทั้ง 4 ได้แก่ สติปัฏฐานฌาน นั่งฌานที่ 1 ท่านให้เจริญประกอบไปด้วยองค์ 5 คือ วิตก ยกจิตขึ้นสู่กรรมฐาน วิจารณ์พิจารณาให้รู้

วิตกยกจิตขึ้นสู่เป้าหมาย เราจะเอาอะไรเป็นเป้าหมาย จะเอาอะไรเป็นอารมณ์ของการพิจารณา จะเอาอะไร.....จะเอากาย เอาเวทนา เอาจิต หรือเอาธรรมก็แล้วแต่ที่จะถูกกับจริตนิสัยของตน เราจะเอาอริยสัจจ์ เอาทุกข์หรือเอาเหตุให้เกิดทุกข์ก็ได้ เอาธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ก็ได้ เอาข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ก็ได้ แล้วก็วิตกยกจิตขึ้นสู่ทุกข์ ยกจิตขึ้นสู่เหตุให้เกิดทุกข์ ยกจิตขึ้นสู่ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ยกจิตขึ้นสู่ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์

วิจารณ์ พิจารณาค้นคว้าให้รู้ทุกข์ รู้เหตุแห่งทุกข์ รู้ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ รู้ข้อปฏิบัติถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ เมื่อรู้แล้วปิติสุข เอกัคคตาจิตจึงจะปรากฏขึ้น ซึ่งเป็นผลของการรู้ยิ่งเห็นจริง จากองค์ของปฐมฌานที่ 1 ท่านให้ทำให้ชำนิชำนาญ เมื่อผู้ชำนิชำนาญแล้วต่อจากนั้นวิตกวิจารณ์ทั้ง 2 ก็จะระงับลง ก็นับแต่ที่จะเจริญงอกงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป จะเข้าถึงฌานหรือความเพ่งที่ 2 เป็นเครื่องผ่องใสใจ และภายในให้สมาธิมันทำมันผุดมีขึ้นเอง ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิ คือ ความแน่วแน่ อนึ่งเพราะปิติได้นิราศปราศไป ย่อมเป็นผู้เพิกเฉยอยู่ และมีสติสัมปชัญญะ ความรอบรู้เด่นดวงอยู่เป็นผู้เสวยความสุขด้วยกาย และด้วยนามกายย่อมอาศัยคุณ คือ อุเบกขาสติสัมปชัญญะ และเสวยสุขอันใดเล่าเป็นเหตุที่พระอริยเจ้าทั้งหลายย่อมกล่าวสรรเสริญบุคคลผู้นั้นว่า "เป็นผู้อุเบกขามีคติอยู่เป็นสุข ๆ" ดังนี้ย่อมเข้าถึงฌานหรือความเพ่งที่ 3 เพราะละสุขไปได้ เพราะละทุกข์ไปได้

อนึ่ง ธรรมทั้ง 2 ในกาลก่อน คือ โสมนัสความยินดี โทมนัสความยินร้าย ได้อัสดงตกไปจากจิต ไม่มีอยู่ในจิต ย่อมเข้าถึงฌานหรือความเพ่งที่ 4 คือ สุขไม่มี ทุกข์ไม่มี มีแต่สติเป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์ เพราะอุเบกขานี้คือสัมมาสมาธิความตั้งใจไว้ชอบ

ปัญญาคือ ความรอบรู้ในกองสังขาร รอบรู้ในอริยสัจจธรรมทั้ง 4 รอบรู้ในกองสังขาร รู้ทุกข์ รู้เหตุให้เกิดทุกข์ รู้ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ รู้ข้อปฏิบัติถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ นี่เรียกว่า*"พุทโธ"* เราภาวนาท่านรู้สิ่งเหล่านี้หมดเรียบร้อยเสร็จสรรพจึงเรียกว่า พุทโธเป็นผู้รู้ เป็นผู้ตื่น เป็นผู้เบิกบาน

เราภาวนาว่าพุทโธ ๆ ก็ต้องรู้เหตุของพุทโธ เหตุที่จะให้เกิดพุทโธนั้นเป็นอย่างไร นั่น .....ต้องสาว

หาเหตุเสียก่อน เหตุที่ทำให้เกิดพุทโธ เป็นอย่างไร นี่แหละพึงพากันตั้งใจ เวลาเราขึ้นไปหาภาวนาที่ไหน ๆ อย่าลืมพุทโธ เหตุที่เกิดพุทโธเป็นอย่างไร

เมื่อเรารู้จัก"พุทโธ" เหตุที่เกิดพุทโธ เป็นอย่างไร เราก็ภาวนา พุทโธ....พุทโธ ไปได้โดยสบาย

การไปธุดงค์ แสวงหาที่วิเวกบำเพ็ญเพียรภาวนา จะดำเนินไปได้ผลครบทุกประการ

นอกจากที่ภูทอก วัดเจติยาศรีวิหาร ภูสิงห์น้อย และภูแจ่มจำรัสแล้ว สถานที่อันควรวิเวกบำเพ็ญพรตภาวนา ที่น่าไปแสวงธรรมอีกแห่งหนึ่งก็คือที่ ภูวัว ภูวัวเป็นสถานที่อันกว้างขวาง โอ่โถง ปลอดโปร่ง น่าชม ป่าไม้ยังหนาแน่น ร่มรื่นอยู่ มีสมบัติธรรมชาติอันงดงามให้ดูอีกมาก เหมาะสมที่จะเป็นที่วิเวกอยู่หลายแห่งด้วยกัน ปัจจุบันนี้ มีสำนักสงฆ์อยู่ 3 แห่ง คือ *หนึ่ง.....ที่ ถ้ำพระ อันเป็นที่ซึ่งท่านพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร* มาสร้างพระพุทธรูปไว้ที่หน้าผา *ท่านพระอาจารย์อุทัย ธมฺมธโร* ดูแลอยู่ *สอง.....ที่ ถ้ำบูชา* ซึ่งเป็นที่ข้าพเจ้าจำพรรษาอยู่หลายปี มีพระจำพรรษาอยู่ตลอดมาจนปัจจุบัน *พระอาจารย์คา กาญจนวณฺโณ* ดูแลอยู่ *และสาม.....ที่น้ำตกสะแนน* ซึ่งทางวัดและชาวบ้านได้ขอให้ทางกรมป่าไม้จัดเป็นวนอุทยานแห่งชาติ แต่ปรากฏว่า งบประมาณยังมีไม่พอ กรมป่าไม้จึงแจ้งว่าจะจัดทำเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าไว้ก่อน

แต่ละแห่งล้วนแต่สงบสงัด งดงาม มี ท่อธาร ละหานห้วย มีโขดเขา มีน้ำตก มีแอ่งน้ำ มีพลาญหิน มีถ้ำ มีชะง่อนผาและหุบเหว เหมาะสมที่จะเป็นที่บำเพ็ญสมณธรรมด้วยกันทั้งนั้น

สำหรับที่*หลังถ้ำแก้ว ตาดปอ* นั้น ก็เป็นที่พิเศษอีกแห่งหนึ่ง มีน้ำอุดมสมบูรณ์ มีถ้ำมีหลืบหิน มีที่หลบซ่อนภาวนาอย่างดี เหมาะสำหรับจะเป็นที่เจริญภาวนาเช่นกัน อันเป็นที่*หลวงปู่ขาว อนาลโย* ได้เคยจำพรรษาอยู่

หากท่องเที่ยววิเวกอยู่แถบภูวัวจนเบื่อชินชาแล้ว ปรารถนาจะแสวงหาที่สัปปายะแห่งอื่น ก็อาจจะต่อไปที่*ภูลังกา*ก็ได้ ที่นี้ *ท่านพระอาจารย์บุญมี* กำลังปรับปรุงอยู่ โดยอาศัยบารมีของ*ท่านอาจารย์ใหญ่ พระอาจารย์มหาบัว ญาณสัมปันโน แห่งวัดป่าบ้านตาด*

หรือมิฉะนั้น ก็ที่*สำนักท่านพระอาจารย์ทุย ที่ดงศรีชมภูอีก*

ที่ถ้ำจันทน์ และที่*ดงหม้อทอง* ที่ข้าพเจ้าเคยอยู่บัดนี้กลายเป็น *สำนักสงฆ์ถ้ำจันทน์*และ*วัดป่าศิลาอาสน์ (ดงหม้อทอง)* แม้สัตว์ป่าจะได้ลดน้อยถอยลงไปมาก แต่ก็ล้วนแล้วแต่ยังมีบรรยากาศแห่งความสงบสงัดร่มรื่นเช่นเดิม ถ้ำ ป่าไม้ ขุนเขา ยังอยู่เช่นเดิม

ใครต้องการไปก็เชิญไปได้ มีสถานที่ต้อนรับแก่ผู้ต้องการแสวงหาความสงบอยู่เสมอ

นอกจากนั้นก็ยังมีสถานที่อื่น ๆ อีกมากมาย เช่น ที่ *ด่านนาคำ ที่อำเภอบึงกาฬ อำเภอเซกา อำเภอโพนพิสัย*

การเที่ยววิเวกแถวนี้ยังมีที่ไปหลีกเร้นแสวงหาความสงบสงัดได้อีกมากทีเดียว

ขอเชิญท่านผู้ปรารถนา จาริกแสวงบุญทุกท่าน..!!

ธุดงค์-ปฏิปทา และอานิสงส์

จะขอเล่าเรื่องการออกเดินธุดงค์ที่บนหลังภูวัว ในเดือนเมษายน ปี พ.ศ. 2522 ได้พากันออกเดินธุดงค์ภูวัว เบื้องต้นได้ขึ้นทางถ้ำพระ พักอยู่ที่ถ้ำพระ 1 คืน ที่วิเวกของถ้ำพระก็เหมาะดีเพราะเป็นที่ปลอดโปร่ง หลังจากฉันเช้าแล้วก็มุ่งหน้าไปสู่ถ้ำบูชา เดินตามทางช้างและทางสัตว์ป่าบนสันเขา มีบางท่านบางคนเดินจากถ้ำพระไปถ้ำบูชา ก็เมื่อยล้าปวดเมื่อยขา เจ็บเท้าบ้าง เจ็บโคนขาบ้าง บางคนถึงแค่ถ้ำบูชาแล้วก็ขอแยกทางลงเขาเลยทีเดียว พักถ้ำบูชา 1 คืนเพราะมีเวลาจำกัด แล้วก็เดินธุดงค์มาที่สะแนนเดินตามสันเขาและไหล่เขาบนภูวัว จากถ้ำพระมาถ้ำบูชาระยะห่างกันประมาณ 6 กิโลเมตร จากถ้ำบูชามาถึงสะแนนน้ำตกระยะห่างกันประมาณ 15 กิโลเมตรแล้วก็เดินธุดงค์มาพักที่สะแนนน้ำตก 2 คืน พากันวิเวกตามลำน้ำสะแนนแล้วได้ไปดูถ้ำเย็นถ้ำมืดระหว่างนี้ฝนตกชุกมากทางรถเข้าไปถึงน้ำตกสะแนนไม่ได้ จำเป็นต้องเดินจากสะแนนกลับภูทอกมาขึ้นรถที่ปากทาง ในปี 2522 นี้มีคณะธุดงค์ประมาณ 25-26 คน เป็นชาวกรุงเทพเป็นส่วนใหญ่ แม้เหนื่อยแสนเหนื่อย มีผู้ใจสู้ยอมสละตาย จิตรวมระหว่างกำลังเดินธุดงค์หลายคน

ส่วนในปี 2523 นี้คณะธุดงค์กรุงเทพฯ มี 9 คน แต่สำหรับพวกชนบทตามหัวเมืองมีมาก รวมกันแล้วมีประมาณ 25-26 คนเท่า ๆ กัน ออกเดินธุดงค์จากภูทอกวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2523 โดยไปที่ถ้ำบูชาเป็นจุดแรก อากาศดีมาก ดีกว่าเมื่อปีก่อนซึ่งออกเดินทางกันในเดือนเมษายน อากาศร้อนจัด แต่ปีนี้ออกธุดงค์ในฤดูหนาวอากาศจึงแห้งสนิท ไม่ร้อนแต่ก็ไม่หนาว พักธุดงค์ที่ถ้ำบูชา 4 คืน บางท่านบางคนก็พักอยู่ตามรุกขมูลร่มไม้บ้าง ตามพลาญหินบ้าง ที่กลางแจ้งบ้าง ตามถ้ำบ้าง เงื้อมหินบ้าง ตามอัชฌาสัยของตน รู้สึกว่านักธุดงค์ทุกคนได้รับความปีติยินดีมากทีเดียว และนักธุดงค์ทุกคนใคร่อยากประสบเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยธรรมชาติ ที่เคยได้อ่านได้ฟังประวัติของครูบาอาจารย์

กันมา เช่น อยากประสบฝนตกบ้าง ประสบภัยเรื่องสัตว์ป่าต่าง ๆ บ้างดังนี้ เมื่อพักวิเวกธุดงค์ที่ถ้ำบูชา 4 คืนแล้วก็เดินทางต่อไปที่หลังถ้ำแก้วห่างจากถ้ำบูชาประมาณ 8-10 กิโลเมตร พากันเดินไปตามทางไหล่เขาชมธรรมชาติทิวทัศน์บนหลังเขา ป่าเขาลำเนาไม้สวยมาก ที่ว่างเว้งว้าง อากาศปลอดโปร่งดีมาก ธรรมชาติป่าวิเศษมากทีเดียว

เมื่อถึงหลังถ้ำแก้วแล้วนักธุดงค์ก็พากันหาที่พักวิเวกตามอัธยาศัยของตน ๆ ตามรุกขมูลร่มไม้บ้างกลางแจ้งบ้าง เพราะหลังที่ถ้ำแก้วมีพลาญหิน และตาดหินกว้างขวาง มีน้ำบริบูรณ์ น้ำซับไหลตลอด มีถ้ำหลายถ้ำแต่ไม่ได้อยู่ถ้ำ มาเลือกอยู่กันกลางแจ้งหมด ขณะที่มาพักที่หลังถ้ำแก้วนี้แหละ พวกคณะสมาชิกธุดงค์พากันบ่นอยากจะให้ฝนตก อยากเห็นสัตว์ร้ายคือเสือบ้าง พอดีกลางคืนฝนตกพากันเปียกหมด ข้าพเจ้าก็นอนตากฝนทีเดียวเปียกหมด แต่ฝนตกไม่นาน แล้วก็มีสัตว์ป่ามาคือเสือมาหา สมาชิกธุดงค์บ่นอยากจะเห็นเสือ ๆ ก็มา เสือมาทดสอบดูความกล้าหาญของคณะนักธุดงค์ว่าจะเป็นผู้กล้าหาญไหม จะเป็นผู้สะทกสะท้านหวั่นไหวไหม เมื่อเสือมาแล้วตอนเช้าก็พากันมาเล่าให้ฟังว่า "เสือมาหาผม" "เสือมาหาดิฉัน" "เสือมาหาหนู"เกือบตายแน่ะครับ แน่ะค่ะ ใจสั่นริก ๆ เกือบจะช็อค เสือมาทดสอบทรมานเอา พุทโธก็หลง ธัมโมก็หลง สังโฆก็หลง ขนพองสยองเกล้า ไม่รู้ว่าภาวนากันอย่างไรมีแต่กลัวตาย สยดสยองไม่รู้จะไปที่ไหนเพราะเสือมา โยมผู้ชายที่เขาติดตามถือบริขารไปชื่อโยมคำเหวิ่น คนบ้านสะแนน ทีแรกเสือไปหาเขาก่อนเขาเป็นคนบ้านป่าเขารู้จักสัตว์ป่าดีเพราะเขาอยู่ในป่า เขาชำนาญ เขาว่าเสือใหญ่มาหายใจฮืดฮาด ๆ เหมือนแมว เขามาเล่าให้ฟังตอนเช้าว่าเขานอนตัวแข็งนอนนิ่งไม่รู้จะไปไหน เอาผ้าคลุมหัวคลุมโปงหมดแล้วพวกคณะธุดงค์กรุงเทพเสือก็ไปเยี่ยม อย่างคุณแนนที่มาจากแคนาดานั้นเสือก็ไปเยี่ยม ตัวแข็งหมดตับหมดหัวใจหดกันหมด หลงภาวนาพุทโธ ธัมโม สังโฆ จะร้องให้ใครช่วยก็ไม่ได้

นับว่าคณะที่เดินธุดงค์ปี 2523 นี้ ได้ประสบเหตุการณ์หลายอย่างหลายประการชุบชีวิตของเรา มีแต่การเดินทั้งหมดเดินชมทิวทัศน์ ธรรมชาติสวยงามมากทีเดียว ถ้าไม่ประสบเหตุการณ์ผจญภัยอย่างนี้มันก็ไม่สนุกดี ประสบเหตุการณ์อย่างนี้มันสนุกดีมากแล้วก็ได้กำลังใจอีก สถานที่ก็เหมาะดีมากที่สุด ถ้ำบูชา หลังถ้ำแก้ว ล้วนแต่เป็นสถานที่เหมาะมากที่สุด ออกจากหลังถ้ำแก้วตอนเช้าก็พากันลงจากภูวัวมุ่งหน้าสู่ภูสิงห์น้อย เดินผ่านป่า เขา ตาดนกเขียน พากันพักอยู่ 1 คืน นับว่าดีมากทีเดียวเพราะที่ภูสิงห์น้อยนี้มีสำนักสงฆ์มีพระอยู่ประจำไม่ขาดมีทั้งพระและชีภูสิงห์น้อยนี้ข้าพเจ้าเป็นผู้มาริเริ่มสร้าง ตั้งขึ้นตั้งแต่เริ่มแรกมีพระอยู่ประจำสืบ ๆ กันมาไม่ขาดพรรษามาพักภูสิงห์ 1 คืนแล้วก็เดินทางกลับภูทอก (วัดเจติยาคิรีวิหารภูทอก) เพื่อมารับผ้าป่าที่มาจากกรุงเทพมหานคร ออกธุดงค์ปี 2523 วันที่ 3 กุมภาพันธ์ ลงจากภูวัววันที่ 8 มาพักที่ภูสิงห์ลงจากภูสิงห์วันที่ 9 กลับมาพักที่ภูทอกก็เพราะคณะผ้าป่าจากกรุงเทพฯ ซึ่งมีท่านผู้การ *น.อ.ณรงค์ ดิถีเพ็ง* บางเขน กรุงเทพฯ พร้อมด้วยหมู่คณะจะนำผ้าป่ามาทอดในวันที่ 9 กุมภาพันธ์ และมีคณะพวก *"คนพันโลก"* มาประสบพบกันเลยมากินมานอนร่วมกัน มาด้วยรถบัส 6 คัน ได้เล่าเรื่องเดินธุดงค์ คราวนี้ ให้คณะกรุงเทพฯฟัง รู้สึกสนุกสนานกันมาก คนได้ยินได้ฟังก็พลอยตื่นเต้นด้วย อยากไปเดินธุดงค์ด้วย อยากประสบเหตุการณ์ต่าง ๆ บ้าง การเดินธุดงค์ทุกครั้งย่อมประสบเหตุการณ์ต่าง ๆ ไม่เหมือนกัน ดังนั้นพึงพากันถือเป็นเพียงอนุสรณ์ควรให้รำลึกในชีวิตของตน

การเดินธุดงค์เป็นการปฏิบัติบูชาคุณพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า การปฏิบัติบูชาเป็นสิ่งที่ควรบูชาอย่างยิ่งไม่มีสิ่งอื่นใดเสมอเหมือน ยิ่งกว่าอามิสบูชา คือการบูชาด้วยวัตถุภายนอก ยิ่งเรามีศรัทธาความเชื่อ ความเลื่อมใสปสาทะอยากปฏิบัติบูชา มีการธุดงค์มันก็ดีมากทีเดียว ในการเดินธุดงค์

ปี 2523 นี้ได้ให้นุ่งขาวสมาทานศีล 8 ทั้งหมด ให้เป็นผู้บริสุทธิ์หมดจด ถือเพศเป็นนักบวช เป็นชีพราหมณ์ การถือเพศเป็นนักบวชเป็นเพศที่มีเกียรติมากในทางพระพุทธศาสนา และเป็นการป้องกันอันตราย เพราะเพศนักบวชคือเพศชีพราหมณ์นี้ เป็นเพศบริสุทธิ์ เป็นเพศที่สูง เป็นเพศที่พ้นจากภัยและความเบียดเบียน ท่านจึงให้นุ่งขาวห่มขาวถือสมาทานศีล 8 เมื่อพวกเราพากันมีจิตศรัทธาเดินธุดงค์อย่างนี้เรียกว่าเป็นการปฏิบัติบูชา ทั้งพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ มีอานิสงส์ มีบุญมาก หาสิ่งอื่นที่จะเปรียบไม่ได้ มิหนำซ้ำพวกเราก็ยังพากันขะมักเขม้นรีบเร่งบำเพ็ญภาวนาให้เกิดมี บางคนมีจิตสงบจนถึงรวมลง ถอนขึ้นมาก็เห็นกายของตน เห็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ เพิ่มปิติยินดี นี่เป็นอานิสงส์เพราะธุดงค์ ของการปฏิบัติก็เห็นผลอย่างนี้ ไม่เสียเวลาไม่เสียแรงที่เดินธุดงค์ไปเป็นการคุ้มค่าไม่ขาดทุน ไม่สูญกำไร เพราะธุดงค์เป็นสันเลขปฏิปทาเครื่องขัดเกลากิเลสให้เบาบาง เป็นกำไรของพระวินัย พวกเราที่ได้พากันธุดงค์นับว่าเป็นผู้มีบุญวาสนามากทีเดียว พึงพากันยินดีต่อข้อปฏิบัติของตนที่เคยดำเนินมา บางคนบ่นว่าตั้งแต่เกิดมาไม่เคยนุ่งขาว มันเป็นอย่างนี้สิ่งที่ไม่เคยประสบก็ได้ประสบมาอย่างนี้แล เดินธุดงค์ครั้งนี้ต่างคนต่างมีปิติยิ่งนัก มีศรัทธาแก่กล้ายิ่งนัก แล้วก็อยากเดินธุดงค์อีกต่อ ๆ ไป ถ้ามีโอกาส ในคืนแรกที่เดินธุดงค์ก็คราวนี้เมื่อไปถึงถ้ำบูชาภูวัวแล้ว ก็ได้เทศนาเรื่อง *"การธุดงค์"* ธุดงควัตรมีหลายอย่าง ท่านตรัสไว้มีถึง 13 อย่าง แต่เราเลือกเฟ้นเอาแต่สิ่งที่พอปฏิบัติได้

สิ่งที่พอปฏิบัติได้ไม่ขัดต่อเราเพศคฤหัสถ์ก็มีหลายข้อเช่น เราฉันมื้อเดียวเป็นวัตร นี่ก็เป็นธุดงค์อย่างหนึ่ง ฉันหนเดียว นั่งอาสนะเดียว คือ ฉันจนอิ่มจึงจะลุกได้ ถ้าลุกแล้วฉันอีกไม่ได้เลยในวันนั้น นี่เรียกว่าเอกาสนิกังคธุดงค์ฉันหนเดียวเป็นวัตร และธุดงค์นี้ก็ยังมี 3 ประเภทคือ อย่างอุกฤษฏ์ อย่างกลางและอย่างเพลา

อย่างอุกฤษฏ์ เมื่อลงมือฉันแล้ว ใครเอาของมาน้อมถวายอีกก็ไม่รับไม่ฉัน

อย่างกลาง ขณะกำลังฉันอยู่ ใครเอาของมาถวายก็รับได้ถ้ายังไม่อิ่ม

อย่างเพลา ถึงฉันอิ่มแล้ว แต่ถ้ายังไม่ลุกจากที่นั่ง ถ้ามีผู้เอาของมาถวายอีกก็ฉันได้ ถ้าลุกจากที่แล้วฉันไม่ได้

เอกาสนิกังคธุดงค์นี้มี 3 ขั้นดังนี้ แล้วแต่ผู้จะเลือกปฏิบัติเอาตามจริตนิสัยของตนและความจำเป็นในสังคม เพราะธุดงควัตรไม่เหมือนพระวินัย พระวินัยถ้าล่วงเกินไม่ปฏิบัติก็เป็นโทษ เป็นอาบัติ ส่วนธุดงค์นี้ถ้าไม่ปฏิบัติตามหรือปฏิบัติไม่ได้ก็ไม่เป็นโทษหรือไม่เป็นอาบัติ

ธุดงควัตรมีหลายอย่างเช่น การฉันมื้อเดียวเป็นวัตร นุ่งห่มผ้าบังสกุลเป็นวัตรคือนุ่งห่มผ้า 3 ผืน อยู่ป่าเป็นวัตร ก็เป็นธุดงค์ อยู่ร่มไม้เป็นวัตรก็เป็นธุดงค์ อยู่กลางแจ้งเป็นวัตรก็เป็นธุดงค์ เยี่ยมป่าช้าเป็นวัตร ก็เป็นธุดงค์ เราพอปฏิบัติได้ไม่เหลือวิสัย *เนสัชชิกธุดงค์* อดนอนเป็นวัตร คือ กลางวันก็ไม่นอน กลางคืนก็ไม่นอนอยู่ใน 3 อิริยาบถ คือ ยืน เดิน นั่ง เป็นการทรมานทดสอบร่างกายและจิตใจของตนให้มีกำลังเข้มแข็งต่อมรณภัยและทุกขเวทนา ธุดงควัตรเหล่านี้เป็นสิ่งที่ให้เลือกปฏิบัติตามอัชฌาสัยของตน ๆ เมื่อเราปฏิบัติได้ข้อไหนก็เป็นบุญของเรา แม้พระพุทธเจ้าและพระอริยเจ้าท่านก็ไม่ได้ถือธุดงค์ทั้ง 13 ข้อ ท่านเลือกเฟ้นเอาข้อใดข้อหนึ่งตามที่ถูกกับจริตนิสัยของท่าน พอที่ท่านจะประพฤติปฏิบัติได้เท่านั้น

ที่พวกเราได้เดินธุดงค์ในครั้งนี้ก็ได้ประพฤติปฏิบัติธุดงค์กันได้หลายข้อ เช่น ฉันมื้อเดียวเป็นวัตร อยู่ป่าเป็นวัตร อยู่ร่มไม้เป็นวัตร อยู่กลางแจ้งเป็นวัตร เหล่านี้ก็นับว่าเราได้หลายข้อเหมือนกันไม่ย่อยเลยทีเดียว

ธุดงค์เหล่านี้แลเป็นเครื่องขัดเกลากิเลสเป็นสันเลขปฏิปทา เป็นธรรมที่ขัดเกลากิเลสให้เบาบางลงไป ทำจิตใจของเราให้อ่อนให้น้อมสงบ เป็นปฏิปทาของ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอริยเจ้าทั้งหลาย บรรดาพระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ พระอริยเจ้าทุกองค์ที่จะไม่เสพธุดงค์ ไม่ปฏิบัติธุดงค์นั้นไม่มีเลยสักพระองค์เดียว ท่านต้องปฏิบัติธุดงค์ด้วยกันทุกองค์ แล้วแต่ท่านจะปฏิบัติมากน้อยเพียงใดเป็นอีกเรื่องหนึ่ง แต่ท่านก็ต้องถือธุดงค์ข้อใด ข้อหนึ่ง ท่านไม่ประมาทดังนี้ ถึงพวกเราจะปฏิบัติไม่ได้เป็นนิจก็ตาม แต่เราได้เสพได้ปฏิบัติแล้วก็ถือเป็นบุญกุศล เป็นอุปนิสัยปัจจัยให้แก่กล้าต่อๆ ไป ไม่เสียทีที่เราเกิดมาเป็นมนุษย์พบเห็นพระพุทธศาสนา พึงพากันยินดีต่อปฏิปทาข้อปฏิบัติของตนที่ตนได้อุตส่าห์เสพธุดงค์ ซึ่งเป็นการปฏิบัติบูชาพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ อานิสงส์ที่เกิดจากการปฏิบัติบูชานี้มีมากนักพรรณนาไม่ถ้วน เพราะการปฏิบัตินี้เป็นการปฏิบัติบูชาที่สูงอย่างยิ่งไม่มีสิ่งใดเสมอเหมือนในการปฏิบัติบูชา

อันที่จริงพระพุทธศาสนาของเราที่จะเจริญรุ่งเรืองมาได้ถึงสมัยเราปัจจุบันนี้ก็อาศัยการปฏิบัติบูชานี่เองเป็นร่องรอย ซึ่งมีพุทธบริษัท อันมีภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา ช่วยกันปฏิบัติบูชาพระพุทธศาสนาสืบต่อกันมา พระพุทธศาสนาจึงยั่งยืนตลอดมาจนทุกวันนี้ก็เพราะอาศัยการปฏิบัติบูชานั่นเอง ถ้าไม่มีการปฏิบัติแล้ว พระพุทธศาสนาก็ไม่มีความหมายว่าเป็นอย่างไร ดังนี้ เมื่อเราได้พากันปฏิบัติบูชาอย่างนี้พึงพากันมีความปลื้มปิติยินดีต่อจิตกุศลของตนอย่าพากันประมาท และพึงพากันมีศรัทธาเสพเข้าให้มากๆ อย่าเป็นผู้ถอยหลัง เพราะโลกทั้งหลาย ทั้งโลกภายนอกและโลกภายในตกอยู่ในกฎแห่งไตรลักษณ์ คือทุกสิ่งทุกอย่างไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มีเหมือนไม่มี โลกภายนอกคือลาภ ยศ สรรเสริญ สุข มันไม่จีรังยั่งยืน มันย่อมตกอยู่ในกฎของ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มันเป็นเหตุให้เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ ตามกฎของโลกนั่นเอง นี่จึงว่าโลกภายนอกเป็นของไม่จีรังยั่งยืน ไม่ควรพากันหลับหูหลับตาหลับใจเพลิดเพลินอยู่ในโลกภายนอก คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ และสุข ส่วนโลกภายในนั้นคือ ตัวของเราเกิดมามันก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เกิดในเบื้องต้น ปรวนแปรในท่ามกลาง ดับทำลายฉิบหายในที่สุด ชีวิตของเราเป็นทุกข์เป็นของไม่จีรังยั่งยืน เป็นของไม่ใช่ตน เป็นของไม่ใช่ของตนไม่ใช่ของแห่งตนเพราะเป็นของที่บอกไม่ได้เอาไว้ให้ฟัง ชีวิตของเรานี้เป็นของไม่จีรังยั่งยืน เป็นของไม่เที่ยงแท้แน่นอน มันขยับขยายมันบ่ายหน้า ไปหาความตายเข้าทุกวัน ชีวิตมันก็สั้นนิดติดกับความตายไปทุกทีๆ ดูซิ อย่าพากันประมาทควรรีบเร่งสร้างคุณงามความดีให้เกิดให้มีขึ้น

ในชีวิตที่เป็นอยู่ สิ่งใดที่เป็นประโยชน์แก่ตนและแก่ส่วนรวม ควรรีบบำเพ็ญสิ่งที่เป็นประโยชน์นั้นให้เกิดให้มีขึ้น คือประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ในภายภาคหน้า และประโยชน์อย่างยิ่งคือ พระนิพพาน อย่าพากันนิ่งนอนใจ อย่านอนถมทับ อย่าปล่อยชีวิตของตนให้ล่วงเลยจากประโยชน์ทั้ง 3 ประการนี้ ที่พวกเราพากันเดินธุดงค์นี้นับเป็นบุญเป็นกุศลอย่างมหาศาล เพราะเป็นการปฏิบัติบูชา ซึ่งเป็นบูชาอย่างยิ่งในทางพระพุทธศาสนา ควรตั้งศรัทธาความเชื่อความเลื่อมใส ให้ยิ่งๆ ขึ้นไปในการเดินธุดงค์

อนึ่ง การเดินธุดงค์ที่จะให้เป็นอุปนิสัยสำเร็จประโยชน์ที่ตนมุ่งมาดปรารถนานั้น ก็มีจุดที่จะทำลายกิเลสอาสวะ ซึ่งเป็นตัวเหตุตัวปัจจัยให้เกิดแก่เจ็บตายให้หมดไป จึงจะมีอานิสงส์มาก มีบุญมาก ถ้าเดินธุดงค์เพื่อความสนุกเพลิดเพลิน หรือเพื่อเยินยอสรรเสริญจากผู้ใดผู้หนึ่ง หรือเพื่อความหวังลาภสักการะก็ดี อย่างนี้ไม่ใช่การปฏิบัติบูชา เพราะเพ่งเล็งเจตนาไปในทางที่ผิดไม่มีอานิสงส์มาก แต่บุญก็ได้อยู่แต่ไม่ได้อานิสงส์มาก ไม่พ้นจากทุกข์ การธุดงค์เพื่อความสนุกคะนอง เพื่อความดีความเด่น เพื่อความเยินยอสรรเสริญจากชาวโลกนี้ ไม่เป็นการเพื่อทำลายกิเลส

ไม่เป็นข้อปฏิบัติให้พ้นทุกข์ได้ ไม่เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ได้ บุญกุศลก็ได้ไม่มาก การเดินธุดงค์เพื่อความสนุกเฮฮาเพลิดเพลินหวังคำสรรเสริญเยินยอ การเดินธุดงค์แบบนี้จะว่าได้บุญก็ไม่ปฏิเสธ บุญก็ได้อยู่แต่ไม่พ้นไปจากทุกข์ดังนี้พึงเข้าใจ ยังไม่จัดเป็นปฏิปติบูชาก่อน ถึงจะเป็นการบูชาด้วยการปฏิบัติบูชาก็เป็นการปฏิบัติบูชาที่อ่อนมาก

ส่วนการธุดงค์เพื่อมุ่งหมายทำลายเสียซึ่งกิเลสตัณหาอย่างเดียว เพราะว่าการรักษาศีลบำเพ็ญภาวนาการบำเพ็ญทาน ศีล สมาธิ ปัญญา ที่พากันบำเพ็ญปฏิบัติมา ถ้าไม่มุ่งหมายทำลายเสียซึ่งกิเลสตัณหาแล้วมันพ้นทุกข์ไปไม่ได้ *แต่บุญกุศลที่ได้จากการทาน ศีล สมาธิ ปัญญา ก็มีอยู่แต่ไม่พ้นทุกข์ ถ้าผู้บำเพ็ญทาน ศีล ภาวนา หรือทาน ศีล สมาธิ ปัญญา มุ่งหมายที่จะทำลายกิเลสตัณหาอย่างเดียวนี้ ความสุขก็ได้ บุญก็ได้ ทุกข์ก็พ้นไปดังนี้* การเดินธุดงค์ซึ่งมุ่งหมายทำลายแต่กิเลสอย่างเดียวนี้จึงเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่หมดทุกข์อย่างแท้จริงอย่างจริงแท้ เพราะการเดินธุดงค์นี้เป็นการทรมานกายวาจาและใจ *ทุกขตังคะ* ท่านแปลว่าเป็น *สันเลขปฏิปทาธรรม* เป็นธรรมอันเป็นเครื่องขัดเกลากิเลสให้เบาบางลงและหมดไป เป็นปฏิปติบูชา เราเดินธุดงค์มุ่งหน้าที่จะทำลายแต่กิเลสตัณหาออกไปจากตัวของเราคือ จากใจของเรามีอานิสงส์มาก มีคุณมากมีประโยชน์มากจึงจะถึงประโยชน์อย่างยิ่งคือ พระนิพพาน

ส่วนประโยชน์ในปัจจุบัน การงานอันใดที่ปราศจากโทษที่เราจะประพฤติปฏิบัติในทางธุดงค์นี้ เรียกว่า ทำเป็นประโยชน์แก่ตนเองและแก่ผู้อื่น เพราะธุดงควัตรเป็นการงานที่ปราศจากโทษไม่เบียดเบียนใคร เมื่อเราปฏิบัติได้แค่ไหนก็เป็นทรัพย์ของเราที่เรียกว่า *"ทรัพย์ภายใน"* คือ *"อริยทรัพย์"* เมื่อเราปฏิบัติได้แค่ไหนก็รักษาทรัพย์สมบัติคือ คุณงามความดีของเราไว้ไม่ให้เสื่อมเสียไป อันทรัพย์สมบัติของเราที่จะเจริญงอกงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป การงานของเราจะปราศจากโทษก็เพราะการคบคนดีเป็นเพื่อนเป็นมิตรคอยแนะนำตักเตือนสั่งสอนอยู่ แม้การเลี้ยงชีวิตก็บริสุทธิ์ตามมีตามได้ ไม่ทะเยอทะยานในการเลี้ยงชีวิต เว้นจากการเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด สำเร็จอยู่ด้วยการเลี้ยงชีพชอบ การไปธุดงค์ นับว่าได้ทำประโยชน์ในปัจจุบันให้เต็มบริบูรณ์เหมือนกัน

ส่วนประโยชน์ในภายภาคหน้านั้น เมื่อเรามีศรัทธาความเลื่อมใสในบุญในกุศล ในธุดงค์ในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เราก็เป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์แม้จะเป็น ศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 หรือศีล 227 ข้อ เราก็รักษาตามชั้นตามภูมิ มิได้ล่วงเกิน มิได้ประมาทในศีล *จาคะสัมปทา* เราก็เป็นผู้มุ่งทำลายซึ่งกิเลสตัณหาอันเป็นข้าศึกแห่งใจ ทำใจให้เศร้าหมอง *สุตะสัมปทา* เราก็เป็นผู้สดับตรับฟังคำสอนของนักปราชญ์คือ ของพระพุทธเจ้า และคำสอนของพระอริยเจ้าทั้งหลายให้รู้จักทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ดังที่พวกเราเสพในธุดงควัตรนี่ก็คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์

ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ธุดงควัตรคือ พวกศีล สมาธิ ปัญญานี่เอง คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ *สุตะสัมปทา*คือ ถึงพร้อมด้วยการสดับตรับฟังคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและนักปราชญ์ทั้งหลาย *ปัญญาสัมปทา* ถึงพร้อมด้วยปัญญาคือ ความรอบรู้ บาปบุญคุณโทษ ประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ สิ่งใดที่เป็นประโยชน์รีบเร่งให้มีขึ้นทั้งประโยชน์ปัจจุบันประโยชน์ภายภาคหน้า และประโยชน์อย่างยิ่งคือพระนิพพาน ปัญญาสัมปทารู้จักบาปบุญคุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ให้รอบรู้ในกองสังขารทั้งหลาย สังขารทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา ท่านให้รอบรู้ในสิ่งที่ไม่เที่ยง ในสิ่งที่เป็นทุกข์ ในสิ่งที่เป็นอนัตตา

สิ่งที่ไม่เที่ยงมันอยู่ที่ไหนมันกองอยู่ที่ไหนอัดแอยัดเยียดเบียดเสียดกันอยู่ที่ไหน อะไรเป็นสังขาร สังขาร

สิ่งที่ไม่เที่ยง มันกองอยู่คือขันธ์นี่เอง ได้แก่ ขันธ์ทั้ง 5 คือ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ เรียกว่าขันธ์มันกอง ๆ อยู่นี่ สิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตามันกองอยู่ที่นี่ ในรูปในนามคือขันธ์ 5 ความเกิดมันกองอยู่ที่นี่ ความแก่ความเจ็บความตายมันล้วนแล้วแต่กองอยู่ที่นี่ เป็นกองสังขารทั้งหมด ให้พึงกำหนดรู้ พิจารณาให้รู้เห็นตามความเป็นจริง สิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตาเป็นของไม่ใช่ตน ไม่ใช่ของของตน ไม่ใช่ของแห่งตน มันก็กองอยู่นี่.....ในตัวเรา พิจารณาดูซี สิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตามันกองอยู่ที่ไหน มันมีที่ไหน ตามันเที่ยงไหม หูมันเที่ยงไหม จมูกมันเที่ยงไหม ลิ้นกายใจล้วนแต่เป็นของไม่เที่ยง ตาก็นับวันจะมืดจะมัวลง หูก็นับวันจะตึงจะหนักจะหนวก จมูกนับวันแต่จะจืดจะจางจากกลิ่น ลิ้นนับวันจะจืดจะจางจากรส กายนับวันจะถดถอยน้อยกำลังวังชาลงไป จะเหี่ยวจะแห้งถึงแก่ความตายลงไป จิตใจนับวันจะหลงจะลืมไป สิ่งไหนมันเที่ยงบ้าง อย่างผมนับวันแต่จะหงอกจะขาวไป ในร่างกายของเรานี้ทุกสิ่งทุกอย่าง นับวันแต่จะทรุดโทรมเหี่ยวแห้งทำลายลงไป ทุกวันทุกเดือนทุกปี มีแต่มันทรุดลง มันเสื่อมลง ผลที่สุดก็ทำลายฉิบหายไปเท่านั้น

นี่คือปัญญาท่านให้รอบรู้ในกองสังขารทั้งหลาย สิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตามันกองอยู่ที่นี่ แม้กิเลสตัณหามันก็เป็นตัวสังขาร เป็นตัวการของสังขารของไม่เที่ยง มันอยากโน่นอยากนี่ มันรักโน่นรักนี่ มันชังโน่นชังนี่ เดี๋ยวมันเกลียดโน่นเกลียดนี่ อยู่ไม่มีที่สิ้นสุด ทำให้จิตใจของเรากวัดแกว่งดิ้นรนกระเสือกกระสนกระวนกระวายอยู่ไม่รู้แล้ว เพราะเหตุแห่งกิเลสตัณหามันเป็นสังขาร ความโลภ ความโกรธ ความหลง มันกองอยู่ที่ไหน มันกองอยู่ที่ใจของเรานี่เอง นี่เป็นปัญญาสัมปทา ท่านให้รอบรู้ในกองสังขารทั้งหลายเกิดแล้วมีแก่มีเจ็บมีตาย นี่คือประโยชน์ในภายภาคหน้า

สทฺธาสมฺปทา มีศรัทธาความเชื่อความเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ในบาปในบุญ

สีลสมฺปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาศีล

จาคสมฺปทา ถึงพร้อมด้วยการสละสิ่งที่เป็นข้าศึกแห่งใจของตัวเองทั้งภายในและนอก

สุตสมฺปทา ถึงพร้อมด้วยการสดับตรับฟังคำสั่งสอนของนักบวชนักปราชญ์

ปญฺญาสมฺปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญารอบรู้บาปบุญคุณโทษทั้งที่เป็นประโยชน์และไม่ใช่ประโยชน์ในของสำคัญทั้งหลาย เหล่านี้เป็นประโยชน์ภายภาคหน้า

ส่วนประโยชน์อย่างยิ่งคือ พระนิพพานนั้น พระนิพพานแปลว่า ความดับหรือว่างตามที่ท่านตรัสว่า "นิพฺพานํ ปรมํ สุญฺญ" พระนิพพานนั้นเป็นการว่างอย่างยิ่ง "นิพฺพานํ ปรมํ สุขฺ" พระนิพพานเป็นความสุขอย่างยิ่ง จะหาความสุขอย่างอื่นเสมอเหมือนไม่มี คำว่า นิพฺพานํ ปรมํ สุญฺญ" พระนิพพาน เป็นการว่างอย่างยิ่ง สูญอย่างยิ่ง

ว่างจากอะไร สูญจากอะไร ว่างจากกิเลสตัณหา ถ้าหากยังมีกิเลสตัณหาอยู่ มันไม่ว่าง เมื่อกิเลสตัณหาไม่ว่างจากจิต จิตไม่ว่างจากกิเลสตัณหามันจะหาความสุขจากที่ไหน ผู้ต้องการอยากมีความสุขอันแท้จริง ต้องชำระกิเลสตัณหาจากใจของเรา ต้องให้จิตใจของตนเองปราศจากกิเลสตัณหา จึงจะถึงความสุขอย่างแท้จริงคือพระนิพพาน ดังนั้นการเดินธุดงค์ของเราท่านทั้งปวงจึงควรพากันมุ่งเจตนาทำลายกิเลสตัณหาจากใจของตน จึงจะเป็นบุญกุศลอย่างยิ่ง เป็นปฏิปติบูชาอย่างยิ่ง พระพุทธศาสนาของเราที่จะเจริญรุ่งเรืองมาตลอดถึงปัจจุบันก็เพราะการปฏิบัติบูชาสืบทอดมาให้เราเห็นเป็นร่องรอย ถ้าขาดการปฏิบัติบูชาแล้วพระพุทธศาสนาก็อับปางพินาศลงเท่านั้น แม้มรรคผลนิพพานคือ โสดา สกิทาคา อนาคา ตลอดถึงพระอรหันต์จะเกิดขึ้นได้ ปรากฏขึ้นได้ ก็เพราะปฏิปติบูชาอย่างเดียว แม้จะเป็นอามิสบูชาภายนอก

ก็น้อมเข้ามาเป็นการปฏิบัติบูชาภายในได้ เพื่อทำลายกิเลสตัณหาก็เป็นปฏิปติบูชาทั้งนั้น

ฉะนั้น ที่พวกเราเดินธุดงควัตรจึงได้ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติบูชา พึงพากันมีความปลื้มปิติยินดีต่อธุดงควัตรที่ตนได้ปฏิบัติมา การบำเพ็ญบุญ รักษาศีล ภาวนา การเดินธุดงควัตรให้มุ่งทำลายกิเลสตัณหาของตน จึงเป็นบุญกุศล บุญก็ได้ สุขก็ได้ ทุกข์ก็พ้นไป การปฏิบัติอย่างนี้มุ่งอย่างนี้ คือมุ่งจะทำลายกิเลสให้หมดไป การปฏิบัติธุดงค์การให้ทานรักษาศีลเจริญภาวนา เมื่อเราบำเพ็ญเพื่อทำลายกิเลสตัณหาแล้ว ท่านจึงว่านี่เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ไม่ต้องสงสัยเลยไม่มุ่งหวังไปอย่างอื่น ที่พวกเราท่านทั้งปวงพากันเดินธุดงค์ก็นับว่าเป็นการปฏิบัติบูชาอย่างยิ่งในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นบุญเป็นกุศลของตน พึงพากันปิติยินดีต่อธุดงควัตรที่เราได้เสพได้ปฏิบัติมา พึงพากันเพิ่มศรัทธาความเชื่อถือให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป อย่าพากันถอยหลังทีเดียว บุคคลที่มีศรัทธาความเชื่อความเลื่อมใสที่จะเสพธุดงค์นี่ เป็นของที่หายากยิ่งนักไม่ใช่เป็นของหาได้ง่าย ๆ นี่ชื่อว่าพวกเราทำชีวิตของเราไม่ให้ว่างจากสิ่งที่เป็นประโยชน์ เราทำชีวิตให้เปี่ยมไปด้วยประโยชน์ 3 ประการคือ ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ภายภาคหน้า และประโยชน์อย่างยิ่งคือ พระนิพพาน แม้ถึงเราจะไม่มีวาสนานิสัยได้สำเร็จมรรคผลชั้นใดชั้นหนึ่งในชาติปัจจุบันนี้ก็ตาม แต่คุณงามความดีของเราที่บำเพ็ญไว้ก็จะเป็น นิสฺสยฺ จะได้เป็นอุปนิสัยติดตามเรา ให้นิสัยของเราแก่กล้าเจริญขึ้น จนกว่าจะได้สำเร็จนิพพานสมบัติ ถ้าหากเราได้ละขันธ์แตกกายทำลายไปก็มีแต่สุคติเป็นที่ไป คือ มนุษยสุข สวรรคสุข ตลอดถึงนิพพานสุข ไม่มีความสงสัยเลย สมดัง เวสฺสนฺตร ชาดกที่พระองค์ตรัสไว้ว่า

ทานฺ เทติ สีลฺ ลพฺภติ ภาวนฺ
ภาเวตวา เอกจฺโจ สคฺคฺ คจฺฉติ
เอกจฺโจ โมกฺขฺ คจฺฉติ นิสฺสยฺ

ดังนี้ ความว่า บุคคลผู้มีศรัทธาความเชื่อความเลื่อมใสน้อย บำเพ็ญ ทาน ศีล ภาวนา ก็น้อยคือมีเจตนาจะทำลายกิเลสตัณหาน้อย บุคคลผู้นั้นก็มีความสุขน้อย มีมนุษยสุขน้อย สวรรคสุขน้อย เพราะเหตุที่มีศรัทธาน้อย ความเพียรน้อย สติปัญญาก็น้อย

แต่ถ้าบุคคลใดมีความเชื่อ ความเลื่อมใสมาก ความเพียรมาก บำเพ็ญทาน ศีล ภาวนามาก สติปัญญามาก เสพบ่อย ๆ พิจารณาบ่อย ๆ ปฏิบัติบ่อย ๆ มามาก พร้อมด้วยวาสนาหนหลังประกอบอีก บุคคลนั้นอาจจะได้สำเร็จมรรคผลนิพพานในชาติปัจจุบัน ไม่มีความสงสัย ถ้าคุณงามความดีที่เขาบำเพ็ญไว้ใน ทาน ศีล ภาวนา ยังไม่สำเร็จนิพพานในชาติปัจจุบัน นิสฺสยฺ บุญกุศลที่เกิดจาก ทาน ศีล ภาวนา นั้นก็จะเป็นอุปนิสัยให้แก่กล้าจนได้สำเร็จพระนิพพานสมบัติในในภายภาคหน้า ดังนี้ โดยไม่ต้องมีความสงสัยเลย

ดังนั้นการเดินธุดงค์ก็ดี การบำเพ็ญทานศีลภาวนาก็ดี ให้พากันมุ่งหน้าทำลายกิเลสตัณหาเท่านั้น จึงจะเป็นการปฏิบัติบูชาอย่างยิ่ง เพราะกิเลสตัณหาเป็นตัววัฏฏะที่ทำให้สัตว์ทั้งหลายต้องเกิดแก่เจ็บตาย ให้เป็นทุกข์ไม่มีที่สิ้นสุด อันที่จริงสัตว์ทั้งหลายที่ท่องเที่ยวเกิดแก่เจ็บตายให้เป็นทุกข์ร่ำไปไม่มีที่สิ้นสุดในโลกสาม ก็เพราะกิเลสตัณหานี่เองเป็นตัวเหตุตัวปัจจัยไม่ใช่อย่างอื่น การบำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนา การเดินธุดงค์ถ้าไม่มุ่งหวังทำลายกิเลสตัณหาแล้วก็ได้บุญน้อย ทุกข์ไม่พ้น แต่สุขก็มีอยู่ มนุษยสุขสวรรคสุขมีอยู่แต่ไม่ถึงนิพพาน ไม่พ้นจากทุกข์ การบำเพ็ญทานรักษาศีล เจริญภาวนา ถือธุดงควัตร ถ้ามุ่งหมายทำลายกิเลสตัณหานั้น สุขก็ได้ ทุกข์ก็พ้น มีอานิสงส์มาก เพราะเหตุแห่งกิเลสตัณหานี้เป็นรากเหง้าเค้ามูลเป็นสมุฏฐานให้เกิดทุกข์ทั้งปวงเกิดในกำเนิด 4 ในคติ 5 ในภพทั้ง 3 เพราะเหตุแห่งกิเลสตัณหามิใช่อย่างอื่น อันสัตว์ทั้งหลายที่ท่องเที่ยวเกิดแก่เจ็บตายอยู่ในภพน้อย ภพใหญ่ไม่มีที่สิ้นสุด ก็มีแต่รูปนามคือขันธ์ 5 นี้เท่านั้นเป็นสัตว์ทั้งหลายมิใช่อย่างอื่น แต่รูปนามคือขันธ์ 5 ที่เกิดปรากฏขึ้นก็อาศัยกิเลสตัณหาเป็น

ตัวเหตุตัวปัจจัย ท่านให้กำหนดรู้ ให้รู้ว่าการเกิดแก่เจ็บตายนี่เป็นทุกข์ แม้จะเกิดในกำเนิดไหน ในคติไหน ในภพไหน ขึ้นชื่อว่าเกิดแล้วเป็นรูป เป็นนาม เป็นสังขารล้วนแล้วแต่เป็นทุกข์ทั้งสิ้น และทุกข์ต่าง ๆ ในกำเนิด ในภพต่าง ๆ จะเกิดขึ้นนั้นเพราะอาศัยกิเลสตัณหา ซึ่งเป็นตัวเหตุตัวปัจจัย เรียกว่าตัวสมุทัย คือ ตัณหาความอยากนี่เอง อันตัณหาคือความอยากนี้แลเป็นตัวเหตุให้เกิดภพอีก คือให้เกิดทุกข์อีกไม่มีสิ้นสุด *นนฺทิ*คือ ความยินดี *ราค* คือความกำหนัด *ตตฺตร ตตฺตราภินนฺทินี* ความลุ่มหลงเพลิดเพลินฟุ้งเฟ้อ ตามความรัก ความกำหนัด ความยินดีที่ตนเองมีอยู่ที่จิตที่ใจของตน มีความใคร่ความอยากในกามารมณ์ที่มากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น ตลอดทั้งกายและใจ มีความทะเยอทะยานอยากเป็นโน่นเป็นนี่ให้ยิ่งขึ้น มีความทะเยอทะยานไม่อยากมีไม่อยากเป็นในสิ่งที่ตนไม่ชอบ ไม่พอใจ ตัณหาคือความอยากเหล่านี้ แลเป็นตัวเหตุให้เกิดทุกข์อยู่ร่ำไปไม่มีที่สิ้นสุด ผู้ต้องการที่จะดับทุกข์ ต้องดับเสียซึ่งตัณหาคือความอยาก ถ้าไม่ดับตัณหาคือความอยาก ทุกข์ก็ไม่หมด เมื่อเป็นผู้มีปัญญากำหนดรู้ว่านี่เป็นทุกข์นี่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์แล้ว เราไม่ต้องการเสวยทุกข์อีกต่อไป เราต้องดับตัวเหตุตัวปัจจัยให้หมดไปคือ ตัวตัณหานี้ทุกข์จึงจะดับ

ฉะนั้น ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ท่านจึงเจาะจงบ่งเฉพาะดับตัณหาอย่างเดียวไม่ดับอย่างอื่น ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์นั้น ท่านชี้เฉพาะเจาะจงลงไปว่าคือ ทำตัณหานี้แลให้สิ้นไปจากใจของเรา คือความละตัณหา วางตัณหา ปล่อยตัณหา สละ สลัด ตัดขาดจากตัณหา คือ ความอยาก ไปจากใจของเรา ทุกข์จึงจะหมด นี่คือธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ พึงเข้าใจ

ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์คือ ทาน ศีล ภาวนา หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา นี่เองเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ฉะนั้น การถือหรือการรักษาศีล สมาธิ ปัญญา การเจริญศีล สมาธิ ปัญญา บำเพ็ญทาน ศีล สมาธิ ปัญญา ถือธุดงควัตร ท่านจึงมุ่งหวังเจตนาให้ทำลายกิเลสตัณหา ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดทุกข์ จึงจะเป็นอานิสงส์มาก จึงจะพ้นทุกข์ จึงจะเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ เป็นการปฏิบัติบูชาอย่างยิ่ง พึงเข้าใจไม่ใช่ปฏิบัติเพื่ออย่างอื่น การบำเพ็ญทานศีล เจริญภาวนา หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา มุ่งหวังทำลายกิเลสตัณหาจากใจของเรา เพราะกิเลสตัณหาอันนี้เป็นตัวเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดทุกข์

การรักษาศีล เจริญภาวนา ศีล สมาธิ ปัญญานี้ ถ้าไม่มุ่งหวังทำลายกิเลสตัณหาแล้ว ก็ไม่มีความหมายอย่างไร ทุกข์ก็ไม่พ้น สุขก็อาจมีอยู่ บุญก็อาจได้แต่ไม่พ้นทุกข์ เพราะไม่มุ่งหวังที่จะดับทำลายกิเลสตัณหา ซึ่งเป็นตัวเหตุตัวปัจจัย ถ้าผู้บำเพ็ญศีล สมาธิ ปัญญา มุ่งหวังทำลายกิเลส ตัณหาอย่างเดียว พ้นไปจากทุกข์ บุญก็ได้ สุขก็ได้ ทุกข์ก็พ้น ถ้าผู้บำเพ็ญทาน ศีล สมาธิ ปัญญา ไม่มุ่งหวังอย่างอื่นมุ่งขยี้ทำลายล้างกิเลสตัณหาเท่านั้นก็สามารถพ้นทุกข์ได้ จะรักษามากหรือน้อยไม่เป็นปัญหา เป็นปัญหาที่มีเจตนาทำลายล้างผลาญกิเลสตัณหาให้หมดสิ้นไปเท่านั้น จึงจะถึงประโยชน์อย่างยิ่งคือ พระนิพพานเท่านั้น

ฉะนั้น การออกเดินธุดงค์ทุกครั้งทุกคราว ทุกสมัยของพระพุทธเจ้าพระอริยเจ้าที่ท่านปฏิบัติมา ท่านมุ่งอย่างเดียวเท่านั้นคือมุ่งหวังทำลายกิเลสตัณหาทั้งนั้น ไม่มุ่งอย่างอื่น แม้ท่านจะประสบภัยอันตรายภายนอก เช่น ผีปีศาจ สัตว์ร้าย ก็ไม่สะทกสะท้าน ไม่เกรงกลัว สัตว์ร้าย ผีร้าย เหล่านั้นท่านไม่เกรงกลัวเหมือนกิเลสตัณหาอันเป็นสัตว์ร้าย ผีร้าย ที่น่ากลัวที่สุดทีเดียว ซึ่งทำให้ต้องเกิดแก่เจ็บตายเป็นทุกข์อยู่ร่ำไปไม่มีที่สิ้นสุด อาวุธของท่านมีพร้อมคือ ศีล สมาธิ ปัญญา ปราบปรามสัตว์ร้ายคือกิเลสทั้งหลายให้หมดไปจากใจของท่าน ถ้าผู้มีอาวุธดีมีคาถา

ดีคือ ศีล สมาธิ ปัญญา แล้วคุ้มกันภัยอันตรายภายในและภายนอกได้ ไม่เป็นผู้สะทกสะท้านหวั่นไหวไม่เป็นผู้กลัว ไม่เป็นผู้หนี เป็นผู้องอาจ แกล้วกล้าต่อธรรม ส่วนผู้มีจิตยังหยั่งไม่ถึงศีล สมาธิ ปัญญา ก็ยังเป็นผู้กลัว สะทกสะท้านหวั่นไหวงอนแง่นคลอนแคลนอยู่นั่นเอง

ฉะนั้น การถือธุดงคปฏิบัติธุดงค์ พึงพากันมุ่งทำลายกิเลสตัณหาอย่างเดียว จึงจะเป็นบุญกุศลอย่างยิ่ง พ้นทุกข์ไปได้มีอานิสงส์มาก เป็นการปฏิบัติบูชาอย่างยิ่งดังนี้แล พึงเข้าใจ

ได้แสดงปฏิปทาการออกธุดงค์มาเป็นลำดับๆ ก็เห็นว่าพอสมควรแก่กาลเวลา บอยุติแต่เพียงนี้ เอวก็มีด้วยประการฉะนี้

โยนตำราเผาไฟทิ้งเสียก่อน ทางพระกัมมัฏฐาน ท่านสอนให้ปฏิบัติไปภาวนาไป วันหนึ่งก็รู้เอง เห็นเอง มัวไปคาดว่าอย่างโน้น คาดว่าอย่างนี้ รู้ก่อนเกิด มันก็เลยไม่เกิดสักที

พวกเรียนมามากตามตำรา แต่ไม่ปฏิบัติ กับพวกปฏิบัติแต่ไม่ได้เรียนตำรา มันก็เปรียบเหมือน...คนหนึ่งพูดเรื่องเชียงใหม่ อ่านแต่เรื่องเชียงใหม่ ภูมิประเทศเป็นอย่างไร ผู้คนเป็นอย่างไร ให้เขียนกี่เล่มสมุดไทก็ได้ แต่ก็เป็นตามตำรา ไม่เหมือนอีกคนหนึ่งไม่ต้องอ่านตำรา ออกมุ่งหน้าเดินทางไปเชียงใหม่ไปถึง ก็เห็นเอง รู้จักเอง พบกับคนที่อยู่เชียงใหม่ด้วยกัน ก็พูดกันรู้เรื่อง เชียงใหม่เป็นอย่างไร

หรืออีกนัยหนึ่ง เหมือนคนเรียนเรื่องปวดฟัน คนไม่เคยปวดฟัน ไม่เคยหาย อ่านตำรามาเท่าใดก็อธิบายไปอย่างนั้นเอง มันไม่เคยเป็น เป็นอย่างไร หายปวดฟันเป็นอย่างไร แต่คนเคยปวดฟันแล้ว พูดกันสองสามคำก็รู้ว่า มันปวดอย่างไร เวลาหายปวดแล้วมันโล่งอกสบายอย่างไร

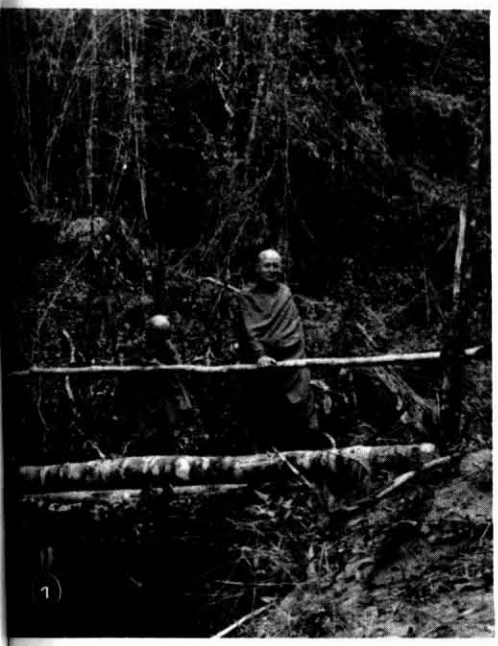

ท่านอาจารย์จะเทศนา แสดงปฏิปทาและอานิสงส์ของธุดงค์ให้ศิษย์ทั้งพระและฆราวาส พอใจยินดีในการธุดงค์ ท่านนำศิษย์ธุดงค์ไปหลายครั้ง

1. ระหว่างข้ามห้วย
2. บนพลาญหินหลังภูวัว
3. ฉันเช้าที่บนหลังถ้ำแก้ว ภูวัว กุมภาพันธ์ 22
4. ธุดงค์กลับมาถึงสะพานหิน สะแนน 10 เมษายน 21

ระหว่างธุดงค์ เดือนกุมภาพันธ์ ปี 2522

5 ฉันเช้าแล้วล้างบาต บนหลังถ้ำแก้ว มีอ่างน้ำซับขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1 เมตร ใช้อาบ-ดื่ม ไม่มีวันหมด

6 ระหว่างพักกลางทางจากถ้ำแก้วไปภูสิงห์น้อย ที่ตาดนกเขียน ภูวัว

7 วันธุดงค์กลับจากภูสิงห์น้อย พอมาถึงภูทอกใหญ่ชาวบ้านวิ่งไปรับเป็นขบวน

ศิษย์ของท่านจะออกแสวงหาความวิเวกในป่าดงพงทึบเสมอ

1-2 ตามแนวป่า

3 บนสันเขาสะแนน

4 ปากทางเข้าถ้ำบูชา ภูววัว เพดานถ้ำต่ำ ทางขวาเป็นทางเดินแคบๆ เลียบผนังถ้ำ ซ้ายมือเป็นเหวลึกดิ่งลงไปอย่างน่ากลัวอันตราย เป็นลักษณะถ้ำที่ท่านชอบเลือกเป็นที่ภาวนา

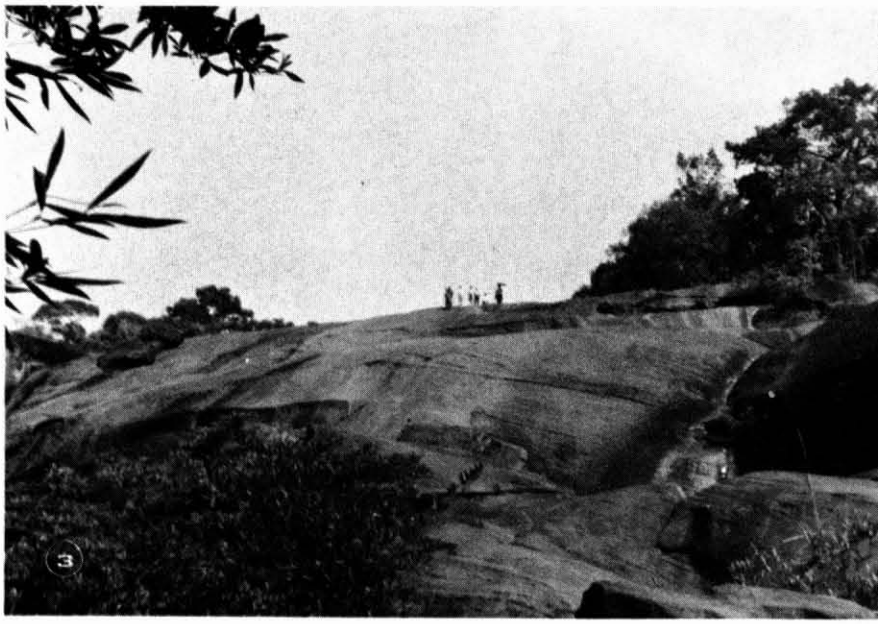

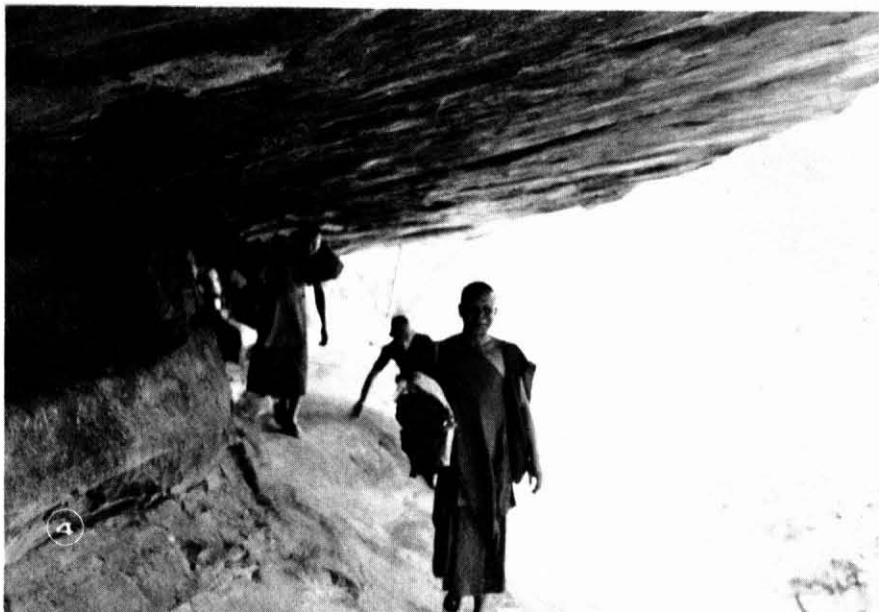

5 พักที่สระโบกขรณี สะแนน

6-7 ก่อนไปสระมุจลินทร์ สะแนน

8 ลักษณะถ้ำและโขดหิน ที่ถ้ำบูชาภูวัว

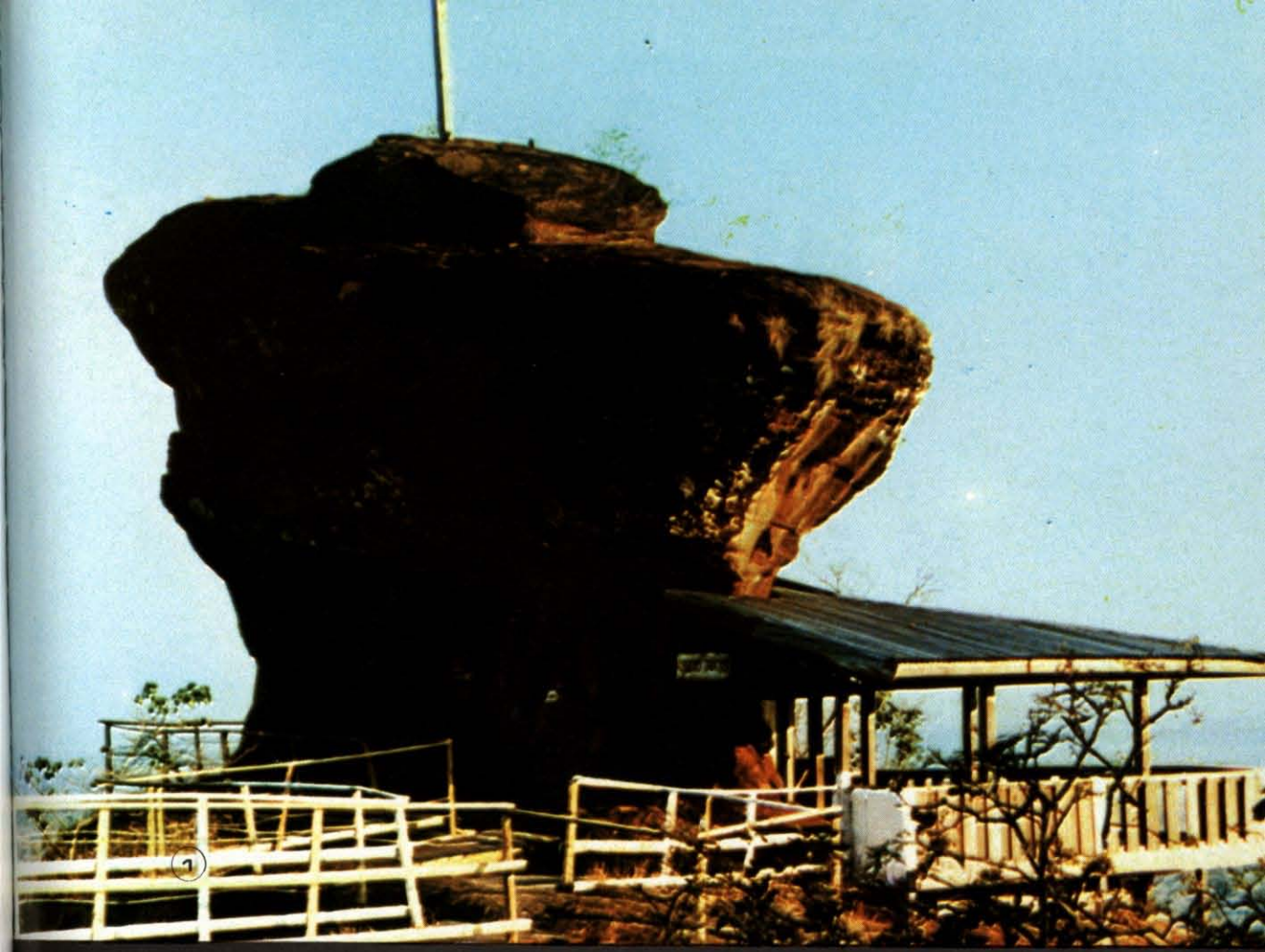

1. พุทธวิหาร เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งหนึ่งที่ภูทอก มีผู้เห็นแสงสว่างดวงกลมโตลอยจากที่นี้เป็นประจำ หลวงปู่ขาวพิจารณาแล้วว่าเป็นที่พระปัจเจกพุทธเจ้ามานิพพาน สมเด็จพระญาณสังวรเวลามาที่ภูทอก จะพักอยู่ณ ที่นี้เสมอ
2. ท่านอาจารย์จวนบนเขาชั้นที่ 6
3. เขาชั้นที่ 6 ถ่ายจากป่าข้างล่าง

ทำวัตรเย็นที่ภูทอก
ไฟดวงขวามือสุด อยู่บนเศียรท่านอาจารย์

เทศน์ ณ วัดป่าอุดมสมัพร 24 ตุลาคม 2519

กาเลน ธมฺมสฺสวนำ
เอตมฺมงฺคลมุตฺตมำ

การฟังธรรมโดยกาล
ข้อนี้เป็นมงคลอันสูงสุด

ภาค ๒

ธรรมเทศนา

ธรรมเทศนา

ธรรมเทศนาที่นำมารวมพิมพ์ไว้นี้ ส่วนหนึ่งเป็นเรื่องจากเทปที่ท่านอาจารย์ได้เลือกไว้ให้รวมพิมพ์พร้อมประวัติ เพื่อแจกในวาระอายุครบ 60 พรรษา แต่เป็นจำนวนน้อย เพราะระยะนั้นคิดว่า จะพิมพ์เพียงประมาณ 4-5 เรื่อง เท่านั้น ได้แก่เรื่องหลัก ๆ ที่ท่านว่า ท่านพระอาจารย์มั่นเทศน์บ่อย ๆ นักปฏิบัติทุกคนควรศึกษา คือ **ปฏิปทา วันตรัสรู้ ปฐมเทศนา ปัจฉิมโอวาท และ สมาธิในอริยมรรค** เป็นต้น ส่วนที่เหลือเป็นเรื่องที่คณะศิษย์ช่วยกันเลือกเฉพาะที่คิดว่าคงจะเป็นที่สนใจแก่ผู้ปฏิบัติธรรม และเหมาะแก่ความหนาของหนังสือ

พอจะแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

ประเภทแรก เป็นเทปที่ได้จากศิษย์ซึ่งสนใจอัดไว้ เมื่อกราบเรียนถามข้อปฏิบัติที่ติดอยู่ระหว่างการอธิบาย จะกลายเป็นเทศน์กัณฑ์ย่อย ๆ ขึ้นมา ประเภทนี้จะสั้น และมีข้อความกะทัดรัดเหมาะกับโอกาสนั้น

ประเภทที่สอง เป็นเทศน์ที่ท่านได้อัดไว้สำหรับผู้ซึ่งมักจะเดินทางไปขอเทปเทศนาจากท่าน ประเภทนี้จะมีความยาวประมาณ 60-90 นาที ตามขนาดของม้วนเทป โดยท่านจะเทศน์ให้เนื้อธรรมครอบคลุมหมด ไม่ว่าหัวเรื่องของธรรมจะเป็นเช่นไร แต่ก็มักจะไปลงเสมอที่ **ไตรลักษณ์** อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือตามลำนวนของท่าน.... ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตน ไม่ใช่ของตน ไม่ใช่ของแห่งตน และ**อริยสัจจ์** 4 ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค หรือที่ศิษย์ผู้ฟังธรรมของท่านบ่อย ๆ จะจำคำว่า ทุกข์ - เหตุให้เกิดทุกข์ - ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ - ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ - ได้อย่างขึ้นใจทุกคน ท่านอธิบายว่า ต้องรู้จักทางดำเนินที่ถูกต้อง คือ มรรค 8 โดยเฉพาะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ท่านย้ำเสมอว่า ถ้าพิจารณาให้มาลงที่ไตรลักษณ์ และอริยสัจจ์ 4 แล้วเป็นไม่มีหลงทาง และความจริง 'ธรรม' ทั้งหมดก็มีเท่านี้ เป็นธรรมอันเดียวกัน ต่างกันแต่อรรถพยัญชนะ คนฟังมีโอกาสจำกัดได้รับเทปหนึ่งเทปใดไป ก็ได้ฟังธรรมแทบจะเรียกได้ว่า 'ครบ' ทุกด้าน

สำนวนของท่านว่า "ปฏิบัติได้ ก็สบายแล้ว"

มีเทศน์อยู่ลักษณะหนึ่ง ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายยิ่งที่เราพยายามเสาะหามารวมพิมพ์ แต่ไม่มีใครอัดเทปไว้เลย ได้แก่เทศน์ซึ่งท่านแสดงในโอกาสหมู่คณะมาทำบุญ ทอดผ้าป่า ถวายกฐิน แสดงอานิสงส์ของการทำบุญ ทำทาน แสดงคุณของพ่อแม่ครูบาอาจารย์ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นคำง่าย ๆ สั้น ๆ กินใจ เป็นความประมาทของเราที่ไม่มีใครคิดจะอัดเทปไว้ ทั้ง ๆ ที่ทราบว่า เป็นธรรมที่เหมาะแก่ผู้ฟังโดยทั่วไป ให้เพิ่มศรัทธา ปสาทะให้ยิ่งขึ้น

ถ้ามีศิษย์ท่านใดอัดไว้ ขอความกรุณาโปรดส่งเทปมาให้วัดได้ขอยืมลอกไว้ด้วย เพื่อจะได้รวบรวมให้ครบชุด

เฉพาะ ธรรมเทศนาเรื่อง "พระเจ้าศรีธรรมโศกราช" ท่านอาจารย์ได้เคยยกมาเทศน์บ่อย ๆ เพื่อให้ศิษย์สังวรในโทษของความโกรธ และระวังในการเคารพพระภิกษุ อย่าดูแต่สิ่งลวงตาภายนอก ดังเช่น พระกุณฑล อุชุติสล **เถระ ประสงค์สันโดษ จึงแสดงอาการดังทารกให้พระราชาไม่เลื่อมใส คณะศิษย์ค้นหาเทปเทศน์ซึ่งเป็นสำนวนของท่านไม่ได้ พบแต่เทปซึ่งนำมาถอดนี้ แม้จะไม่ใช่สำนวนของท่าน แต่ก็เป็นเสียงอ่านของท่านเอง จึงได้นำมารวมพิมพ์ไว้ด้วย**

ทาน ศีล ภาวนา

การมาฟังธรรม คือ การมาแสวงบุญกันนั่นเอง เป็นการมาฟังเทศน์ฟังธรรมหรือมาคารวะพระรัตนตรัยตามประเพณีในทางพระพุทธศาสนา เมื่อมาแล้วอย่างนี้ก็ให้พากันมาตั้งอกตั้งใจ

คำว่า*บุญ*และ*บาป* ซึ่งเป็นของให้ผลในทางตรงกันข้าม *บาป*ให้ผลไปในทางทุคติ *บุญ*ให้ผลไปในทางสุคติ พระพุทธเจ้าของเราหรือพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ โดยมากท่านสั่งสอนให้โอวาทไว้ 3 ประการ คือ

ข้อที่ 1 ให้ละบาปทั้งปวง
ข้อที่ 2 ให้บำเพ็ญบุญกุศลทั้งปวงให้ถึงพร้อม
ข้อที่ 3 ให้ชำระจิตของตนให้ขาวสะอาดให้บริสุทธิ์

อันนี้เป็นน้ำคำ คำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย นี่เป็นสิ่งที่ควรสนใจศึกษาให้รู้ในเรื่องบาปและบุญในเรื่องของจิต ถ้าเราไม่ศึกษาให้รู้ให้เข้าใจในเรื่องบาปเรื่องบุญและเรื่องของจิต ก็ไม่รู้ว่าจะไปชำระบาปอย่างไร เพราะไม่รู้ว่าบาปนั้นเป็นอย่างไรและให้ผลไปในทางไหน ถ้าเราไม่ศึกษาให้เข้าใจเรื่องบุญ ไม่รู้ว่าจะบำเพ็ญบุญประเภทไหนและบุญให้ผลเป็นอย่างไร และถ้าเราไม่รู้ว่าการชำระจิตบริสุทธิ์ ให้ความสุขอย่างไร มีผล มีคุณประโยชน์อย่างไร การที่ปล่อยจิตของตนให้เศร้าหมองเดือดร้อนไปด้วยกิเลสตัณหา เป็นโทษอย่างไรให้ทุกข์อย่างไร เหล่านี้ควรศึกษา และคำว่าบาปถ้าจะสรุป ท่านก็หมายเอาความเจตนาตัวเดียวเท่านั้น อย่างคำว่า เจตนาหं ภิกฺขเว กมฺมं วทามิ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า เจตนาห์ ภิกฺขเว ปาป วทามิ *ความเจตนานั่นเองเป็นบาป* ทางที่จะรั่วไหลของใจก็มีกายวาจาเท่านั้น คือ เจตนาไปในทางร้ายมันก็เป็นบาปทั้งนั้นเมื่อมีความเจตนา คือใจอันเป็นบาปแล้วทางที่จะรั่วไหลของใจออกมาก็มีกายมีวาจาเท่านั้น เช่น อย่างใจมีเจตนาไปในทางโลก คือ มีความโลภมีความโกรธ ความหลงเข้าครอบงำจิตใจแล้ว ใจนั้นก็เต็มไปด้วยสิ่งที่เป็นบาป เพราะความโลภความโกรธความหลง ท่านเรียกว่าเป็นรากเหง้าของอกุศล คือ เป็นรากเหง้าเค้ามูลแห่งอกุศลทั้งมวล อกุศลคือบาปทั้งปวง ถ้าหากมีอยู่ที่ใจของเราแล้วก็ทำใจของเราให้เศร้าหมอง ถ้ามีมากเป็นบาปอยู่อย่างหยาบ ๆ มีอยู่ในใจ เมื่อเต็มตื้นอยู่ในใจก็ล้นเหลือออกมาทางกายทางวาจาให้ทำบาป ถ้าล้นเหลือมาทางกายก็ทำบาปด้วยกายเรียกว่ากายกรรม สิ่งที่เป็นบาปมีการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดมิจฉากามเหล่านี้เป็นต้น ถ้าอกุศลมูลเหล่านี้ คือ ความโลภ ความโกรธความหลง ที่เป็นบาปอย่างหยาบ ๆ ล้นเหลือมาทางวาจา ก็ทำให้พูดปดพูดคำหยาบพูดส่อเสียดพูดคำเพ้อเจ้อเหลวไหลไร้ประโยชน์ เมื่อทำบาปด้วยกายด้วยวาจาด้วยใจอย่างนี้ผลของบาปนั้นก็นำไปสู่ทุคติอบายภูมิ คือ นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน ที่จะให้ผลคือความสุขไม่มีเลย ฉะนั้น ท่านจึงให้ละบาปทั้งปวง บาปทั้งปวงที่มีอยู่ที่กายที่วาจาและที่ใจของเรานี้คือ ความเจตนานี่เองเป็นตัวบาป ให้วิรัตงดเว้นจากสิ่งที่เป็นบาป มีวิรัตงดเว้นจากฆ่าสัตว์ วิรัตงดเว้นลักทรัพย์ วิรัตงดเว้นจากประพฤติผิดมิจฉากาม วิรัตงดเว้นจากพูดปดพูดคำหยาบพูดส่อเสียดพูดเพ้อเจ้อเหลวไหล วิรัตงดเว้นจากความโลภโกรธหลง ที่เป็นอกุศลมูลอย่างหยาบ ๆ อันเป็นเหตุให้ไปตกอบายภูมิ คือ นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน เมื่อละบาปอย่างนี้แล้วท่านไม่ให้ประมาท ไม่ใช่ว่าละบาปแล้วให้อยู่เฉย ๆ หาไม่ เมื่อละบาปออกจากกายและใจแล้ว ท่านให้เร่งบำเพ็ญบุญกุศลให้เกิดให้มีขึ้นคือบำเพ็ญทาน รักษาศีลเจริญภาวนาให้เกิดให้มีขึ้น ให้ตั้งความเพียรไว้ในการบำเพ็ญบุญกุศล ให้ตั้งความเพียรไว้ในที่ชอบที่ดีอันประกอบไปด้วยองค์ 4 ประการ คือ

ปหานปธาน เพียรละสิ่งที่เป็นบาปออกจากกาย ออกจากวาจา ออกจากใจของตน ด้วยความพอใจ ด้วยความพยายาม ด้วยปรารภความเพียร ด้วยเป็นผู้มีสติตั้งใจไว้ที่ใจเป็นที่รู้ตัวอยู่เสมอ เพียรละบาปทางกาย เพียรละบาปทางวาจา เพียรละบาปทางใจ คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลงนี้นี่เองที่มีอยู่ในใจของเรา เพียรละ เพียรวาง เพียรปล่อย เพียรสลัดออก

สังวรปธาน เพียรพยายามรักษา บาปความโลภความโกรธความหลงก็ดี บาปทางกาย ทางวาจาก็ดี ที่ยังไม่เกิด อย่าให้เกิดขึ้นที่ใจของเรา ที่กายของเรา ที่วาจาของเรา ด้วยความพอใจ ด้วยความพยายาม ด้วยปรารภความเพียร ด้วยมีสติตั้งไว้ที่ใจ

ภาวนาปธาน เพียรบำเพ็ญบุญกุศล คือ คุณงามความดี มีทาน ศีล ภาวนาให้เกิดให้มีขึ้น หรือศีล สมาธิ ปัญญา เหล่านี้เป็นต้น ไม่มีเพียรบำเพ็ญให้มีขึ้น ด้วยความพอใจ ด้วยความพยายาม ด้วยปรารภความเพียร ด้วยเป็นผู้มีสติประคองไว้ที่ใจ

อนุรักขนาปธาน เพียรรักษาบุญกุศล คุณงามความดี คือ ทานศีลภาวนาที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญยิ่งไพบูลย์เต็มเปี่ยมไปด้วยกุศลธรรมนั้น ด้วยความพอใจ ด้วยความพยายาม ด้วยปรารภความเพียร นี่เรียกว่าเพียรชอบ เพียรดี เพียรถูก

นี้ท่านให้ละบาปทั้งปวงออกจากกายวาจาและใจของเรา เพราะบาปทั้งปวงทั้งหมดที่จะเกิดขึ้นก็มีกายวาจาและใจเป็นฐานที่เกิดเป็นฐานที่ตั้ง มีใจเป็นสมุฏฐาน คำว่าสมุฏฐานที่เป็นบ่อเกิดแห่งบาปทั้งปวง ท่านจึงเรียกว่าอกุศลมูล ใจนี้เป็นรากเหง้าเค้ามูลให้เกิดบาปทั้งหลาย บาปทั้งหลายที่แสดงมาทางกายทางวาจาก็เพราะอาศัยใจเป็นรากเหง้าเค้ามูล เมื่อใจประกอบด้วยอกุศลธรรม คือ ความโลภความโกรธความหลงแล้ว มันก็แสดงมาทางกาย ทางวาจา ก็เป็นบาปไปหมด และผลของบาปผลของกรรมอันเป็นบาปนี้ ก็นำสัตว์บุคคลผู้ทำบาปด้วยกายด้วยวาจาด้วยใจให้ไปสู่อบายภูมิ คือ ภูมิที่ต่ำ ภูมิที่เลว ภูมิที่อาภัพ จากความเจริญหาความเจริญไม่ได้ที่เรียกว่า นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน เหตุนั้นท่านจึงให้ละบาปทั้งปวงที่มีอยู่ในกายวาจาใจของเรา

เมื่อสอนให้ละบาปแล้ว ท่านก็สอนให้บำเพ็ญบุญกุศล บำเพ็ญทานให้ถึงพร้อม บำเพ็ญศีลให้ถึงพร้อม บำเพ็ญภาวนาให้ถึงพร้อม บำเพ็ญศีลสมาธิปัญญาให้ถึงพร้อม ให้กายของเราถึงพร้อมด้วยศีล วาจาของเราถึงพร้อมด้วยศีล ใจของเราถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยสมาธิ กายของเราถึงพร้อมด้วยสมาธิ วาจาของเราถึงพร้อมด้วยสมาธิ ใจก็ถึงพร้อมด้วยสมาธิ กายก็ถึงพร้อมด้วยปัญญา วาจาก็ถึงพร้อมด้วยปัญญา ใจก็ถึงพร้อมด้วยปัญญา จึงว่ากรรมเป็นบุญกุศลให้ถึงพร้อมในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เป็นคุณ กรรมนั้นนำความสุขมาให้ บุญกุศลนี้แลท่านว่าเป็นเครื่องชำระกายชำระวาจาชำระใจให้สะอาด เพราะคำว่าบุญ บุญก็หมายถึงว่าชำระกายวาจาใจของเราให้ขาวสะอาด

การบำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนา แต่ละล้วนแล้วเป็นบุญเป็นกุศล แต่ละล้วนแล้วเป็นเครื่องอุปกรณ์เป็นเครื่องชำระกายวาจาใจของเราให้ขาวสะอาด ทานเป็นเครื่องชำระความโลภที่มีอยู่ ณ ภายในใจ ศีลเป็นเครื่องชำระความโกรธที่มีอยู่ ณ ภายในใจ ภาวนาเป็นเครื่องชำระความหลงที่มีอยู่ ณ ภายในใจ ฉะนั้นบุญทั้ง 3 ประการ คือ ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบำเพ็ญทานเป็นเครื่องชำระความโลภ ศีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีลเป็นเครื่องชำระความโกรธ ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนาเป็นเครื่องชำระความหลง ถ้าเราไม่ชำระกายวาจาและใจของเราให้สะอาดด้วยบุญด้วยกุศลก็เป็นโทษ ปล่อยกายวาจาใจของเราให้เศร้าหมองให้สกปรก อยู่ด้วยอกุศลมลทิน อยู่ด้วยความโลภความโกรธความหลง แล้วเป็นโทษเป็นภัยเป็นอันตราย ชักนำเราไปสู่ทุคติอบายภูมิเบื้องต่ำ ยิ่งถ้าเราไม่ชำระใจของเราให้ขาวสะอาดบริสุทธิ์ผ่องใสแล้วก็ไม่พ้นจากอบายภูมิได้ เพราะท่านว่าเมื่อใจเศร้าหมองหมักดองไปด้วยกิเลส เหล่านี้คือความโลภความโกรธความหลงแล้ว ทุคติของท่านเป็นอันหวังได้ไม่มีทางสงสัยเลย ถ้าหากเราชำระจิตใจของเราให้ขาวสะอาดบริสุทธิ์ผ่องใสแล้ว ไม่หมักดองเศร้าหมองไปด้วยกิเลส คือ ความโลภความโกรธความหลง ยินดีในทานในศีลในภาวนาอยู่ เมื่อเราเป็นผู้ยินดีในบำเพ็ญทานรักษาศีลเจริญภาวนาอยู่ ชื่อว่าเราเป็นผู้ชำระใจของเราให้ขาวสะอาดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองคือ ความโลภความโกรธความหลง เมื่อใจขาวสะอาดบริสุทธิ์อย่างนี้ ท่านจึงแสดงผลคือ อานิสงส์แห่งความบริสุทธิ์ของใจและความสะอาดของใจว่า จิตฺเต อสงฺ กิลิฏฺเฐ สุคติ ปาฏิกงฺขา *เมื่อจิตของผู้ใดเป็นจิตที่บริสุทธิ์ไม่เศร้าหมอง สุคติของบุคคลนั้นเป็นอันหวังได้* มนุษยสุข สวรรคสุข นิพพานสุข ไม่มีความสงสัยเลย ฉะนั้นท่านจึงให้ชำระจิตใจจากสิ่งที่เป็นบาป คือ ความโลภโกรธหลง เพราะเป็นเครื่องเศร้าหมองของใจ

เมื่อใจเศร้าหมองด้วยอกุศลมลทิน คือ โลภ โกรธ หลงอย่างนี้แล้ว จะเอาสิ่งอื่นมาซักฟอกชำระให้ขาวสะอาดไม่ได้ นอกจากทาน ศีล ภาวนา หรือศีล สมาธิ ปัญญาเท่านั้น *นอกจากบุญจากกุศลไม่มีอะไรจะ*

มาชำระใจของเราให้ขาวสะอาดปราศจากมลทินได้ ฉะนั้นท่านจึงให้บำเพ็ญบุญ ใจที่เศร้าหมองขุ่นมัวไปด้วยกิเลสจะสำเร็จให้เป็นใจขาวสะอาดได้ ต้องบำเพ็ญทานรักษาศีลเจริญภาวนาให้เกิดให้มีขึ้น

ในโอกาสสุดท้าย สจิตฺตปริโยทปนๆ จงชำระจิตใจของตนให้ขาวสะอาดบริสุทธิ์ผ่องใสอยู่ตลอดเวลา เร่งทำความเพียรมีความเพียรอยู่กับตน ให้ตั้งความเพียรประกอบด้วยองค์ 4 ประการ ไว้ที่ใจของเรา เพียรละสิ่งที่เป็นบาปที่มีอยู่ในใจของเรา คือ ความโลภที่เป็นบาป ความโกรธที่เป็นบาป ความหลงที่เป็นบาป เพียรชำระ เพียรประหาร และเพียรระวังรักษา สำรวม สิ่งที่เป็นบาปที่ยังไม่เกิดขึ้นอย่าให้เกิดขึ้น ความโลภที่ยังไม่เกิดอย่าให้เกิดขึ้น ความโกรธที่ยังไม่เกิดอย่าให้เกิดขึ้น ความหลงที่ยังไม่เกิดอย่าให้เกิดขึ้นที่ใจของเรา อย่าให้ใจของเราอยู่ใต้อำนาจของกิเลสเหล่านี้ ให้ใจของเราอยู่เหนือกิเลสเหล่านี้ให้ข่มกิเลสเหล่านี้ได้ เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรระวังบาปที่ยังไม่เกิดอย่าให้เกิดขึ้นด้วยความพอใจ ความพยายามด้วยปรารภความเพียร ด้วยเป็นผู้มีสติประคองไว้ที่ใจของเรา พร้อมนั้นท่านให้เพียรบำเพ็ญทานศีลภาวนาบุญกุศลคุณงามความดีที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น เพียรรักษาบุญกุศล คือ ทานศีลภาวนาที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มเปี่ยมไปด้วยกุศลธรรมนั้น ด้วยความพอใจ ด้วยความพยายาม ด้วยปรารภความเพียร ด้วยเป็นผู้มีสติประคองตั้งไว้ที่ใจของตน เมื่อเป็นผู้ประกอบด้วยความเพียรทั้ง 4 ประการนี้แล้ว ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้สละบาป คือ เป็นผู้บำเพ็ญบุญกุศลให้ถึงพร้อมกับชีวิตของเราที่เป็นอยู่ ชื่อว่าเป็นผู้ชำระจิตของตนให้ขาวสะอาดไปพร้อมกับชีวิตที่เป็นอยู่ ไม่เป็นผู้ประมาทปล่อยชีวิตของตนให้ล่วงเลยจากคุณประโยชน์นั้น

องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา ท่านจึงสอนให้พวกเราละบาป บำเพ็ญบุญ ชำระใจของเราให้ขาวสะอาด เมื่อใจของเราขาวสะอาดแล้วเราก็มีความสุข แม้เราจะมีชีวิตอยู่ก็มีความสุข แม้หากคติภพกำเนิดของเรายังมีอยู่ยังไม่หมดเราก็มีสุคติโลกสวรรค์เป็นที่ไป ท่านผู้เห็นโทษเห็นภัยในความเศร้าหมองของใจว่านำโทษนำภัยมาให้ การเศร้าหมองของใจนี้ถ้าไม่ชำระก็เป็นโทษเป็นภัยอย่างร้ายแรง นำไปสู่ทุคติ คือนรกเบื้องต่ำเปรตอสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน เมื่อท่านกลัวท่านไม่ปล่อยใจไปตามกิเลสตัณหา ท่านเห็นอานิสงส์ของการชำระจิตใจให้ขาวสะอาด ท่านจึงเชื่อต่อทาน ต่อศีล ต่อภาวนา เชื่อต่อบุญนี้ ท่านจึงเป็นผู้ไม่ประมาทไม่นิ่งนอนใจ ท่านรีบเร่งบำเพ็ญทานศีลภาวนาให้เกิดให้มีขึ้นไปพร้อมกับชีวิต ไม่ปล่อยชีวิตของท่านให้ล่วงเลยจากสิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นคุณ เมื่อท่านเป็นผู้มีความเพียรประกอบไปด้วยองค์ 4 ที่แสดงมานั้น ชำระจิตของท่านให้ขาวสะอาดอย่างนี้ ในปัจจุบันท่านเป็นผู้มีจิตที่หาเวรมิได้ เป็นผู้มีจิตหาความพยาบาทเบียดเบียนไม่ได้ เป็นผู้มีจิตไม่เศร้าหมองเป็นผู้มีจิตหมดจดแล้วอย่างนี้ ในปัจจุบันทิฏฐธรรมที่มีชีวิตอยู่ ท่านย่อมได้รับความอุ่นใจดีใจเบิกบานใจไม่เศร้าหมองใจมีความอุ่นใจ 4 ประการ เป็นเครื่องประกันภัย

ความอุ่นใจดีใจข้อที่ 1 นั้นว่า ถ้าโลกหน้าของเรานั้นยังจะมีอยู่ วิบากคือ ผลของกรรมที่ทำดีและทำชั่วก็จะให้ผลอยู่ดังนี้ ข้อนี้ เป็นฐานะ คือ เป็นที่ตั้งได้ ถ้าหากเป็นฐานะที่เป็นได้ คือ ถ้าเรายังไม่หมดเหตุหมดปัจจัยยังมีคติ มีกำเนิด มีภพอยู่เบื้องหน้า จะตายก็ตาย แต่เราเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เป็นความอุ่นใจดีใจในข้อที่ 1 ที่ท่านได้ชำระใจให้ขาวสะอาดหมดจด

ความอุ่นใจดีใจข้อที่ 2 นั้นว่า ถ้าหากว่าโลกหน้าไม่พึงมีไซร้ วิบากคือ ผลของกรรมของเราก็ไม่มีแล้ว คือ

หมดเหตุหมดปัจจัยหมดวิบากแล้วดังนี้ ในปัจจุบันนี้เราก็จะเป็นผู้รักษาตนให้บริสุทธิ์ปราศจากเวร ปราศจากภัย ไม่มีทุกข์ มีแต่ความสุข สุโขเอโก สุข กมฺมสฺส มีแต่ความสุขความเจริญทั้งกายวาจาและใจไม่มีความทุกข์เลย ดังนี้ เป็นความอุ่นใจดีใจเป็นอานิสงส์ข้อที่ 2 ที่ท่านผู้ชำระจิตใจให้ขาวสะอาดบริสุทธิ์ ความดีใจความอุ่นใจ ความงามใจความมีใจอันเป็นสุข

ความอุ่นใจดีใจข้อที่ 3 นั้นว่า ถ้าว่าบาปที่บุคคลทำชื่อว่าเป็นอันทำอยู่ไซร้ ได้รับผลของบาปอยู่ บัดนี้ปัจจุบันนี้ เราก็ไม่ได้ทำบาปด้วยกายด้วยวาจา แม้แต่ใจของเราก็ไม่คิดบาปให้แก่ใคร ๆ เลย เมื่อเป็นเช่นนี้ไหนเลยทุกข์ทั้งหลายจะมาแผ้วพานเราผู้ไม่ได้ทำบาปไว้ด้วยกายวาจาใจ นี้เป็นความอุ่นใจดีใจข้อที่ 3 ที่ท่านได้ชำระจิตใจของท่านให้ขาวสะอาดหมดจด

ความอุ่นใจดีใจข้อที่ 4 นั้นว่า ถ้าหากว่าบาปที่บุคคลทำได้ชื่อว่าไม่เป็นอันทำไซร้ ไม่ได้รับผล บัดนี้เราก็เล็งเห็นตนเป็นคนบริสุทธิ์แล้ว พิจารณาเห็นตนเป็นคนบริสุทธิ์แล้วทั้ง 2 ทาง คือ บาปเราก็ไม่มี คือ หมดเหตุหมดปัจจัย หมดสังขารแล้ว บุญก็เป็นสังขาร บาปก็เป็นสังขาร ใจของเราไม่เป็นสังขารแล้ว เราเป็นผู้หมดจดบริสุทธิ์แล้วทั้งสองทาง หมดเหตุ หมดปัจจัย ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ก็เป็นผู้บริสุทธิ์อย่างเดียว นี้เป็นเหตุอุ่นใจข้อที่ 4

ท่านผู้ชำระใจของท่านให้ขาวสะอาดด้วยทาน ด้วยศีล หรือด้วยสมาธิปัญญาอย่างนี้ ให้ใจของท่านขาวสะอาดบริสุทธิ์อย่างนี้ ท่านจึงแสดงว่า

เวรํ อเวรจิตฺโต ท่านเป็นผู้บริสุทธิ์หาเวรแล้วไม่ได้อย่างนี้
เวรํ อพฺยาปชฺฌ จิตฺโต ท่านเป็นผู้มีจิตหาความพยาบาทเบียดเบียนแล้วไม่ได้อย่างนี้
เวรํ อสงฺกิลิฏฐ จิตฺโต ท่านเป็นผู้มีจิตไม่เศร้าหมองแล้วอย่างนี้
เวรํ วิสุทฺธ จิตฺโต ท่านเป็นผู้มีจิตหมดจดสะอาดแล้วอย่างนี้

ในคติธรรมปัจจุบันที่มีชีวิตอยู่ ท่านจงได้รับความอุ่นใจ 4 ประการ ที่ได้แสดงมานี้องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา ตักเตือนพวกเราให้ละบาปทั้งปวง บำเพ็ญบุญกุศลให้ถึงพร้อมชำระใจของตนให้ขาวสะอาดดังนี้ การแสดงธรรมในวันนี้ เมื่อฟังแล้วพึงน้อมใจพากันปฏิบัติตามให้เป็นผล ให้เป็นประโยชน์แก่ตนที่เป็นมนุษย์เข้าถึงพระพุทธศาสนา ถ้าหากเราเป็นผู้ตั้งอกตั้งใจพยายามบำเพ็ญเพียรอยู่ เราก็จะได้บรรลุดังความปรารถนาในมนุษยสุข สวรรคสุข นิพพานสุข ไม่มีความสงสัยเลย

ขอยุติเอวํ แต่เพียงนี้

นานาจิตตัง

(อารัมภบท คืนหนึ่งในระหว่างที่ท่านพระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ *ได้ลงมาโปรดญาติโยมที่กรุงเทพ หลังจากที่ท่านได้นำทำวัตรเย็นเสร็จแล้ว ท่านก็ถามญาติโยมว่าคืนนี้จะให้เทศน์เรื่องอะไรดี ก็ได้รับคำตอบว่า เทศน์เรื่องอะไรก็ได้แต่ขอให้เทศน์ให้ถูกกับใจของทุกคน ด้วยปฏิภาณอันฉับไว อันเป็นกุศลนิสัยประจำตัวของท่าน ท่านจึงเริ่มเรื่องว่า.....)*

สงบ หลับตาภาวนาไป กำหนดจิตไปตามธรรมเทศนาของท่าน กำหนดจิตให้สงบ ทำใจของเราให้สบาย อย่าให้ใจของเราฟุ้งซ่าน ให้มีสติกำกับจิตอยู่ ให้จิตได้รับความสงบ

คำว่าเทศน์ให้ถูกใจกับคนทุกคน เพราะใจคนเราท่านว่า *นานาจิตตัง* ใจคนที่มีกิเลสย่อมมีความคิดจริตนิสัยไม่เหมือนกัน ย่อมคิดไปต่าง ๆ นานากัน แต่เราพึงสังเกตใจของเราก่อนที่จะเจริญ**กัมมัฏฐานคือ** อารมณ์อันใดอันหนึ่ง พระพุทธเจ้าท่านให้ตรวจดูจริตนิสัยคือใจของตนเสียก่อน ตรวจดูรากฐานคือใจของตนเสียก่อน ตนเป็นผู้มีจริตอย่างใด ตนก็รู้ได้เมื่อตนมีจริตอย่างนั้น **ส่วนพระกัมมัฏฐานที่จะมาปราบจริตของตนให้เบาบางก็มี**อยู่ ต้องใช้ความสังเกตใจของตนเอง อย่าให้คนอื่นสังเกตให้ คนอื่นสังเกตไม่ถูกกับจริตนิสัยของตน ตรวจดูฐานคือใจของตนเสียก่อนได้แก่ ตรวจดูจริตนิสัยของตนนั้นเอง

จริตของบุคคลเมื่อกล่าวโดยสังเขป มีอยู่ 6 จริต

1. ราคะจริต คนราคะจริตนี้เป็นคนรักสวย รักงาม

2. *โทสะจริต* คนโทสะจริตนี้เป็นคนมักโกรธง่าย มีจิตใจโกรธขึ้งง่าย ถ้าสิ่งใดไม่ถูกกับอารมณ์ของตนก็แสดงความโกรธ ความเดียด ความเกลียด ความชังขึ้นที่ใจของตน

3. *โมหะจริต* เป็นคนมักลุ่ม มักหลง มีสติฟั่นเฟือน

4. *วิตกจริต* เป็นคนนิสัยโว้เว้ ลังเล แง่งอนคลอนแคลน ไม่แน่นอน

5. *ศรัทธาจริต* เป็นคนเชื่อง่าย ปราศจากเหตุและผล ชอบเชื่ออารมณ์คารมของคนที่พูด เชื่อไม่มีเหตุมีผล เป็นคนเชื่อง่าย

6. *พุทธะจริต* เป็นผู้มีปัญญาหนักแน่นในทางปัญญา ไม่เชื่อง่าย ๆ ต้องพิจารณาด้วยเหตุผล เชื่อด้วยเหตุด้วยผล

นี้เราต้องตรวจดูจริตของเราเสียก่อน เรามีจริตอันใดมากกว่าทุก ๆ จริตที่มีอยู่ในใจของเรา ส่วนธรรมที่จะมาปราบจริตนั้นก็มีอยู่ เช่น บุคคลเป็นราคะจริต มีราคะตัณหามากไปในทางกาม เป็นคนรักสวย รักงาม จริตอันนี้ถ้าปล่อยไว้ก็กำเริบเสิบสาน ย่อมเป็นโทษ เป็นพิษ เป็นภัย เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ไม่มีที่สิ้นสุด เพราะเหตุแห่งราคะจริตเข้าครอบงำจิตใจของเราแล้วก็เป็นตัวเหตุ ตัวปัจจัยให้เทียวเกิด แก่ เจ็บ ตาย ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไป ไม่มีที่สิ้นสุด ในกำเนิด ในคติ ในภพต่าง ๆ **ส่วนกัมมัฏฐาน**ที่จะปราบจริตอันนี้คือ ปราบราคะจริต จริตที่รักสวยรักงามมีราคะตัณหานั้น ***กัมมัฏฐาน***ที่มาแก้จริตอันนี้ ท่านก็ให้พิจารณาเจริญ*กายคตาสติ*คือกายของเรานี้ และอสุภะ 10 ให้พิจารณาในกายของเรานี้ด้วยความมีสติ ให้เห็นว่ากายของเรานี้ที่มีหนังหุ้มอยู่เป็นที่สุดโดยรอบให้เห็นเต็มไปด้วยของไม่สะอาด เต็มไปด้วยของสกปรก โสโครก เต็มไปด้วยของปฏิกูลพึงเกลียด มี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า เยื่อในสมองศีรษะ น้ำดี น้ำเสลด น้ำเหลือง น้ำเลือด น้ำเหงื่อ น้ำมันข้น น้ำมันเหลว น้ำตา น้ำลาย น้ำมูก น้ำมันไขข้อ น้ำมูตร ดังนี้อยู่เสมอ ๆ มิให้ประมาท เพราะราคะจริตที่รักสวย รักงาม เห็นว่าร่างกายของตนนี้เป็นของสวย ของงาม ผมงาม ขนงาม เล็บงาม ฟันงาม หนังงาม เหล่านี้เป็นต้น เมื่อเห็นว่าสิ่งเหล่านี้เป็นของสวยของงามแล้วมันก็มายึด มาถือ มีราคะตัณหา ความรัก ความกำหนัด ความยินดีในสิ่งเหล่านี้ ถือเป็นอุปาทาน มีความยึดมั่น ถือมั่น สำคัญมั่นหมายว่าเป็นของดิบ ของดี เป็นของสวย ของงาม แล้วก็ถือว่าเป็นตน เป็นของตน เป็นของแห่งตน ทำให้เกิดราคะตัณหา มีความกำหนัดยินดีในอัตตภาพร่างกายของตนทุกชิ้น ทุกส่วน ไม่มีความเบื่อหน่าย เมื่อเป็นเช่นนี้ก็เป็นเหตุให้เกิดทุกข์อยู่ร่ำไป ท่านให้มีสตินอมเข้ามาพิจารณากายของตนนี้แล ให้เห็นเป็นของปฏิกูลพึงเกลียด ให้เห็นเป็นของไม่สวย ไม่งาม เป็นของสกปรก โสโครก ในอัตตภาพร่างกายของเรา แต่ละอย่าง ๆ ให้มีสตินอมเข้ามาพิจารณาให้รู้เห็นตามเป็นจริงในสัจจธรรมที่มันเป็นจริงอยู่ เพราะความจริงของร่างกายนี้ไม่มีอะไรสวยงามเลย เมื่อเรานอมเข้ามาพิจารณาด้วยความมีสติอยู่อย่างนี้บ่อย ๆ เป็นผู้ไม่ประมาท เป็นผู้พิจารณาอยู่บ่อย ๆ ก็จะเป็นนิสัยปัจจัยให้รู้ ให้เห็นตามเป็นจริงในสัจจธรรม เมื่อรู้เห็นความเป็นจริงแล้วก็เกิดความเบื่อหน่าย คลายเสียซึ่งความรัก ความกำหนัด ความยินดีว่าเป็นของสวย ของงาม เมื่อคลายความรัก ความกำหนัด ความยินดี จิตของเราก็ได้รับความสงบ เมื่อจิตสงบความสุขก็ปรากฏเกิดขึ้น และเราจะได้เห็นอานิสงส์ของการภาวนาคือ การพิจารณากายของเราให้เห็นเป็นของไม่สวย ไม่งาม จะปราบโรคราคะจริต ความรักสวย รักงามได้ดังนี

ส่วนบุคคลผู้มีโทสะจริตคือ เป็นคนมักโกรธง่าย มีนิสัยหงุดหงิด ท่านก็ให้เจริญ *เมตตาพรหมวิหารทั้ง4* คือ *เมตตา* ความรักใคร่ ปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข *กรุณา* ความสงสารคิดจะช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ *มุทิตา* ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี *อุเบกขา* ความวางเฉยไม่ดีใจ ไม่เสียใจดังนี้เป็นต้น

การแผ่เมตตานี้ ท่านว่าผู้แผ่เมตตาในเบื้องต้นอย่าแผ่ไปในคนตาย อย่าแผ่ไปในคนเป็นที่รัก อย่าแผ่ไปในคนที่มีเวร ให้แผ่เมตตาถึงตนเสียก่อน เพราะตนเป็นที่รักแก่ตน เอาตนเป็นสักขีพยานก่อน ตนนั้นแลเป็นที่รักของตนยิ่งกว่าบุคคลผู้อื่น เมื่อเห็นว่าตนเป็นที่รักของตนยิ่งกว่าบุคคลผู้อื่นแล้ว แม้บุคคลผู้อื่นหรือสัตว์อื่นเขาก็เป็นที่รักของเขาเช่นเดียวกับเรา เมื่อต่างคนต่างรักตนอย่างนี้ ก็จะเห็นโทษแห่งความเกลียด ความชังซึ่งกันและกัน เพราะต่างคนก็ต่างไม่อยากให้ผู้ใดเกลียดชัง ไม่อยากให้มีความอิจฉาพยาบาทซึ่งกันและกันเกิดขึ้น นี้ท่านจึงให้เจริญเมตตาตนเสียก่อน และวิธีเจริญเมตตา ท่านให้ตั้งบุคคลไว้ดังนี้เป็นสักขีพยานคือ

1. ตนของเรา
2. บิดา มารดา
3. เพื่อนมิตรสหายซึ่งเป็นที่รัก
4. คนซึ่งไม่เป็นเพื่อน ไม่เป็นมิตร ไม่เป็นสหาย เป็นแต่เพื่อนร่วมบ้านโดยธรรมดา ไม่เป็นที่รัก ที่ชัง
5. บุคคลผู้มีเวร คือ มีความอิจฉา พยาบาท อาฆาตมาดร้ายเราอยู่ทุกวิถีทาง

คน 5 จำพวกนี้ นั่งอยู่ในที่อันเดียวกัน ประชุมกันอยู่ในที่เดียวกัน คือ ตัวของเราหนึ่ง บิดามารดาหนึ่ง มิตรสหายเป็นที่รักของเราหนึ่ง เพื่อนบ้านไม่เป็นที่รักที่ชังหนึ่ง และบุคคลผู้มีเวรแก่เราหนึ่ง บุคคลเหล่านี้นั่งในที่เดียวกันประชุมกันอยู่ ที่นี้มีมหาโจรจำพวกหนึ่งมาขอเอาคน ๆ หนึ่งในบุคคล 5 จำพวกนี้ว่า *อมฺเหถ* ดูก่อนท่าน ท่านจงให้คนแก่เราสักคนเป็นไร เพื่อเราจะเอาไปทำพลีกรรมเชือดคอเอาเลือดไปทำพลีกรรมแก่เทวดา ดังนี้ ถ้าเราผู้เจริญเมตตานั้นนึกในใจคิดว่า ท่านจงเอาคนที่ 5 คือ คนที่เป็นกรรมเป็นเวรนั้นเสีย ท่านอย่าเอาคนที่ 4 เลย ดังนี้เมตตาก็ขาด ไม่เป็น *สีลเภท*

หรือให้เอาผู้ใดผู้หนึ่งเสียในคนทั้ง 5 นี้ ถ้าจิตของเราคิดไปอย่างนั้น เมตตาก็ขาด ไม่เป็น *สีลเภท* ไม่เจือเป็นแดนอันเดียวกัน ขาดเมตตา ขาดศีล หรือว่าท่านจงเอาเรานี้เถิด ท่านอย่าเอาคนทั้ง 4 นั้นเลยดังนี้ก็ขาด ไม่เป็น *สีลเภท* ไม่เจือเป็นแดนอันเดียวกัน ถ้าพูดถึงผ้าก็เป็นผ้าด่างหรือผ้าเศร้าผ้าหมอง ผ้าทะลุ ไม่บริสุทธิ์ ตราบใดผู้เจริญเมตตานั้นไม่ยินดียินร้ายที่จะยกคนทั้ง 5 นั้นให้แก่ใคร ๆ มีใจเป็นอุเบกขามัธยะเป็นกลาง ๆ ไม่เข้าข้างฝ่ายดีและฝ่ายร้าย ไม่ลุอำนาจด้วยความพอใจ ไม่ลุอำนาจด้วยความโกรธเคือง ไม่ลุอำนาจด้วยความหลง ไม่ลุอำนาจด้วยความกลัว วางใจเป็นอุเบกขามัธยะเป็นกลาง ๆ เป็นปกติ เพราะศีลแปลว่า ปกติของใจ อันนี้จึงเป็น *สีลเภท*

การเจริญเมตตา พรหมวิหารทั้ง 4 คือ *เมตตา* ความรักใคร่ *กรุณา* ความสงสาร คิดที่จะช่วยให้พ้นทุกข์ *มุทิตา* ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี *อุเบกขา* ความวางเฉย ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ ดังนี้ นี้เป็นเครื่องระงับดับกิเลสคือความโกรธที่บุคคลผู้มีโทสะจริตมักโกรธง่าย นี้ท่านให้เจริญเมตตา พรหมวิหารทั้ง 4 เพื่อระงับความโกรธ

ส่วนโมหะจริตและวิตกจริต โมหะจริตเป็นคนนิสัยลุ่มหลง คือมีสติฟั่นเฝือ วิตกจริตเป็น คนนิสัยโว้เว้

สังเล แง่งอนคลอนแคลน นิสัยไม่แน่นอน ท่านให้เจริญ *อานาปานสติ* มีสติกำหนดลมหายใจเข้าออก คือ มีสติรู้จิตอยู่กับลมหายใจเข้าออกทุกประโยค มิให้พลั้งเผลอ ก็สามารถแก้โมหะจริตและวิตกจริตได้

ส่วนบุคคลผู้เป็นศรัทธาจริต มักเชื่อง่าย อันปราศจากเหตุผล ท่านให้เจริญพิจารณาอนุสติทั้ง 6 ประการ อนุสติใดอนุสติหนึ่งคือ *พุทธานุสติ* ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าว่า *อิติปิโส ภควา อรหं สมฺมาสมฺพุทฺโธ* พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นแล เป็นผู้ตรัสรู้เองด้วยพระองค์เอง เป็นผู้ตรัสรู้ชอบด้วยปัญญาอันยิ่งในจตุรอริยสัจจ์ทั้ง 4 คือ รู้ทุกข์ รู้เหตุให้เกิดทุกข์ รู้ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ รู้ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ด้วยตนเอง เมื่อพระองค์เป็นผู้ตรัสรู้ชอบเองในอริยสัจจธรรมทั้ง 4 ด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้วอย่างนี้ *อรหं* พระองค์นั้นแลเป็นพระอรหังผู้สิ้นไปจากกิเลส ผู้ไกลจากกิเลส ควรไหว้ ควรบูชา เป็นเนื้อนาบุญของมนุษย์และเทพยดาทั้งหลาย *วิชฺชาจรณ สมฺปนฺโน* พระองค์เป็นผู้ประกอบเพียบพร้อมไปด้วยวิชชา และจรณะ คือ เครื่องดำเนินอันงาม *สุคโต* พระองค์เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว คำว่าเสด็จไปดีแล้วนั้น คือว่า พระองค์จะเสด็จไปที่ไหน ๆ ก็ไปทำแต่คุณงามความดี พระองค์เสด็จออกจากกิเลส ออกจากธาตุ จากขันธ์ ออกจากกำเนิด ออกจากคติ ออกจากภพ เสด็จไปแล้วไม่กลับมาเกิดอีก *โลกวิทู* พระองค์เป็นผู้รู้แจ้งโลก รู้จักโลก *อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ* พระองค์เป็นอนุตตระนายสารถี คือบุคคลผู้ประเสริฐเป็นนายสารถีผู้ฝึกบุรุษผู้ประเสริฐ ไม่มีนายสารถีอื่นที่จะยิ่งหรือเสมอพระองค์ไม่มี ฝึกมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย *สตฺถา เทวมนุสฺสานं* พระองค์เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย *พุทฺโธ* พระองค์เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ผู้จำแนกแจกธรรมคำสอน คือ แจก ทาน ศีล สมาธิ และปัญญา แจกวิมุตติ แจกพระนิพพาน

จะระลึกพุทโธ ๆ ก็ได้ หรือจะระลึกธัมโม ๆ ก็ได้ หรือจะระลึกสังโฆ ๆ ก็ได้ เป็นพุทธานุสติ ธัมมานุสติ สังฆานุสติ หรือจะเลือก *ลีลานุสติ จาคานุสติ เทวตานุสติ*เหล่านี้ อนุสติใดอนุสติหนึ่งใน 6 อนุสติ ตามที่ถูกจริตนิสัยของตน นี้พวกศรัทธาจริต

ส่วนพุทธะจริตนั้น คือ เป็นผู้หนักแน่นในทางปัญญา ท่านให้เจริญ *รูปฌาน 4 อรูปฌาน 4* และ*จตุธาตุ-ปัฏฐาน 4 ประการ*ในกัมมัฏฐานบทใดบทหนึ่งเป็นอารมณ์ เพราะกัมมัฏฐานแต่ละบทละบทนั้น แต่ละล้วนแล้วประกอบไปด้วยเหตุผลทั้งหมดนี่แล ก่อนที่จะเจริญกัมมัฏฐานบทใดบทหนึ่ง เราต้องพิจารณาจริตนิสัยของตนเสียก่อน เราเป็นผู้มีจริตชนิดไหนมากกว่าทุก ๆ จริต ต้องเป็นผู้ฉลาดเอง เรามีโรค โรคอย่างไรในกายของเรา โรคเจ็บท้อง โรคปวดหัว โรคเจ็บหู โรคเจ็บตา โรคลำไส้ โรคผอมเหลือง หรือโรคอะไรเราก็รู้นี่ เจ็บปวดนี่ตรงไหนเราก็รู้นี่ และใจของเราเป็นอย่างไร เราก็รู้นี่ เมื่อรู้แล้วเราก็เลือกเฟ้นธรรมอันนั้นมาปราบจริตของเราเหมือนกับว่าหมอผู้ฉลาดย่อมรู้สมุฏฐานของโรค เมื่อรู้สมุฏฐานของโรค โรคชนิดนี้ต้องหายาอย่างนั้น หมอก็ปรับปรุง ปรุงยาอย่างนั้นมาปราบโรคชนิดนั้น เราก็เช่นเดียวกัน พระพุทธเจ้าท่านวางยาไว้แล้วและโรคท่านก็บอกไว้แล้ว เราต้องเป็นหมอผู้ฉลาดเองซี จะให้คนอื่นเทศน์ให้ถูกจริตนิสัยแต่ละคนละคนไม่มีหรอก เทศน์ไม่ได้ เป็นอย่างนั้น

นี่แหละให้ตรวจดูจริตนิสัยของตน ถ้าตนมี *ราคะจริต* รักสวย รักงาม ท่านก็ให้เจริญอสุภะ 10 และ *กายาคตานุสติ 1* ปราบราคะจริต รักสวย รักงาม ถ้าตนมี *โทสะจริต* มักโกรธง่าย ท่านก็ให้เจริญพิจารณาเมตตา *พรหมวิหารทั้ง 4* ปราบโทสะจริต ถ้าตนมี *โมหะจริต วิตกจริต* ก็ให้เจริญ *อานาปานสติ* มีสติพิจารณาลม

หายใจเข้าออก น่าน.....รู้จิตของตนอยู่กับลมหายใจเข้าออกทุก ๆ ประโยคแล้วแก้โมหะความหลง แก้นิสัยที่ว่า **โว้เว้ สังเลได้ ถ้าตนมี *ศรัทธาจริต* มักเชื่อง่ายปราศจากเหตุผลท่านก็ให้เจริญ*อนุสติใด อนุสติหนึ่ง* พุทโธ ธัมโม** หรือสังโฆมพิจารณาให้รู้เหตุ รู้ผล ถ้าตนเป็นผู้มี*พุทธะจริต*คือ มีปัญญามาก ท่านก็ให้เจริญ*จตุธาตุปัฏฐานทั้ง 4* พิจารณาร่างกายของเราให้เห็นเป็นธาตุทั้ง 4 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม อย่าให้เห็นเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตนเราเขา พิจารณาให้เห็นว่ากายของเรานี้ตั้งอยู่ตามที่ ตั้งอยู่ตามปกติ คำว่าตั้งอยู่ตามที่ ตั้งอยู่ตามปกตินั้นอย่างไร เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง แต่ละอย่าง ๆ มันก็ตั้งอยู่ตามที่ตั้งอยู่ตามปกติ มันไม่รักใคร ชังใคร และมันก็ไม่รู้ว่าเป็นอะไร มันเป็นอยู่อย่างไร มันก็เป็นอยู่อย่างนั้น มันไม่รู้ว่า มันเป็นสัตว์ เป็นบุคคล ท่านจึงเรียกว่ามันตั้งอยู่ตามที่ ตั้งอยู่ตามปกติ ทุกสิ่งทุกอย่างมันตั้งอยู่ตามที่ตามปกติของมันอยู่แล้ว ส่วนเจ้ากิเลสเจ้ามายานี้ไม่ว่าเสียแล้ว มันไปหมายอย่างโน้น หมายอย่างนี้ นี้ปัญญาจริต ท่านให้มีปัญญาน้อมเข้ามาพิจารณากายของตนนี้ อันตั้งอยู่ตามที่ ตั้งอยู่ตามปกติ ให้เห็นกายของตนนี้เป็นธาตุทั้ง 4 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม อย่าให้เห็นเป็นสัตว์เป็นบุคคล เป็นตัวตนเราเขา ให้เห็นว่าธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ นี้มีอยู่ในกายของเรา **ไม่มีอยู่ที่อื่น อันกายของเราก็คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม นี้เอง สิ่งที่เป็นธาตุดินมีอยู่ที่กายของเรา คือ** ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย **อาหารใหม่ อาหารเก่า เยื่อในสมองศีรษะ 20 อย่างนี้เป็นธาตุดิน เป็นขี้ดินไม่เป็นอย่างอื่น ก็มีอยู่ในกายของเรา** นี้ สิ่งที่เป็นธาตุน้ำก็มีอยู่ในกายของเรานี้ คือ น้ำดี น้ำเสลด น้ำเหลือง น้ำเลือด น้ำเหงื่อ น้ำมันข้น น้ำตา น้ำมันเหลว น้ำลาย น้ำมูก น้ำมันไขข้อ น้ำมูตร ไม่มีที่อื่น สิ่งที่เป็นธาตุไฟก็มีอยู่ในกายของเรานี้ คือ ไฟยังกายให้อบอุ่น ไฟยังกายให้เร่าร้อน กระวนกระวาย ไฟเผากายให้เหี่ยวครำ่าครา เฒ่าชะแรแก่ชรา ไฟเผาอาหารให้ย่อย 4 อย่างนี้ก็เป็นธาตุไฟ สิ่งที่เป็นธาตุลมก็มีอยู่ในกายของเรานี้คือ ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องล่าง ลมพัดไปตามตัว ลมพัดอยู่ในไส้ ลมหายใจเข้า ลมหายใจออก 6 อย่างนี้ก็เป็นธาตุลม จึงว่าร่างกายของเรานี้มันตั้งอยู่ตามที่ ตั้งอยู่ตามปกติ มันเป็นธาตุทั้ง 4 นี้เอง คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม *ธาตุมตฺตโก* มันเป็นธาตุ *นิสตฺโต* ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนเราเขา *นิชฺชีโว* ไม่มีชีวิต เพราะธาตุมันไม่มีชีวิต มันตายไม่เป็น มันสูญไม่เป็น *สุญฺโญ* ว่างจากสัตว์ ว่างจากบุคคล ว่างจากตัวตนเราเขา นี่ปัญญาจริต

ธาตุทั้ง 4 นี้ท่านจึงเรียกว่า ภูตธาตุ คือเป็นภูตธาตุเป็นมหาภูตธาตุ ธาตุภายในก็เป็นมหาภูตธาตุ ธาตุภายนอกก็เป็นมหาภูตธาตุ มหาแปลว่าใหญ่ยิ่ง ธาตุที่มีวิญญาณครองและธาตุที่ไม่มีวิญญาณครอง คือธาตุภายนอกได้แก่แผ่นดินและอากาศเหล่านี้ หาประมาณมิได้ ส่วนธาตุที่มีวิญญาณครองก็เป็นมหาภูตธาตุ เป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ อันตัณหาตัวนี้ใหญ่หาประมาณมิได้ ภูตธาตุ มหาภูตธาตุแปลว่ายิ่งใหญ่หาประมาณมิได้ ในภูตธาตุร่างกายของเรานี้ท่านแปลออกได้ 5 ส่วน 5 ชื่อ 5 อย่าง

1. มหาภูตธาตุ คือ เป็นธาตุใหญ่หาประมาณมิได้

2. ภูตธาตุเหมือนกับผี ปีศาจ ร่างกายของเรานี้อย่างไรจึงว่าอย่างนั้น อันผีปีศาจนั้นเวลาเข้าทรงมนุษย์เราก็คงเคยไปดู ผีเจ้าเข้าทรงคนนะ มันย่อมแสดงปฏิกิริยาอาการต่าง ๆ นานา สิ่งที่มันแสดงขึ้นแต่ละล้วนแล้วไม่เป็นของสัตย์ของจริง เป็นของโกหกพกลมทั้งสิ้น แม้นี้ฉันใด ร่างกายของเรามันแสดงมายาขึ้นแต่ละล้วนแล้วเป็นของปลอม เป็นของไม่สัตย์ไม่จริงทั้งสิ้น น่าน.....พิจารณาเอาเองซิ ภูตธาตุท่านว่ามีมายา ยักยอก หลอกลวงบุคคล

ผู้โง่เง่า เต่าตุ่น ให้ลุ่มหลงไปตามรูป ตามเสียง ตามกลิ่น สารพัดสารเพ น่าน..... บางทีแสดงตนให้น่าสงสาร หัวเราะ ร้องไห้ น่ารัก น่าสงสารบ้าง บางทีแสดงน่าเกลียด น่าชัง เป็นยักษ์ เป็นเปรต เป็นผีไปก็มี สารพัด **แต่มันจะแสดงขึ้น นี่ภูตธาตุเหมือนผีปีศาจ แสดงปฏิกิริยามานาอาการต่าง ๆ ทั้งที่น่าสงสาร ทั้งที่น่ารัก ทั้งที่น่า** เกลียด น่าชัง มันมีหมดทุกสิ่งทุกอย่างเลย

3. ภูตธาตุเป็นสิ่งที่ควรรักษาได้ยากยิ่งนัก ถ้าเราไม่มีสติรักษาแล้วปล่อยไว้ไม่ได้ เป็นของที่รักษายาก

4. ภูตธาตุเป็นสิ่งที่นำความฉิบหายมาให้เป็นอันมาก ถ้าเป็นผู้ไม่มีสติรักษาแล้ว มันก็จะนำแต่ความเสื่อม ความฉิบหาย ความชั่วร้ายต่าง ๆ มาให้แก่เรา มาให้แก่ตน

5. ภูตธาตุเป็นของที่ควรกำหนดรู้ดูให้ละเอียดด้วยความมีสติปัญญา จึงจะไม่หลงใหลไปตามมายาของภูตธาตุที่แสดงขึ้น ถ้าเป็นผู้ขาดสติปัญญาแล้ว ย่อมเป็นผู้ที่เหลวไหลไฝ่ฝันฟุ้งเฟ้อ เห่อเหิม ทะเยอทะยาน เกิดความรัก ความกำหนัด ความยินดี และความเพลิดเพลินไปตามมายาของธาตุอันนี้ ของภูตผีใหญ่อันนี้มันแสดงขึ้น

นี่ปัญญาจริต ผู้มีปัญญาท่านให้น้อมเข้ามาพิจารณาร่างกายของตนนี้ให้เห็นเป็นจตุธาตุปัฏฐานทั้ง 4 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ให้เห็นเป็นภูต คือ ผีปีศาจใหญ่ เมื่อพิจารณาอย่างนี้บ่อย ๆ มันก็รู้เห็นไปตามเป็นจริง แล้วจิตก็คลายเสียซึ่งความรัก ความกำหนัด ความยินดี จิตของเราก็ลงสู่ความสงบเป็นปกติเหมือนกับธาตุเหล่านี้ มันก็สบายเท่านั้น เป็นศีลเท่านั้น เป็นสมาธิ เป็นปัญญาขึ้นเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ก็นับวัน นับคืน นับเดือน นับปีที่เราจะก้าวก่ายข้ามเสียซึ่งวัฏฏะ แน่ะ..... มันเป็นอย่างนั้น

เหตุนั้นก่อนที่จะเจริญกัมมัฏฐานท่านให้พิจารณาตรวจดูฐานคือ จริตนิสัยของตนเสียก่อน เรามี ***จริตนิสัยอย่างไหนมากกว่าทุก ๆ จริต ราคะจริต โทสะจริต โมหะจริต วิตกจริต ศรัทธาจริต พุทธะจริต เหล่านี้ แล้วก็พิจารณากัมมัฏฐานนั้น ๆ มาปราบจริต*** *กัมมัฏฐานเปรียบเหมือนยาโอสถขนานเอก เราต้องเป็นหมอฉลาด หมอฉลาดคือ สติปัญญา นี่แหละหมอใหญ่ ถ้าเราขาดสติเราก็ไม่มีหมอรักษาตนเท่านั้น โรคอะไรเกิดขึ้นก็ไม่รู้ แน่ะ นี่แหละการแสดงธรรมเทศนาในวันนี้ในเรื่องการภาวนา ก่อนที่จะภาวนาท่านให้ตรวจจริตนิสัยของตนเสียก่อน เมื่อเห็นว่าตนมีจริตนิสัยอย่างนั้น ๆ แล้วจึงเอากัมมัฏฐานประเภทที่จะปราบจริตของตนนั้นให้สงบลง ก็ย่อมได้ผลไม่เสียเวลาที่เราประพฤติปฏิบัติ เพราะถ้ายาถูกโรค โรคถูกยาแล้วมันก็สงบไปได้ น่าน..... เราต้องเลือกเฟ้นเอาเป็นหมอฉลาดด้วยตนเอง*

เอ้า.....นี่แหละการแสดงวันนี้ ขอยุติแต่เพียงนี้เอวัง.

คติภูมิ

วิรชๆ วีตมลๆ ธมฺมจกฺขุๆ อุทฺทปาทิ

ท่านพระอัญญาโกณฑัญญะผู้มีอายุ ท่านได้จักษุดวงตา ปัญญาดวงใจ อันปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน ได้เกิดขึ้นแล้ว แก่ท่านว่า

ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมๆ สพฺพนฺตๆ นิโรธธมฺมนฺติ

สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งทั้งปวงนั้นมีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ นี้แสดงว่าท่านเป็นผู้มีปรีชาปัญญาอันลึกล้ำหยั่งรู้หยั่งเห็นอริยสัจจธรรมทั้ง 4 ว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้คือธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ นี้คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์

คำว่า นี้ทุกข์ คือ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นทุกข์ และทุกข์เหล่านี้ที่จะปรากฏขึ้น จะเกิดขึ้นก็เพราะตัวเหตุ ตัวปัจจัย คือตัวสมุทัย ได้แก่ตัณหา คือความอยากนี้เป็นตัวเหตุให้เกิดทุกข์ นี้ท่านหยั่งรู้หยั่งเห็น จึงว่า *สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งทั้งปวงนั้นมีความดับไปเป็นธรรมดา* เมื่อมีเหตุมีปัจจัยเกิดอยู่ มันก็มีการเกิดการดับอยู่เป็นธรรมดนั่นนั่นเอง ถ้าหมดเหตุหมดปัจจัย คือหมดตัวสมุทัยหมดตัวตัณหาแล้ว ก็ไม่มีการเกิดการดับอยู่เป็นธรรมดา หมดเกิด หมดดับ หมดทุกข์ เพราะหมดเหตุให้เกิดทุกข์ นี้ปัญญาของท่านพระโสดาบันท่านละ ท่านมีปรีชาปัญญาอันลึก อันปราศจากธุลีปราศจากมลทิน ได้หยั่งรู้หยั่งเห็น

สัจธรรมทั้ง 4 ตามเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ และก็รู้ว่า นี้คือธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ นี้คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์

นี้ทุกข์ ท่านก็รู้ว่าทุกข์ทั้งหลายคือ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย จะปรากฏขึ้น จะมีขึ้นเพราะอะไร ท่านรู้ตัวเหตุ ตัวปัจจัย ทุกข์ทั้งหลายที่จะปรากฏขึ้นในกำเนิด 4 ในคติ 5 ในภพทั้ง 3 ในวิญญาณฐิติ 7 ในสัตตาวาส 9 นั้น เทียวเกิด เทียวตาย ไม่รู้ไม่แล้วนั้น เพราะตัวเหตุตัวปัจจัย **คือตัวกัมมวัฏฏ** กิเลสวัฏฏ ตัวกัมมวัฏฏ กิเลสวัฏฏที่เรียกว่าตัวเหตุตัวปัจจัยนี้ ก็คือตัวสมุทัย *ตัณหาคือความอยากนี้นี่เองซึ่งเป็นตัวเหตุตัวปัจจัย เป็นเหตุให้เกิดทุกข์อีก* คือเป็นเหตุให้เกิดในกำเนิด 4 ในคติ 5 ในภพทั้ง 3 ในวิญญาณฐิติ 7 ในสัตตาวาส 9 **ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไป หาต้นหาปลายมิได้ เป็นวัฏฏวน เกิดมาในชาติไหนภพไหนคติไหนก็มีแต่ความ**ลุ่มหลง ในภพนั้นในชาตินั้น นี้ท่านพระอริยโสดาบันท่านมีปรีชาญาณหยั่งรู้หยั่งเห็นทุกข์ หยั่งรู้หยั่งเห็นเหตุให้เกิดทุกข์ คือตัณหาความอยากนี้

ความไม่รู้ตัว ความไม่รู้ทุกข์ ไม่รู้เหตุให้เกิดทุกข์ ท่านก็เรียกว่า อวิชชาเป็นผู้หลง หลงอยู่ในทุกข์ หลงอยู่ในเหตุให้เกิดทุกข์ ท่านหยั่งรู้หยั่งเห็นทุกข์ หยั่งรู้หยั่งเห็นเหตุให้เกิดทุกข์ คือตัณหาความอยาก เมื่อท่านเห็นทุกข์ก็เห็นเหตุให้เกิดทุกข์ ทีนี้เมื่อเห็นทุกข์แล้วเห็นเหตุให้เกิดทุกข์แล้ว ท่านกลัวทุกข์ไม่อยากมาเกิดอีกคือไม่อยากเกิดในกำเนิด ในภพต่าง ๆ ให้เป็นทุกข์ ท่านก็มาทำตัวเหตุ ตัวปัจจัย คือตัวตัณหานี้ ทำตัวตัณหาคือความอยากนี้ให้สิ้นไปให้ดับไปโดยไม่ให้เหลือนั่นนั่นเทียว เมื่อทำตัวตัณหาให้หมดไปแล้ว ทุกข์ทั้งหลายก็ไม่ปรากฏขึ้นในกำเนิด 4 ในคติ 5 ในภพทั้ง 3 ในวิญญาณฐิติ 7 ในสัตตาวาส 9 ไม่ต้องท่องเที่ยวเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไปในภพน้อยภพใหญ่ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไปอีก เพราะดับตัวเหตุตัวปัจจัย คือตัวตัณหาความอยากนี้ให้หมดสิ้นแล้วโดย**ไม่ให้เหลือเศษ และท่านก็รู้ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์** *ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์นี่ก็คือ ศีล คือสมาธิ คือปัญญา เท่านั้น* เพราะศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเครื่องระงับดับกิเลสตัณหา ให้หมดไป ถ้าไม่ประพฤติปฏิบัติตามศีล สมาธิ ปัญญา แล้วก็ไม่มีทางที่จะระงับดับกิเลสตัณหาได้ ศีล สมาธิ ปัญญา นี่แลเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์คือ เป็นเครื่องมือหรือเป็นเครื่องชักฟอกระงับดับกิเลสตัณหาซึ่งเป็นตัวเหตุ ตัวปัจจัยที่ให้เกิด ให้แก่ ให้เจ็บ ให้ตาย ในวัฏฏสงสารให้สิ้นไปให้ดับไปโดยไม่เหลือนั่นนั่นเทียว นี้ท่านรู้ได้จึงว่าท่านพระโสดาบันท่านได้มีปรีชาปัญญาหยั่งรู้หยั่งเห็นอริยสัจจธรรมทั้งสี่ ซึ่งเป็นของประเสริฐเป็นธรรมของพระอริยเจ้า ท่านกำหนดรู้เห็นทุกข์ รู้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ รู้เห็นธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ รู้เห็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ท่านจึงเป็นผู้ละสังโยชน์ 3 ขาดสังโยชน์ 3 ก็คือกิเลสนั่นเอง คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง อย่างหยาบ ๆ ที่เป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายตกอบายภูมิเบื้องต่ำ คือ นรก เปรต อสุรกาย และสัตว์เดรัจฉาน ท่านเป็นผู้ข้ามสังโยชน์ 3 ได้โดยเด็ดขาดทีเดียว ไม่มีความสงสัยในเรื่องพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ และไม่สงสัยในเรื่องศีล คือข้อปฏิบัติว่า ศีล สมาธิ ปัญญา นี่แล เป็นข้อปฏิบัติให้**ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ เป็นเครื่องกำจัดเหล่าตัวเหตุตัวปัจจัยอันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์นั้นให้หมดไปให้สิ้นไป จึง**ว่าท่านเป็นผู้ละสังโยชน์ 3

ท่านพระโสดาบันละสังโยชน์ 3 สังโยชน์ 3 ที่พระโสดาบันละได้นั้นคือ *สักกายทิฏฐิหนึ่ง วิจิกิจฉาหนึ่ง สีลัพพตปรามาสหนึ่ง* ถ้าหากว่าใครยังละสังโยชน์ 3 ไม่ได้ ข้ามสังโยชน์ 3 ไปไม่ได้ ผู้นั้นยังมีคติเป็น 2 คือ มีสุคติและทุคติอยู่ อาจจะไปสู่ทุคติตามยถากรรม ส่วนท่านพระโสดาบันนั้นท่านละสังโยชน์ 3 ได้แล้ว มีคติเดียว

คือ มีแต่สุคติอย่างเดียวปิดอบายภูมิเสียไม่ไปสู่ทุคติคือ นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน มีแต่สุคติอย่างเดียว มีมนุษยสุข สวรรคสุข และนิพพานสุข อย่างช้าท่านมาท่องเที่ยวเกิดในมนุษย์นี้เพียง 7 ชาติเท่านั้น ชาติที่ 7 ท่านก็ได้สำเร็จพระอรหันต์เข้าสู่นิพพาน หมดเหตุหมดปัจจัยไม่มีการท่องเที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไปอีก ท่านเป็นนิยโตสัตว์ เป็นสัตว์ที่แน่นอนต่อสุคติ มีหวังที่จะตรัสรู้เข้าสู่พระนิพพาน ถ้าสัตว์ผู้ใดหรือท่านผู้ใดยังละสังโยชน์ 3 ข้ามสังโยชน์ 3 ไม่ได้ คติของท่านผู้นั้นก็มี 2 คติ คือมีสุคติ และทุคติ อาจจะไปสู่ทุคติ คือ นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉานได้ ส่วนท่านผู้ข้ามสังโยชน์ 3 นี้มีคติเดียว มีแต่สุคติอย่างเดียว พระพุทธเจ้าได้รับรองว่าเป็นสัตว์ที่เที่ยงต่อพระนิพพานไม่มีการเสื่อมและถอยหลังมีแต่เจริญก้าวหน้าจนถึงที่สุด

สังโยชน์ 3 นั้น คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส

สักกายทิฏฐิ นี้ ท่านแสดงไว้ 20 อย่าง ท่านก็แสดงในขันธ์ 5 นี่เอง เป็นสักกายทิฏฐิ สักกายทิฏฐิที่ท่านพระโสดาบันละได้นั้น ท่านละได้อย่างไร ในสักกายทิฏฐิท่านละได้อย่างนี้คือ

ท่านไม่เห็นรูปคือกายนี้โดยเป็นตน	ไม่เห็นตนโดยเป็นรูป
ไม่เห็นรูปมีในตน	ไม่เห็นตนมีในรูป
ไม่เห็นเวทนาโดยเป็นตน	ไม่เห็นตนโดยเป็นเวทนา
ไม่เห็นเวทนามีในตน	ไม่เห็นตนมีในเวทนา
ไม่เห็นสัญญาโดยเป็นตน	ไม่เห็นตนโดยเป็นสัญญา
ไม่เห็นสัญญามีในตน	ไม่เห็นตนมีในสัญญา
ไม่เห็นสังขารโดยเป็นตน	ไม่เห็นตนโดยเป็นสังขาร
ไม่เห็นสังขารมีในตน	ไม่เห็นตนมีในสังขาร
ไม่เห็นวิญญาณโดยเป็นตน	ไม่เห็นตนโดยเป็นวิญญาณ
ไม่เห็นวิญญาณมีในตน	ไม่เห็นตนมีในวิญญาณ
นี้เรียกว่า สักกายทิฏฐิ 20 พึงเข้าใจ	

เมื่อท่านพระโสดาบันละสักกายทิฏฐิ 20 นี้ได้แล้ว คือไม่เห็นขันธ์นี้โดยเป็นตน ไม่เห็นตนโดยเป็นขันธ์ ไม่เห็นขันธ์มีในตน ไม่เห็นตนมีในขันธ์ ดังนี้เพราะสักกายทิฏฐิ 20 นี้ ก็คือขันธ์ 5 นี่เอง

เมื่อท่านไม่เห็นขันธ์โดยเป็นตน ไม่เห็นตนโดยเป็นขันธ์ ไม่เห็นขันธ์มีในตน ไม่เห็นตนมีในขันธ์แล้ว ท่านพระโสดาบันเห็นอะไรยังเป็นตนอยู่ ยังพัวพันติดเนื่องอยู่กับตนที่ตนยังละไม่ได้ ปลดเปลื้องยังไม่หมด นี้พูดแสดงอย่างให้เข้าใจง่าย ๆ ท่านยังเห็นกรรมเป็นตน เห็นตนเป็นกรรม เห็นกรรมมีในตน เห็นตนมีในกรรมอยู่ยังพัวพันอยู่กับตนที่ตนยังปลดเปลื้องไม่ได้ในส่วนที่เป็นอย่างกลางและส่วนที่ละเอียด แต่กรรมส่วนที่หยาบอันเป็นเหตุให้ทำบาปหยาบช้าทางกาย ทางวาจา หรือทางใจ นั้น ที่เป็นบาปอย่างหนักอันเป็นเหตุให้ตกอบายภูมิท่านพระโสดาบันท่านละได้โดยเด็ดขาด

บาปทางกาย บาปทางวาจา บาปทางใจ ส่วนหยาบ ๆ นั้นท่านละได้ ท่านไม่ทำบาปทางกายอย่างหยาบ ไม่ทำบาปทางวาจาอย่างหยาบ ไม่ทำบาปทางใจอย่างหยาบ

บาปทางกายอย่างหยาบคืออะไร คือ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดมิจฉากาม

บาปทางวาจาอย่างหยาบ ๆ คืออะไร พูดปด พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อเหลวไหล

บาปทางใจอย่างหยาบ ๆ คืออะไร คือโลโภ ความโลภ โทโส ความโกรธ ความประทุษร้าย ความอิจฉาพยาบาท โมโห ความลุ่มหลง ไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ มานะ การถือตนถือตัว ทิฏฐิ ความเห็นผิดความรู้ผิด เห็นว่าบาปบุญคุณโทษประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ไม่มี ดังนี้

นี่ท่านละบาปทางกายอย่างหยาบ ทางวาจาอย่างหยาบ ทางใจอย่างหยาบได้ ท่านจึงเป็นผู้มีศีล 5 เป็นนิจศีล นี้ถ้าเป็นคฤหัสถ์ท่านไม่ทำบาป ด้วยกาย ด้วยวาจา และด้วยใจ พูดง่าย ๆ ก็คือ ท่านไม่ทำบาปทั้งในที่ลับและ**ในที่แจ้ง มีหิริและโอตตัปปะ ความละอายต่อบาป ความสดุ้งกลัวต่อสิ่งที่เป็นบาป ทางกาย ทางวาจา และทางใจ** จึงว่าท่านไม่เห็นขันธ์โดยเป็นตน ไม่เห็นตนโดยเป็นขันธ์ ไม่เห็นขันธ์มีในตน ไม่เห็นตนมีในขันธ์ ท่านเห็นกรรมเป็นตน เห็นตนเป็นกรรม เห็นกรรมมีในตน เห็นตนมีในกรรมอยู่ ยังแก้ไม่ตก ยังปลดเปลื้องออกไม่หมด

กัมมวัฏฏ์ กิเลสวัฏฏ์ ซึ่งเป็นตัวเหตุ ตัวปัจจัย ในสัตว์ทั้งหลาย เที่ยวเกิดแก่ เจ็บ ตาย ส่วนที่ท่านพระโสดาบันละยังไม่ได้ ยังแต่กิเลสอย่างกลางและอย่างละเอียดเท่านั้น นี้สักกายทิฏฐิท่านไม่เห็นกายโดยเป็นตน ไม่เห็นตนโดยเป็นกาย ไม่เห็นกายมีในตน ไม่เห็นตนมีในกาย แม้เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ก็เช่นเดียวกัน **เพราะท่านพิจารณารู้ด้วยปัญญาตามเป็นจริงแล้วตามหลักสัจจธรรมแล้วว่า ขันธ์ทั้ง 5 นี้ท่านได้ยกขึ้น** พิจารณารู้เห็นตามเป็นจริงว่ามันเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เกิดขึ้นในเบื้องต้นแปรปรวนในท่ามกลาง **ดังทำลายและฉิบหายในที่สุด มันเป็นทุกข์อยู่เป็นนิจ มันเป็นอนัตตาคือ เป็นของมิใช่ของตน ใช่ของตน ใช่ของแห่งตน ใช่สัตว์ ใช่บุคคล ใช่ตัวตนเราเขา เพราะเป็นสิ่งที่ไม่เป็นไปตามความปรารถนาของใคร ๆ** ท่านละได้ไม่ถือเป็นปลิโพธกังวล ในขันธ์ 5 นี้ ปล่อยให้เป็นไปตามสภาพของเขา ของมันเอง นี้สักกายทิฏฐิ

วิจิกิจฉา ท่านไม่มีความสงสัยในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ในศีลคือ ข้อวัตรปฏิบัติของตน วิจิกิจฉานี้ท่านย่อมข้ามทิฏฐิทั้ง 2 ได้

ทิฏฐิทั้งสองนั้นคืออะไร คือ

อุจเฉททิฏฐิ หนึ่ง ทิฏฐิอันนี้เห็นว่าตายแล้วสูญ ไม่มีอะไรไปเกิดอีกที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ก็เพียงธาตุ 4 ดิน น้ำ ไฟ ลม ประชุมกัน เมื่อถึงคราวก็แตกสลายกันไปเท่านั้น แล้วก็ไม่มีอะไรจุติแปรผันให้ไปเกิดอีกต่อไปในภพต่าง ๆ นี้ เรียกว่าอุจเฉททิฏฐิ ปฏิเสธการเกิด

สัสสตทิฏฐิ ความเห็นดิ่งลงไปว่า สัตว์ทั้งหลายตายแล้วต้องเกิดอีก เคยเกิดเป็นอะไรก็เกิดเป็นอันนั้น เช่นมนุษย์เรา ตายจากความเป็นมนุษย์แล้ว ตายแล้วก็ต้องมาเป็นมนุษย์อีก และเคยเกิดเป็นอะไรก็เกิดเป็นอันนั้นไม่ยักย้ายเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างอื่นเลย เกิดมาเคยเป็นคนทุกข์เช่นมนุษย์ผู้เกิดมาในชีวิตนี้เป็นคนทุกข์ยากลำบากแม้จะทำคุณงามความดีประเภทไหน ๆ ก็ไม่เลื่อนฐานะของตนให้ดีได้ แล้วตายไปในขณะที่ตนยังอยู่ในขณะที่ทุกข์ยากลำบาก เกิดในชาติหลังอีก ชาติหน้าอีก ก็มาเกิดอยู่ในฐานะอันเก่าไม่มีการเลื่อนฐานะ สัสสตทิฏฐิความเห็นว่า ตายแล้วเกิดอีกเคยเกิดเป็นอะไรก็เกิดเป็นอันนั้น ไม่เปลี่ยนแปลงยักย้ายไปเป็นอย่างอื่นเลย

ทิฏฐิทั้งสองนี้สรุปแล้วเป็นทิฏฐิที่ปฏิเสธผลของกรรม ในทางพระพุทธศาสนาไม่ปฏิเสธผลของกรรม และไม่ปฏิเสธการเกิด การดับของสัตว์ทั้งหลาย ทางพุทธศาสนาเห็นว่า ตายแล้วมีการเกิดอีกอยู่ ถ้ามีเหตุและมีปัจจัย เว้นเสียแต่หมดเหตุหมดปัจจัยคือหมดตัวสมุทัย ตัณหา ความอยากนี้หมดแล้วจึงไม่มีการท่องเที่ยวเกิดอีก ถ้ายังมีตัวเหตุตัวปัจจัย คือตัวตัณหา ตัวสมุทัย ความอยากมีอยู่ จำเป็นสัตว์ทั้งหลายต้องท่องเที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย อีก แต่สัตว์ทั้งหลายที่ท่องเที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย นั้น จะไปสู่สุคติหรือทุคตินั้นก็ย่อมเป็นไปตามอำนาจของกรรมคือ ตัวเหตุ ตัวปัจจัยที่ตนได้บำเพ็ญไว้ทางพระพุทธศาสนาพิจารณารู้เห็นตามเป็นจริง อันสัตว์ทั้งหลายที่ท่องเที่ยวเกิด แก่ เจ็บ ตาย ได้สุข ได้ทุกข์อย่างไร ย่อมเป็นไปตามผลของกรรมที่ได้บำเพ็ญไว้ *ยं กมฺมं วิภชฺชติ กรรมนั้นย่อมจำแนกแจกสัตว์ให้เป็นไปต่าง ๆ นานา* **จะเป็นผู้เลว ผู้ชั่ว ผู้ดี ผู้ประเสริฐ เพราะชาติ เพราะตระกูลของตนก็หาไม่ แต่จะเป็นผู้ดี ผู้เลว ผู้ประเสริฐ ผู้ชั่ว เพราะกรรมคือการกระทำของตน** กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม กรรมทางกาย กรรมทางวาจา กรรมทางใจนั้น นั่นเอง

นี่จึงว่า วิจิกิจฉา ท่านพระโสดาบันท่านไม่สงสัยในเรื่องของกรรมแล้วย่อมข้ามทิฏฐิทั้งสองคือ อุจเฉททิฏฐิที่เห็นว่าตายแล้วสูญ ไม่มีอะไรไปเกิดอีก สัสสตทิฏฐิที่เห็นว่า ตายแล้วเกิดอีก เคยเกิดเป็นอะไรก็เกิดเป็นนั้น ทิฏฐิทั้งสองปฏิเสธผลของกรรม ส่วนท่านพระโสดาบันนั้นท่านไม่ปฏิเสธผลของกรรมเลย เมื่อสัตว์นั้นยังมีกัมมวัฏฏ กิเลสวัฏฏ อยู่เป็นตัวเหตุตัวปัจจัยอยู่ จำเป็นต้องท่องเที่ยวเกิด แก่ เจ็บ ตายไปตามกำเนิด 4 คติ 5 ภพทั้ง 3 วิญญาณฐิติ 7 สัตตาวาส 9 อยู่อย่างนั้น มันเป็นอย่างนี้

สีลัพพตปรามาส ท่านเป็นผู้ไม่ลูบคลำ ไม่เป็นคนมีนิสัยโอ้เอ้ ลังเล ไม่ลูบคลำในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ไม่ลูบคลำในศีล สมาธิ และปัญญา ท่านรู้ชัดว่า ศีล สมาธิ ปัญญา นี่แหละ คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอัน เป็นที่ดับทุกข์ และท่านก็ไม่มีความลูบคลำและสงสัยในตัวเหตุ ตัวปัจจัย ตัวเหตุ ตัวปัจจัยนี่แหละเป็นตัว สมุทัย พัดสัตว์ทั้งหลายเป็นตัวกระแสเหมือนกระแสน้ำที่ไหลเชี่ยวพัดสิ่งต่าง ๆ ลงไปสู่มหาสมุทรทะเลหลวง

ตัวสมุทัย คือตัณหานี้เป็นกระแสพัดสัตว์ทั้งหลายให้เกิด แก่ เจ็บ ตาย ในกำเนิด 4 คติ 5 ในภพทั้ง 3 ในวิญญาณฐิติ 7 ในสัตตาวาส 9 ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไปไม่มีที่สิ้นสุด เพราะเหตุแห่งตัณหาซึ่งเป็นตัวกระแส ความไม่รู้ตัวนี้ท่านก็เรียกว่า อวิชชา เป็นผู้หลง ผู้มืด เท่านั้น ท่านรู้ดีตัวกระแส

ภวังค์ คือ ภพ กระแสของภพคือตัวตัณหาความอยากนี้ นี่เป็นตัวกระแสของภวังค์ คือเป็นตัวกระแสของภพพัดสัตว์ทั้งหลายให้เกิดอยู่ในภพน้อยภพใหญ่ ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไป เมื่อท่านรู้ตัวนี้ท่านจึงพยายามมาทำตัวนี้แหละ ตัวกระแสของภพของภวังค์คือตัณหา ตัวสมุทัยนี้ให้สิ้นไปให้ดับไปเท่าที่ปัญญาของท่านจะมีกำลังสามารถดับได้ แต่ส่วนที่หยาบ ๆ ท่านละได้ดับได้แล้ว ไม่กลับคืนขึ้นมาอีก ส่วนที่หยาบอันเป็นเหตุให้ตกอบายภูมินั้น อันเป็นเหตุให้ทำบาปทางกาย ทางวาจา และทางใจนั้น ยังแต่ส่วนที่กลางและละเอียดเพราะปัญญาของท่านพระโสดาบันยังอ่อนอยู่ และท่านก็พยายามทำส่วนที่ยังเหลืออยู่ อย่างกลาง อย่างละเอียดนั้นให้อ่อนกำลังลงไปตามลำดับ ๆ

ท่านบำเพ็ญเชื่อมั่นในศีล ในสมาธิ และปัญญา ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา นี่แลเป็นธรรมเครื่องระงับตัวเหตุตัวปัจจัยให้สิ้น ให้ดับไป ท่านจึงเป็นผู้ตั้งอยู่ในศีล รักษาศีลให้บริสุทธิ์ ใจของท่านมั่นไม่หวั่นไหว ปัญญาของท่านก็รอบรู้อยู่อย่างนั้น มันเป็นอย่างนี้ นี่สีลัพพตปรามาส ดังนี้

เมื่อท่านละสังโยชน์ 3 ได้แล้ว นั่นแหละท่านเป็นผู้ได้*อจลศรัทธา* ความเชื่อ ความเลื่อมใส ในพระรัตน-

ตรัยในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ และในศีลข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ เป็นผู้เชื่อมต่อกรรมและผลของกรรมและท่านก็หยั่งรู้หยั่งเห็นว่าแท้ที่จริงสัตว์ทั้งหลายที่จะท่องเที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย ไปในกำเนิด 4 คติ 5 ในภพทั้ง 3 ในวิญญาณฐิติ 7 ในสัตตาวาส 9 ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไปนั้น ก็ไม่มีอะไรท่องเที่ยวเกิดมีรูปกับนาม คือขันธ์ 5 นี้เท่านั้น รูปกับนามคือขันธ์ 5 นี้ ที่จะท่องเที่ยวไปเกิดในกำเนิด ในภพต่าง ๆ นั้น ไม่มีที่สิ้นสุดก็เพราะอาศัยเหตุและปัจจัย **คือตัวกัมมวัฏฏ** กิเลสวัฏฏ ได้แก่ ตัวสมุทัย คือตัณหาความอยากนี้นี่เอง ท่านจึงชี้หน้าตาของตัณหานี้ว่า *ยายๆ ตณฺหา* ตัณหาคือความอยากนี้ใดนี่แหละ *โปโนพฺภวิกา* **เป็นเหตุให้เกิดภพอีก** เป็นกระแสพัดสัตว์ทั้งหลายให้เกิดภพอีกต่อไป *นนฺทิ* คือความยินดี *ราค* คือความกำหนัด *ตตฺตร ตตฺตราภินนฺทินี* **คือความเพลิดเพลินลุ่มหลง ฟุ้งเฟ้อเห่อเหิม ตามความรัก ตามความกำหนัด ตามความยินดีของ** ตนที่มีอยู่ กล่าวคือ ความใคร่ ความอยากในกามารมณ์ ความทะเยอทะยานอยากเป็นโน่นเป็นนี่ให้ยิ่งขึ้นไป ความ **ไม่อยากมี ไม่อยากเป็นในสิ่งที่ตนไม่ชอบ ไม่พอใจ ไม่รัก ไม่กำหนัด นี่เป็นตัวตัณหา**

ความไม่รู้ตัวนี้ก็เรียกว่า อวิชชา เมื่อไม่รู้มันก็เป็นอวิชชา เป็นปัจจยาการ เป็นอาการอันสืบเนื่องของทุกข์ทั้งหลายติดต่อหน่อเนื่องกันไปไม่มีที่สิ้นสุดหาที่หยุดที่ยั้งไม่ได้เท่านั้น

ถ้ารู้ตัวนี้แล้วก็เป็นวิชชา มันก็ไม่เป็น ปัจจยาการ ไม่เป็นอาการสืบเนื่องแห่งทุกข์เท่านั้นเอง มันเป็นอย่างนี้

นี้ท่านรู้ได้ ว่าตัวเหตุตัวปัจจัยนี้แหละคือ ตัวกิเลส*ตัณหาความอยากนี้แหละเป็นตัวเหตุ ตัวปัจจัย ให้สัตว์ทั้งหลายเที่ยวเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่มีที่สิ้นสุด* อันรูปนามคือขันธ์ 5 นี้ ที่จะท่องเที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย ในอดีตที่ล่วงแล้วก็ดี ในอนาคตข้างหน้าก็ดีและในปัจจุบันอยู่เดี๋ยวนี้ก็ดี ไม่แล้วไม่เล่า เกิด ๆ ตาย ๆ ตาย ๆ เกิด ๆ ก็เพราะเหตุแห่งกิเลสตัณหา คือตัวสมุทัยนี่เอง มันเป็นอย่างนี้

แม้สัตว์ทั้งหลายที่จะเกิดในอบายภูมิทั้ง 4 คือ นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน ก็ดี เกิดเป็นมนุษย์ทุกชาติ ทุกภาษา ทุกศาสนา ก็ดี เกิดเป็นพวกเทพเจ้า ก็ดี เกิดเป็นพระอินทร์ พระพรหม พระอิศวร พระ-นารายณ์ ท้าวมหาพรหม ก็ดี แต่รูปนามที่จะท่องเที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย นั้นก็เพราะอาศัยตัวเหตุ ตัวปัจจัย คือตัวสมุทัย ตัณหา ความอยาก นี้เป็นตัวเหตุ ตัวปัจจัย **นี่ท่านรู้ได้**

ท่านพระโสดาบันท่านจึงพยายามละตัวนี้ให้หมดให้สิ้น ท่านไม่สงสัยที่อื่นท่านพยายามละตัวนี้ท่านจับจุดได้แล้ว จับจุดของต้นวัฏฏะ นี่จับจุดของมูลตันตรัย คำว่า มูลตันตรัยคือ เป็นมูลของไตรวัฏฏ ท่านจับจุดได้

มูลตันตรัย นี้คืออะไร คือตัวตัณหาความอยากนี้ท่านจับจุดได้ จับถูกที่ เห็นถูกที่ แล้วท่านก็พยายามที่จะละ จะวาง จะสลัด ตามสติปัญญาของท่านจนกว่าจะหมดจะสิ้นไปนั้นนั่นเอง จึงว่าท่านไม่เห็นขันธ์โดยเป็นตน ไม่เห็นตนโดยเป็นขันธ์ ไม่เห็นขันธ์มีในตน ไม่เห็นตนมีในขันธ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ท่านเห็นอะไร ยังเห็นกรรม กรรมกิเลส กัมมวัฏฏ คือเห็นตัวเหตุ ตัวปัจจัย ที่ยังเกี่ยวพันอยู่ด้วยตน ยังชำระไม่หมดดังนี้จึงว่าท่านเป็นผู้ข้ามสังโยชน์ 3 ได้ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส มันเป็นอย่างนี้ สัตว์หรือบุคคลผู้ยังข้ามสังโยชน์ 3 ไม่ได้ ก็ยังมีคติเป็น 2 คืออาจจะไปสุคติ และทุคติ ตามกฎของกรรมนั้นนั่นเอง เมื่อข้ามสังโยชน์ 3 ไม่ได้ก็เป็นผู้หลง ย่อมไปยึดถือในขันธ์ว่าเป็นตน เป็นของตน เป็นของแห่งตน เมื่อยึดถือในขันธ์มันก็ทำบาปทางกาย ทางวาจา และทางใจอย่างหยาบ ๆ ได้ ก็เป็นเหตุให้ตกนรกเพราะไม่เห็นตัวเหตุ ตัวปัจจัย เหตุที่ไม่เห็นก็เพราะเป็นผู้ไปยึดถือในขันธ์

เหตุที่ยึดถือขันธ์ก็เพราะไม่เห็นว่าขันธ์นี้เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มันเลยปกปิดตัวเหตุ ตัวปัจจัยเสียเลยเป็นอวิชชา จึงทำบาปทำกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา และด้วยใจ อย่างนี้จึงเป็นเหตุให้ตกอบายภูมิ 4 คือ นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน พ้นไม่ได้ ไม่เหมือนท่านพระโสดาบัน ท่านพระโสดาบันท่านได้เพิกสัญญาเพื่อท่านในเรื่องขันธ์ออกได้ เห็นชัดว่าขันธ์ไม่เป็นตน ตนไม่เป็นขันธ์ ขันธ์ไม่มีในตน ตนไม่มีในขันธ์ และท่านก็เห็นตัวเหตุ ตัวปัจจัย จึงว่าผู้เดินตามอริยมรรคปฏิปทา ทางสายกลางคือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์นี้ ท่านจึงเห็นขันธ์ว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือเห็นขันธ์ทั้ง 5 นี้มิใช่ตน มิใช่ของตน มิใช่ของแห่งตน เมื่อท่านเดินตามอริยมรรคปฏิปทา ศีล สมาธิ ปัญญา ของท่านเกิดมีขึ้นแล้วก็รู้เห็นในเบญจขันธ์ตามเป็นจริงว่าขันธ์มิใช่ตน ตนมิใช่ขันธ์ ขันธ์ไม่มีในตน ตนไม่มีในขันธ์ เพิกอุปาทานสัญญากิเลสอย่างหยาบ ๆ ออกได้ ที่ถือว่าขันธ์เป็นตน ตนเป็นขันธ์ ขันธ์มีในตน ตนมีในขันธ์ เมื่อเพิกอุปาทาน ความยึดมั่น ถือมั่น ในขันธ์ออกได้แล้วก็เห็นขันธ์ภายในคือ ขันธ์ทุคติ ได้แก่ กิเลสขันธ์ ที่เป็นเหตุให้ทำบาป ทำอกุศลอย่างหยาบ ๆ คือความโลภ ความโกรธ ความหลง มานะ ทิฏฐิ ด้วยสติปัญญาคือด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา ฉะนั้นศีล สมาธิ ปัญญา นี้ท่านจึงว่า *สจฺฉิกา ตพฺพนฺติเม* เป็นของควรทำให้แจ้งคือ ให้เจริญให้มากนั่นเอง ที่จะทำให้แจ้งได้ต้องเจริญให้มาก พิจารณาให้มาก อบรมให้มากในศีล สมาธิ ปัญญา นี้ ก็รู้เรื่องกันเท่านั้น เรื่องทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ธรรมเป็นที่ดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ รู้ว่าขันธ์ไม่ใช่ตน ตนไม่ใช่ขันธ์ ขันธ์ไม่มีในตน ตนไม่มีในขันธ์เท่านั้น รู้ตัวเหตุ ตัวปัจจัย คือตัวกรรมกิเลส เมื่อท่านรู้ตัวกรรมกิเลส คือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ อันเป็นฝ่ายข้างอกุศล ท่านก็ละกิเลสอย่างหยาบอันเป็นเหตุให้ทำบาปด้วยกาย ด้วยวาจา และด้วยใจ ฉะนั้นท่านพระอริยสาวกท่านจึงเป็นผู้เชื่อต่อกรรมและผลของกรรมอย่างนี้ ไม่ปฏิเสธการเกิดของสัตว์ทั้งหลายผู้ยังมีกรรมอยู่ เมื่อท่านเป็นผู้เชื่อต่อกรรมและผลของกรรมอย่างนั้นท่านก็เป็นผู้ปรารภดี ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติเพื่อพ้นไปจากกรรมกิเลส เบื้องหน้าจะตายเพราะกายแตกท่านก็เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ และอริยสาวกผู้เชื่อต่อกรรมและผลของกรรมอย่างนี้ ท่านย่อมเป็นผู้ละกรรมกิเลสเครื่องเศร้าหมอง 4 อย่างได้

*กรรมกิเลส เครื่องเศร้าหมอง 4 อย่าง*นั้นคือ ท่านเว้นขาดฆ่าสัตว์ เว้นลักทรัพย์ เว้นประพฤติผิดมิจฉากาม เว้นพูดปด เว้นพูดส่อเสียด เว้นพูดคำหยาบ เว้นพูดคำเพ้อเจ้อเหลวไหล มีกรรมกิเลสเครื่องเศร้าหมอง 4 อันเป็นของที่หยาบ ๆ ให้ทำบาปด้วยกาย ด้วยวาจา ส่วนกรรมกิเลสที่เป็นบาปหยาบ ๆ ให้ทำบาปทางใจ ด้วยใจนั้นคือ เป็นผู้มีใจประกอบไปด้วยอคติ 4 เพราะอคติทั้ง 4 นี้ เป็นสิ่งที่เป็นบาป

อคติ แปลว่า ความลำเอียง จึงจัดเป็นสิ่งที่เป็นบาปทางใจ อคติคือกรรมที่เป็นบาปทั้ง 4 นี้ ท่านพระโสดาบันท่านไม่ลุอำนาจแห่งอคติที่เป็นบาปทั้ง 4 ประการ คือท่านไม่ลุอำนาจด้วยความพอใจ ไม่ลุอำนาจด้วยความโกรธเคือง ไม่ลุอำนาจด้วยความหลง ไม่ลุอำนาจด้วยความกลัวดังนี้ เพราะบาปทางใจก็คือ อคติ 4 ได้แก่ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติ

ถ้าผู้ยังมีอคติทั้ง 4 ประพฤติตามอคติทั้ง 4 อยู่ ผู้นั้นเป็นคนไม่ตรงต่อมัชฌิมาปฏิปทา เป็นคนคดในข้องอในกระดูก เดินทางไม่ตรง มีรักบ้าง ชังบ้าง อยู่อย่างนั้น

ส่วนอริยสาวกท่านรู้ว่า กรรมกิเลสอันเป็นบาป 4 อย่างเหล่านี้คือ ฉันทะ ความพอใจ ไม่ลุอำนาจ แห่ง

ความพอใจ ไม่ลุอำนาจแห่งความโกรธเคือง ไม่ลุอำนาจแห่งความหลง ไม่ลุอำนาจแห่งความกลัว ท่านย่อมเป็นผู้ตั้งอยู่ในศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นเครื่องสำรวมระวัง พยายามปรารภความเพียรชำระสิ่งที่เป็นบาปเหล่านี้คือ ฉันทะความพอใจ โทสะความโกรธ โมหะความหลง และความกลัว ซึ่งมิให้ครอบงำใจของท่าน ท่านได้*ตั้งความเพียรทั้ง 4 ประการไว้ คือ*

ปหานปธาน เพียรประหารบาปที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไปหรือให้เสื่อมไป ให้เบาบางไปจนกว่าจะหมดจะสิ้นด้วยความพอใจ ด้วยความพยายาม ด้วยปรารภความเพียร ด้วยเป็นผู้มีสติปัญญาประคองไว้ที่ใจ

สังวรปธาน เพียรระวังบาปที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้นด้วยความพอใจ ด้วยความพยายาม ด้วยปรารภความเพียร ด้วยเป็นผู้มีสติปัญญาประคองตั้งไว้ที่ใจ

ภาวนาปธาน เพียรบำเพ็ญบุญกุศล คือ ศีล สมาธิ ซึ่งเป็นเครื่องชำระกรรมกิเลสเครื่องเศร้าหมองออกจากใจของตนด้วยความพอใจ ด้วยความพยายาม ด้วยปรารภความเพียร ด้วยเป็นผู้มีสติปัญญาประคองไว้ที่ใจ

อนุรักขนาปธาน เพียรรักษาบุญกุศล คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญยิ่งไพบูลย์ เต็มเปี่ยมแห่งศีล สมาธิ ปัญญา นั้นด้วยความพอใจ ด้วยความพยายาม ด้วยปรารภความเพียร ด้วยเป็นผู้มีสติปัญญาประคองตั้งไว้ที่ใจนี้ กายท่านก็มีความเพียร ปรารภด้วยสติปัญญา ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วาจาก็ประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ใจก็ประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ท่านจึงไม่ทำบาปในที่ 4 สถาน รู้สึกตัวอยู่ ตื่นตัวอยู่ คือไม่ลุอำนาจแห่งความพอใจตามกิเลส ไม่ลุอำนาจแห่งความโกรธเคือง ไม่ลุอำนาจแห่งความหลง ไม่ลุอำนาจแห่งความกลัว

กรรม 4 อย่าง กรรมอันเป็นบาป 4 อย่างนี้ พระอริยเจ้าผู้เชื่อต่อกรรมและผลของกรรม ท่านละได้แล้ว และท่านก็ไม่เสพ*เหตุเครื่องฉิบหายแห่งโภคสมบัติ* อีก 6 อย่าง คือ

1) ท่านไม่ดื่มน้ำเมา คือเหล้าและน้ำดอง อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทเนือง ๆ เป็นเหตุฉิบหายแห่งโภคสมบัติ

2) ท่านไม่เที่ยวกลางคืน ในตรอกมืดให้ผิดเวลาเนือง ๆ เป็นเหตุฉิบหายแห่งโภคสมบัติอย่างหนึ่ง

3) ท่านไม่เที่ยวดูการเล่น เป็นเหตุฉิบหายแห่งโภคสมบัติอย่างหนึ่ง

4) ท่านไม่ประกอบการเล่นพนัน อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทเนือง ๆ เป็นเหตุฉิบหายแห่งโภคสมบัติอย่างหนึ่ง

5) ท่านไม่คบคนชั่วเป็นมิตร เป็นเหตุฉิบหายแห่งโภคสมบัติอย่างหนึ่ง

6) ท่านไม่ประกอบไว้ซึ่งความเป็นคนเกียจคร้านเนือง ๆ เป็นเหตุฉิบหายแห่งโภคสมบัติอย่างหนึ่ง

เหตุฉิบหายแห่งโภคสมบัติ 6 อย่างนี้ อริยะ ท่านอริยะผู้เชื่อต่อกรรมและผลของกรรม ท่านละได้แล้วถึงแม้ท่านอยู่ครองฆราวาส ท่านก็เคารพซึ่งกันและกัน มีเว้นจากการคบคนชั่วเป็นมิตร คบแต่บุคคลที่ดีเป็นมิตรเป็นเพื่อน ท่านครอบครองฆราวาสอยู่ก็เป็นผู้หมั่นขยันในกิจการงานที่ปราศจากโทษ ประคองชีวิตของตนให้

เป็นสัมมาอาชีพคือเลือกชีวิตในทางที่ชอบ ประกอบตนในทางที่ดีที่งามไปตามศีลธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะท่านเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย ในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และในกรรม ในศีลแล้วแม้ท่านจะมีชีวิตอาชีพอยู่กับฆราวาสท่านก็อยู่ด้วยสันติคือความสงบสุข ไม่มีกิเลสเครื่องหยาบ ๆ ทะเลาะเบาะแว้งกันอย่างท่านแสดงว่า พระอริยะนั้นท่านย่อม **ตั้งอยู่ใน *สังคหวัตถุธรรม 4 ประการ* คือ**

ทาน การให้ หนึ่ง
ปิยวาจา วาจาอันไพเราะ หนึ่ง
อัตถจริยา ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์แก่โลก หนึ่ง
สมานัตตตา ความมีตนเสมอในบุคคลนั้น ๆ ในธรรมนั้น ๆ ไม่เป็นผู้ถือตัว หนึ่ง

ดังที่ท่านแสดงไว้ในทิศ 6 นั้นเอง

อาจารย์กับศิษย์ก็เคารพบำรุงซึ่งกันและกัน
มารดาบิดากับบุตร ก็เคารพบำรุงซึ่งกันและกัน
สามีภรรยาก็สงเคราะห์บำรุงซึ่งกันและกัน
เพื่อนกับมิตร ก็บำรุงสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน
นายกับบ่าว ก็บำรุงสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน
สมณพราหมณ์กับกุลบุตร คืออุบาสกอุบาสิกา ก็บำรุงสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน

ตามหลักธรรมของอริยะนั้นนั่นเอง ไม่มีการยื้อแย่งแข่งดีชิ้เด่นอะไรกัน ไม่เกิดการทะเลาะเบาะแว้งอะไรกัน ท่านไม่ประพฤติตามอำนาจของกิเลส ไม่ลุอำนาจแห่งความพอใจ ตามกิเลส ไม่ลุอำนาจแห่งความโกรธเคืองตามกิเลส ไม่ลุอำนาจแห่งความหลงของกิเลส ไม่ลุอำนาจแห่งความกลัวของกิเลส ท่านอริยะย่อมอยู่เป็นสุข ๆ **ท่านมีคุณธรรมเป็นที่พึ่งเห็นกรรมดีกรรมชั่วแล้วท่านจะอยู่ที่ไหนก็มีแต่ความสุขความเจริญ เบื้องหน้าจะตาย** เพราะกายแตก ท่านก็เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ นี้สำหรับท่านผู้ละสังโยชน์ 3 ได้

สักกายทิฏฐิ ไม่เห็นกายเป็นตน ไม่เห็นตนเป็นกาย ไม่เห็นกายมีในตน ไม่เห็นตนมีในกาย เหล่านี้เป็นต้น ในเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณก็เหมือนกัน

วิจิกิจฉา ท่านข้ามทิฏฐิทั้ง 2 ได้แล้ว เชื่อต่อกรรมและผลของกรรม

สีลัพพตปรามาส ท่านเป็นผู้ไม่ถอยหลังมีแต่เจริญก้าวหน้าไปจนถึงที่สุด เพราะท่านพิจารณาเห็นแล้ว เห็นในสัจจธรรมตามเป็นจริงแล้วว่า นี่ทุกข์ นี่เหตุให้เกิดทุกข์ นี่คือธรรมเป็นที่ดับทุกข์ นี่คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ว่านี่ทุกข์ คือความ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์คืออะไร ตัวกรรมกิเลสเครื่องเศร้าหมอง คือตัวตัณหา คือตัวกิเลสตัณหานี่เองเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ถ้ามีตัวนี้แล้วก็เกิดทะเลาะเบาะแว้งแตกแยกสามัคคีกัน ยื้อแย่งแข่งดีชิ้เด่นกันขึ้นเท่านั้น กิเลสนี้เป็นของไม่ควรไว้เนื้อเชื่อใจ แม้จะตกอยู่ในสังคมไหนก็ทำให้สังคมนั้นแตกร้าวสามัคคีกันเลย เกิดทะเลาะเบาะแว้งกันเลย ถ้าผู้ไม่เห็นโทษของกิเลสแล้วก็ไม่ได้รับสุข ฉะนั้น พระอริยเจ้าท่านผู้เห็นโทษของกิเลส ท่านจึงละกิเลส มันเป็นยังงั้น

กิเลสนี้ถ้าละไม่ได้ เพราะกิเลสเป็นเครื่องเศร้าหมองและเป็นของร้อน ถ้ามีมากก็ร้อนมากเศร้าหมองมาก มีน้อยก็ร้อนน้อยไม่มีเสียเลยมันก็ไม่ร้อนและก็ไม่เศร้าหมอง

ดังนั้นนี่แหละท่านอริยะ ท่านพิจารณาขันธ์ทั้ง 5 นี้ให้เห็นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ท่านจึงมีความเห็นว่าขันธ์ไม่เป็นตน ตนไม่เป็นขันธ์ ขันธ์ไม่มีในตน ตนไม่มีในขันธ์ เมื่อเห็นว่าขันธ์เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาอย่างนี้ก็เห็นกิเลสขันธ์ภายใน

เมื่อเห็นกิเลสขันธ์แล้ว ซึ่งเป็นตัวเหตุ ตัวปัจจัย ท่านก็ละกิเลสขันธ์อย่างหยาบอันเป็นเหตุให้ทำบาปด้วยกาย **ด้วยวาจา และด้วยใจ และท่านก็เห็นชัดว่า กิเลสขันธ์ภายในนี่แลเป็นตัวเหตุ ตัวปัจจัย ให้สัตว์ทั้งหลาย** ทำบาปทำกรรม และให้สัตว์ทั้งหลายท่องเที่ยวเกิด แก่ เจ็บ ตาย ในภพต่าง ๆ ไม่มีที่สิ้นสุด ถ้าไม่เห็นขันธ์ภายนอกเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วจักไม่เห็นขันธ์ภายใน

ฉะนั้น ท่านจึงตรัสว่า *ผู้จะละกิเลสหรือผู้จะรู้หน้าตาของกิเลสว่าเป็นตัวเหตุ ตัวปัจจัยให้เกิดทุกข์ ให้พิจารณาขันธ์ทั้ง 5 นี้* ด้วยความมีสติปัญญาให้เห็นขันธ์ 5 นี้เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จึงจะเห็นกิเลสวัฏฏ เมื่อผู้จะดับเสียซึ่งทุกข์ ก็ให้ละเสียซึ่งตัณหา หรือดับเสียซึ่งตัณหา ซึ่งเป็นตัวสมุทัย เป็นตัวเหตุให้เกิดทุกข์ ถ้าไม่เห็น ไม่พิจารณาเห็นขันธ์ 5 นี้เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วจักไม่เห็นกิเลสซึ่งเป็นตัวอุปาทานที่ยึดขันธ์ 5 ว่าเป็นตน เป็นของตน เป็นของแห่งตน เพราะขันธ์ 5 เบญจขันธ์นี้ทับกิเลสขันธ์อยู่ เมื่อเบญจขันธ์ทับกิเลสขันธ์ กิเลสขันธ์ก็ทับเบญจขันธ์อยู่อย่างนี้ ต่างอันต่างทับกันสลับซับซ้อนกันอยู่ แล้วจึงถือว่าขันธ์เป็นเรา **เราเป็นขันธ์ ขันเป็นตัวเป็นตนของเรา มันเป็นอย่างนี้ ฉะนั้นการปฏิบัติที่จะให้รู้ว่าขันธ์ทั้ง 5 นี่ เป็นอนัจจัง** ทุกขัง อนัตตา ต้องเดินตามอริยมรรคปฏิปทา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา จึงจะรู้ได้ ยกปัญญาอริยมรรค ก็คือตัวปัญญา ศีล สมาธิ ก็คือตัวปัญญานั่นเอง อริยมรรคคือปัญญา มรรค แปลว่า ปัญญา หนทาง

มาพิจารณาขันธ์ทั้ง 5 นี้ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ให้เห็นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา โดย **แจ้งชัดจึงจะเห็น *ขันธุปทิ* คือกิเลสขันธ์ภายใน อันอยู่ที่ใจของเรา ขันธุปทิ คือกิเลสขันธ์นี่เองเป็นเครื่องร้อย** รัดใจของเราให้ยึดมั่นถือมั่นในขันธ์ทั้ง 5 ว่า เป็นตน เป็นของตน เป็นของแห่งตน เพราะขาดสติปัญญา เพราะตนไม่ดำเนินไปตามอริยมรรคปฏิปทาคือ ศีล สมาธิ ปัญญา จึงไม่เห็นชัดในขันธ์ทั้ง 5 นี้ เมื่อไม่เห็นชัดในขันธ์ทั้ง 5 นี้ ว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วมันก็ข้ามสังโยชน์ 3 ไม่ได้ เมื่อข้ามสังโยชน์ 3 ไม่ได้ ก็ตกอยู่ในคติทั้ง 2 คือ ทุคติ และสุคติ ผลที่สุดก็แล้วแต่กรรมของตนนั้นนั่นเอง ผู้ที่จะรู้เห็นกิเลสอย่างหยาบ ๆ ได้ ก็ต้องมาพิจารณาเบญจขันธ์นี้ให้เห็นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาก่อน จึงจะเห็นกิเลสอย่างหยาบ ๆ ให้ทำบาปทำกรรม **อย่างหยาบ ๆ ได้ ดังท่านว่า *ผู้จะละกิเลสให้พิจารณาขันธ์* แต่ *ผู้จะดับทุกข์ให้ดับเสียซึ่งตัณหา* ดังนี้ ถ้าไม่** พิจารณาขันธ์ภายนอกให้รู้เห็นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาแล้ว ก็ไม่รู้ไม่เห็นขันธ์ภายใน คือกิเลสขันธ์นั่นเอง เพราะขันธ์ภายนอกปกปิดขันธ์ภายใน และขันธ์ภายในก็ปกปิดขันธ์ภายนอก จึงถือว่าเป็นตน เป็นของตน เป็นของแห่งตน ดังนี้ แล้วก็ไม่เห็นขันธ์ภายในเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ถ้าเห็นขันธ์ภายนอกเป็นอนิจจัง ทุกขัง **อนัตตา ก็จะเห็นขันธ์ภายในคือกิเลสขันธ์ภายในเป็นอนัจจัง ทุกขัง อนัตตา เช่นเดียวกัน**

จึงว่าท่านพระโสดาบันนั้น ท่านมีจักขุในตา มีปัญญาในใจอันปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน ได้เกิดขึ้นแล้วแก่ท่านรู้เห็นตามเป็นจริงว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งทั้งปวงนั้นมีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้

คำว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งทั้งปวงมีความดับเป็นธรรมดานั้นนั่นเองก็คือ ขันธ์ภายนอกและขันธ์ภายในนี่เอง ที่มันเป็นเหตุเป็นปัจจัยแก่กันและกันอยู่ ให้เกิดและให้ดับอยู่เป็นธรรมดา ท่านได้ยกขันธ์ภายนอก ขันธ์ภายในนี่ขึ้นสู่ไตรลักษณ์ให้เห็นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้ว คือให้เห็นเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ให้เห็นเป็นอนัตตาคือ ให้เห็นเป็นของมิใช่ตน ใช่ของตน ใช่ของแห่งตนแล้ว ท่านจึงว่าสิ่งเหล่านี้ย่อมมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา ท่านไม่ปฏิเสธการเกิดการดับ ถ้าหากสัตว์ทั้งหลายยังมีเหตุมีปัจจัยอยู่ ก็ต้องมีการเกิดการดับอยู่เป็นธรรมดาในกำเนิด 4 ในคติ 5 ในภพทั้ง 3 ในวิญญาณฐิติ 7 ในสัตตาวาส 9 อยู่เป็นธรรมดา ท่านไม่ปฏิเสธเลยทีเดียวเพราะว่า เหตุปัจจัยเหล่านี้เป็นสิ่งที่สืบเนื่องกันอยู่ ตัวกัมมวัฏฏ กิเลสวัฏฏ นี่เป็นตัวเหตุ ตัวปัจจัย คือตัวตัณหาสมุทัย ความอยากนี้นี่เอง ถ้าไม่รู้ตัวนี้ท่านก็เรียกว่าอวิชชา เป็นผู้หลง ความไม่รู้เป็นผู้หลงนี่แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สืบเนื่องติดต่อกันไปเหมือนสายโซ่ ดังที่ท่านแสดงไว้ใน ปัจจยาการ ว่า

อวิชชา	เป็นปัจจัยให้เกิด	สังขาร
สังขาร	เป็นปัจจัยให้เกิด	วิญญาณ คือปฏิสนธิวิญญาณที่จะถือเอาในกำเนิดในภพนั้นนั่นเอง
วิญญาณ	เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิด	นามและรูป
นามและรูป	เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิด	อายตนะ ทั้งภายในและภายนอก
อายตนะ	เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิด	ผัสสะ คือสิ่งที่มากระทบ
ผัสสะ	เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิด	เวทนา
เวทนา	เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิด	ตัณหา
ตัณหา	เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิด	อุปาทาน คือความยึดมั่น ถือมั่นว่านั้นเป็นเรา เราเป็นนั่นเป็นนี่ ว่านั้นเป็นตนของเรา ว่าขันธ์เป็นเรา เราเป็นขันธ์ ขันธ์เป็นตนของเรา อย่างนี้เป็นต้น
อุปาทาน	เป็นปัจจัยให้เกิด	ภพ คือความเจตนาที่หยั่งลงถือเอาในกำเนิดในภพต่าง ๆ
ภพ	เป็นปัจจัยให้เกิด	ชาติ
ชาติ	เป็นปัจจัยให้เกิด	ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความโศก ความเศร้า ความร้องไห้ ร่ำไร รำพัน ความทุกข์ ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ ความเสียใจ ความคับแค้นใจ เป็นต้น

ความทุกข์ทั้งหลายย่อมเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างนี้เป็นปัจจัยสืบเนื่องกัน ต่อหน่อเนื่องกันไม่มีที่สิ้นสุดดังนี้ ความไม่รู้เบญจขันธ์ตามความเป็นจริง คือไม่รู้เบญจขันธ์ว่า เป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตาแล้วก็เป็นปัจจัยให้เกิดกัมมวัฏฏ กิเลสวัฏฏ ความไม่รู้กิเลสวัฏฏอันนี้ว่าเป็นตัวเหตุ ตัวปัจจัยให้เกิดทุกข์ร่ำไป ก็เป็น

ปัจจัยให้เกิดนามและรูป คือขันธ์ 5 ต่อกันไป ต่างก็เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ดังนี้แล

จึงว่าผู้ไม่ข้ามพ้นสังโยชน์ 3 ได้ ไม่ผ่านสังโยชน์ 3 ไปได้ ย่อมไม่พ้นจากคติทั้ง 2 คือ สุคติ และทุคติ อยู่นั้นนั่นเอง มีการเกิดการดับอยู่ในทุคติ และสุคติ อยู่นั้นนั่นเอง *แม้จะบำเพ็ญบุญให้ทาน รักษาศีล ภาวนามากมายเท่าใด แต่ถ้าละสังโยชน์ 3 ไม่ได้ ก็ยังไม่พ้นคติทั้ง 2 อยู่นั่นเอง* ข้อนี้ยกตัวอย่างเช่น **พระเจ้าศรีธรรมา**โศกราชบพิตร พระเจ้าศรีธรรมาโศกราชเป็นผู้มีศรัทธาแก่กล้าในทางพระพุทธศาสนาบำเพ็ญทานในทางพระพุทธศาสนาหมดทรัพย์ 96 โกฏิ และพระองค์ก็เป็นผู้รักษาอุโบสถตามปักษ์ และก็ได้ยกสังคายนาในขั้นที่ 3 อีก จวนจะสิ้นพระชนม์พระองค์คิดโศกเศร้าในเรื่องที่ตนไม่ได้บำเพ็ญทานต่อหน้าต่อตา ก่อนสิ้นพระชนม์เกิดความขัดข้องหมองใจขึ้น **โกรธเคียดเดือดดาลให้อำมาตย์** ด้วยอกุศลกรรมอันนั้นแล เป็นอาสันกรรมมาตัดรอนท่าน **เมื่อท่านสิ้นชีวิตสิ้นพระชนม์ในขณะที่จิตเศร้าหมองและขัดข้องขุ่นมัวโกรธเคืองอยู่นั้น อาสันกรรมตัวนี้ได้นำท่านไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นงูเหลือมอยู่ฝั่งแม่น้ำอจิรวดี ภายหลังพระมหินทเถระมาทรมาน จึงได้พ้น**จากชาติกำเนิดเป็นสัตว์เดรัจฉานแล้วไปจุติเกิดเมืองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ภายหลังท่านได้พิจารณาเห็นว่า สมบัติของโลกีย์เป็นของไม่จีรังยั่งยืน อธิษฐานจิตมาเกิดในโลกมนุษย์ในสังกาทวีปตระกูลมหาเศรษฐี อายุ 7 ขวบ ท่านก็ได้บวชเป็นสามเณรบำเพ็ญสมถวิปัสสนาจนได้สำเร็จพระอรหันต์ เป็นพระมหาเถระชื่อว่ากุณฑลอุชุติสสเถระ ท่านเข้าสู่นิพพาน นี้เป็นตัวอย่างที่จิตยังไม่เที่ยง ตัดสังโยชน์ 3 ไม่ได้

อีกเรื่องหนึ่ง ผู้ท่านมีจิตเที่ยงตัดสังโยชน์ 3 ละสังโยชน์ 3 ได้ คือ พระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าพิมพิสาร**ได้สำเร็จโสดาบัน ท่านไม่เห็นขันธ์เป็นตน ไม่เห็นตนเป็นขันธ์ ไม่เห็นขันธ์มีในตนไม่เห็นตนมีในขันธ์ ท่านเชื่อ**ต่อกรรมท่านได้*อจลศรัทธา* ความเชื่อมั่นในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ในศีล ในธรรม แม้พระเจ้า**พิมพิสารจะถูกทรมาน กักขังไว้ในเรือนจำทุกข์แสนสาหัสก็ตามที แต่จิตใจของพระองค์นั้นหาทุกข์ไม่ มีจิตใจ**อันผ่องแผ้วอยู่ในพระรัตนตรัย เขากักขังไว้จนที่สุดได้เอามีดโกนมาแล่ฝ่าพระบาทของพระองค์แล้วเอาเกลือทา**ความแสบซาบสะท้านไปทั่วสรรพางค์กาย พระองค์ทนทุกข์ทรมานไม่ได้ก็สิ้นพระชนม์ พระองค์ไม่ทำใจให้เศร้าหมองเลย เพราะพระองค์พิจารณาเห็นแล้วว่าขันธ์นี้มิใช่ตน มิใช่ของตน ใช่ของแห่งตนแล้ว และกิเลส**ขันธ์ภายในก็มิใช่ตน มิใช่ของตน ใช่ของแห่งตน ยกทั้งขันธ์ภายนอกและขันธ์ภายใน คือขันธ์ในขันธ์ เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ใช่เป็นตน ใช่ของตน ใช่ของแห่งตนแล้ว ท่านละได้แล้ว ใจของท่านย่อมผ่องใสในพระรัตนตรัย เมื่อท่านสิ้นพระชนม์ก็จุติไปเกิดในสุคติไม่ไปสู่ทุคติเลย นี่ ท่านพระโสดาบันท่านละสังโยชน์ 3 ท่านจึงข้ามอบายภูมิได้ จิตใจของท่านย่อมไม่มีความหวั่นไหวต่อมรณภัย ต่อทุกขเวทนาใด ๆ ทั้งหมด นั่น เป็นจิตที่หาเวรมิได้ เป็นจิตที่หาความพยาบาทไม่ได้ เป็นจิตที่หาความเศร้าหมองไม่ได้ เป็นจิตที่**หมดจดอยู่ตลอดกาลเวลา

ดังนี้จึงชื่อว่า เป็นผู้ข้ามอบายภูมิทั้ง 4 คือ นรก เปรต อสุรกาย เดรัจฉาน ได้ ถ้าผู้ตัดสังโยชน์ 3 ละสังโยชน์ 3 ไม่ได้ ยังจะข้ามทุคติไม่ได้ทีเดียว

ธรรมที่ควรพิจารณาเป็นประจำ

ธรรมเทศนาที่กรุงเทพมหานคร ที่บ้านเรือนไทย เลขที่ 51/3 ถนนลาดพร้าว วันที่ 24 มกราคม 2523

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราพระองค์สอนให้พุวกพุทธบริษัทภาวนาง่าย ๆ ไม่จำเป็นต้องไปหาศึกษาเล่าเรียนให้มากนัก ท่านสอนวิธีภาวนาเพื่อความพ้นไปจากทุกข์เพื่อความดับทุกข์ เห็นเหตุให้เกิดทุกข์ ให้เห็นธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ เห็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ท่านสอนง่าย ๆ ท่านสอน **ให้พิจารณา** *อภิณหปัจจเวกขณญาณ* **ทั้ง 5 คือ พิจารณาความแก่ ความเจ็บ ความตาย พิจารณาว่าเราจะได้** พลัดพรากจากของรักของเจริญใจทั้งสิ้นไป พิจารณาว่าเรามีกรรมเป็นของของตน มีกรรมเป็นผู้ให้ผล มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นผู้ติดตาม มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมอันใดไว้เป็นบุญหรือเป็นบาป กรรมนั้นจะเป็นทายาท คือเราจะได้รับผลของกรรมนั้นสืบต่อ ๆ ไป ดั่งนี้ นี้แสดงว่าพระองค์สอนให้พุทธบริษัททั้งหลายภาวนาง่าย ๆ ไม่จำเป็นต้องไปหาศึกษาเล่าเรียนให้มากนัก โดยพิจารณาว่าเรามีความแก่เป็นธรรมดาจะล่วงพ้นความแก่ไปไม่ได้ เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดาจะล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปไม่ได้ และเรามีความตายเป็นธรรมดาจะล่วงพ้นความตายไปไม่ได้ และเราจะได้พลัดพรากจากของรักของเจริญใจทั้งสิ้นไป เรามีกรรมเป็นของ ๆ ตน มีกรรมเป็นผู้ให้ผล มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นผู้ติดตาม มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมอันใดไว้ เป็นบุญหรือเป็นบาป กรรมนั้นจะได้เป็นทายาท คือเราจะได้รับผลของกรรมนั้นสืบต่อ ๆ ไปดังนี้

ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าแนะนำพร่ำสอนให้พิจารณาอย่างนี้เพื่อกันความประมาท และหลงลืมมิให้เกิดความคะนองหรือความหลงลืมในชีวิตของตนที่เกิดมาเป็นมนุษย์ เพราะถ้าเราไม่ได้พิจารณาอย่างนี้ก็จะเกิดความประมาท ความคะนอง ลุ่มหลงไปในทางอื่น จะเห็นว่าชีวิตของเราที่เกิดมานั้นไม่มีแก่ไม่มีเจ็บ ไม่มีตาย และจะไม่รู้ว่าเราจะได้พลัดพรากจากของรักของเจริญใจทั้งสิ้นไป และจะไม่รู้ว่าเรานี้มีกรรมเป็นของของตน มีกรรมเป็นผู้ให้ผล มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นผู้ติดตาม มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัยดังนี้ จะเป็นผู้ไม่เชื่อต่อกรรม และผลของกรรม เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะเป็นผู้หมกมุ่น วุ่นวาย**อยู่**ด้วยกิเลส ตัณหา ความลุ่มหลงมัวเมาอยู่ในวัยของตนที่เกิดมาเป็นมนุษย์ แม้จะอยู่ในวัยต้น วัยกลาง หรือวัยสุดท้าย ก็ตาม เพราะถ้าเราได้อะไรมาเช่นได้ลาภก็ดี ยศก็ดี สรรเสริญ และความสุขก็ดี ก็จะเกิดความเพลิดเพลิน อยู่ในสิ่งที่ตนได้ ตนมีตนเป็นตนถึง นั้นจะเป็นเหตุให้หลงลืม ให้มัวเมา ให้ประมาท และถ้าสิ่งเหล่านั้นทรุดโทรมหรือเสื่อมไป หรือวิบัติไปก็จะเกิดความโศกเศร้า เหงางอม วุ่นวาย ทำความเดือดร้อน ทำความทุกข์ให้แก่ตน *ตนจะไม่มีที่พึ่งอาศัยในทางใจ ไม่มีหลักที่พึ่งในทางใจ จะทำใจของตนให้เดือดร้อนหม่นไหม้ หมองมัวอยู่ ถ้าหากใจเดือดร้อนหม่นไหม้ หมองมัววุ่นวาย**อยู่**ด้วยความประมาทอย่างนี้ ชีวิตที่เกิดมาก็หาความสุขไม่ได้ มีแต่ความทุกข์ความเดือดร้อน ถ้าหากตายไปก็ไปสู่ทุคติ คือ นรกเปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน*

ฉะนั้นท่านจึงให้พิจารณาใน อภิณหปัจจเวกธรรม 5 ประการ คือ ให้พิจารณาว่าเรามีความแก่เป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความแก่ไปไม่ได้ เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความเจ็บไปไม่ได้ เรามีความตายเป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความตายไปไม่ได้ เราจะได้พลัดพรากจากของรักของเจริญใจทั้งสิ้นไป เรามีกรรมเป็นของของตน มีกรรมเป็นผู้ให้ผล มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นผู้ติดตาม มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมอันใดไว้เป็นบุญหรือเป็นบาป กรรมนั้นจะเป็นทายาทคือ เราจะได้รับผลของกรรมนั้นสืบต่อ ๆ ไป ดังนี้

เมื่อเราพิจารณาอยู่ดังนี้บ่อย ๆ ก็จะเป็นเหตุให้เกิดความสลดสังเวชใจของตนว่า เราเกิดมามีความเกิดในเบื้องต้น แล้วก็มีความแปรปรวนไปในท่า**มก**ลาง มีความดับ ความทำลายไปในที่สุด จะเห็นว่าชีวิต ความเกิดมาของตนนี้ไม่เป็นของจีรังยั่งยืน เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา คือเป็นสิ่งที่มิใช่ตน มิใช่ของตน มิใช่ของแห่งตน เพราะเป็นของที่บอกไม่ได้ เอาไว้ไม่ฟัง บังคับไม่ได้ เอาไว้ไม่ฟัง ก็จะเป็นเหตุให้เกิดความสลดสังเวชในใจของตน เห็นว่าตนจะได้พลัดพรากจากของรักของเจริญใจทั้งสิ้นไป แม้สิ่งใดที่ตนชอบ ตนเจริญใจ ถึงแม้ว่าอัตตภาพร่างกายของเราทุกชิ้นทุกอันทุกส่วน มีตา หู จมูก ลิ้น กาย เหล่านี้เป็นต้น หรือมีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เหล่านี้เป็นต้น หรือมีแข้งขา อวัยวะทุกส่วนก็ดี ซึ่งเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจก็ดี แม้ตลอดถึงชีวิตของเราซึ่งเป็นที่รักที่ชอบใจก็ดี สิ่งเหล่านี้แต่ละล้วนแล้วเราจะต้องได้พลัดพรากจากสิ่งเหล่านี้ไป ไม่มีความสงสัยเลย แม้จะมีครอบครัว มีบุตร มีภรรยา มีสามี มีลูก มีหลาน เต็มบ้านเต็มเมือง เต็มประเทศก็ดี สิ่งเหล่านี้เราก็จะต้องได้พลัดพรากจากสิ่งที่รักที่ชอบใจไปทั้งสิ้น ไม่มีอะไรที่จะเหลืออยู่ ที่จะไม่พลัดพรากจากสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปไม่มีเลยเด็ดขาด อัตตภาพร่างกายของเรานี้ เกิดมาเป็นรูปเป็นนามแต่ละล้วนแล้ว เป็นสิ่งที่น่ารักน่าชอบใจทั้งสิ้น แต่จำเป็นจะต้องได้พลัดพรากจากสิ่งเหล่านี้ไป

เมื่อเราได้พลัดพรากจากสิ่งเหล่านี้ไป เราจะมีอะไรที่จะต้องติดตัวของเราไป และเราก็มีแต่กรรมดีกรรมชั่ว คือ บาปและบุญเท่านั้น

นี้ท่านให้พิจารณาบ่อย ๆ มิให้ประมาทให้พิจารณาเสมอ ๆ เมื่อเราได้แตกตายทำลายขันธ์ไป ก็มีแต่กรรม **กรรมชั่ว คือบุญกับบาปเท่านั้น จึงว่าเรามีกรรมเป็นของของตนมีกรรมเป็นผู้ให้ผล มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรม** เป็นผู้ติดตาม มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมอันใดไว้เป็นบุญหรือเป็นบาป กรรมนั้นจะเป็นทายาท คือ เราจะได้รับผลของกรรมนั้นสืบต่อไป ดังนี้

การพิจารณาอภิณหปัจจเวกขณญาณทั้ง 5 นี้อยู่เสมอ อยู่บ่อย ๆ เป็นเหตุให้จิตใจได้รับความสลด สังเวช และเป็นเหตุให้ใจของเรานั้นได้รับความสงบเยือกเย็น ตัดความทะเยอทะยาน และตัดความลุ่มหลง มัวเมา คะนองในวัยของตนที่เกิดมาเป็นมนุษย์ แม้จะอยู่ในปฐมวัย วัยต้นก็ตาม วัยกลางก็ตาม วัยสุดท้ายก็ตาม หรือตัดความทะเยอทะยานอยากในลาภ ยศ สรรเสริญ และความสุขก็ดี แม้ลาภ ยศ สรรเสริญ หรือความสุข **ก็ดี แม้ชีวิตของตนจะเสื่อมโทรมฉิบหายไปก็ตาม ถ้าเราพิจารณาอย่างนี้บ่อย ๆ จะไม่มีความหวั่นไหว ไม่สะทก** สะท้าน ไม่เดือดร้อน จะเห็นว่าสิ่งทั้งปวงไม่จีรังยั่งยืน ตกอยู่ใน อนิจจัง ไม่เที่ยงทุกขังเป็นทุกข์ และอนัตตา **เป็นของไม่ใช่ตน ใช่ของตน ใช่ของแห่งตนทั้งนั้น ตัดความปลิโพธกังวลได้ จิตใจของเราก็จะสบาย จะได้** รับความสงบ เมื่อความสงบมี ความสุขก็มีขึ้น และจะเป็นผู้เชื่อต่อกรรม และผลของกรรมทีเดียว

การที่พระผู้มีพระภาคเจ้าแนะนำให้พวกเราเหล่าพุทธบริษัทพิจารณาในอภิณหปัจจเวกขณญาณทั้ง 5 นี้ คือเรามีความแก่เป็นธรรมดา มีความเจ็บเป็นธรรมดา มีความตายเป็นธรรมดา และเราจะได้พลัดพรากจาก **ของรักของเจริญใจทั้งสิ้นไปดังนี้ ก็คือการพิจารณาอริยสัจจธรรมทั้ง 4 นี้นี่เอง การพิจารณาว่าเรามีความ** แก่เป็นธรรมดา ความเจ็บเป็นธรรมดา ความตายเป็นธรรมดา และเราจะได้พลัดพรากจากของรักของเจริญใจ ทั้งสิ้นไปนั้น นี้คือพิจารณาทุกขสัจจให้รู้ให้เห็นตามเป็นจริง เพราะทุกขสัจจนั้นท่านก็ให้พิจารณาว่า ชาติ... ความเกิดเป็นทุกข์ ชรา....ความแก่เป็นทุกข์ พยาธิ...ความเจ็บเป็นทุกข์ มรณะ...ความตายเป็นทุกข์ เมื่อเรา พิจารณาว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ความเจ็บเป็นธรรมดา ความตายเป็นธรรมดา และเราจะได้พลัดพราก จากของรักของเจริญใจทั้งสิ้นไปเป็นธรรมดาดังนี้ ก็เท่ากับว่าพิจารณาทุกขสัจจ เมื่อเห็นทุกขสัจจแล้ว ก็จะ เห็นสมุทัยสัจจ คือ กัมมวัฏฏ กิเลสวัฏฏ นั้นนั่นเอง เมื่อเราได้พลัดพรากจากสิ่งเหล่านี้ไป คือพลัดพรากจาก ชีวิตไป สิ่งใดที่เป็นที่รักทั้งภายในและภายนอก ภายในคือตัวของเราได้แก่ชีวิต ภายนอกได้แก่ทรัพย์สินเงินทอง แก้วของ ตลอดถึงลาภ ยศ และความสุข ก็จะรู้จะเห็นว่าสิ่งเหล่านี้ ไม่ติดต้องตัวเราไป แม้แต่ชิ้นเดียว ปรีชาญาณ ก็จะหยั่งรู้หยั่งเห็นว่าเราพลัดพรากจากสิ่งเหล่านี้ไปแล้ว เราก็มีกรรมเท่านั้นคือ กุศลกรรม อกุศลกรรมคือบาป และบุญเท่านั้น เป็นสิ่งที่จะต้องติดตามตัวของเราไป

การพิจารณาว่าเรามีกรรมเป็นของ ๆ ตน มีกรรมเป็นผู้ให้ผล มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นผู้ติดตาม มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมอันใดไว้เป็นบุญหรือเป็นบาป กรรมนั้นจะเป็นทายาท คือ เราจะได้รับผลของ กรรมนั้นสืบต่อไป ดั่งนี้คือ พิจารณาสมุทัยสัจจ ได้แก่ พิจารณากิเลสวัฏฏ กัมมวัฏฏ คือตัวตัณหา สมุทัย เป็นเหตุให้ทุกข์เกิด

เมื่อพิจารณา อภิณหปัจจเวกขณญาณทั้ง 5 อยู่บ่อย ๆ ไม่เป็นผู้ประมาท หลงลืม ก็จะเป็นผู้ได้ *อจลศรัทธา* ความเชื่อมั่น ความเชื่อ ความเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ในศีลและธรรม จะเห็นว่าชีวิตของเรานี้เป็นของไม่จีรังยั่งยืนเป็นของไม่แน่นอน จะเป็นผู้ข้ามความสงสัยเสียได้ จะเป็นผู้เชื่อต่อกรรม และผลของกรรม เมื่อเป็นผู้เชื่อต่อกรรม และผลของกรรมอย่างนี้ กรรมใดที่เป็นบาปเป็นโทษเป็นอกุศล ก็จะละเลิกจากกรรมนั้น ไม่ทำกรรมนั้น ด้วยกาย ด้วยวาจา และด้วยใจ กรรมใดที่เป็นบุญเป็นกุศลเป็นคุณเป็นประโยชน์ จะรีบเร่งบำเพ็ญกรรมที่เป็นบุญเป็นกุศล เป็นคุณเป็นประโยชน์ด้วยกาย ด้วยวาจา และด้วยใจ จะเห็นชัดไปว่า กรรม ทั้งหลายเท่านั้นย่อมเป็นสมบัติของสัตว์ทั้งหลายที่ท่องเที่ยวอยู่ในวัฏฏสงสารตราบใดถ้าสัตว์ทั้งหลายไม่**พ้นไปจากกัมมวัฏฏ คือกัมมกิเลสกัมมวัฏฏแล้ว ตราบนั้นก็มีแต่กรรมเท่านั้นเป็นสมบัติของสัตว์ทั้งหลาย อันสัตว์ทั้งหลายที่จะไปสู่สุคติหรือทุคติ** ก็เพราะเหตุแห่งกรรม จะเห็นว่ามีกรรมเท่านั้นแหละเป็นผู้แปรแปลงแต่งสัตว์ทั้งหลายให้ดีให้ชั่วเท่านั้น *ยํ กมฺมํ วิภชฺชติ* จะรู้จะเห็นว่ากรรมเท่านั้นแลจะจำแนกแจกสัตว์ทั้งหลายให้เป็นไปต่าง ๆ นานา คือให้เลวให้ดี ให้ชั่วให้ประเสริฐ สัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาจะเป็นผู้เลว ผู้ดี ผู้ชั่ว ผู้ประเสริฐ เพราะชาติเพราะตระกูลของตนก็หาไม่ เพราะทรัพย์สมบัติ เพราะลาภ เพราะยศ เพราะความสรรเสริญ และความนินทาก็หาไม่ เพราะความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ก็หาไม่ แต่สัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาจะเป็นดี ผู้ชั่ว ผู้เลว ผู้ประเสริฐ ก็เพราะกรรม คือการประพฤติปฏิบัติของตนเท่านั้น เมื่อพิจารณาอย่างนี้จะเป็นผู้เชื่อต่อกรรมและผลของกรรมได้ *อจลศรัทธา* จะไม่เป็นผู้ทำกรรมอันชั่ว กรรมใดที่เป็นบาปจะไม่ทำเข้าใส่ตนของตน คือจะเป็นผู้ไม่ทำกรรมอันเป็นบาป ทั้งในที่ลับและที่แจ้งใส่ตนของตน จิตจะเป็นผู้เชื่อต่อกรรมและผลของกรรม **ตั้งอยู่ในศีล 5 เป็นนิจสินนี้** ถ้าเป็นคฤหัสถ์หรืออุบาสกผู้ครองเรือนจะไม่ล่วงเกินจากศีล 5 เลย เพราะศีล 5 เป็นฝ่ายกุศลกรรมที่เรียกว่า กุศลกรรมบถ จะเป็นผลที่ไม่ทำบาป ด้วยกาย ด้วยวาจา และด้วยใจ **เป็นผู้มีหิริโอตตัปปะ** ความละอาย ต่อสิ่งที่เป็นบาป ความเกรง**กลัว** สะดุ้งกลัวต่อสิ่งที่เป็นบาปในที่ลับและที่แจ้ง จะเป็นผู้ไม่ทำบาปในที่แจ้งใส่ตน คือไม่ทำบาปในที่แจ้งได้แก่ ไม่ทำบาปด้วยกายไม่ทำบาปด้วยวาจา กายเว้น**จากฆ่าสัตว์ เว้นจากลักทรัพย์ เว้นจากประพฤติผิดมิจฉากาม วาจาเว้นพูดเท็จ เว้นพูดส่อเสียด เว้นพูดคำหยาบ** เว้นพูดคำเพ้อเจ้อเหลวไหล นี้สำหรับที่แจ้ง ไม่ทำบาปในที่แจ้ง คือ ด้วยกายด้วยวาจา เพราะกายวาจานี้เป็นที่แจ้งที่เปิดเผย ไม่ทำบาปในที่ลับใส่ตนเอง ในที่ลับหมายถึงใจทีเดียว เพราะบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์ละใช่ประโยชน์ก็ดี ท่านหมายถึงใจที่สำเร็จมาจากใจ ธรรมทั้งหลายพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มีใจเป็นใหญ่ใจเป็นหัวหน้าสำเร็จแล้วที่ใจ เกิดขึ้นที่ใจมีใจเกิดขึ้นแล้วทุกอย่าง หรือเกิดขึ้นก่อนแล้วทุกอย่าง ฉะนั้นกรรมทั้งสองประเภทคือ กุศลกรรม บุญก็ดี อกุศลกรรมคือบาปก็ดี แม้ศีลก็ดีท่านก็ตรัสว่าใจนี่แล ดังที่ว่า เจตนาหัมภิกขเว ปาปั วทามิ ความเจตนาเป็นตัวบาป ความเจตนาเป็นตัวบุญ ความเจตนาเป็นศีล ความเจตนาเป็นตัวกรรม ดังนี้ ฉะนั้นเมื่อท่านผู้พิจารณาว่าเรามีกรรมเป็นของของตน มีกรรมเป็นผู้ให้ผล มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นผู้ติดตาม มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมอันใดไว้ทั้งที่ลับและที่แจ้ง กรรมนั้นจะเป็นทายาท คือ**จะได้รับผลของกรรมนั้นสืบต่อ ๆ ไปดังนี้ บาปในที่ลับ ท่านไม่สามารถที่จะทำขึ้นมี หิริ ความละอายต่อบาปในที่ลับ มีโอตตัปปะ ความเกรงกลัว ความสะดุ้ง กลัวต่อบาปในที่ลับ คือใจ บาปในที่ลับท่านว่าล่วงเกินทางใจ** นั้นอย่างไร คือ น ฉนฺทา **คติ**ं คจฺฉติ ไม่ลุอำนาจด้วยความพอใจที่เกิดขึ้น น โทสา**คติ**ं คจฺ ฉติ ไม่ลุอำนาจ**ด้วยความโกรธเคืองที่เกิดขึ้น น โมหา**คติ**ं คจฺฉติ ไม่ลุอำนาจด้วยความหลงที่เกิดขึ้น น ภยา**คติ**ं คจฺฉติ ไม่ลุอำนาจด้วยความกลัวที่เกิดขึ้น **เพราะอคติ 4** อย่างนี้คือ ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะความพอใจ โทสาคติลำเอียง

เพราะความโกรธเคือง โมหาคติ ลำเอียงเพราะความหลง *ภยาคติ* **ลำเอียง เพราะความกลัวเป็นสถานที่เกิดบาปแห่งใจ ๔ ประการนี้ ท่านผู้ได้ อาจารสทฺธา ผู้เชื่อต่อกรรมและผลของกรรม ท่านจะไม่สามารถให้บาป ๔ อย่างนี้เข้า** แทรกแซงหรือเกิดขึ้นที่จิตใจของท่านได้ ท่านจะไม่ลุอำนาจด้วยความพอใจที่เกิดขึ้น ไม่ลุอำนาจด้วยความโกรธเคืองที่เกิดขึ้น ไม่ลุอำนาจด้วยความหลงที่เกิดขึ้น ไม่ลุอำนาจด้วยความกลัวที่เกิดขึ้น เพราะท่านผู้เชื่อต่อกรรมและผลของกรรมแล้วอย่างนี้ ใจของท่านก็ปราศจากอคติ**ทั้ง ๔** เป็นใจที่ไม่มีเวร ไม่มีความพยาบาท เบียดเบียนไม่มีความเศร้าหมอง

ใจของท่านประกอบไปด้วยเมตตา ***พรหมวิหารทั้ง ๔*** *คือ เมตตา* ความรักใคร่ ปรารถนาให้ผู้อื่นและสัตว์อื่นอยู่เป็นสุข *กรุณา* ความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ *มุทิตา* ความพลอยยินดี เมื่อผู้อื่นได้ดี *อุเบกขา* ความ**วางเฉยไม่ดีใจ ไม่เสียใจ คือ รักษาใจของตนไว้ให้เป็นกลาง ๆ ไม่ให้อคติทั้ง ๔ เข้ามาลุล่วง แทรกแซงเกิดขึ้นที่จิตใจ** ของตน คือฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติ ท่านเป็นผู้มีจิต อันหาเวรไม่ได้ มีจิตหาความพยาบาทเบียดเบียนไม่ได้ มีจิตหาความเศร้าหมองไม่ได้ มีจิตหมดจดแล้วอย่างนี้ เมื่อจิตใจอันหมดจดแล้วอย่างนี้ กายวาจาก็เป็นอันบริสุทธิ์หมดจด ปราศจากโทษมลทินคือบ่ราศจากบาปเพราะธรรมทั้งหลายสำเร็จมาจากใจ

ถ้าบุคคลผู้ไม่ได้พิจารณาอภิณหปัจจเวกขณญาณทั้ง ๕ นี้ คือไม่พิจารณาว่า เรามีความแก่ เรามีความเจ็บ เรามีความตายอยู่เป็นธรรมดา หรือเราจะได้พลัดพรากจากของรักของเจริญใจทั้งสิ้นไปดังนี้ และไม่พิจารณาว่าเรามีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นผู้ให้ผล มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นผู้ติดตาม มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมอันใดไว้ เป็นบุญหรือบาปกรรมนั้นจะเป็นทายาท คือเราจะได้รับผลของกรรมนั้นสืบต่อไป ดังนี้จะเป็นผู้ประมาท ลุ่มหลงในชีวิตของตนที่เกิดมา และเป็นผู้ไม่เชื่อต่อกรรมและผลของกรรม **เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ให้ช่องให้โอกาสแก่กิเลส ตัณหาเกิดขึ้นที่จิตใจของตนจะเป็นผู้ประพฤติลุอำนาจด้วยอคติทั้ง ๔ เมื่อเป็นผู้ประพฤติลุอำนาจด้วยอคติทั้ง ๔ แล้วอย่างนี้ ก็เชื่อว่าเป็นผู้ทำบาปด้วยกาย ด้วยวาจา และด้วยใจ ถ้าใจของตนเต็มไปด้วยอคติทั้ง ๔** คือ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติอยู่อย่างนี้ ก็เชื่อว่าจิตใจของตนเต็มไปด้วยกิเลสตัณหา เต็มไปด้วยอกุศลธรรม คือธรรมที่เป็นบาป ทางที่จะออกมาในอกุศลธรรมมันก็ออกมาทางกาย ทางวาจาเท่านั้น แสดงกายทุจริต วาจาทุจริต เท่านั้น กายมีฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดมิจฉากาม วาจาพูดปดส่อเสียด คำหยาบ สำราก เพ้อเจ้อ เพราะเหตุแห่งใจประกอบด้วย **อคติทั้ง ๔ คือ** ลุอำนาจด้วยความพอใจ ลุอำนาจด้วยความโกรธเคือง ลุอำนาจด้วยความหลง ลุอำนาจด้วยความกลัว เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ชื่อว่าเป็นผู้ไม่เชื่อต่อกรรมและผลของกรรม ทำกรรมอันเป็นบาปด้วยกาย ด้วยวาจา และด้วยใจของตนอย่างนี้ ผลคือวิบากก็ได้รับไปสู่ทุคติ คือนรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน แม้ถึงตนยังมีชีวิตอยู่ กรรมที่เป็นบาปก็ให้ผล เดือดร้อนกินแหนงแคลงใจไม่ได้รับความสงบ ไม่ได้รับความสุข ความเยือกเย็นในชีวิตที่เกิดมาเป็นมนุษย์ ถ้าผู้มาพิจารณาว่าเรามีความแก่อยู่เป็นธรรมดา มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา มีความตายเป็นธรรมดา และเราจะได้พลัดพรากจากของรักของเจริญใจทั้งสิ้นไป และเรามีกรรมเป็นของของตน มีกรรมเป็นผู้ให้ผล มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นผู้ติดตาม มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมอันใดไว้เป็นบุญหรือเป็นบาป กรรมนั้นจะเป็นทายาท คือ เราจะได้รับผลของกรรมนั้นสืบต่อ ๆ ไป ดังนี้ก็จะเป็นผู้เว้นจากกรรมอันชั่ว ประพฤติแต่กรรมที่ดีด้วยกาย ด้วยวาจา และด้วยใจ ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง จะเป็นผู้ไม่ลุอำนาจแห่งอคติ**ทั้ง ๔** คือ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ

ภยาคติ **เพราะอคติทั้ง 4** นี้เป็นสถานที่เกิดบาปทางใจ เมื่อใจมีบาปแล้ว กาย วาจาก็มีบาป เพราะช่องทางที่ไหลออกมาก็มีกาย วาจา เท่านั้น

เมื่อใจไม่เป็นบาปประกอบไปด้วยเมตตา **พรหมวิหารทั้ง 4 ประการ**แล้ว กาย วาจาก็เป็นบุญเท่านั้นเอง เมื่อจิตใจหาเวรไม่ได้ หาความพยาบาทเบียดเบียนไม่ได้ หาความเศร้าหมองไม่ได้ เป็นจิตใจที่บริสุทธิ์แล้ว กาย วาจาก็บริสุทธิ์ แม้ชีวิตของเขาที่เกิดมาก็มีแต่ความรื่นรมย์ ชื่นชมด้วยความสุขเท่านั้นเอง เพราะเขาไม่ได้ทำบาปด้วยกาย ด้วยวาจา และด้วยใจของเขา ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง เขาเกิดมาก็ได้รับความชุ่มชื่นในชีวิตของเขา และ **เขาย่อมได้รับความดีใจและความอบอุ่นใจ 4 ประการ ซึ่งเป็นเครื่องประกันรื่นเริงในชีวิตของเขา ไม่เป็นชีวิตที่** เหี่ยวแห้ง หรือชีวิตที่โศกเศร้าเหงางอม เป็นชีวิตที่ชุ่มชื่นด้วยความสุข ความเจริญในธรรม

ในการที่เขาพิจารณาในอภิณหปัจจเวกฯ ให้เห็นชัดรู้ชัดแล้ว **เขาจะได้รับความดีใจอุ่นใจ 4 ประการ** ประจำชีวิตของเขา *ความอุ่นใจดีใจข้อที่หนึ่ง* นั้นว่า ถ้าหากว่าโลกหน้าของเรานั้นจะมีอยู่ไซร้ วิบากคือผลของกรรมที่สัตว์ทำดีและทำชั่วจะมีอยู่ดังนี้ เบื้องหน้าจะตายเพราะกายแตก เราก็เข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์นี้เป็นความอุ่นใจข้อที่หนึ่งที่เขาได้รับ เพราะเขาได้พิจารณาแล้วว่า เรามีกรรมเป็นของของตน มีกรรมเป็นผู้ให้ผล *ความอุ่นใจ ความดีใจ* ข้อที่สองนั้นว่า ถ้าหากว่าโลกหน้าของเราจะไม่พึงมีไซร้ วิบากคือผลของกรรมที่สัตว์ทำดีและทำชั่วจะไม่มีดังนั้น บัดนี้ในชีวิตปัจจุบันนี้ เราก็จะรักษาตนให้เป็นคนบริสุทธิ์ปราศจากโทษ ไม่มีเวร ไม่มีความพยาบาท ไม่มีความทุกข์ มีแต่ความสุข ดังนี้ นี้เป็นความอุ่นใจข้อที่สองที่ท่านพิจารณาเห็นกรรมและผลของกรรม *ความอุ่นใจ ความดีใจข้อที่สามนั้นว่า* ถ้าหากว่าบาปที่บุคคลทำชื่อว่าเป็นอันทำอยู่ไซร้ คือได้รับผลอยู่ บัดนี้เราก็ไม่ได้ทำบาป ด้วยกาย ด้วยวาจา แม้แต่ใจของเราก็ไม่ได้คิดบาปแก่ใคร ๆ เลย **เมื่อเป็นเช่นนี้ไหนเลยทุกข์ทั้งหลายจะถูกต้องข้องคานเราผู้ไม่ได้ทำบาปกรรมไว้ ดังนี้ นี้เป็นความอุ่นใจข้อที่สาม ที่ท่านพิจารณาเชื่อต่อกรรมและผลของกรรมที่ได้รับ *ความอุ่นใจความดีใจข้อที่สี่นั้นว่า* ถ้าหากว่า** บาปที่บุคคลทำชื่อว่าไม่เป็นอันทำไซร้ คือไม่ได้รับผล บัดนี้เราก็พิจารณาเห็นตนเป็นคนบริสุทธิ์แล้วทั้งสองทาง คือบาป ก็บริสุทธิ์ บุญก็บริสุทธิ์ สิ้นเหตุสิ้นปัจจัย สิ้นกัมมวัฏฏ กิเลสวัฏฏทั้งหมดแล้ว นี้เป็นความอุ่นใจข้อข้อที่สี่ ที่ท่านผู้เชื่อต่อกรรมและผลของกรรมได้รับ ฉะนั้นในการพิจารณาอภิณหปัจจเวกขณญาณทั้ง 5 นี้ **จึงชื่อว่าเป็นการพิจารณาอริยสัจจธรรมทั้ง 4** คือ พิจารณาทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ไม่มีความสงสัยเลย การพิจารณาว่าเรามีกรรมเป็นของของตน มีกรรมเป็นผู้ให้ผล มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นผู้ติดตาม มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ดังนี้เป็นต้น ก็คือพิจารณาตัวเหตุ คือตัวสมุทัย ตัณหา ความอยากนี้

การพิจารณาว่าเรามีความแก่เป็นธรรมดา มีความเจ็บเป็นธรรมดา มีความตายเป็นธรรมดา และเราจะได้พลัดพรากจากของรักของเจริญใจไปเป็นธรรมดานี้ คือ พิจารณาตัววิบาก ตัวผลเพราะความเกิด แก่ เจ็บ ตาย นั้น เป็นตัววิบาก เป็นตัวผล จะเห็นว่าสังขารร่างกายของเรานี้เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา **ก็เป็นของมิใช่ตน ใช่ของตน ใช่ของแห่งตน แน่นอน จะเป็นผู้ตัดความเคลือบแคลงสงสัยได้ในเรื่องของกาย** จะถอนอุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นในกายของตนได้ การพิจารณาว่าเรามีกรรมเป็นของของตน มีกรรมเป็นผู้ให้ผล มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นผู้ติดตาม มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมอันใดไว้ เป็นบุญหรือเป็น

บาป กรรมนั้นจะเป็นทายาท คือ เราจะได้รับผลของกรรมนั้นสืบต่อไป การพิจารณาให้รู้กรรมและผลของกรรมอย่างนี้ ว่าเป็นสมบัติของตน คือการพิจารณาเหตุ พิจารณาตัวกัมมวัฏฏ กิเลสวัฏฏ พิจารณาตัวเหตุ ตัวปัจจัย คือตัวสมุทัย ตัณหา อันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เมื่อเห็นทุกข์ เห็นเหตุให้เกิดทุกข์ ก็เห็นธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ทุกข์ทั้งหลายที่จะดับไปก็ต้องดับตัวกัมมวัฏฏ กิเลสวัฏฏ คือดับตัวกรรมนี้ นี่เอง จึงว่าเมื่อทำกรรมให้สิ้นไป และตัณหาก็สิ้น เมื่อสิ้นกรรมและตัณหา ก็หมดทุกข์ พ้นไปจากทุกข์เท่านั้น ก็จะเห็นธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ทุกข์ทั้งหลายที่จะดับไปก็ต้องดับตัวเหตุตัวปัจจัย คือ ตัวสมุทัย คือตัณหานี้ นี้ การพิจารณาให้รู้ให้เห็นในทุกข์ ในเหตุให้เกิดทุกข์ ในธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์อย่างนี้ ก็คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ได้แก่สติปัญญานี้นี่เอง ฉะนั้นการพิจารณาเจริญอภิณหปัจจเวกขณญาณทั้ง 5 จึงชื่อว่าเป็นการพิจารณาอริยสัจจ 4 คือ ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์โดยตรงทีเดียว ฉะนั้น เมื่อพวกเราเหล่าพุทธบริษัททั้งหลายได้พากันได้ยินได้ฟังแล้ว จึงพากันเจริญอภิณหปัจจเวกขณญาณทั้ง 5 ให้เต็มบริบูรณ์อย่าพากันประมาท ให้พากันเจริญ พิจารณาบ่อย ๆ ว่าเรามีความแก่เป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความแก่ไปไม่ได้ เรามีเจ็บไข้เป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปไม่ได้ เรามีความตายเป็นธรรมดาจะล่วงพ้นความตายไปไม่ได้ เราจะได้พลัดพรากจากของรักของเจริญใจทั้งสิ้นไป และเรามีกรรมเป็นของของตน มีกรรมเป็นผู้ให้ผล มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นผู้ติดตาม มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมอันใดไว้เป็นบาปหรือเป็นบุญ กรรมนั้นจะเป็นทายาท คือเราจะได้รับผลของกรรมนั้นสืบต่อ ๆ ไป ดังนี้ การพิจารณาดังนี้บ่อย ๆ ด้วยความไม่ประมาทก็ชื่อว่าเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์โดยแท้ทีเดียว ชื่อว่าเป็นการ **พิจารณาอริยสัจจธรรมทั้ง 4** คือทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์นี้นี่เอง องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์จึงแนะนำให้พุทธบริษัทพวกเราพิจารณาทุกวัน ๆ อย่าพากันประมาทและพลั้งเผลอ บุคคลผู้ต้องการที่จะพ้นทุกข์ควรเจริญซึ่งอภิณหปัจจเวกขณญาณทั้ง 5 ให้เต็มบริบูรณ์ อย่าพากันประมาท ให้เห็นว่านี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ นี้คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ นี้คือทุกข์ **ก็คือความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายเป็นต้น เป็นทุกข์ นี้เหตุ** ให้เกิดทุกข์ก็คือกรรมได้แก่ กัมมวัฏฏ กิเลสวัฏฏ คือตัวตัณหาสมุทัย

นี้ นี้เอง เป็นตัวเหตุให้เกิดทุกข์ นี้ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์คือความทำตัณหานี้แลให้สิ้นไป ดับตัณหานี้แลโดยไม่ให้เหลือนั้น นั้นเทียว ทุกข์ทั้งหลายจึงจะดับ นี้คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา สรุปก็คือสติปัญญาได้แก่ การเจริญอภิณหปัจจเวกขณญาณทั้ง 5 คือ เรามีความแก่เป็นธรรมดา ความเจ็บเป็นธรรมดา ความตายเป็นธรรมดา และเราจะได้พลัดพรากจากของรักของเจริญใจทั้งสิ้นไป เรามีกรรมเป็นของของตน มีกรรมเป็นผู้ให้ผล มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นผู้ติดตาม มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมอันใดไว้เป็นบุญหรือเป็นบาป กรรมนั้นจะเป็นทายาท คือเราจะได้รับผลของกรรม **นั้นสืบต่อไป ชื่อว่าเราได้พิจารณาอริยสัจจธรรมทั้ง 4** โดยตรงทีเดียวไม่ควรจะมีความสงสัย เพราะอริยสัจจ **ธรรมทั้ง 4 ท่านก็หมายเอาทุกข์ คือ ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น เป็นทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์คือ กัมมวัฏฏ** กิเลสวัฏฏ ได้แก่ตัณหา คือตัวสมุทัยนี้ นี้เอง เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ท่านก็เจาะจงบ่งชื่อบ่งหน้าบ่งตา ตัวตัณหานี้เองเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ จึงว่าธรรมเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ก็คือตัณหาความอยากนี้นี้เอง คือธรรมเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ธรรมสิ่งอื่นที่จะเป็นเหตุให้เกิดทุกข์นั้นย่อมไม่มี นี้ท่านว่าตัวเหตุตัวปัจจัยคือธรรมเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ พึงเข้าใจ

พิจารณาให้รู้ว่านี้คือธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ อันทุกข์ทั้งหลายที่จะดับไปต้องดับตัวเหตุตัวปัจจัย คือตัวสมุทัย ตัวตัณหานี้ ได้แก่ ทำตัณหานี้แลให้สิ้นไป ดับตัณหานี้แลโดยไม่ให้เหลือนั่น นั่นเทียว ละ วาง ปล่อย สละ สลัด ตัดขาดจากตัณหาคือความอยากนี้ นี้โดยไม่ให้เหลือนั่น นั่นเทียวไปจากใจของตน ทุกข์จึงจะดับ

ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์นี้ก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา สรุปลงได้แก่ สติ ปัญญานี้เอง สติ **คือตัวสมถพละ ปัญญาก็คือวิปัสสนาพละ เมื่อสมถพละและวิปัสสนาพละเจือกันเป็นธรรมอันหนึ่งอันเดียวกัน** แล้ว ก็ย่อมมีกำลังรู้เห็นสัจจธรรมทั้ง 4 ตามเป็นจริงว่านี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ นี้คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ เท่านั้น โดยไม่ต้องมีความสงสัย การพิจารณาปัจจเวกขณญาณทั้ง 5 ประการนี้ก็คือ การพิจารณาอริยสัจจธรรมทั้ง 4 นี้ นี้เอง เพราะความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย หรือเราจะได้พลัดพรากจากของรักของเจริญใจทั้งสิ้นไป นี้เป็นการพิจารณาทุกขสัจจ รู้ทุกขสัจจ เมื่อรู้ทุกขสัจจ พิจารณากรรม รู้กรรม นี้เรียกว่า รู้ตัวสมุทัยซึ่งเป็นตัวเหตุ ตัวปัจจัย ได้แก่ตัณหา เมื่อเป็นผู้รู้ทุกข์ รู้เหตุให้เกิดทุกข์อย่างนี้ ก็ต้องรู้ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ รู้ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์อยู่นั้น นั่นเอง เพราะถ้ารู้ทุกข์ รู้เหตุให้เกิดทุกข์แล้ว ไม่ต้องการให้ทุกข์เกิดขึ้นอีก ไม่ต้องการอยากให้มีเหตุให้เกิดทุกข์ก็ต้องดับตัวเหตุ คือตัณหานี้ให้หมดไปให้สิ้นไป และต้องการอยากจะรู้ว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ก็คือตัวสติปัญญานี้นี้เอง ต้องดำเนินตาม มคฺคปฏิปทา มคฺค แปลว่าปัญญา อันคนเรานี้ที่จะเดินทางไปก็ต้องอาศัยหนทางนั้นเอง ถ้าจะเดินไปที่ไหน ก็ต้องอาศัยหนทาง เมื่อเดินถูกหนทางแล้ว ถ้าเราเป็นผู้รีบเดิน ก็ถึงจุดที่หมายเท่านั้น

เรื่องของปัญญานี้ ถ้าเห็นชอบคือเห็นว่านี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ นี้คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ถ้าเป็นผู้ดำเนินไป พิจารณาไป ต่อแต่นั้นก็จะถึงจุดที่หมาย การพิจารณาปัจจเวกทั้ง 5 จึงชื่อว่าเป็นการพิจารณาอริยสัจจ 4 ให้รู้เห็นในอริยสัจจ 4 นี้ นี้เอง คือให้รู้เห็นว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ นี้ทุกข์คือ *ชาติ* ความเกิดเป็นทุกข์ *ชรา* ความแก่เป็นทุกข์ *พยาธิ* ความเจ็บไข้เป็นทุกข์ *มรณ* ความตายเป็นทุกข์ *โสก* ความโศก ความเศร้า ความร้องไห้ร่ำไรรำพันเป็นทุกข์ ความไม่สบายกายไม่สบายใจเป็นทุกข์ ความเสียใจเป็นทุกข์ ความคับแค้นใจเป็นทุกข์ ประสบสิ่งที่ไม่ชอบใจเป็นทุกข์ พลัดพรากจากสิ่งที่รักที่ชอบใจไปเป็นทุกข์ ไม่สมความรักความปรารถนา ปรารถนาสิ่งใดไม่สมประสงค์ แม้สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ เห็นเข้ามาพิจารณาให้รู้ เห็นเข้ามาด้วยสติปัญญาว่า **อุปาทานคือความยึดมั่นถือมั่นในขันธ์ทั้ง 5 นี้ว่า นั่นเป็นเรา เราเป็นนั่นเป็นนี้ว่า นั่นเป็นตนของเรา** มันเป็นทุกข์ นี่.....พิจารณาทุกขสัจจ ก็คือพิจารณาตัววิบาก คือตัวผลนี้เอง เมื่อเห็นตัววิบากคือตัวผลว่าเป็นทุกข์แล้ว ก็ย่อมเห็นตัวเหตุตัวปัจจัย ตัวกัมมวัฏฏ ตัวกิเลสวัฏฏ อยู่นั้น นั่นเอง อันวิบากคือผลได้แก่ขันธ์ 5 คือ รูป นามอันนี้ที่จะปรากฏขึ้น เป็นวิบาก เป็นผลให้เกิด แก่ เจ็บ ตาย นั้น ต้องอาศัยเหตุและปัจจัย คือกัมมวัฏฏ กิเลสวัฏฏ ได้แก่ตัวสมุทัย คือตัณหา นี้ นี้เอง จึงจะเกิดขึ้น จึงจะปรากฏขึ้น จึงจะมีขึ้น ก็รู้ชัดกันเท่านั้นเอง องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ได้ค้นหาตัวเหตุตัวปัจจัย เมื่อพระองค์รู้ตัววิบากคือผล พระองค์ก็รู้ตัวเหตุตัวปัจจัย คือตัวเหตุให้เกิดทุกข์นั้น ธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ไม่มีที่สิ้นสุดนั้นมิใช่อย่างอื่น พระองค์ก็เจาะจงบ่งเฉพาะตัวตัณหานี้ นี้เอง ว่าเป็นตัวเหตุ ตัวปัจจัย เป็นตัวสมุทัย เป็นเหตุให้เกิดทุกข์อยู่

ร่ำไป ท่านก็บ่งเจาะจงชื่อของตัณหา ความอยากนี้ นี้เอง ดังที่ท่านตรัสว่า *ยายं ตณฺหา* ตัณหาคือความอยาก นี้ นี้ใด *โปโนพฺภวิกา* เป็นเหตุให้เกิดภพอีก คือให้เกิดใน กำเนิด 4 ในคติ 5 ในภพทั้ง 3 ในวิญญาณฐิติ 7 ในสัตตาวาส 9 ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไป เพราะเหตุแห่งตัณหาคือความอยากนี้ นี้ *นนฺทิ* คือความยินดี *ราค* คือความกำหนัด *ตตฺร ตตฺรา ภินนฺทินี* คือความเพลิดเพลินลุ่มหลง ฟุ้งเฟ้อ เห่อเหิม ตามความรัก ตามความกำหนัด ตามความยินดี ที่มีอยู่ที่เป็นอยู่ กล่าวคือความใคร่ในกามารมณ์ทั้งหลายที่มากระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ตลอดถึงทางใจ กามภายในตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ และกามส่วนที่ลึกละเอียดเข้าไปอีกนั้นซึ่งเป็นตัวอนุสัย นอนนิ่งอยู่ภายในใจนั้นเรียกว่า กิเลสวัฏฏ กัมมวัฏฏ คือตัวสมุทัย ได้แก่ตัณหา คือความอยากนี้ นี้เอง เป็นตัวเหตุ ตัวปัจจัย ให้เกิดกามราคะ ความรัก ความกำหนัด ความยินดี ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกายและทางใจ ตลอดถึงรูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส และธรรมารมณ์

ภวตัณหา ความทะเยอทะยาน อยากเป็นโน้น เป็นนี้ให้ยิ่งขึ้นไป สุดแท้แต่ตนมีความอยากอย่างใด มีความใคร่อย่างใด ที่มีอยู่เป็นอยู่ ณ ภายในใจของตนก็มีความอยาก ความทะเยอทะยาน อยากเป็นโน้น เป็นนี้ ตามความใคร่ ตามความอยากของตน

วิภวตัณหา ความไม่อยากมี ไม่อยากเป็น ในสิ่งที่ตนไม่ชอบ ไม่พอใจ คือสิ่งใดที่ตนไม่อยาก ไม่ใคร่ ไม่ชอบ ไม่พอใจ ไม่อยากให้มี ให้เกิด ให้เป็นขึ้น เช่นมีลาภ ไม่อยากให้เสื่อมลาภ มียศไม่อยากให้เสื่อมยศ มีสรรเสริญไม่อยากให้มีนินทา มีสุขไม่อยากให้มีทุกข์ มีเกิดแล้วไม่อยากให้มีแก่ มีเจ็บ มีตาย เหล่านี้เป็นต้น

ตัณหาอันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์เหล่านี้แล เป็นตัวเหตุตัวปัจจัยให้สัตว์ทั้งหลายท่องเที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่มีที่สิ้นสุด ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไป นี้ท่านรู้ตัวเหตุตัวปัจจัย อันทุกข์ทั้งหลายที่จะดับไป ที่จะหมดไป สิ้นไป เพราะดับตัวเหตุตัวปัจจัย คือดับตัวสมุทัย ตัณหานี้ ทุกข์จึงจะดับ เพราะเหตุแห่งว่าตัณหาคือความอยากนี้ เป็นตัวเหตุให้เกิดทุกข์ ถ้าไม่ดับตัณหาคือความอยากนี้ให้หมดไปเมื่อไร ทุกข์ก็ไม่ดับ ทุกข์ในกำเนิด 4 ในคติ 5 ในภพทั้ง 3 ก็ไม่ดับ และท่านยังตรัสอีกว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตัณหานั้น เมื่อเกิดขึ้น เกิดขึ้นในที่ไหน ตั้งอยู่ในที่ไหน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตัณหานั้นเมื่อเกิดขึ้นก็ดี เมื่อตั้งอยู่ก็ดีย่อมเกิดขึ้นในที่นี้ ตั้งอยู่แต่ในที่นี้ *ที่นี้* คือที่ไหน คือที่ใดเป็นที่รักใคร่ ที่พอใจ มัวเมาอยู่ในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดขึ้น เกิดขึ้นในที่นั้น ตั้งอยู่ในที่นั้น ก็ความรักใคร่ ความพอใจ ความมัวเมาอยู่ในโลกมันมีอยู่ที่ไหนล่ะ มันก็มีอยู่ที่ใจของเรานี้เอง ก็ตัณหานั้นคืออะไรล่ะ เป็นอย่างไรหน้าตาของตัณหา ท่านให้ชี้บอก หน้าตาของตัณหาก็คือ ความรักใคร่ ความพอใจ ความมัวเมาอยู่ในโลก ความรักใคร่ ความพอใจ ความมัวเมาลุ่มหลงอยู่ในโลกนี้ นี้คือตัวตัณหา ตัวสมุทัย ตัวเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ พึงเข้าใจ

อัน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ทุกสิ่ง ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง รูปนามของขันธ์ 5 ไม่ใช่กิเลส ไม่ใช่ตัณหา ไม่ใช่ตัวเหตุ ตัวปัจจัย เป็นตัววิบาก เป็นตัวผลต่างหาก ส่วนตัวเหตุ ตัวปัจจัย คือตัวเหตุให้เกิดทุกข์ ก็ได้แก่ตัวกิเลสตัณหานี้ นี้เอง คือความอยากนี้ นี้ ท่านจึงเจาะจงบ่งว่า ตัณหาคือความรักใคร่ ความพอใจ ความมัวเมาอยู่ในโลกนี้ นี้ คือตัวตัณหา เวลามันเกิดขึ้น เกิดขึ้นที่ไหน ตั้งอยู่ที่ไหน ก็ตั้งอยู่ที่ใจ เกิดขึ้นที่ใจนี้ นี้เอง และท่านก็ยังตรัสย้ำเข้าไปอีกว่า ก็ตัณหานั้นเมื่อจะให้ละให้ละในที่ใด เมื่อจะให้ดับให้ดับในที่ใด ก็ที่ใดเล่า

เป็นที่รักใคร่ที่พอใจอยู่ในโลก มัวเมาอยู่ในโลก ตัณหานั้น เมื่อจะละให้ละในที่นั้น เมื่อจะให้ดับให้ดับในที่นั้น *ที่นั้น* คือที่ไหนล่ะ ก็คือที่รักใคร่ ที่พอใจที่มัวเมาลุ่มหลงอยู่ในโลกนั้น นั่นเอง ให้ละตัวนี้ให้ดับตัวนี้ คือให้ดับความรักใคร่ ความพอใจ ความมัวเมาความลุ่มหลงอยู่ในโลก ดับที่ไหน.....ดับที่ใจของตัวเอง เพราะตัวเหตุตัวปัจจัยมันมีอยู่ที่ใจนี้.....จึงว่าสัตว์ทั้งหลายนั้นย่อมมีกรรมเป็นของของตน มีกรรมเป็นผู้ให้ผล มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นผู้ติดตาม มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย สัตว์ทั้งหลายทำกรรมอันใดไว้เป็นบุญหรือเป็นบาปกรรมนั้นจะเป็นทายาท คือสัตว์ทั้งหลายนั้นจะได้รับผลของกรรมนั้นสืบต่อ ๆ ไป *ยं กมฺมं วิภชฺชติ* กรรมทั้งหลายย่อมจำแนกแจกสัตว์ทั้งหลายให้เป็นไปต่าง ๆ นานา คือให้เลว ให้ดี ให้ชั่ว ให้ประเสริฐ สัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาจะเป็นผู้ดี ผู้เลว ผู้ชั่ว ผู้ประเสริฐ เพราะชาติ เพราะตระกูลของตนก็หาไม่ แต่จะเป็นผู้ดี ผู้เลว ผู้ชั่ว ผู้ประเสริฐ เพราะกรรมคือ การกระทำของตน ได้แก่ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม นี้นี่เอง ฉะนั้น กัมมวัฏฏ กิเลสวัฏฏ นี้ จึงเป็นตัวเหตุ ตัวปัจจัย ท่านจึงจัดเป็นตัวสมุทัยเป็นตัวเหตุให้เกิดทุกข์อีก เกิดทั้งทุกข์ เกิดทั้งสุข ให้เกิดในทุคติ ก็ตัวกัมมวัฏฏ กิเลสวัฏฏ คือตัวสมุทัย ตัณหานี้เกิดนรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉานก็ดี เกิดสุคติ คือมนุษยสุข สวรรคสุข นิพพานสุข ก็เพราะเหตุแห่งกัมมวัฏฏ กิเลสวัฏฏ นี้ นี่เอง แต่เพราะนิพพานสมบัตินั้น ท่านให้ดับตัวเหตุตัวปัจจัยนี้ เมื่อดับตัวเหตุตัวปัจจัยหมดแล้วก็หมดสังขารเท่านั้น ความไม่รู้ตัวนี้ ว่าเป็นตัวเหตุให้เกิดทุกข์ คือไม่รู้ตัวเหตุตัวปัจจัย ไม่รู้ตัวสมุทัย คือตัณหาความอยากนี้ว่าเป็นเหตุให้ทุกข์ ก็เป็นอวิชชา เป็นผู้หลง เมื่อเป็นผู้หลงเช่นนี้ ไม่รู้ยิ่งเห็นจริงตามเป็นจริง มันจึงเป็นปัจจยาการ เป็นอาการสืบเนื่องแห่งวัฏฏวน เป็นทุกข์อยู่ร่ำไปไม่มีที่สิ้นสุด ถ้าความรู้ตัวนี้ชัดว่าตัวสมุทัยคือตัณหานี้เป็นตัวเหตุตัวปัจจัย เป็นธรรม เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ท่านมาดับมาละตัวนี้ให้สิ้นไป รู้ชัดตัวนี้ก็เป็นวิชชาเมื่อความรู้ชัดอย่างนี้ วิชชาเกิดขึ้นแล้ว อวิชชาก็ดับไป สังขารก็ดับเท่านั้น วิญญาณก็ดับเท่านั้น นาม รูป อายตน ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ความแก่ ความเจ็บ ความตายก็ดับไปตาม ๆ กัน ไม่มีเหลืออยู่ได้ เพราะดับตัวเหตุตัวปัจจัยให้หมด ที่เหลืออยู่ในชีวิตปัจจุบันก็ยังแต่กาก คือ รูป นาม และขันธ์ 5 เท่านั้น ไม่เป็นปัญหาอะไร เมื่อท่านเป็นผู้รู้ตัวเหตุตัวปัจจัยจึงมาทำตัณหา ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ นี้แล ให้สิ้นไป ดับตัณหาโดยไม่ให้เหลือนั้น นั่นเทียว ละ วาง ปล่อย สละ สลัด ตัดขาดจากตัณหาโดยไม่ให้เหลือนั้น นั่นเทียวไปจากใจของท่าน ทุกข์จึงหมด นี้การพิจารณาอภิณหปัจจเวกฯ ทั้ง 5 ย่อมเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้รู้ อริยสัจจธรรมทั้ง 4 คือ ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ได้ และธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ก็คือ ความทำตัณหานี้แลให้สิ้นไป ดับตัณหาโดยไม่ให้เหลือนั้น นั่นเทียว ละ วาง ปล่อย สละ สลัด ตัดขาดจากตัณหา โดยไม่ให้เหลือนั้น นั่นเทียว ทุกข์จึงจะดับ ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา สรุปลงก็ได้แก่ สติ ปัญญานี้ นี่เอง จิตจึงจะหลุดพ้นไปจากทุกข์ได้ จากเหตุให้เกิดทุกข์ได้ ธรรมทั้งหลายเมื่อว่าแล้วก็**เป็นอันเดียวกัน ต่างกันแต่ชื่อและพยัญชนะ เมื่อว่าโดยอรรถก็เป็นอันเดียวกันไม่ผิดแผกแตกต่างกันเลย ธรรม**มีอันเดียวรู้ขึ้นในที่เฉพาะอันเดียว จึงเรียกว่า *เอกาปฏิเวธมุม* รู้แจ้งเฉพาะที่เดียวในที่แห่งเดียว ประโยชน์ในภายภาคหน้า และประโยชน์อย่างยิ่ง กล่าวคือพระนิพพานนั้น คือเป็นผู้เห็นอริยสัจจธรรมทั้ง 4 ว่านี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ นี้คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ *นี้ทุกข์* คือท่านเห็นว่าความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นทุกข์เป็นต้น *นี้เหตุให้เกิดทุกข์* ท่านเห็นว่าตัณหาคือความอยากนี้ นี้ใดเป็นตัวเหตุให้เกิดทุกข์ *นี้คือธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์* ท่านเห็นว่า คือความทำตัณหานี้แลให้สิ้นไป ให้ดับไปโดยไม่ให้

เหลือ นั้น นั้นเทียว ทุกข์จึงจะดับ ท่านเห็น *ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์* คือเห็นศีล สมาธิ ปัญญา เห็นสติ ปัญญานี้เอง เป็นแนวทางเครื่องดำเนินเป็น *มคฺคปฏิปทา* เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ เพราะธรรมทั้งหลายสรุปแล้ว ก็มีสติปัญญาเท่านั้นเป็นใหญ่กว่าธรรมทั้งหลาย ธรรมอื่น ๆ ที่จะยิ่งใหญ่กว่าสติปัญญาไม่มีเสียแล้ว สติปัญญานี้เป็นรสนิยม เป็นธรรมที่เหมาะสมทุกกาลทุกเวลา ส่วนธรรมอื่น ๆ เป็นกาก สติปัญญาเป็นของที่มีสาระแก่นสาร ฉะนั้น ท่านจึงให้บำรุงสติปัญญานี้ ซึ่งเป็น *มคฺคปฏิปทา* เป็นทางดำเนินให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ท่านให้เสพให้มาก เจริญให้มาก พิจารณาให้มาก อบรมให้มาก บำรุงให้มาก *ภาเว ตพฺพหุลีเม* เจริญให้มาก พิจารณาให้มาก อบรมให้มาก *ภาวิ ตหุลีเม* เมื่อมากแล้วจึงจะเป็นไปดังในองค์ 8 มรรค 8 ท่านก็ยกตัวปัญญานี้ขึ้นก่อนว่า *สัมมาทิฏฐิ* ปัญญาเห็นชอบ *สัมมาสังกัปโป* ปัญญาดำริชอบ เหล่านี้เป็นต้น ท่านก็ยกปัญญานี้เองเป็นต้นทาง เป็นแนวทางจึงว่า *มคฺค* แปลว่าปัญญา ก็สติปัญญานี้เอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ พึงเข้าใจ การพิจารณา อภิณหปัจจเวกขณธรรมทั้ง 5 นี้ จึงเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้รู้ **ให้เกิดความรู้ความหยั่งเห็นซึ่งสัจจธรรมทั้ง 4** คือ ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ การพิจารณาอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้แสวงหาประโยชน์อย่างยิ่ง กล่าวคือ *พระนิพพาน*

ได้แสดงพระธรรมเทศนาก็พอเห็นว่าสมควรแก่เวลาขอยุติแต่เพียงนี้ เอวํ ก็มีด้วย ประการฉะนี้

อบรมวันเข้าพรรษา

กรกฎาคม 2519

ในวันเข้าพรรษานี้ ตามวัดตามวา ครูบาอาจารย์ ตามประเพณีครูบาอาจารย์เคยว่าธรรมะ คารวะซึ่งกันและกันเป็นประเพณี ใกล้จะเข้าพรรษาท่านก็ตักเตือนให้พวกสามเณรเก็กยวช ตลอดถึงแคณะญาติโยม บ่ให้ประมาท ให้เกิดความเพียรทางความดีในระยะนี้เขมาะ บ่ให้ผิดพลาด เป็นงานที่จะต้องทำความพากความเพียร ตั้งกายตั้งใจ ส่วนแคณะญาติโยมก็ตั้งกายตั้งใจบำเพ็ญเข้าวัดของตน บำเพ็ญทาน บำเพ็ญศีลให้เกิด บำเพ็ญภาวนา นี้เป็นข้อวัตรของพระอริยเจ้า บำเพ็ญให้ได้ เพียรให้ได้ ตั้งสัจจะในตนของตนอย่าให้ขาด เว้นแต่เราไม่สบาย เรามีความจำเป็นที่จะต้องเคลื่อนไหว ถ้าเรายังมีความเป็นอยู่สบาย อย่าให้ขาดการบำเพ็ญบุญกุศล

ทานของเรา

ศีลของเรา

ภาวนาของเรา

การรักษาศีล เราต้องตั้งสัจจะของเรา รักษาศีล เอาขีพไหนขั้นไหน ในพรรษานี้ อย่างพระท่านว่า ศีล 5 ศีล 8 จะรักษาศีล 5 ให้ตลอดไตรมาส 3 เดือนอย่างนี้ก็ได้ เป็นกุศลผลดี หรือจะรักษาศีล 8 ตลอดไตรมาส 3 เดือน ทุกวัน ๆ ก็ดี หรือมิฉะนั้น เราจะรักษาเฉพาะพักหนึ่ง ๆ ชั่ววันหนึ่ง ๆ อย่างนี้ก็ดี เราตั้งสัจจะของเราอย่างไง ก็รักษาสัจจะของตนไว้ให้ดี อย่าให้ขาด บำเพ็ญไปตามสัจจะของตน เมื่อถึงวันพระหนึ่ง ๆ เราก็ต้องมาสมาทานศีล รักษาศีล 8 ตามที่เราได้ตั้งไว้ ท่านว่ารักษาศีลแล้ว เราก็ต้องฝึกหัดภาวนาไปตาม อย่าให้ขาดการมารักษาศีล มานอนวัด อย่ามาคุยกัน มาพูดกันเล่น มาคุยกันเล่นให้จิตมันวอกแวก อันนี้บ่ใช่การมารักษาศีล

ศีล แปลว่า ทำความสงบของกาย ของวาจา ของใจ

กาย ก็ให้งดจากบาป วาจา งดจากบาป บาปที่เกิดขึ้นทางกายทั้งการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติผิดมิจฉากาม การดื่มสุราเครื่องดองของเมา ทุกสิ่งทุกประการ ถ้าผู้ใดทำก็ตาม ผู้นั้นบ่มีกายสงบ เป็นผู้มีกายซะเนาะ เป็นผู้มีกายสกปรกโสมม เป็นผู้มีกายเป็นบาป ถ้าไม่กระทำบาป กายก็สงบ วาจาที่พูดถ้างดเว้นพูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อเหลวไหลไร้สาระประโยชน์ วาจาผู้นั้นก็พอสงบ

ใจ ถ้าพร้อมด้วยเมตตาพรหมวิหารทั้ง 4 คือ มี*เมตตา*ความรักใคร่ปรารถนาดีต่อกันและกัน จิตไม่อิจฉาพยาบาทคิดร้ายกัน *กรุณา*ความสงสารคิดจะช่วยกันเป็นสุข *มุทิตา*ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นเขาได้ดีก็ให้เขาดีไป อย่าไปคดไปโกง อย่าไปยื้อแย่งแข่งดีเขา สนับสนุนให้เขาดีเรื่อย ๆ ขึ้นไป ถ้าคนมีกิเลสปราศจากศีล เป็นผู้ชี้เดียดความดี กลัวเขาจะดีกว่าตน ในที่สุดก็จะต้องตัดทางเขา ไปถ่วงเขาให้ลดจากความดี แต่ที่นี้..... เมื่อเขาดี ทำดี ก็สนับสนุนให้เขาดียิ่ง ๆ ขึ้นไป *อุเบกขา* ความวางเฉยไม่ดีใจเสียใจในเมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ นี่สำหรับศีลทางใจ

ถ้าเรามีศีลประจำกาย วาจา ใจของเรา กาย วาจา ใจของเราก็สงบ เมื่อกาย วาจา ใจ สงบก็เป็นบ่อเกิดของปัญญา เราจะภาวนาก็เกิดสติปัญญาได้ง่าย ทั้งหญิงทั้งชายให้พากันตั้งอกตั้งใจ....

อย่าพากันไว้ใจในชีวิตของตน ชีวิตเป็นของไม่เที่ยงไม่แน่นอน วันนี้เรามีชีวิตอยู่ หายใจอยู่ วันหลังมาชีวิตจะเป็นจั่งใด ดีหรือไม่ ชีวิตของเรานั้น หรือวันหลังมาจะเป็นอย่างไร ในพรรษานี้ พวกเราทั้งหลายเชื่อหรือว่า ชีวิตของเราจะตลอดพรรษา เพราะความตายเป็นของไม่มีกาลเวลา จิตมันจะตายเวลาไหนก็ไม่รู้ เพราะชีวิตมันเป็นของไม่เที่ยง สุดแท้แต่มันจะเป็นไป เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่จึงอย่าพากันประมาท จงพากันรีบเร่งบำเพ็ญทำความดีให้เกิดให้มีขึ้นในดวงจิตความคิดของเรา

เมื่อเรายังไม่ตาย ทานไม่มี เราพยายามบำเพ็ญให้มีขึ้น ศีลไม่มี เราพยายามบำเพ็ญให้มีขึ้น ภาวนาไม่มี เราพยายามบำเพ็ญให้มีขึ้น เมื่อเราพยายามบำเพ็ญบุญกุศลอยู่อย่างนี้ จึงว่าชีวิตของเราไม่ว่างหรือสูญเปล่า ถ้าเราได้สำนึกประโยชน์อย่างยิ่งในชีวิตที่เราบำเพ็ญอยู่ เราก็มีสุคติ สุขสวรรค์เป็นที่ไป บุญกุศลที่เราบำเพ็ญไว้จะเป็นนิสัยปัจจัยให้แก่กล้าหน้าบานเจริญงอกงามตามหน้าที่ไปจนได้ถึงประโยชน์อย่างยิ่ง คือพระนิพพาน

นี่แหละ เมื่อพวกเรายังมีชีวิตอยู่ อย่าพากันประมาท อย่าไว้ใจในชีวิตของเรา ในพรรษานี้ หากว่าเรายังมีชีวิตอยู่ตลอดรอดฝั่งไปในพรรษานี้ ในพรรษาหน้าจะเป็นอย่างไร พวกเราจะได้พบกันอีกหรือไม่ อย่าไว้ใจ เพราะเหตุแห่งชีวิตเป็นของไม่แน่นอน ร่างกายเกิดขึ้นในกฎของไตรลักษณ์ คือ

1. *อนิจจัง* ไม่เที่ยง

2. *ทุกขัง* มันประกอบไปด้วยทุกข์ สุดแท้แต่มันจะเป็นทุกข์

3. *อนัตตา* เป็นสิ่งที่ไม่สมหวังของใคร ๆ ใครจะหวังอย่างใด ร่างกายของเรานี้แต่ละท่าน ๆ ไม่เป็นไปตามความหวังของใคร ๆ เหตุนั้นท่านจึงว่ามันมิใช่ตน มิใช่ของตนและมิใช่ของแห่งตน เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านมิให้พวกเราประมาท ให้เร่งบำเพ็ญบุญกุศลคุณงามความดีให้เกิดมีขึ้นในชีวิตของตน โดยเฉพาะกับชีวิตของเราสำหรับพระเณร พวกพระพวกเณร พวกชีของเราที่เป็นนักบวชให้พากันตั้งใจ.....บังคับตนเอง รีบเร่งกันทำความพากความเพียรมีการระลึกตนตลอดเวลา ทรมานตนบ้าง

ภายในพรรษานี้เป็นโอกาสที่ดี อากาศก็ดี อากาศเย็น ให้พากันตั้งอกตั้งใจรีบเร่งทำความพากความเพียรของตน ภาวนากรรมฐาน วิปัสสนากรรมฐานของเราที่เราได้เรียนมาแล้วจากครูอาจารย์ จากอุปัชฌาย์ ทุกคนก็ต้องได้เรียนมาด้วยกันทั้งนั้น ก่อนที่เราจะบวชเรียน อุปัชฌาย์อาจารย์ท่านสอนกรรมฐานให้บ่อย ๆ เพื่อให้พวกเราไปพิจารณาให้รู้เห็น คือ ท่านสอนมูลกรรมฐานทั้ง 5 เพื่อเป็นเครื่องปราบมาร เป็นศัสตราอาวุธปราบมารคือกิเลสมาร

กรรมฐานทั้ง 5 ที่ท่านสอนคืออะไร? คือมูลกรรมฐาน มูลกรรมฐานทั้ง 5 คืออะไร คือ (1) ผม (2) ขน (3) เล็บ (4) ฟัน (5) หนัง มี 5 อย่างเท่านี้ มนุษย์เราทุกเพศทุกชาติก็มีสิ่งทั้ง 5 ครบบริบูรณ์ ถ้าไม่มีสิ่งทั้ง 5 นี้อยู่ในตัวของคนเราแล้ว เขาไม่เรียกว่าคน เขาเรียกว่าผี คือคนตาย

ทำไมท่านจึงให้พิจารณาสิ่งทั้ง 5 นี้ คือท่านให้พิจารณาผม พิจารณาขน พิจารณาเล็บ พิจารณาฟัน พิจารณาหนัง เพราะคนเราที่จะเกิดราคะ ความรัก ความกำหนัดกัน ก็เพราะสิ่งทั้ง 5 นี้ปรากฏ เห็นผม เห็นขน เห็นเล็บ เห็นฟัน เห็นหนัง เป็นของสวยของงามนั่นเอง ถ้าสิ่งทั้ง 5 นี้ไม่มีแล้วก็ไม่มีความหมาย ไม่มีความหมายอะไร เห็นเป็นของสวยของงามหมดความหมาย เช่นหนังไม่มีอย่างนี้ ใครจะว่าสวย ใครจะไปรักหนังท่านว่าอยู่มีแต่น้ำ น้ำเน่าไหลบากซากซึมอยู่อย่างนั้น ไม่มีใครว่าเป็นของสวยของงาม ไม่มีใครอยากได้ ไม่มีใครยินดี ไม่มีใครกำหนัดในสิ่งเหล่านี้ ที่จะเกิดราคะความรัก ความกำหนัดเพราะเห็นว่าสิ่งทั้ง 5 คือ ผมงาม ขนงาม เล็บงาม ฟันงาม หนังหรือผิวงามนั่นเอง เมื่อเห็นว่าสิ่งเหล่านี้งามก็เกิดความรัก ความกำหนัด ความพอใจยินดีลุ่มหลงอยู่ในสิ่งเหล่านี้ ลุ่มหลงอยู่ในโลกอันนี้ ในขันธ์ธาตุ รูปคือกายอันนี้ ท่านจึงว่า เมื่อคนลุ่มหลงอยู่ในกายอันนี้มันก็เป็นกิเลสวัฏฏ์กรรมวัฏฏ์ หมุนอยู่อย่างนั้น ไปเกิด ไปแก่ ไปเจ็บ ไปตาย มันเป็นทุกข์เรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด ถ้าไม่ต้องการที่จะเพิ่มทุกข์ ท่านให้พิจารณาสิ่งทั้ง 5 คือ กรรมฐานทั้ง 5 นี้ คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ให้เห็นว่าสิ่งทั้ง 5 แต่ละอย่างละอย่างเป็นของสกปรกโสโครก เป็นของปฏิกูลด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น เป็นของบูดของเน่า เป็นของไม่สวยไม่งาม

ท่านให้พิจารณาสิ่งทั้ง 5 นี้เช่นผมเป็นต้น ให้พิจารณาโดยรูปพรรณสัณฐาน พิจารณาโดยสี พิจารณาโดยกลิ่น พิจารณาโดยที่เกิด ให้เห็นเป็นของปฏิกูล พิจารณาโดยสัณฐานคือรูปพรรณสัณฐานให้เป็นของปฏิกูลน่าเกลียด พิจารณาโดยกลิ่นให้เป็นของปฏิกูลน่าเกลียด พิจารณาโดยสีให้เป็นของปฏิกูล พิจารณาโดยที่เกิดให้เป็นของปฏิกูลน่าเกลียด พิจารณาโดยที่อยู่ให้เห็นเป็นของปฏิกูลน่าเกลียด

เรื่องของผมนี้ พิจารณาอย่างไร

- โดยสี.....คือ เริ่มต้นแรกเกิดมาก็เป็นสีดำ ต่อมาก็กลายเป็นสีขาว ที่ขาวก็อาศัยความชราความแก่เข้าครอบงำ นี่มันของปฏิกูลอย่างนี้

- โดยที่เกิด คือ ผมนี้เมื่อแรกมันติดอยู่กับกาย มันเป็นของที่น่ารัก แต่พอพลัดพรากจากกายเท่านั้นร่วงหล่นจากกายย่อมเป็นของปฏิกูลน่าเกลียดด้วยกันทั้งสิ้น ไม่มีใครมีความรักในผมเมื่อพลัดพรากจากกายแล้ว

- โดยสัณฐาน โดยรูปพรรณสัณฐาน คือว่าผมนี้ เมื่อบุคคลบริโภคอาหารในเวลาค่ำมืด แล้วไปพบสิ่งใดที่คล้ายคลึงกับผม เช่นเส้นไหมหรือใยบัวซึ่งอยู่ในอาหารย่อมสำคัญว่าเป็นผม เมื่อความสำคัญว่าเป็นผมนั้นย่อมเกิดปฏิกูลน่าเกลียดในเส้นไหมใยบัวนั้นเพราะเหตุแห่งความสำคัญว่าเป็นผม ถ้าเราเคี้ยวอาหารปรากฏอยู่ในปากของเราอย่างนั้น เราก็ต้องคายทิ้งเสีย เพราะคนสำคัญว่าเป็นผมเป็นสิ่งปฏิกูลน่าเกลียด แม้จะตกอยู่ในอาหารก็ตาม สิ่งสุดท้าย มีเส้นไหมมีใยบัวเหล่านี้ ถ้าเราไปพบเข้า เราสำคัญว่าเป็นผม ย่อมเป็นของปฏิกูล

น่าเกลียด หยิบทิ้งเสีย ถึงแม้ว่าผมถ้าสกปรกร่วงหล่นใส่อาหารในน้ำดื่มของเรานี้สักเส้นหนึ่ง หรือสองเส้นก็ตาม ย่อมเป็นของปฏิกูลน่าเกลียดอยู่นั่นเอง สิ่งที่คล้ายคลึงกับผม มีเส้นไหมใยบัวเป็นต้น เมื่อเราพบเข้าในเวลาค่ำมืด เราสำคัญว่าเป็นผม เมื่อมีความสำคัญมั่นหมายในใจว่าเป็นผม ย่อมเกิดปฏิกูลน่าเกลียดขึ้นเพราะเหตุดังกล่าว นี่ท่านให้พิจารณา

- โดยกลิ่น.....คือ ผมนี้ถ้าบุคคลปล่อยไว้ไม่ชำระสะสางไม่ล้างอยู่บ่อย ๆ ปล่อยไว้ผมก็จะส่งกลิ่นเหม็นสาบเหม็นสาง เข้าใกล้ใครก็ไม่ได้ เพราะผมเป็นของปฏิกูลน่าเกลียด เป็นของสกปรกโสโครก ยิ่งถูกไฟไหม้เมื่อไหร่ ก็ยิ่งเป็นสิ่งที่ไม่น่าปรารถนาด้วยกันทั้งนั้น เหม็นสาบเหม็นสางจะตาย ถ้าปล่อยไว้ไม่ชำระสะสางไม่ล้างอยู่ ผมนี้ก็จะส่งกลิ่นอันเหม็นอันเน่า อันนี้ท่านให้พิจารณาให้เห็นผมเป็นของปฏิกูลน่าเกลียดโดยกลิ่นอย่างนี้

ที่เกิดที่อยู่นั้น คือ.....ผมนี้เกิดอยู่บนศีรษะ ที่อยู่ของผมเบื้องหน้าจรดหน้าผาก เบื้องหลังจรดท้ายทอย ข้างทั้ง 2 จดกกหู นี่คือที่อยู่ของผม ที่เกิดของผมนั้น ผมเกิดอยู่บนหนังศีรษะ อยู่บนศีรษะเส้นละรู รูละเส้น ๆ จะหาที่เกิดรูละ 2 เส้นนั้นหาไม่ได้ ผมนั้นเกิดอยู่บนศีรษะของเราทุกท่าน มีรากหยั่งลงสู่หนังศีรษะลึกเข้าไป ลึกเข้าไปดึงดูดเอาอสุภะของสกปรกโสโครกต่าง ๆ มีน้ำดี น้ำเสลด น้ำเหลือง น้ำเลือด น้ำมันข้น เป็นอาหาร ที่เกิดที่อยู่ของผมนี้เป็นของสกปรกยิ่งนัก เป็นของปฏิกูลยิ่งนัก เปรียบเหมือนผักและหญ้าที่เกิดในหลุมมูตร หลุมคูถหลุมอสุภะ ที่เราทิ้งเศษอาหารทิ้งเนื้อเน่า ทิ้งเสลดน้ำลาย ทิ้งมูตร ทิ้งคูถเน่าในนั้น หลุมนั้นเต็มไปด้วยอสุภะของบูดของเน่า มีน้ำบูด น้ำเน่า พร้อม บูดเน่าอยู่อย่างนั้น ก็คือว่าที่เกิดในหลุมมันมีรากหยั่งลงบนหลุมอสุภะ ดึงดูดเอาอสุภะมาเป็นอาหารเลี้ยงหล่อลำต้นของมัน แม้ฉันใด ผมที่เกิดอยู่บนศีรษะของคนเราก็เช่นเดียวกัน ผมที่เกิดบนศีรษะของพวกเรานี้มีรากหยั่งลงสู่หนังศีรษะลึกเข้าไป ดึงดูดเอาอสุภะของสกปรก ของบูดของเน่าต่าง ๆ มีน้ำดี น้ำเสลด น้ำเหลือง น้ำเลือด น้ำมันข้น เป็นอาหาร ที่เกิดและที่อยู่ของผมเป็นของสกปรกโสโครกยิ่งนัก

สังขารท่านทั้งหลายเหล่านี้ แม้จะเกิดด้วยกันก็ตาม ติดพันอยู่ด้วยกันก็ตาม หรืออยู่ด้วยกันก็ตาม ก็หารู้จักซึ่งกันและกันไม่ ผมและหนังศีรษะก็หารู้จักซึ่งกันและกันไม่ เปรียบเหมือนผักที่มีรากหยั่งลงสู่ซากอสุภะ หลุมอสุภะ ซากสัตว์หรือสัตว์กับอสุภะที่อยู่ในหลุมนั้นซึ่งดึงดูดกันเอามาเป็นอาหารอยู่ เขาหารู้จักซึ่งกันและกันไม่ แม้ผมของเราก็เช่นเดียวกัน ที่เกิดอยู่ในหนังศีรษะนี้ มีรากหยั่งลงสู่หนังศีรษะลึกเข้าไป ดึงดูดเอาอสุภะต่าง ๆ หล่อเลี้ยงเป็นอาหาร หารู้จักซึ่งกันและกันไม่ เหมือนผักหรือหญ้าที่เกิดบนหลุมอสุภะ มีรากหยั่งลงสู่หลุมอสุภะ ดึงดูดเอาซากอสุภะ เอาอสุภะมาเป็นอาหารหล่อเลี้ยง หารู้จักซึ่งกันและกันไม่ แม้ผมของเราก็เช่นเดียวกัน จะมีรากหยั่งลงสู่หนังศีรษะ ดึงดูดเอาอสุภะต่าง ๆ มาหล่อเลี้ยงลำต้นของมัน ดึงดูดเอาน้ำดี น้ำเสลด น้ำเหลือง น้ำเลือด น้ำมันข้น น้ำตา น้ำลาย ใส่ท่อน้ำมูตร มาเป็นอาหาร หารู้จักซึ่งกันและกันไม่ สังขารธรรมทั้งหลายเหล่านี้เป็นของปราศจากโลภ ปราศจากเจตนา เป็นอภัยจิต จึงทำให้สัตว์ให้บุคคลให้ตัวตนเป็นมิตร ธรรมไม่มีชีวิตสูงจากชีวิต สูงจากสัตว์และบุคคล สูงจากนิยมสมมุติในบัญญัติสังขารโดยประการทั้งปวง ในกายของเรานี้เป็นอภัยสัตว์ ทางธรรมหารู้จักซึ่งกันและกันไม่ ท่านให้พิจารณา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงอย่างนี้ ร่างกายของเรานี้ล้วนแล้วเป็นของสกปรกโสโครก เมื่อเราพิจารณาเห็นผมเป็นของสกปรกโสโครกเป็นของปฏิกูลน่าเกลียดโดยประการ 5 อย่างเหล่านี้ คือ โดยสี โดยสัณฐาน โดยกลิ่น แล้วก็น้อมไปพิจารณาว่าโดยที่เกิดและที่อยู่ ผมเป็นของปฏิกูลน่าเกลียดโดยประการ 5 อย่างเหล่านี้

แม้สิ่งอื่น ๆ ในร่างกายของเรานี้ก็เช่นเดียวกัน มันเป็นของปฏิกูลน่าเกลียดเหมือน ๆ กัน ไม่มีพิเศษแตกต่างกันแต่ประการใด ๆ เลย ไม่ว่าจะเป็น ขน เล็บ ฟัน หรือหนัง มันก็เห็นไปตาม ๆ กันทั้งนั้น ถ้าเห็นอีกอันหนึ่งมันก็ต้องเห็นหมดทุกอันเลย มันเป็นอย่างนี้ จึงว่าสังขารธรรมนั้นมีไตรลักษณ์เสมอกัน ไม่มีลักลั่นสั้นยาวกว่ากันเป็นของไม่เที่ยงเหมือนกัน เป็นทุกข์เหมือนกัน เป็นของมิใช่ตนอย่างเดียวกัน เป็นของสกปรกอย่างเดียวกัน ไม่ผิดกันเลยในร่างกายของเรา ข้อสำคัญให้เห็นอันหนึ่งลงเป็นสัจจะให้เป็นจริงเท่านั้นเอง เราพิจารณานี้ไม่เห็น อย่าไปพิจารณาเหยาะแหยะอย่างโน้นบ้างอย่างนี้บ้าง ถ้าพิจารณาหลาย ๆ อัน อันนี้ก็ไม่ชัด อันนั้นก็ไม่ชัด เกิดความโล ๆ เล ๆ เกิดความสงสัย ตัดความสงสัยไม่ได้ เพราะตนมิได้พิจารณาลงเป็นสัจจะ พระพุทธเจ้าสอนให้มีสัจจะทำอะไรให้เป็นจริง พิจารณาอันเดียวมันต้องรู้ไปหมด เป็นอย่างนั้น อันนี้ก็ไม่รู้แจ้ง เราก็พิจารณาอื่นซิ อันนี้เราพิจารณาพอแรงแล้ว อันอื่นเรายังไม่ได้พิจารณา เราก็ทิ้งไปพิจารณาเปลี่ยนไปเรื่อยเปลี่ยนไปเรื่อย เป็นคนโล ๆ เล ๆ เท่านั้นเอง ผลที่สุดก็ไม่ได้ประโยชน์อะไร จนคนเขาปอกลอกหลอกหลอนเท่านั้นเอง นิสัยโล ๆ เล ๆ เท่านั้น ไม่แน่นอนเท่านั้น ครั้นไม่แน่นอนอย่างนี้แล้วก็เป็นผู้ไม่เชื่อกรรมเท่านั้นเอง กรรมเป็นอฐานะ เป็นไปไม่ได้ ทำอะไรต้องทำให้ดี ๆ ซี ท่านสอนให้เชื่อกรรมฐาน *กรรม* แปลว่าการทำ พิจารณาทำตามสัจจะนี้ ฐานมันตั้งอยู่แล้ว เราก็เห็นพิจารณาให้รู้เห็นตามวิธี ฐานมันเป็นอย่างไง ผม ขน เล็บ ฟัน มันเป็นฐานแล้วนี่ ฐานก็ตั้งอยู่อย่างนี้แหละ สกปรกโสโครกอยู่อย่างนี้แหละ เหม็นบูดเหม็นเน่าอยู่อย่างนี้แหละ มันไม่เที่ยงอยู่อย่างนี้แหละ มันเป็นทุกข์อยู่อย่างนี้แหละ มันเป็นของไม่ใช่ของตน ไม่ใช่ของแห่งตนอย่างนี้แหละ มันก็เป็นสัจจ์เป็นจริงอย่างนี้แหละ เมื่อมีกรรมเราไม่เชื่อกรรม เราเป็นคนขี้เกียจขี้คร้าน ท้อถอยในการทำความพากความเพียร ท้อถอยในการพิจารณา กิเลสมันก็เข้าย่ำเท่านั้นเอง มันก็มีแต่ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความรัก ความกำหนัด ความยินดี

นี่แหละกิจของเราจะต้องทำความพากความเพียรในชีวิตที่เป็นนักบวช คือการเจริญกรรมฐาน พิจารณาภาวนา กรรมฐานของเราที่เรียนมาจากอุปัชฌาย์อาจารย์แล้วในมูลกรรมฐานทั้ง 5 คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ที่มีอยู่ พระพุทธเจ้าสอนเท่านี้

เอกายโน อยं ภิกฺขเว มคฺโค ดูกรภิกษุทั้งหลาย ทางอันเอก กายนี้เป็นทางอันเอก เป็นทางของบุคคลผู้เดียวจะต้องเดินไป คือ ดำเนินไป *สตฺตานं วิสุทฺธิ ยา* เป็นทางอันบริสุทธิ์หมดจดแห่งสัตว์ทั้งหลาย *โสกปริเทวานं สมติกฺกมาย* เป็นทางก้าวล่วงเสียซึ่งความโศกและความร่ำไร คือผู้พิจารณากายให้รู้เห็นซึ่งความเป็นจริงแล้ว จะก้าวล่วงเสียซึ่งความโศกและความอาลัย ผู้พิจารณากายให้เห็นตามความเป็นจริงแล้ว จะเป็นผู้หมดจดโดยประการทั้งปวง ผู้พิจารณากายให้รู้เห็นตามความเป็นจริงแล้ว ก้าวล่วงเสียซึ่งความโศกและความร่ำไร *ทุกฺขโทมนสฺสานं อตฺถงฺคมาย* ผู้พิจารณาให้รู้เห็นโดยปัญญาตามเป็นจริงแล้วในกายนี้จะเป็นผู้ทำทุกข์ และโทมนัสให้อัสดงดับไปไม่เหลือเลย *ญายสฺส อธิคมาย* ผู้พิจารณากายให้รู้ด้วยปัญญาเห็นตามความเป็นจริงแล้วอย่างนี้ เป็นเหตุเพื่อให้เข้าไปเพื่อสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้ดี เพื่อความดับ เพื่อความรู้ถูก เพื่อมรรคผล *นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยาย* ผู้พิจารณากายให้รู้เห็นด้วยปัญญาตามความจริงแล้วอย่างนี้ ย่อมเป็นเหตุให้บรรลุถึงพระนิพพาน กระทำพระนิพพานให้แจ้ง ให้ถึงพระนิพพานโดยไม่มีทางสงสัยเลย ภิกษุทั้งหลาย จึงว่าทางอันเอกที่กายเท่านั้น ไม่มีที่อื่นให้พิจารณาให้รู้เห็นตามเป็นจริง มันเป็นจริงอย่างไร มันเป็นจริงมันเป็นของสกปรกโสโครก ของบูดของเน่า เป็นของไม่สวยไม่งาม เป็นของปฏิกูลน่าเกลียด มันเป็นจริง ไม่เที่ยงเกิดในเบื้องต้นแปรปรวนในท่ามกลาง ดับทำลายเสียหายในที่สุด มันเป็นจริงเพราะมันเป็นทุกข์

ร่างกายของเราเป็นก้อนทุกข์ เป็นก้อนโรค ทุกข์ภัยต่าง ๆ นานา บรรดาโรคทั้งหลายที่มีอยู่ในกาย มีโรคในตา โรคในหู โรคในจมูก โรคในลิ้น โรคในกายมีหลายอย่าง โรคต่าง ๆ ย่อมเกิดขึ้นที่กาย มันไม่เกิดขึ้นที่อื่น มีโรคที่หู โรคที่ปาก โรคที่ฟัน โรคไอ โรคหืด โรคหวัด ไข้พิษ โรคในท้อง โรคลมจับอ่อนหวิว สวิงสวาย โรคบิด ลงท้อง จุกเสียด ปวดท้อง โรคลงราก ลงเลือด โรคฝี โรคลมบ้าหมู โรคหิด กุฏฐัง โรคมะเร็ง โรคดีพิการ โรคเบาหวาน โรคริดสีดวง โรคฝีดาษ ราดตะกั่วพุพอง ริดสีดวงลำไส้ โรคผอมเหลือง ผอมแห้ง แรงน้อย โลหิตจาง ไข้อ่อนเพลียละเหี่ยใจ โรคเหน็บชา โรครูมาติซั่ม ความเจ็บเกิดแต่ดีให้โทษ ความเจ็บเกิดแต่เสมหะให้โทษ ความเจ็บเกิดแต่ลมให้โทษ ความเจ็บเกิดแต่ไข้สันนิบาต คือมีดี เสมหะ และลมเจือกันให้โทษ โรคเกิดแต่การเปลี่ยนอิริยาบถไม่เสมอกัน โรคเกิดแต่ความเพียร โรคเกิดแต่วิบากของกรรมที่ตามมาทัน เหมือนหมาไล่เนื้อทันที่ไหนกัดที่นั้น ไม่ต้องอ้างกาลอ้างเวลา โรคเกิดแต่เย็นและร้อน โรคเกิดแต่กระหายน้ำ โรคเกิดแต่อุจจาระปัสสาวะไม่สะดวก โรคเกิด โรคแก่ โรคเจ็บ โรคตาย นานาด้วยโรคภัยหลายอย่าง

ร่างกายของเรานี้เป็นก้อนโรค เป็นเรือนโรค โรคทั้งหลายคือกาย กายคือโรค มันจึงเป็นทุกข์ โรคแก่ โรคเจ็บ โรคตาย มันมีตลอดเวลา ไม่ว่างจากโรค เป็นอกาลิโก ความแก่ไม่ว่าง ความเจ็บไม่ว่าง ความตายไม่ว่าง ตายเป็นลำดับ ๆ มาจนถึงบัดนี้ ตาก็ตายไปแล้ว หูก็ตายไปแล้ว ผมก็ตายไปแล้ว กำลังวังชาก็ลดน้อยถอยลงไปแล้ว อายุก็ตายไปเกือบจะหมดแล้ว ยังอีกซีกเดียวเท่านั้น จะว่าไม่ตายยังไง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์อย่างนี้แหละ มันเป็นทุกข์อย่างนี้ ร่างกายมันดียังไง เรามาแบกเอาก้อนทุกข์ มากอดเอาก้อนทุกข์ มานั่งเฝ้านอนเฝ้าก้อนทุกข์อันนี้แหละ สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตน เพราะเหตุที่ไม่เป็นความหวังของใคร ๆ มันจะเป็นอย่างไรก็แปรปรวนไปตามหน้าที่ของมันอยู่อย่างนี้ มันบอกไม่ได้ เอาไว้ไม่ฟัง มันแปรปรวนอยู่อย่างนี้ จึงบอกได้ว่ามันเป็นของมิใช่ตน มิใช่ของตน ใช่ของแห่งตนอย่างนี้

นี่ท่านให้พิจารณาให้รู้เห็นตามเป็นจริงในสัจจธรรมอย่างนี้ นี่กรรมฐาน ท่านไม่ได้ให้ไปค้นคว้าพิจารณาหาสิ่งอื่น นี่ ถ้าพิจารณาเห็นด้วยปัญญาตามเป็นจริงแล้ว จิตมันมีตาแล้ว รู้แจ้งเห็นตามเป็นจริงแล้ว กายเป็นของสกปรกโสโครก ของเน่าของเปื่อย ของผุของพัง เห็นว่ากายเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เห็นว่าไม่ใช่ของตน มิใช่ของแห่งตน ไม่ใช่ของตน ไม่ใช่ของแห่งตน ใช่สัตว์ ใช่บุคคล ใช่ตัวตนเราเขาแล้ว ท่านจะไปรักอะไรล่ะ มันจะไปกำหนัดอะไรล่ะ นี่มันไม่เห็น มันจึงเกิดความรักความกำหนัด ความพอใจ มันหลงใหลใฝ่ฝันอยู่นี่ หวังอยู่นี้ ในกายหวังเอาอะไรล่ะ กรรมอันนี้ท่านให้พิจารณา กรรมอันนี้ให้เชื่อต่อกรรม จึงเรียกว่ากรรมฐาน ถ้าใครเชื่อต่อกรรมนี่ เป็นฐานะ กรรมฐานถูกต้อง เป็นไปได้ถ้าปฏิบัติเชื่อกรรมอันนี้ พิจารณาหยั่งลงให้เป็นสัจจะ เป็นพาหนะให้เป็นไปได้ พ้นจากทุกข์ พ้นจากกิเลสได้ โดยมิต้องสงสัย ถ้าไม่เชื่อเป็นไปไม่ได้ โล ๆ เล ๆ มันเป็นอย่างนั้น

เพราะฉะนั้น จิตที่เราต้องบำเพ็ญเพียรในพรรษานี้ สมถะจิต วิปัสสนาจิต สมถะ คือทำจิตให้สงบ วิปัสสนา คือ ทำจิตให้มีสติปัญญา ให้รู้แจ้ง เห็นจริงตามเป็นจริงในกรรมฐาน คือร่างกายของเรานี้ ให้เห็นเป็นของโสโครก ของสกปรก ของเน่าของเปื่อยผุพัง ให้เห็นเป็นของไม่เที่ยง เป็นของทุกข์ เป็นของไม่ใช่ตน เชื่อเถอะ เชื่อกรรมฐานเถอะ พระพุทธเจ้าท่านว่ากรรมฐาน เป็นพาหนะที่ต้องเป็นไปได้ ผู้เจริญกรรมฐานพิจารณากรรมฐานในร่างกายของตนนี้ ก็เหมือนกับผู้ลงเรือจะข้ามแม่น้ำไปสู่ฝั่งโน้น มีหวังจะต้องถึงฝั่งโน้นฝั่งอันเกษม คือพระนิพพานพ้นโลกได้ แต่ถ้าเป็นผู้ขี้เกียจขี้คร้านเมามัว ไม่มีหวังเลย อย่าไปหลงกรรมฐาน

อย่าหลงหนทางพระนิพพานซี หนทางพระนิพพานคืออะไร เอกายโน อยं ภิกขเว มคฺโค ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กายอันนี้เป็นหนทางพระนิพพาน ไม่มีทางอื่น มีทางเดียวนี่ พระอริยเจ้าที่ท่านล่วงไปแล้ว คือท่านข้ามไปแล้ว ข้ามพ้นแอ่งแก่งกันดารนั้นแล้ว ท่านก็พิจารณากายให้รู้เห็นตามความเป็นจริงในกายอันนี้ แม้ท่านผู้ข้ามไปแล้วในอดีตหาประมาณมิได้ แม้ท่านผู้จะข้ามในอนาคตหาประมาณมิได้ก็ดี หรือแม้ท่านผู้อยู่ในปัจจุบันเดี๋ยวนี้ก็ดี ต้องมาพิจารณากายนี้ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงกรรมฐานอันนี้ให้เห็นว่ากายของเรานี้ และของบุคคลอื่น ให้เห็นเป็นของไม่สวยไม่งาม เป็นของโสโครก ของบูดของเน่า ให้เห็นเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ให้เห็นเป็นของตน เป็นของมิใช่ตน ให้รู้เห็นตามเป็นจริงที่มันเป็นจริง ตามหลักธรรมชาติ ตามหลักสัจจธรรมที่มีอยู่ ให้เห็นตามเป็นจริงอย่างนี้ มันก็สลัดได้เท่านั้นเอง มันเป็นอย่างนี้ เรามาพิจารณามัน มันเป็นจังสั้น มันก็บ่เห็นหยังแล้ว ให้พิจารณาลงสู่สัจจธรรม ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความเจ็บ ความตายมันเป็นทุกข์มันมีเท่านี้ ทุกข์อะไรจะยิ่งไปกว่าสิ่งเหล่านี้ เทียวเกิดเทียวตายอยู่นี่ ตัณหาอันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ทุกข์ความอยากนี่ใจสิเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เทียวเวียนว่ายตายเกิดในสามโลกนี่ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีอะไรที่จะทำให้เวียนว่ายตายเกิดในโลกสามอันนี้ นอกจากตัณหาแล้วไม่มีเลย คือ ความอยาก มันชี้ตัวเหตุที่เป็นเหตุให้หมุนวนอยู่อย่างนี้ คือตัณหาความอยากนี่แหละ สรุปแล้ว คือ กิเลส ความโลภ โกรธ หลง นั่นเอง เป็นเหตุให้วนเวียนอยู่นี่

ถ้าเรารู้อย่างนี้เราก็สลัดมันออกซี มันก็ได้เท่านั้นแหละ

วิธีสลัดออกจากตัณหา ท่านบอกไว้แล้ว *อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค* ทางอันประเสริฐประกอบด้วยองค์ 8 ประการ ทางเดียวนี้แล สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปโป ความดำริชอบ สัมมาวาจา วาจาชอบ สัมมากัมมันโต กระทำชอบ สัมมาอาชีโว เลี้ยงชีพชอบ สัมมาวายาโม เพียรชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งจิตชอบ

ที่สำคัญก็คือ *สัมมาทิฏฐิ* ให้พิจารณากายให้รู้เห็นตามเป็นจริง *สัมมาสังกัปโป* ตริตรึกนึกคิดอยู่ในนี้ มันก็เป็นไปได้เท่านั้นเอง ไอ้นี่เฮาไม่ไปพิจารณามันจะไปรู้เห็นอย่างไรล่ะ ความเป็นจริง ความเป็นจริงมันก็เป็นคนมีกิเลสหนาปัญญามืด ให้กิเลสมันล้อเลียนตน เห็นกายตนก็ว่างาม เห็นกายผู้อื่นก็ว่างาม เกิดความรักก็อยู่บ่ได้ ครั้นอยู่มาได้อย่างนี้ก็เป็นหมาขี้เรื้อน สุนัขเรื้อนชอบของเน่าของเหม็น หนังเน่าหนังเหม็นเท่านั้นเอง โลกเรื้อนจะกินเท่านั้น โรคเรื้อนคือกิเลส ความโกรธ ความหลงคือตัณหานี่ หมาคือจิตใจของเรานี่ มันชอบหนังเน่าหนังเหม็นเท่านั้นเอง มันไม่พ้นไปได้ นี่แหละ ถ้าเราพิจารณาในกรรมฐานทั้ง 5 นี้อยู่บ่อย ๆ คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ให้รู้เห็นตามเป็นจริง ว่าสิ่งทั้ง 5 ในร่างกายของเรานี้เป็นของสกปรกโสโครก เป็นของบูดของเน่า ของปฏิกูล พึงเกลียด เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มิใช่ของตน ของบุคคล

ถ้ารู้เห็นตามเป็นจริง ตามธรรมชาติ ตามสัจจธรรมอย่างนี้ ก็เพียบพร้อมด้วยสัมมาสติ สัมมาสมาธิ มันก็ถอนอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นได้ ถอนความรักความกำหนัด มีที่ถ่ายถอนกิเลสออกจากใจ ออกจากภพจากชาติ

> *ความที่จะถ่ายถอนอย่างนี้ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ทางอื่นไม่มี มีทางเดียวเท่านี้ ที่จะข้ามโอฆะแอ่งแก่งกันดาร จะข้ามห้วงทุกข์ ข้ามวัฏฏะได้ มันเป็นอย่างนั้น ถ้าเราเป็นผู้เชื่อต่อกรรมแล้ว มันต้องเป็นพาหนะที่จะต้องเป็นไปได้ จึงเรียกว่ากรรมฐานเป็นพาหนะที่จะต้องเป็นไปได้ ไม่มีทางสงสัย*

เอวังเท่านั้นแหละพอ

นิทานเรื่องหมาขี้เรื้อน

กาลครั้งหนึ่งยังมีหมาขี้เรื้อตัวหนึ่ง มันเป็นขี้เรื้อนเต็มตัวของมัน มันคันขี้เรื้อนของมันทุกวัน ๆ และอยู่มาสมัยหนึ่งถึงฤดูหนาว เจ้าของหมาขี้เรื้อนไปก่อกองไฟไว้ข้างล่าง หวังจะผิงไฟแก้หนาว ครั้นลงไปผิงไฟเวลาใดวันใดก็เห็นแต่หมาขี้เรื้อนตัวนั้นนอนขวางอยู่หน้ากองไฟครึ่งหนึ่งเสมอ เพราะมันคันขี้เรื้อนของมัน เจ้าของเลยเอาดุ้นฟืนตีหัวหมาขี้เรื้อนตัวนั้น ไล่ออกไปไม่ให้ขวางทาง หมาขี้เรื้อนถูกคนตีแล้วก็เจ็บปวดรำคาญมันก็เลยคิดว่า บัะ! อะไรหนอ อยู่สูงกว่าโลกนี้ เฮาเป็นหมาขี้เรื้อนนี้ไม่ดีเลย ถูกคนตีทุกวัน มันเจ็บปวดทุกข์มาก มันก็เลยแหงนหน้าขึ้นดูบนท้องฟ้า เห็นพระอาทิตย์สูงกว่าโลก หมาขี้เรื้อนตัวนั้นก็เลยคิดว่า บา เรานี่ต่อไปเกิดเป็นพระอาทิตย์ดีกว่าละโว้ย....ว่าง้ั้น พอคิดเช่นนั้น อยู่มาวันหนึ่งก็เลยตายไปแล้วก็ไปเกิดเป็นพระอาทิตย์ครั้นได้เป็นพระอาทิตย์แล้วก็เปล่งแสงส่องสว่างลงมาสู่โลกมนุษย์ จักรวาลมนุษย์ ท้าทายมนุษย์ว่า *มึงมาขี้อวดเก่งมาขี้ หมัก....หมัก-นุษย์ มนุษย์หมัก หมานุษย์ เขาว่า มึงจะตีกับกูหลายว่า อ้า! มึงตีกูได้บ่กูอยู่สูงแล้ว กล้ามาตีกูอีกขี* ท้าทายเช่นนั้น ก็ไม่มีมนุษย์กล้ามาตอแย พระอาทิตย์ก็มีความสุขดีอยู่

ต่อมาวันหนึ่งมีขี้เมฆลอยมาบดบังแสงพระอาทิตย์ไว้ทำให้มืดมิดปิดแสงสว่าง บ่ให้ส่องมาจักรวาลโลกมนุษย์ได้ พระอาทิตย์ก็เลยคิดว่า *อ้อ ขี้เมฆนี่ดีกว่าเฮาโว้ย ปกปิดเฮาได้ฮา ! เฮานี้สู้ขี้เมฆบ่ได้โว้ย ! ว่าง้ั้น เฮาอยู่สูงยังสู้ขี้เมฆบ่อได้โว้ย ! เฮานี้สู้ขี้เมฆไม่ได้เฮาตายเป็นขี้เมฆเถอะเว้ย* ว่าง้ั้น พอคิดดังนั้นก็เลยเปลี่ยนสภาพจากพระอาทิตย์มาเป็นขี้เมฆ ครั้นได้เป็นขี้เมฆก็บดบังแสงพระอาทิตย์อยู่อย่างนั้นล่ะให้มืดมิดอยู่อย่างนั้น

อยู่มาวันหนึ่งมีลมจำพวกหนึ่ง พัดมากำจัดปัดเป่าขี้เมฆออกไป ให้ทะลุทลายจนไม่มีเหลือเลย ขี้เมฆเลยว่า *ออ! เฮาเป็นขี้เมฆนึกว่าดี สามารถปิดบังแสงพระอาทิตย์ไว้ได้แล้ว ที่ไหนได้กลับสู้ลมไม่ได้ ลมนี่พัดเราให้กระจัดกระจายไปได้อีก* ขี้เมฆเลยคิดว่า ***เฮามาเกิดเป็นลมเถอะเว้ย!*** **ปรารถนาดังนั้นก็เลยเปลี่ยนสภาพจากขี้เมฆมาเกิดเป็นลม ครั้นได้เกิดเป็นลมแล้ว ลมก็ไม่อยู่เฉย วิ่งไปพัดไป พัดไปพัดมาให้เมฆกระจายก็**สนุกดี สุดท้ายพัดมาโดนที่จอมปลวกกลางทุ่งนา พัดเท่าไรจอมปลวกก็อยู่อิ่งติงไม่ไหวไม่ขยับเขยื้อน ลมจึงมาคิดว่า *เฮ้อ! เราเป็นลมก็นึกว่าดี พัดขี้เมฆได้ ที่ไหนได้กลับสู้จอมปลวกไม่ได้ สู้โพ้นไม่ได้เลย จอมปลวกนี่ดีกว่าเรา เราพัดไม่ติง เรามาเกิดเป็นจอมปลวกเถอะเว้ย!* คิดขอเปลี่ยนสภาพใหม่แล้วก็ได้เปลี่ยนจากลมมาเป็นจอมปลวก เป็นโพ้น ครั้นได้เป็นโพ้น ..... เป็นจอมปลวกแล้วก็ตั้งอยู่กลางทุ่งกลางนาเด่นอยู่ยังงั้น แล้วก็นึกท้าทายลมต่อไป *บักลมมึงเก่งจริงมาพัดกู พัดมาซี สู้กูได้หรือวะ* อยู่ต่อมาถึงฤดูฝน ฝนตกมากจอมปลวกก็ชื้นแฉะเปียกไปด้วยน้ำฝน ชาวนาปล่อยควายบักตู้ใหญ่ออกมาในทุ่งนา ควายตู้มันบ่อมีเขาพอมันได้ออกทุ่ง มันก็วิ่งเล่นสนุกเห็นอะไรก็ชนดะ มาพบจอมปลวกควายตู้ก็รี่เข้าชนเอาจนจอมปลวกต้องทลายราบลงไป โพ้นคือจอมปลวกก็มาคิดว่า *เฮ้อ! เฮาเป็นพระอาทิตย์ก็นึกว่าดีกว่า**มนุษย์** เป็นขี้เมฆก็นึกว่าดีกว่าพระอาทิตย์ เป็นลมก็นึกว่าดีกว่าขี้เมฆ เป็นโพนเป็นจอมปลวกก็นึกว่าดีกว่าลม ดีสู้ลมได้ ที่ไหนได้ สู้ควายบักตู้ไม่ได้โว้ย ควายบักตู้ยังดีกว่าเรา ชนเราได้ เฮาเปลี่ยนมาเกิดเป็นควายบักตู้เถอะโว้ย*

เมื่อเห็นควายบักตู้ดีกว่าตัว จอมปลวกก็เลยเปลี่ยนมาเป็นควายตู้ ครั้นได้เป็นควายตู้ใหญ่ขึ้นมาแล้วคอมันขึ้น มันก็เห่าฮื้น เห็นโพนที่ไหนก็ลัดเล็งไปชน ชนโพนใส่ข้าวเขา โพนอยู่กลางข้าว กลางทุ่ง กลางนาเข้าไปชนโพนเต้า โพนแตง โพนพริก โพนเชือ ไปชนโพนใส่ข้าวเขา เหยียบข้าวเขา กินข้าวเขาอยู่อย่างนั้นไอ้ตู้ใหญ่มันห้าว คอมันขึ้น ที่นี่เจ้าของข้าวก็มาร้องทุกข์กับเจ้าของควายว่า ป้าเอย ลุงเอย ลูกหลานเอย พ่อใหญ่แม่ใหญ่เอย ผูกควายบักตู้ไม่ให้ปล่อยนะ ควายบักตู้เจ้ามันเป็นร้าย เป็นฮื้น ชนโพนใส่ข้าว **ใส่น้ำ** ผูกไม่ให้ปล่อยนะ ว่างี้!

ทีนี้เจ้าของควาย เมื่อได้ยินเจ้าของข้าวมาต่อว่าอย่างนั้น เขาก็เอาหนัง 3 เกลียวมาผูกคอควายตู้ ใส่หลักใส่ตอ อยู่กับต้นไม้ อยู่อิ้งติ้ง ควายตู้จะดิ้นสักกะยงโครงเคง สักกะหย่องก่องแก่งอย่างไหน ๆ หนังก็ไม่ขาด ควายตู้ก็เลยคิดว่า *อ้อ! เฮาเป็นควายตู้ ชนโพนมูลหลายทรายผง นึกว่าดี แต่ที่ไหนได้สู้หนัง 3 เกลียวเขาไม่ได้โว้ย หนัง 3 เกลียวเขาดีกว่าเรา* เห็นว่าหนังดีกว่าตัว จึงคิดอยากจะเป็นหนังบ้าง ทีนี้อยู่มาควายตู้ก็ตายลง เจ้าของเขาจึงแล่เอาหนังมาเป็นริ้ว ๆ ควั่นเป็นหนัง 3 เกลียว เป็นหนังริ้ว เป็นหนังเส้น แล้วก็ไปผูกควายตู้ไว้ หนัง 3 เกลียวก็ตีใจที่ได้ชนะควายตู้ *ควายตู้สู้เฮาบ่ได้ เฮาล่ามแจ้ไว้* หนังก็นึกกระหยิ่มลำพองอยู่อย่างนั้น อยู่มาหนังนั้นถูกฝนมันก็ส่งกลิ่น มีกลิ่นอันเหม็น อันเน่า อันหืน แล้วก็ส่งกลิ่นไปไกล ทีนี้มีหมา**ขี้เรื้อน**ตัวหนึ่งมันได้กลิ่น หนังเน่า ซึ่งเป็นอาหารของมัน มันก็สืบเสาะแสวงหาตามกลิ่นนั้นมา ครั้นพบแล้วเจ้าหมาขี้**เรื้อน**ตัวนั้นมันก็แทะหนังจะกัดกินเป็นอาหาร หนังก็เลยมาคิดว่า *เฮ้อ....!เฮาเป็นหนังผูกคอควายตู้อยู่ นึกว่าดี ที่ไหนได้กลับสู้หมาขี้เรื้อนไม่ได้โว้ย! หมาขี้เรื้อนนี่ดีกว่าเฮา มากิน**เฮาได้** เฮาเกิดเป็นหมาขี้**เรื้อน**ดีกว่า*

มันอยากจะเกิดเป็นหมาขี้เรื้อน เพราะมันจำชาติเดิมเริ่มแรกไม่ได้เลย กิเลส ตัณหา มันหุมห่ออยู่หนาแน่น เห็นว่าหมาขี้เรื้อนดีกว่าตัว เพราะกินตัวได้จึงคิดอยากจะเกิดเป็นหมาขี้เรื้อนบ้าง และก็ได้กลับมาเกิดเปลี่ยนสภาพเป็นหมาขี้เรื้อนอีกครั้งหนึ่ง มาเกิดเป็นหมาขี้เรื้อนเช่นเก่า ลงบ่อนเก่านี่ละ !

นี่ละเพิ่นว่า กิเลสวัฏฏ กัมมวัฏฏ มันวัฏฏไปวัฏฏมา แวดไปแวดมา วนไปวนมา เวียนไปเวียนมา จึงว่ากิเลสวัฏฏ กัมมวัฏฏ เป็นตัวเหตุตัวปัจจัย พัดสัตว์ทั้งหลายให้เที่ยวเกิด แก่ เจ็บ ตาย ในกำเนิด 4 ในคติ 5 ในภพทั้ง 3 ในวิญญาณฐิติ 7 ในสัตตาวาส 9 ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไป ฮ้า ! เกิดในอบายภูมิทั้ง 4 คือ นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน **เพราะเหตุแห่งกิเลสวัฏฏ กัมมวัฏฏ เป็นตัวเหตุตัวปัจจัย นั่นละมาเกิดเป็นหมาขี้เรื้อน คือ** วนเวียนเกิดลงบ่อนเก่านี้ละ !

คิดตามกิเลส ตัณหา คิดไปเท่าใด ๆ ว่าไอ้นั่นที่ดี ไอ้นี่ที่ดี มันก็พอเก่านั่นละ เพราะกิเลสเป็นของร้อน คิดไปแล้วบ่ดีดอก ลงมาบ่อนเก่า.....พึงเข้าใจ

เพราะพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า กิเลสตัณหานี้เป็นของร้อน ทำให้สัตว์ทั้งหลายเดือดร้อนกระวนกระวาย กระเสือกกระสนดิ้นรนอยู่ คิดไปตามกิเลสตัณหา คิดไปเท่าไรมันก็ให้แต่ความเดือดร้อน นั่นล่ะ มันไม่จิรังยั่งยืนอะไร นั่น.....มันเป็นอย่างนี้

กิเลสวัฏฏ กัมมวัฏฏ พัดสัตว์ทั้งหลายให้ผันแปรไปอย่างนั้น สัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาจะดี ชั่ว เลว ประเสริฐ เพราะชาติเพราะตระกูลของตนก็หาไม่ แต่จะเป็นผู้ชั่ว ผู้เลว ผู้ดี ผู้ประเสริฐ เพราะกรรม คือ การกระทำของตน ประพฤติปฏิบัติของตนไว้เท่านั้น นี่ !

พวกเราที่เป็นนักบวช เป็นพระ เป็นเณร เป็นเถร เป็นชี นี้ทีแรกเราก็มีเพศเป็นคฤหัสถ์ซึ่งเป็นเพศที่ต่ำ เหมือนหมาขี้เรื้อนตัวนั้นแหละ ก็เห็นนักบวชเป็นเพศที่สูง เสมือนพระอาทิตย์นั่นเอง เป็นที่เคารพยำเกรง **และสักการะบูชาให้คุณแก่ชาวโลก ก็อยากออกบวช เมื่อเราได้บวชเป็นพระ เป็นเณร เป็นเถร เป็นชีแล้ว ก็** ชื่อว่าเป็นผู้ได้อยู่สูง ก็เหมือนได้เป็นพระอาทิตย์ ทีนี้ถ้าเราไม่ตั้งใจประพฤติปฏิบัติ ไม่ประพฤติปฏิบัติตามธรรมวินัย ไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ไม่รีบเร่งทำความเพียร ชำระกิเลส คือโรคเรื้อนออกจากจิตใจของตน เป็นคนขี้เกียจขี้คร้านอยู่อย่างนี้ ไม่ปรารภความพากความเพียร ไม่เดินจงกรม **ไม่ภาวนา ไหว้พระ สวดมนต์ ไม่รีบไม่เร่งทำความพากความเพียร ไม่พิจารณากัมมัฏฐานของตนที่ตนได้เรียนมาแล้วจากสำนักอุปัชฌาย์อาจารย์ ไม่พิจารณาให้รู้เห็นตามเป็นจริง โรคเรื้อน คือ กิเลสมันก็ครอบงำจิตใจเราได้** เท่านั้น แล้วก็เห็นว่าโน้นดี นี้ดี มันก็วิ่งไปตามกิเลส ตัณหา คือ หมาขี้เรื้อนตัวนั้นเอง นั่น ! ผลที่สุดมันก็เป็นหมาขี้เรื้อนคือเก่า นี่แหละพึงเข้าใจ

โรคเรื้อนคืออะไร โรคเรื้อนคือ กิเลส ตัณหา ได้แก่ความโลภ ความโกรธ ความหลง มานะทิฏฐิ มันฝังอยู่ในใจของเรานี้

หมาคืออะไร หมาก็คือใจของเรานี่เอง น่าน ! มันกัดกร่อนกินกันอยู่ที่นี่ โรคเรื้อนคือกิเลส ตัณหา *ราคะ* ความรัก ความกำหนัด *โทสะ* ความประทุษร้าย *โมหะ* ความหลง *มานะ* การถือตนถือตัว *ทิฏฐิ* ความรู้ผิดว่านั้นดีว่านี้ดีอยู่อย่างนั้น นี่เป็นโรคเรื้อน

หมาหรือใจของเรา มันพอใจให้ขี้เรื้อนกินมันอยู่ที่นี้ไม่กินอยู่ที่อื่น น่าน ! มันเป็นอย่างนี้นี่แหละ หนังเน่าก็คือกิเลสตัณหานี่แหละ กิเลสมันเหนียวที่สุดนะ เหนียวยิ่งกว่าหนังนะ มันผูกจิตใจของเราให้เป็นหมาขี้เรื้อนอยู่นี่ มันกินกันอยู่ที่นี่น่ะ ไม่ใช่อื่น พึงเข้าใจ

เมื่อหนังเน่าคือกิเลส ตัณหา มันได้ผูกใจของเราแล้ว มันก็สงสัยว่า โน้นดีนี้ดี น่าน ! เรามาบวชเป็นพระเป็นเณร เป็นเถร เป็นชี อยู่สูงแล้วแสนที่จะดี ยังว่าไม่ดีอีก ยังว่าอันโน้นดี อันนี้ดีกว่าตัวที่เป็นเพศนักบวชกว่าศีลกว่าธรรมอีก มันก็วิ่งไปตามกิเลส ตัณหาเท่านั้นเอง ผลที่สุดมันก็ลงมาเป็นหมาขี้เรื้อนคือเก่า น่าน ! แล้วมันก็ชอบแต่ของเหม็นของเน่า ชอบแต่หนังเหม็น หนังเน่า ซึ่งเป็นอาหารของไอ้หมาขี้เรื้อน

หนังเหม็น หนังเน่าเหล่านี้ มิใช่อื่นก็คือตัวของเรานี่เอง ตัวของเรานี้มันเต็มไปด้วยของบูดของเน่า ของเหม็นมิใช่เรอะ เหม็นเหลือที่จะทนอยู่แล้ว นี่แหละ ! ที่นี้มันก็ส่งกลิ่นไปไกล ความเหม็นของหนังนั่น เมื่อหนังมีกลิ่นไกลหมาขี้เรื้อนได้กลิ่นหนังเน่า ซึ่งเป็นอาหารของมัน มันก็สืบเสาะแสวงหา ครั้นมาพบเข้าหมาขี้เรื้อนมันก็ลอบกัดกินเป็นอาหาร กินหนังเน่าน่ะ หนังก็เลยมาคิดว่า แหม ! เราเป็นหนังนึกว่าดีที่ผูกคอควายตู้อยู่ แต่ที่ไหนได้ สู้หมาขี้เรื้อนไม่ได้เว้ย หมาขี้เรื้อนนี้ดีกว่าเราเพราะกินเราได้ เมื่อเห็นว่าหมาขี้เรื้อนดีกว่าตัวหนังก็เลยมาคิดว่า เรามาเกิดเป็นหมาขี้เรื้อนเสียเถอะเว้ย น่าน ! เมื่อคิดเช่นนี้ก็เปลี่ยนสภาพจากหนังมาเกิดเป็นหมาขี้เรื้อนคือเก่า ลงบ่อนเก่า ลงแบบบ่อนเก่านี่ละ กินหนังเน่า

นี่แหละกิเลส ตัณหา มันเป็นกิเลสวัฏฏ กัมมวัฏฏ มันวัฏฏไปวัฏฏมา วกไปวนมา เวียนไปเวียนมา อยู่รอบเก่าอย่างนี้ น่าน ! เหมือนหมาขี้เรื้อน ทีแรกมันก็เป็นหมาขี้เรื้อนอยู่มาเห็นว่าถูกมนุษย์ทุบตีก็ขอมาเกิดเป็นพระอาทิตย์ เมื่อเกิดเป็นพระอาทิตย์เห็นว่าขี้เมฆดีกว่าตัว ก็มาเกิดเป็นขี้เมฆ เมื่อเกิดเป็นขี้เมฆเห็นว่าลมดีกว่าตัว ก็มาเปลี่ยนเป็นลม เมื่อเป็นลมเห็นว่าโพนคือจอมปลวกดีกว่าตัว ก็มาเปลี่ยนเป็นจอมปลวก คือโพน เมื่อมาเป็นโพน เห็นควายตู้ดีกว่าตัวก็มาเป็นควายตู้ เมื่อเป็นควายตู้เห็นว่าหนังดีกว่าตัวก็มาเป็นหนัง เมื่อเป็นหนังถูกฝนส่งกลิ่นไปไกล หมาขี้เรื้อนได้กลิ่นมันก็กัดกินเป็นอาหาร เพราะหนังเน่าของเน่าของเหม็นเป็นอาหารของมัน เห็นว่าหมาขี้เรื้อนดีกว่าตัว ก็มาเกิดเป็นหมาขี้เรื้อนคือเก่า ลงแบบบ่อนเก่า

นี่แหละ ! เพิ่นว่าคิดไปตามกิเลส ตัณหา คิดไปเท่าไร.....เท่าไร มันก็บ่มีที่สิ้นสุดว่าวันนั้นจะดี วันนี้จะดี มันไม่มีดีสักสิ่งสักอย่างเลย **ท่านจึงว่า กิเลสวัฏฏ กัมมวัฏฏ กิเลสวัฏฏ**นี่แหละเป็นตัวเหตุตัวปัจจัยพัดสัตว์ทั้งหลาย เผาสัตว์ทั้งหลายให้เดือดร้อน ดิ้นรน กระวนกระวายเป็นอะไรก็ไม่ดี อยู่ที่ไหนก็ไม่ดี ก่อภพ ก่อชาติไม่มีที่สิ้นสุด

หมาคืออะไร หมาคือจิตคือใจของเรานี้ ขี้เรื้อนคือกิเลส ความโลภ ความโกรธ ความหลง ราคะ โทสะ โมหะนี้ มันกินอยู่ที่ไหนล่ะ มันก็กินอยู่ที่.....ใจ ที่.....ใจ ที่.....ใจของเรานี้ มันไม่กินที่อื่น มันก็ชอบแต่ของเหม็นของเน่า ชอบแต่หนังเหม็นหนังเน่า ของเหม็นของเน่าเป็นอาหารอ้ายเรื้อนคือกิเลส น่าน ! มันเป็นอย่างนี้

ในร่างกายของเราท่านทั้งหลายนี้ แต่ละล้วนแล้วเป็นของเหม็นของเน่าทั้งนั้น มิใช่หรือ เป็นของสกปรกโสโครก เป็นอสุภะ เป็นของไม่สวย ไม่งาม เป็นของปฏิกูลพึงเกลียดโดยประการทั้งปวง สิ่งซึ่งมีอยู่ในร่างกายของเรานี่ คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า เยื่อในสมองศีรษะ น้ำดี น้ำเสลด น้ำเหลือง น้ำเลือด น้ำเหงื่อ น้ำมันข้น น้ำตา น้ำมันเหลว น้ำลาย น้ำมูก น้ำมันไขข้อ น้ำมูตร แต่ละล้วนแล้วเป็นของเหม็น ของเน่า เป็นของสกปรกโสโครก เป็นของปฏิกูลพึงเกลียดทั้งนั้น เป็นซากศพ ซากผีทั้งนั้น แต่หมาขี้เรื้อนคือกิเลส มันกลับเห็นว่าเป็นของดี เป็นของหอม เป็นของสวยของงาม มันชอบ.....มันชม.....มันนิยม.....มันดม.....มันจูบ.....มันลูบ.....มันคลำ..... อยู่อย่างนั้นมันก็เห็นว่าของเหม็นของเน่าเป็นของสวยของงามดังนี้

อย่างพวกเรานี่แหละ เป็นนักบวช เป็นพระ เป็นเณร เป็นเถร เป็นชี เบื้องต้นเราจะยังไม่บวช ก็อยู่ต่ำ เมื่อเราได้บวชเข้ามาแล้ว ก็เป็นผู้ที่มีเพศอันสูง เป็นที่เคารพยำเกรงและนับถือแก่ชาวโลกทั่วไป ก็หมายความว่าเป็นผู้อยู่สูงแล้ว เหมือนพระอาทิตย์นี่ ทีนี้ถ้าตนไม่ทำความพากความเพียร ชำระโรคเรื้อนคือกิเลสแล้ว มันก็เกิดความเดือดร้อน สงสัยโน่น สงสัยนี่ ดิ้นรนอนธการ กระเสือกกระสน กระวนกระวาย ไปตามความคิดความเห็นของกิเลสทั้งนั้น น่าน ! มันเป็นอย่างนี้นา ผลที่สุดมันก็มาเป็นหมาขี้เรื้อนคือเก่านั่นเอง นั่นมันเป็นอย่างนี้

พระพุทธเจ้าท่านสอนให้เราพิจารณาร่างกายว่าเป็นของไม่ดี แม้ฉันใดกายของเรานี้เปรียบเหมือนไถ้มีปาก 2 ข้างเต็มไปด้วยธัญญชาติ มีข้าวสารบ้าง ข้าวสาลีบ้าง ถั่วเขียวบ้าง ข้าวเปลือกบ้าง ถั่วงาบ้าง บุรุษผู้มีตาดีแก้ไถ้ออกแล้ว พึงเห็นได้ว่าสิ่งที่อยู่ในไถ้เหล่านี้เป็นข้าวสาลี เหล่านี้ข้าวสาร เหล่านี้ถั่วเขียว เหล่านี้ข้าวเปลือก เหล่านี้ถั่วงา กายของเราก็ฉันนั้น เมื่อผู้มีสติดีหยั่งลงที่ใจแล้วพิจารณากายก็จะเห็นว่า กายของเรานี้มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ กายของเราเต็มไปด้วยของไม่สะอาดมี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ตับ ไต ม้าม หัวใจ พังผืด ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า เยื่อในสมองศีรษะ น้ำดี น้ำเสลด น้ำเหลือง น้ำเลือด น้ำเหงื่อ น้ำมันข้น น้ำตา น้ำมันเหลว น้ำลาย น้ำมูก น้ำมันไขข้อ น้ำมูตร ย่อมเห็นไปตามความจริงแห่งสัจจธรรมที่เป็นอยู่ ไม่เห็นผิดจากความจริง คือ เห็นว่าเป็นของไม่สวยไม่งาม เป็นของปฏิกูลน่ารังเกียจ ก็จะสอนให้ละโลภะ โทสะ โมหะ ซึ่งเป็นขี้เรื้อนในจิตใจ ให้คลายความรักความกำหนัดในกายของตนและของผู้อื่น กายพิจารณากายยังมีอยู่อีกให้มีสติหยั่งรู้หยั่งเห็นว่า กายของเราที่ตั้งอยู่ตามปกติคือกายนี้ ไม่มีรักไม่มีชังใคร ไม่มีกิเลสไม่มีรักไม่มีชัง มันไม่รู้ว่ามันสวยมันงาม มันสกปรกมันโสโครก กายนี้มันไม่รู้ว่ามันเป็นทุกข์เป็นอนัตตาอย่างไรเลย มันตั้งอยู่ตามที่ตามปกติเท่านั้น มันเป็นของปราศจากจิต ปราศจากวิญญาณ เป็นนิชชีวธรรม ธรรมไม่มีชีวิต สุญโญว่างจากชีวิต ว่างจากสัตว์ ว่างจากบุคคล ว่างจากตัวตนเราเขา ว่างจากนิยมสมมติบัญญัติว่างจากสัจจะและสังขาร จึงว่าเป็นของตั้งอยู่ตามที่ ตามปกติที่เรียกว่ามันเป็นนั่นมันเป็นนี่ก็เรียกกันตามนิยมสมมติโวหารที่เรียกกันเพื่อให้รู้จักความหมายในโลกเท่านั้นเอง

กายประกอบด้วยธาตุทั้ง 4 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟนั่นเอง ที่เราสัตว์โลกเรียกว่ามนุษย์ ว่าสัตว์ ว่าคน ว่าเรา ก็ว่ากันไปตามนิยมสมมติ ว่าไปตามกิเลสตัณหาต่างหาก เรียกว่าขน ว่าผม ว่าเล็บ ว่าฟัน ว่าหนัง ก็ล้วนแล้วแต่เป็นรูปนามคือขันธ์ 5 ขันธ์ 5 เท่านั้นที่ไปท่องเที่ยวไปเกิด ก็ไม่พ้นจากธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ นี่เอง ดังนั้นในกายของเราท่านจึงเรียกว่ามันตั้งอยู่เป็นปกติคือธาตุทั้ง 4 ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล แสดงให้เห็นว่าในกายของเราเป็นธาตุทั้ง 4 สิ่งที่เป็นธาตุดินที่อยู่ในกายของเราคือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า เยื่อในสมอง ศีรษะ 20 อย่างนี้เป็นธาตุดินล้วน ๆ ธาตุน้ำที่มีในกายของเรา คือ น้ำดี น้ำเสลด น้ำเหลือง น้ำเลือด น้ำตา น้ำเหงื่อ น้ำมันข้น น้ำมันเหลว น้ำลาย น้ำมูก น้ำมันไขข้อ น้ำมูตร 12 อย่างนี้เป็นธาตุน้ำในร่างกายของเรา ธาตุไฟที่มีในกายของเราคือ ไฟยังกายให้อบอุ่น ไฟเผากายให้เร่าร้อน กระวนกระวาย ไฟเผากายให้แก่ชราเนื้อหนังเหี่ยวย่นแก่หง่อม ผมหงอก ผมขาว ฟันหลุด ฟันถอน ตามืด หูหนัก แก้มตอบ ไฟเผาอาหารให้ย่อย เหล่านี้ล้วนแต่เป็นธาตุไฟทั้งสิ้น ธาตุลมก็มีอยู่ในกายเราซึ่งเป็นธาตุลมส่วนหนึ่ง คือลมพัดขึ้นเบื้องต้น ลมพัดลงเบื้องล่าง ลมหายใจเข้า ลมหายใจออก ลมพัดไปตามตัว ลมพัดอยู่ในไส้ เหล่านี้ล้วนเป็นธาตุลม

ตกลงว่ากายของเราก้อนเดียว แท่งเดียวนี้เมื่อแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ส่วนที่ 1 เป็นธาตุดิน ส่วนที่ 2 เป็นธาตุน้ำ ส่วนที่ 3 เป็นธาตุไฟ ส่วนที่ 4 เป็นธาตุลม ท่านผู้มีสติปัญญาหยั่งรู้หยั่งเห็นตามความเป็นจริงของสัจจธรรม ท่านจึงว่า ธาตุมตฺตโก กายของเรานี้เป็นธาตุทั้ง 4 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม นิสตฺโต มันไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนเราเขา นิชฺชีโว มันไม่มีชีวิต เพราะธาตุมันไม่มีชีวิต มันตายไม่เป็น สุญฺโญ ปราศจากสัตว์ ปราศจากบุคคล ปราศจากตัวตนเราเขา คือ ว่างจากสัตว์ ว่างจากบุคคล ว่างจากตัวตนเราเขา ว่างจากนิยมสมมติ-บัญญัติ ว่าสัตว์ก็ว่าเอา ว่าคนก็ว่าเอา ว่าชายว่าหญิงก็ว่าเอา ว่าผมก็ว่าเอา ว่าขนก็ว่าเอา ว่าอะไรก็ไม่ได้มีประโยชน์ มีแต่โทษมีแต่ภัย คือ การเกิดแก่เจ็บตาย ร่างกายของเราตกอยู่ในกฎแห่งธรรมชาติในไตรลักษณ์ เกิดแล้วก็ไม่เที่ยงมีเกิดเป็นเบื้องต้น มีความแปรปรวนไปในท่ามกลาง มีความดับความทำลายความฉิบหายไปในที่สุด มันเป็นทุกข์อยู่เป็นนิจ ทุกข์เพราะความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เกิดก็ทุกข์ แก่ก็ทุกข์เป็นนักเป็นหนา เจ็บก็เป็นทุกข์นักหนา แม้ตายก็เป็นทุกข์นักหนาอยู่แล้ว กายของเราท่านทั้งปวงก็ไม่ว่างจากทุกข์ เป็นเรือนแห่ง **ความทุกข์ เป็นก้อนของทุกข์ เป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ กายของเราเป็นเรือนของโรคทุกชนิด จกฺขุโรโค โสตโรโค โรคในตา โรคในหู ฆานโรโค โรคในจมูก ชิวฺหาโรโค กายโรโค โรคในลิ้น โรคในกายในใจ คือ ราคะ โทสะ** โมหะ คือ โรคเรื้อนมันกินอยู่ที่ใจของเรา โรคทั้งหลายมีอีกนานาประการดังนี้คือ. -

กณฺณโรโค มุขโรโค	โรคในหู โรคในปาก
ทนฺตโรโค	โรคที่ฟัน
กาโส สาโส ปีนาโส	โรคไอ โรคหืด **โรคหอบ**
ฑโห ชโร กุจฺฉิโรโค	โรคพิษเชื่อมมัว โรคในท้อง
มุจฉา ปกฺขนฺทิกา สุลา	โรคลมจับ อ่อนหวิว บิดลงท้อง จุกเสียด
วิสูจิกา กุฏฐ์ คณฺโฑ	โรคลงราก โรคเรื้อน โรคฝี
กิลาโส โสโส อปมาโร	โรคกลาก มองคร่อ ลมบ้าหมู

ทนฺทุ กณฺฑุ กจฺฉุ	โรคขี้เรื้อน หิดเปื่อย หิดด้าน คุดทะราด หูด
รุหิรา วิตจฺฉิกา โลหิตํ	โรคคุดทะราด อาเจียนโลหิต
ปิตฺตํ มธุเมโห อสา	โรคดีพิการ เบาหวาน ริดสีดวง
ปิตฺตา ภคณฺฑลา	โรคพุพอง ริดสีดวงลำไส้ อ่อนเพลีย โลหิตจาง ผอมเหลือง

โรคทั้งหลายไม่ว่างจากกายเลย ความเจ็บเกิดแต่ลมให้โทษ ไข้สันนิบาต โรคเกิดแต่ฤดูแปรปรวน โรคเกิดแต่การเปลี่ยนอิริยาบถไม่เสมอกัน โรคเกิดแต่การประกอบความเพียร โรคเกิดแต่วิบากกรรมที่ตามมาทันเหมือนหมาไล่เนื้อ โรคเกิดแต่อุจจาระ ปัสสาวะไม่สะดวก นานาด้วยโรคภัยทั้งหลาย จึงว่ามันเป็นทุกข์อยู่เป็นนิจ สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จึงมีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดาไม่จีรังยั่งยืน ไม่เป็นไปตามความปรารถนาของใคร ๆ ผู้มีสติดีน้อมลงมาพิจารณาก็สามารถรู้ได้สามารถขับไล่โรคเรื้อนออกจากจิตใจได้ ท่านให้มีสติพิจารณากายของเรา เมื่อรู้เห็นตามเป็นจริงด้วยสติปัญญา ใจก็พ้นจากขี้เรื้อนไม่ชอบของเหม็นของเน่า รู้ว่าหนังของเราเป็นของเหม็นของเน่าก็จะคลายความรักความกำหนัดในกายของตัวเราและผู้อื่น มีสติความรู้ชอบเห็นชอบ

ท่านให้น้อมเข้ามาพิจารณากายของเราให้เห็นเป็นซากศพซากผี ที่เราทิ้งไว้ 1 วันในป่าช้า จนขึ้นอืดเป็นสีเขียวมีกลิ่นเหม็นเน่า ร่างกายของเราถ้าไม่หมั่นชำระร่างกายทำความสะอาด มันก็จะเหม็นเน่าเหมือนกัน สัตว์ทั้งหลายก็มาทับถมอยู่ในร่างกายของเรา ร่างกายของเราเปรียบเหมือนป่าช้าของสัตว์ต่าง ๆ ท่านให้น้อมใจเข้ามาพิจารณากายของเราว่าตายไปแล้ว 1 ถึง 2 วัน พองอืดเป็นสีเขียว ถึงร่างกายของเราก็ต้องเป็นอย่างนี้เป็นของธรรมดาไม่ล่วงพ้นไปได้ การพิจารณาเช่นนี้เป็นการถอนกิเลสจากใจของเรา

การพิจารณากายยังมีอีก ให้พิจารณาว่ากายของเราเป็นซากศพซากผี ที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า อันฝูงกา ฝูงแร้งจิกกินอยู่บ้าง หมู่สัตว์ตัวเล็ก ๆ น้อย ๆ กินอยู่บ้าง พิจารณากายของเราก็ต้องเป็นอย่างนี้เป็นธรรมดา คงเป็นอย่างนี้ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนี้ไปได้ ให้มีสติพิจารณากายอยู่เป็นเนือง ๆ ให้พิจารณาเห็นเป็นดุจซากศพซากผีที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้ามีแต่กระดูก และเลือดปราศจากเนื้อ ให้น้อมเข้ามาพิจารณากายของเราก็เป็นเช่นนี้ ไม่ล่วงพ้นอย่างนี้ไปได้ การพิจารณากายยังมีอีกคือน้อมเข้ามาพิจารณากายให้เห็นเป็นดุจซากศพซากผี เป็นร่างกระดูกปราศจากเนื้อ กระดูกอยู่กระจัดกระจาย แขน ขา ไปอยู่ทางหนึ่ง กระดูก หัว ไปอยู่ทางหนึ่ง กระจัดกระจายอยู่ตามทิศต่าง ๆ ให้มีสตินอมเข้ามาพิจารณากายว่าร่างกายของเราก็ต้องเป็นเช่นนี้ ไม่ล่วงพ้นอย่างนี้ไปได้ การพิจารณากายอยู่เนือง ๆ ก็จะถอนโรคเรื้อนจากใจออกไป พิจารณาร่างกายดุจซากศพซากผี ให้มีสตินอมเข้ามาพิจารณากายว่า ร่างกายของเราก็ต้องเป็นเช่นนี้ ไม่ล่วงพ้นอย่างนี้ไปได้ ใช่แต่เท่านั้นแล้วพิจารณากายต่อลึกลงไปอีกดุจร่างกายของเราเป็นซากศพซากผี ที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า มีแต่กองกระดูกเป็นกองเรี่ยราดทิ้งไว้เกิน 2-3 ปี แล้วพิจารณาถึงร่างกายของเราก็ต้องเป็นเช่นนี้ ไม่ล่วงจากนี้ไปได้ จึงจะพ้นทุกข์พ้นกิเลสไปได้ ต่อไปก็พิจารณากายให้เห็นเป็นซากศพซากผี ที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้าหรือเหลือแต่กระดูกท่อนน้อยท่อนใหญ่ทิ้งไว้นานไปก็ผุละเอียดกลายสภาพเดิมคือเป็นดิน ไม่มีอะไรเป็นนิมิตว่าเคยเป็นคนเหลือไว้แต่ธาตุดิน ธาตุไม่มีตัวตนไม่มีชีวิตจิตใจ ให้มีสตินอมเข้ามาพิจารณากายของเรา ว่าต้องเป็นเช่นนี้ไม่ล่วงจากนี้ไปได้

น้อมเอาคติของพระพุทธเจ้ามาหยั่งลงที่ใจ ก็จะรู้เห็นตามความเป็นจริงก็จะถอนจากโรคเรื้อนที่กินอยู่ในจิตใจออกจนหมด ดังนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่าให้พากันน้อมเอาพระธรรมคำสอนของพระองค์มาตั้งอยู่ในใจ *โอปนยิโก* ให้น้อมเข้ามาเพราะพระธรรมของพระพุทธเจ้านั้นเป็น *ปัจจัตตัง* ของที่จะต้องเห็นด้วยตัวเองเป็น *"อกาลิโก"* ไม่มีกาลเวลา ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เมื่อเห็นแล้วก็ร้องเรียกกันมาดู **ธรรมนี่อยู่ที่ในใจนี่แล้วน้อมเอาพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามาไว้ที่ใจนี่ อย่าไปน้อมเอากิเลสเข้ามา** ถ้าน้อมเอากิเลสเข้ามาไว้ที่ใจก็จะเห็นเป็นของสวยของงามเกิดโลภะ โทสะ โมหะ ก็จะเกิดเผาใจของตัวเองให้เร่าร้อน เป็นโรคเรื้อน ก็ไม่พ้นจากการเป็นหมาขี้เรื้อนเท่านี้แล

คติธรรมในนิทานหมาขี้เรื้อน ขอท่านผู้ฟังจงนำไปพิจารณาเองเถิดจะเป็นบ่อเกิดของปัญญา

"โรคเรื้อนคือกิเลสตัณหา
ใจเราท่านคือหมา
หา ชม ดม จูบ ลูบคลำแต่ของเน่า
นอนเฝ้ากินแต่ของเน่าเหม็นเป็นอาหารท่านเอย"

ทางออกจากทุกข์

พระพุทธเจ้าของเราท่านบัญญัติทางออกจากทุกข์ไว้ สรุปแล้วมีอยู่ 3 ทาง คือ *ศีลหนึ่ง สมาธิหนึ่ง ปัญญาหนึ่ง* เรียกว่าทางอันประเสริฐ ทางอื่นที่ออกจากทุกข์บ่มี ไม่มี มีศีล สมาธิ ปัญญา เท่านี้ ทางที่ออกจากทุกข์ ออกจากเหตุให้เกิดทุกข์ ทางเป็นที่ดับทุกข์ และทางคือเป็นข้อปฏิบัติดำเนินให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์ มีศีล มีสมาธิ มีปัญญา เท่านี้ ทางอื่นไม่มีทางที่จะออก

ทางออกจากทุกข์ในเบื้องต้นได้แก่ ศีล คือ การรักษาศีลให้บริสุทธิ์ นี้ ก็เป็นทางออกจากทุกข์ จะเป็นศีลประเภทใด ศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 ศีล 227 แต่ละเรื่องแล้วเป็นทางออกจากทุกข์ เป็นทางดับเหตุให้เกิดทุกข์ **เป็นทางดับทุกข์ เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น** ศีลที่เป็นทางออกจากทุกข์ นั้น สรุปแล้วมี 4 อย่าง คือ

ปาฏิโมกขสังวรศีล **ให้สำรวมในพระปาฏิโมกข์ เป็นข้อที่พระพุทธเจ้าห้าม ทำตามข้อที่พระพุทธเจ้าอนุญาต** ในพระปาฏิโมกข์นั้น สิ่งใดที่พระองค์ห้ามว่า อย่า ๆ ไม่ ๆ สิ่งนั้นควรระมัดระวัง **อย่าพากันล่วงเกิน** เพราะเป็นโทษ เป็นภัย เป็นอันตราย แก่ตน สิ่งใดที่พระองค์อนุญาตสรรเสริญ สิ่งนั้นพึงพากันเคารพ ทำความพากความ **เพียร พยายามปรับปรุงตนของตนให้เป็นไปตามที่พระพุทธเจ้าอนุญาต เว้นการฆ่าสัตว์ เว้นลักทรัพย์ เว้นประพฤติผิดมิจฉากาม เว้นพูดปด เว้นพูดส่อเสียด เว้นพูดคำหยาบ เว้นพูดคำเพ้อเจ้อเหลวไหล ใจเว้นจากความโลภ** เว้นจากความโกรธ เว้นจากความหลง ศีล ก็คือรักษากาย วาจา และใจ ของเราให้บริสุทธิ์ปราศจาก

โทษมลทิน นั่นเอง นี้ ปาฏิโมกขสังวรศีลให้สำรวมในปาฏิโมกข์ เว้นข้อที่พระพุทธเจ้าห้าม ทำตามข้อที่พระองค์อนุญาต

อินทรียสังวรศีล ให้สำรวมอินทรีย์ทั้ง 6 คือ สำรวมตา สำรวมหู สำรวมจมูก สำรวมลิ้น สำรวมกาย สำรวมใจ ในเวลากระทบอารมณ์ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ไม่ดีไม่ชั่วก็ตาม ให้มี *สติ* ความระลึกรู้ *สัมปชัญญะ* ความรู้ตัว คือรู้ใจของตนอยู่ รักษาใจของตน สำรวมใจของตนด้วยความมีสติ ความระลึกรู้ ด้วยสัมปชัญญะ ความรู้จิตรู้ใจของตน อย่าให้จิตใจของตนนั้นเตร็ดเตร่ฟุ้งซ่านไปจดจ่ออยู่กับอารมณ์ที่มากระทบ วางใจของตนเป็นอุเบกขามัธยะ เป็นกลาง ๆ ด้วยความมีสติสัมปชัญญะ คือความรู้ตัว เพราะตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เป็นที่รับอารมณ์ ดีก็รับ ชั่วก็รับ ไม่ดีไม่ชั่วก็รับ ถ้าเราไม่มีสติระมัดระวังสำรวมรักษาใจของตนแล้ว ใจของเราก็จะเตร็ดเตร่ไปจับจดอยู่กับอารมณ์ที่มากระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ อารมณ์ที่น่ารักน่าชอบใจก็จะไปจดจ่อรั้งเหนี่ยวเกาะเกี่ยวอยู่กับอารมณ์อันนั้น อารมณ์ที่น่าชัง ไม่ชอบไม่พอใจ เมื่อมากระทบก็จะมีความไปเกาะเกี่ยวรั้งเหนี่ยวอยู่ในอารมณ์อันนั้น เกิดความเกลียดความชังขึ้น เช่น รูปที่ไม่ดีมากระทบเหล่านี้เป็นต้น หรือเสียงที่ไม่ดีมากระทบเหล่านี้เป็นต้น ถ้าข้างฝ่ายดีก็ฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมลืมตนลืมตัว แล้วไปจับจดจ่ออยู่กับอารมณ์อันนั้น ถ้าข้างฝ่ายที่ไม่ดีก็เกิดความเคร้าความเสียใจ **ความขัดข้องใจ** ไม่ทำใจของตนให้สงบ ฉะนั้น ท่านจึงให้มีสติสังวรอินทรีย์ คือสำรวมรักษาอินทรีย์ทั้ง 6 รักษาตา รักษาหู รักษาจมูก รักษาลิ้น รักษากาย รักษาใจ เมื่อเวลากระทบอารมณ์ต่าง ๆ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ไม่ดีไม่ชั่วก็ตามให้วางใจเป็นอุเบกขามัธยะเป็นกลาง ๆ ให้ใจของตนสงบจากอารมณ์ เมื่อใจของเราสงบจากอารมณ์แล้ว ความสุขก็เกิดขึ้น ปรากฏขึ้น ความสงบเป็นเหตุ ความสุขเป็นผลของความสงบ ความมีสติรักษาใจของตน รู้ใจของตนอยู่ นี้เป็นเหตุ ความสงบเป็นผลของสติ สติเป็นเหตุ ความสุขเป็นผล ไปตามลำดับ ๆ **การรักษาศีล ถ้าไม่มีสติสำรวมระวัง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจของตน ผลคือ ความสุขที่เกิดขึ้นจากการรักษาศีลก็ไม่มี** กลับเป็นความเดือดร้อนกินแหนงแคลงใจไปตามกิเลสตัณหานั้น ๆ นี้ อินทรียสังวรศีล ท่านให้มีสติรักษาอินทรีย์ทั้ง 6 สำรวมอินทรีย์ทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ในเวลากระทบ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ ดีก็ตามชั่วก็ตาม ไม่ดีไม่ชั่วก็ตาม เพราะเรื่องของโลก ใจของเราอย่าไปยุ่งไปเกี่ยวไปเกาะไปรั้งไปเหนี่ยวอยู่กับอารมณ์ที่มากระทบให้วางใจเป็นอุเบกขา ทำความสงบของใจให้ได้ นี้ เรื่องอินทรีย-สังวรศีล

อาชีวปาริสุทธิศีล ให้เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ อย่าเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด ถ้าเป็นคฤหัสถ์ หรือเป็นฆราวาสผู้ครองเรือนท่านห้ามเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด 5 อย่าง

1. เลี้ยงชีวิตด้วยการฆ่าเนื้อเบื่อปลา คือฆ่าสัตว์กินและฆ่าสัตว์ขายก็ตาม
2. เลี้ยงชีวิตของตนด้วยการฆ่ามนุษย์ เอามนุษย์ไปค้าไปขาย
3. เลี้ยงชีวิตของตนด้วยการขายศาสตราอาวุธ ซึ่งเป็นเครื่องประหารสัตว์
4. เลี้ยงชีวิตของตนด้วยขายของเบื่อของเมา มีเหล้า และน้ำดอง กัญชา ยาฝิ่น เฮโรอีน เหล่านี้เป็นต้น
5. เลี้ยงชีวิตด้วยการขายยาพิษ ยาเบื่อที่มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายกินแล้วตาย

อุบาสก ผู้ใกล้ชิดพระพุทธศาสนา พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เว้นการเลี้ยงชีวิตเหล่านี้เสีย เพราะการเลี้ยงชีวิตเหล่านี้มันเป็นโทษ เป็นบาป นำภัยนำอันตรายมาให้แก่ตน ให้เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ เมื่อเว้นจากการเลี้ยงชีวิตที่ผิดเหล่านั้นแล้ว เราก็ประกอบอาชีพในทางที่ชอบ การงานที่ปราศจากโทษ อาชีวปริสุทธิศีล สิ่งใดที่เป็นโทษผิดจากศีล จากธรรมวินัยท่านให้เลิกละ เว้นจากการเลี้ยงชีวิตประเภทนั้น ให้ตั้งอยู่ในการเลี้ยง **ชีวิตในทางที่ชอบธรรม อาชีวปาริสุทธิศีล สำหรับพวกนักบวช พระ เณร เถร ชี ให้เลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ เว้นจากการเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด การเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิดของนักบวช คือ เลี้ยงชีวิตด้วยกิเลสตัณหา ด้วยมานะทิฏฐิ** เลี้ยงชีวิตด้วยความโลภ ความพอใจของตน เลี้ยงชีวิตไปตามความโกรธเคืองของตน เลี้ยงชีวิตไปตามความหลง เลี้ยงชีวิตไปตามความกลัว เลี้ยงชีวิตไปตามมานะทิฏฐิ ความเห็นของตน ไม่เลี้ยงชีวิตตามธรรมตามวินัย ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ การบริโภคขบฉัน เครื่องอุปโภคบริโภคในปัจจัย 4 เครื่องอุปโภค แปลว่าเครื่องใช้สอยภายนอก เครื่องบริโภคคือสิ่งที่ต้องดื่มหรือเคี้ยวกลืนกินลงไปเรียกว่า บริโภค เครื่องอุปโภคคือเครื่องใช้สอย เช่น ผ้านุ่ง ผ้าห่ม หรือเสนาสนะต่าง ๆ ถ้าเราเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด เลี้ยงตามความโลภที่เกิดขึ้น ความ**มักมาก** เป็นผู้ทะเยอทะยานในการเลี้ยงชีวิต ตามปัจจัยลาภ เป็นผู้แสวงหาลาภ ตามความโลภของตน ตามความอยากของตน หรือเราขบฉันบริโภค บริโภคด้วยตัณหาขาดการพิจารณา การบริโภค การขบฉันการเลี้ยงชีวิต **อย่างเราบริโภคขบฉันทุกวันนี้เรียกว่า เลี้ยงชีวิต เช่น เราไปบิณฑบาตร เราไม่ได้พิจารณาปลงธรรมสังเวช เรื่องการ** แสวงหาอาหารมาเลี้ยงชีวิตว่าเป็นของทุกข์ เป็นสิ่งที่น่าสลดใจ ถ้าเราไปด้วยความเพลิดเพลินด้วยความอยาก ไม่มีสติพิจารณาในเรื่องอาหาร การไปก็เป็นของปฏิกูลพึงเกลียดพึงชัง อาหารก็เป็นของปฏิกูลพึงเกลียดพึงชัง บริโภคลงไปก็แต่ละล้วนแล้วเป็นของปฏิกูลพึงเกลียดพึงชังไม่เป็นสิ่งที่น่ายินดี ถ้าเราไม่มีสติปัญญาพิจารณาอย่างนี้ ขบฉันหรือกินด้วยกิเลสตัณหา ด้วยความอยากความโลภของตน ขาดสติ ขาดปัญญา พิจารณาอย่างนี้เรียกว่าเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด ไม่เจริญ ไม่งอกงาม จิตใจไม่สงบ เพราะอาชีวปาริสุทธิศีล ท่านไม่ให้เลี้ยงชีวิตไปตามกิเลสตัณหา การเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิดมีหลายอย่าง เช่น หาหลอกลวงเขา โกหกพกลมเขา เหล่านี้เป็นต้น นานา ประการ การเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิดนี้ ไม่เป็นสิ่งที่ทำให้เราเจริญงอกงามในพรหมจรรย์ เป็นบาป เป็นอกุศล นำตนไปสู่ทุคติอบายภูมิ คือ นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน การอุปโภคบริโภคในปัจจัย 4 อย่าบริโภคอุปโภคด้วยกิเลสตัณหา ถ้าอุปโภคบริโภคด้วยกิเลสตัณหานั้น เรียกว่าการเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด ไม่เป็นสัมมาชีพ ไม่ถูกอริยมรรค การอุปโภคบริโภคในปัจจัย 4 ท่านให้พิจารณาในปัจจัย 4 จนให้จิตของเรานั้นวางความอยาก มีแต่ความสลดสังเวช จึงถูกทางมัชฌิมาปฏิปทา เมื่อเราพิจารณาอยู่อย่างนี้ เป็นการหักห้ามกิเลสตัณหามิให้ฟุ้งเฟ้อขึ้นที่ใจของเรา ให้เป็นผู้มักน้อย สันโดษ คือมีความยินดีในความมักน้อยในปัจจัย 4 ตามมีตามได้ อย่าเป็นคนโล ๆ เล ๆ โลภในปัจจัยลาภทั้งหลาย นี้ อาชีวปาริสุทธิศีล

ปัจจัยสันนิสิตศีล ท่านให้พิจารณาปัจจัย 4 ปัจจัย 4 นั้น คือ ผ้า อาหาร ที่อยู่อาศัย ยาแก้โรคภัยไข้เจ็บ **ให้พิจารณาด้วยความมีสติปัญญาว่า ปัจจัยเหล่านี้เป็นเครื่องอาศัยซึ่งกันและกัน เพื่อบำรุงหรือเยียวยาชีวิตให้อยู่** ผาสุกชั่ววันหนึ่ง ๆ ขณะหนึ่ง ๆเท่านั้น และให้พิจารณาไปทีละอย่าง ๆ ในปัจจัย 4 เช่น ผ้า ประโยชน์ของผ้า **นั้นเป็นอย่างไร? ที่เรานุ่งห่ม ประโยชน์ของผ้าที่ต้องเป็นปัจจัยอาศัยนั้น ผ้าสำหรับมีประโยชน์เพียงแต่ว่าปกปิด** อวัยวะร่างกายเพื่อกันความละอายและกันสัตว์เสือกคลาน เหลือบยุง ลมแดด หรือฝนเท่านั้น ไม่ใช่ว่าเราจะใช้สอยเพื่อความสวยความงามหรือหรูหรา จะใช้ผ้าประเภทไหน ผ้าดีหรือผ้าไม่ดีก็ตาม เพื่อความปกปิดกันความ

ละอาย กันสัตว์เสือกคลาน และเหลือบยุง ลม แดด หรือหนาว ร้อน เท่านั้น ประโยชน์ของผ้านอกนั้นก็ไม่เห็นมีประโยชน์อะไร ประโยชน์ของอาหารเราบริโภคขบฉันลงไปก็เพื่อบำบัดเวทนาเก่ามิให้กำเริบขึ้น บำบัดเวทนาใหม่มิให้เกิดขึ้นเท่านั้น เพื่อต่อชีวิต เยียวยาชีวิต ไปชั่ววันหนึ่ง ๆ เพื่อเป็นประโยชน์แก่การเจริญสมณธรรมเท่านั้นเอง นอกนั้นก็ไม่เห็นมีประโยชน์อะไรในเรื่องอาหาร ประโยชน์ของที่อยู่ที่อาศัย คือเสนาสนะ มีกุฏิ วิหาร ก็เพื่อกันลม กันแดด กันฝน กันสัตว์เสือกคลาน เหลือบยุง กันร้อน กันหนาวเท่านั้นเอง แม้จะอยู่ในเสนาสนะแบบไหนก็ตามก็เพื่อประโยชน์อันนั้น เพื่อความอยู่ผาสุกในการเจริญสมณธรรมเท่านั้น ไม่ใช่ว่าเพื่อความอยู่หรู ๆ หรา ๆ หรือโก้เก๋ ประโยชน์ของยาแก้โรคภัยไข้เจ็บ เมื่อมีโรคภัยไข้เจ็บเกิดขึ้นเราก็ขบฉันยา บริโภคยาลงไป เพื่อระงับเวทนาเท่านั้น **เมื่อหายจากการเจ็บป่วยหรือเวทนาแล้ว เราก็หยุดการบริโภคยาเท่านั้นเอง ประโยชน์ของยาก็มี** เท่านั้น

เมื่อเราพิจารณาประโยชน์และคุณค่าของปัจจัยทั้ง 4 เหล่านี้แล้ว ว่ามีประโยชน์อย่างนี้ เป็นเครื่องอาศัยซึ่งกันและกันเท่านั้น และปัจจัย 4 ก่อนเราจะรับเราก็ต้องพิจารณาถูกต้องตามธรรมวินัยหรือไม่ ถ้าไม่ถูกต้องตามธรรมวินัยเราก็ไม่รับ ถ้าถูกต้องเป็นของที่บริสุทธิ์ เราจึงรับได้ อย่ารับด้วยความหลงลืมสติ หรือด้วยความพลั้งเผลอ หรือด้วยความอยาก ความโลภ คือ ตัณหาที่เกิดขึ้น ถ้าเป็นสิ่งที่บริสุทธิ์เราจึงรับ ถ้าไม่บริสุทธิ์เราก็ไม่รับ คำว่าบริสุทธิ์นั้นอย่างไร ? สิ่งที่ทายกทายิกานำมานั้นเราไม่เห็นหรอก มันบริสุทธิ์แล้ว อันนั้น เขาจะนำมาด้วยวิธีใด ๆ ก็ตาม มาถวายเราเป็นของเป็นไทยทานของเขาที่บริสุทธิ์แล้ว ทีนี้ที่เราล่ะ มาตกมือถึงเราแล้วที่เรารับนั้นบริสุทธิ์หรือไม่ เรารับด้วยความมีสติปัญญาหรือไม่ ถ้ารับด้วยกิเลสตัณหาก็ไม่บริสุทธิ์ ศีลของเรา การรับประเคนก็เหมือนกัน มันได้องค์การประเคนหรือไม่ ? ถ้าไม่ได้ก็ไม่บริสุทธิ์ เพราะไม่ถูกต้องตามธรรมตามวินัย เมื่อรับแล้วไม่พิจารณามันก็ไม่บริสุทธิ์ ขาดสติปัญญาแล้วก็ไม่บริสุทธิ์เท่านั้นเอง เพราะพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ปัญญายปาริสุทธิศีล ศีลจะบริสุทธิ์ได้ก็ด้วยเพราะปัญญา บ่แม่นว่า จะรับบ้า ๆ บอ ๆ ไปเลย เขาโยนให้อะไรก็รับไป ๆ ขาดสติอย่างนี้มันก็ใช้ไม่ได้ ถ้าเรารับด้วยความบริสุทธิ์แล้ว มีสติปัญญาอย่างนี้ เมื่อเรารับแล้วท่านก็ยังให้พิจารณาลงไปอีก ปัจจัยทั้ง 4 นี้ คือ ผ้า อาหาร ที่อยู่ที่อาศัย ยาแก้โรคภัยไข้เจ็บ ตลอดถึงตัวตนของเราก็เรียกว่าปัจจัย ท่านให้พิจารณาลงเป็นธาตุ ธาตุมตฺตโก มันเป็นธาตุ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม นิสตฺโต ไม่ใช่สัตว์ สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนเราเขา นิชฺชีโว ไม่มีชีวิต สูญฺโญ ว่างจากสัตว์ ว่างจากบุคคล ว่างจากตัวตนเราเขา แม้ปัจจัยภายนอก คือ จีวร อาหาร เสนาสนะ ยาแก้โรคภัยไข้เจ็บมันก็เป็นธาตุ มันก็ลงสู่สภาพเดิมของมัน คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ มันไม่ไปไหนหรอกแม้ตัวของเรามันก็ลงสู่ธาตุ ผ้ามันขาดแล้ว เฮาใช้สอยแล้วมันไปไสล่ะ มันเปื่อยผุพัง มันไปไหนมันก็ตกลงสู่ขี้ดินนั้นตั๋ว อาหารที่เราบริโภคลงไป ขี้ออกมันไปตกอยู่ไส ขี้นท้องฟ้าโน้นบ่ น้ำมูก น้ำลายมุ่นล่ะ มันไปตกไส ผมหมู่นั้นแถออกแล้วมันไปไส **ขึ้นสู่ท้องฟ้าพุ่นตี้ ก็ตกลงสู่ขี้ดินนั่นแล้ว สิ่งเหล่านี้มันไปไส ขี้ออกก้น มันไปไส เป็นแก้ว เป็นแหวน เป็นทองคำ เป็นเพชร เป็นพลอยบ่ พิจารณาดูสิ ตายแล้วมันไปไหน เนื้อหนังมังสา เปื่อยผุพังลงไปหมดเป็น** เหยื่อแห่งสัตว์ทั้งหลาย กระดูกก็ผุพังลงไปที่ไหนล่ะ นี่ ! ท่านให้พิจารณา ปัจจัยสันนิสิตศีล ถ้าพิจารณาอย่างนี้มันก็ถอนได้ ถอนอุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นได้ เมื่อจิตมันถอนได้มันก็ไม่ถือว่าเป็นตน เป็นของตน เป็นของแห่งตน เมื่อไม่ถือเป็นตน เป็นของแห่งตนแล้ว แม้สิ่งที่มากระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ มันสว่างได้ เพราะมันไม่ถือว่าเป็นตน นี่ปัจจัยสันนิสิตศีล ท่านให้มีสติพิจารณา ศีลของเราจึงจะบริสุทธิ์

ในวิถีทางออกนี้ เป็นวิถีทางออกจากทุกข์ ในเรื่องของศีล **สีเลนสุคติยนฺติ** ผู้มีศีลแท้เป็นผู้มีความสุข ไม่เป็นผู้เดือดร้อนกินแหนงแคลงใจ สีเลนโภคสมฺปทา ผู้มีศีลเป็นผู้มีโภคะ มีลาภสักการะเกิดขึ้นด้วยศีล สีเลน-**นิพฺพุติยนฺติ ผู้มีศีลเป็นผู้ดับเสียซึ่งทุกข์ นิพฺพุติ**ๆ ดับทุกข์ก็ให้ถึงพระนิพพานเท่านั้น เรารักษาศีล โดยรักษาเฉย ๆ ไม่พิจารณา มันก็เหมือนตอนั่นซี ! มันก็ไปไม่มาไม่ถึงไหนแหละ ฉะนั้น ศีลเมื่อย่นลงแล้ว มี 4 อย่าง เรียกว่า จาตุปาริสุทธิศีล คือ

1. ปาฏิโมกขสังวรศีล สำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นข้อที่พระพุทธเจ้าห้าม ทำตามข้อที่พระองค์อนุญาต

2. อินทรียสังวรศีล สำรวมอินทรีย์ทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ มิให้ยินดียินร้ายตามอารมณ์ที่มากระทบ วางใจของตนให้เป็นอุเบกขามัชยะเป็นกลาง ๆ

3. อาชีวปาริสุทธิศีล เลี้ยงชีวิตของตนในทางที่ชอบ เว้นจากการเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด

4. ปัจจัยสันนิสิตศีล พิจารณาปัจจัย 4 ก่อน ก่อนรับ พิจารณาเวลารับ พิจารณาเวลารับแล้วอีกให้เป็น 3 กาลให้ลงสู่ธาตุเมื่อพิจารณาอย่างนี้ด้วยความมีสติปัญญา ลงสู่ธาตุแล้วมันก็เป็นปกติ เท่านั้นเอง ธาตุดินก็เป็นปกติ ธาตุน้ำก็เป็นปกติ ธาตุไฟธาตุลมก็เป็นปกติ ไม่มีกิเลสตัณหาอะไร ฉะนั้น เมื่อมีสติปัญญาพิจารณาลงสู่ธาตุแล้วก็ลงสู่ความปกตินั่นเอง ใจของเราก็เป็นปกติ กายวาจาใจก็เป็นปกติ ศีลท่านจึงเรียกว่า ความปกติ ความไม่เดือดร้อนกินแหนง ความปกติก็คือความสงบ ที่ใจของเราไม่เป็นปกติไม่สงบก็เพราะเราไม่พิจารณา ขาดสติปัญญา ขาดปัจจเวก ปัจจัยสันนิสิตศีล มันจึงไม่ถึงไหนมันนอนเฝ้าศีล เหมือนกับแมวน่ะ เมื่อไม่พิจารณาอย่างนี้ ภาพมากระทบทางตาหรืออารมณ์ต่าง ๆ มากระทบทางทวาร มันก็เดือดร้อน วิ่งเต้นฟุ้งซ่านไปตามอารมณ์นั้น ๆ ท่านจึงว่า ผู้จะรักษาให้มีสติรักษา ให้มีปัญญารักษา เมื่อทุกสิ่งทุกอย่างลงสู่ปกติแล้วก็ไม่มีอะไรเป็นข้าศึกแก่กันและกัน ก็ไม่มีอะไรทำความเดือดร้อนให้แก่กันและกัน ศีล ท่านจึงว่าเป็นปกติ เมื่อปกติมีแล้วก็คือความสงบ ความสุขก็เกิดขึ้น เราก็พ้นทุกข์ นี้เป็นทางออกจากทุกข์ได้

ทางที่หนึ่ง คือ *ศีล* เป็นทางออกจากทุกข์เป็นทางดับเหตุให้เกิดทุกข์ เป็นทางดับทุกข์และเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์ นี้ เป็นทางที่หนึ่ง คือ ศีล ด้วยประการอย่างนี้

ทางที่สอง คือ *สมาธิ* จิตที่บริสุทธิ์ ถ้าจิตไม่บริสุทธิ์แล้วจิตเศร้าหมอง มันออกจากทุกข์ไม่ได้ แต่จิตจะบริสุทธิ์ ก็ต้องอาศัยสติปัญญาเช่นเดียวกัน อะไรเป็นเหตุให้จิตเศร้าหมอง ? ก็กิเลสนั่นเอง ความโลภ ความโกรธ ความหลงนี่เองทำให้จิตเศร้าหมอง ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ เหล่านี้เองทำให้จิตเศร้าหมอง ให้จิตเดือดร้อน ดิ้นรนฟุ้งเฟ้อเห่อเหิม สิ่งที่เป็นข้าศึกแก่สมาธิจิต จิตของเราไม่ตั้งมั่น ไม่สงบได้ มีนิวรณ์ทั้ง 5 **คือ กามฉันทะ ความพอใจในกามารมณ์ ยินดีในกามารมณ์ที่มากระทบ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย** และทางใจ นี้ เป็นสิ่งที่ยั่วยวนจิตใจของเราให้เศร้าหมอง สิ่งที่เป็นข้าศึกแก่สมาธิอย่างร้ายแรงก็มีกามารมณ์นี้เป็นตัวการ เป็นตัวเอก เป็นเลขหนึ่ง ถ้าขาดสติปัญญา สำรวมระวังจิตใจแล้ว ใจของเราก็จะวิ่งไปตามกามารมณ์ที่มากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย เท่านั้น ผู้ต้องการอยากให้จิตเป็นสัมมาสมาธิ ต้องพิจารณาโทษของกามซึ่งเหตุกามฉันท์ พอใจในกามารมณ์ เป็นข้าศึกของสมาธิทำจิตใจให้เศร้าหมอง ให้หม่นไหม้หมองมัว พยาบาท ความอิจฉาพยาบาทอาฆาตมาดร้าย ที่มีอยู่ ณ ภายในใจ ทำให้จิตใจเศร้าหมอง ถีนมิทธะ ความขาดสติ ขาดปัญญา ไม่ค้นคว้าพิจารณาให้รู้ ให้เห็นในหลักสัจจธรรมตามเป็นจริง เป็นผู้ขาดสติรักษาตัว รู้ตัว ถีนมิทธะ

เหมือนกับคนง่วงนอน ไม่รู้สึกตัว เป็นผู้หลง ถีนมิทธะ ท่านว่า โมหะ โมหะคือความหลง อุทธัจจ กุกกุจจะ ความฟุ้งซ่านรำคาญของจิต จิตไม่สงบ เหตุไฉนมันจึงฟุ้งซ่านรำคาญ เพราะไม่มีสติปัญญาพิจารณาโทษของกามทั้งหลาย กามทั้งหลายภายในภายนอก กามภายใน ตา หู จมูก ลิ้น กายของเรานี้ก็เป็นกาม กามภายนอก รูป เสียง กลิ่น รส เครื่อง สัมผัส แต่ละล้วนแล้วเป็นกาม กิเลสกามคือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ ไม่พิจารณาเห็นโทษของกามเหล่านี้ เมื่อกามเหล่านี้มีอยู่ก็พากันฟุ้งเฟ้อเห่อเหิม เพราะไม่พิจารณา ไม่มีสติปัญญาพิจารณาโทษของกาม จิตใจของเรา มันจึงไม่สงบเป็นสัมมาสมาธิได้ วิจิกิจฉาความเคลือบแคลงสงสัยในพระพุทธ ในพระธรรม ในพระสงฆ์ และในศีล เมื่อขาดสติปัญญาการพิจารณาแล้ว มันก็เกิดความสงสัยท้อแท้จิตใจ โว้เว้ สังเลเท่านั้น ฉะนั้นสมาธิ ความตั้งใจมั่น ท่านจึงว่าเป็นผู้มีจิตปราศจากแล้วจากกามารมณ์ทั้งหลาย ไล่กามารมณ์ ไล่กามทั้งหลายออกจากใจของตน มีจิตปราศจากแล้ว จากอกุศลธรรม คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง มานะ ทิฏฐิ มีจิตเป็นสัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่น มันเป็นยังงั้น เมื่อความตั้งใจมั่น ความสงบใจมีแล้ว ใจสงบแล้วเราจะพิจารณาอะไรมันก็รู้เห็นตามเป็นจริง พิจารณาทุกข์มันก็เห็น เห็นสัจจธรรม เห็นทุกข์ เห็นเหตุให้เกิดทุกข์ เห็นธรรมเป็นที่ดับทุกข์ เห็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์ เมื่อจิตของเราปราศจากกามารมณ์ทั้งหลายแล้ว จิตของเรามันก็บริสุทธิ์ผ่องใสเท่านั้น จิตบริสุทธิ์ผ่องใส สุดติก็เป็นอันหวังได้ **นี้ก็เป็นหนทางออกจากทุกข์ มันเป็นอย่างนั้นตัวของเรานี้แต่ละล้วนแล้วมันเป็นก้อนของกาม เกิดจากกามทั้งหมด** มันไม่เกิดจากที่ไหนหรอก มันไม่เกิดจากดอกบัวหรอก ไม่เกิดจากแก้วจากแหวนอะไร เกิดจากกามเท่านั้นแหละ โทษของกามนี่แหละ ท่านให้พิจารณาโทษของกามซี นี่ก็เป็นหนทางออกจากทุกข์ เป็นทางให้ดับทุกข์ได้ ดับเหตุให้เกิดทุกข์ ดับทุกข์ เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์ นี่ สมาธิ ตะวันจะอยู่ซือ ๆ ซือ ๆ นั้นแล้วต้องมีสติปัญญาพิจารณาให้จิตเป็นสัมมาสมาธิ เมื่อเป็นผู้มีจิตปราศจากกามารมณ์ทั้งหลาย ปราศจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว จิตประเภทนี้แหละเป็นจิตที่แน่วแน่ เหมือนเราดัดลูกศร ดัดลูกหนาดนะ ให้ซื่อให้ตรงแล้วยิงไปก็ถูกจุดถูกหมายเลย บ่คดในข้องอในกระดูก จิตประเภทนี้ ย่างเข้าถึงความเพ่งที่หนึ่งอย่างเอกเลยถูกจุดเลย วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตา ได้วิตกยกจิตด้วยความมีสติ เอาสติยก ปัญญายก พิจารณา มันก็รู้เห็นพิจารณาทุกข์ พิจารณาเหตุให้เกิดทุกข์มันก็รู้ พิจารณาธรรมเป็นที่ดับทุกข์ พิจารณาข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์ พิจารณาให้เห็นว่าสังขารร่างกายของเรานี้เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์เป็นอนัตตาเท่านั้นก็เห็น เพราะจิตมันมีอารมณ์อันเดียว จิตดวงเดียวไม่ไปเกาะเกี่ยวอะไร เป็นจิตที่บริสุทธิ์ เมื่อได้ความเพ่งที่หนึ่งชำนิชำนาญแล้ว แม้ความเพ่งที่สอง ที่สาม ที่สี่ ไม่เป็นของยากอะไรเป็นของที่ต้องเป็นเองไปแล้วเหมือนกับเรา เหมือนกับบุคคลผู้รู้จักหนทาง รู้จักต้นทางแล้วก็ต้องเดินทางไปต้องถึงจุดที่หมาย มันเป็นยังงี้ นี้ก็เป็นหนทางออกไปจากทุกข์ สัมมาสมาธิ ความตั้งใจไว้ชอบ ศีลสมาธิ แต่ละล้วนแล้วเป็นทางออกจากทุกข์ทั้งหมด

ทางที่สาม คือ *ปัญญา* ความรอบรู้ในกองสังขารทั้งหลาย **สังขารทั้งกองอยู่ที่ไหนล่ะ?** สังขารทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตาไม่เที่ยงอะไร ? มันเกิดขึ้นในเบื้องต้น มันแปรปรวนในท่ามกลาง ดับทำลายฉิบหายในที่สุด มันเป็นทุกข์อยู่เป็นนิจ ทุกข์เพราะความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น มันเป็นอนัตตา คือ เป็นของมิใช่ตน ใช่ของตน ใช่ของแห่งตน ใช่สัตว์ ใช่บุคคล ใช่ตัวตนเราเขา มันกองอยู่ที่ไหนสิ่งที่ไม่เที่ยง ความเกิดมันกองอยู่ที่ไหน ความแก่มันกองอยู่ที่ไหน ความเจ็บความตายมันกองอยู่ที่ไหน สิ่งเหล่านี้มันกองอยู่ที่ไหน ยังไม่รู้กองสังขาร สิ่งที่ไม่เที่ยงมันกองอยู่ที่ไหน ? ตามันเที่ยงไหม หูมันเที่ยงไหม จมูก ลิ้น กายและใจ

มันเที่ยงไหม มันกองอยู่ที่ไหน ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น แต่ละอย่าง ๆ มันเที่ยงไหม มันกองอยู่ที่ไหนล่ะ สังขารที่ไม่เที่ยง มันก็กองอยู่ที่ตัวของเรานี้ ตัวของเรานี้เป็นกองสังขารไม่ใช่หรือ ตานับแต่วันจะมืดจะมัว หูนับแต่วันจะตึงจะหนักจะหน่วง จมูกนับแต่วันจะจืดจางจากกลิ่น ลิ้นนับแต่วันจะจืดจางจากรส กายนับแต่วันจะหด **จะเหี่ยวจะแห้งจะเขาะจะค้อมลงไป** จะดับลงไป ใจนับแต่วันที่จะหลงจะลืมไป มันกองอยู่ที่ไหนสังขารเหล่านี้นะ ผมก็นับแต่วันจะหงอกจะขาวไป ฟันนับแต่วันจะโยกจะคลอนจะหลุดไป หนังจะเหี่ยวจะแห้งไปน่ะ ชีวิตนับแต่วันจะร่อยหรอไปแล้ว มันกองอยู่ที่ไหนสังขารที่ไม่เที่ยงน่ะ มันก็กองอยู่ที่ตัวของเรานี้ ตัวของเรานี้แหละเป็นตัวสังขาร จึงว่าปัญญาความรอบรู้ในกองสังขารทั้งหลาย สังขารทั้งหลายเหล่านี้มันกองอยู่ที่นี้ กองไม่เที่ยงก็อยู่ที่นี่ กองทุกข์ก็อยู่นี่ อนัตตาก็อยู่นี่ มันกองอยู่ที่ตัวของเรานี้น่ะ สังขารภายในคือ กิเลส ความโลภ ความโกรธ **ความหลง มานะ ทิฏฐิ มันก็กองอยู่ ใจของเรานี้มันก็ไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ ถ้ามันมีแล้วก็เป็น** ทุกข์ สิ่งใดไม่เที่ยงก็เป็นทุกข์ สิ่งนั้นก็เป็นอนัตตา มิใช่ตน ใช่ของตน ใช่ของแห่งตน มันกองอยู่ที่ไหนสังขารเหล่านี้ ? มันก็กองอยู่ที่ตัวของเรานี้เอง ความแก่ ความเจ็บ ความตาย มันกองอยู่ที่ไหน ความโศก ความเศร้า ความร้อง**ไห้ร่ำ**ไรรำพันมันกองอยู่ที่ไหน ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ มันกองอยู่ที่ไหน ความเสียใจความคับแค้นใจมันกองอยู่ที่ไหน สังขารเหล่านี้ประสบสิ่งที่ไม่ชอบใจมันกองอยู่ที่ไหน พลัดพรากจากสิ่งที่รักที่ชอบใจมันกองอยู่ที่ไหน ไม่สมความรักความปรารถนา ปรารถนาใดไม่สมประสงค์ แม้ สิ่งเหล่านั้นมันกองอยู่ที่ไหน ขันธ์ 5 รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่ละล้วนแล้วเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา มันกองอยู่ที่ไหน ความมายึดขันธ์ 5 ว่าเป็นของตน ของแห่งตน มันกองที่ไหน นี้แหละ แต่ละล้วนแล้วเป็นกองสังขาร ให้รอบรู้ในกองสังขารเหล่านี้ ตัวของเราทั้งขี้ทั้งขนทั้งตนทั้งตัวนี่แหละมันเป็นตัวของสังขาร กองของสังขารน่ะ มันกองที่ไหน ? สังขารเหล่านี้เป็นของไม่เที่ยง เกิดในเบื้องต้นแปรปรวนในท่ามกลางดับทำลายฉิบหายในที่สุด มันเป็นทุกข์อยู่เป็นนิจ มันเป็นโรคอยู่เป็นนิจ โรคภัยไข้เจ็บมันเกิดอยู่ที่ไหนล่ะ มันเกิด ที่ต้นไม้หรือ ? มันเกิดที่ต้นไม้ภูเขาเหรอ ? ไม่ใช่เกิดที่ในสังขารอันนี้หรือ ? โรคในกายก็โรคตา โรคหู โรคจมูก โรคลิ้น โรคกาย โรคใจก็โรคกิเลสตัณหา โรคโลภ โรคโกรธ โรคหลง โรคมานะทิฏฐิ มันเกิดอยู่ที่ไหน มันกองที่ไหน ดูให้มันละเอียดซี ! ให้มีปัญญาซี ! สังขารเหล่านี้เป็นของสกปรกโสโครกของบูดของเน่า มันกองอยู่ที่ไหนของสกปรกน่ะ ของบูดของเน่าของเหม็นมันกองอยู่ที่ไหน ? ตัวของเรานี้ทั้งก้อนไม่ใช่ก้อนอสุภหรือ นี่แหละปัญญา ท่านให้พิจารณาอย่างนี้ จึงเป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์ จึงเป็นไปเพื่อความถ่ายถอนกิเลสออกจากใจของเรา ใจของเราจึงจะบริสุทธิ์ปราศจากโทษ คือกิเลสราคะ โทสะ โมหะ มานะทิฏฐิ ไม่มีการถือตนถือตัวแล้ว ไม่มีความเห็นผิดแล้ว เห็นผิดเห็นอย่างไร เห็นว่ามันเที่ยง เห็นว่ามันสุข เห็นว่าเป็นตน เห็นว่ามันสวยมันงามนี่เห็นผิด ถ้าเห็นแบบนี้แล้วไปสู่ทุคติ มันหวงเหมือนกับหมาหวงก้าง ซากเน่า ซากผีเน่า นี่เห็นผิด เหตุไฉนจึงเห็นผิด เพราะขาดสติ ขาดปัญญา เห็นถูกเห็นอย่างไร ? เห็นว่าความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่ ความเจ็บ ความตายเป็นทุกข์ เห็นว่าร่างกายของเรานี้เป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา เป็นของไม่ใช่ตน ใช่ของตน ใช่ของแห่งตน เห็นว่าร่างกายของเราเป็นของไม่สวยไม่งาม เป็นของสกปรกโสโครก เป็นอสุภ ของไม่งาม ของเปื่อย ของผุ ของพัง เป็นซากศพซากผีเป็นของปฏิกูลพึงเกลียด เป็นสิ่งที่น่าเบื่อน่าหน่าย เห็นว่ากิเลสทั้งหลายคือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะทิฏฐินี้เป็นโทษเป็นภัยนำไปสู่ทุคติ ให้เกิดให้แก่ให้เจ็บให้ตายไม่มีที่สิ้นสุดในคติในกำเนิดในภพต่าง ๆ ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไป ปัญญาท่านให้รอบรู้ กองสังขารทั้งหลาย บุญญังสังขาร อปุญญังสังขาร ปุญญังสังขาร บุญมันกองอยู่

ที่ไหน ? สิ่งที่เป็นบุญ ศีล สมาธิ ปัญญา มันกองอยู่ที่ไหน ? อปุญญังสังขาร สิ่งที่เป็นบาป มันกองอยู่ที่ไหน ? นี่ปัญญาให้รอบรู้ในกองสังขาร การให้รอบรู้อย่างนี้ ให้พิจารณาอย่างนี้

เมื่อเราพิจารณาด้วยความมีปัญญาอย่างนี้แล้ว เห็นว่าความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความเจ็บ ความตายเป็นทุกข์ เห็นว่านี้คือธรรมเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ตัณหาคือ ความอยาก มันใครเป็นผู้อยาก ใครเป็นผู้ปรารถนา ใครเป็นผู้ดิ้นรน ตัณหาความอยากเหล่านี้ ความปรารถนา ความดิ้นรน กระเสือกกระสน กระวน กระวาย มันกองอยู่ที่ไหน ไม่ใช่กองอยู่ที่ใจเหรอ เห็นว่านี่ ธรรมเป็นที่ดับทุกข์ ก็คือการละตัณหา วางตัณหา ปล่อยตัณหา ทำตัณหานี้ให้สิ้นไป ดับตัณหาโดยไม่ให้เหลือนั้นนั่นเทียว ทุกข์จึงจะดับ ใครจะเป็นผู้รู้ผู้เห็น ใครจะเป็นผู้ดับ ? เห็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรม เป็นข้อดับทุกข์ก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญานี้เอง ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรม เป็นที่ดับทุกข์ ไม่มีทางอื่น เรามารักษาศีลก็มารักษาเฉย ๆ พากันภาวนาก็นั่งภาวนาซื่อซื่อบ่มีสติปัญญาพิจารณาอะหยัง มันจะรู้จะเห็นอย่างไร?มันเป็นอย่างนี้ นี่แหละ ! ท่านว่าปัญญานี้ก็เป็นหนทางออกจากทุกข์ พิจารณาซี ! มีสติปัญญาพิจารณา ปัญญาให้รอบรู้ในกองสังขารทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมันกองอยู่ที่ไหนล่ะ ? ความแก่ ความเจ็บ ความตายมันกองอยู่ที่ไหนล่ะ มันไม่ใช่มันกองอยู่ที่ตัวของเราหรือ ? กิเลสมันกองอยู่ที่ไหน ? ตัวของเรามีแต่กองสังขารทั้งหมดเลย ไม่มีของดีเลย แล้วเราก็มาเมาอยู่ในกองสังขารนี้ มันจึงเป็นทุกข์อยู่อย่างนี้ มันเป็นอย่างนั้น นี่แหละท่านว่าเมื่อบุคคลผู้มีสติปัญญาพิจารณารู้กองสังขารทั้งหลายเหล่านี้แล้ว ให้รู้เห็นความเป็นจริงด้วยความมีสติปัญญาอย่างนี้ กองสังขารทั้งหลายเหล่านี้เป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา คือเป็นของไม่ใช่ตน ใช่ของตน ใช่ของแห่งตน กองสังขารทั้งหลายเหล่านี้ มันเป็นของไม่สวยไม่งาม เป็นอสุภ เป็นของปฏิกูลพึงเกลียด กองสังขารทั้งหลายเหล่านี้ มันเป็นธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม กองสังขารทั้งหลายเหล่านี้ มันเป็นซากศพ ซากผี ท่านให้พิจารณาอย่างนี้ พิจารณากองสังขารทั้งหลาย ถ้ามันเห็นว่าเป็นไม่สวยไม่งาม มันจะไปรักที่ไหนล่ะ ที่มันจะเกิดความรัก ราคะ ความกำหนัด ก็เพราะเห็นว่ามันสวยมันงามเท่านั้น เห็นไปตามกิเลส นี่เห็นไม่จริง ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นของจริง สัจจธรรม ท่านว่า สัจจของจริง ธรรมเป็นปกติอยู่อย่างนั้น มันไม่ได้พลิกแพลงไปเป็นอย่างอื่นน่ะ ร่างกายของเราเป็นของไม่สวยไม่งามของสกปรกอยู่อย่างนั้น เป็นสัจจของจริงอย่างนั้น มันเหม็น มันเน่าอยู่ อย่างนี้ อุจจาระ ปัสสาวะมาเวลาไหนมันก็เหม็นทั้งนั้น เหม็นอยู่ตลอดเวลา **ตดก็เหมือนกัน มีเวลาไหนมันจะหอมมั่ง มันผิดว่ามันหอมมีไหมเปลี่ยนเป็นของหอมมีไหม กาลไหน มันหอมบ๊อ** ยามเมื่อเช้าก็ดี ยามเมื่อแลงก็ดี ยามเมื่อคืนก็ดี จึงว่ามันเป็นของสกปรก สัจจของจริง มันเป็นจริงอยู่อย่างนี้ มันเป็นอย่างนั้น ท่านให้พิจารณาด้วยความมีสติปัญญา หยั่งลงที่กายของเรานี้ ให้รู้กองสังขารทั้งหลายเหล่านี้ เป็นของไม่สวยไม่งาม เป็นของปฏิกูลพึงเกลียดให้เห็นเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ นั่นกองทุกข์ ให้เห็นเป็นอนัตตา มิใช่ตน ใช่ของตน ใช่ของแห่งตน ทุกข์ทั้งหลายมันกองอยู่ที่ไหนล่ะ ทุกข์เพราะความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย มันกองอยู่ที่ไหน มันก็กองที่ตัวของเรานี้เอง ตัวของเรามันกองสังขาร ยังไม่รู้นี่ เมื่อเห็นว่าของเหล่านี้เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาแล้ว มันก็วางกันได้ มันก็ไม่เอื้อเฟื้ออาลัย มันก็ตัดกันได้ มันเป็นยังงั้น

นี่แหละทางออกจากทุกข์ ท่านว่าได้แก่ศีล คือจาตุปาริสุทธิศีล

หนึ่ง ปาฏิโมกขสังวรศีล สำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นข้อที่พระพุทธเจ้าห้าม ทำตามข้อที่พระองค์ทรงอนุญาต สอง อินทรียสังวรศีล รักษาอินทรีย์สำรวมในอินทรีย์ทั้ง 6 ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจในเวลากระทบรูป

เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส และธรรมารมณ์ มิให้ยินดียินร้าย วางใจของตนให้เป็นปกติ

สาม อาชีวปาริสุทธิศีล เลี้ยงชีวิตของตนโดยทางที่บริสุทธิ์ อย่าเลี้ยงชีวิตไปตามกิเลสตัณหา

สี่ ปัจจัยสันนิสิตศีล พิจารณาปัจจัย 4 เสียก่อน พิจารณาลงไป ให้เห็นเป็นธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม แม้อัตตภาพร่างกายของเราก็เหมือนกัน นี่ ก็เป็นทางออกจากทุกข์ได้ สมาธิ นั่น พึงทำใจของตนให้บริสุทธิ์หมดจดผ่องใส ขับไล่นิวรณธรรมทั้ง 5 ออก กามฉันท์ ความพอใจในกามารมณ์ พิจารณาโทษของกาม พยาบาท ความอิจฉาพยาบาท อาฆาตมาดร้ายอย่าให้เกิดมีในใจของตน มันเป็นอย่างนั้น ถีนมิทธะ กำจัดความง่วงเหงาหาวนอน **ให้มีสติสัมปชัญญะ ความรู้ตัวกำกับใจของตนอยู่ อุทธัจจ กุกกุจจะ อย่าให้จิตใจของตนฟุ้งซ่าน วิจิกิจฉา พยายามตัด** ความเคลือบแคลงสงสัย อย่าให้เกิดให้มีขึ้นในใจของตน สงสัยในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ในศีล

ใจของเราให้ตั้งมั่นเป็นสัมมาสมาธิ เชื่อในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เชื่อในศีล มันเป็นอย่างนี้ ปัญญา ให้รอบรู้ในกองสังขาร เมื่อเรารอบรู้ในกองสังขารทั้งหลายเหล่านี้ เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาแล้ว มันจะไปยึดถืออะไร อะไรมากระทบทางตา หู ลิ้น กายและใจ มันก็วางเฉยเท่านั้น ต่อจากนั้นจิตของเราก็หาเวรมิได้ จิตเราก็หาความพยาบาทเบียดเบียนมิได้ จิตของเราก็หาความเศร้าหมองมิได้ จิตของเราก็เป็นจิตที่บริสุทธิ์หมดจดแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ก็พ้นจากโทษ พ้นจากภัย ไม่เสียทีที่เรามารักษาศีลเจริญภาวนา ไม่เสียทีที่เราได้พิจารณาสังขารร่างกายอันนี้ ให้เกิดสติให้เกิดปัญญาขึ้น มันก็มีแต่ความสุข ความเจริญเท่านั้น อย่าพากันประมาท ทางออกจากทุกข์มี ศีล สมาธิ ปัญญาเท่านี้แล ทางอื่นย่อมไม่มี ศีลมันเป็นยังไง ศีลก็ปกติ สมาธิก็ปกติ ปัญญาเมื่อพิจารณาไปแล้วก็ลงสู่ปกติ รู้เห็นความเป็นจริงทุกอย่างแล้วก็ไม่มีอะไรเป็นข้าศึกแก่กัน ต่างก็วางลงสู่ความปกติ ความสงบเท่านั้น เมื่อความสงบมีแล้ว ความสุขก็เกิดขึ้นเท่านั้นเอง ฉะนั้นท่านจึงว่า นตฺถิสนฺติ ปรัสุขัง สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี ท่านก็หมายความสงบของจิตนี่แล ของใจนี่แล สุขเพราะการงานปราศจากโทษก็ดี สุขเพราะความมีทรัพย์ก็ดี สุขเพราะการใช้ทรัพย์ก็ดี สุขเพราะความไม่ต้องเป็นหนี้ก็ดี เหล่านี้เรียกว่าสุขอื่น สุขเหล่านี้ ไม่เท่าความสุขของจิตที่ปราศจากกิเลส ปราศจากทุกข์ ออกจากทุกข์ได้เลย

กัมมัฏฐาน

สงบจิตให้สงบ อย่าส่งจิตไปทางอื่น ให้มีสติอยู่เฉพาะหน้าคือจิต ให้จิตสงบ หลับตาหุบปาก ตั้งกายให้ตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้าคือใจของเรา แล้วกำหนดไปตามกระแสธรรมะที่ตั้งแสดงไป

วันนี้จะเทศน์เรื่อง *กัมมัฏฐาน* เพื่อเป็นการอบรมบ่มจริตนิสัยของเราให้แก่กล้าต่อไป ตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ท่านได้สอนแก่พุทธบริษัท มาเป็นลำดับ ๆ ซึ่งท่านรับรองว่าได้ผลเป็นที่พึงพอใจแก่ผู้รับฟังหรือผู้นำไปประพฤติปฏิบัติ ไม่ขาดทุน ไม่สูญกำไร ในกัมมัฏฐานที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่พุทธบริษัท มีภิกษุเป็นต้น เป็นประธานนั้น ท่านก็มิได้แสดงในที่อื่น ท่านแสดงที่กายของเรานี้เอง ดังสมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าท่านตรัสเทศนาว่าเรื่องภาวนากัมมัฏฐานแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่เรือนว่างเปล่าก็ดี ไปสู่โคนต้นไม้ก็ดี เมื่อเธอไปถึงที่เช่นนั้นแล้ว ซึ่งเป็นที่สงบสงัดดีแล้ว ให้เธอนั้นตั้งใจเจริญกัมมัฏฐานของตน พิจารณากัมมัฏฐานของตน ดังนี้ คือ ให้เธอนั้นนั่งขัดบัลลังก์สมาธิ ตั้งกายให้ตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า คือ ใจอย่าให้พลั้งเผลอ แล้วให้มีสติกำหนดรู้ ลมหายใจเข้า มีสติรู้ลมหายใจออก หรือเมื่อหายใจเข้ายาว ก็มีสติรู้ หายใจออกยาวให้มีสติรู้ หรือเมื่อหายใจเข้าสั้น ให้มีสติรู้ หรือเมื่อหายใจออกสั้นให้มีสติรู้ และให้มีสติกำหนดรู้ ตลอดกองลมหายใจทั้งปวง หายใจเข้า ให้มีสติกำหนดรู้ตลอดกองลมหายใจทั้งปวง หายใจออกให้มีสติระงับภายในสังขาร คือ ลมหายใจเข้า ลมหายใจออก ดังนี้ ให้เธอมีสติกำหนดรู้ อยู่ที่ลมหายใจ อย่าพลั้งเผลอ ให้มีสติรู้ลมหายใจ

เข้าออกอยู่เป็นนิตย์ นี้เป็นการหัดสติในเบื้องต้นของการภาวนา เพราะถ้าไม่หัดสติไว้เป็นพื้นฐานแล้ว จะไม่ได้รับความสงบของจิต

จิตที่จะได้รับความสงบเยือกเย็นเพราะเป็นผู้มีสติ ประคับประคองจิต ให้อยู่กับลมหายใจทุกขณะ เมื่อเธอเป็นผู้ประคับประคองจิตด้วยความมีสติกำกับอยู่ที่ลมหายใจเข้าออกแล้วอย่างนั้น ต่อจากนั้น ให้เธอมีสติกำหนดรู้ในอิริยาบถต่าง ๆ คือ เมื่อเวลาเดิน ให้มีสติรู้ว่าเดี๋ยวนี้เราเดิน หรือเมื่อเวลานั่ง ให้มีสติรู้ว่าเดี๋ยวนี้เรานั่ง หรือเมื่อเวลานอน ให้มีสติรู้ว่าเดี๋ยวนี้เรานอน หรือเมื่อเธอนั้นตั้งกายไว้แล้วอย่างใด ๆ ให้มีสติรู้ อาการของกายนั้น อย่างนั้น ๆ

ใช่แต่เท่านี้ การฝึกหัดสติยังมีอยู่อีก ให้เป็นไปในกายติดพันอยู่กับกาย ติดพันอยู่กับจิตกับกาย ยังมีอยู่อีก ให้เธอนั้นมีสัมปชัญญะความรู้ตัวอยู่เสมอ ในเมื่อเดินไปข้างหน้า หรือถอยกลับข้างหลัง ให้มีสัมปชัญญะรู้ตัวอยู่หรือเมื่อ เหลียวไปข้างหน้าเหลียวไปข้างหลัง หรือข้างซ้ายและข้างขวา ให้มีสัมปชัญญะความรู้ตัวอยู่เสมอ หรือเมื่อเธอ ผู้เหยียดอวัยวะต่าง ๆ ให้มีสัมปชัญญะ รู้ตัวอยู่เสมอ หรือเมื่อทรงไว้ซึ่งเครื่องนุ่งห่ม ให้มีสัมปชัญญะรู้ตัวเสมอ หรือเมื่อเธอ กิน ดื่ม เคี้ยว และลิ้มเลียสิ่งต่าง ๆ ให้มีความรู้ทั่วพร้อม อยู่เสมอในกิริยานั้น หรือเมื่อเธอถ่ายอุจจาระ และปัสสาวะ ก็ทำความรู้ทั่วพร้อมอยู่เสมอ หรือเมื่อเธอ จะยืน เดิน นั่ง นอน หลับ ตื่น พูดและความเป็นผู้นิ่งอยู่ ให้มีสัมปชัญญะทำความรู้ทั่วพร้อม ในอิริยาบถในกริยานั้นอยู่เสมอ ๆ ดังนี้ นี้เป็นการฝึกหัดสติในเบื้องต้นของการเจริญกัมมัฏฐาน เพื่อความรู้ยิ่งเห็นจริงขึ้นไป หรือเพื่อความสงบของจิต เมื่อเธอฝึกหัดสติอย่างนี้ให้ชำนิชำนาญแล้ว เป็นพื้นฐานดีแล้ว มีกำลังแล้ว นั้นแล จะเป็นบ่อเกิดแห่งความสงบของจิต จะเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญา เพื่อความรู้ชัดเห็นจริงตามเป็นจริง เพราะสติเป็นฐานของปัญญา สติเป็นฐานของมรรค ของผล สติเป็นฐานของศีล ของสมาธิ ของปัญญา ของวิมุตติธรรม เราต้องการศีล สมาธิ ปัญญา และวิมุตติธรรม เพื่อความหลุดพ้น พึงฝึกหัดสติของตน ให้มีกำลังเป็นรากฐานเสียก่อน สิ่งเหล่านั้นจึงจะปรากฏขึ้นได้ ไม่เหลือวิสัยของสติไปได้

ฉะนั้น ท่านจึงตั้งสตินี้ เรียกว่าสติปัฏฐาน คือเป็นฐานของศีล ของสมาธิ ของปัญญาเป็นฐานของมรรค ของผล ของนิพพาน ของสันติธรรม เมื่อเธอเป็นผู้ฝึกหัดสติมาเป็นลำดับ ๆ อย่างนี้แล้ว ชำนิชำนาญอย่างนี้แล้ว ต่อจากนั้นเธอพึงมีสติที่ตนได้ฝึกหัดมาเป็นลำดับ ๆ นั้นแล น้อมเข้ามาพิจารณากายของตนนี้ ก็จะรู้เห็นตามเป็นจริง มีสติน้อมเข้ามาพิจารณากายของเรานี้ว่า กายของเรานี้แล เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นมา เบื้องล่างแต่ปลายผมลงไป มีหนังหุ้มอยู่เป็นที่สุดโดยรอบ สติตัวนี้จะเห็นว่า กายของเรานี้เต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในกายนี้ คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า เยื่อในสมองศีรษะ น้ำดี น้ำเสลด น้ำเหลือง น้ำเลือด น้ำเหงื่อ น้ำมันข้น น้ำตา น้ำมันเหลว น้ำลาย น้ำมูก น้ำมันไขข้อ น้ำมูตร

แม้ฉันใดร่างกายของเรานี้ เปรียบเหมือนไถ้มีปากสองข้างเต็มไปด้วยธัญญชาติ มีประการต่าง ๆ มีข้าวสาลีบ้าง ข้าวเปลือกบ้าง ถั่วเขียวบ้าง ถั่วเหลืองบ้าง งาบ้าง ข้าวสารบ้าง บุรุษผู้มีจักษุดี มีตาดี ฉีกไถ้นั้นออกแล้วปัจจเวกขณะ พึงเห็นได้ว่า เหล่านี้ข้าวสาลี เหล่านี้ข้าวเปลือก เหล่านี้ถั่วเขียว เหล่านี้ถั่วเหลือง เหล่านี้งา เหล่านี้ข้าวสาร ไม่มีผิด ไม่มีวิปริต ย่อมรู้เห็นตามเป็นจริงที่มันมีอยู่

แม้นี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อเธอเป็นผู้มีสติดี น้อมเข้ามาพิจารณากายของตนนี้ ว่ากายของเรานี้ เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นมา เบื้องล่างแต่ปลายผมลงไป มีหนังหุ้มอยู่เป็นที่สุดโดยรอบ จะเห็นชัด เห็นสัมผัสตามเป็นจริง ว่ากายของเรานี้ เต็มไปด้วยของไม่สะอาด มีประการต่าง ๆ คือ มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า เยื่อในสมองศีรษะ น้ำดี น้ำเสลด น้ำเหลือง น้ำเลือด น้ำเหงื่อ น้ำมันข้น น้ำตา น้ำมันเหลว น้ำลาย น้ำมูก น้ำมันไขข้อ น้ำมูตร ดังนี้ ไม่ผิดไม่มีวิปริตคลาดเคลื่อนจากความจริงที่มันเป็นจริงอยู่ ถ้าเป็นผู้มีสติดีแล้ว ต้องรู้เห็นตามเป็นจริง เหมือนกับบุคคลผู้มีตาดีฉีกไส้นั้นออกแล้ว ย่อมเห็นตามเป็นจริงว่าอันนั้นเป็นอย่างนั้น อันนั้นเป็นอย่างนั้น นี้สำหรับการพิจารณากายด้วยความมีสติย่อมรู้เห็นตามเป็นจริง ที่มันเป็นจริงอยู่ ตัดความเคลือบแคลงสงสัยได้ ทำให้ราคะตัวนี้ สงบ ระงับลงไปได้ จิตของเราก็ได้รับความสงบตามลำดับ ๆ

ใช่แต่เท่านี้การพิจารณากายยังมีอยู่อีก ให้เธอนั้นมีสตินอมเข้ามาพิจารณากายของตนนี้ด้วยความมีสติว่ากายของเรานี้ ตั้งอยู่ตามที่ ตั้งอยู่ตามปกติ มันเป็นธาตุทั้ง 4 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เรา เขา มันเป็น*นิชชีวธรรม* ธรรมไม่มีชีวิต *สุญโญ* ว่างจากสัตว์ ว่างจากบุคคล ว่างจากตัวตน เรา เขา นี้ท่านให้มีสตินอมเข้ามาพิจารณากายของตนให้รู้เห็นว่าร่างกายของเรานี้ เต็มไปด้วยธาตุทั้ง 4 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เรา เขา ให้มีสตินอมเข้ามาพิจารณาอย่างนี้ เมื่อมีสตินอมเข้ามาพิจารณาอย่างนี้ เห็นว่าร่างกาย เป็นของไม่สวย ไม่งาม และเห็นว่าร่างกายเป็นธาตุทั้ง 4 แล้ว จิตของเราก็ได้รับความสงบ สลดสังเวชเท่านั้นเอง ความสุขก็ปรากฏเกิดขึ้นเท่านั้น

ใช่แต่เท่านี้ก็หาไม่ การพิจารณากายยังมีอยู่อีก ให้เธอนั้นมีสตินอมเข้ามาพิจารณากายของตน เทียบเคียงด้วยอุบายต่าง ๆ ในกายของตน คือมีสตินอมเข้ามาพิจารณากายของตน ให้เห็นเป็นดุจซากศพ ซากผี ที่เขาทิ้งไว้แล้วในป่าช้า หรือในที่ต่าง ๆ คำว่า เขาทิ้งไว้แล้ว คือมีวิญญาณไปปราศจากร่างอันนี้ เรียกว่าเขาทิ้งไว้แล้ว เป็นซากศพ ซากผี ที่เขาทิ้งไว้ในที่ต่าง ๆ ในป่าช้า ตายแล้ววันหนึ่งก็ดี หรือตายแล้ว 12 วันก็ดี หรือตายแล้ว 3 วันก็ดี อันพองขึ้นเป็นสีเขียวน่าเกลียดมีสรีระน้ำเหลืองไหลน่าเกลียด มีกลิ่นอันเหม็น อันเน่า ดังนี้ ให้เธอนั้นมีสตินอมเข้ามาพิจารณากายของตนนี้แลว่า ถึงร่างกายของเรานี้เล่า ก็มีอย่างนี้เป็นธรรมดา คงเป็นอย่างนี้ ไม่ล่วงความเป็นอย่างนี้ไปได้ ดังนี้ ให้เธอมีสตินอมเข้ามาพิจารณากายของตนอย่างนี้อยู่เสมอ อย่าประมาท

ใช่แต่เท่านี้ก็หาไม่ การพิจารณากายยังมีอยู่อีก มิใช่เพียงแต่เท่านี้ ให้เธอนั้นมีสตินอมเข้ามาพิจารณากายของตนนี้แล ให้เห็นเป็นดุจ ซากศพ ซากผี ที่เขาทิ้งไว้แล้วในป่าช้า

1. *กาเกหิ วา ขชฺชมานํ*	*อันฝูงกาจิกกินอยู่บ้าง*
2. *คิชฺเฌหิ วา ขชฺชมานํ*	*อันฝูงแร้งจิกกินอยู่บ้าง*
3. *กุลเลหิ วา ขชฺชมานํ*	*อันฝูงนกตะกรุมจิกกินอยู่บ้าง*
4. *สุวาเนหิ วา ขชฺชมานํ*	*หมู่สุนัขบ้านทั้งหลายกัดกินอยู่บ้าง*
5. *สิงฺคาเลหิ วา ขชฺชมานํ*	*หมู่สุนัขจิ้งจอกทั้งหลายกัดกินอยู่บ้าง*
6. *วิวิเธหิ วา ปาณกชาเ ขชฺชมานํ*	*หมู่สัตว์ตัวเล็ก ๆ น้อย ๆ กัดกินอยู่บ้างดังนี้*

ให้เธอมีสตินอมเข้ามาพิจารณากายของตนนี้แลว่า ถึงร่างกายของเรานี้เล่า ก็มีอย่างนี้เป็นธรรมดา คงเป็นอย่างนี้ มันไม่ล่วงความเป็นอย่างนี้ไปได้ ตายแล้วมันไม่เป็นไปอย่างอื่น ต้องเป็นอาหารของสัตว์ทั่ว ๆ ไป ดังนี้ ให้เธอมีสตินอมเข้ามาพิจารณากายให้รู้เห็นเป็นดุจซากศพ ซากผี ดังที่แสดงมานั้น

ใช่แต่เท่านี้ก็หาไม่ การพิจารณากายยังมีอยู่อีก ให้เธอนั้นมีสตินอมเข้ามาพิจารณากายของตนนี้แล ให้เห็นเป็นดุจซากศพ ซากผี ที่เขาทิ้งไว้แล้วในป่าช้า เป็นร่างกระดูกอันเปื้อนด้วยเลือดและเนื้อ มีเส้นเอ็นรัดรึงอยู่ ดังนี้ ให้เธอมีสตินอมเข้ามาพิจารณากายของตนนี้แลว่า ถึงร่างกายของเรานี้เล่า ก็มีอย่างนี้เป็นธรรมดา คงเป็นอย่างนี้ ไม่ล่วงความเป็นอย่างนี้ไปได้ ดังนี้ ให้เธอมีสตินอมเข้ามาพิจารณากายของตนให้เห็นเป็นดุจซากศพ ซากผี ดังนี้เนือง ๆ อยู่ อย่าเป็นผู้ประมาท

ใช่แต่เท่านี้ก็หาไม่การพิจารณากายยังมีอยู่อีก ให้เธอนั้น ตั้งอก ตั้งใจ มีสติประคับประคองจิต น้อมเข้ามาพิจารณากายของตนนี้แล ให้เห็นเป็นดุจซากศพ ซากผี ที่เขาทิ้งไว้แล้วในป่าช้า เป็นร่างกระดูกอันเปื้อนด้วยเลือด แต่ปราศจากเนื้อแล้ว ยังมีเส้นเอ็นรัดรึงอยู่ดังนี้ ให้เธอมีสตินอมเข้ามาพิจารณากายของตนนี้แลว่า ถึงร่างกายของเรานี้เล่า ก็มีอย่างนี้เป็นธรรมดา คงเป็นอย่างนี้ ไม่ล่วงความเป็นอย่างนี้ไปได้

ใช่แต่เท่านี้ก็หาไม่ การพิจารณากายยังมีอยู่อีกให้เธอมีสตินอมเข้ามาพิจารณากายของตนนี้แล ให้เห็นเป็นดุจซากศพ ซากผี ที่เขาทิ้งไว้แล้วในป่าช้า เป็นร่างกระดูกอันปราศจากเลือดและเนื้อแล้ว แต่ยังมีเส้นเอ็นรัดรึงอยู่ ดังนี้ ให้เธอมีสตินอมเข้ามาพิจารณากายของตนนี้แลว่า ถึงร่างกายของเรานี้เล่า ก็มีอย่างนี้เป็นธรรมดา คงเป็นอย่างนี้ ไม่ล่วงความเป็นอย่างนี้ไปได้ ดังนี้ ให้เธอมีสติพิจารณาเห็น กายในกาย เป็นภายในบ้าง มีสติพิจารณาเห็นกายในกาย เป็นภายนอกบ้าง มีสติพิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายใน ทั้งภายนอกบ้าง มีสติพิจารณาเห็นธรรมดา คือความเกิดขึ้นในกายบ้าง มีสติพิจารณาเห็นธรรมดา คือ ความเสื่อมไปในกายบ้าง มีสติพิจารณาเห็นธรรมดา คือ ทั้งความเกิดขึ้น ทั้งความเสื่อมไปในกายบ้าง ก็หรือสติรู้ว่า กายนั้นมีอยู่ เป็นอยู่อย่างนั้น ๆ มันมีอย่างไร มันเป็นอยู่อย่างไร ความเป็นอยู่ ความมีอยู่ของร่างกาย คือ ความสกปรกโสโครก เป็นของไม่สวย ไม่งามนั่นเอง เป็นซากศพ ซากผี นั่นเอง มันไม่มีอยู่เป็นอยู่อย่างอื่น มันมีอยู่เป็นอยู่อย่างนั้น ตลอดกาลและเวลาเป็นอกาลิโก มันไม่เปลี่ยนสภาพไปเป็นอย่างอื่น ก็หรือสติกำหนดรู้ว่า ร่างกายนี้มีอยู่เป็นอยู่อย่างนั้น ๆ ซึ่งเข้าไปกำหนดรู้โดยเฉพาะหน้า คือ โดยเฉพาะรู้แก่เธอตามเป็นจริงแล้วอย่างนี้ *ยาวเทว ญาณมตฺตาย* ญาณ คือ ความกำหนดรู้ก็สักแต่ว่ารู้ *ปติสฺสติ มตฺตาย* สติ ที่อาจ ที่ระลึกรู้ ก็สักแต่ว่าอาศัยระลึกรู้ เมื่อเธอรู้เห็นตามเป็นจริงด้วยความมีสติปัญญาอย่างนี้แล้ว *อนิสฺสิโต จ วิหรติ* คยจับ ไม่ติดอยู่ด้วยว่าเป็นของสวยของงามว่าเป็นของดี ว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัว ตน เรา เขา ไม่มีการติดอยู่เลยในสัญญาอันนั้นไม่มีอุปาทานไม่มีสัญญาหมายมั่นว่าเป็นของสวยงาม ว่าเป็นสัตว์ ว่าเป็นบุคคล ว่าเป็นตัวตน เรา เขา *น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติ* จะไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ แม้แต่นิดหน่อย น้อยหนึ่งมิได้มีอยู่ในโลก คำว่าในโลกก็คือ ความรัก ความกำหนัด ความยินดี คือ ความรัก ในสิ่งที่ตนชอบ ตนพอใจ ความชังในสิ่งที่ตนไม่ชอบ ไม่พอใจ ไม่เป็นไปตามความหวังของตนนั่นเอง อันนี้เรียกว่าในโลก ถ้าใจของเรายังมีความรัก หรือยังมีความชัง มีความรักในสิ่งที่ตนชอบตนพอใจ ในร่างกายของเรานี้ก็ดี หรือภายนอกก็ดี มีความชังในสิ่งที่ตนไม่ชอบ ไม่พอใจในร่างกายของเรา หรือสิ่งภายนอกก็ดี อันนี้ท่านว่า ธรรมของโลก มันมีอยู่ในโลก ถ้าใจของเรามีอยู่อย่างนี้ ก็เรียกว่าใจของเรามันอยู่ในโลก ฝังอยู่

ในโลก โลกทับใจของเรา เมื่อเราพิจารณาด้วยความมีสติปัญญา *น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติ* เธอจะไม่ติดอะไร ๆ ไม่ยึดมั่นหรืออะไร ๆ อยู่ในโลก แม้แต่นิดหน่อยน้อยหนึ่งมิได้มีเลย ดังนี้ ให้เธอมีสติ พิจารณาเห็นภายในกายเนือง ๆ อยู่อย่างนี้

ใช่แต่เท่านี้ก็หาไม่ การพิจารณากายยังมีอยู่อีก ให้เธอมีสตินอมเข้ามาพิจารณากายของตนนี้แล ให้เห็นเป็นดุจซากศพ ซากผี ที่เขาทิ้งไว้แล้วในป่าช้าเป็นท่อนกระดูกอันปราศจากเส้นเอ็นเครื่องรัดรึง แล้วบรรดาท่อนกระดูกทั้งหลายเหล่านั้น ซึ่งไม่มีเส้นเอ็นรัดรึงไว้ ทั้งท่อนน้อยและท่อนใหญ่ ย่อมกระจัดกระจายกันไปในบริเวณต่าง ๆ คือ กระดูกมือไปอยู่ทางอื่น กระดูกเท้าไปอยู่ทางอื่น กระดูกแข้งไปอยู่ทางอื่น กระดูกขาไปอยู่ทางอื่น กระดูกสะเอวไปอยู่ทางอื่น กระดูกหลังไปอยู่ทางอื่น กระดูกอกไปอยู่ทางอื่น กระดูกซี่โครงไปอยู่ทางอื่น กระดูกแขนไปอยู่ทางอื่น กระดูกไหล่ไปอยู่ทางอื่น กระดูกคอไปอยู่ทางอื่น กระดูกคางไปอยู่ทางอื่น กระดูกฟันไปอยู่ทางอื่น กระดูกกระโหลกศีรษะ คือ กระดูกหัวไปอยู่ทางอื่น ดังนี้ ให้เธอมีสตินอมเข้ามาพิจารณากายของตนนี้แลว่า ถึงร่างกายของเรานี้เล่า ก็มีอย่างนี้เป็นธรรมดา คงเป็นอย่างนี้ มันไม่ล่วงความเป็นอย่างนี้ไปได้ ดังนี้พึงมีสติ น้อมเข้ามาพิจารณากายของตนนี้แล ให้เห็นร่างกายของตนนี้เป็นอย่างนั้นด้วยความมีสติ คือให้พิจารณาเห็นกายในกายเป็นภายในบ้าง ภายในคือกายของเรา มีสติพิจารณาเห็นกายในกายเป็นภายนอก แม้ร่างกายของบุคคลผู้อื่นก็เช่นเดียวกัน มีสตินอมเข้ามาพิจารณาเห็นร่างกายทั้งภายในทั้งภายนอกบ้าง ให้เป็นอย่างนั้น ทั้งร่างกายตนและร่างกายบุคคลผู้อื่น ให้เป็นเช่นเดียวกัน มีสติพิจารณาเห็นธรรมดา คือ ความเกิดขึ้นของกายบ้าง มีสติพิจารณาเห็นธรรมดา คือความเสื่อมไปในกายบ้าง มีสติพิจารณาเห็นธรรมดา คือทั้งความเกิดขึ้นทั้งความเสื่อมไปในกายบ้าง ก็หรือสติรู้ว่าเห็นว่า กายนั้น กายนี้ ทั้งภายในและภายนอกมีอยู่เป็นอยู่อย่างนั้น ๆ ซึ่งเข้าไปกำหนดรู้ โดยเฉพาะรู้แก่เธอ ตามเป็นจริงแล้วสักแต่ว่ารู้ สติก็สักแต่ว่าอาศัยระลึกรู้ เมื่อเธอรู้เห็นตามเป็นจริงอย่างนี้แล้ว *อนิสฺสิโต จ วิหรติ* เธอจะไม่ติดอยู่ด้วย *น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติ* ย่อมไม่ยึดถืออะไร ๆ ในโลกด้วย ไม่มีอุปาทานความยึดมั่น ถือมั่นในสังขารร่างกาย ในขันธาธิโลกอันนี้ มีสติ ความระลึกชอบ ความรู้ชอบ ความเห็นชอบ ให้น้อมเข้ามาพิจารณากายอย่างนี้ รู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ ระลึกอย่างนี้ จึงเรียกว่าระลึกชอบ เห็นชอบ รู้ชอบ นี้วิธีการเจริญกัมมัฏฐานเพื่อความเข้าไปสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง รู้ดี รู้ถูก เพื่อความดับ เพื่อมรรค เพื่อผล เพื่อนิพพาน เพื่อความสุข อันแท้จริง

ใช่แต่เท่านี้ การพิจารณากายยังมีอยู่อีก ให้เธอมีสติ น้อมเข้ามาพิจารณากายของตนนี้แล ให้เห็นเป็นดุจซากศพ ซากผี ที่เขาทิ้งไว้แล้วในป่าช้า เป็นท่อนกระดูก มีสีขาวเปรียบด้วยสังข์ ดังนี้ ให้เธอนั้นมีสตินอมเข้ามาพิจารณากายของตนนี้แล ว่าถึงร่างกายของเรานี้เล่า ก็มีอย่างนี้เป็นธรรมดา คงเป็นอย่างนี้ ไม่ล่วงความเป็นอย่างนี้ไปได้

ใช่แต่เท่านี้ก็หาไม่ การพิจารณากายยังมีอยู่อีก ให้เธอมีสตินอมเข้ามาพิจารณากายของตนนี้แลให้เห็นเป็นดุจ ซากศพ ซากผี ที่เขาทิ้งไว้แล้วในป่าช้า เป็นท่อนกระดูก บรรดาท่อนกระดูกทั้งหลายเหล่านั้น ทั้งท่อนน้อยและท่อนใหญ่ ย่อมกระจัดกระจายกันไปในบริเวณทั่ว ๆ ไป และกระดูกทั้งหลายเหล่านั้น นานเกินปีหนึ่งไปบ้าง สองปี สามปีไปบ้าง ดังนี้ ให้เธอมีสตินอมเข้ามาพิจารณากายของตนนี้แลว่า ถึงร่างกายของเรานี้เล่าก็มีอย่างนี้เป็นธรรมดา คงเป็นอย่างนี้ ไม่ล่วงความเป็นอย่างนี้ไปได้ มันไม่เป็นไปอย่างอื่น ๆ ดังนี้ ให้เธอมีสติ พิจารณา

เห็นกายในกายเนือง ๆ อยู่อย่างนี้ อย่าประมาทให้มีสติประคับประคอง ตั้งจิตไว้ด้วยความพอใจ ด้วยความพยายาม ด้วยปรารภความเพียร ด้วยเป็นผู้มีสติ ประคับประคองตั้งไว้ที่ใจ ตั้งไว้ที่จิต น้อมเข้ามาพิจารณากายของตน

ใช่แต่เท่านี้ก็หาไม่ การพิจารณากายยังมีอยู่อีก ให้เธอมีสติน้อมเข้ามาพิจารณากายของตนนี้แล ให้เป็นดุจซากศพ ซากผี ที่ทิ้งไว้แล้วในป่าช้า คือมีวิญญาณไปปราศแล้ว เป็นท่อนกระดูก บรรดาท่อนกระดูกทั้งหลายนั้น ทั้งท่อนน้อยและท่อนใหญ่ นานไปมันก็ผุละเอียด ลงสู่สภาพเดิม คือ ดินล้วน ๆ ไม่มีอะไรเป็นนิมิตเครื่องหมายว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคลเป็นตัวตน เรา เขา ไม่มีเลย มันเป็นดินเสียล้วน ๆ ไปเสียหมด ท่านจึงว่า *ธาตุมตฺตโก* มันเป็นธาตุ คือเป็น ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม *นิสตฺโต* มันไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เรา เขา *นิชฺชีโว* มันไม่มีชีวิต ธาตุมันไม่มีชีวิต *สุญฺโญ* มันว่างจากสัตว์ ว่างจากบุคคล ว่างจากตัวตน เรา เขา ว่างจากนิยม สมมติ และบัญญัติ ว่างจากสัตว์ และสังขารโดยประการทั้งปวง ดังนี้ ให้เธอมีสติน้อมเข้ามาพิจารณากายของตนนี้แลว่า ถึงร่างกายของเรานี้เล่าก็มีอย่างนี้เป็นธรรมดา คงเป็นอย่างนี้ มันไม่ล่วงความเป็นอย่างนี้ไปได้ ดังนี้ เธอย่อมมีสติพิจารณาเห็นกายในกายเป็นภายในบ้าง ย่อมมีสติพิจารณาเห็นกายในกายเป็นภายนอกบ้าง มีสติพิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายใน ทั้งภายนอกบ้าง มีสติพิจารณาเห็นธรรมดา คือ ความเกิดขึ้นในกายบ้าง มีสติพิจารณาเห็นธรรมดา คือ ความเสื่อมไปในกายบ้าง มีสติพิจารณาเห็นธรรมดา คือทั้งความเกิดขึ้น ทั้งความเสื่อมไปในกายบ้าง ก็หรือสติรู้ว่ากายมีอยู่ เป็นอยู่ อย่างนั้น ๆ ซึ่งเข้าไปกำหนดรู้โดยเฉพาะรู้แก่เธอ ตามเป็นจริงแล้ว มันมีอยู่เป็นอยู่อย่างไร ๆ มันก็มีอยู่เป็นอยู่อย่างนั้น ๆ เป็นของไม่สวย ไม่งาม มันเต็มไปด้วยธาตุ มีอยู่เป็นอยู่เป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็นของมิใช่ตน มิใช่ของตน มิใช่ของแห่งตน เพราะไม่ใช่เป็นไปตามความหวังและความปรารถนาของใคร จึงว่าเมื่อสติเข้าไปกำหนดรู้ ดูให้ละเอียด ด้วยความมีสติปัญญาอย่างนี้แล้ว รู้ด้วยความมีสติ ด้วยปัญญาอย่างละเอียด อย่างนี้แล้ว ซึ่งเข้าไปกำหนดรู้โดยเฉพาะรู้แก่เธอตามเป็นจริงนั้น *ยาวเทว ญาณมตฺตาย* ญาณ คือ ความรู้ก็สักแต่ว่ารู้ *ปติสฺสติ มตฺตาย* สติความอาศัย ระลึกรู้ก็สักแต่ว่าอาศัยระลึกรู้ *เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญายทฏฐพฺพ* เมื่อเธอพิจารณารู้เห็นด้วยปัญญาตามเป็นจริงแล้วอย่างนี้ *อนิสฺสิโต จ วิหรติ* เธอย่อมไม่ติดอยู่ด้วย ละ วาง ปล่อยสลัดได้ *น จ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติ* ย่อมไม่ยึดถืออะไร ๆ แม้แต่นิดหน่อย น้อยหนึ่ง มิได้มีอยู่ในโลก ดังนี้ เธอพึงมีสติน้อมเข้ามาพิจารณากายของตน อย่างนี้เนือง ๆ อยู่ นี้การพิจารณากัมมัฏฐานภาวนา สมถกัมมัฏฐาน วิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อความรู้แจ้งเห็นจริงตามเป็นจริง การพิจารณาอย่างนี้เป็นฐานของสมถะ เป็นฐานของวิปัสสนา สมถะ คือความสงบ วิปัสสนา คือ ความรู้แจ้ง เป็นฐานของความสงบ เป็นฐานของความรู้แจ้ง อะไรเป็นฐานของความสงบของความรู้แจ้ง สติ มีสติน้อมเข้ามาพิจารณากาย ดังที่แสดงมานั้นนี้เป็นฐานของสมถะ เป็นฐานของวิปัสสนา เป็นฐานของความสงบเป็นฐานของความรู้แจ้งเห็นจริง ตามเป็นจริง จึงจะตัดความเคลือบแคลงสงสัย ไล่กิเลส ราคะ โทสะ โมหะ ออกได้ ตามลำดับ ลำดับขั้นภูมิของสติ ปัญญาที่เรากำหนด พิจารณารู้เห็นตามเป็นจริงดังนั้น

ใช่แต่เท่านี้ ให้เธอนั้นมีสติปัญญาน้อมเข้ามาพิจารณาสังขารร่างกายของเรานี้แหละว่า สังขารธรรม คือร่างกายของเรานี้แหละ มีความแปรปรวนอยู่เป็นนิตย์ เป็นทุกข์อยู่เป็นนิตย์ เปรียบเหมือนด้วยของยืมผู้อื่นเขามาเป็นไข้อยู่เป็นนิตย์ สังขารธรรมนี้เป็นของปฏิกูล พึงเกลียด โดยประการทั้งปวง มีกลิ่นอันเหม็นอันเน่า อันสาบ

อันสาง อยู่เป็นนิตย์ สังขารธรรมนี้ เป็นวัตถุ อันชั่ว เป็นของชั่ว ยิ่งกว่าของทั้งปวง เป็นของปฏิกูลพึงเกลียด เป็นของสกปรกโสโครกอยู่เองเต็มที่แล้ว มิหนำซ้ำ ยังนำเอาสิ่งอื่นที่สกปรกโสโครกตามลงไปอีกด้วย สิ่งที่นำลงไปแต่ละล้วนแล้วเป็นของสกปรกโสโครก เช่น อาหารการบริโภค ขบฉัน ที่เรานำลงไปนั้น แต่ละล้วนแล้วเป็นของสกปรกโสโครกทั้งหมดเลย อาหารที่เราจะบริโภคหรือรับประทาน เมื่อเรายังไม่ได้รับประทานอยู่ภายนอกก็พอดูได้ พอดมได้ พอจับ พอต้องได้ แต่เมื่อผสมกับร่างกายของเรา ถ่ายทอดออกมาแล้วเป็นของน่าเกลียดจะกลืนเข้าไปอีกก็ไม่ได้ นี่จึงว่าสังขารธรรมนี้ มันนำเอาสิ่งที่สกปรกโสโครกลงไป และอาหารที่เราบริโภคและรับประทานลงไปนั้นก็เป็นของสกปรกโสโครกอยู่เต็มที่แล้ว เมื่อไปผสมกับ เสมหะบ้าง เสลดบ้าง น้ำเลือด น้ำเหลืองบ้าง ก็ยิ่งเป็นของสกปรกโสโครก ไฟธาตุ เดี่ยวเข้า ฟองฟูดบูดเน่าอยู่ในลำไส้ใหญ่ก็เป็นของสกปรกโสโครกยิ่งกว่าภายนอกอีก

และอาหารที่เราบริโภคและรับประทานเข้าไปนั้น ท่านว่าแบ่งออกเป็น 5 ส่วน **ส่วนหนึ่ง** เป็นอาหารของหนอน เรารับประทานเข้าไปสี่ห้าคำแรก นี้เป็นอาหารของหนอน หนอนทั้งหลายที่ประจำอยู่ในลำไส้ใหญ่ พากันฟอนมารับอาหารที่เราบริโภคลงไปในระหว่าง 4 คำ หรือ 5 คำ ครั้งแรกต้องเป็นอาหารของหนอน หนอนจำพวกนี้เกิดในที่นี่ แก่ที่นี่ ตายอยู่ในที่นี่ ต้องมีประจำอยู่ในร่างกายของเราทุก ๆ ท่านทุกคน ร่างกายของเรานี้เป็นเรือนมูตร เรือนคูถของหนอน เป็นชานเรือนของหนอน เป็นที่อยู่ของหนอน เป็นที่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะของหนอน **ส่วนที่ 2** อาหารส่วนที่ 2 เป็นอาหารใหม่ หนอนประจำอยู่ในลำไส้ใหญ่ **ส่วนที่ 3** ส่งไปเลี้ยงอวัยวะตามร่างกายต่าง ๆ **ส่วนที่ 4** เพลิงธาตุ ไฟธาตุ เผาให้ไหม้ให้เกรียมสูญหายละลายเป็นไอระเหยไปเลย **ส่วนที่ 5** เป็นอาหารเก่า ถ่ายทอดออกมาตามทวารต่าง ๆ เรียกว่าขี้ทั้งหมด ถ่ายทอดออกมาตามตา ขี้ตา ขี้หู ขี้มูก ขี้ปาก ขี้ฟัน ขี้เหงื่อ ขี้ไคล ถ่ายทอดมาทางทวารเบา ระดู อันเหม็นอันเน่า ทางทวารหนัก ตด และขี้ ไม่ดีทั้งหมด แต่ละล้วนแล้วเป็นของปฏิกูล พึงเกลียด ร่างกายของเรานี้ ถ้าไม่ประดับก็ปราศจากงาม ขจัดจากงามเพราะเหตุที่ไม่ประดับ ถ้าไม่ชำระสะสาง ไม่ประดับประดาแล้วหาความงามไม่ได้ ร่างกายของเรานี้เป็นของปฏิกูลพึงเกลียด โดยประการทั้งปวง ทั้งภายในภายนอก ทั้งเบื้องบนเบื้องล่าง

สังขารธรรมนี้เป็น*อจินไตย* จะว่ากล่าวตักเตือนสั่งสอนไม่ได้เลยเป็นอันขาด เพราะเป็นไปตามอำนาจวิสัยแห่งตนตามถนัดตน ตามลำพังตน ไม่มีใครตักเตือนว่ากล่าวสั่งสอนได้เลย และสังขารธรรมนี้ไม่มีผู้ใดใครผู้หนึ่งจะพึงเป็นใหญ่ ย่ำยี ขู่ขี่ ขู่เข็ญ ได้เลยเป็นอันขาด ถึงแม้ท่านผู้มีอำนาจอาชญาจะปราบปรามปัจจามิตร คือ ข้าศึกศัตรูไปได้ทั่วทุกทิศ ตลอดถึงพื้นปฐพีมณฑลนั้นก็ตาม แต่จะมาปราบปรามสังขารธรรมอันนี้ มิให้เหม็น มิให้เน่า ปราบปรามมิให้เฒ่ามิให้แก่ มิให้เจ็บมิให้ตายนั้น จะปราบปรามไม่ได้เลยเป็นอันขาด เพราะสังขารธรรมนี้ เป็นไปตามอำนาจวิสัยแห่งตนตามถนัดตน ตามลำพังตน ถึงคราวจะเมื่อยมันก็เมื่อย ถึงคราวจะมึนมันก็มึน ถึงคราวจะเจ็บมันก็เจ็บ ถึงคราวจะปวดมันก็ปวด ถึงคราวจะป่วยมันก็ป่วย ถึงคราวจะไข้มันก็ไข้ ถึงคราวจะแก่มันก็แก่ ถึงคราวจะตายมันก็ตาย ถึงคราวจะฉิบหายมันก็ฉิบหาย จะหาผู้ใดใครผู้หนึ่งจะพึงบังคับไม่ได้ เอาไว้ไม่ฟัง เพราะเหตุแห่งสังขารธรรมอันนี้ มันเป็นของไม่เที่ยงอยู่เป็นนิตย์ เกิดขึ้นในเบื้องต้น มันแปรปรวนไปในท่ามกลาง มันดับ มันทำลาย มันฉิบหาย ไปในที่สุด มันเป็นทุกข์อยู่เป็นนิตย์ ๆ ทุกข์เพราะความเกิด ทุกข์เพราะความแก่ ทุกข์เพราะความเจ็บ ทุกข์เพราะความตาย มันเป็นโรคอยู่เป็นนิตย์ ร่างกายของเราท่านทั้งหลายนี้ เป็นเรือนโรคเป็นก้อนโรคเป็นตัวโรค โรคทั้งหลายก็คือกาย กายก็คือโรค โรคที่อยู่ในกาย

ของเรานี้ มี จกฺขุโรโค โรคในตา โสตโรโค โรคในหู ฆานโรโค โรคในจมูก ชิวฺหาโรโค โรคในลิ้นในปาก กายโรโค โรคในกาย มนโรโค โรคที่ใจ คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ราคะ โทสะ โมหะ ความโศก ความเศร้า ความร้องไห้ร่ำไร ความเสียใจ ความคับแค้นใจ แต่ละล้วนแล้วเป็นโรคของใจทั้งหมด ความรัก ความชัง เป็นโรคของใจทั้งหมด ตกลงว่า ร่างกายก็เต็มไปด้วยโรค ใจก็เต็มไปด้วยโรค มันจึงเป็นทุกข์อยู่เป็นนิตย์ หาความสุขไม่ได้หาความสงบไม่ได้ ทั้งกายและทั้งใจ นี่แหละ จึงว่าโรคมันเต็มอยู่ในตัวของเรา ร่างกายของเราเป็นเรือนโรค เป็นก้อนโรค เป็นตัวโรค โรคในปาก โรคที่ศีรษะ โรคที่ฟัน กาโส สาโส ปินาโส โรคไอ โรคหืด โรคหวัด ฑโห ชโร กุจฺฉิโรโค ไข้พิษไข้เชื่อมมัว โรคในท้อง มุจฺฉา ปกฺขนฺทิกาสูลา โรคลมจับอ่อนหวิว สวิงสวาย โรคบิดลงท้อง จุกเสียด ปวดท้อง วิสูจิกากุฏฺฐ์ คณฺโฑ โรคลงราก โรคเรื้อน โรคฝี กิลาโส โสโส โรคกลาก ลมบ้าหมู ทณฺฑุ กจฺฉุ โรคหิดเปื่อยหิดด้าน คุดทะราด หูดขี้หูด กุฏฐัง โรคมะเร็ง รขสา วิตจฺฉิกา โลหิตํ ระลอกคุดทะราดบอน อาเจียนโลหิต ปิตฺตํ มธุเมโห อโสา โรคดีพิการ โรคเบาหวาน โรคริดสีดวง ปีฬกา ภคณฺฑลา โรคฝีดาษ ราดตะกั่ว พุพอง ริดสีดวงลำไส้ โรคผอมเหลือง ผอมแห้ง แรงน้อย โลหิตจืดจางให้อ่อนพลียระเหี่ยใจ โรคอำมะพาต โรคเหน็บชา โรครูมาติสซั่ม ปิตฺตสมุฏฺฐานา อาพาธา ความเจ็บ เกิดแต่ดีให้โทษ เสมฺหสมุฏฺฐานา อาพาธา ความเจ็บเกิดแต่เสมหะให้โทษ วาตสมุฏฺฐานา อาพาธา ความเจ็บเกิดแต่ลมให้โทษ สนฺนิปาติกา อาพาธา ไข้สันนิบาต คือความเจ็บเกิดแต่ดี เสมหะและลมเจือกันให้โทษ อุตุปริณามชา อาพาธา โรคเกิดแต่ฤดูแปรปรวน วิสมปริหารชา อาพาธา โรคเกิดแต่การผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ ไม่เสมอกัน โอปกฺกมิกา อาพาธา โรคเกิดแต่ความเพียร หรือประกอบการงานหนัก กมฺมวิปากชา อาพาธา โรคเกิดแต่วิบากของกรรมที่ตามมาทัน เหมือนหมาไล่เนื้อทันที่ไหนกัดที่นั่นไม่รั้งรอเลยทีเดียว สีตํ อุณฺหํ โรคเกิดแต่เย็นและร้อน ชิมฺหจฺฉา ปิปาสา โรคเกิดแต่หิวข้าวกระหายน้ำ อุจฺจาโร ปสฺสาโว โรคเกิดแต่อุจจาระ ปัสสาวะ ไม่สะดวก ให้ทวารปวดเสียว โรคแก่ โรคเจ็บ โรคตาย นานาด้วยโรคภัยหลายอย่าง

ร่างกายของเราท่านทั้งหลายนี้ เป็นก้อนโรค เป็นเรือนโรค เป็นตัวโรค มันจึงเป็นโรคอยู่เป็นนิตย์ ร่างกายนี้เป็นไข้อยู่เป็นนิตย์ และเป็นที่ไหลออกแห่งของสกปรกโสโครก สิ่งที่ไหลออกจากร่างกายแต่ล้วนแล้วเป็นของสกปรกโสโครก เรียกว่า ขี้ทั้งหมด ออกทางตา ขี้ตา ทางหูขี้หู ทางจมูก ขี้มูก ทางปากขี้ฟัน เสลด น้ำลาย ทางกายขี้ผม ขี้เหงื่อ ขี้เล็บ ขี้คอ เหล่านี้เป็นต้น สังขารธรรมอันนี้เปรียบเหมือนถูกหลาวและหอก หรือถูกลูกปืน ยอก เสียดเสียบแทงให้เจ็บปวดอยู่ตลอดเวลา ไม่มีสบายเลย สังขารธรรมนี้เป็นของปฏิกูล พึงเกลียด เป็นที่ติฉินนินทาเกลียดหน่ายแหนงแห่งพระอริยเจ้าทั้งหลาย สังขารธรรมนี้ มันอากูลมูลมองเศร้าหมองไปด้วยโรคโรคาพยาธิ อาฆาตเบียดเบียนอยู่เป็นนิตย์ สิ่งที่ไม่น่ารัก น่าปรารถนา คือความแก่ ความเจ็บ ความตาย มัน นำเอามาให้บังเกิดขึ้น สังขารธรรมนี้เปรียบเหมือนกับด้วยบุคคลผู้อื่น เพราะเหตุที่มันบอกไม่ได้ มันเอาไว้ไม่ฟัง มีแต่มันจะขาดกระเด็นออกไปด้วยอำนาจความแก่ ความเจ็บ ความตาย สังขารธรรมนี้มันเป็นตัวอัปรีย์จัญไร เพราะเหตุ มันนำมาซึ่งความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ให้บังเกิดขึ้น มันเป็นตัวอุปัทวะตัวอุบาทว์ เพราะมันนำเอาของชั่ว ของไม่ดี คือมันนำเอาขี้แก่ ขี้เจ็บ ขี้ตาย มาสะสมถมทับลง สังขารธรรมนี้ เป็นบ่อเกิดแห่งโทษ ทุกข์ ภัยอันตรายทั้งหลาย ทั้งปวง มันเป็นตัวอุปสรรค เป็นตัวอันตราย ค่อยย่ำยีเบียดเบียนอยู่เป็นนิตย์ มันไหวอยู่ด้วยอำนาจของชาติทุกข์ ชราทุกข์และมรณทุกข์ สังขารธรรมนี้ บางธาตุมันก็ทำลายเอง บางธาตุ

ทำลายด้วยความเพียรผู้อื่น และสัตว์ผู้อื่นหรือวัตถุ มันไม่มีที่จะยั่งยืนไปได้เลย มีแต่มันจะทอดทิ้ง ยิ่งอยู่ในประเทศต่าง ๆ จะหาที่กำหนดไม่ได้ สังขารธรรมนี้เป็นของปราศจากที่เร้นซ่อน ไม่มีที่เร้นซ่อน ถึงคราวจะป่วย จะแก่ จะเจ็บ จะตายแล้ว จะหาที่หลบหลีกเร้นซ่อนให้พ้นจากความแก่ ความเจ็บ ความตาย นั้นไม่ได้เลยเป็นอันขาด

สังขารธรรมนี้ เป็นของปราศจากที่พึ่ง ไม่มีที่พึ่ง เอาเป็นที่พึ่งไม่ได้ มันเกิดมา ไม่ได้เป็นที่พึ่งพาอาศัยที่จะป้องกัน ความแก่ ความเจ็บ ความตายนั้น ไม่ได้เลยเป็นอันขาด สังขารธรรมนี้เป็นของปราศจากเที่ยงและงาม มีสภาวะเปล่าจากสุข และเป็นตนเป็นของหาความงามไม่ได้ สังขารธรรมนี้ มีความยินดีน้อยนักน้อยหนา คือมีความสุขน้อยนักน้อยหนา มีโทษมาก มีทุกข์มาก ยัดเยียด เสียดสี คลุกคลี อยู่ด้วยโทษทุกข์ภัยอันตรายทั้งหลาย มีความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นต้น สังขารธรรมนี้ เป็นสมุฏฐาน เป็นบ่อเกิดแห่งโทษทุกข์ ภัย อันตรายทั้งหลาย ทั้งปวง มันมีปกติเบียดเบียนอยู่เป็นนิตย์เหมือนข้าศึก สังขารธรรมคือร่างกายนี้แลมันเป็นเหยื่อแห่งมาร เป็นอาหารของพญามัจจุราช คือความตาย พญามัจจุราช คือ ความตาย มันขบ มันเคี้ยว มันกลืนกินเข้าไปทุกวัน ทุกเดือน ทุกปี ชีวิตกินชีวิตของเราท่านทั้งหลายนี้ มันใกล้ต่อความตายเข้าไปทุกวัน ทุกวัน ทุกวัน ชีวิตนี้มันกระชั้นชิดติดกับความตายเข้าไปทุกที ๆ ๆ มันไม่มีที่จะถอยออก มีแต่ขยับเข้าไปสู่ปากพญามัจจุราช คือความตายทุกลมหายใจเลย นี่เป็นสิ่งที่น่าสลดสังเวช เวทนาเป็นนักเป็นหนา สังขารธรรมนี้ยังอากูลมูลมอง เศร้าหมองไปด้วยความแก่ ความเจ็บและความตาย อากูลมูลมองเศร้าหมองไปด้วยความโศก ความเศร้า ความร้องไห้ ร่ำไรรำพัน สังขารธรรมนี้ อันนายช่างเรือนคือตัณหานี้แล เป็นนายช่างผู้ปรุงผู้แต่ง ผู้แปรแปลงผู้สร้างขึ้น แล้วมันก็ดับ ทำลายฉิบหายไปไม่มีเหลือ สังขารธรรมนี้มีความเกิด และความดับ ติดพันกันไป เนื่อง ๆ กันไป หาระหว่างว่างเว้นจากความดับ ความทำลาย ความฉิบหายไม่ได้เลยเป็นอันขาด เป็นสิ่งที่น่าสลดสังเวชยิ่งนัก สังขารธรรมนี้ควรที่พวกเราทั้งหลายมีสติปัญญาพิจารณาน้อมเข้ามาให้รู้เห็นความเป็นจริง

เมื่อเรามีสติปัญญาน้อมเข้ามารู้เห็นตามเป็นจริงอย่างนี้แล้ว จะเป็นเหตุให้สงบระงับดับเสียซึ่งราคะ ความรัก ความกำหนัด ความยินดี ในสังขารธรรมนั้น ๆ น้อมเข้ามาพิจารณาด้วยความมีสติ ด้วยความมีปัญญาให้เห็นว่า สังขารธรรมนี้เป็นของไม่เที่ยงอยู่เป็นนิตย์ มันเป็นทุกข์อยู่เป็นนิตย์ มันเป็นอนัตตาอยู่ตลอดกาลเวลา มันปฏิเสธอยู่ตลอดกาลเวลา คือ มันเป็นของมิใช่ตน มิใช่ของตน มิใช่ของแห่งตน ท่านให้มีสติน้อมเข้ามาพิจารณาร่างกายของเรานี้อย่างนี้ ให้เห็นว่าสังขารธรรมคือร่างกายของเรานี้แล เป็นอนัตตามิใช่ตน แม้ทั้งหมดนั้นแหละ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก แต่ละอย่าง ๆ ตลอดทั้ง ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ตลอดถึงรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณก็อันเดียวกันให้มีสติน้อมเข้ามาว่า สังขารธรรมอันนี้แลเป็นอนัตตามิใช่เหรอ มิใช่ของตน มิใช่ของอื่น หากสังขารธรรมนี้เป็นอัตตา ตนแล้วไซร้ สังขารธรรมนี้ก็จะไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ คือ ความลำบากแก่ เจ็บ ตาย อนึ่งถ้าสังขารธรรมเหล่านี้ เป็นตนแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็จะพึงได้ในสังขารธรรมอันนี้ตามใจหวัง ว่าสังขารธรรมของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด สังขารธรรมของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย คืออย่าแก่ อย่าเจ็บ อย่าตายเลย นี้คงได้ตามใจหวัง ถ้าตนเป็นของตนแท้ แต่นี่หาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะสังขารธรรมนี้เป็นอนัตตามิใช่ตน เพราะเหตุนั้น สังขารธรรมนี้จึงเป็นไปเพื่ออาพาธ คือ ความลำบาก แก่ เจ็บ ตาย อนึ่ง สังขาร-ธรรมนี้ สัตว์ทั้งหลายนั้นพึงไม่ได้ตามใจหวัง ในสังขารธรรมนี้ว่า สังขารธรรมของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด สังขารธรรม

ของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ไม่ได้ตามใจหวัง เพราะเหตุใดจึงไม่ได้ตามใจหวัง เพราะเหตุว่าสังขารธรรมอันนี้มันเป็นของไม่เที่ยง มันเป็นทุกข์มันเป็นอนัตตา คือมันเป็นของมิใช่ตน มิใช่ของตน มิใช่ของแห่งตน มันจึงมีความแปรปรวนไปอยู่เป็นธรรมดาอยู่ตลอดกาลเวลา ตั้งแต่อยู่ในครรภ์ จนตลอดถึงเดี๋ยวนี้มันก็แปรปรวนไปอยู่อย่างนี้แหละ

เมื่อเป็นเช่นนี้ควรหรือพวกเราที่จะตามยึดตามถือ ตามหลง ว่านั้นเป็นเรา ว่าเราเป็นนั้นเป็นนี้ ว่านั้นเป็นตนของเรา ควรหรือไม่อย่างไร พึงพากันพิจารณาด้วยความมีสติปัญญา ตัดสินใจเอาเองเถิด ควรหรือไม่ควรนี้ต้องพิจารณาให้รู้ด้วยตนเอง เมื่อพิจารณารู้ด้วยสติปัญญาตามเป็นจริงแล้ว มันก็ตัดสินใจได้ว่า *โน เหตำ ภณฺเต* ไม่ควรเลย ไม่ควรเลย ไม่ควรยึดควรถือว่ามันเป็นของเที่ยงเป็นสุข ไม่ควรยึดควรถือว่าเป็นตน เป็นของตน เป็นของแห่งตนเลย เพราะสิ่งเหล่านี้มันเป็นอนัตตามันไม่เป็นไปตามความหวัง ความเข้าใจ มันมีความแปรปรวนเป็นอย่างนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงไม่สมควรแท้ที่จะตามยึด ตามถือ ตามรัก ตามกำหนัด ตามยินดี ตามยึดตามถือว่านั่นเป็นเรา ว่าเราเป็นนั่น เป็นนี่ ว่านั่นเป็นตนของเรา **พระพุทธเจ้าตรัสว่าเพราะเหตุนั้นแล ท่านทั้งหลาย** สังขารธรรมทั้งหลายเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ที่เป็นอดีตล่วงแล้วก็ดี หรือที่เป็นอนาคตที่จะปรากฏเกิดอีกในครั้งต่อ ๆ ไปก็ดี แม้สังขารธรรมที่มีอยู่ในปัจจุบันเดี๋ยวนี้ก็ดี หรือสังขารธรรมที่มีอยู่ในภายนอกก็ดี ภายในก็ดี หยาบก็ดี ละเอียดก็ดี เลวก็ดี ประณีตก็ดี อยู่ไกลก็ดี อยู่ใกล้ก็ดี แม้สังขารธรรมทั้งหมดนั้น สักแต่ว่าโดยนิยม สมมติกันขึ้นเท่านั้น ว่านั่นเป็นนั่น ว่านั่นเป็นนี่เท่านั้น เมื่อว่าที่แท้ที่จริงแล้ว *เนตำ มม* นั่นไม่ใช่เรา *เนโสหมสฺมิ* เราไม่เป็นนั่นเป็นนี่เลย จะว่าเป็นสัตว์เป็นคนก็ไม่ได้ *นเมโส อตฺตาติ* นั่นไม่ใช่ตนของเรา *เอว เมตำ ยถา ภูตำ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฐพฺพำ* ข้อนี้อันท่านทั้งหลายจงพากันพิจารณาให้รู้ เห็นด้วยปัญญาตามเป็นจริงแล้วอย่างนี้ว่าสังขารธรรมนี้เป็นของไม่เที่ยง เป็นอนัตตา ให้พากันมีสติน้อมเข้ามาพิจารณาให้รู้เห็นตามเป็นจริงตามหลักสัจจธรรม ที่มันเป็นจริงอยู่ว่าสังขารธรรมนี้มันเป็นอนัตตาเป็นของมิใช่ตน มิใช่ของตน มิใช่ของแห่งตน เมื่อรู้เห็นตามเป็นจริงอย่างนี้แล้ว ก็นั่นนั้นแล ย่อมเบื่อหน่ายในสังขารธรรมทั้งหลาย เบื่อหน่ายในความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เบื่อหน่ายใน ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก ทุกชิ้นทุกอัน เบื่อหน่ายในตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ เบื่อหน่ายใน รูปเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เบื่อหน่ายนายช่างคือตัณหา เป็นตัวเหตุ เป็นผู้ก่อร่าง ก่อภพ ก่อชาติ ก่อกำเนิดขึ้น เมื่อเบื่อหน่าย จิตก็คลายเสียซึ่งความรัก และความกำหนัด และความยินดี เมื่อจิตคลายความรัก ความกำหนัด ความยินดี แล้วจิตก็พ้นไปจากชาติทุกข์ ชราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ เมื่อจิตพ้นแล้วก็รู้ว่าชาติของเรา ชาติทุกข์ของเราหมดแล้ว สิ้นสุดแล้ว กิจที่เราควรกระทำ เราก็ทำสำเร็จแล้ว กิจคือธุระอื่นอีกเป็นอย่างนี้มิได้มี ต่อจากนั้น จิตของท่านก็เข้าถึงสันติธรรม นิพพานธรรม วิสุทธิธรรม อมตธรรม คือธรรมอันไม่ตาย ไม่ม้วยมรณ์ ไม่มีตาย พ้นจากความแก่ ความเจ็บ ความตาย

นี่ควรพิจารณากัมมัฏฐาน เพื่อความรู้ยิ่ง เห็นจริง เพื่อความรู้แจ้งเห็นจริง ความจริงที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ แก่เหล่าพุทธบริษัท

เมื่อพวกเราได้สดับตรัสฟังแล้ว ผู้ต้องการอยากจะพ้นทุกข์ก็ต้องดำเนินตามปฏิปทาหรือตามคำสอน ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ และท่านก็ตรัสย้ำไว้ รับรองไว้อีกว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดผู้หนึ่ง คำว่าผู้ใดผู้หนึ่งไม่จำกัดเพศ จะเป็นเพศไหนก็ได้ คฤหัสถ์ พราวาส หญิงชาย นักบวชก็ได้ ไม่จำกัดเพศ *ผู้ใดผู้หนึ่งพิจารณา*

*ณากัมมัฏฐาน ถือในสติปัฏฐานอยู่อย่างนี้ ฐานใดฐานหนึ่ง*สติปัฏฐานทั้ง 4 ดังที่แสดงมาแล้วนั้น 7 ปีก็ดี 6 ปีก็ดี 5 ปีก็ดี 4 ปีก็ดี 3 ปีก็ดี 2 ปีก็ดี 1 ปีก็ดี หรือ 7 เดือนก็ดี 6 เดือนก็ดี 5 เดือนก็ดี 4 เดือนก็ดี 3 เดือนก็ดี 2 เดือนก็ดี 1 เดือนก็ดี หรือ ครึ่งเดือนก็ดี หรือแม้ 7 วันก็ดี *ด้วยความมีสติปัญญา ด้วยความพอใจ ด้วยความพยายามด้วยปรารภความเพียร ด้วยเป็นผู้มีสติประคอง ตั้งจิตไว้อยู่อย่างนี้ ผู้นั้นพึงหวังผลทั้งสองผลใดผลหนึ่ง คือ พระอรหัตตผลในชาติปัจจุบันนี้หนึ่ง หรือเมื่ออุปาธิ คือ สังโยชน์ เครื่องผูกยังเหลืออยู่ผู้นั้นจะได้สำเร็จพระอนาคามิผล หนึ่ง* คือผู้นั้นจะได้สำเร็จพระอรหัตตผล และพระอนาคามิผลในชาติปัจจุบันนี้เป็นแน่นอน

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทางอันนี้และเป็นทางอันเอก เป็นทางของบุคคลผู้เดียวจะต้องดำเนินไปสู่สันติธรรม นิพพาน วิสุทธิธรรม อมตธรรม คำว่าทางอันเอกไม่มีทางสองแล้ว ไม่มีทางอื่น คำว่าเป็นทางของบุคคลผู้เดียว คือ จิตอันเดียวเดี่ยวไปเลย ฉันทะ ความพอใจ วิริยะความเพียรเข้า จิตตะเอาใจเข้าใส่ วิมังสา หมั่นค้นคว้าพิจารณาให้รู้เห็นตามเป็นจริง *สตฺตานำ วิสุทฺธิยา* ทางอันนี้แหละเป็นทางหมดจดวิเศษของสัตว์ทั้งหลาย ผู้จะข้ามพ้นทุกข์ภัยอันตรายไปได้ *โสกปริเทวสมติกฺกมาย* เป็นทางที่ก้าวล่วงเสียซึ่งความโศก และความร่ำไร *ทุกฺขโทมนสฺสานำ อตฺถงฺคมาย* ทางอันนี้แลเป็นทางทำให้ทุกข์ และโทมนัส อัสดงค์คับไป *ญายสฺสอธิคมาย* ทางอันนี้แลเป็นไปเพื่อความสงบระงับ เป็นไปเพื่อความรู้ยิ่งรู้ดี รู้ถูก เพื่อมรรค เพื่อผล เพื่อนิพพาน *นิพพานสฺส สจฺฉิกิริยาย* ทางอันนี้แลย่อมเป็นไปเพื่อบรรลุและนิพพาน เพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง ให้ถึงพระนิพพาน ทางอื่นไม่มีเลย ภิกษุทั้งหลาย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลายแม้ท่านผู้ข้ามโอฆะสงสาร แอ่งแก่งกันดารวัฏฏทุกข์ได้ ในอดีตล่วงแล้ว ทุก ๆ ท่านก็ดี แม้ท่านที่จะข้าม วัฏฏสงสารในอนาคตข้างหน้านั้นก็ดี แม้ท่านจะเริ่มข้ามในปัจจุบันอยู่เดี๋ยวนี้ก็ดี ต้องมาเดินทางเดียวกันนี้ เดินทางอื่นข้ามไม่ได้ คือมีสติพิจารณาน้อมเข้ามาพิจารณากายของตนในหลักสัจจธรรมในหลักสติปัฏฐาน 4 นี้ จึงจะข้ามได้ทั่วกัน เพราะทางนี้เป็นทางหมดจดบริสุทธิ์เป็นทางให้พ้นทุกข์ ทางอื่นไม่มีมีทางเดียวเท่านี้เพื่อเข้าสู่ สันติธรรม นิพพานธรรม วิสุทธิธรรม อมตธรรม ซึ่งเป็นธรรมไม่ตาย พ้นจากแดนความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย

นี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนา เรื่องการภาวนา สมถกัมมัฏฐาน วิปัสสนากัมมัฏฐาน สมถกัมมัฏฐาน **สมถะคือความสงบ ความสงบเป็นฐานที่ตั้งของวิปัสสนา วิปัสสนาเป็นฐานที่ตั้งของมรรคผล นิพพาน คือความรู้แจ้งเห็นจริง** แม้สติเป็นที่รับรองฐาน ความสงบและความรู้แจ้งเห็นจริงนี้ก่อนที่เจริญกัมมัฏฐาน ท่านให้ฝึกหัดสติให้เป็นไปในการตามลำดับมา ดังที่แสดงมาแล้วนั้น การแสดงธรรมในวันนี้ก็พอให้เห็นว่าสมควร **แก่ท่านผู้ฟังและเวลา ขอยุติแต่เพียงนี้ ขอความสุขสวัสดีในธรรม** 4 ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ จงบังเกิดมีแก่พวกท่านทั้งหลาย และขอพวกท่านทั้งหลายจงเจริญ ด้วยธรรม 4 ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ทุกทิพาราตรีกาลตลอดชั่วกัลปาวสานตราบเท่าเข้าสู่พระนิพพาน จงสำเร็จดังรับประทานวิสัชนา

เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้

ฌาน-สมาธิ ในพระพุทธศาสนา

วันนี้จะแสดงเรื่องฌานและสมาธิเทียบเคียงกัน เพื่อจะให้ผู้ฟังนำไปพิจารณาเอาเอง คำว่า **"ฌาน"** หมายถึงการเพ่ง และการเพ่งฌานการเจริญฌานนี้ย่อมมีนิยมกันก่อนครั้งพุทธกาลมาแล้ว แม้องค์สมเด็จพระผู้มี **พระภาคเจ้าของเรา เมื่อพระองค์เสด็จออกบรรพชาใหม่ ๆ ตามประวัติท่านก็ได้ไปศึกษาในดาบสทั้ง 2 ซึ่งเป็น** คณาจารย์เอกที่มีชื่อเสียงโด่งดังในสมัยนั้น พระองค์ก็ไปอาศัยศึกษาลัทธิวิธีนั้นดูจนสำเร็จ แล้วพระองค์มาทดสอบพิจารณาดูก็รู้ด้วยพระปัญญาของท่านว่า ไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ ไม่ใช่ทางตรัสรู้เป็นแต่เพียงข่มกิเลสให้สงบไปชั่วคราวเท่านั้น พระองค์จึงหลีกออกจากดาบสทั้ง 2 นั้น ดังนี้ฌานจึงว่านิยมการเพ่งวัตถุภายนอก ดังที่ท่านแสดงไว้ในการเพ่งฌานคือกสิณ 10 เป็นต้น

และคำว่า ฌาน หมายถึงการเพ่ง คือเพ่งวัตถุใดวัตถุหนึ่งที่ตนประสงค์จะเพ่งนั้น ดังพวกฤาษีชีไพร แต่ก่อนนิยมการเจริญฌาน ท่านเพ่งกสิณ 10 กสิณใดกสิณหนึ่ง เช่น ปฐวีกสิณคือการเพ่งดิน อาโปกสิณเพ่งน้ำ เตโชกสิณเพ่งไฟ วาโยกสิณเพ่งลม เหล่านี้เป็นต้น และการเพ่งฌานนั้นเพ่งด้วยความมีสติควบคุมใจให้จดจ่ออยู่ในวัตถุ คืออารมณ์ที่ตนเพ่งมิให้พลั้งเผลอในจุดที่ตนตั้งไว้นั้น ๆ เพื่อจะให้จิตนั้นสงบลง ดังนี้เรียกว่าการเพ่งฌาน

เมื่อจิตสงบลงไปตามลำดับ ๆ แห่งการเพ่งที่มีสติควบคุมจิตอยู่กับอารมณ์ จนจิตนั้นวางจากอารมณ์ คือ วัตถุหรือจุดที่ตนเพ่งอยู่เฉพาะจิตล้วน ๆ แล้วเสวยความสุขอยู่ในความสงบของจิตที่วางอารมณ์หรือวางวัตถุหรือวางจิตที่ตนเพ่งนั้น ทำใจให้เป็นอุเบกขา เป็นกลาง ๆ มีความสงบเยือกเย็น ไม่มีทุกขเวทนา ไม่มีอารมณ์ คือจิตขาดจากอารมณ์ ดังนี้เรียกว่าการเพ่งฌาน คือขาดจากการข่มไว้ด้วยสตินั้นนั่นเอง ไม่ใช่ขาดจากอารมณ์

ด้วยการถอนกิเลส ขาดด้วยการข่ม ด้วยความมีสติปัญญาควบคุมจิต ให้จิตสงบจากอารมณ์เท่านั้น นี้เรียกว่าการเพ่งฌาน

ฌานนั้นมี 2 ประเภทที่ต้องเพ่ง คือ รูปฌาน 4 และ อรูปฌาน 4 รูปฌาน 4 นี้คือ เพ่งดิน เพ่งน้ำ เพ่งไฟ เพ่งลม อรูปฌาน 4 นั้น คือ อากาสานัญจายตนฌาน เพ่งอากาศไม่มีที่สิ้นสุด ทำอากาศเป็นอารมณ์ วิญญานัญจายตนฌาน เพ่งวิญญานคือความรู้ไม่มีที่สิ้นสุด อากิญจัญญายตนฌาน เพ่งความรู้เข้ามาให้น้อย เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน เพ่งความรู้ให้ละเอียดเข้าไปจนมีความเห็นว่ารู้ก็ไม่ใช่ ไม่รู้ก็ไม่ใช่ นี้เป็นอรูปฌาน 4 เป็นส่วนที่ละเอียด

การเพ่งฌานนี้มีแต่มุ่งให้จิตสงบจากอารมณ์อย่างเดียว ไม่เกี่ยวเกาะอยู่กับอารมณ์ อยู่เฉย ๆ ไม่มีการค้นคว้าเรื่องสัจจธรรม ให้รู้เห็นตามเป็นจริงในสัจจธรรมว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ นี้คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ไม่เดินวิปัสสนาเลย ไม่ค้นคว้าเบญจขันธ์ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเบญจขันธ์คือ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ เป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มิใช่ตน มิใช่ของตน มิใช่ของแห่งตนอย่างนี้ ฌานไม่ได้เกี่ยวข้อง ไม่เดินวิปัสสนา ค้นคว้าดูขันธ์ทั้ง 5 นี้ให้รู้เห็นตามเป็นจริง ไม่ค้นคว้าดูสัจจธรรม คือทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ธรรมเป็นที่ดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์ ตามเป็นจริง จึงไม่พ้นจากสังโยชน์ เครื่องร้อยรัด เป็นแต่เพียงข่มกิเลสให้สงบไว้ชั่วคราวเท่านั้น เมื่อผู้เพ่งฌานสำเร็จในรูปฌาน 4 อรูปฌาน 4 นี้เรียกว่า สมาบัติ 8 เป็น โลกียฌาน เป็นฌานที่ข่มกิเลสให้สงบไว้ชั่วคราว ไม่มีการถอนรากเหง้าแห่งกิเลส ไม่มีการชำระกิเลสเลย ซึ่งเป็นตัวเหตุ ตัวปัจจัย ไม่เกี่ยวข้องกับส่วนนี้ มุ่งหมายให้แต่จิตสงบอย่างเดียว ขาดจากอารมณ์อย่างเดียวเข้าไปพักเสวยความสุขอยู่ด้วยความสงบเท่านั้น ถ้าหากอำนาจของสติ คือความเพ่งเสื่อมลงไป กิเลสทั้งหลายก็งอกเงยเจริญขึ้นตามเดิม อำนาจของฌานนี้เมื่อมีกำลังอยู่ ท่านเปรียบเหมือนหินศิลาทับหญ้าไว้ ในขณะที่หินศิลาทับหญ้าอยู่ หญ้าก็ไม่สามารถที่จะงอกขึ้นมาได้ แต่ถ้าเอาหินออกแล้ว หญ้านั้นก็กลับงอกขึ้นตามเดิมแม้ฉันใด เมื่อฌานการเพ่งเสื่อมสติแล้ว กิเลสทั้งหลายคือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ ก็งอกขึ้นตามเดิม จึงว่าอำนาจของฌานเป็นแต่เพียงข่มกิเลสให้สงบไว้ชั่วคราว เสื่อมจากฌานแล้ว กิเลสก็งอกขึ้นตามเดิมไม่พ้นทุกข์ไปได้ ดังนี้ ฌานนั้นไม่ได้เจริญวิปัสสนาเลย วิปัสสนานี้เป็นตัวปัญญาล้วน ๆ ทีเดียว การเพ่งฌานนี้ถึงจิตจะสงบก็ตาม แต่ก็ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเรื่องเบญจขันธ์ และไม่ได้เกี่ยวข้องพิจารณาให้รู้สัจจธรรมตามเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ นี้คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์เลย แต่เพียงข่มกิเลสให้สงบไว้ชั่วคราว

เมื่อเสื่อมจากฌานแล้ว กิเลสก็งอกงามเจริญขึ้นตามเดิม อำนาจของฌานนี้ที่ยังไม่เสื่อมจากฌาน ท่านเปรียบเหมือนหินศิลาทับหญ้าไว้ ขณะที่หินศิลาทับหญ้า หญ้าก็ไม่งอกขึ้น เมื่อเอาหินออกแล้วหญ้านั้นก็งอกขึ้นตามเดิม อันนี้แลฉันใด เมื่อฌานยังไม่เสื่อม ยังมีการเพ่งอยู่ กิเลสทั้งหลายก็สงบอยู่ แต่เมื่อเสื่อมจากฌานแล้วกิเลสทั้งหลายงอกเงยขึ้นตามเดิม ดังนี้ฌานจึงไม่เกี่ยวกับการประหารหรือชำระกิเลสให้ขาด เป็น สมุจฺเฉทปหาน ไม่มีปัญญาที่จะรู้เหตุ รู้ปัจจัยของธรรมทั้งหลาย ฌานนี้จึงมีสังโยชน์คลุมเครืออยู่เต็มที่บริบูรณ์ ไม่ละสังโยชน์ ไม่ตัดสังโยชน์คือกิเลสเครื่องร้อยรัดแต่ประการใดเลย จึงเสื่อมได้ เมื่อเสื่อมจากฌานแล้วก็เป็นจิตธรรมดา ๆ นี้เอง ดังนิทานหรือประวัติท่านฤาษีองค์นั้นองค์นี้ได้สำเร็จฌานอภิญญา ผลที่สุดจนถึงเหาะเหิน

เดินอากาศได้ก็มี ด้วยฤทธิ์อำนาจของฌาน แต่ผลที่สุดเมื่อฌานเสื่อมแล้วก็เป็นคนสามัญธรรมดา ๆ นี่เอง แน่ะ ! มันเป็นอย่างนั้น นี้สำหรับฌาน พึงเข้าใจ

ฉะนั้น องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก่อนที่ท่านจะได้ตรัสรู้ ท่านก็ไปทดสอบดูแล้ว แล้วท่านก็เห็นว่าไม่ใช่ทางพ้นทุกข์เป็นแต่ข่มกิเลสไว้ชั่วคราว ท่านจึงเลิกละการเพ่งฌานชนิดนั้น แล้วมาประกอบความพากความเพียร โดยลำพังพระองค์เอง พระองค์จึงเอาฌานนั้นเข้ามาในทางพระพุทธศาสนา เพราะฌานกับวิปัสสนานี้ใกล้กัน พอที่จะเป็นบาทเป็นพื้นของวิปัสสนาได้ ท่านจึงหาอุบายเอาการเพ่งฌานนั้นให้เพ่งเข้ามาภายใน

เอ้อ...ให้เพ่งอยู่ที่ภายใน พิจารณาอยู่ที่ภายใน คือ ดินก็มีอยู่ภายใน น้ำก็มีอยู่ภายใน ไฟก็มีอยู่ภายใน ลมก็มีอยู่ภายใน ภายในคือร่างกายของเรานี้ประกอบไปด้วยธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม นี้ท่านให้เพ่งร่างกายของเราให้เห็นเป็นธาตุ 4 คือ เป็นธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม มิให้เห็นแต่เพียงเท่านี้ ท่านให้ยังมีวิธีแนะนำสอนละเอียดเข้าไปอีก ว่า ธาตุทั้ง 4 คือ กายของเรานี้เต็มไปด้วยของสกปรกโสโครก เต็มไปด้วยของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มิใช่ตน มิใช่ของตน มิใช่ของแห่งตน นี้การเพ่งฌานให้เดินวิปัสสนาไปพร้อม ท่านจึงเอาการเพ่งฌานนั้นเข้ามาเป็นวิธีสมถวิปัสสนาให้เจือกันไปในทางพระพุทธศาสนา ส่วนการเพ่งฌานภายนอกนั้นทางพระพุทธศาสนาไม่นิยม เพราะไม่ใช่ทางพ้นทุกข์พ้นภัยไปได้ พระองค์ห้าม พระองค์จึงเอาความเพ่งคือชื่อของฌานภายนอกนั้นเข้ามาสู่ความเพ่งภายใน่ คือ เพ่งกายเพ่งใจของเรานี้ ด้วยความมีสติ ด้วยความมีปัญญา ค้นคว้าให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า กายของเรานี้เต็มไปด้วยของไม่สะอาด มีประการต่าง ๆ มี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น และเต็มไปด้วยธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เหล่านี้เป็นต้น และร่างกายขันธ์ทั้ง 5 นี้ มันเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา คือเป็นของมิใช่ตน มิใช่ของตน มิใช่ของแห่งตนอย่างนี้เป็นต้น และท่านให้เพ่งด้วยความมีสติปัญญาค้นคว้าหารู้เหตุ รู้ปัจจัยของธรรมทั้งหลาย ว่าอะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัยแห่งธรรมทั้งหลาย ที่ให้เกิดรูปและนาม คือขันธ์ 5 ให้เทียว เกิด แก่ เจ็บ ตาย ในคติ ในกำเนิด ในภพต่าง ๆ ทั้งในอดีต อนาคต และปัจจุบัน ท่านให้ค้นคว้าหาตัวเหตุ ตัวปัจจัย นี้ฌานสำหรับทางพระพุทธศาสนา ท่านสอนนิยมให้เพ่งอย่างนี้ เรียกว่าการเจริญวิปัสสนา มันเป็นอย่างนั้น จึงว่าในสมัยนี้ การเจริญฌานภายนอกไม่มีแล้ว มีแต่การเจริญภายใน ให้มีสติปัญญา พิจารณาสังขารร่างกายของตนนี้ เพราะว่า ฌานแปลว่าการเพ่ง ดังที่ท่านตรัสว่า นตฺถิ ฌานํ อปญฺญสฺส นตฺถิ ปญฺญา อฌายิโน ฌานญฺจ ปญฺญญฺจ นิพพานสฺสนฺติเก ฌานไม่มีแก่ผู้ไม่มีปัญญา ปัญญาไม่มีแก่ผู้ไม่มีฌาน ฌานและปัญญาทั้งสองนี้มีอยู่ในผู้ใด ผู้นั้นอยู่ใกล้พระนิพพานนัก

ฌานํ แปลว่าการเพ่ง เพ่งด้วยความมีสติ เพ่งอะไร ก็เพ่งสังขารร่างกายของเรานี้ด้วยความมีสติรู้เห็น ตามเป็นจริง ค้นคว้าให้รู้เหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลาย ปัญญาก็เกิดขึ้นเท่านั้นเอง เพ่งในอริยสัจจ คือเพ่งให้รู้ทุกข์ รู้เหตุให้เกิดทุกข์ ให้รู้ธรรมเป็นที่ดับทุกข์ ให้รู้ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์ มันก็รู้กันเท่านั้น นี่แหละจึงว่า การเพ่งด้วยความมีสติ ด้วยความมีปัญญาอย่างนี้ นี่แหละ เรียกว่าฌานในทางพระพุทธศาสนา เมื่อเพ่งด้วยความมีสติปัญญาอย่างนี้อยู่ใกล้พระนิพพาน ท่านว่านี้สำหรับการเพ่งฌานในทางพระพุทธศาสนา ไม่ควรจะน่าสงสัยอะไรเลย

ส่วนสัมมาสมาธินั้น ก็เพ่งอย่างเดียวกันนี้แหละ ต้องใช้อารมณ์เพ่งในจุดเดียวกัน สัมมาสมาธิ ใจจะตั้งมั่นเป็นสัมมาสมาธินั้น ต้องอาศัยตัวปัญญาเป็นบูรพภาคเบื้องต้น ดังท่านแสดงในอริยมรรคปฏิปทาทาง

ดำเนินเพื่อความพ้นทุกข์นั้น ท่านแสดงว่า อริโย อฏฐงฺคิโก มคฺโค ทางอันประเสริฐประกอบไปด้วยองค์ 8 ประการที่ไปจากข้าศึกทางเดียวเท่านี้ กล่าวคือ ความเห็นชอบ ดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจไว้ชอบ ดังนี้เป็นต้น

เห็นชอบ คือเห็นว่านี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้คือธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ นี้คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์

ดำริชอบ ดำริเพื่อให้รู้ทุกข์ รู้เหตุให้เกิดทุกข์ ดำริให้รู้ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ดำริให้รู้ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ **คือดำริออกจากกาม ดำริออกจากความพยาบาท ดำริออกจากความเบียดเบียน**

วาจาชอบ เว้นพูดเท็จ เว้นพูดส่อเสียด เว้นพูดคำหยาบ เว้นพูดคำเพ้อเจ้อเหลวไหล

การงานชอบ เว้นฆ่าสัตว์ เว้นลักทรัพย์ เว้นประพฤติผิดมิจฉากาม

เลี้ยงชีพชอบ เว้นจากเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด สำเร็จอยู่ด้วยการเลี้ยงชีพชอบ

เพียรชอบ เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว คือความโลภ ความโกรธ ความหลงที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรละ เพียรวาง เพียรปล่อย เพียรสลัดด้วยความพอใจ ด้วยความพยายาม ด้วยปรารภความเพียร ด้วยเป็นผู้มีสติปัญญาประคองตั้งจิตไว้ เพียรระวังสำรวมบาปที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น คือความโลภ ความโกรธ ความหลงที่ยังไม่เกิดอย่าให้เกิดขึ้นด้วยความพอใจ ด้วยความพยายาม ด้วยปรารภความเพียร ด้วยเป็นผู้มีสติปัญญาประคองตั้งจิตไว้ เพียรบำเพ็ญบุญกุศล คุณงามความดี ศีล สมาธิ ปัญญา ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ด้วยความพอใจ ด้วยความพยายาม ด้วยปรารภความเพียร ด้วยเป็นผู้มีสติปัญญาประคองตั้งจิตไว้ เพียรรักษาบุญกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญยิ่งไพบูลย์เต็มเปี่ยมแห่งกุศลธรรมนั้น ด้วยความพอใจ ด้วยความพยายาม ด้วยปรารภความเพียร ด้วยเป็นผู้มีสติปัญญา ประคองตั้งจิตไว้ นี้เรียกว่าเพียรชอบ

สติความระลึกชอบ ที่เรียกว่า สัมมาสติ ท่านให้มีสติตั้งหยั่งลงใน สติปัฏฐาน ในฐานทั้ง 4 คือ กาย เวทนา จิตและธรรม คือย่อมเป็นผู้มีสติ พิจารณาเห็นกายในกายเนือง ๆ อยู่ มีความเพียรดับกิเลสที่เร่าร้อน มีสติ มีสัมปชัญญะ พึงทำอวิชชาและโทมนัสในโลกเสียให้พินาศ คือความยินดียินร้ายในโลกเสียให้พินาศ อันความเพียรอันประกอบไปด้วยสติปัญญานี้ ความเพียรคือความเพ่งที่ประกอบไปด้วยสติปัญญาค้นคว้าหาเหตุและผลให้รู้จักเหตุรู้จักผล และให้รู้จักธรรมทั้งหลายตามเป็นจริงนั้น ย่อมนำอวิชชาและโทมนัสคือความยินดียินร้ายในโลกเสียให้พินาศ ย่อมเป็นผู้มีสติ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาเนือง ๆ อยู่ มีความเพียรเผากิเลสให้เร่าร้อนมีสติสัมปชัญญะพึงนำอวิชชาและโทมนัสคือความยินดี ยินร้ายในโลกเสียให้พินาศ ย่อมเป็นผู้มีสติ พิจารณาเห็นจิตในจิตเนือง ๆ อยู่ มีความเพียรดับกิเลสที่เร่าร้อน มีสติสัมปชัญญะ พึงนำอวิชชาและโทมนัสคือความยินดียินร้ายในโลกเสียให้พินาศ ย่อมเป็นผู้มีสติ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมเนือง ๆ อยู่ มีความเพียรดับกิเลสที่เร่าร้อน มีสติมีสัมปชัญญะ คือความรู้ตัว มีปัญญาพึงนำอวิชชาและโทมนัส คือความยินดียินร้ายในโลกเสียให้พินาศนี้คือสติ ความระลึกชอบ สติความระลึกชอบ ความรู้ชอบ ความเห็นชอบ เมื่อเราเพ่งพิจารณาด้วยความระลึกชอบอย่างนี้ ความเห็นก็ชอบ ความรู้ก็ชอบ ชอบตามความจริง เห็นตามจริง สติ ความระลึกชอบ รู้ชอบ เห็นชอบ ก็คือตัวปัญญานี้เอง เพ่งเข้าไปด้วยความมีสติ จึงว่าสติหยั่งลงในฐานทั้ง 4 นี้ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม กำหนดให้รู้ตามเป็นจริง น้อมเข้ามาพิจารณากาย เพ่งกายของเรานี้ นี่สำหรับฌานในทางพระพุทธศาสนา มีสตินำเข้ามาพิจารณากายของเรานี้ว่า กายของเรานี้เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นมา เบื้องล่างแต่

ปลายผมลงไป มีหนังหุ้มอยู่เป็นที่สุดโดยรอบ ให้เห็นว่าร่างกายของเรานี้ เต็มไปด้วยของไม่สะอาด มีประการต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในกายนี้ คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า เยื่อในสมองศีรษะ น้ำดี น้ำเสลด น้ำเหลือง น้ำเลือด น้ำเหงื่อ น้ำมันข้น น้ำตา น้ำมันเหลว น้ำลาย น้ำมูก น้ำมันไขข้อ น้ำมูตรดังนี้เป็นต้น และให้พิจารณาร่างกายนี้ให้เห็นเป็นธาตุทั้ง 4 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม เหล่านี้เป็นต้น ให้รู้ ให้เห็นตามเป็นจริง เพ่งให้รู้ให้เห็นตามเป็นจริง มิใช่ว่า มิให้รู้ให้เห็น ต้องให้รู้ให้เห็นตามหลักธรรมชาติของมันจริง ๆ เพ่งร่างกายให้เห็นเป็นซากศพ ซากผี เพ่งร่างกายนี้ให้เห็นเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา คือเป็นของมิใช่ตน มิใช่ของตน มิใช่ของแห่งตน ใช่สัตว์ ใช่บุคคล ใช่ตัวตน เราเขา ให้มีสติปัญญาดังนี้

การเพ่งฌานในทางพระพุทธศาสนา ก็ได้แก่การเพ่งสติปัฏฐานฌาน คือเพ่งให้รู้ตามหลักธรรมชาติสัจจธรรมของจริงที่มีอยู่ เพ่งให้รู้เห็นว่า นี้ทุกข์ คือ ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย มันเป็นทุกข์ เพ่งให้รู้ให้เห็นว่านี้คือตัวเหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ตัณหาคือความอยาก เพ่งให้รู้ ให้เห็นตัวเหตุให้เกิดทุกข์คือตัวสมุทัย เพ่งให้รู้ให้เห็นธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ คือการทำตัณหานี้ให้สิ้นไป เพ่งให้รู้ให้เห็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา การเพ่งฌานต้องเพ่งอย่างนี้ในทางพระพุทธศาสนา

สัมมาสติ คือการเพ่งกาย เพ่งเวทนา เพ่งจิต และเพ่งธรรม ให้รู้เห็นตามความเป็นจริง กายนี้สักแต่ว่ากายมิใช่สัตว์ มิใช่บุคคล มิใช่ตัวตนเราเขา เรียกว่า *กายานุปัสสนา* **ให้รู้เห็นตามเป็นจริง เวทนานี้ก็สักแต่ว่าเวทนามิใช่สัตว์ มิใช่บุคคล มิใช่ตัวตนเราเขา เรียกว่า** *เวทนานุปัสสนา* **จิตนี้ก็สักแต่ว่าจิต จิตที่เศร้าหมองผ่องแผ้ว ก็สักแต่ว่าจิต มิใช่สัตว์ มิใช่บุคคล มิใช่ตัวตนเราเขา เรียกว่า** *จิตตานุปัสสนา* **ธรรมนี้ก็สักแต่ว่าธรรม ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล คือธรรมที่เป็นบาปและเป็นบุญ ก็สักแต่ว่าธรรม มิใช่สัตว์ มิใช่บุคคล มิใช่ตัวตนเราเขาเรียกว่า** *ธัมมานุปัสสนา* **จึงว่า สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ธรรมทั้งหลายนั้นเป็นอนัตตา มิใช่ตน** มิใช่สัตว์ มิใช่บุคคล มิใช่ตัวตนเราเขาเรียกว่า ธัมมาอนัตตาดังนี้ เพ่งให้รู้ให้เห็นตามเป็นจริง นี้การเพ่งฌานในทางพระพุทธศาสนา ท่านนิยมการเพ่งอย่างนี้ มีสัมมาสติ ความระลึกชอบ ความเพ่งชอบ ความเห็นชอบ ความรู้ชอบ การเพ่งฌานต้องเพ่งกาย เพ่งเวทนา เพ่งจิต เพ่งธรรม ด้วยความมีสติ ด้วยความมีปัญญา หมั่นค้นคว้าพินิจพิจารณาให้รู้เห็นตามเป็นจริง ให้ตั้งอิทธิบาททั้ง 4 นี้ ไว้เป็นประธาน คือ*ฉันทิทธิบาท* ความพอใจในการเพ่ง ในสิ่งนั้น *วิริยิทธิบาท* ความเพียรด้วยความเอาใจใส่ในสิ่งนั้น ความเพียรในสิ่งนั้น *จิตติทธิบาท* เอาใจใส่ในสิ่งนั้น *วิมังสิทธิบาท* หมั่นค้นคว้าพินิจพิจารณาด้วยความมีสติปัญญาในสิ่งนั้น หาเหตุผลในธรรมทั้งหลาย รู้จักเหตุผลของธรรมทั้งหลาย นี้การเจริญฌาน สติปัฏฐานฌาน ในทางพระพุทธศาสนานี้เรียกว่าการเจริญฌาน 4 คือ รูปฌาน ส่วนอรูปฌาน คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ให้ยกขึ้นเป็นอนิจจัง ให้เห็นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี่มันเป็นอย่างนั้น สำหรับการเพ่งฌานในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าให้เพ่งอย่างนี้ ให้พิจารณาอย่างนี้ สติให้ระลึกอย่างนี้ ให้จดจ่ออยู่อย่างนี้ตั้งไว้ เจริญอิทธิบาททั้ง 4 ให้เต็มบริบูรณ์ ให้เป็นประธาน คือ ฉันทิทธิบาท มีความพอใจด้วยความมีสติในการเพ่ง วิริยิทธิบาท มีความเพียรด้วยความมีสติในการเพ่ง จิตติทธิบาท เอาใจฝักใฝ่ ด้วยความมีสติในการเพ่ง วิมังสิทธิบาท หมั่นค้นคว้าพิจารณาหาเหตุและผล ให้รู้เหตุและผล ด้วยความมีสติปัญญาในธรรมทั้งหลาย นี้เรียกว่าสติความระลึกชอบ ต้องตั้งอิทธิบาททั้ง 4 ไว้เป็นประธานให้บริบูรณ์ นี้สำหรับสัมมาสติ ความระลึกชอบ

สัมมาสมาธิ ความตั้งใจไว้ชอบ ใจที่จะตั้งไว้ชอบนั้นเป็นใจที่ตั้งไว้ชอบ ไม่หวั่นไหว ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่

ง่อนแง่นคลอนแคลน ท่านจึงว่าให้เจริญฌานทั้ง 4 ก็คือ สติปัฏฐานฌานนั่นเอง ใจตั้งไว้ชอบนั้นเป็นสัมมาสมาธินั้น ท่านกล่าวว่า วิวิจฺเจวกาเมหิ วิวิจฺจอกุสเลหิ ธมฺเมหิ เป็นผู้มีจิตปราศจากแล้วจากกามารมณ์ทั้งหลาย มีจิตปราศจากแล้วจากอกุศลธรรมทั้งหลาย คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลงนี่เอง ย่อมเป็นผู้ถึงความเพ่งที่หนึ่ง อันประกอบไปด้วย วิตก วิจารณ์ มีปิติ และสุขอันเกิดแต่วิเวกคือความสงบ สงัด คือ ปิติ สุข เอกัคคตา นั่นเอง วิตกหมายถึงให้ยกจิตขึ้นสู่เป้าหมายคือ กัมมัฏฐานในจุดที่ตนเพ่ง เอาสติเป็นผู้ยก วิจารณ์หมั่นค้นคว้า พินิจพิจารณาให้รู้ตามเป็นจริง ผลคือ ปิติ และ สุข เอกัคคตาจึงจะปรากฏบังเกิดขึ้น ให้เป็นผู้ชำนิชำนาญในความเพ่งที่หนึ่ง ด้วยความมีสติปัญญา อย่าพลั้งเผลอ ตั้งอิทธิบาททั้ง 4 ไว้เป็นประธานเสมอ ๆ ในความเพ่งที่หนึ่ง คือ ฉันทิทธิบาท ให้ทำความพอใจ ด้วยความมีสติในจุดที่ตนเพ่ง วิริยิทธิบาท มีความเพียรด้วยความมีสติในจุดที่ตนเพ่ง ตนพิจารณานั้น จิตติทธิบาท ให้มีความพอใจด้วยความมีสติในจุดที่ตนเพ่งตนพิจารณานั้น วิมังสิทธิบาท ให้มีสติปัญญา หมั่นค้นคว้า พินิจพิจารณาให้รู้เหตุและผลของธรรมทั้งหลาย หาเหตุและผลของธรรมทั้งหลาย ให้รู้ตามเป็นจริงว่า สังขารร่างกายนี้เต็มไปด้วยของไม่สะอาด มีประการต่าง ๆ มันไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตนเราเขา เป็นธาตุ 4 ดิน น้ำ ลม ไฟ ให้เห็นเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา นี้ท่านนิยมการเพ่งอย่างนี้สำหรับการเจริญสมาธิสำหรับฌานในทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างนี้ นี่แหละจึงเรียกว่า วิตกยกจิตขึ้นสู่เป้าหมาย หรือจะเพ่งด้วยความมีสติปัญญาว่า นี้ทุกข์ คือความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นทุกข์ นี้คือธรรมเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ตัวสมุทัย คือ ตัวตัณหา เพ่งให้รู้ให้เห็นด้วยความมีสติปัญญาให้รู้ชัดตามเป็นจริงว่านี้คือธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ คือความทำตัณหาให้สิ้นไป เพ่งพิจารณาด้วยความมีสติปัญญาให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า นี้คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ คือ ศีล สมาธิ และ ปัญญา คือการเพ่งประกอบไปด้วยสติปัญญา หมั่นค้นคว้าพินิจพิจารณาหาเหตุและผล ให้รู้เหตุและผลของธรรมทั้งหลาย นี้คือ

ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์

ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์นั้น คือ การเพ่งประกอบไปด้วยสติปัญญา หมั่นค้นคว้าพินิจพิจารณาหาเหตุและผล หาเหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลาย ให้รู้เหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลายเท่านั้น ให้ชำนิชำนาญในความเพ่งที่หนึ่ง อันประกอบไปด้วย วิตก วิจารณ์ ปิติ สุข เอกัคคตา เมื่อเป็นผู้ชำนิชำนาญในความเพ่งที่หนึ่งแล้ว ต่อจากนั้น วิตก วิจารณ์ทั้งสองก็ระงับลง ย่อมเข้าถึงความเพ่งที่สองเป็นเครื่องผ่องใสใจ ณ ภายใน ให้สมาธิเป็นธรรมอันเอกอุมีขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิ คือ ความแน่วแน่ อนึ่ง เพราะปิติได้นิราศปราศไป ย่อมเป็นผู้เพิกเฉยอยู่ และมีสติสัมปชัญญะ และเป็นผู้เสวยความสุขด้วยกาย ย่อมอาศัยคุณ คือ อุเบกขา สติ สัมปชัญญะและเสวยสุขอันใดเล่าเป็นเหตุ พระอริยเจ้าทั้งหลายย่อมกล่าวสรรเสริญผู้นั้นว่าเป็นผู้มีอุเบกขา คือเป็นผู้มีสติ เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข ๆ ดังนี้ ย่อมเข้าถึงความเพ่งที่สาม เพราะละสุขเสียได้ เพราะละทุกข์เสียได้ อนึ่ง ธรรมทั้งสองในกาลก่อน คือ โสมนัสความยินดี โทมนัสความยินร้ายได้อัสดงตกไปจากจิต ไม่มีอยู่ในจิต ย่อมเข้าถึงความเพ่งที่ 4 สุขไม่มี ทุกข์ไม่มี มีแต่สติเป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์เพราะอุเบกขานี้ คือ สัมมาสมาธิ การเพ่งฌาน

สมาธิประเภทนี้เป็นสมาธิที่ชอบ เพราะเป็นสมาธิอยู่ในองค์ของอริยมรรค อาศัยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา หาเหตุหาผล หาเหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลายให้รู้เห็นตามเป็นจริงมาเป็นลำดับ ๆ สมาธิประเภทนี้ย่อมตัดสังโยชน์ขาดมาเป็นลำดับ ๆ ตามขั้นตามภูมิของปัญญานั้นเอง ท่านจึงรับรองสมาธิประเภทนี้ว่าเป็นสัมมาสมาธิ คือเป็นสมาธิตั้งใจไว้ชอบ ตั้งใจไว้มั่นอยู่ตลอดเวลา เป็นสมาธิที่ไม่เสื่อม ไม่ถอยหลัง เป็น

อกาลิโกไม่อ้างกาลอ้างเวลา สมาธิประเภทนี้ไม่มีการเข้าสมาธิ ไม่มีการออกสมาธิ เพราะสมาธิประเภทนี้ **ย่อมชำระกิเลสมาเป็นพัก ๆ ตามขั้นตามภูมิของสติของปัญญาที่มีกำลัง เป็นสมาธิที่ไม่เสื่อมไม่ถอยหลังนั่น นั่นเอง** เพราะอาศัยปัญญาวิปัสสนาค้นคว้าพินิจพิจารณาให้รู้เห็นตามเป็นจริงมาเป็นลำดับ ๆ ทั้งตัวผลคือวิบาก ได้แก่ ตัวรูปนาม ขันธ์ทั้ง 5 ทั้งตัวเหตุตัวปัจจัย คือตัวกิเลส **ตัวกัมมวัฏฏ์กิเลสวัฏฏ์**

ถ้าปัญญาอ่อน ท่านก็ละสังโยชน์อย่างหยาบได้ ถ้าปัญญาอย่างกลาง ท่านก็ละสังโยชน์อย่างกลางได้ ถ้าปัญญาแก่กล้า ท่านก็ละสังโยชน์อย่างละเอียดได้ ตามขั้นตามภูมิของปัญญานั้นเอง จึงว่าสัมมาสมาธิประเภทนี้ เมื่อละสังโยชน์ได้ตามขั้นตามภูมิแล้ว คือเมื่อละสังโยชน์ขาดตามขั้นตามภูมิของปัญญาแล้ว ใจก็ตั้งมั่นเป็นสัมมาสมาธิตามขั้นตามภูมิของสมาธิเท่านั้นเอง ไม่เสื่อม ไม่ถอยหลัง ไม่เหมือนฌาน ส่วน ฌานนั้นเป็นแต่เพียงข่มกิเลสไว้ ไม่ตัดสังโยชน์เพราะไม่ได้เจริญวิปัสสนา ส่วนสัมมาสมาธิตั้งอิทธิบาททั้ง 4 ไว้เป็นประธาน จึงประหัตประหารชำระกิเลสมาเป็นพัก ๆ ได้ อย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างละเอียดได้ตามขั้นตามภูมิของปัญญานั้นเอง จึงว่าสมาธิกับฌาน ฌานกับสมาธินั้นย่อมต่างกัน ถ้าเป็นฌานภายนอกพระพุทธศาสนา แต่ถ้าเป็นฌานภายในก็มีการเพ่งประกอบไปด้วยสติปัญญาเหมือนกัน เพราะว่า **ฌาน** แปลว่าการเพ่ง เพ่งประกอบไปด้วยสติปัญญานี้ พระองค์เอามาใช้ในทางพระพุทธศาสนาเพื่อแก้พวกติดอยู่ในฌานภายนอก ไม่ควรที่จะสงสัยอย่างใดเลย การเจริญฌานทั้ง 4 คือ การเพ่งสติปัฏฐานฌานทั้ง 4 นั้น นั่นเอง ให้รู้เห็นตามเป็นจริงดังที่อธิบายมาแล้ว นั้น นั่นแหละ เมื่ออาศัยปัญญาสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ รู้ชอบตามเป็นจริงแล้วทุกสิ่งทุกอย่าง ใจนั้นก็ตั้งมั่นเป็นสัมมาสมาธิ ไม่มีความหวั่นไหว ไม่มีความเคลือบแคลงสงสัย ย่อมขับไล่กิเลสมารทั้ง 5 คือ นิวรณ์ 5 นั่นเอง กามฉันท์ ขับไล่กามฉันท์ ความพอใจในกามารมณ์ได้ ละพยาบาท คือ ความอิจฉาพยาบาทเคียดแค้นที่มีอยู่ ณ ภายในใจได้ กำจัดถีนะมิทธะ คือความง่วงเหงาหาวนอนหรือความขาดสติปัญญาของจิตได้ อุทจฺจ กุกฺกุจฺจ ขับไล่ความฟุ้งซ่านรำคาญของจิตได้ วิจิกิจฺฉา ไม่มีความเคลือบแคลงสงสัยเลย **ในพระพุทธ ในพระธรรม และในข้อปฏิบัติของตนในศีล ในสมาธิ ในปัญญา ในมรรค ในผล ในวิมุตติ ไม่** มีความสงสัยเลย ไม่เป็นผู้ลูบ ๆ คลำ ๆ

สัมมาสมาธินี้ สติ ปัญญา วิปัสสนาต้องพร้อมมูล บริบูรณ์ สมาธิประเภทนี้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นสมาธิที่ชอบ ไม่เสื่อม ไม่ถอยหลัง **เป็นสมาธิอยู่ตลอดกาลเวลา** ไม่มีการเข้า การออก เป็นอกาลิโก ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม พูด คิด แม้จะทำกิจการงานอะไร จิตก็เป็นสมาธิ ความตั้งมั่นไว้ชอบอยู่เสมอ เพราะละสังโยชน์ตามขั้นตามภูมิของปัญญา ไม่อ้างกาลไม่อ้างเวลา ไม่มีการเข้า ไม่มีการออก ไม่เหมือนสมาธิประเภทอื่น ส่วนสมาธิประเภทอื่นนั้น กาลนั้นพากันเข้าสมาธิ กาลนี้จึงจะออกจากสมาธิ เมื่อยังมีการเข้าการออกสมาธิอยู่อย่างนั้น สมาธิประเภทนั้นแสดงว่าต้องประกอบไปด้วยสังโยชน์ยังคลุมเครืออยู่เต็มที่ ไม่มีการละสังโยชน์คือกิเลสเครื่องร้อยรัดได้ แม้อย่างหยาบ อย่างกลาง อย่าง **ละเอียด ก็ละไม่ได้ เพราะยังมีการเข้าสมาธิ การออกสมาธิอยู่ ส่วนสัมมาธิในอริยมรรคไม่เป็นเช่นนั้น ต้อง** อาศัยปัญญาเป็นเครื่องห้ำหั่น ชำระกิเลสมาเป็นลำดับ ๆ ตามขั้นตามภูมิของปัญญา และใจก็เป็นสัมมาสมาธิตามขั้นตามภูมิเท่านั้นเอง เป็นอกาลิโก ไม่อ้างกาล ไม่อ้างเวลา ไม่มีการเข้า การออก สมาธิในอริยมรรคนี้แลองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า สัมมาสมาธิคือความตั้งใจไว้ชอบ และองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคผู้ทรงคุณอันประเสริฐย่อมสรรเสริญยิ่งนักว่า สมาธิประเภทนี้เป็นสมาธิที่ถูกต้อง เป็นสมาธิที่ไม่เสื่อมไม่ถอย มี

แต่เจริญก้าวหน้าขึ้นไป นักปราชญ์ บัณฑิต อริยปราชญ์ อริยบัณฑิตทั้งหลายกล่าวสรรเสริญว่า สมาธิประเภทใดให้ผลมาโดยลำดับ ๆ ด้วยความมีสติปัญญาอันเห็นชอบรู้ชอบตามเป็นจริงนั้น สมาธิประเภทนี้แลเป็นสมาธิที่มีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ แม้สมาธิประเภทอื่น ๆ จะเสมอด้วยสมาธิ ประเภทนี้ย่อมไม่มี เหตุนั้น ท่านจึงยกสมาธิประเภทนี้ขึ้นว่า อิทมฺปิ ธมฺเม รตนำ ปณีตำ อันนี้แลเป็นรัตนะอันประณีตในพระธรรม ดังนี้ จะแสวงหารัตนะอันศักดิ์สิทธิ์อันประณีตในพระธรรม นอกเหนือจากสมาธิประเภทนี้แล้วย่อมไม่มี ดังนี้ เพราะฉะนั้น สมาธิหรือฌานในทางพระพุทธศาสนาจึงต่างกันกับฌานภายนอกพระพุทธศาสนา

สัมมาสมาธิ คือความตั้งใจไว้ชอบนี้ต้องประกอบไปด้วยความเพ่งอันสัมปยุต ประกอบไปด้วยสติปัญญาบริบูรณ์ ต้องตั้งอิทธิบาททั้ง 4 ไว้เป็นประธาน คือ ฉันทิทธิบาท ความพอใจในสิ่งนั้น วิริยิทธิบาท ความเพียรในสิ่งนั้น จิตติทธิบาท เอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้น วิมังสิทธิบาทหมั่นค้นคว้าพินิจพิจารณาหาเหตุและผลของธรรมทั้งหลายให้รู้เหตุและผลของธรรมทั้งหลายในสิ่งนั้น สิ่งนั้นคืออะไร ให้รู้เห็นตามเป็นจริงในสิ่งนั้น คืออะไร คือว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้คือธรรมเป็นที่ดับทุกข์ นี้คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ สิ่งนี้ สิ่งนั้นคืออะไร ก็คือกายของเรานี้ ประกอบไปด้วยของสกปรก ของโสโครก ประกอบไปด้วยของไม่สวยไม่งาม ประกอบไปด้วยธาตุ 4 ดิน น้ำ ลม ไฟ ประกอบไปด้วยไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงในสิ่งนี้ ที่มันมีอยู่ใน **รูปในนามอันนี้ และก็หมั่นค้นคว้า พินิจพิจารณาให้รู้เหตุรู้ผล รู้เหตุรู้ปัจจัยของธรรมทั้งหลายว่าอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดวิบาก คือ ให้เกิดในคติ ในกำเนิด ในภพต่าง ๆ ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไปไม่มีที่สิ้นสุด อะไรเป็นตัวเหตุ ตัวปัจจัย** เมื่อพิจารณาค้นคว้าดูเข้าไปด้วยความมีสติปัญญา ก็รู้ชัดกันขึ้นเท่านั้น ที่ตัวเหตุตัวปัจจัย คือ ตัวสมุทัย คือตัณหา สมุทัยคือตัณหานี้แล เป็นเหตุให้เกิดทุกข์อีกให้ทุกข์เกิดขึ้นอีก ยายำตณฺหา คือตัณหานี้ใด คือความอยากนี้ใด โปโนพฺภวิกา อันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เกิดภพ นนฺทิ ความยินดี ราค ความกำหนัด ตตฺรตตฺตรา ภินนฺทินี ความเพลิดเพลิน ความลุ่มหลง ฟุ้งเฟ้อเห่อเหิม ตามความรัก ตามความกำหนัดยินดีนั้น ๆ กล่าวคือ กามตัณหา ความใคร่ ความอยากในอารมณ์ที่ตนชอบ ภวตัณหา ความทะเยอทะยานอยากเป็นโน่นเป็นนี่ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป สุดแท้แต่ตนมีความอยากอย่างใด ก็มีความทะเยอทะยานตามความอยากนั้น ๆ วิภวตัณหา คือความไม่อยากให้มีให้เป็นในสิ่งที่ตนไม่ชอบ ไม่พอใจ เช่น เกิดมาไม่อยากให้มีแก่ ไม่อยากให้มีเจ็บ ไม่อยากให้มีตายเป็นต้น หรือสิ่งใดที่ตนได้มาด้วยความรัก ความพอใจ ไม่อยากให้สิ่งนั้นพลัดพรากจากตนไป เมื่อไม่สมความปรารถนามันก็เป็นทุกข์เท่านั้น เพราะตนเป็นผู้อยาก เหตุที่อยากอย่างนั้นเพราะไม่มีสติปัญญาพิจารณาให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า สิ่งเหล่านี้มันตกอยู่ในไตรลักษณ์ คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เมื่อเป็นผู้ขาดสติปัญญาไม่รู้ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นทุกข์ เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาแล้วก็ไปยึดไปถือเอาสิ่งต่าง ๆ ตามกิเลสตัณหา ครั้นยึดถือว่าเป็นตนเป็นของตนเป็นของแห่งตนแล้ว มันไม่เป็นไปตามความปรารถนาของตน มันก็เป็นทุกข์ เพราะความขาดสติปัญญาหยั่งรู้หยั่งเห็นตามเป็นจริง มันจึงเป็นทุกข์อยู่อย่างนั้น นี่แหละเรื่องของฌานภายนอกพระพุทธศาสนา เพ่งด้วยความมีสติแต่ขาดตัวปัญญา คือ วิปัสสนา ไม่ได้น้อมเข้ามา ฉะนั้นพระองค์จึงให้น้อมเข้ามาเป็นฌานภายใน

ส่วนสัมมาสมาธิก็หมายถึงความเพ่ง เหมือนกัน แต่ประกอบไปด้วยสติปัญญา อันที่จริงในอริยมรรคทั้ง 8 ประการนั้น แต่ละล้วนแล้วเป็นองค์ของวิปัสสนาทั้งหมดเลย สมาธินี้หมายถึงการเจริญวิปัสสนาล้วน ๆ เอาสมถวิปัสสนาเจือกันไปเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สมาธิในอริยมรรคนี้จึงเป็นสมาธิที่เชื่อมต่อเข้ากับอริยมรรคอริยผล แตกต่างจากฌานภายนอกพระพุทธศาสนาดังนี้.

สมาธิในอริยมรรค

บัดนี้จะแสดงเรื่องสมาธิภาวนา มีคำถามว่าสมาธิมีกี่อย่าง ตอบว่า สมาธินั้นมีหลายอย่าง แต่ในที่นี้ขอย่นลงเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย สมาธินั้นเมื่อย่นลงแล้วมี 2 อย่างคือ *โลกิยสมาธิ* อย่างหนึ่ง *โลกุตตรสมาธิ* อย่างหนึ่ง

โลกิยสมาธิ นั้น คือสมาธิที่ละกิเลสไม่ได้ เป็นแต่เพียงข่มกิเลสไว้ชั่วคราวให้สงบลงชั่วคราวเท่านั้น ทั้งกิเลสอย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างละเอียดละไม่ได้ ส่วน *โลกุตตรสมาธิ* นั้น ละกิเลสได้โดยเด็ดขาดตามภูมิของปัญญา สัมมาทิฏฐิ ซึ่งมีความเห็นชอบในสัจจธรรมทั้ง 4 ซึ่งเดินตามอริยมรรคปฏิปทา ทางสายกลางนั้นนั่นเอง เช่นสมาธิของท่านพระโสดาบัน ท่านก็ละกิเลสได้ 3 อย่าง คือ สังโยชน์และสัญญา โลภ โกรธ หลงอย่างหยาบ ๆ ได้ สมาธิของท่านพระสกิทาคา ท่านก็ทำกิเลสอย่างกลางให้เพลาลง ให้เบาลง ให้อ่อนลง คือ ราคะ ปฏิฆะ ส่วนสมาธิของท่านพระอนาคา ท่านก็ละกิเลสอย่างกลางได้เด็ดขาด คือ ราคะ ปฏิฆะ ส่วนสมาธิของท่านพระอรหันต์ขีณาสพ ท่านก็ละกิเลสอย่างละเอียดได้ คือรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชาเหล่านี้ปฏิฆะจึงว่าสมาธิในโลกุตตระนั้น เป็นสมาธิที่ถอนกิเลสได้ เป็นสมุจเฉทปหาน คือ กิเลสที่ละได้แล้ว กิเลสนั้นก็ไม่กลับคืนขึ้นมาอีกยังเหลือแต่เพียงส่วนที่ท่านยังละไม่ได้เท่านั้น

บัดนี้ จะขอย้อนกล่าวสมาธิที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านบำเพ็ญคือ สมัยที่พระองค์จะตรัสรู้นั้น พระองค์ได้นั่งสมาธิอยู่ที่ต้นพระศรีมหาโพธิ ท่านได้นั่งขัดบัลลังก์สมาธิ เอาขาขวาทับขาซ้าย มือขวาทับมือซ้าย ตั้งกายให้ ตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า นี้คือการนั่งสมาธิปกติธรรมดา มีการนั่งสมาธิอีกประเภทหนึ่งเรียกว่าการนั่ง

สมาธิเพชร คือเอาขาขวาขาซ้ายทับกันไขว้กัน มือขวามือซ้ายก็วางทับกันเหมือนสมาธิธรรมดานี้

การนั่งสมาธิภายนอกมี 2 ประการ อย่างนี้

ส่วนการนั่งสมาธิภายในนั้นก็มี 2 อย่าง เช่นกัน คือ *วิธีหนึ่ง* ทำให้จิตใจสงบลงเท่านั้น ก็เป็นพอ แม้ตนจะถืออารมณ์อันใด พิจารณาอารมณ์อันใด มุ่งแต่จิตใจสงบแล้วก็เป็นพอ เมื่อใจสงบแล้วก็มีความพอใจอยู่ในความสงบของใจนั้นเท่านั้น นี้การนั่งสมาธิภายในประเภทที่หนึ่ง ส่วนการนั่งสมาธิภายในประเภทที่สอง เรียกว่าสมาธิเพชร

สมาธิเพชรนี้ คือการนั่งสมาธิเพ่งด้วยความมีสติปัญญา เอาสติปัญญาขัดใจ หยั่งลงที่ใจ ปักลงที่ใจ แล้วพิจารณาอารมณ์คือกรรมฐานส่วนใดส่วนหนึ่งที่ถูกจริตนิสัยของตนนั้น ๆ มีกาย เวทนา จิต และธรรม หรือจะพิจารณาในสัจจธรรมทั้ง 4 คือ ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์เหล่านี้เป็นต้น หรือจะพิจารณาให้เห็นขันธ์ 5 นี้ เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เหล่านี้เป็นต้น หรือจะพิจารณาให้เห็นว่าร่างกายของตนนี้เป็นของไม่สะสวยก็ตาม เป็นอสุภะของสกปรกโสโครกของปฏิกูลโดยประการทั้งปวง เหล่านี้เป็นต้น หรือจะพิจารณาด้วยความมีสติปัญญาให้เห็นว่ากายของตนนี้เต็มไปด้วยธาตุทั้ง 4 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม เหล่านี้เป็นต้น ด้วยความมีสติปัญญาหยั่งลงที่ใจ ตั้งอิทธิบาททั้ง 4 ไว้เป็นประธานของสังขารทั้งหลายดังนี้เรียกว่าการนั่งสมาธิเพชร

การนั่งสมาธิเพชรนี้ พูดให้เข้าใจอย่างง่าย ๆ ก็คือ ให้วางสตินั้นเป็นเท้าซ้าย เป็นมือซ้าย ให้เอาปัญญาเป็นเท้าขวา เป็นมือขวา วางทับลงที่ใจของตนของตน นี้เรียกว่าการนั่งสมาธิภายในเป็นสมาธิเพชร เอาสติปัญญาขัดใจของตนให้แน่น ควบคุมใจของตนให้อยู่มิให้ใจเตร็ดเตร่ฟุ้งซ่านไปตามอารมณ์ต่าง ๆ และมีสติปัญญาหมั่นค้นคว้าพินิจพิจารณาในสัจจธรรมทั้งหลาย คำว่า สมาธิเพชร นั้นหมายถึงว่า เป็นสิ่งที่เข้มแข็ง และเพชรนั้นเป็นของที่ว่าสวยงามเลื่อมประภัสสร อันใจของเราถ้าไม่ขัดเกลาด้วยความมีสติปัญญาแล้ว ถ้าปล่อยไว้ก็จะเศร้าหมอง เพราะใจนี้หมักดองควบคู่ไปด้วยกิเลส คือความโลภ ความโกรธ ความหลง มานะทิฏฐิกิเลสทั้งหลาย **เหล่านี้แล เป็นของเศร้าหมอง เมื่อควบคุมปกครองหมักดองอยู่ในจิตของเราแล้ว ก็ทำให้จิตของเราเศร้าหมอง** กิเลสเครื่องเศร้าหมองเหล่านี้แล มันเป็นโทษเป็นภัย นำโทษนำภัยมาให้อย่างร้ายแรง ถ้าหากใจเศร้าหมองหมักดองไปด้วยกิเลสเหล่านี้ เป็นประจำอยู่แล้วท่านว่าเป็นหนทางแห่งทุคติ ไม่พ้นไปจากทุกข์ได้ดังนี้ท่านแสดงโทษของความเศร้าหมองใจว่า *จิตฺเต สงฺกิลิฏฺเ ทุคติ ปาฏิกงฺขา* เมื่อจิตเศร้าหมองหมักดองไปด้วยกิเลส คือความโลภ ความโกรธ ความหลง มานะ การถือตนถือตัว ทิฏฐิ ความเห็นผิด ความรู้ผิด ทุคติของบุคคลผู้นั้น เป็นอันหวังได้

ดังนี้.....จึงเป็นสิ่งที่ควรชำระใจของตนให้ขาวสะอาดให้เป็นเพชร เพราะใจของเรานี้มันดุจเพชรอยู่ในหินนั่นเอง กิเลสเป็นหิน เป็นของเศร้าหมองถมทับซึมซาบ หมักดองอยู่ในใจของเรา มิให้ส่องแสงสว่าง มิให้เกิดปัญญา มิให้ใจของเราขาวสะอาด เพราะเหตุกิเลสเหล่านี้ มันเป็นเสมือนกาฝากหุ้มห่อจิตใจของเราให้มืดให้เศร้าหมอง

ถ้าหากเราเอาสติ เอาปัญญาเข้าไปตั้งไว้ที่ใจ ขัดเกลาใจของตนออกจากกิเลส ขัดเกลากิเลสออกจากใจของตนอยู่ เราก็จะเห็นเพชรในหิน คือใจที่ใสสะอาดบริสุทธิ์ ใจที่จะใสสะอาดบริสุทธิ์นั้นก็ต้องอาศัยสติปัญญาเป็น **เครื่องขัดเกล่าเหล่าอกุศลมลทินคือความโลภ ความโกรธ ความหลง มานะทิฏฐิ ออกไปจากใจของตนให้หมดสิ้น** ใจของเราจึงจะขาวสะอาดเป็นเพชรได้ เมื่อใจขาวสะอาดแล้วเราก็มีแต่ความสุขเท่านั้นเอง ท่านจึงแสดงอานิสงส์แห่งใจที่บริสุทธิ์นั้น ว่า *จิตฺเต อสงฺกิลิฏฺเฐ สุคติ ปาฏิกงฺขา* เมื่อจิตไม่เศร้าหมองเป็นจิตที่บริสุทธิ์ผ่องใสหมดจด สุคติของท่านเองเป็นอันหวังได้ดังนี้

การนั่งสมาธิภายในคือสมาธิเพชร การนั่งสมาธิเพชรคือนั่งให้มีสติปัญญาพิจารณาสัจจธรรมทั้งหลายให้รู้เห็นตามเป็นจริง ไม่นิยมว่าจะต้องเป็นอิริยาบถยืนเดินนั่งนอนอย่างใดอย่างหนึ่ง จะเป็นอิริยาบถยืน เดิน นั่ง หรือนอนก็ทำได้ทั้งนั้น ก็ทำได้ในสมาธิเพชรเป็นอกาลิโก ถ้าการนั่งสมาธิไม่มีสติปัญญาควบคุมจิตใจของตน แม้จะนั่งนานเท่าไรก็ไม่เกิดประโยชน์อะไรกับการนั่งประเภทนั้น ถ้าการนั่งแบบสมาธิเพชร คือมีสติปัญญาขัดเกลากายวาจา และขัดเกลาใจของตนออกจากอกุศลมลทิน หรือความโลภ ความโกรธ ความหลง มานะทิฏฐิ **อยู่ จะนั่งจะยืนจะเดินจะนอน หรือจะทำการงานอะไรมันก็เป็นสมาธิเพชรอยู่อย่างนั้น พึงบำรุงสติปัญญาให้** สติเพชร ปัญญาเพชร จึงจะขัดหินหรือกิเลสได้ เพราะหินหรือกิเลสนี้ เป็นสิ่งที่หนาแน่น แกร่งแข็งยิ่งนัก ถ้าสติปัญญาไม่แกร่งแข็งยิ่งกว่าหินแล้ว จะขัดออกไม่ได้ ฉะนั้นท่านจึงให้บำรุงหรือพยายามทำสติปัญญานี้ให้แกร่งให้แข็ง ยิ่งกว่าหินที่มันหุ้มเพชร คือจิตใจของเราอยู่ เมื่อสติปัญญาของเรามีกำลังกล้าแข็งยิ่งกว่าหินคือกิเลสแล้ว ก็จะสามารถผลักดัน คือขัดเกลากิเลสออกจากกายของเรา ออกจากวาจาของเรา ออกจากใจของเราได้ แล้วเราจะเห็นเพชรที่อยู่ในหินนั้น ๆ เอง คือเห็นใจของเราที่บริสุทธิ์หมดจดปราศจากโทษมลทิน นี้การนั่งสมาธิเพชรท่านไม่นิยมอิริยาบถยืนเดินนั่งนอนอย่างใดเลย การนั่งสมาธิเพชรประเภทนี้ซึ่งมีสติปัญญาควบคุมประคับประคองใจอยู่ จะนั่งเร็วหรือนานไม่เป็นปัญหา สมาธิเพชรประเภทนี้ ซึ่งมีสติปัญญาควบคุมประคองไว้ที่ใจเป็นสมาธิที่มีคุณค่ามหาศาลยิ่งนัก

ในสมาธิเพชร ท่านให้ดำเนินตามอริยมรรคปฏิปทาสายกลางอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนี้เอง อริยมรรคปฏิปทาทางสายกลาง หรือ *หนทางสมาธิเพชร*

องค์ที่หนึ่งคือสัมมาทิฏฐิ **มีความเห็นชอบคือปัญญาได้เห็นชอบให้หยั่งลงที่ใจแล้วพิจารณาทุกข์ พิจารณาเหตุให้เกิดทุกข์ ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ พิจารณาข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ เพราะปัญญาสัมมาทิฏฐิ** ความเห็นชอบนั้นคือเป็นสัจจธรรมทั้ง 4 สัจจธรรมทั้ง 4 นั้น คือทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ **ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ทุกข์ คือความเกิดความแก่ความเจ็บความตายเป็นต้นนี้ให้เห็นว่าเป็นทุกข์** เหตุให้เกิดทุกข์นั้นคือตัณหาความอยาก ความดิ้นรน ความปรารถนาดังที่ท่านแสดงว่า *ยายํ ตณฺหา โปโนพฺภวิกา* ตัณหาคือความอยากนี้ใด เป็นเหตุให้เกิดภพอีก *นนฺทิ* คือความยินดี *ราค* คือความกำหนัด *ตตฺตรๆ ตตฺตราภินนฺทินี* ความเพลิดเพลินลุ่มหลงทะเยอทะยานฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมตามความรักตามความกำหนัด ตามความยินดี **ของคนที่มีอยู่ กล่าวคือ ความรักความกำหนัดความเพลิดเพลิน ฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมตามกามารมณ์คือความอยาก** ความรักความใคร่ ตามกามารมณ์ที่มากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ความทะเยอทะยานอยากเป็นโน้นเป็นนี้ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปสุดแท้แต่ตนมีความอยากอย่างใด ก็มีความทะเยอทะยานไปตามความอยากของตนที่เกิด

ขึ้นที่มีอยู่ มัวเมาตามความอยากของตน ความไม่อยากมีไม่อยากเป็น คือไม่อยากให้เกิดให้มี ไม่อยากพบเห็นให้**เกิดในสิ่งที่ตนไม่ชอบไม่พอใจ สิ่งใดที่ตนไม่ชอบไม่พอใจไม่อยากจะให้เกิดให้มีขึ้น ดังนี้คือตัณหา ความอยาก เป็น**ตัวเหตุให้เกิดทุกข์

ปัญญาสัมมาทิฏฐิท่านให้รู้ให้เห็น ปัญญาสัมมาทิฏฐิให้รู้เห็นนี้คือธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ อันทุกข์ทั้งหลายที่จะดับไป คือความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เหล่านี้ทั้งหลายเป็นต้นที่จะดับทุกข์ไปนั้น ไม่เป็นทุกข์ต่อไปอีก ต้องดับตัวเหตุคือตัณหา เพราะตัณหาเป็นตัวเหตุตัวปัจจัยให้เกิดทุกข์ ฉะนั้นธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ท่านจึงหมายเจาะจงว่าให้ทำตัณหา ความอยากนี้แลให้สิ้นไป ให้ดับตัณหาความอยากนี้แลโดยไม่ให้เหลือนั้น นั่นเทียวไปจากใจของตน ให้ละ ให้วาง ให้ปล่อย ให้สละ สลัด ตัดขาดจากตัณหา คือความอยากนี้แล ให้หมดไปจากใจของตน ทุกข์จึงจะดับเพราะตัณหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เป็นตัวเหตุตัวปัจจัยให้ทุกข์เกิดขึ้นไม่มีที่สิ้นสุด ถ้าผู้ต้องการจะดับทุกข์ให้ดับเสียซึ่งตัณหาถ้าไม่ดับตัณหาให้สิ้นเปลืองหรือหมดไปจากใจของตนแล้วทุกข์ทั้งหลายก็ไม่ดับเพราะมีที่ตั้ง มีที่เกิดมีเหตุมีปัจจัยให้สืบต่อ ถ้าทำตัณหา ดับตัณหา ละตัณหา วางตัณหา สละสลัดตัดขาดจากตัณหาทำให้หมดเมื่อใดแล้ว ทุกข์ทั้งหลายก็หมดเมื่อนั้น นี่คือธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ที่ปัญญาสัมมาทิฏฐิคือความรู้ความเห็นในธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์

ปัญญาสัมมาทิฏฐิ ความรู้ความเห็นในข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ คือศีล สมาธิ และปัญญา ก็ได้แก่ตัวสตินี้นี่เอง ศีลก็คือตัวสติ ให้ทับไว้ที่ใจให้ใจของเรา**บริสุทธิ์**สมาธิก็คือใจของเรานี่เอง ปัญญาก็คือความรอบรู้ในสัจจธรรม ตามเป็นจริงนี้นี่เอง ไม่นอกเหนือไปจากศีล สมาธิปัญญาเลย ศีล สมาธิ ปัญญานี้แลเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ดังนี้ ปัญญาสัมมาทิฏฐิเห็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ เห็นคือตัวสติให้หยั่งลงทับลงที่ใจ เห็นตัวปัญญาคือความรอบรู้ในสัจจธรรมทั้งหลาย หยั่งลงทับลงที่ใจ ใจของเราจึงจะเป็นสัมมาสมาธิ เป็นสมาธิเพชร ทำสติให้เป็นเพชร ทำปัญญาให้เป็นเพชร ใจของเราก็เป็นเพชรเท่านั้น ขับไล่เหล่าตัวสมุทัย คือตัณหา ความอยากนี้ซึ่งเป็นหินอันเป็นหินสิ่ง**ที่หุ้มห่อใจของเราให้มืดมิด**

องค์ที่ 2 คือสัมมาสังกัปโป ความดำริชอบ ดำริออกจากกามารมณ์คืออกุศลธรรม ได้แก่ดำริออกจากความโลภ ออกจากความโกรธ ออกจากความหลง ออกจากมานะทิฏฐิ ความถือตัว และความเห็นผิด ดำริออกจากความเบียดเบียน ดำริออกจากความพยาบาท ความเบียดเบียน และความพยาบาทก็ได้แก่กามารมณ์และอกุศลธรรม คือความโลภ ความโกรธ ความหลง มานะทิฏฐิ นี้เอง

องค์ที่ 3 สัมมาวาจา เจรจาชอบ เว้นพูดเท็จ เว้นพูดส่อเสียด เว้นพูดคำหยาบ เว้นพูดคำเพ้อเจ้อเหลวไหล

องค์ที่ 4 สัมมากัมมันโต เว้นฆ่าสัตว์ เว้นลักทรัพย์ เว้นประพฤติผิด มิจฉากาม

องค์ที่ 5 สัมมาอาชีโว เว้นจากเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด สำเร็จอยู่ด้วยการเลี้ยงชีพชอบ

องค์ที่ 6 สัมมาวายาโม ความเพียรชอบ คือให้ตั้งสัมมัปปธาน 4 ไว้เป็นประธานคือ

ปหานปธาน เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป ถือบาป อกุศลธรรมที่เป็นบาป ความโลภ ความโกรธ

ความหลง มานะ ความถือตัว ทิฏฐิ ความเห็นผิดนี้มันเป็นบาป เพียรละบาปทั้งหลายเหล่านี้ที่เกิดขึ้นแล้วออกจากใจของตนให้หมดไปด้วยความพอใจ ด้วยความพยายาม ด้วยปรารภความเพียร ด้วยเป็นผู้มีสติปัญญาประคองไว้**ที่ใจ ขัดไว้ที่ใจ เอาสติปัญญานี้แลขัดบาปทั้งหลายออกจากใจของตน เกลาบาปทั้งหลายเหล่านี้ออกจากใจของตน** ขูดบาปทั้งหลายเหล่านี้ออกจากใจของตน ซักฟอกบาปทั้งหลายเหล่านี้ออกจากใจของตน ให้ใจของตนขาวสะอาด ซักฟอกแลขูดไสใจของตนให้ขาวสะอาดจากบาปทั้งหลาย คือความโลภ ความโกรธ ความหลง มานะทิฏฐินี้ให้หมดไปจากใจของตน ด้วยความพอใจ ด้วยความพยายาม ด้วยปรารภความเพียร ด้วยเป็นผู้มีสติประคองชำระมีสติปัญญาประคองจิตใจของตนให้ขาวสะอาด

สังวรปธาน เพียรระวังบาปที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น บาปทั้งหลายเหล่านี้ที่ยังไม่เกิดอย่าให้เกิดขึ้น คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง มานะทิฏฐิที่ยังไม่เกิดอย่าให้เกิดขึ้นที่ใจของตน เป็นผู้มีสติปัญญาประคับประคองระวังไว้ด้วยความพอใจ ด้วยความพยายาม ด้วยปรารภความเพียร ด้วยเป็นผู้มีสติปัญญาประคองตั้งไว้ที่ใจ สติเป็นตา ปัญญาเป็นแสงสว่างของใจ

สติกำจัดความมืด ปัญญาเป็นแสงสว่างจำกัดมืด สติท่านเปรียบเหมือนไฟ แสงสว่างท่านเปรียบเหมือนปัญญา สติท่านเปรียบเหมือนประสาทของตา แสงสว่างท่านเปรียบเหมือนแสงสว่างของตาที่รู้แจ้งเห็นจริงตามเป็นจริง สติท่านเปรียบเหมือนประสาทอันบริสุทธิ์ของตา แสงสว่างท่านเปรียบเหมือนปัญญา แสงสว่าง**ประสาทตาของท่านนั้นท่านเปรียบเหมือนปัญญารู้เห็นตามเป็นจริง นี้ถ้าเรามีสติปัญญาขัดไว้ที่ใจ ตั้งไว้ที่ใจหยั่งลงที่ใจ** อย่างนี้ แล้วคอยระวังบาปทั้งหลายที่ยังไม่เกิดอย่าให้เกิดขึ้น คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง มานะทิฏฐิที่ยังไม่เกิด อย่าให้เกิดขึ้น ที่ใจของตนด้วยความพอใจ ด้วยความพยายาม ด้วยปรารภความเพียร ด้วยผู้มีสติปัญญาประคองไว้ที่ใจ ตั้งไว้ที่ใจ

ภาวนาปธาน **เพียรบำเพ็ญบุญกุศลคือคุณงามความดีมีศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นธรรมที่เป็นเหตุให้ดับ** ทุกข์ คือเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์นี้นี่เอง อันศีล สมาธิ ปัญญานี้คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ เป็นฝ่ายกุศล เป็นฝ่ายบุญ เพราะบุญท่านว่าเป็นเครื่องชำระกิเลสเครื่องเศร้าหมองออกไปจากกาย ออกไปจากวาจา ออกไปจากใจของเรา ให้ใจของเราขาวสะอาดบริสุทธิ์ดุจเพชรน้ำหนึ่ง บุญ บุญเป็นเครื่องเจียระไนเพชรที่ปะปนอยู่ในหินนั้น ให้บริสุทธิ์เป็นเพชรน้ำหนึ่งเพราะบุญ ปุญญัง หรือปุญญะ แปลว่าการชำระจิตใจของตน มีภาวนาปธาน เพียรบำเพ็ญบุญกุศลคือ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นด้วยความเข้าใจ ด้วยความพยายาม ด้วยปรารภความเพียร ด้วยเป็นผู้มีสติปัญญาประคองไว้ที่ใจ ตั้งไว้ที่ใจ

อนุรักขนาปธาน **เพียรรักษาบุญกุศลที่เจริญ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่เกิดที่มีแล้วให้เจริญยิ่งไพบูลย์** เต็มเปี่ยมแห่งกุศลธรรมนั้น คือแห่งศีล สมาธิ ปัญญานั้นด้วยความพอใจ ด้วยความพยายาม ด้วยปรารภความเพียร ด้วยเป็นผู้มีสติปัญญาประคองตั้งไว้ที่ใจ ที่ใจนี้เรียกว่าความเพียรเพื่อเผากิเลสให้เร่าร้อน ให้เหือดแห้งหมดไป อันความเพียรประกอบไปด้วยสติปัญญาประคับประคองใจนี้ เป็นความเพียรที่มีคุณค่ามหาศาลมากนัก ถ้าความเพียรที่ไม่มีปัญญาหาสติปัญญามิได้แล้ว เป็นความเพียรที่ไร้ประโยชน์ ไม่มีประโยชน์ ความเพียรที่ประกอบด้วยปัญญาประคองหยั่งลงที่ใจตั้งไว้ที่ใจแล้ว เป็นความเพียรที่มีคุณค่ามหาศาลมากนัก นี้เป็นความเพียรชอบ

องค์ที่ 7 สัมมาสติ ความระลึกชอบ คือท่านให้พิจารณาฐานทั้ง 4 คือ กาย เวทนา จิตและธรรม ให้เห็นเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา คือให้เห็นเป็นของมิใช่ตน ใช่ของตน ใช่ของแห่งตน ด้วยความมีสติปัญญาประคับประคองไว้ที่ใจของตน ส่วนกายท่านให้ยกขึ้นสู่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เช่นเดียวกัน เวทนาก็เช่นเดียวกัน จิตและธรรมก็เหมือนกัน

ท่านให้มีสติหยั่งลงที่ใจตั้งไว้ที่ใจ แล้วน้อมเข้ามาพิจารณาที่กายของตนนี้ ว่ากายของเรานี้ทั้งหมดเต็มไปด้วยของไม่สะอาดประการต่าง ๆ มีขน ผม เล็บ ฟัน หนัง พิจารณาให้รู้เห็นตามความเป็นจริง และพิจารณา **กายให้เห็นเป็นธาตุ 4 ดิน น้ำ ลม ไฟ นั่นเอง พิจารณาให้เห็นเป็นซากศพซากผี ตายแล้วก็ผุพังละเอียดเข้าสู่สภาพ** เดิม คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม พิจารณาให้เห็นกายนี้เป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ด้วยความมีสติปัญญาประคับประคองไว้ที่ใจ กิเลสทั้งหลายก็อยู่ไม่ได้ ไม่สามารถที่จะตั้งอยู่ในใจของเราได้ ความระลึก **ชอบ ความรู้ชอบเห็นชอบนี้ ให้เห็นว่ากายของเรานี้เป็นของไม่สวยไม่งาม ให้เห็นกายนี้เป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์** เป็นอนัตตา คือเป็นมิใช่ตน ใช่ของตน ใช่ของแห่งตนดังนี้

ส่วนเวทนาคือความเสวยสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่สุขไม่ทุกข์บ้าง **ก็ให้พิจารณาโดยนัยนี้ให้เห็นเป็นของไม่** เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เช่นเดียวกัน

ส่วนจิตเล่า ท่านก็ให้พิจารณาโดยประเภทนัยเดียวกัน คือ ให้เห็นว่าจิตนี้จะเป็นจิตเศร้าหมองหรือผ่องแผ้วก็ตาม พิจารณาให้เห็นว่า ใช่สัตว์ ใช่บุคคล ใช่ตัวตนเราเขาให้เห็นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ใช่สัตว์ ใช่บุคคล ใช่ตัวตนเราเขา

ส่วนธรรมเล่า ก็พิจารณาให้เห็นว่า ธรรมจะเป็นอกุศลธรรม หรือ กุศลธรรมก็ตาม อกุศลธรรมคือธรรมที่เป็นบาป กุศลธรรมคือธรรมที่เป็นบุญก็ตาม สักแต่ว่าธรรมพิจารณาเห็นว่า เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา คือให้เห็นเป็นของไม่ใช่ตัวตน ใช่ของแห่งตน เหล่านี้ มีการเจริญสติปัฏฐานทั้ง 4 ท่านให้มีสติปัญญาหยั่งลงที่ใจ ที่ใจของตน เอาสติปัญญานี้แลขัดใจของตน นี้การนั่งสมาธิเพชร เพราะสัจจธรรมทั้งหลาย ที่จะปรากฏได้ก็ต้องอาศัยสตินี้เองขัด ต้องอาศัยสติปัญญานี้เองเป็นผู้ควบคุมหยั่งลงที่ใจ จึงจะรู้ได้ว่าสัจจธรรมนี้มีอยู่ที่ไหนและเป็นอย่างไร อะไรเป็นทุกข์ อะไรเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ อะไรเป็นธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ อะไรเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์จึงจะรู้ได้ ที่เรารู้ไม่ได้เพราะเราขาดสติปัญญา จึงไม่รู้ว่าทุกข์คืออะไร เหตุให้เกิดทุกข์คืออะไร ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์คืออะไร ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์คืออะไร ถ้าเรามีสติปัญญาหยั่งลงที่ใจ ตั้งไว้ที่ใจ เราก็จะมาพิจารณารู้เห็นตามที่เป็นจริงในสัจจธรรมทั้งหลายว่านี้ทุกข์ คือ ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น เหล่านี้เป็นทุกข์ ว่านี้เหตุให้เกิดทุกข์ คือตัณหาความอยากนี้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ว่านี้คือธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ได้แก่ความทำตัณหานี้แล ให้สิ้นไปให้ดับไป ว่านี้คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ก็ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญานี้แล เป็นข้อปฏิบัติ ให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ มีสติ ความระลึกชอบ **ความรู้ชอบพึงตั้งไว้ที่ใจ หยั่งลงที่ใจ ขัดไว้ที่ใจนี่เรียกว่า การนั่งสมาธิเพชร ไม่นิยมอิริยาบท ยืน เดิน นั่ง นอน** สมาธิเพชรประเภทนี้ท่านให้นั่งอยู่ตลอดกาลเวลา เป็นอกาลิโก ยิ่งดี ยิ่งประเสริฐ

องค์ที่ 8 สัมมาสมาธิ คือ ความตั้งใจไว้ชอบ ตั้งไว้มั่น อันใจที่จะตั้งไว้ชอบ ไว้มั่น ก็ต้องอาศัยสติ

ปัญญา ขัดหรือหยั่งลง ตั้งที่ใจ พิจารณาให้รู้เห็นสัจจธรรมทั้งหลายตามเป็นจริง ใจจึงจะตั้งไว้ชอบ เพราะสมาธิ **เป็นผล ปัญญาเป็นตัวเหตุ สติปัญญาเป็นตัวเหตุ สติปัญญาเป็นมรรค สมาธิเป็นผล สมาธิคือความตั้งใจไว้ชอบ** ความสงบนี้เป็นตัวผลของมรรค มรรคปฏิปทา คือตัวสติปัญญาที่มีกำลังเสมอกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะเรียกว่าปัญญา เมื่อมีปัญญาแล้ว รอบรู้แล้วใจก็ตั้งมั่นเป็นสัมมาสมาธิเท่านั้น ตอนนี้ใจก็ตั้งมั่นเป็นสัมมาสมาธิ ไม่หวั่นไหวไปตามโลกธรรม หรือไม่หวั่นไหวไปตามกามารมณ์ทั้งหลายที่มากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย **และใจ ไม่เป็นใจที่วอกแวก แง่งอน คลอนแคลน เพราะเหตุอาศัยสติปัญญาหยั่งลงที่ใจ ตั้งลงที่ใจ ปัญญาได้ตรวจ** ตรองดูแล้ว ได้ฟาดฟันบั่นกิเลส อันเป็นหินหุ้มห่อเพชร ได้แตกสลายทะลุทลายออกไปแล้ว ได้เห็นเพชรนิลจินดา เห็นแก้วมณีโชติ อันสว่างไสวอยู่ในเพชรนั้นแล้ว เห็นสมาธิแล้ว จึงว่าปัญญานี้แลเป็นตัวมรรค สมาธิเป็นผลดังนี้ ท่านว่า สัมมาสมาธินี้ให้เจริญฌานทั้ง 4 คือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน

อันใจที่เป็นสมาธินี้ท่านว่า วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ เมื่อมีจิตปราศจากแล้วจากกามารมณ์ทั้งหลาย มีจิตปราศจากแล้วจากอกุศลทั้งหลาย จากอกุศลธรรมทั้งหลาย จิตประเภทนี้เป็นจิตชั้นเยี่ยม ชั้นเอก ชั้นดี ชั้นพิเศษ ย่อมเข้าถึงความเพ่งที่ 1 อันประกอบไปด้วยองค์ 5 ประการในปฐมฌานที่ 1 คือ วิตกยกจิตขึ้นสู่เป้าหมาย คือ กัมมัฏฐานได้แก่สัจจธรรม เอาสติยกเอาปัญญายกจิตนี้วิจารณ์พิจารณาให้รู้เห็นตามเป็นจริงในสัจจธรรมว่า นี้คือทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้คือธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ นี้คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ด้วยความมีสติปัญญา ได้ตั้งอิทธิบาททั้ง 4 ไว้ เป็นประธานของสังขารทั้งหลาย *คือฉันทิทธิบาท* มีความพอใจด้วยความมีสติปัญญาหยั่งลงที่ใจตั้งไว้ที่ใจ พิจารณาให้รู้ว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้คือธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ นี้คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ดังนี้อยู่เสมอ ๆ มิได้พลั้งเผลอ *วิริยิทธิบาท* มีความเพียรด้วยความมีสติปัญญา พิจารณาให้รู้ทุกข์ ให้รู้เหตุให้เกิดทุกข์ ให้รู้ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ให้รู้ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์อยู่เสมอ ๆ *จิตติทธิบาท* เอาใจฝักใฝ่ด้วยความมีสติปัญญาหมั่นพิจารณาให้รู้ทุกข์ หมั่นพิจารณาให้รู้เหตุให้เกิดทุกข์ ให้รู้ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ *วิมังสิทธิบาท* มีสติปัญญาหมั่นค้นคว้าพินิจพิจารณาให้รู้ทุกข์ ให้รู้เหตุให้เกิดทุกข์ ให้รู้ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ให้รู้ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์อย่างนี้เสมอ ๆ เพราะสติปัญญานี้เป็นธรรมที่มีอุปการะมากกว่าธรรมทั้งหลาย และเป็นใหญ่กว่าธรรมทั้งหลาย พระพุทธเจ้าจึงยกสติปัญญานี้เป็นธรรมที่มีอุปการะมาก ดังท่านตรัสว่าธรรมที่มีอุปการะมาก มีคุณค่ามาก มีกำลังมาก มีประโยชน์มาก คือสติความระลึกรู้ สัมปชัญญะ ความรอบรู้ ก็คือตัวปัญญานั่นนั่นเอง ถ้าความเพียรประกอบไปด้วยสติปัญญาแล้ว เป็นความเพียรที่มีอุปการะให้สำเร็จประโยชน์ ให้สำเร็จผลที่ตนพึงปรารถนาทีเดียว นี้ความเพ่งที่หนึ่งอันประกอบไปด้วยวิตกวิจารณ์ ผลคือ ปีติ สุข เอกัคคตาจิต ปรากฏขึ้นได้ จึงจะเห็นผลคือ ปีติและสุข เอกัคคตานี้ไม่ใช่ที่ว่าเป็นของที่ปรารถนาเอาได้ ปีติ สุข เอกัคคตาที่เกิดได้ก็ต้องอาศัยเหตุคือตัวสติปัญญาวิตกวิจารณ์นี้นี่เองจึงจะปรากฏเกิดขึ้นได้ นี้ ท่านให้ชำนิชำนาญในปฐมฌาน คือความเพ่งที่หนึ่ง **อันประกอบด้วยองค์ 5 คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตา เมื่อเป็นผู้ชำนิชำนาญในการเพ่งที่หนึ่งแล้วอย่างนี้ ต่อแต่นั้นวิตกวิจารณ์ทั้ง 2 ก็ระงับลง สงบลง จะเป็นผู้เข้าถึงความเพ่งที่ 2 เป็นเครื่องผ่องใส ณ ภายใน** ให้สมาธิเป็นธรรมอันเอกสุด ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เป็นสันทิฏฐิโก รู้เอง เห็นเอง มีกำลังแล้วรู้จักหนทางแล้ว

ไม่ต้องมีวิตกยกเลย ไม่ต้องมีวิจารณ์ เป็นสันทิฏฐิโก รู้เอง เห็นเอง เป็นเอง จึงว่าวิตกวิจารณ์ ทั้ง 2 ระงับลง **ย่อมเข้าถึงความเพ่งที่ 2 เป็นเครื่องผ่องใส** ใจ ณ ภายใน เป็นใจที่บริสุทธิ์ ผุดผ่อง ดุจเพชรน้ำหนึ่งวิเศษเลย ทีเดียว เป็นจิตที่ตั้งมั่นไม่มีความเศร้าหมอง ไม่หวั่นไหว ไม่ถอยหลังเป็นธรรมดา อนึ่งเพราะปีติได้นิราศปราศไป เพราะความสุขของปีตินั้นเป็นความสุขที่ว่าเหมือนกาฝากต้นไม้ เป็นของที่ไม่จีรังยั่งยืน ไม่เหมือนความสุขในสมาธิอันปราศจากอามิส คือ กิเลส ย่อมเป็นผู้เพิกเฉยอยู่และมีสติสัมปชัญญะคือปัญญาเท่านั้น

รอบรู้เด่นดวงอยู่อย่างนั้น ย่อมเป็นผู้เสวยความสุขด้วยกาย หรือด้วยนามกายเท่านี้ ย่อมเป็นผู้ละสังโยชน์ได้ตามขั้นภูมิของสติปัญญา ละกิเลสมาเป็นลำดับ ๆ เห็นโทษของกิเลสมาเป็นลำดับ ๆ นั่นเอง และย่อมอาศัย **คุณคืออุเบกขา สติสัมปชัญญะ สติคือความระลึกรู้ สัมปชัญญะ คือ ความรอบรู้ ก็ได้แก่ตัวปัญญานี้นี่เอง ซึ่ง** เป็นธรรมที่มีอุปการะมาก คอยควบคุมใจของตน พระอริยเจ้าทั้งหลาย ย่อมกล่าวสรรเสริญยกย่องบุคคลผู้นั้นว่าเป็นผู้อุเบกขามีสติอยู่ เป็นสุข ๆ นี้ เป็นวิหารธรรมเป็นเครื่องอยู่ของมุนีท่านผู้รู้ ผู้ละทั้งหลายมาเป็นลำดับ ๆ ธรรมใด จิตใด สมาธิใด ที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย ท่านสรรเสริญยกย่อง ธรรมนั้นจิตนั้น สมาธินั้น คือสมาธิเพชร เป็นอริยธรรม เป็นอริยจิต เป็นสมาธิอริยเพชร ดังนี้แหละย่อมเข้าถึงความเพ่งที่ 3 เพราะละสุขเสียได้ เพราะละทุกข์เสียได้ **อนึ่งธรรมทั้ง 2 ในกาลก่อน** คือ *โสมนัส* ความยินดีได้แก่ความยินดีในกามารมณ์ทั้งหลาย *โทมนัส* ความยินร้ายได้อัสดงตกไปจากจิต ไม่มีอยู่ในจิต เพราะพิจารณาแล้ว ความยินดีก็เป็นภัย ความยินร้ายก็เป็นภัย ความขาดสติปัญญา ไม่รู้เท่าความยินดียินร้ายนี้มันนำไปสู่มหาภัย คือ อบายภูมิทั้ง 4 นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน มาถึงระยะนี้ มาถึงภูมินี้ มาถึงตอนนี้ สติปัญญานี้บานเต็มที่ โปร่งเต็มที่ สว่างเต็มที่ พิจารณาโทษของกาม และอกุศลธรรมทั้งหลาย มิได้ลดละ หยั่งลงที่สติ หยั่งลงที่ใจ พิจารณาโทษของกาม ชี้โทษของกาม ชี้โทษของอกุศลธรรม กามและอกุศลธรรมก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะทำใจให้เศร้าหมองด้วยกันทั้งสิ้น

ท่านได้พิจารณาโทษของอกุศลธรรม ซึ่งเป็นธรรมฝ่ายต่ำทั้งหลายเหล่านี้ว่า อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านี้แล มีแต่จะกระทำให้เศร้าให้หมอง จะกระทำให้ผ่องใส มาตรว่าน้อยหนึ่งนั้น ก็หาบ่มิได้ อกุศลธรรมที่ทำให้เศร้าให้หมองนั้นคืออะไร คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง มานะ ความถือตน ถือตัว ทิฏฐิ ความรู้ผิด เห็นผิดนี้ **เป็นฝ่ายที่ทำให้เศร้าให้หมอง จะกระทำให้ผ่องใสมาตรว่าน้อยหนึ่งนั้น ก็หาบ่มิได้ นี้ท่านเรียกว่าเป็นกามารมณ์** เพราะมันรมจิตของเราให้เศร้าหมองอันธรรมดา ไม่ว่าอะไร ถ้าเอาไฟไปรมแล้ว เช่น เราเอาไฟไปรมสิ่งที่ขาวสะอาด มันก็ดำไปเศร้าหมองไป สกปรกไป ถ้าถูกไฟรมแล้ว ถูกควันไฟรมแล้ว มันก็ต้องเศร้าหมองไปหมด แม้กิเลสท่านก็จัดเป็นไฟ ราคัคคี ไฟคือราคะ โทสัคคี ไฟคือโทสะ โมหัคคี ไฟคือโมหะ มานัคคี ไฟคือมานะ การถือตนถือตัว **ทิฏฐิอัคคีไฟ คือทิฏฐิความรู้ผิด ความเห็นผิด นี้มันรมจิตใจของเราให้เศร้าหมอง** จิตใจของเราเศร้าหมองไปด้วยกิเลส ประเภทเหล่านี้แลมีปัญญาชำระความเศร้าหมองออกจากใจของเราจึงจะเห็นเพชรน้ำหนึ่งที่อยู่ในใจของเรา จึงว่าเมื่อตกมาถึงระยะภูมินี้ ขั้นนี้ สติปัญญาตัวนี้ได้ชี้กามทั้งหลาย ยกโทษของกามทั้งหลาย พิจารณาโทษของกามทั้งหลายอยู่เนืองนิตย์ว่ากามทั้งหลายนี้ มีแต่จะกระทำให้เศร้า ให้หมอง จะกระทำให้ผ่องใส มาตรว่าน้อยหนึ่งนั้นหาบ่มิได้ กามทั้งหลายนี้เหมือนร่างอัฐิ คือกระดูก แปรปรวนไปเป็นอื่น

ข้อนี้อธิบายว่าบุคคลผู้เสพกาม ผู้มัวเมาอยู่ในกามเปรียบเหมือนสุนัขที่หิวจัดไปพบร่างกระดูก สุนัขเมื่อไปพบร่างกระดูกเข้าใจว่ากระดูกนั้นจะมีหนัง เนื้อ เอ็น และพังผืดติดอยู่ เข้าใจว่าจะกำจัดความหิวกระหาย

ของตนได้ สุนัขนั้นจึงไปเลีย ไปเล็มร่างกระดูก **ยิ่งเลียเล็มเท่าไรก็ไม่กำจัดความหิวไม่อิ่มได้** ยิ่งเลียยิ่งเล็มก็ยิ่งอ่อน ยิ่งหิว แม้ฉันใด บุคคลผู้บริโภคกาม ผู้ติดอยู่ในรสของกามก็ฉันนั้น ไม่มีความอิ่มความพอเลย มีแต่ความอ่อน ความหิว ความปรารถนาดิ้นรนอยู่ตลอดกาลและเวลา กามนี้เปรียบเหมือนคมแฝกคบคาอันคนจุดไฟไว้เหนือลม มีแต่ลวกลน เผาผลาญขันธสันดาน ให้หม่นไหม้หมองมัวอยู่เนือง ๆ มิรู้แล้ว กามนี้เปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิงอันยิ่งใหญ่ ร้อยกรองสัตว์ทั้งหลายให้ดิ้นรนอยู่ในกองทุกข์ยิ่งนัก คือให้เดือดร้อนดิ้นรนอยู่ในกองทุกข์ **ยิ่งนัก กามทั้งหลายเหล่านี้ คือ โลภ โกรธ หลง มานะทิฏฐิทั้งหลายเหล่านี้เปรียบเหมือนด้วยความฝันแปรปรวน** ไปเป็นอื่นไม่จีรังยั่งยืนไม่เที่ยงแท้แน่นอน ไม่คงทนถาวรไม่ชัด ไม่จริง ธรรมดาความฝัน ทุก ๆ คนก็ต้องฝัน เพราะนอน แต่จะหาเอาความจริงกับฝันนั้นไม่ได้ กามนี้เปรียบเหมือนด้วยของยืมผู้อื่นเขามา มีการกำหนดปริมาณเท่านั้นเท่านี้ กามนี้มีแต่จะกระทำให้เกิดการพิบัติต่าง ๆ เป็นต้น ว่าหักและทำลายเสียซึ่งอวัยวะน้อยใหญ่ทั้งปวง เปรียบเหมือนผลแห่งพฤกษชาติอันบังเกิดขึ้นแล้วและเป็นเหตุให้บุคคลทั้งหลายหักกิ่งก้านรานใบแห่งพฤกษชาตินั้น ๆ ให้ฉิบหายไป กามนี้เปรียบเหมือนด้วยคมดาบอันกริบด้วยอรรถว่าสับแลแล่เถือหนัง เนื้อ เอ็น กระดูก **ของสัตว์ทั้งหลายให้เจ็บปวดอยู่ตลอดเวลา ให้แกให้เจ็บให้ตาย กามทั้งหลายนี้เปรียบเหมือนหลาวใหญ่ และ หอก** ใหญ่ ด้วยอรรถว่าทุบแทงร้อยกรองสัตว์ทั้งหลายให้ดิ้นรนอยู่ในกองทุกข์ยิ่งนัก แสนยาก แสนลำบาก แสนเวทนา กามทั้งหลายนี้เปรียบเหมือนศีรษะแห่งอสรพิษ คือ มีศีรษะงูเห่าเป็นต้น เป็นสิ่งที่น่าครั่นน่าคร้าม น่าเกรงน่ากลัว **น่าตระหนกตกประหม่า เป็นกำลัง อันสัตว์ทั้งหลายที่พากันตกทุกข์ได้ยาก ตกในอบายมุขทั้ง 4 คือ นรก เปรต** อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน ก็เพราะเหตุแห่งกามเป็นต้นเหตุ เป็นตัวปัจจัย และสัตว์ทั้งหลายเกิดมาที่จะเกิดการทะเลาะ เบาะแว้ง ฆ่ารันฟันแทงกันก็เพราะเหตุแห่งกาม แม้ฆ่าตนเองไม่ได้เบียดเบียนผู้อื่น หากฆ่าผู้อื่นไม่ได้เบียดเบียนผู้อื่นไม่ได้ ก็ทำลายตน เบียดเบียนตน วุ่นวาย คลุกคลีตีโมง ทำความเดือดร้อนให้แก่ตนและบุคคลผู้อื่นก็เพราะเหตุแห่งกาม อันสัตว์ทั้งหลายที่ตกอยู่ในนรก ยัดเยียดเสียดสีอยู่ในนรก เหมือนเมล็ดข้าวสารเมล็ดถั่ว เมล็ดงาอยู่ในไถ้ ในกระสอบ ซึ่งมองไม่เห็นกันว่าใครเป็นทุกข์ เดือดร้อนอย่างไร ก็เพราะเหตุแห่งกาม คืออกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านี้ ความโลภ ความโกรธ ความหลง มานะ ทิฏฐิเหล่านี้ อันความทุกข์ความเดือดร้อนที่จะมีอยู่ ณ ภายในใจแต่ละคนละคนนั้น คือคนนั้น มีความทุกข์อย่างไรในใจ มีความทุกข์เผาผลาญจิตใจอย่างไร ก็มองกันไม่เห็น อย่าว่าแต่คนอื่นเลย แม้เราเกิดความทุกข์ความเดือดร้อนเผาอยู่ที่ใจของเราเต็มอัตราไม่มีกาลไม่มีเวลา คนอื่นก็ไม่รู้ว่าเราเป็นทุกข์เป็นความเดือดร้อนอย่างไร ที่ในใจของเรา แม้เราก็ไม่รู้ใจของคนอื่น สัตว์ทั้งหลายที่ได้รับสุข รับทุกข์อยู่ ณ ภายในใจ **ไม่มีรู้กันเห็นกัน** มันมืดอยู่อย่างนี้ ปิดไว้อย่างนี้ เพราะทุกข์ท่านหมายเอาถึงอารมณ์ ที่ไม่มีคือความเดือดร้อน เศร้าหมองข้องใจ สุขท่านหมายเอาสวรรค์ คือความดีใจ และมองหากันไม่เห็นนั่นเอง จึงว่าสัตว์ที่ตกอยู่ในนรก ยัดเยียดเสียดสีกันอยู่ ก็มองหากันไม่เห็น เพราะโทษแห่งกามเป็นเครื่องปกปิดกักกั้นให้มืดไม่รู้โทษ ไม่รู้ภัย กามนี้มีภัยมีเวร มีอันตรายมาก กามนี้มีความคับแค้นวุ่นวายมาก กามนี้เป็นของต่ำช้าเลวทราม เป็นเหตุให้นำไปสู่อบายภูมิเบื้องต่ำ คือนรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน

กามนี้เป็นของปุถุชน คนที่มีกิเลสหนา ปัญญาหยาบ กามนี้ไม่ใช่สิ่งที่ผิด จากข้าศึก คือกิเลส ไม่ใช่สมบัติของพระอริยเจ้า กามนี้ไม่มีประโยชน์ ไม่สำเร็จประโยชน์ นี้ ไม่ทำให้เกิดประโยชน์ตน และประโยชน์บุคคลอื่น กามนี้มีแต่จะเป็นเหตุให้เกิดโทษ ทุกข์ภัย อันตรายทั้งหลาย ทั้งปวง ทั้งแก่ตนและแก่บุคคลอื่นนี้ มาถึงระยะตอนนี้คงเห็นโทษของกาม สติปัญญา หยั่งลงที่ใจเห็นโทษของกาม พิจารณาโทษของกามอยู่บ่อย ๆ

จึงว่าท่านมีธรรมทั้งสองเป็นเครื่องป้องกันซึ่งเป็นธรรมที่มีอุปการะมาก คือสติปัญญา ฉะนั้นพระอริยเจ้าทั้งหลาย **จึงกล่าวสรรเสริญว่าเป็นผู้มีอุเบกขา คือเป็นผู้อุเบกขามีสติอยู่เป็นสุข เป็นสุขเป็นวิหารธรรมขึ้น และสุขทุกข์ก็** ละเสียได้ คือ โสมนัส ความยินดี โทมนัส ความยินร้ายในเรื่องของโลกธรรม คือความรัก ความชัง ซึ่งเป็นธรรมของโลก ท่านก็ละได้ ความยินดี ความยินร้าย ไม่มีอยู่ในจิตใจของท่าน ต่อแต่นั้นก็ย่อมเข้าถึงความคิดเป็นสิริ ตามลำดับ ๆ สุขไม่มี ทุกข์ไม่มี มีแต่สติ เป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์เพราะอุเบกขาและก็ว่าอันเก่าต่อไปอีก เพราะว่าถ้ายังมีสุขมีทุกข์อยู่ ก็ยังเป็นธรรมของโลกตั้งอยู่ในโลก อยู่ โลกนี้มีแต่สุขกับทุกข์เท่านั้น สัตว์ทั้งหลายก็เมากันอยู่ในความสุขความทุกข์ของโลกนี้เท่านั้น ส่วนท่านผู้ที่มีสติปัญญาหยั่งลงที่ใจ พิจารณาแล้วชำระใจของตนให้ขาวสะอาดหมดจดแล้วด้วย ความมีสติปัญญาอย่างนี้ ตั้งไว้อย่างนี้ สติเพชร ปัญญาเพชร จึงว่าฌานสุดท้ายคือ จตุตถฌานที่ 4 นี้ สุขไม่มี ทุกข์ไม่มี มีแต่สติเป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์ เพราะอุเบกขา คือมีแต่เพชรธรรมชาติอันบริสุทธิ์เพราะอุเบกขานั่นเอง

นี้คือ สัมมาสมาธิเพชร ในอริยมรรคปฏิปทาอันประกอบไปด้วยองค์ **8 ประการดังนี้** แล

พึงเข้าใจเรื่องการนั่งสมาธิภายนอกและภายใน การนั่งสมาธิ ท่านหมายเอาถึงการนั่งสมาธิภายในให้เป็นสมาธิเพชร อันประกอบไปด้วยสติปัญญานั้นนั่นเอง คือให้เอาสติเป็นขาซ้าย **มือซ้ายทับไว้ที่ใจ** ให้เอาปัญญาเป็นขาขวา **มือขวาทับไว้ที่ใจ** หยั่งลงที่ใจนี้ การนั่งสมาธิภายในเป็นสมาธิเพชรพึงเข้าใจ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นพระบรมครูของมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ก่อนที่พระองค์จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านก็นั่งสมาธิเพชร ถือเอาสติปัญญานี้เอง ขัดไว้ที่ใจ ตั้งไว้ที่ใจ หยั่งลงที่ใจ ดังประวัติของท่านท่านมีสติปัญญาหยั่งลงที่ใจมากำหนดลมหายใจเข้าออก มิให้พลั้งเผลอด้วยความมีสติ ได้ตั้งอิทธิบาททั้ง 4 ไว้เป็นประธานของสำคัญ

นี่แหละสมาธิ สัมมาสมาธิประเภทนี้ ในอริยมรรคนี้ เมื่อหากปัญญาได้ชำระกิเลสมาเป็นลำดับ ๆ ย่อมเป็นสัมมาสมาธิอยู่ตลอดกาลเวลา ไม่อ้างกาลอ้างเวลา เป็นอกาลิโก ไม่มีความเสื่อม มีแต่ความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า สรรเสริญยิ่งนัก อริยะนักปราชญ์ ทั้งหลายย่อมกล่าวสรรเสริญว่าสมาธิประเภทใด ให้ผลมาโดยลำดับ ๆ สมาธิอื่นจะเสมอด้วยสมาธิประเภทนั้นย่อมไม่มี ท่านจึงยกสมาธิประเภทนี้ให้ว่า *อิทมฺ ปิ ธมฺเม รตนํ ปณีตํ* นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระธรรม จึงสมกับที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแก่ **วักกลิภิกษุ** ว่า *ดูก่อนวักกลิ ภิกษุผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเราตถาคต ผู้ใดเห็นเราตถาคต ผู้นั้นเห็นธรรม* ส่วนสมาธิเพชรคือรัตนสมาธิอันนี้เป็นสมาธิเพชร ผู้ใดเห็นสมาธิเพชรก็เห็นพระพุทธเจ้า ผู้ใดเห็นพระพุทธเจ้าผู้นั้นก็คือเห็นธรรม สมาธิเพชรนี้นี่เอง โดยไม่ต้องมีความสงสัย ฉะนั้นสมาธิเพชรนี้จึงเป็น อกาลิโกไม่นิยมอิริยบถ ยืน เดิน นั่ง นอน แต่ประการใด ส่วนสมาธิประเภทอื่น ยังมีการเข้าการออกสมาธิ สมาธิประเภท **นั้นเป็นสมาธิวอก เป็นสมาธิกระรอกกระแต เป็นสมาธิที่เสื่อมได้ ไม่ควรไว้ใจ ยังมีสังโยชน์คลุมเครืออยู่** ไม่นับเข้าในสมาธิเพชร ไม่นับเข้าในสมาธิในอริยมรรคปฏิปทานี้เลย

การแสดงเรื่องสัมมาสมาธิเพชรในอริยมรรคปฏิปทาก็เห็นว่า พอสมควรแก่ท่านผู้ฟังแล้ว ให้ท่านผู้ฟังทั้งหลายพึงนำไปพินิจพิจารณาเอาเองเถิดว่า สมาธิมีกี่ประเภท **มี 2 ประเภท** คือ โลกิยสมาธิ อย่างหนึ่ง และ *โลกุตตรสมาธิ อีกอย่างหนึ่ง โลกิยสมาธิ สมาธิควบคุมไปด้วยกิเลสเป็นตุหังคสมาธิ เป็นแต่เพียงข่มกิเลสไว้ชั่วคราว เมื่อสมาธิเสื่อม กิเลสก็ฟูขึ้นเหมือนเดิม โลกุตตรสมาธิคือสมาธิที่ว่าประหารกิเลสด้วยสติปัญญา โลกุตตรสมาธิก็จำต้องดำเนินตามอริยมรรคปฏิปทา ดังที่แสดงมา จึงจะเข้าถึงโลกุตตรสมาธิ จึงจะเห็นเพชรในดิน ดังได้วิสัชชนามา* ก็ขอยุติเพียงนี้แล

ปฏิปทาวันตรัสรู้

วันนี้จะแสดงพระประวัติของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา เป็นบางตอน จะขอย้อนแสดงตอนเมื่อวันพระพุทธเจ้าตรัสรู้นั้น คือในวันเพ็ญเดือน 6 ตอนเช้าพระองค์ได้รับข้าวมธุปายาสของนางสุชาดา พระองค์เสวยเสร็จแล้ว ตอนกลางวันได้เสด็จข้ามฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา มุ่งพระพักตร์คือหน้าเข้าสู่ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งอยู่ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เมื่อถึงต้นพระศรีมหาโพธิ์แล้ว เวลากลางวันพระองค์ก็ปรารภความพาก ความเพียร ตามสมณวิสัย วิเวก สงัด อยู่พระองค์เดียว มีการเดินจงกรมบ้าง นั่งภาวนาบ้าง ในอิริยาบถทั้งสี่ ตามสมควรแก่สมณวิสัย พอเวลาใกล้ค่ำมีโสตถิยะพราหมณ์สองคนพี่น้องได้เกี่ยวหญ้าคาเดินผ่านมาที่นั้น เห็นพระองค์แล้วเกิดความเชื่อความเลื่อมใส จึงน้อมเอาหญ้าคานั้นเข้าไปถวายพระองค์ พระองค์รับหญ้าคาของโสตถิยะพราหมณ์แล้วก็ม้วนเป็นบัลลังก์สำหรับรองประทับที่นั่ง ครั้นเวลาพลบค่ำพระองค์เสด็จเข้าสู่ต้นพระศรีมหาโพธิ์ แล้วก็ประทับนั่งที่บัลลังก์หญ้าคาผินพระพักตร์คือหน้าสู่บูรพาทิศคือทิศตะวันออก ผินพระปฤษฎางค์คือหลังเข้าสู่ต้นพระศรีมหาโพธิ์ นั่งขัดบัลลังก์สมาธิ คือเอาขาขวาทับขาซ้าย มือขวาทับมือซ้าย ตั้งกายให้ตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้าคือใจ ในขณะนั้นพระองค์ได้อธิษฐานจิต น้อมลงไปว่า การนั่งครั้งนี้ของเรา เป็นการนั่งครั้งสุดท้ายแห่งชีวิตปัจจุบัน ถ้าหากเราไม่ได้ตรัสรู้เป็นพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ คือเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ในครั้งนี้แม้หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก จะหลุดลุ่ยเปื่อยผุพังไปจากกันก็ตามที เลือดจะเหือดแห้งไปก็ตามเถิด หากถ้าเราไม่ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในการนั่งครั้งนี้แล้ว จะไม่ลุกจากที่นั่งนี้เลยเป็นเด็ดขาด แพ้แล้วตายเสียดีกว่า เป็นอยู่ไม่ดีเลย ดังนี้

พระองค์ได้ตั้งพระหฤทัยหนักแน่น เหมือนแผ่นดิน ไม่หวั่นไหวต่อทุกขเวทนา หรือต่อมรณภัย คือความตาย ตั้งจิตให้กล้าหาญ แล้วพระองค์ได้ย้อนระลึกถึงเรื่องอดีต ที่ครั้งเมื่อพระองค์ยังทรงพระเยาว์ คือยังเป็นเด็กอยู่ สมัยนั้น พระบิดาและพระญาติทั้งหลาย พาพระองค์ไปแรกนาขวัญคือแรกนาใหม่ เล่นนักขัตฤกษ์ ณ ที่ทุ่งนา แล้ววางพระองค์ไว้ผู้เดียวที่ร่มหว้าสีชมพู พระบิดาและพระญาติทั้งหลายได้พากันไปเล่นนักขัตฤกษ์ที่ทุ่งนาอย่างสนุกสนาน จนลืมพระองค์ ลืมเวลา ปล่อยให้พระองค์อยู่ผู้เดียวที่ร่มหว้าสีชมพู ในขณะนั้นพระองค์ได้นั่งขัดบัลลังก์สมาธิ ตั้งกายให้ตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้าคือใจ แล้วพระองค์มีสติมากำหนดลมหายใจเข้าออก คือมีสติให้รู้ จิตของท่านอยู่กับลมหายใจเข้าออกทุกประโยค

ข้อนี้ขอเปรียบเทียบเพื่อให้เข้าใจง่าย จิตมนุษย์เปรียบเหมือนกับสัตว์ คือ ลิง สติเปรียบเหมือนกับเชือก

ลมเปรียบเหมือนหลักหรือตอไม้ อันลิงเป็นสัตว์ที่คะนอง ไม่อยู่สงบได้ ต้องการอยากจะให้ลิงอยู่กับที่หรืออยู่สงบ ต้องเอาเชือกผู้คอลิง แล้วผูกใส่หลักใส่ตอไว้ แม้ลิงนั้นจะดิ้นรนกระเสือกกระสนไปสักเท่าไร ๆ ถ้าเชือกไม่ขาด หลักไม่ถอน ลิงนั้นก็ไปไม่ได้ อันนี้แหละ ฉันใด ลมหายใจเข้าออกเปรียบเหมือนหลักที่ปักไว้ สติเหมือนเชือกผูกอยู่ จิตที่ซุกซนคะนองก็ไปไหนไม่ได้เหมือนลิงที่ถูกเชือกผูกอยู่กับหลัก ฉันนั้น

พระองค์เอาสติควบคุมจิต มิให้จิตฟุ้งซ่านเตร็ดเตร่ไปจากลมหายใจ เอาสติควบคุมจิต ประคับประคองจิตให้อยู่กับลมหายใจ ลมหายใจเข้าออก.....ยาว....สั้น....หยาบ....ละเอียด ก็มีสติรู้ จิตอยู่กับลมหายใจทุกประโยค ในสมัยนั้นจิตของท่านก็ค่อยสงบไปตามลำดับ....ลำดับ เพราะสติมีกำลังกว่าจิต ควบคุมจิต ประคับประคองจิตอยู่ มิได้พลั้งเผลอ ผลที่สุดจิตของท่านก็ลงถึง อัปปนาจิต หรือ อัปปนาสมาธิ หรือฐีติจิต คือจิตที่ตั้งเดิม ลงไปพักอยู่เฉพาะจิตล้วน ๆ ไม่มีอารมณ์อะไรเจือปน แม้ทุกขเวทนา ความเจ็บปวดรวดร้าวไม่มีเข้าไปเสียดแทงในจิต ประเภทนั้น เพราะจิตประเภทนั้นเป็นจิตที่ละเอียด สุขุมมาก....เลยเวทนาไปแล้ว ละเอียดกว่าเวทนา ละเอียดกว่าอารมณ์ทั้งหมด พระองค์เสวยความสุขในฐีติจิตขณะนั้น อย่างสบาย ๆ เลย ไม่มีเวทนาความเจ็บปวด เสียดแทงเข้าไปรบกวนจิตประเภทนั้น

ในเมื่อพระองค์ระลึกถึงเรื่องอดีตที่พระองค์ยังทรงพระเยาว์อยู่ ได้เข้าฌานหรือเข้าสมาธิในสมัยนั้น พระองค์ระลึกได้ว่า เป็นสิ่งที่สบายยิ่งนัก แล้วพระองค์จึงมาพิจารณาเรื่องนั้น ว่า วิธีนั้นชะรอยจะเป็นทางตรัสรู้กระมัง ดังนี้ แล้วพระองค์จึงเอาวิธีนั้นมาประพฤติปฏิบัติทดสอบดูในคืนวันนั้น โดยได้อธิษฐานจิตให้มั่น

พระองค์ได้ตั้งอิทธิบาททั้งสี่ไว้เป็นประธานของสังขารทั้งหลาย คือเป็นใหญ่กว่าสังขารทั้งหลาย ไม่มีจิตหวั่นไหวต่อสังขารธรรม คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ตั้งอิทธิบาททั้งสี่ไว้เป็นประธานของสังขารทั้งหลาย คือ*ฉันทิทธิบาท* มีความพอใจด้วยความมีสติปัญญา รู้จิตของท่านอยู่กับลมหายใจทุกประโยค แม้ลมจะออกยาว เข้ายาว ออกสั้น เข้าสั้น อย่างไหน ๆ ก็ตาม พระองค์ไม่ได้บังคับลม เป็นแต่มีสติปัญญารู้จิตของท่านอยู่กับลมหายใจทุกประโยคเท่านั้น *วิริยิทธิบาท* มีความเพียร ด้วยความมีสติ รู้จิตของท่านอยู่กับลมหายใจทุกประโยค *จิตติทธิบาท* เอาใจฝักใฝ่ด้วยความมีสติปัญญา ให้รู้ใจของท่านอยู่กับลมหายใจทุกประโยค *วิมังสิทธิบาท* **มีสติปัญญารู้จิตของท่านอยู่กับลมหายใจทุกประโยค ดังนี้**

**เมื่อสติมีกำลังกว่าจิต ควบคุมจิตได้แล้ว ควบคุมจิตให้อยู่ จิตนั้น....เมื่อมีสติควบคุมอยู่ มีกำลังมากกว่า ไม่สามารถที่จะเล็ดลอดไปจากสติได้ ต่อแต่นั้นจิตของท่านก็ค่อยสงบไปตามลำดับ....ลำดับ ความสุขก็ปรากฏขึ้นตามลำดับ....ลำดับ แห่งความสงบของจิต ลมก็ละเอียดเข้าไปตามลำดับ....ลำดับ แห่งความสงบของจิต ผลที่สุดจิตของท่านก็รวมใหญ่ ลงถึงฐีติจิต หรืออัปปนาจิต หรือ อัปปนาสมาธิเข้าไปรวมอยู่เฉพาะจิตล้วน ๆ ไม่มีนิมิตอารมณ์อะไรเจือปน เวทนา ความเจ็บปวดรวดร้าวไม่มีเข้าไปเสียดแทงในจิตประเภทนั้น เพราะจิตประเภทนั้นเป็นจิตที่ละเอียดสุขุมมาก เลยเวทนาไปแล้ว ไม่มีเวทนาเข้าไปรบกวนจิตประเภทนั้น แม้แต่ภายในอารมณ์ของจิตก็ไม่มี จิตเข้าไปรวมเลื่อมประภัสสรอยู่อย่างนั้น ตอนนี้พระองค์ก็มีสติทุกระยะไม่ขาดสติปัญญา รอบรู้อยู่ ว่า จิตของเรามารวมมาพักอยู่อย่างนี้ และพระองค์ก็พิจารณาตรวจตราดูในจิตประเภทนี้ ว่า *จิตของเราที่มารวมอยู่นี้ เป็นแต่มาพักอยู่ ไม่ใช่ทางตรัสรู้ ไม่ใช่ทางพ้นทุกข์* พระองค์ทำความรอบรู้ในจิตที่รวมอยู่ ไม่รบกวนจิต ไม่ถอนจิต เป็นแต่มีสติรอบรู้อยู่เท่านั้น เมื่อจิตของท่านรวมพอประมาณ จิตของท่านก็พลิกขณะจากการรวม พลิกขณะขึ้นมาบ้างนิดหน่อย จะว่ามาอยู่ในขั้น*อุปจารสมาธิ*ก็ว่า เมื่อจิตของท่านพลิกจากการรวมขึ้นมา....แม้จะนิดหน่อยเท่านั้นก็ตาม....แต่สติปัญญาของท่านบริบูรณ์ ไม่บกพร่อง รอบรู้อยู่กับจิต กำกับอยู่กับจิต ควบคุมอยู่กับจิต

ตอนนี้เมื่อจิตของท่านถอนขึ้นมาจากฐีติจิตบ้างเล็กน้อยแล้ว ท่านก็ได้ญาณที่หนึ่ง เรียกว่า **ปุพเพนิวาสานุสติญาณ** คือ รู้จักการระลึกถึงชาติหนหลังได้ ตั้งแต่หนึ่งชาติจนถึงเอนกชาติ หาประมาณมิได้ ในการท่องเที่ยวเกิดแก่เจ็บตายของพระองค์และสัตว์อื่นไม่มีประมาณ นี้เป็นตอนปฐมยาม ยามต้น ยามแรก ความรู้ ระลึกชาติหนหลังได้นี้หาประมาณมิได้ในชาติของพระองค์และสัตว์อื่น ที่ท่องเที่ยวเกิดแก่เจ็บตายในกำเนิด 4 ในคติ 5 ในภพทั้ง 3 คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ ในวิญญาณฐีติ 7 ในสัตตาวาส 9 ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไป แม้จะเกิดในนรก เป็นเปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน และมนุษย์ พวกเทพเจ้า เหล่าอทิสสมานกายก็ตาม พระองค์ก็รู้ ในญาณชนิดนี้ เรื่องอดีตชาติหนหลังที่ท่องเที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่มีที่สิ้นสุด หาประมาณมิได้ นี้แสดงว่าพระองค์รู้หมด ทั้งนรกและสวรรค์ที่พระองค์ท่องเที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย ได้ผ่านมา และพระองค์ก็ตรวจตราดูญาณประเภทนี้ ที่ระลึกชาติหนหลังได้นี้ ว่าไม่ใช่ความรู้หรือญาณความรู้เป็นเหตุให้ตรัสรู้เพื่อความพ้นทุกข์ไปได้ เป็นแต่รู้ตามอาการของสังขารที่เที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย ในเรื่องอดีตเท่านั้น หาต้นหาปลายมิได้ ญาณความรู้ประเภทนี้ไม่ใช่ความรู้เพื่อเป็นเหตุให้ตรัสรู้พ้นไปจากทุกข์ได้

เมื่อพระองค์ได้ญาณระลึกชาติหนหลังได้ของพระองค์และสัตว์อื่น ที่ท่องเที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไปไม่มีที่สิ้นสุด เรื่องอดีตชาติหนหลัง เป็นเหตุให้พระองค์ได้เกิดความสลดรันทด ทอดถอนใจใหญ่ เกิดความสังเวชใจ จนเป็นเหตุให้น้ำพระเนตรคือน้ำตาของท่านไหลออกทีเดียว เพราะเกิดความสลดสังเวช สงสารชาติของตน และของสัตว์อื่นที่ท่องเที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไป ในเรื่องอดีตชาติหลัง ๆ ไม่มีที่สิ้นสุด และเกิดความกลัวสยดสยองขนพองสยองเกล้าในการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ในเรื่องอดีตเท่ากับว่าพระองค์ได้เห็นขุมนรกที่พระองค์ได้ตกหมกไหม้มาแล้ว ผ่านมาแล้ว เกิดความเกรง ความกลัว เกิดความเบื่อหน่ายในชาติ คือความเกิด ในกำเนิด 4 ในคติ 5 ในภพทั้ง 3 ในวิญญาณฐีติ 7 ในสัตตาวาส 9 ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไป ในเรื่องอดีตหนหลังชาติหลังพิจารณาไปก็ไม่มีที่สิ้นสุด แล้วพระองค์ก็ตรวจตราดูว่าความรู้คือญาณประเภทนี้ก็ไม่ใช่ทางตรัสรู้ให้พ้นทุกข์ได้ ต่อจากนั้นพระองค์จึงน้อมเข้ามา *โอปนยิโก* น้อมเข้ามา พิจารณาสาวหาเหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลาย ว่าสัตว์ทั้งหลายที่ท่องเที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย ในเรื่องอดีตก็ดี อนาคตและปัจจุบันนี้ก็ดี ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไปนั้น ต้องมีเหตุมีปัจจัย ถ้าไม่มีเหตุไม่มีปัจจัยสัตว์ทั้งหลายจะท่องเที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไปนั้น ย่อมเป็นไปไม่ได้ พระองค์ค้นหาตัวเหตุ ตัวปัจจัย ที่ให้สัตว์ทั้งหลายท่องเที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย เมื่อพระองค์พิจารณาค้นคว้าดูก็รู้ ตัวเหตุตัวปัจจัยนี้คือกัมมวัฏฏ กิเลสวัฏฏ ได้แก่ตัวสมุทัย คือตัณหาความอยากนี้นี่เอง เป็นตัวเหตุตัวปัจจัยให้สัตว์ทั้งหลายท่องเที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่มีที่สิ้นสุด แท้จริงสัตว์ทั้งหลายที่ท่องเที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย ในกำเนิด 4 ในคติ 5 ในภพทั้ง 3 ในวิญญาณฐีติ 7 ในสัตตาวาส 9 ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไปนั้น ก็ได้แก่ขันธ์ 5 คือ รูปนามนี้นี่เอง ท่องเที่ยว เกิดแล้วเกิดเล่า แม้จะไปตกนรกเป็นเปรตเป็นผีเป็นอสุรกาย เป็นมนุษย์ เป็นพวกเทวบุตร เทวดา เป็นพระอินทร์ พระพรหม เป็นพระอิศวร พระนารายณ์ ท้าวมหาพรหมก็ดี ก็รูปนามนี้เอง มิใช่อื่น คือรูปนามขันธ์ 5 นี้เองเป็นสัตว์ทั้งหลาย แต่รูปนามคือขันธ์ 5 นี้ที่จะท่องเที่ยวเกิดแล้วเกิดเล่าในคติในภพในกำเนิดต่าง ๆ นั้น ก็เพราะอาศัยตัวเหตุตัวปัจจัยคือกัมมวัฏฏ กิเลสวัฏฏ ได้แก่ตัวสมุทัยคือตัณหานี้ ตัวสมุทัยคือตัณหาความอยากนี้นี่แหละ เป็นตัวเหตุให้เกิดภพอีก ท่านจึงชี้หน้าตาตัวตัณหา และจี้ตัวตัณหาว่า *ยายงฺตณฺหา* ตัณหาคือความอยากนี้ใด *โปโนพฺภวิกา* เป็นเหตุให้เกิดภพอีก คือให้เกิดในกำเนิด 4 ในคติ 5 ในภพทั้ง 3 ในวิญญาณฐีติ 7 ในสัตตาวาส 9 เพราะเหตุแห่งตัณหาคือความอยากนี้ *นนฺทิ* คือความยินดี *ราค* คือความกำหนัด *ตตฺตรตตฺตรา ภินนฺทินี* คือความเพลิดเพลิน ลุ่มหลงฟุ้งเฟ้อ เห่อเหิม ตามความรักตามความกำหนัด ตามความยินดีที่มีอยู่ กล่าวคือ ความอยากในกามารมณ์ ความรัก

ความใคร่ ความพอใจ ในกามารมณ์ที่มากระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกายและทางใจ ความทะเยอทะยาน อยากเป็นโน่นเป็นนี่ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป สุดแท้แต่ตนมีความอยากอย่างไหน ก็มีความทะเยอทะยาน ไปตามความอยากของตนที่มีอยู่ *วิภวตณหา* คือความไม่อยากมี ไม่อยากเป็นในสิ่งที่ตนไม่ชอบไม่พอใจ เช่น มีลาภไม่อยากให้เสื่อมลาภ มียศไม่อยากให้เสื่อมยศ มีสรรเสริญไม่อยากให้มีนินทา มีสุขไม่อยากให้มีทุกข์ มีความเกิดมาแล้วไม่อยากให้มีแก่ มีเจ็บ มีตาย เหล่านี้เป็นต้น

ตัณหาคือความอยากนี้แล เป็นตัวเหตุตัวปัจจัยให้สัตว์ทั้งหลายท่องเที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไปไม่มีที่สิ้นสุด *ความไม่รู้*ตัวนี้ คือ*ความไม่รู้*ตัวเหตุตัวปัจจัยนี้ท่านก็เรียกว่า *อวิชชา* เป็นผู้หลง เมื่อเป็นผู้หลงไม่รู้ตัวเหตุตัวปัจจัย มันจึงเป็น*ปัจจยาการ* เป็นอาการที่สืบเนื่องแห่งวัฏฏะ เป็นอาการสืบเนื่องแห่งทุกข์ทั้งหลาย เป็นอาการที่ประมวลมาซึ่งทุกข์ทั้งหลาย เป็นอาการที่ประมวลมาสืบเนื่องให้เทียว เกิด แก่ เจ็บ ตาย ในกำเนิด 4 คติ 5 ในภพทั้ง 3 ในวิญญาณฐิติ 7 ในสัตตาวาส 9 ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไปไม่มีที่สิ้นสุด นี้พระองค์รู้ด้วยพระปรีชาปัญญาอันละเอียดอย่างนี้ในปฐมยาม

สรุปในปฐมยามนั้นพระองค์รู้*อริยสัจจ4* คือ *รู้ทุกข์ รู้เหตุให้เกิดทุกข์ รู้ธรรมเป็นที่ดับทุกข์ รู้ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์* และพิจารณาเหตุปัจจัยอันเป็นตัวเหตุเป็นธรรมเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ก็ไม่มีที่สิ้นสุด เป็นของที่น่าพิลึกพึงกลัวยิ่งนัก นี้ในปฐมยาม

ย่างเข้าสู่มัชฌิมยาม คือ ยามกลาง พระองค์ก็มีสติควบคุมจิต น้อมเข้ามาพิจารณาลมหายใจเหมือนเดิมไม่ทิ้งหลักเดิม ได้ตั้งอิทธิบาททั้ง 4 ไว้เป็นประธานของสังขารทั้งหลาย คือ *ฉันทิทธิบาท* มีความพอใจด้วยความมีสติปัญญา รู้ใจของท่านอยู่กับลมหายใจทุกประโยค *วิริยิทธิบาท* มีความเพียร ด้วยความมีสติปัญญารู้ใจของท่านอยู่กับลมหายใจทุกประโยค *จิตติทธิบาท* เอาใจฝักใฝ่ด้วยความมีสติปัญญา รู้จิตของท่านอยู่กับลมหายใจทุกประโยค *วิมังสิทธิบาท* มีสติปัญญาหมั่นค้นคว้าพินิจพิจารณาให้รู้ทุกข์ รู้เหตุให้เกิดทุกข์ รู้ธรรมเป็นที่ดับทุกข์ รู้ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์อยู่กับลมหายใจทุกประโยค เมื่อสติทันจิต ควบคุมจิตให้อยู่ มีกำลังกว่าจิต จิตของท่านก็ค่อยสงบไปตามลำดับ....ลำดับ ความสุขก็ปรากฏขึ้นตามลำดับ....ลำดับ แห่งความสงบ ผลที่สุดจิตของท่านก็ลงถึงฐีติจิตเหมือนเดิม ที่เคยรวมรู้รวมมา เข้าไปพักอยู่เฉพาะจิตล้วน ๆ ไม่มีอารมณ์อะไรเจือปนและไม่มีเวทนาความเจ็บปวดเสียดแทงเข้าไปรบกวนจิตประเภทนั้น เพราะจิตประเภทนั้น เป็นจิตที่ว่าละเอียด สุขุม วางธาตุวางขันธ์ได้ ความสุขในฐีติจิตนั้นประมาณไม่ได้ เป็นความสุขที่หาประมาณไม่ได้ เป็นความสุขที่ว่าละเอียดยิ่งนัก *ผู้เข้าถึงฐีติจิตแล้ว จึงจะรู้รสความสุขแห่งฐีติจิตนั้นว่าเป็นอย่างไร แต่ผู้ไม่เข้าถึงแล้วหารู้ได้ไม่* เมื่อจิตของท่านรวมลงถึงฐีติจิต จิตดั้งเดิมแล้ว ซึ่งเข้าไปพักอยู่เฉพาะจิตล้วน ๆ ท่านก็มีสติปัญญารอบรู้จิตของท่านอยู่ ว่าจิตของเรามารวมพักเอากำลังเท่านั้น ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ให้พ้นทุกข์ พระองค์ไม่รบกวนจิต เป็นแต่มีสติปัญญารอบรู้จิตที่รวมอยู่และไม่ถอนจิต ปล่อยให้จิตถอนเอง ตามที่เป็นมา

เมื่อจิตของท่านรวมพอประมาณแล้วต่อแต่นั้นในมัชฌิมยาม คือ ยามกลางนี้จิตของท่านก็พลิกขณะคือถอนจากการรวม แต่สติปัญญาของท่านบริบูรณ์ไม่บกพร่อง เมื่อจิตของท่านถอนจากการรวมขึ้นมาบ้างเล็กน้อย ตอนนี้พระองค์ได้ญาณที่สองเรียกว่า **จุตูปปาตญาณ** คือ รู้จักการจุติแปรผันของสัตว์อื่นได้ ไม่มีประมาณว่าสัตว์นี้ตายจากที่นี้ไปเกิดที่นั้น และไปเกิดเป็นอย่างนั้น มีสุขมีทุกข์อย่างนั้น จะไปตกนรกหรือเป็นเปรตเป็นอสุรกายเป็นสัตว์เดรัจฉาน หรือเป็นมนุษย์ เป็นพวกเทวบุตร เทวดา เป็นอินทร์ เป็นพรหม เป็นยมยักษ์ เป็นครุฑ เป็นนาค พระองค์ก็รู้ได้ มีฐานะอย่างนั้น ดีชั่วอย่างนั้น มีรูปพรรณสัณฐานอย่างนั้น อาการอย่างนั้น อายุอย่างนั้น นี่จุตูปปาตญาณ พระองค์รู้จักการจุติแปรผันของสัตว์ว่า สัตว์ทั้งหลายตายแล้วก็ต้องเกิดอีก และ

การจุติแปรผันตาย ๆ เกิด ๆ ของสัตว์ก็ไม่มีที่สิ้นสุด หาที่หยุดที่ยั้งไม่ได้ หาต้นหาปลายไม่ได้ และพระองค์ก็มาพิจารณาว่า อะไรเป็นตัวเหตุตัวปัจจัยให้สัตว์ทั้งหลาย เทียวจุติ แปรผัน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่แล้วไม่เล่า การที่สัตว์ทั้งหลายจะท่องเที่ยวเกิด แก่ เจ็บ ตาย ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไป ก็ต้องมีเหตุมีปัจจัยทีเดียว จะเกิดโดยลำพังหรือลอย ๆ โดยลำพังด้วยตนเองย่อมเป็นไม่ได้ ต้องมีเหตุมีปัจจัย ให้เกิด ให้แก่ ให้เจ็บ ให้ตาย คือ ให้ท่องเที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย ในเรื่องอนาคตข้างหน้าต่อไป ในกำเนิด 4 ในคติ 5 ในภพทั้ง 3 ในวิญญาณฐิติ 7 ในสัตตาวาส 9 ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไปไม่แล้วไม่รอด *ต้องมีเหตุมีปัจจัย* พระองค์ก็มาพิจารณาค้นหาตัวเหตุตัวปัจจัยอีกเหมือนเดิม รู้ตัวเหตุตัวปัจจัย

เช่นปฐมยาม พระองค์ได้ตั้งอิทธิบาททั้งสี่ไว้เป็นประธานของสังขาร คือ *ฉันทิทธิบาท* มีความพอใจด้วยความมีสติปัญญา กำหนดรู้ดูเหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลาย คือ ให้รู้เหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลายอยู่กับลมหายใจทุกประโยค *มีวิริยิทธิบาท* มีความเพียรด้วยความมีสติปัญญา กำหนดให้รู้ดูเหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลาย สาวหาเหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลาย ให้รู้เหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลาย อยู่กับลมหายใจทุกประโยค *จิตติทธิบาท* เอาใจฝักใฝ่ด้วยความมีสติปัญญา กำหนดให้รู้เหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลาย อยู่กับลมหายใจทุกประโยค *วิมังสิทธิบาท* หมั่นค้นคว้าพินิจพิจารณาด้วยความมีสติปัญญา ให้รู้เหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลายอยู่กับลมหายใจทุกประโยค หมั่นค้นคว้าพินิจพิจารณาด้วยความมีสติปัญญา ให้รู้ในสัจจธรรมทั้ง 4 คือ ให้รู้ว่านี่ทุกข์ คือความ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นทุกข์ เป็นต้น ให้รู้ว่านี่เหตุให้เกิดทุกข์ คือตัวเหตุตัวปัจจัย ได้แก่ตัวสมุทัย คือตัณหาซึ่งเป็นตัวเหตุตัวปัจจัย ให้เกิดทุกข์ร่ำไปไม่มีที่สิ้นสุด ค้นหาพินิจพิจารณาด้วยความมีสติปัญญาว่าอันนี้คือ ธรรมเป็นที่ดับทุกข์ ค้นคว้าพินิจพิจารณาให้รู้ ให้เห็นว่า นี้คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ดังนี้

ตกลงว่าในคืนวันนั้นตั้งแต่ปฐมยาม คือยามต้นจนตลอดถึงมัชฌิมยาม คือยามกลาง พระองค์ได้ค้นดูให้รู้ อริยสัจจสี่ คือ ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ธรรมเป็นที่ดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์ อย่างเต็มภูมิอย่างเต็มที่ และพระองค์พิจารณากำหนดรู้ว่า อันสัตว์ทั้งหลายที่ท่องเที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่รู้ ไม่แล้ว ไม่สิ้น ไม่สุด ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไปนั้น ก็เพราะเหตุและปัจจัยคือ ตัวกัมมวัฏฏ กิเลสวัฏฏ ได้แก่ตัวสมุทัย คือตัณหาความอยากนี้นี่เองเป็นตัวเหตุตัวปัจจัยเป็นตัว*กระแสพัด*สัตว์ทั้งหลายให้เที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย ตัวสมุทัยคือตัณหานี้เป็นกระแสของ *ภวังค์* คือ ภพ พัดสัตว์ทั้งหลายให้เกิดอยู่ใน กามภพ รูปภพ อรูปภพ ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไปไม่มีที่สิ้นสุด นี่ถ้าหากไม่ตัดเสียซึ่งกระแสของ*ภวังค์*คือ ภพ ถ้าไม่ทำ กระแสของ*ภวังค์*คือ ภพตัณหานี้ให้สิ้นไป ถ้าไม่ดับตัณหานี้โดยไม่ให้เหลือนั้นนั่นเทียว ถ้าไม่ละไม่วางไม่ปล่อย ไม่สละสลัดตัดขาดจากตัณหานี้แล้วเมื่อใด ทุกข์ ทั้งหลาย คือ ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ในกำเนิด 4 ในคติ 5 ในภพทั้ง 3 ในวิญญาณฐิติ 7 ในสัตตาวาส 9 ก็ไม่หยุดไม่ยั้ง เพราะเหตุแห่งกระแสตัวนี้ ซึ่งเป็นตัวเหตุตัวปัจจัยให้สัตว์ทั้งหลายท่องเที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย ได้แก่ตัณหา คือความอยากนี้เป็นกระแสพัดสัตว์ทั้งหลายให้เกิด แก่ เจ็บ ตาย อยู่ในโลก ไม่มีที่สิ้นสุด ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไป นี่พระองค์รู้ในยามกลาง ถ้าหากยังมีเหตุมีปัจจัยอยู่ตราบใด การที่ท่องเที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย ในกำเนิด 4 ในคติ 5 ในภพทั้ง 3 ในวิญญาณฐิติ 7 ในสัตตาวาส 9 ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไปของสัตว์ทั้งหลาย ก็ต้องมีอยู่ตราบนั้น ไม่มีที่สิ้นสุด เป็น*ปัจจยาการ* เป็นอาการสืบเนื่องแห่งภพแห่งชาติไม่มีที่สิ้นสุด หมุนกันอยู่อย่างนี้อยู่ในรอบเก่า *จึงเรียกว่าโลกกลม เป็นวัฏฏวน เป็นวัฏฏจักร หรือเป็นสังสารจักร* สังสารจักรก็คือตัวเหตุตัวปัจจัย ตัวสมุทัย คือตัณหานี่แล *ความไม่รู้*ตัวนี้ ว่าเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ท่านก็เรียกว่า*อวิชชา* เป็นผู้หลงจึงเป็นปัจจยาการเป็นอาการสืบเนื่องต่อ ๆ ไป ดังท่านแสดงว่า *อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ*

คือปฏิสนธิวิญญาณที่จะต้องถือเอากำเนิด 4 ในคติ 5 ในภพทั้ง 3 ในวิญญาณฐิติ 7 ในสัตตาวาส 9 นั้นเอง *วิญญาณเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดนามและรูป* คือ ขันธ์ 5 *นามรูปเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดอายตนะ* ภายในและภายนอก ภายในคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ภายนอกคือ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส คือสิ่งที่มาถูกต้อง *อายตนะเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ* คือสิ่งที่มาถูกต้อง *ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิด เวทนา* คือ ความเสวย ได้แก่ สุข ทุกข์ ไม่สุข ไม่ทุกข์ *เวทนาเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา* คือ ความอยาก ความดิ้นรน *ตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน* คือ ความยึดมั่นถือมั่น ว่านั่นเป็นเรา ว่าเราเป็นนั่น เป็นนี่ ว่านั้นเป็นตนของเรา *อุปาทานเป็นปัจจัยให้เกิดภพ* คือ ความหยั่งลงถือเอา คือ ถือเอาในคติต่าง ๆ ในกำเนิดต่าง ๆ ในภพต่าง ๆ นั้นนั่นเอง *ภพเป็นปัจจัยให้เกิดชาติ* คือ ความปรากฏขึ้นซึ่งรูปและนามคือ ขันธ์ 5 *ชาติเป็นปัจจัยให้เกิดชรา* ความแก่ *พยาธิ* ความเจ็บ *มรณะ* ความตาย *ความโศก ความเศร้า ความทุกข์กาย ทุกข์ใจ ความเสียใจ ความคับแค้นใจ*

ทุกข์ทั้งหลายย่อมเกิดขึ้นด้วยประการอย่างนี้ ซึ่งมี*อวิชชา*เป็นต้นเหตุที่ไม่รู้จริง จึงเป็นปัจจยาการประมวลมาซึ่งทุกข์ทั้งหลาย กำเนิดและภพทั้งหลาย เป็นอาการที่สืบเนื่องกันไม่มีที่สิ้นสุดเหมือนลูกโซ่นี้ ถ้าไม่รู้แต่ถ้ารู้ตัวเหตุตัวปัจจัย คือตัวสมุทัย ตัณหา คือ ความอยากนี้ว่าเป็นตัวเหตุตัวปัจจัยแล้ว ก็เป็น *วิชชา* ความรู้แจ้งเห็นจริงแล้ว ก็ตัดอวิชชาความมืดออกได้เท่านั้น *แสงสว่าง* คือ*ปัญญา*ก็เกิดขึ้นเท่านั้นเอง นั่น....ดับเสียได้ซึ่งตัวเหตุตัวปัจจัยเพราะวิชชาเกิดขึ้นแล้ว อวิชชาก็ดับไป ดังนี้ นี้เป็นมัชฌิมยาม ยามกลาง ค้นคว้าใน *ปฏิจจสมุปบาท* คือปัจจยาการ มิฉะนั้นก็ไม่มีที่สิ้นสุด นอกจากจะดับจะละจะวางเท่านั้นซึ่งตัวเหตุตัวปัจจัย อันเป็นธรรมให้หมุนติ้วอยู่ในวัฏฏสงสาร นี้เป็นยามกลาง

เมื่อย่างเข้ามัชฌิมยาม คือยามสุดท้าย พระองค์ก็มีสติน้อมเข้ามาพิจารณาลมหายใจเข้าออกเช่นเดิม ได้ตั้งอิทธิบาททั้งสี่ไว้เป็นประธานของสังขาร คือ *ฉันทิทธิบาท* มีความพอใจด้วยความมีสติปัญญา หยั่งรู้หยั่งเห็นอริยสัจจธรรมทั้งสี่ คือ ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ธรรมเป็นที่ดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์ อยู่กับลมหายใจทุกประโยค *วิริยิทธิบาท* มีความเพียรด้วยความมีสติปัญญาหยั่งรู้หยั่งเห็น ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ธรรมเป็นที่ดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์ อยู่กับลมหายใจทุกประโยค *จิตติทธิบาท* เอาใจฝักใฝ่ด้วยความมีสติปัญญา หยั่งรู้หยั่งเห็น ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ธรรมเป็นที่ดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์อยู่กับลมหายใจทุกประโยค *วิมังสิทธิบาท* มีสติปัญญาหมั่นค้นคว้าพินิจพิจารณาให้ รู้ทุกข์ รู้เหตุให้เกิดทุกข์ รู้ธรรมเป็นที่ดับทุกข์ รู้ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์ อยู่กับลมหายใจทุกประโยค มิให้พลั้งเผลอ สติปัญญาของพระองค์บริบูรณ์เต็มที่ไม่บกพร่องตลอดเวลาเป็น*อกาลิโก* มีสติควบคุมจิต มีปัญญารอบรู้จิต อยู่กับลมหายใจทุกประโยค มิให้พลั้งเผลอ แม้ยามสุดท้ายนี้จิตของท่านก็รวมลงสู่ฐีติจิตเหมือนเก่าที่เคยรวมมา พระองค์ก็มีสติปัญญารอบรู้จิตว่าจิตของเรามาพักอยู่ ไม่รบกวนจิต เมื่อจิตรวมพอประมาณ จิตนั้นก็พลิกขณะ คือถอนจากฐีติจิตขึ้นมาบ้างเล็กน้อย ตอนนี้ท่านว่ารวมทวนกระแสของภวังค์คือ ตัดภพ ตัดกระแสของภพ ตัดกระแสของภวังค์ เพราะญาณต่าง ๆ พระองค์ได้ผ่านมาแล้ว และทดสอบตรวจดูแล้วว่าไม่ใช่ทางตรัสรู้ให้พ้นทุกข์ไปได้ จึงว่ายามสุดท้ายนี้เมื่อจิตของพระองค์รวมลงแล้วถอนขึ้นมานี้ พระองค์ทวนกระแสตัดกระแสของภวังค์ คือ ภพ ได้แก่ตัวเหตุตัวปัจจัยนี้เอง เป็นตัวกระแสของภวังค์ คือ ภพคือตัวสมุทัย ตัณหา ความอยากนี้นี่แล ความไม่รู้ตัวนี้ท่านก็เรียกว่าเป็นอวิชชา ท่านจึงมาทำตัวเหตุตัวปัจจัย ซึ่งเป็นตัวกระแสของภวังค์ คือ ภพ ให้สิ้นไป ดับตัวเหตุตัวปัจจัยนี้ให้หมดไปโดยไม่ให้เหลือนั่นเทียว ละวางปล่อยสละสลัดตัดขาดจากตัวเหตุตัวปัจจัย ซึ่งเป็นตัวกระแสของภวังค์คือ ภพนี้โดยไม่ให้เหลือนั้นนั่นเทียว ไปจากใจของท่าน เมื่อท่านได้ตัดกระแสของภวังค์คือภพ ขาดแล้ว ต่อแต่นั้นจึงว่าปัญญาอันรู้เห็นตามความเป็นจริงแล้ว อย่างไรในอริยสัจจธรรมทั้งสี่ของเรา ซึ่ง

มีรอบสามมีอาการสิบสองอย่างนี้ หมดจดดีแล้วเพียงนั้น เมื่อนั้นเราจึงได้ยืนยันตนว่าเป็นผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะ ซึ่งปัญญา ตรัสรู้ชอบ ไม่มีความตรัสรู้อื่นที่ยิ่งไปกว่าปัญญา ในโลกสาม เป็นไปกับด้วยเทพดา มาร พรหม ทั้งหมู่มนุษย์ สมณพราหมณ์ เทพดา มนุษย์ เพียงนั้น ก็แลปัญญาอันรู้เห็นตามเป็นจริงแล้วอย่างนี้ ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ว่าความพ้นพิเศษของเราไม่กลับกำเริบ ชาตินี้เป็นที่สุดแล้ว บัดนี้เราไม่มีภพอีก เพราะเราได้ตัดกระแสของภวังค์ คือภพ ขาดแล้ว ตัวเหตุตัวปัจจัยไม่มีแล้ว ดังนี้จึงได้บัญญัติว่า อาสวักขยญาณ คือพระองค์รู้จักทำความสิ้นไปจากอาสวะ และรู้จักว่าอาสวะของเราได้สิ้นไปแล้ว เราได้สิ้นไปแล้วจากอาสวะทั้งหลาย คือ *กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ ทิฏฐิสวะ* เหล่านี้เป็นต้น ไม่มีแล้ว *กามาสวะ* พระองค์ไม่มีความหลงใหลใฝ่ฝันฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมไปตามกามารมณ์ทั้งหลาย *ภวาสวะ* คือภพได้แก่กำเนิด 4 คติ 5 ภพทั้ง 3 วิญญาณฐิติ 7 สัตตาวาส 9 *อวิชชาสวะ* ได้แก่ อวิชชาคือความรู้ไม่แจ้งความรู้ไม่จริง *ทิฏฐิสวะ* ความรู้ ความเห็นผิด นี้เรียกว่าอาสวะ เป็นส่วนที่ละเอียดลึกมาก นี้ พระองค์รู้จักทำความสิ้นไปจากอาสวะ และรู้จักความสิ้นไปจากอาสวะแล้วจากใจของท่าน เมื่อพระองค์ทำอาสวะ ซึ่งเป็นตัวเหตุตัวปัจจัยส่วนละเอียดนี้ให้สิ้นไปให้ดับไปโดยไม่ให้เหลือนั้นนั่นเทียว นั่นแหละ *พระองค์จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้สิ้นไปแล้วจากอาสวะทั้งหลาย ไม่ยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน เป็นผู้เสร็จกิจ จบพรหมจรรย์ ไม่มีกิจที่จะต้องทำต่อไปอีก* ดังนี้ คือเป็นผู้เสร็จกิจในการละการวาง ในการประหารกิเลส ไม่มีกิเลสอาสวะที่ต้องประหารหรือละวางอีก *จึงปันผู้เสร็จกิจดังนี้ ที่เหลืออยู่ก็ยังแต่กริยากิจหรือปฏิปทากิจ* ทางดำเนินตามปฏิปทาอริยมรรค เพื่อความเหมาะสม และดีงามเท่านั้น เหมือนกับว่าบุคคลผู้สร้างทางสำเร็จแล้ว ก็ไม่ได้สร้างอีก ไม่ได้ทำอีก มีแต่การเดินตามหนทางที่ตนสร้างแล้วเท่านั้น นี้เมื่อยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน แต่ส่วนการละการวาง การถอนกิเลส การประหารกิเลส การดับกิเลสนั้น ไม่มีอีกแล้ว เพราะท่านได้ถอนละวางและดับหมดแล้ว จึงว่าเป็นผู้เสร็จกิจ ไม่มีกิจที่ต้องทำ ที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน ที่มีชีวิตก็มีแต่กริยากิจ ปฏิปทากิจที่จะต้องดำเนินเพื่อความเหมาะสมในปฏิปทา ในอริยมรรคเท่านั้นนั่นเอง

ลำดับต่อไปพระองค์ก็ตรวจตราทวนกระแสดูใน *ปฏิจจสมุปบาท* ปัจจยาการ ว่า *เมื่ออวิชชาดับ สังขารก็ดับ สังขารดับ วิญญาณก็ดับ วิญญาณดับ นามรูปก็ดับ นามรูปดับ อายตนะก็ดับ อายตนะดับ ผัสสะก็ดับ ผัสสะดับ เวทนาก็ดับ เวทนาดับ ตัณหาก็ดับ ตัณหาดับ อุปาทานก็ดับ อุปาทานดับ ภพก็ดับ ภพดับ ชาติก็ดับ ชาติดับ ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความโศก ความเศร้า ความร้องไห้ รำพึง รำพัน ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความเสียใจ ความคับแค้นใจ ก็ดับไปตาม ๆ กัน* ดังนี้ และพระองค์ก็ทวนหวนกลับอีกว่า *ชาติดับ ความแก่ ความเจ็บ ความตายก็ดับ เพราะชาติดับ ภพก็ดับ ภพดับ อุปาทานก็ดับ อุปาทานดับ ตัณหาก็ดับ ตัณหาดับ เวทนาก็ดับ เวทนาดับ ผัสสะก็ดับ ผัสสะดับ อายตนะก็ดับ อายตนะดับ นามรูปก็ดับ นามรูปดับ วิญญาณก็ดับ วิญญาณดับสังขารก็ดับ สังขารดับอวิชชาก็ดับ อวิชชาดับ แล้วสิ่งทั้งหมดก็ดับไปตาม ๆ กัน*เท่านั้น ค้นดูในปัจจยาการ ปฏิจจสมุปบาท อย่างละเอียดลออเต็มภูมิสติปัญญาของพระองค์ไม่มีความสงสัยเลย

นี่แหละพระองค์ได้ทำตัณหานี้แลให้สิ้นไป จึงได้*อาสวักขยญาณ* รู้ความสิ้นไปจากอาสวะทั้งหลาย ได้ตรัสรู้เป็นพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ คือ เป็นพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลก ในวันเพ็ญเดือนหกดังนี้แหละ

หลังจากการตรัสรู้ใหม่ ๆ พระองค์ได้เยาะเย้ยตัณหาในพระหฤทัยคือในใจของพระองค์เองว่า ดูกรนายช่างเรือน คือตัณหา เมื่อก่อนเรายังค้นตัวของท่านไม่พบ จับตัวของท่านไม่ได้ ไม่รู้ ไม่เห็นตัวของท่าน เพราะตัวของท่านมีมายามาก และมีอวิชชาปกปิดไว้ มิให้เห็น ท่านก็พาเราเที่ยวเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไปในภพน้อยภพใหญ่ ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไป บัดนี้ เราได้จับตัวของท่านได้แล้ว ได้รู้เห็นตัวของท่านแล้ว เราจะฟาดฟันท่านด้วยดาบเพชร คือพระวิปัสสนา ปัญญาของเรา ท่านจะไม่ได้ก่อเรือนรังคือภพชาติอีกต่อไป ปราสาทของท่านเราก็ได้ทำลาย

แล้ว ยอดปราสาทของท่าน เราก็ได้ทำลายแล้ว ปราสาทนั้น คือ จักษุประสาท ได้แก่ตา โสตประสาทได้แก่หู ฆานประสาทได้แก่จมูก ชิวหาประสาทได้แก่ลิ้น กายประสาทได้แก่กาย มนะประสาทได้แก่ใจ เราได้ทำลายแล้ว คือเราได้ยกขึ้นพิจารณาให้เห็นเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา คือ เป็นของมิใช่ตน มิใช่ของตน มิใช่ของแห่งตนแล้ว ยอดปราสาทคือตัวเหตุตัวปัจจัย ซึ่งตัวสมุทัยคือตัณหาความอยากนี้ ซึ่งมีอวิชชาปกปิดไว้ไม่ให้รู้ให้เห็น ให้เราหลงงมงาย เกิด แก่ เจ็บ ตาย อยู่ ยอดปราสาทของท่านคือ อวิชชาตัณหานี้ นี้เราได้ทำลายด้วยดาบเพชร คือ พระวิปัสสนาของเราแล้ว คือ ปัญญาของเราแล้ว ขาดสะบั้นลงไปแล้ว ไม่มีสะพานเชื่อมต่อ ไม่เป็นปัจจยาการ อาการสืบเนื่องแห่งทุกข์ ทั้งหมดแห่งภพทั้งหลายอีกแล้ว ดังนี้ ท่านจะไม่ได้พาเราเที่ยวกระเซอะกระเซิง เกิด แก่ เจ็บ ตาย ในภพน้อย ภพใหญ่ ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไปอีกแล้ว ดังนี้

และลำดับต่อไปพระองค์ก็ได้เปล่งพระพุทธอุทานขึ้นด้วยพระโอษฐ์ของพระองค์เองว่า พราหมณ์ผู้มีเพียรเพ่งอยู่ ด้วยความมีสติปัญญา ได้ตั้งอิทธิบาททั้งสี่ไว้เป็นประธานของสังขาร คือฉันทิทธิบาท มีความพอใจด้วยความมีสติปัญญา กำหนดดูรู้เหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลายอย่างนี้อยู่ เมื่อพราหมณ์นั้น วิริยิทธิบาท มีความเพียรด้วยความมีสติปัญญารู้เหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลายอยู่กับลมหายใจทุกประโยค จิตติทธิบาท เอาใจฝักใฝ่ด้วยความมีสติปัญญาให้รู้เหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลายอยู่กับลมหายใจทุกประโยค วิมังสิทธิบาท หมั่นค้นคว้าพินิจ พิจารณาด้วยความมีสติปัญญา รู้เหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลายอยู่กับลมหายใจทุกประโยค ดังนี้ เมื่อพราหมณ์นั้น เป็นผู้รู้เหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลายแจ้งชัดแล้วดังนี้ พราหมณ์นั้นย่อมทำเหตุและปัจจัยทั้งหลายนั้นให้สิ้นไป ดับเหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลายโดยไม่ให้เหลือนั้นนั่นเทียว ละวางปล่อยสละสลัดตัดขาดจากเหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลาย ไปจากใจของตนโดยไม่ให้เหลือนั้นนั่นเทียว เมื่อพราหมณ์นั้นทำเหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลายดับเหตุและปัจจัยของธรรมทั้งหลายโดยไม่ให้เหลือนั้นนั่นเทียว ไปจากใจของท่านแล้ว พราหมณ์นั้นย่อมเป็นผู้ชนะมาร และเสนามาร มารและเสนามารย่อมรังควานพราหมณ์นั้นไม่ได้ เหมือนลมรังควานภูเขาที่แท่งทึบไปด้วยหินศิลาใหญ่ ๆ ไม่ได้ พราหมณ์นั้นย่อมเป็นผู้รุ่งเรืองส่องสว่างอยู่ ไม่มีกาลไม่มีเวลาเป็นอกาลิโก ดุจพระอาทิตย์ที่อุทัยกำจัดอากาศที่มืดให้สว่างฉะนั้น นี่พระองค์ได้เปล่งพระอุทาน ในยามสุดท้ายหลังจากการตรัสรู้ใหม่ ๆ นั้น

นี่แหละที่ได้แสดงพระประวัติ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตอนที่พระองค์ตรัสรู้นั้น เมื่อพวกเราได้ฟังแล้วพึงน้อมเข้าไปพิจารณาเอาเอง สำหรับปฏิปทาทางภาวนา ในคืนวันที่พระองค์ตรัสรู้นั้น นี่ท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น ท่านเคยยกแสดงให้ศิษยานุศิษย์ฟังบ่อย ๆ เพื่อเป็นคติแก่ศิษยานุศิษย์ ต่อไป

อนึ่ง *การปฏิบัติทั้งหลาย นิสัยแต่ละท่าน ๆ แต่ละคน ๆ วาสนาแต่ละท่าน แต่ละคนย่อมไม่เหมือนกัน บางท่านบางคนจิตก็รวมง่าย บางท่านบางคนจิตก็รวมยาก บางท่านบางคนจิตไม่รวมก็มี เรื่องนี้ย่อมเป็นไปตามวาสนาบารมีของแต่ละท่าน ๆ เมื่อผู้ใดหรือท่านใดภาวนาไปจิตไม่รวม เดี๋ยวจะเข้าใจว่าตนภาวนาเป็นไปไม่ได้อย่างนี้ อย่างนี้อย่าเพิ่งเสียใจ เพราะพระอริยสาวก แต่ก่อนบางองค์จิตท่านก็รวม บางองค์จิตท่านก็ไม่รวม พอจิตสงบเข้าอยู่ในขั้นอุปจารสมาธิ ท่านพิจารณารู้เห็นตามเป็นจริงในสัจจธรรมแล้ว ท่านก็หลุดพ้นไปจากอาสวกิเลสได้ พ้นทุกข์ไปได้ ไม่มีความสงสัยเลย*

บอยุติการแสดงธรรมแต่เพียงนี้

ปฐมเทศนาโดยย่อ

พากันตั้งใจฟังแสวงหาโมกขธรรมเพื่อพ้นทุกข์ เล่าประวัติของพระพุทธเจ้าเสียก่อนพระพุทธเจ้าท่านประสูติที่ป่า ออกบวชที่ป่า ตรัสรู้ที่ป่า ปรินิพพานที่ป่า เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วประกาศธรรมเทศนาแสดงธัมมจักรกัปปวัตนสูตร เป็นปฐมเทศนาครั้งแรกก็แสดงที่ป่า คือ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี แก่ท่านพระปัจจวัคคีย์ทั้ง 5 คือ ท่านอัญญาโกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ อัสสชิ กัณฑ์แรกในปฐมเทศนา พระอัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม คือ ปัญญารู้เห็นธรรมโดยไม่เชื่อใคร ๆ ทั้งหมด เป็น *สันทิฏฐิโก* รู้เองเห็นเอง เชื่อธรรม ธรรมที่พระอัญญาโกณฑัญญะเห็นนั้น เป็นธรรมอย่างไร และที่พระพุทธเจ้าได้แสดงแก่พระปัจจวัคคีย์ทั้ง 5 ที่ทำให้อัญญาโกณฑัญญะมีดวงตาได้เห็นธรรม ท่านแสดงธรรมประเภทไหน พวกเราคงทราบกันดีแล้ว เพราะล้วนแล้วแต่นักศึกษานักธรรมะด้วยกันทั้งนั้น ทางนี้ไม่มีทางสงสัยเลย

เบื้องต้นพระองค์ได้ยกส่วนผิด 2 อย่าง ซึ่งให้พวกเราละเลิก ผู้มุ่งหวังโมกขธรรมเพื่อพ้นทุกข์ คือ *กามสุขลฺลิกานุโยค และ อัตตกิลมถานุโยค* ทั้ง 2 กามอัตต์ทั้ง 2 สั้นที่สุด กามคือความรัก อัตต์คือความชัง ความรักกับความชังนี้เป็นที่สุดของทั้ง 2 อย่าง ถ้าจิตใจของเรายังเอียงมาข้างรักบ้าง เอียงข้างชังบ้าง ก็ไม่ถูกมัชฌิมาปฏิปทา ทางสายกลาง ความไม่รู้โทษแห่งความรักและความชังนี้ ท่านเรียกว่า *โมหะ* หรือ *อวิชชา* เมื่อพระองค์ชี้โทษทั้ง 2 คือทางทั้ง 2 นี้เสร็จสิ้นแล้ว จึงชี้มัชฌิมาปฏิปทาทางสายกลางที่พระองค์ได้ตรัสรู้ เพื่อความเข้าไปสงบระงับ ด้วยความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้ดี เพื่อความดับ ดับกับอะไรละกับกิเลส ความรัก ความชัง ความหลงนั่นเอง พระองค์ยกขึ้นว่า อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค *ทางอันประเสริฐประกอบด้วยองค์ 8*

ประการ ทางเดียวเท่านี้ทางอื่นย่อมไม่มี ที่ไปจากกิเลสความโลภ โกรธ หลง สาเหตุดังกล่าว คือ ความเห็นชอบ ดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ประพฤติชอบ ตั้งจิตไว้ชอบ

สัมมาทิฏฐิปัญญาอันเห็นชอบ เห็นชอบเห็นอะไร เห็นว่าความเกิดเป็นทุกข์ เห็นว่าความแก่มันเป็นทุกข์ เห็นว่าความเจ็บมันเป็นทุกข์ เห็นว่าความตายมันเป็นทุกข์ เห็นแน่คงไป ไม่ใช่เห็นตามตำรับตำรา สันทิฏฐิโก นั่นเอง เห็นว่าความโศกความเศร้าความร่ำไรเป็นทุกข์ ถ้าใครเห็นอันนี้แล้วไม่มีความโศกเลย ความเศร้าเลยสลัดออก นี่มันไม่เห็นมันจึงโศก จึงเศร้า จึงร่ำไร จึงพิรี้พิไร บ่นเพ้ออยู่นักภายในใจ เห็นความไม่สบายกายเป็นทุกข์ เห็นความเสียใจเป็นทุกข์ ถ้าเห็นความเสียใจมันเป็นทุกข์ จะไปเสียใจทำไมมันทุกข์ทำไม เห็นว่าความคับแค้นใจเป็นทุกข์ ถ้าความคับแค้นใจคิดไม่ออกชอกไม่พบมีความเคลือบแคลงสงสัยอัดอั้นตันใจ ถ้าเห็นว่าสิ่งเหล่านี้เป็นทุกข์แล้วจะไปอัดอั้นคับแค้นใจไปทำไม เห็นว่าพลัดพรากประสบสิ่งที่ไม่ชอบใจเป็นทุกข์ ไม่ชอบใจประสบเข้าเราเห็นว่าเป็นทุกข์ เราต้องวางเฉย ถ้าเห็นว่าพลัดพรากจากสิ่งที่ชอบใจประสบเข้าเราเห็นว่าเป็นทุกข์ สิ่งใดที่รักนอกจากตัวเราแล้วก็มี บุตร ภริยา สามี ลำดับต่อไปก็วัตถุ ข้าวของเงินทองสมบัติลำดับ ๆ ไป สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่รัก เมื่อเวลาพลัดพรากจากเราไป พลัดพรากจากไปมันเป็นทุกข์ ถ้าเห็นว่าสิ่งเหล่านี้เป็นทุกข์เราจะไปคิดให้มันทุกข์ทำไม พระพุทธเจ้าท่านให้สละ ให้กำจัด ถ้าไม่สละสิ่งเหล่านี้แล้วมันก็**ไม่**พ้นทุกข์ เห็นว่าไม่สมความรัก ความปรารถนา ปรารถนาอะไร ไม่สมประสงค์มันก็เป็นทุกข์ เห็นว่าขันธ์ 5 รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่ประกอบไปด้วยอุปทาน ยึดมั่น ถือมั่น มีความสำคัญมั่นหมายถือเอาเป็นดิบเป็นดีว่า เอตัมม นั่นของเรา เอโสหมสฺมิ เราเป็นนั่นเป็นนี่ เอโส เม อตฺตาติ นั่นเป็นตนของเรา ถ้าไปยึดถืออย่างนี้มันก็เป็นทุกข์ พระองค์ท่านว่าอย่างนี้ เนตัมม นั่นไม่ใช่เรา ขันธ์ไม่ใช่เรา รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นั่นไม่ใช่เรา เนโสหมสฺมิ เราไม่ได้เป็นนั่นเป็นนี่ น เมโส อตฺตาติ นั่นไม่ใช่ตนของเรา **เอวเมตๆ ยถาภูตๆ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฐพฺพๆ** ให้พวกท่านรู้เห็นด้วยปัญญาความเป็นจริง สัจจธรรมมีเท่านี้

ความเห็นชอบเห็นความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความเจ็บเป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ ความโศกเศร้าร่ำไรเป็นทุกข์ ถ้าเห็นความเกิดเป็นสุข นี่ไม่เห็นชอบ ถ้าเห็นว่าร่างกายของเรานี้เต็มไปด้วยสิ่งโสโครก **ของสกปรก ของบูดของเน่า ของเหม็น เห็นซากอสุภะ ของปฏิกูลที่ทุกคนรังเกียจ ทั้งเบื้องบนเบื้องล่าง เบื้อง** ของสภาพกามล้วนแล้วแต่เป็นของที่ทุกคนพึงรังเกียจ เต็มไปด้วยซากผีซากสัตว์ เห็นอย่างนี้เห็นชอบ เห็นชอบอะไรล่ะ เห็นชอบตามธรรมะ ชอบตามสัจจธรรมของจริง แน่ะ ถ้าเห็นเป็นของไม่สวย ไม่งาม เกิดราคะที่ไหน เกิดความพอใจที่ไหน จริงก็เห็นว่าเป็นสิ่งไม่ใช่ของเราแล้ว มันก็วางลงไปได้ เห็นไหมสังขารร่างกายของเรานี้ ไม่ใช่สัตว์ไม่ใช่บุคคล *ธาตุมตฺตโก* มันเป็นธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ *นิสตฺโต* ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ไม่ใช่ตัวตนเราเขา *นิชฺชีโว* ไม่มีชีวิต *สุญฺโญ* ว่างคือสูญ สูญจากสัตว์บุคคล สูญจากตัวตนจากเขา สูญจากนิยมสมมุติบัญญัติ สูญจากสัตว์และสังขารด้วยประการทั้งปวง ให้มันเห็นไป ให้พิจารณาไป นี่ทางพ้นทุกข์ ไม่พิจารณาอย่างนี้มันไม่พ้นสังโยชน์เครื่องเกาะเกี่ยวผูกไว้ เกิดรักเกิดชังไว้ ความเห็นชอบในธรรมเหตุ ให้เกิดเหตุ คือเห็นตัณหาความอยากนี่ละ อันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ทุกข์นี้จะเกิดขึ้นมันคือตัณหาความอยาก *ยายงฺ* ตัณหา ตัณหาคือความอยากนี้เป็นเหตุให้เกิดภพอีก กามภพ รูปภพ ภพน้อย ภพใหญ่ เกิดแก่เจ็บตายอีก เกิด

ทุกข์เกิดยากอีก เพราะเหตุแห่งตัณหา *นนฺทิ* ความยินดี *ราคะ* ความกำหนัด *ตตฺรตตฺรา ภินนฺทินี* ความยินดีเพลิดเพลินยินดีในอารมณ์นั้น ๆ กล่าวคือ ความใคร่ในกามารมณ์ ความทะเยอทะยานอยากเป็นโน่นเป็นนี่ ความทะเยอทะยานไม่อยากเป็นนั่นเป็นนี่ สิ่งใดที่ตนไม่อยากให้เกิดให้มีขึ้น เกิดแล้วก็ไม่อยากให้แก่ ไม่อยากเจ็บ ไม่อยากตาย ได้อะไรมาที่ตนรักตนชอบไม่อยากให้พลัดพรากไป ไม่อยากให้ฉิบหายไป ได้ตามาไม่อยากให้ตามัว ได้หูมาไม่อยากให้หูดับ ได้ผมมาไม่อยากให้ผมขาว ได้ตนมาไม่อยากให้แก่ไม่อยากให้เจ็บ ไม่อยากให้ตาย นี่ความทะเยอทะยาน หานั่นมาเจิม มานวดมาทา มาสระ มานวดมาเฟ้น ให้หนุ่มขึ้น หลอกลวงอยู่อย่างนั้น ตัณหามันหนามาก หาความทุกข์ความยุ่งมาใส่ตัว

ปัญญาสัมมาทิฏฐิ เห็นธรรมเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ คือ เห็นตัณหา ไม่มีธรรมอื่นอันทำให้เกิดทุกข์นอกจากตัณหาความอยาก ความทะเยอทะยานลุ่มหลง *กามตัณหา* ความรัก ความพอใจ *ภวตัณหา* ความทะเยอทะยาน *วิภวตัณหา* ความหลง กามตัณหาความรัก ภวตัณหาความชัง วิภวตัณหาความหลง ไม่รู้เท่าไม่รู้โทษแห่งความรัก ความชัง ความทะเยอทะยาน มีแต่หามาทับถมตัวเองให้มันทุกข์ ทับถมจิตให้ทุกข์มันมืดอยู่นั่นนี้ปัญญาสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบในธรรมเป็นเหตุให้เกิดทุกข์

ปัญญาสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบในธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ เห็นอย่างไร ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์นั่น ถ้าเราไม่ต้องการทุกข์ให้เกิดขึ้น เราต้องดับตัณหา โยตสฺสาเยว ตณฺหาย อเสสวิราคนิโรโธ จาโค ปฏินิสฺสคฺโค มุตฺติ อนาลโย พึงทำตัณหาให้สิ้นไป พึงดับตัณหาไม่ให้เหลือนั่นเทียว ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์คือการละตัณหา ละเสียตัณหา ปล่อยตัณหา สละตัณหา ตัดขาดจากตัณหา นี่คือธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ไปดับที่อื่นไม่ถูก ต้องดับที่นี่ทุกข์มันอยู่ที่นี้ มันเกิดขึ้นที่นี้ เกาให้ถูกที่คันให้ถูกแผลให้มันถูกจุด

ปัญญาสัมมาทิฏฐิ เห็นข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ก็ศีลนี่แล สมาธิ ปัญญานี้แล พิจารณาเห็นทุกข์เป็นตัวปัญญาสัมมาทิฏฐิ พิจารณาเห็นทุกข์ เห็นเหตุให้เกิดทุกข์ก็ดับได้ ตัวข้อปฏิบัติถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ประกอบด้วยองค์ 8 ประการ ว่ากันที่เก่านั่นเอง คือความเห็นชอบ ดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งจิตไว้ชอบ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์

สัมมาสังกัปโป ดำริชอบ ออกจากทุกข์ ออกจากความเกิดแก่เจ็บตาย ออกจากกามภพ รูปภพ ดำริกับเหตุให้เกิดทุกข์ ดำริกับทุกข์ กับตัณหาตัวเดียวกันนั่นเอง สัจจธรรมมีอันเดียวดำริในข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์

สัมมาวาจา เจรจาชอบ เว้นวาจาที่ไม่ดี เว้นพูดเท็จส่อเสียด คำหยาบ สำราก เพ้อเจ้อ เหลวไหล

สัมมากัมมันโต การงานชอบ เว้นฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดมิจฉากาม

สัมมาอาชีโว เว้นจากเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด สำเร็จอยู่ด้วยการเลี้ยงชีพชอบ

สัมมาวายาโม ความเพียรชอบ เพียรละบาปที่ยังไม่เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น เพียรระวังบาป เพียรชำระบาปที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรระวังบาปที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้นด้วยความพอใจ ด้วยความพยายาม ด้วยความเคารพ ความเพียร ด้วยเป็นผู้มีสติปัญญาประคองตั้งจิตไว้ คำว่าบาปคืออะไร ได้แก่กรรมอันเป็นกิเลส เครื่องเศร้าหมอง

ของใจ กรรมกิเลสที่เป็นเครื่องเศร้าหมองของใจคืออะไร คือความโลภ ความโกรธ ความหลง มันเป็นบาป มันมีอยู่ให้ชำระออก มันไม่มีอยู่ให้ระวังไว้ไม่ให้มีเกิดขึ้น นี้เพียรละบาป เพียรบำเพ็ญบุญกุศล คุณงามความดี ถ้าไม่มีเพียรให้มีขึ้น ศีลไม่มีเพียรให้มีขึ้น ทานภาวนาไม่มี เพียรให้มันมีขึ้น ศีลไม่มี สมาธิไม่มี ปัญญาไม่มี ก็เพียรให้มีขึ้นด้วยความพยายาม ด้วยความปรารภความเพียร ด้วยเป็นผู้มีสติประคองตั้งจิตไว้ นี่ความเพียรชอบ

สัมมาสติ ความระลึกชอบ ให้พิจารณากายของเรานี้ เบื้องบนเบื้องล่างเบื้องกลางมีผมและหนังหุ้มอยู่เป็นที่สุดโดยรอบ ให้เห็นว่าร่างกายของเรานี้เต็มไปด้วยของไม่สะอาดเป็นประการต่าง ๆ อยู่ในร่างกายนี้ มี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ ปอด ไต พังผืด สำไส้ใหญ่ ลำไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า เยื่อในสมองศีรษะ น้ำดี น้ำเสลด น้ำเหลือง น้ำเลือด น้ำเหงื่อ น้ำมันข้น น้ำตา น้ำมันเหลว น้ำมูก น้ำลาย น้ำมันไขข้อ น้ำมูตร มีสติระลึกชอบ แม้ฉันใดกายของเราเปรียบเหมือนไถ้ผูกไว้ 2 ข้าง เต็มไปด้วยธัญญชาติต่าง ๆ มีข้าวสาลี ข้าวเปลือก ถั่วเขียว ถั่วเหลือง งา ข้าวสาร บุคคลผู้มีตาดีแก้ไถ้ออกแล้ว ปัจจเวกขายะ พึงจะเห็นได้ว่าเหล่านี้ข้าวสาลี เหล่านี้ข้าวเปลือก เหล่านี้ถั่วเขียว เหล่านี้ถั่วเหลือง เหล่านี้งา เหล่านี้ข้าวสาร แม้กายของเราก็ฉันนั้น ถ้าเราเป็นผู้มีสติดี มีปัญญาดี ส่องลงไปในกาย พิจารณากายแล้วมันต้องเห็นว่า กายของเรานี้มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ จะเห็นชัดว่าร่างกายของเรานี้เต็มไปด้วยของไม่สะอาดแต่ละส่วนแล้วเป็นของสกปรกโสโครกที่มีอยู่ในกายคือ ขน ผม เล็บ หนัง เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม ตับ หัวใจ ปอด ไต พังผืด ลำไส้ใหญ่ ลำไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า เยื่อในสมองศีรษะ น้ำดี น้ำเสลด น้ำเหลือง น้ำเลือด น้ำเหงื่อ น้ำมันข้น น้ำตา น้ำมันเหลว น้ำมูก น้ำมันไขข้อ น้ำลาย น้ำมูตร เห็นชัด มีสติดี สติเป็นตา ปัญญาเป็นแสงสว่าง ท่านให้มีสติดี มันก็ไม่สำเร็จประโยชน์ ไม่เห็น เปรียบเหมือนคนตาบอดตามืด มองไปไหนก็ไม่เห็น เป็นอย่างนั้น สติเป็นตาของใจ เป็นตาของปัญญา น้อมเข้ามาพิจารณาซี ให้เห็นตามความเป็นจริงเท่านั้น

สัมมาสมาธิ ตั้งใจไว้ชอบ เหตุไฉนจึงตั้งใจไว้ชอบ วิวิจฺเจวกาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ คือใจเมื่อจิตปราศจากกามารมณ์ทั้งหลาย ปราศจากอกุศลกรรมทั้งหลาย ความโลภ ความโกรธ ความหลง มันก็เป็นสมาธิเท่านั้น มันก็บ่หวั่นไหว ย่อมเป็นผู้เข้าถึงความเพ่ง วิตกยกขึ้นสู่อารมณ์ของกัมมัฏฐาน คือ ทุกข์ สมุทัย ยกขึ้นสู่สัจจธรรม วิตกยกขึ้นเอาทุกข์ตัวนี้ขึ้นมาเป็นอารมณ์ วิจารณ์พิจารณานี้ ให้มันรู้ เมื่อพิจารณารู้แล้วมันก็เกิดปีติ สุขอันเกิดจากวิเวก ความสงบสงัด ไม่มีที่อื่นอีกเพียงแค่นี้ พระองค์แสดงปฐมฌาน ในธัมมจักรกัปปวัตนสูตร เมื่อจิตมาถึงขนาดนี้ จิตได้รับความวิเวกสงบสงัด ความสุขก็เกิดขึ้น ท่านจึงทำปฐมฌานนี้ เมื่อจิตสงบสงัดแล้ว มีความสุขแล้ว เป็นจิตที่ตั้งเป็นสมาธิ ท่านว่าไม่หวั่นไหว เป็นจิตอ่อนควรแก่การงาน ไม่หวั่นไหว ควรน้อมโน้มจิตชนิดนี้เข้ามาเพื่อ อาสวักขยญาณ ว่านี้ทุกข์ นี่เหตุให้เกิดทุกข์ นี่ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ไม่ต้องพูดถึงว่า ฌานที่ 2 ฌานที่ 3 ฌานที่ 4 เพียงแค่นี้ก็พอ เอวัง พอดีไหม เทศน์นี่เทศน์กัมมัฏฐาน สั้นหน่อยนะ

ปัจฉิมโอวาท

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

อามนฺตยามิโว ภิกฺขเว ขยวยธมฺมาสงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถาติ

ตั้งใจฟังสงบจิต บัดนี้จะได้แสดงพระสัทธรรมเทศนาอันเป็นพระปัจฉิมโอวาท ขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในวันที่พระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ก่อนหน้าที่พระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานนั้น พระองค์ได้ประทานพุทธโอวาทเป็นครั้งสุดท้าย แก่พุทธบริษัททั้งหลายคือ ภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกา โดยย่อว่า *ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เราขอบอกให้ท่านทั้งหลายทราบว่าสังขารทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยง มีความเกิดขึ้นแล้วก็มีความเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา พวกท่านทั้งหลายจงยังประโยชน์ตนและประโยชน์ท่านให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด* ด้วยพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพระพุทธโอวาทเท่านี้แล้วไม่ตรัสอีกต่อไป พระองค์ก็ปิดพระโอษฐ์เลยทีเดียว นี้จึงเรียกว่าปัจฉิมโอวาท ครั้งสุดท้าย ตอนนั้นพระองค์ก็ทรงเข้าสู่ปรินิพพาน ตามประเพณีเยี่ยงอย่างของพระสัพพัญญูพุทธสัมมาสัมพุทธเจ้าแต่ก่อนมา ซึ่งพระสาวกทั้งหลายย่อมทำตามไม่ได้ เพราะเป็นนิสัยของพระพุทธเจ้าจำพวกเดียว เป็นพุทธนิสัย พุทธจริยา เป็นพุทธประเพณีของพระสัพพัญญูพุทธ ดังนี้

ทีนี้จะขอย้อนแสดงในปัจฉิมโอวาท ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่พุทธบริษัทสมัยนั้นโดยย่อว่า ท่านให้พิจารณาให้รู้ให้เห็นซึ่งสังขารทั้งหลายอันเป็นของไม่เที่ยง มีความเกิดขึ้นในเบื้องต้น มีความแปรปรวนในท่ามกลาง และ

มีความดับความทำลายในที่สุด

คำว่า *สังขารทั้งหลาย ซึ่งเป็นของไม่เที่ยง มี ขย วย ขย คือเสื่อมไป วย คือฉิบหายไป*นั้นท่านเรียกว่าสังขาร สังขารเหล่านี้อยู่ที่ไหน อะไรเป็นสังขารที่เสื่อมสิ้นไป ขอสรุปลงว่า สังขารก็คือร่างกายของเรานี้เอง ได้แก่ รูป นาม คือขันธ์ 5 นี้เองซึ่งเป็นสังขาร มิใช่อื่น พระองค์หมายเอาสังขารคือขันธ์ 5 รูป นาม อันนี้เป็นสังขาร มันมีความขะยะเสื่อมไป วะยะสิ้นไปดับไป อยู่ในสังขารร่างกายของเรานี้ แต่ล้วนแล้วขะยะเข้าไปสู่ความแก่ ความเจ็บความตาย ในร่างกายสังขารของเราท่านทั้งปวงนี้ ตา ก็จะขะยะเข้าไปสู่ความแก่ ความมืด ความมัว หู ก็ขะยะขยับเข้าไปสู่ความตึง ความหนักความหน่วง จมูก ก็ขะยะขยับเข้าไปสู่ความจืดจางจากกลิ่น ลิ้น ก็ขะยะขยับเข้าไปสู่ความจืดจางจากรส กาย ก็ขะยะขยับเข้าไปสู่ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความฉิบหายทั้งหมด ใจ ก็ขะยะขยับเข้าไปสู่ความโลภ ความโกรธ ความหลง สู่กิเลสตัณหาอันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์อยู่ร่ำไป ขะยะขยับเข้าไปสู่รูป สู่เสียง สู่กลิ่น สู่รส สู่โผฏฐัพพะ สู่ธรรมารมณ์ต่าง ๆ ทุกสิ่งทุกอย่างมีแต่เสื่อมไปสิ้นไป ไม่มีอะไรที่จะเหลืออยู่ ผมก็ขะยะเข้าไปสู่ความหงอกความขาวทั้งหมดทีเดียว แม้ขน เล็บ ฟัน ก็ขะยะขยับเข้าไปสู่ความโยก ความคลอน ความหลุด ความถอน ความหล่น หนัง ก็ขะยะขยับเข้าไปสู่ความแก่ ความเหี่ยวความแห้ง กำลังวังชา ก็ขะยะขยับเข้าไปสู่ความแก่ความเจ็บความตาย ลดน้อยถอยกำลังลงไป อายุความเกิดมาในเบื้องต้นมันก็ขะยะขยับเข้าไปสู่ความตายในที่สุดดังนี้ นี้เรียกว่า *สังขารเป็นของไม่เที่ยง* ท่านให้พิจารณา สังขารคือ รูป นาม คือขันธ์ 5 ของเราที่มีอยู่เดี๋ยวนี้ มันไม่ขะยะขยับออก มีแต่มันขะยะขยับเข้าไปสู่ความแก่ ความเจ็บ ความตายทั้งสิ้น แม้ใจก็ขะยะขยับเข้าไปสู่กิเลสตัณหา ความอยากความทะเยอทะยาน อยากโน่นอยากนี่ไม่มีที่สิ้นสุด นี้พระพุทธเจ้าเตือนให้พุทธบริษัททั้งหลายพิจารณาสังขารทั้งหลายเหล่านี้ ให้เห็นว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และให้เห็นว่าสิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ และสิ่งนั้นก็เป็นอนัตตา มันจึงมีความแปรปรวนอยู่เสมอ คือมันเสื่อมไป มันสิ้นไปอยู่เสมอ ๆ ไม่เป็นไปตามปรารถนาของใคร ๆ ดังนี้ ให้มีสติ ปัญญาน้อมเข้ามาพิจารณาสังขารธรรมทั้งหลายเหล่านี้ว่า สังขารธรรมทั้งหลายเหล่านี้คือ รูป นาม ได้แก่ขันธ์ 5 ได้แก่กายของเรานี้ ให้เห็นว่ามีความแปรปรวนอยู่เป็นธรรมดา ไม่มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่จะจีรังยั่งยืนยงคงทนไปได้ สังขารธรรมนี้ มีเกิดแล้วก็ดับทำลายฉิบหายไป จะเป็นที่ชอบเนื้อเจริญใจแก่ปราชญ์ ผู้พิจารณาเห็นโทษด้วยปัญญาจักษุแล้วก็หาไม่ สังขารธรรมนี้แต่ละล้วนแล้วเป็นของปฏิกูลพึงเกลียด มีกลิ่นอันเหม็น อันเน่า อยู่ตลอดกาลและเวลา

พิจารณาให้รู้ให้เห็นว่า สังขารธรรมนี้ เป็นวัตถุอันชั่ว เป็นของชั่วยิ่งกว่าของทั้งปวง พิจารณาให้เห็นว่าสังขารธรรมนี้มันเป็นของปฏิกูลพึงเกลียดอยู่โดยปกติธรรมดา มันเป็นของสกปรกโสโครกอยู่เองเต็มที่แล้ว มิหนำซ้ำมันยังนำสิ่งอื่น ที่สกปรกโสโครกตามลงไปอีกด้วย สิ่งที่มันนำลงไปนั้นล้วนแล้วเป็นสิ่งที่ไม่ดี เป็นของสกปรกโสโครกทั้งนั้น เช่นอย่างอาหารการขบฉัน ที่เราท่านนำตามลงไปสู่กระเพาะ แต่ล้วนแล้วเป็นของปฏิกูลพึงเกลียด เมื่อตกสู่กระเพาะแล้วยิ่งเป็นของปฏิกูลพึงเกลียดมีกลิ่นอันเหม็นอันเน่า เมื่อซัดสาดออกมาตามสังขารร่างกายก็เป็นของปฏิกูลพึงเกลียด ด้วยสีสัณฐานและกลิ่น สิ่งที่มันนำลงไปแต่ล้วนแล้วเป็นของสกปรกโสโครก นอกนั้นมันยังนำความแก่ ความเจ็บ ความตาย เข้าถมทับอีกเสียด้วย

พิจารณาให้เห็นว่า สังขารธรรมทั้งหลายนี้ ถ้าไม่ประดับมันก็ปราศจากงาม ขจัดจากงาม เพราะเหตุที่ไม่ประดับ ถ้าไม่ทำนุบำรุงรักษา ไม่ประดับประดาชำระสะสางแล้ว ปล่อยไว้ก็จะเหม็นสาบเหม็นไอเหม็นสาง

เข้าใกล้ใครก็ไม่ได้ เมื่อไม่ประดับประดาไม่รักษาแล้ว อย่าว่าแต่ไม่งามแก่ตานักปราชญ์ท่านผู้มีปัญญาเลย แม้แต่ตาพาลปุถุชนคนที่มีกิเลสหนาปัญญาหยาบนั้นก็หางามไม่ สังขารธรรมทั้งหลายเหล่านี้แต่ล้วนแล้วเป็นของปฏิกูล พึงเกลียด มีกลิ่นอันเหม็นอันเน่าอยู่ตลอดกาลเวลา เป็นของปฏิกูลพึงเกลียดทั้งพื้นเบื้องบน ทั้งพื้นเบื้องล่าง เป็นของปฏิกูลพึงเกลียดเบื้องขวางต่าง ๆ เป็นของปฏิกูลพึงเกลียดแก่ตนและทั่ว ๆ ไป สังขารธรรมนี้เป็นอันใคร ๆ จะไม่ว่ากล่าวตักเตือน สั่งสอนนั้นได้เลยเป็นอันขาด เพราะเป็นไปตามอำนาจวิสัยแห่งตน ตามถนัดตน ลำพังตนจะหาผู้ว่ากล่าวตักเตือนสั่งสอนนั้นไม่ได้เลยเป็นอันขาด

สังขารธรรมเหล่านี้คือ กายของเรามี ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นต้น ไม่มีผู้ใดใครผู้หนึ่ง จะพึงเป็นใหญ่ย่ำยีขู่เข็ญข่มขู่นั้นได้เลยเป็นอันขาด ถึงท่านผู้มีอำนาจอาชญา ปราบปรามปัจจามิตรคือข้าศึกศัตรูหมู่อริ ปราบไปได้ทั่วทุกทิศ ตลอดพื้นปฐพีมณฑลนั้นก็ตาม แต่จะมาปราบปรามสังขารธรรมอันนี้ มิให้เหม็นมิให้เน่า ปราบปรามมิให้เฒ่ามิให้แก่ มิให้เจ็บ มิให้ตายนั้น จะปราบปรามมิได้เลยเป็นอันขาด เพราะสังขารธรรมนี้ เป็นไปตามอำนาจวิสัยแห่งตน ตามถนัดตน ตามลำพังตน ถึงคราวจะเมื่อยมันก็เมื่อย ถึงคราวจะมึนมันก็มึน ถึงคราวจะเจ็บมันก็เจ็บ ถึงคราวจะปวดมันก็ปวด ถึงคราวมันแก่มันก็แก่ ถึงคราวมันตายมันก็ตาย ถึงคราวฉิบหายจะหาผู้ใดผู้หนึ่งจะพึงบังคับไม่ได้ ไม่มีผู้ใดใครผู้หนึ่งเอาไว้ให้ เพราะเหตุแห่งรูป นาม คือสังขารธรรมอันนี้ มันเป็นของไม่เที่ยงเกิดขึ้นในเบื้องต้น มันแปรปรวนไปในท่ามกลาง มันดับมันทำลาย ฉิบหายไปในที่สุด มันเป็นทุกข์ คือ ทุกข์เพราะความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เหล่านี้เป็นต้น มันเป็นโรคอยู่เป็นนิจ เหล่าโรคาพยาธิอาพาธความเจ็บปวดต่าง ๆ ย่อมมีอยู่ในกายของเราท่านทั้งหลายนี้ อันที่จริงกายของเราท่านทั้งปวงนี้ เป็นก้อนโรคเป็นตัวโรค เป็นสมุฏฐานที่ตั้งที่อยู่ของโรค

โรคทั้งหลายที่มีอยู่ในกายนั้น มีหลายอย่าง คือ *จกฺขุโรโค* โรคในตา *โสตโรโค* โรคในหู *ฆานโรโค* โรคในจมูก *ชิวฺหาโรโค* โรคในลิ้น *กายโรโค* โรคในกาย มีหลายอย่าง โรคต่าง ๆ ย่อมเกิดขึ้นในกาย *มนโรโค* โรคที่ใจ คือโรคได้แก่กิเลสตัณหา ราคะ โทสะ โมหะ มานะความถือตนถือตัวทิฏฐิความรู้ผิดเห็นผิดเหล่านี้ แต่ละล้วนแล้วเป็นโรคด้วยกันทั้งนั้น ทั้งสิ้น ทั้งหมด โรคในปากโรคที่ฟัน *กาโส สาโส ปีนาโส* โรคไอ โรคหืด โรคหวัด *ฑโห ชโร กุจฺฉิโรโค* ไข้พิษ ไข้เชื่อมมัว ไข้ในท้อง *มุจฺฉา ปกฺขนฺทิกา สูลา* โรคลมจับอ่อนหวิว สวิงสวาย โรคบิดลงท้องจุกเสียดปวดท้อง *วิสูจิกา กุฏฐญฺ กณฺโฑ* โรคลมรากโรคเรื้อน โรคฝี *กิลาโส โสโส อปฺปมาโร* โรคกลากมองคร่อ ลมบ้าหมู *หนุ กณฺฑุ กจฺฉุ* โรคหิดเปื่อย หิดด้าน คุดทะราด หูด ขี้ทูด กุฏฐัง โรคมะเร็ง *รุหสา วตจฺฉิกา โลหิตํ* โรคละลอก คุดทะราด นอนอาเจียนโลหิต *ปิตฺตํ มธุเมโห อสา* โรคดีพิการ โรคเบาหวาน โรคริดสีดวง *ปีหกา ภคณฺฑลา* โรคฝีดาษ ลาดตะกั่วพุพอง โรคริดสีดวงลำไส้ โรคผอมเหลืองผอมแห้งแรงน้อย โลหิตจืดจางให้อ่อนเพลียละเหี่ยใจ โรคเหน็บชา *ปิตฺตสมุฏฺฐานา อาพาธา* ความเจ็บเกิดแต่ดีให้โทษ *เสมฺหสมุฏฺฐานา อาพาธา* ความเจ็บเกิดแต่เสมหะให้โทษ *วาตสมุฏฺฐานา อาพาธา* ความเจ็บเกิดแต่ลมให้โทษ *สนฺนิปาติกา อาพาธา* ไข้สันนิบาตคือเจ็บเกิดแต่ดี เสมหะและลมเจือกันให้โทษ *อุตุปริณามชา อาพาธา* โรคเกิดแต่ฤดูแปรปรวน ฤดูไม่เสมอ *วิสมปริหารชา อาพาธา* โรคเกิดแต่การผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ คือ ยืน เดิน นั่ง นอนไม่เสมอกัน เดินมากก็เป็นโรคประเภทหนึ่ง ยืนมากก็เป็นโรคประเภทหนึ่ง นั่งมากก็เป็นโรคประเภทหนึ่ง นอนมากก็เป็นโรคประเภทหนึ่ง ในอิริยาบถทั้ง 4 ประเภทนั้น ชื่อว่าจะไม่มีโรคแทรกอยู่ไม่มีเลย มีแต่โรคทั้งหมดทีเดียว ยืน เดิน นั่ง นอน แต่ละล้วนแล้วเป็นโรคทั้งหมด ย่อมมีโรคเกิดขึ้นแทรกขึ้นไปในอิริยาบถนั้น ๆ *โอปกฺกมิกา*

อาพาธา โรคเกิดเพราะความเพียรมากหรือทำการงานมาก *กมฺมวิปากชา อาพาธา* **โรคเกิดแต่วิบากคือผลของ**กรรมที่ตามมาทัน เหมือนหมาไล่เนื้อทันที่ไหนกัดกินที่นั่น ไม่รอเลยทีเดียว แม้วิบากผลของกรรมตามมาทันก็เช่นเดียวกัน ทันตากัดตาให้เจ็บตา ปวดตา ทันหูกัดหูเจ็บหูปวดหู ทันจมูกกัดจมูก ทันปากกัดลิ้น ทันกายกัดแข้งขาอวัยวะ ปวดหัว ปวดศีรษะ ปวดท้อง ปวดอะไรต่ออะไร กรรมมันกัดมันกิน มันตามมาทัน *สีตํ อุณฺหํ โรค* เกิดแต่เย็นและร้อน ถึงฤดูเย็นฤดูหนึ่งก็มีโรคประเภทหนึ่งเกิดขึ้น ฤดูร้อนก็มีโรคประเภทหนึ่งเกิดขึ้น *ขุปฺปปิปาสา* โรคเกิดแต่หิวข้าว กระหายน้ำ *อุจฺจาโร ปสฺสาวิติ* โรคเกิดแต่อุจจาระปัสสาวะ ไม่สะดวกทำให้ปวด **มวน รำคาญ ลำบากมากทีเดียว นี่ร่างกายของเราท่านทั้งปวงนี้มันเป็นโรคอยู่เป็นนิจ ท่านพิจารณาให้รู้ มันเป็น**ไข้อยู่เป็นนิจ มันเป็นที่ไหลออกมาแห่งอสุจิ แห่งกิเลสของสกปรกโสโครกเหมือนผีซากเน่าที่แตกเน่า ปุพฺโพโลหิต เปื่อยหวะอยู่เป็นนิจ ไหลออกทางตาขี้ตา ไหลออกทางหูขี้หู ไหลออกทางจมูกขี้มูก ไหลออกทางปากขี้ฟัน เสลด น้ำลาย ไหลออกทางกายขี้ผม ขี้ขน ขี้เล็บ ขี้เหงื่อ ขี้ไคล ขี้คอ ขี้รักแร้ ไหลออกทางแอบแอขา ขี้ตะลุยกุยเน่าเหม็น **ผ่างฮ้าย ไหลออกทวารเบา ระดูอันเหม็นอันเน่า และเยี่ยวไหลออกทวารหนัก ตดและขี้ ไหลออกทางไหนแต่ล้วน**แล้วไม่ดี เป็นของปฏิกูลพึงเกลียดด้วยกันทั้งนั้น ทั้งสิ้น ทั้งหมด

กายของเรานี้เหมือนกับถูกลูกปืนอันขัดยอก หรือประหนึ่งเหมือนถูกหลาวและหอกเสียดแทงเข้าไปเจ็บปวดรวดร้าวอยู่ตลอดเวลา สังขารธรรมนี้ เป็นของปฏิกูลพึงเกลียด เป็นที่ติฉินนินทา เกลียดหน่ายแหนงแห่งพระ-อริยเจ้าทั้งหลายยิ่งนัก สังขารธรรมนี้มันอากูลมูลหมอง เศร้าหมองด้วยโรค โรคา พยาธิ อาพาธ เบียดเบียน **อยู่เป็นนิจ สิ่งที่ไม่น่ารักไม่น่าปรารถนา คือความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย มันนำเอามาบังเกิดขึ้น สังขาร-**ธรรมนี้ เปรียบเหมือนด้วยบุคคลผู้อื่น เพราะเหตุที่บอกไม่ได้ เอาไว้ไม่ฟังมีแต่มันจะขาดเด็ดกระเด็น กระจัดกระจายออกด้วยอำนาจชาติทุกข์ พยาธิทุกข์ ชราและมรณาทุกข์ พิจารณาให้เห็นว่า สังขารธรรมนี้ มันเป็นตัวอัปรีย์จัญไร เพราะเหตุนำมาซึ่งความชั่วร้ายฉิบหาย คือมันนำเอาความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย มาให้บังเกิดขึ้น สังขารธรรมนี้มันเป็นตัวอุปัทวะเป็นตัวอุบาทว์ เพราะมันขนเอาความชั่วของไม่ดี คือมันขนของขี้แก่ ขี้เจ็บ ขี้ตาย ขี้โรค ขี้ภัย มาสะสมถมทับลงไป สิ่งที่มันขนมาถมทับ แต่ล้วนแล้วเป็นของไม่ดีทั้งหมด และก็เป็นของไม่เที่ยง เป็นอนัตตาอีกเสียด้วย สังขารธรรมนี้เป็นบ่อเกิดแห่งโทษทุกข์ภัยอันตรายทั้งหลายทั้งปวง มันเป็นตัว **อุปสรรค ตัวอันตรายคอยย่ำยีเบียดเบียนอยู่เป็นนิจ สังขารธรรมนี้มันไหวอยู่ด้วยโลกธรรม คือไหวอยู่ด้วยอำนาจ**ของความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย สังขารธรรมนี้พิจารณาเห็นว่า บางคาบมันก็ทำลายเอง บางคาบมันก็ทำลายด้วยความเพียรผู้อื่น หรือสัตว์อื่น วัตถุอื่น มันไม่มีเป็นที่ยั่งยืนไปได้เลยเป็นเด็ดขาด มีแต่มันจะทอดทิ้งกลิ้งอยู่ในที่ต่าง ๆ คือ ทอดทิ้งกลิ้งอยู่ในประเทศต่าง ๆ จะหาที่อยู่กำหนดนั้นไม่ได้เลยเป็นอันขาด สังขาร-**ธรรมนี้พิจารณาให้รู้ให้เห็นว่า** ถึงคราวจะเกิดจะแก่จะเจ็บ จะตายแล้ว จะหาที่หลบหลีกเร้นซ่อนให้พ้นจากป่วยไข้ **พ้นจากแก่ พ้นจากเจ็บ พ้นจากตายนั้นหาไม่ได้เลยเป็นอันขาด** เพราะตัวของเรานี้เป็นเรือนรังของความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นที่อยู่ของความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย พิจารณาด้วยความมีสติปัญญาให้รู้ให้เห็นว่า สังขารธรรมนี้ ปราศจากที่พึ่ง เอาเป็นที่พึ่งไม่ได้ มันเกิดมาไม่ได้เป็นที่พึ่งอาศัยที่จะคุ้มครองป้องกันชาติ **ชรา พยาธิ มรณะ นั้นไม่ได้เลยเป็นอันขาด พิจารณาด้วยสติปัญญาให้รู้ให้เห็นว่าสังขารธรรมนี้เป็นของปราศจาก**เที่ยงและงาม คือปราศจากเที่ยงและสุข และปราศจากตน มีสภาวะเปล่าสูญจากเที่ยงจากสุข ปราศจากตน มิใช่ตน มิใช่ของตน มิใช่ของแห่งตน พิจารณาด้วยความมีสติปัญญาให้รู้ให้เห็นว่า สังขารธรรมนี้มันมีปกติ

เบียดเบียนอยู่เป็นนิจ เหมือนบาปมิตรข้าศึกศัตรูหมู่อริ คอยติดตามอยู่ไม่รู้แล้ว พิจารณาให้เห็นว่าสังขารธรรมนี้ มีแต่ความฉิบหายนั้นแลเป็นเบื้องหน้า มันไม่พ้นไปจากความฉิบหายไปได้เลยเป็นอันขาด พิจารณาให้เห็นว่าสังขารธรรมนี้ มันยังมีกิเลสเป็นเครื่องหมักดองคือ ราคะ โทสะ โมหะ เป็นเครื่องหมักดองให้เราเกิด ให้แก่ **ให้เจ็บ ให้ตาย มิรู้แล้ว พิจารณาให้เห็นว่าสังขารธรรมมีกรรมทั้ง 2 ได้แก่** *กุศลกรรม* **ได้แก่บุญ** *อกุศลกรรม* ได้แก่บาป เป็นปัจจัยประชุมแต่ง แล้วมันก็ดับทำลายฉิบหายไป พิจารณาให้เห็นว่าสังขารธรรม มันเป็นเหยื่อแห่งมาร เป็นอาหารของพระยามัจจุราช คือความตาย มันขบมันเคี้ยว มันกลืนกินเข้าไป ทุกเดือนทุกปีไม่หยุดยั้ง

ชีวิตอินทรีย์ ของพวกเราทั้งหลายนี้ มันกระชั้นชิดติดกับความตายทุกที ๆ ๆ ๆ ขะยะมันขะยะขยับเข้าไปสู่ความตายความฉิบหาย ทุกกาลทุกเวลาทุกนาที ๆ เป็นสิ่งที่ควรสลดสังเวชยิ่งนัก พิจารณาให้เห็นว่าสังขารธรรมนี้ **อาถูลมูลหมองไปด้วย** *ชาติ* **คือความเกิด** *ชรา* **คือความแก่** *พยาธิ* **คือความเจ็บไข้** *มรณะ* **คือความตายไม่ว่างไม่เว้น** พิจารณาให้เห็นว่าสังขารธรรมนี้ ประกอบไปด้วยความโศกความเศร้า ความร้องไห้ร่ำไรรำพัน ความทุกข์กายทุกข์ใจ ความเสียใจ ความคับแค้นใจอยู่มิรู้แล้ว พิจารณาให้เห็นว่าสังขารธรรม คือ รูป นาม สังขารธรรมนี้ได้แก่ขันธ์ 5 ทั้งหลายนี้ ที่จริงก็คือนายช่างเรือน ตัณหาคือความอยากนี้เป็นนายช่างผู้ปรุงผู้แต่ง ผู้แปรแปลงขึ้นแล้วมันก็ดับทำลายฉิบหายไป อันที่จริงนายช่างเรือนคือตัณหานี้เองเป็นนายช่างใหญ่ เป็นตัวเหตุตัวปัจจัยให้รูป นาม คือขันธ์ 5 นี้ ท่องเที่ยวเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นทุกข์ อยู่ร่ำไปไม่มีที่สิ้นสุด อันสัตว์ทั้งหลายคือ รูป นาม คือขันธ์ 5 นี้ ที่จะท่องเที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไปไม่มีที่สิ้นสุด เพราะนายช่างเรือนคือตัณหานี้เป็นตัวเหตุตัวปัจจัย รูป นาม คือขันธ์ 5 นี้เอง เป็นสัตว์ทั้งหลายที่ท่องเที่ยว เกิด แก่ เจ็บ ตาย ใน*กำเนิด 4 คติ 5* ใน*ภพทั้ง 3* ใน*วิญญาณฐิติ 7* ใน*สัตตาวาส 9* เป็นทุกข์อยู่ร่ำไป มิใช่อื่น ได้แก่ รูป นาม คือขันธ์ 5 นี้ รูป นาม คือขันธ์ 5 นี้เอง เป็นสัตว์ทั้งหลาย แม้จะไปตกนรก เป็นเปรต เป็นผีเป็นอสุรกาย เป็นเดรัจฉานก็ตาม เกิดเป็นมนุษย์ทุกชาติทุกภาษาก็ตาม เป็นเทวบุตรเทวดาก็ตาม เป็นอินทร์เป็นพรหมก็ตาม เป็นพระนารายณ์เป็นพระอิศวร หรือท้าวมหาพรหมก็ตาม หรือพระผู้เป็นเจ้าไหน ๆ ก็ตาม ก็ รูป นาม คือขันธ์ 5 นี้เองเป็นสัตว์ทั้งหลายมิใช่อย่างอื่น แต่รูป นาม ขันธ์ 5 นี้ ที่จะท่องเที่ยวเกิดแก่ เจ็บตาย ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไป ให้เป็นสัตว์ทั้งหลายนั้น ก็อาศัยนายช่างเรือนคือตัณหานี้เองเป็นตัว*เหตุตัวปัจจัย* เป็นตัว*กัมมวัฏฏ กิเลสวัฏฏ* ให้สัตว์ทั้งหลายเกิดขึ้นนี้ ท่านให้พิจารณา พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่า รูป นาม ขันธ์ 5 นี้เป็นตัว*วิบาก* คือเป็นตัวผล เป็นตัว*วิปากวัฏฏ* เป็นตัวผลของ*กัมมวัฏฏ กัมมวัฏฏ* เป็นตัวเหตุตัวปัจจัย คือตัว*สมุทัย* ตัณหาความอยากนี้นี่เอง เป็นตัวเหตุตัวปัจจัยให้ทุกข์เกิดขึ้น *วิปากวัฏฏ* คือตัวผล ได้แก่ทุกข์คือ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย อันความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ในตัวกำเนิดในคติในภพต่าง ๆ จะมีขึ้นในตัว*กัมมวัฏฏ* คือกิเลสได้แก่ตัวสมุทัย คือ*ตัณหา* ตัวสมุทัยคือความอยากนี้นี่เอง เป็นตัว*กัมมวัฏฏ กิเลสวัฏฏ* เป็นตัวเหตุตัวปัจจัยให้รูป นามคือขันธ์ 5 ท่องเที่ยวเกิด แก่ เจ็บ ตายไม่มีที่สิ้นสุด ให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไปนี้ *วิปากวัฏฏ* คือตัวผลได้แก่ความเกิด ความแก่ ความเจ็บความตายเป็นทุกข์ ตัว*กัมมวัฏฏ*ได้แก่ตัว*สมุทัย* คือตัณหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ท่านพิจารณาให้รู้นายช่างเรือนคือตัณหา เมื่อรู้แล้วก็ดับได้ น่าน..... นั้นก็เป็นผู้รู้อริยสัจจ 4 รู้ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ฉะนั้น *ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ก็คือตัวสติปัญญานี้เอง* รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ ว่านี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้คือธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ได้แก่ตัวสติปัญญานี้นี่เอง รู้ชอบ เห็นชอบ รู้ยิ่ง เห็นจริงตามความเป็นจริง นี้ท่านให้พิจารณา นายช่างเรือนคือตัณหานี้แล เป็นนายช่างให้เกิดภพเกิดชาติ

ไม่มีที่สิ้นสุด พิจารณาให้เห็นว่า สังขารธรรม มีความเกิดแล้วก็มีความดับ ความเสื่อมความสิ้นไปเป็นธรรมดา จะเว้นจากความดับความทำลายความฉิบหายไปไม่ได้เลยเป็นอันขาด *พิจารณาให้รู้เห็นตามเป็นจริงในสังขารธรรมเหล่านี้ ด้วยความมีสติปัญญา เพื่อจะได้สงบระงับดับเสียซึ่งฉันทะ ราคะ สละละวางจากฉันทะราคะ คือความรักความกำหนัด ความยินดีในสังขารธรรมเหล่านี้ จะได้ปราศจากฉันทะ ราคะคือความรักความกำหนัดความยินดี*

ในสังขารธรรมทั้งหลายนี้ เมื่อเราพิจารณาให้รู้เห็นว่าสังขารธรรมทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา คือเป็นของไม่เที่ยง มิใช่ตน มิใช่ของตน มิใช่ของแห่งตนอย่างนี้ ก็จะเป็นผู้เบื่อหน่ายซึ่งความรัก ความกำหนัด ความยินดี ในรูป นาม สังขารธรรมอันนี้ เมื่อปราศจากความรัก ความกำหนัด ความยินดีแล้วนั้นนั่นแล องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า *ดูกร โมฆราชพราหมณ์ พราหมณ์ผู้มีเพียรเพ่งอยู่ พิจารณาซึ่งรูป นาม สังขารธรรมอันนี้ ให้เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาอยู่อย่างนี้ เป็นนิจนิรันดร พราหมณ์นั้นลับตาของพญามัจจุราชคือความตาย พญามัจจุราชคือความตาย ตามไม่ได้ ตามไม่ถึง ตามไม่ทัน พราหมณ์นั้นจะพ้นจากปากพญามัจจุราชคือความตาย จะขบเคี้ยวกลืนกินพราหมณ์นั้นไม่ได้* เราได้สดับตรัสฟังพระสัทธรรมเทศนามาถึงเพียงนี้ ควรจะน้อมจิตเพ่งพิจารณาสังขารให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท สมดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงพระพุทธโอวาทในปัจฉิมสมัยครั้งนั้น

เอว์ ก็มีด้วยประการฉะนี้

พระเจ้าศรีธรรมาโศกราช

จะเล่าเรื่องพระอรหันต์ ผู้เป็นญาณลาภี และมีปฏิสัมภิทาญาณ คือ พระเจ้าศรีธรรมาโศกราช มหาบพิตร ดังได้สดับมาอดีตกาลนานมาแล้ว มีกุลบุตรผู้หนึ่งมีศรัทธาก่อสร้างกองการกุศลแล้วตั้งจิตปรารถนาเป็นพระอรหันต์ ทรงญาณอภิญญาและปฏิสัมภิทาญาณ ในสำนักแห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายแต่ปางก่อน แล้วสังวรคือสังสรณาการท่องเที่ยวอภิรมย์ ทรงทิพยสมบัติ และมนุษยสมบัติอยู่ในเทวโลก และมนุษยโลกสิ้นกาลช้านาน จวบจนถึงกาลเมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแห่งเรา เสด็จดับขันธ์เข้าสู่พระปรินิพพาน กำหนดพระพุทธกาล คือ กำหนดพระพุทธศาสนากาลล่วงแล้ว ได้นานถึง 228 พรรษา จึงได้มาเกิดเป็นบรมกษัตริย์ทรงพระนามว่า *"พระเจ้าศรีธรรมาโศกราช"* ผ่านพิภพมไหศวริยสมบัติ ยกขึ้นซึ่งเศวตฉัตร ณ **กรุงปาฏลีบุตรมหานคร** พระองค์ทรงมีพระทัยศรัทธาเลื่อมใสในพระบวรพุทธศาสนา จึงได้สถาปนาการพระวิหารและพระสถูปถึง 84,000 ทุก ๆ นคร ทั่วทั้งสกลชมพูทวีปแล้ว จึงทรงมีพระราชดำรัสถามพระภิกษุสงฆ์ทั้งปวงว่า

"ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งปวง โยมจะได้พระบรมธาตุแห่งองค์สมเด็จพระศาสดามาแต่ที่ใด เพื่อที่จะได้บรรจุไว้ในสถูป ที่โยมได้อุตส่าห์สร้างขึ้นใหม่นี้ด้วยศรัทธา"

เมื่อได้ทรงสดับ พระสงฆ์ทั้งปวงถวายพระพรว่า *"อาตมาภาพได้สดับสืบ ๆ กันมาว่า พระบรมธาตุ*

แห่งองค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เจ้าแห่งเรา ได้ถูกฝังไว้ในที่แห่งหนึ่ง แต่มิได้ทราบแน่ชัดว่า ฝัง ณ ที่ใด" จึงรีบสั่งให้ทำลายพระสถูป อันมีอยู่ ณ เมืองราชคฤห์แล้ว ให้ค้นหาพระบรมสารีริกธาตุ อยู่เป็นเวลานานก็มิได้พบพาน จึงให้กระทำพระเจดีย์ฐานใหม่ให้เป็นปกติดีดังเดิม

แล้วพระองค์ก็ทรงพาพระภิกษุสงฆ์ ทั้งจตุรงคโยธาหาญเสด็จไปสู่เมืองเวสาลีให้รื้อพระเจดีย์จนทั่วพระนครแล้วค้นหา แต่ก็มิได้พระบรมสารีริกธาตุอีกเช่นเคย จึงรับสั่งให้ก่อสร้างใหม่เป็นปกติดีเหมือนเก่า แล้วเสด็จไปสู่รามคาม รับสั่งให้พลโยธาหาญทำการรื้อพระเจดีย์ฐานที่เมืองนั้น แต่มิอาจที่จะรื้อทำลายลงได้ เพราะหมู่นาคทั้งหลายพากันรักษาอยู่เข้มแข็ง มิให้พระเจดีย์ภินทนาการ บันดาลให้จอบเสียมและสิ่วขวานหักเป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ เมื่อไม่สมพระทัยปรารถนา จึงเสด็จยาตราพล ไปสู่เมืองอัลลกัปปกนคร และเมืองเวฏฐธีปกนคร เมืองปาวาย เมืองกุสินารายณ์ ให้ทำลายพระเจดีย์ทั้งหลายค้นหาพระบรมสารีริกธาตุแต่ก็มิได้พบพาน จึงฐาปนการก่อใหม่ให้เป็นปกติเหมือนดังเก่า แล้วจึงทรงยกทัพเสด็จกลับย้อนมายังราชคฤห์มหานครอีก รับสั่งให้มีสันนิบาตพุทธบริษัทดำรัสถามให้แน่ชัดไปในที่ประชุมนั้นว่า *ผู้ใดผู้หนึ่งพึงได้สดับมาแต่ก่อนว่าพระบรมธาตุแห่งพระบรมศาสดาแห่งเราทั้งหลาย ได้ถูกฝังไว้ ณ ที่ไหนบ้าง ขอจงระลึกดูให้ดี ๆ แล้วจงเร่งบอกแก่เราในกาลบัดนี้*

คราทีนั้นยังมีพระมหาเถระองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นผู้เฒ่าชราหนักหนา มีพรรษาได้ 120 ปี ได้กล่าวขึ้นในที่ประชุมสันนิบาตนั้นว่า

"ขอถวายพระพร มหาบพิตร พระราชสมภาร! พระบรมธาตุแห่งองค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์จะสถิตย์อยู่ที่ใดนั้นอาตมาภาพมิได้แจ้ง แต่ทว่าเมื่อครั้งที่อาตมาภาพยังเป็นกุมารน้อย อายุได้ 7 ขวบ บวชเป็นสามเณรน้อยแล้ว วันหนึ่งพระเถระผู้เป็นบิดาได้ถือเอาผอบดอกไม้ พาอาตมาภาพไปสู่ที่แห่งหนึ่ง ครั้นถึงแล้วจึงชี้ไปในระหว่างกอไม้อันรกชัฏ ซึ่งมีพระสถูปศิลาองค์หนึ่ง แล้วว่าเจ้าสามเณรจงมาที่นี้ เราจะพากันเข้าไปนมัสการพระสถูปศิลาที่อยู่ในระหว่างกอไม้อันรกชัฏนั้น ครั้นบุกป่าขวากหนามเข้าไปถึง สถูปศิลาอภิวันทนาบูชาแล้ว พระมหาเถระผู้เป็นบิดา ได้บอกแต่เพียงว่า ดูกรเจ้าสามเณร เจ้าควรจะพิจารณาและจดจำสถานที่นี้ให้ดี เพราะเป็นที่สำคัญอยู่ กล่าวแต่เพียงแค่นี้แล้ว ก็ไม่กล่าวอะไรต่อไปอีก อาตมาได้รู้เหตุแต่เท่านี้ ขอถวายพระพร"

สมเด็จพระนราธิบดีศรีธรรมาโศกราช ได้ทรงสดับคำให้การของพระมหาเถระผู้มีอายุวัสสามากเช่นนั้น จึงมีดำรัสว่า *ชะรอยธาตุนิธาน คือการฝังพระบรมสารีริกธาตุ น่าจะเป็นที่นั้นอย่างแน่แท้* แล้วจึงให้พระมหาเถระนำเสด็จไปสู่ตำบลนั้น เมื่อเหล่าบุรุษพากันถากถาง ซึ่งกอไม้อันรกชัฏ ก็ได้ทรงทัศนาการเห็นพระสถูปศิลาดั่งพระมหาเถระว่า จึงให้ชักชะลอไปตั้งไว้ที่อื่น แล้วให้ขุดมูลดินในภูมิภาคพื้นที่แห่งนั้นพอประมาณแล้ว ก็เห็นซึ่งทรายแก้ว 7 ประการ เรี่ยรายอยู่ทั่วทั้งนั้น แล้วก็ทรงเห็นเรือนทองแดงใหญ่ ประมาณเท่าเรือนพระเจดีย์ฐาน และได้เห็นภาพยนตร์เป็นรูปเนรมิตอาถรรพณ์ มือถือพระขรรค์อันคมกล้า มีพรรณโอภาสแก้วผลึกแลดูพิลึกน่าสะพึงกลัว วิ่งเวียนวนอยู่รอบห้องพระบรมสารีริกธาตุ รวดเร็วดุจลมพัดราชบุรุษ

ทั้งหลายเกรงกลัวอยู่ต่อความตาย มิรู้อยู่ที่จะทำประการใดได้

พระบรมกษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ จึงรับสั่งให้ปรมาจารย์ทั้งหลาย มาเพื่ออัญเชิญปวงเทวดาแล้วให้แต่งเครื่อง พลีกรรมบวงสรวงสังเวยต่าง ๆ ทั้งให้ประโคมดุริยางคดนตรี แต่ก็ไม่มีผลสำเร็จประการใด ภาพยนตร์รูปเนรมิตนั้น ก็คงยังวิ่งเวียนวนด้วยอาการอันดุร้ายต่อไปตามเดิมหาหยุดไม่ จนพระทัยหนักเข้าแล้วองค์บรมกษัตริย์จึงทรงประนมพระหัตถ์ คือมือถวายอัญชลีแก่ปวงเทพดาแล้วออกวาจาดำรัสประกาศว่า

"ข้าแต่ท้าวเทวราชทั้งหลายผู้ทรงมหิทธิฤทธิ์ ข้าพเจ้านี้มีจิตปรารถนาจะรื้อเอาพระบรมธาตุทั้งหมดนี้ อัญเชิญเอาไปประดิษฐานบรรจุไว้ที่พระเจดีย์ ทั่วทุกวิหารทั้ง 84,000 เพื่อให้เป็นที่สักการะบูชาแห่งเทพดา และมนุษย์ทั่วทุกประเทศ พระพุทธศาสนาจะได้แผ่ไพศาลวัฒนาการไปทุกขอบเขตนครขัณฑสีมา ขอเทพเจ้าทั้งหลายจงอำนวยช่วยให้ได้พระบรมธาตุ สมปรารถนาของข้าพเจ้า ในกาลบัดนี้เถิด"

ขณะนั้นสมเด็จพระอมรินทราธิราช ผู้ทรงเป็นใหญ่ในสรวงสวรรค์ชั้นไตรตรึงษ์ทรงทราบเหตุ จึงมีเทวโองการ ตรัสสั่งพระเวสสุกรรมเทพบุตรว่า บัดนี้พระยาธรรมาโศกราชจะมารื้อพระบรมธาตุเอาไปประดิษฐาน ไว้ในที่อันควร ขอท่านจงด่วนไปช่วยทำลายภาพยนตร์อาถรรพณ์ให้อันตรธาน พระเวสสุกรรมรับเทวโองการแล้ว ก็รีบลงมา ณ สถานที่นั้น ด้วยเทพฤทธิ์ เนรมิตกายเป็นกุมารน้อย อายุประมาณ 5 ขวบ มีมือถือธนูเข้าไปยืนอยู่เฉพาะพระพักตร์บรมกษัตริย์แล้วกราบทูลว่า

"ข้าพเจ้าจะรับอาสายิง รูปภาพยนตร์อาถรรพณ์นี้ ให้แตกทำลายกระจัดกระจายลง ให้จงได้พระเจ้าข้า"

เมื่อสมเด็จพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชผู้เป็นใหญ่ได้สดับ ก็ทรงอนุญาตด้วยความดีพระทัยว่า พ่อจงยิงเถิด ดังนี้ กุมารน้อยนั้นก็พลันโก่งขึ้นซึ่งธนู แล้วแผลงไปฉับไว ลูกธนูแล่นไปถูกรูปภาพยนตร์แตกป่นกระจัดกระจายไปต่อหน้า สมเด็จพระนราธิบดีก็ทรงโสมนัสตรัสสรรเสริญสดุดีคุณแห่งกุมารน้อยนั้นเป็นอันมาก แล้วรีบเสด็จเข้าไปสู่ที่ใกล้ทวารเรือนทองแดงโดยเร็ว รับสั่งให้ทำลายตราซึ่งตีประจำ ทั้งกุญแจและห่วงสายยูที่ติดอยู่ ณ ที่ธรณีประตูนั้น แล้วทอดพระเนตรเห็นท่อนแก้วมณีอันใหญ่ กับทั้งอักษรจารึกทรงอ่านได้ใจความว่า

"พระยาเข็ญใจ ในอนาคตจะมารื้อห้องบรรจุพระบรมธาตุนี้ และให้พระยาเข็ญใจ จงเอาท่อนแก้วมณีนี้ไปเถิด"

เมื่อทรงอ่านอักษรเป็นใจความเช่นนี้ สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช ผู้เป็นใหญ่ ก็ให้ทรงพระพิโรธออกโอษฐ์วาจาว่ากษัตริย์เห็นปานดังเรานี้ มีอำนาจแผ่ไปทั่วสกลชมพูทวีป ควรมากล่าวติเตียนว่าเป็น *พระยาเข็ญใจ* ก็ท่านที่เป็นกษัตริย์แต่ปางก่อนนั้นไซร้ จะได้มีอานุภาพแลยศศักดิ์สมบัติศฤงคาร สักประมาณเท่าใดนักหนา ทรงออกพระโอษฐ์ด้วยความขุ่นพระทัยว่าดังนั้นแล้ว ก็ให้เปิดโลหะทวารเสด็จเข้าไปในเรือนพระธาตุ

จนถึงเรือนแก้ว 7 ประการ เปิดคัพภทวารเข้าไปในห้องพระบรมธาตุ แล้วก็ทรงเห็นเป็นโอภาส ด้วยแสงประทีปส่องสว่าง ทั้งบุปผาชาติทั้งหลายที่บูชาไว้ก็หอมฟุ้งขจรตลบไป ประหนึ่งว่าเพิ่งเก็บมาบูชาในขณะนั้น เป็นอัศจรรย์ ทั้งกลิ่นสุคันธ์เครื่องหอมก็มิได้หาย กลิ่นเสาวคนธรสสรรพสิ่งสักการะบูชา ก็ยังปรากฏบริบูรณ์มิได้เสื่อมสูญอันตรธาน ด้วยอำนาจผลาอธิษฐานแห่งองค์พระมหากัสสป สังฆวุฒาจารย์ ผู้กระทำธาตุนิธาน แต่การปรินิพพานใหม่ ๆ

สมเด็จพระนราธิบดีศรีธรรมาโศกราช ผู้เป็นใหญ่เมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นเหตุอันน่าอัศจรรย์ดังนั้น ก็พลันหายพระพิโรธ มีแต่ทรงพระโสมนัสปรีดาปราโมทย์แผ่ไปทั่วสรีระอินทรีย์แล้วทรงเห็นแผ่นสุพรรณอันมีลายลักษณ์อักษรจารึกไว้ ทรงหยิบขึ้นมาอ่านได้ใจความว่า

"ในอนาคตกาลเมื่อพระอโศกราชกุมารยกขึ้นซึ่งเศวตฉัตร ได้ขัตติยราชาภิเษกเป็นเอกอิศราธิบดี มีพระนามว่าสมเด็จพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชแล้วไซร้ บรมกษัตริย์พระองค์นี้จะได้รื้อขึ้นซึ่ง ที่ฝังพระบรมสารีริกธาตุด้วยพระราชศรัทธา แล้วทรงแจกพระบรมสารีริกธาตุนี้ไปประดิษฐานทั่วสกลชมพูทวีปเป็นแน่แท้"

ทรงเห็นลายลักษณ์อักษรจารึกไว้ เป็นใจความแม่นยำฉะนี้ องค์พระนราธิบดีก็ทรงพระเกษมโสมนัส ดำรัสแก่พวกหมู่อำมาตย์ ราชบริพารและพระสงฆ์ซึ่งอยู่ในที่นั้นว่า

"ดูกรท่านทั้งปวง พระมหากัสสปสังฆวุฒาจารย์ ท่านพิจารณาเห็นว่าตัวเราเท่านั้น ที่จะเป็นผู้รื้อพระบรมสารีริกธาตุนี้ขึ้น ก่อนกาลแต่ตัวเราเกิดนับร้อย ๆ ปี ได้อย่างน่าอัศจรรย์ใจนัก"

ตรัสด้วยทรงโสมนัสฉะนี้ แล้วก็ทรงตบพระหัตถ์คือมืออยู่ฉาดฉาน แสดงพระอาการชื่นชมในพระคุณของพระมหากัสสปเถรเจ้านั้น แล้วจึงดำรัสสั่งให้เปิดกล่องที่สวมใส่พระบรมธาตุไว้ทุกชั้น อัญเชิญพระบรมธาตุใส่ลงในพระสุพรรณภาชน์เกือบทั้งหมด เหลือแต่นิดหน่อยบรรจุไว้ในที่เดิมนั้น แล้วให้หันทวารเรือนแก้ว 7 ประการ และเรือนทอง เรือนเงิน เรือนทองแดง ออกมาทุก ๆ ชั้น รับสั่งให้เอาทรายแก้วมาถมลงไว้ให้เต็ม แล้วเอาศิลาแลงมาทับไว้ในเบื้องบนแล้วให้ขนมูลดิน มาถมลงจนมิดปิดช่องให้เสมอพื้นปฐวีตามที่เดิม แล้วชักชะลอซึ่งพระสถูปศิลา มาประดิษฐานไว้ในเบื้องบนดุจกาลก่อน

สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชผู้ทรงเป็นใหญ่ ในสกลปฐพีเมื่อทรงได้พระบรมสารีริกธาตุ สมพระราชประสงค์แล้ว ก็เสด็จยกพยุหยาตราแสนยานุกรแห่อัญเชิญมาสู่ปาตลีบุตรมหานครราชธานี แล้วกระทำ *สักการะสัมมานนะ* พิธีโดยอเนกประการ เสร็จแล้วจึงทรงแจกพระบรมธาตุ ไปประดิษฐานบรรจุไว้ในพระเจดีย์ ณ วิหารทั่วทุก ๆ พระนคร ทั้ง 84,000 พระเจดีย์ ในแผ่นพื้นปฐพีชมพูทวีปทั้งสิ้นนั้น ด้วยราชานุภาพพร้อมกันด้วยพระอรหันตฤทธิ์ศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 2 ประการ โดยเหลือพระบรมสารีริกธาตุที่สำคัญไว้ส่วนหนึ่ง แล้วจึงมีพระราชดำรัสสั่งให้นายช่างมีฝีมือดีเป็นเอกสถาปนาการสร้างพระเจดีย์ขึ้นใหม่ องค์หนึ่งมีประมาณสูงถึงกึ่งโยชน์ประดับด้วยแก้วต่าง ๆ แสงแก้วโอภาสรุ่งเรือง ครุวนาดุจไกรราชคีรีประดิษฐาน ที่ริมฝั่งแม่น้ำมหาคงคานที ณ บริเวณ ใกล้กรุงปาตลีบุตรมหานครนั้น แล้วอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุส่วนที่เหลือ

ไว้บรรจุใส่ในมหาเจดีย์ที่สร้างใหม่ เสร็จเรียบร้อยแล้วจึงทรงมีพระหฤทัย ปลาบปลื้มปรีดารับสั่งให้กระทำมหกรรมการฉลองพระเจดีย์ทั้ง 84,000 องค์และพระมหาสถูปเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่ โดยจัดเป็นงานใหญ่เพื่อให้มหาชนได้โอกาสกระทำสักการะบูชา เป็นเวลานานให้ถ้วนถึง 7 ปี 7 เดือนและ 7 วัน

ในวาระสุดท้ายแห่งงานมหกรรมครั้งนี้ สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชผู้เป็นใหญ่ ทรงมีพระทัยปรารถนาจะกระทำสักการะบูชา พระมหาสถูปเจดีย์ด้วยพระสรีระร่างแห่งพระองค์เอง คือด้วยพระกายแห่งพระองค์เอง จึงรับสั่งให้เอาปุยสำลี ชุบด้วยน้ำมันหอมถึง 500 หม้อ มาพันพระวรกายตั้งแต่พระศอ คือคอตลอดลงไปตราบเท่าถึงพระบาท คือ เท้า แล้วเสด็จไปยืนประดิษฐานอยู่เบื้องหน้าพระเจดีย์ ยกพระหัตถ์อัญชลีเหนืออุตมางคศิโรตม์ ทรงอนุสรณ์รำพึงถึงพระพุทธคุณแล้วรับสั่งให้ราชบุรุษจุดเพลิงคือไฟขึ้นทั่วพระสรีระกาย พลางก็ออกพระวาจาสวดสรรเสริญสดุดีคุณแห่งพระรัตนตรัยว่า นโมตัสสะ ภควโตดังนี้ เป็นอาทิ ติดต่อกันไปมิได้ขาดสาย เปลวเพลิงนั้นก็พลุ่งโพลงขึ้นไปบนอากาศ ประมาณถึง 7 ชั่วบุรุษ แต่พระองค์มิได้ทรงรับอันตรายอย่างใด พระสกลกายนั้นกลับเย็นเป็นปกติ เมื่อเปลวเพลิงดับสนิทลงแล้ว พระองค์จึงทรงโสรจสรงอุทกธาราชำระพระสรีระกาย ทรงซึ่งพระวิภูษณาภรณ์ แวดล้อมด้วยอเนกนิกรคณามาตย์ กระทำอภิวาทพระมหาสถูปเจดีย์เจ้า เสด็จบทจรประทักษิณสิ้นติวาระ 3 รอบ แล้วเสด็จไปทรงสดับพระสัทธรรมเทศนา ซึ่งพระมหาฑีณาสวสงฆ์ เป็นองค์แสดงถ้วนถึง 7 วัน 7 คืน ทรงถวายภัตตาหาร แด่พระสงฆ์และทรงถวายไทยธรรมต่าง ๆ เสร็จการพระราชพิธีทั้งปวงแล้ว ก็นมัสการเสด็จนิวัตนาการกับทั้งอำมาตย์ราชบริพาร กลับเข้าสู่ราชนิเวศน์กรุงปาตลีบุตรมหานคร

เมื่อสมเด็จพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช บรมกษัตริย์ทรงจัดงานมหกรรม ซึ่งเป็นงานใหญ่ เสร็จสิ้นลงไปด้วยดีแล้ว พระองค์ก็ทรงมีพระทัยผ่องแผ้วในพระราชกุศลผลบุญราศีครั้งนี้เป็นอันมาก วันหนึ่งจึงทรงนิมนต์พระสงฆ์ทั้งปวงมา แล้วทรงมีพระราชปุจฉาถามว่า

"ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งปวง บุคคลทั้งหลายที่เคารพบูชาพระศรีรัตนตรัย ในพระศาสนานี้ ผู้ที่มีศรัทธาและบริจาคทรัพย์เป็นศาสนบูชา เสมอแลมากขึ้นไปกว่าที่โยมกระทำครั้งนี้มีบ้างหรือไม่"

พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระอรหันต์ ซึ่งเป็นประธานแห่งพระสงฆ์ในที่นั้นจึงถวายพระพรว่า

"ขอถวายพระพรบพิตรราชสมภาร ครั้งเมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เจ้าแห่งเรา ยังทรงมีพระชนม์อยู่นั้นก็ดี บุคคลผู้ที่มีศรัทธา บริจาคทานในพระศาสนานี้ จะมีเสมอเหมือนพระองค์นั้นหามิได้ ขอถวายพระพร"

"ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ก็ในเมื่อโยมนี้ มีศรัทธาเสียสละทรัพย์ถึง 96 โกฏิ สร้างพระวิหารและพระสถูปเจดีย์ถึง 84,000 ซึ่งเป็นการบริจาคทรัพย์เป็นอันมากดังนี้ จะได้ชื่อว่าเป็นญาติในพระพุทธศาสนาแล้วหรือยัง"

"ยังดอก มหาบพิตรราชสมภาร"

"โยมนี้อุตส่าห์บริจาคทรัพย์ในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากมายเช่นนี้ ยังมิได้ชื่อว่าเป็นญาติในพระพุทธศาสนา ก็แล้วจะให้ทำกุศลสิ่งใดเล่า จึงจะได้ชื่อว่าเป็นญาติในพระพุทธศาสนา"

พระผู้เป็นเจ้าพระโมคคัลลีบุตรเถระเจ้า **เห็นอุปนิสัยแห่งพระมหินทราชกุมารและพระสังฆมิตตา** ราชธิดา ว่าทรงมีวาสนาบารมี ที่อบรมสั่งสมมาแต่ปางก่อน และมีพระอรหัตตคุณรุ่งเรืองอยู่ในขันธสันดาน ทั้งในอนาคตกาลก็จะทรงเจริญเป็นประโยชน์ แก่พระพุทธศาสนายิ่งนัก จึงถวายวิสัชนาว่า

"ดูกรบพิตรราชสมภาร บุคคลผู้ใดได้ถวายอามิสจตุปัจจัยไทยธรรมมาก ตั้งแต่พื้นปฐพีนี้สูงขึ้นไปเสมอภวัคคพรหมก็ดี ผู้นั้นควรจะมีชื่อว่าเป็นมหาทายกใหญ่ยิ่งกว่าบุคคลทั้งปวงเพราะรับภาระธุระพระพุทธศาสนา อนุเคราะห์พระสงฆ์ให้ได้รับความสะดวกสบาย แต่จะได้ชื่อว่าเป็นญาติในพระพุทธศาสนา นั้นหามิได้ ต่อเมื่อใดเขามีศรัทธาคิดจะทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา บวชบุตรธิดาชายหญิงไว้ให้ปฏิบัติซึ่งศาสนพรหมจรรย์และมรรคพรหมจรรย์ เพื่อสืบต่ออายุพระบวรพุทธศาสนา ให้สถิตย์สถาพรไปในอนาคตกาลเบื้องหน้า ผู้นั้นจึงจะได้ชื่อว่าเป็นญาติอันประเสริฐในพระศาสนานี้"

สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชมหาบพิตรได้ทรงสดับมหาเถระคาถาดังนี้ ก็ทรงมีพระทัยกอปรด้วยพระปิติโสมนัส จึงหันมาตรัสกับมหินทราชโอรส และสังฆมิตตาราชกุมารีว่า

"ดูกรพ่อมหินทร์ แม่สังฆมิตตา ซึ่งเป็นที่รักของบิดาเอ๋ย อันว่าการบรรพชานี้เป็นที่เสน่หาภาพแห่งบิดา เจ้าทั้งสองมีความปรารถนายินดีที่จะบรรพชาอยู่หรือว่า หามิได้ หากว่าใจเจ้าทั้งสองยินดีในการบรรพชาแล้วไซร้ ก็จะเป็นการอนุเคราะห์ให้บิดาเป็นญาติในพระพุทธศาสนา เพราะว่าการบรรพชาอุปสมบทนี้ มีผลานิสงส์มาก ได้ชื่อว่าทายัชสืบเชื้อสายสามัญวงศ์ในพระพุทธศาสนาแท้"

เจ้าชายมหินทราชบุตรและเจ้าหญิงสังฆมิตตาราชธิดา ได้สดับพระราชบัญชาแห่งสมเด็จพระบรมชนกาธิราช ดังนั้นจึงกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า *"ข้าแต่พระราชบิดา ข้าพระบาททั้งสองนี้ มีจิตยินดีปราโมทย์ปรารถนาจะบรรพชาเป็นยิ่งนัก ขอพระราชบิดาจงทรงพระกรุณาอนุญาตให้ข้าพระบาททั้งสองได้บรรพชาอุปสมบทในพระบวรพระพุทธศาสนาด้วยเถิดพระเจ้าข้า"*

สมเด็จพระบรมกษัตริย์ได้เสาวนาการ พระราชธิดาและพระราชบุตรสุดที่รักกราบบังคมทูลเช่นนั้น ก็ทรงพระโสมนัสดำริว่า เราจะให้อุปราชสมบัติแก่เจ้าชายมหินทร์โอรสก็จริง แลแต่อุปราชสมบัตินั้นเป็นโลกียสมบัติ มิได้เป็นสาระยั่งยืนแต่อย่างใด เราควรจะให้เจ้ามหินทร์ลูกรักผู้ทรงศักดิ์เข้าบวชในพระบวรพุทธศาสนา อันเป็นเหตุให้ได้โลกุตรสมบัติจะดีกว่าเป็นไหน ๆ **แล้วจึงมีรับสั่งให้ตกแต่งบรรพชาพิธีด้วยเครื่องราชาอลังการ** ราชาภูษิตอันวิจิตรอย่างเอกอุดมพรั่งพร้อมด้วยข้าราชบริพารแห่แหน พระราชโอรสพระราชธิดา ทั้ง 2 พระองค์ คือ พระมหินทราชโอรส ซึ่งมีพระชนม์ครบ 20 พรรษา และพระสังฆมิตตาราชธิดา ซึ่งมีพระชนมายุ 18 พรรษา ออกจากพระบรมมหาราชวังไปบรรพชาอุปสมบท ในพระบวรพุทธศาสนา โดยมีพระมหาเถระเป็นผู้ให้บรรพชา พระมัชฌันติกเถระ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ เป็นพระ

อุปัชฌาย์ ให้อุปสมบทแก่พระมหินทราชกุมาร สำเร็จภิกษุภาพในพระบวรพุทธศาสนา ส่วนเจ้าสังฆมิตตาราชธิดาได้บรรพชาเป็นสามเณรี แล้วก็บวชในสำนักแห่งนางภิกษุณี โดยมีพระอายุปาลีเถรีภิกษุณี เป็นพระกรรมวาจาจารย์ และมีพระธรรมปาลีเถรีภิกษุณีเป็นพระปวัตตินี

เมื่อได้บรรพชาอุปสมบทในพระบวรพุทธศาสนาแล้ว กาลต่อมาก็ปรากฏว่าพระราชโอรสธิดาทั้งสองพระองค์นั้นท่านพยายามเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ยังวิปัสสนาญาณให้อุบัติขึ้นในขันธสันดาน จนได้บรรลุพระอรหัตผลญาณ อันเป็นปฏิปัสสัทธิวิมุติขั้นสูงสุด สำเร็จเป็นอรหันต์ทรงไว้ซึ่งฌานอภิญญาและจตุปฏิสัมภิทาญาณ พระมหินทภิกษุราชโอรสนั้น ปรากฏเกียรติคุณรุ่งเรืองงามสง่าในพระพุทธศาสนา ประดุจดวงอาทิตย์เทพมณฑล และพระสังฆมิตตาภิกษุณีอรหันต์อริยะบุคคลนั้น ปรากฏเกียรติคุณรุ่งเรืองงามสง่าคู่กันประดุจ พระจันทร์เทพมณฑล เป็นที่ชื่นชมยินดีของปวงชนชาวเมืองปาตลีบุตร และพุทธบริษัททั้งหลายทุกถ้วนหน้า

สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในพระบวรพุทธศาสนาที่นับว่าสำคัญเป็นอันมากกว่ามาก เพราะเหตุที่พระองค์ทรงมีน้ำพระทัยกอปรด้วยศรัทธาเลื่อมใสอันยิ่งใหญ่ ในกาลสุดท้ายคราวหลัง สมเด็จพระบรมกษัตริย์ทรงพระประชวรด้วยพระโรคหนักเป็นอนุฏฐานไสยาสน์ พระโรคาพาธนั้นหนักลง ๆ เห็นว่ามิอาจจะทรงพระชนม์ชีพอยู่ได้นานวัน พระองค์ก็ทรงยังมีพระทัยผ่องแผ้ว ปรารถนาที่จะได้ถวายทาน จึงมีพระราชโองการตรัสแก่พนักงานชาวพระคลังว่า

"ดูกรพนาย ! ท่านจงไปนำเอาวัตถุทานทั้งหลาย มีเงินและทองเป็นต้น กับทั้งสุขุมพัสตร์ภูษามีโกสัยพัสตร์เป็นอาทิ และทานูปกรณ์ทั้งหลายอื่น ๆมากองไว้ในที่นี้ เรามีศรัทธาใคร่ที่จะถวายทานในพระพุทธศาสนา"

เจ้าพนักงานชาวพระคลังนั้น ครั้นได้สดับพระราชโองการอันเกิดจากราชศรัทธาเช่นนี้ ก็มิอาจที่จะอดกลั้นอยู่ได้ซึ่งความโศก ร้องไห้ปริเทวนาการพลางกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า

"ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด คลังพระราชทรัพย์คือเงินและทองก็ดี ผ้าโกสัยพัสตร์ก็ดีอยู่พร้อมทั้งสิ้น ก็แต่ว่าพระราชทรัพย์เหล่านั้น เขาใส่กุญแจคลังปิดตราประทับ เสียให้มั่นคงแล้ว ขอพระองค์ผู้ทรงเป็นบรมกษัตริย์จงทราบพระทัยด้วยประการฉะนี้เถิด พระพุทธเจ้าข้า"

สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชผู้ทรงมีพระโรคาพาธหนัก จึงทรงมีพระราชดำรัสตรัสถามว่า

"ดูกรพนาย! คลังผ้าโกสัยพัสตร์และราชทรัพย์ ของเรามีอยู่แล้วก็ใครผู้ใดเล่ามาบังอาจมาลั่นกุญแจคลังปิดตราประทับเสียให้มั่นคงเช่นนี้"

"ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นสมมติเทวา เหล่าข้าราชการอำมาตย์ผู้ใหญ่ทั้งหลายเขาได้มีการปรึกษากัน เห็นว่าพระองค์ทรงประชวรทุพพลภาพหนักลงแล้ว ***เขาจึงใส่กุญแจปิดตราประทับไว้ให้มั่นคง***

ใครจะเปิดไม่ได้พระพุทธเจ้าข้า"

"ไปตามมา.....! เจ้าจงไปตามอำมาตย์มา ข้าราชการผู้ใหญ่ที่ใส่กุญแจคลังเหล่านั้นมา" สมเด็จพระราชาธิบดีรับสั่งด้วยความไม่พอพระทัย เมื่อเจ้าพนักงานชาวพระคลังไปตาม เหล่าอำมาตย์ข้าราชการผู้ใหญ่ให้มาเข้าเฝ้ายังที่ประทับแล้ว พระองค์จึงตรัสถามด้วยพระสุรเสียงห้วน ๆ ว่า *"สมบัติในเมืองปาตลีบุตรนี้เป็นของผู้ใด"*

"ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นสมมติเทวา สมบัติทั้งปวงนี้เป็นของพระองค์ทั้งสิ้นพระเจ้าข้า" อำมาตย์ข้าราชการผู้ใหญ่เหล่านั้นพากันกราบบังคมทูล

"ก็ในเมื่อสมบัตินี้เป็นของเราทั้งสิ้นแล้ว เหตุไฉนเราจึงจะเอามาบริจาคทานไม่ได้เล่า ไป - ไป เอามาให้เราทั้งหมด เราจะถวายทานในพระพุทธศาสนาให้สิ้น"

อำมาตย์ข้าราชการผู้ใหญ่ทั้งหลาย **ได้ยินพระดำรัสเช่นนั้น ต่างก็แลดูกันแล้วนิ่งเฉยอยู่** มิได้ทูลตอบ **พระราชบัญชาแต่ประการใด พระจอมนราธิบดีศรีธรรมาโศกราชผู้ทรงเป็นใหญ่เมื่อทรงเห็นคนเหล่านั้นพากันดุษณีภาพนิ่งเสียสิ้น** มิได้ทำตามพระราชบัญชาก็ทรงขัดเคืองพระทัยนัก แต่ไม่สามารถจะทำประการใดจึงโบกพระหัตถ์ขับไล่ให้ออกไปจากที่นั่นโดยเร็ว และในขณะนั้นปรากฏว่ามีผลมะขามป้อมสิ่งเดียว **ตั้งอยู่ใน**ที่ใกล้พระหัตถ์พระบรมกษัตริย์เจ้าเพื่อจะประกอบเป็นพระโอสถถวายเท่านั้น สมบัติอื่นใดที่ทรงไว้ซึ่งคุณค่าจะมีอยู่ที่นั่นก็หามิได้ ด้วยเหตุนี้สมเด็จพระนราธิบดีศรีธรรมาโศกราชผู้ยิ่งใหญ่ จึงให้ทรงสังเวชสลดพระทัยนัก ทอดพระเนตรดูผลมะขามป้อมนั้นแล้วก็ทรงรำพึงว่า *สมบัติอันเป็นโลกีย์นี้ ย่อมมีสภาวะปรวนแปรมิได้ตั้งอยู่นาน เปรียบปานดังว่า สายฟ้าแลบชั่วครู่หนึ่งหนเดียวเท่านั้น แต่กาลก่อนนี้ตัวเราถึงซึ่งความพรั่งพร้อมบริบูรณ์ด้วยสมบัติมากเป็นนักเป็นหนา ควรแล้วหรือมาถึงซึ่งภาวะทลิทกตกยากอีกเล่า เออก็พระกัสสปสังฆวุฒาจารย์ผู้เข้าสู่นิพพานไปนานแล้ว ได้จารึกอักษรที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ทำนาย* ***ว่าเราเป็นพระยาเข็ญใจ ก็เห็นสมจริงในกาลครั้งนี้แล้ว*** *โอ! หนอ บัดนี้ เรามีความปรารถนาใคร่ที่จะบำเพ็ญทาน แต่ทรัพย์ที่เป็นวัตถุทานนั้นที่เราจะพึงให้นั้นมิได้มี ชะรอยบุญของเรานี้เห็นทีจะสิ้นเสียแล้ว เรานี้ก็จะถึงซึ่งปากมัจจุราชมั่นคงในไม่ช้าไม่นาน จึงได้ถึงซึ่งกาลพิบัติเห็นปานฉะนี้ ก็แลสมบัติในเมืองปาตลีบุตรนี้ ไม่มีความยั่งยืนเที่ยงแท้* ถึงแม้รูปนี้เล่าก็มิได้เที่ยง ย่อมถึงซึ่งภาวะหวั่นไหว แปรปรวนไปมารวดเร็วประหนึ่งชีวหาภุชงคชาติก็ปานกัน"

ทรงรำพึงรำพันเช่นนี้แล้ว เมื่อทรงนึกถึงอำมาตย์ข้าราชการผู้ใหญ่ ที่ไม่ทำตามพระราชบัญชาโดยเห็นว่า พระองค์เป็นผู้ไร้ความสามารถในขณะนี้ แล้วก็ทรงเจ็บแค้นในพระราชหฤทัย ในที่สุดพระองค์ก็ทรงดับขันธสวรรคต ด้วยพระหฤทัยอันไม่ผ่องใส จึงจุติไปบังเกิดในชาติกำเนิดเดรัจฉานเป็นงูเหลือมใหญ่ ริมฝั่งแม่น้ำอจิรวดีด้วยอำนาจอาสันนกรรมฝ่ายอกุศล ที่เกิดขึ้นในขณะที่ใกล้จะดับขันธ์นั้นชักนำไป ในไม่ช้างูเหลือมนั้นก็ค่อยเจริญวัยใหญ่ขึ้นมาเรื่อย ๆ จนมีกายใหญ่โตประมาณเท่าเรือโกลน ห้อยโหนหามัจฉาชาติเป็นอาหารอยู่แถบใกล้ฝั่งอจิรวดีนั้น อันความเป็นไปในตอนนี้นั้นจะได้มีใครล่วงรู้แต่อย่างใดก็หาไม่ โดยทุกคนต่างก็เข้าใจว่า

สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช **ผู้เป็นใหญ่และมีน้ำพระทัยกอปรด้วยความเลื่อมใสศรัทธาอุตส่าห์ก่อสร้างกองการกุศลไว้** ในพระบวรพุทธศาสนามากมายยิ่งกว่าใคร เมื่อเสด็จสวรรคตไปแล้วคงจะไปเสวยทิพยสมบัติอยู่ในสวรรค์เทวโลกอย่างแน่นอน แต่อนิจจา ปวงชนทุกคนหาได้รู้ไม่เลยว่า บัดนี้องค์สมเด็จพระราชาธิบดีกำลังถูกอาสันนกรรมฝ่ายอกุศลชักนำให้มาบังเกิดเป็นงูเหลือม เที่ยวหามัจฉาเป็นอาหารอยู่อย่างน่าเวทนาสงสารนัก

จวบจนถึงกาลครั้งหนึ่งเมื่ออาสันนกรรมฝ่ายอกุศลของพระองค์จักสิ้น ก็บังเอิญให้ท่านมหินทราชโอรสซึ่งทรงคุณวิเศษเป็นพระอรหันต์ **กอปรด้วยญานอภิญญา** และปฏิสัมภิทาญาณอันแก่กล้า บังเกิดมีจิตปรารถนา **ใคร่จะเข้าอรหันต์ผลสมาบัติ เพื่อเสวยนิพพานสุขเป็นทิฏฐธรรมเวทนีย์ หลังจากที่ได้บำเพ็ญศาสนกิจมาเป็น**เวลานาน ครั้นพระผู้เป็นเจ้าออกจากผลสมาบัติอันเป็นสุขนั้นแล้ว จึงรำพึงในพระหฤทัยว่า ความสุขอันเกิดจากผลสมาบัติเห็นปานฉะนี้ อาตมาภาพได้มาเพราะเหตุใด อ้อ อ๋อ ความสุขเห็นปานฉะนี้ สมเด็จพระบรมชนกาธิบดีของเราพระราชทานให้ โดยทรงมีพระบรมราชานุญาต ให้เราได้บรรพชาอุปสมบท ในพระบวรพุทธศาสนาเป็นปฐม แล้วพระผู้เป็นเจ้าจึงนึกถึงพระบรมชนกขึ้นได้ ใคร่จะทราบว่าพระองค์ไปสถิตย์อยู่ ณ สวรรคเทวโลกชั้นใดภูมิใด จึงอธิษฐานเข้าฌานอภิญญาเพื่อจะตรวจตรา หาที่สถิตย์อยู่แห่งองค์สมเด็จพระราชบิดา ซึ่งถึงแก่ชีพิตักษัยจุติจากมนุษยโลกไปนานช้า แล้วพระมหาขีณาสวเจ้าองค์ราชโอรส ก็ทรงถึงซึ่งความสลดสังเวชใจ เมื่อได้ทราบจากญาณวิเศษประจักษ์ชัดว่า บัดนี้พระราชบิดาผู้มีคุณอันยิ่งใหญ่ทรงอยู่สภาพที่น่าสงสารด้วยถึงวิปการไปเกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉานอันเป็นอเหตุกปฏิสนธิ เป็นงูเหลือมตัวโตใหญ่เท่าเรือโกลนกำลังห้อยโหนหามัจฉาเป็นอาหาร องค์อรหันต์จึงพลันเหาะทะยาน ไปยังสถานที่นั้นโดยเร็วด้วยแรงกตัญญูครั้นถึงแล้วพระผู้เป็นเจ้าจึงร้องทักพระราชบิดาในร่างแห่งงูเหลือมใหญ่ให้ได้ยินด้วยอริยฤทธิ์ว่า *"ดูกรมหาบพิตรราชสมภาร เจ้าผู้ทรงคุณอันประเสริฐ กรรมอันนี้จะได้สมควรแก่มหาบพิตรนั้นหามิได้ คือการที่มหาบพิตรผู้ทรงมีพระราชศรัทธาก่อสร้างกองกุศลในพระบวรพุทธศาสนามากมาย แล้วมาบังเกิดเป็นงูเหลือมใหญ่เที่ยวไล่จับมัจฉาชาติเป็นอาหาร ซึ่งนับว่ากระทำปาณาติบาตกรรมอยู่เสมอเช่นนี้หาสมควรแก่มหาบพิตรไม่"*

สมเด็จพระบรมกษัตริย์ ซึ่งมาอุบัติบังเกิดเป็นงูเหลือมใหญ่ ครั้นได้ยินเสียงทักเช่นนั้น จึงหันมามองดู **เห็นพระมหินทราชโอรสผู้ทรงคุณวิเศษเป็นพระอรหันต์ ก็พลันระลึกชาติหนหลังได้โดยตลอด จำได้ว่าเป็นบุตร**สุดที่รักแห่งตนแน่แล้ว ก็บังเกิดวิปฏิสารเศร้าเสียใจ ค่อยเลื้อยคลานเข้าไปสู่ที่ใกล้พระมหาเถระ แล้ววาง **ศีรษะลงเหนือหลังพระบาทขององค์อรหันต์ผู้เป็นบุตรตนยังอัสสุชลธาราน้ำตาให้ปริวัตนาการ** ไหลรินออกมาอยู่พรากๆ ไม่หยุดหย่อน ควรจะสงสารนักหนา พระมหาขีณาสวเจ้าเห็นกิริยาอาการควรจะกรุณาสงสารนั้น พระผู้เป็นเจ้าพลันก็ถึงความสลดใจ ในความเป็นไปของสัตว์ที่ติดอยู่ในวัฏฏภูมิ จึงแสดงพระธรรมเทศนาให้โยมบิดาฟัง ภายหลังจึงให้ตั้งอยู่ในไตรสรณาคมน์ และปัญจศีล คือ ศีล 5 เมื่อเห็นว่าพระบิดาในร่างของงูเหลือมใหญ่ ยินดีที่จะปฏิบัติตาม แล้วพระผู้เป็นเจ้าก็กล่าวคำอำลา กลับไปยังสถานที่อยู่แห่งตน

เบื้องว่าสมเด็จพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช ผู้บังเกิดเป็นงูเหลือมใหญ่ ได้รับไตรสรณาคมน์และศีล 5 จากองค์มหินทราชโอรสที่กรุณาโปรดแล้ว ก็ค่อยมีจิตผ่องแผ้วอุตส่าห์รักษาศีล 5 นั้นเป็นอุกฤษฎ์ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตตั้งแต่บัดนั้น จึงเป็นสัตว์อันมีอาหารอันขาดไป ได้แต่นอนนิ่งอยู่ไม่เลื้อยคลานไปไหน ไม่ช้าก็

กระทำกาลกิริยาตายไป เพราะขาดอาหารแล้วก็อุบัติพลันไปบังเกิดเป็น **เทพบุตรสุดโสภาประกอบด้วยมหิทธิฤทธิ์** สถิตย์เสวยทิพยสมบัติอยู่สรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

กาลวันหนึ่งศรีธรรมาโศกราชเทพบุตรผู้ทรงมหิทธิฤทธิ์ สถิตย์เสวยสุขในวิมานทองตามลำพัง แล้วอาวัชนาการรำพึงถึงความเป็นไปแห่งตน เห็นความสับสนวนเวียนเปลี่ยนแปลงไม่หยุดยั้ง ตลอดเวลาที่ยังต้อง **ท่องเที่ยวตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ** ก็ให้อึดอัดกอปรด้วยความเบื่อหน่ายเป็นที่ยิ่ง ใคร่ที่จะได้บรรลุธรรมวิเศษ **อันเป็นเครื่องตัดภพตัดชาติให้สิ้นสุด จึงตัดสินใจสละทิพยสมบัติในสรวงสวรรค์ พับแพนงเชิงเข้าเป็นสมาธิ** บัลลังก์ นั่งหลับตาทั้งสองแล้วตั้งจิตอธิษฐานให้จุติบังเกิดขึ้นโดยพลัน ทั้ง ๆ ที่ยังไม่ถึงอายุขัยกาล ในสรวงสวรรค์ **ชั้นไตรตรึงษ์นั้น**

ก็พลันจุติจากดาวดึงส์พิภพ ลงมาเกิด ณ เมือง มนุษย์โลกเรานี้ โดยเป็นบุตรเศรษฐีตระกูลใหญ่แห่งหนึ่งในสิงหลทวีป ซึ่งพระบวรพุทธศาสนากำลังรุ่งเรืองอยู่ในขณะนั้นครั้นจำเริญวัยวัฒนาการมีชนมายุครบ 7 ขวบ ก็ได้บรรพชา เป็นสามเณรน้อยงามโสภา เมื่ออุตส่าห์จำเริญวิปัสสนากรรมฐานตามกระแสพระพุทธฎีกา ก็สามารถยังพระวิปัสสนาญาณ ให้อุบัติขึ้นในขันธสันดานตามลำดับ จนกระทั่งได้บรรลุพระอรหัตมรรคญาณ พระอรหัตตผลญาณได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ทรงคุณวิเศษในพระพุทธศาสนา ด้วยว่าขณะที่พระอรหัตมรรค-ญาณจะอุบัติขึ้นนั้นญาณสมาบัติและจตุสัมภิทาญาณก็อุบัติขึ้นพร้อมกับพระอรหัตมรรคญาณนั้น ด้วยอำนาจปุพพาธิการที่ท่านได้สั่งสมไว้ในปางก่อน เทพบุตรจากดาวดึงส์นามว่าศรีธรรมาโศกราชเทพบุตร ที่จุติมาเป็นบุตรเศรษฐีในสิงหลทวีปแล้วได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์นี้ มีนามปรากฏให้เป็นที่รู้จักกันอยู่ทั่วไปในหมู่มนุษย์ **พุทธบริษัทสังฆมณฑลในกาลต่อมาว่า *พระกุณฑลอุชุติสเถระอรหันต์* ผู้ทรงฌานอภิญญาและจตุสัมภิทาญาณ**

พระกุณฑลอุชุติสสเถระอรหันต์ ท่านอุตส่าห์บำเพ็ญสมณกิจด้วยการเทศนาสั่งสอนประชาชน ให้ได้รู้แจ้งเห็นจริงเกิดดวงปัญญาเห็นคุณค่า แห่งพระบวรพุทธศาสนามานาน **ตราบเท่าถึงกาลชราภาพ**พระผู้เป็นเจ้าก็เข้าไปยังวิหารแห่งหนึ่ง ซึ่งมีนามว่า "มงคลวิหาร" สถิตย์สำราญอิริยาบถอยู่ ณ ที่นั้นเป็นประจำ ตามวิสัยแห่งพระอรหันต์ผู้ชรา

กาลครั้งนั้นที่สิงหลทวีป ปรากฏมีสมเด็จพระบรมกษัตริย์พระองค์หนึ่งซึ่งทรงพระนามว่า*สมเด็จพระเจ้าสัทธาติสราชาธิบดี* พระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาเลื่อมใสในพระบวรพุทธศาสนาเป็นอันมาก ทั้งทรงมีพระทัยใคร่จะสนทนาปราศรัยใคร่จะถวายทานแก่พระอรหันต์ผู้ทรงคุณวิเศษเป็นอย่างยิ่ง วันหนึ่งองค์สมเด็จพระนราธิบดี ทรงเสวนาการซึ่งคุณกถา **แห่งพระกุณฑลอุชุติสสเถระเจ้าแล้ว** ก็ทรงพระราชหฤทัยโสมนัสผ่องแผ้ว ปรารถนาที่จะได้ทอดพระเนตรแลสนทนาปราศรัย จึงจัดขบวนอำมาตย์ข้าราชการผู้ใหญ่ เสด็จไปยังมงคลวิหาร ซึ่งจะต้องผ่านป่าใหญ่ไปไกลถึง 500 โยชน์ ครั้นเสด็จมาถึงมงคลวิหาร อันเป็นสถานที่สถิตย์อยู่แห่งพระกุณฑลอุชุติสแล้ว ก็มีพระกระแสรับสั่งหยุดพัก พอหายเหนื่อยเสียชั่วระยะหนึ่ง แล้วจึงเสด็จเข้าไปถวายนมัสการพระมหาเถระซึ่งมีกิตติศัพท์อันระบือลือชาไปไกล ฝ่ายองค์อรหันต์ท่านกุณฑลอุชุติสสเถระเจ้าเมื่อได้สดับเสียงอื้ออึงผิดปกติกว่าทุกวัน ท่านจึงเอ่ยถามพระภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นศิษย์ว่า

"ดูกรอาวุโส เสียงอื้ออึงอยู่ข้างนอกนั้นเป็นเสียงใครผู้ใดมา"

"ข้าแต่พระเดชพระคุณ ! เสียงโกลาหลอึงมี่นั้น เป็นเสียงอำมาตย์ข้าราชบริพารทั้งหลาย ในกระบวนเสด็จขององค์สัทธาดิสบรมนาถบพิตร ซึ่งเสด็จมายังมงคลวิหารแห่งเรานี้ โดยมีพระราชประสงค์ใคร่ที่จะได้รู้จักตัวพระเดชพระคุณ ด้วยพระราชศรัทธาเป็นอันมากขอรับ" พระภิกษุหนุ่มรูปนั้นกราบเรียนเหตุเท่าที่ตนได้ทราบมา

พระกุณฑลอุชุติสสเถระซึ่งเป็นองค์อรหันต์ ผู้มีปกติมักน้อยสันโดษอยู่ธรรมดา ครั้นได้สดับเหตุนั้น จึงดำริว่า ตัวเรานี้แก่เฒ่าแล้ว จะมีประโยชน์อะไรด้วยกิจที่จะต้องเวียนไปเวียนมาเข้าออกอยู่ที่พระบรมมหาราชวัง ด้วยพระอำนาจพระศรัทธาแห่งองค์พระราชาธิบดีให้เป็นการลำบากกายตนไปเปล่า ๆ..... **ดำริการอันควรมิควรด้วยความสันโดษเช่นนี้ แล้วสาวกแห่งองค์สมเด็จพระประทีปแก้วผู้ฉลาดในอุบายก็ลุกขึ้นจากกุฏิ** อาศัยไปนอนอยู่เหนือเตียง ณ สถานที่พักผ่อนตอนกลางวัน สำแดงอาการประหนึ่งว่าตนมิใช่เป็นพระอรหันต์ขีณาสพ ยกหัตถ์ซ้ายขวาขีดไปขีดมาเล่นที่ริมเตียงอยู่

หลังจากที่พักผ่อนจนหายเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าเพราะเดินทางมาไกลแล้ว สมเด็จพระเจ้าสัทธาดิสราชาธิบดีก็ทรงมีพระทัยโสมนัสปรีดา พาเหล่าข้าราชบริพารเข้าไปยังกุฏิ ที่สถิตย์อยู่แห่งพระมหาเถระเจ้ากุณฑลอุชุติสสอรหันต์ เมื่อมิได้ทอดพระเนตรเห็นพระมหาเถระอยู่ที่นั่น จึงตรัสถามถึงความเป็นไป ครั้นได้ทรงฟังว่าพระมหาเถระท่านไปพักผ่อนอยู่ในที่สบายตอนกลางวัน ซึ่งอยู่ในป่าไม่ไกลวิหารมากนัก ด้วยพระราชศรัทธาอันแรงกล้า พระองค์จึงทรงพาเอาเหล่าข้าราชบริพารเสด็จดั้นด้นเดินทางต่อไป โดยมีพระราชประสงค์จะไปถวายนมัสการ แลสนทนาปราศรัยกับพระมหาเถระที่พระองค์ทรงเข้าใจว่าเป็นพระอรหันต์ จนถึงที่พักผ่อนตอนกลางวันในป่านั้น ครั้นเสด็จไปใกล้จะถึง ทอดพระเนตรเห็นพระเถระเจ้านอนอยู่เหนือเตียงไม้เก่าคร่ำคร่า ยกมือซ้ายมือขวาขีดไปมาอยู่ที่เท้าเตียง คล้ายกับทารกตกอยู่ในอารมณ์สำราญ สมเด็จพระบรมกษัตริย์ก็ทรงสำคัญในพระทัยว่า

"พระมหาเถระเจ้ารูปนี้หาใช่เป็นพระอรหันต์ขีณาสพตามคำเล่าลือไม่ โดยที่แท้ยังเป็นปุถุชนอยู่ ***เช่นพระเฒ่าทั้งหลาย โดยมากทั้งนี้ก็เพราะว่าธรรมดาพระอรหันต์ขีณาสพเจ้าในพระบวรพุทธศาสนานั้น*** *ท่านเป็นผู้ประพฤติระงับสำรวม ปราศจากการคะนองมือคะนองเท้า แต่พระผู้เฒ่ารูปนี้ ที่คนทั้งหลายเข้าใจว่าเป็นพระอรหันต์ ยังมีการประพฤติคะนองมือคะนองเท้าอยู่ ดังนั้นจึงไม่ใช่พระอรหันต์อย่างแน่นอน"* ทรงอนุสรณ์สำคัญหมายว่า พระมหาเถระเจ้ายังเป็นปุถุชนฉะนี้ สมเด็จพระนราธิบดีก็เสียพระราชศรัทธา ทรงได้รับความผิดหวังในการเสด็จมาเป็นยิ่งนัก ไม่ทรงทักทาย ไม่ทรงถวายนมัสการ รีบพาเอาอำมาตย์ข้าราชบริพารเสด็จกลับไปยังพระนครแต่เวลานั้นทันที

เมื่อสมเด็จพระเจ้าสัทธาดิสราชาธิบดี ทรงยกขบวนกลับไปด้วยความผิดหวังแล้ว ภิกษุทั้งปวงในบรรดาที่อยู่ในมงคลวิหาร ทราบประพฤติการณ์อันไม่เหมาะสมเช่นนั้น ต่างก็พากันละอายและรังเกียจในกิริยาของพระกุณฑลอุชุติสส ผู้ทำให้เสียพระราชศรัทธา ให้ไปนิมนต์พระมหาเถระเจ้ามาในท่ามกลางประชุมสงฆ์ แล้วต่างองค์ต่างรูปก็เริ่มสอบสวน

"พระเดชพระคุณก็เป็นผู้ใหญ่ บวชมานานหลายสิบพรรษา แล้วเหตุไฉนจึงแสดงกิริยาอาการ ประดุจกุมารชาวบ้านไปได้ รู้หรือไม่เล่าว่า สมเด็จพระเจ้าสัทธาดิสบรมนาถบพิตร เธอเสด็จมาหนทางไกลถึง 500 โยชน์ ก็เพราะเหตุที่ทรงมีความเลื่อมใสศรัทธาในกิตติศัพท์ของพระเดชพระคุณเป็นสำคัญ ทรงมีพระราชศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนาแห่งเราเห็นปานฉะนี้ สมควรหรือที่พระเดชพระคุณจะแสดงกิริยาแห่งทารกให้ทอดพระเนตร น่าละอายนัก นี่คงจะทำให้พระองค์ทรงเดือดร้อนกินแหนงแคลงใจ และเสียพระราชศรัทธาในพระสงฆ์กันทั้งพระพุทธศาสนาไปอีกนานแสนนาน ไม่น่าเลย"

"เฉยไว้ดีกว่า อาวุโสทั้งหลาย!" พระกุณฑลอุชุติสสมหาเถระผู้เป็นจำเลยกล่าวขึ้นบ้าง "พวกท่านไม่รู้อะไร ประพฤติตนเป็นคนนิ่งเฉยไว้จะสมควรกว่า การที่จะรักษาพระราชศรัทธาแห่งพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่จะได้เป็นภารธุระแห่งท่านทั้งปวงนั้นหามิได้ มิใช่ธุระของพวกท่านจงจำไว้ โดยที่แท้ย่อมเป็นภารธุระของพระมหาเถระเป็นตัวเรานี้ต่างหากเล่า เราผู้เป็นมหาเถระกระทำอะไรลงไป ก็ย่อมประกอบเหตุผลอันงามดีทั้งสิ้น ขอท่านทั้งหลายจงอย่าเดือดเนื้อร้อนใจ หรือวิตกกังวลแต่ประการใดเลย เอาเถิดสักวันหนึ่งข้างหน้า สมเด็จพระสัทธาดิส พระองค์นี้จะทรงมีพระราชศรัทธาในตัวเรานี้อย่างมากมายเหลือคณนา" พระมหาเถระกล่าวคำหนักในท่ามกลางสงฆ์ดังนี้แล้ว ก็หากล่าวสิ่งใดออกมาอีกไม่ แม้จะถูกซักถามเพื่อให้ได้ความกระจ่าง อย่างมากมายสักเพียงใด ก็ประพฤติตนเป็นคนนิ่งเฉยเสียอย่างนั้น

เวลาผ่านไปจนถึงสมัยที่พระกุณฑลอุชุติสส ผู้ทรงฌาณอภิญญาและจตุปฏิสัมภิทาญาณท่านปลงอายุสังขารจะดับขันธ์เข้าสู่ปรินิพพานอันเป็นบรมสุขนั้น เมื่อพระภิกษุสงฆ์ในมงคลวิหารมาประชุมสันนิบาตพร้อมกันทั้งสิ้นแล้ว พระมหาเถระเจ้าจึงประกาศขึ้นว่า "ดูกรอาวุโส ถึงคราวที่เราจะอำลาอาวุโสทั้งหลาย เข้าสู่ปรินิพพานไปแล้ว ขออาวุโสทั้งปวง จงค่อยอยู่ดีด้วยความไม่ประมาทเถิดแล้วเราใคร่จะขอร้องอาวุโส อย่างหนึ่ง คือว่ากาลเมื่อเราดับขันธ์เข้าสู่ปรินิพพานไปแล้วนั้น**กูฏาคารที่ใส่ซากศพแห่งเรานี้** ขอท่านทั้งปวงจงตั้งบัลลังก์อันหนึ่งไว้ อีกบัลลังก์หนึ่งซึ่งเป็นบัลลังก์เปล่า ๆ คู่กันกับบัลลังก์ที่ตั้งศพของเรา แล้วจึงลาดปูด้วยเครื่องลาดไว้บนบัลลังก์เปล่านั้นให้เรียบร้อย จงจำไว้"

เมื่อพระมหาเถระผู้ซึ่งเคยเป็นพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชในชาติก่อนและมาบัดนี้ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ชำนาญอภิญญาประกอบอนาคตังสญาณ สามารถที่จะทราบชัดถึงเหตุการณ์ในอนาคตภายหน้า ท่านมีเถระบัญชาแก่พระสงฆ์ทั้งปวงในสันนิบาตนั้นว่า ดังนี้แล้ว พระผู้เป็นเจ้าก็ตั้งจิตอธิษฐานในกาลบัดนั้น ว่าขอปาฏิหาริย์จงบังเกิดมีแต่เราคือว่า เมื่ออาตมะดับขันธ์เข้าสู่ปรินิพพานไปแล้ว กูฏาคารคือที่ตั้งศพแห่งอาตมะนี้จงลอย ขึ้นไปเบื้องบนนภากาศ จากบริเวณมงคลวิหารนี้ไปจนถึงถูปาราม เมื่อถึงถูปารามแล้วให้กูฏาคารยอดที่ตั้งศพแห่งอาตมะนี้ จงกระทำประทักษิณเวียนรอบถูปารามนั้น 3 รอบ เสร็จแล้วจงเหาะลอยไปที่พระศิลาเจดีย์และขอให้พระศิลาเจดีย์นั้นจงปาฏิหาริย์ พลันลอยขึ้นจากพื้นปฐพีไปตั้งอยู่เหนือเรือนยอดที่ตั้งศพแห่งอาตมะ ตั้งลอยบนอากาศเป็นอัศจรรย์อยู่อย่างนั้น กาลใดสมเด็จพระสัทธาดิสราชาธิบดีแห่งกรุงอนุราธบุรีทรงมีพระราชศรัทธาเลื่อมใส พาอำมาตย์ราชบริพารทั้งหลายมากระทำสักการะบูชาเสร็จเรียบร้อยแล้ว กาลนั้นพระศิลาเจดีย์และเรือนยอดที่ตั้งศพแห่งอาตมะนี้ จงลงมาจากนภากาศประดิษฐานอยู่เหนือภูมิภาคปฐพีพื้น"

ครั้นองค์อรหันต์ท่านกุณฑลอุชุติสสเถระเจ้า สำรวมจิตอธิษฐานให้เกิดมีปาฏิหาริย์เป็นอัศจรรย์เช่นนี้แล้ว พระผู้เป็นเจ้าก็มีจิตผ่องแผ้ว เริ่มกระทำปรินิพพานกรรม โดยเข้าญาณสมาบัติเวียนไปเวียนมาตามธรรมดาแห่งพระอรหันต์ทรงคุณวิเศษในพระบวรพุทธศาสนา แล้วก็ดับขันธ์เข้าสู่ปรินิพพานล่วงลับไป โดยมีกัมชรูปและวิบากขันธ์ อันสิ้นสูญมิได้เหลือ

ฝ่ายพระสงฆ์ ในมงคลวิหารซึ่งประชุมพร้อมกันอยู่ที่นั้น เมื่อเห็นมหาเถระเจ้าองค์อรหันต์ ท่านดับขันธ์เข้าปรินิพพานไปเป็นปัจจุบันเช่นนั้น ก็พากันจัดแจงการศพตามเถระบัญชาโดยกระทำที่ตั้งศพให้เป็นกูฏาคารตั้งบัลลังก์ไว้สองบัลลังก์เคียงคู่กัน ปูลาดอาสนะอย่างเรียบร้อยเป็นอันดี แล้วก็พากันกระทำสักการะบูชาศพพระมหาเถระเป็นครั้งสุดท้าย พอควรแก่การแล้วก็ยกเอาศพของพระกุณฑลอุชุติสสเถระเจ้า ผู้เป็นเจ้าเข้าไปประดิษฐานไว้บนบัลลังก์หนึ่ง อีกบัลลังก์หนึ่งซึ่งตั้งอยู่เคียงคู่กันนั้น ก็ปล่อยให้ว่างไว้มิได้เอาสิ่งใดเข้าไปบรรจุประดิษฐาน ทั้งนี้ก็เพราะองค์อรหันต์ท่านสั่งไว้อย่างนั้น ก่อนที่ท่านจะดับขันธ์เข้าสู่ปรินิพพาน เมื่อไม่นานมานี้

แล้วก็บังเกิดมีอันเป็นอัศจรรย์ขึ้นทันใด ด้วยเดชะอำนาจอธิษฐานของพระกุณฑลอุชุติสสเถระเจ้าอรหันต์องค์สำคัญ กูฏาคารเรือนยอด อันปราศจากจิตวิญญาณก็สำแดงอาการประดุจว่ามีจิตมีวิญญาณ ด้วย**ลอยขึ้นไปสู่อากาศเหาะไปเบื้องบนตามแนวมรรคาที่จะไปถูปารามไกลประมาณ 500 โยชน์ เหล่ามนุษย์และ**เทพดาทั้งหลายบรรดาที่ได้เห็นปาฏิหาริย์ อธิษฐานฤทธิ์ ต่างก็มีจิตโสมนัสศรัทธา พากันมาสักการะบูชาด้วยบุปผามาลัยธงชายและธงปฏากถูกยกขึ้นเป็นทิวแถว พฤกษาพรรณไม้แต่บรรดาที่มีลำต้นใหญ่ พอที่จะทรงคันธฉัตรคันธงได้นั้น แต่ล้วนแล้วไปด้วยธงหลายสีหลายชนิด ฉัตรน้อยฉัตรใหญ่ล้วนห้อยย้อย หอมตลบอบอวลไปด้วยผกาดอกไม้และของหอม เสียงสาธุชนบันลือลั่นสนั่นก้องไปตลอดสองข้างมรรคา ที่กูฏาคารเลื่อนไปในเบื้องบนนั้น

ครั้นค่อยเลื่อนลอยแหวกอากาศเวหามาจนถึงถูปารามแล้ว เรือนยอดที่ประดิษฐานศพพระกุณฑลอุชุติสสเถระเจ้า ที่สมเด็จพระบรมกษัตริย์ทรงเข้าพระทัยสำคัญหมายว่าเป็นปุถุชนนั้นก็พลันกระทำประทักษิณ เวียนรอบถูปารามสิ้นตติยวาร 3 รอบ แล้วก็ค่อย ๆ เหาะลอยไปสู่สถานที่อันเป็นที่ประดิษฐานพระเจดีย์ศิลา แล้วปาฏิหาริย์อัศจรรย์อันยิ่งใหญ่ก็พลันบังเกิดขึ้นในบัดดลด้วยว่าฝูงชนทั้งหลาย ได้แลเห็นพระศิลาเจดีย์ซึ่งไม่มีจิตไม่มีวิญญาณ ได้กระทำปาฏิหาริย์เหาะลอยขึ้นไปทั้งองค์จากภูมิพื้นดินแล้วไปประดิษฐานหยุดอยู่เหนือกูฏาคารนั้นสูงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งเป็นอัศจรรย์

ขณะนั้นพระสงฆ์ทั้งปวงกำลังสอนพระไตรปิฎกธรรมกันอยู่ ณ เบื้องชั้นที่ 7 แห่งโลหะประสาทซึ่งตั้งในที่ไม่ไกลจากพระศิลาเจดีย์นั้นเท่าใดนัก พระอาจารย์ผู้สอนไตรปิฎกแก่พระภิกษุทั้งหลาย ในโลหะปราสาทท่านหาใช่พระอาจารย์ภิกษุธรรมดาสามัญไม่ โดยที่แท้ท่านเป็นพระอรหันต์สำคัญรูปหนึ่ง ซึ่งมีเกียรติคุณเกริกก้องเกรียงไกร ทรงไว้ซึ่งฌานอภิญญาและจตุปฏิสัมภิทาญาณ ปรากฏนามในพระพุทธศาสนาว่า *พระมหาพยัคฆเถระ* ท่านพระมหาพยัคฆเถระนี้ก็คือ *สมเด็จพระนราธิบดีเทวานัมปิยดิส* ซึ่งเป็นอทิฏฐสหายได้เคยบำเพ็ญพระราชกุศลด้วยกันมากับพระราชาธิบดีศรีธรรมาโศกราชในกาลอันเป็นอดีตชาตินั้นเอง โดยมีสังเขปประวัติซึ่งควรจะพรรณนาไว้ในที่นี้ว่า

สมเด็จพระราชาธิบดีเทวานัมปิยดิส ซึ่งทรงมีพระราชอำนาจยิ่งใหญ่ในลังกาทวีปนั้น พระองค์ท่านทรงเป็นพระมหากษัตริย์ ซึ่งมากไปด้วยบุญญาธิการและทรงมีพระสติปัญญาล้ำมนุษย์ จำเดิมแต่พระองค์ทรงมีพระทัย เลื่อมใสศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนา โดยการแนะนำของสมเด็จพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช ซึ่งเป็นอทิฏฐสหายแห่งเมืองปาตลีบุตร ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นอเนกประการ ทรงสถาปนาพระสังฆารามสถูปวิหารน้อยใหญ่ เกือบทั่วขอบพระราชสีมาอาณาเขต ที่จัดว่าเป็นประเทศสำคัญ ก็มีมหาวิหาร เจติยคิรีวิหาร ถูปาราม เวลสคีรีวิหารเป็นต้น เสาะแสวงหาพระบรมสารีริกธาตุ แห่งองค์สมเด็จพระบรมศาสดามาบรรจุไว้ในพระสถูปเจดีย์ที่ทรงสร้างไว้เป็นอันมาก เป็นส่วนพระธาตุเจดีย์ แล้วทรงประดิษฐานไม้มหาโพธิพฤกษ์ไว้ในลังกาทวีป เป็นส่วนพระบริโภคเจดีย์ ทรงอุปถัมภ์บำรุงภิกษุสามเณรด้วยปัจจัยลาภอันควรแก่สมณะ ทรงบำรุงการศึกษาทั้งปริยัติธรรมให้เจริญรุ่งเรือง วัฒนากว้างขวางออกไปเพื่อให้กุลบุตรทั้งหลายได้เล่าเรียนบอกสอนแก่กันและกัน เป็นการสืบต่ออายุพระบวรพุทธศาสนาให้มั่นคงสถิตย์สถาพรไปตลอดกาลนาน

บุญญาธิการอันยิ่งใหญ่ที่องค์สมเด็จพระนราธิบดีเทวานัมปิยดิส ได้ทรงบำเพ็ญไว้ก็คือ พระองค์ทรง**เป็นพระศาสนูปภัมภก**ให้การกสงฆ์ทั้งปวงซึ่งมีท่านมหินทร์เถระ องค์อรหันต์ผู้ปิโยรสขององค์สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชพระอทิฏฐสหายเป็นประธาน ดำเนินการกระทำพระจตุตถสังคายนา จนสำเร็จเรียบร้อยลงไปด้วยดี อันเป็นเหตุยังพระพุทธศาสนา ให้ตั้งมั่นยั่งยืนมาตราบเท่าทุกวันนี้

สมเด็จพระนราธิบดีเทวานัมปิยดิส ทรงพระราชอุตสาหะสั่งสมพระราชกุศล มีประการเป็นอันมากเช่นนี้ เสด็จสถิตย์อยู่ในราชสมบัติโดยสวัสดี ตราบเท่าจนถึงแก่ชีพิตักษัยสวรรคตตามธรรมดาสังขารแล้ว ก็ไปทรงอุบัติเกิดเป็นเทพบุตรสุดประเสริฐมีมหิทธิฤทธิ์ยิ่งใหญ่เปรียบกันได้กับศรีธรรมาโศกราชเทพบุตร สถิตย์เสวยทิพยสมบัติเป็นสุขอยู่ในสรวงสวรรค์ ณ ดาวดึงส์พิภพไม่นานเท่าใด พระอรหัตตูปนิสสัยอันรุ่งเรืองแก่กล้า อยู่ในขันธสันดานก็เข้าตักเตือนให้เทวานัมปิยดิสเทพบุตรนั้นพลันจุติจากชั้นดาวดึงส์สวรรค์ ทั้ง ๆ ที่ยังไม่ถึงอายุขัยกาลลงมาอุบัติในมนุษย์โลกเป็นกุมารงามโสภาที่ตระกูลมั่งคั่งมหาศาลแห่งหนึ่ง ณ ลังกาทวีปที่เคยเป็นบรมกษัตริย์ มีอำนาจยิ่งใหญ่มาแล้วนั้น ครั้นกาลเจริญวัยมีชนมายุได้ 7 ขวบ ก็เกิดศรัทธาบวชเป็นสามเณรในพระพุทธศาสนาอุตสาหะเจริญ**วิปัสสนากรรมฐาน** ตามกระแสพระพุทธฎีกา ไม่ช้าไม่นานก็สามารถยังพระวิปัสสนาญาณให้อุบัติขึ้นในขันธสันดาน ตามลำดับจนกระทั่งได้บรรลุพระอรหัตมรรคญาณสำเร็จเป็นพระอรหันต์ประเภทที่ทรงคุณวิเศษในพระพุทธศาสนา ด้วยว่าในขณะที่พระอรหัตมรรคญาณ จะอุบัติขึ้นนั้น ฌานสมาบัติ และจตุสัมภิทาญาณ ก็อุบัติขึ้นพร้อมกับพระอรหัตมรรคญาณด้วยอำนาจปุพพาธิการที่ท่านได้สะสมไว้แต่ปางบรรพ เทพบุตรจากดาวดึงส์โลกสวรรค์ นามว่าเทวานัมปิยดิสเทพบุตร ที่จุติมาเกิดเป็นกุมารในตระกูลมีทรัพย์มหาเศรษฐี ลังกาทวีปแล้วได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์มีเกียรติคุณวิเศษรุ่งเรือง คู่กันกับพระกุณฑลอุชุติสสมหาเถระเจ้านี้ มีนามปรากฏให้เป็นที่รู้จักกันอยู่ทั่วไปในหมู่พุทธบริษัทและสังฆมณฑลว่า พระมหาพยัคฆเถระ ผู้ทรงฌานอภิญญาและจตุสัมภิทาญาณ ทั้งเชี่ยวชาญฉลาดปราชญ์เปรื่อง ในพระไตรปิฎกธรรมแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจอมมุนี

บัดนี้องค์อรหันต์ท่านพยัคฆเถระ ซึ่งเคยเป็นสมเด็จเทวานัมปิยดิสมาแต่อดีตชาติ ท่านกำลังสอนพระไตรปิฎกธรรมบอกส่วนวินัยกรรม แก่ภิกษุทั้งหลายที่เป็นศิษย์อยู่ ณ โลหะปราสาทชั้นที่ 7 เมื่อได้สดับเสียง

เอ็ดอึงเอิกเกริก สาธุการซึ่งเกิดจากปาฏิหาริย์อธิษฐานแห่งพระกุณฑลอุชุติสสมหาเถระเจ้า ตามที่กล่าวมาแล้วนั้น ก็ให้มีความสงสัยจึงมีเถรวาจาไต่ถามขึ้นว่า

"เสียงนั้นเป็นเสียงอะไรเหตุไฉน จึงได้อื้ออึงโกลาหลนักเล่า"

ภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งซึ่งเป็นศิษย์ของท่าน และทราบประพฤติเหตุนั้นเป็นอย่างดี จึงกราบเรียนท่านขึ้นว่า *"ข้าแต่พระเดชพระคุณ ได้ทราบว่า ท่านกุณฑลอุชุติสสมหาเถระเจ้า ซึ่งสถิตย์อยู่ยังมงคลวิหาร ท่านดับขันธ์ปรินิพพานเสียแล้ว และบัดนี้กูฏาคารอันเป็นที่ประดิษฐานซากศพของท่าน เกิดปาฏิหาริย์เหาะลอยจากมงคลวิหารมายังถูปาราม กระทำประทักษิณเวียนถูปารามสิ้น 3 รอบ แล้วเหาะลอยมายังพระศิลาเจดีย์ แล้วก็บังเกิดมหัศจรรย์เพราะพระศิลาเจดีย์นั้นได้ปาฏิหาริย์ จากพื้นภูมิภาคปฐพีเหาะขึ้นไปประดิษฐานอยู่ที่เบื้องบนกูฏาคารอันเป็นที่ประดิษฐานบัลลังก์ตั้งศพขององค์อรหันต์ ท่านกุณฑลอุชุติสสอีกชั้นหนึ่งเป็นอัศจรรย์เสียงอื้ออึง เอิกเกริกโกลาหลนั้นเป็นเสียงแห่งมหาชน ที่ได้เห็นปาฏิหาริย์อันแปลกประหลาดมหัศจรรย์ที่ตนไม่เคยพบเห็นมาก่อนเลยนะขอรับ ข้าแต่พระเดชพระคุณขอพระเดชพระคุณจงละการสอนพระไตรปิฎกธรรมไว้สักหน่อยชั่วครู่ชั่วยามเถิดเป็นไร แล้วพวกเราจงพากันไปดูปาฏิหาริย์อันยิ่งใหญ่นั้นเถิด อย่างไรนั่น.....! พวกเราแลดูที่หน้าต่างโลหะปราสาทชั้นที่ 7 นี้ ก็สามารถที่จะเห็นปาฏิหาริย์นั้นชัดเจนดีขอรับกระผม"*

"อย่างนั้นหรือ ถ้าเช่นนั้นเราจะละการสอนพระไตรปิฎกธรรมไว้แต่เพียงแค่นี้ก่อนแล้วจะขอดูปาฏิหาริย์นั้นสักหน่อยเถิด" พระมหาเถระองค์อรหันต์ท่านมหาพยัคฆ ผู้เป็นพระสังฆาธิบดีอยู่ในสถานที่นั้น กล่าวดังนี้แล้วก็มีบัญชาให้พักการศึกษาพระไตรปิฎกธรรม แล้วก็เดินไปดูปาฏิหาริย์ที่หน้าต่าง ตามคำบอกเล่าของภิกษุหนุ่มผู้เป็นศิษย์ ครั้นได้ทัศนาเห็นปาฏิหาริย์นั้นอย่างถนัดตา พระเถระเจ้าก็บังเกิดความเลื่อมใสโสมนัสในคุณแห่งพระอรหันต์สาวกมหาขีณาสพทอดสายตาแลดูไปพลางก็รำพึงจินตนาการไปว่า "อโห กุณฑล**ติสสต**เถโร ! อันว่าพระกุณฑลติสมหาเถระผู้เคยเป็นพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช **ซึ่งเป็นพระอทิฏฐสหาย** ได้เคยร่วมกัลยาณธรรมการกุศลด้วยกันกับอาตมะมาแต่ในอดีตภพ บัดนี้ท่านจบชีวิตเข้าสู่พระปรินิพพาน แล้วลอยมาในนภากาศจนอาตมะได้ทัศนาการแลเห็นอยู่ในขณะนี้ ก็เป็นการดีประเสริฐนัก เป็นการประกาศความศักดิ์สิทธิ์อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์แห่งพระสาวกนิพพาน อาตมะขอชื่นชมกับท่านด้วยอย่างใจจริงคือในเมื่อพระกุณฑลอุชุติสสมหาเถระ ผู้เคยเป็นสมเด็จพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช ท่านดับขันธ์ปรินิพพาน ย่อมปรากฏมีอิทธิปาฏิหาริย์เห็นปานฉะนี้ แล้วในกาลที่ตัวอาตมะ ผู้เคยเป็นสมเด็จพระบรมราชาเทวานัมปิยดิส จะดับขันธ์ปรินิพพานนั้นปาฏิหาริย์จะมีเป็นประการใดหรือไม่ และตัวอาตมะนี้อยู่ไปได้นานอีกสักเท่าใดหนอ จึงจะสิ้นอายุสังขารดับขันธ์ปรินิพพานไป"

จินตนาการรำพึงมาถึงตรงนี้ ท่านพระมหาพยัคฆผู้มีอายุปรากฏคุณวิเศษ ในพระพุทธศาสนาก็ให้พลันบังเกิดความอัศจรรย์ใจด้วยได้เห็นว่าชีวิต ความเป็นไปแห่งตนถึงคราวที่จะขาดสูญดับขันธ์ลงไปบัดนั้นเสียแล้วไม่สามารถยืนยงอยู่ต่อไปอีกได้ สาวกแห่งองค์สมเด็จพระจอมไตรโลกนาถ ก็อาวัชนาการใคร่ครวญอยู่ต่อไป

อีกว่า

"ในเมื่ออายุสังขารแห่งอาตมะมาถึงกาลสิ้นสุดลงดังนี้ ก็เป็นการสมควรที่อาตมะจะอาศัยท่านกุณฑลอุชุติสสเถระเจ้า ผู้มีบุญญาธิการนิพพานไปจึงจะเป็นการดี อนึ่งบัลลังก์ที่ว่างเปล่าซึ่งประดิษฐานอยู่ในกูฏาคารเคียงข้างบัลลังก์ที่ตั้งศพแห่งพระกุณฑลอุชุติสส เขาทำไว้เพื่อประโยชน์อันใดไม่ใช่แน่แล้ว บัลลังก์อันว่างเปล่านั้นองค์อรหันต์กุณฑลอุชุติสส ผู้ชำนาญในอนาคตังสญาณรู้แจ้ง ในกาลอันเป็นอนาคตท่านกำหนดทราบชัดว่าเมื่ออาตมะ ได้ทอดทัศนาเห็นปาฏิหาริย์ ในครั้งนี้แล้วก็จะสิ้นอายุสังขารและดับขันธ์ปรินิพพาน เป็นศพพระอรหันต์วิเศษคู่กันกับท่าน ดังนั้นจึงมีเถระบัญชาไซร้ ให้ตั้งบัลลังก์เปล่าเคียงคู่บัลลังก์ที่ตั้งศพของท่านไว้เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่อาตมะเป็นแม่นมั่น ถ้าเช่นนั้นอาตมะจะขึ้นไปดับขันธ์ปรินิพพานบนบัลลังก์อันว่างเปล่านั้นเพื่อให้สมกับเจตจำนงค์ของท่านผู้เป็นกัลยาณสหาย ผู้ร่วมก่อสร้างการกุศลด้วยกันมาแต่ปางบรรพ์" ท่านพระมหาพยัคฆเถระผู้ทรงฌานอภิญญาลาภี ดำริจิตคิดเห็นดีโดยตลอดเช่นนี้แล้ว พระผู้เป็นเจ้าก็มีจิตผ่องแผ้วโสมนัสปรีดา มีเถรบัญชาให้ภิกษุทั้งหลายซึ่งประชุมดูปาฏิหาริย์อยู่ที่หน้าต่าง ให้มานั่งประชุมกันเป็นมหาสันนิบาตที่โลหะปราสาทชั้นที่ 7 นั้น แล้วองค์อรหันตมหาสาวกสำคัญในพระบวรพุทธศาสนา จึงกล่าวประกาศขึ้นในท่ามกลางมหาสันนิบาตนั้นว่า

"ข้าแต่พระสงฆ์ทั้งปวง บัดนี้ข้าพเจ้าผู้มีนามว่า พระมหาพยัคฆเถระ จะขอลาท่านทั้งปวง ล่วงดับขันธ์ปรินิพพานในกาลนี้ โทษานุโทษสิ่งใดที่ข้าพเจ้าได้เคยพลั้งพลาด ประมาทด้วยกายวาจาใจ อันเป็นโทษผิดต่อท่านทั้งหลาย หากว่าจะพึงมีแล้วไซร้ ขอท่านทั้งหลายจงกรุณาอดโทษทั้งปวงนั้นให้ข้าพเจ้าเสียในกาลบัดนี้ด้วยเถิด ข้าแต่พระสงฆ์ทั้งปวงข้าพเจ้าจะขอลาท่านทั้งปวงล่วงลับดับขันธ์ปรินิพพาน บนบัลลังก์อันว่างเปล่าซึ่งตั้งอยู่ข้างบัลลังก์ ตั้งศพพระกุณฑลอุชุติส ผู้มีศักดาใหญ่ ภายในกูฏาคารที่คอยอยู่เบื้องบนนภากาศเป็นอัศจรรย์นั้นในกาลบัดนี้ ขอพระสงฆ์ทั้งปวงจงค่อยอยู่ดีเถิด"

กล่าวคำอำลาฉะนี้แล้วสาวกแห่งองค์สมเด็จพระประทีปแก้วจอมมุนี ก็นั่งคุกเข่าอัญชลีกรประณมเหนืออุตมางค์ศิโรตม์ ยังพระสงฆ์ทั้งปวงให้อดโทษเป็นอันดี ตามประเพณีอันพระอริยเจ้าผู้จะเข้าสู่ปรินิพพาน แล้วองค์อรหันต์ท่านมหาพยัคฆผู้ทรงพระไตรปิฎกธรรมชำนาญในอภิญญาก็เข้าฌานอธิษฐานจิต ค่อยเหาะลอยออกจากหน้าต่างชั้นที่ 7 แห่งโลหะปราสาทไปในอากาศวิถีด้วยอริยฤทธิ์ ครั้นถึงกูฏาคารแล้ว ก็เข้าไปสถิตย์อยู่ ณ บัลลังก์ว่างเปล่า ซึ่งประดิษฐานอยู่เคียงข้างกับบัลลังก์ที่ตั้งศพพระกุณฑลอุชุติสองค์อรหันต์แล้วกระทำกรรมดับขันธ์ปรินิพพานไป โดยมีกัมมัชรูปและวิบากขันธ์อันสูญสิ้นเป็นอัศจรรย์ในกาลครั้งนั้น ท่ามกลางการตกตลึงพรึงเพริดของมหาชน ซึ่งพากันแหงนคอดูอยู่ที่นั้นเป็นอันมาก

กาลครั้งนั้นปรากฏว่ามีราชบุรุษหลายคนทัศนาการเห็นปาฏิหาริย์นั้นแล้วจึงเข้าไปกราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าสัทธาติสราชาธิบดี ซึ่งกำลังเสด็จออกว่าราชการ ณ พระแท่นที่ประทับในพระบรมมหาราชวังให้ทรงทราบถึงปาฏิหาริย์แห่งพระสาวกนิพพานอันแปลกประหลาดมหัศจรรย์อันไม่เคยปรากฏมาก่อนในสังกาทวีป เมื่อแรกที่เหล่าราชบุรุษมากราบบังคมทูลโดยออกนามว่าปาฏิหาริย์ท่านพระกุณฑลอุชุติส แห่งมงคลวิหารแดนไกล สมเด็จพระราชาธิบดีหาได้ทรงมีความเชื่อไม่ เพราะพระองค์ทรงเข้าพระทัยว่าพระมหาเถระเจ้าเป็นปุถุชนคนธรรมดา

ไม่ใช่เป็นพระอรหันต์ตั้งแต่วันที่ได้ทอดพระเนตรเห็นพระมหาเถระ นอนอยู่บนเตียงที่พักกลางวันด้วยยกมือซ้ายขวาขึดไปขึดมาเป็นวิปการกิริยา อันเป็นการคะนองมือคะนองเท้าธรรมดาของปุถุชนหาใช่วิสัยของพระอรหันต์ซึ่งมีสติอันไพบูลย์แต่อย่างใดไม่

"พวกเจ้าเอาอะไรมาว่าปาฏิหาริย์จะเกิดมีขึ้นได้อย่างไรกันเพราะท่านกุณฑลมหาเถระผู้ชรานั้นยังไม่ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ผู้ทรงคุณวิเศษอะไร ยังเป็นปุถุชนอยู่ อันธรรมดาว่าปาฏิหาริย์แห่งการศพในขณะดับขันธ์ปรินิพพานจะปรากฏมีขึ้นได้ก็แต่เฉพาะ แต่ท่านที่เป็นพระอรหันต์มหาขีณาสวเจ้าเท่านั้น ในกาลนี้เราหามีความเชื่อถือ ในถ้อยคำของพวกเจ้าไม่ ไป....กลับไปเถิด เราไม่เชื่อ!" **สมเด็จพระบรมสัทธาดิสฯผู้ทรงเป็นใหญ่ในลังกาทวีปตรัสฉะนี้แล้ว ก็ทรงกระทำราชกิจต่อไปโดยไม่สนพระทัยในข่าว** ปาฏิหาริย์แต่อย่างใด

"ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ ขอเชิญเสด็จพระองค์ไปทอดพระเนตรดูเถิดพระพุทธเจ้าข้า บัดนี้กูฏาคารที่ประดิษฐานศพของท่านพระกุณฑลมหาเถระฯแห่งมงคลวิหารกำลังลอยอยู่เบื้องบนอากาศเป็นอัศจรรย์ ที่บริเวณพระศิลาเจดีย์ ขอเชิญพระองค์รีบเสด็จไปในเวลานี้เร็ว ๆ เถิดพระเจ้าข้า หากมิเป็นความจริงตามที่กราบบังคมทูลมานี้แล้ว ข้าพระบาททั้งหลายขอถวายชีวิตพระเจ้าข้า"

เหล่าราชบุรุษซึ่งมีความจงรักภักดีในองค์พระมหากษัตริย์แห่งตนและมีความปรารถนาที่จะให้พระองค์ทอดพระเนตรเห็นปาฏิหาริย์นั้นเป็นอย่างยิ่ง จึงกราบทูลขึ้นอีกด้วยความร้อนใจ

ครั้นทรงเห็นราชบุรุษทั้งหลายเหล่านั้น พากันกราบทูลอ้อนวอนอยู่เป็นนักเป็นหนา ฉะนี้ สมเด็จพระเจ้าสัทธาดิสฯ ซึ่งทรงเคยได้รับความผิดหวังในองค์พระมหาเถระเจ้ามาแล้วครั้งหนึ่ง จึงต้องทรงจำพระทัยละราชกิจให้ค้างไว้ชั่วคราว แล้วเสด็จออกไปพร้อมกับหมู่เสนามาตย์ราชบริพารชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งประชุมพร้อมกันอยู่ในที่นั้น ทรงเสด็จมาถึงบริเวณพระศิลามหาเจดีย์ ซึ่งมีหมู่มหาชนชุมนุมกันอยู่อย่างหนาแน่น ล้วนแล้วแต่ต่างแหงนหน้าขึ้นไปเบื้องบนอากาศทั้งสิ้น พระองค์ผู้ทรงเป็นใหญ่ในแผ่นดิน ทรงแหงนพระพักตร์ทอดพระเนตรขึ้นไปเบื้องบนอากาศบ้าง ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นปาฏิหาริย์แห่งสาวกนิพพานอันน่าอัศจรรย์ในพระทัย จึงทรงมีพระปสาทะเลื่อมใสเป็นล้นพ้นเหลือประมาณ ยกพระหัตถ์ขึ้นนมัสการอยู่หลายครั้งหลายหน

"เราเชื่อแล้วแหละว่าพระกุณฑลอุชุติสสมหาเถระ ท่านเป็นพระอรหันต์มหาขีณาสวเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันยิ่งใหญ่ หากว่าเจ้ากูมิได้เป็นพระอรหันต์วิเศษแล้วไซร้ ไหนเลยปาฏิหาริย์อันแสนมหัศจรรย์นี้ จึงบังเกิดมีขึ้นได้ และพระอรหันต์องค์ใดเล่านั่น ที่ท่านดับขันธ์ปรินิพพานบนบัลลังก์ ซึ่งตั้งอยู่เคียงข้างกับองค์อรหันต์ท่านพระกุณฑลอุชุติสมหาเถระนั้น พวกท่านทั้งหลายจะพอรู้บ้างหรือไม่" พระองค์ผู้เพิ่งเสด็จมาใหม่ ยังไม่ทรงทราบความเป็นไป ทรงชี้พระหัตถ์พลางตำรัสถามด้วยความสงสัย

"เป็นบัลลังก์ซึ่งประดิษฐานศพ องค์พระอรหันต์ท่านมหาพยัคฆผู้ชำนาญในพระไตรปิฎกธรรมขอรับพระเจ้าข้า" ราชบุรุษเหล่านั้นพากันกราบบังคมทูล

"พระมหาพยัคฆองค์อรหันต์ท่านเข้าสู่นิพพานแล้วหรือ เออ น่าแปลกใจนักท่านเข้าสู่นิพพานที่ไหน **และท่านเข้านิพานเมื่อไร เหตุไฉนเราจึงไม่รู้เรื่องเลยเล่า" สมเด็จพระสัทธาติสผู้ทรงศักใฝ่ในพระพุทธศาสนา** ตรัสถามขึ้นด้วยความแปลกพระทัย ทั้งนี้ก็เพราะว่าท่านมหาพยัคฆเถระเจ้านั้น เป็นที่ทรงรู้จักคุ้นเคยและทรงเคารพเลื่อมใสเป็นอันมาก

"พระผู้เป็นเจ้ามหาพยัคฆเถระ ท่านดับขันธ์ปรินิพพานเมื่อสักครู่ไม่นานมานี้ และที่นี้เอง พระเจ้าข้า" ราชบุรุษผู้หนึ่งซึ่งรู้เห็นเหตุการณ์โดยตลอดกราบบังคมทูล เรื่องที่เกิดขึ้นให้ทรงทราบโดยละเอียด

สมเด็จพระสัทธาติสฯ ได้ทรงสดับเรื่องที่ราชบุรุษผู้นั้นเล่าถวายจบลง แล้วก็ทรงมีพระมนัสเต็มตื้นไปด้วยพระปสาทะเลื่อมใสในคุณแห่งพระอรหันต์ยิ่งนักหนา จึงทรงมีพระราชดำรัสให้จัดหาเครื่องสักการะบูชามาโดยไว แล้วทรงกระทำสักการะบูชาศพพระอรหันต์ทั้งคู่ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่กูฏาคารบนนภากาศนั้น แล้วก็บังเกิดอัศจรรย์บันดาลให้เห็นกันทั่วบริเวณนั้นอีก คือเมื่อสมเด็จพระบรมกษัตริย์ ทรงถวายสักการะบูชาเสร็จแล้ว ไม่ทันนานพระศิลาเจดีย์ ซึ่งประดิษฐานอยู่เหนือกูฏาคาร เบื้องนภากาศนั้นก็มีอาการขยับเขยื้อนแล้วก็เคลื่อนคล้อยต่ำลงมา ๆ จนถึงพื้นพสุธาแล้วก็ประดิษฐานอยู่ ณ ที่เดิม ส่วนกูฏาคารเรือนยอดซึ่งเป็นที่ตั้งศพพระอรหันต์ทั้ง 2 นั้น ก็พลันขยับเขยื้อนแล้วค่อยเคลื่อนคล้อยลอยตามพระศิลาเจดีย์ลงมาจากนภากาศ แล้วไปประดิษฐานอยู่ ณ ภูมิภาคพื้นปฐพีข้างเคียงกับพระศิลาเจดีย์เป็นมหัศจรรย์ โดยเป็นไปตามคำอธิษฐานขององค์อรหันต์ท่านกุณฑลฯ มหาเถระทุกประการ แล้วจึงทรงมีพระบรมราชโองการแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสัทธาติสมหาราชบรมนาถบพิตร โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดพิธีการศพ **บรรชิตองค์อรหันต์สำคัญในพระพุทธศาสนาทั้ง 2 รูปนั้น** เป็นการพระราชพิธีอันยิ่งใหญ่ รับสั่งให้ปวงพุทธบริษัทและพระสงฆ์ทั้งหลาย บรรดาที่มีใจเคารพเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา พากันกระทำการสักการะบูชาเป็นอันมากแล้ว พอถึงกำหนดพระราชพิธีถวายพระเพลิงสมเด็จพระสัทธาติสฯ ผู้ทรงเป็นใหญ่ก็เสด็จเข้าไปถวายนมัสการ แล้ว **พระราชทานเพลิงก่อนบุคคลทั้งปวง ครั้นเสด็จการพระราชทานพระราชพิธีถวายพระเพลิงศพ พระมหาเถระเจ้าทั้ง 2 แล้ว พระองค์ก็ทรงมีพระราชดำรัสสั่งให้ก่อพระเจดีย์บรรจุพระธาตุ ขององค์อรหันต์ซึ่งทรงคุณอันประเสริฐทั้ง 2** ณ บริเวณที่กูฏาคารลอยลงมาจากนภากาศและสถิตย์ประดิษฐานอยู่ ซึ่งเป็นสถานที่ใกล้เคียงกับพระศิลาเจดีย์นั้น ๆ เอง แล้วก็ทรงจัดให้มีงานฉลองเจดีย์ที่สร้างใหม่ทรงบูชาด้วยเครื่องสักการะกัณฑ์นานาวรามิส เป็นมโหฬารสักการะวิธีแล้ว ก็รับสั่งให้ราชบุรุษดูแลรักษาพระเจดีย์นั้น มิให้เป็นอันตราย โดยมีพระราชประสงค์จัดให้เป็นหิตานุหิตประโยชน์โสตถิผลแก่ปวงชนชาวลังกา ที่มาสักการะด้วยประการฉะนี้ แล ฯ

ภาพ : ไฟในบาตร
ผู้ถ่าย : คุณอัจฉรียา ขาลีจันทร์
เมื่อ : วันที่ 5 พฤษภาคม 2521

ปกติบรรดาศิษย์จะแอบถ่ายรูปครูบาอาจารย์ในอิริยาบถ 'ตามสบาย' ต่างๆ กัน ภาพนี้ ผู้ถ่ายแอบถ่าย เมื่อท่านอาจารย์ฉันอาหารเสร็จแล้ว กำลังล้างปาก บาตรที่อยู่ตรงหน้าท่าน ว่างเปล่า ได้เท 'ข้าวก้นบาตร' ออกเกือบหมดแล้ว ผู้ถ่ายก็ดี ผู้นั่งอยู่ตรงหน้าก็ดี รวมทั้งท่านพระครูฯ (องค์ทางซ้ายมือ) ไม่เห็นไฟหรือเปลวไฟอะไรเลย แต่เมื่อล้างฟิล์ม อัดภาพแล้ว จึงได้เห็น 'ไฟในบาตร' ปรากฏขึ้น แสง 'ไฟในบาตร' นั้นจับหน้าท่านและขอบบาตรจนเป็นสีเข้ม และสะท้อนมาสู่พื้นศาลาด้านหน้าบาตรด้วย

ภาพที่ถ่ายท่านในอิริยาบถนี้ มีเพียง 2 ภาพ อีกภาพหนึ่งซึ่งไม่ได้นำมารวมพิมพ์ด้วย มี 'ไฟในบาตร' และแสงไฟสะท้อนที่พื้นศาลาเช่นเดียวกัน แต่เปลวไฟในบาตรเป็นสีขาว สั้นกว่า และตรง

ผู้รวบรวมนำมารวมพิมพ์ไว้ เพื่อเป็นหลักฐานให้ท่านผู้รู้ศึกษาค้นคว้ากันต่อไป ว่าในโลกนี้ยังมี 'สิ่ง' หรือ 'พลัง' ที่เราไม่อาจเห็นได้ด้วยตาอีกมากมายนัก

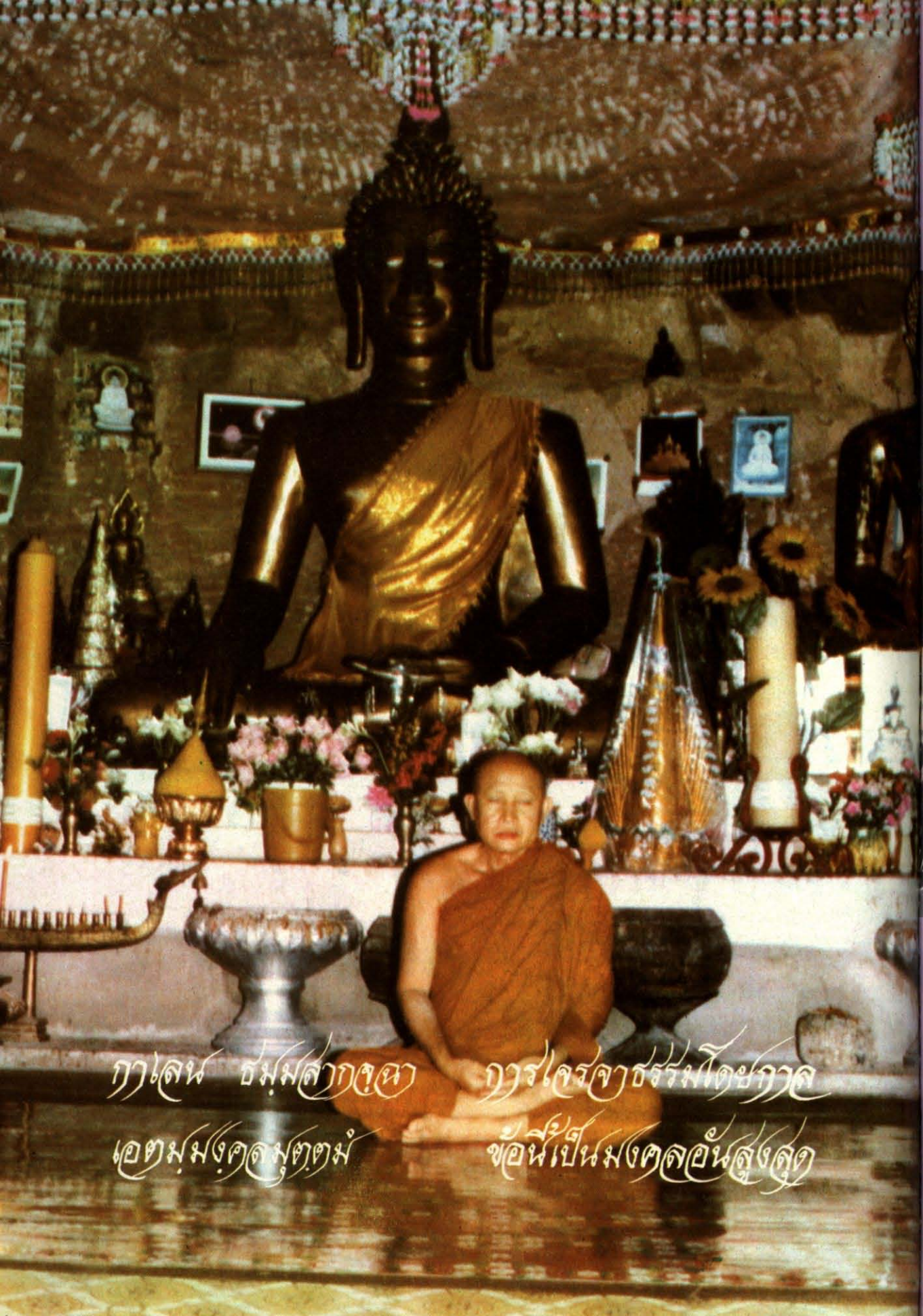

กาเลน ธัมมสวนัง การได้ฟังธรรมโดยกาล

เอตมุมังคลมุตตมัง ข้อนี้เป็นมงคลอันสูงสุด

ภาค ๓

ธรรมสนทนา

ธรรมสนทนา

ระหว่างเปิดเทปเพื่อหา 'เกร็ดประวัติ' ช่วงต่าง ๆ ที่ท่านเล่าแทรกไว้เวลากราบเรียนถามปัญหาธรรมจากท่าน กลับปรากฏว่ามี 'ธรรม' หลายแง่หลายมุมซึ่งสมควรจะนำมารวบรวมไว้ มิให้สูญหาย

เข้าใจว่าคงจะเป็นประโยชน์อย่างมากแก่ผู้สนใจและสานุศิษย์ทั้งปวง จึงนำมารวมพิมพ์ไว้เป็นภาคหนึ่งต่างหาก

ธรรมสนทนา

(ธรรมสากัจฉาระหว่างท่านเจ้าคุณ เจ้าอาวาสวัดหนึ่งในกรุงเทพมหานครและหมู่ศิษย์ กับพระอาจารย์ จวน กุลเชฏโฐ ในเดือน กุมภาพันธ์ 2521)

ท่านเจ้าคุณ — *วันนี้ พวกเรามาประชุมพร้อมกันหลายคน ผมอยากจะถามเรื่องการเข้าสมาธิ ตามตำราก็มีอยู่ แต่ละคนก็ปฏิบัติกันไป แต่ก็รู้สึกว่ายังไม่ถ่องแท้ ไม่ทราบว่าอยู่ตรงไหน ขั้นไหน จิตบางทีก็มีพลั้งเผลอ ไม่สามารถจะมีสติกำกับรู้ได้ตลอดเวลา ท่านอาจารย์เป็นผู้ปฏิบัติมามาก ขอนิมนต์ให้ช่วยอธิบายแนวทางปฏิบัติให้ความกระจ่างแก่ญาติโยมด้วย*

ท่านอาจารย์ — ครับผม กระผมจะพยายาม เรื่องของการพลั้งเผลอ ที่ไม่สามารถมีสติรู้อยู่ตลอดเวลานั้น พวกเราเพียงสาวก ....เป็นแต่เพียงสติเป็นแต่เพียงปัญญา มีการเผลอไปได้เป็นธรรมดา แต่ว่าเผลอกับมีสติ มันต้องมีกรรมวิตก มีวิสัยวิตก พยาบาทวิตกแทรกเป็นธรรมดา อันเรื่องนี้เป็นเรื่องของสังขาร กับกรรมปฏิรูป มันต้องมีพร้อมมา และเราก็รู้โทษ ก็ต้องละวาง และเราอย่าไปคำนึงว่า สมาธิแบบนี้เป็นอย่างไร คืออะไรแน่ ขณิกะ อุปจาระ อัปปนา ถ้าคำนึงแบบนั้น คือว่ายังคำนึงถึงอนาคต เรื่องสมาธิในตำราอย่าพูดเลยครับผม อย่าไปนึกเลย เผาไฟทิ้งเสียก่อน ตำรานั่นแหละเผาไฟทิ้งเลย

ที่นี้ท่านยังแนะไปอีก ถ้าจิตของเรารวมแปลว่า ภวังคจิต หรือฐีติจิต มันวางอารมณ์ วางกัมมัฏฐานทั้งหมด อยู่เฉพาะจิตล้วน ๆ เป็นจิตที่ใสบริสุทธิ์ไม่มีมลทินเลย สว่างยิ่งกว่าไฟนี่อีก ใสนิ่มนวลสะอาด วางอารมณ์ทั้งหมดเวลาจิตจะลงให้มีสติ ทั้งนี้จิตไม่ถึงฐาน

ท่านเจ้าคุณ — *ผมลองดูแล้ว*

ผมเคยไปอย่างนี้ พอมันวางอารมณ์หมด มันจะเข้าไป อารมณ์ทุกอย่างมันจะเข้าไปอยู่เลย แม้จะนั่งอยู่มันก็ไม่ยอมออก จนกระทั่งอยู่แต่ว่าอยู่ในตัวของมันตลอด แต่อ้อ...สมาธิเป็นอย่างนี้ ช่างมันเถอะ อารมณ์มันมาจากหู จากตา จะเห็นอย่างไรไม่ยอมออกเด็ด ไม่ยอมออก เอ! นี่เป็นสมาธิ เอ! นี่มันทำอย่างไร มันไม่รู้จะไปทางไหน สบาย....แม้จะนอนทำสมาธิ หลับ....ตายไปเลยอีตอนนี้ จะทำอย่างไร

ท่านอาจารย์ — ท่านอาจารย์มั่นเทศน์ละเอียด กระผมบันทึกไว้ในประวัติของกระผม เรื่องนี้น่าสนใจจริง ๆ แก้ได้ครับผม กระผมจะแสดงถวายโดยย่อ ๆ เท่าที่จำได้ คือว่าวันหนึ่ง กระผมภาวนาบริกรรม นี่พูดถึงความเป็นมาบริกรรมนึกในใจว่า *พุทโธ พุทโธ พุทโธ* ทั้งวัน นี่เราจะไม่นอน มีแต่นั่งอย่างเดียว พอเวลาพลบค่ำแล้วก็นั่งเลย จะไม่ยอมลุกจากที่ให้ตลอดคืนยังรุ่ง อธิษฐานจิตไว้ พอบริกรรมลงไป คำบริกรรมก็ละเอียด ใจสงบเป็นสมาธิ จิตมันจะรวมเป็นบางคนนะครับผม สำหรับกระผมเวลาจิตจะรวม คล้าย ๆ กับว่ากายมันไหว ไหวตัว แล้วจิตสติของเราแนบอยู่นี่ แนบจิต จิตรวมเลย ลงถึงขีดเลย ลงจนใสบริสุทธิ์หมด วางอารมณ์หมด คืนเดียวเหมือนกับว่าเวลาผ่านไปเพียงชั่วโมง ไม่รู้สึกตัว สบายมาก พอรุ่งสว่างจิตถอน เวลานั้นกระผมเพิ่งเข้าไปฝึกหัดใหม่ พรรษา 4 เท่านั้น ก็ไม่รู้ว่า ควรจะทำอย่างไร ได้แต่คิดว่า เอ! จิตมันทำไมเป็นอย่างนี้

ท่านเจ้าคุณ — *ผมก็เหมือนกันไม่รู้จะแก้ตอนไหน มันไปหยุดอยู่แค่นั้น ติดอยู่แค่นั้น ไปหน้าไม่ไป แล้วทำอย่างไรต่อไปครับ*

ท่านอาจารย์ — ของกระผมขณะนั้น เวทนานี่ไม่มีละ ไม่มีเลยความเจ็บความปวด ไม่รู้สึกเสียเลย สบาย....แสนสบาย เพราะว่าจิตมันออกจากธาตุ มันวางธาตุหมดแล้ว วางอารมณ์หมดแล้ว วางอารมณ์หมด ความเจ็บความปวดไม่ปรากฏในจิตขณะนั้น มันลงดิ่งเลย นี่ก็เลยเกิดความสงสัย วันหลังก็เลยไปเรียนถามท่านอาจารย์ใหญ่ เล่าเรื่องถวายท่าน แล้วก็เรียนถามว่า เมื่อจิตมันเป็นอย่างนั้น เป็นอย่างไรครับผม ท่านก็นั่งพิจารณาทวนกระแสดู อ้อ!....จิตของท่านจวนลงถึงฐีติจิตจิตเดิม ลงทีเดียวถึงเลย แต่ว่าท่านขาดสติ เวลาจิตลง ก็ปล่อยเลยให้จิตลงไม่รู้ตัว และเวลา

ตอนถอนขึ้นท่านก็ไม่มีสติ คือถอนไปเลยคล้าย ๆ กับว่าเรานอนหลับแล้วลุกไปเลย

ท่านเจ้าคุณ *หมายความว่าทั้งตอนลงต้องมีสติและตอนถอนขึ้นต้องมีสติ ใช่ไหมครับ*

ท่านอาจารย์ ครับผม ต้องมีสติ นี่เรามันขาดอันนี้ ทีนี้ถ้าเวลามันจะลงไปให้มีสติ รวมอยู่ ก็ให้มีสติรู้ว่าจิตของเรารวม เวลาจิตถอนก็ให้มีสติรู้ว่าจิตของเราถอน *และอย่าบังคับจิตให้รวม ให้รวมเอง เวลารวมอย่าบังคับจิตให้ถอนขึ้น ให้ถอนเอง ถ้าบังคับแล้วใช้ไม่ได้* แต่ให้มีสติรู้ทุกระยะ เวลาถอนปั๊บ พิจารณากัมมัฏฐานอันเดียว ต่อไปจะเป็น สันทิฏฐิโก รู้เองเห็นเอง

ทีนี้ เรามาพิจารณาปฏิปาทาของพระพุทธเจ้านี่ ในวันที่จะตรัสรู้นั่นแหละ ประวัติของท่านนี่พูดตามประวัติ พระองค์มาพิจารณาว่าแต่ก่อนเราอยู่เป็นเด็กอายุ 7 ปี มีพิธีแรกนาขวัญ พระบิดาเอามาไว้ใต้ร่มไม้ จิตของเราลงถึงฐีติจิต ลงถึงภวังค์ เรียกว่า ฌาน เราพิจารณาอะไร จิตของเราจึงลงถึงขนาดนั้น ที่ได้รับความสบายร่มเย็น เมื่อพิจารณาทวนกระแสคืน พระองค์รู้ว่า เราพิจารณา "อานาปานสติ" คือมีสติกำหนดลมหายใจเข้า ลมหายใจออกเท่านั้น ไม่มีวิธีอื่น วิชาเรื่องตรัสรู้พระองค์ไม่ได้คำนึง ไม่ได้เอาจิตไปคำนึงโน่นคำนึงนี่ พิจารณาแต่ว่าลมหายใจเข้า ก็ให้มีสติรู้ หายใจออกก็ให้มีสติรู้ สติของพระองค์ทันจิต เมื่อสติทันจิตแล้ว จำเป็นจิตมันจะต้องอ่อน อ่อนจากอารมณ์ต่าง ๆ อ่อนลง ๆ ละเอียดลง ๆ จิตของพระองค์ตกถึงภวังคจิตในปฐมยาม ใสบริสุทธิ์ พระองค์มีสติรู้ทุกระยะ นี่จิตของเราก็มารวมลงถึงฐีติจิต ภวังคจิต ถึงจิตเดิม มาพักอยู่ จิตมาพักพักเอากำลังท่านบอก ท่านรู้นี่....แต่พวกเราไม่เช่นนั้น พอเกิดรู้อะไรนิดหน่อยก็นึกว่ารู้ โอ! เราดีแล้ว นี่! วิมุตติธรรม นี่ละมรรคผลเป็นพระโสดา เป็นพระสกิทาคามี เป็นพระอนาคามี .....นี่มันเมาไปเลย....

พระพุทธเจ้าท่านไม่เป็นอย่างนั้น ทีนี้เมื่อเวลาจิตรวมลงพระองค์ก็ปล่อยจิตให้รวมอยู่ มีสติรู้อยู่ว่าจิตของเรารวมมาพัก ไม่รบกวนจิต เวลาจิตถอนปั๊บได้ญาณที่ 1 "ปุพเพนิวาสานุสติญาณ" ระลึกชาติหนหลังได้ เพราะพระองค์สร้างสมบารมีมามาก บารมีท่านจึงแก่กล้า ตั้งแต่หนึ่งชาติ ถึงเอนกชาติ ทั้งพระองค์และสัตว์อื่นหาประมาณมิได้ พระองค์ก็มาพิจารณาตามญาณที่ได้นั่งชมอยู่ ณ ที่นั้นว่า ที่นั่น ความรู้ที่มีนั่น อันนี้ก็ไม่ใช่ทางตรัสรู้นี่ มันรู้ไปตามอาการที่เป็นมาเฉย ๆ ไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ ไม่ใช่ความรู้ที่เป็นเหตุให้พ้นทุกข์ พระองค์จึงถอน ถอนเลย มาพิจารณาลมหายใจอีก นี่ถ้าพวกเราได้อย่างนี้บ้าง ได้ญาณระลึกชาติหนหลังได้ ก็ตื่นเต้นใหญ่ซีนี้ โอ้! เราได้ญาณหูทิพย์ ตาทิพย์ โอ้...ไปกันใหญ่เลย หลงกันใหญ่เลย พระองค์ไม่หลงนี่ นี่เป็นปฏิปทาทางดำเนินทางจิตของท่าน

แล้วท่านก็ตั้งพระทัยมีสติกำหนดลมหายใจเข้า ลมหายใจออกต่อไป ทีนี้ยามที่ 2 จิตของพระองค์ก็รวมอีก เหมือนเก่านั่นแหละ ลงภวังค์ลงถึงฐีติจิตเหมือนเก่า พระองค์ก็มีสติรู้ว่าจิตของเราลงมาพัก คือว่าคล้ายกับว่าเราทำงานเหนื่อยแล้วก็ต้องพักเอากำลัง ได้กำลังแล้วก็ฟื้นคืน พระองค์ก็รู้มีสติรู้ว่าจิตของเรามารวมอยู่เหมือนเก่า อันนี้ก็ไม่ใช่ทางตรัสรู้ เป็นแต่มารวมพัก เพราะภวังคจิตเป็นภพของจิต เวลาคนเราก่อนจะตายต้องเข้าภวังค์ก่อน เพราะภวังค์เป็นจิตสำคัญที่สุด แต่จะไปที่ไหนแล้วแต่อาสันกรรมจะมาตัด คนที่มีกิเลส ก็ไปตามกรรม เป็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้นท่านจึงว่าภวังคจิตเป็นภพเป็นต้นทางคือ สถานีหัวลำโพง มันจะไปสายไหนแล้วแต่กรรม ผู้มีสังโยชน์มีกิเลส พระองค์จึงรู้ว่าจิตของเรามารวมอยู่อย่างนี้ มาพักเอากำลัง มีสติรู้รวมพอประมาณ จิตก็พลิกขณะ พอพลิกขณะขึ้น พระองค์ได้ ญาณที่สอง เรียกว่า "จุตูปปาตญาณ" รู้จักการจุติแปรผันของสัตว์อื่นและของพระองค์ว่า จากนี้จุติไปนั่น...ไปนั่น มีรูปร่างอย่างนั้น ๆ ไปนรกไปเป็นเปรต เป็นผี เป็นสัตว์ เป็นมนุษย์ รูปร่างประเภทไหน เป็นเทพบุตร เป็นเทพดา รู้....ไม่มีที่สิ้นสุด ฉนวนอันนี้ ความรู้อันนี้ พระองค์มาพิจารณาว่า รู้แบบนี้ก็ไม่ใช่ทางประตูที่เป็นเหตุให้พระองค์พ้นทุกข์ พระองค์ก็วางเลย ไม่เอา

พระองค์ก็มีสติกำหนดเข้ามาพิจารณาลมหายใจอีก พระองค์ไม่ทิ้งฐานเดิมสติปัฏฐานตัวนี้ ยามที่ 3 ยามสุดท้าย ทีนี้จิตของพระองค์ก็รวมอีกถึงฐีติจิตคืนเดียว รวมถึง 3 ครั้ง นี่ตามประวัตินะขอรับ พระองค์ก็รู้ว่าเอาจิตของเรามารวมอยู่ เหมือนเก่าแล้ว ก็ไม่ใช่ทางตรัสรู้อีก เป็นแต่มาพักอยู่ ปล่อยให้จิตรวมพอประมาณ จิตก็พลิกขณะ พอจิตพลิกขณะขึ้น ส่วนสติของพระองค์นี่บริบูรณ์เต็มที่อยู่แล้ว พระองค์จึงสาวหาเหตุหาปัจจัย อะไรพาเป็นมาอะไรพา เป็นไปมันก็รู้เรื่องกันวันนั้น สิ่งที่พาเป็นมาในอดีต สิ่งที่จะพาเป็นไปในอนาคตคืออะไร อวิชชา ปจฺจยา สงฺขารา อวิชชาความรู้ตัวนี้เป็นปัจจัยให้เกิดสังขารวัฏฏะรวมกันอยู่นี่ เรียกว่า "อาสวักขยญาณ" รู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะมีเท่านี้แหละก็ตรัสรู้ ตรัสรู้แล้วก็เสวยวิมุตติสุขอยู่ 49 วัน แล้วจึงมาแสดงธัมมจักร

ถาม — *ท่านอาจารย์ครับ เมื่อกี้นี้ท่านอาจารย์บอกว่า พอจิตลงถึงฐีติจิต จิตเดิมที่ท่านอาจารย์บอกว่าสว่างยิ่งกว่าไฟนี่นะครับ ท่านอาจารย์เห็นเป็นนิมิตหรืออย่างไรครับ*

ท่านอาจารย์ — ไม่เห็นเป็นนิมิต เห็นจริง ๆ นี่แหละ

ถาม — *เห็นเป็นรูปใสเลยหรือครับ*

ท่านอาจารย์ — ขาว นิ่มนวล

ถาม *เห็นคล้าย ๆ ลูกแก้ว หรือครับ*

ท่านอาจารย์ (หัวเราะ) รอสันทิฏฐิโก ซี เห็นเองรู้เอง

ท่านเจ้าคุณ *สันทิฏฐิโก ท่านบอกแล้ว*

ถาม *ถูกตามหลักที่ท่านอาจารย์ว่า ธรรมดาพวกเราจิตมันลงแล้ว มันก็ไม่มีสติติดต่อกัน ลงก็ไม่มีสติ ขึ้นก็ไม่มีสติ*

ท่านอาจารย์ ธรรมดาพวกเรานั้น บารมีเราไม่เหมือนพระพุทธองค์ พวกจิตรวมนี่ นิมิตมันเกิดเป็น 2 ระยะครับผม

ระยะแรก ทางเราเรียกว่าปากกระบอก ก่อนที่จิตจะรวม แต่ยังไม่รวม กำลังจะเข้าภวังค์ ชอบมีนิมิตต่าง ๆ แทรกขึ้น นี่ชอบให้เผลอ ถ้าตามนิมิตละก็ จิตไม่รวมเลย ถอนเลย

ระยะที่สอง เมื่อจิตรวมแล้วกำลังจะเริ่มถอนขึ้น มีนิมิตแทรกอีก โดยมากคนเรามักตามนิมิตกันหมด เป็นอย่างไรก็ตามท่านให้น้อมพิจารณา พิจารณา "โอปนยิโก" น้อมเข้ามาพิจารณากัมมัฏฐานของเราเสียก่อน ไม่ให้มันไหวตามนิมิตนั้น ถ้าหากว่าสติปัญญาของเราแก่กล้า ก็จะทำลายนิมิตได้ พิจารณานิมิตนั่นเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาได้ อุปมาเหมือนกับนายพราน นายพรานหน้าใหม่ยังไม่เคยไปดักเนื้อ ปลูกนั่งร้านสูง ๆ อยู่บนปลายไม้ เวลากระทิงหรือสัตว์ป่าตัวใหญ่มาหากินน้ำ ที่ที่สัตว์มันจะลงมากินน้ำ นายพรานใหม่ก็ไปอยู่ห้างที่เขาปลูกร้านไว้นั่นแหละดักอยู่นั่น เอาปืนไปอยู่นั่น ทีนี้พูดตามภาษาภาคอีสาน จะเข้าใจหรือไม่เข้าใจก็ไม่รู้ละ อันเจ้าภูมิผีของเขานั่นนะ ผีรักษาสัตว์น่ะ บางทีแสดงเป็นคนถือโคมไฟ *"ลุง....ลุง ลูกของลุงตกเรือนจะตายแล้วเดี๋ยวนี้ รีบลงมา"* อย่างนี้ก็มี *"รีบลงมาดูลูกตกเรือนจะตาย"* นายพรานใหม่ก็นั่งนึก เอ! จริงหรือไม่หนอ หรือไม่จริงหนอ ถ้าจะลงไปก็กลัวเพราะกลางคืนอยู่กลางดงเสือมันร้าย ถ้าลงไป คนคนนั้นแหละเป็นเสือกินเลย บางทีเป็นเสือมา หรือเป็นพระกัมมัฏฐานมา มากรองเอาน้ำ นายพรานเข้าใจว่าเป็นพระก็ไม่กล้ายิง ตื่นเช้ามาเป็นวันใหม่ เมื่อกลับบ้านมาพูดให้นายพรานใหญ่ฟัง เรื่องเป็นอย่างนั้น ๆ แล้ว ผมกลัวผมไม่ยิง แล้วผมก็ไม่ลง นายพรานใหญ่ยิ้มเพราะเคยผ่าน ทีนี้นายพรานใหญ่วันหลังก็ไป ไปก็ได้ความมาเหมือนกันคือ มีคนมาบอก *"ลุง.....ลุง เมียของลุงตกเรือนตาย ใกล้จะตายแล้วไปดูซิ"* นายพรานใหญ่ฉลาดรู้ยิงใส่ก็กลายเป็นเสือตาย อ้า....คลาด ทีนี้อยู่มา มีพระกัมมัฏฐานถือกลดสะพายบาตรมากรองน้ำ เอาปืนยิงกลายเป็นวัวเป็นกระทิง นี่ถ้าปัญญาของเราอินทรีย์ของเราแก่กล้า เรื่องนิมิตต่าง ๆ พอเห็นเข้าก็ไม่กลัวเอาปืนยิงมันเลย เอาอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ยิงใส่มันเลย ไม่ต้องกลัวไม่ต้องตื่นเต้นเหมือนพวกพรานน้อยหน้าใหม่ทั้งหลาย

ท่านเจ้าคุณ *ตามธรรมดาน่ะ สาวกของเราไม่เหมือนพระพุทธเจ้า จะให้บริบูรณ์ไม่ได้ มีขาดมีอะไรอยู่แล้ว คำว่าขาดนี่ สติต้องให้มันทัน*

ท่านอาจารย์ การเผลอธรรมดาไม่มีโทษ การเผลอธรรมดา ใครก็เผลอได้ แต่การเผลอด้วยความเพลิดเพลินนี่จึงว่าเป็นผู้ประมาท

ท่านเจ้าคุณ *พออารมณ์ที่เป็นกรรมวิตก กรรมวิบากเกิดขึ้น กิเลสมันไม่ฟุ้งขึ้นมันนอนลงไป แต่พออารมณ์ไปกระทบมันขึ้นมา อ้อ!... ไอ้นี่ตัวสตินี่วิกลจริต นี่แสดงว่ามันเป็นอนุสัยไปตกนอนอยู่ มันเหมือนกับตะกอนไปตกอยู่ มันไม่ขุ่นขึ้นมา แต่พอมีอะไรไปกระทบมันขึ้นมา น้ำนั้นก็ขุ่น ก็พอรู้ว่าไอ้กิเลสตัวนั้นมันเกิดตอนนี้เอง พอไปเป็นอาสวะมันไหลไปสู่อารมณ์ไหลไปสู่อารมณ์ของคนเรา มันจะไปปรุงไปแต่งกับอะไร บางทีมันไม่เห็น คืออารมณ์อดีตอยู่ในใจ เวลามันปรุงขึ้นมามันแต่งมันเอง ไม่มีใครเห็นมัน*

ท่านอาจารย์ เพราะฉะนั้น อารมณ์เรานี่แหละ พระองค์จึงยกมาแสดงแก่ปัญจวัคคีย์ เมื่อแสดงธัมมจักรแก่ปัญจวัคคีย์ ท่านเห็นว่าปัญจวัคคีย์นี้มีอินทรีย์ 5 แก่กล้าแล้ว สมควรที่จะรับอบรมทางวิปัสสนายิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก ท่านจึงยกขันธ์ 5 นี้เป็นสังขารทั้งหมด "รูปังอนัตตา" รูปร่างกายทั้งหมดเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตน "เวทนา" ความเสวยสุข ความเสวยทุกข์ ความเสวยไม่สุขไม่ทุกข์ ก็เป็นอนัตตา "สัญญา" ความจำได้หมายรู้สิ่งต่าง ๆ ดีชั่ว ไม่ดี ไม่ชั่ว อดีตก็ตาม อนาคตก็ตาม เป็นอนัตตาไม่ใช่ตน "สังขาร" ความคิดความปรุงความแต่ง ซึ่งเป็นเพราะธาตุก็เกิดพร้อมจิต ดับพร้อมจิต เป็นอนัตตามิใช่ตน ใครจะห้ามได้ห้ามไม่ให้จิตคิด "วิญญาณ" ความรู้ ตารู้รูป หูรู้เสียง จมูกรู้กลิ่น ลิ้นรู้รส กายรู้สัมผัส ใจรู้ธรรมารมณ์ คือ อารมณ์ต่าง ๆ ใครจะไปห้ามได้ ธรรมชาติมีอยู่อย่างนี้ สิ่งเหล่านี้เป็นอนัตตานะ ภิกษุทั้งหลาย พวกท่านต้องคอยละวางปล่อยสละ อย่าไปคำนึง ถ้าไม่รู้สิ่งเหล่านี้ ไปยึดเอามันก็เป็นกรรม เป็นวิหิงสะ เป็นพยาบาท เป็นตัวตัณหาอุปาทานขึ้น มันก็เลยก่อภพก่อชาติ เรียกว่าอวิชชาเป็นสังขาร ความคิดความปรุงความแต่ง รักชังอยู่อย่างนั้นเป็นวิญญาณ วิญญาณนี้จึงเป็นวิญญาณปฏิสนธิ เมื่อรู้แล้วสังขารไม่มี วิญญาณไม่มี หมด.....หมดปฏิสนธิ หมดภพ

ท่านเจ้าคุณ *ฉะนั้นการที่ท่านแนะนำคือว่า บางคนต้องการใช้จิตเป็นสมาธิ เป็นฌาน เป็นสมาบัติคล้าย ๆ มันต้องงดทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ว่าที่ท่านบอกน่ะเพื่อความถอน ความวางความปล่อยการยึดถือร่างกาย เรานั่งพิจารณาร่างกายของเราเพื่อต้องการเป็นสมาธิอย่างหนึ่งอย่างใดมาก่อน แล้วมันจึงค่อย*

ถอนค่อยวาง ที่แรกร่างกายของเราเหมือนอย่างเราได้สิ่งของมาใหม่ ๆ เสื้อผ้าสวย ๆ งาม ๆ นี่แหละ แหมรัก.... ใช้ไป ๆ จนมันหมดค่า หมดอะไร จึงได้ทิ้งไว้เป็นผ้าเช็ดเท้า จนกระทั่งมันหมดค่าหมดสภาพ ไอ้นี่มันเป็นสังขาร เพราะฉะนั้นจิตของเราจึงถอน ผมถึงบอกว่าสติมันต้องตามจิตทัน เวลามันแยกออกมันแทรกอารมณ์มันตามปั๊บ ถ้าเราไม่ตามทัน เกิดพยาบาท เกิดวิตกวิจารณ์ ใจมันจะร้อน

ท่านอาจารย์ เพราะฉะนั้นท่านจึงให้เจริญบ่อย ๆ การเจริญกัมมัฏฐานที่จะได้ผลเท่าที่ควร ท่านสอนให้พิจารณาโทษของกาม ยกโทษของมันเสมอ ๆ มาพิจารณา เหมือนกับก่อนเราจะพอกยาต้องล้างแผลให้สะอาด ถ้าล้างบ่ได้พอพอกยาโอสถลงไป เชื้อโรคมันกินยาโอสถ ยาโอสถเข้าไม่ถึงโรค จะหาว่ายาไม่ดีไม่ได้ ต้องเป็นอุบายของใครของมัน ของคนฉลาดจึงได้ แต่ที่เป็นสัมมาสมาธิ พระองค์ได้ยกอริยมรรค 8 ปัญญาสัมมาทิฏฐิขึ้นก่อน ความเห็นชอบเสียก่อน ดำริชอบก่อน จึงจะลงสู่สัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นได้ ขาดปัญญาไม่ได้ ขาดสติไม่ได้ สติก็คือตัวปัญญานั่นเอง จะให้จิตลงสมาธิล้วน ๆ มันก็ไม่มีผล มันตัดกระแสไม่ขาด ตัดกระแสภวังค์ไม่ขาด

สัมมาสมาธิในอริยมรรค สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ เห็นอะไรล่ะนี่ท่านยกปัญญาขึ้น *สัมมาสังกัปโป ดำริชอบ* ดำริอะไรล่ะ ไม่ใช่ดำริยกโทษของกามดอกหรือ ส่วน*สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว* ก็ไม่เป็นปัญหาอะไรนี่ *สัมมาวายาโม เพียรชอบ* เพียรอะไรก็เพียรละบาป อะไรเป็นบาป กามวิตก วิหิงสาวิตก พยาบาทวิตก นี่มันเกิดขึ้นแล้วเพียรละออกไป ด้วยความพอใจ ด้วยความพยายาม ด้วยปรารภความเพียร ด้วยความเป็นผู้มีสติ ประคองตั้งจิตไว้ อย่าให้กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตกเกิดขึ้น ถ้าเกิดขึ้นพยายามชำระออก เพียรระวังบาปที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น อะไรบาป ก็อันเดียวนั่นแหละที่ยังไม่เกิดอย่าให้เกิดขึ้น ด้วยความพอใจ ด้วยความพยายาม ด้วยความปรารภความเพียร ด้วยเป็นผู้มีสติประคองตั้งจิตไว้ เพียรรักษาบุญกุศล คุณงามความดี ศีล สมาธิ ปัญญา ที่ยังไม่เกิดให้เกิดมีขึ้น เพียรบำเพ็ญคุณงามความดี ศีล สมาธิ ปัญญา คือความสงบนี่แหละ คือยังไม่บังเกิดให้เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วเพียรรักษาไว้ ให้เจริญยิ่งไพบูลย์เต็มเปี่ยมแห่งกุศลธรรมนั้น ด้วยความพอใจ ด้วยความพยายาม ด้วยความเป็นผู้มีสติประคองตั้งจิตไว้ สติตั้งไว้ที่ไหนล่ะ ตั้งไว้ที่จิต ท่านก็บอกแล้ว *สัมมาสติ คือระลึกชอบ* ให้เป็นผู้มีสติพิจารณาเห็นกายเป็นเวทนา เห็นจิต เห็นธรรม เนือง ๆ อยู่ มีสติ*สัมปชัญญะ* ความเพียรที่ประกอบความพิจารณาที่ประกอบไปด้วยสติปัญญาอันนี้แหละ จะกำจัดกามวิตก วิหิงสาวิตก พยาบาทวิตก ความยินดียินร้ายในเรื่องของกาม กวาดเสียให้พินาศหมด สัมมาสติ มีสติน้อมเข้ามาพิจารณากายของตนนี้เบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวางท่ามกลาง มีหนังหุ้มอยู่เป็นที่สุดรอบ

เห็นว่าร่างกายของเราเต็มไปด้วยของไม่สะอาด เต็มไปด้วยทุกข์ เป็นก้อนของทุกข์ เป็นก้อนของสังขาร เต็มไปด้วย อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ถ้าเรามีสติดีแล้ว มองลงไปก็เห็นชัดตามเป็นจริงเท่านั้น สังขารมันก็ไม่มี ที่มันมีสังขารก็เพราะอวิชชาไม่รู้ตามเป็นจริงเท่านั้น ถ้าหมดอวิชชาแล้ว รู้ตามจริงแล้ว สังขารไม่มีแล้ว มีแต่สภาวะธรรม เป็นธรรมดาของมันอยู่อย่างนั้น มันละมันวางมันเห็นโทษ มีสัมมาสติ ระลึกชอบ รู้ชอบ เห็นชอบ ก็ตัวปัญญานั่นเอง สัมมาสมาธิให้เจริญฌานทั้ง 4 คือ สติปัฏฐาน 4 พิจารณากาย เวทนา จิต ธรรม ว่าลงบ่อนเดียวที่เดียวนั่นแหละ วิตกยกจิตขึ้นสู่วิจารณ์ พิจารณา เมื่อจิตวิตกยกจิตขึ้นสู่กัมมัฏฐานก็ลงที่เราต้องพิจารณา วิจารณ์ค้นคว้าให้รู้ตามเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่เหตุให้เกิดทุกข์ นี่คือธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ นี่คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์เป็นอย่างนี้ ผลคือปีติและสุขอันเกิดแต่ความสงบ จึงจะเกิดขึ้น ทำให้ชำนิชำนาญ เมื่อชำนิชำนาญแล้ว วิตกวิจารณ์ทั้งสองก็ระงับลง นี่พูดตามตำรา

ต่อแต่นั้นท่านว่า วิตก วิจารณ์ ตัวนี้ ระงับลงเป็น "สันทิฏฐิโก" จนเป็นผู้รู้เอง เห็นเอง จะเข้าถึง*ความเพ่งที่ 2* เป็นเครื่องผ่องใสในใจภายในไม่มีความสงสัยเสียแล้ว กำจัดนิวรณ์ทั้ง 5 ได้ กามฉันท์ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจะ กุกุจจะ กำจัดได้เลย มันวางวิตกวิจารณ์ จึงจะเข้าถึงความเพ่งที่ 2 เป็นเครื่องผ่องใสใจ ณ ภายใน ให้สมาธิเป็นธรรมอันเอกอุ มีขึ้นไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ ไม่มีสงสัยแล้ว มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ ความซาบซ่านอิ่มอกอิ่มใจ....สบาย.... นี่เป็นสมาธิที่ควรไว้ใจ จัดเป็นสัมมาสมาธิ ไม่มีความเสื่อม

อนึ่งเพราะปีติได้นิราศปราศไป เพราะความสุขในปีตินั้นเหมือนกับกาฝาก เป็นความสุขที่ไม่แน่นอน ไม่เหมือนความสุขในสมาธิ เพราะความสุขในปีติ ไม่ตัดสังโยชน์ขาด ส่วนความสุขในสมาธิตัดสังโยชน์ขาด ตามฐานะของปัญญาอย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างละเอียด ตามฐานะ เป็นผู้เพิกเฉยอยู่ และมีสติสัมปชัญญะ คือ ปัญญา เป็นมัชฌิมาเป็นกลาง และจะมีสติสัมปชัญญะเพิกเฉยอยู่ นี่คือตัวปัญญา มีความรู้เด่นรอบรู้อยู่อย่างนั้น บานแล้วนี่ ใคร่หาหนทางให้ออกจากทุกข์ ใคร่หาหนทางให้รู้ทุกข์ ให้รู้เหตุให้เกิดทุกข์ ใคร่หาหนทางที่จะดับทุกข์ ใคร่หาหนทางที่จะให้ถึงข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ อะไรเป็นทุกข์ อะไรเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สาวหาเหตุหาปัจจัย เราจะดับทุกข์ได้อย่างไร เมื่อเรารู้เหตุก็ดับได้ มันอยู่ในขณะเดียวกัน และย่อมเป็นผู้เสวยสุขด้วยนามกาย หรือด้วยกาย นี่เรียกว่าตัดสังโยชน์ 3 ขาด คือ

1. สักกายทิฏฐิ 2. วิจิกิจฉา 3. สีลัพพตปรามาส ละได้

สักกายทิฏฐิ คืออะไร สักกายทิฏฐิ คือท่านไม่ถือกาย

ไม่เห็นกายว่าเป็นตน	ไม่เห็นตนว่าเป็นกาย
ไม่เห็นกายมีในตน	ไม่เห็นตนมีในกาย

ไม่เห็นเวทนาโดยเป็นตน ไม่เห็นตนโดยเป็นเวทนา
ไม่เห็นเวทนามีในตน ไม่เห็นตนมีในเวทนา
ไม่เห็นสัญญาความจำได้หมายรู้สิ่งต่าง ๆ เป็นตน ไม่เห็นตนโดยเป็นสัญญา
ไม่เห็นสัญญามีในตน ไม่เห็นตนมีในสัญญา
ไม่เห็นสังขารความคิดความปรุงความแต่งโดยเป็นตน ไม่เห็นตนเป็นสังขาร
ไม่เห็นสังขารมีในตน ไม่เห็นตนมีในสังขาร
ไม่เห็นวิญญาณโดยเป็นตน ไม่เห็นตนโดยเป็นวิญญาณ
ไม่เห็นวิญญาณมีในตน ไม่เห็นตนมีในวิญญาณ

เรื่องของขันธ์ 5 ไม่ใช่เรื่องของวัฏฏะ ไม่ใช่เรื่องของอวิชชา ไม่ใช่เรื่องของกามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก ขันธ์ 5 เป็นไปตามธรรมดาอยู่อย่างนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านเห็นอะไร ก็เห็นตัณหา เห็นกรรมกิเลส ราคะ โทสะ โมหะ นี่มันยังเป็นตนอยู่นี่นะ จึงว่าเรามีกรรมเป็นของของตน มีกรรมเป็นผู้ให้ผล มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นผู้ติดตาม เราทำกรรมใดไว้ บุญหรือบาป กรรมนั้นจะเป็นทายาท คือเราจะต้องรับผลของกรรมวนเวียนกันอยู่อย่างนี้ เห็นอันนี้เป็นตัววัฏฏะ วัฏฏวนวัฏฏจักร เป็นตัวสังขาร คือ ตัวตัณหา โลภ โกรธ หลง หรือ ราคะ โทสะ โมหะ กามตัณหา ภวะ ภวา วิภวะ วิภวา ตัวนี้เห็นตัวนี้ ตัวนี้มันอยู่ที่ไหน ก็อยู่ที่ใจของเรา ท่านจึงมาชำระตัวนี้ออก ถ้าผู้มีปัญญายังอ่อน อินทรีย์ยังอ่อน ก็ชำระอย่างหยาบได้

ต่อจากนั้น ท่านก็อาศัยคุณของอุเบกขา สติสัมปชัญญะ และเป็นผู้เสวยความสุข มีสติมีอุเบกขา มีอุเบกขามีสติอยู่เป็นสุข....เป็นสุข ไม่หวั่นไหวแล้ว พระอริยเจ้าทั้งหลายท่านกล่าวสรรเสริญบุคคลผู้นั้นว่า เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข ....เป็นสุข นั่น....ท่านรับรองแล้วนี่ ต่อแต่นั้นก็ย้อนเข้าถึงความสุขย้อนเข้าถึง*ความเพ่งที่ 3* เพราะละสุขเสียได้ ละทุกข์เสียได้ ความสุขก็เป็น *"กามสุขัลลิกานุโยค"* คือความรัก ความทุกข์ก็เป็น *"อัตตกิลมถานุโยค"* คือความชัง ความไม่รู้โทษรู้ภัยในความรักความชัง ก็เรียกว่า โมหะอวิชชา ก็เป็นสังขารอยู่อย่างนี้

ละได้ย่อมเข้าถึง*ความเพ่งที่ 4* สุขไม่มี ทุกข์ไม่มี มีแต่สติเป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์เพราะอุเบกขา นี่เป็นสัมมาสมาธิ ในมัชฌิมาปฏิปทาในอริยมรรคของพระพุทธเจ้า สมาธิประเภทนี้ตัดสังโยชน์ขาดมาเป็นลำดับ ๆ ตามกำลังของสติของปัญญาของมรรคคือปัญญา สมาธิประเภทนี้เป็นสมาธิอยู่ตลอดเวลา เป็น"อกาลิโก" ไม่อ้างกาลอ้างเวลาเพราะขาดจากสังโยชน์ ไม่มีการเสื่อมมีแต่เจริญก้าวหน้าไป ถึงแม้ว่าชาติปัจจุบันนี้ไม่ถึงที่สุด ตายไปก็เป็นนิสัยปัจจัยไปสำหรับชาติหน้าภพหน้าต่อไป ก็เปรียบเสมือนเราเดินทาง วันนี้เดินทางแม้ยังไปไม่ถึงจุดหมายปลายทาง นอนพัก นั่งพัก ตื่นมาเดินต่อไปอีก แต่เมื่อเป็นทางที่ถูก วันหนึ่งก็ต้องถึงที่หมาย ไม่มีผิดทาง ไม่มีถอยหลัง ใช่ไหมครับผม

ท่านเจ้าคุณ *ครับ ผมจะขอถาม คือ ในทางวิธีปฏิบัติ ที่เราปฏิบัติมา คือกัมมัฏฐานสองอย่างนี้ สมถะกัมมัฏฐานกับวิปัสสนากัมมัฏฐาน มีผู้ตำหนิโดยเฉพาะพวกที่นั่งวิปัสสนากัมมัฏฐานฝึกหัดจากสายพม่าตำหนิ สายของเรานี้ โดยเฉพาะสายของท่านอาจารย์มั่นนี่เป็นสายสมถะ สายสมถะไม่มีทางจะเดินไปถึงมรรคผลได้ ต้องอาศัยวิปัสสนา เขาบอกว่าแบบ* **"ยุบหนอ....พองหนอ"** *เขาขึ้นวิปัสสนาเลยขั้นขันธ์ 5 เลย ขันธ์ 5 คืออะไร คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งเป็นปัจจุบันธรรม จับเอาปัจจุบัน ขณะเดิน ขณะนั่ง ขณะนอน แล้วจะเห็นความเกิดความดับของขันธ์ 5 ความเกิดความดับของขันธ์ 5 นี่แหละเรียกว่า "วิปัสสนาภูมิ" ภูมิของวิปัสสนาเขาว่าวิธีปฏิบัติของสายท่านอาจารย์มั่นนี่ เป็นได้แค่สมถะเป็นจริงอย่างไรครับ?*

ท่านอาจารย์ เรื่องของขันธ์มันก็เป็นขันธ์ เอาปัญญาของเราไปเปรียบกับมัน มันแยกไม่ได้ มันปรากฏขึ้นเองใช่ไหม

ท่านเจ้าคุณ *ครับผม เราต้องไปใช้สัญญา ความจำได้หมายรู้ของเรา เราต้องไปใช้ความจำว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ รูปของเราก็หมายความว่า ทำให้เกิดขึ้นในปัจจุบัน ของเราว่า มันจะมาทางหู ทางตา ทางจมูก มันมีรูปนี่น่ะ คืออารมณ์ในจิตของเราอารมณ์มันจะมาทางตา ทางหู และถ้าเผื่อเกิดขันธ์ 5 ขึ้นมาพร้อมกันเลย ในขันธ์ 5 นี่น่ะมันจะดับไปพร้อมกับรูป เวทนา สัญญา สังขาร ทุกอย่างพร้อมกันนี่....เกิดดับ....เกิดดับตามอารมณ์ที่เราทำกัมมัฏฐาน นี่เขาว่าอารมณ์มันเกิดดับ เกิดดับ แต่อันนี้ที่ท่านอธิบายให้ฟังจริง ขันธ์ 5 มันมีปรากฏขึ้น พอท่านเห็นความเกิดความดับ มันจะดับพร้อมกับตัววิปัสสนามันปรากฏ มันจึงเกิดดับ...เกิดดับ เพราะฉะนั้นกัมมัฏฐาน 2 อย่างนี่ เรียกว่าเป็นของคู่กันทั้งสมถะและวิปัสสนา จะอย่างใดอย่างหนึ่งแยกกันไม่ได้ แยกกันไม่ออกเป็นธรรมทั้งคู่ นิมนต์อธิบายให้ญาติโยมเข้าใจ*

ท่านอาจารย์ จะว่าเรื่องขันธ์ 5 มันเป็นแผนกหนึ่ง ถ้าเราพิจารณาดูตามเป็นจริงแล้ว ขันธ์ 5 ไม่ใช่กิเลส ไม่ใช่ตัณหา ไม่ใช่บุญ ไม่ใช่บาป พูดกันง่าย ๆ ว่า ผมมันมีกิเลสไหม ขนมีกิเลสไหม หนังมีกิเลสไหม มันรักใคร มันชังใคร ท่านจึงว่าเป็น "อัพยากต ธรรม" เป็นธรรมที่ปราศจากจิต ปราศจากวิญญาณไม่รู้อะไร เป็นอัพยากตธรรม เพราะฉะนั้นพระ "โสดาบัน" ท่านละสังโยชน์ตัวนี้ได้ หมายความว่า วัฏฏะไม่มีอยู่ในขันธ์ 5 ขันธ์ 5 ไม่ใช่ตัววัฏฏะมีอยู่ในกรรม กรรมกิเลส ราคะ

โทสะ โมหะ โลภ โกรธ หลง นี่ท่านละอย่างหยาบได้ บาปบุญคุณโทษ สังขาร มันไม่มีในกรรมกิเลสนี้ ความเศร้าหมองอันนี้ เพราะฉะนั้นพระโสดาปัน ท่านจึงเชื่อต่อกรรมและผลของกรรม กรรมก็หมายถึงความเจตนานั่นเอง มีกรรมในใจของเรา เป็นอนุสัยนอนอยู่นี่ อ้า! กิเลส ละความชั่วได้โดยเด็ดขาดแล้ว ท่านจึงมีศีล 5 บริสุทธิ์เป็นบริสุทธิศีล ถ้าเป็นฆราวาส ก็ไม่สามารถทำบาปทั้งในที่ลับและในที่แจ้ง มีหิริโอตตัปปะ ความละอายและความเกรงกลัวต่อบาปทั้งในที่ลับและที่แจ้ง ที่แจ้งไม่ทำบาป ไม่สามารถทำบาปด้วยกายด้วยวาจา ที่ลับไม่สั่งสมบาปที่กรรมกิเลสไว้ที่ใจให้มีกำลังขึ้น มีแต่กำลังละเท่านั้น ดู ๆ ก็น่าจะทำได้ง่าย ๆ

ท่านเจ้าคุณ *ที่จริงพูดมันง่าย มันน่าจะละ กิเลสมันก็น่าจะละ มันน่าจะละความจงใจ ความตั้งใจที่ทำให้มันเกิดเป็นกิเลสขึ้นมา กิเลสแสดงออกทางกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม เราคิดทีเดียวมันเกิดขึ้นมา ทำให้ได้ผลของกรรม ผลของที่เราทำ*

ท่านอาจารย์ พระโสดาบันท่านละสังโยชน์อย่างหยาบ ทำบาปด้วยกายด้วยวาจาละได้ รักษาวาจาให้เรียบร้อยบริสุทธิ์ แต่สังโยชน์อย่างกลางอย่างละเอียดยังฝังอยู่ยังเกาะอยู่ สังโยชน์อย่างกลาง อย่างละเอียด ไม่เป็นเหตุให้ตกอบายภูมิทั้ง 4 มีแต่มนุษยสุข สวรรคสุข ตลอดจนนิพพานนั้น ๆ เป็น "นิยโตสัตว์ เป็นนิยโตจิต"

ท่านเจ้าคุณ *อย่างช้าสุด 7 ชาติ ท่านก็ไปนิพพาน พระโสดาบันท่านไม่มีตกนรก*

ท่านอาจารย์ เมื่อพระโสดาบันท่านเห็นว่า ท่านไม่เห็นว่าขันธ์ 5 เป็นตน ท่านไม่เห็นตนเป็นขันธ์ 5 ไม่เห็นขันธ์ทั้ง 5 มีในตน ไม่เห็นตนมีในขันธ์ 5 แล้ว ท่านเห็นอะไร? ตอบว่า พระโสดาบันท่านเห็นกรรม เห็นกรรมเป็นตน เห็นตนเป็นกรรม เห็นกรรมมีในตน เห็นตนมีในกรรม กรรมเป็นกิเลส มันแก้ไม่หมด เป็นสังโยชน์ผูกอยู่นั่น พูดง่าย ๆ ท่านเห็นต้นตอของวัฏฏะแล้วมีแต่พยายามที่จะทำลายมันเท่านั้น นี่ท่านจึงเข้าถึงสัมมาสมาธิ สมาธิความตั้งใจไว้ชอบ มันมีความสุข ตกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้ เป็นอกาลิโก เป็นสมาธิตลอดเวลา แม้จะยืนเดินนั่งนอนอะไร เข้าสังคมไหนก็ไม่เสื่อม ไม่เหมือนสมาธิประเภทอื่น สมาธิประเภทอื่นนั้น ตอนนั้นจึงเข้าสมาธิ ตอนนี้จึงเป็นสมาธิ สมาธิอันนี้มันมีสังโยชน์คลุมเครืออยู่ ตัดสังโยชน์ไม่ขาดเป็นสมาธิเฉย ๆ ไม่ใช่สัมมาสมาธิ ส่วนสัมมาสมาธิในอริยมรรค ต้องอาศัยปัญญา

ถาม *ที่ว่า "เห็นกายมีในตน เห็นตนมีในกาย" นั้น ท่านอาจารย์จะกรุณาอธิบายให้ละเอียดอีกนิดได้ไหมครับ*

ท่านอาจารย์ พวกเราเห็นอยู่เดี๋ยวนี้แล้ว คือตัดสังโยชน์ไม่ขาดนี่แหละ มันคลุมเครือกัน มันจึงเกิดรัก เกิดชังอยู่นี่ เกิดสวยเกิดงามกันอยู่นี่ ไม่ต้องไปอธิบายให้ยากเลย

ท่านเข้าคุณ *มันมีความถือ 3 อย่างนะครับท่านอาจารย์ เขาเรียกว่า ตัณหาคาหะ มานะคาหะ และ ทิฏฐิคาหะ ที่ภาษามคธท่านว่า เอตฺ มม นั่นของเรา เอโส หมสฺมิ นั่นเป็นตัวของเรา เอโส เม อตฺตาหิ นั่นเป็นตัวตนของเรา นี่ความเห็น 3 อย่าง นั่นคืออะไร คืออันนี้ แต่รวมกันก็ก้อนอันนี้แหละมัน นี่ของเรากับของเขา ร่างก็ของเรา มือก็ของเรา ตีนของเรา ขาของเรา นี่เรียกว่ามีในตน เรียกว่า ตัณหาคาหะ*

ท่านอาจารย์ (พวกเรามันยังไม่ต้องพูดถึงสังโยชน์เลย มันพอแล้วสังโยชน์น่ะ)
ทีนี้จะมาแบ่งแยกประเภทของโสดามี 3 อย่าง แม่นบ่

1. เกิดอีกชาติเดียว เอกพิชี
2. เกิดอีกสองชาติ โกลัง โกละ
3. เกิดอีกเจ็ดชาติ สัตตัก ขัตตุ ปรมะ

ทำไมพระโสดาบันจึงมีชาติต่างกัน มีปัญหาเกิดขึ้นทำไมไม่เหมือนกัน เป็นพระโสดาเหมือนกัน ทำไมมีชาติเร็วช้ากว่ากัน อันนี้อาตมาพิจารณาแบ่งไปตามพระบาประเภทที่ว่า เอกพิชีเกิดอีกชาติเดียว นี่ท่านแก่กล้า เป็นปัญญินทรีย์ คือ ปัญญาของท่านแก่กล้า ประเภทโกลัง โกละ เกิดอีกสองชาตินี่ ท่านแก่กล้าในทาง สัทธินทรีย์
มีศรัทธา
ประเภท สัตตัก ขัตตุ ปรมะ เกิดอีกเจ็ดชาติท่านแก่กล้าในทาง วิริยินทรีย์
ความเพียร
เราสันนิษฐานได้อย่างไร มีเหตุผลอย่างไร มีเหตุผลคือว่า โพธิสัตว์มี 3 ประเภท
ปัญญาทิกะ ศรัทธาทิกะ วิริยาทิกะ
ปัญญาทิกะ ตรัสรู้ 4 อสงขัยแสนกัปป์
ศรัทธาทิกะ ตรัสรู้ 8 อสงขัยแสนกัปป์
วิริยาทิกะ ตรัสรู้ 16 อสงขัยแสนกัปป์
ชาติที่ท่านจะต้องบำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้ ช้านาน แตกต่างกัน แต่ท่านก็เป็นโพธิสัตว์เหมือนกัน เป็นอย่างนั้น เหมือนนักเรียนสอบชั้นเดียวกัน ได้ที่ 1 ที่ 2 ที่ 3

ถาม *ท่านอาจารย์ครับแล้วระหว่างชาติหนึ่ง ๆ นี่นานสักเท่าไร*

ท่านอาจารย์ ก็ตามอายุขัยของมนุษย์ในยุคนั้น สมัยนั้นแหละ

ถาม *วันนี้ไม่เทศน์อีกหรือครับ*

ท่านอาจารย์ เทศน์แล้วนี่ เล่าเรื่องพระพุทธเจ้าวันตรัสรู้มาจบแล้วไงล่ะ นิมนต์พระเดชพระคุณอธิบายบ้าง

ท่านเจ้าคุณ *ท่านว่าให้ฟังว่า ฌานทั้ง 3 ในที่สุดได้อาสวักขยญาณ ได้ฌานยามสุดท้าย ฌานที่ 1 ที่ 2 ที่ 3 ปุพเพนิวาสานุสติญาณ ระลึกชาติได้ต่าง ๆ ในที่สุดมันก็ไม่ใช่ทางสิ้นกิเลส แต่ไม่หลง พระพุทธเจ้าท่านย้อนกลับมาใหม่ ทำจิตถึงฌานที่ 2 รู้ความเกิดของสัตว์ต่าง ๆ ในโลก ว่าเกิดมาเพราะอะไร เป็นอย่างไรจึงมาเกิด รู้หมดจุติอุบัติว่าจะไปเกิดในที่ไหน ก็ไม่ใช่ทางสิ้นกิเลส ท่านจึงย้อนมากำหนดที่ตัว รู้ที่เกิดของกิเลสตัณหา เพราะฉะนั้นอริยสัจจที่เราใช้จำสัญญาน่ะ อริยสัจจ 4 ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค นี่แหละ ตัวที่ท่านว่าให้ฟังมันอยู่ในนี้ ตัวกิเลสกรรมนั้นมันเกิดในตัวของเรา ถ้าเราจับตัวได้เมื่อไร เราก็จะได้เห็นในที่สุดตัวของเรา แต่สมาธิมันยังไม่พอ ตัวอวิชชามันยังบดบังคลุ้ย ๆ มีโมหะ*

เอาซี ใครปฏิบัติมาอย่างไร ให้ถาม ให้ท่านอาจารย์อธิบายแก้ไข

ถาม *ท่านอาจารย์ครับ ถ้าจะเริ่มต้นปฏิบัติ ก็พยายามรักษาศีล 5 โดยเริ่มด้วยทางกายก่อน แล้วก็ค่อย ๆ ลดวาจา ลดใจไปใช่ไหมครับ*

ท่านอาจารย์ พระพุทธเจ้าท่านแสดงว่า สิ่งที่ภิกษุหรือบรรพชิตควรศึกษามี 3 อย่าง

1. ศีล รักษากายวาจาให้เรียบร้อย
2. สมาธิ รักษาใจให้ตั้งมั่น
3. ปัญญา คือความรอบรู้ในกองสังขาร

มันเป็นอันเดียวกันนั่นแหละ กองสังขาร สังขารมันกองอยู่ที่ไหนล่ะ รูปก็กองสังขาร เวทนาก็กองสังขาร สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่แล้วล้วนเป็นกองสังขารหมด ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย กองสังขารน่ะกองอยู่ที่นี่ ให้รอบรู้มัน อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัย ให้เกิดกองสังขาร เพราะไม่รู้ความเป็นจริง คืออวิชชา ก็เท่านี้

ท่านอาจารย์ คิด ๆ ดูก็ง่าย ๆ ถ้าไม่รู้อันนี้มันก็เป็นสังขารอยู่เรื่อย มันก็วนอยู่นี่ กิเลสวนสังขาร มันกองอยู่ที่ไหน ท่านก็บอกกองอยู่ที่นี่ อยู่ที่ใจเรานี่ มันไม่ได้กองที่อื่นน่ะ ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ก็กองอยู่นี่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ราคะ โทสะ โมหะ ตัณหา ก็ล้วนเป็นสังขาร กองอยู่ที่นี่หมด ท่านให้รอบรู้ ปัญญาให้รอบรู้ในกองสังขาร มันกองอยู่นี่ รู้แล้วก็ละกันได้ ถ้าไม่รู้ก็เป็นอวิชชา สังขารก็มากองอยู่นี่ ที่เก่านี่แหละ

กำเนิด 4 คติ 5 ภพ 3 ก็กองสังขารหมด ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง กองสังขารหมดนั่นแล้วมันแก่อยู่นี่ นี่แหละกองสังขาร วันก่อนไปเทศน์หน้าศพ จึงว่า สังขาร

เรานี่ "ขะยะ วะยะ" ท่านอธิบาย ขะยะ วะยะ ธรรมา สังขารา สังขารทั้งหลาย เรานี้ มัน ขะยะ นี่ มันเสื่อมไป วะยะมันสิ้นไป ท่านจึงเปรียบเหมือนกับกบเขียด มันเต้น กบก็ดีเขียดก็ดี มันเต้น ขะยะ ขะยะ ขะยะ ไป มนุษย์ก็เหมือนกัน เกิดมามันก็เต้น ขะยะ ขะยะ ขะยะไปหาความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความฉิบหาย สังขารก็บอกตรง ๆ อย่างนี้น่ะ ว่าตาก็เต้นขะยะ ขะยะ ขะยะเข้าไปหาความแก่อะไร ๆ มันก็เต้น ขะยะ ขะยะ เข้าไปหาความเจ็บความตายกันหมด วะยะ เต้นเข้าไปหาความฉิบหาย แม่นบ่ เต้นขะยะ ขะยะ เข้าไปหมด ใช่ไหม ผมมันก็เต้นขะยะเข้าไปหาความเสื่อม ทีแรกมันก็ดำ ต่อมามันก็ขาว มันเต้นขะยะ ขะยะ เข้าไปที่สุดมันก็เต้นเข้าไปหาวะยะความฉิบหาย เข้ากองไฟ ความตาย เผาไปแล้วหมดสูญเลย นี่สังขารเป็นอย่างนี้ มันไม่เต้นถอยหลัง เต้นเข้าไปเรื่อย มันเต้นขะยะ ขะยะ คือ เหมือนกบเขียด ใจมันก็เต้นขะยะ ขะยะ เข้าไปหากิเลสตัณหา มันไม่เต้นออกเลย มีแต่ความอยาก ความทะเยอทะยานขึ้นไป อะไรมันก็เต้นเข้าไปหมด เต้นหาความฉิบหาย ทำอะไรสมความรักความปรารถนา ความอยากของตนโศกเศร้าเผาตนนี่ พินาศฉิบหายอยู่นี่ กายก็เต้นขะยะ ขะยะ เข้าไปหาความแก่ความเจ็บความตาย ใจก็เต้นขะยะ ขะยะเข้าไปหาราคะ โทสะ โมหะ อยู่นี่ละ มันขะยะ ขะยะ เข้าไปในนี้นะ

ถาม — *อยากให้อาจารย์อธิบาย "สีลัพพตปรามาส" ในแง่ปฏิบัติ*

ท่านอาจารย์ — อธิบายว่าเป็นผู้งมงาย ผู้ลูบคลำ ถือมงคล ตื่นข่าว ก็เพราะเป็นผู้บ่รู้จริง ความเป็นจริงนั่นแหละให้เป็นไป เป็นผู้ลูบคลำ ผู้สงสัย โง้หน้าโง้หลัง บ่ตัดสินใจลงได้ ผู้ที่ละสีลัพพตปรามาสได้ ละสักกายทิฏฐิได้ ก็ตัดลงเลยวัฏฏะทั้งหลาย กัมมวัฏฏะ กิเลสวัฏฏะ มันเกิดขึ้นจากไส เกิดขึ้นจากกรรม กรรมกิเลสตัวนี้ ตัวนี้เป็นตัววัฏฏะ อันนี้มามันก็วนอย่างโน้น อันนี้มาก็เป็นอย่างหนึ่ง ถ้าบ่มีมันก็ถึงหมดแล้ว จะสงสัยอะไรมหา สีลัพพตปรามาส

ถาม — *สงสัยที่ว่า ลูบคลำสีลัพพต ที่ว่าเราแปลตามศัพท์ ศีล เอาละ สีลัพพต ข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ ศีลที่เรารักษาก็ตามที่ว่า สีลัพพต แปลว่าการลูบคลำศีลพต ในทางปฏิบัติอยากจะทราบว่า ถ้าอธิบายตามแบบก็คือว่า รักษาศีล หรือ ปฏิบัติอย่างนี้เพื่อหวังอยากเป็นเทพเจ้าเป็นเทพองค์นั้น เทพองค์นี้ อยากได้เป็นโน่นเป็นนี่ แนวในทางปฏิบัติมันเป็นอย่างไร ที่มันจะเป็นสีลัพพตปรามาส หรือว่าไปยึดศีล ไปยึดวัฏฏะ ไอ้นี่ดี ไอ้นี่ไม่ดี*

ท่านอาจารย์ — สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาสนี่ คนไม่ได้ยึด มีแต่คนละออก พูดง่าย ๆ ละสังโยชน์

แต่เรามาพิจารณาตอนนี้ว่า พระโสดาบันละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพต ปรามาส ไม่ต้องพูดไม่เป็นปัญหาเลย ละสักกายทิฏฐิเท่านั้นก็พอแล้ว ในนั้นมันรวมหมดแล้ว คือหมายความว่า ละสักกายทิฏฐิสิ่งเหล่านั้นมันก็หมดไปแล้ว ไม่มีปัญหาเลย เราไม่มีตนเลย พระโสดาบันท่าน

ไม่เห็นกายโดยเป็นตน	ไม่เห็นตนโดยเป็นกาย
ไม่เห็นกายมีในตน	ไม่เห็นตนมีในกาย
ไม่เห็นเวทนาโดยเป็นตน	ไม่เห็นตนโดยเป็นเวทนา
ไม่เห็นเวทนามีในตน	ไม่เห็นตนมีในเวทนา
ไม่เห็นสัญญาโดยเป็นตน	ไม่เห็นตนโดยเป็นสัญญา
ไม่เห็นสัญญามีในตน	ไม่เห็นตนมีในสัญญา
ไม่เห็นสังขารโดยเป็นตน	ไม่เห็นตนโดยเป็นสังขาร
ไม่เห็นสังขารมีในตน	ไม่เห็นตนมีในสังขาร
ไม่เห็นวิญญาณโดยเป็นตน	ไม่เห็นตนโดยเป็นวิญญาณ
ไม่เห็นวิญญาณมีในตน	ไม่เห็นตนมีในวิญญาณ

พระโสดาบันนี่ท่านไม่ได้ถือขันธ์ว่าเป็นตน ไม่เห็นตนเป็นขันธ์ ไม่เห็นขันธ์มีในตน ไม่เห็นตนมีในขันธ์
เมื่อเป็นเช่นนี้พระโสดาบันท่านเห็นอะไรเป็นตน เห็นตนเป็นอะไร เห็นอะไรมีในตน เห็นตนมีในอะไร มันยุ่งกันอยู่นี่ละ

ท่านเจ้าคุณ *ให้ฟังกันให้ดีนะ*

ท่านอาจารย์ พระโสดาบัน ท่านเห็น กรรม.....!
เห็นกรรมเป็นตน เห็นตนเป็นกรรม
เห็นกรรมมีในตน เห็นตนมีในกรรม
มันยังแก้ไม่ตกนี่น่ะ กรรมกิเลส กัมมวัฏฏะ มันเป็นวิบากอยู่นี่ ราคะ โทสะ โมหะ โลภ โกรธ หลง ตัณหาล้วนแต่เป็นกรรมหมด เป็นเหตุเป็นปัจจัย อวิชชา ตัณหา สังขาร มันเป็นกรรมหมดแหละ

ท่านเจ้าคุณ *เอาละ เมื่อเห็นอย่างนี้ เมื่อเห็นว่าขันธ์ 5 ไม่เป็นตน มันเป็นอนัตตา เพราะขันธ์ 5 นี่มันไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน แต่ผู้เห็นนี่เป็นปัญญา หรือเป็นอะไร*

ท่านอาจารย์ เป็นปัญญา ครับผม

ท่านเจ้าคุณ *ปัญญาเป็นผู้เห็น นี่ปัญญาที่เห็นนี่ ไอ้ตัวที่เห็นนี่ทางฝ่ายปฏิบัติท่านเรียกว่าอะไรครับ*

ท่านอาจารย์ ปัญญา เห็น "ตัวเหตุ" ให้เป็นวัฏฏะ ให้เกิดทุกข์ เห็นกิเลส เห็นตัณหา ตัวสมุทัย แต่ว่าพระโสดาบันนี่ วิปัสสนาญาณไม่แก่กล้า แต่เห็นว่ามีอะไรอยู่ในตนเกี่ยวพันอยู่กับตน มีกรรมกิเลส กรรมกิเลสเป็นตัววัฏฏะให้หมุนอยู่ เพราะฉะนั้นท่านจึงพยายามละตัวนี้ ทำลายตัวนี้ ไม่ให้มีกำลัง มีแต่ให้อ่อนลงไปให้หมดไป เพราะฉะนั้นพระโสดาบัน ที่ท่านอายุ 7 ขวบ ฟังเทศน์พระพุทธเจ้าสำเร็จโสดา ท่านได้ศึกษามาจากไหน พระพุทธเจ้าท่านว่าทำกรรมมันเป็นบาป กรรมตัวนี้มันเป็นบาป อย่าไปทำ ท่านก็เชื่อต่อกรรม เชื่อต่อผลของกรรม เชื่อต่อวิบากของกรรม เชื่อต่อพระปัญญา ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ท่านจึงเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์เท่านั้น

มหาผู้หนึ่งถาม *เดี๋ยวอยากจะขอถามท่านอาจารย์ คือเกิดสงสัย มันเกี่ยวกับการปฏิบัติ เพราะเท่าที่เคยปฏิบัติมา เราเรียนมาในทางอภิธรรม คืออภิธรรมมันเกี่ยวกับเรื่องนามธรรม จิต เจตสิก ภูติ นิพพาน นี่ จิต เจตสิก นิพพาน เขาว่า จิตกับวิญญาณนี่ บางคนก็ว่าอันเดียวกัน บางคนก็ว่าต่างกัน ทีนี้ปัญหาก็เกิดมา ถ้าวิญญาณในทางที่เกิดมา ทางที่เรียกว่า จักษุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณนี่ กับปฏิสนธิวิญญาณ คือวิญญาณซึ่งนำไปสู่ปฏิสนธิ ถ้าพูดอย่างแยกประเภท คือว่า วิญญาณซึ่งรู้แจ้งทางประสาทสัมผัสของเรา ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย นี่ เวลาอารมณ์มันมากระทบเรารู้ แต่วิญญาณ ที่เรียกว่ามันรู้ทางภายในนี่ มันเป็นพวกมโนวิญญาณ มโนวิญญาณนี้อารมณ์ชัด หรือ ไม่ชัด จึงเรียกมหันตารมณ์ อติมหันตารมณ์ ทางนี้ดับไปแล้ว ในภวังค์ มันก็ทำงานของมันอยู่ทางมโนวิญญาณทั้ง 2 อย่างนี้ ครับ ธาตุเดิมของจิตที่เราเรียกว่า จิต หรือที่เรียกว่าธาตุรู้นี่ ตัวที่มันจะบริสุทธิ์ หรืออย่างในท้ายพระสูตร จะเป็นใน* อนัตตลักขณสูตร? *หรืออาสเวหิ* จิตตานิ วิมุจฺจึสูติ *จิตทั้งหลายพ้นจากอาสวะเพราะความไม่ถือมั่น มันจะต้องมี แต่ว่าผมสมมติ ที่ถอนบัญญัติ ที่เราเคยสมมติเป็นตัวเป็นตนต่าง ๆ นี่พอมันหมดสมมติ มันไม่มีตัวไม่มีตนเลย*

ท่านอาจารย์ อือ!....มหาทนมาพอแฮง

ท่านเจ้าคุณ *จิตที่พ้นจากกิเลส เป็นจิตหลุดพ้นจากอาสวะ*

ท่านอาจารย์ มันก็หมดแล้ว
ที่เรียกว่าวิญญาณปฏิสนธิ จิตปฏิสนธิวิญญาณ ก็หมายความว่า ไม่รู้แจ้งตัวเหตุ

ตัวปัจจัยตัวนี้ มันมีตัวเหตุตัวปัจจัย คือ อวิชชาความไม่รู้ มันจึงเป็นปฏิสนธิวิญญาณ ปฏิสนธิจิต ก็มีเท่านี้ ถ้ารู้แล้วมันก็ *อาสเวหิ จิตตานิ วิมุจฺจนฺติ* อย่างท่านมหาว่า

ท่านเจ้าคุณ *ก็หมายความว่า ไม่มีปฏิสนธิต่อไป*

ท่านอาจารย์ ครับผม

* * * * * *

ถาม *ในขณะที่พิจารณาลมอยู่นั้น เราก็เห็นว่าอันนี้มันเป็นลมเป็นธาตุขันธ์ ซึ่งมันก็ลงไตรลักษณ์ มันเทียบเป็นอนิจจังเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แล้วก็พิจารณากาย มันเป็นดิน ดินเป็นธาตุ มันเป็นดินเป็นธาตุ มันไม่หนีธาตุ 4 ไปได้ ค่อย ๆ พิจารณาไป แต่บางครั้งจิตก็อดแวะโน่นดูนี่นอกเรื่องไปไม่ได้ พิจารณาอย่างไรก็ไม่เข้าถึงฐีติจิตสักที จะทำอย่างไรคะ*

ตอบ เดี๋ยวก่อน รู้สึกจะสับสนกันแล้วเรื่องฐีติจิต ฟังก่อน จะอธิบายให้ฟัง.....การปฏิบัติของแต่ละคน ๆ ของแต่ละท่าน ๆ ที่จะเข้าถึงฐีติจิต **คือจิตดั้งเดิมนั้น** เหมือนกันก็มี ไม่เหมือนกันก็มี เพราะเหตุใด....? เพราะเป็นไปตามบุพพวาสนาของใครของมัน มันเป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าท่านเป็นได้ แต่พระสาวกองค์อื่น ๆ บางองค์ก็ไม่ลงถึงฐีติจิต ฐีติจิตนี้คือเป็นแต่ว่าจิตเข้าไปพักอยู่ พ้นวิปัสสนาไปแล้ว เพราะเป็นจิตที่ละเอียดเกินกว่าธาตุขันธ์แล้ว พ้นไปแล้ว รู้เหตุรู้ปัจจัยไม่ได้ ทีนี้ถ้าเราต้องการค้นให้รู้ชัดเห็นจริงฝ่ายธาตุ ฝ่ายขันธ์ จะอยู่ขั้นฐีติจิตไม่ได้ ต้องอยู่แค่ระดับอุปจาระ... ฝ่ายเหตุ ฝ่ายปัจจัย ฝ่ายขันธ์ เห็นรูปธรรม นามธรรม เหมือนพระพุทธเจ้า ที่อยู่ในขั้นอุปจาระ รู้ได้ก็เพราะอาศัยปัญญานี้ ให้บริสุทธิ์ มันเป็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้นพระสาวกบางองค์ท่านพิจารณาด้วยจิต ท่านลงถึงฐีติจิต ลงพักอยู่ แล้วถอนจากฐีติจิตขึ้นมา ท่านถึงมาพิจารณาที่ผ่านไป บางท่านพิจารณาไป ลงบไป ในชั้นในภูมิของอุปจารสมาธิ พิจารณาไปเองเลย การรู้วิชาการต่าง ๆ ความรู้จริงเห็นจริงอยู่ในขั้นอุปจาระ แต่เราจะรู้ว่าฐีติจิตได้ ต้องรู้ถึงจิตดั้งเดิมในภูมิธรรมดา ทีนี้ยกตัวอย่างอย่างพระอริยะสาวกนั่งฟังเทศน์ของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาอยู่ สาวกเหล่านั้นตั้งจิตตั้งสติสงบพอดี ๆ อยู่ในอุปจาระ ท่านเทศน์อย่างไรก็รู้เรื่อง จิตของสาวกเหมือนน้ำไหลไปได้ ถ้าจิตของท่านผู้ฟังเข้าถึงฐีติจิตก็ไม่ได้ความ เพราะละเอียดแล้ว ฐีติจิตนั้นละเอียดอยู่แล้ว การพิจารณาต้องอยู่ในขั้นอุปจาระพอดี ๆ ด้วยความมีสติปัญญา กำหนดฟังพระธรรมเทศนา จึงจะเข้าใจได้ อย่างท่านเทศนาแก่พระปัญจวัคคีย์ เทศน์พร้อมถามพร้อมพระปัญจวัคคีย์ก็ตอบเห็นพร้อม ถ้าจิตลงถึงฐีติจิตแล้วก็อย่าเลยไม่มีทางพิจารณาหรอก

เพราะฉะนั้นท่านพวกปฏิบัติทั้งหลายเมื่อเราภาวนาไปปฏิบัติไป ถ้าจิตของเราไม่ลงถึงฐีติจิต อย่าเพิ่งลงความเห็นว่าเราภาวนาไม่เป็น อย่าเพิ่งน้อยเนื้อต่ำใจ ถ้าเป็นผู้น้อยเนื้อต่ำใจก็เป็นผู้หลง หลงแล้วความน้อยเนื้อต่ำใจทำให้เกิดทุกข์ พระพุทธเจ้าท่านขาดไปจากอาสวกิเลสได้ ถึงอาสวักขยญาณในภูมิอุปจาระนี้ ถอนจากฐีติจิต ทุกอย่างท่านได้จากฌานนี้ รู้อยู่ในภูมิอุปจาระนี้ รู้ตัวเหตุ ตัวปัจจัย ก็รู้อยู่นี่ รู้อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาก็รู้ อยู่ในภูมินี้ นิมิตต่าง ๆ ก็รู้อยู่ในนี้ ทั้งความดี ความหลง ความรู้แจ้งอยู่ในขั้นนี้ ฉะนั้นท่านจึงให้ตั้งอิทธิบาท 4 ไว้ นี่มันสำคัญ ต้องเข้าใจระหว่างพิจารณา ไม่ได้อาศัยฐีติจิตเลย

ถ้าจิตลงถึงฐีติจิตพิจารณาไม่ได้ เราจะพิจารณาได้ แต่ตอนอยู่ในขั้นอุปจาระเท่านั้น ซึ่งก็เป็นได้ เมื่อตอนถอนจากฐีติจิตมาอยู่อุปจาระ.....

ถาม *การพิจารณาจะรู้อะไรอย่างนี้ ไม่จำเป็นต้องรู้เฉพาะตอนถอนออกจากฐีติจิตก่อน แล้วขึ้นมาอยู่อุปจาระ ถึงแม้จะยังไม่ถึงฐีติจิตแต่สงบอยู่เพียงขั้นอุปจาระก็รู้ได้เหมือนกันใช่ไหมคะ*

ตอบ **ได้ อุปจาระนี่มี 2 ตอน 2 ระยะ ระยะหนึ่งก่อนจิตรวมลงถึงฐีติจิต อีกระยะหนึ่งรวมถึงฐีติจิตแล้วถอนขึ้นมา....มันเป็นขั้นสำคัญออกรู้เรื่องต่าง ๆ มากเรื่อง ความรู้วิชาต่าง ๆ ก็ได้มาตอนนี้ แต่รู้แล้ว หลงหรือไม่หลงนี่ .....มันสำคัญตรงนี้ ใครจะเข้ามาแบบไหน เราจับจุดอะไร อารมณ์อะไรก็ตาม** โดยมากคนได้นิมิตก็มักเชื่อไปหมด วางใจ สมมติว่าเห็นเทวดา พิจารณาเทวดาองค์นั้น เห็นสวรรค์ พิจารณาสวรรค์ เห็นนรกปรากฏ เห็นในนิมิตนรก ก็พิจารณานรก มันเป็นยังงั้น ฟังสัจจธรรม กำลังพิจารณาทุกข์ ใจสลดสังเวช

พระพุทธเจ้าท่านพิจารณาทุกข์ เรื่องทุกข์ในอดีต คือเกิดแก่ เจ็บตาย จึงเป็นเหตุให้พระหฤทัย ในใจสลดว่าเหมือนพระองค์เห็นนรกที่ลุยนรกมาแล้ว น้ำพระเนตรของพระองค์ไหลลงเลย สลดสงสารชาติของตนที่ท่องเที่ยวเกิด แก่ เจ็บ ตาย ในอดีตไม่มีที่สิ้นสุด แม้พระองค์มีญาณถึงขนาดนี้แล้ว ชวนให้เพลิดเพลิน หลงอย่างไรแต่ก็ไม่มีติดในญาณนี้แล้ว พระองค์ย้อนไปหาอะไรคือตัวเหตุตัวปัจจัย ให้เกิดแก่เจ็บตายไม่มีที่สิ้นสุด ถ้าเป็นอย่างคนที่มีสติปัญญาอ่อน ลองดูซี ถ้าไปรู้ไปเห็นอย่างนั้นอาตมาว่าตั้งตัวเป็นหมอดูเลย แต่พวกเราสติปัญญามันไม่พอ มันยังไม่ถึงฐานที่จะเห็น

เพราะวาสนาใช่ไหมล่ะ พระองค์ท่านมีวาสนาครบหมด ส่วนสาวกนั้นไม่เหมือนพระองค์ท่าน บางองค์ ระลึกชาติได้ก็มี บางองค์ระลึกชาติไม่ได้ก็มี แต่เรื่องการตัดได้ อาสวักขยญาณนั้นทุกองค์เหมือนกันหมด หายจากข้อสงสัยมีอันเดียวเท่านั้น ทุกองค์ได้เหมือนกัน แต่เรื่องระลึกชาติไม่ใช่เรื่องพ้นทุกข์ งานของธรรมคือ งานถอนวัฏฏะทำจุดเดียว

ทำที่เดียว กำหนดลงที่เดียว ดังนั้น ถ้าเรากำหนดตรงไหนถูกกับจริต นิสัยของเราก็รีบทำเสีย ให้เห็นชัดลงนี่แหละ ไม่เหมือนงานของโลก งานของโลกอย่างเช่น เราเขียนหนังสือ เราเขียนจดหมายมาหาคนนั้นแต่งอย่างนี้ เขียนถามไปตอบมามันยุ่งกันไปหมด งานของโลกเป็นงานติดต่อต่อเนื่องกันเหมือนสายโซ่ ส่วนงานของธรรมไม่ใช่เช่นนั้น จับที่เดียวเท่านั้น สังขาร วิญญาณ นามรูป ภพชาติ ตรงไหนก็ได้ จุดเดียว ที่เดียว เจาะลงไปเลย

ภูมิอุปจารสมาธิ คือภูมิของสมถวิปัสสนา สมถะคือตัวสติ วิปัสสนาคือตัวปัญญา มันอันเดียวกันนี่แหละ เรียกชื่อต่างกัน ***สมมติสติเปรียบเหมือนไฟ แต่ปัญญา*** *ก็คือแสงสว่างของไฟต่างหาก ถ้าไฟมีกำลังมากแสงสว่างก็มาก ถ้าสติมันดี ปัญญามันก็ดี เราจะเรียกว่าแสงสว่างเป็นไฟก็ไม่ได้ เรียกไฟเป็นแสงสว่างก็ไม่ได้ ไฟต่างหาก แสงสว่างต่างหาก แต่ก็อันเดียวกัน หยั่งลงทีเดียว รู้เรื่องกัน*ไม่สงสัยเลย สมมติว่าเราจะพิจารณาหนัง หนังเป็นของสกปรกโสโครก เป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา อันอื่นก็เหมือนกัน มันเป็นอย่างนี้เรื่องธรรมะ ข้อสำคัญพิจารณาให้แน่วแน่ก็แล้วกัน ให้เห็นชัด ให้เห็นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หาเหตุ หาปัจจัยของมันเท่านั้น มันก็รู้เรื่องกันขึ้น

ถาม *ท่านอาจารย์ให้พิจารณากัมมัฏฐานอะไรที่ถูกกับจริตของเรา แต่พวกเราไม่รู้ว่าอะไรมันถูกกับจริตของเรา อย่างเราจะไปกราบเรียนถามท่านครูบาอาจารย์ได้ไหมว่าอะไรถูกจริตกับเรา ควรพิจารณาผม หรือ ขน หรือ เล็บ หรือ ฟัน หรือหนัง หรือมรณานุสติ.....หรืออะไรต่ออะไร*

ตอบ ถ้ายังไม่รู้ก็หมายความว่า ยังเป็นผู้หลงอยู่ ยังหนาอยู่ สิ่งใดอะไรอยู่ในตัวเรา เราต้องรู้ ความโลภอยู่ในตัวเรา เราต้องรู้ ความโกรธอยู่ในตัวเราเราต้องรู้ ความหลงอยู่ในตัวเรา เราต้องรู้ ในร่างกายของเราเรามีโรคอะไรอยู่เราก็ต้องรู้ เราเจ็บตรงไหนเราก็ต้องรู้ ใจของเราไม่ดีตรงไหนเราต้องรู้ สนฺทิฏฺฐิโก ต้องรู้เอง

ถาม *ถ้าเราพิจารณาแล้วจิตเราสงบได้เร็วแปลว่า กัมมัฏฐานบทนั้นถูกกับจริตของเราอย่างนี้ใช่ไหมคะ*

ตอบ นั่นแหละ ให้มันสลดสังเวช ธรรมอันใดในกัมมัฏฐานอันใด เมื่อเราพิจารณาแล้ว

สติของเราไม่ฟั่นเฝือ ไม่ลุ่มหลง จิตของเราสงบ และการพิจารณาของเราก็แจ้งไปตามลำดับ ๆ นั่นเรียกว่าโรคถูกกับยา ให้เรากินยาขนานนั้น ๆ อย่ายักย้ายเปลี่ยนใหม่ ถ้าเราพิจารณาอะไรด้วยกัมมัฏฐานส่วนไหนแล้ว อารมณ์ของเราไม่สงบ จิตของเราฟั่นเฝือ แปลว่าไม่ถูกกับยา รักษาโรคนั้นไม่ได้ผล

ถาม

ที่ท่านอาจารย์เคยสอนว่า ให้ศึกษาปฏิปทาพระพุทธเจ้าว่าท่านตรัสรู้อย่างไร แล้วให้ดำเนินตามปฏิปทาของท่านนั้น ใจเราก็รู้ว่าวิธีของท่านดีแน่วิเศษแน่ แต่เรากลัวว่าบารมีเรายังไม่เทียบท่าน เพราะว่าท่านพิจารณาคืนนั้น คืนเดียวท่านก็ได้ตรัสรู้เลยในคืนวันนั้น ส่วนบารมีของเรานั้น พิจารณาคืนนี้ รุ่งขึ้นเราก็คงไม่รู้แน่ ดังนั้นเราก็เลยวางไว้ก่อน แม้เราพิจารณาสงบลงแล้วก็คิดว่าตัวสงบของเรามันยังไม่ถึงฐีติจิตหรือจิตรวมใหญ่ เมื่อยังไม่ถึงอันนี้ถ้าเราไปพิจารณามันก็เหมือนกับเป็นธรรมะที่คาดคะเนเอา หรือความรู้ที่ยังไม่จริงเมื่อก่อนเข้าใจว่าอย่างนั้น

แต่วันนี้เข้าใจแล้ว อุปจารสมาธิที่ท่านอาจารย์อธิบายนั้น มีปัญญาอยู่ในนั้นด้วยในตัวคือ เดิมไปเข้าใจว่า อุปจารสมาธิ คือการที่จิตรวมแล้วนิ่ง แต่ว่ายังไม่ถึงฐีติจิต เมื่อไรที่ถึงฐีติจิตแล้ว พอยกธรรมจะต้องเกิดมาเป็นปัจจัตตัง เสียก่อน คือรู้เอง เห็นเอง ของใครของมัน แล้วแต่นิสัยของตนเอง แต่ความจริง เราไม่ต้องรอจนจิตรวมจนถึงฐีติจิตก็พิจารณาได้

ตอบ

ใช่....จะต้องพูดเรื่องปัจจัตตังและฐีติจิตอีกครั้งหนึ่ง *ปัจจัตตังเป็นอย่างไร* ฐีติจิตเป็นอย่างไร ปัจจัตตัง คือรู้เอง เห็นเอง ส่วนฐีติจิต คือจิตดั้งเดิม ท่านเปรียบว่าอัปปนาสมาธิ อัปปนาจิต และฐีติจิต ต่างอยู่ในฐานเดียวกันแต่มีชื่อต่างกัน อัปปนาสมาธิเป็นจิตที่แน่วแน่ ลงไปถึงจิตเดิม อัปปนาจิตก็เหมือนกัน ฐีติจิตก็เหมือนกัน ฐีติจิตเป็นจิตที่ว่าง ไม่มีอารมณ์ เป็นจิตเดิม เป็นจิตที่ท่านเรียกว่าเป็น "ประภัสสร" แจ้งสว่าง

จะอธิบายให้ฟัง ถ้าผู้เข้าไม่ถึง "ไม่เห็น" ผู้เข้าถึง "เห็น" ใครจะพูดอย่างไรก็ช่างไม่สนใจ เพราะรู้อยู่แล้วเป็นปัจจัตตัง อัปปนาสมาธินี้ จิตนั้นไม่มีเศร้า ไม่มีหมอง ไม่มีมืด ไม่มีมัว เหมือนพระอาทิตย์ท่านส่องสว่างอยู่ แต่ที่พระอาทิตย์จะมืดจะมัวเศร้าหมองเพราะขี้เมฆเข้ามาบดบังพระอาทิตย์ ไม่ใช่พระอาทิตย์เลื่อนเข้าไปหาขี้เมฆ นี่ท่านเปรียบไว้นัยหนึ่ง ธรรมชาติของจิตมันเป็นของใสบริสุทธิ์ หากแต่มีกิเลสเข้ามาหมักหมมบดบังจึงได้ฝ้าฟางไป ถ้าใช้สติปัญญาชำระให้ดี ๆ แล้ว มันก็จะลงสู่สภาพบริสุทธิ์ อีกนัยหนึ่งท่านเปรียบขี้เมฆนั่นแหละ เปรียบเหมือนอุปกิเลสคือความโลภ ความโกรธ ความหลง ได้แก่โลกธรรมที่ไหลเข้ามาทางหู ทางตา ทางจมูก ทางลิ้น

ทางกาย ทางใจ เลยให้มัวเมา จิตก็เลยมืด แสงสว่างก็ถูกบดบัง อีกนัยหนึ่งท่านเปรียบเหมือนการเขียนเลข 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0 ลบเลข 1 ถึง 9 ทิ้ง ยังเหลือแต่ 0 อยู่ 0 นี้ เลข 0 นี้ เปรียบเหมือนตัวฐีติจิต คือจิตดั้งเดิม ซึ่งก็ไม่มีราคาค่างวดอะไร จะบวกลบคูณหารกับเลขอะไรก็ไม่ทำให้เลขจำนวนนั้นมีค่าขึ้นได้ แต่ว่า 0 นี้จะว่าไม่มีค่าก็ไม่ได้ แต่ถ้าเอาไปต่อเพิ่มกับเลขจำนวนใดก็จะทำให้เลขจำนวนนั้นวิจิตรพิสดารไป เช่นเลข 1 เอาเลข 00000 ต่อเข้า เป็น 10 เป็น 100 เป็น 1,000 เป็น 10,000 เป็น 100,000 เป็น 1,000,000 ไป แม้เรื่องของจิตก็เช่นกัน เรื่องฐีติจิตนี้ถ้าขาดสติปัญญาแล้วถอนขึ้นมาไม่มีสติปัญญานะ เมื่อขาดสติปัญญาพลั้งเผลอถอนขึ้นมาปล่อยถอนขึ้นมาเฉย ๆ ประสบอารมณ์อะไรเป็นกิเลสไปเลย นี่มันจะหยุดไม่ได้มันเผลอสติของเราไม่ดี ท่านว่าจิตเป็นของพิสดารมากมาย แต่ว่าถ้าฐีติจิตตัวนี้ได้รับการอบรมด้วยสติปัญญาดีแน่ชัดแล้ว ก็ลงสู่สภาพเดิมอันใสบริสุทธิ์

* * * * * *

ถาม *ขอกราบเรียนถามเรื่อง ภวังจิต ฌานจิต และสมาธิจิต*

ตอบ ท่านเปรียบไว้ ภวังคจิต ฌานจิต สมาธิจิต

ภวังคจิต ไม่ใช่จิตดั้งเดิมนะ ภวังค์คือภพ มันตกอยู่ในตัวกัมมวัฏฏ กิเลสวัฏฏ ควบคุมอยู่ ภวังค์คือภพเดิมของจิต ภพที่จิตเคยท่องเที่ยวเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยอำนาจของกัมมวัฏฏ กิเลสวัฏฏ คือรัก โลภ โกรธ หลง ราคะ โทสะ โมหะ จิตตกภวังค์แล้วจะไม่มีสติ ไม่มีปัญญา เราสังเกตได้ง่าย ภวังคจิตเข้าไปอยู่เฉย ๆ ไม่มีสติปัญญาเลย มีแต่ภวังคจิตจะว่านอนหลับก็ไม่ใช่ เช่น คนนอนหลับจิตก็กองไว้ ไม่ใช่คนนอนหลับไม่ใช่จิตตกภวังค์ วางเหมือนกับนอนหลับ คนนอนหลับเป็นนิทราจิต นิทราจิตธาตุก็นอน จิตก็นอน แต่ภวังคจิต ธาตุไม่พักเข้าไปนอน แต่จิตที่เรียกว่าภวังคจิตมันเป็นยังงั้น

ฌานจิต นี่อีกอย่างหนึ่ง ฌานจิตมีสติแต่ขาดตัวปัญญาวิปัสสนา นี่พูดให้เข้าใจง่าย ๆ มันเป็นอย่างงั้น อย่างพวกที่เพ่งฌาน รูปฌาน 4 สมัยก่อนพระพุทธเจ้าของเรา ยังมีรูปฌาน 4 เพ่งดิน เพ่งน้ำ เพ่งลม เพ่งไฟ ด้วยความมีสติในจุดนั้น มุ่งหมายให้จิตสงบ ไม่มุ่งหมายให้ถอนกิเลส นี่เรื่องการเพ่งฌาน 4 ไม่ว่าจะเพ่งดินก็ตาม เพ่งน้ำก็ตาม เพ่งลมก็ตาม เพ่งไฟก็ตาม เพ่งด้วยความมีสติ ถ้าไม่มีสติจิตก็ไม่สงบ ไม่รู้ตัวเองเพ่ง แล้วจะไปสงบได้อย่างไรต้องใช้สติ การเพ่งให้มีสติเป็นฌานนอกพระพุทธศาสนา พระองค์ไปเรียนมาแล้ว

ในอรูปฌาน 4 เพ่งอากาศ อากาสานัญจายตนะ มันออกไปแล้ว ไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยความมีสติ ถ้ามีสติกำกับจิต จิตก็สงบ เพ่งวิญญาณความรู้ไม่มีที่สิ้นสุด วิญญาณัญจายตนะเพ่งความรู้ให้น้อยเข้ามา อากิญจัญญายตนะเพ่งความรู้ให้น้อยเข้ามา

เพ่งให้ละเอียดลงไปอีกความรู้น่ะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ รู้ก็ไม่ใช่ ไม่รู้ก็ไม่ใช่ รวมทั้ง 2 อัน รูปฌาน 4 และ อรูปฌาน 4 เป็นโลกียฌานไม่มีการถอนกิเลส ไม่มีการถอนสังโยชน์ ไม่มีเรื่องวิปัสสนา เพียงแต่ทำใจให้สงบ ข่มกิเลสไว้ชั่วคราว เมื่อเสื่อมจากการข่ม หรือเสื่อมจากสติ กิเลสก็เกิดขึ้น แต่ฌานนี้ก็เป็นบทพื้นฐานของวิปัสสนาได้ เพราะตั้งอยู่ในความสงบมีสติแล้ว เป็นรากฐานไว้แล้ว ถ้าผู้สำนึกในอรูปฌาน 4 คือ เนวสัญญานาสัญญายตนะฌาน รู้ก็ไม่ใช่ ไม่รู้ก็ไม่ใช่ เป็นฌานที่ละเอียดค้นวิปัสสนาไม่ได้ แต่ไม่ใช่อัปปนาสมาธิ ไม่ใช่ฐีติจิต ต้องถอนมาในอากิญจัญญายตนฌาน มีความรู้อยู่ จึงจะค้นวิปัสสนาได้ รู้แจ้งเห็นจริงได้ นี่เรื่องของฌานมีเท่านี้

สมาธิจิต ต้องอาศัยปัญญา เดินตามอริยมรรคปัญญา สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ จิตถึงจะถอนกิเลสเป็นพัก ๆ ไปตามสติปัญญา มันเป็นยังงั้น เพราะฉะนั้นสัมมาทิฏฐิความเห็นชอบคืออะไร คือเห็นว่านี่ทุกข์ นี่เหตุให้เกิดทุกข์ นี่ธรรมอันเป็นข้อดับทุกข์ นี่คือข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ เห็นชัดลงไปนี้ นี่ทุกข์คืออะไร คือการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ คืออะไร คือตัวสมุทัยตัวตัณหา นี่ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์คืออะไร คือการละตัณหา วางตัณหา ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์เป็นอย่างไร พากันเจริญให้มาก พิจารณาให้มาก บำรุงให้มาก คือตัวสติปัญญาเท่านั้นเอง ถ้าสนับสนุนตัวสติปัญญาให้มาก จิตก็พ้นไปนั่นเอง ปัญญาบริสุทธิ์ สติของตนจะบริสุทธิ์ ศีลของตนจะบริสุทธิ์ สติของตนจะบริสุทธิ์หลุดพ้นไปเพราะปัญญา มันเป็นอย่างงั้น เมื่อถอนจากรากนี้แล้ว ก็จะเป็นสัมมาสมาธิตามขั้น ถอนสังโยชน์ได้ เป็นอกาลิโกไม่มีกาลเวลา ไม่มีการเข้าการออก ไม่มีเสื่อม ไม่เหมือนสมาธิกระรอกกระแต สมาธิในอริยมรรคไม่มีถอนกิเลสแล้ว ก็เป็นสมาธิตามขั้นของสติปัญญา ถ้าถอนหมดก็เป็นอกาลิโก ไม่มีกาลไม่มีเวลา ไม่มีเสื่อมไม่มีคลาย มีแต่เจริญ เราจะไปค้นดูข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ท่านก็บอกว่าให้มีศีล สมาธิ ปัญญา เท่านั้น ศีลคือตัวสติ ปัญญาพิจารณารู้แจ้ง รู้รอบให้หมดเรื่องก็เท่านี้เอง

ถาม — *ดูเป็นเรื่องง่ายเหลือเกิน*

ตอบ — ก็ง่ายซิเพราะพระองค์ท่านเทศน์เอาไว้แล้ว ปฏิปทาของพระองค์วันตรัสรู้อย่างไรล่ะ...ท่านตั้งปฏิปทาไว้แล้วใช่ไหมล่ะ ท่านจะพูดกับใครก็วาจาชอบ สมบูรณ์ด้วยสติ ศีล สมาธิ ปัญญา สติปัญญาของท่านรอบรู้หมดแล้ว ส่วนธาตุขันธ์ท่านก็พิจารณามาตั้งแต่ยังไม่ได้บวช เห็นแล้วเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาแล้ว ปล่อยไปตามธรรมชาติ เมื่อมีเกิด มีแก่ มีเจ็บ มีตาย อย่างนี้ คงมีทางใดทางหนึ่งที่จะออกจากเกิดแก่เจ็บตายได้ แต่ท่านยังค้นไม่พบเท่านั้น เพราะว่า เป็นธรรมส่วนที่ลึกละเอียด ท่านจึงได้ออกบวช เมื่อออกบวชแล้ว 6 ปี ถึงได้ค้นพบตัวเหตุตัวปัจจัย ไม่ใช่เล่น ๆ นา พวกเรามาเห็นอย่างนี้คล้าย ๆ กับว่าพระองค์เตรียมทางให้เราแล้วลาดยางให้เราแล้ว เรามี

รถยนต์ก็ขี่ไปเท่านั้น ขับดีก็ดีขับไม่ดีก็ตกถนนเท่านั้น ตาเราดีหรือไม่....ขับไป สติเราดีหรือไม่....ขับไป สติเปรียบเหมือนตา ปัญญาเปรียบเหมือนแสงสว่าง ประสาทของตาดีหรือไม่ ถ้าเราตาฝ้าตาฟางไม่ดี เคยเห็นที่อาตมาเขียนไว้เป็นคติ จำได้ไหม "สติเป็นตา ปัญญาเป็นแสงสว่าง สติจางแสงสว่างไม่พอ เหมือนตาลอฝ้าฟาง ย่อมเห็นวิปริตจิตพิการ" และ "สติกล้า ปัญญาสว่าง รู้จักทางถูกผิด จิตสงบพบสันติสุข รู้ทุกข์ เพราะสติปัญญา"

ถาม *ที่ท่านอาจารย์บอกว่าพระพุทธเจ้าท่านสร้างถนนลาดยางไว้เสร็จนี่ คนที่ได้เห็นถนนแล้วทำไมยังไปไม่ได้หมด ยังหลงทางกันอีก*

ตอบ ไปถามเขาซี มาถามอาตมาไม่ได้หรอก ถมไปที่คนเห็นถนนลาดยางแล้วไม่เดิน ก็เดินเข้าป่าเข้ารกเข้าพงไป ไม่งั้นเขาจะว่า หลงเห็นกงจักรเป็นดอกบัวหรือ ท่านอาจารย์มั่นท่านก็บอกว่า ท่านเองก็หลงมาพอแรงแล้ว เรื่องนี้น่ะเรามันเพียงแต่เป็นสติเป็นปัญญา พระพุทธเจ้าท่านเป็นมหาสติมหาปัญญา อาตมาไปอยู่กับท่านอาจารย์มั่นภาวนาแล้วจิตมันลงสู่ฐีติจิตตลอดคืนยันรุ่ง ถอนขึ้นมามีนิมิตขึ้นมา จากนิมิตก็ไปตามอารมณ์และก็เพลินอยู่ในฐีติจิตว่ามันสุข มันไปติดอยู่ในอดีต มันไม่ดูปัจจุบัน มันวางไปเลย สบายไปเลย ไปกราบเรียนถามท่านว่า *"บุคคลผู้พิจารณาควรต้องมีสติให้ได้ทุกลมหายใจไม่ใช่หรือครับ ถ้าไม่ได้ทุกลมหายใจ สตินั้นเผลออยู่อย่างนี้จะไม่เป็นไรหรือครับ"* ท่านนั่งสงบจิตพิจารณาครู่หนึ่งแล้วก็ตอบว่า **"ไม่ได้หรอก ผมก็ไม่ได้ทุกลมหายใจ** *พวกสาวกไม่ได้ทุกลมหายใจดอก มีพระพุทธเจ้าองค์เดียวเท่านั้นแหละที่ได้ เพราะพระพุทธเจ้าท่านเป็นมหาสติ มหาปัญญา ส่วนพระสาวกนั้น เป็นแต่เพียงสติ เป็นแต่เพียงปัญญา ไม่ได้ทุกขณะจิต ต้องมีการพลั้งเผลอเป็นธรรมดา แต่ถ้าการเผลอนี้ไม่เพลิดเพลินไม่จัดเป็นเสียหาย แต่การพลั้งเผลอด้วยความเพลิดเพลินลุ่มหลงยินดีนั้นเสียหาย ฟุ้งเฟ้อเห่อเหิม ยินดีในสิ่งนั้น ต่อไปจะเกิดเป็นมานะขึ้นได้"*

ถาม *ขอประทานโทษ ตอนท่านอาจารย์บวชตอนแรก ๆ ท่านอาจารย์มีเผลอไปบ้างไหม*

ตอบ อาตมาบวชตอนแรกก็เผลอไปบ่อย ๆ เหมือนกัน แต่ถ้าเราจับจุดมันได้ ถึงจะเผลอไปก็ตามก็รีบเอาสติเข้าจับไว้ สำคัญที่เราต้องจับจุดให้ได้ และคอยระวังไว้

ถาม *แต่ก่อน เวลาพิจารณาอะไร ประเดี๋ยวมันทิ้งสิ่งนี้ ไปติดที่การทำงานทางโลกของเรา แต่เดี๋ยวนี้รู้สึกว่าไปได้นาน อย่างเมื่อจับอะไรอยู่ก็จะนิ่งอยู่กับสิ่งนี้อยู่ได้นานแปลว่าสติของเราก็ดีขึ้นหน่อย ต่อไปถ้าหัดไปก็จะอยู่กับสิ่งนั้นได้นานมากขึ้น มีบางท่านบางองค์ท่านเคยสอนว่า ให้ภาวนาให้มีสติปัญญา*

แก่กล้าก่อน มีรากฐานมั่นคงเสียก่อน อย่าเพิ่งไปทำวิปัสสนาเร็วนัก เดี๋ยวจะเฝือ เพราะว่าสติเรายังอ่อนอยู่ บางองค์ก็ว่าอย่าภาวนามาก สมาธิแก่กล้ามากไปไม่ดี เดี๋ยวเป็นบ้า ดูค้านกันอยู่ ก็ไม่ทราบว่าจะทำอย่างไร

ตอบ วิปัสสนาความรู้แจ้ง ถ้ารู้แจ้งก็ไม่เป็น ถ้ายังไม่รู้แจ้งก็ยังไม่ใช่วิปัสสนา สติเป็นตัวสมถะ วิปัสสนาเป็นตัวปัญญา ธรรมอันนี้อันเดียว เราไปเรียกเองต่างหาก พระท่านแต่ก่อนท่านอยู่ในป่าเห็นใบไม้ร่วงลงมา โอ้....อนิจจัง วัตสังขารา สิ่งที่มีวิญญาณไม่มีวิญญาณเป็นของไม่เที่ยง สิ่งที่มีวิญญาณก็เหมือนกัน

ถาม *เราคิดอย่างท่านยังไม่ได้มันยังไม่แจ้ง ยังไม่ สนทิฏฐิโก เวลาท่านอาจารย์คิดแล้วมันกระจ่างขึ้นในใจ ตอนนั้นมีรู้สึกเป็นอย่างไร เหมือนพวกเราฟังธรรมจากท่านอาจารย์มันก็เป็นอย่างนี้ มันไม่รู้กระจ่างจากใจ ไม่ได้รู้เองเห็นเอง มันเป็นไปตามตำรา ของท่านอาจารย์เวลาได้ธรรมะชัดผุดขึ้นในใจ มันสว่างโร่ไปหมด ใช่ไหมคะ*

ตอบ คราวแรก ก็ต้องอาศัยตำรา อาศัยจากการได้ยินได้ฟังมาก่อนเหมือนกัน เหมือนการเดินทางที่จะให้ไปถึงจุดหมายได้ก็อาศัยแผนที่ทางเดิน เดินไปตามทางที่ท่านผู้รู้บอกไว้แนะไว้ บากทางไว้ให้ ก็จะไปถึงที่หมายได้เร็วขึ้น พอถึงแล้ว ก็ร้อง....อ้อ นี่เอง ที่ท่านว่า ฟังจากท่าน เราก็วาดภาพไว้อย่างหนึ่ง ถึงที่แล้ว เราก็เห็นเอง อาจจะเหมือนที่คาดไว้ก็ได้ ไม่เหมือนก็ได้ แต่มันก็ถึง*บางอ้อ* ทั้งนั้น
คิด ๆ ดูก็ไม่ใช่ของยาก ถ้าจับจุดถูก เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าเมื่อท่านได้ตรัสรู้ใหม่ ๆ ท่านก็เยาะเย้ยตัณหา เยาะเย้ยเล่นอยู่ในใจ ตัณหาเมื่อเราไม่พบไม่เห็นจับตัวของท่านไม่ได้ ท่านก็พาเรากระเซอะกระเซิงเกิดในภพน้อยภพใหญ่ ไม่มีที่สิ้นสุด เดี๋ยวนี้เราค้นพบตัวท่านแล้วจับตัวท่านได้แล้ว ปราสาทของท่านเราได้ทำลายแล้วด้วยดาบสติปัญญาที่มี ยอดปราสาทของท่านเราก็ทำลายแล้วเผาทิ้งแล้ว

ปราสาทคืออะไร จักษุประสาท คือตา โสตประสาทคือหู ฆานประสาทคือจมูก ชิวหาประสาทคือลิ้น กายประสาทคือกาย มนะคือใจ ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์หมายความว่าทำลายแล้ว ยอดปราสาทคือตัวเหตุตัวปัจจัย อวิชชา โกรธ หลง ทำลายแล้ว เราพ้นจากสังขารแล้ว จิตของเราพ้นจากสังขาร ไม่มีสังขารแล้ว นี่ท่านเยาะเย้ยภายในกายใจของท่าน ท่านเปล่งอุทานว่า “พราหมณ์คือนักบวช พราหมณ์ผู้เพียรเพ่งอยู่ ด้วยความมีสติ พราหมณ์ผู้มีเพียรเพ่งอยู่ด้วยความมีปัญญา ย่อมรู้เหตุของปัจจัยของธรรมทั้งหลาย เมื่อพราหมณ์ผู้รู้เหตุรู้ปัจจัยของธรรมทั้งหลายแล้ว พราหมณ์ผู้นั้นย่อมทำเหตุทำปัจจัยธรรมทั้งหลายให้สิ้นไป เมื่อพราหมณ์ได้ทำเหตุทำปัจจัยของธรรมทั้งหลายให้สิ้นไปแล้ว พราหมณ์นั้นย่อมเป็นผู้ชนะมาร และเสนามาร มาร

และเสนามารย่อมรังควาญพราหมณ์ผู้นั้นไม่ได้ เหมือนลมรังควาญภูเขาไม่ได้ พราหมณ์นั้นย่อมเป็นผู้ชนะมารเหมือนพระอาทิตย์ที่ทำความมืดให้สว่างฉะนั้น" ไม่หลงอีกแล้ว ถ้าจิตเข้าไปพักอยู่มันจะเป็นอย่างไร ตัวเหตุตัวปัจจัย องค์ที่จะไปรู้ตัวเหตุตัวปัจจัยก็ดี ของธาตุขันธ์ก็ดี ต้องถอนขึ้นมาทุกขั้นเลย ที่ขาดจากอาสวะตัดไปจากอาสวะจากภพจากชาติรู้อยู่ในขั้นอุปจาระนี้ ขั้นอุปจาระคือขั้นตัวสติปัญญา ขั้นสมถะนี่ ถ้าเราขาดสติปัญญา ธรรมเป็นอนัตตาหาประมาณมิได้ ถ้าขาดสติปัญญาเพราะมันแทรกอยู่ ท่านว่าเปรียบเหมือนน้ำไหลในถาด มันก็มีอันหนึ่งแทรกอยู่ แล้วแต่ว่าภายในหรือภายนอกที่แทรกอยู่ บางทีเป็นอุบายบางทีเป็นนิมิตเป็นภาพที่แทรกอยู่ เมื่อสติปัญญาเราไม่พอมันก็วางวิ่งไปตามนิมิต เหมือนฉายหนัง มีแต่อยากจะพูดอยากจะคุยถ้าของจริงแล้วก็สงบ

ถาม *แต่ละองค์ท่านต้องหลงอย่างท่านอาจารย์ว่าไหมครับ*

ตอบ มีเยอะเกือบจะทุกรายน่ะ เพียงแต่ว่าท่านรู้แล้วถอยกลับมาเร็วหรือไม่เท่านั้น บางองค์ก็แก้ไขได้ บางองค์ก็แก้ไม่ได้

ถาม *อย่างนี้เพื่อนฝูงช่วยกันได้ไหมครับ*

ตอบ ได้

* * * * * *

ถาม *ท่านอาจารย์เคยบอกว่า เมื่อจิตรวมถึงฐีติจิต เราจะเกิดรู้ตัวขึ้นมาเองใช่ไหมครับ*

ตอบ ใช่แล้ว....รู้เอง ท่านอาจารย์ใหญ่มั่นท่านแนะนำไว้เสมอว่า ถ้าจิตมันรวมลงถึงขีดถึงขนาด ให้มีสติกำกับไว้ ปล่อยให้จิตรวมอยู่ อย่าไปรบกวนจิต และจะบังคับให้จิตรวม หรือบังคับให้จิตถอน นี่บังคับไม่ได้ อย่าไปรบกวนจิต ถ้าจะถอนจิตมันถอนเอง แต่เราต้องมีสติรู้อยู่ นี่ประเภทจิตรวมนะ ถ้าจิตจะถอนขึ้นก็ให้มีสติ ถ้าจิตรวมแล้ว เวลาถอนขึ้นเกิดมีนิมิต เรามักจะตามนิมิต มันเผลอไปเรื่อย เราต้องมีสติตามไปด้วย นิมิตไปไหนก็ตามไปด้วย นี่แหละมันมักจะเสียกันตอนนี้ อาตมาก็เสียตอนนี้เหมือนกัน

ถาม *ตอนนั้นท่านอาจารย์แก้ไขได้อย่างไร และเผลอไปนานไหมครับ*

ตอบ มันมีวิธีแก้ในตัวของมันเอง ก็เผลอไปนานมั่ง ไม่นานมั่ง แล้วแต่จริตนิสัยของแต่ละบุคคล

ถาม *บางครั้งนั่งภาวนา เมื่อจิตเริ่มรวม ได้เกิดนิมิตภาพ จิตก็ตามนิมิตนั้นไป เพราะอยากรู้ว่านิมิตภาพนั้นเป็นใคร เขามาปรากฏทำไม เขาต้องการจะให้เราช่วยอะไรบ้าง เกิดความสงสัยว่าเวลามีนิมิตควรทำอย่างไร*

ตอบ นิมิตจะเกิดขึ้นได้มีอยู่ 2 ระยะ คือ
ระยะแรก ก่อนที่จิตจะรวม แต่ยังรวมไม่ถึงขีด จะเกิดนิมิตขึ้น

ระยะที่ 2 เมื่อจิตรวมถึงขีดแล้ว ตอนจิตกำลังจะถอนขึ้นก็จะเกิดนิมิตขึ้นได้

นิมิตเกิดขึ้นได้ 2 ระยะ ต้องระวัง ระวังปากอ่าวต้องคุมไว้ให้ดี ปากอ่าวอันตรายอย่าไปติดนิมิต อย่าไปอยากรู้ มันเห็นมาแล้ว ไม่ได้ผลประโยชน์อะไร เรากลับมาพิจารณากัมมัฏฐานของเราให้ดี ความอยากรู้ในนิมิตมันเป็นตัณหา เป็นตัวสมุทัย มันเป็นตัวสังขาร นั่นท่านเรียกว่า *อาการของจิต* บางทีอาการของจิตจะหลอก จิตเป็นของวิจิตรพิสดาร จะหลอกเรากิเลสของเรามันหลอกตัวเราให้ไปหลงในภาพนิมิต

พวกนักศึกษาหรือนักเรียนใหม่ ก็อย่างนี้แหละ มักจะสนใจอยากรู้อยากเห็นจิตใจของเพื่อนต่าง ๆ อยากรู้อยากเห็นดวงวิญญาณของคนที่ตายไปแล้ว อยากรู้อยากเห็นเทพบุตร เทวดาต่าง ๆ ภูติผีปีศาจ อย่างนั้น อย่างนี้

จะอธิบายให้เข้าใจง่าย ๆ เหมือนเรานอนหลับสนิทเราก็คงรู้ว่าเวลาเรานอนหลับสนิท จะไม่รู้อะไรเลยเหมือนกับคนตาย พูดง่าย ๆ ทีนี้เวลาเราตื่นขึ้นใหม่ ๆ ยังไม่มีสติ ถ้าอะไรมาประสบในเวลาตื่นขึ้นใหม่ ๆ ก็ต้องตื่นเต้นใช่ไหม ก็ต้องตื่นเต้น พวกเรา พอจิตรวม เวลาถอนขึ้นมามีนิมิต จิตมาเจออะไรก็จับปุ๊บเลย จับเอาแบบไม่มีสติเพลินไปเลยนี่ มันไปไกลจนสุดกู่ กว่าจะรู้ตัว เอ๊ะ....เราผิด....มันกินไปไกลแล้ว รู้เท่ากินครึ่งแล้ว รู้ไม่ถึงกินหมด จะทำอย่างไรล่ะ คือว่าเรารู้แล้วอย่างนี้ มันแก้มันเอง นิสัยของเราเคยเป็นอย่างนั้น ก็แก้มันเองได้

อย่างพระพุทธเจ้าท่านก็ปล่อยเหมือนกัน เมื่อพระองค์ท่านได้ฌานทีแรก ระลึกชาติหนหลังได้ ท่านก็ตรวจชาติหนหลัง จนไม่มีที่ตรวจ ไม่มีที่สิ้นสุดแล้ว ก็กลับมาพิจารณาจิตก็รวมอีก จิตถอนขึ้นมาท่านก็ได้ฌาน จนนิมิตสิ้นสุดอีก ท่านก็กลับมาพิจารณา แต่ว่านั่นเป็นธรรมดาของสัตว์ผู้มีกรรมกิเลสอยู่เป็นกิเลสวัฏ กรรมวัฏหมุนรอบ ท่านม้วนตรงนี้เลย ม้วนตรงกิเลสวัฏ กรรมวัฏ ดูไปก็เป็นกิเลสวัฏ กรรมวัฏ ดูแล้วมีประโยชน์อะไรล่ะ ถ้าเราไม่ตัด มันก็จะต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด เราลูกศิษย์พระพุทธเจ้า ก็ต้องตัดตามท่านซี

* * * * * *

ถาม *ปกติเป็นคนไม่ค่อยมีศรัทธาในเรื่องศาสนานัก โดยเฉพาะเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ ตามที่ได้เคยอ่านพบในพระไตรปิฎก หรือในชาดก ยิ่งเห็นเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระเลย แต่ต่อมาได้เกิดพบเห็นสิ่งแปลก ๆ ซึ่งเป็นสิ่งอัศจรรย์ อย่างไม่น่าเชื่อเกิดขึ้น บ่อย ๆ ครั้ง ทำให้ต้องยอมเชื่อในสิ่งเหล่านี้ และหันเข้ามาสนใจศึกษาในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ทำให้มีศรัทธาเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และมีครูบาอาจารย์หลายท่านได้บอกว่าสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นเกิดขึ้นเพื่อเป็นสิ่งจูงใจให้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ทำไมเราไม่พบเห็นสิ่งเหล่านี้ตั้งแต่อายุยังน้อย จะได้หันมาศึกษาและมีความศรัทธาเชื่อถือตั้งแต่ต้น*

ตอบ คนเราก็อย่างนี้แหละ เมื่อเป็นเด็กก็สนุกสนานเพลิดเพลินเป็นอยู่อย่างหนึ่ง พอเป็นผู้ใหญ่นิสัยบารมีก็แก่กล้าได้คิดขึ้นมาเอง

จะเล่าให้ฟัง มีนิทานอยู่เรื่องหนึ่ง ตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้า มีอุบาสกคนหนึ่งเขาเป็นหัวหน้าพ่อค้าเกวียน มีเกวียนเป็นบริวาร 500 เล่ม อุบาสกคนนั้นเขามีนิสัยมีวาสนาบารมีจะได้บรรลุพระโสดาปัน แต่ยังไม่ได้สำเร็จ เมื่อขณะที่เขาไปค้าขาย เอาสินค้าบรรทุกเกวียนไป 500 เล่ม พวกเทวดาก็ปรึกษากันว่า พวกเราต้องตามไปรักษาพ่อค้าคนนี้ เพราะว่าพ่อค้าคนนี้เขามีนิสัยที่จะได้บรรลุโสดา ต้องตามรักษาเพื่อไม่ให้พ่อค้านั้นเกิดอันตราย ถ้าเราไม่ตามไปรักษาแล้วมีอันตรายเกิดขึ้น ศีรษะของเราจะแตกออกเป็นเจ็ดเสี่ยง เทวดาจึงต้องตามไปรักษาให้ความปลอดภัยทุกสิ่งทุกอย่างจนตลอดทาง ครั้นเมื่ออุบาสกคนนั้นกลับมาบ้าน ได้มาฟังเทศน์พระพุทธเจ้า จึงได้สำเร็จโสดาปัน นี่อย่างนี้แหละ พวกมีนิสัย เทวดาต้องตามรักษาเสมอไม่ถึงคราวถึงกาลก็ไม่เป็นไร

พุทฺธ สรณ คจฺฉามิ ธมฺม สรณ คจฺฉามิ สงฺฆ สรณ คจฺฉามิ

บุคคลใดยึดถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งบุคคลนั้นย่อมไปสู่สุคติตลอดแสนกัปป์ เมื่อละอัตตภาพร่างกายของมนุษย์ไปแล้ว จะได้เป็นผู้ถือว่ามีกายทิพย์ กายเทวดา กายเทพบุตร และบุคคลผู้นั้นเป็นผู้ถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ด้วยความมั่นแม่นแล้ว สำหรับอันตรายต่าง ๆ เป็นต้นว่า ยาพิษ ศาสตราวุธ หรือไฟไหม้ บุคคลผู้นั้นจะไม่ตายเพราะสัตว์กัดต่อย หรือสงคราม ไม่ตายด้วยยาพิษ ยาเบื่อ เว้นเสียแต่ผลกรรมของบุคคลผู้นั้น ซึ่งทำไว้แต่สมัยก่อนจะตามมาทันเอง นั่นเป็นสิ่งที่เหลือวิสัย ถ้าตายไปแล้วก็ไปเกิดบนสวรรค์ ถ้ากลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีกก็เป็นมนุษย์ที่ดี มีตาดี มีหูดี ปากดี จมูกดี ลิ้นดี กายดี ใจดี และบำเพ็ญคุณงามความดีให้เกิดขึ้น บำเพ็ญทาน ศีล ภาวนาให้เกิดขึ้น มีนิสัยบารมีสร้างไว้ บำเพ็ญไปเรื่อย ๆ พอแก่กล้าก็สำเร็จพระนิพพาน

ผู้มีศรัทธาความเชื่อ ความเลื่อมใส บำเพ็ญ ท่าน ศีล ภาวนา ผู้นั้นจะได้บุญ ได้กุศล ถ้าตายไปแล้ว บุญกุศลจะให้ความสุขแก่ผู้นั้น ให้ไปสู่สุคติ มนุษยสุข สวรรคสุข นิพพานสุข ถ้ายังไม่ถึงพระนิพพาน บุญกุศลที่ตนเองได้ทำไว้ ก็จะเป็นอุปนิสัยที่ตามรักษาคุ้มครองบุคคลนั้น ให้ประสบแต่ความสุขความเจริญในสุคติ มีมนุษยสุข สวรรคสุข นิพพานสุข ถ้าบุคคลผู้นั้นหมั่นขยันเพียรบำเพ็ญไม่หยุดหย่อน อาจถึงนิพพานสมบัติในชาติปัจจุบัน หรือในชาติต่อ ๆ ไป เพราะฉะนั้นผู้บำเพ็ญบุญกุศล บำเพ็ญคุณงามความดี ท่านจึงว่ามีเทวธรรม เทวดาคอยอภิบาลรักษาให้อยู่เย็นเป็นสุข ให้ปราศจากอันตรายทั้งหลายทั้งปวง *"ธรรมย่อมรักษาผู้ปฏิบัติธรรม"* ไม่ให้มีอันตราย ไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว ผู้ประพฤติปฏิบัติธรรม ไปอยู่ที่ไหนย่อมไม่มีอันตราย ปลอดภัย

ดังนั้นเราจึงไม่ควรสงสัยเรื่องเทวดาตามมาอภิบาลรักษาหรือไม่ คุณงามความดีของเรานี่แหละ เป็นเทวดารักษาเรา เทวธรรมคุ้มครองเราเทวดาก็คุ้มครอง เทวธรรมคืออะไร "หิริ" คือความละอายสิ่งที่ชั่ว สิ่งที่เป็นบาป "โอตตัปปะ" คือความสะดุ้งกลัวความเกรงกลัวในสิ่งที่ชั่ว สิ่งที่เป็นบาป เมื่อเราไม่ทำความชั่ว คุณงามความดีของเรานั่นแหละรักษา ภายในเรามีคุณงามความดีรักษา ภายนอกเราก็มีเทวดารักษา เหมือนนิทานที่เล่ามานั่นเอง เราไม่ต้องสงสัย

* * * * * *

ถาม *ขอเรียนถามท่านอาจารย์ว่า เวลาที่ยังลืมตาอยู่ รู้สึกเหมือนมีภวังคสมาธิค้างอยู่และขณะเดียวกันก็สามารถพูดคุยเรื่องหนึ่งได้ คือถ้าหลับตาก็เรียกว่าเข้าสมาธิ แต่นี่ลืมตาและรู้สึกเหมือนแบ่งเป็น 2 ภาค ภาคหนึ่งเหมือนเป็นสมาธิ อีกภาคหนึ่งพูดคุยกับคนอื่นได้ตามปกติ เช่นนี้เรียกว่าเรามีสมาธิจิตอยู่เหมือนกันใช่ไหมคะ*

ตอบ สมาธิต้องมีสติรู้อยู่กับตัวตลอดเวลา บางครั้งก็เผลอ ๆ ไปบ้างเป็นธรรมดา แต่ถ้ามีความเพลิดเพลินก็เป็นอันตราย

ถาม *มีความรู้สึกว่า ถ้าเราปฏิบัติได้ถึงขนาดนั้นควรจะได้ฌาน 4 อดสงสัยไม่ได้ เพราะอาการมันมาตรงกับตำราที่เขาว่าเป็นฌาน 4 พอรู้สึกว่า เอ...นี่ฌาน 4 ใช่ไหม จิตจะตกทันที เราจะประคองไม่ให้จิตตกได้อย่างไร*

ตอบ เราจะคาดว่าอาการอย่างนั้นเป็นฌาน 4 ไม่ได้ กิเลสมันยังอยู่มันก็สงสัย เราอย่าสงสัยว่ามันจะเป็นตามนั้นตามนี้ เราบำเพ็ญเรื่อย ๆ ไป ส่วนจิตนั้นก็ให้นิ่งอยู่เฉพาะจิต อย่าไปดูตำรา มันจะเป็นสัญญา ไม่ได้พบของจริง โยนตำราเผาไฟทิ้งเสียก่อน ทาง

พระกัมมัฏฐาน ท่านจึงสอนให้ปฏิบัติไป ภาวนาไป วันหนึ่งก็รู้เอง เห็นเอง มัวไปคาดว่าอย่างโน้น คาดว่าอย่างนี้ รู้ก่อนเกิด มันก็เลยไม่เกิดสักที พวกเรียนมามากตามตำรา แต่ไม่ปฏิบัติ กับพวกปฏิบัติ แต่ไม่ต้องเรียนตำรา มันก็เปรียบเหมือน.... คนหนึ่งพูดเรื่องเชียงใหม่ อ่านแต่เรื่องเชียงใหม่ ภูมิประเทศเป็นอย่างไร ผู้คนเป็นอย่างไร ให้เขียนกี่เล่มสมุดไทยก็ได้ ปาฐกถาก็ได้ แต่ก็เป็นตามตำรา ไม่เหมือนอีกคนหนึ่ง ไม่ต้องอ่านตำรา ออกมุ่งหน้าเดินทางไปถึงเชียงใหม่ ไปถึง ก็เห็นเอง รู้จักเอง พบกับคนที่อยู่เชียงใหม่ด้วยกัน ก็พูดกันรู้เรื่อง เชียงใหม่เป็นอย่างไร หรืออีกนัยหนึ่งเหมือนคนเรียนเรื่องปวดฟัน คนไม่เคยปวดฟัน ไม่เคยหาย อ่านตำรามากเท่าใดก็อธิบายไปอย่างนั้นเอง มันไม่เคยเป็น เป็นอย่างไร หายปวดฟันเป็นอย่างไร แต่คนเคยปวดฟันแล้ว พูดกันสองสามคำก็รู้ว่า มันปวดอย่างไร เวลาหายปวดแล้วมันโล่งอกสบายอย่างไร

* * * * * *

ถาม *ทำไมบางคนภาวนาแล้ว เขามีนิมิตเห็นโน่นเห็นนี่ แต่อย่างผม ภาวนาไปไม่เคยเห็นอะไรเลย*

ตอบ นิสัยของคนไม่เหมือนกัน อย่างจิตของท่านอาจารย์ใหญ่มั่น ท่านไปเรียนถามอาจารย์เสาร์ว่า "จิตของผมเดี๋ยวขึ้นพรหมโลก เดี๋ยวลงนรก เดี๋ยววิ่งไปโน่นมานี่ จิตของท่านเป็นอย่างไร" ท่านอาจารย์เสาร์ตอบว่า "จิตของผมเรียบ ๆ ไปเลย" มันไม่เหมือนกันหรอก เรื่องจริตนิสัย"

ถาม *ขอประทานโทษ จิตของท่านอาจารย์ขึ้นลงเหมือนกันใช่ไหมคะ*

ตอบ ก็เหมือนกันขึ้นลง แต่เราต้องจับอารมณ์ของเราว่า พิจารณาอะไรต้องพิจารณาอย่างนั้น จิตของเรามันส่อหา แส่หา หลักของเรามีอยู่ในสัจจธรรม

ถาม *ขอให้ท่านอาจารย์กรุณาอธิบายถึงอารมณ์เวลาอยู่ในฌานมีลักษณะอย่างไร*

ตอบ ฌานคือ การเพ่ง ฌานในพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า ท่านเจริญฌานสติปัฏฐาน พิจารณากาย เวทนา จิตธรรม ถ้าฌานนอกศาสนาคือ ฌานอยู่เฉย ๆ จิตมันลงไปวางอารมณ์หมด ฌานแบบนี้เปรียบเหมือนหญ้าที่มีหินทับอยู่ ถ้าเอาหินออกหญ้าก็งอกออกมา ฌานนอกสติปัฏฐานเป็นอย่างนั้น อย่างฤาษี จากกษัตริย์บวชเป็นฤาษีอยู่ 20 พรรษา เจริญฌานได้สำเร็จฌาน 4 จิตอยู่เฉพาะจิตเฉย ๆ เข้าใจว่าถึงที่สุดแล้ว แต่ที่แท้วันหนึ่งเหาะผ่านพระราชวัง เห็นผู้หญิงสวยเข้า เกิดความรักฌานเสื่อมตกลงจากอากาศลงมาเลยก็มี วิธีให้จิตอยู่เฉย ๆ เราจะบริกรรมอันหนึ่งอันใดก็ได้ เพ่งกสิณก็ได้เพ่งมีอารมณ์อันเดียว มีความหมายตั้งจิตข้างหน้าเป็นผู้บังคับจิตให้รวม

เพ่งจิตนั้นให้รวมนี้เรียกว่าความสุข ที่นี้จิตถอนจากอันนั้นก็มาถึงความสุขอันนั้นรวม เป็นอารมณ์หล่อเลี้ยงจิตให้มีความสุข แต่ฌานในพระพุทธศาสนานั้น ใช้วิธีบังคับสติให้พิจารณาอยู่ในไตรลักษณ์ในสัจจธรรม

ถาม *บางคนเจริญฌานอย่างนั้นจนชำนาญแล้ว ก็ไปติดเพลิดเพลินอยู่ในฌานนั้น อย่างที่ท่านอาจารย์กล่าวว่าเหมือนถอนหญ้าที่มีหินทับไว้ แต่บางท่านก็บอกว่าก่อนจะไปพิจารณาต้องบำเพ็ญฌานให้ชำนาญเสียก่อน และท่านอาจารย์บางองค์เคยสอนว่า ต้องภาวนาให้มีพลังสักระยะหนึ่งก่อน แล้วค่อยพิจารณา เหมือนจะปลูกบ้านต้องวางรากฐานให้แข็งแรงเสียก่อน*

ตอบ ก็แล้วแต่จริตของบุคคล พระโยคาวจรเจ้าบางองค์จิตรวมก่อน เมื่อจิตถอนแล้วจึงพิจารณา บางองค์พิจารณาก่อนแล้วจิตจึงรวม บางองค์พิจารณาแล้วขาดไปเลย มันไม่เหมือนกันหรอก พระอรหันต์แต่ละองค์ยังมีวาสนาบารมีต่างกัน บางองค์นั่งฟังพระพุทธเจ้าเทศน์ก็สำเร็จในที่นั้นเลย บางองค์บำเพ็ญภาวนาเสียก่อนเมื่อมาฟังเทศน์ ก็พิจารณาแล้วพิจารณาเล่าจึงจะไปได้ จิตของท่านอาจารย์มั่น ท่านว่าจิตรวมก่อน จิตของท่านอาจารย์อีกองค์หนึ่งว่า พิจารณาก่อนจึงรวม อีกองค์หนึ่งว่า พิจารณาลงขาดไปเลย กิเลสมันขาดเป็นระยะไปเลย เลยหมดไปเลย มันต่างกัน นิสัยวาสนาบารมีที่บำเพ็ญมานั้นต่างกัน เราพูดมันยาก บางท่านมีฐานมาดีแล้ว สมมติท่านฟังเทศน์ท่านพิจารณาของท่านจิตของท่านก็ขาดไปเลย ฐานของท่านดีแล้ว

จริตของเราเป็นอย่างนั้นแหละดี ทุกสิ่งทุกอย่างถ้าไม่ตั้งมั่นก็ไปไม่ได้ ถ้าไม่มีกำลังก็ไปไม่ได้ *ตรัสรู้เร็ว ปฏิบัติง่าย, ตรัสรู้เร็ว ปฏิบัติยาก, ตรัสรู้ยาก ปฏิบัติง่าย, ตรัสรู้ยาก ปฏิบัติยาก* มีดังนี้

ปฏิบัติง่ายรู้ได้ง่ายไม่ลำบาก
ปฏิบัติง่าย ตรัสรู้ยาก คือจิตมันลงยาก มันรู้ยาก
ปฏิบัติยากรู้ได้เร็ว รู้ง่าย
ปฏิบัติยากตรัสรู้ยาก ได้ตรัสรู้แต่มันก็ยาก

มีแค่นี้ นิสัยของสัตว์โลก จะให้เหมือนกันมันไม่เหมือนกันหรอก บางท่านเป็นผู้มีตาทิพย์ ดูพรหมโลกได้ ดูนรกได้ ดูเทวดาได้ อย่างพระโมคคัลลานะ หรือพระ-อนุรุทธะ ตอนพระพุทธเจ้าจะเสด็จปรินิพพาน องค์อื่นจำต้องคอยถามท่านพระอนุรุทธะ ท่านมีทิพยจักษุเป็นเลิศที่สุดในบรรดาสาวก องค์อื่นก็ไม่เทียบเท่ากับท่าน ดูแต่พระอรหันต์ยังไม่เหมือนกัน พวกเราก็ไม่ต่างกันกับท่าน บางคนจิตหยาบ บางคนละเอียด ที่เขาละเอียดเขามีพื้นฐานดีแล้ว พอเขาเจริญภาวนา เขาก็ได้เลย ตัดไปเลย

พวกเราก็ต้องพยายามบำเพ็ญความเพียรกันไป อย่าทอดทิ้งความเพียร วันหนึ่งผลสำเร็จก็ต้องเป็นของเรา ถึงจะไม่ถึงที่สุดในชาตินี้ แต่ก็จะเป็นนิสัยปัจจัยติดตัวเราไปในชาติหน้าภพหน้า ขอให้บำเพ็ญต่อไปเถอะ

* * * * * *

ถาม: *ขอกราบเรียนถามในเรื่องพระเวสสันดร มีตอนหนึ่งกัณหาชาลีถูกชูชกเฆี่ยนตีต่อหน้าพ่อ ก็ตัดพ้อพระเวสสันดรตอนหนึ่งว่า* "กุมาร กุมารีใดไร้นิราศปราศจากพ่อ ยังแต่แม่ผู้เดียว ก็พอแลพอเหลียว ชื่อว่าอยู่พร้อมทั้งบิดาและมารดา ทาริกา ทารกผู้ใดไร้นิราศปราศจากแม่ ยังแต่พ่อผู้เดียว ก็เปล่าเปลี่ยวได้ชื่อว่าศูนย์สิ้นทั้งบิดาและมารดา" *เฉพาะนางกัณหายังบอกขอลาว่า* "พระบิดาอย่าได้น้อยพระทัยเลย พระคุณเอย....อย่าว่าลูกนี้ล่วงมาดูถูก ที่จะได้กลับมาเป็นพ่อลูกกันสืบไปนั้น.....*คงไม่มีอีกกระมัง*" *เพราะอธิษฐานอย่างนั้น ชาติหน้านางกัณหา จึงไม่ได้มาเกิดเป็นลูกพระพุทธเจ้าอีก ใช่ไหมคะ*

ตอบ เขาไม่ได้อธิษฐานหรอก เขาร่ำไรรำพันให้พ่อฟัง คือว่าโบราณ กุมารกุมารีใดปราศจากแม่ ยังแต่พ่อคนเดียวก็จะเปล่าเปลี่ยวเพราะปราศจากหมด ถ้ากุมาร กุมารี ใดปราศจากพ่อยังแต่แม่ผู้เดียวก็ถือว่ามีพร้อม มีพร้อมเพราะว่าบิดานี่ถึงอบรมลูกอย่างไรก็ไม่ถึงใจ แต่มารดานั้นอบรมลูกถึงใจ เลี้ยงลูกถึงใจ คุณของมารดานั้นมีมากหาประมาณมิได้ เพื่อให้พ่อสลดใจกัณหาจึงแกล้งว่า อย่าว่าลูกประจานหน้าพ่อเลย อย่าว่าลูกดูถูกดูหมิ่นเลย

ถาม *"ชาติหน้าก็คงไม่ได้พบกันอีกแล้ว" มีประโยคนั้นต่อไหมเจ้าคะ*

ตอบ ไม่มี คงจะว่า จะได้กลับมาเป็นพ่อลูกกันอีกในชาตินี้คงจะไม่มีหวังแล้ว เพราะกลัวว่าพราหมณ์จะฉีกเนื้อฉีกเลือดกินเป็นอาหารในกลางทาง จะได้กลับมาเห็นหน้าพ่อลูกกันอีกนั้นเห็นจะไม่มีทางแล้ว ว่าอย่างนั้น

ถาม *แต่พอดีชาติหน้ากัณหาก็ไม่ได้เกิดจริง ๆ*

ตอบ ได้เกิด แต่ชาลีนั่นเขาไม่ได้ปรารถนา เขาไม่ได้โกรธในพ่อ แต่ก็อาจจะเป็นกรรมเป็นเวรของพวกเขาที่นางกัณหาเกิดชาติไหนก็มีแต่อธิษฐาน ๆ ชาติหน้าไม่มาเกิดหรอก กัณหาไม่ปรารถนามาเกิด แต่กรรมยังไม่หมดจึงต้องมาเกิดอีก ได้มาเกิดในตระกูลเศรษฐี ชาลีนี่ไม่ได้อธิษฐาน

ถาม *แต่กัณหาเป็นคนตัดพ้อว่า ที่จะได้กลับมาเป็นพ่อเป็นลูกกันสืบไปอีกนั้นเห็น*

จะไม่มีอีกแล้ว เพราะฉะนั้น ก็เพราะคำตัดพ้ออันนั้น ถึงไม่ได้มาเกิดเป็นพ่อลูกกันอีกกับพระเวสสันดรหรือพระพุทธเจ้า ใช่ไหมเจ้าคะ

ตอบ อาจจะเป็นอย่างนั้นก็ได้ เด็กน้อยถูกตีหลาย เจ็บปวด ก็รำพันไป.....เหตุที่กัณหาชาลีถูกพราหมณ์ตีเพราะว่า สมัยก่อนกัณหาชาลีเป็นสามีภรรยากันไปฆ่าวัวแก่ตาย เนื่องจากเอาของใส่หลังต่างไป ทีนี้กลัวจะไม่ทันเวลาไปจ่ายสินค้าหรือซื้อสินค้า วัวอยากกินหญ้ากินน้ำก็ไม่ให้กิน ตีไปเร่งไปเลยไปถึงจุดที่หมายถึงให้กิน เป็นอย่างนี้เรื่องของกรรม จึงว่ากัณหาชาลีเป็นพ่อค้า พราหมณ์ชูชกเป็นวัวต่างในสมัยนั้น มีแต่ตีเคี่ยวเข็ญไปเรื่อยเพราะกลัวจะไม่ทันเวลา

ถาม *กัณหาชาลีสองคนนี้ที่เป็นพี่น้องกัน ก็เคยเกิดเป็นสามีภรรยากันด้วยหรือ—*

ตอบ เคยซิ ชาติในเวสสันดรชาดกนั้น...ต่อไปก็เป็นสามีภรรยากัน แต่งงานกัน

ถาม *ที่ว่าชาติก่อน กัณหาชาลี เคยตีชูชก และชาติต่อมาชูชกตีกัณหาชาลี แล้วชาติต่อไปเป็นอย่างไร*

ตอบ เขาพ้นไปแล้ว กรรมสนองกรรม คือจากชาตินั้น พวกกัณหาชาลีก็ไปอยู่ในชั้นดุสิต สร้างบารมีเต็ม แล้วไปเกิดเป็นมนุษย์ พอเกิดเป็นมนุษย์ได้พบพระพุทธเจ้าไม่นานก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ชาลีก็เป็นพระราหุล กัณหาเป็นนางอุบลวรรณาเถรี ชูชกน่ะมาเกิดเป็นพระเทวทัต

ถาม *ท่านอาจารย์เจ้าคะ ทำไมชูชกลงมาเกิดเป็นพระเทวทัตคะ*

ตอบ แกก็สร้างกรรมไว้ทุกชาติ สร้างกรรมทำเช่นนี้มาทุกชาติ แต่ก็มีศรัทธาความเชื่อความเลื่อมใสแฝงอยู่แต่ว่าเป็นความทุจริต

ถาม *เอ! ทำไมต่อไปภายหน้าพระเทวทัตจึงจะได้เป็นพระปัจเจกได้คะ*

ตอบ คือว่าตอนนั้นแกเห็นโทษของตนเอง เกิดความสลดใจแกมาเห็นโทษของตนเอง จึงขอขมาโทษพระพุทธเจ้า พระเทวทัตมีศรัทธาออกบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา แต่ก็มาทำลายสงฆ์ให้แตกกัน ทำร้ายพระพุทธเจ้า แต่ผลที่สุดไม่สำเร็จ สุดท้ายเลยมาพิจารณาเห็นโทษของตน จึงให้ลูกศิษย์หามมา หามมาก็พอดีบูชาพระพุทธเจ้า ด้วยอานิสงส์อันนี้ อานิสงส์ที่ขอขมาพระพุทธเจ้า แล้วก็เห็นโทษของตนแล้วก็ถวายชีวิต พระเทวทัตจึงจะได้มาตรัสรู้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าในภายหลัง

ถาม *สงสัยนิดหนึ่งอย่างที่เคยได้ยินว่า ผู้ที่ทำให้พระพุทธเจ้าถึงห้อพระโลหิตนี่จะไม่มีทางได้เป็นพระอรหันต์ไม่ใช่หรือคะ แต่ว่าพระเทวทัตนี่ก็ทำกรรมอันนี้*

แต่กลับจะได้เป็นพระปัจเจกต่อไปข้างหน้า ดีกว่าพระอรหันต์เสียอีกนี่ มันไม่ขัดกันหรือเจ้าคะ

ตอบ ไม่ขัด มันไม่ขัด ท่านเสวยกรรมอันหนักนั่น ที่ว่าไม่มีทางได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันต์นั้นหมายถึงไม่มีทางเป็นในชาติปัจจุบันได้

ถาม *หมายความว่าไม่สำเร็จในชาตินี้ แต่ต่อไปถ้ารับกรรมตกนรกอเวจีและสร้างบารมีต่อไปเรื่อย ๆ แล้วก็อาจจะกลับสำเร็จไปได้ และอย่างองคุลิมาล ที่ฆ่าคนเป็นร้อย ๆ คน ทำไมถึงบรรลุเป็นพระอรหันต์ได้ในชาติปัจจุบัน*

ตอบ เพราะว่ากรรมอันนี้เป็นด้วยคนหลอกลวง บุคคลอื่นทำลายเกียรติศักดิ์หรือคุณงามความดีขององคุลิมาล *องคุลิมาล* หรือ*อหิงสกะ* นี่เรียนเก่งในจำนวนนักเรียน 500 คน อาจารย์ก็รักเพราะว่า องคุลิมาล เป็นผู้ปฏิบัติใกล้ชิดอาจารย์ เคารพอาจารย์มาก และก็สอบได้ที่ 1 ของนักเรียน พวกนักเรียนก็เลยอิจฉาพยาบาทไปซัดทอดบอกอาจารย์ว่า นักเรียนคนนี้ต่อไปจะแข่งดีอาจารย์ จะทำลายอาจารย์ ขอให้อาจารย์กำจัดเสียฆ่าเสีย อาจารย์ก็ว่าฆ่าอย่างไร ฆ่าลูกศิษย์ไม่ได้ เลยทำอุบายบอกว่า ยังมีอีกวิชาหนึ่ง ถ้าเรียนจบของอาจารย์ได้ก็จะเรียนเก่งมาก วิชานั้นเป็นของที่ทำยาก ถ้าเรียนได้แล้วจะต้องเป็นจ้าวโลก รู้ว่าเขามุ่งหวังจะเป็นจ้าวโลก อาจารย์ก็หาอุบายให้คนอื่นเขาฆ่าโดยหลอกองคุลิมาลว่า ก่อนจะเรียนวิชานี้ได้ ต้องไปหานิ้วมือมนุษย์มา 1000 นิ้ว ให้ได้ก่อน มีข้อแม้ว่านิ้วหนึ่งก็ให้เอามาจากคนหนึ่ง ได้ครบ 1000 นิ้ว แล้วให้กลับมา อาจารย์จะสอนวิชาให้ได้เป็นจ้าวโลก เอ!.....องคุลิมาลคิด เอ! เราเกิดในตระกูลสูง อาจารย์ไม่ควรทำบาปอย่างนี้ ตระกูลเราไม่เคยทำ แต่ที่เรามุ่งหน้ามาเรียนวิชานี่เพราะบิดามารดาส่งมาเพื่อจะได้เรียนวิชาชั้นสูงวิเศษ ถ้าเราไม่ทำเราก็ไม่ได้วิชา ไม่ได้เป็นจ้าวโลก จำเป็นเราต้องเอา ไม่ฆ่าโดยเจตนา ทีแรกก็ขอเขาแต่ใครจะไปให้ เมื่อไม่ให้ก็ต้องฆ่าเอา ตัดเอาคนละนิ้ว คือไม่ฆ่าโดยเจตนา ฆ่าเพราะหลงก็เหมือนอย่างทหารนี่ ยกทัพจับศึกกันนี่ ทุกคนจะยิงกัน ตายกันเป็นร้อยเป็นพันเป็นหมื่น เพราะเขาไม่ได้เจตนา ทำตามคำสั่งของผู้อื่น แต่ผู้ออกคำสั่งไปตกนรกอย่างพระเตมีย์ ผู้สั่งก็เหมือนกัน ถ้าไม่ทำอย่างนั้นข้าศึกมันก็เข้ามาเบียดเบียนก็หมายความว่าถ้าไม่ทำอย่างนั้นก็ไม่ได้ มันเดือดร้อนกันหมด

ถาม *พระองคุลิมาล คงทำบารมีชาติก่อน ๆ ไว้มากเหมือนกัน ใช่ไหม*

ตอบ มี พระพุทธเจ้าท่านพิจารณาแล้ว องคุลิมาลนี่เคยสร้างบารมี มีนิสัยเป็นอรหันต์อยู่ แต่ขณะนี้จิตหยาบกระด้าง โหดเหี้ยมแล้ว เพราะฆ่าคนมามากเก็บนิ้วมือไว้ ไม่รู้จะเก็บที่ไหนก็ร้อยไว้เป็นพวงมาลัย ขณะนั้นได้นิ้วมา 999 นิ้วแล้ว ขาดอีกนิ้วเดียวก็จะครบพัน ก็หมายความว่า ฆ่ามาแล้ว 999 คน ขาดอีกคนหนึ่งจะครบพันคน พัน

ชีวิต และวันนั้นมารดาขององคุลิมาลก็จะออกไปหาลูก ลูกพบก็จะฆ่ามารดา เพราะวันนั้นจะพลบแล้ว ถ้าใครมาก็จะฆ่าเอาแล้วไม่ว่าพ่อไม่ว่าแม่ ใคร ๆ ก็ตาม ยังอีกนิ้วเดียวเท่านั้นจะสำเร็จแล้วนี่ พระพุทธเจ้าพิจารณารู้ว่า วันนี้มารดาขององคุลิมาลจะไปส่งอาหาร ไม่ได้....องคุลิมาลนี่จะฆ่ามารดา จำเป็นเราตถาคตจะไปก่อน ออกไปก่อนมารดา เพราะถ้าองคุลิมาลทำมาตุฆาต คือ ฆ่ามารดา นิสัยอรหันต์ก็จะสิ้นไปทันที ต้องตกนรกอเวจี และตอนนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศลจะยกกองทัพไปปราบโจรองคุลิมาล ไปตั้งทัพไว้นอกวัดเชตวัน พระพุทธเจ้าก็เสด็จไปทรมานก่อน องคุลิมาลเห็นพระพุทธเจ้าก็คิดว่า โอ้! บุรุษคนนี้สวยมาก เราจะเอานิ้วมือให้ได้ ก็ถือดาบวิ่งตามไป พระองค์อธิษฐานให้องคุลิมาลเต้นขยอก ๆ อยู่ที่เก่าเขย่าอยู่นั่น ที่ว่าไล่ตามไปไม่ใช่ อธิษฐานให้องคุลิมาลเต้นยึก ๆ คล้าย ๆ ว่าตัววิ่งอยู่เรื่อย พระองค์ดำเนินไปช้า ๆ องคุลิมาลวิ่งตามเท่าใดก็ไม่ทัน จนเหนื่อยจึงโกรธ ร้องว่า พระพุทธเจ้าว่า *"หยุด! หยุด! สมณะ สมณะ สมณะ หยุด!"* นาน ๆ เข้าพระองค์ก็ว่า *"เราหยุดแล้ว เธอซิไม่หยุด" "หยุดทำไม วิ่งไป สมณะพูดปด" "เราไม่ใช่หยุดนิ่ง เราหยุดทำบาป เธอยังไม่หยุดทำบาป เธอไม่หยุดฆ่าคน"* องคุลิมาลฟังแล้วก็รู้สึกว่าตนผิด จึงวางอาวุธ

ถาม *แล้วอาจารย์ที่สั่งให้ไปฆ่า อันนี้อาจารย์ก็ผิดมากใช่ไหมเจ้าคะ*

ตอบ คืออาจารย์ไม่ได้สั่งฆ่าคน แต่สั่งตัดเฉพาะนิ้วมือเฉย ๆ ถ้าเอานิ้วมือเขาแล้ว เขาไม่ให้เขาก็คงฆ่าองคุลิมาล เจตนาให้คนฆ่าองคุลิมาล แต่ก็ไม่มีใครฆ่าองคุลิมาลได้ องคุลิมาลกลับสามารถฆ่าคนได้เกือบจะถึงพันหนึ่ง ขาดอยู่คนเดียว พอดีพระพุทธเจ้าเสด็จไปทรมานสำเร็จ

การที่องคุลิมาลไม่ได้มีจิต ตั้งใจคิดฆ่าคนนี้ เป็นสัจจะความจริง ฉะนั้นต่อมาภายหลัง เมื่อองคุลิมาลมาพบหญิงมีครรภ์ เจ็บท้องอย่างน่าสงสาร จึงอธิฐานน้ำล้างที่นั่งให้หญิงนั้นกิน โดยว่า **"ตั้งแต่เราเกิดมา ไม่เคยแกล้งปลงสัตว์มีชีพจากชีวิต ด้วยอำนาจการกล่าวคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมีแก่ครรภ์ของท่าน โหตุ โสตถิ คพฺภสฺส"** ว่าแค่นั้น หญิงนั้นก็คลอดลูกออกมาโดยง่าย คาถาของพระองคุลิมาล "โหตุ โสตถิ คพฺภสฺส" ให้ผู้หญิงคลอดลูกง่าย ยังคงใช้แพร่หลายกันจนเดี๋ยวนี้

ถาม *องคุลิมาลท่านก็ต้องมีสัจจะบารมีมากซีคะ*

ตอบ เรื่องเหล่านี้จึงได้เรียกว่า สังขารของเราไม่เที่ยง ราคะสังขาร โทสะสังขาร โมหะสังขาร ก็ล้วนเป็นสังขารเป็นของไม่เที่ยงไม่แน่นอน มันวางกันได้ พอเราวางได้มันก็หมดเรื่อง ที่เราวางไม่ได้มันติดพันกันอยู่ ลำบากแก้ไม่ตก

องคุลิมาลนี่เมื่อเวลาบวชแล้วมานั่งภาวนา พวกนิมิตทั้งหลาย ผีปีศาจถือหอกถือดาบจะมาแทง จนกลัวแก้ไม่ตก จึงไปหาพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าท่านให้ละอย่าไปถือเป็นอารมณ์ ต่อมาจึงบำเพ็ญได้จนสำเร็จอรหันต์

ถาม *เพราะฉะนั้นเวลาเรานั่งภาวนา ถ้าเราเห็นภาพนิมิตน่ากลัวพวกนี้เราต้องละไม่รู้ไม่ชี้ใช่ไหมครับ*

ตอบ **คำว่า "ละ" หมายความว่าอย่าไปติดมัน อย่าไปยึดมัน รู้ก็ไม่เป็นไร เหมือนอย่างเราเห็นคนสวย คนงาม เราก็รู้ว่าคนๆนั้นสวย คนนั้นงาม แต่อย่าไปติดความสวยความงามของเขา อย่าไปวิ่งตามคนสวยคนงาม อย่าไปรักคนสวยคนงาม วางตัวเฉยๆ ถ้าไปรักนั่น กำหนัดอยู่นั่น ไม่สบายแล้ว หรืออย่างเห็นคนที่ไม่ดี คนกลั่นแกล้งเรา เราก็ชังคนนั้น แต่อย่าไปติดตามชังมัน ให้ละมัน รู้ว่ามันชัง เราก็ละ อย่าให้เป็นโทษ ถ้ามันชังแล้ว เรามัวแต่เอาความชังมาปลุกปล้ำใจของเรา มันก็เลยเกิดเป็นโทษ ก็เบียดเบียนกันใช่ไหม**

ถาม *เพียงแต่ชังยังชังได้หรือเจ้าคะ นึกว่าเราควรเพียงแต่รู้ว่าเขาไม่ดีเท่านั้น แต่เราไม่ควรต้องไปชังเขา*

ตอบ **ทำได้อย่างนี้ก็ดีซี รู้ว่าไม่ดี ไม่ชังก็ดีแล้ว ปัญญาคนเรามันมีหลายขั้น ขั้นหนึ่งรู้ว่าไม่ดีก็ยังไปเกลียดไปชังเบียดเบียนเขา นี่ปัญญาขั้นหนึ่ง ส่วนอีกขั้นหนึ่ง ถ้าเห็นว่าเป็นคนไม่ดีก็เพียงแต่รู้ว่าไม่ดี ไม่ต้องชังเขา ละมันเสีย นี่คนละขั้น คนละระดับ ใจคนมันต่างกัน ใจดี ใจดำ ใจก่ำ ใจขาว ใจยาว ใจสั้น ใจแคบ ใจกว้าง ใจเพชร ใจพลอย ใจแก้ว เป็นอย่างนั้น**

ถาม *ใจยาว ใจสั้น ใจขาว ใจดำ เป็นอย่างไรครับ*

ตอบ **คนใจยาวหมายถึงว่า** ใจมันก็ดี อย่างเขามาเป็นหนี้เป็นสินเรา มาขอผ่อนก่อนครับ ผมยังหาเงินไม่ทัน เออ!..... เอาไว้ต่อๆ ไปก็ได้ ยืดไปเรื่อย ผ่อนผันเขา พูดง่ายๆ นี่เป็นคนใจยาว ให้อโหสิกรรมไปเรื่อยๆ ไม่เอาโทษเอากรรมเขา ไม่บีบบังคับเขา เข้าใจไหม นี่คนใจยาว ถ้าคนใจสั้นก็เอาเดี๋ยวนี้แหละ เอามาซี ไม่เอื้อเฟื้อผ่อนสั้นผ่อนยาวให้ใคร ส่วนคนใจขาว ก็ใจสะอาด ใจไม่มีมลทิน และคนใจดำ ก็ใจอำมหิต

ถาม *แล้วใจเพชร ใจพลอย ล่ะครับ*

ตอบ **ใจเพชรนี่หมายถึงว่า** ใจดี ใจบริสุทธิ์ ไม่กลับกลอกหลอกหลอน เป็นเพชร **ใจพลอย** ก็คล้ายๆ กันนั่นแหละ ประเภทผู้ละ น้องๆ ใจเพชร ใจเพชรก็แค่โสดา สกิทา อนาคา ใจพลอยก็คือ จุลโสดา น้องชายโสดา

ถาม *ท่านอาจารย์บอกว่าจิตใสสะอาดบริสุทธิ์แล้วนี่ จิตเป็นแก้ว ยังไงๆ ก็เป็นโสดาเลยโสดาแล้ว บางคนบอกว่าถ้าจิตใสเป็นดวงแก้ว เป็นอรหันต์ด้วยซ้ำไป*

ตอบ มันใสก็ใสต่าง ๆ กัน ใสอย่างหมดมลทินหมดกิเลส ใสอีกอย่างหนึ่งมันไม่หมดมัน มีเป็นอาสวะนอนอยู่ เวลาจิตลงไปมันก็ใส ถอนมาก็เป็นจิตธรรมดา ใสเฉพาะตอนปรุงแต่ง ของพระโสดา สกิทาคา ปัญญาของท่านมันดีไม่หลอก ของพระอรหันต์ท่านบริสุทธิ์เป็นแก้วแล้ว

* * * * * *

ถาม *ส่วนมากคนสมัยใหม่ จะนึกว่าเรื่องสมัยพระพุทธเจ้าเป็นเรื่องแต่งเติมเสริมขึ้นเป็นเรื่องนิทาน ผู้ใหญ่ในบ้านเมืองก็ยังเขียนบ่อย ๆ ว่าขาดกนั้นเป็นนิทาน เขานึกว่าเป็นเรื่องเขียนเล่นกันทั้งนั้น*

ตอบ ธรรมดาปุถุชนนี่ เขาไม่เชื่อง่ายหรอก ใคร ๆ ก็เหมือนกันแหละ

ถาม *แล้วทำไมท่านอาจารย์เชื่อล่ะเจ้าคะ เหตุใดท่านอาจารย์จึงเชื่อว่าคำสั่งสอนนั้น ๆ เป็นของพระพุทธเจ้าจริง ๆ ที่จริงทุกคนเคารพพระพุทธเจ้า แต่ที่ไม่เชื่อเพราะ ไม่เชื่อว่าเรื่องอันนั้นเป็นคำของพระพุทธเจ้าจริง นึกว่าเป็นการเติมกันขึ้นมา อย่างนี้ท่านอาจารย์ก็ต้องรู้แจ้งมาก่อน เห็นจริงแล้ว ท่านอาจารย์จึงเชื่อ*

ตอบ เชื่อก็เชื่อเหตุเชื่อผลนั่นแหละ พระพุทธเจ้าท่านแสดงมีเหตุมีผล อย่างท่านว่าในร่างกายของเราเป็นของไม่สวยไม่งาม ถ้าดูเผิน ๆ มันก็งามเห็นหน้าสวย ผิวสวย ปากสวย ตาสวย ถ้าเราดูละเอียดแล้วมันก็ไม่งามอย่างท่านว่า ใต้ผิวใต้หนังลงไป มันมีอะไรสวย ปากตานั่นอีกไม่นานก็เหี่ยวย่น เป็นกระดูกกลวงโบ๋ไปหมด เขาเชื่อกันอย่างนั้น จึงถึงสัจจธรรมนี่แหละ เราจะเถียงท่านมันไปไม่ได้ จะว่างามหากดูละเอียดมันก็ไม่งาม แม่นของท่าน อย่างการทำบาปนี่เป็นบาป ทำไปแล้วมันก็ร้อน อย่างไปฆ่าเขาดูซิ ไปลักขโมยของเขาดูซิ ที่เห็นอยู่นี่เป็นอย่างไร ติดคุก ติดตะราง เดือดเนื้อร้อนใจใช่ไหม แต่ถ้าเราทำดีเราก็อยู่เย็นเป็นสุข สบายใจ

ถาม *หลวงปู่ขาวเคยบอกว่า มนุษย์เราเคยเป็นพ่อเป็นแม่เป็นพี่เป็นน้องเป็นครูบาอาจารย์กันมาทุกคน ทุกคนเคยเป็นกันทั้งนั้น ไม่เคยที่จะไม่เกี่ยวข้องกัน เพราะเราต่างเกิดกันมาเป็นอสงไขยชาติ นับชาติไม่ถ้วน ถ้าเป็นอย่างนั้นคนเราก็ไม่น่าจะเป็นศัตรูกัน ควรจะรักใคร่ปรองดองกัน แต่ทำไมคนถึงกลับไปเป็นศัตรูกัน*

ตอบ มันเป็นเรื่องของกิเลส กิเลสมันไม่แน่ อย่างภรรยาสามีทีแรกก็รักกัน ต่อมาก็ชังกันเกลียดกันได้ ตีกัน ฆ่ากันได้

ถาม *พวกนี้พอมาเกิดใหม่ก็เป็นศัตรูกัน*

ตอบ พวกกิเลสนี้มันไม่แน่ มันเป็นของไม่แน่นอนยืนยันไม่ได้

* * * * * *

ถาม *เคยได้ยินประวัติว่า ท่านอาจารย์อยู่ที่ดงหม้อทองและถ้ำจันทน์แห่งละหลาย ๆปี เป็นสถานที่น่าภาวนา ดีมาก ต่างกันอย่างไรเจ้าคะ*

ตอบ มันดีคนละอย่าง อยู่ดงหม้อทอง ภาวนาจิตรวมง่าย บางวันรวมตลอดวันตลอดคืน นั่งแล้วเอาปี๊บตั้งไว้ นั่งบนปี๊บตลอดคืนไม่ล้ม ไม่นอนตลอด 2 เดือน ทั้งกลางคืน กลางวัน เหตุที่ทำอย่างนั้นเพราะว่า จิตของเราลงไปแล้วมันนิ่ง ไม่รู้สึกตัว รู้ว่าจิตรวม ทีนี้พอออกพรรษาไปหาท่านอาจารย์ฟังเทศน์ ท่านให้พิจารณาบ้าง เพราะจิตมันรวมพอแล้ว เราอย่าไปพัก ถ้ามีแต่พักมันเป็นโทษ ปัญญาไม่กล้า ปัญญาไม่มี เลยกลับมาถ้ำจันทน์ ทีนี้ไม่ให้จิตมันลง มีแต่ค้นอย่างเดียว แต่มันดีคนละฐาน มีแต่ค้นกาย เล่นพิจารณากาย ไม่ให้จิตพักแต่อย่างนั้นมันก็อยากลงอยู่ ความรู้สึกว่ามันจะพักอย่างเดียว เพราะมันเคยพัก เคยสบายจนติดต้องแก้กันจนหาย

ถาม *ตอนนี้ท่านอาจารย์ยังค้นอีกไหม*

ตอบ ก็ค้นซี ทางปฏิปทาทางเดินก็ต้องเดินไป มันทิ้งไม่ได้ พระพุทธเจ้าเองก็ไม่ทิ้ง ถ้าทิ้งอันนี้ก็เท่ากับทิ้งบาตร ก็เดินอยู่เรื่อย ๆ นั่นแหละ เหมือนเราได้หนังสือมาเล่มหนึ่ง เราก็ต้องดูหนังสืออยู่ตลอด อ่านหมดเล่ม แล้วก็อดเอามาอ่านทบทวนไม่ได้

* * * * * *

ถาม *การที่คนเราจะละมานะการถือตัวนี้รู้สึกว่าจะทำได้ยาก เพราะเราเคยนึกแต่จะเปรียบเทียบตัวเองกับคนอื่นอยู่ตลอดเวลา มักจะคิดว่าตัวเรานี่ดีกว่าคนอื่น หรือเราเลวกว่าเขา จะต้องทำอย่างไรคะ จึงจะตัดตัวมานะการถือตัวนี้ลงเสียได้*

ตอบ ถ้าจะตัด*มานะ* ต้องตัดความสำคัญตัวออกทิ้ง ท่านว่ามันเป็นมาจากมานะ มานะแปลว่า การถือ มละจิตเป็นมลทินเบื้องต้น เป็นความเศร้าหมอง ถือว่าประเสริฐกว่าเขา เสมอกับเขา เลวกว่าเขา มานะการถือนี้ท่านแยกเป็น 3 อย่าง คือ

1. สำคัญว่าตนประเสริฐกว่าเขา
2. สำคัญว่าตนเสมอเขา
3. สำคัญว่าตนเลวกว่าเขา

ตนประเสริฐกว่าเขา ขึ้นชื่อว่า เราจะประเสริฐกว่าเขาหรือสูงกว่าเขาโดยวิธีไหนก็ตาม จะเป็นรูปสวย รูปงามหรืออะไรก็ตาม เสียงไพเราะ หรือปัญญาวิชาความรู้ หรือโดยฐานะ โดยชาติตระกูล โดยยศศักดิ์ก็ตาม ตนประเสริฐกว่าเขาสำคัญว่าตนประเสริฐกว่าเขา - ตนประเสริฐกว่าเขา สำคัญว่าตนเสมอเขา - ตนประเสริฐกว่าเขา สำคัญว่าตนเลวกว่าเขา

ว่าตนเสมอเขา แต่ก็สำคัญไปต่าง ๆ ตนเสมอเขาจะด้วยวิธีใดก็ตาม สำคัญว่าตนประเสริฐกว่าเขา - ตนเสมอเขาสำคัญว่าตนเสมอเขา - ตนเสมอเขาสำคัญว่าตนเลวกว่าเขา

คราวนี้มาถึงพวกที่ตนเลวกว่าเขา แต่ก็สำคัญไปอีก - ตนเลวกว่าเขาสำคัญว่าตนประเสริฐกว่าเขา - ตนเลวกว่าเขาสำคัญว่าตนเสมอเขา - ตนเลวกว่าเขายังสำคัญว่าตนเลวกว่าเขา

*สำคัญ*ทุกอย่างนี้จัดเป็น*มานะ*ทั้งสิ้น ยังถือเป็นตัวของเรา ถ้าไม่ถือเป็นตัวของเรา จะไปคิดเปรียบกับเขาให้รู้อย่างไร ว่า เราประเสริฐกว่าหรือเสมอเขาหรือเลวกว่าเขา เพราะฉะนั้นพระอรหันต์ท่านจึงว่า ไม่สำคัญ...ไม่สำคัญ เข้าใจไหม ถ้ายังมีความสำคัญอยู่ก็หาทุกข์ ยึดอยู่ และยังอาจยึดผิดอีกเหมือนกับตาบอด ไม่รู้ไม่เห็นอะไร แต่ก็สำคัญไปเรื่อย ๆ แบบคนตาบอดคลำช้างเคยได้ยินไหม อาตมาจะเล่านิทานเรื่องตาบอดคลำช้างให้ฟัง

มีคนตาบอด 6 คน พากันไปนั่งอยู่ใต้ร่มต้นมะกอก ซึ่งกำลังมีลูกสุกหง่อม แล้วนั่งสนทนากันอยู่ ขณะนี้นายควาญช้างออกมาเลี้ยงช้าง ใกล้ ๆ บริเวณร่มมะกอก เอาช้างมาผูกไว้ที่ใกล้ต้นมะกอก แล้วก็ลงมานั่งพัก ควาญช้างเห็นคนตาบอด 6 คน จึงถามว่า "พวกเจ้าสนทนาอะไรกัน" คนตาบอดบอกว่า "สนทนากันเรื่องต่าง ๆ ข้าพเจ้าคุยกันเรื่องช้าง อยากจะรู้ว่าช้างมีตัวเป็นอย่างไร" ควาญช้างก็อธิบายให้ฟัง ช้างตัวมันใหญ่ มันเป็นอย่างนั้น ๆ คนตาบอดจึงบอกว่า "เอ๊ะ! เราอยากรู้จักตัวช้าง จะทำอย่างไรเราจึงจะรู้ เพราะตาเรามองไม่เห็น" "ถ้าอยากรู้ก็ไปคลำดูซิ ไปลูบไปจับดูซิ เพราะช้างเรามันดีฝึกเชื่องแล้ว ไม่เป็นไรหรอกไว้ใจได้" นายควาญช้างบอก คนตาบอดทั้ง 6 คนจึงเดินไปดู ตาบอดทั้ง 6 คนมีลักษณะต่างกันดังนี้ ตาบอดคนที่ 1 ตาบอดแต่อวัยวะทุกส่วนดีหมด ตาบอดคนที่ 2 ตาบอด ใบหูไม่ดีทั้ง 2 ข้าง ตาบอดคนที่ 3 ตาบอด ตัวดำ จมูกแหว่ง ตาบอดคนที่ 4 ตาบอด ปากมันเว้าออกไป ตาบอดคนที่ 5 ตาบอด แขนกุดข้างหนึ่ง ตาบอดคนที่ 6 ตาบอด ขากุดข้างหนึ่ง

คนตาบอดทั้ง 6 คนนี่ไม่เหมือนกัน ก็พากันไปคลำดูตัวช้าง

ตาบอดคนที่ 1 ไปคลำดูช้าง คลำไปถูกมือช้าง ที่เขาเรียกว่างวงช้าง จมูกช้าง *"เอ๊ะ! ช้างนี่เหมือนปลิงนะ เหมือนกับปลิง ปลิงมันกัดคนได้ อยู่ในน้ำ ดูดกินเลือดคนไม่รู้หรือ"* แล้วก็ออกมา

ตาบอดคนที่ 2 เข้าไปคลำไปถูกงาช้าง *"เอ๊ะ! ช้างนี่เหมือนเคียวเกี่ยวข้าว โค้ง ๆ คล้าย ๆ เคียวเกี่ยวข้าว"* แล้วก็ออกมา

ตาบอดคนที่ 3 คลำไปถูกหูช้าง *"เอ๊ะ! เหมือนกับพัด ช้างนี่เหมือนพัดโบกลมนะ"*

ตาบอดคนที่ 4 เข้าไปคลำไปถูกหัวช้าง *"ช้างนี่เหมือนกับตั่ง"* ที่เรียกว่า *เก้าอี้เอามารองนั่ง*

ตาบอดคนที่ 5 คลำไปถูกหางช้าง *"เอ๊ะ! ช้างเหมือนไม้กวาด ปัดกวาดบ้านเรือน"*

ตาบอดคนที่ 6 เข้าไปคลำถูกที่ขาช้าง *"เอ๊ะ! ช้างนี่เหมือนกับสูบตีเหล็ก"* แล้วก็ออกไป

เมื่อออกไปถึงใต้ร่มมะกอกแล้ว คนตาบอดก็ถามไถ่กัน ใครว่าช้างคืออะไร ต่างคนต่างไปคลำช้างกันมาทุกคนแล้ว ตาบอดคนที่ 1 จึงว่า "ช้างที่ข้าพเจ้าไปคลำดูแล้วมันเหมือนกับปลิง" ตาบอดคนที่ 2 บอกว่า "ไม่ใช่ ช้างทำไมเหมือนปลิง ข้าพเจ้าไปคลำดูแล้วช้างเหมือนกับเคียวเกี่ยวข้าวน่ะ" คนที่ 3 จึงบอกว่าไม่ใช่หรอก ตนไปคลำดูแล้ว คลำตรงไหนก็เหมือนกันเหมือนกับพัด คนที่ 4 บอกว่าเหมือนเก้าอี้ คนที่ 5 ว่าเหมือนไม้กวาด ส่วนคนที่ 6 บอกว่าเหมือนสูบตีเหล็ก แต่ละคนมีความเห็นไม่ลงรอยกัน คนตาบอดพวกนี้คลำช้างตัวเดียวกัน แต่มีความเห็นไม่ตรงกัน เถียงกันไม่จบ ตาบอดคนหนึ่งจึงพยายามจะหาทางไกล่เกลี่ยโดยตั้งข้อปุจฉาขึ้นใหม่ *"เอาเถอะ! เคยรู้จักคนไหม คนคืออะไร คนเป็นยังไง ไหนพวกเราลองบอกกันดูซิ เผื่อจะตกลงกันได้ ไม่ต้องถกเถียงกันเหมือนเรื่องช้าง"*

ตาบอดคนที่ 1 จึงว่า คนก็ต้องตาบอด มีทุกสิ่งทุกอย่างครบแต่ต้องตาบอด
ตาบอดคนที่ 2 ก็ว่า *"ไม่ใช่ คนต้องตาบอด หูดึงจึงจะเป็นคน"*
ตาบอดคนที่ 3 บอกว่า *"ไม่ใช่ คนมันต้องดำแหว่ง จมูกแหว่ง ตาบอด จึงใช่คน"*
ตาบอดคนที่ 4 จึงว่า *"อย่างนั้นไม่ใช่คน คนมันต้องตาบอด ปากวากซี"*
ตาบอดคนที่ 5 *"ไม่ใช่ คนทำไมเป็นอย่างนั้น คนมันต้องตาบอดแขนกุ้นข้างหนึ่งซิ"*
ตาบอดคนที่ 6 ก็ว่า *"ไม่ใช่ คนมันต้องขากุ้น ตาบอดถึงจะเป็นคน"*

คนตาบอดมีความเห็นไม่ลงรอยกัน ขณะนั้นมะกอกที่สุกงอมก็เลยร่วงตกลงมาใส่หัวคนพวกนั้น ต่างคนก็ร้องเอ็ดตะโร หาว่าเพื่อนมาแกล้งตน ทำร้ายตน

ก็เลยเอาทำปั้นเข้าชกต่อยใส่กันเป็นพัลวัน ช้างที่อยู่ใกล้ ๆ กันก็เลยหัวเราะ หัวเราะคนตาบอดที่ถกเถียงทะเลาะกัน หัวเราะจนตาหรี่ นี่แหละเขาถึงว่า ตั้งแต่นั้นช้างก็เลยตาหยีเล็กอย่างนั้นตลอดมาจนทุกวันนี้ อันที่จริง คติจากเรื่องนี้ก็คือทุกอย่างเพราะความสำคัญ สำคัญตามความเห็นของตน อันที่จริงใครคลำถูกที่ไหนก็คือช้างเหมือนกัน

* * * * * *

ถาม *คนที่มีศีลไม่บริบูรณ์ จะเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติภาวนาไหมคะ*

ตอบ ต้องเป็นอุปสรรคซี ศีลหมายถึงเจตนาวิรัติ วิรัติเฉพาะหน้า วิรัติปัจจุบัน เวลานี้เรามีศีลบริสุทธิ์แล้ว กายของเราก็บริสุทธิ์ วาจาของเราก็บริสุทธิ์ ใจของเราน่ะทำให้มันบริสุทธิ์ นี่มันสำคัญ แม้จะทำบาปทำกรรมมามาก ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตมามากแต่เราก็ยังไปเกี่ยวข้องอยู่ นี่หมายความว่า เจตนาต้นมันยังอยู่มันรับไม่ได้ ถ้าเห็นว่ามันเป็นบาปก็วิรัติงดเสีย ขาดไปแล้วก็แล้วไป

ถาม *ถ้าเรามีความจำเป็นต้องพูดปดเพราะต้องการให้เขาเป็นคนดี เช่น มีอาชีพเป็นครู ก็ต้องสั่งเด็กนักเรียนให้ทำงานทำการบ้าน ขู่ว่าถ้าไม่ทำครูจะตี ทั้งที่ใจจริงแล้ว ไม่ได้คิดจะตีนักเรียนเลย อย่างนี้จะถือว่าเราพูดปดไหมคะ*

ตอบ อ้อ....อย่างนี้ไม่ถือเป็นพูดปด ธรรมดาบิดามารดาปกครองบุตร ครูปกครองนักเรียน ก็ต้องดี ต้องขู่ เพราะปรารถนาจะให้เขาดี พระอริยเจ้าท่านก็ใช้เหมือนกัน มันเรื่องของโลก บางคนต้องการใช้การขู่คำรามจึงจะเกรงกลัว แต่ภายในใจของเรามีเมตตาเต็มเปี่ยมเลย เจตนาเราไม่มีเราอยากให้เขาดีต่างหาก ให้เขารู้สึกกลัว มันไม่จัดว่าเป็นบาป เหมือนกับว่าเราว่าเราจะฆ่าเขา แต่เราไม่ฆ่า ยิ่งเป็นบุญเสียอีก อย่างพระพุทธเจ้าทำพรหมทัณฑ์แก่นายฉันนะ นายฉันนะเป็นคนหัวดื้อ ถือว่าตนเป็นผู้พาพระพุทธเจ้าเสด็จออกบวช ถือว่าเป็นผู้ใกล้ชิดพระพุทธเจ้า สงฆ์ทั้งหลายจะว่ากล่าวตักเตือนอย่างไรก็ไม่เชื่อฟัง สงฆ์ทั้งหลายจึงมากราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ก็ปล่อยไว้ จนกระทั่งเวลาจวนใกล้พระองค์จะปรินิพพาน จึงได้ตรัสกับพระอานนท์ว่า “อานนท์เราจะทำพรหมทัณฑ์แก่ฉันนะภิกขุ ให้เธอประกาศแก่สงฆ์ อย่าให้สงฆ์ทั้งหลายสั่งสอนฉันนะภิกขุนี้ต่อไป อย่าว่ากล่าวตักเตือนเธอเลย ถ้าใครว่ากล่าวตักเตือนจะเป็นโทษ” ท่านพิพากษาไว้ เมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้ว สงฆ์ทั้งหลายก็ประชุมกันทำพรหมทัณฑ์แก่พระฉันนะ ตามที่พระองค์ทรงสั่งไว้ พระองค์นั้นก็ไม่พูดด้วย พระองค์นี้ก็ไม่พูดด้วย ผลที่สุดพระฉันนะก็เกิดทุกข์ใหญ่ เห็นโทษของตนเองถึงกับร้องไห้เลย พระฉันนะละทิฏฐิมานะแล้ว สงฆ์จึงสั่งสอนตักเตือนว่ากล่าว พระฉันนะท่านก็เลยบำเพ็ญไปถึงพระอรหันต์ พระพุทธเจ้าท่านก็ใช้วิธีนี้เหมือนกัน

ถาม *ท่านอาจารย์ครับ พระอรหันต์องค์อื่น ๆ นิพพานระหว่างอยู่ในรูปฌานกับอรูปฌานหรือเปล่า*

ตอบ ข้อนี้ตอบไม่ได้หรอก อันนี้เป็นปฏิปทาของพระพุทธเจ้า สาวกองค์อื่นจะไม่เข้าฌานตามก็ได้ เพราะท่านรู้แล้ว แต่ว่าท่านไม่ทำเหมือนพระพุทธเจ้า

ถาม *สำหรับท่านอาจารย์ใหญ่มั่น เมื่อท่านจะมรณภาพท่านเข้าฌานอย่างนี้หรือเปล่าครับ*

ตอบ ท่านก็นอนสงบจิตของท่าน หมดลมไปเลย (หัวเราะ)

ถาม *ไม่ใช่ ท่านเข้าฌานอย่างพระพุทธเจ้าหรือเปล่า*

ตอบ ไม่รู้ท่านสิ ต้องถามท่าน (หัวเราะ)
ฌานแปลว่าการเพ่ง ซึ่งเป็นปฏิปทาของท่านอยู่แล้ว เหมือนก่อนจะเดินทางออกนอกประเทศ จะเดินทางไปด้วยวิธีไหน จะไปทางน้ำ ทางบก หรือไปทางอากาศ มันมีอยู่แล้วนี่ เมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ท่านได้ค้นดูละเอียดหมดทุกสิ่งแล้ว เป็นอนัตตาสมมติสั้น ๆ อย่างนี้ ก่อนท่านจะมรณภาพ ท่านก็ค้นเหมือนกัน หนทางมันออกไปทางนี้ เมื่อรู้แล้วก็วางมันเท่านั้นเอง จะว่าเข้าฌาน หรือไม่เข้าฌานก็ตามใจ ท่านว่าไว้ว่า ทำความเพ่งด้วยความมีสติไม่มีในผู้ใด ปัญญาก็ไม่มีในผู้นั้น ปัญญาไม่มีในผู้ใด ฌานก็ไม่มีในผู้นั้น ฌานและปัญญาทั้ง 2 มีในผู้ใด ผู้นั้นอยู่ใกล้พระนิพพานยิ่งนัก

ถาม *ขอความกรุณาท่านอาจารย์อธิบายเรื่องฌานเพิ่ม*

ตอบ *ฌาน*แปลว่าการเพ่ง เป็นการเพ่งด้วยความมีสติ อย่างที่บอกแล้ว ถ้าฌานนั้นไม่มี คือการเพ่งด้วยความมีสติไม่มีในผู้ใด ปัญญาก็ไม่มีในผู้นั้น ปัญญาไม่มีในผู้ใด ฌานก็ไม่มีในผู้นั้น ฌานและปัญญาทั้ง 2 อย่างนี้ มีในผู้ใด ผู้นั้นก็อยู่ใกล้พระนิพพานยิ่งนักฌานภายนอกพระพุทธศาสนาก็มี การเพ่งนี่ต้องอาศัยสติ ควบคุมอารมณ์ของจิต อาศัยสติควบคุมจิต ให้เพ่งอยู่ในจุดนั้น จุดที่ตนเพ่งนั้น สมมติจะเพ่งอะไร ฌานภายนอกพุทธศาสนา เพ่งดิน เพ่งน้ำ เพ่งไฟ เพ่งลม ถ้าเพ่งดินก็เอาดินมาทำเป็นรูปเรียกว่า *"กสิณ"* ปฐวีกสิณ เพ่งอยู่ที่นั่น มีสติเพ่งอยู่ ถ้าไม่มีสติมันก็ไม่สงบลงได้ เพ่งเฉย ๆ ก็สงบไม่ได้ ถ้าไม่อาศัยการเพ่งด้วยความมีสติควบคุมจิต เมื่อจิตนั้นถูกสติควบคุม จิตก็สงบ เมื่อจิตสงบ ความสุขก็เกิดขึ้น วางอารมณ์ได้

เรื่องของฌานจะเป็นฌานรูปไหนก็ตาม ต้องการความสงบทั้งนั้น ไม่ต้องการโดยวิปัสสนา ไม่รู้ทุกข์ ไม่รู้เหตุที่เกิดทุกข์ ไม่รู้ธรรมเป็นที่ดับทุกข์ ไม่มี

ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ไม่มีเลย ต้องการเพ่งให้สงบ ด้วยความมีสติ เมื่อจิตสงบละเอียดลงไป เอ้อ....ถือว่า มีความสุข สบายแล้ว พอแล้ว นี่เรียกว่า การเพ่งฌาน

ถาม *ไม่ใช่วิปัสสนาเลย หรือคะ*

ตอบ ไม่มีวิปัสสนา พูดง่าย ๆ คือตัดวิปัสสนา

ถาม *พวกนี้ถ้าตายไปก็ไปเกิดเป็นพรหม อรูปพรหม ใช่ไหมคะ*

ตอบ จะเกิดที่ไหนก็ช่างเถอะ อย่าไปพูดถึงเรื่องนั้นเลยมันอีกไกล และอานิสงส์ของฌาน ถ้าหากว่ามรณภาพในขณะที่ฌานยังไม่เสื่อมก็ต้องไปเกิดพรหมโลกมันมีอยู่แล้ว ฉะนั้นฌานนี่ท่านจึงว่าเป็นแต่เพียงข่มกิเลสไว้ ไม่ถอนกิเลส เข้าใจไหม ท่านจึงเปรียบเหมือนหินกะลาที่ทับหญ้าไว้ เมื่อเอาหินนั่นออก หญ้าก็งอก เมื่อฌานเสื่อม การเพ่งสติมันอ่อนแอ สติเสื่อมแล้ว กิเลสก็ขึ้นมาตามเดิม นี่เรื่องของฌาน แต่ความจริงฌานก็เป็นพื้นฐานของวิปัสสนาได้ ซึ่งผู้สำเร็จรูปฌาน 4 มีสุข เอกัตคตา มีสติบริบูรณ์อยู่นี่

ถาม *การเพ่งเช่นนี้ไม่ได้ใช้ปัญญาเพ่งใช่ไหมคะ*

ตอบ ไม่ได้ใช้ปัญญาค้นวิปัสสนา ในสัจจธรรม ไม่ได้ค้นรูปขันธ์ทั้ง 5 ให้เห็นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา พูดง่าย ๆ คือการเพ่งฌานชนิดนี้มุ่งแต่ให้จิตสงบลงเท่านั้น ไม่ได้เกี่ยวข้องกับพวกเบญจขันธ์

ทีนี้ผู้จะมาค้นวิปัสสนา วางเอกัตคตามันอยู่ในสุข มันก็ค้นได้ ถ้าอยู่ในอรูปฌาน 4 เนวสัญญานาสัญญา รูปก็ไม่ใช่ ไม่ใช่รูปก็ไม่ใช่ค้นวิปัสสนาไม่ได้เพราะมันละเอียด ต้องถอนมาอยู่ อาจิณตอายตนะ มีความรู้อยู่หน่อย ๆ เป็นบาทพื้นของวิปัสสนาได้ วิปัสสนานั้นอาศัยสติเหมือนกัน เพ่งให้จิตสงบ เรียกว่า สมถกัมมัฏฐาน เมื่อจิตสงบมีสติบริบูรณ์แล้ว จึงค้นวิปัสสนา สาวหาให้รู้สัจจะของจริง รู้จักทั้งผลทั้งเหตุพร้อม ๆ กัน ถ้ารู้ผลแล้วก็รู้เหตุ ผลคือความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ในขันธ์ 5 นี่ ก็รู้เหตุคือตัวปัจจัย ตัวตัณหา คือตัวสมุทัย อันนี้ไม่ใช่ถมทับถมอย่างหนึ่ง ทับอย่างหนึ่ง อันนี้ถอน ถอนทิ้ง ถอนราก วิปัสสนานี่ถอนราก ถอนหญ้าออกเลยไม่มีหญ้าที่จะงอก

ถาม *ตามที่ได้เคยเรียนมาทางด้านอภิธรรม ได้สอนไว้ว่า ถ้าปฏิบัติกัมมัฏฐานแล้ว จะหาทางเดินไปวิปัสสนาไม่ได้ เพราะจะติดแค่ปีติสุข ติดอยู่แค่นี้ ติดอยู่แค่ฌาน จะไม่เห็นทางไปวิปัสสนา อยากกราบเรียนถามท่านอาจารย์*

ว่า เราจะไปได้หรือไม่ อยู่ที่สติของเรา และเราจะใช้ปัญญามองทางไหน ใช่ไหมคะ

ตอบ ความเห็นของคน ก็ถูกตามเขาว่าเหมือนกัน ถ้าสติอ่อน ปัญญาก็อ่อน อาจจะไปติดแค่สมาธิ ถ้าเขาต้องการเท่านั้น มันก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง

ถาม *ท่านอาจารย์ครับ ตามที่ว่าท่านอาจารย์มั่นขณะที่ท่านจะดับขันธ์ ท่านวางทางเดินของท่านไว้แล้ว แต่ในสมัยพุทธกาล มีพระอรหันต์บางองค์ท่านไม่ได้วางทางเดินไว้ก่อน เช่นพระองค์หนึ่ง ได้ฟังเทศน์จากพระพุทธเจ้าได้สำเร็จพระอรหันต์ ขณะเดินไปหาผ้าสบงจีวรมาห่ม ได้ไปพบโคบ้าและถูกโคบ้าขวิดและท่านนิพพานทันที เช่นนี้ท่านวางกำหนดไว้อย่างไร*

ตอบ วางอะไร

ถาม *วางทาง เลือกทางอย่างไร*

ตอบ โอ้ย...ทางของท่านก็มีอยู่แล้ว ท่านเดินถูกทางของท่านแล้ว ท่านไม่กังวลแล้ว มันเป็นเรื่องของคนตาย แล้วแต่จะตาย ตกต้นไม้ตายก็มี ตายเพราะเสือกัดก็มี มีพระอรหันต์องค์หนึ่ง **นั่งสวดมนต์อยู่สุดท้ายแถว** ขณะนั่งสวดมนต์อยู่เสือได้มาคาบเอาพระองค์นี้ไป ตอนนั้นท่านยังไม่ได้เป็นพระอรหันต์ ยังเป็นปุถุชนนี่แหละ เมื่อเสือมาคาบไป ท่านก็ร้องให้พระองค์อื่นช่วยด้วย ภิกษุทั้งหลายได้ยินก็บอกว่า ท่านช่วยตัวเองซิ พิจารณาตัวของท่านช่วยตัวเอง พระองค์นั้นท่านก็มาพิจารณาตัวเองจนกระทั่งสำเร็จพระอรหันต์ในปากเสือนี่เอง

ถาม *มีความรู้สึกตัว มีสติรู้สึกตัวตลอดเวลา ว่าเราทำอะไรอยู่ ปัญญานี่อยู่ที่สติหรืออยู่ที่ใจคะ*

ตอบ ถ้าขาดสติปัญญา รู้เห็นตามความเป็นจริงแล้ว ใจตัวนี้มันก็เข้าไปยึด เข้าไปยึดติดทุกสิ่งทุกอย่าง สำคัญมั่นหมายทุกสิ่งทุกอย่าง หากสติมันแก่กล้า ปัญญามันก็แก่กล้าเท่านั้น บุคคลผู้นั้นให้น้อมใจเชื่อ เมื่อน้อมใจเชื่อ ย่อมตั้งสติมั่น เมื่อตั้งสติมั่น อันมีความเพียรประคองไว้ด้วยความมีสติประคองที่ใจ เมื่อมีความเพียรประคองไว้ด้วยความมีสติ ย่อมตั้งใจมั่น เมื่อตั้งใจมั่น ย่อมเชื่อ เมื่อเชื่อย่อมรู้ชัด เมื่อรู้ชัดก็เอาความเพียรประคองไว้ด้วยความมีสติในตอนรู้ชัดนั้น เมื่อมีความเพียรโดยมีสติในความรู้ชัด ย่อมตั้งสติมั่น เมื่อตั้งสติมั่นย่อมรู้ชัด เมื่อรู้ชัดก็ย่อมเชื่อ เมื่อเชื่อให้มีความเพียรประคองไว้ มีความเพียรมีสติประคองไว้ด้วยความเชื่อ เมื่อมีความเพียรประคองไว้ด้วยความมีสติในความเชื่อ ย่อมตั้งใจมั่น ทุกสิ่งทุกอย่างอย่าสักแต่ว่ารู้ ยาว ญาณมตฺตายะ สักแต่ว่ารู้ ปติสฺสติ จ

วิหรติ สติอาศัยความระลึกรู้ เมื่อรู้ชัดตามเป็นจริงแล้ว วิหรติ ไม่มีติด ไม่ยึดถืออะไรในโลก ฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่านออกจากธาตุ ออกจากขันธ์ จึงออกจากฌานที่ 4 เข้าไปยึดสุข ก็ติดสุข ไม่พ้นทุกข์ ถ้าไปวางอุเบกขาเลย โดยไม่รู้ มันก็เป็นกังวลอีก

ท่านเข้าฌานที่ไหนล่ะ จะอุปมาอุปมัยให้ฟัง สองสามอย่างนี้ นี่อัน-หนึ่ง ฌานที่ 4 มีองค์สอง จำไว้เด้อ.... ดูนี่จะเทียบออกมา แต่อาตมาก็ไม่ได้อะไรหรอก สุข เอกัคคตา นี่ฌาน 4 ส่วนฌาน 5 เอกัคคตาอุเบกขา พระองค์ออกจากธาตุขันธ์เข้าสู่พระนิพพาน ระหว่างฌานที่ 4 กับฌานที่ 5 ต่อกัน ตัดหัวตัดท้าย มันรู้เองจะว่าวิสุทธิธรรมก็ได้ จะว่านิพพานธรรมก็ได้ อมตธรรมก็ได้ แล้วแต่สมมติ อย่างเช่น ใส่เสื้อเป็นกริยา นี่เป็นกริยาสมมติบัญญัติแล้ว เข้าใจไหม?

พระพุทธเจ้านี่เสด็จปรินิพพานระหว่างฌานที่ 4 ฌานที่ 5 ต่อกันใช่ไหม นี่แหละอาตมาได้เคยถามปัญหาหลวงปู่ขาว และถาม ดร.เชาวน์ เพื่อไม่ให้รบกวนหลวงปู่ ว่า *"ทำไมเอกัคคตาจิตจึงไม่ขาดจากฌานทุกขั้น มีเอกัคคตาจิตติดไปทุกขั้น เพราะเหตุอันใด พระอรหันต์องค์อื่น ๆ กับขาดออกหมด แต่เอกัคคตาจิตไม่ขาด แม้แต่ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน เอกัคคตาจิตก็ยังอยู่"* ดร.เชาวน์ตอบว่า *"โอ้ย ผมตอบไม่ได้ครับ นิมนต์หลวงปู่ตอบ"* หลวงปู่ขาวจึงตอบว่า *"มันจะขาดยังไง เป็นของธรรมชาติ ตัวอมตะ ถ้าไม่รู้ตัวนี้ กิเลสวัฏฏ กรรมวัฏฏ ตัวนี้มันก็วัดไปวัดมา"* นี่ เที่ยวก่อเหตุกันตาย ตัดหมดแล้ว ไม่มีอะไร เข้าใจไหม แต่อย่าเพิ่งเหมาว่าเราหมดกิเลส ถ้ายังไม่เข้าใจก็เรียน ก...ข...กัน นี่เป็นปริยัติภาคทฤษฎีนะ ภาคปฏิบัติต่างหาก นี่ละจะว่าให้ฟัง มีของอยู่ 5 อย่าง 1, 2, 3, 4, 5 องค์ฌานที่ 1 มี 5 อย่าง คือ วิตก วิจารณ์ ปิติ สุข เอกัคคตา ย่างเข้าฌานที่ 2 น้อยกว่าฌานที่ 1 ตัด วิตก วิจารณ์ ออกไป ยังเหลือ ปิติ สุข เอกัคคตา ทีนี่ย่างเข้าฌานที่ 3 ปิติตัวนี้ ก็หมดไป คงเหลือแต่สุข และเอกัคคตา พอเข้าฌานที่ 4 ตัวสุขมันหายไป สุขไม่มี ทุกข์ไม่มี มีแต่สติเป็นธรรมชาติ เพราะอุเบกขาคือรู้แล้ว วางอุเบกขา แต่สติไม่ลืม(อันนี้พระพุทธเจ้าเข้าปรินิพพานระหว่างฌานที่ 4 คือ สุข เอกัคคตา) และฌานที่ 5 เอกัคคตา อุเบกขา พระพุทธเจ้าท่านเข้าสู่ปรินิพพานระหว่างฌานที่ 4 ต่อกับฌานที่ 5 เชื่อมกันตัดหัวตัดท้าย หางมันเป็นแมลงป่อง หัวมีพิษ เหมือนกับเขาฆ่าอสรพิษ ตัดหางตัดหัวมันก็ดิ้นไม่ได้ ถ้าไม่ตัดหางมันก็พ่าดเอา เอาเขี้ยวออก ถ้าไม่ตัดหัวมันก็กัดเอา ข้อสำคัญที่ว่า เมื่อจิตของเรามีสติบริบูรณ์เป็นจิตที่สงบ มีสติ แล้วก็วางอุเบกขา คำว่าอุเบกขาอันนี้มีสติบริบูรณ์ แล้วอุเบกขาเราค้นใจสัจจธรรมนั่นละเอียดแล้วหรือยัง รู้เหตุแล้วหรือยัง รู้เหตุที่เกิดทุกข์แล้วหรือยัง

ถาม *มีความรู้สึกว่าลมหายใจของเราออกตามขุมขน และมีทุกข์ติดอยู่นิดเดียว ธรรมดาเมื่อมีทุกข์ตรงไหน ได้กำหนดลมหายใจมันจะละเอียดผ่านลึกลงไป ทุกข์นั้นจะหายไปทันที แต่ยังเหลืออีกนิดเดียว พยายามให้ลมหายใจละเอียดเข้าไปอีก ทุกข์อีกนิดเดียวนั้นก็ไม่ยอมหายไป เพียรมานานแล้ว พอทำได้ก็มาติดอยู่ตรงนี้ อยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ว่าจะทำอย่างไรดีคะ*

ตอบ อะไรเป็นทุกข์ เรารู้ใช่ไหม

ถาม *ทราบค่ะ บางครั้งเวลานั่งสมาธิ พอเราเมื่อยตรงนี้เรากำหนดลมหายใจลงไป ทุกข์ตัวนี้ก็หาย เดี๋ยวมันก็ไปเกิดอีก มันมีแต่ทุกข์ทั้งตัวเลย พอรู้สึกเช่นนี้ก็กำหนดลมหายใจไปเรื่อย ๆ แล้วตัวเราก็หายไป พอตัวเราหายไปเหลือทุกข์ติดอยู่นิดเดียว*

ตอบ มันไม่หายหรอก ทุกข์เป็นจิต ตัวไม่ได้หาย ทุกข์เกิดในตัวของตัว ถ้าตัวหาย ทุกข์ก็ไม่มี ที่ว่าทุกข์นิดเดียวมันอยู่ที่ไหน มันเกาะอยู่ที่ไหน มันมีนิดเดียว มันอยู่ที่ไหน

ถาม *ปกติถ้าทุกข์เหลืออยู่ตรงไหน ก็จะกำหนดรู้เลยว่า อยู่ตรงบ่า ตรงแขน ตรงขา เอาลมหายใจกำหนดลงไปได้เลย แต่ว่าทุกข์ที่เหลือนิดเดียวนี้ บอกได้ด้วยความรู้สึก แต่บอกไม่ได้อยู่มันอยู่ตรงไหน มองหาในตัวเองก็ไม่มี เอ๊ะ....มันอยู่ตรงไหนนะ แต่รู้ว่ามันคือทุกข์*

ตอบ ใครว่าทุกข์ ใครว่าทุกข์อยู่ตรงไหน มันก็อยู่ตรงนั้น ในตัวของเราเองน่ะที่ใจของเรานั่นน่ะซี ตรงที่หมายน่ะ ที่ว่าหมาเห่าบ่างนั่นน่ะ ยังไม่รู้ตัว ใครเป็นผู้ว่าทุกข์อยู่ตรงไหน ตัวของเราอยู่ตรงไหน นั่นแหละ น้อมเข้ามาตรงนั้นเข้าใจไหม

จะเล่าเรื่องเปรียบเทียบให้ฟัง เป็นเรื่องของยักษ์ตนหนึ่งที่ได้ไปท้าพนันกับพระพุทธเจ้า ให้ต่างคนต่างลี้หนีไปไม่ให้ใครเห็น ถ้าลี้แจ้งแล้ว ใครหาไม่เห็นจะต้องยอมเป็นลูกศิษย์ผู้นั้น แต่ถ้าลี้แล้วยังหาพบ ก็ไม่ยอมเป็นลูกศิษย์ พระพุทธเจ้าท่านจึงให้ยักษ์ลี้ไปก่อน ยักษ์นี้เป็นยักษ์ที่มีฤทธิ์ จึงหายตัววับ ไปอยู่ใต้พื้นดิน พื้นบาดาล พระองค์เลยร้องไปว่า ให้ขึ้นมาติดอยู่ที่นิ้วพระหัตถ์ของพระองค์ ยักษ์ก็ขึ้นมาติดปุบที่นิ้ว-พระหัตถ์ทันที ต่อไปยักษ์ได้ลี้ไปอยู่พรหมโลก พระพุทธเจ้าก็เรียกให้ขึ้นมาติดที่นิ้วพระหัตถ์อีก ครั้งสุดท้ายยักษ์ได้ลี้ไปอยู่ที่จักรวาล พระองค์ก็เรียกมาติดที่พระหัตถ์อีก ยักษ์จึงว่ายอมแล้ว ขอยอมแพ้พระองค์แล้ว

ที่นี้พระพุทธเจ้าจะเป็นฝ่ายลี้หนียักษ์บ้าง พระองค์ได้ลี้ปิ๊บไปอยู่ในหัวในศีรษะของยักษ์นั้น อาพวกยักษ์ก็พยายามมองหา มองไม่เห็นดำลงไปในดินก็ไม่เห็น ไปหารอบจักรวาลก็ไม่เห็น หาถึง 3 ครั้งแล้วไม่พบ หมดฤทธิ์ หูทิพย์ ตาทิพย์ ก็หมดประโยชน์ ยักษ์จึงว่า ข้าพระองค์ยอมแพ้แล้ว ขอนิมนต์พระองค์เสด็จออกมาเถิด พระพุทธเจ้าท่านก็เสด็จออกจากหัวของยักษ์นั้น อยู่ในหัวนั่นเอง ยักษ์หาเท่าใดก็ไม่พบ เหมือนตัวเรา หาอยู่นั่นเอง เข้าใจไหมละ ผู้ใดสำคัญผู้นั้นแหละ ผู้ใดหาก็ผู้นั้นแหละ

ครั้งหนึ่ง ท่านอาจารย์มั่น ท่านเคยเทศน์เรื่องการละตัณหาให้ฟัง เป็นเรื่องในสมัยพระพุทธเจ้า มีพระภิกษุแก่องค์หนึ่งมาบวช ได้ฟังเทศน์ของพระพุทธเจ้า แต่ไม่เข้าใจ ภิกษุองค์นั้นจึงทูลขอพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธเจ้าเทศน์มาก เมื่อเวลาท่านเทศน์จบแล้ว ขอนิมนต์พระองค์เทศน์ให้ข้าพระองค์ฟังโดยย่อ ๆ อีกครั้ง เพราะข้าพระองค์เป็นคนแก่จำไม่ได้ พระพุทธเจ้าจึงว่า ให้ท่านละเสียซึ่งตัณหา ละเสียซึ่งตัณหาอย่าไปหาให้น้อมออกมา มันจึงจะออก ผู้หาน่ะคือตัวของเรา เพราะมันยังหลงอยู่ มันจึงหา ถ้าไม่หลงมันก็ไม่หา คือมันรู้ไม่ชัด ภิกษุแก่นั้นได้ฟังอุบาย ก็นำไปน้อมพิจารณา ไปนั่งบำเพ็ญ จนสำเร็จอรหันต์

นี่แหละยิ่งหายิ่งหลง และท่านกลับคำ "ตัณหา" เป็น หา-ตัน ตัณหานั้น... ยิ่งหาก็ยิ่งตัน ยิ่งหายิ่งตันยิ่งมืด

* * * * * *

ถาม *ท่านอาจารย์เจ้าคะ เราอยากจะออกปฏิบัติธรรม เพื่อหวังถึงที่สุดของทุกข์ ตามรอยเท้าครูบาอาจารย์ที่เราได้เคยได้ยิน ได้ฟังเรื่องของท่านมา ศรัทธาของเราก็เต็มเปี่ยมแล้ว แต่ยังมีภาระอยู่มาก ดูเผิน ๆ ก็เหมือนครอบครัวสุขสบายแล้ว ไม่ต้องห่วงอีกแล้ว แต่เราก็ยังคิดอีกว่า ถ้าเราเข้าวัดไปแล้ว ครอบครัวที่อยู่ข้างหลังจะเป็นอย่างไร ลูกจะเป็นอย่างไร เผื่อเขาจะมีปัญหาที่ต้องการความช่วยเหลือจากเรา เราเคยจัดให้เขา แก้ให้เขาไปได้ ถ้าเราไม่อยู่แล้ว เขาจะทำอย่างไรเคยคิดว่า ลูกโตแล้ว ก็จะปล่อยได้ เกิดมีหลานอีก ห่วงหลานอีก ผู้หญิงน่ะมีหลายห่วงเจ้าค่ะ ห่วงสามี ห่วงลูก แล้วต่อไปก็ห่วงหลาน พยายามจะปลด....หลุดเปราะนี้ มาต่อเปราะโน่น ห่วงไป กังวลไป จะทำอย่างไร*

ตอบ จะทำอย่างไร.....เราก็ต้องคิดเอง ใช้ปัญญาคิดดูซี.....ถ้าคิดจะออกปฏิบัติธรรม ว่ามีศรัทธาเต็มเปี่ยมแล้ว เปี่ยมอย่างไร เปี่ยมจริงก็ต้องออกได้แล้ว นี่ห่วงอีนุงตุงนังอยู่นี่.....! สิ่งที่ล่วงแล้วไปแล้ว ก็ให้มันล่วงแล้วไปไม่ต้องมาคำนึงถึงวุ่นวายอีก สิ่ง

ที่ยังไม่มาถึงก็อย่าไปคาดการณ์ล่วงหน้าว่าจะเป็นอย่างโน้น เป็นอย่างนี้ เอามาคิดเป็นอารมณ์ ปรุงแต่งให้เป็นทุกข์ ให้คิดแต่ปัจจุบันแก้ปัจจุบันนี้

ทุกข์ทั้งหลายอยู่ในปัจจุบันนี้ อย่าไปขังไว้ ให้ปล่อยไป

ทุกข์ มันจะเกิดเพราะอะไร.....? ก็เพราะความห่วง ความหวง ความหึง

ปล่อยเสีย.....!

เพราะความโศก ความเศร้า ความร้องไห้ร่ำไร รำพัน

ปล่อยเสีย.....!

เพราะการพลัดพรากจากคนที่รัก คนที่ชอบใจ

ปล่อยเสีย.....!

เพราะความอยากเป็นโน่น เป็นนี่ แล้วไม่สมหวัง เพราะไม่อยากเป็น ไม่อยากมีในสิ่งที่เราไม่ชอบใจ เช่น ไม่อยากเจ็บ ไม่อยากแก่ ไม่อยากตาย แต่มันก็ต้องเจ็บ ต้องแก่ ต้องตาย ..... ก็เป็นทุกข์เป็นร้อนไป

ปล่อยเสีย.....!

ถ้าไม่ปล่อยทุกข์ มันก็ไม่หมด

ให้ดูปัจจุบันนี้ รักษาใจของเราให้มันดีในปัจจุบันนี้ ปล่อยทุกข์ให้หมด วางทุกข์ให้หมด อย่าไปพะวักพะวงข้างหน้าและข้างหลัง

ข้างหน้า คือ สิ่งที่ คาดการณ์ว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต กลัวโน่นจะเกิด กลัวนี่จะเป็น กลัวไปสารพัด

ข้างหลัง คือ อดีตที่ผ่านมา ..... หวนระลึก หวนคิดแค้น หวนคิดอาฆาต หวนห่วง หวนอาลัย

ต้องแก้ให้ได้

เวลานี้ มาผูกเอาไว้หมด แก้ไม่ได้ ..... ไม่แก้กันเลย

ท่านอาจารย์ใหญ่มั่น ท่านเคยเทศน์ไว้

"แก้ให้ตกเดอ.....ถ้าแก้ไม่ตก คาพกเจ้าไว้ แก้บ่ได้ แขวนคอต่องแต่ง แก้บ่พ้น คากันย่างย้าน คาย่างย้ายเวียนตาย เวียนเกิด เอากำเนิดในภพทั้งหลาย ภพทั้งสาม เป็นเยือนเจ้าอยู่"

พกไว้ที่ไหนล่ะ....พกไว้ที่จิตที่ใจ อารมณ์ต่าง ๆ ถ้าพกไว้ที่นี่ มันก็ แขวนคอ **ต่องแต่งและ** *"คากันย่างย้าย"* **ไปมาก็ลำบาก ห่วงนั่น ห่วงนี่** *"ย่างย้าย"* แปลว่า **พะรุงพะรัง** *"เชือกผูกคอ ปอผูกศอก ปลอกผูกขา"* เวียนตายเวียนเกิด เอากำเนิด **ทั้งสาม....เกิดในกามภพ** รูปภพ อรูปภพ....ภพที่สาม เลยเป็นเรือนให้อยู่ตลอดไป เกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิด....วนเวียนอยู่อย่างนี้ ไปไหนไม่ได้

เพราะความห่วง เป็นเชือกผูกคอ ความรักเป็นเชือกผูกคอ ความชังเป็นเชือกผูกคอ ความหลงเป็นเชือกผูกคอ

เป็นปอผูกศอก.....
เป็นปลอกผูกขา.....
ยุ่งอีนุงตุงนังไปหมด
มันก็ไปไหนไม่ได้
เราลองแก้ดูซี.....!
ภาษิตมีว่าไว้

"ผู้แบกโลก อยู่ต่ำ
ผู้ค้ำโลก อยู่กลาง
ผู้วางโลก อยู่สูง
ผู้จูงโลก ยุ่งรุงรัง....."

จะอยู่ต่ำ จะอยู่กลาง หรือจะอยู่สูง หรือจะยอมยุ่งรุงรัง ก็ใช้ปัญญาพิจารณาดู

* * * * * *

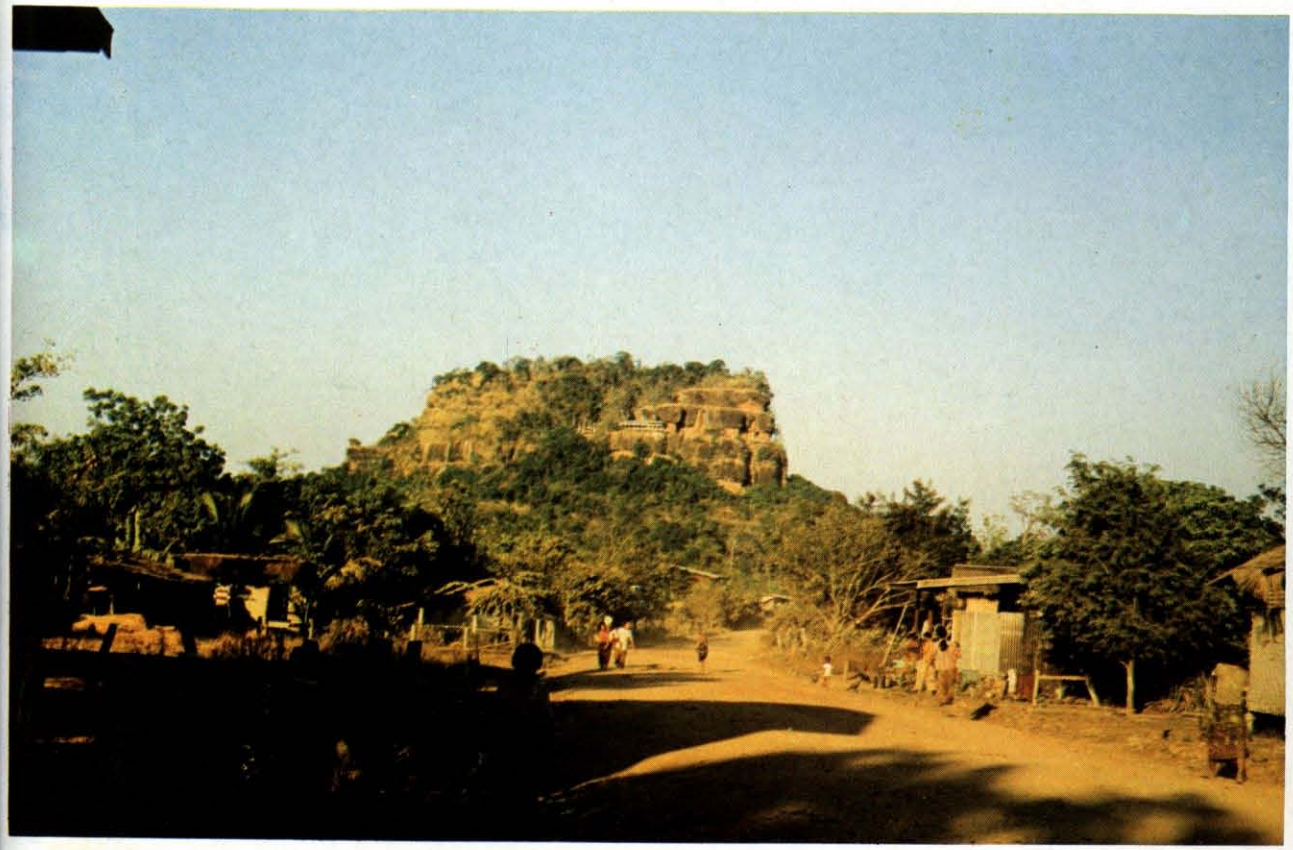

บน : วัดเจติยาคีรีวิหาร (ภูทอก)มองจากหมู่บ้าน

ล่าง : อ่างเก็บน้ำระหว่างภูทอกน้อยและภูทอกใหญ่ ที่ท่านอาจารย์ริเริ่มสร้าง และต่อมาได้ทูลเกล้าฯถวายให้อยู่ในโครงการพระราชดำริพระราชทานให้กรมชลประทานดูแล

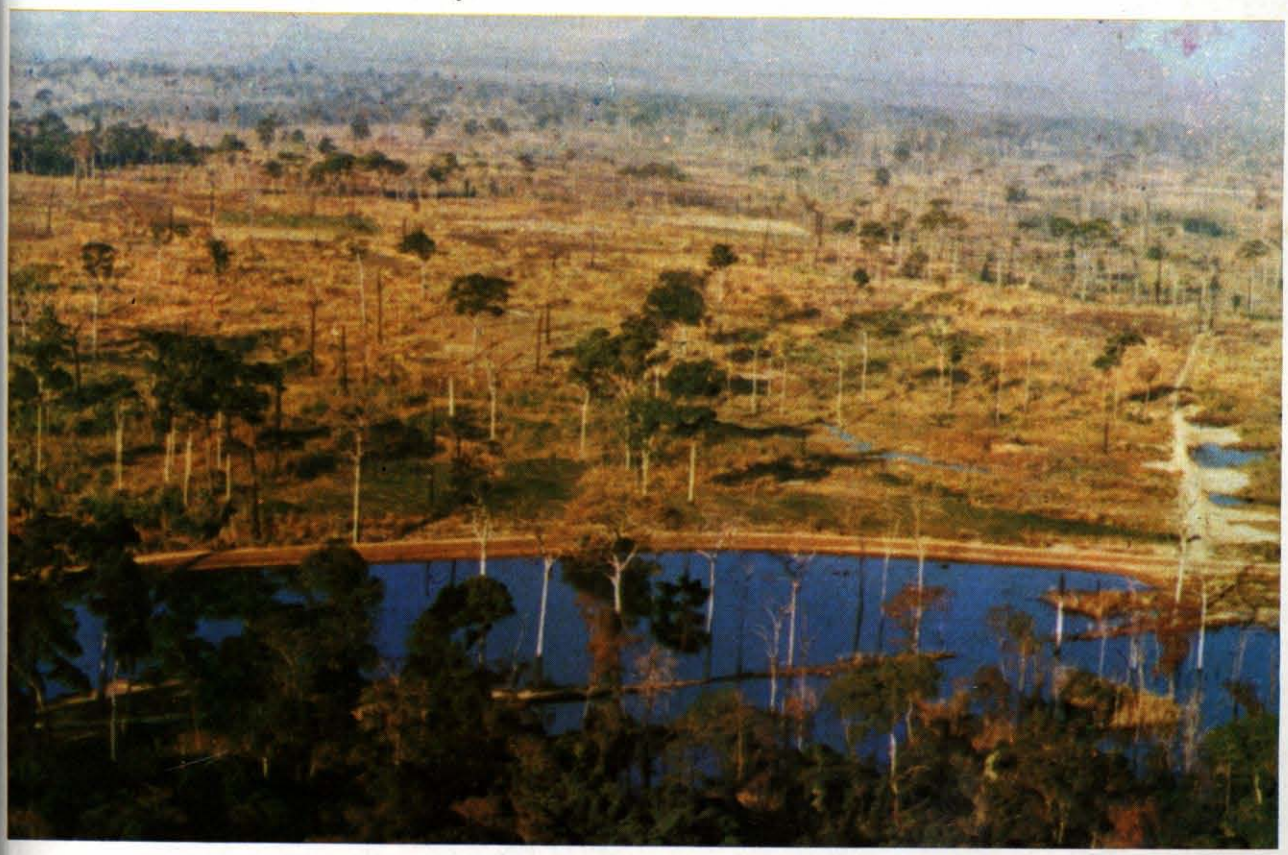

บน : ภูทอกน้อย ฉิม ภูทอกใหญ่ ภูสิงห์น้อย(ภูกิ่ว) และภูสิงห์ใหญ่ ....มองจากภูวัว

ระยะแรกไม่มีศิษย์คนใดจำชื่อได้ จำชื่อและที่ตั้งสับสนกันหมด ท่านสอนให้จำง่ายๆ ว่า ภูเขาเหล่านี้ ทอดตัวต่อกัน ยาวเหมือนขบวนรถไฟ ภูทอกน้อย คือ หัวรถจักร ภูทอกใหญ่ คือ ตู้รถการ์ด ภูสิงห์ใหญ่ คือ ขบวนรถโดยสาร ส่วนฉิมและภูสิงห์น้อย(ภูกิ่ว) คือ กุญแจต่อระหว่างรถจักรกับโบกี้รถต่างๆ จากนั้นก็ไม่มีใครจำผิดกันอีก

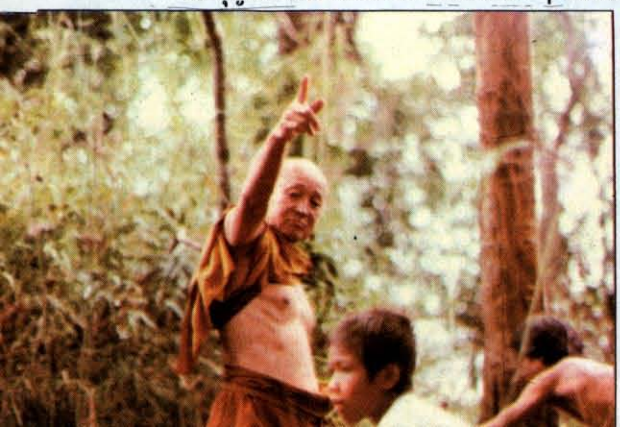

ล่าง : การบุกเบิกภูทอกใหญ่

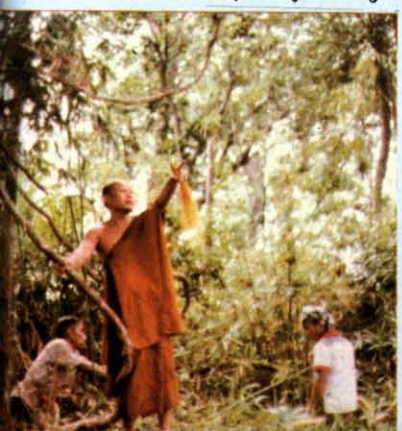

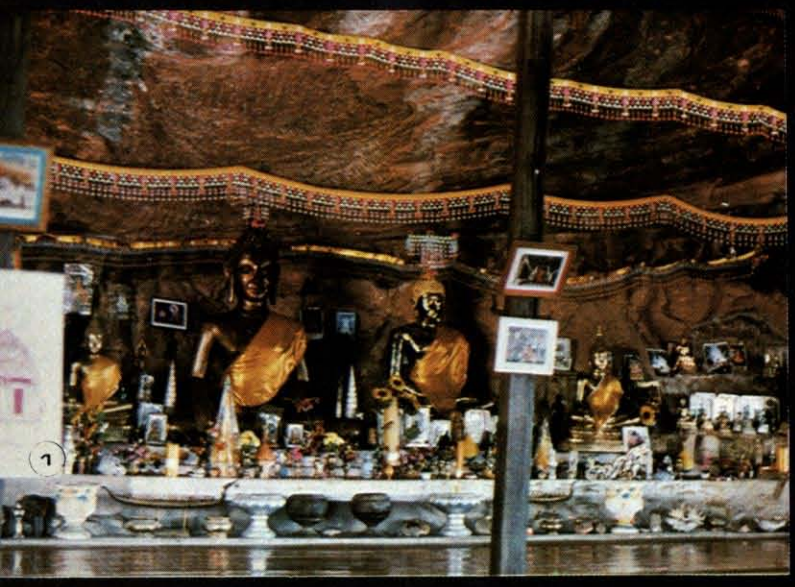

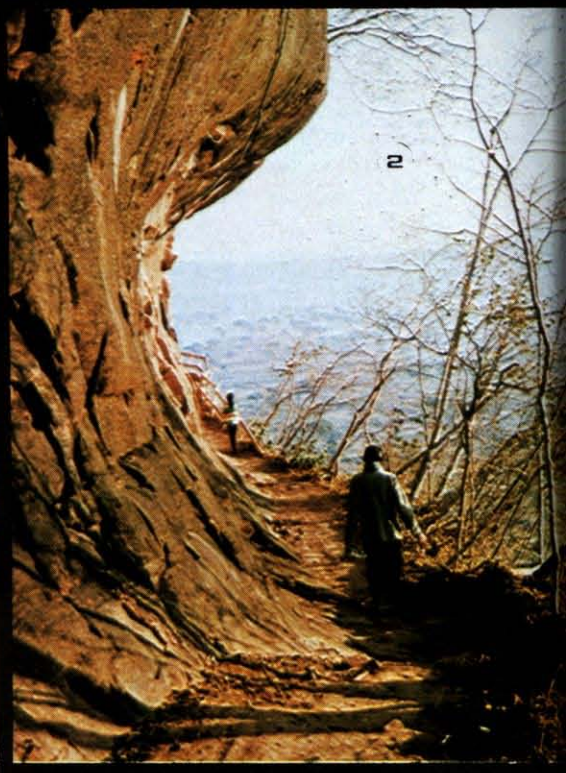

1. ถ้ำซึ่งท่านดัดแปลง จัดทำเป็นศาลาวิหาร บนเขาชั้นที่ 5 เป็นที่สวดมนต์ ทำวัตร และฟังธรรม
2. ทางเลียบเขา บนเขาชั้นที่ 5
3. กุฏิหลังหนึ่งบนยอดเขาชั้นที่ 5
4. กุฏิอีกหลังหนึ่งบนเขาชั้นที่ 5 เพิ่งสร้างหลังจากท่านมรณภาพแล้ว

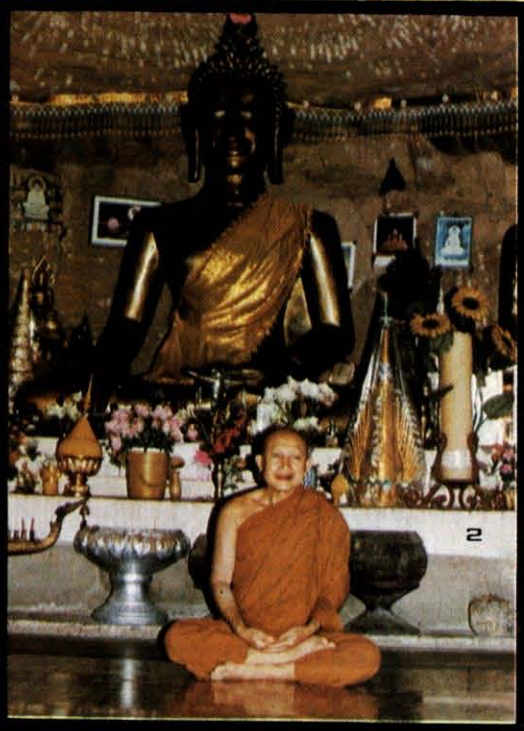

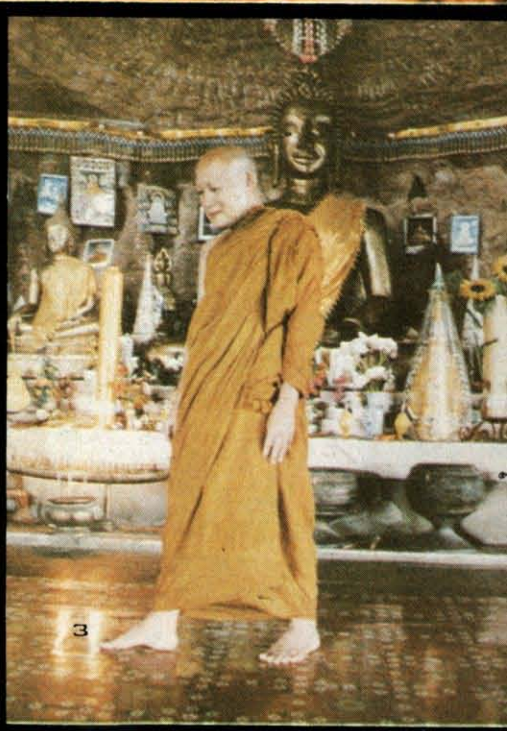

หน้าพระประธาน ในคืนวัน
เข้าพรรษา ปี 2521
3 หน้าพระประธาน ในคืน
เดียวกัน

ทิวทัศน์บนภูทอก

1. ท่านเล่าว่า สมัยแรกเมื่อมาอยู่ใหม่ๆ สภาพป่าบนเขาภูทอก เต็มไปด้
ต้นไม้หนาทึบและรกเลี้ยวมาก มีสัตว์ป่าอย่างกวาง กระจง เลียงผา ชุกชุม ท
อาศัยเถาวัลย์เหล่านี้เป็นชิ้นมานอนบนเขาชั้นที่ 5 ทุกคืน

2. บาตรน้ำมนต์ 3. ช่องหินแตก 4. ลักษณะหินทอดโค้งอย่างงดงาม 5. สะพ
ที่ชะโงกล้ำออกมากลางอากาศ

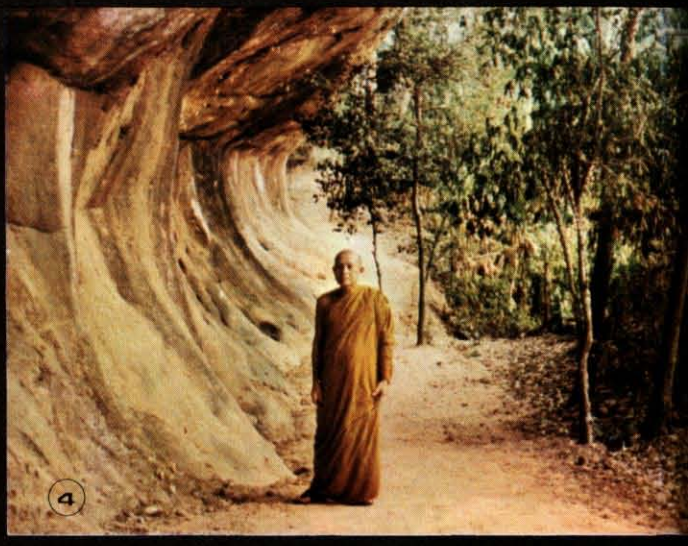

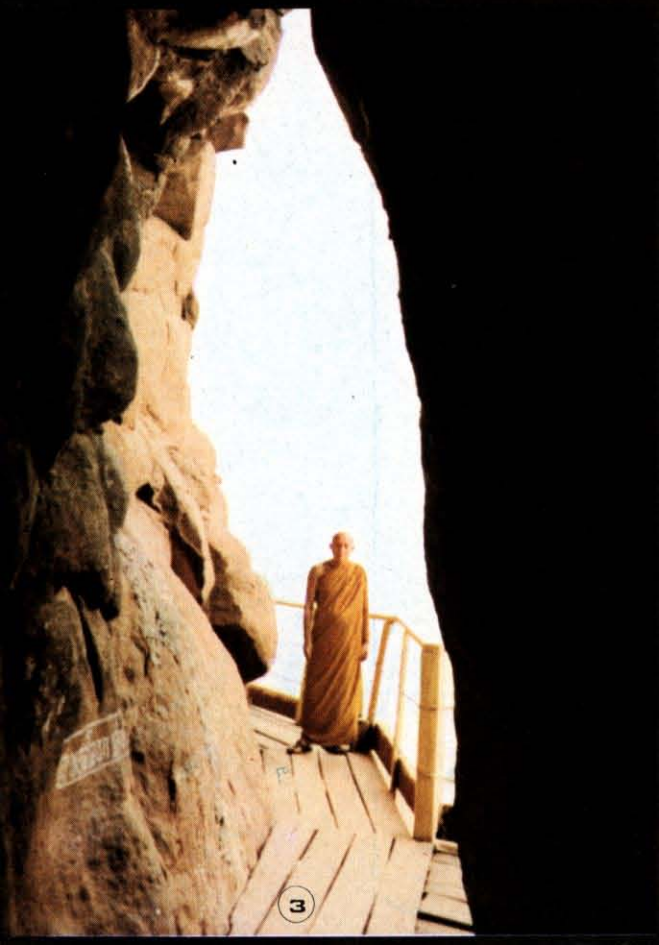

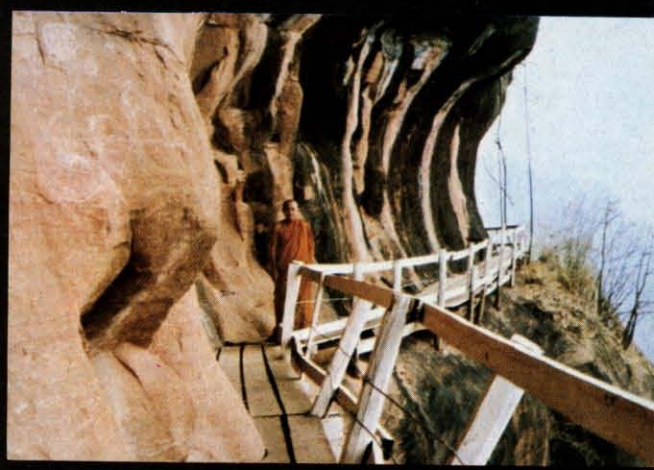

มุมต่าง ๆ บนภูทอก

หิน..... รูปร่าง ลักษณะ และสีสรร ประหลาดล้ำแตกต่างกัน

ระฆาน..... รอบเขาชั้นที่ 5 และเขาชั้นที่ 6 สร้างเกาะไปตามหน้าผา อันสูงชัน น่าหวั่นเกรงอันตรายอย่างยิ่ง แต่ก็ชวนให้ประทับใจอย่างมากยิ่งเช่นเดียวกัน

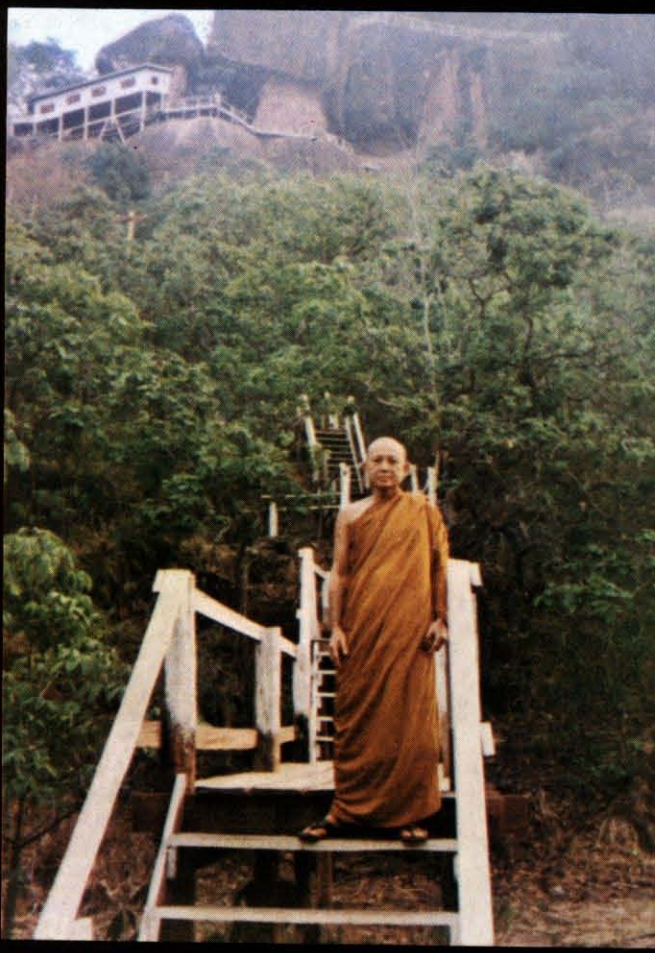

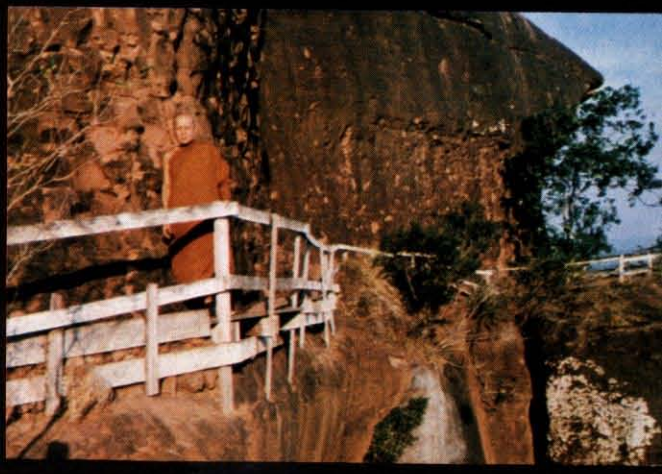

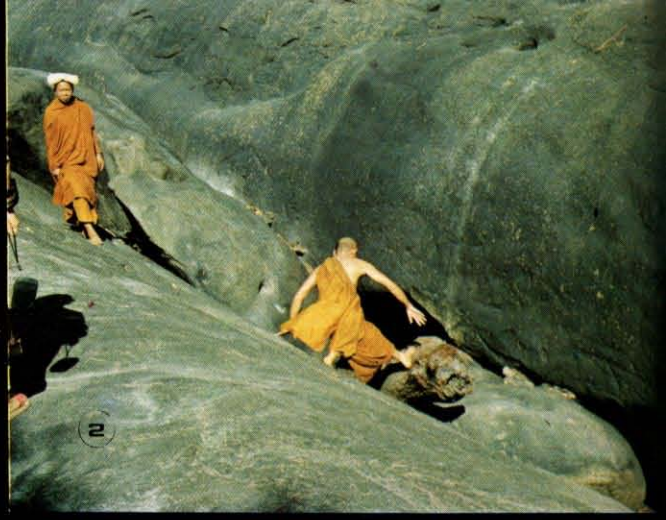

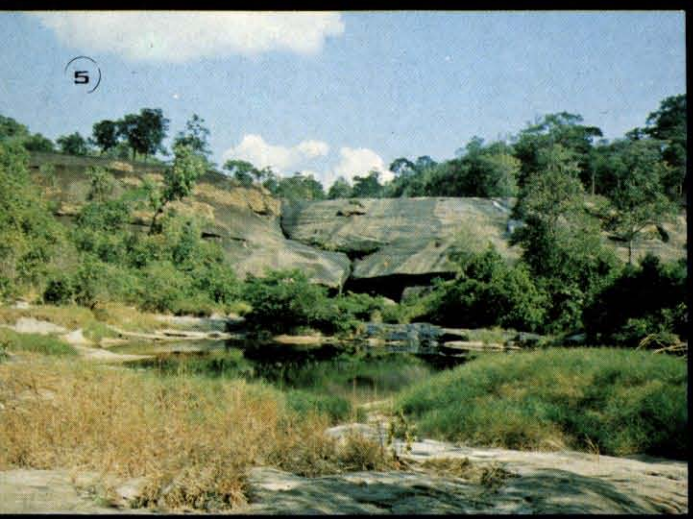

1. สะพานหิน ทางเข้าสำนักสงฆ์สะแนน เมื่อฝนตกหนัก กลายเป็นธารน้ำตก
2. ทางลงสะพานหิน ข้างใต้เป็นถ้ำ และมีลำน้ำสะแนนไหลลอดถ้ำ

3-4. 6-7. ทัวทัศน์ที่สะแนน

5. สระอโนดาต
8. บริเวณสำนักสงฆ์สะแนน

9. 10. ทางไปสระมุจลินทร์

11. สระมุจลินทร์ บนยอดเขาชั้นบน

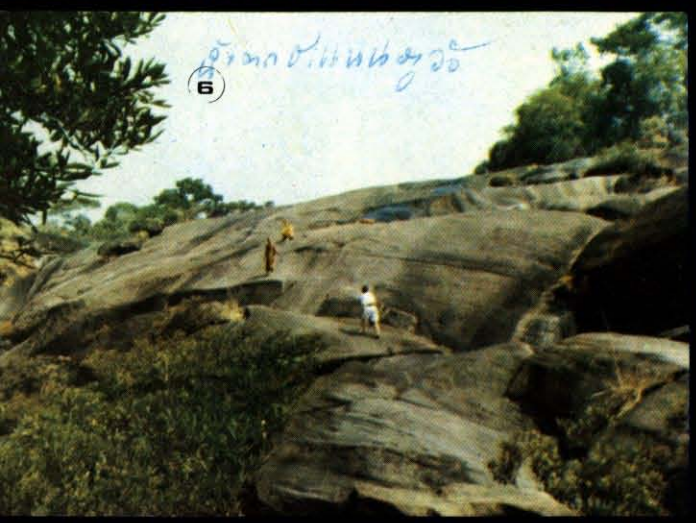

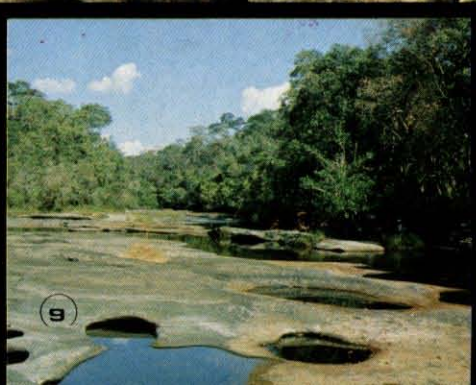

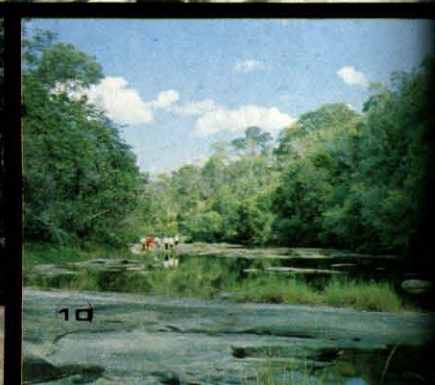

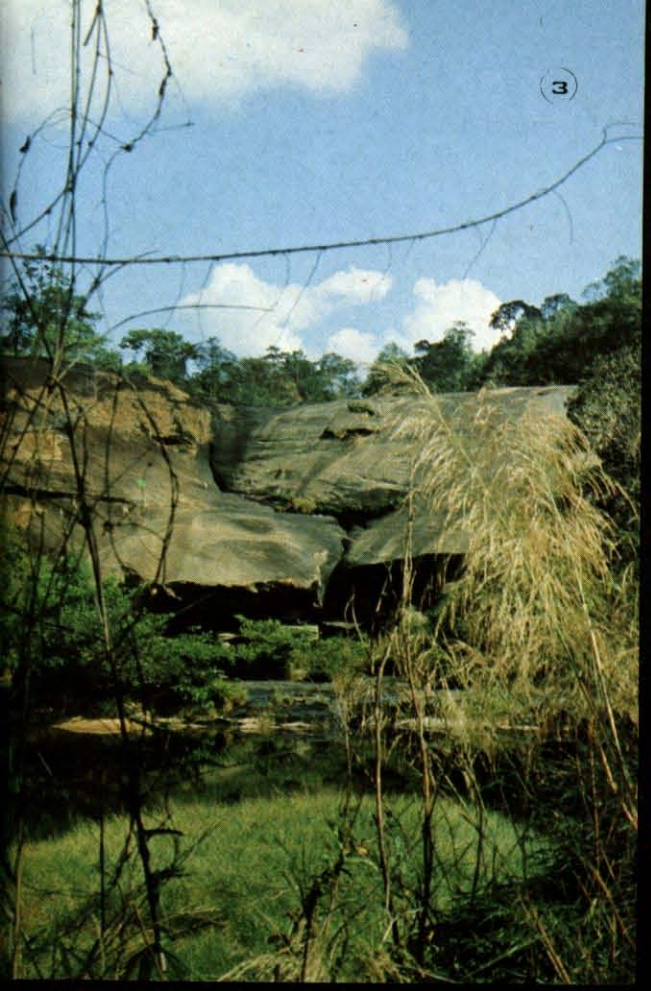

3

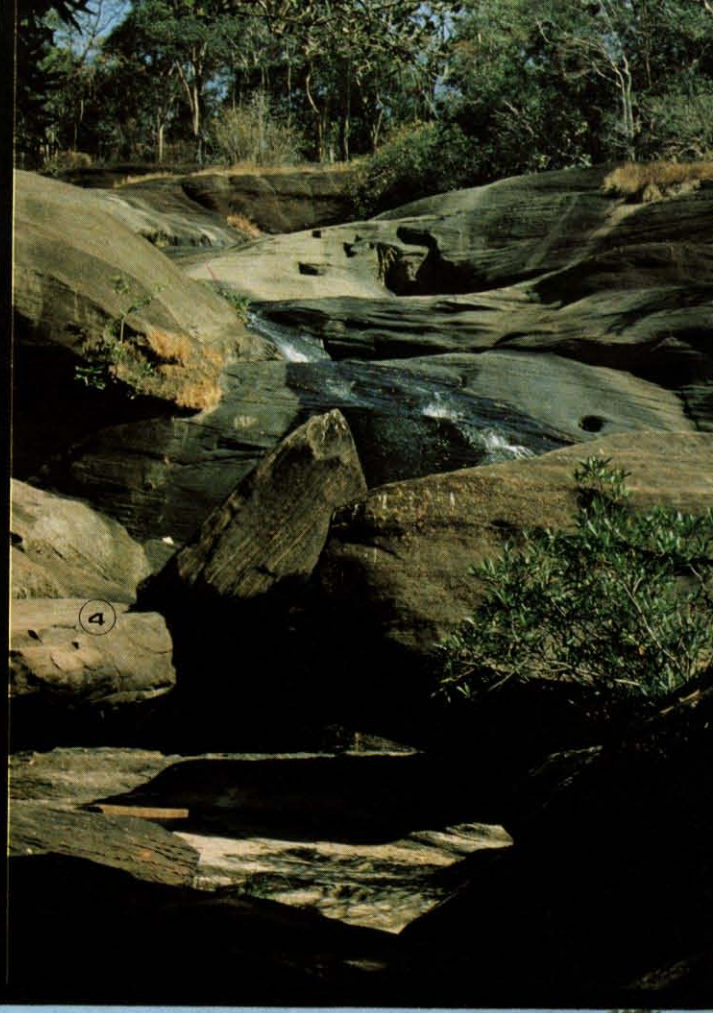

4

11

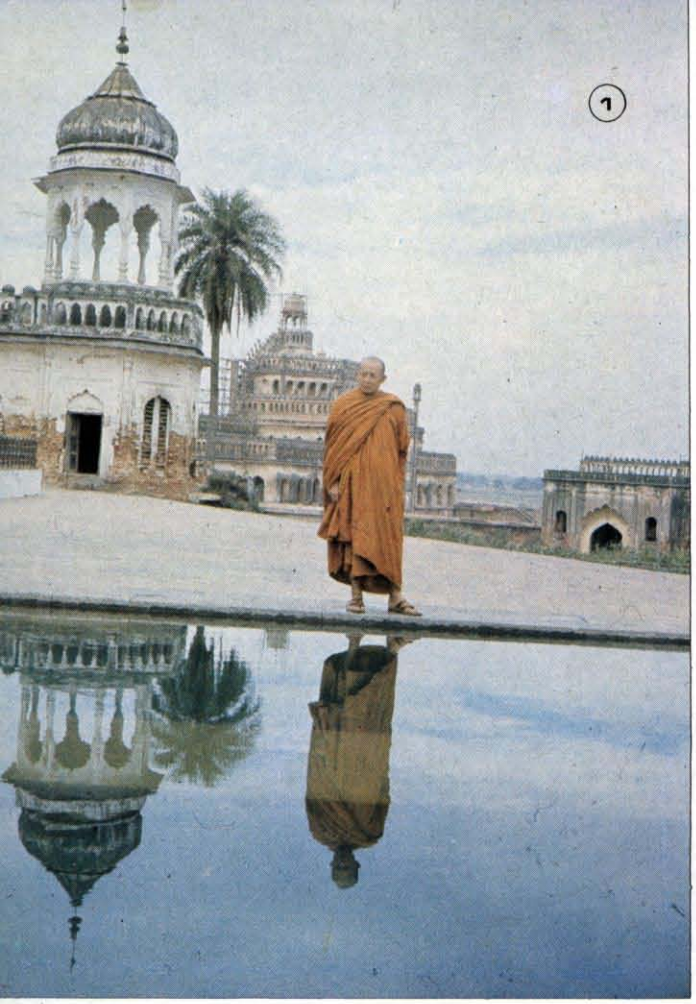

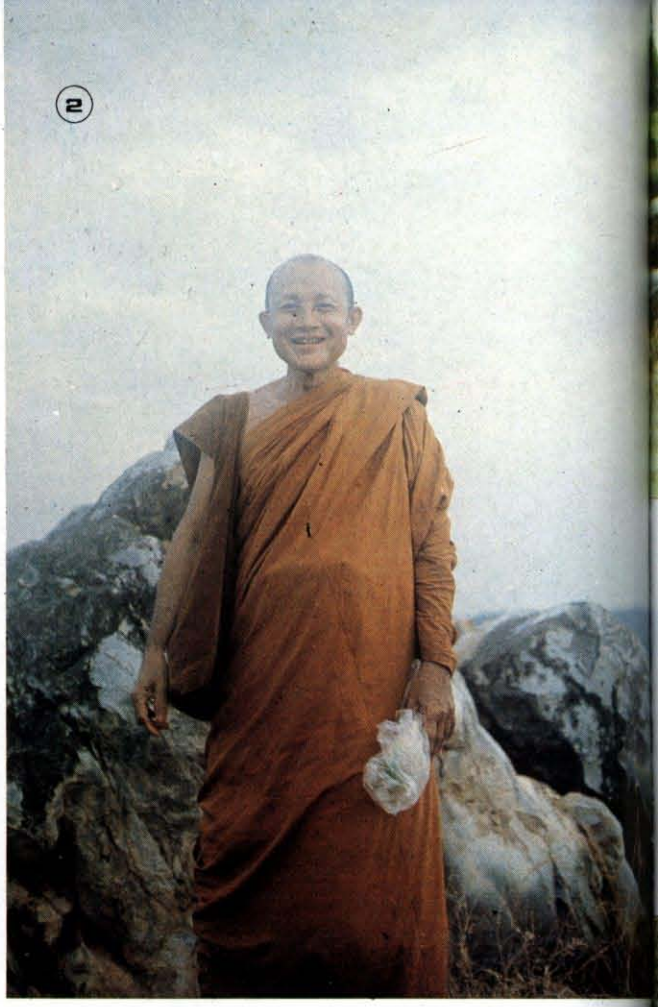

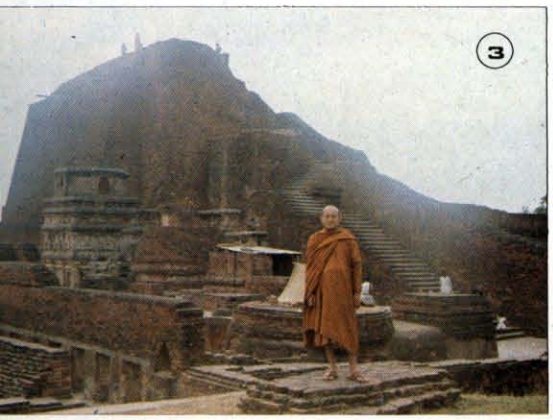

1. ที่สระน้ำหน้าวังมหาราชาองค์หนึ่ง
2. อาทิตย์อัสดง บนยอดเขาคิชฌกูฏ *ราชคฤห์*
3. หน้าสถูปที่เผาศพ พระสารีบุตร *นาลันทา*
4. สวดมนต์ที่ข้างสระน้ำ อันเชื่อกันว่า เมื่อพระพุทธเจ้าประสูติแล้ว พระพุทธมารดา ได้อุ้มพระองค์ลงสนานกาย ณ ที่นี้ *ลุมพินี*
5. ท่านและท่านพระอาจารย์วัน หน้า*ถ้ำปิปผลิวัน* ของพระมหากัสสป *ราชคฤห์*

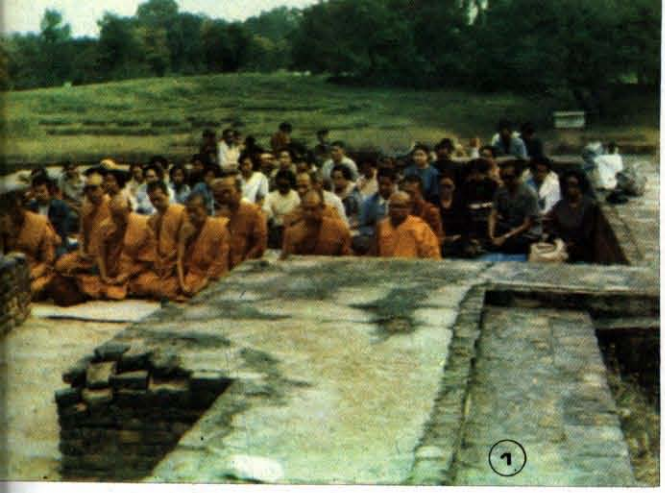

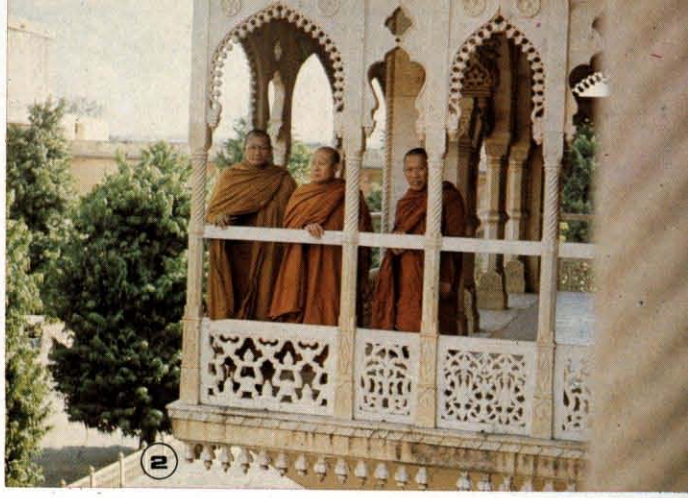

ท่านอาจารย์ได้รับนิมนต์ให้เดินทางไปอินเดีย 2 ครั้ง คือ เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2519 และ พ.ศ. 2521

1. ทำความสงบที่*มูลคันธกุฏี* ที่ประทับพระพุทธเจ้า ณ *เชตวันมหาวรวิหาร*
2. ที่พระราชวังหินอ่อนซึ่งแกะสลักอย่างงดงาม *ไชยปุระ*
3. เตรียมสวดธัมมจักกัปปวัตนสูตร ที่*ธัมเมกขสถูป* ปฐมเทศนา *สารนาถ*
4. หน้า*มกุฏพันธเจดีย์* ที่ถวายพระเพลิงพระพุทธเจ้า *กุสินารา*
5. *รัตนจงกรมเจดีย์* ที่ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงพุทธดำเนินจงกรม บนดอกบัว 19 ดอก *พุทธคยา*
6. *วัชรอาสน์* โคนต้นศรีมหาโพธิ์ *พุทธคยา* พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสร้าง ณ จุดที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้

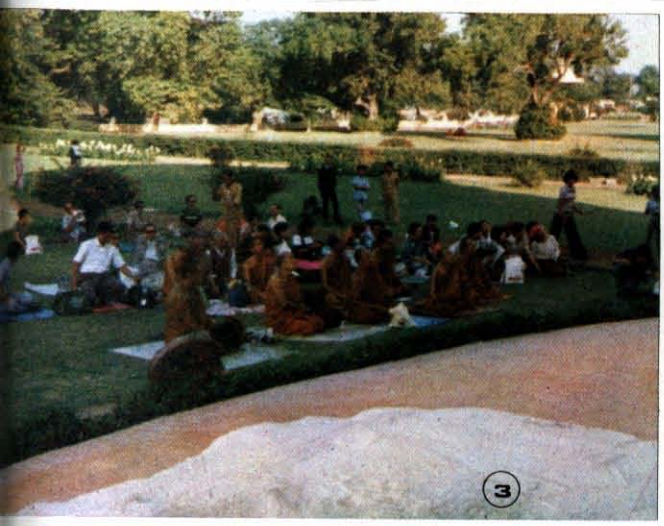

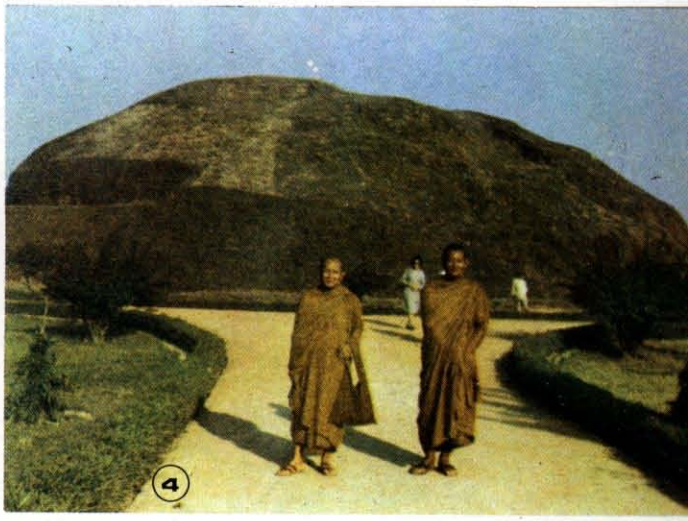

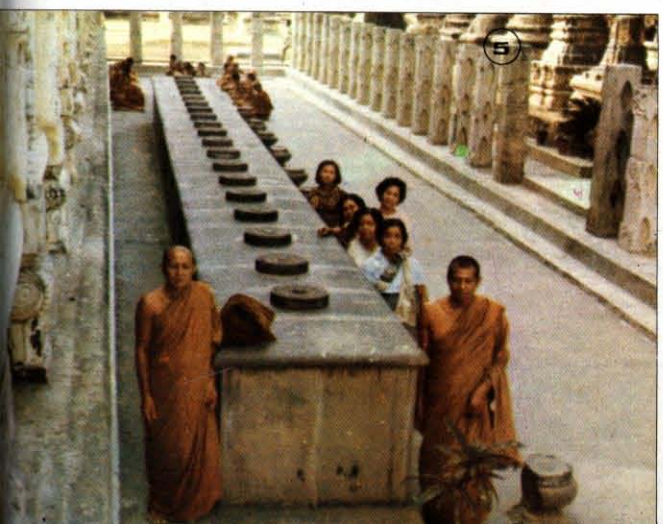

ในเดือนเมษายน 2521 ท่านได้รับนิมนต์เดินทางไปภาคใต้ ตั้งแต่พังงา ภูเก็ต กระบี่ สงขลา ยะลา ปัตตานี นราธิวาส กลันตัน สุราษฎร์ธานี

1. ที่ธารโบกขรณี กระบี่
2. พระพุทธทักษิณ มิ่งมงคล ที่นราธิวาส
3. ผู้ว่าราชการจังหวัดพังงา จัดเรือ "นงพงา" พาชมทิวทัศน์ในทะเล

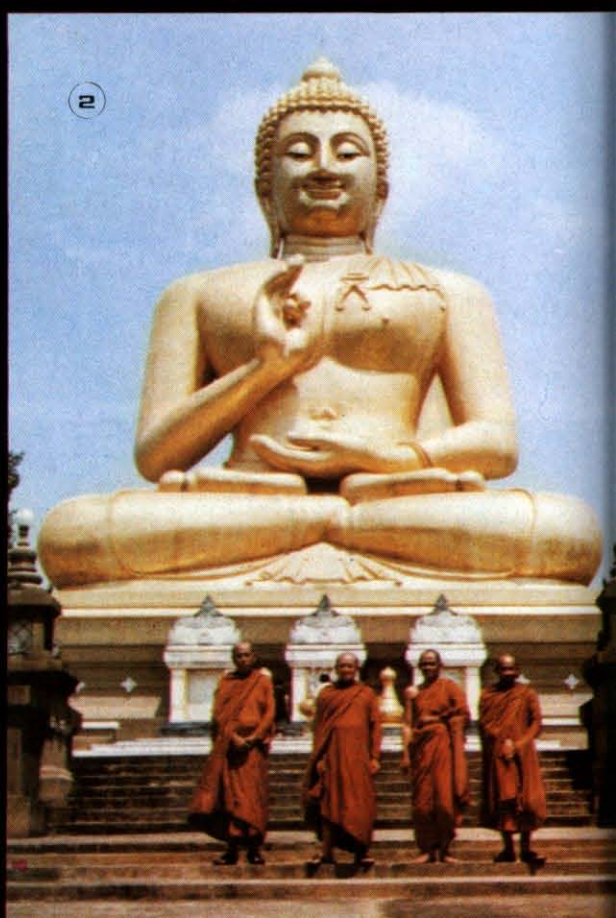

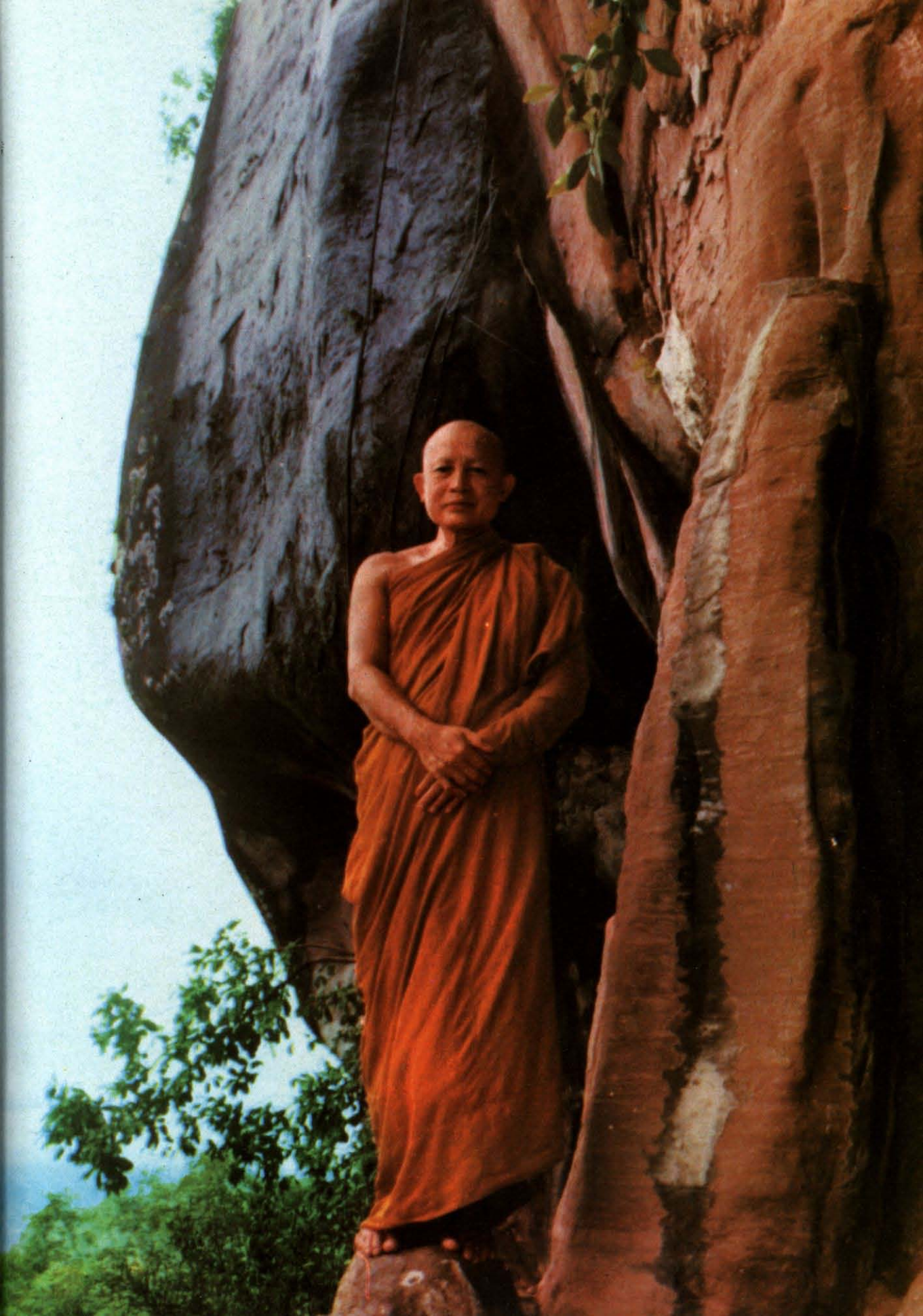

สุภาสิตา จ ยา วาจา
เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ
วาจาอันกล่าวเป็นภาษิตดีแล้ว
ข้อนี้เป็นมงคลอันสูงสุด

ภาค ๔

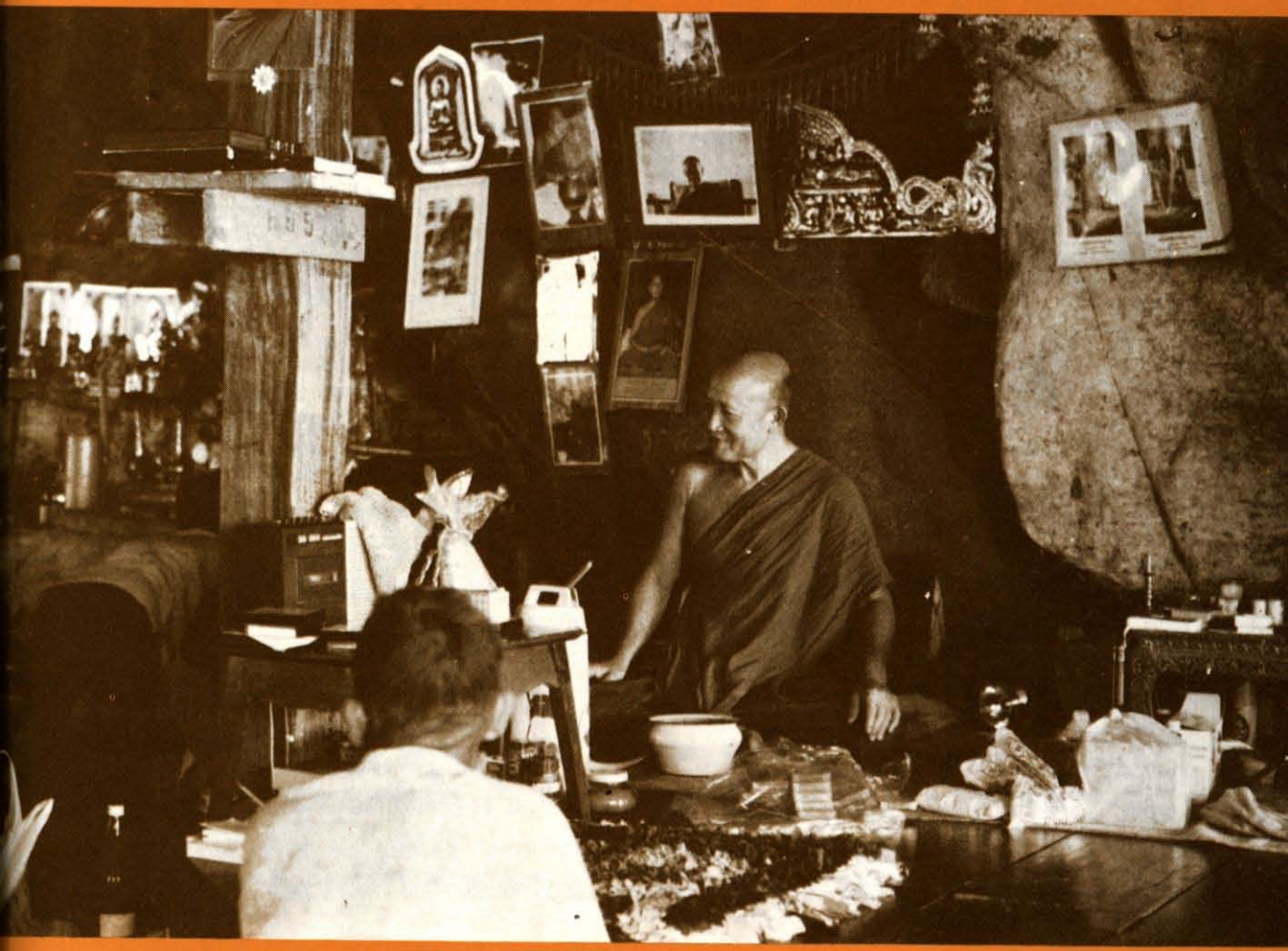

ธรรมจาริก

ธรรมภาษิต

ผู้ไปเยี่ยมวัดป่า คงจะเห็นป้าย 'คติธรรม' หรือ 'ธรรมภาษิต' ติดอยู่ตามที่ต่าง ๆ เพื่อเป็นคติสอนใจผู้ไปเยือน ที่ภูทอกก็เช่นเดียวกัน แต่อาจจะมีมากกว่าวัดป่าแห่งอื่นเป็นพิเศษสักหน่อย เพราะการเดินจากศาลาเชิงเขาขึ้นล่างกว่าจะขึ้นไปถึงบนเขาขั้นที่ 5 อันเป็นศาลาวิหารที่ตั้งพระประธาน และเป็นขั้นที่จะได้กราบนมัสการท่านพระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ นั้นก็กินเวลาไม่น้อย เป็นบันไดก็หลายร้อยขั้น แม้บันไดแต่ละช่วงส่วนใหญ่จะสั้นประมาณไม่เกินสิบขั้น โดยมีสะพานไม้เป็นทางเดินยาวให้ได้พักไปตลอดทาง แต่ถ้าจะเดินรวดเดียวโดยไม่หยุดพักเลย นอกจากพระเณรที่ท่านเดินขึ้นลงเป็นประจำวันละหลาย ๆ เที่ยวแล้วก็ไม่มีใครทำได้ จำต้องหยุดพักกันเป็นระยะ ๆ เสมอ ดังนั้น 'ธรรมภาษิต' หรือ 'คติธรรม' ตามแนวทางเดินจึงเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

ท่านอาจารย์ทราบดีว่า ภูทอกนั้นอยู่สูง เปรียบเหมือนวิมานในโลก ผู้ที่จะขึ้นไปบนเขาต้องมีศรัทธาและวิริยะอย่างยิ่ง แต่ประโยชน์ก็แสนคุ้ม ท่านจึงแนะเสมอ เวลาขึ้นให้ขึ้นช้า ๆ ภาวนาพุทโธ-พุทโธไป ชมธรรมชาติไป ชมเขาไป ชมดอกไม้ไป ชมสะพานไป....เหนื่อยก็หยุดพัก...(ดูความในภาคอัตตโนประวัติ ตอนวัดเจติยาคิรีวิหารและสถานที่ควรวิเวกโดยรอบ) เมื่อหยุดพัก ท่านก็มี 'อะไร' ให้ได้อ่าน ให้ได้คิด เป็นคติเตือนใจ ซึ่งท่านหมายถึงป้าย 'ธรรมภาษิต' หรือ 'คติธรรม' เหล่านี้นั่นเอง

แต่พวกสานุศิษย์ ชอบใจ 'ธรรมภาษิต' ของท่านมากขึ้นไปอีก เพราะอย่างน้อย....ก็เป็นข้ออ้างสำหรับพวกเราได้ว่า ที่หยุดระหว่างทางนั้น มิได้หยุดเพื่อพักเพราะเหนื่อย แต่หยุดเพราะสนใจข้อธรรมะของท่านในป้าย ธรรมภาษิต เหล่านั้นต่างหาก !!

ท่านเคยเล่าเบื้องหลังการเขียนธรรมภาษิตไว้เสมอ ส่วนใหญ่มักจะเป็นเวลาที่ท่านกลับมาจากบิณฑบาตร เกิดความคิดอะไรขึ้นก็จดไว้

เรื่องหนึ่งท่านเล่าว่า ระยะแรก ญาติโยมมาวัดมากินข้าววัดกันมาก วัดก็ไม่ได้รังเกียจอะไร เพราะเมื่อพระฉันจังหันแล้ว อาหารนั้นก็ยกให้แก่ญาติโยมอยู่แล้ว แต่เมื่อจะมากิน ต่างหยิบถ้วยหยิบชามกันมาใบมากมายกินเสร็จก็ละไปกันหมด ทิ้งให้พวกแม่ชีซึ่งมีเป็นจำนวนน้อย ต้องตามเก็บ ตามล้าง ทำความสะอาดกันเหนื่อยทุกวัน เมื่อท่านอาจารย์มองเห็นภาระอันหนักนี้ ต่อไปก็เกิดป้ายขึ้นที่หน้าโรงครัวว่า

"กินแล้วหลบ คือกบคือแมว กินแล้วแจว คือเปรตคือผี กินแล้วหนีคือหมูคือหมา กินแล้วรักษา คือเทวดาคือคน....."

แต่นั้นมาก็มีคนคอยช่วยเก็บช่วยล้างกันตลอดมา มีหลายวัดชอบใจ ขอลอกกันไปทำป้ายติดตามโรงครัวกันเป็นแถว

ระยะหนึ่ง มักจะมีผู้มาขอโน่น ขอนี่จากวัดอยู่เสมอ รวมทั้งการมาขอเงินด้วย ท่านได้ให้ไปตามคำขอ แต่ก็ไม่มีที่สิ้นสุด เพราะผู้มาขอมักจะไม่ได้พยายามช่วยตัวเองให้เต็มสติปัญญาความสามารถของตนก่อน ท่านพยายามให้สติให้คิดช่วยตัวเอง-ตนเป็นที่พึ่งแก่ตน.... แต่ก็ไม่เป็นใจกัน ต่อมาไม่นานป้าย **"ผู้ขอคือผู้ทุกข์ ดังพราหมณ์ชูชกตายทุกข์เพราะขอ....."** ก็ปรากฏขึ้น

ท่านเล่าว่า ภายหลังผู้มาขอ ก็ขาไป จะมีก็เฉพาะผู้เดือดร้อนจริง ๆ ได้ใช้ปัญญาความพยายามช่วยตัวเองจนเต็มที่แล้ว บุคคลเช่นนี้ท่านก็พอจะช่วยอนุเคราะห์ แบ่งเบาความทุกข์ร้อนไปได้

ผู้รวบรวมเองก็เคยประสบกับตัวเอง สมัยนั้นกำลังคิดเพื่องห่วงกังวลไปเสียหมดทุกอย่าง ห่วงชาติ ห่วงบ้านเมือง คงจำกันได้ว่า ผู้แต่ง 'ลำน้ำแห่งเจ้าพระยา' ระยะนั้นรักชาติรุนแรงขนาดไหน เห็นอะไรไม่ชอบมาพากลจะต้องเขียนตำหนิทันที ใครไม่ได้รับความยุติธรรมต้องช่วย ใครทำไม่ถูก โดยเฉพาะรู้ว่าโกง ต้องฟัน ต้องขัดขวาง... ไม่ได้ห่วงเฉพาะเมืองไทย ห่วงต่อไปกระทั่งโลกด้วย บางทีเขาปฏิวัติรัฐประหารกัน ฆ่าฟันกัน ที่มุมไหนของโลกก็ไม่ทราบก็เก็บเอามาเป็น 'ทุกข์' ห่วงใยเขาไปเสียหมด

พูดง่าย ๆ เป็นคนแบกโลกเอาไว้ทั้งใบเลย...!

วันหนึ่งได้เผลอปรารภความ 'หนักใจ' นี้ขึ้น ท่านอาจารย์ฟังก็ยิ้ม ๆ ท่านว่า ทำไมไม่รู้จัก 'วาง' เสียบ้าง แบกโลกไว้มันหนักนะ

เป็นธรรมดาของพวกลูกศิษย์จากกรุงเทพฯ ที่มักจะมีโวหาร **'อวดเก่ง'** *กับท่านอยู่เสมอ คราวนี้ก็เช่นกัน สารพัดที่ผู้เขียนจะหยิบยกเหตุผลต่าง ๆ ขึ้นมาอ้างว่าจำเป็นเพียงไร ที่เราจะต้องช่วยกัน 'แบก' โลกไว้เป็น 'หน้าที่' ของคนไทย ที่จะต้องช่วยกันทุกคน.... ไม่เช่นนั้น เมืองไทยเราจะไปรอดหรือ ฯลฯ*

ท่านฟังแล้ว ก็มิได้ค้านประการใด ปล่อยให้เราแสดงโวหารของชาวกรุงไปอย่างเต็มที่ ตกบ่ายท่านก็เรียกผู้เขียนให้มาจด 'อะไร' หน่อย ท่านบอกว่า จะให้ไปเขียนป้ายมาติดเป็นคติธรรม

"ผู้แบกโลกอยู่ต่ำ
ผู้หามโลกอยู่กลาง
ผู้วางโลกอยู่สูง"

พอจดเสร็จ ท่านก็ถามว่า **"เป็นยังไง ใช้ได้ไหม ? ควรแก้อะไรไหม ?**

ผู้เขียนมองข้อความที่จดไว้ นิ่งอยู่อึดใจหนึ่ง ก็เสนอความเห็นว่า คำว่า **'แบก'** *และ* **'หาม'** *นั้นความหมายเกือบจะไม่ต่างกัน คือต้องยกน้ำหนักขึ้นไว้บนบ่าเราทั้งนั้น ไม่แสดงความแตกต่างที่จะต้องอยู่* **"ต่ำ"** *หรือ* **"กลาง"** *เลย และสัมผัสระหว่าง* **"ต่ำ"** *และ* **"หาม"** *ก็ยังไม่ตรงแท้ เป็นสระเสียงสั้นคำหนึ่ง และเสียงยาวอีกคำหนึ่ง ถ้าจะเปลี่ยนคำว่า "หาม" มาใช้คำว่า* **"ต้ำ"** *แทน ไม่ทราบว่าท่านอาจารย์จะเห็นด้วยหรือไม่ เพราะนอกจากสัมผัสใกล้เคียงกว่า เพราะทั้ง "ต้ำ" และ "ต่ำ" ต่างเป็นเสียงสั้นด้วยกัน ความหมายของ* **"ต้ำโลก"** *ก็ต่างจาก* **"แบกโลก"** *อย่างชัดแจ้งด้วย และแสดงถึงความลดหลั่นกันลงมา จาก* **"แบก"** *ที่หนักเป็นภาระที่สุด มาเป็น* **"ต้ำ"** *เพียงพยุงไว้ รับน้ำหนักครึ่งตัว และ* **"วาง"** *ที่ปล่อยเลย แบก...หนักแย่หน่อย ต้ำ...เบาลงมา แต่ก็ยังแย่อยู่ ส่วนวางนั้น...ดีที่สุด*

ท่านอาจารย์ปล่อยให้ผู้เขียนอธิบาย **'ฟุ้ง'** *อยู่ครู่หนึ่ง ท่านก็พยักหน้าด้วยสีหน้ายิ้ม ๆ* **'ดี...ก็เข้าใจดีแล้วนี่'**

ผู้เขียนละดุ้งในใจ ความรู้สึกสว่างวาบขึ้นมาทันที เป็นอุบายของท่าน....! แทนที่ท่านจะสอนเราตรง ๆ พวกมีทิฏฐิมานะสูงอย่างนี้ ต้องให้คิดเอง แก้เอง ได้ผลลัพธ์เอง

เมื่อพวกเราไปภูหอกคราวหน้า ก็ได้เห็นป้าย **"ผู้แบกโลกอยู่ต่ำ ผู้ต้ำโลกอยู่กลาง ผู้วางโลกอยู่สูง"** *ติดอยู่บนต้นไม้*

ภายหลังได้มีการเติมคำว่า **'ผู้จูงโลก ยุ่งรุงรัง'** *ไปตอนท้ายอีก ได้ความว่า มีศิษย์อีกคนหนึ่ง คิดอยากจะเป็นผู้ 'นำ'....หรือผู้ 'จูง' ในสังคมที่เธออยู่ ก็ประสบปัญหาต่าง ๆ นานา เป็นเรื่องยุ่งรุงรังจริง ๆ ท่านก็เลยเติมต่อไปตอนท้ายให้ล้อใจ*

ส.ม.รวบรวม

ธรรมภาษิต

๑ รู้ดีรู้ชั่ว คือตัวปัญญา
รู้ยึดรู้ติด ผิดทางพ้นทุกข์
รู้ละรู้วาง ถูกทางปัญญา
รู้ไม่ยึดไม่ติด จิตหลุดพ้น คือ "พุทโธ" ฯลฯ

๑ รู้อื่นหมื่นแสน ยังไม่แม้นเท่ารู้ตน
ดีอื่นหมื่นล้าน ยังไม่พ้นขาดเหมือนดีตน
ชนะอื่นหมื่นโกฏิ ยังไม่พ้นโทษเหมือนชนะตน
รู้ตน ดีตน ชนะตน นั้นยอดคนผู้ชนะดี ฯลฯ

◎ โรคคือกิเลสตัณหา
ยาคือศีลธรรม
ผู้นำคือสติ
หมอดีคือ ปัญญารู้ชอบ ฯ

◎ อาวุธปราบมาร คือ กรรมฐานห้า
อาวุธปราบบ้า คือ สัมมาทิฏฐิ
อาวุธปราบอวิชชา คือ สติปัฏฐาน
ทางสู่นิพพาน คือ "อริยมรรค" ฯ

◎ เรียนไม่งามพยายามเรียน
เรียนไม่รู้อุตส่าห์เรียน
เกียจคร้านเป็นมลทินของศีรษะทั้ง
ความชั่วทั้งเป็นมลทินของจิตใจ
ล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร ฯ

๏ หมั่นเตือนตนให้พ้นชั่ว
หมั่นเตือนตัวให้พ้นพาล
หมั่นฝึกสันดานให้พ้นสิด
หมั่นฝึกฝนจิตให้พ้นทุกข์ ฯ

๏ ทำดีได้ดี
มั่งมีเพราะขยัน
ผู้หมั่นย่อมมั่งมี
ทำดีพ้นทุกข์เอย ฯ

๏ ความอดทน เป็นสมบัติของนักสู้
ความรู้ เป็นสมบัติของนักปราชญ์
ความสามารถ เป็นสมบัติของผู้กอปรกิจ
ระเบียบทุกชนิด เป็นสมบัติของคนดี ฯ

◎ สติเป็นตา ปัญญาเป็นแสงสว่าง
สติจาง แสงสว่างไม่พอ
เหมือนตาเสีย ฟางฟาง
ย่อมเห็นวิปริต สิตพิการ ฯ

◎ อยากพ้นทุกข์ ให้วางสุขในโลก
อยากพ้นโศก ให้วางสุขในรัก
อยากดีเด่น ย่อมเป็นทุกข์ร่ำไป
ให้สละวาง จึงถูกทางพ้นทุกข์ ฯ

◎ สติกล้า ปัญญาสว่าง
รู้ทางถูกผิด จิตสงบ
พบสันติสุขรู้ทุกข์ เพราะสติปัญญา ฯ

◎ เมาเพศ หมดราคา
เมาสุรา หมดสำคัญ
เมาพนัน หมดตัว
เมาเพื่อนชั่ว หมดดี ๑/๐

◎ ผู้แบกหนัก ผู้ผลักเบา ผู้เอาเป็นทุกข์
ผู้ละ.... วาง.... ปล่อย.... สลัดตัดห่วง....
ล่วงทุกข์เพราะละวาง นี่คือทางพ้นทุกข์ ๑/๐

◎ แม่น้ำเตี้ยงคด ควรจร
ไม้คดทำศร ซ่อมได้
เหล็กคดทำเคียว ไว้ใช้
คนคดชั่วร้าย สิ้นดี ๑/๐

◎ อยู่ทำดีแต่อย่าเด่นจะเป็นภัย
ไม่มีใครอยากเห็นเราเด่นเกิน
มีปัญญาแม้เด่นไม่เป็นภัย
เขาอยากเห็นเด่นทำดีมีปัญญา ฯลฯ

◎ ผู้จะรักษาให้มีสติจะรักษา
สติดีไม่มีภัยใจสงบ
พบสันติสุขเพราะปัญญา ฯลฯ

◎ กินแล้วหลบ คือ กบ คือ แมว กินแล้วแจว คือ เบรต คือ พี
กินแล้วหนี คือ หมู คือ หมา กินแล้วรักษา คือ เทวดา คือ คน
กินแล้วกังวล คือ คนบ้าตัณหา กินแล้วพิจารณา ปลงปัญญา
คือ ทางพ้นทุกข์ ฯลฯ

◎ เจ้าเกิดมามีอะไรมากับเจ้า
เจ้ามาตัวเปล่าแล้วจะเอาอะไร
ควรเร่งสร้างกรรมดีหนีกิเลส
หมั่นเจริญ ศีล...สมาธิ...ปัญญา

ไปมัวเสาะแสวงหาทำบาปใหญ่
เจ้าก็ไปตัวเปล่าเหมือนเจ้ามา
พึ่งพระเจ้าอยู่หัวธรรมพร่ำศึกษา
จึงจะพาพ้นทุกข์ สุขนิรันดร์ ๑๐

◎ ใจร้าย เป็นคน
ใจกังวล เป็นบ้า
ใจกล้า เป็นนักรบ
ใจสงบ เป็นนักปราชญ์
ใจฉลาด เป็นบัณฑิต
ใจไม่ยึดไม่ติด เป็นนิพพาน ๑๐

◎ ฟังธรรมนำสุข
ชำระใจให้ขาวสะอาดดี
ได้ปัญญาบริสุทธิ์
ใจพ้นทุกข์สุขเกษม
ล่วงทุกข์ได้เพราะธรรม

บรรเทาทุกข์ล้างสมองให้ผ่องใส
บ่มอินทรีย์ให้แก่กล้า
ตัดสงสัย
เต็มดวง
นำตรอง ๑๐

◎ ทำดีมีคนเขายอง ยอนา
ทำชั่วเขานินทา แสร้งซ้อง
ทรัพย์มีในดิน ศีลมีในใจ
ล่วงทุกข์ได้ เพราะทำดี ฯ๑๐ฯ

◎ ผู้แบกโลก อยู่ต่ำ
ผู้ค้ำโลก อยู่กลาง
ผู้วางโลก อยู่สูง
ผู้จูงโลก ยุ่งรุงรัง ฯ๑๐ฯ

◎ อดทนสงบ คือนักรบชั้นเยี่ยม
เสงี่ยมอดทน คือต้นความงาม
สิกขาสาม คือศีล... สมาธิ... ปัญญา...
งามสง่าเพราะ สงบอดทน ฯ๑๐ฯ

◎ รู้ชั่วไม่ทำดี เป็นผีทั้งตัว
รู้ชั่วรู้ดีไม่ทำดี เป็นผีครึ่งตัว
รู้ดีรู้ชั่วทำตัวดี เป็นคนเต็มคน
รู้ไม่ยึดไม่ติดหลุดพ้น เป็นคนยอดคน ๛

◎ ตัณหาสุดลึกล้น พรรณนา
ศีล สมาธิ ปัญญา หยั่งได้
ทิฏฐิสูงอาจวิจารณ์ กำหนด
จิตมนุษย์เลศล้ำไซร้ สุดที่นิพพาน ๛

◎ เมาในสุข สนุกใหญ่ ว่าไร้โรค
เมาเสียงโขค เมาพนัน เมาตัณหา
เมาสรรเสริญ เมาในยศ เมาตาบา
เมากายา เมาทลอด จนวอดวาย
เร่งทิ้ง 'เมา' เมาสิ้น ซากวิเศษ
ถือเพศ พรหมจรรย์ จิตมั่นหมาย
หมดทุกข์ ตัดห่วง บ่วงจดีดดาย
ตายเป็นตาย ต้องให้ถึง นิพพานเอย ๛

◎ บุคคลผู้ทำดี บำเพ็ญทาน
รักษาศีล เจริญภาวนา
ย่อมได้ดี สุคติ สวรรค์ เป็นอันหวังได้
บุคคลผู้ทำชั่ว มัวเมาในกิเลส ตัณหา อบายมุข
ย่อมได้ชั่ว มีทุคติ นรก เป็นที่ไป ๑๐

◎ องค์สมเด็จพระพุทโธ เป็นแพทย์โต้เวรโลกา
ธัมโมเป็นหัวยา คือ มรรคผล
สังโฆ คือ หมู่ชนผู้รักษา
รบโรคเกิดแก่เจ็บตายหายสิ้นเพราะกินยา ๑๐

คติธรรมพระเวสสันดรชาดก

◎ ผู้ขอคือผู้ทุกข์ ยิ่งขอยิ่งทุกข์
ดังพราหมณ์ชูชก ตายทุกข์เพราะขอ
ผู้ให้คือผู้มี ยิ่งให้ยิ่งมียิ่งดี
ดังฤาษีพระเวส เหตุพ้นทุกข์เพราะให้ ๑๐

คติธรรมพระเตมีย์ใบ้

◎ ปอดทวดโวหาร พาลโงเวทนลาภ
ปราชญ์เวทโง่ จลาตีใน
ดังพระเตมีย์ ฤาษีใบ้
พ้นภัยเพราะเวทใบ้ ไม่โลเล

คติธรรมในนิทานหมาขี้เรื้อน

◎ โรคเรื้อนคือกิเลสตัณหา
ใจเราท่านคือหมา
หา ... ชม ... ดม ... จูบ
ลูบ ... คลำ ... แต่ของเน่า
นอนเฝ้ากินแต่ของเหม็น
เป็นอาหารท่านเอย .....

คติการรมฐาน

◎ เห็นรูปงามคนทรามปัญญา
รูปนี้มีชั่ ไม่ดีเบื่องหลัง
อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เบื่องหน้า
ปลงปัญญาดูจะรู้เห็นตามเป็นจริง

ในการจองถนน ทำสะพาน ฝาย หรืออ่างเก็บน้ำ ไม่แต่เพียงท่านอาจารย์จะเป็นผู้ริเริ่มให้ความคิด ให้ทุนรอนเท่านั้น หากท่านจะร่วมลงมือนำราษฎรจัดสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์เหล่านั้นเป็นประจำ ....ทั้งในด้านบุกเบิกกรุยทาง และดำเนินงาน

บางครั้งท่านจะบุกป่าเป็นวัน ๆ นำทางให้ชาวบ้านบากต้นไม้ โขดหิน ให้เป็นแนวเส้นทางของถนนหรือคันฝาย บางทีท่านจะนั่งลงทำแบบจำลองสะพานไม้ไผ่ให้ใช้เป็นตัวอย่างในการสร้างสะพานจริง ๆ

ในภาพ ท่านกำลังเดินสำรวจดูทางที่รถแทรคเตอร์กำลังเกรดดินเพื่อทำฝายให้โรงเรียนบ้านนาคำแคน

ปูชา จ ปูชนียานัง การบูชาบุคคลอันควรบูชา

เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ ข้อนี้ใช่นมงคลอันสูงสุด

ภาค ๕

ธรรมบูชา

ธรรมบูชา

ความจริง ถ้าท่านผู้อ่านได้ผ่านอัตตโนประวัติ ธรรมเทศนา ธรรมสนทนา และ ธรรมภาษิต ในหนังสือมาจนถึงตอนนี้ ก็นับว่าได้รู้จักชีวประวัติและปฏิปทา ของท่านอาจารย์มาเพียงพอแล้ว แต่โดยที่ ในการได้รับมอบหมายให้เป็นผู้จัดทำหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้ทางวัดเจติยาคีรีวิหารมิได้ให้ผู้เขียนรวบรวมมาเฉพาะประวัติและธรรมเทศนาเท่านั้น แต่ได้ "ให้จัดเพิ่มภาคเหตุการณ์ช่วงระยะสุดท้ายเมื่อท่านมรณภาพแล้วและเหตุการณ์อื่น ๆ อันจะเป็นเครื่องเชิดชูเกียรติประวัติของท่านด้วย"

สำหรับเหตุการณ์ช่วงระยะสุดท้ายเมื่อท่านมรณภาพแล้วนั้น ผู้เขียนได้นำบันทึกที่จัดทำไว้เดิมมารวมพิมพ์ด้วย เป็นบันทึกเล่าเหตุการณ์ในวันที่ท่านอาจารย์ประสพอุบัติเหตุเครื่องบินตกถึงแก่มรณภาพพร้อมด้วย**หลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม** แห่งวัดป่าสิริสาลวัน **พระอุดมสังวรวิสุทธิเถระ** หรือ **ท่านพระอาจารย์วัน อุตฺโม** แห่งวัดถ้ำอภัยดำรงธรรม **ท่านพระอาจารย์สิงห์ทอง ธมฺมวโร** แห่งวัดป่าแก้ว บ้านชุมพล และ**ท่านพระอาจารย์สุพัฒน์ สุขกาโม** แห่งวัดป่าธรรมประสิทธิ์ (บ้านต้าย) เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2523 และเหตุการณ์ต่อจากนั้นตลอดไปจนถึงวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2523 อันเป็นวันที่อัญเชิญศพท่านกลับมาถึงภูทอก บันทึกนี้แต่เดิมเขียนเก็บไว้สำหรับอ่านในหมู่เพื่อนผู้ใกล้ชิดแต่ผู้ที่ได้อ่านแล้วต่างก็ขอให้นำมารวมพิมพ์เป็นอนุสรณ์ส่วนหนึ่งด้วย เพื่อให้ผู้ที่มิได้มีโอกาสอยู่ในเหตุการณ์ได้ทราบเรื่องโดยตลอด โดยเฉพาะภาพเหตุการณ์ระหว่างตั้งศพบำเพ็ญกุศล ณ วัดพระศรีมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระมหากรุณาธิคุณโปรด พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์บำเพ็ญกุศล 7 วัน

สำหรับองค์สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรง "ร่วมทุกข์" กับประดาเครือญาติและลานุศิษย์ของท่านอาจารย์ทุกองค์ พระราชทานพระราชวโรกาสให้ได้เฝ้าเบื้องพระยุคลบาทอย่างใกล้ชิด นอกจากวันซึ่งมีพระราชภารกิจที่จะต้องทรงบำเพ็ญในวาระพระราชพิธีฉัตรมงคลแล้ว ได้เสด็จพระราชดำเนินมาในงานศพทุกคืน ทรงจัดดอกไม้บูชาหน้าศพทุกคืน คืนหนึ่งเสด็จพระราชดำเนินมาถึงวัดพระศรีมหาธาตุ เป็นเวลาเกือบลองนาฬิกาของวันใหม่ ไม่มีเจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังเหลืออยู่ ไม่มีลาดพระบาท ไม่มีพระเก้าอี้ เสด็จมาประทับบนพรม ทรงสวดมนต์พร้อมประชาชน นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณสุดจะพรรณนา

ส่วนเหตุการณ์อื่น ๆ อันจะเป็นเครื่องเชิดชูเกียรติคุณของท่านนั้น ผู้เขียนซึ่งเคยมีอาชีพเป็นนักเขียนมานาน ก็ได้แต่อัดอั้นตันใจ เพราะชีวิตของท่านอาจารย์ เปรียบประดุจแก้วมณีอันโชติช่วงแจ่มจรัส ส่องสว่างเป็นประทีปให้แก่สาธุชนมานานแล้ว ไม่มีการกล่าวสาธุการใดจะทำให้แก้วมณีดวงนั้นโชติช่วงแจ่มจรัสขัขวาลย์เพิ่มขึ้นไปได้อีก

แต่เมื่อคำนึงถึงว่า พระมหาเมตตาธิคุณ พระมหากรุณาธิคุณ พระมหาบริสุทธิคุณขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็เป็นที่แจ่มแจ้ง เป็นที่ประจักษ์แก่ใจของเราชาวพุทธศาสนิกชนทั่วโลกอย่างดียิ่งมาช้านานแล้ว แต่เหตุใดตลอดเวลาลองพันห้าร้อยกว่าวัสสาที่ผ่านมาจึงยังต้องมีโศลกบทสวดเพื่อบูชาพระอธิคุณของท่าน...บูชาพระอธิคุณอันเราประจักษ์แก่ใจแล้วอีก ....**ขอให้เราจงมาสวดบูชา พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ กันเถิด....**

เมื่อการกล่าวบูชาพระอธิคุณของพระพุทธองค์ยังสมควรอยู่ การกล่าวบูชาพระคุณท่านอาจารย์ ก็เฉกเช่นเดียวกัน แม้เกียรติคุณและคุณธรรมของท่านจะเป็นที่ประจักษ์แก่ใจบรรดาศิษยานุศิษย์ ทั้งบรรพชิตและฆราวาสแล้วก็ตาม แต่การ **"รู้คุณ"** การ **"บูชาคุณ"** ของพ่อแม่ครูบาอาจารย์นั้น สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสรรเสริญยิ่งนักว่า เป็นมงคลอันสูงสุดเป็นคุณธรรมของสัตบุรุษ

จากภูทอกกลับสู่ภูทอก

วันอาทิตย์ที่ 27 เมษายน 2523

วันนี้เวลาประมาณ 11.00 น.เศษ คุณสุบรรณ สุวรรณพ โทรศัพท์มาบอกว่า ในงานพรุ่งนี้ได้นิมนต์*ท่านอาจารย์วัน ท่านอาจารย์จวน ท่านอาจารย์สิงห์ทอง และท่านอาจารย์สุพัฒน์ (พระอุดม สังวรวิสุทธิเถระ (วัน อุตฺตโม) พระอาจารย์จวน กุลเชฏฺโฐ พระอาจารย์สิงห์ทอง ธมฺมวโร และพระอาจารย์สุพัฒน์ สุขกาโม)* มาที่กรุงเทพฯ คุณสุบรรณเพิ่งได้รับโทรศัพท์ทางไกลจากบ้านคุณธเนศร (กิมก่าย) ซึ่งเป็นผู้เข้าไปนิมนต์และรับท่านทุกองค์มาส่งที่สนามบินว่า ท่านอาจารย์จวน บอกคราวนี้จะไปอยู่วัดพระศรีมหาธาตุ ส่วนอีก 3 องค์ คือ ท่านอาจารย์วัน ท่านอาจารย์สิงห์ทอง ท่านอาจารย์สุพัฒน์ จะไปอยู่ศานตินิเวศน์ แต่เมื่อสักครู่นี้ คุณสุบรรณ โทรศัพท์ไปที่ศานตินิเวศน์ ทราบว่า คุณสมคิดและคุณมณีรัตน์ เพ็ญภาคทุล ผู้ดูแลศานตินิเวศน์ไปอเมริกา คนที่เฝ้าก็บอกไม่รู้เรื่อง เปิดบ้านไม่ได้ พี่จะช่วยรับท่านไว้ได้ไหม ความจริงปกติท่านอาจารย์วัน ท่านอาจารย์จวน ก็เคยพักบ้านพีปอย ๆ ครั้งสุดท้าย งานคล้ายพระราชสมภพสมเด็จพระเทพฯ เมื่อต้นเดือนนี้เอง ท่านก็พักที่บ้านเรือนไทยของพี่ทั้งสององค์ ท่านอาจารย์สิงห์ทอง ท่านอาจารย์สุพัฒน์ ก็เคยพักสององค์รวมกัน โดยเฉพาะท่านอาจารย์จวน ไม่ค่อยพักที่ไหนนอกจากที่บ้านเรือนไทย ทำไมคราวนี้ทางคุณกิมก่ายจึงโทรศัพท์มาอย่างนี้ก็ไม่ทราบ

ความจริง เรื่องที่ท่านอาจารย์วัน ท่านอาจารย์จวน ได้รับนิมนต์มาในงานวันพรุ่งนี้นั้น มีคนโทรศัพท์มาถามกันหลายสิบรายแล้ว เมื่อเช้านี้ก็มีมาอีก 2 ราย ยืนยันว่าท่านจะมาพักที่บ้านลาดพร้าวของเรา เราก็ว่า ไม่ทราบข่าวเลย ยังคิดว่าลือกันกระมัง เพราะถ้าท่านได้รับนิมนต์จริง ท่านก็จะส่งข่าวให้ทราบ

คุณสุบรรณคะยั้นคะยอว่า ถ้าพี่ไม่ช่วยรับท่านอาจารย์ละ ผมตายแน่ นิมนต์คราวนี้ที่ไม่ได้บอกพี่ เพราะ

เมื่อคราวก่อน พี่ไปอเมริกา คุณอุบลแนะให้บอกคุณกิมก่าย สะดวกดี เพราะว่าแกอยู่หนองคาย คราวนี้จึงบอกคุณกิมก่ายโดยตรงเลย

รีบบอกคุณสุบรรณว่า ทำไมจะไม่ยินดีรับรองครูบาอาจารย์ สำพังท่าน เราก็ยินดีต้อนรับอยู่แล้ว ยิ่งเป็นงานของทั้งสองพระองค์ เรายิ่งยอมเหนื่อยถวายหัวให้เลย พอดีหลวงปู่หลุยและคณะพระ 7-8 องค์ ท่านเพิ่งออกจากบ้านไปงานวัดอโศการาม เมื่อวานซืนนี้เอง เราเพิ่งเก็บข้าวของหมด จะต้องรีบไปดูแลจัดถวายใหม่ เสียดายทราบช้าไปหน่อยเท่านั้นเอง คุณสุบรรณว่าเครื่องบินจะเข้าปายโมงครึ่ง มีเวลาเพียงสองชั่วโมงเท่านั้น

ปัญหาที่คุณสุบรรณสงสัยว่า ทำไมคราวนี้ ท่านอาจารย์จวนจึงว่า จะไปอยู่วัดพระศรีมหาธาตุนั้น เราเคากันว่า ท่านคง *"ทราบ"* ว่า ***หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร*** กำลังพาพระมาพักที่บ้าน 7-8 องค์ก็ได้ ส่วนท่านอาจารย์สิงห์ทองและท่านอาจารย์สุพัฒน์นั้น เมื่อปีก่อนท่านก็มาพัก แต่เมื่อวันเฉลิมพระชนม์พรรษา หลวงปู่และท่านอาจารย์หลายองค์มาพักกันอยู่แล้ว คราวนั้นจึงมีแต่ท่านอาจารย์วันและท่านอาจารย์จวนเพียง 2 องค์ มาพักเพิ่มจากคณะสงฆ์ที่อยู่แล้ว ท่านอาจารย์สิงห์ทองและท่านอาจารย์สุพัฒน์แยกไปอยู่ศานตินิเวศน์ แต่เมื่อเสร็จงาน ทางสำนักพระราชวังจะส่งท่านกลับวัด เราก็ติดตามขบวนทั้ง 4 องค์ไปด้วยเป็นประจำ

ตกลงกันว่า ให้เราเตรียมที่พักและอาสนะให้พร้อมสำหรับทั้ง 4 องค์อยู่ทางนี้ คุณสุบรรณ จะไปรับจากสนามบินมาให้ ทราบว่า ***หลวงปู่บุญมา(พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม)*** รับนิมนต์ด้วย แต่จะไปอยู่วัดบรมนิวาส เฉพาะท่านอาจารย์จวน คุณสุบรรณจะกราบเรียนนิมนต์แทนเรา ซึ่งจะต้องรีบจัดเรือนไทยถวายอยู่ทางนี้ ว่าคราวนี้เรือนว่างจริง ๆ หลวงปู่หลุยและคณะ กลับไปวัดอโศการามกันหมดแล้ว คุณสุบรรณว่า นิมนต์คำเดียว ท่านก็คงมา

ไม่เคยเลยที่เราจะวุ่นวาย จัดบ้านอยู่อย่างเต็มกำลังเหมือนวันนี้ แม้คนใช้จะลากลับบ้านไปงานสงกรานต์กันเกือบหมด มีคนเหลือเพียง 4 คน ห้าทั้งตัวเรา น่าจะรีบจัดให้เสร็จเร็ว ๆ เพราะเวลาจำกัด เรากลับทั้งกวาด ทั้งดูดฝุ่น ทั้งถู ใหม่หมด ทุกซอกทุกมุม เฉพาะห้องน้ำทุกห้อง จัดใหม่ เช็ดถูเอง จนเอามือลูบเป็นเงาปลาบทุกส่วน

จัดห้อง นอน ตั้ง อาสนะ เครื่องใช้ทุกอย่างในเรือนไทยทั้งสี่หลังเสร็จเรียบร้อย เมื่อบ่ายสองโมง คิดว่าพอดีกว่าเครื่องบินจะลง และรออัฐบริขารเสร็จ คงจะมาถึงประมาณบ่ายสองโมงครึ่ง มีเวลาอีกครึ่งชั่วโมง จึงโทรศัพท์บอกตามบ้านเพื่อน เพื่อเขาจะได้มาฟังธรรมกันในตอนกลางคืน เพื่อนส่วนใหญ่ไปที่วัดอโศฯกันหมด ด้วยวันนี้เป็นวันสุดท้ายของงานคล้ายวันมรณภาพของท่านพ่อลี ธมฺมธโร ครูบาอาจารย์ผู้ใหญ่ไปอยู่ที่นั่นกันหมด ก็ได้แต่สั่งฝากไว้ รู้สึกว่าบ่ายวันนี้อากาศไม่ร้อนเลย ลมเย็นโชยมาจนหนาวเยือก โทรศัพท์ไปตามบ้านต่าง ๆ เสร็จ

อาจารย์สุนีย์ ชเวศร อาจารย์คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เธอโผล่ขึ้นบันไดมาถามว่า ท่านอาจารย์ยังไม่มาอีกหรือ เธอเป็นคนหนึ่งที่โทรมาถามข่าว ท่านอาจารย์ทั้ง 4 องค์ แต่เช้าโดยเชื่อว่าท่านจะมาพักที่บ้าน และเราว่าไม่ทราบเรื่อง ดังนั้นพอรู้ข่าวแน่นอนจากคุณสุบรรณ ก็เลยรีบโทร.ไปบอกให้เธอทราบด้วย คุณสุนีย์ว่า บ่ายนี้โทร.มากี่ทีโทรศัพท์ไม่มีคนรับ ร้อนใจเลยมาหา ถามเวลา ปรากฏว่าบ่ายสามโมงแล้ว

บอกคุณสุนีย์ว่าบางทีท่านจะมาช้า เพราะเคยมีบางครั้งศิษย์ไปรอคักที่คอนเมือง ขอให้ทางสำนักพระราชวังพาท่านแวะไปเหยียบบ้านเขาเป็นมงคลก่อนก็ได้ รอ ๆ ไปนึกอย่างไรไม่ทราบ ให้คุณสุนีย์โทรศัพท์ไปถามที่คอนเมือง เสียงที่คุณสุนีย์ร้องอุทานนั้น ใจเราหายวูบทันที

เราไม่ยอมเชื่อ ร้อยไม่เชื่อ! พันไม่เชื่อ!

แต่ก็มีสติพอที่จะให้ถามจนรู้ จุดเครื่องบินตก .....คลองสี่ คลองหลวงปทุมธานี

บอกคุณสุนีย์ทันทีว่า พี่จะไปคลองหลวงเดี๋ยวนี้ ขอเวลาไปแต่งตัวก่อน ระหว่างนี้ หนูโทร.กลับไปที่สำนักพระราชวัง ถามคุณสุบรรณอีกที

ออกจากบ้านเรือนไทย กลับมาแต่งตัว ชวนลูกเกดไปด้วย บอกลูกให้เปลี่ยนเครื่องแต่งตัวจากชุดคำขาว ที่เรากำลังไว้ทุกข์เป็นชุดสี และนุ่งกางเกงแต่งตัวให้ทะมัดทะแมงหน่อย เพราะเราจะต้องบุกเข้าไปในทุ่งนาตั้ง 3-4 กิโลเมตร เขาว่า รถเข้าไม่ถึง และมีฝนตกหนักด้วย

คุณสุนีย์เดินจากเรือนไทยมาสมทบที่รถยนต์ซึ่งจอดอยู่ที่บ้านนี้ บอกว่า คุณสุบรรณเพิ่งพาขบวนรถยนต์ที่จะไปรอรับท่านอาจารย์กลับมาถึงสำนักพระราชวัง ว่าจะส่งข่าวมาบอกก็พอดีเราโทร.ไป ได้ยินวิทยุของใครไม่ทราบว่า ผู้โดยสารไม่รอดเกือบหมด

มือของเราเย็นลงไปอีก แต่ก็พยายามตั้งสติกันเอาไว้ ลมเย็นเยือกวูบนั้น ตอนปายเกือบสองโมงนั้นใช่ไหมหนอ

ท่านอาจจะไม่มาเครื่องบินลำนี้ก็ได้ ท่านอาจารย์สิงห์ทองกับท่านอาจารย์สุพัฒน์ไม่ชอบนั่งเครื่องบิน งานวันสมเด็จพระเทพฯ ปีก่อนโน้น ส่งตั๋วเครื่องบินไปถวายทั้ง 4 องค์ ท่านอาจารย์สิงห์ทองกับท่านอาจารย์สุพัฒน์ยังหนีมารถยนต์เลย

ปีนี้ ท่านอาจจะชวนกันเปลี่ยนมารถยนต์กันหมดก็ได้

เราพูดกันถึงฌาน และญาณของท่าน - โดยเฉพาะของท่านอาจารย์วันและท่านอาจารย์จวน เคยได้ยิน เคยได้เห็น เคยได้พบ ประจักษ์แก่ตา ประจักษ์แก่ใจ นับครั้งไม่ถ้วน

กำลังจะผ่านคอนเมือง นึกขึ้นได้ว่า วิทยุครั้งสุดท้ายว่ากำลังจะลำเลียงคนเจ็บมาโรงพยาบาลภูมิพล เราควรจะแวะดูที่นี่ก่อน ดีกว่าที่จะตรงไปคลองหลวงเลย และกว่าจะบุกนาเข้าไป เขาคงมีเฮลิคอปเตอร์รับคนเจ็บข้ามศีรษะเราไปแล้ว

เมื่อไปถึง อาคารอุบัติเหตุ คนเจ็บยังมาไม่ถึง นึกได้ถึงท่านผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารอากาศ พล.อ.อ.พโยม เย็นสุดใจ(ปัจจุบันเป็นรองผู้บัญชาการทหารอากาศ) และคุณสมควร ภรรยาของท่าน บ้านสวนของท่านที่คอนเมือง กิโลเมตรที่ 27 เป็นเสมือนสำนักสงฆ์ของพระกัมมัฏฐานสายท่านพระอาจารย์มั่น ท่านคงจะทราบเรื่องนี้แล้วกระมัง และอาจจะช่วยสั่งให้เรา ได้รับความสะดวกในเรื่องข่าวคราวด้วย

โทรศัพท์ที่จะใช้ได้นั้นอยู่อีกตึกหนึ่ง ให้ลูกเกดและสมหมายคนรถซึ่งเคยรับใช้ท่านอาจารย์ทั้งสามองค์มานานแล้วคอยฟังข่าวทางตึกอุบัติเหตุ แล้วก็รีบไปโทรศัพท์ อาคารหลังนี้ว่างเปล่าแทบจะไม่มีคนเลย เพราะเป็นวันอาทิตย์ พบคร.เชาวน์ ณ ศีลวันต์ องคมนตรี และคุณไชย ลูกชาย นั่งกันอยู่ข้างโทรศัพท์ ถึงได้ทราบว่า นอกจากท่านอาจารย์แล้ว ยังมีคุณหญิงไขศรี ด้วย!

โธ่!

คร.เชาวน์ เก่งมาก เห็นหน้าเราก็บอกด้วยสีหน้ายิ้มๆ ว่า "แน่แล้วพี่" "จริงหรือคะ" ครับเก้าสิบห้าเปอร์เซ็นต์แล้ว

ยิ้มของ คร.เชาวน์ นั่นคงเหมือนของเรา ยิ้มที่พยายามฝืนกลืนเอาไว้ในใจปวดกระบอกตา ปวดคิ้ว ปวดศีรษะ

รีบโทรศัพท์ไปบ้านท่านผู้ช่วยผู้บัญชาการท่านไม่อยู่ไปงานศพคงอยู่แต่ภรรยาของท่าน

คุณสมควรอุทานเสียงหลง ไม่เชื่อ ไม่จริง พอบอกชื่อองค์หนึ่ง ก็ร้องลั่น บอกอีกองค์หนึ่ง ก็ร้องโอย บอกอีกองค์หนึ่ง ร้องโอ๊ย ทำไมอย่างนั้นล่ะ บอกอีกองค์หนึ่ง บอกจนถึงองค์สุดท้าย ก็รำพันเสียงละห้อยว่า นี่ใจคอ จะไม่ให้เหลือไว้ให้เรากราบไหว้บูชาบ้างเลยหรือ.....!

คุณสุรีพันธุ์ รออยู่นั่นนะ เดี๋ยวดิฉันจะไป

พอเห็นหน้า คุณสมควรก็โผเข้ามากอด ร้องไห้รำพัน....เรากัดริมฝีปากจนเจ็บ ลูกศิษย์กัมมัฏฐานนะ โธ่... ทำไม เลือกเอาแต่องค์ซึ่งกำลังเป็นประทีปดวงที่สว่างเจิดจ้าที่สุดของหนองคาย นครพนม และสกลนคร.....จุดที่น่ากลัวอันตรายไปล่ะ เราจะเหลือใครล่ะไว้เป็นที่พึ่ง

คนเจ็บมาถึงแล้ว คุณกลัวไหม ที่จะเข้าไปดู.....! นายทหารมาบอก

คุณสุนีย์เป็นอาจารย์ เคยทำงานอยู่กับคุณหญิงไขศรี จึงรับไปช่วยการติดต่อค้านคุณหญิง

สองคนกับคุณสมควร จูงมือกันเข้าไปดูในห้องฉุกเฉินเห็นแต่เลือด....และเลือด

เรามองดูร่างเหล่านั้น ด้วยความเห็นใจ และอาดูร ช่วยกันแผ่เมตตา ขอให้บุญกุศลที่เราเคยทำมา ช่วยให้เขาทุกคนคลายเจ็บ ผ่านพ้นเลี่ยงความตายไปให้ได้เถิด

แต่ก็มีคนสิ้นลมให้เราเห็นต่อหน้าต่อตา ขอให้เธอไปสู่สุคติเถิด

ยังไม่มีพระสักองค์เดียว

คุณสมควรเลี่ยงไปกระซิบอะไรกับนายแพทย์สักครู่ ก็หน้าเสียกลับมา

เขาว่าที่เหลืออยู่ที่โน่นนั้น เสียชีวิตหมดแล้วค่ะ ถ้าไม่มีในรุ่นที่สำเลียงมารุ่นแรกนี้ก็หมดกัน

เรายังไม่ยอมเชื่อ ความหวังใยสุดท้ายยังเหลืออยู่....เรารีบกลับมาที่กโทรศัพท์ ขอวิทยุถามไปที่อุดร ขอทราบรายชื่อผู้โดยสารที่ขึ้นที่อุดรอีกครั้งหนึ่ง สักครู่เขาก็อ่านรายชื่อให้ฟัง

พระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ พระอาจารย์สิงห์ทอง ธัมมวโร พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม พระอาจารย์สุพัฒน์ สุขกาโม....เขาบอก

พระอาจารย์วัน อุตตโม มีไหมคะ

ไม่มีครับ

โอ....คุณพระช่วย คงจะเหลือให้เราสักองค์หนึ่งกระมัง ท่านอาจารย์วันคงเปลี่ยนใจในนาทีสุดท้าย ไม่มาด้วย!

มีพระองค์อื่นอีกไหมคะ - ปากยังคงถามต่อไป

มีครับ....มีพระอุดมสังวรวิสุทธิเถระ.....แล้วก็ ..... เราหูอื้อ.....เขาไม่รู้จักชื่อสมณศักดิ์ของท่านอาจารย์วัน อุดมสังวรวิสุทธิเถระ

พอดีมีโทรศัพท์สวนเข้ามาจากภายนอก รับแล้วปรากฏว่า มาจากกองราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถ ขอพูดกับทางโรงพยาบาล ระหว่างที่ให้ไปตามเจ้าหน้าที่มา เลยเรียนถามกลับไปว่าเป็นท่านผู้หญิง มรว.สุประภาดาหรือไม่ ท่านผู้พูด ตอบว่า ไม่ใช่ คือคุณหญิงทองทิพย์ ท่านก็เลยถามว่า เราเป็นใคร บอกชื่อ ท่านก็ว่าท่านผู้หญิงสุประภาดา อยู่ใกล้ๆ นี่เอง

ทราบจากท่านผู้หญิงสุประภาดา ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเศร้าเสียพระทัยมากสำหรับผู้ประสบอุบัติเหตุทุกคน สมเด็จฯทรงมีพระราชกระแสให้ทางโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าเตรียมช่วยรับคนเจ็บด้วย รถพยาบาลทางโน้นกำลังมาช่วยแล้ว คุณหญิงไขศรีก็ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท เฉพาะท่านอาจารย์ทุกองค์ยิ่งเศร้าพระทัยเป็นทวีคูณ ทรงตำหนิพระองค์เองตลอดเวลา

ได้ยินแค่นั้น ทั้งๆที่เรากำลังคิดว่า เศร้าที่สุด โศกที่สุด หัวใจถูกบีบเล็กจนเหมือนใจจะขาดแล้ว ก็ยังอุตส่าห์ระลำละลักเรียนท่านผู้หญิงไปว่า ขอให้กราบบังคมทูลให้สบายพระทัยเถิดว่า ท่านอาจารย์ทุกองค์ ท่านเป็นผู้รู้ทุกอย่าง การที่ท่านเดินทางมาเช่นนี้ ท่านมาตามกรรม ท่านไม่เลี่ยงกรรมต่างหาก ลูกศิษย์ทุกคนทราบและเชื่อเช่นนั้น

ท่านผู้หญิงสุประภาคาบ่นว่า ไม่ทราบจะกราบบังคมทูลเช่นไรจึงจะให้ท่านสบายพระทัยได้ ท่านรักและเคารพท่านอาจารย์มาก มีพระราชเสาวนีย์ว่า คุณสุรีพันธุ์จะให้ช่วยอะไรก็ขอให้บอกเถอะ ท่านรับสั่งว่าขอให้ท่านได้แสดงความรักและกตัญญูบ้าง

เรายืนยันไปว่า สิ่งที่จะขอให้ทรงช่วยพวกเราคือ ขอให้ทรงสบายพระทัย พวกเรา....ถ้าได้รู้กันทุกคน จะซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณเพียงไร

น้ำตาที่ซึมๆ อยู่ ก็ทะลักออกมาในตอนนี้เอง โถ.....ยอดคนของแผ่นดิน ท่านเศร้า ท่านเสียพระทัย ท่านทรงรัก เคารพท่านอาจารย์เหมือนกับเราเหมือนกัน

คำว่า *"ขอให้เราได้แสดงความรักและกตัญญูบ้าง"* นั้น ในภายหลัง บรรดาศิษยานุศิษย์ของท่านอาจารย์ ได้ยินกันอีกหลายครั้ง เป็นพระราชกระแสจากพระโอษฐ์ของสมเด็จฯทุกครั้ง เป็นที่ซาบซึ้ง และตื้นตันในพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม

พูดกับเราแล้ว ท่านผู้หญิงสุประภาคาก็ไม่ได้รอเจ้าหน้าที่โรงพยาบาล ขอให้เราช่วยไปบอกให้ด้วย และถ้ามีเรื่องจะกราบบังคมทูลอีก ก็ให้โทรศัพท์กลับไปตามหมายเลขที่บอกให้เราจดไว้

ให้ลูกเกดโทร.กลับไปบอกข่าวคราวที่แน่นอนกับวิลาศ ที่บ้านในตอนนี้ เพราะเชื่อว่าคงจะมีคนมากราบท่านที่บ้านเรือนไทยกันมากในคืนนี้ ยิ่งทราบว่ามาพร้อมกัน 4 องค์เช่นนี้ลูกศิษย์เป็นร้อยแน่

คุณไชย บุตรคร.เชาวน์ โทร. กลับไปที่ในวัง วางหูโทรศัพท์ก็บอกข่าวว่า *ทูลกระหม่อมเล็ก(สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าหญิงจุฬาภรณวลัยลักษณ์)* รับสั่งว่าจะเสด็จมาเดี๋ยวนี้ และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถจะเสด็จพระราชดำเนินมาในภายหลัง

คุณสมควร เห็นว่า เราควรจะไปเรียน พล.อ.อ.พะเนียง กานตะรัตน์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงกลาโหม ผู้บัญชาการทหารอากาศ และ พล.ร.อ.อมร สิริกายะ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม ซึ่งมาเฝ้าดูเหตุการณ์ตั้งแต่เรามาถึงใหม่ๆ ให้เตรียมรับเสด็จด้วย เราจึงรีบกลับไปที่ตึกอุบัติเหตุอีก

ระหว่างที่กำลังเรียนท่านรัฐมนตรีทั้งสองอยู่ ก็มีคนมาตามให้กลับไปรับโทรศัพท์เป็นโทรศัพท์จากกองราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ แจ้งให้ทราบว่า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์การบำเพ็ญกุศล ท่านอาจารย์ทุกองค์ และคุณหญิงไขศรี ในระยะ 7 วันแรก กำหนดให้ตั้งศพที่ศาลาศิสสเถระวัดพระศรีมหาธาตุและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถจะเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานน้ำอาบศพเป็นการส่วนพระองค์ในคืนนี้

สั่งให้ลูกเกดโทร. กลับไปบ้านเพื่อบอกพวกคุณน้าทั้งหลายที่รอจะกราบท่านอาจารย์ จะได้ไปที่วัดพระศรีมหาธาตุ รอสรงน้ำท่านอาจารย์ในคืนนี้

มีคนวิ่งมาบอกคุณสมควรว่า ทูลกระหม่อม เสด็จแล้ว ให้ไปเฝ้ารับเสด็จ คร.เชาวน์ คุณไชย คุณสมควร เราและลูกเกด จึงออกจากตึกโทรศัพท์ ไปตึกอุบัติเหตุ ท่านผู้บัญชาการทหารอากาศ ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคมรอรับเสด็จอยู่แล้ว เสด็จเข้าไปเยี่ยมผู้ป่วยทุกคน รับสั่งกับผู้บัญชาการทหารอากาศ และผู้อำนวยการโรงพยาบาลภูมิพลว่า สมเด็จแม่ทรงปรารภว่า คนป่วยมาก ถ้าแพทย์พยาบาลทางโรงพยาบาลมีไม่พอ จะให้การรักษาพยาบาลไม่ทันการ บริการทางโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ และโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าก็เตรียมพร้อมที่จะให้ความร่วมมือช่วยเหลือผู้บัญชาการทหารอากาศน้อมรับพระราชปรารภใส่เกล้าฯ และกราบทูลว่า พอจะดำเนินการได้

ท่านผู้หญิงเกนหลงตามเสด็จมาด้วย เห็นเราหน้าเขียว ก็เข้ามากอดและตบหลัง "ความตายเป็นของธรรมดานะน้อง ทำใจดีๆ ไว้ สงสาร คร.เชาวน์ ไชย และคุณหญิงไขศรี สามชีวิตนี้เขาไปไหนไปด้วยกัน เกิดอุบัติเหตุครั้งนี้น่าเศร้าใจที่สุด"

เราชม ดร.เชาวน์ ให้ท่านผู้หญิงฟังว่า รักษาสติและอารมณ์ไว้ได้เก่งที่สุด เป็นลูกศิษย์มีครู โดยแท้ คุณหญิงไขศรีก็เพิ่งกลับจากภาวนาที่วัดป่าบ้านตาด ภูมิจิตของคุณหญิงคงกำลังเป็นเหมือน "นักรบที่พร้อมเข้าสู่สมรภูมิ" ตามที่ท่านอาจารย์มหาบัวท่านสอนลูกศิษย์ของท่าน

คุณหญิงคุณไปสบาย เหมือนท่านอาจารย์ทุกองค์

ท่านอาจารย์? ท่านผู้หญิงขมวดคิ้ว *ท่านอาจารย์ไหนน้อง*

อ้าว หนูคิดว่า พี่ทราบ เห็นเข้ามากอดหนู ก็ หลวงปู่บุญมา ท่านอาจารย์วัน ท่านอาจารย์จวน ท่านอาจารย์สิงห์ทอง ท่านอาจารย์สุพัฒน์น่ะซีคะ อยู่ในเครื่องบินลำนี้ด้วย

ท่านผู้หญิงอุทานเบา ๆ เซผงะไป น้ำตาคลอทันที *"ท่านอาจารย์วัน ท่านอาจารย์จวนด้วยรึ"* เสียงพึมพัมในหมู่ผู้ตามเสด็จ ทั้งสององค์เข้าไปในวัง มากกว่าองค์อื่น จึงจำกันได้มากกว่า

ทูลกระหม่อมฯ เสด็จเยี่ยมคนป่วยทุกคนโดยทั่วถึง คณะผู้ติดตามเสด็จก็พากันจดบันทึกอาการคนเจ็บเพื่อเวลากราบบังคมพระกรุณารายงานจะได้ทรงทราบประหนึ่งเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระองค์เอง

มีผู้มาเรียนผู้บัญชาการทหารอากาศว่า เฮลิคอปเตอร์นำศพท่านอาจารย์จากที่เกิดเหตุมายังกองบิน บน.6 ดอนเมืองแล้ว และจะส่งต่อมายังโรงพยาบาล เพื่อดำเนินการตกแต่งศพก่อนจะส่งต่อไปยังวัดพระศรีมหาธาตุ ทูลกระหม่อมฯ ทรงทราบจึงเสด็จไปยังอาคารที่เก็บศพซึ่งอยู่ลึกเข้าไปทางด้านหลังสุดของโรงพยาบาล

พูดกันถึงว่า ร่างของทุกคนเปียกฝน โคลน สบงจีวร เสื้อผ้า คงจะขาดเปียก ท่านผู้หญิงเกษหลง จึงแนะให้จัดสบงจีวรเสื้อผ้ามาเปลี่ยนให้ สำหรับคุณหญิงไขศรี คุณสุนีย์รับกลับไปจัดการให้ ส่วนสบงจีวรท่านอาจารย์ทุกองค์นั้น ตกลงกันว่าจะติดต่อวัดพระศรีมหาธาตุ ขอจากท่านเจ้าคุณวิมลศีลาจารย์ ซึ่งท่านคุ้นเคยกับท่านอาจารย์จวนเป็นอย่างดี คุณสมควรบ้านท่านอยู่ดอนเมืองใกล้วัดพระศรีฯที่สุด จะจัดรถไปติดต่อให้

เรามัวมาสั่งรถเรื่องไปขอสบงจีวรอยู่ จึงตามเสด็จช้าไป พอมาถึงหน้าห้องแต่งศพ ทูลกระหม่อมฯ ก็เสด็จออกมาพอดี รับสั่งว่า ทอดพระเนตรแล้ว *จำท่านอาจารย์วันได้องค์เดียว เพราะองค์ท่านใหญ่ องค์อื่น ๆ จำไม่ได้*

ดร.เชาวน์ เข้าไปกราบท่านอาจารย์ทุกองค์ แล้วก็ออกมาบอกว่า *เจ้าหน้าที่เขาอยากทราบว่า องค์ไหนเป็นองค์ไหน ผมดูแล้ว จำไม่ได้จริง ๆ พี่สุรีพันธุ์แนะใกล้ชิดท่านหน่อย พอจะเข้าไปดูได้ไหม*

จำไม่ได้ว่า เป็นท่านผู้บัญชาการทหารอากาศหรือเปล่าที่ว่า *ผมไม่อยากให้คุณเข้าไปดูเลย สภาพศพยังไม่ควรดู"*

แต่เราก็เดินเข้าไปในห้องนั้น

ครั้งแรก เดินอ้อมๆ ไปดูร่างพระทั้ง 7 องค์ เอ.....ไม่มีท่านอาจารย์ของเราสักองค์เดียว มีแตก มียุบ มีบุบสลาย มีบวม จำท่านไม่ได้เลย แต่ก็ลองพิศดูอีกครั้ง

องค์ที่ว่า เป็นท่านอาจารย์วัน เพราะร่างใหญ่โตนั้น ดูหน้า ก็ไม่ใช่หน้าของท่านแต่เมื่อพิศดูขนตามตัน แขน ไหล่ ขนของท่านวนและดก พวกลูกศิษย์ผู้ชายที่ชน ๆ เวลานวดเส้นให้ท่าน เคยแอบขอถอนมาเก็บบูชาไว้ใช่แล้ว องค์นี้ ท่านอาจารย์วันแน่

องค์นั้น ผิวขาว หลายคนว่าเป็นท่านอาจารย์จวน แต่ดูผิว มีกระน้ำตาลเต็มร่างถึงใบหน้าจะไม่คล้ายหลวงปู่บุญมา แต่ก็น่าจะเป็นเพราะบวมไปตามสภาพ นึกถึงหน้าปกติของหลวงปู่ แล้ววาดภาพว่า ถ้าบวมออกไปข้าง ๆ เช่นนี้.....น่าจะเป็นหลวงปู่บุญมาจริง ๆ

องค์แรกริมสุดนี้ ผิวขาว เหมือนท่านอาจารย์จวน ใบหน้าของท่านยังมีผ้าปิดอยู่ เจ้าหน้าที่ยังไม่ยอมเปิดให้ดู แต่เราก็มีวิธีดู โดยขอให้เจ้าหน้าที่ชูฝ่าเท้าของท่านให้ดู ท่านอาจารย์มีลายฝ่าเท้าที่ไม่เหมือนใคร ตัดเป็นเส้น

ตรง ยาวลงมาเส้นเดียว เด่นและหนัก ดังนั้นพอเห็นลายฝ่าเท้าก็ยืนยันได้ว่าเป็นท่าน ภายหลังเมื่อเจ้าหน้าที่ยอมเปิดผ้าคลุมหน้าออก เห็นตาทั้งสองหลับสนิท คุณสมควรชี้ให้ดูหมากที่ท่านยังอมอยู่ในปาก ก็ยิ่งจำได้ชัดขึ้น เพราะท่านจะอมหมากแบบนี้อยู่เป็นปกติ

จากนั้น เราก็ดูท่านอาจารย์สิงห์ทอง หน้าท่านเปลี่ยนไป เพราะบวมแต่ก็พอจำคิ้ว จำไหล่ จำช่วงอก จำรูปร่างสูงผอม จำเท้าเรียวยาวมากของท่านได้ เรื่องเท้ายาวมากนี้เป็นที่ล้อเลียนของท่านอาจารย์จวนเสมอ

ท่านอาจารย์สุพัฒน์ ออกจะร่างเล็กกว่าเพื่อน ผิวขาว จำฟันของท่านได้

อีกสององค์ ท่านพระครูประสาท และพระเฉลิมชัย เราไม่รู้จัก จึงตอบไม่ได้

ระหว่างที่เจ้าหน้าที่ถามย้ำและจดชื่อ เราก็กราบท่านอีกครั้งหนึ่งด้วยความเคารพ ใจวูบนึกถึงประวัติตอนหนึ่งของท่านอาจารย์จวน ซึ่งเมื่อท่านได้ไปพบศพเป็นครั้งแรก ท่านดีใจที่จะได้พิจารณาอสุภะจากของจริงจึงอุทานว่า *"เราได้มาพบขุมทรัพย์อันประเสริฐแล้ว"*

วันนี้เราจะนึกอื่นไปใย เร่งพิจารณากายโดยเร็วเถิด ท่านอาจารย์คงดำรงความเป็นอาจารย์จนวินาทีสุดท้าย..... ท่านเมตตาให้ร่างของท่านเป็นครูบาอาจารย์สอนไตรลักษณ์และอสุภะแก่เรา

สังขารทั้งหลาย ไม่เที่ยง

สังขารทั้งหลาย เป็นทุกข์

สังขารทั้งหลาย ไม่ใช่ของเรา

สังขารทั้งหลาย ย่อมเสื่อมสลายแตกทำลายไปเป็นธรรมดา เราก็จะเป็นอย่างนี้ ไม่อาจล่วงพ้นความเป็นอย่างนี้ไปได้

กราบท่านอีกคำรบหนึ่ง แล้วก็เดินออกมาข้างนอก พบท่านเจ้าคุณ*วัชรธรรมาภรณ์*แห่งวัดศรีทศเทพเดินนำ*ท่านเจ้าคุณอมรโมลี* และ*พระครูปริยัติสารโสภณ*แห่งวัดบวรนิเวศน์ และ*ท่านเจ้าคุณวิมลศีลาจารย์*กับ*ท่านเจ้าคุณวินัยสารสุธี*แห่งวัดพระศรีมหาธาตุ สวนเข้าไปพอดี กราบท่านทุกองค์แล้ว จึงทราบว่า ท่านเจ้าคุณวัชระฯ และคณะของท่าน แวะไปรับท่านเจ้าคุณวิมลฯ จากวัดพระศรีฯ มาเพื่อดูว่าจะให้ความช่วยเหลืออย่างไรได้บ้าง ตามกระแสพระราชเสาวนีย์สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ที่จะให้ตั้งศพบำเพ็ญกุศล ณ วัดพระศรีมหาธาตุ

เสียงถามหาสบง จีวร ที่จะเปลี่ยน เราจึงทราบว่า ท่านเจ้าคุณวิมลฯออกมาก่อน สวนทางกับผู้ที่เราส่งไปรับ ท่านจึงรีบกลับไปวัดอีกครั้งหนึ่ง

ระหว่างนั้น ทุกคนกำลังรอร่างของคุณหญิงไขศรีอีกคนหนึ่งด้วยความกระวนกระวายใจ ทูลกระหม่อมก็ประทับอยู่ด้วย ตรัสปลอบประโลมให้กำลังใจพวกเราอย่างไม่ถืออง์ อากาศตรงศาลาหน้าอาคารไว้ศพนั้นร้อนอบอ้าว และยุงก็ชุมมาก เชิญเสด็จให้ไปประทับในศึกอื่นซึ่งมีห้องปรับอากาศก็ไม่ทรงยินยอม จะคงประทับ"อยู่ร่วมทุกข์"กับพวกเราด้วย ประทับรออยู่จนได้ศพของคุณหญิงไขศรี รับสั่งว่า ดร.เชาวน์ ไม่จำเป็นจะต้องเข้าไปดูดอก จะทรงดูแลแทนให้เอง *"จำอาจารย์ไขศรีได้แน่ มือเรียวเล็ก นิ้วเล็กอย่างนั้นจำได้แน่"* รับสั่งแล้วก็เสด็จเข้าไปในห้องเก็บศพทรงยกมือของคุณหญิงขึ้นมาทอดพระเนตรอย่างใกล้ชิด แล้วก็รับสั่งว่า ใช่อาจารย์แน่

ท่านผู้บัญชาการทหารอากาศมากระซิบว่า การตกแต่งศพท่านอาจารย์ทุกองค์ กว่าจะเรียบร้อยคงจะต้องใช้เวลามาก ใคร่จะขอให้สมเด็จพระนางเจ้าฯเสด็จพระราชดำเนินพรุ่งนี้จะเหมาะกว่า ขอให้กราบทูล ทูลกระหม่อมด้วย

พอกราบทูล ทูลกระหม่อมก็รับสั่งว่า สมเด็จแม่ คงตั้งพระทัยจะเสด็จฯ คืนนี้มากกว่า รับสั่งไม่ทันขาดพระโอษฐ์ เจ้าหน้าที่ผู้ถือวิทยุ ก็กราบทูลว่า รถพระที่นั่งออกจากพระราชวังมาแล้ว ทูลกระหม่อมจึงตรัสชวนให้พวกเราไปคอยเฝ้ารับเสด็จที่วัดพระศรีมหาธาตุ

คุณสมควรกับเรามองตากัน เสื้อผ้าของเราไม่อยู่ในลักษณะที่จะเข้าเฝ้าได้เฉพาะเรานั้น นอกจากแต่งสีแล้ว ยังนุ่งกางเกงที่เตรียมบุกทุ่งนาและโคลนตมอีก ทูลกระหม่อมทรงทราบความลำบากใจของเรา ทรงรับสั่งอนุญาตว่า งานฉุกเฉินเช่นนี้คุณสมควรกับคุณสุรีพันธุ์ไปอย่างนี้แหละ ไม่ต้องเปลี่ยนเสื้อหรอก

นับเป็นพระเมตตาอย่างสุดที่จะกล่าว

ครู่เดียว ข่าวที่ว่า เสด็จพระราชดำเนินจากพระราชวังแล้วก็แพร่สะพัด ทางโรงพยาบาลเร่งมือจัดการตกแต่งศพกันมือเป็นระวิง เพื่อส่งศพไปวัดพระศรีฯ ในทันการ

คุณสมควรกับเราปรึกษากันว่า จริงอยู่ทูลกระหม่อมรับสั่งอนุญาตให้เราไม่ต้องเปลี่ยนเป็นชุดดำ แต่ถ้าไปถึงวัดพระศรีฯ ผู้ที่พบเห็นไม่ทราบว่า เราออกจากบ้านมาแต่ปายสามโมง ก็อาจจะเป็นที่ตำหนิได้ว่า ไม่รู้จักกาละ เทศะ พล.อ.อ.พโยม เย็นสุดใจ ซึ่งกลับจากงานศพแล้ว และมาสมทบกับเราที่โรงพยาบาลภูมิพลฯ ได้ระยะหนึ่งแล้ว ได้กรุณาเสนอให้เราแวะไปเปลี่ยนเสื้อที่บ้านท่านโดยเฉพาะเราให้ใช้เสื้อคุณสมควรแทน ขนาดตัวใกล้เคียงกัน

ด้วยความกรุณาของท่านทั้งสอง เราจึงไปถึงวัดพระศรีฯ ในสภาพที่เรียบร้อยพอควร แม้จะเป็นเวลากระทันหัน แต่ก็มีพวกเรามารอกันแน่นศาลา สำหรับผู้ที่เตรียมไปกราบท่านอาจารย์กันที่บ้านลาดพร้าว แต่กลับทราบข่าวอุบัติเหตุแทน ไม่มีเวลาจะกลับบ้านไปเปลี่ยนเสื้อผ้าทัน จึงคงมีจำนวนมากที่เตรียมมาสรงน้ำท่านทั้งๆ ที่ไม่ได้อยู่ในชุดดำแต่ละคนมีใบหน้าโศกสลด ดวงตาแดงช้ำ หลายคนยื่นมือมาบีบมือเราไว้แน่น ไม่มีใครกล้าเปิดปากพูดอะไรออกมา เพราะการเปิดปากเพียงคำเดียวก็คงเท่ากับเป็นการ *"เปิด"* ทลายทำนบความเสียใจ คาดไม่ถึงที่ซ่อนอยู่ภายในให้ไหลปาออกมาเท่านั้น

ด้วยพระมหากรุณาธิคุณปกเกล้าปกกระหม่อม เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังกำลังเนรมิตสถานที่อย่างขะมักเขม้นสำหรับตั้งศพเพื่อรับพระราชทานน้ำอาบศพ ดอกบัวสัตตบงกชคลี่กลีบสีชมพูสะพรั่งในแจกันแก้วเจียระนัย ตั้งเรียงรายเป็นระยะๆ อย่างงดงาม

พระเก้าอี้ซึ่งตั้งเด่นอยู่บนลาดพระบาทข้างหน้า ยังว่างเปล่าอยู่ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถคงเสด็จพระราชดำเนินมายังไม่ถึง เราอยู่ใกล้กว่า จึงมาถึงวัดได้ก่อนพระองค์ท่าน แต่ก็เป็นการดีแล้ว เพราะร่างของท่านอาจารย์ก็ยังลำเลียงมาถึงไม่ครบทุกองค์ดี เราชำเลืองมาทางกลางศาลา ตรงมุมโน้นดูเหมือนจะเป็นมุมที่คุณข้าหลวงหรือเจ้าหน้าที่จากสำนักพระราชวังกำลังชุลมุนช่วยกันจัดดอกไม้เพิ่มเติมกันอยู่ เรารู้จักคุณข้าหลวงหลายท่าน จึงคิดจะเข้าไปขอช่วยจัด ขอช่วยปักดอกไม้สักดอกสองดอก อย่างน้อยจะได้ชื่อว่า ได้ร่วมทำบุญถวายท่านอาจารย์ด้วย

แต่....คุณพระช่วย! ***สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถจริงๆ !***

ทรงคุกพระชาณุ เอียงพระศออย่างครุ่นคำนึง เมื่อทรงลำดับบัวสัตตบงกชลงในอ่างแก้วเจียระนัยทีละดอก....ทีละดอก บางขณะก็ทรงเลื่อนอ่างแก้วใบนั้นให้ห่างองค์ออกไป เพื่อจะได้ทอดพระเนตรให้ชัดเจนสำหรับผลงานที่ทรงอุตสาหะวิริยะ พระพักตร์ที่งามประทับใจพวกเราชาวพสกนิกรทุกผู้ทุกคนตลอดมานั้น มีพระเสโทซึมแสดงว่าคงทรงหมกมุ่นในพระอิริยาบถนั้นมานานแล้ว

ใครจะลืมภาพนั้นได้....!

เมื่อกราบบังคมทูลด้วยความพิศวงว่า บัวสัตตบงกชที่ประดับศาลาศิลสเถระในคืนนั้น มีมากมายนับเป็นพันๆ ดอก แต่ละดอกตกแต่งให้แผ่กลีบสีชมพูขยายออกมาอย่างงดงามกว่าจะจัดได้เช่นนี้คงใช้เวลามาก ไม่ทราบว่าทรงเนรมิตอย่างไร จึงได้เสร็จเร็วทันงานเช่นนี้

ใครจะไม่ซาบซึ้ง ตื้นตันใจเมื่อได้ยินพระสุรเสียงที่ทอดอ่อน *"ใช้ดอกไม้ที่เตรียมไว้สำหรับงานวันพรุ่งนี้ (วันคล้ายวันอภิเษกสมรส) ยกมาที่นี่หมดเลย เรารีบมา จะได้มีโอกาสแสดงความรักและกตัญญูบ้าง"*

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชวโรกาสให้ศิษยานุศิษย์ได้เฝ้าแหนโดยใกล้ชิด ทูลกระหม่อมเล็กเสด็จแวะศาลาตั้งศพคุณหญิงไขศรีก่อน จึงเสด็จมาถึงภายหลัง ทอดพระเนตรเห็นคุณสมควรและเราเฝ้าอยู่แล้ว ก็กราบทูลพระกรุณาให้ทรงทราบว่า เราสองคนไปอยู่ที่โรงพยาบาลตั้งแต่ป่าย บอกไม่ต้องไปเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวก็ยังอุตสาห์แอบไปเปลี่ยนชุดดำมาจนได้

ทูลกระหม่อมฯ ช่างทรงละเอียดและจดจำแม้ในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ทรงกราบบังคมทูลถึงสภาพศพ สภาพคนเจ็บ ความทรงจำในด้านรายละเอียด เกร็ดย่อยต่าง ๆ ของทูลกระหม่อมนั้นเป็นที่เลื่องลือกันอยู่แล้ว เสด็จที่ไหนเราจะเห็นปากกาและสมุดบันทึกเล็ก ๆ อยู่ในพระหัตถ์ตลอดเวลา บางทีฝนตกหนัก ก็จะทรงใช้ถุงพลาสติกเล็ก ๆ หุ้มอีกชั้นหนึ่งทรงชินกับการบันทึกภาพเหตุการณ์ เพื่อว่า "กลับไปจะถวายรายงานให้ทรงทราบ" ตามที่รับสั่งเล่าปอย ๆ

คืนนี้ก็เช่นเดียวกัน ทูลกระหม่อมถวายรายงานอย่างละเอียดถี่ถ้วน พระราชอาญาไม่พ้นเกล้าฯ ไม่ทราบว่า นัยตาของเราหลอกตัวเองหรือเปล่า ที่เห็นน้ำพระเนตรสมเด็จฯ ซึมตลอดเวลา ถอนพระอัสสาสะปอยครั้ง ไหนจะทรงห่วงชีวิตประชาชนที่เสียไปไหนจะทรงกังวลถึงผู้ที่ยังบาดเจ็บอยู่ ไหนจะทรงเสียพระทัยถึงท่านอาจารย์ทุกองค์....

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เสด็จพระราชดำเนินไปในงานเลี้ยงแต่งงานของพระสหายก่อน ต้องเสด็จฯ กลับไปทรงเปลี่ยนฉลองพระองค์ดำแล้วจึงเพิ่งเสด็จพระราชดำเนินมาถึง ไล่เลี่ยกับ*พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลีพระวรชายา*

เมื่อสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ โปรดประทับบนลาดพระบาททุกพระองค์จึงประทับบนลาดพระบาทเช่นเดียวกัน เป็นโอกาสให้พวกเราได้เฝ้าทุกพระองค์โดยใกล้ชิด มีพระราชกระแสว่า ในสภาพเช่นนี้ ควรจะนำศพบรรจุลงหีบก่อน ใช้สายสิญจน์โยงคล้องมารวมกันสรงน้ำในที่เดียวกัน ทรงรอจนเจ้าหน้าที่มากราบบังคมทูลว่าการทุกอย่างพร้อมแล้ว จึงเสด็จไปประทับบนพระเก้าอี้ เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยทูลกระหม่อมทั้งสองพระองค์และพระวรชายา ทรงนมัสการและสรงน้ำศพ

ตามประเพณี เมื่อพระราชทานน้ำอาบศพแล้ว ผู้ใดจะรดน้ำศพต่อไปไม่ได้ ก็พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ราษฎรและศิษยานุศิษย์ สรงน้ำศพต่อไปได้

เมื่อทรงเห็นพวกเรายังงงงันกันอยู่ เหตุการณ์ทุกอย่างกระทันหันและรวดเร็วจนไม่มีใครอยากจะเชื่อว่าเป็นความจริง จนกระทั่งสงฆ์สวดพิธีธรรมเสร็จแล้ว ก็ยังไม่มีผู้ใดขยับเขยื้อน ก็ทรงปลอบให้สติพวกเรา และทรงเตือนว่า ดึกแล้ว พวกศิษย์ควรจะเริ่มสรงน้ำกันได้ พระราชทานเทียนนำให้เราไปจุดหน้าศพทุกศพ และมีพระราชดำรัสว่า พระและพวกลูกศิษย์จากต่างจังหวัดคงจะมาไม่ทันในคืนนี้ พรุ่งนี้ก็ให้เขาสรงน้ำกันต่อไปได้ตามศรัทธา

"อย่าลืมนึกถึงราษฎรที่ต่างจังหวัด เขารัก เขาเคารพท่านอาจารย์กันทั้งนั้น รอเขาด้วย"

คืนนั้น กว่าเราจะเสร็จงาน กลับบ้านก็ตีหนึ่ง เสด็จพระราชดำเนินกลับแล้วยังมีลูกศิษย์เป็นจำนวนมากไปอ้อนวอนเจ้าหน้าที่สำนักพระราชวัง ขอดูหน้าท่านกันอีก หลายคนกราบซ้ำ บ้างขอจับขาท่าน บ้างขอแตะเท้าท่านเพื่อให้แน่ใจว่า พวกเรามิได้ฝันไป

วันจันทร์ที่ 28 เมษายน 2523

เช้าวันนี้ ที่บ้านระงมด้วยเสียงโทรศัพท์ตั้งแต่ยังไม่รุ่งสาง ผู้ที่ยังไม่ทราบข่าวแต่เมื่อคืนนี้ยังมีอีกเป็นจำนวนมาก ทุกคนไม่ยอมเชื่อ ยิ่งสายเข้า ก็มีมากรายเข้า เพราะได้ยินวิทยุรอบเช้าประกาศถึงข่าวอุบัติเหตุ

"จริง ๆ หรือคะ"

"ไม่ใช่ท่านอาจารย์ใช่ไหม"

บางคนร้องไห้โฮ *".... โทร. มาบอกเดี๋ยวนี้เอง โอ๊ย...หนูไม่เชื่อพี่ช่วยบอกหนูเถอะว่า ไม่จริง ไม่จริง"*

"กี่องค์" ในวิทยุบอกแต่ท่านอาจารย์จวนองค์เดียว ดังนั้น เมื่อเราบอกชื่อแต่ละองค์ออกไป ทุกระยะจะได้ยินเสียงอุทานอย่างปวดร้าวใจสลับขึ้นมา

"ใจคอจะไม่เหลือไว้ให้เราเลยเชียวหรือ!"

"ทำไมท่านพร้อมใจกันทิ้งพวกเราไปหมด!"

"แถวสกล จะเป็นอย่างไร ? ท่านสร้างเมืองไว้กลางป่า"

"แถวหนองคาย นครพนมจะทำอย่างไร ? ท่านอาจารย์อยู่ ก็เหมือนกำแพงแก้วกั้นไว้ให้ โธ่....."

เสียงรำพัน เสียงสะอื้นไห้เหล่านั้น ไม่เลือกบุคคล ไม่เลือกเหล่า ไม่เลือกเพศ และไม่เลือกวัย จนเราเองก็แทบใจจะขาดตามไปอีกครั้งหนึ่ง บางคนที่เราโทรศัพท์ไปส่งข่าวการมาของท่านไว้แต่เมื่อปายวานนี้ ไม่มีเวลาจะมากราบตอนกลางคืน เช้าขึ้นก็นำจังหันตรงมาที่บ้านเรือนไทยเลย เพื่อเตรียมถวายทั้ง 4 องค์ พอทราบข่าว ยืนมองอาสนะ 4 ที ซึ่งว่างเปล่าอยู่ข้างหน้า เข่าอ่อนทรุดฮวบลง

"พี่....จริง ๆ หรือ ?"

น้ำตาคลอ จนกระทั่งไหลพรากอาบหน้า

"เมื่อท่านอาจารย์ฝันสิ้น ท่านก็ยังเจ็บป่วยให้เราพอมีโอกาสเตรียมตัวเตรียมใจได้บ้าง นี่....โธ่ ก็เมื่อคืนเดือนนี้ เรายังได้กราบท่านอาจารย์วัน ท่านอาจารย์จวนกัน อยู่นี่นา แล้วบทจะไป ท่านก็ไปพร้อมกันหมดทั้งห้าองค์เลย"

"คุณพ่อผมตายไป ผมยังไม่รู้สึกเหมือนอย่างนี้เลย"

"ครั้งที่คุณแม่หนูตาย หนูยังไม่เสียใจถึงขนาดนี้"

เรามองหน้าผู้พูด ทุกคนได้ชื่อว่าเป็นบุตรที่เพียบพร้อมด้วยกตัญญูกตเวทิตาแต่ละคนรักและเคารพ ***"พ่อ"*** และ *"แม่"* ของตนคุณเทพเจ้า แต่ทุกคนก็ยังกล่าวเช่นนี้

กล่าวทั้งต่อหน้าเรา กล่าวทั้งลับหลังเรา ยิ่งไปถึงวัดพระศรีมหาธาตุยิ่งได้ยินถ้อยคำรำพันทำนองนี้มากขึ้นไปอีก

ท่านอาจารย์ไม่ใช่ ***"พ่อ"*** ไม่ใช่ *"แม่"* ของเราคนใดคนหนึ่ง แต่กรุณาธรรมและเมตตาธรรมของท่านนั้นแผ่ไพศาลไปโดยทั่ว ข้อวัตรปฏิบัติของท่านทำให้เราเคารพเลื่อมใสและศรัทธาในปฏิปทาของท่าน ติดตามไปฟังธรรมะปาของท่าน ไปเรียนการภาวนาจากท่าน ไปฟังข้อคิดเห็นของท่าน

ท่านอาจารย์วันจบการศึกษาเพียงแค่ประถมปีที่ 4

ท่านอาจารย์จวน จบการศึกษาเพียงแค่ประถมปีที่ 6

ท่านอาจารย์สิงห์ทอง ก็มีการศึกษาเพียงแค่ชั้นประถมเช่นกัน

แต่ท่านก็ปฏิบัติธรรมไปจนกระทั่ง พวกที่จบปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก ข้าราชการชั้นเอก ชั้นพิเศษ หลั่งไหลมากราบท่านด้วยความเลื่อมใส ศรัทธา ศิษย์ดื้ออย่างเราหลายต่อหลายครั้งที่เพียงเผลอนึกในใจก็ถูกสอน ถูกทรมานเสียจนจิตต้องยอมสยบท่านอาจารย์วัน ท่านอาจารย์จวน ท่านอาจารย์สิงห์ทอง ต่างองค์ก็มักจะยกเรื่องของเราไปเล่าเป็นตัวอย่าง ให้ศิษย์โดยเฉพาะชาวสกลนคร ชาวอุดร ชาวหนองคาย และชาวนครพนมฟังกันอยู่ปอย ๆ

เรารีบไปทำงานแต่เช้า เพื่อสั่งงานที่คั่งค้างอยู่ กว่าจะไปถึงวัดพระศรีมหาธาตุก็ตกปาย ทั้งวัดคลาคล่ำด้วยสีคำของเครื่องแต่งกายบรรดาลูกศิษย์ และสีเหลืองของจีวรพระและเณร ซึ่งเมื่อทราบข่าวร้าย ก็พากันรีบมากราบศพครูบาอาจารย์กันด้วยความเศร้าเสียใจ ทางสำนักพระราชวังเพิ่งจะขอให้หยุดการสรงน้ำ จะได้มีเวลาพอสำหรับเตรียมจัดสถานที่

เรามองภาพพระภิกษุ สามเณร ชี ที่หลั่งไหลเข้ามาแออัด กราบศพกันอยู่และภาพรถยนต์โดยสารขนาดใหญ่ที่กำลังวิ่งเข้ามาในวัดเป็นทิวแถว บนรถมีทั้งบรรพชิต และฆราวาสจากต่างจังหวัดแน่นขนัด แล้วก็เกิดความคิดว่า คกเย็น บรรดารถจากอุดร สกลนคร และหนองคาย คงจะมาเพิ่มขึ้นอีก คืนนี้คงจะมีพระอาคันตุกะมาพำนักที่วัดพระศรีฯ กันมาก รวมทั้งลูกศิษย์ลูกหา ญาติโยมชาวต่างจังหวัดที่เศร้าโศกฟูมฟายมาก็คงจะมีจำนวนไม่น้อย แม้พระคุณเจ้าทุกองค์จะถือการบิณฑบาตเป็นวัตร แต่ยามที่พระภิกษุสงฆ์เพิ่มขึ้นจากเดิมเป็นจำนวนร้อยๆ โดยกระทันหันเช่นนี้ ชาวบ้านแถบหลักสี่คงจะตระเตรียมอาหารใส่บาตรเพิ่มไม่ทันการแน่ พวกเราคณะศิษยานุศิษย์ในกรุงเทพจึงควรช่วยวัดพระศรีฯ ทำหน้าที่เจ้าบ้านให้สมกาละ

เผอิญพวกศิษย์ที่กำลังนั่งรอกราบท่านอาจารย์นั้น เป็นเพื่อนสหธรรมิกที่เคยไปนมัสการท่านที่บ้านทรงไทยลาดพร้าวกันเป็นส่วนใหญ่ เคยร่วมงานบุญกันมานับไม่ถ้วน เราจึงเล่าความคิดให้ฟัง และชักชวนว่า พรุ่งนี้เช้าขอให้ช่วยกันนำข้าวหม้อ แกงหม้อ มาช่วยกันใส่บาตร ที่วัดพระศรีฯ ด้วย

หลายคนรับคำว่าจะนำอาหารมา แต่หลายคนก็บ่นว่า เป็นวันทำงาน เกรงจะมาไม่สะดวก อยากจะขอฝากเงินไว้ให้ช่วยจัดหาอาหารให้ด้วย เมื่อเราปฏิเสธว่า เรื่องเงินขอไม่เกี่ยวข้องด้วย เพื่อนเหล่านั้นก็ไม่ยอม ต่างคนต่างเคยไปบ้านลาดพร้าว และเคยร่วมงานกฐิน ผ้าป่าสามัคคีกันมาโดยตลอดเวลา 4 ปีที่ผ่านมา บอกว่า ขอให้พวกเราได้ทำบุญถวายท่าน สำหรับพี่นั้น เคยช่วยรับปัจจัยบริจาคแทนพวกเรากันอยู่เสมอ คราวนี้เหตุใดจึงจะเลี่ยงหนีหน้าทีนี้เสีย

เราบอกว่า ที่นี่ไม่ใช่ที่บ้านลาดพร้าว ทุกคนก็ว่า ถ้าเช่นนั้นจะเอาเงินไปทิ้งไว้ที่ลาดพร้าว

เราจนแต้ม จึงต้องนำความไปกราบเรียนท่านเจ้าคุณราชธรรมสุธี เจ้าอาวาสวัดพระศรีมหาธาตุ ขอให้ท่านจัดไวยาวัจจกร มารับเงินบริจาค ครั้งแรกท่านเกรงว่า จะมีผู้ครหาว่า ให้พระศรีฯ ฉวยโอกาส หาเงินจากศพ แต่เมื่อกราบเท้าท่านด้วยความเคารพเรียนให้ท่านทราบถึงความประสงค์ของเหล่าศิษย์ และข้อขัดข้องที่เขาไม่อาจจะมาใส่บาตรได้ทันทุกวัน นอกจากนั้นระหว่างเวลาที่พระภิกษุพำนักอยู่ในวัด ตามกฎิต่างๆ อาจจำเป็นต้องจัดน้ำปานะถวายพระเป็นพิเศษ เพิ่มเติมในช่วงเช้าและกลางวันเพราะแม้จะมีพระบรมราชานุเคราะห์ตลอด 7 วัน แต่ก็น่าเห็นใจว่า เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังต้องเหน็ดเหนื่อยมาโดยตลอด คงไม่อาจบริการได้ตลอดวันตลอดคืน งานมีหลายด้าน คณะศิษย์จึงขอประทานอนุญาตให้ได้มีโอกาสโดยเสด็จพระราชกุศล ทำบุญถวายครูบาอาจารย์ที่เขาเคารพรักบ้าง

ในที่สุดท่านเจ้าคุณฯ ก็เห็นใจในความตั้งใจดีของพวกเรา ระหว่างที่ท่านให้ไปตามไวยาวัจจกรของวัดมารับภาระ ก็มีคนนำเงินมาฝากทิ้งไว้เรื่อยๆ เคราะห์ดีมีพวกน้องๆ ที่เคยช่วยทำหน้าที่เหรัญญิกรับเงินกฐิน ผ้าป่ามาแล้ว รู้หน้าที่เป็นอย่างดี ทั้งผู้บริจาคและผู้รับบริจาค (ชัวคราว) ต่างรู้จักหน้ากันดี จึงไม่มีปัญหา แต่เพื่อความรอบคอบก็มีการลงทะเบียนรับ จดชื่อผู้บริจาคและจำนวนเงินไว้อย่างเรียบร้อย

ตอนเย็น ท่านให้อาจารย์เพ็ญสิทธิ์ฯ แห่งวิทยาลัยครูพระนคร ซึ่งอยู่ใกล้ๆวัดมารับมอบงาน แต่อาจารย์เพ็ญสิทธิ์ ขอตัวเรื่องภาระการรับเงินไว้ก่อน เพราะยังหาคนมาได้ไม่พร้อม คงพาเจ้าหน้าที่ด้านโรงครัวของวัดมาขอรับเงินที่จะเตรียมไปจ่ายค่าอาหารที่จะจัดทำสำหรับถวายพระเช้าวันรุ่งขึ้นไปก่อน เพราะถ้าช้า จะไปจ่ายตลาดไม่ทัน

พระภิกษุ สามเณร และชี จากวัดอโศการาม สมุทรปราการ มาเคารพศพกันอย่างพร้อมเพรียงหลายคันรถ เราเข้าไปกราบ*ท่านเจ้าคุณราชวรคุณ* เจ้าอาวาสวัดอโศการาม ด้วยน้ำตาอันปริ่มตา เมื่อปี 2519 เมื่อพวกเรานิมนต์ท่านอาจารย์วัน และท่านอาจารย์จวนไปนมัสการสังเวชนียสถานที่อินเดีย ท่านเจ้าคุณก็ร่วมไปด้วยและให้ความ

เมตตาแก่เราเป็นอย่างดี และเมื่อต้นเดือนเมษายนนี้เอง ท่านอาจารย์วันและท่านอาจารย์จวน ก็ให้จัดรถให้ไปกราบเยี่ยมท่านเจ้าคุณถึงที่วัดอโศการามด้วย

เวลาผ่านไปยังไม่ถึงหนึ่งเดือนเลย.....!

เมื่อคำนึงถึงว่า งานนี้คงจะมีพระฝ่ายกัมมัฏฐานเดินทางมากันมาก ซึ่งการต้อนรับคงเป็นภาระอันหนักยิ่งสำหรับทางวัด ซึ่งทุกเรื่อง ทุกอย่าง คงจะประดังกันเข้ามาเป็นปัญหา พอเห็นหน้าท่านเจ้าคุณวัดอโศฯ ศิษย์หลายคนจึงโล่งใจเพราะ ท่านเคยอยู่วัดพระศรีมหาธาตุมาเก่า และเป็นพระผู้ใหญ่ที่ทางฝ่ายกัมมัฏฐานเคารพและรู้จักดี พวกเราจึงไปกราบเท้าขอความกรุณาให้ท่านเมตตาช่วยอยู่ร่วมเป็นประธานเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรให้พวกเราอีกองค์หนึ่งด้วย

ท่านก็ดีใจหาย รับปากพวกเราทันที คงจะสงสารที่เห็นน้ำตาอันว้าเหว่ของพวกเรา และคงจะระลึกถึงท่านอาจารย์ทั้งสององค์ด้วย เมื่อท่านเจ้าคุณจัดงานฉลองโบสถ์วัดพระบาทภูพานคำ ที่เขื่อนอุบลรัตน์ ท่านอาจารย์จวนศิดนิมนต์ที่กรุงเทพฯ แต่ก็เดินทางตลอดวันขึ้นไปถึงจนเย็น ส่วนท่านอาจารย์วันศิดกิจนิมนต์สวดมนต์เย็นที่สกลนคร แต่ก็ด้วยความนับถือท่านเจ้าคุณ ท่านอุตส่าห์ออกเดินทางไปเกือบตลอดคืน ไปถึงจนเกือบตีหนึ่ง และตรงเข้าสู่พิธีสวดในโบสถ์เลย

ท่านไม่ได้เตรียมบาตร และจีวรครองมาด้วย เราจึงส่งรถกลับไปรับมาจากวัดอโศการามมาถวายท่าน ปรากฏว่าตลอดงาน ท่านเจ้าคุณวัดอโศการามได้ช่วยเป็นองค์ประธานอีกองค์หนึ่ง ทำให้งานยากกลายเป็นงานง่าย งานที่จะทำไม่ได้กลับผ่านพ้นไปด้วยดีเป็นพระเดชพระคุณที่คณะศิษย์ขอจารึกไว้ตลอดไป

การพระพิธีธรรมคืนแรกนี้ กำหนดเวลาใกล้เคียงกับเวลาที่*สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ* จะเสด็จพระราชดำเนินประเทศเนเธอร์แลนด์พร้อมด้วยสมเด็จพระกนิษฐภคินี เจ้าฟ้าจุฬาภรณ์วลัยลักษณ์ พวกเราจึงคิดกันว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ คงจะเสด็จพระราชดำเนินไปส่งเสด็จสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์ เพราะเป็นการเสด็จแทนพระองค์ในงานบรมราชาภิเษกสมเด็จพระนางเจ้าพระราชินีนาถพระองค์ใหม่ของมิตรประเทศ ส่วนที่วัดพระศรีฯ นี้ คงจะให้ผู้แทนพระองค์ อัญเชิญพวงมาลาพระราชทานมาแทนพระองค์มากกว่า

ด้วยเหตุนี้ ลูกศิษย์เป็นจำนวนมาก จึงอดน้ำตาคลอไม่ได้ ด้วยความตื้นตันในพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม ที่ได้เห็นทั้งสองพระองค์เสด็จพระราชดำเนินมาวางพวงมาลาด้วยพระองค์เอง รวมทั้งทรงวางพวงมาลาแทนสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชด้วย ทรงประทับอยู่ในงานพระพิธีธรรม สวดอภิธรรมจนเสร็จการ

ถ้าเป็นเรา.....เราจะทำใจได้อย่างพระองค์ท่านหรือ...? ในฐานะ *"พ่อ"* และ *"แม่"* ที่รักลูกดั่งดวงหทัย เมื่อ*"ลูก"* จะต้องเดินทางไปไกล เราจะไม่ไปส่งหรือ? และเราจะต้อง *"แต่งตำไว้ทุกข์"* ในเวลาที่ *"ลูก"* กำลังจะเดินทางไกลด้วยหรือ?

อา...พระผู้ทรงเป็นประทีปและปิ่นของแผ่นดิน ท่านทรงทำพระทัยได้เช่นไรหนอ

ถ้าไม่ใช่เพราะทรงรักและเคารพท่านอาจารย์!

เฉพาะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น ก่อนเสด็จพระราชดำเนินกลับ ได้เสด็จไปทอดพระเนตรดอกไม้ที่แต่งหน้าศพอย่างใกล้ชิดพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยหลายประการ ซึ่งต่อมาสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงพระกรุณาตรัสเล่าพระราชทานให้พวกเราฟังในวันรุ่งขึ้นว่า

— *ทรงเห็นว่า ดอกไม้นั้นน้อยไป ยังไม่งามพอ*

— *ให้รีบหารูปท่านพระอาจารย์มาตั้งบนหีบศพเร็ว ๆ*

— *ควรจะจัดทำแท่นที่ตั้งดอกไม้เหนือหีบศพท่านพระอาจารย์จวนและท่านพระอาจารย์สิงห์ทองอีก 2 ที่ เพื่อจะได้วางดอกไม้อีก....*

— หีบทองหีบของท่านพระอาจารย์วันเก่าไปไม่งาม ขอให้เปลี่ยนใหม่....

— บนหีบศพทุกองค์ ควรจะตั้งเชิงเทียนคู่

โอ....ใครจะนึกว่า ยอดคนของแผ่นดิน จะทรงละเอียดถี่ถ้วนถึงปานฉะนี้

ตอนดึกท่านเจ้าคุณราช เจ้าอาวาสวัดพระศรีฯ ได้ตามเราไปพบ ว่าท่านได้หาผู้สมควรจะรับมอบเป็นผู้คูแลรับผิดชอบเรื่องการเงินได้แล้ว ให้เราบอกเหรัญญิกจำเป็นเหล่านั้นไปส่งมอบเงินได้ เมื่อไปพบ ปรากฏว่า คือ พล.อ.ต. วรสนธิ์ วรเสียงสุข (ปัจจุบัน พล.อ.ท.) ซึ่งเป็นศิษย์ของท่านอาจารย์เหมือนกัน ท่านกับภรรยา เคยร่วมคณะไปภูทอกกับเรามาแล้ว ถามหาเหรัญญิกจำเป็นได้ทราบว่าพวกนั้นซึ่งส่วนเป็นเด็กสาว ๆ บ้านอยู่ไกล ได้ส่งมอบเงินอยู่จนสิ้นทุ่มเศษ จึงต้องกลับไปก่อน

ทราบว่ายอดที่มีผู้ฝากบริจาคไว้ในวันแรกนี้มีสี่หมื่นบาทเศษ

วันอังคารที่ 29 เมษายน 2523

ตามหมายกำหนดการบำเพ็ญกุศล พระคณาจารย์ของสำนักพระราชวังที่ ม.ล. นราวดี ชัยเฉนียน นางสนองพระโอษฐ์ นำมามอบให้เราเมื่อคืนนี้ กำหนดไว้ชัดแจ้งว่าสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถจะเสด็จพระราชดำเนินในวันจันทร์ที่ 28 เมษายน 2523 แต่เพียงวันเดียว แต่อย่างไรก็ดี เช้าวันนี้เราก็ได้รับโทรศัพท์จากคุณหญิงมนัสนิตย์ วณิกกุล รองราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ แต่เช้าตรู่เลยว่า สมเด็จฯ ทรงมีพระราชเสาวนีย์

— ขอให้เราส่งคนไปช่วยดูดอกไม้แต่เช้า เผื่อว่า ถ้าหากมีดอกใดเหี่ยว ไม่งาม ก็ขอให้เราช่วยจัดเปลี่ยนแซมให้ด้วย เพราะว่ากว่าทางเจ้าหน้าที่ในพระราชวังจะจัดมาเปลี่ยนในตอนบ่าย อาจจะช้าไป มีพระราชประสงค์ให้เวลาคนมากราบท่านพระอาจารย์ ควรจะได้เห็นแต่ภาพดอกไม้สดงามอยู่ตลอดเวลา

— เสด็จคืนนี้ ให้เลื่อนพระเก้าอี้ที่ตั้งอยู่หน้าที่พระสวดอภิธรรมนั้นขึ้นมาข้างหน้าเพื่อว่าจะได้มีที่ว่างข้างหลังให้ลูกศิษย์ได้นั่งมากขึ้น

เรารับพระราชเสาวนีย์ใส่เกล้าฯ รีบส่งคนไปจัดหาดอกบัวขาวและดอกมะลิมาเพิ่มโดยเร็ว จำได้ว่า เมื่อคืนนี้ก่อนเสด็จพระราชดำเนินกลับ ทรงมีพระราชปรารภว่าดอกไม้ที่สมควรบูชาพระอริยเจ้าอย่างท่านอาจารย์นั้น นอกจากดอกบัวสัตตบงกช ซึ่งเป็นดอกไม้ที่หายาก แต่มีสีชมพูแล้ว ควรจะเป็นดอกไม้ไทยสีขาวบริสุทธิ์ ที่เหมาะเป็นพุทธบูชา อย่างเช่นบัวขาวและมะลิเท่านั้น ทรงยอมให้ดอกไม้ "อื่น" อีกอย่างเดียวคือ หวายแจคเคอลีนซึ่งมีสีขาวบริสุทธิ์เช่นกัน

ตอนบ่ายระหว่างพวกอาสาสมัครกำลังช่วยกันจัดดอกไม้ถวายกันอยู่อย่างขมักเขม้น ก็ได้รับบันทึกสั้น ๆ จากคุณหญิงมนัสนิตย์อีก สมเด็จฯ ทรงมีพระราชเสาวนีย์เพิ่มเติมมาอีก

— ทรงเตือนเรื่องให้เลื่อนพระเก้าอี้ขึ้นมาข้างหน้า เพื่อลูกศิษย์จะได้มีที่ใกล้ขึ้น

— ทรงเป็นห่วงว่า เราจะจัดหารูปพระอาจารย์ไม่ได้หมดทุกองค์ ทรงจำได้ว่าเมื่อคืนนี้เรากราบบังคมทูลว่า ยังหารูปท่านอาจารย์สุพัฒน์ไม่ได้ มีพระราชเสาวนีย์ว่า คุณข้าหลวงเห็นในหนังสือพิมพ์....(อันเป็นหนังสือพิมพ์เช้าฉบับหนึ่ง) ประจำวันที่ 29 เมษายนนี้เองให้เราขอที่หนังสือพิมพ์....นั้น แต่ขอให้ดูให้แน่เสียก่อน ว่าใช่ท่านหรือไม่

— ทรงอยากจะทราบว่า ลูกศิษย์พระอาจารย์องค์ไหนจะรับพระศพท่านกลับวัดกันบ้าง องค์ไหนรับไป องค์ไหนไม่รับกลับไป ขอให้ทำบัญชีถวายด้วย คืนนี้เสด็จมางาน ขอให้ถวายบัญชีได้ไหม

— พระรูปพระอาจารย์ทุกองค์ให้วางบนผ้าพิมพ์ แต่งด้วยแจกันดอกบัว

ทั้งโทรศัพท์และบันทึกอัญเชิญพระราชเสาวนีย์...แสดงว่าทรงห่วงใยทรงอาทรและจะเสด็จพระราชดำเนินแน่ในคืนนี้! ทุกคนที่ทราบข่าว มีกำลังใจทำงานกันมากขึ้นทั้งได้ทำบุญถวายท่านอาจารย์ ทั้งได้ทำงานถวายโดยเสด็จพระราชกุศล ได้บุญถึงสองต่อ ใครบ้างจะไม่เต็มใจทำ

เมื่อเช้านี้เราไม่ทันมาถวายจังหัน เพราะพอรับโทรศัพท์แล้วก็ต้องรีบไปสั่งการเรื่องดอกไม้ แต่ก็ได้ข่าวจากเพื่อนๆ ที่ไปถวายจังหันว่า มีคนมาถวายอาหารกันมากพอใช้ สำหรับอาหารจากโรงครัวที่จัดทำนั้น มีขลุกขลักอยู่บ้าง ในเรื่องการลำเลียงอาหารมายังวิหารคตที่ฉันช้าไปเล็กน้อย ด้วยเป็นวันแรกและทางโรงครัวยังไม่คุ้นว่า พระกัมมัฏฐานท่านฉันในเวลาเช้าเช่นนั้น พล.อ.ต.วรสนธิ์ ท่านบอกว่า ความจริงอาหารเหลือเฟือ เพียงแต่ช้าไปหน่อยเท่านั้น แต่พรุ่งนี้คงจะเรียบร้อย

ตอนสาย เหรัญญิกชั่วคราวของเรามาถึง จึงได้นำบัญชีรายชื่อผู้บริจาค และเงินที่เหลือจากจ่ายค่าอาหารเมื่อวานนี้ส่งมอบให้อาจารย์เพ็ญสิทธิ์ และคุณวรสนธิ์ เป็นที่เรียบร้อยหมดภาระทางเราไป

ท่านอาจารย์ชุมพลมาจากวัดหินหมากเป้ง นำความจาก*ท่านพระอาจารย์เทสก์ เทสรังสี (พระนิโรธรังสีคัมภีรปัญญาจารย์)* สั่งการมาถึงเราด้วยความเมตตา เราขอกราบแทบเท้าท่านด้วยความเคารพรักและบูชา ท่านคงเข้าใจความรู้สึกของเราดี

เมื่อครั้งที่มีข่าวท่านอาจารย์เทสก์อาพาธในเดือนมิถุนายน ปี 2520 เราคิดจะขึ้นไปเยี่ยมท่าน แต่ก็อดระลึกถึงท่านอาจารย์สิงห์ทองไม่ได้ว่า ท่านคงคิดต้องการจะไปเยี่ยมท่านอาจารย์เทสก์เช่นเดียวกัน ใครๆ ว่า ป่านนี้ท่านคงไปเยี่ยมกันมาแล้ว แต่อย่างไรไม่ทราบ เมื่อเราแวะไปรับท่านที่วัดป่าแก้ว ปรากฏว่า ท่านอาจารย์สิงห์ทองยังไม่ได้ไปเยี่ยมท่านอาจารย์เทสก์เลย ท่านจึงไปกับเราแต่โดยดี การไปวัดหินหมากเป้งคราวนั้น มีเรื่องพิเศษเกิดขึ้นทำให้เราและน้องๆ ได้ประสบปาฏิหาริย์ บารมีของท่านอาจารย์ทั้งสององค์ วาระแรกเมื่อนึกปรารถนาใครได้ดอกไม้มาบูชาท่านอาจารย์ ก็ได้เห็นดอกไม้ชนิดนั้นผุดขึ้นต่อหน้าต่อตาถึง 4ครั้ง เป็นดอกไม้รวมกันถึง 7 ดอก วาระต่อมาเมื่อขณะนั่งรถกลับมาจากวัดหินหมากเป้ง ระหว่างทาง นึกเสียดายดอกไม้ทิพย์ที่ทิ้งอยู่ที่วัดหินหมากเป้ง ดอกไม้ก็ตามมาปรากฏในรถยนต์อีกครั้งหนึ่ง เป็นการมาปรากฏต่อหน้าท่านอาจารย์สิงห์ทองด้วย เหตุการณ์ครั้งนั้นเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้เราสิ้นสงสัยในเรื่องพระบารมีของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยสิ้นเชิง ก็ในเมื่อเราเองยังมีวาสนาได้เห็นบารมีของพระภิกษุสาวกของพระองค์ท่านประจักษ์แก่ตาเช่นนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงพระบารมีเปี่ยมล้นไพศาล เป็นมหาสติ มหาปัญญา มหาบารมี ฉะนั้นในสมัยพุทธกาล จะมีผู้ได้ประจักษ์ในเรื่องอันน่าอัศจรรย์เช่นนี้สักปานใด

เวลาที่พวกเราไปทอดผ้าป่าหรือกฐินที่หินหมากเป้ง ท่านอาจารย์วัน ท่านอาจารย์จวน ท่านอาจารย์สิงห์ทอง จะเป็นองค์ประธาน นำพวกเราไปในการบุญทุกครั้ง โดยเฉพาะงานกฐินปี 2522 ที่เพิ่งผ่านมาเมื่อปลายเดือนตุลาคมนั้น นอกจากท่านอาจารย์ทั้ง 3 แล้ว ยังมี*ท่านอาจารย์เหรียญ วรลาโก* แห่งวัดอรัญญบรรพต *ท่านอาจารย์บัวพา ปัญญาภาโส* แห่งวัดป่าพระสถิตย์ *ท่านอาจารย์สุวัฒน์ สุวโจ* แห่งวัดถ้ำศรีแก้ว และ*ท่านอาจารย์จันทร์โสม* แห่งวัดป่านาสีดา ไปร่วมอนุโมทนาด้วย ให้คณะลูกศิษย์ที่ไปร่วมชุมนุมกันกว่า 500 คนได้ชื่นชมกันว่าได้มีโอกาสกราบและทำบุญครูบาอาจารย์หลายองค์พร้อมกันในเวลาเดียวกัน นอกจากเทศกาลกฐินผ้าป่าแล้ว หลายต่อหลายครั้งที่ท่านอาจารย์จวนและท่านอาจารย์สิงห์ทองจะเมตตานำเราไปกราบคารวะท่านอาจารย์ใหญ่ที่วัดหินหมากเป้ง จนพระในวัด พอเห็นหน้าเรา จะถามว่า วันนี้นำท่านอาจารย์องค์ไหนมา และท่านอาจารย์เทสก์เองก็เคยปรารภล้อท่านอาจารย์จวนและท่านอาจารย์สิงห์ทองด้วยความเมตตาอยู่เสมอ

เหตุการณ์ครั้งนี้ ท่านคงเกรงว่า เราคงแทบจะครองสติไม่ได้ จึงสั่งฝากท่านอาจารย์ชุมพลมาเตือนสติ.....!

คืนนี้สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมาเป็นองค์ประธานในการสวดพระอภิธรรม เมื่อทรงทราบว่า *หลวงปู่ชอบ ฐานสโม* แห่งวัดป่าสัมมานุสรณ์ จังหวัดเลย ได้มาในงานด้วย ก็เสด็จฯ ไปทรงกราบนมัสการด้วยความเคารพ พระราชจริยาวัตรยามที่ทรงหมอบกราบกับลาดพระบาทและทรงประณมพระหัตถ์ตลอดเวลาที่มีพระราชกระแสรับสั่งกับหลวงปู่นั้นงดงามนัก เป็นที่ชื่นใจ ชื่นตา แก่ผู้ที่พบเห็นเป็นอย่างยิ่ง

หลังจากเสร็จการสวดพระอภิธรรมแล้ว มิได้เสด็จฯกลับในทันที ได้เสด็จฯมาประทับบนพื้นพรมหน้าที่ตั้งหีบศพ ทรงจัดดอกไม้ที่คณะคุณข้าหลวงจัดทำเพิ่มเติมมาแต่ในพระราชวัง ทั้งดอกบัวสีขาว ทั้งดอกบัวสัตตบงกชสีชมพูตรูตา และดอกมะลิสีขาวสะอาด ประดิษฐ์ในรูปลักษณ์ต่าง ๆ กัน อย่างงดงามและแปลกตาทั้งสวย ทั้งหอมกรุ่นละมุนใจไปทั้งศาลา ทรงฉีดน้ำเพื่อให้ดอกไม้สดตลอดคืน ทรงประคองยกแจกันที่ตกแต่งแล้วไปตั้งยังที่ด้วยพระองค์เอง หลายต่อหลายครั้งที่ต้องทรงใช้ผ้าซับพระพักตร์ แต่ก็มิได้แสดงความเหน็ดเหนื่อยพระวรกายให้ปรากฏ สิ่งเดียวที่ตั้งพระทัยมั่น ก็คือ ทรงขอถวายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา และสังฆบูชา

สมเด็จฯประทับอยู่ "ร่วมทุกข์" กับพวกเรา พระราชทานพระราชวโรกาสให้ประชาชนได้เฝ้าแหนอย่างใกล้ชิด มีพระราชกระแสรับสั่งถามถึงทุกข์สุขของประดาศิษย์ที่วัดตามต่างจังหวัดต่าง ๆ อย่างทรงเอื้ออาทร ได้กราบบังคมทูลว่า ศิษย์ของทุกองค์คงจะขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตนำศพกลับวัดทั้งนั้น มีพระราชดำรัสว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรับสั่งว่า ทุกอย่างขอให้ตามใจประชาชน ขอให้รักษาน้ำใจของราษฎรที่เขาเคารพท่านอาจารย์ คงจะพระราชทานพระบรมราชานุญาต

วันพุธที่ 30 เมษายน 2523

วันนี้มีข่าวสับสน มีพวกศิษย์จากสกลนคร และหนองคายมาพบพวกเราหลายกลุ่มบอกว่า ได้ข่าวทางกรุงเทพฯจะยึดศพท่านอาจารย์ไว้ พวกเขาไม่ยอมอย่างเด็ดขาด ถ้าไม่ส่งศพกลับไป คงจะมีเรื่องไม่สงบ เพราะชาวบ้านไม่ยอมเชื่อข่าวร้ายเรื่องเครื่องบินตกอยู่แล้ว ถ้าไม่เห็นศพคงไม่ยอมเชื่อใหญ่ มีข่าวว่า จะเผาป่าแถวส่องดาวบ้าง (ในกรณีท่านอาจารย์วัน) จะเผาป่าบนภูวัวบ้าง (ในกรณีท่านอาจารย์จวน) ข่าวเหล่านี้มิได้มีมาจากฆราวาสเท่านั้น จากพระภิกษุก็มีเช่นเดียวกัน พวกเราจึงช่วยกันชี้แจงให้ฟังว่า เป็นข่าวที่ไม่มีมูลความจริงเลย และได้อัญเชิญพระราชดำรัส ถ่ายทอดให้ฟังกันต่อไป ทุกคนจึงฟังด้วยความโล่งใจ บางกลุ่มก็ส่งผู้แทนกลับไปให้ "ข่าวที่ถูกต้อง" ให้พวกที่รอคอยอยู่ทางวัดได้หายกังวล

คุณวรสนธิ์ มาปรึกษาว่า เช้าวันนี้อาหารที่ถวายจังหันมีมากพอแล้ว เพื่อประหยัดเงิน พรุ่งนี้เราเห็นจะไม่จำเป็นต้องจ่ายเงินทำอาหารจากโรงครัวเพิ่มเติมก็ได้ เราเห็นด้วยเพราะพรุ่งนี้เป็นวันแรงงานแห่งชาติ พวกบริษัทและรัฐวิสาหกิจหยุดงาน คงจะมีคนนำอาหารมาถวายจังหันมากขึ้นไปอีก

แต่ทว่าเพื่อความรอบคอบ และเป็นความตั้งใจของผู้บริจาค เราควรจะจัดทำบุญแทนให้เขาบ้าง ถ้าจะทำต่อไปอีกสักวันหนึ่งก็คงเป็นการดี อย่างไรก็ดี เรื่องนี้ได้มอบให้อยู่ในความดูแลของคุณวรสนธิ์แล้ว จึงแล้วแต่ว่าท่านจะพิจารณาเห็นสมควรอย่างไร สิ่งที่น่าพิจารณาด้วยก็คือ เรื่องเครื่องดื่มซึ่งจะต้องถวายพระตลอดวันตลอดคืน คุณวรสนธิ์สารภาพเสียงอ่อยว่า ท่านมองในแง่ประหยัดมากเกินไป สำหรับเครื่องดื่มท่านก็ดูแลอยู่แล้ว เวลานี้มีทางสำนักพระราชวังเป็นตัวยืน และยังมีลูกศิษย์หลายกลุ่มขอนำเครื่องดื่มและน้ำปานะมาร่วมถวายพระอยู่ตลอดเวลา จึงไม่น่าห่วง

ตลอดเวลาตั้งแต่วันที่ 28 เป็นต้นมาจนถึงวันนี้ ได้รับข่าวจากคุณธเนศร เอียสกุล และภรรยา ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญที่จัดส่งท่านอาจารย์ทุกองค์ขึ้นเครื่องบินที่อุดรฯ และผู้มาส่งท่านที่สนามบิน รวมทั้งพระเณรและศิษย์ที่วัด ดูเหมือนจะให้ข่าวตรงกันในที่สุด ในเรื่องที่ว่า ท่านอาจารย์ทุกองค์ คงจะทราบล่วงหน้าถึงเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นแล้ว

บางองค์ปรากฏนิมิตว่าเครื่องบินตก ยังได้เล่าให้เพื่อนพระภิกษุฟัง บางองค์กล่าวว่า มาคราวนี้คงจะอยู่แค่วัดพระศรีฯ บางองค์จัดตั้งเจ้าอาวาสแทนองค์ท่านไว้ บางองค์ไม่ให้ลูกศิษย์ที่เคยติดตามขึ้นเครื่องบินมาด้วย บางองค์สั่งศิษย์ให้ช่วยจัดงานศพให้ท่านด้วย ฯลฯ คำปรารภของท่าน คำสั่งเสียของท่านอันเป็นนัยต่าง ๆ กันนั้น เมื่อเกิดเรื่องแล้ว จึงมานึกกันได้ในภายหลังกันทั้งนั้น

ท่าน "รู้" กันทุกองค์ แต่ท่านก็ยังมา.....!

ผู้เล่า ก็เล่าด้วยใบหน้าอันนองด้วยน้ำตาอย่างไม่อับอายกัน ผู้ฟังจึงอดไม่ได้ที่จะน้ำตาคลอกันอีกครั้งแล้วครั้งเล่า

น้อง ๆ ที่ช่วยจัดดอกไม้เสริมตอนเช้า มาบอกว่า ต่อไปเราคงไม่ต้องหาซื้อดอกบัวขาวมาอีกแล้ว เพราะดอกบัวที่มีผู้นำมาบูชาท่านอาจารย์แต่ละวันนั้นมีมากมาย พอจะเลือกดอกที่งามนำมาพับประดิษฐ์ได้หลายร้อยดอกทีเดียว นอกจากจะไม่เสียของแล้ว ผู้ถวายก็จะชื่นใจอีกด้วย ที่ดอกไม้ของเขาจะได้โดยเสด็จพระราชกุศลขึ้นไประคับอยู่ในแจกันบูชาด้วย

ตอนบ่าย ท่านเจ้าคุณวัชรธรรมาภรณ์ เรียกเราไปบอกให้ทราบว่า คืนนี้คุณภาวาส บุนนาค รองราชเลขาธิการ จะเชิญประชุมหารือ เรื่องการเชิญศพท่านอาจารย์ทุกองค์กลับไปวัดของท่าน

ความจริงเรื่องนี้ *ท่านอาจารย์ทองสุก สุกกธัมโม* แห่งวัดถ้ำอภัยคำรงธรรม ซึ่งเป็นหลานท่านอาจารย์วัน *ท่านอาจารย์น้อย* แห่งวัดถ้ำกลองเพล ซึ่งเป็นญาติผู้น้องของท่านอาจารย์สิงห์ทอง และ*ท่านอาจารย์เติมศักดิ์ ยุตตธิมฺโม* วัดเจติยาคีรีวิหาร(ภูทอก) ได้เรียกเราไปหารือแต่วันวานนี้แล้ว ว่าได้ทราบข่าวว่า มีศิษย์บางกลุ่มคิดจะแยกนำท่านอาจารย์ต่างองค์ต่างกลับวัด ในเมื่อท่านอาจารย์ทุกองค์มาด้วยกัน ประสบชาตากรรมพร้อมกัน ก็ควรจะให้ท่านไปด้วยกัน โดยเฉพาะท่านอาจารย์วัน ท่านอาจารย์จวน ท่านอาจารย์สิงห์ทอง และ ท่านอาจารย์สุพัฒน์นั้น เวลารับนิมนต์มาในพระราชวัง เวลากลับ ท่านจะกลับไปด้วยกันเป็นขบวนเดียวกันเสมอ ท่านเอง ก็มักจะปรารภว่า "มาด้วยกัน ก็ต้องไปด้วยกันซี" ส่งท่านอาจารย์สิงห์ทองเป็นองค์แรกเลี้ยวเข้าไปในทางแยก ก.ม.ที่59 ไปบ้านชุมพล แล้วก็จะส่งท่านอาจารย์สุพัฒน์ที่บ้านต้าย ต่อไปส่งท่านอาจารย์วันเลี้ยวตรงทางแยก ก.ม. ที่67 บ้านหนองหลวงไปภูเหล็ก แล้วก็จะเลยไปส่งท่านอาจารย์จวน ซึ่งอยู่ไกลที่สุด ที่ภูทอก เป็นองค์สุดท้าย ขณะเมื่อมีชีวิตท่านกลับด้วยกัน เมื่อหาชีวิตไม่แล้ว ก็น่าจะให้ท่านกลับด้วยกันเป็นคำรบสุดท้าย

แต่คราวนี้ คงไม่อาจจะให้ ตามกันเป็นขบวนตลอดทางเช่นนั้นได้ เพราะศิษย์มีเป็นจำนวนมากด้วยกัน ควรจะให้ท่านร่วมกันไปเป็นขบวนเดียวกันจนถึงอุดรธานี แล้วจึงจะแยกย้ายกันไปเป็น 3 สาย คือไปวัดหลวงปู่บุญมาซึ่งอยู่ในทางจากอุดร-เลย สายหนึ่ง ไปทางสกลนครสำหรับท่านอาจารย์วัน ท่านอาจารย์สิงห์ทองและท่านอาจารย์สุพัฒน์ สายหนึ่งและไปทางหนองคายสำหรับท่านอาจารย์จวน อีกสายหนึ่ง

เฉพาะที่อุดรฯนั้น โดยที่ท่านอาจารย์ทุกองค์ ต่างมีศิษย์เป็นชาวอุดรฯเป็นจำนวนมาก ควรจะให้ขบวนแวะที่อุดรฯซึ่งอยู่ในเส้นทางก่อน เพื่อให้ชาวอุดรฯได้กราบคารวะ ไม่ต้องพูดถึงหลวงปู่บุญมา ซึ่งวัดของท่านอยู่ในตัวเมืองอุดรฯ หลวงปู่ย่อมเป็นที่เคารพสักการะอย่างสูงของชาวอุดรฯอยู่แล้ว และท่านอาจารย์วัน ซึ่ง

มีศิษย์เป็นชาวอุดรฯเกือบจะเท่าชาวสกลนคร ท่านอาจารย์จวน เป็นศิษย์ใกล้ชิดกับหลวงปู่ขาว อนาลโย วัดถ้ำกลองเพลมานาน ท่านอาจารย์สิงห์ทองและท่านอาจารย์สุพัฒน์ เป็นศิษย์ใกล้ชิดของท่านอาจารย์มหาบัว ญาณสัมปันโน อยู่ในวัดป่าบ้านตาดมานานเช่นกัน ชาวอุดรฯนึกถึงท่านทั้ง 3 เหมือนกับเป็นพระที่โปรดเขาอยู่ในเมืองอุดรฯ

ส่วนการแวะที่อุดรฯให้ศิษย์ชาวอุดรฯได้กราบคารวะนั้น คงไม่มีที่ใดจะเหมาะสมเท่าที่*วัดโพธิสมภรณ์* ซึ่งเป็นวัดในประวัติศาสตร์ของพระกัมมัฏฐานสาย*ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เจ้าคุณธรรมเจดีย์ (จูม พันธุโล)* อดีตเจ้าอาวาสแห่งวัดนี้ มีความสัมพันธ์แนบแน่นและเคารพท่านพระอาจารย์มั่นอย่างยิ่ง เคยเป็นองค์อุปัชฌาย์ของพระเถระผู้ใหญ่ที่ท่านอาจารย์เองเคารพหลายองค์อย่างเช่น *หลวงปู่ขาว อนาลโย หลวงปู่อ่อน ญาณศิริ หลวงปู่หลุย จันทสาโร หลวงปู่ฝั้น อาจาโร ท่านอาจารย์มหาบัว ญาณสัมปันโน*

พูดง่าย ๆ วัดโพธิสมภรณ์เป็นวัดองค์อุปัชฌาย์แห่งอาจารย์ของท่าน....!

มาในสมัย*ท่านเจ้าคุณเทพเมธาจารย์*เป็นเจ้าอาวาสปัจจุบันของวัดโพธิสมภรณ์นี้ ท่านก็ยังให้ความสำคัญเคารพวัดโพธิสมภรณ์เสมอ เฉพาะท่านอาจารย์วันเคยให้เราไปรับท่านที่วัดนี้นับครั้งไม่ถ้วน

เมื่อท่านอาจารย์น้อย ท่านอาจารย์ทองสุก ท่านอาจารย์เติมศักดิ์ ทราบว่าจะมีการประชุมกันคืนนี้ จึงตกลงกัน ให้เราเป็นผู้เรียนเสนอความคิดเห็นนี้ต่อที่ประชุม ท่านบอกว่าท่านลองซาวเสียงพระอื่น ๆ แล้ว ท่านก็เห็นด้วยทั้งนั้น

คืนนี้สมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปลี่ยนพวงมาลาพระราชทานใหม่ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯวางพวงมาลาแทนสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา และสมเด็จเจ้าฟ้าหญิงจุฬาภรณวลัยลักษณ์ด้วย

และก็เช่นเคย เมื่อเสร็จการสวดพระอภิธรรมแล้ว ได้เสด็จลงประทับที่ลาดพระบาทหน้าที่ตั้งหีบศพ ทรงจัดดอกไม้ที่ส่งเพิ่มเติมมาจากพระราชวัง ทั้งดอกบัวสีขาว ทั้งดอกบัวสัตตบงกชสีชมพูตรูตา และดอกมะลิสีขาวสะอาด.... ที่ว่า เมื่อคืนวานนี้มีมากแล้ว คืนนี้ยิ่งมีมากไปกว่า ที่ว่าเมื่อคืนวานนี้ประดิษฐ์ในรูปลักษณ์ต่าง ๆ กันทึ่งคงามแล้ว แปลกตาแล้ว.... คืนนี้ยิ่งงดงามกว่า แปลกตากว่า ที่ว่าคืนวานนี้ทั้งสวย ทั้งหอมกรุ่นละมุนใจไปทั้งศาลาแล้ว .....แต่คืนนี้ยิ่งสวยกว่า หอมกรุ่นละมุนใจไปทั่วทั้งศาลายิ่งไปกว่า

ท่านเจ้าคุณวินัยฯ แห่งวัดพระศรีฯถึงกับอุทานว่า ตั้งแต่ท่านเห็นดอกไม้ในงานศพที่วัดนี้มา ยังไม่เคยเห็นดอกไม้ในงานใด ที่จะมากเท่านี้ และที่จะงามเท่านี้

และไม่มีที่จะเพียบพร้อมด้วยความหอมเท่านี้ด้วย - เราแอบนึกเสริม

ในเรื่องดอกไม้ที่มากและหอมกรุ่นนี้ อย่างไรก็ดูเหมือนจะไม่สมพระราชหฤทัยที่ทรงปรารถนาไว้สักที มีพระราชกระแสเล่าพระราชทานให้พวกเราฟังว่า ทุกวันเจ้าหน้าที่ต้องออกไปกว้านดอกบัวสัตตบงกชมาจากเรือตั้งแต่ตอนตีสี่ สำหรับดอกมะลิ ก็ต้องเหมากันมาเป็นสวน ๆ ทีเดียว เพื่อจะได้มีดอกไม้บูชาท่านอาจารย์ให้เพียงพอ

- *บูชาท่านอาจารย์ ต้องบูชาด้วยดอกบัว และดอกไม้ที่หอมและสีขาวอันเป็นสีแห่งความบริสุทธิ์*

เป็นพระราชดำรัสที่คณะศิษย์ที่เฝ้าเบื้องพระยุคลบาทจะได้ยินกันอยู่เสมอ

ความทราบถึงพระเนตรพระกรรณว่า ชาวบ้านทางสกลนครและหนองคาย เป็นห่วงกลัวว่า ทางกรุงเทพฯจะไม่คืนศพท่านอาจารย์ และมีข่าวเรื่องพวกที่อยู่ห่างไกลในป่าในภูจะเผาป่า จึงทรงซักถาม เมื่อกราบบังคมทูลว่า ได้อธิบายความจริงให้ทราบแล้วและหลายกลุ่มก็ส่งผู้แทนเดินทางกลับไปชี้แจงให้ชาวบ้านมีความเข้าใจที่ถูกต้องแล้ว ก็ทรงโล่งพระทัย และทรงเตือนให้พวกศิษย์ทางกรุงเทพฯ *อย่าลืมตามใจประชาชน จะทำ*

อะไรให้ปรึกษาหารือกันด้วยความพร้อมเพรียงโดยเฉพาะให้รักษาน้ำใจของพวกชาวบ้านที่อยู่ห่างไกลด้วย

พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เครื่องญาติท่านอาจารย์เข้าเฝ้า โยมแม่ของท่านอาจารย์วัน กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า คืนก่อนจะทราบข่าวร้าย **สะดุ้งตกใจตื่นขึ้นราวกับมีใครมาปลุก** เห็นแสงสว่างมาปรากฏที่หัวนอน สว่างโร่ราวกับกลางวัน มีเสียงเรียกว่า *แม่.....แม่.....แม่* 3 ครั้ง จำได้ว่าเป็นเสียงท่านอาจารย์วัน วันต่อมาจึงทราบข่าว โยมแม่เล่าไป มือก็คลำน้ยตาป้อย ๆ น้ำตาคลอ ความเศร้าโศกอย่างสุดกลั้นนั้นดูจะผ่อนคลายไป เมื่อพระราชทานพระหัตถ์ให้โยมแม่ทุมไว้เป็นหลักประทีปทดแทนสิ่งที่สูญเสียไป

เสด็จพระราชดำเนินกลับเวลาประมาณห้าทุ่มกว่า จากนั้นคุณภาวาส บุนนาค รองราชเลขาธิการจึงได้เชิญประชุม *สมเด็จพระมหาวีรวงศ์* ซึ่งเป็นองค์ประธานฝ่ายสงฆ์กลับไปก่อน *ท่านเจ้าคุณเทพเมธาจารย์* แห่งวัดโพธิสมภรณ์ จึงเป็นประธานฝ่ายสงฆ์แทน ด้วยท่านดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะภาค 8 ดูแลจังหวัดสกลนคร อุดรธานี และหนองคาย พระสงฆ์อื่น ๆ ก็มี *ท่านเจ้าคุณวัชรธรรมาภรณ์* วัดศรีทศเทพ *ท่านเจ้าคุณปริยัติสารสุธี* วัดสัมพันธวงศ์ *ท่านพระครูโอภาสธรรมภาณ* หลานหลวงปู่บุญมา *ท่านอาจารย์น้อย* วัดถ้ำกลองเพล ลูกผู้น้องท่านอาจารย์สิงห์ทอง *ท่านอาจารย์ทองสุก สุภกธัมโม* วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม *ท่านอาจารย์เดิมศักดิ์ ยุตติธมฺโม* วัดเจดียาคีรีวิหาร(ภูทอก) ฝ่ายจังหวัดมีคุณพิศาล มูลศาสตร์สาทร ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี *(ปัจจุบัน ปลัดกระทรวงมหาดไทย)* รองผู้ว่าราชการจังหวัดสกลนคร มีการเสนอความเห็นกันหลายอย่าง แต่สุดท้ายส่วนใหญ่ที่ประชุมก็เห็นด้วยกับข้อเสนอของเรา ที่ได้เสนอตามที่ทางสงฆ์ผู้แทนของวัดท่านอาจารย์วัน ท่านอาจารย์จวน และท่านอาจารย์สิงห์ทอง ได้หารือกันไว้ก่อนแล้ว กล่าวคือ

- จะมีการเชิญศพกลับไปพร้อมกันทุกองค์ ไม่ใช่ลูกศิษย์ของแต่ละองค์ต่างจัดขบวนไป - จะมีการแวะขบวนที่วัดโพธิสมภรณ์ ซึ่งเป็นวัดองค์อุปัชฌาย์แห่งอาจารย์ของท่านอาจารย์ ให้ชาวอุดรฯและขอนแก่นได้กราบคารวะ แล้วจึงจะแยกย้ายกันกลับไปแต่ละวัด โดยแยกเป็น 3 สาย สายหนึ่งไปทางสายอุดรฯ - เลย กลับไปวัดหลวงปู่บุญมา ท่านพระครูประสาทและพระเฉลิมชัย - สายหนึ่ง ไปสกลนคร ท่านอาจารย์วัน ท่านอาจารย์สิงห์ทองและท่านอาจารย์สุพัฒน์ และอีกสายหนึ่ง ท่านอาจารย์จวน กลับไปหนองคาย

นอกจากนั้น ได้มีการตกลงเรื่องการบำเพ็ญกุศลด้วย คือเมื่อเสร็จการบำเพ็ญพระราชกุศลครบ 7 วัน ในวันที่ 4 พฤษภาคม 2523 แล้ว จะให้มีการบำเพ็ญกุศลต่ออีกเพียง 2 วัน คือวันที่ 5 พฤษภาคม 23 สมเด็จพระสังฆราช จะทรงบำเพ็ญพระกุศลประทาน วันที่ 6 พฤษภาคม 23 ให้คณะศิษยานุศิษย์ในกรุงเทพมหานครร่วมกันเป็นเจ้าภาพจากนั้นผู้ว่าราชการจังหวัดสกลนคร อุดรธานี และหนองคาย จะมีหนังสือมาขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเชิญศพท่านอาจารย์กลับวัดของท่าน โดยขบวนศพจะออกจากวัดพระศรีมหาธาตุในเช้าวันที่ 7 พฤษภาคม 23 เวลา 04.00 นาฬิกา

โดยที่เชื่อว่า ศิษย์ที่จะตามไปส่งศพคงจะมีมาก แม้จะมีรถตำรวจทางหลวงนำให้ความสะดวก แต่เนื่องจากหนทางไกลมาก เกรงจะเป็นปัญหาด้านการจราจรติดขัด จึงตกลงกันว่า ลูกศิษย์ควรจะจัดรถตามไปนอกขบวนและเนื่องจากเฉพาะวัดท่านอาจารย์จวนอยู่ไกลเกินกว่าจะไปถึงในวันเดียวได้ จึงจะเชิญศพไปตั้งที่วัดศรีเมืองจังหวัดหนองคายก่อนคืนหนึ่ง รุ่งขึ้นเช้าจึงจะเดินทางต่อไปวัดเจดียาคีรีวิหารที่ภูทอก

คุณหมอปัญญา ส่งสัมพันธ์ แห่งโรงพยาบาลแพทย์ปัญญา รับจะจัดรถพยาบาล 7 คัน เชิญศพท่านอาจารย์แต่ละองค์

พวกเราทุกคนขออนุโมทนาด้วย

วันพฤหัสบดีที่ 1 พฤษภาคม 2523

วันนี้เป็นวันแรงงานของชาติ พวกบริษัทและรัฐวิสาหกิจหยุดงาน เมื่อคืนนี้จึงมีผู้อยู่ตลอดรุ่ง บำเพ็ญจิตถวายกุศลกันมากกว่าปกติ เราก็ได้อยู่ภาวนาตลอดคืนเหมือนกัน ได้เกิดนิมิตรที่ทำให้เข้าใจในธรรมะ และไม่ต้องสงสัยเรื่องการแตกทำลายขันธ์สังขารของท่านอาจารย์ทุกองค์อีก

เช้านี้มีคนมาถวายจังหันกันเนืองแน่น อาหารวางเต็มลานรอบระเบียงวิหารคด เหลือเป็นเข่งๆ ต้องจัดไปแจกชาวบ้านและโรงเรียนต่อไป คุณวรสนธิ์บอกว่า เป็นการแน่นอนว่าจะไม่ต้องให้โรงครัวจัดอาหารอีกแล้ว

วันนี้พวกเราช่วยกันระดมไปหาต้นกกอียิปต์ เป็นการใหญ่ เพื่อมาจัดดอกไม้ เพราะเมื่อคืนนี้ ได้กราบบังคมทูลถามว่า มีการใดบ้างที่จะโปรดฯ ให้พวกเราจัดทำสนองพระมหากรุณาธิคุณ รับสั่งว่า ให้ช่วยหาต้นกกอียิปต์ด้วย เพราะเวลานี้ตัดมาจนจะหมดที่พระราชวังแล้ว

'กกอียิปต์' เป็นไม้ประเภทต้นหญ้าสูงในท้องทุ่ง ขึ้นอยู่ริมน้ำ ก้านตรง สูงประมาณครึ่งตัวคน ปลายต้นแต่ละต้นแตกกิ่งเป็นก้านกระจายออกไปในลักษณะฟุ่ม เมื่อตัดปลายก้านเล็กเหล่านี้ ให้เป็นฟุ่มกลมใช้ดอกมะลิปักตามปลายก้าน จะเป็นเหมือนฟุ่มสีเขียวขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 8-10 นิ้ว แต้มด้วยดอกขาวตามปลายก้าน ยิ่งเวลามะลิบาน ฟุ่มนั้นจะยิ่งขาวตระการ หอมตระหลบไปหมด

พอได้กกอียิปต์มา ก็ช่วยกันเด็ดก้านมะลิ ปักก้านกกกันเป็นฟุ่มๆ ได้หลายสิบฟุ่ม มอบให้เจ้าหน้าที่ค้านดอกไม้ของสำนักพระราชวังเพื่อไปรวมจัดในแจกันพระราชทาน

ตอนกลางคืนสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมาเช่นเคย รับสั่งพระสุรเสียงอ่อนราวกับทรงทราบว่าพวกเราเฝ้ารอชมพระบารมี *"มาช้าไป เพราะมัวรอดอกไม้ ที่จริงทำกันตั้งแต่เช้า เร่งกันทุกคนเลย แต่ไม่เสร็จ ก็เลยมาไม่ได้"*

ทุกคืนจะประทับอยู่จนดึก บางคืนเตรียมจะเสด็จพระราชดำเนินกลับ เมื่อทอดพระเนตรเห็นผู้ทรงรู้จักก็จะทรงชะงัก ทรุดพระองค์ลงมีพระราชปฏิสันถารด้วย เมื่อคืนนี้ได้ทราบจากท่านผู้หญิงเกนหลงว่า เวลาเสด็จมาไม่ได้เสวยพระกระยาหารเย็นเลย พวกเราจึงคิดกันว่ายิ่งประทับช้าเท่าไร เวลาพระกระยาหารก็จะต้องทอดช้าตามไปด้วย อาจจะทำให้ประชวรได้ ดังนั้นคืนนี้ เมื่อทรงหยุดมีพระราชปฏิสันถารด้วย ก็ใจกล้ากราบบังคมทูลเรื่องที่ทราบมา และเสริมว่าพระราชอาญาไม่พ้นเกล้าฯ ขอพระราชทานไม่กราบบังคมทูลเรื่องใดมาก เพื่อจะได้เสด็จกลับโดยเร็วได้

ทรงแย้มพระสรวล รับสั่งว่า *"ขอบใจที่ห่วง แต่วันนี้ก่อนมาได้แซนด์วิชจานบินมา 2 ชิ้นแล้ว"*

แซนด์วิชจานบิน 2 ชิ้น เป็นเครื่องว่าง.....! เรากัมลงคูนาฬิกาเวลานั้นก็สี่ทุ่มกว่าแล้ว.....!

และก็เช่นเคย กว่าจะเสด็จพระราชดำเนินกลับก็เกือบสองยาม

วันศุกร์ ที่ 2 พฤษภาคม 2523

ย่ำรุ่ง คุณหญิงมนัสนิตย์ วณิกกุลโทรศัพท์มาบอกว่า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนการบำเพ็ญพระราชกุศล 7 วันพระราชทานศพ ซึ่งเดิมกำหนดไว้เป็นวันเสาร์ที่ 3 นั้น มาเป็นวันนี้แทน เพราะเมื่อทางสำนักพระราชวังทำหมายกำหนดการนั้น ลืมนึกไปถึงงานพระราชพิธีเนื่องในวันฉัตรมงคล วันที่ 5 พฤษภาคม จะต้องมีกำหนดการต่างๆ ที่จะต้องเสด็จพระราชดำเนิน ตั้งแต่วันที่ 3 พฤษภาคม เป็นต้นไป เพิ่งโปรดเกล้าฯ มาเดี๋ยวนี้เอง เป็นการสลับ กำหนดการของวันที่ 3 มาเป็นวันที่ 2 และเปลี่ยนกำหนดการของวันที่ 4 มาเป็นวันที่ 3 ส่วนกำหนดการของวันที่ 2 ย้อนไปเป็นของวันที่ 4 แทน

คือ จะเสด็จพระราชดำเนิน พระราชทานพวงมาลาในคืนนี้ มีธรรมเทศนาของเจ้าคุณพรหม คุณาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดสระเกศ และพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม

ขอให้เราช่วยบอกพวกศิษย์ต่อ ๆ กันไปด้วย เพื่อจะได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งสองพระองค์

เรารีบโทรศัพท์บอกข่าวตามบ้านเพื่อน ๆ โดยด่วน และให้ทุกคนช่วยกันกระจายข่าวบอกต่อ ๆ กันไป ศิษย์ทุกสายและทุกองค์

ตกกลางคืน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนิน พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณ์วลัยลักษณ์ มาทรงวางพวงมาลาหน้าหีบศพ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์ เพิ่งเสด็จนิวัติพระนครกลับจากงานบรมราชาภิเษกพระราชินีนาถแห่งเนเธอร์แลนด์ ถึงกรุงเทพฯ ในวันนี้เอง เมื่อเสร็จพิธีการต่าง ๆ คือมีธรรมเทศนา และสวดพระอภิธรรมแล้ว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ และสมเด็จเจ้าฟ้าจุฬาภรณ์วลัยลักษณ์ได้โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินกลับ แต่ในตอนดึกก็เสด็จกลับมาอีกวาระหนึ่ง

ความจริงในวันหลัง ๆ นี้ก็เป็นที่ทราบกันดีว่า เมื่อสมเด็จพระนางเจ้าฯ เสด็จพระราชดำเนินกลับแล้ว มักจะเสด็จหวนกลับมาอีกวาระหนึ่ง เมื่อคนบางตาลง มีพระราชดำรัสว่า *เกรงใจประชาชนเขา ถ้าอยู่นาน เขามีธุระจะกลับบ้าน ก็กลับไม่ได้ เลยต้องกลับไปก่อน แล้วแอบมา ไม่ให้รบกวนเขา....* น้ำพระทัยอันเปี่ยมด้วยพระเมตตาธิคุณ ไม่มีพระราชประสงค์จะให้เป็นภาระรบกวนแก่ผู้หนึ่งผู้ใด จึงทรงพยายามเสด็จในเวลาดึกหน่อย เพื่อให้ประชาชนกลับกันไปก่อน แต่ความจริง หาได้ทรงทราบไม่ว่า ปวงพสกนิกรล้วนแต่ปรารถนาจะเฝ้าเบื้องพระยุคลบาทกันอย่างมิรู้เบื่อ แทนที่จะเป็นภาระรบกวน กลับถือเป็น *"บุญ"* อย่างยิ่งด้วยซ้ำไป

คืนนี้เสด็จประทับบนลาดพระบาททั้งสามพระองค์ สมเด็จพระนางเจ้าฯ ทรงปรารภถึง เมตตาคุณ กรุณาคุณ คุณานุประการ ของท่านอาจารย์ทุกองค์ที่มีต่อศิษย์ ต่อประชาชน มีพระราชเสาวนีย์กับบรรดาศิษย์และญาติว่า ***การอันใดที่ท่านอาจารย์ทำอยู่ ขออย่าให้ทอดทิ้ง ขอให้ช่วยกันทำต่อไป เสมือนท่านอาจารย์ยังมีชีวิตอยู่***

คณะศิษย์และญาติ น้อมรับพระราชเสาวนีย์ใส่เกล้าฯ.

หลายคนแอบกระซิบกันว่า โถ.....ดูเถิด แต่ละพระองค์ทรงมีพระราชภารกิจเพียงไร ทูลกระหม่อมสองพระองค์เพิ่งเสด็จกลับแต่ก็เสด็จมาอย่างไม่ทรงคำนึงถึงความยากลำบากพระวรกาย โถ.....ถ้าเป็นเรา.....คงง่วงแย่ เวลาเมืองฝรั่งกับเมืองเรามันผิดกันตั้งแยะ ขณะที่สมเด็จพระเทพฯ ทรงเป็นขวัญใจของคนชรา ทูลกระหม่อมเล็กคงจะทรงสังเกตพวกศิษย์บางคนพูดถึงท่านอาจารย์ทำตาแดง ๆ ก็เลยทรงเล่าประทานถึงเรื่องการเสด็จโดยเครื่องบินครั้งนี้ ซึ่งมีเหตุขัดข้องตลอดทาง ตกหลุมอากาศแรง เครื่องบินโคลงจนทำให้ทรงคิดว่า *"นึกว่า เราสองคนจะต้องตามท่านอาจารย์ไปแล้วซี"*

ทรงมีวิธีเล่า จนทำให้ผู้ฟังพลอยคื่นเต้นไปด้วย แต่ในขณะเดียวกันก็ทรงแทรกพระอารมณ์ขันไว้ ทำให้ผู้เข้าเฝ้าค่อยลืมความเศร้าของตนเองไปบ้าง

เสียงผู้หญิง....โถ...โถ สงสารองค์โน้น องค์นี้ แล้วก็มาตื้นตันที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ วันนี้จะได้เสวยสักที ทุ่มหนอ คุณหญิงสุวรี เทพาคำ นางสนองพระโอษฐ์ได้ยินก็หัวเราะ *"ถ้าพี่ทราบ พี่จะยิ่งเห็นพระทัยท่านมากขึ้นไปอีก ความที่ทรงเกรงว่าดอกไม้จะเสร็จไม่ทัน พวกคุณข้าหลวงจะไม่มีกำลังใจทำ ไม่มีแรงทำ พระองค์ท่านนะไม่มีเวลาเสวย เพราะคอยทรงป้อนให้พวกคนทำดอกไม้"*

พวกเราฟังแล้ว ก็อิจฉาคุณข้าหลวงทั้งหลายเป็นที่สุด และไม่ได้นึกประหลาดใจกันเลยแม้แต่น้อย ที่ทำไมข้าราชบริพารทั้งหลายจึงทำงานอย่างมอบกายถวายชีวิต

คุณธเนศร โทร.มาถามว่า เราจะขัดข้องไหม เธอประสงค์จะถวายหีบศพและโกะหมู่บูชาทั้งชุด สำหรับท่านอาจารย์ทุกองค์ เราตอบว่านอกจากจะไม่ขัดข้องแล้วก็ยังขออนุโมทนาด้วย

วันเสาร์ที่ 3 เมษายน 2523

ตอนเพล พระสงฆ์ที่สวดพระพุทธมนต์แต่วานนี้ รับพระราชทานฉัน แล้วมีบังสุกุลเสด็จพระราชดำเนินทั้ง 4 พระองค์

ระหว่างวันหยุดนี้ คนมากันแน่นศาลาตลอดวัน มีผู้โดยเสด็จพระราชกุศล นำเครื่องดื่มมาถวายพระและเลี้ยงแขกอย่างอุดมสมบูรณ์ แม้แต่ผู้ที่นั่งอยู่ในรถยนต์ ก็จะมีคนยกถาดน้ำปานะ เช่น น้ำมะตูม น้ำมะขาม น้ำใบเตย ตามไปเสิร์ฟให้จนถึงที่ น่าอนุโมทนายิ่ง

คืนนี้ เป็นคืนแรกที่มิได้เสด็จพระราชดำเนิน คณะศิษย์และญาติมองไปที่พระเก้าอี้ที่ตั้งว่างเปล่าอยู่ อย่างรู้สึกว่า "ขาด" อะไรไปอย่างหนึ่งในดวงใจของเรา แต่ก็รู้สึกค่อยยังชั่วอยู่ที่สมเด็จพระญาณสังวร ท่านมาฟังสวดอภิธรรมด้วย ท่านเพิ่งกลับจากอเมริกา การมาของท่านทำให้เรามีกำลังใจเพิ่มขึ้นมาก เสร็จการสวดอภิธรรมแล้ว ท่านต้องรีบกลับไปพักผ่อน พวกเราทราบว่าท่านพระอาจารย์สุวัจน์ สุวโจ จะเทศน์ที่กุฏิท่านพระครู.....จึงมาฟังกันเต็ม

หลังจากฟังเทศน์แล้ว ก็มีผู้เสนอขอให้ท่านอาจารย์นำภาวนาในคืนนี้ พวกเราหลายคนเตรียมอยู่ตลอดคืน ท่านอาจารย์ก็เมตตารับนิมนต์

เวลาประมาณหนึ่งนาฬิกาสามสิบนาที มีโทรศัพท์จากพระราชวังจิตรลดา แจ้งให้ทราบว่าสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จออกจากพระราชวังแล้ว

เมื่อรถพระที่นั่งจอดเทียบหน้าศาลาศิลสเถระ เป็นเวลาหนึ่งนาฬิกาสี่สิบห้านาที เป็นการเสด็จส่วนพระองค์โดยแท้ ไม่มีผู้ใดตามเสด็จได้ทัน นอกจากนางสนองพระโอษฐ์ 2 ท่าน คือ ท่านผู้หญิงเกนหลง สนิทวงศ์ และคุณหญิงสุวรี เทพาคำ อีกครู่หนึ่งจึงมีรถตามเสด็จมาทันอีกคันหนึ่ง

เมื่อเสด็จพระราชดำเนินมาถึง เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังได้กลับไปหมดแล้ว เพราะได้อยู่ตลอดวันตลอดคืน ติดๆ กันมาหลายวันแล้วและแน่ใจว่าไม่เสด็จแน่นอน ไม่มีพระเก้าอี้ตั้งไว้ ได้เสด็จไปทรงกราบพระประธานแล้วมาทรงกราบคารวะศพ ทอดพระเนตรเห็นท่านอาจารย์สุวัจน์เป็นประธานสงฆ์ที่รับเสด็จ ก็เสด็จมาทรงกราบและมีพระราชปฏิสันถาร เมื่อทรงทราบว่า ท่านอาจารย์กำลังจะนำพวกศิษย์ภาวนาถวายกุศลท่านคณาจารย์เป็นปฏิปัตติบูชา สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถก็มีพระราชดำรัสว่า ทรงปรารถนาจะขอร่วมปฏิบัติภาวนาด้วย

ทรงสวดมนต์พร้อมกับประชาชน เสร็จจากสวดมนต์แล้วพระราชทานพระราชานุญาตให้บรรดาศิษย์ปฏิบัติภาวนาไปตามปกติ ไม่ต้องพะวงห่วงเรื่องจะคอยส่งเสด็จ "ถึงเวลา ก็จะกลับเอง ภาวนาไปตามสบาย"

ประทับร่วมในการทำจิตภาวนา จนเกือบสามนาฬิกา จึงเสด็จพระราชดำเนินกลับ เป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม เป็นที่ปลื้มปิติ ชื่นชมโสมนัสแก่บรรดาศิษยานุศิษย์ และเครือญาติของท่านอาจารย์ทุกองค์อย่างยิ่ง โดยเฉพาะผู้ที่โชคดีได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในกลางดึกคืนนั้น แม้ชีผู้ทรงศีลหลายคนน้ำตาคลอ "คุณ....นี่แหละบุญทันตาเห็น ภาวนาถวายกุศลให้ท่านอาจารย์ ก็ได้ชื่นใจทันตาเห็นอย่างนี้แหละ!"

วันอาทิตย์ที่ 4 พฤษภาคม 2523

ระหว่างนี้ มีศิษย์หลายคณะ ทั้งบรรพชิตและฆราวาสปรึกษากันเรื่องที่ท่านอาจารย์จวน เคยสั่งไว้เป็นปกติธรรมดาว่า ถ้าอาตมาตายก็ให้เผาภายใน 7 วัน จึงคิดกันว่า เพื่อเคารพคำสั่งของครูบาอาจารย์ ศิษย์จึงควรปฏิบัติตามคำสั่งของท่านโดยเคร่งครัด แต่เมื่อการศพอยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์ สมควรจะกราบบังคมทูลเป็นการ

ภายใน ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ถวายเพลิงศพท่านภายในกำหนดนั้น ความจริงศิษย์จำนวนหนึ่งที่เคยคิดตามท่านมาแต่สมัยคงหม้อทอง ถ้าจันทน์ ถ้าบูชา พากันกลับวัดไปเตรียมหาไม้จันทน์หอมสำหรับการถวายเพลิงไว้แล้วด้วยซ้ำไป เพราะเชื่อว่าจะต้องถวายเพลิงเร็วแน่ ปรึกษาเครือญาติของท่านแล้ว ไม่ขัดข้อง บังเอิญ สมเด็จพระนางเจ้าฯ มีพระราชเสาวนีย์ให้คุณหญิงสุวรี โทรศัพท์มาถามข่าวที่วัด เป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างสุดจะกล่าว แม้จะไม่ว่างจากพระราชภารกิจในงานพระราชพิธีฉัตรมงคล ก็ทรงระลึกถึงงานศพท่านอาจารย์ทุกองค์ จึงได้โอกาสเรียนคุณหญิงสุวรีเรื่องนี้ เข้าใจว่า คงจะประทับอยู่ใกล้เครื่องโทรศัพท์ คุณหญิงจึงสามารถอัญเชิญพระราชกระแสมาทันที

- *ถ้านับเจ็ดวัน นี่ก็จะเกินแล้ว*

ได้ขอให้กราบบังคมทูลว่า คณะศิษย์และญาติจะขอนับกำหนดเวลา 7 วัน เมื่อเสร็จงานจากกรุงเทพฯ แล้ว หมายความว่า การในพระบรมราชานุเคราะห์ 7 วัน และการสวดต่อที่กรุงเทพฯ อีก 2 วัน เป็นเรื่องนอกเหนือการดำเนินงานของทางหมู่ศิษย์

มีพระราชดำรัสถามต่อไปว่า -*ทำไมจะขอเผาแต่เฉพาะท่านอาจารย์จวน* ทำไมท่านอาจารย์วันจึงยังไม่ต้องเผา

เรียนคุณหญิงสุวรี ให้กราบบังคมทูลว่า ท่านอาจารย์จวนเคยสั่งพระสั่งลูกศิษย์ไว้หลายครั้ง แต่ท่านอาจารย์วันไม่ได้สั่งไว้ ทราบว่า ประชาชนทางสกล ก็คิดจะรักษาศพท่านไว้เพื่อความอบอุ่นใจประมาณ 1 ปี

รับสั่งถามว่า *ลูกศิษย์ทางท่านอาจารย์จวนไม่ต้องการเช่นนั้นบ้างหรือ*

กราบบังคมทูลว่า ลูกศิษย์โดยเฉพาะทางกรุงเทพ ก็ต้องการเช่นกันแต่ไม่มีใครคิดกล้าขัดคำสั่งของท่าน

สมเด็จพระนางเจ้าฯ มีพระราชดำรัสว่า *เรื่องนี้ต้องกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก่อน ไม่ทราบว่าจะทรงมีพระราชวินิจฉัยประการใด ขอให้รอฟังข่าวก่อน*

วันจันทร์ ที่ 5 พฤษภาคม 2523

วันนี้เป็นวันพระราชพิธีฉัตรมงคล บรรดาศิษยานุศิษย์ของท่านอาจารย์ทุกองค์ต่างขอน้อมถวายพระพรชัยที่ได้เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติมาครบ 34 พรรษากาลแล้ว โดยเฉพาะผู้ทำจิตภาวนาตลอดคืน ก็น้อมถวายพระราชกุศลที่บำเพ็ญมา ให้ทรงพระเจริญยิ่งยืนนานทุกพระองค์

คืนนี้สมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นเจ้าภาพ

จนหนึ่งนาฬิกาเศษ คุณหญิงสุวรี จึงอัญเชิญพระราชเสาวนีย์เรื่องขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดงานพระราชทานเพลิงศพท่านอาจารย์มาให้ทราบ มีรับสั่งว่า

ได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้ว มีพระราชดำรัสว่า ที่ท่านอาจารย์สั่งให้เผาภายใน 7 วันนั้น ท่านสั่งพระและสั่งลูกศิษย์ ไม่ได้สั่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฉะนั้นท่านขอรับผิดชอบ ขออย่าเพิ่งจัดการเผา ถ้าจัดตอนนี้ ไม่ทรงว่าง จะไปร่วมด้วยไม่ได้ ขอให้เลื่อนไปก่อน ถ้ารอไปจนถึงเดือนพฤศจิกายนจะได้ไปร่วมงานกับประชาชนด้วย

พระราชดำรัสนั้นไพเราะนัก อ่อนโยนนัก ทรงพระปรีชาญาณอย่างที่สุด ด้วยทรงตระหนักในพระราชหฤทัยถึงความละล้าละลังใจของมวลศิษย์ โดยเฉพาะพวกชาวบ้านที่อยู่ตามชนบทห่างไกล ทุกคนต่างเคารพรักท่านอาจารย์คิดว่าต้องเชื่อฟังคำสั่งท่าน แต่ขณะเดียวกันไม่อาจหักห้ามความห่วงอาลัยว้าเหว่ใจได้ จึงพระราชทานพระราชวินิจฉัยออกมาอย่างไม่ให้บัวช้ำน้ำขุ่น และแม้แต่พระราชวาจาที่ทรงเลือกใช้ "ขอให้เลื่อนไปก่อน... จะได้ไปร่วมงานกับประชาชนด้วย...." นั้นทำให้ผู้ฟังบังเกิดความซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น

นึกถึงคำของท่านอาจารย์ ที่เคยสอนให้พวกศิษย์มีแต่ความอ่อนน้อมถ่อมตัว ละ 'มานะ' ท่านเปรยเสมอว่า *"ต้นไม้ ยิ่งสูง ยิ่งใหญ่ ยิ่งค้อมยอดลงดิน"*

เล่าให้คุณหญิงฟัง เรื่องพวกศิษย์ภาวนาถวายกุศลตลอดคืน คุณหญิงคงจะนำความกราบบังคมทูล เข้าใจว่าคืนนี้คงจะประทับไม่ไกลจากเครื่องโทรศัพท์เช่นคืนก่อน จึงได้ยินพระสุรเสียงทรงพระสรวลเบาๆ และคุณหญิงอัญเชิญพระราชกระแสมาให้เราได้ชื่นชมโสมนัสว่า *....รับสั่งว่า ลูกศิษย์ท่านอาจารย์ พลังใจแรงจริง ถวายกุศลจนทรงประชวรไปเลย*

เราจึงทราบกันว่า เมื่อปายนี้ สมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถเสด็จประทับอยู่ในพระราชพิธีได้เพียงระยะเดียว ก็เสด็จขึ้นด้วยไม่ทรงพระสบาย

โถ.....ก็ท่านเสด็จพระราชดำเนินมางานท่านอาจารย์กี่วันกี่คืน ดึกดื่นเที่ยงคืน ก็มิได้ทรงปรารมภ์ถึงความลำบากพระวรกายเลย จะไม่ทรงประชวรอย่างไรได้

เมื่อทรงทราบว่า คืนวันรุ่งขึ้น ที่ 6 พฤษภาคม หรือความจริงควรจะเรียก ***คืนวันนี้*** ก็ได้ เพราะเป็นเวลาล่วงเข้าวันใหม่แล้ว คณะเราส่วนหนึ่งจะจัดรถทัวร์ออกเดินทางล่วงหน้าไปแต่ 21 นาฬิกา เพื่อไปรอรับขบวนศพท่านอาจารย์ทุกองค์ ที่จะออกตามไปภายหลัง คือ เวลา 4 นาฬิกาของคืนวันที่ 6 ต่อวันที่ 7 เราขอกราบถวายบังคมลาไปก่อน ก็มีพระราชกระแส ***พระราชทานพรให้เดินทางไปโดยสวัสดิภาพ***

เป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม

วันอังคารที่ 6 พฤษภาคม 2523

วันนี้เป็นวันที่ พณฯ นายกรัฐมนตรี และคณะเป็นเจ้าภาพงานศพและเป็นคืนสุดท้าย

คณะเรากำหนดออกเดินทางตอนกลางคืน สามทุ่มอกไม่ได้ที่จะแวะเข้าไปที่วัดพระศรีมหาธาตุ เพื่อกราบนมัสการท่านอาจารย์ทุกองค์อีกคำรบหนึ่ง มีลูกศิษย์คนหนึ่งที่วัดพระศรีมหาธาตุเห็นหน้าเรา ถามรู้ว่าจะไปภูทอก เธอก็ใจเด็ดพอใช้ บอกว่า *ดิฉันขอตามไปด้วย จะไปทั้งอย่างนี้แหละ* คือมีเพียงเสื้อผ้าที่ติดตัวไป *อย่างอื่นไปหาเอาข้างหน้า*

เธอไม่รู้จักกับคณะเรามาก่อน และไม่เคยไปภูทอก แต่ก็วิ่งขึ้นรถมาเป็นคนสุดท้าย รถเราเป็นรถทัวร์ขนาดใหญ่ ถูกเจ้าหน้าที่สั่งให้รีบออกไป เพราะกำลังเสด็จพระราชดำเนินมาแล้ว

ทั้งๆ ที่ใจหนึ่งอยากเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอีกอย่างไม่รู้อิ่ม แต่กำหนดเวลาก็มีจำกัด เราจึงต้องจำใจออกรถกันไป

วันพุธ ที่ 7 พฤษภาคม 2523

คณะเราได้แวะไปกราบนมัสการ*ท่านพระอาจารย์มหาบัว ญาณสัมปันโน* แห่งวัดป่าบ้านตาด อุดรธานี และเลยไปกราบ*ท่านอาจารย์เจ้าคุณเทสก์ เทสรังสี* ที่วัดหินหมากเป้ง ศรีเชียงใหม่ รับฟังโอวาทจากท่านทั้งสองแล้วกลับมาที่ตัวจังหวัดหนองคาย รถมาถึงราวปายโมงเศษ ตรงกับเวลาขบวนศพท่านอาจารย์มาถึงวัดศรีเมืองพอดี

ทราบว่า เมื่อขบวนศพไปถึงวัดโพธิสมภรณ์ มีพระเณรประชาชนจากจังหวัดใกล้เคียง ไปรอคารวะศพแน่นบริเวณวัดไปหมด ประมาณหลายหมื่นคน ได้เปิดโอกาสให้เคารพศพกันระยะหนึ่ง ขบวนจึงได้แยกย้ายกันตามที่ตกลงไว้ สำหรับขบวนศพของท่านอาจารย์จวนได้พักอยู่ที่วัดศรีเมือง 1 คืน โดยทางวัดได้จัดบำเพ็ญกุศลถวาย มีท่านเจ้าคุณธรรมไตรโลกาจารย์ เจ้าคณะภาค 8 เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ และท่านผู้ว่าราชการจังหวัดหนองคายเป็นประธานฝ่ายฆราวาส มีข้าราชการ ทหาร ตำรวจ พ่อค้า ประชาชน มาคารวะศพอย่างคับคั่ง

วันพฤหัสบดี ที่ 8 พฤษภาคม 2523

ขบวนศพเคลื่อนออกจากวัดศรีเมือง เมื่อเวลา 9.00 น. ไปตามถนนสายหนองคาย-บึงกาฬ เมื่อผ่านหมู่บ้านจะหยุดรถให้ประชาชนสองข้างทางเคารพศพกันเป็นระยะ ๆ เช่นที่ปากคาด โซ่พิสัย โพนพิสัย เป็นต้น บางทีรถวิ่งเร็วจะมีคนถือดอกไม้ธูปเทียนวิ่งออกมาจากหมู่บ้าน ออกมาโบกมือให้รถหยุด ขอทำความเคารพ บ้างก็ขอถวายผัก ผลไม้ พืชผลที่ปลูก ขอร่วมไปทำบุญด้วย

ประมาณ 11.15 นาฬิกา ขบวนมาถึงวัดป่าสามัคคีอุปถัมภ์ อ.บึงกาฬ เพื่อพักรถและให้พระจากจังหวัดไค้ฉันเพล ปรากฏว่ามีพระสงฆ์และประชาชนมาคอยกันเนืองแน่น บริเวณวัดป่าที่กว้างขวางดูแคบไปถนัดใจ จากนั้นรถก็ออกมุ่งไปในเส้นทางบึงกาฬ-พังโคน สองข้างทางที่ผ่าน มีชาวบ้านและนักเรียนถือดอกไม้ธูปเทียน นั่งหมอบกราบกันเป็นแถว ทุกคนนั่งสงบอย่างไม่คำนึงถึงแสงแดดที่ ***แผดร้อน*** เพราะน้ำตาของทุกคนคูจะ ***ผ่าวร้อน*** ไปด้วยความเคารพรักและอาลัยมากกว่า

พอรถเลี้ยวเข้าปากทางแยกเข้าหมู่บ้านศรีวิไล ซึ่งท่านอาจารย์เคยมาโปรดชาวบ้านอย่างใกล้ชิด ขบวนต้องหยุดจอดนานกว่าปกติ ด้วยมีการจัดทำซุ้มต้อนรับ ชาวบ้านและนักเรียนตั้งแถวรับสองข้างทางแน่นทุกคนกราบแล้วก็กรูกันมาขอแตะขอจับหีบศพ บ้างก็ขอนำน้ำหอมมาสรง พอรถจะจากไป มีคนจากทางบ้านพรเจริญวิ่งกันมาเป็นกลุ่มใหญ่ ได้ความว่าขบวนมาเร็วกว่ากำหนดเกือบครึ่งชั่วโมง เจ้าหน้าที่ทางสำนักพระราชวังจึงให้หยุดรถรอ ที่ทุกคนต้องเบือนหน้าหนีอย่างสะเทือนใจก็คือ ฟอเฒ่า แม่แก่ ที่ถือดอกไม้ธูปเทียน งก ๆ เงิ่น ๆ จะมาขอสรงน้ำให้ทัน น้ำตาไหลอาบหน้าอันเหี่ยวย่นนั้น และรำพันว่า

เพิ่นไปแล้วจริง ๆ น้อ จะให้เพิ่นเผาคะน้อย ก็ไม่มีแล้ว

ฟอแม่ลูกบางบ้าน นั่งพนมมืออยู่บนชานเรือน เด็กตัวน้อยเพิ่งสอนเดิน ยังรู้จักวางชามข้าว ยกมือขึ้นพนมเหนือหัวโดยไม่ต้องให้ใครสอน

ทุกแห่งเหมือนกันหมด ไม่ว่าจะเป็นบ้านไหนตำบลใด บ้านศรีวิไล บ้านนาทราย บ้านนาสิงห์ ชมภูพร บ้านนาสะแบง ทุกแห่ง เมื่อถึงปากทางเข้าหมู่บ้านจะตั้งซุ้มบูชา สองข้างทางตั้งโต๊ะหมู่บูชา ทุกคนมีดอกไม้ธูปเทียนอยู่ในมือ พนมไว้แค่อก บางแห่งที่สะดวกก็จะนั่งหมอบกราบแสดงความเคารพอย่างสูงสุด ถ้ารถจอดก็จะวิ่งกรูกันเข้ามาขอสรงน้ำ บ้างก็ขอลูบคลำหีบศพอย่างไม่ยอมจะเชื่อว่าเป็นความจริง ทั้งฟอเฒ่า แม่แก่ ทั้งเด็ก ทั้งผู้ใหญ่ ทั้งหญิง ทั้งชาย น้ำตาไหลกันอย่างไม่อับอายกัน พวกเราเห็นแล้วก็พลอยรู้สึกหายใจไม่ออกไปด้วย

หลายคนบ่นว่า ถ้ามีการร้องไห้ออกมาดัง ๆ ยังจะดีเสียกว่า ที่จะเห็นแต่ละคน นั่งนิ่ง นัยตาแดงช้ำ น้ำตาไหลอาบหน้าอย่างนั้น

ยิ่งใกล้จะถึงภูทอก รถก็ยิ่งต้องเคลื่อนช้ามากขึ้น พอรถผ่านตัวไป ชาวบ้านทุกคนก็จะวิ่งกรูตามขบวนกันมาที่วัด ที่บ้านนาคำแคนนำรูปท่านอาจารย์กำลังเดินนำแทรกเตอร์กรุยทางทำฝายมาขยายใหญ่ คงด้วยความเคารพอาลัยนึกถึงการนำชาวบ้านทำฝายและอ่างเก็บน้ำช่วยชาวบ้านและโรงเรียนนั่นเอง

ในที่สุดรถก็มาถึงภูทอก.....!

ท่านปลัดจังหวัดเป็นผู้เชิญรูปท่านลงจากรถ ท่านพระอาจารย์สอน อุตฺตรปัญโญ ท่านพระครูสิริธรรมวัฒน์ เจ้าคณะอำเภอ (ธรรมยุต) บึงกาฬนำศพขึ้นศาลา ท่ามกลางชาวบ้านจากภูวัว สะแนน ถ้ำพระ ถ้ำบูชา บ้านคอนเสียด บ้านโสกก่าม บ้านแพง บ้านคำภู บ้านทุ่งทรายจก ฯลฯ ที่มารอกันอย่างคับคั่ง แน่นอัดแอกันไปทั้งบริเวณ

ท่านพระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ ได้กลับมาถึงวัดเจติยาคีรีวิหารของท่านแล้ว

1. จากลานพัก ตรงเขาชั้นที่ 4
2. สะพานเลียบกำแพงศิลาธรรมชาติ
3. ลงจากชั้นที่ 4
4. บนมุมขวามองเห็นสะพานรอบเขาชั้นที่ 5 อยู่รำไร
5-6 ลงมาถึงเขาชั้นที่ 2
7. กำลังจะลงมาถึงลานชั้นที่ 1
8. ระฆัง...ที่เขาชั้นที่ 1
9. บันไดช่วงสุดท้าย

แต่เดิมการขึ้นเขาภูหอก ต้องอาศัยไต่ไปตามรากไม้และโขดหิน ภายหลังท่านอาจารย์ได้จัดสร้างบันไดและสะพานไม้ให้ได้เดินโดยสะดวก ภาพชุดนี้ถ่ายเมื่อ เมษายน 2519 แสดงถึงบันไดและสะพานจากเขาชั้นที่ 4 ลงมาถึงศาลาชั้นล่าง

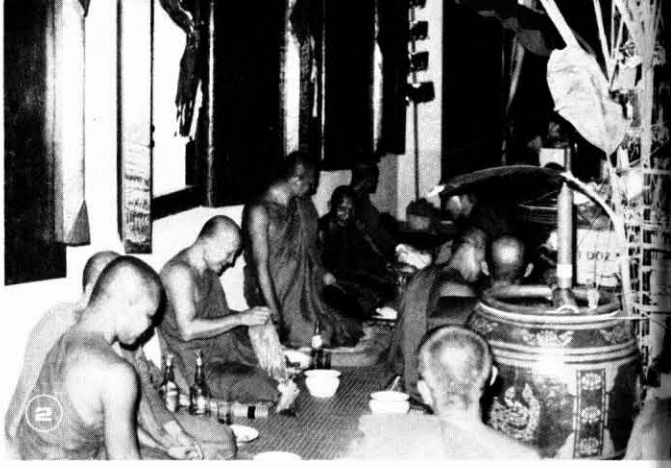

ท่านอาจารย์จวน ท่านอาจารย์วัน และท่านอาจารย์สิงห์ทอง
จะนำศิษย์ไปในการบุญย์เสมอ

1. ผ้าป่าวัดป่าแก้ว บ้านชุมพล ตุลาคม 19
2. ที่งานพุทธาภิเศก
3. กฐินวัดหินหมากเป้ง ตุลาคม 22
4. กฐินภูทอก พฤศจิกายน 20
5. ทำบุญถวายท่านพระอาจารย์ฝั้น มีนาคม 20
6-7 ที่พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ ตุลาคม 19
8. นำศิษย์ไปกราบหลวงปู่ขาว อนาลโย
9. ผ้าป่าวัดอรัญญบรรพต ตุลาคม 22
10. ฉันที่วัดหินหมากเป้ง ตุลาคม 22
11-12 กฐินภูทอก ตุลาคม 22 ท่านให้ท่านอาจารย์
แยง สุขกาโม รับผ้ากฐินแทน

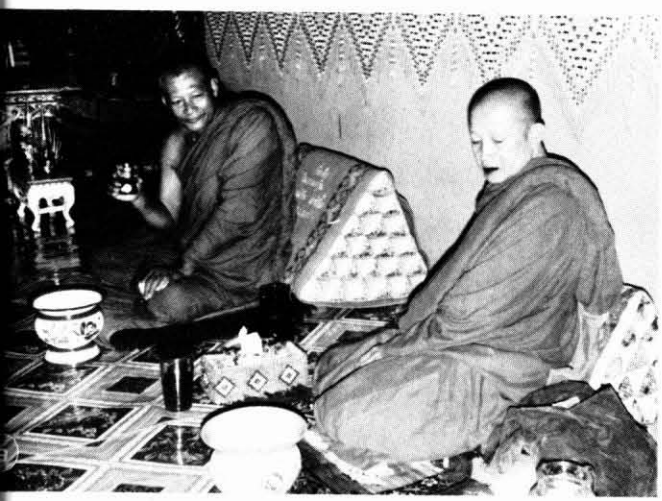

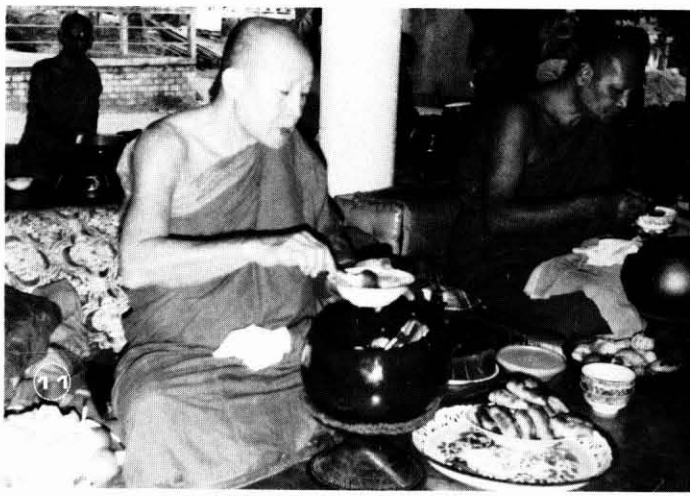

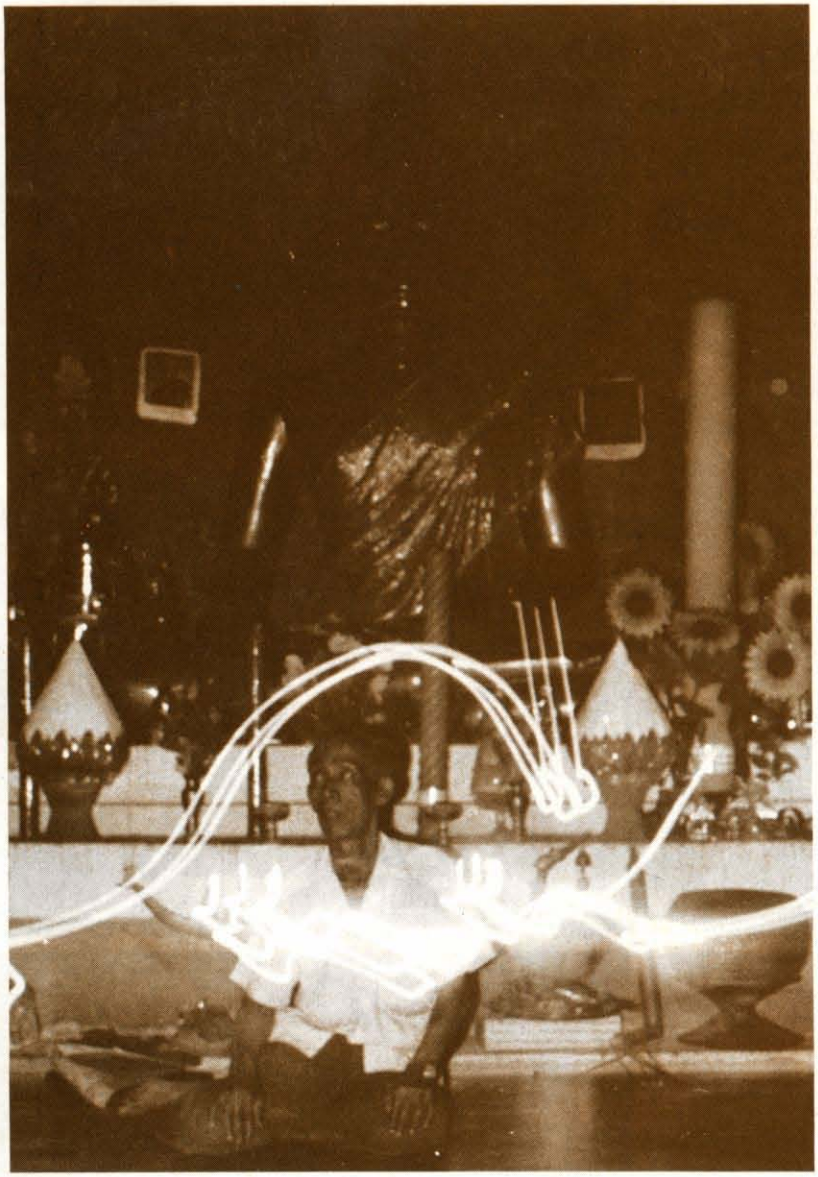

ภาพ : **แสงจากพระประธาน**
ผู้ถ่าย : **คุณอรุณทิพย์ พรหมประสิทธิ์**
เมื่อ : **มีนาคม 2520**

คำบรรยาย :

ภาพชุดนี้ มี 8 ภาพ เมื่อล้างฟิล์ม อัดออกมาแล้ว มีแสงสว่างเป็นเส้นสีขาวบ้าง สีเหลืองบ้าง และสีฟ้าบ้าง รูปลักษณะของแสงแตกต่างกัน คล้ายกับการถ่ายภาพรถยนต์เมื่อกำลังวิ่งในเวลากลางคืนแสงโคมไฟหน้ารถยนต์จะเป็นเส้นเช่นนั้น แต่ภาพเหล่านี้ ผู้ถ่ายก็ดี ผู้อยู่ในภาพก็ดี มิได้เห็นแสงใด หรืออะไรผิดปกติเลย

ได้เลือกนำหน้ามาลงพิมพ์เพียง 2 ภาพ เพื่อเปรียบเทียบกัน

ภาพแรก เห็นแสงจากแขนของพระประธาน ขนานตรงมา 3 เส้น และหักมุมวนกลับไปทางซ้ายของภาพ ดูเผินๆ จะเข้าใจว่า ได้ตั้งกระถางธูปไว้ตรงนั้น และแสงจากแขนพระประธานเป็นเทียนไฟฟ้า แต่เมื่อดูภาพที่สองซึ่งถ่ายในเวลาไม่กี่วินาทีต่อมาจะเห็นได้ว่า ไม่มีกระถางธูปหรือเทียนไฟฟ้าอะไรเลย

แสงที่เป็นเส้นต่างๆ เบื้องหน้า ไม่มีใครทราบว่าเกิดขึ้นอย่างไร ท่านอาจารย์บอกว่าท่านได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระธาตุท่านพระอาจารย์เสาร์ กันตสีโล และพระธาตุท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ไว้ในพระประธาน

ภาพชุดนี้ ครั้งแรก เจ้าของเข้าใจว่า เป็นภาพเสีย

มหาการุณิโก นาโถ

เกียรติคุณและพระคุณของท่านอาจารย์เปรียบเหมือนห้วงมหาสมุทร คนที่พยายามจะกล่าวถึงเกียรติคุณ และพระคุณของท่าน ก็เหมือนปลาน้อยที่พยายามจะว่ายไปในห้วงมหาสมุทร ไม่มีหนทางที่เจ้าปลาน้อยนั้นจะสามารถพรรณนาได้ครบถ้วนบริบูรณ์ว่า ท้องมหาสมุทรนั้นสุดลึกล้ำเพียงใด กว้างใหญ่ไพศาลเพียงใด และเป็นที่ซึ่งบรรดาสำสัตว์ทั้งหลายได้แหวกว่ายอาศัยความร่มเย็นของสายนที เป็นที่หล่อเลี้ยงชีวิตจิตใจอย่างชุ่มฉ่ำเพียงใด อย่างมากที่สุดที่เจ้าปลาโง่ตัวน้อยจะกระทำได้ ก็เพียงกล่าวถึงส่วนอันน้อยนิดที่มันได้มีโอกาสสัมผัสและรู้จักความชุ่มฉ่ำร่มเย็นเท่านั้น

ฉันใดเจ้าปลาน้อยตัวนั้น
ฉันนั้นก็คือผู้เขียนคนนี้

ผู้เขียนและครอบครัวได้มีโอกาสนมัสการท่านพระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ เป็นครั้งแรกที่วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2518 ขณะนั้นผู้เขียนได้มีเหรียญของ*ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ* และ*ท่านพระอาจารย์เสาร์ กันตสีโล* ปาฏิหาริย์ลอยมาประดิษฐานที่หิ้งบูชาที่บ้าน เรียนถามคุณหมออวย เกตุสิงห์ จนรู้จักประวัติของท่านพระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายกัมมัฏฐานทั้งสอง แต่ก็ไม่เคยรู้จักพระภิกษุสายนี้สักองค์เดียวจนกระทั่งมีผู้มาบอกว่า เวลานี้กำลังมีงานพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ที่วัดพระศรีมหาธาตุ มีพระกัมมัฏฐานสายท่านพระอาจารย์มั่นมาการวะศพกันมาก เป็นโอกาสที่จะได้กราบท่านกันแล้ว

ผู้เขียนได้ไปที่วัดพระศรีฯ และได้มีโอกาสกราบท่านพระอาจารย์เทศก์ เทสรังสีเป็นองค์แรก ฟังเทศน์ท่าน....เห็นจะเป็นเทศน์ครั้งแรกที่ผู้เขียนเข้าไปฟังโดยตั้งใจ เพราะสมัยนั้นเราเป็นชาวกรุงเทพฯเต็มตัว....คือกราบพระและฟังเทศน์เฉพาะเวลามีงานการเท่านั้น

เห็นท่านอาจารย์เทศก์แล้ว ก็อดนึกเคารพเลื่อมใสไม่ได้ ราวกับท่านจะทราบว่าผู้เขียนเป็น "คนคิบ" ท่านจึงซักและชวนคุยจนดึก กราบลาท่านแล้ว จะกลับบ้าน มีคนบอกว่าพระกัมมัฏฐานลูกศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่นยังมีอีกหลายองค์ จำไม่ได้ใครเป็นคนพาผู้เขียนและวิลาสไปที่ศึกห้องสมุด

คืนนั้น และที่นั้น ผู้เขียนก็ได้มีโอกาสกราบท่านพระอาจารย์จวน เป็นวาระแรก

จำได้ว่า มีท่านพระอาจารย์สิงห์ทอง ธมฺมวโร และท่านพระอาจารย์ทองพูน สิริกาโมอยู่ด้วย

ด้วยเป็นเวลาดึกมากแล้ว เรานั่งอยู่ไม่นานจึงกราบลากลับบ้าน แต่ก็อดสังเกตไม่ได้ว่า ท่านอาจารย์องค์ขาว (คือคำที่ผู้เขียนนึกแอบเรียกท่าน) ไม่เห็นยอมพูดอะไรกับใคร ผู้ที่คุยกับญาติโยมมากที่สุด ก็คือ ท่านอาจารย์สิงห์ทอง แต่พอตอนดึกเราจะกลับ มีพวกชาวบ้านเข้าไปกราบ เห็นท่านคุยทักทายเป็นภาษาอีสานอย่างดีทีเดียว เราก็ได้แต่นึกว่า เอ....เป็นคนอีสานคือย่างนี้เอง ครูบาอาจารย์ไม่ทักพวกเราทักแต่ชาวอีสาน

วันรุ่งขึ้น มีพวกน้อง ๆ ที่ทำงานให้พามากราบอีกครั้งหนึ่ง ครั้งนี้มีคนพูดถึงเรื่องผู้เขียนและสิ่งอัศจรรย์ต่าง ๆ ที่ได้ประสบ (ซึ่งผู้เขียนเคยเขียนเล่าไว้ "ลำนำแห่งเจ้าพระยา" ในหนังสือพิมพ์เคลิไทม์) ท่านอาจารย์สิงห์ทองก็เลยให้เล่าให้ฟัง พอผู้เขียนเล่าถวายจบ ท่านอาจารย์จวนซึ่งนั่งนิ่งมาตลอดเวลา ก็ร้องอุทาน "เอ....อัศจรรย์จริง ๆ น่าจะเก็บเป็นพิพิธภัณฑ์!"

คำพูดแค่นั้นของท่าน ได้มาสะกิดใจผู้เขียนอย่างหนักและต่อมาก็เลยคิดสละบรรดาพระและเหรียญ ที่ปาฏิหาริย์มาปรากฏในพานบนโต๊ะพระบ้าง ปรากฏในมือเราบ้าง ตกมาข้างหน้าเราบ้าง ซึ่งเคยคิดจะเก็บไว้ให้ลูกหลาน และคงเป็นภาระอย่างมากที่เราจะ "ทิด" จะ "ยึด" ต่อไปไม่รู้จักจบ ก็เกิดความคิด "ตัด" ขึ้นมาว่า ของบรรดาปาฏิหาริย์มานั้น เราควรถวายสมเด็จพระญาณสังวร เป็นพิพิธภัณฑ์เสียดีกว่า เพราะจะได้เป็นประโยชน์ให้คนอื่นได้ศึกษาค้นคว้าถึงความอัศจรรย์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่อไป อยู่กับเรา ก็แค่นั้นเอง อย่างมากก็คงจะเป็นประโยชน์เพียงแค่ลูกเรา 2 - 3 คนเท่านั้น

"ตัดใจ" ถวายไปแล้ว ใจก็หมดห่วง ยิ่งมีอัศจรรย์เกิดขึ้นก็ยิ่งคิดว่า นี่ไม่ใช่ของเรา เป็นของพิพิธภัณฑ์เขาจัดผ่านเราต่างหาก

ก่อนที่ท่านอาจารย์จวน และท่านอาจารย์สิงห์ทองจะกลับ ท่านก็กล่าวแต่เพียงว่า ว่าง ๆ ก็ไปเที่ยวทางวัดป่างนะ ผู้เขียนก็มิได้คิดว่าจะขึ้นไปไหน จำได้แต่ว่า วัดหนึ่งชื่อภูทอก อีกวัดหนึ่งชื่อ วัดป่าแก้ว

ไม่เคยคิดเลยว่า ต่อไปจะได้ไปกราบท่านทั้งสองอีกนับครั้งไม่ถ้วน และเดินทางกันจนกระทั่งไม่เคยรู้สึกเลยว่า ระยะทาง 700-800 กิโลเมตรนั้น ห่างไกลหรือลำบากเพียงไร

อีกสิบเดือนต่อมา คือในเดือนมีนาคม 2519 จำได้ว่าเป็นวันที่ 13 มีนาคม น้อง ๆ ชวนกันขึ้นมาไหว้พระทางอีสาน เดิมเราตะจะมาแค่วัดท่านพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร แต่ท่านรับนิมนต์ไปที่จังหวัด ก็เลยต่อมาเที่ยวภูทอกกัน ถนนจากพังโคนผ่านวานรนิวาสไปบึงกาฬยังไม่เสร็จ ลาดยางเหมือนสมัยนี้ ยังเป็นคันดิน ฝุ่นตระหลบอยู่ ผู้เขียนจำไม่ได้เลยว่ารถจะต้องผ่านอำเภออะไร ตำบลอะไร บ้านอะไร ดูชื่อแปลกประหลาด มีแต่ฝุ่นดินแดงทั้งนั้น

สุดท้ายเราก็ไปถึงภูทอกกัน

การที่จะขึ้นเขาภูทอกไปนั้น ไม่ใช่ของง่ายสำหรับคนกรุงเทพฯ ที่เคยต่อการที่มีรถยนต์วิ่งเข้าไปจอดเทียบสถานที่ซึ่งต้องการไปทุกแห่ง วันนั้นจึงเป็นความลำบากครั้งใหญ่หลวงสำหรับคณะเราทุกคน ต่างคนต่างค่อย ๆ เดินไปตามบันได แม้เวลานั้นการขึ้นภูทอกไม่ต้องปีนป่ายเขา มีสะพานที่ทำไว้อย่างเรียบร้อยแล้ว แต่การที่มีสะพานแล้วสะพานเล่า บันไดแล้ว บันไดเล่าหลายร้อยขั้น ทำให้สุดท้ายคณะเราต่างก็แยกตัวกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มละ 2 - 3 คน

ค่อย ๆ ไต่ขึ้นไปตามถนัดโดยเฉพาะตอนที่บันไดชั้นขึ้นจากชั้นที่ 4 กว่าจะถึงชั้นที่ 5 ซึ่งเป็นชั้นที่เขาว่าท่านอาจารย์พำนักอยู่ เราก็เหงื่อโทรมกาย

ลูกกวาด ลูกสาวของผู้เขียนขึ้นไปกับน้อง ได้ไปกราบท่านเป็นกลุ่มแรก ท่านทักว่า *"เราพบกันที่วัดพระศรีมหาธาตุแล้วใช่ไหม"*

วนิดา หรือ แป๋ว เพื่อนรุ่นน้อง ขึ้นไปถึงเป็นกลุ่มที่ 2 พอกราบท่าน ท่านก็ว่า *"คณะคุณสุรีพันธุ์ใช่ไหม"*

เมื่อผู้เขียนไปถึง ท่านทักว่า *"นักเขียนมาแล้วหรือ"*

การไปภูทอกคราวนั้น เป็นการไปอย่างกะทันหัน ไม่มีการรู้ตัวล่วงหน้า เมื่อได้รับคำทักเช่นนั้น เราก็ได้แต่นึกอัศจรรย์

เฉพาะลูกกวาดตื่นเต้นมาก จริงอยู่ลูกกวาดเคยตามพ่อแม่ไปในคืนวันที่กราบท่านที่วัดพระศรีมหาธาตุ แต่ก็เป็นการกราบในระยะไกล ไม่ได้มีการแนะนำตัวเลย คนที่ไปกราบท่านมีแน่นึกไปหมดวันละเป็นร้อย ๆ คน ลูกกวาดไปครั้งเดียว นั่งอยู่ปลายแถว ท่านจำได้อย่างไร

แป๋วก็สงสัย ท่านอาจารย์ทราบได้อย่างไรว่า คุณสุรีพันธุ์จะมา และแป๋วนั้นมาในคณะนี้

ผู้เขียนก็สงสัยเช่นกัน เมื่อกราบท่านที่วัดพระศรีมหาธาตุ ก็ไม่ได้กราบเรียนเลยว่าเป็นนักเขียน ท่านทราบได้อย่างไร และข้อสำคัญที่สุด เวลาห่างกันถึงสิบเดือน ท่านจำได้อย่างไร

อันที่จริง เรื่องเช่นนี้ ภายหลังเราจึงทราบว่า เป็นเรื่อง *"ธรรมดา ๆ "* ของท่านอาจารย์แทบทุกองค์

โดยเฉพาะท่านอาจารย์จวน แทบทุกครั้ง เราขึ้นไปถึงบนเขาแล้ว ได้เห็นเสื่อ หมอน ผ้าห่ม วางเรียงไว้ในห้องเล็ก ตามจำนวนคนที่ไป และพวกเราก็ต้องหันมามองหน้ากัน เอ....นี่ เรามากันกี่คนวันนี้ ถ้ามีเสื่อหมอน ผ้าห่ม 8 ชุด มองดูหน้ากัน นั่งนับคน อ้อ....8 คน อีกวันหนึ่ง ท่านให้เตรียมไว้ 10 ชุด เอ๊....เราว่าพวกเรามี 9 คนเท่านั้น นี่นา นั่งนับนิ้วมือ อ้อ....ยังอยู่ที่เชิงเขาข้างล่าง ยังขึ้นมาไม่ถึงบนนี้อีกคนหนึ่ง 10 คนจริงของท่านแฮะ..... ฯลฯ

บางทีไม่ได้เตรียมตัวจะไปไหน แต่เพื่อนเอารถแวะมารับ และก็โอ้เอ้วิหารรายเลยไปถึงภูทอก คิดว่าครั้งนี้คนที่ภูทอก คงจะประหลาดใจที่เห็นเราโผล่ไป ตรงกันข้ามแม่ชีพอเห็นหน้าก็ยิ้ม ท่านอาจารย์บอกเมื่อวานนี้ยังไม่ต้องปลูกต้นไม้ พี่คงจะมาปลูกเองวันนี้หรือม่ายก็ ท่านว่า พี่จะมาวันเสาร์นี้

ถามดูว่า ท่านพูดไว้เมื่อไร วันไหน และทุกครั้งจะได้รับคำตอบที่ทำให้เราต้องอึ้ง ส่วนใหญ่ ท่านจะบอกไว้กับแม่ชี หรือลุงช้วน (ลุงชาวบ้านที่ขึ้นไปสนทนากับท่านอาจารย์บนเขาตอนกลางวันทุกวัน) ก่อนหน้าที่ตัวเราจะรู้ตัวเราด้วยซ้ำว่า เราจะไปภูทอก! และพวกเหล่านั้นก็เข้าใจกันว่า ครั้งสุดท้ายเมื่อผู้เขียนกราบลาท่าน คงจะได้กราบเรียนล่วงหน้าไว้แล้วว่า จะมาอีกเมื่อใด แต่ระยะนั้นความจริงเรื่องการไปวัดกับเรา คิดว่าห่างไกลกันนัก การที่ยอมไปวัดให้รู้จักไว้ ก็นับว่าเก่งเต็มทีแล้ว ลาท่านครั้งใด ก็คิดว่า อีก 5 ปี 10 ปี ข้างหน้าจะมีโอกาสมากราบท่านอีกสักครั้งหรือไม่ก็ไม่ทราบ แต่โชค ก็มักจะบันดาลให้ต้องไปภูทอกโดยไม่คาดฝันเสมอ

และไปครั้งใด คนที่ภูทอก กลับจะ "รู้" ก่อนตัวเราเสียอีก!

นั่นเป็นเรื่องที่เราได้พบกันในภายหลัง

แต่สำหรับบ่ายวันที่ 13 มีนาคม 2519 วันแรกที่เราไปถึงภูทอกนั้น กราบเรียนท่านเรื่อง ไม่เก็บพระปาฏิหาริย์ไว้อีกแล้ว จะจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ตามคำแนะนำของท่านแล้ว ท่านก็ยิ้มอย่างเมตตา บอกว่า

"เออ.... ไม่นึกว่าจะตัดใจได้ง่าย ดีแล้ว..... ไม่ติดนะ ดีแล้ว"

ท่านคุยให้โอกาสเราพักผ่อนสักครู่หนึ่ง ก็ว่า *"พักพอแล้วใช่ไหม.....? มา จะพาไปเที่ยว ไปชมเขา ไปกินอากาศกัน"*

คณะเราเป็นโรคกลัวความสูงเกือบทุกคน แต่ทุกคนล้วนชอบความงามของธรรมชาติ กลัวแสนกลัว แต่ก็ต้องเดินตามหลังท่านไป พร้อมกับนึกอัศจรรย์ใจว่า ท่านทำได้อย่างไรที่จะสร้างสะพานห้อยโหนโยนตัวไปกลางอากาศเช่นนี้ โดยเฉพาะบางแห่งไม่มีไหล่ทางเดินสักนิดเป็นหน้าผาตัดตรงดิ่งตั้งฉาก มองเห็นยอดไม้ลิบ ๆ อยู่เบื้องล่าง แต่ท่านก็สามารถทำสะพานลอยเกาะหน้าผาไปได้โดยรอบ ....ให้เราได้มีโอกาสชมความงดงามตระการตาของธรรมชาติ ถ้าไม่ใช่เพราะความช่างคิด ช่างนึกของท่านแล้ว เราคงไม่มีโอกาสได้เห็นเวิ้งฟ้า หลืบเขาอันงดงาม สีสรรประหลาด หินปูน สีชมพู สีเขียว สีน้ำเงิน สีน้ำตาล สีดำ เป็นลวดลายสอดแทรกผสานคละเคล้ากันให้เราหลงใหลในความงามของธรรมชาตินี้

เราทั้งไต่ ทั้งคลานตามท่านไป ขาสั่น ใจสั่น นึกถึงสีเหลืองของจีวรท่านข้างหน้า จึงค่อยยังชั่วหายกลัวความสูงบ้าง รอบสะพานชั้น 5 แล้ว ท่านถามว่า เหนื่อยหรือยัง ปากแข็งตอบกันไปว่า ยังไม่เหนื่อย ท่านก็เมตตาพาขึ้นไปดูบนเขาชั้นที่ 6 อีก

ชั้นนี้ แทบไม่มีตอนที่เป็นดินเลย มีแต่สะพานเกาะเลาะรอบหน้าผาไปแทบทั้งนั้น น่ากลัวยิ่งขึ้น แต่ก็งามยิ่งขึ้น

ท่านก็ว่า *"เลือกเอาซี หมายตาไว้นะ ชอบตรงไหน ทุกแห่งเหมาะเป็นที่ภาวนาสละตายทั้งนั้น"*

ขนาดตื่นเต้น เห็นสวย แต่ใจก็คิดว่า เห็นจะเป็นครั้งสุดท้าย ใครจะกล้ามาอีก

แต่ใครเล่าจะนึกว่า ต่อมาภายหลัง พวกเราก็ต้องกลับไปเดินกันตามสะพานอันแสนจะน่าหวาดเสียวเหล่านั้น เป็นว่าเล่น กลางคืนฟังเทศน์แล้ว ยังสามารถเดินขึ้นไปบนยอดเขาชั้นที่ 6 เลือก"จุด" ต่าง ๆ บนสะพานรอบเขา เป็นที่พักภาวนากัน แม้จะไม่ถึงกับ *"สละตาย"* อย่างท่านว่า แต่ก็ติดนิสัย ชอบยอดเขา ชอบนั่งริมหน้าผา ชอบอากาศโปร่ง ไม่อึดอัด พวกยังติดอยู่ในความสวยความงาม....แม้ท่านจะสอนให้พิจารณาอสุภะ ตัดความสวยความงาม แต่ก็ยังอดเห็นไม่ได้ว่า

"ดาวที่ไหนก็ไม่เห็นแจ่มกระจ่าง เต็มท้องฟ้าอย่างที่ภูทอก ดาวที่ไหนก็ไม่เห็นดวงโตสุกสกาวเท่าที่ภูทอก และดาวที่ไหนก็ไม่มองดูใกล้ตัวเราเหลือเกิน ราวกับจะเอื้อมมือไปช้อนเอาเขยชมได้.....อย่างที่ภูทอก!!"

เย็นวันนั้นกลับจากดูสะพาน เห็นจีวรข้างหลังท่านเปียกชุ่มไปหมดด้วยเหงื่อ อดคิดเสียใจไม่ได้ว่า เพราะเราทีเดียวที่ทำให้ท่านเหนื่อยเช่นนี้ จึงตั้งใจจะแก้ตัว คิดว่าถ้าได้ถวายผ้าเย็นให้ท่านเช็ดหน้าสักหน่อยก็คงจะใช้ได้ เรามีกระดาษหอมบรรจุโอเดอโคโลญจน์แบบที่ใช้ในเครื่องบินอยู่ ถ้าถวายไม่ทราบว่าจะเป็นการผิดหรือเปล่า จึงเลียบ ๆ เคียง ๆ อารัมภบทว่า ในสมัยพุทธกาลทุกคนจะพยายามสรรหาดอกไม้หอม เครื่องหอมไปบูชาพระพุทธเจ้าและพระสาวก พยายามเลือกของที่ดีที่สุด สวยที่สุด หอมที่สุด ไปถวายเป็นพุทธบูชา เราเชื่อว่าครูบาอาจารย์คงไม่ติดในกลิ่นหอม เรามีกระดาษโอเดอโคโลญจน์อยู่ ใคร่ขอถวายเป็นเครื่องบูชาพระคุณที่ท่านกรุณา พาเราเดินรอบเขาทั้ง 2 ชั้น เป็นเวลาเกือบ 3 ชั่วโมง กระดาษหอมนี้เพียงเพื่อให้สดชื่นมีกำลังขึ้นเท่านั้น

ท่านบอกว่า ของหอมนั้น ถ้าเป็นไปเพื่อเพลิดเพลิน ยินดีในกลิ่นก็ใช้ไม่ได้ แต่ถ้าเป็นเครื่องใช้ก็ทำได้ เช่น สบู่หอม

ได้ยินเช่นนั้น ผู้เขียนก็ดีใจ รีบถวายกระดาษโอเดอโคโลญจน์ทันที และพอกลับถึงศาลาแล้ว ก็จัดการเทของออกจากกระเป๋าถือหมดเลือกเฉพาะกระดาษโอเดอโคโลญจน์ทั้งหมดที่คิดว่าจะเก็บไว้ใช้เองประมาณ 20 ห่อ

ออกถวายท่านจนหมด ปวารณาไว้ว่า สำหรับในโอกาสข้างหน้าที่ท่านจะต้องขึ้นเขาลงเขาบ่อย ๆ โดยเฉพาะตอนแดดจัดจะได้คลายเหนื่อย

เช้ารุ่งขึ้น เผอิญเกิดปาฏิหาริย์กันอีก 3 ครั้งติด ๆ กัน คือ มีเหรียญท่านพระอาจารย์ฝั้น เหรียญท่านอาจารย์วัน และพระจอมกิติ (ที่ผู้เขียนเคยได้รับแจกจากสมเด็จพระญาณสังวร) ต่างปาฏิหาริย์มาปรากฏ ทำให้ตื่นเต้นหลายระยะ บางองค์ก็มาวางบนหมอนต่อหน้าเรา บางองค์มาปรากฏในมือเราทีเดียว ท่านอาจารย์ลงจากกุฏิมาถึงศาลากำลังครองผ้าจะลงไปข้างล่างได้ยินเสียงจ้อกแจ้กเรื่องเหรียญและพระปาฏิหาริย์มา ท่านก็เรียกไปถาม พอท่านทราบเรื่อง ท่านก็ว่า แปลก และเช้าวันนั้นท่านก็เลยเมตตา พาพวกเราไปดูสะพานชั้นที่ 4 ด้วยให้ครบชุดทุกชั้น (ท่านอาจารย์ทำสะพานรอบเขาเพียงแค่ชั้นที่ 4 ชั้นที่ 5 และชั้นที่ 6)

และก็เช่นเคย เช้าวันนั้น พวกเราก็ขาสั่นใจสั่นกันตามเคย โดยเฉพาะเมื่อได้สะพานอันสูงชัน ตามท่านลงมาจากเขาชั้นที่ 5 กว่าจะเดินรอบสะพานชั้นที่ 4 หลายคนก็หอบ สังเกตเห็นจีวรของท่านโชกไปด้วยเหงื่อ เราอดคิดเต็มตื้นด้วยความระลึกถึงพระคุณท่านไม่ได้ ถ้าท่านไม่กรุณาพวกเรา ไม่พาเราไปดูสะพาน อธิบายการก่อสร้าง ชี้ให้ดูธรรมชาติอันน่าสนใจ เช้าวันนี้ท่านก็คงไม่เหนื่อยเช่นนี้ เราไม่มีโอกาสจะทำสิ่งใดเป็นการทดแทนพระคุณท่านเลย ถ้าเรามีกระดาษหอมโอเคอโคโลญจน์อีกสักซองหนึ่ง เราคงจะได้ถวายให้ท่านเช็ดหน้าให้คลายเหนื่อย แต่นี่เราก็เทกระเป๋าถวายไว้บนศาลาเขาชั้นที่ 5 หมดแล้ว เรื่องจะให้กลับขึ้นไปบนเขาอีกนั้น โอย...สะพานสูงชันอย่างนั้นไม่ไหวแน่....แล้วเราจะไปหาได้ที่ไหน เฮ้อ....เรานี่แย่จริง ๆ ไม่มีทางได้แสดงความกตัญญูรู้คุณท่านได้เลย

ประหลาดจริง ๆ ระหว่างเดินตามท่านลงมาตามบันได ตาชำเลืองมองดูตรงกระเป๋าถือของเราอย่างไม่ตั้งใจ เอ๊ะ....นั่นอะไร มีซองกระดาษหอมซองหนึ่งวางอยู่ข้างบน ก็เราคว่ำกระเป๋าเทออกไปจนหมดแล้ว เลือกซองกระดาษหอมโอเคอโคโลญจน์ออกไปได้ถึง 20 ห่อ ถวายไปจนหมดแล้วจึงค่อยเก็บสิ่งของที่เหลือคืนลงกระเป๋าถือทีละชิ้น ๆ จะหลงหูหลงตาไปได้อย่างไร

ประหลาดใจอย่างไร ก็ไม่กล้าพูด ได้แต่ให้เพื่อนผู้ชายช่วยถวายให้ท่านแทน

ต่อมา ถึงตอนที่ท่านเริ่มฉันอาหารที่ศาลาชั้นล่าง ผู้เขียนระยะนั้น ยังไม่คุ้นกับการเห็นพระปาท่านฉันอาหารรวมกันในบาตร ประหลาดใจนิด ๆ กลัวหน่อย ๆ อะไรกันนั่น ผัดเอย แกงเอย น้ำพริกเอย ขนมเอย ใจอดนึกหวาดไม่ได้ น่ากลัวเหม็นคาวแย่ ทั้งหวานทั้งคาวปลาร้าส่ะ.....? ท่านใช้มือหยิบข้าวเหนียว *เอ๊ะ....ท่านฉันด้วยมือ แหม... มือนั้นล้างอย่างไร จะสะอาดหมดคาวไหมนะ*

เป็นความโง่ของผู้เขียนเอง ที่ไม่ได้สังเกตเลย ว่าท่านมีอ่างล้างมือ มีกาน้ำ มีสบู่ อยู่ใกล้ ๆ วันนั้นจึงอดคิดอย่างโง่ ๆ ต่อไปไม่ได้.....ตาย มือท่านจะหายเหม็นคาวหรือ

แหม....นี่ ถ้าเรามีกระดาษหอมโอเคอโคโลญจน์อีกสักซองหนึ่งก็จะดีหรอก จะได้ถวายให้ท่านเช็ดมือให้หมดกลิ่นคาว แต่จะมีอีกได้อย่างไรกัน แค่ที่ได้พบระหว่างเดินลงมาจากเขาเมื่อสักครู่นี้ก็อัศจรรย์เต็มที่แล้ว ถ้ายังมีอีกซองหนึ่งก็ประหลาดละ.....! เฮ้อ.....! ทำไมเราจะหาได้อีกสักซองหนึ่ง

แต่....จะอย่างไรก็ตาม - คิดเพียงแค่นั้น และเมื่อลดสายตาลงมาดูที่กระเป๋าถือของตัวเอง ก็เห็นกระดาษหอมอีกซองหนึ่งวางลอยล่อตาอยู่บนกระเป๋าถือ!

ครั้งนี้ไม่ต้องสงสัยแล้ว....ผู้เขียนขนลุกซู นึกว่า**เป็นบุญของเราที่ได้มากราบท่าน ไม่เฉพาะแต่มนุษย์จะปรารถนาหาของมาถวายบูชาท่านเท่านั้น แม้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เขาก็ปรารถนาจะบูชาท่านเช่นเดียวกัน**

และเขาภูทอกนี้ ก็คงเป็นสถานที่อันน่าสนใจเหมือนกัน ระยะนั้นแม้ผู้เขียนจะเคยพบปาฏิหาริย์เรื่องต่างๆ มาปรากฏในบ้าน ในที่ทำงาน อยู่เสมอแล้วก็ตาม แต่ก็ไม่เคยจะพบปาฏิหาริย์ในที่ใดคิดๆ กันถึง 5 ครั้ง เช่นที่ภูทอกในเช้าวันนั้น

สถานที่หนึ่ง องค์บุคคลหนึ่ง ไม่น่าจะสงสัย โดยเฉพาะองค์ท่านคงเป็นผู้ครองศีลวิสุทธิ์ ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติถูก ควรแก่การเคารพจริงๆ

นึกย้อนไปถึง เมื่อเย็นวานนี้ เดินดูถ้ำ ดูต้นไม้ ดูหลืบเขา ดูโขดหิน ดูหน้าผา ตื่นตา ตื่นใจไปหมดทุกอย่าง ปรารภกันอยากเห็นกุฏิของพระธุดงค์ ท่านก็อนุญาตให้พวกเราขึ้นไปดูกุฏิของท่านด้วยความกรุณา ผู้เขียนและเพื่อนๆ มองไปรอบกุฏิด้วยความประหลาดใจ

อ้อ....นี่เอง กุฏิพระธุดงคกัมมัฏฐาน

กุฏิที่ท่านสร้าง อาจจะมีลักษณะถาวรอยู่บ้าง คือเป็นไม้จริง ไม่ใช่แฝกหรือไม้ไผ่ แต่ก็กลมกลืนไปกับโขดเขานั้น นอกจากเตียง เสื่อ กลด และมุ้งแล้ว ที่พื้นกุฏิก็มีกระดาษชำระ 1 ม้วน กาน้ำ กระโถนวางอยู่ ส่วนที่ข้างฝา มีร่มกันฝนแขวนอยู่คันหนึ่ง นอกจากสิ่งที่เอ่ยมาแล้ว ก็มิได้มองเห็นสิ่งอื่นใดอีก

มองดูว่างเปล่า เตียนเลี่ยน - แลโล่งไปทั้งกุฏิ

เช้าวันนั้น เรากราบลาท่านกลับกรุงเทพฯด้วยความปลอดโปร่งใจ แต่ใจผู้เขียนนั้นหมายมาดอยู่ว่า จะต้องพยายามอ้อนวอนขอเขียนประวัติท่านให้ได้

ความประทับใจในความงามของภูทอกนั้นมีมาก กระทั่งว่ากลับมาคราวนั้น ผู้เขียนซึ่งกำลังเขียนคอลัมน์ *"ลำนำแห่งเจ้าพระยา"* อยู่ในหนังสือพิมพ์เดลิไทม์ทุกอาทิตย์ กลับมาเขียนถึงภูทอกติดต่อกันถึงกว่าสามเดือน

ระหว่างนั้น เด็กๆ หยุดเทอม ขอไปเที่ยวภูทอกกันอีกครั้งหนึ่ง ผู้เขียนก็เลยถือโอกาสลาพักร้อน และดูเหมือนจะเป็นการลาพักร้อนยาวที่สุดเป็นครั้งแรกในชีวิตการทำงานของผู้เขียน เพราะก่อนหน้านั้น มีแต่ทำงาน....และทำงาน แค่วันหยุดประจำสัปดาห์ก็เกินพอแล้ว และนับเป็นการไปอยู่วัดนานที่สุดเช่นกันด้วยคือถึงหนึ่งสัปดาห์ เด็กๆ ตื่นเต้นการไปพักร้อนที่ภูทอกนี้มากถึงกับก่อนไป ก็หัดนอนกับกระดาน และไม่กินข้าวเย็นอยู่หลายวัน

ระหว่างที่ผู้ใหญ่สนใจกับการภาวนา ส่วนผู้เขียนก็เตรียมหัวข้อเรื่องไปสัมภาษณ์จะขอเขียนประวัติของท่าน ลูกกวาด และลูกเกด สองคนพี่น้องก็เที่ยวเดินท่อมๆ สำรวจเขาชั้น 1 ชั้น 2 ชั้น 3 ชั้น 4 ชั้น 5 และชั้น 6 กันอย่างสนุกสนาน และต่อขึ้นไปบนเขาชั้น 7 ด้วย

ท่านอาจารย์ให้ความเมตตาเด็กทั้งสองมาก เรียก "เด็กน้อย" ตลอด ท่านว่าคำ "เด็กน้อย" นี้เป็นคำที่พ่อแม่เรียกอย่างแสดงความเอ็นดู ทุกเช้า "เด็กน้อย" ก็จะเดินตามท่านลงจากเขา ท่านฉันแล้ว ก็เดินตามขึ้นมา ลูกเกดออกจะตื่นเต้นมาก ที่เวลาเดินตามท่านไปตามสะพาน พวกชาวบ้านจะหยุดลงนั่งไหว้กันเป็นแถว

เวลาใครภาวนาดี ท่านก็จะมีรางวัลล่อใจ บางทีให้พาไปภูทอกใหญ่ พาไปเขาเล็กๆ ระหว่างภูทอกน้อยและภูทอกใหญ่ ที่เรียก "ฉิม" หรือ อุโบสถ วันหนึ่งหลังจากเรียนปฏิบัติท่านทางการภาวนา ท่านก็จัดการให้สั่งรถ

"พรุ่งนี้จะพาไปสะแนน" ท่านประกาศ *"ใครจะไปมั่ง"*

เป็นรางวัลใหญ่ที่ได้รับ เพราะการไปสะแนนเวลานั้นไม่ได้ง่ายดายเหมือนสมัยหลังนี้ ยังไม่มีทางรถเลย รถไปจอดได้เพียงระยะหนึ่ง ก็ต้องเดินไป มีชาวบ้านอาสาตามไปมากมาย เรื่องของสะแนน น้ำตก และที่กลายมาเป็นสำนักสงฆ์สะแนน และต่อมามีเขตสงวนพันธุ์สัตว์ป่านั้น ผู้เขียนขอแยกไว้เล่าเป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก

ศิษย์ที่มีนิสัยในทางภาวนาโลดโผน พบเห็นสิ่งแปลก ๆ เช่นเทวดา หรืออะไรเช่นนี้ เป็นที่น่าประหลาดว่า พอเริ่มกราบเรียนถวายท่านยังไม่ทันจบประโยค ท่านก็จะอธิบายต่อทันทีหรือบางครั้งยังไม่ทันกราบเรียนข้อความที่ถกเถียงกับเทวดา ท่านก็จะโบกมือ *"พอแล้วรู้แล้วเขาบอกแล้ว"*

การเห็น บางครั้ง บางคน ก็มิได้เห็นในนิมิต เห็นกันด้วยตาเนื้อ หรือตาเปล่าตามสำนวนชาวบ้านนี่แหละ

สิ่งที่ผู้เขียนสนใจขณะนั้นก็คือ การเขียนประวัติของท่าน ท่านเล่าว่า เคยเล่าประวัติบางตอนให้ศิษย์คนหนึ่งคือ*คุณขันธ์ เทศประสิทธิ* จดเอาไว้ โดยห้ามมิให้นำไปแพร่หลายที่ไหน แต่ปรากฏว่า ญาติของคุณขันธ์ผู้หนึ่งคือ *ท่านมหาบุญธรรม อาทรธัมโม* ได้พบบันทึกนั้นเห็นเป็นประดุจมณีมีค่า จึงได้นำไปเขียนลงในหนังสือพิมพ์ *"ลานโพธิ์"*

ประวัติชุดนี้ต่อมา ท่านมหาบุญธรรมก็นำมามอบลิขสิทธิ์ให้ผู้เขียน เพื่อว่าอาจจะมีโอกาสนำไปเขียนเพิ่มเติมเผยแพร่ให้ดีขึ้น แต่เมื่อท่านอาจารย์ได้ทราบ ก็ห้ามผู้เขียนมิให้เขียนต่อไป ท่านว่าไม่อยากให้แพร่หลาย ที่ลงพิมพ์ไปแล้ว ก็แล้วไป แต่ไม่อยากให้ทำใหม่ จะดูเป็นการโฆษณาหาชื่อเสียงไป

(ประวัติของท่านมหาบุญธรรม ชุดนี้เอง เป็นชุดที่แพร่หลายต่อไป มีคนนำไปพิมพ์และเขียนเพิ่มเติมกันอีกหลายสำนวนด้วยกัน)

แม้ท่านจะห้ามแล้ว แต่ผู้เขียนก็ไม่ละความพยายาม เรียนท่านว่า การเขียนประวัติบุคคลนั้น ทั่วโลกเขานิยมยกย่องกันมาก โดยเฉพาะอัตตโนประวัติ หรือ Auto - biographyซึ่งเจ้าของประวัติเป็นผู้เล่าเอง ถือว่าเป็นการให้บทเรียน แนวทางดำเนินชีวิตแก่อนุชนผู้อยู่หลังอย่างมีค่าที่สุด ประสบการณ์ของผู้เกิดก่อน ย่อมเป็นเสมือน *"ครู"* ให้ผู้อยู่หลังได้ศึกษา สิ่งที่ผิดพลาดก็จะทำให้ระมัดระวัง ไม่กระทำผิดซ้ำรอย แต่ถ้าเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ก็จะเป็นแรงบันดาลใจให้ลูกศิษย์ได้ชื่นชมและพยายามดำเนินตาม *"รอยเท้า"* ของครูบาอาจารย์ให้ได้

ระยะนั้นผู้เขียนยัง *"เฟื่อง"* เรื่องโลก ยังแก่อภิปรายแสดงโวหารอยู่ ก็เลยอวดเก่งกระทั่งกล้าปนรำพึงว่าคนไทยส่วนใหญ่ ไม่ค่อยกล้าเขียนประวัติ เล่าชีวิตของตัวเอง เพราะคนไทยมีนิสัยถ่อมตัว เกรงจะถูกว่า โอ้อวด วิชาความรู้ต่าง ๆ จึงศูนย์หายกันไปหมด แรงบันดาลใจของคนรุ่นหลังจึงไม่ค่อยเกิดขึ้น นิสัยถ่อมตัวนี้ก็เป็นนิสัยที่ดีอยู่ แต่ในขณะเดียวกันนิสัยถ่อมตัวจนเกินไปนี้ ก็ทำให้ชาติเราไม่เจริญเท่าเทียมโลกซีกตะวันตก น่าเสียดายแทนอนุชนรุ่นหลัง ถ้าเรามีอัตตโนประวัติดี ๆ ชาติเราคงจะเจริญกว่านี้มากมายนัก

"ถ้าท่านอาจารย์เกรงจะมีคนว่า โอ้อวด โฆษณาหาชื่อเสียง ก็อัดเทปทิ้งไว้ก่อนก็ได้นี่เจ้าคะ"

ท่านอาจารย์คงมองดูผู้เขียนอย่างยิ้ม ๆ สีหน้าของท่านแสดงความสมเพชและรู้เท่าอย่างเต็มที่ สมเพชในความอวดแสดงโวหาร และรู้เท่าว่า ลูกศิษย์นี่มันคงจะอวดมาอ่อยเหยื่อให้อัดเทปทิ้งไว้ก่อน

แต่อย่างไรก็ดี วันหนึ่งเมื่อภาวนาได้ดี ท่านก็ให้รางวัลด้วยการอัดประวัติตอนปฐมวัยให้ จำได้ว่า เมื่ออัดเทปแล้ว ท่านก็ให้เปิดให้ฟังกันทั้งศาลา จบลงด้วยตอนที่ท่านอายุ 18 ปี เริ่มรู้จักรักผู้หญิง และกลายเป็น *หมอตรวจอุจจาระ"* ไป พระและเณรฟังก็หัวเราะชอบใจกันทั้งนั้น

แต่ลึกลงไปภายใต้เสียงหัวเราะนั้น ทุกคนก็อดคิดตรงกันไม่ได้ว่า ถ้าท่านไม่ใช่อัจฉริยะ....ท่านจะมองโลกในแง่นี้ได้หรือ.....?

ท่านอัดเทปให้เพียงม้วนเดียว แล้วท่านก็ว่า *"พอละ ไม่มีเทป แล้วเราก็จะกลับกรุงเทพฯแล้วไม่ใช่หรือ"*

ผู้เขียนรับคำ แต่ก็เสนอไว้ว่า ถ้าท่านว่างเมื่อไรค่อยอัดทิ้งไว้ จะส่งเทปมาถวายอีกกล่องหนึ่ง

ผู้เขียนได้ส่งเทปไปถวายท่านทันที ด้วยคิดว่า คงจะมีวันหนึ่งที่ท่านจะกรุณา ถวายไปไม่นาน ก็ได้ข่าวว่าเทปหมดแล้ว เพราะเมื่อท่านอัดเทศน์แล้ว มีใครมาขอ ท่านก็จะให้ไปอัดใหม่ ก็มีคนขออีก - หมดอีก จนที่วัดเองแทบจะไม่มีเทปที่ท่านเทศน์เหลืออยู่เลย แต่ผู้เขียนก็ยังไม่ท้อถอย คงถวายเทปไปเรื่อย ๆ นาน ๆ ก็เตือนเรื่องประวัติเสียครั้งหนึ่ง

สุดท้าย คิดว่าท่านคงลืมหรือไม่สนใจอย่างใดอย่างหนึ่ง กระทั่งวันหนึ่งก่อนเข้าพรรษาปี 2521 ท่านจึงได้เอ่ยขึ้นโดยไม่มีอารัมภบทใดล่วงหน้าเลย

"ประวัติเสร็จแล้ว จะเอาไปไหม"

"ประวัติ -?" ผู้เขียนแทบไม่เชื่อหูตัวเอง เป็นเวลา 2 ปีกว่า ท่านไม่เคยเอ่ยถึงเลย แล้วจู่ ๆ ท่านก็มาบอกเช่นนี้

"ประวัติอาตมาน่ะซี ก็เราอยากได้ไม่ใช่หรือ"

"เจ้าค่ะ" ผู้เขียนยังงงอยู่

"ถ้าไม่ต้องการแล้วก็ไม่เป็นไร"

"ต้องการซีเจ้าคะ" ผู้เขียนระล่ำระลักตอบ

"รับปากได้ไหม ว่าจะเก็บไว้ ไม่ให้เอาไปลอก ไม่ให้เอาไปเขียน ไม่ให้เอาไปพิมพ์ จนกว่าอาตมาจะตายแล้ว จึงให้เขียนได้ พิมพ์ได้ ถ้ารับปากไม่ได้ ก็อย่าเอาไป"

แน่นอน ข้าพเจ้ารับปาก

ข้อต่อรองที่กราบขอความกรุณามากที่สุดที่ท่านอนุญาตก็คือ ยอมให้ลูกศิษย์ผู้สนใจมาฟังเทปได้ แต่ต้องเป็นการมาฟังที่บ้านของผู้เขียน ห้ามไม่ให้ใครขอยืมต่อออกไป ด้วยถ้ายอมให้ใครยืมไปได้คนหนึ่ง ก็จะต้องยอมให้คนต่อ ๆ ไปยืมได้ไม่มีที่สิ้นสุด และก็จะไม่ทราบว่า จะมีใครเผอเรอ ปล่อยให้ใครมาลอกคัดข้อความในเทปไปพิมพ์โฆษณาต่อได้หรือไม่

ผู้เขียนได้นำเทปชุดนั้น รวม 7 ม้วน มาเก็บไว้ที่บ้านลาดพร้าวด้วยความเคารพในเจตนารมณ์ของท่านอย่างเคร่งครัด เคยมีคนที่ทราบข่าว จะมาขอยืมไปอัดลอกต่อ แต่เมื่อทราบเงื่อนไขของท่าน ทุกคนก็ยอมเคารพเจตนาของท่านแต่โดยดี เราเปิดฟังกันแทบจะนับครั้งได้ และไม่ครบทุกม้วนด้วยซ้ำไป

กระทั่งเมื่อปลายปี 2522 นี้ มาคิดกันว่า ท่านอาจารย์จะมีอายุครบ 60 พรรษาในวันที่ 10 กรกฎาคม 2523 นี้ ถ้าหากจะได้พิมพ์ประวัติและธรรมเทศนาของท่านแจกศิษยานุศิษย์ก็จะเป็นการสมควร ผู้เขียนจึงกราบเรียนขออนุญาตท่าน ระยะแรกท่านไม่ตกลง วันหลังก็เพียรขอ จนสุดท้ายท่านรำคาญก็ออกปากอนุญาต จึงได้เริ่มถอดเทปกัน และกว่าจะเสร็จเรียบร้อยสามารถนำไปให้ท่านตรวจแก้เพิ่มเติมพลความได้ก็ตกเดือนมีนาคม ปี 2523 ท่านตรวจแก้ครั้งสุดท้าย เมื่อต้นเดือนเมษายน ก่อนมรณภาพเพียง 19 วัน และเมื่อเรียนท่านว่า ใคร่ขอให้ท่านเล่ารายละเอียดเพิ่มเติมอีก ท่านก็อัดเทปเพิ่มให้อีก ม้วนสุดท้ายนั้น ทางวัดเล่าว่า ท่านอัดให้ก่อนมรณภาพเพียง 2 - 3 วันเท่านั้น เป็นความเมตตาของท่านอย่างหาที่เปรียบไม่ได้

ความจริงต้นเหตุที่จะมีการขออนุญาตพิมพ์ประวัติท่าน เพื่อแจกในวันครบ 60 พรรษา ทั้ง ๆ ที่ท่านเคยสั่งเป็นคำขาดห้ามพิมพ์โฆษณาระหว่างท่านยังมีชีวิตอยู่นั้น เป็นเพราะในระยะหลังนี้ ท่านอาจารย์เคยปรารภให้ลูกศิษย์ฟังหลายครั้งว่า *ท่านและท่านอาจารย์วัน ต่างองค์ต่างเข้าที่พิจารณากันว่าจะมีอายุไปเท่าไร เห็นว่า จะ*

มีอายุยืนมาก เฉพาะท่านนั้นจะมีอายุถึง 92 ปี ทีเดียว ท่านเล่าว่า *ตอนนั้นคงไม่ได้พบกันแล้ว ต่างองค์ต่างอยู่ ไปหากันไม่ไหว ต้องสั่งฝากไปหากัน เหมือนหลวงปู่ขาว และหลวงปู่แหวนน่ะแหละ*

ผู้เขียนฟังแล้วก็เกิดความคิดว่า ถ้าท่านจะมีอายุยืนถึงเก้าสิบกว่าปี เราจะเก็บประวัติของท่านไว้อย่างไร เราคงตายก่อนท่านแน่ และก็น่าเสียดายที่ประวัติดี ๆ อย่างนี้ จะต้องเก็บไว้ ไม่ยอมเปิดเผยไปอีกหลายสิบปี จึงได้อ้อนวอนขอพิมพ์ก่อน โดยยกการที่ท่านจะมีอายุครบ 5 รอบ ขึ้นมาเป็นข้ออ้าง

และกว่าจะพิมพ์ได้ ท่านก็ทิ้งพวกเราไปแล้วจริง ๆ!

เรื่องที่ว่า ท่านและท่านอาจารย์วัน พิจารณาแล้ว จะอยู่ไปจนอายุเก้าสิบกว่านี้ ท่านพูดอยู่จนแม้เมื่อพวกเราไปธุดงค์ที่ภูวัวกับท่านตอนต้นเดือนกุมภาพันธ์ 2523 แต่เมื่อเราได้กราบท่านเดือนมีนาคม ท่านเริ่มพูดถึงการพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่ชอบใจ เป็นทุกข์ ปอย ๆ เทศน์เรื่องกรรม เทศน์เรื่องปัจฉิมโอวาทหลายครั้งจนเราออกปากกัน และมีอยู่วันหนึ่ง พอเริ่มอาราธนาให้เทศน์ และเตรียมอัดเทป ท่านก็ตั้งต้นเลยว่า *"นับแต่วันนี้ไปอีกสามเดือน เราตถาคตจะขอลาพวกท่านทั้งหลายเข้าสู่พระปรินิพพาน เพราะอายุสังขารของเราสุดสิ้นลงเพียงแค่นั้น ให้พระอานนท์ประกาศแก่สงฆ์ทั้งหลายให้ทราบทั่ว ๆ กัน....."*

จริงอยู่ ท่านเพียงได้นำพระพุทธดำรัสปลงพระชนมายุสังขารของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มากล่าวซ้ำในโอกาสวันมาฆบูชา แต่ปกติก่อนเทศน์ ท่านจะต้องมีอารัมภบทเล็กน้อยก่อนเสมอ เช่น ให้หลับตานั่งสงบจิต ตั้งใจฟัง....วันนี้จะเทศน์เรื่องปัจฉิมโอวาท.....ฯลฯ หรืออะไรเหล่านี้ แต่วันนั้น ท่านตั้งต้นเช่นนั้นเลยทีเดียว เราฟังก็ยังสะดุ้งกันอยู่ แต่แล้วก็ว่าอ้อ! เรื่องพระพุทธเจ้าน่ะ

การที่ท่านเทศน์เรื่องกรรม เรื่องการเกิด การแก่ การตาย เป็นธรรมดา การพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่ชอบใจ....เกือบทุกวัน เราก็คิดกันว่า ท่านเตือนพวกเรามิให้ประมาทต่อความตาย เป็นธรรมดาของท่าน

ต้นเดือนมีนาคม ผู้เขียนได้ไปราชการที่อเมริกาเสีย 4 อาทิตย์ กลับมาถึงบ้านกลางดึกวันที่ 30 มีนาคม ก็ทราบว่า ที่บ้านเตรียมเรือนไทยทางด้านหลังไว้เรียบร้อยแล้ว เพราะพรุ่งนี้ปายท่านอาจารย์วันและท่านอาจารย์จวนจะลงมากรุงเทพฯในกิจนิมนต์สำคัญ ยังดีใจว่ากลับเมืองไทยก็ได้กราบครูบาอาจารย์เลย เสร็จพิธีวันที่ 2 เมษายนแล้ว ท่านอาจารย์วันต้องกลับไปสกลนครก่อน เพราะทางวัดถ้ำอภัยดำรงธรรมของท่าน มีงานนมัสการพระมงคลมุจลินทร์บนถ้ำพวง เริ่มแต่วันที่ 3 เมษายนทีเดียว ท่านเป็นประธานในงาน และจะมีพิธีขอฝนช่วยชาวเมืองสกลฯด้วย ท่านจึงอยู่ต่อไปไม่ได้ ต้องกลับทันที เดิมท่านอาจารย์จวนก็จะกลับไปพร้อมกับท่านอาจารย์วัน ท่านว่า มาด้วยกัน ก็กลับด้วยกัน แต่เมื่อพวกศิษย์กราบอ้อนวอนท่าน ขอให้อยู่ต่อไปก่อน ถ้าหากท่านจะรอกลับคืนวันศุกร์หรือวันที่ 4 เมษายน พวกศิษย์จะได้ขอตามไปด้วยไม่ต้องลางาน ท่านก็เมตตารอเราอยู่

คราวนั้นมีพวกศิษย์ตามท่านกลับไปสิบกว่าคน เราอ้อนวอนอีกว่า ขอให้แวะไปเยี่ยมท่านอาจารย์วันด้วย ท่านก็ตกลง ขบวนรถเราวิ่งไปตลอดคืน พอสว่างก็ถึงวัดถ้ำอภัยดำรงธรรมได้ทันถวายจังหันเช้าพอดี

เป็นวันสุดท้ายที่เราได้กราบท่านอาจารย์วัน

และระหว่างอยู่ถ้ำพวง ผู้เขียนซึ่งตอนนั้นอ่านต้นร่างประวัติของท่านอาจารย์จวนจนชื้นใจแล้ว จึงได้กราบเรียนถามถึงสถานที่ต่าง ๆ ตามที่ท่านเล่าไว้ในประวัติ ระหว่างท่านจำพรรษาอยู่ที่ถ้ำพวง เช่นเรื่องถ้ำที่พระอรหันต์ชื่อ พระนรสีห์มานิพพาน เรื่องกระต่ายมายืนภาวนาเวลาท่านเดินจงกรม ถ้ำที่ท่านพักอยู่.....ท่านก็เมตตานำพวกเราไปดูสถานที่ทุกจุดที่อยู่ในประวัตินั้น ทำให้ภายหลังเราได้กลับไปถ่ายภาพสถานที่เหล่านั้นมาได้ครบ

ระหว่างที่อยู่ภูทอก ต้นเดือนเมษายนนั้นเอง ปายวันหนึ่งท่านก็หันมาหาผู้เขียน

"เส....เส ช่วยทำศพให้อาตมาด้วยได้ไหม"

ระยะหลัง ตั้งแต่ไปธุดงค์ในเดือนเมษายน ปีพ.ศ. 2522 แล้ว ท่านก็มักจะไม่เรียกชื่อผู้เขียน แต่เรียก เส - แทน ย่อมาจากคำ **"เสนาธิการ"** ต้นเรื่องก็เพราะคุณชายทวีวัฒยา เกษมศรี เรียกนำขึ้นมาก่อน ว่าผู้เขียนเป็นคนช่างออกความคิด ช่างวางแผน ทั้งเรื่องธุดงค์ เราจะไปเมื่อไร พักที่ไหน กี่วัน ทั้งเรื่องทอดกฐิน ผ้าป่า จะไปกราบท่านอาจารย์ หลวงปู่องค์ไหน อย่างไร *"ต้องถามเสเขา รอเสเขาก่อนครับ"* ท่านอาจารย์ได้ยินเข้า ก็ชอบใจ เลยเรียกผู้เขียนว่า **"เส"** ป้าง ท่านเรียกจนติดปาก มีครูบาอาจารย์องค์อื่นถามท่านก็อธิบายว่า *เขาเป็นเสนาธิการทางทำบุญ เป็นเสกฐิน เป็นเสผ้าป่า เสธุดงค์*

วันนั้นท่านเรียก เส....แต่ผู้เขียนก็ยังจับความไม่ถนัด เพราะสมองไม่ทันรับความหมาย ท่านก็ถามซ้ำ

"ว่าไง เส....ทำศพให้อาตมาได้ไหม"

ผู้เขียนจำได้ เพียง 2 เดือนก่อนหน้านั้น ท่านยังพูดถึงเรื่องที่ท่านและท่านอาจารย์วันจะอยู่กันเหมือนหลวงปู่แหวนและหลวงปู่ขาว จึงค้านว่า *"จะทำศพให้ได้อย่างไรเจ้าคะ ท่านอาจารย์จะอยู่ถึงเก้าสิบกว่า ไม่ใช่หรือเจ้าคะ"*

หมายความว่า ผู้เขียนคงจะตายก่อนท่าน หรือถ้าจะมีชีวิตยืนกว่าท่าน แต่ก็คงเฉียดเก้าสิบเหมือนกัน อายุปานนั้นแล้วจะมีสติปัญญาทำอะไรได้

ท่านก็ว่ายิ้ม ๆ *"ก็ถ้าเผื่อมันต้องเปลี่ยนแปลงล่ะ"*

ผู้เขียนจึงตอบว่า *"ถ้ายังงั้นก็ทำถวายได้ซีเจ้าคะ"* กราบเรียนท่านไปแล้ว ก็มิได้นึกอะไรอีก จนต่อมาเกิดอุบัติเหตุแล้ว เราจึงนึกกันได้

วันที่เรากราบลาท่านเป็นครั้งสุดท้าย คือเช้าวันที่ 8 เมษายน นั้น ดูเหมือนท่านจะมีเรื่องสั่งกำชับเรากันหลายคน พวกที่ชอบแขวนเหรียญ มีด้ายสายสิญจน์ผูกข้อมือ ท่านก็บอกให้ถอดทิ้งในวันนั้นเอง *"นักปฏิบัติแล้ว ไม่ต้องมีหรอก"*

"เวลาไม่มีครูบาอาจารย์ก็ปฏิบัติไปนะ อย่าถอยหลัง" เราก็นึกว่า ท่านสอนให้รู้จักพึ่งตัวเอง **เวลาไม่มีครูบาอาจารย์** หมายความว่าไม่มีครูบาอาจารย์อยู่ใกล้ อยู่ห่างท่าน ก็ให้ภาวนาไป ไม่เช่นนั้นพวกเราก็มักขี้เกียจกันคอยแต่จะต้องรอให้ท่านคุม ให้ท่านสอน ถึงจะปฏิบัติ

"อย่าถอยหลังนะ รับคำอาตมาก่อน" ท่านสั่งซ้ำ ผู้เขียนก็ยังยิ้มเฉย นึกในใจว่าวันนี้เราถูกคุมากกว่าเพื่อนเตรียมจะกราบลา ท่านก็ว่า *"อย่าเพิ่งไป รับคำอาตมาก่อน เราอย่าถอยหลังนะ....!"*

ระหว่างที่มาพักอยู่ที่เรือนไทย ลาดพร้าว เดือนเมษายนครั้งหลังนี่เอง ที่ท่านอาจารย์วันและท่านคุยกันเรื่องจะเกษียณ ไม่รับนิมนต์อีกต่อไป

ท่านปรารภกันว่า ระยะนี้....เหนื่อยเต็มที นิมนต์กัน ไม่มีเวลาหยุดพักเลย บางทีฉันเช้าแล้ว ก็จะมีคนนิมนต์ไปเหยียบบ้าน เหยียบโรงงาน เทศน์ จากบ้านนี้ไปต่อบ้านโน้น....โรงงานนั้น โรงพยาบาลนี้.....ร้านค้านั้น บางวันกว่าจะกลับถึงที่พักก็สี่ทุ่มและยังมีแขกคอยรอกราบอีก.... ผู้เขียนเคยเห็นท่านรับนิมนต์ สวดมนต์เย็นจังหวัดหนึ่ง แล้วไปต่อสวดมนต์พิธีฉลองโบสถ์อีกจังหวัดหนึ่ง กว่าจะถึงบริเวณพิธีก็ตีหนึ่ง เมื่อถึงที่แล้วท่านก็ร่วมสวดต่อไปจนสว่างเลย

ใครเห็นก็อดสงสารท่านไม่ได้ รับนิมนต์ทีหนึ่ง ๆ กลับวัดท่านจะแทบ"ล้มพับ"กันไป บางทีก็ไม่ได้สรงน้ำ

"เมื่อไร เราจะเกษียณกันสักที" ท่านอาจารย์วันปรารภขึ้นในวันนั้นที่ลาดพร้าว

"เกษียณ เป็นอย่างไร" ท่านอาจารย์จวนซัก

ท่านอาจารย์วันก็อธิบายว่า "เกษียณก็แบบข้าราชการไงล่ะ เขาทำงานมามาก พออายุครบ 60 ราชการเขาก็ให้พัก ไม่ต้องไปทำงานอีก เรียกว่า เกษียณ"

ท่านอาจารย์จวนได้ฟัง ท่านก็ร้อง อ้อ!....."งั้น เกษียณกันตอนหกสิบ ปีนี้แหละ"

จากนั้นข่าวก็แพร่ไปว่า ท่านอาจารย์ทั้งสองจะไม่รับนิมนต์มากรุงเทพฯ อีกแล้ว ท่านจะเกษียณแล้ว

หลังจากท่านมรณภาพแล้ว ระหว่างตั้งศพบำเพ็ญกุศลอยู่ ณ วัดพระศรีมหาธาตุ สมเด็จพระญาณสังวรได้ซักผู้เขียนว่า ท่านอาจารย์เคยสั่งเคยพูดว่าอย่างไรบ้าง เมื่อเล่าถวายมาถึงเรื่องเกษียณนี้ ท่านก็อุทานว่า ความจริงเกษียณนั้นแปลว่า หมดไป สิ้นไป

พวกศิษย์ไม่เคยสงสัยในเรื่อง ญาณ โดยเฉพาะเรื่องการล่วงรู้อนาคตของท่านอาจารย์ทั้งสององค์ ยิ่งผู้เขียนแล้ว เคยประสบมานับครั้งไม่ถ้วน ไม่ว่าจะเป็นท่านพระอาจารย์วัน อุตฺตโม หรือท่านพระอาจารย์จวน กุลเชฏฺโฐ และแม้ท่านพระอาจารย์สิงห์ทอง ธมฺมวโรก็เช่นเดียวกัน ที่ลึกซึ้งและเหลือเชื่อ เป็นปัจจัตตัง จนไม่กล้านำมากล่าวก็มีมาก โดยที่หนังสือนี้ เป็นประวัติอนุสรณ์ ของท่านพระอาจารย์จวน ผู้เขียนจึงจะขอหยิบยกเรื่องเฉพาะเกี่ยวกับท่านพระอาจารย์จวน มากล่าวพอเป็นตัวอย่างเล็ก ๆ น้อย ๆ

ปีนั้นเป็นปี 2520 ท่านอาจารย์รับนิมนต์มากรุงเทพฯ ขากลับพวกศิษย์ก็ติดตามไปส่งท่านถึง 2 คันรถ ท่านกำหนดว่า ให้ออกเดินทางจากกรุงเทพฯ แต่ตีสี่ ศิษย์ที่บ้านอยู่ไกลก็โอดครวญ เฉพาะพวกผู้หญิงนิสัยช่างสงสัย ถามว่า ทำไมต้องออกเดินทางแต่เช้าเช่นนี้ ทุกครั้ง เคยไปย่ำรุ่งก็ยังทันฉมเฉไป ท่านก็ตอบว่า ไปแต่เช้าดี จะได้ไม่ต้องค่ำ ตอนนี้อันตราย ต้องให้ไปถึงวัดก่อนปายสี่โมง ก็พวกช่างสงสัยชุดเดิม เรียนถามอีก - ทำไมต้องถึงก่อนปายสี่โมง เราเคยไปถึงเย็นก็ไม่เป็นไร ท่านนิ่งมองหน้า แล้วก็ตอบว่า - มันจะลำบาก จะมีอันตราย พวกเราก็คิดกันว่าขณะนั้นคงมีข่าวผู้ก่อการร้ายอะไรกระมัง พวกเราไม่เห็นน่ากลัวอะไร ดังนั้น พวกคื้อทั้งหลาย จึงแอบกระซิบกระซาบกัน ขอแวะซื้อของในเส้นทางกันเป็นระยะ ๆ ตามประสาชาวกรุงผู้ช่างซื้อ ท่านซึ่งเคยเมตตา ตามใจพวกเราเสมอ วันนั้นเร่งเราไม่ชาคปาก เราไปถึงทางแยกตรงหมู่บ้านชัยพร ปายสี่โมงกว่า ซึ่งเราก็ว่า เวลายังวันอยู่มาก เทียบกับที่เคยมาครั้งก่อน ๆ

พอใกล้จะถึงวัด เราจึงทราบเหตุผลที่ท่านสั่งเราเช่นนั้น....รถบรรทุกซุงพลิกตะแคงขวางทางอยู่ ถามได้ความว่า เพิ่งมาพลิกเมื่อก่อนเราไปถึงเพียงสิบกว่านาทีเท่านั้น กว่ารถเรา 2 คันจะผ่านทางช่วงนั้นไปได้ก็ทุลักทุเลเต็มที เวลาผ่านไปจนพลบ เพราะรถนั้นใหญ่มาก ขวางถนนเต็มที่ และถนนก็เละเป็นหล่มโคลน เพราะฝนเพิ่งตกใหม่ ๆ และถ้าไม่ได้อาศัยบารมีท่าน เราก็คงต่อไปไม่ได้ ต้องย้อนกลับไปใช้เส้นทางอื่น ซึ่งจะต้องเป็นระยะทางอีกกว่าร้อยกิโลเมตร ความจริงตรงนั้นเป็นกลางป่า แต่ก็บังเอิญมีชาวไร่ที่รู้จักท่านผ่านมา เขาจึงช่วยเราตัดกิ่งไม้มาถมหล่มโคลนทำทางเบี่ยงชั่วคราวให้เราผ่านไปได้ ถ้าเรามาถึงจุดนี้ก่อนปายสี่โมงก็คงจะไม่มีปัญหาอะไร

พล.อ.ท.วรสนธิ์ วรเสียงสุข ซึ่งไปด้วยกันกับเรา แอบมากระซิบกับผู้เขียนว่า นี่เป็นการแสดงถึงอนาคตังญาณของท่าน

อีกครั้งหนึ่ง เมื่อท่านพาพวกเราไปธุดงค์ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2522 ซึ่งคณะที่ไปด้วยบางคนมีวันลาพักร้อนอันจำกัด เพียง 4 วัน แต่ก็ปรารถนาจะไปกางกลดตามจุดที่รู้ว่าครูบาอาจารย์เคยวิเวกมาแล้ว ถ้าพระที่*ท่านพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร* เคยไปพักและสร้างพระนั้น หนึ่งละ.....ถ้าบูชาที่ท่านเคยอยู่และมีพวกทหารอเมริกัน

เอาระเบิดมาหย่อนลงถึงห้าหกลูก แล้วไม่ระเบิดเลยสักลูกเดียวอีกหนึ่งละ....ที่ถ้ำแก้วที่*หลวงปู่ขาว อนาลโย* เคยพบงูมาแผ่พังพานขู่อยู่ตรงหน้าท่านล่ะ....จาระไนจุดที่จะไป และเวลาก็จำกัดเช่นนั้น แต่ท่านอาจารย์ก็เมตตาให้ศิษย์ชุดนี้ได้ลิ้มรสชีวิตธุดงค์ในสถานที่ทุกแห่งครบ คือ ให้ได้พักแห่งละ 1 คืน พอเช้าฉันอาหารแล้ว ก็เก็บกลด เก็บของออกเดินทางบุกป่าไปตามสันเขาสะบักสะบอมไปตาม ๆ กันพอถึงสำนักสงฆ์สะแนน ซึ่งเป็นจุดสุดท้าย ได้พักหนึ่งคืน คณะผู้มีวันลาจำกัด ก็กราบลาท่าน ส่วนผู้มีวันลาพักร้อนยาวกว่า ก็เตรียมอยู่ต่อ ณ จุดนี้อีกให้ครบวันลา เพราะอากาศดี น้ำบริบูรณ์ ที่พักอยู่ริมแม่น้ำสะแนนเลยทีเดียว และการภาวนาก็ดีมากแทบทุกคน ต่างคนต่างแยกย้ายกันแขวนกลดตามร่มไม้บ้าง ตามชายน้ำบ้าง บางคนก็ไปปักกลดบนพลาญหินกลางลำน้ำสะแนนเลยทีเดียว

อยู่ได้เพียง 2 วัน พอเช้าวันที่สาม ท่านก็สั่งให้เตรียมกลับภูทอกอย่างไม่มีวี่แววอะไรมาก่อน

เป็นธรรมดาที่จะต้องมีเสียงคัดค้านกันมาก เพราะอุตส่าห์เตรียมมาอยู่ปฏิบัติกันเต็มที่ถึงไม่ใช่นักปฏิบัติหมดมีเด็ก ๆ ลูกหลานลูกศิษย์ตามมาเที่ยวป่า และสนุกกับการ **"อยู่ป่า"** อย่างโรบินสันครูโซ แถมได้อยู่ใกล้ครูบาอาจารย์ จึงอ้อนวอนขออยู่ต่อกันเสียงขรม

ปกติท่านอาจารย์เป็นนักนิยมประชาธิปไตย เรื่องในวัด ท่านก็จะประชุมพระเณร ถามเรียงองค์ อยู่กับศิษย์ท่านก็จะถามเรียงตัว ไม่ว่าจะเป็นคนทำสวน คนขับรถ หรือเด็กเล็กอย่างไร....คนนั้นว่าไง เห็นอย่างไร เหตุผลดี-เสียงข้างมาก ก็ทำตามนั้น พวกเราจึงค่อนข้างกำเริบ ถือในความเมตตาของท่าน วันนั้นถึงแม้เสียงข้างมาก ทั้งชาวบ้าน ทั้งชาวกรุง ทั้งผู้ใหญ่ ทั้งเด็ก จะขออยู่สะแนนต่อไปอย่างไร ท่านก็ว่าเป็นคำขาดว่า ***ไม่ได้ กลับภูทอกเถอะ กลับ....กลับ.....!***

คืนวันนั้นเอง เราก็เข้าใจ เพราะถึงจะเป็นเวลากลางเดือนเมษายน แต่ฝนก็ตกหนัก ฟ้าคะนอง ทั้งฝนทั้งลม แรงตลอดคืน ถ้าหากเรายังอยู่ที่สะแนน.....นึกถึงภาพคนร่วมสามสิบคนที่อาศัยรุกขมูล ร่มไม้ จะทำอย่างไรถ้าต้องโดนพายุฝนรุนแรงเช่นนั้น ศาลาที่สะแนนก็เล็ก และกุฏิก็มีเพียงไม่กี่หลัง เว้งถ้ำให้ได้อาศัยก็ไม่มี

ขอเล่าอีกเพียงเรื่องหนึ่ง อันเป็นครั้งล่าสุดที่เพื่อน ๆ และผู้เขียนได้ประสบ คือวันนั้นเป็นวันที่ 7 เมษายน 2523 เมื่อเราไปส่งท่านที่ภูทอก และรุ่งขึ้นก็จะลากลับ จึงขอให้ท่านกรุณาพาเราไปดูกุฏิที่เพิ่งสร้างที่ภูทอกใหญ่ หรือภูแจ่มจำรัส ท่านก็กรุณาพาไป ภูทอกใหญ่นี้ ถ้าเดินตัดไป ก็คงราว 1-2 กิโลเมตรเท่านั้น แต่ถ้าไปตามถนน ก็อ้อมหน่อย เราเลือกการไปรถ ขาไปเราได้อาศัยรถจิ๊ปของชาวบ้านไปส่ง เพราะรถของเราไม่อยู่ พอถึงเชิงเขาท่านก็สั่งให้รถจิ๊ปกลับวัด และให้ไปตามรถของคณะเรามารับด้วย

พอลงจากเขา จะกลับ เราเห็นรถจิ๊ปรอเทียบอยู่ที่เชิงเขาคันเดียว แต่รถของเราไม่อยู่ ได้ความว่า รถมาแล้ว แต่เพิ่งไปส่งพระที่ท่านมีธุระขอกลับไปก่อน ท่านอาจารย์ลงมาถึงเห็นเราขึ้นไปนั่งบนรถจิ๊ปกันหมด ก็ปนเสียงดัง.....*เอ.... ไปขึ้นรถจิ๊ปทำไม บอกให้รอรถมารับไงล่ะ*

ท่านเรียกหารถ แล้วก็สั่งให้เราลงมารอรถของเรา ครั้งแรกไม่มีใครยอมลงจากรถจิ๊ป ด้วยนึกเกรงใจผู้ขับเขาอุตส่าห์กลับมารอรับ และกระตือรือร้นเชิญเราขึ้นรถ ขึ้นไปนั่งแล้ว ยังลงไปเสียอีก! เขาจะนึกว่าเรารังเกียจเขาดูถูกเขา ข้อสำคัญ ขามาก็ยังนั่งมาได้ แต่พอมีรถดีกว่า ก็จะทิ้งเขาไปทีเดียวเชียวหรือ

เรายืนกรานว่า เราจะกลับโดยรถจิ๊ปเราชอบรถจิ๊ป นิมนต์ท่านอาจารย์รอรถของเราเถิด บัดนี้มองเห็นรถกำลังวิ่งย้อนกลับมาแล้ว

ท่านก็ไม่ยอม สั่งให้ทุกคนลงจากรถจิ๊ป ทุกคนเริ่มคิดว่าท่านคงจะมีเหตุผลอะไรกระมัง เพราะทุกครั้ง

ถ้าท่านสั่งด้วยเสียงอันเด็ดขาดดังนี้ ถ้าไม่เชื่อก็มักจะมีเหตุอะไรเกิดขึ้นเสมอ เสียงเช่นนี้....ถ้าใช้ตามสำนวนขององค์ท่านเอง....เมื่อท่านเล่าในอัตตโนประวัติของท่าน ก็ต้องว่า *"ขู่เข็ญคำราม"* นั่นเอง

ไม่กี่นาทีต่อมา เราก็รู้ว่า *"เหตุอะไร"* ที่ท่าน *"ขู่เข็ญคำราม"* ไม่ให้พวกเรากลับโดยรถจิ๊ป คือ ประเดี๋ยวเดียว รถจิ๊ปที่ขับตามเรามา ก็ไหลลงไปในห้วย ได้ความว่า เบรคแตก แม้คนขับจะไม่เป็นอันตรายมาก ด้วยมือยึดมั่นอยู่กับพวงมาลัย แต่ถ้าพวกเรานั่งอยู่ในรถด้วย ก็คงไม่วายเจ็บไปตาม ๆ กัน เพราะรถคันนั้นเป็นรถที่....ถ้าอยู่กรุงเทพฯ ก็คงจอดอยู่ในเซียงกงแล้ว ไม่มีหลังคา ไม่มีพนักข้าง บุบบิบเป็นสนิมเกือบทั้งคัน ถ้าคนแปดเก้าคนอัดแอกันอยู่ในรถ...ขามานั่งกันมาไม่ถึงเพราะมีคนอวดเก่งเดินมาบ้าง แต่ขากลับปีนเขาเมื่อย ก็ขอเฮโลนั่งรถทั้งนั้น.....ส่วนใหญ่ต้องยืน ไม่มีที่ยึดแต่อย่างใด ก็คงจะต้องตกรถ เจ็บกันเป็นระนาว

ท่านคงหมั่นไส้พวก *"ดื้อ"* มานาน ท่านจึงอดออกปากเป็นเชิงสอนไม่ได้ *"เห็นไหมคนเราต้องรู้จักเลือกนั่งรถซี คันไหนมีอันตรายก็อย่านั่ง คันไหนไม่มีอันตรายถึงจะนั่ง"*

พวกเราก็เถียงกันว่า *"พวกเราใครจะทราบล่ะเจ้าคะ ว่ารถคันนั้นจะเบรคแตก"*

มีเสียงใครคนหนึ่งจากท้ายรถ แอบปนด้วยเสียงไม่ค่อยนักว่า *"ไม่เหมือนท่านอาจารย์นี่นา เราจะได้ทราบเหตุการณ์ล่วงหน้า"*

ท่านได้ยิน ก็เลยหัวเราะอาย ๆ....ตามแบบที่ท่านมักจะกระทำเมื่อถูกศิษย์ *"แอบจับได้"* แก้ว่า *"เราคุยไปเช่นนั้นเอง.....ก็ไม่ได้รู้อะไรหรอก"*

ตลอดเวลาตั้งแต่ข่าววันประสพอุบัติเหตุ มาจนเดี๋ยวนี้ เป็นเวลาเกือบหนึ่งปีเต็ม ผู้เขียนได้รับคำถามซ้ำซากอยู่แต่ว่า "คุณว่า ท่าน "รู้" ไหม" ผู้ถาม เป็นทั้งบรรพชิตและฆราวาส

ผู้เขียนก็ไม่ทราบจะตอบอย่างไร เพราะ เรื่องนี้เป็นเรื่องของท่าน ผู้เขียนทำได้แต่เพียง....พยายามเล่าเหตุการณ์เท่าที่ประสบพบเห็นประมวลมาเท่านั้น

ต่อมา ท่านก็สั่งว่า *ต่อไปใครถามหาเจ้าอาวาสภูทอกให้บอกว่า ท่านแยงนะ อาตมาไม่เป็นเจ้าอาวาสแล้ว ให้ท่านแยงเป็นเจ้าอาวาส*

"ท่านแยง" คือ ***ท่านอาจารย์แยง สุขกาโม*** รักษาการเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน

กฐิน พ.ศ. 2522 อันเป็นกฐินปีสุดท้ายที่ท่านมีชีวิตอยู่ เดิมเราก็ไม่ได้กะจะทอดที่ภูทอก ปีนั้นนิมนต์ท่านอาจารย์วันและท่านเป็นประธาน นำพวกเราไปทอดที่วัดหินหมากเป้ง สำหรับภูทอกนั้น จะทอดผ้าป่า แม้การทอดกฐินผ้าป่าของเราจะใช้เวลาถึงสามวันสามคืนเป็นประจำ คือ ค้างในรถทัวร์ 1 คืน ค้างตามวัดต่าง ๆ อีก 2 คืน แต่หมายกำหนดการปีนั้น ก็ต้องตัดภูทอกออก เพราะถือว่านอกเส้นทาง กะว่าให้ท่านไปรับผ้าป่าที่วัดถ้ำอภัยคำรงธรรมแทน

พิมพ์รายการกำหนดแน่นอนไปแล้ว แต่ก็มีโทรศัพท์อ้อนวอนว่ามีวันหยุดอีกวันหนึ่ง ทำไมไม่ต่อไปภูทอกด้วย ขอรถเพียงคันเดียวก็ได้ (ขบวนของเรามักจะมีราว 6 คันรถ) ถูกโทรศัพท์ต่อว่ามากเข้า ผู้เขียนก็ต้องจัดรายการภูทอกแถม เฉพาะผู้ที่ต้องการ คิดว่าคงสัก 10 - 20 คน

แต่สุดท้าย กลายเป็นรถเกือบทั้งขบวน...ขอต่อรายการไปภูทอกหมด มีคันเดียวที่กลับตามกำหนดเดิม และที่ต้องกลับ ก็เพราะมีคนเพียง 4 คนที่มีธุระจำเป็นทางกรุงเทพฯ ทำให้ทั้งคันต้องกลับกันไปด้วยแม้คนขับรถทัวร์ก็ต้องจับสลากกันว่า ใครจะเป็นผู้ขับรถกลับก่อนคันเดียว ทุกคนจะไปภูทอกทั้งนั้น ไม่มีใครท้อถอยที่จะต้องเพิ่มวันอีกวันหนึ่งเต็ม ๆ เป็นสี่คืนสี่วัน

และผ้าป่า ก็กลายเป็นกฐิน เพราะไม่มีคนอื่นจองกฐินกัน เราก็ได้ทอดกฐินกันแทนผ้าป่า มีคนไปร่วมกฐิน "กระทันหัน" นั้นถึงเกือบสามร้อยคน และได้เงินถึงเกือบสองแสนบาท....!

กฐินนี้ ทางวัดได้อุปโหลกให้ท่านอาจารย์แยง สุขกาโม เป็นผู้ครองผ้ากฐิน โดยมีองค์ท่านอาจารย์ นั่งยิ้มอยู่ข้างหลัง

เมื่อท่านประกาศให้ท่านอาจารย์แยง เป็นเจ้าอาวาส เราก็ถามกันว่า *แล้วท่านอาจารย์จะไปไหนล่ะเจ้าคะ*

ท่านเห็นเราทำท่าสงสัย ท่านก็ตอบให้เราคลายใจกันว่า *"อาตมาก็ไม่ไปไหน อยู่ภูทอกนี่แหละ อาตมาจะเป็นประธานแบบหลวงปู่ขาวกับท่านอาจารย์บุญเพ็งยังไง"*

ก่อนจะเดินทางมากรุงเทพฯ อันเป็นการเดินทางครั้งสุดท้าย ท่านได้รีบอัดเทปประวัติเพิ่มเติมไว้อีกถึง 7 ม้วน สั่งให้ทางวัดเก็บไว้ให้ผู้เขียน แม้พระผู้ปรนนิบัติท่านจะกราบเรียนถามว่า เหตุใดท่านจึงไม่นำศิดองค์มาด้วย ในเมื่อท่านคงจะต้องมาพบผู้เขียนที่กรุงเทพฯอยู่แล้ว ท่านก็บอกว่า*ไม่เป็นไร เขาจะมารับเองที่วัด*

ท่านคงมี *"เหตุผล"* ของท่าน แน่นอน ถ้าท่านนำมาด้วย เทปชุดนั้นก็คงเสียหายหมด

ศิษย์ผู้ใกล้ชิดคนหนึ่งได้มีโอกาสกราบท่านก่อนท่านเดินทางมากรุงเทพฯครั้งนี้ เล่าว่า ท่านอาจารย์ได้บอกว่า ***"นับแต่นี้ไปอีก 3 วัน จะมีคนเช็ดน้ำตาให้เราทั้งเมือง เหมือนที่เราเคยเช็ดน้ำตามาแล้วนับชาติไม่ถ้วน แต่นี้ไปเราจะไม่ต้องเช็ดน้ำตาอีกแล้ว"***

ศิษย์คนนี้เป็นผู้มีอายุแล้ว เคยบวชเรียนมานาน จนได้รับยกย่องว่าเป็น *"จารย์"* แต่บุญไม่มีจึงต้องสึกออกมา (ทางภาคอีสาน พระซึ่งบวชเรียนมานานและมีผู้เลื่อมใสศรัทธามาก ประชาชนจะพากันแต่งขัน มีดอกไม้ธูปเทียนมาคารวะรดน้ำเรียกเป็น จารย์ พระซึ่งแม้จะบวชนานเพียงไรก็ตาม ถ้าไม่มีผู้เคารพเลื่อมใสศรัทธา แต่งขันมาคารวะสรงน้ำ ก็ไม่เรียกจารย์ ผู้เป็นจารย์นี้แม้สึกออกมาแล้ว ชาวบ้านก็ยังยกย่องเรียก *จารย์* อยู่ และถึงจะเป็นฆราวาส ก็ยังคงรักษาศีล....อย่างน้อยก็ศีลห้าเป็นประจำ) ปัจจุบันก็ยังไปกราบคารวะและรับใช้หลวงปู่และท่านอาจารย์ครูบาอาจารย์สายนี้อยู่เสมอ เป็นผู้ที่ท่านเองก็เคยออกปากว่า เสียดาย มีความรู้ *"อะไร ๆ "* ดี เป็นโลกียฌาน ไม่เดินวิปัสสนาให้มาก จึงต้องสึก

ก็เพราะมีความรู้ *"อะไร ๆ "* อยู่กระมัง ท่านถึงยอมพูดด้วยถึงเรื่องอีกสามวันข้างหน้านั้น

อย่างไรก็ดี เรื่องที่ศิษย์ผู้นี้เล่านั้น ประเด็นที่น่าสนใจ มิใช่เรื่องที่ท่านพูดในประโยคแรกถึง การที่คนทั้งเมืองจะเช็ดน้ำตาให้ท่านในเวลา *"นับแต่นี้ไปอีก 3 วัน"* แต่น่าคิดมากกว่าก็คือ ประโยคหลังของท่านต่างหาก....!

"เหมือนที่เราเคยเช็ดน้ำตามาแล้วนับชาติไม่ถ้วน แต่นี้ไป เราจะไม่ต้องเช็ดน้ำตาอีกแล้ว....!"

มีผู้ซึ่งศึกษาทางพระพุทธศาสนาอย่างผิวเผิน จะตั้งข้อสังเกตว่า ถ้าหากท่าน *รู้* กันแล้ว จะเดินทางมาด้วยเครื่องบินลำที่จะเกิดอันตรายนั้นทำไม

ไม่ต้องอ้างเหตุผลด้านอื่น มีข้อเดียวก็ครอบคลุมหมดแล้ว คือ ท่านทุกองค์...ท่านอาจารย์วันก็ดี ท่านอาจารย์จวนก็ดี ท่านอาจารย์สิงห์ทองก็ดี ท่านเคยสอนเราเสมอ ให้เชื่อกรรม ให้เชื่อผลของกรรม ท่านบอกว่า พระอริยบุคคลตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป ท่านเชื่อกรรมเชื่อผลของกรรมทั้งนั้น ท่านวิจารณ์พวกเราว่า *รำพันกันอยากเป็นอย่างน้อยก็โสดา.... โสดา โสดาแต่ปากน่ะซี แค่กรรมยังไม่ยอมเชื่อ แล้วจะเป็นโสดากันได้อย่างไร* ลูกศิษย์คนไหนพยายามจะกระทำการใดซึ่งเป็นการหลีกเลี่ยงกรรม ท่านก็จะตักเตือนสั่งสอนให้เลิกละความคิดนั้น เพราะกรรมนั้นเมื่อศิดตามเรามาทัน อาจจะพยายามหลีกเลี่ยงได้ แต่ถ้ารู้ว่าหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็ควรปล่อยวางเลย มิฉะนั้นจะเกิดทุกข์

ท่านอาจารย์เคยปรารภไว้ว่า อาตมาคงจะตายใกล้ๆ กับท่านอาจารย์วัน ส่วนท่านอาจารย์สิงห์ทอง บอกว่า อาตมาจะตายพร้อมกับหลวงตาโน่น...! ท่านว่า - ปุ้ยไปชี้ไปทางท่านอาจารย์จวนแล้วก็หัวเราะ เป็นที่ทราบกันในหมู่ศิษย์ว่า ท่านสนิทสนมใกล้ชิดสั่งสอนกับท่านอาจารย์จวนมากที่สุด เราจึงคิดว่า ท่านพูดเล่น

มีหนังสือที่อ้างว่า ศึกษาเฉพาะแก่นแท้ของทางพระพุทธศาสนา เคยไปเขียนในทำนองว่า.... ถ้าอาจารย์เหล่านี้รู้ล่วงหน้าแล้ว อ้างว่าเชื่อกรรมอยากจะเดินทางมา ก็ควรจะมาแต่สำพัง ทำไมไม่บอกให้ผู้โดยสารอื่นรู้ นับเป็นการโหดเหี้ยมที่สุด

หลายคนโกรธแค้นมาขอให้ผู้เขียน เขียนจดหมายไปโต้ตอบ ผู้เขียนก็ได้แต่เตือนให้ระลึกถึงคำที่ท่านพร่ำสอนเรา อย่าให้ความโกรธเข้ามาครอบงำ จิตที่มักโกรธจะเศร้าหมองและมีทุคติเป็นที่ไป ลืมเรื่องพระเจ้าศรีธรรมโศกราชแล้วหรือ ทรงบำเพ็ญทานบารมี เลื่อมใสศรัทธาทนุบำรุงพุทธศาสนาสักปานใด สุดท้ายเมื่อจิตเศร้าหมองก็ยังไปเกิดเป็นงูเหลือมได้

สาอะไรกับพวกเรา.....

เราก็ได้แต่เตือนสติกัน ช่างเขาเถอะ ถ้าเขาสนใจแก่นแท้พุทธศาสนาจริง เขาก็ต้องเคยอ่านพุทธประวัติเมื่อพระเจ้าวิทูษภะ ยกทัพมาเตรียมจะจับพวกกษัตริย์ศากยราชฆ่าให้หมดไม่ให้เหลือแม้แต่ลูกเล็กเด็กแดง ด้วยความแค้นพระทัยว่า ถูกเหยียดหยาม พระพุทธเจ้าเสด็จไปขวางทัพไว้ถึง 2 ครั้ง ทุกครั้งพระเจ้าวิทูษภะก็ยกทัพกลับด้วยความเกรงพระทัยพระพุทธเจ้า สุดท้ายเมื่อพระเจ้าวิทูษภะยกทัพมาอีกเป็นคำรบสาม พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นเป็นกรรมแต่อดีตของพระประยูรญาติของพระองค์ ที่เคยร่วมกันเอายาเบื่อปลาทั้งสระ กรรมตามมาทันหลีกเลี่ยงไม่ได้ พระองค์ก็เสด็จหลีกไป ปล่อยให้เป็นไปตามกรรม

ที่พระองค์มิได้เสด็จไปเตือนพระประยูรญาตินั้น เป็นเพราะพระองค์มีพระทัยเหี้ยมโหดที่สุดกระนั้นหรือ ?

อาจารย์หญิงท่านหนึ่ง ชื่อ *คุณนภัทร ป้องเทียน* เดินทางไปจากสงขลา ขอไปถือศีลอยู่กับท่านอาจารย์ที่ภูทอกหลายอาทิตย์ ในวันที่ 27 เมษายน นั้น ท่านได้ให้คุณนภัทรเดินทางมากับท่านด้วย โดยท่านให้ช่วยจัดซื้อตั๋วโดยสารให้เสร็จเรียบร้อย เป็นเรื่องแปลก เพราะคนอื่นท่านไม่ให้มา ให้มาแต่คุณนภัทร คนเดียว ระยะหลังได้มีผู้ส่งเงินฝากมาให้ผู้เขียน 1,000 บาท บอกว่าญาติของคุณนภัทรฝากมาให้ เป็นเงินทำบุญกับภูทอก ขอให้อุทิศส่วนกุศลให้กับเธอด้วย ญาติเล่าว่า หมอดูคุณนภัทรว่าจะเคราะห์ร้ายถึงแก่ชีวิต ให้พยายามถือศีล ทำบุญในวาระสุดท้ายนี้จะได้เป็นผลติดตัวไป เธอได้ยินชื่อท่านอาจารย์จวน และเลื่อมใสศรัทธาอย่างยิ่ง ก็เลยคิดจะไปกราบท่าน เธอเดินทางจากสงขลา ดั้นด้นไปคนเดียวจนถึงภูทอก และได้ขอถือศีลอยู่ที่นั่นตลอดเวลาหนึ่งเดือน *"ถึงที่จริง ๆ ค่ะ แต่ที่ได้ตายโดยเวลากลับมาจากถือศีล ทำบุญ และโดยเฉพาะได้ตายพร้อมกับท่านนั้น หนทางข้างหน้าคงสว่างจริง ๆ นะคะ"* ญาติของเธอกล่าว

เราถึงคิดกันว่า ท่านคงพิจารณาแล้ว เห็นว่า เธอคงเป็นผู้หนึ่งที่จะต้องร่วมชะตากรรมอันนี้อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้.....!

มีคำถามข้อหนึ่งที่ผู้เขียนได้รับเช่นกัน ตลอดเวลาเกือบขวบปีที่ผ่านมา.... ในเรื่องความอัศจรรย์ทางจิตของท่านอาจารย์...โดยเฉพาะท่านอาจารย์วันและท่านอาจารย์จวนนั้น ก็เป็นที่ทราบกันดี ลูกศิษย์ลูกหาก็ได้ประจักษ์แก่ตา แก่ใจปอย ๆ เมื่อท่านจะยอมละทิ้งธาตุขันธ์ไปในสภาพการณ์เช่นนี้ ทำไมท่านจึงไม่กำหนดจิตให้ร่างเบาเป็นสำลี หรือเบาประดุจใบไม้ร่วงหล่นลงมาตามลม ร่างของท่านก็จะไม่บุบสลายเลย....?

ผู้เขียนเองก็เคยประจักษ์ในเรื่องความอัศจรรย์นั้น และเมื่อเกิดอุปัติเหตุใหม่ๆ ใจที่ยังเป็นปุถุชนอยู่ ก็เคยคิดเหมือนกัน ทำไม.....ทำไม ท่านอาจารย์ไม่ทำ....แค่คิดอยู่เพียง 2-3 วัน เท่านั้น ผู้เขียนก็ได้รับคำตอบที่ทำให้เกิดความแจ่มแจ้งหายสงสัย

เรื่องมีอยู่ว่า คืนวันนั้นเป็นเวลาระหว่างตั้งศพบำเพ็ญกุศลที่วัดพระศรีมหาธาตุ พวกเราไปอยู่ที่วัดกันทุกวัน โดยที่รุ่งขึ้นจะเป็นวันที่ 1 พฤษภาคม เป็นวันแรงงานแห่งชาติ ได้หยุดงาน จึงมีลูกศิษย์เป็นจำนวนมาก สามารถค้างที่วัด ภาวนาตลอดคืน เพื่อถวายกุศลแก่ครูบาอาจารย์ เพื่อหาความสงัด ผู้เขียนได้หลบเพื่อนๆ ไปอาศัยซอกทางด้านหลังที่ตั้งหีบศพของท่านอาจารย์ทุกองค์ เป็นทางเดินจงกรมโดยตั้งใจจะเดินจงกรมเป็นเวลาสัก 2 ชั่วโมง ขณะนั้นเป็นเวลา 2 นาฬิกาของวันใหม่ ศิษย์ส่วนใหญ่ ถ้าไม่นั่งภาวนาก็นอนหลับกันหมด

ระหว่างเดินจงกรม จิตที่ยังไม่สงบแท้ ก็เกิดนิมิตเห็นภาพของขนาดใหญ่ ตกลงมาจากฟ้า พอตกลงถึงพื้นดิน ก็แตกกระจายออกไปเห็นฝุ่นฟุ้งตระหลบ ผู้เขียนตั้งวิตกถามว่า ภาพอะไร ก็มีเสียงตอบว่า **เรายังติดปาฏิหาริย์อยู่ จึงนึกปรารถนาเห็นอภินิหาร แม้แต่เวลาที่ควรเห็นสัจจะของจริง ปาฏิหาริย์อภินิหารไม่ใช่สัจจะของจริง มีอยู่ได้ แต่พระพุทธเจ้าไม่เคยทรงสรรเสริญ ของจริง ที่พระพุทธเจ้าทรงสอนคือ สังขารทั้งหลายเมื่อเกิดขึ้น ย่อมดับไปเป็นธรรมดา ธาตุขันธ์ที่เราละ วาง สละ สลัด ตัดขาดไปแล้ว ก็ต้องปล่อยให้มันตกลงมาแตกสลายทำลายไปตามสภาพ การแตกสลาย ทำลายไปตามสภาพ นี่แหละ...คือสัจจธรรมของจริง อันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า**

เรานี่โง่แสนโง่ เรานี่โง่แท้ๆ ....โง่จริงๆ โง่กระทั่งไปนึกปรารถนาห่วงสังขารของท่านอาจารย์....!

ผู้เขียนขนลุกซู่ นึกขึ้นมาได้ว่า ระหว่างภาวนา จิตเราไปปรารมภ์เรื่องทำไมท่านไม่ทำกายให้เบาเป็นสำลีอยู่นั่นเอง....! นิมิตนี้จึงมาช่วยอธิบายความสงสัย ยึดมั่นในทัศนะผิดๆ ไปได้โดยสิ้นเชิง เหมือนท่านมาเทศน์ใส่หน้า.... โดยเฉพาะคำว่า *เรานี่โง่แสนโง่ โง่แท้ๆ โง่จริงๆ* ....นั่น เป็นสำนวนของท่านเองฟังมาจนจะขึ้นใจแล้ว เกิดธรรมปีติสามารถเดินจงกรมต่อไปในที่สงัดจนครบกำหนดเวลาที่ตั้งใจไว้

เรื่องกำหนดให้ตัวเบาเป็นสำลีนี้ ผู้เขียนขอเล่าย้อนถึงประสบการณ์ที่ได้พบมา วันนั้นเป็นเวลาหยุดจะเข้าพรรษาปี 2520 ท่านอาจารย์พาพวกเราหมู่ศิษย์ไปธุดงค์ที่น้ำตกสะแนน ขณะนั้นฝนเพิ่งหยุดตกใหม่ๆ น้ำตกจากยอดเขาไหลปลงมาตามหน้าผาอันกว้างใหญ่ แยกเป็นทางน้ำ 2 สาย ประดุจม่านกำมะหยี่สีขาวผืนใหญ่ 2 ผืน แหวกแยกออกจากกันประดุจฉากละคร ตรงหน้าผาระหว่างม่านน้ำตกที่แยกจากกันนั้นมีหย่อมสวนเล็กๆ เห็นสีเขียวของกอไม้ตัดกับสีแดงฉานของดอกไม้เบื้องหน้าดูงามตา พวกเราชาวกรุงตื่นเต้นกันมาก ผู้ที่เคยเห็นน้ำตกภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ก็ปรารภกันว่า ไม่เคยเห็นน้ำตกที่ใดจะงดงามเท่านี้ น้ำตกเหล่านั้นจะมีเพียงสายน้ำ ตกโจนลงมา หินก็เป็นก้อนตะปุ่มตะป่ำ น้ำตกที่ภูวัว จะมีความงามของหินซึ่งเป็นสีต่างๆ กัน ผิดแผกแตกตระการ ผสานกับความงามของต้นไม้และดอกไม้ เฉพาะเวลาตั้งแต่กลางเดือนกรกฎาคมเป็นต้นไปจนถึงต้นเดือนกันยายนที่น้ำตกสะแนนและภูวัว จะมีดอกไม้ป่าบานมากที่สีชมพู ก็ชมพู สว่างเรือง ที่สีเหลืองก็เหลืองอ่อนละออตา ที่สีม่วง....ก็ม่วงนุ่มนวลปานกำมะหยี่ที่สีแสดก็แสดจ้าจับตา ที่สีแดงก็แดงฉานปานสีโลหิต บานเป็นดงๆ เฉพาะที่พลาญหินอันกว้างใหญ่บนยอดเขานั้น เต็มไปด้วยแอ่งหินขนาดต่างๆ กัน ถ้าแอ่งหินลึกมาก ก็กลายเป็นแอ่งน้ำให้อาบเล่น ถ้าแอ่งหินตื้นเขิน ก็กลายเป็นแปลงไม้ดอกที่กำลังบานสะพรั่ง

ท่านไม่ได้หยุดฟังเสียงอุทานชมความงามธรรมชาติของพวกศิษย์คงนำหน้าไต่ไปตามโขดหินที่ราบเรียบและลื่นอย่างยิ่ง เพื่อนำเราขึ้นไปดูบนยอดเขา ซึ่งท่านว่าเป็นเหมือนที่ราบบนสันเขา มีสระน้ำที่น่าจะเรียกสระมุจลินทร์

สมัยก่อนท่านเคยปักกลดภาวนาและต่อมาได้สร้างกุฏิชั่วคราววิเวกอยู่บนนั้น กลางคืนมีเสือมีช้างมาเยี่ยมกรายปอย ๆ แม้เวลานี้ พระที่ไปอยู่บนกุฏิบนนั้น ตื่นเช้าขึ้นมาก็ยังเห็นรอยเท้าและขี้ช้าง รอยใหม่ ๆ อยู่ข้างกุฏิก็มี

ได้ยินเช่นนั้น พวกเราก็ตื่นเต้น ขอขึ้นไปคุบนยอดเขาบ้าง ท่านให้พระพาพวกเราเดินอ้อมไปในทางที่ไม่สู้ลื่นหรือชันนัก แต่เฉพาะท่านจะขึ้นตัดตรงไป มีลูกศิษย์ใจกล้าขอตามท่านไป 2-3 คน หินตอนนั้น แทบจะไม่มีต้นไม้ให้ยึดเลย น้ำไหลแรง บางตอนเป็นตะไคร่ลื่นอย่างยิ่ง ทุกคนต้องถอดรองเท้า อาศัยกำลังใจอย่างมากที่จะทรงตัวปีนป่ายขึ้นไป เพราะทั้งความลื่นของหิน ความลื่นของตะไคร่น้ำ และความลื่นของน้ำที่กำลังไหลแรง มีอยู่ตอนหนึ่งที่ท่านอาจารย์ซึ่งนำไปข้างหน้า ได้ลื่นไถลลงมาตามสายน้ำ ตกลงกระแทกหินข้างล่างเสียงดังสนั่น พวกเราตกใจกันหมด คิดว่าท่านคงจะเจ็บมาก แต่ท่านก็ลุกขึ้น ตะโกนย้อนกลับมาให้เราทราบว่าอันตราย ลื่นมาก อย่าตามมา โบกมือไล่ให้เรากลับย้อนตามพวกเพื่อนดีกว่า แต่ตัวท่านองค์เดียวคงขึ้นต่อไปทางนั้น

ผลสุดท้ายเราก็ตามขึ้นไปจนได้ โดยเส้นทางซึ่งอ้อมไปอีกทางหนึ่ง ได้เรียนถามท่านด้วยความห่วงใย เพราะการตกลงมาสูงเช่นนั้น เสียงดังอย่างนั้น ท่านคงต้องเจ็บแน่ แต่ท่านก็ยืนยันว่า ท่านไม่เจ็บ ไม่เป็นอะไร และเราสังเกตเห็นว่า ท่านยังคงนำเราไปอย่างคล่องแคล่ว ว่องไว ไม่มีทีท่าว่าจะเจ็บปวดอย่างไร จึงค่อยคลายความวิตกลงบ้าง

กลับมาภูทอก พวกศิษย์ช่างซัก ได้เรียนถามท่าน ท่านก็ตอบว่าไม่เป็นไร เดี๋ยวคนนี้เรียนถาม เดี๋ยวคนโน้นเรียนถาม ถามกันอยู่นั่นแหละ จนท่านเอ็ดว่า บอกว่า ***ไม่เจ็บ ก็ไม่เจ็บซี*** เห็นเราหน้าจ๋อยกัน ท่านจึงอธิบายเสริมว่า ***ถ้าตั้งสติให้ทัน ก็ไม่เป็นไรหรอก***

ระหว่างนั้น เป็นเวลากำลังเตรียมทำหนังสือประวัติ*ท่านพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร* เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานเสด็จพระราชดำเนิน พระราชทานเพลิงศพ เดิมผู้เขียนได้รับมอบหมายให้เป็นผู้รวบรวมเขียนและจัดทำ (ภายหลังได้มีกิจธุระจำเป็น จึงลาออกจากหน้าที่นี้ และก็ได้มีผู้อื่นรับภาระไป) *คุณสุพล น่าชม* ผู้ใกล้ชิดท่านพระอาจารย์ฝั้น ได้นำต้นฉบับประวัติ และประสบการณ์ส่วนที่เกี่ยวข้องมามอบให้ผู้เขียน จึงได้อ่านพบความตอนหนึ่งที่ท่านพระอาจารย์ฝั้นกำลังธุดงค์อยู่ที่ภูวัวและลื่นตกเขา ท่านได้ตอบศิษย์ว่า ***-อาการก็เหมือนสำลีตกลงบนหินนั่นแหละ*** ซึ่งหมายความว่า ขณะที่กำลังลื่นล้มก่อนศีรษะฟาดลานหิน ท่านจะสามารถกำหนดจิตภายในชั่วพริบตาให้ตัวเบาเป็นสำลี อ่านแล้วก็เกิดความเข้าใจถึงเรื่องการลื่นตกเขาของท่านอาจารย์จวนทันที วันหลังได้ไปภูทอกก็เรียนถามท่านเรื่องนี้

แน่นอน ผู้เขียนก็ต้องใช้วิธีอ้อมค้อมหน่อย โดยเกริ่นถึงประวัติท่านอาจารย์ฝั้นที่คุณสุพลเล่าไปเรื่อย ๆ แล้วสรุปว่า

ท่านอาจารย์เคยว่า จิตที่เป็นสมาธิ จะต้องเป็นสมาธิอยู่ตลอดเวลา ไม่อ้างกาลไม่อ้างเวลา ว่าเวลานั้นจะเข้าสมาธิ เวลานี้จะออกสมาธิ ไม่เลือกว่า จะเป็นเดิน ยืน นั่ง นอน ทุกเวลา จิตจะต้องมีสติพร้อมอยู่เสมอ ใช่ไหมเจ้าคะ

ใช่

จิตที่ฝึกดีแล้ว ย่อมมีสติพร้อมทุกเวลา ท่านอาจารย์ฝั้นท่านทำจิตได้ กำหนดจิตได้ ท่านตกเขาท่านก็ไม่เจ็บซีเจ้าคะ

ใช่.....ท่านตอบ

ถ้าเช่นนั้น ผู้ที่ตกเขาเสียงดังโพละ แต่ไม่เจ็บ ท่านผู้นั้นก็ต้องกำหนดจิตให้กายเบาเป็นสำลีได้ซีเจ้าคะ

ท่านก็ว่า *ใช่* อีก

ผู้เขียนวกกลับไปถึงเรื่ององค์ท่านเองที่ตกเขาที่สะแนน - *ท่านอาจารย์กำหนดจิตให้เบาเป็นสำลี ใช่ไหมเจ้าคะ*

ท่านโบกมือ *ไป.....ไป เลิกกัน ไปพักผ่อน*

เป็นที่ทราบกันดีว่า เวลาพวกศิษย์เรียนถามอะไรซึ่งเป็นเรื่อง "**เกิแเลย**" ไปแล้ว ท่านจะตัดบท ไล่ให้เราไปพักผ่อนเสมอ บางครั้ง ท่านอยู่ด้วยกันกับท่านอาจารย์วัน ก็จะหันไปพูดกันว่า

"จะทำยังไง เขารุกเราจนแล้วนี่"

ภายหลัง เวลาท่านเพลินๆ เราก็มักจะแอบทำหน้าซื่อถามขึ้นมา "เอ.....ท่านอาจารย์เจ้าคะ ทำอย่างไรที่กำหนดจิตให้กายเบาเป็นสำลี แบบที่สะแนนน่ะเจ้าคะ"

ท่านจะโบกมือ รำคาญหนักเข้า ก็อาจจะว่า *"ก็เร่งปฏิบัติเข้าซี วันหนึ่งก็รู้เองไม่ต้องมาถามอีก"*

ต่อมาผู้เขียนก็มีโอกาสได้ *"รู้เอง"* เหมือนกัน แต่ไม่ใช่เพราะ *"ปฏิบัติ"* เองอย่างท่านสั่ง เช้าวันหนึ่ง ขณะเดินลงมาตามสะพานจากบนเขา ฝนเพิ่งตกใหม่ๆ ระหว่างกำลังเดิน ใจก็คิดว่า *เอ.....ท่านทำกันอย่างไรนะที่ว่ากายเบาเป็นสำลี มันเบาอย่างไร รู้สึกอย่างไร* ประเดี๋ยวเดียว อย่างไม่มีปี่ไม่มีขลุ่ย เท้าผู้เขียนก็ลื่นไถลไปข้างหน้าพร้อมกันทั้งสองเท้า อย่างไม่มีหลักเลยแม้แต่น้อย ใจวูบคิดว่า ล้มแบบนี้ กันกบคงต้องกระแทกลงไปเต็มตัว ถ้ากันกบไม่พังหลังไหล่ก็คงแทบหักหรือเคาะ เจ็บตัวแน่นอนที่สุด

แต่ก็ประหลาดจริงๆ มีความรู้สึกเหมือนกายของเราลอยลงไปช้าๆ ในท่าสโลว์โมชั่น เหมือนเราดูภาพยนตร์โทรทัศน์ตอนที่เขาฉายช้าๆ

แล้วก็เกิดความรู้สึกขึ้นมาเลยว่า *อ้อ....นี่เอง ที่เขาว่ากายเบาเป็นสำลี*

มันลอยลงไปเหมือนสำลีจริงๆ ไม่เจ็บ ไม่ปวด กระดูกไม่หัก ไม่มีแผลฟกช้ำดำเขียวแม้แต่น้อย ไม่เคล็ดไม่ยอกเลย เอามือลองแตะจับเท้า แข้ง ขา ตะโพก หลัง มือ แขน.....ส่วนใด ก็ไม่รู้สึกเจ็บ หรือปวด หรือเสียวเลย ปกติดีทุกอย่าง

จะว่าผู้เขียนอุปาทานคิดเอาเอง แต่อย่างน้อย เพื่อนที่ตามหลังลงมา 2 คน ก็ได้เห็นกับตา บอกกันว่าแปลก .....เห็นพี่ลอยลงมาช้าๆ จริงๆ ยังกับดูหนังมนุษย์คอมพิวเตอร์ทีเดียว

เมื่อเล่าถวายท่านอาจารย์ ท่านก็หัวเราะชอบใจ บอกว่า *พวกช่างสงสัย ก็ต้องได้พบกับตัวเอง จึงจะเข้าใจ และเชื่อ เขาช่วยรับไว้ให้ เขาทำให้ดู*

นิสัยเชื่อยากอย่างผู้เขียน ก็ยังอดสงสัยอีกไม่ได้ วันรุ่งขึ้นเดินลงจากเขา ยังอดคลุ่นคิดเรื่องเมื่อวานนี้อีก *เรื่องเบาเป็นสำลี เขามาทำให้เราดูจริงไหม ตรงไหนนะ*

วันนี้ ฝนก็ไม่ตกแล้ว และผู้เขียนก็ระมัดระวังเต็มที่ มือหนึ่งจับราวสะพานอยู่ตลอดเวลา แต่ก็..... ไม่ทราบว่าเพราะอะไร ตรงที่ซึ่งเกือบจะเป็นที่เดิม สองเท้าก็ลื่นไถลไปแบบเก่า.....ในท่าที่ควรจะเรียกว่า ฉายหนังซ้ำ

แต่วันนี้ เจ็บอย่าบอกใคร! นึกฉิว ว่า *เอ.....แกล้งกันนี่นา* มีเหมือนเสียงตอบว่า *ก็ยังสงสัย ว่าจริงหรือไม่ วันนี้เลยให้เห็นความจริงที่ต่างกัน*

วานนี้ กายเบาเป็นสำลี

วันนี้ อย่างธรรมดา.....กายไม่เบาเป็นสำลี

ประสบการณ์ครั้งนี้ ท่านอาจารย์ยิ่งหัวเราะชอบใจยิ่งกว่าวันก่อน

ในประวัติของท่าน มีอยู่ตอนหนึ่ง ซึ่งท่านเล่าว่า เมื่อท่านเข้าไปในสำนักของท่านพระอาจารย์มั่น หมู่พวกเห็นท่านผิวขาวมาก ก็คิดว่าท่านเป็นจีน ท่านต้องอธิบายว่า ***ข้าพเจ้าเป็นลาว เกิดจังหวัดอุบล เป็นลาวขาวอุบลเต็มตัว***

ประโยคนั้นของท่าน ***ข้าพเจ้าเป็นลาวขาวอุบลเต็มตัว*** ดูเหมือนจะสะท้อนอยู่กับชีวิตของท่านตลอดมา คือท่านมีความภูมิใจในการที่เกิดในภาคอีสาน เป็น *"ลาว"* โดยเฉพาะเป็น *"ขาวอุบล"* ซึ่งท่านพูดเสมอว่า อุบลราชธานีเป็นเมืองบ้านเกิดของนักปราชญ์อย่างท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) รุ่นของท่าน ท่านก็ว่า ท่านอาจารย์วัน อุตตโม แม้จะเกิดที่บ้านตาลเนิ้ง ศาลโกน สกลนคร แต่บรรพบุรุษของท่านอาจารย์วัน ก็อพยพมาจากอุบลราชธานีเหมือนกัน

รู้ไหม- ท่านว่า *ท่านอาจารย์สิงห์ทองก็คนอุบลด้วย*

ท่านภูมิใจในการเกิดเป็นคนภาคอีสาน ท่านภูมิใจที่จะพูดภาษาอีสานให้เราฟัง ท่านจะเล่าวัฒนธรรมอีสาน วรรณคดีพื้นบ้านอีสาน ***ปู่สอนหลาน หลานสอนปู่*** ให้พวกเราฟัง ศิษย์จากภาคกลางจะได้รับการอบรมภาษาอีสานอยู่เสมอ จนกระทั่งเราพลอยรู้สึกถึงความไพเราะของภาษาอีสานไปด้วย และคิดว่า ควรจะต้องไปเรียนวรรณคดีอีสานกันบ้าง ผู้เขียนได้มารู้จักที่ภูทอกนี้เองว่า คำว่า ***"อีสาน"*** นั้น นอกจากจะแปลว่า **ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ** แล้วยังแปลว่า**พระอิศวร ผู้เป็นใหญ่อีกด้วย**

ระยะหนึ่งที่กรุงเทพฯ มีการระมัดระวัง การใช้ถ้อยคำเรียกว่า *"อีสาน"* เกรงจะเป็นการกระทบกระเทือนใจ แสดงความดูหมิ่นเหยียดหยามพี่น้องชาวไทยที่เกิดทางอีสาน จนกระทั่งเคย ให้ใช้คำว่า *ตะวันออกเฉียงเหนือ*แทน แต่เมื่อเราได้มากราบท่านอาจารย์ เราก็รู้สึกทันทีว่าคำ "อีสาน" นั้นนอกจากมิได้แสดงถึงความดูถูกดูหมิ่นเหยียดหยามแล้ว ยังแสดงถึงความโอฬารทรงศักดิ์อีกด้วย หลายต่อหลายครั้งที่ศิษย์ทางกรุงเทพฯจะนึกน้อยใจ ทำไมเราจึงไม่เกิดเป็นคนอีสานบ้าง เพราะเวลาครูบาอาจารย์ท่านพูดคุยกับชาวอีสาน ท่านจะเป็นกันเอง แสดงความเมตตา รื่นเริงที่สุด

"มาจากไส" จะเป็นคำพูดที่ได้ยินท่านทักทายเสมอ

ผู้รับคำทักทาย จะรายงานท่านด้วยเสียง รัว เร็ว เป็นเสียงสูงๆ ต่ำๆ เหมือนสำเนียงคนตรี ว่า มาจาก*บ้านแพงบ้าง บ้านสามผงบ้าง วาริชภูมิบ้าง เสลภูมิบ้าง บ้านดอนเสียดบ้าง บ้านนาสิงห์บ้าง* แล้วท่านก็นั่งฟังเขาเล่าเรื่องปัญหาการทำมาหากิน ลูกหลานของเขา โรงเรียนในหมู่บ้าน ความแห้งแล้งของพืชผล ไร่ที่ปลูกอะไรลงไปแล้วก็แห้งตายหมด จนต้องเรียกกันว่า *"ทุ่งผีถอน"* ปลูกข้าว ปลูกพืช ผืนมันก็ถอนทิ้งหมด - เขาว่ากันอย่างนั้น

ท่านก็จะแนะให้เขารับไตรสรณาคมน์ ปฏิญาณตัวเข้าถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ท่องพุทโธเข้าไว้.....*ท่องพุทโธ.....ผีกลัวนะ* ท่านจะว่า แล้วก็มีมนต์สำคัญอีกบทหนึ่ง คือ *ศีล 5* ให้พยายามรักษาศีล 5 *คาถาอันนี้เทวดารัก* ท่านบอก ซึ่งชาวบ้านที่เลื่อมใสท่านก็จะเชื่อ

เมื่อผีกลัว และเทวดารัก บ้านไหนเมืองไหน ก็มีแต่ความร่มเย็น ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ผีก็ละไปจากไป ก็กลายเป็นบ้านเป็นเรือนขึ้นมา ที่ดินสงบร่มเย็น มีความอุดมสมบูรณ์ ทำการกสิกรรมได้

แรกๆ ฟังท่านคุยกับพวกชาวบ้านที่มาทอดผ้าป่ามาเยี่ยมท่านอย่างไม่รู้เรื่อง ผู้เขียนก็เลี่ยงห่างออกไป บางคณะท่านก็จะเรียกให้ผู้เขียนไปร่วมวงคุยด้วย

"เอ้า ชาวกรุงเทพฯ คุยหน่อยซี" ท่านจะว่าเช่นนั้น

ปีนั้นเป็นปี 2519 จำได้ว่า มีพวกคงหม้อทองมาทอดผ้าป่า ชื่อหมู่บ้านนี้แปลก และท่านเล่านิทานเรื่องคนกลับชาติเป็นเสือ และเสือกลับชาติเป็นคนที่คงหม้อทองให้ฟัง จึงจำได้สนิทติดหู ท่านอาจารย์บอกให้คุย เราก็เลยคุย อย่างพอเป็นพิธี

ป้ามาภูทอกบ่อยไหมคะ

มาทุกปีแหละ มาทอดผ้าป่าถวายเพิ่นทุกปี

ทำไมล่ะคะ

โฮ้ย เพิ่นมีคุณหลาย..... เราเป็นบ้านเป็นเรือนก็เพราะเพิ่น มื้อก่อนเราหิวเราหอดหลายเน้อ เพิ่นเจาะดงไปอยู่ ไล่ผีไท้ผีฟ้าออกไป

เดี๋ยวนี้เป็นยังไงคะ

ก็พอมีกิน แหละ

ป้ามีนาไหม

มี....พอกิน

กี่ไร่คะ

ร้อยห้าซิบไร่

อะไรนะคะ

ร้อยห้าซิบไร่

เราชักสะดุ้ง มองคุณป้าคนนั้นยังไม่แน่ใจว่าหูเราฟังผิดไปหรือเปล่า พอดีลุงอีกคนที่นั่งฟังด้วย ช่วยเสริม

ป้านี่ มีโรงสีด้วย

แล้วลุงล่ะคะ มีนาไหม มีกี่ไร่

มี.....สองร้อยไร่

มีโรงสีไหมคะ

มีซี คนโน่นก็มี คนนี้ก็มี.....ลุงชี้คะ เรากลืนน้ำลาย

เดี๋ยวป้าก็เรียกลูกชายมาไหว้เรา ลูกชายป้าเป็นร้อยตำรวจโท ....หนูลูกสาวคนนั้นจบ กศบ.... คนเล็กกำลังเรียนวิทยาลัยเชฯ....ทุกปีต้องพามันมากราบเพิ่นเป็นบุญเป็นกุศลเค้อ....

อีกครอบครัว ลูกชายจบธรรมศาสตร์.....ลูกสาวจบการค้า.....

ผู้เขียนหยุดสัมภาษณ์เพียงนั้น โอ.....หมู่บ้านนี้เอง ที่ท่านเคยเล่าว่า อาฑมาช่วยตั้งหมู่บ้านให้

ถ้าอยู่บนศาลาวิหารบนเขาชั้นที่ ๕ จบเรื่องถามทุกข์สุขแล้วท่านก็จะชัก *ไปดูรอบเขาหรือยัง - อย่าลืมไปริมเขาทางโน้นนะ ทางยอดเขานกจุนแจน..... ที่พุทธวิหารน่ะ ไปกราบพระที่นั่นด้วย กินอากาศที่นี่ สบายดีนะ....*

ถ้าอยู่ศาลาชั้นล่าง..... ซึ่งโดยมากจะเป็นเพียงเวลาเช้าเท่านั้น เพราะพอฉันเช้าเสร็จ ท่านก็จะขึ้นยอดเขาทันที เวลาเช้าเป็นเวลาฉันจังหันของพระ ฉะนั้น ท่านก็จะต้องถาม ***"กินข้าวแล้วหรือยัง"*** ถ้ายังก็จะสั่งให้ทางแม่ชีจัดหาข้าวให้ ไม่ว่าจะมาจากไหน

มีอยู่ครั้งหนึ่ง คณะท่องเที่ยวจำนวนหนึ่งประมาณ 80 คน มาถึงวัดตอนเช้า ยังไม่ได้รับประทานอาหารกันมา คนจัดนำเที่ยว เคยแต่ได้ยินชื่อภูทอกในหนังสือพิมพ์ ขายบัตรชนิดที่ว่ารถออกกลางคืน ให้มาถึงภูทอกตอนเช้า ขึ้นเขาเที่ยวสะพานที่เขารำลือกันว่าสวย ว่าน่าคืนเต้นแล้วก็จะกลับไปเที่ยวที่อื่นต่อ คนจัดคิดว่า ภูทอกคงจะมีร้านค้าที่ขายอาหาร เมื่อมาพบสภาพกลางป่าเข้าเชนนี้ ก็วิ่งไปหาท่านอาจารย์

ท่านสั่งให้แม่ชีจัดอาหารให้ทันที ปรากฏว่าวันนั้นเป็นวันที่อาหารสดหมดพอดี ข้าวและอาหารที่จัดไว้ถวายพระ ต้องถูกเปลี่ยนยกไปเลี้ยงคณะท่องเที่ยวเกือบเกลี้ยง พวกเราลงจากเขามาเห็นเข้าก็เอะอะ เพราะเป็นอาหารที่เราอุตส่าห์หอบหิ้วมาถวายพระกันเป็นพิเศษ ส่งเข้าโรงครัวไป ก็ด้วยความหวังว่าจะให้ไปประกอบอาหารถวายพระทั้งวัด แต่กลับจะถูกนำไปเลี้ยงนักท่องเที่ยวเสียแล้ว เรามีความเห็นว่า ให้ถวายพระก่อน ส่วนที่เหลือจึงจะให้คน เพราะพระท่านฉันหนเดียว และอยู่กลางป่า ส่วนคนนั้นผ่านมาเที่ยว ประเดี๋ยวก็จะเดินทางกลับจากป่าไปสู่ความศรีวิไลของบ้านเมืองแล้ว อดใจรอเพียง 2-3 ชั่วโมง ก็จะได้รับประทานอาหารมื้อต่อไป ควรจะจัดให้เพียงขนาดรองท้องก็น่าจะพอ และอีกประการหนึ่ง เมื่อถามคณะผู้เดินทางดู ก็ทราบว่า แต่ละคนมีอาหารแห้งเช่น ขนมปัง ติดกันมาทั้งนั้น

แม่ชียืนยันว่า *ไม่ได้ หลวงพ่อสั่งไว้ ต้องทำตามท่านสั่ง*

ผู้เขียนเป็นหัวหน้าพาเพื่อนไปเรียนชี้แจงกับท่าน ท่านก็ถามว่า *อาหารเหล่านี้จะนำมาถวายพระไม่ใช่หรือ เมื่อถวายแล้ว พระจะแบ่งให้ญาติโยมไม่ได้หรือ*

ผู้เขียนเรียนท่านว่า *แบ่งได้ แต่นี่ไม่ใช่แบ่ง เป็นการแย่งพระต่างหาก*

ท่านก็ตัดบทว่า - *ไม่เป็นไรหรอก พระจะทำบุญให้พวกคุณไงล่ะ ให้ญาติโยมเขากินเถอะ พระท่านเคยฉันตามมีตามได้ ข้าวเปล่า ๆ ก็เคยฉันกันมา ที่ให้เขาเป็นทานต่อไปนั้นผู้ถวายได้บุญถึง 2 ต่อนะ*

ปกติของที่ถวายท่านไปแล้วนั้น ท่านก็มักจะแจกต่อไปทันที ไม่ว่าจะเป็น "**รูป**" ที่บรรดาศิษย์อัดมาถวายเป็นพัน ๆ ใบ "**เหรียญ**" ซึ่งบังเอิญมีคนทำมาถวาย "**หนังสือ**" ก็เช่นเดียวกัน

บางครั้ง นำไปถวายเดือนมีนาคม เก็บไว้ให้ท่านแจกตอนสงกรานต์ เพราะสงกรานต์นั้นมีคนไปเที่ยวภูทอกนับเป็นหมื่น ๆ โดยมากเป็นพวกคนหนุ่ม คนสาวชาวบ้าน แถบหนองคาย สกลนคร นครพนม ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ นครราชสีมา อุดรธานี เช่ารถสองแถวกันมาหลายร้อยคันรถ รถแต่ละคัน นอกจากนั่งและยืนห้อยโหนกันออกมานอกคันรถแล้ว ยังขึ้นไปนั่งกันแน่นบนหลังคาอีกอย่างไม่กลัวตก

ท่านว่า *"แถวนี้ไม่มีที่เที่ยว ให้เขามาพักผ่อนหย่อนใจกัน ไม่เป็นการรบกวนสมาธิของพระหรอก เพราะเวลาเขามาตอนกลางวัน พระท่านก็หลบอยู่ตามป่าบ้าง ตามภูทอกใหญ่บ้าง เขามุ่งขึ้นเที่ยวบนชั้น 4 ชั้น 5 และชั้น 6 มากกว่า ตอนเย็นเขาก็กลับกันหมด พระก็ได้ความสงบคืนมา ถ้าไม่ให้เขามาเที่ยว เขาก็ไม่รู้จะไปไหนน่าสงสารเขา"*

ปี 2519 เป็นปีที่ผู้เขียนได้เห็นสงกรานต์ที่ภูทอกเป็นปีแรก คนแน่นตามสะพานรอบเขาทุกชั้น และตลอดตามสะพานขึ้นลงด้วย ข้างล่างก็คันจะขึ้น ข้างบนเที่ยวเสร็จแล้วก็คันจะลงเสียเวลากันอยู่นาน พอหมดสงกรานต์ท่านก็ให้ทำทางขึ้นลงแยกจากชั้น 3 ไปชั้น 4 อีกทางหนึ่ง เป็นการผ่อนคลายความอัดแอไปได้ และในภายหลังเมื่อท่านตัดทางทำถนนแยกไปน้ำตกสะแนนแล้ว พวกมาเที่ยวภูทอก ก็มักจะไม่อ้อยอิ่งอยู่นาน เที่ยมชมเขา ชมถ้ำ ชมสะพาน กราบพระแล้วก็รีบไปเที่ยวน้ำตกกัน

ที่ว่าสงกรานต์มีคนมาเที่ยวภูทอกเป็นหมื่นๆ คนนั้น ไม่ใช่การคาดคะเน แต่คำนวณจากรถที่จอดอัดแออัดกันอยู่ที่ลานหน้าวัด จากเงินที่คนมาทำบุญที่วิหารชั้นที่ 5 เขาทำบุญกันคนละสลึงสองสลึง มีเหรียญบาทเป็นส่วนน้อย แต่สงกรานต์ครั้งหนึ่งๆ มีคนนำเงินมาถวายนับได้เป็นหลายหมื่นบาท ถ้าคิดว่าเขาทำบุญเฉลี่ยคนละสองสลึง เฉพาะคนที่แวะมาทำบุญก็หลายหมื่นคน ส่วนที่ไม่ได้ทำบุญเล่า จะอีกเท่าใด

ผู้นำรูป นำเหรียญไปถวายไว้ คิดว่าจะให้ท่านแจกตอนสงกรานต์ ถวายตั้นมีนาคม ปลายเดือนมีนาคมไปกราบก็หมดแล้ว ท่านอาจารย์แจกอย่างให้หมดเร็วๆ จะขอคนละเท่าไรก็ได้ ขอฝากลูก ฝากเพื่อน ฝากญาติได้ทั้งนั้น ถ้าเป็นเหรียญขอทั้งถุงก็ได้ ถ้ายังมีอยู่ในย่าม ใกล้ตัว ก็ต้องหมดทุกครั้ง

ท่านว่า *จะให้เหลือทำไม ให้ๆ ไปเสียจะได้หมดห่วงไป*

ท่าน **"หมดห่วง"** จริงๆ!

ต้นปี 2521 พอเสร็จงานพระราชทานเพลิงท่านพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร แล้ว ผู้เขียนได้ซื้อหนังสือ *อาจาโรวาท*อนุสรณ์งานศพ ซึ่งคุณหมออวย เกตุสิงห์ เป็นผู้จัดทำ ร่วมสามร้อยเล่ม แบ่งไปถวายตามวัดต่างๆ วัดละ 10-20 เล่ม เพื่อท่านอาจารย์แต่ละองค์จะได้แจกให้พระเณรชีได้แบ่งกันอ่านประวัติที่มีคุณค่ายิ่ง เฉพาะที่ภูทอกนี้ ถวายหลายครั้ง ครั้งละ 30-40 เล่ม เพราะไปถึงวัด ถามพระ เณร ชี ไม่ค่อยได้กัน ก็ต้องถวายไปใหม่ แต่ก็ไม่ค่อยเหลือถึงวัดเพราะพอได้รับ มีคนมาเห็น ขอท่าน ท่านก็แจกไป

วันนั้น ผู้เขียนก็ได้ประสบกับตัวเอง เป็นอีกโอกาสหนึ่งที่เรานำรถจากกรุงเทพฯจะไปส่งท่านที่ภูทอก ท่านได้พาเราแวะกราบนมัสการหลวงปู่ขาว อนาลโย ที่วัดถ้ำกลองเพลก่อนถึงศาลาเนกขัม ท่านก็เรียกหนังสือซึ่งผู้เขียนถวาย ชุดใหม่ออกมาแจกพวกแม่ชี กำลังแจกเกิดมีคณะจากกรุงเทพฯเห็นเข้าก็สนใจ เลยขอท่าน ท่านก็แจกให้เป็นรายตัว สิบกว่าคนแล้วยังมีการขอต่อไปฝากเพื่อนที่กรุงเทพฯด้วย ฉะนั้นประเดี๋ยวเดียวหนังสือ 40 เล่มก็หมด

ผู้เขียนมองเห็นก็ใจหาย เพราะเห็นมีแม่ชีชราอีกหลายคนกำลังเดินมา ถามดูก็ปรากฏว่า ท่านผู้รับหนังสือเหล่านั้นกำลังจะกลับกรุงเทพฯกันทั้งนั้น จึงขอต่อรองว่า ให้รับไปเพียง 1-2 เล่ม พออ่านกันในรถ ส่วนที่เหลือขอผัดให้ไปรับจากผู้เขียนที่กรุงเทพฯในภายหลัง ซึ่งคงจะต้องรอจนกว่าเราจะกลับจากภูทอกก่อน ทั้งนี้ด้วยคิดว่า เราอุตส่าห์หอบหนังสือนี้มาเป็นระยะทาง 600 กว่ากิโลเมตรแล้ว เพื่อจะแจกชาวอีสาน ถ้าคนกรุงเทพฯมารับไปหมดก็เท่ากับหนังสือนี้เดินทางมาเสียเที่ยวเปล่า ข้อสำคัญธรรมดาแม่ชีที่เพิ่งออกมาก็จะผิดหวัง

ผู้รับหนังสือไป คงเกรงว่าเราขอคืนแล้วในภายหลังก็จะไม่ให้จริงๆ บางคนจึงวิ่งไปฟ้องท่านอาจารย์

ท่านถามว่า *หนังสือนั้นถวายท่านแล้วไม่ใช่หรือ ผู้เขียนไปหวงทำไม*

กราบเรียนท่านว่า *ไม่ได้หวง แต่คิดว่า จะเป็นประโยชน์มากกว่า ถ้าจะขอยืมแจกให้คนทางอีสานไปก่อน พวกกรุงเทพฯนั้นก็จะได้รับเหมือนกัน เพียงแต่จะได้รับช้าไปเพียง 2-3 วัน ซึ่งดีกว่าถ้าจะให้คนกรุงเทพฯไปวันนี้ แต่พวกทางอุดร หนองคาย จะต้องรอเป็นแรมเดือน กว่าเราจะว่างขึ้นมาในคราวหน้า*

เหตุผลของผู้เขียน ก็เป็นเหตุผลของปุถุชนธรรมดา แต่เหตุผลของท่านคือ **"ทานหรือการให้นั้น เมื่อให้แล้วต้องแล้วไป ตัดไปเลย พึงมีใจยินดีในทานของตน อย่าเสียดายที่อาตมาแจกไปนั้น ก็เพื่อคุณน่ะแหละ ผลทานของคุณจะได้มีผลสมบูรณ์จะได้ "ได้" มากขึ้น ยิ่งแจกต่อไปเร็วเท่าใดก็ยิ่งดี มีผลเร็ว**

ท่านมีทัศนะของท่านเช่นนี้ ต่อไปพวกเราก็มิได้ค้านอะไรท่านอีก พีปุ๋ สะกิดผู้เขียนกระซิบว่า *ท่านช่างแจกเช่นนี้ น้องลืมตอนท่านไปอินเดียแล้วหรือ.....*

คราวนั้นพวกเรานิมนต์ท่านและท่านอาจารย์วันไปนมัสการสังเวชนียสถานที่อินเดีย มีคนถวายพวกอัฐบริขาร เช่น เครื่องใช้ ผ้าห่มขนสัตว์ กระติกน้ำ นาฬิกา พอใกล้เวลากลับกรุงเทพฯ ถึงสารนาถ พุทธคยา ท่านก็แจกของเหล่านั้น รวมทั้งปัจจัยที่มีผู้ถวายให้พระไทยที่อยู่ทางโน้นจนหมด ไม่เหลือแม้แต่กระติกน้ำฉัน ก็แจกไปด้วย จนท่านอาจารย์วันสอ้

*"เอ้า ท่านอาจารย์จวนแจกหมด **เหลือแต่ย่ามใบเดียวแล้วนะ!**"*

เรื่องความจำของท่านนั้น เป็นที่กล่าวขวัญกันในหมู่ศิษย์ เมื่อเริ่มไปสัมภาษณ์ทำประวัติท่านในปี 2519 เรียนถามว่าจำพรรษาที่ไหน ปีอะไร ท่านจะบอกทันที พรรษา 1 ที่..... พรรษา 2 ที่..... เร็วจนจดแทบไม่ทัน ปีหลังๆ เรียนถามอีก ท่านก็จะบอก.....อย่างไม่เคยหยุดคิด. พอจดแล้วมาเทียบกับที่เคยจดไว้เมื่อ 3 ปีก่อน วันเดือนปี ไม่เคยผิดเพี้ยนกัน แต่เรื่องนี้ก็ไม่แปลกมากนัก เพราะเป็นประสบการณ์ของท่าน

เมื่อ 3-4 ปีหลัง มีผู้มาทำบุญ ทอดผ้าป่า กฐิน มากขึ้น ทางผู้แทนธนาคารหลายแห่งก็มาขอรับเงินฝาก ท่านก็ให้แปงๆ กันไป กลายเป็นมีเงินฝากตามธนาคารต่างๆ เหล่านั้น ตอนกลางปี 2522 ท่านปรารภให้ผู้เขียนเตรียมแปงเงินจัดทำเป็นมูลนิธิ 3 ประเภท คือ *ส่วนแรก* เพื่อ *จัดหาดอกผลสำหรับบูรณะเสนาสนะและสิ่งก่อสร้างที่ภูทอก* *ส่วนที่สอง* เพื่อจัดหาดอกผลสำหรับเป็นค่าอาหารสำหรับพระ เณร ชีในภูทอก ท่านว่า ที่ภูทอกนี้เวลาเข้าพรรษาบางทีฝนตกหนัก น้ำท่วม ภูทอกแทบจะถูกปล่อยเกาะ พระอดกันเป็นเวลานานทีเดียวบางครั้งเกือบตลอดพรรษา จะอาศัยชาวบ้าน เขาเองก็อดเหมือนกัน เวลานี้ชาวบ้านมาอาศัยวัดด้วยซ้ำ *ส่วนที่สาม* เพื่อจัดหาดอกผลสำหรับบำรุงวัดธรรมยุตในเขตอำเภอบึงกาฬและเขตา ให้ผู้เขียนลองคิดคูว่าควรจะแปงอย่างไร

ผู้เขียนเรียนถามว่า เงินทุกบัญชีมีประมาณเท่าไร เพื่อประมาณวงเงินได้ถูกว่าควรเสนอแปงมูลนิธิไหน.. เท่าไร คิดว่าท่านจะเรียกพระผู้รักษาบัญชีมา แต่ท่านก็ตอบทันควัน ละเอียดไปจนกระทั่งถึงเศษสตางค์ ท่านเห็นผู้เขียนทำหน้างง ท่านก็เขียนใส่เศษกระดาษส่งให้....ละเอียดไปจนถึงเศษสตางค์เช่นเดียวกัน

เป็นยอดรวมของเงินคงเหลือในบัญชีเงินฝากทุกแห่ง.....รวมแม้แต่ยอดในสมุดบัญชีเล่มหนึ่งซึ่งให้ผู้เขียนไปจัดนำเงินฝาก และทางธนาคารเพิ่งคำนวณดอกเบี้ยมาให้ใหม่และยังมิได้เรียนให้ท่านทราบเลยด้วย....!

(เรื่องมูลนิธินี้ ผู้เขียนมัวนอนใจอยู่ คิดว่าพอเสร็จงาน 60 พรรษาแล้วก็จะร่างเรื่องมูลนิธิถวาย จึงยังไม่ได้จัดประการใด นอกจากเสนอวงเงินไว้ เข้าใจว่าต่อไปทางวัดคงจะพยายามดำเนินการตามความประสงค์ของท่านในภายหลัง)

เทศนาของท่านโดยเฉพาะพระสูตร อย่าง *ธัมมจักกัปปวัตนสูตร* หรือ *มหาสติปัฏฐานสูตร* พวกศิษย์แอบทดลองเปิดเทปเทียบกับหนังสือ ทั้งบาลีและคำแปลมิได้ผิดเพี้ยนกันเลยสักคำเดียว บางคนคิดว่าเวลาเทศน์ ท่านคงเปิดหนังสืออ่าน หรือมีบันทึกอะไร เวลาท่านเทศน์.....แม้จะดับไฟมืด....ก็คอยจ้องมองดูว่า ท่านดูอะไร ก็เห็นท่านนั่งหลับตา ว่าไปเรื่อยๆ ท่านคงจะทราบถึงความสงสัยเหล่านี้ จึงมีหลายครั้งที่พอขึ้นต้นเทศน์ท่านก็จะสั่งว่า *"หลับตา ปล่อยใจไปตามกระแสพระธรรมเทศนา อย่ามองหน้าผู้พูด ใจจะมาอยู่กับผู้พูด ไม่ถูก..."*

ได้ยินพระลูกศิษย์ท่านบางองค์ เล่าว่า ท่านเคยพูดว่า หนังสือนั้น อ่านผ่านตาเพียงครั้งเดียว ก็เหมือนจะจำได้ เพียงทบทวนก็จำได้หมด

สำหรับศิษย์บางคนที่มีนิสัยการภาวนาในแบบที่ท่านเรียกกันว่า *'โลดโผน'* ออกรู้โน่น รู้นี่ ท่านจะหักเตือนเป็นพิเศษ มิให้หลงฟั่นเฝือไปในสิ่งที่ออกรู้นั้น *"ตามไปจะเป็นบ้า"* แต่ท่านก็ไม่ปฏิเสธ บอกว่า ถ้าเขามีนิสัยวาสนาอบรมอย่างนี้มาเก่า(หมายความว่ามีนิสัยมาแต่ชาติก่อนๆ) มันก็เป็นอย่างนี้ อย่าให้หลง อย่าให้ติดก็แล้วกัน วิชาพวกนี้มิได้ แต่พระพุทธเจ้าไม่ทรงสรรเสริญ

ศิษย์ผู้ภาวนา *'รู้'* มานี้ บางครั้งเมื่อภาวนาไปทราบถึงเรื่องภพเรื่องชาติของครูบาอาจารย์เข้า ก็กราบเรียนเล่าเรื่องถวายเพื่อสอบทานการภาวนาของตน กรณีเช่นนี้ บางทีท่านก็ยอมรับ ท่านว่า เขารู้อยู่แล้ว

ท่านเคยอธิบายว่า *"การภาวนานั้น บางคนทำไป มันจะปรากฏขึ้นเอง เห็นตัวเราเคยเกิดเป็นอะไร เป็นสัตว์เป็นเสือ เป็นช้าง เป็นกษัตริย์ อยู่ที่โน่น ที่นี่ เมื่อรู้แล้ว ก็เท่านั้น มันจะจริงหรือไม่จริงก็ช่างมัน ถ้าจริงก็นึกแต่ว่านี่แหละ ความไม่เที่ยง เกิดเป็นกษัตริย์แล้วก็กลับเป็นสัตว์เดรัจฉานได้ น่าสลดสังเวชอย่างยิ่ง ให้นึกรังเกียจกลัวภพกลัวชาติที่จะต้องเวียนมาเกิด มาแก่ มาเจ็บ มาตายอีก พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้แล้ว ที่เราตายไปนั้น กระดูกกองเป็นภูเขาเลากา ที่เราเคยร้องไห้เช็ดน้ำตามานั้น น้ำตามากกว่าน้ำในมหาสมุทรอีก เรายังอยากจะกลับไปเช็ดน้ำตาอีกหรือ ให้นึกอย่างนั้น! ไม่ใช่พอ 'รู้' เข้า ก็ไปนึก...โอ๊ะ...เราเคยเป็นกษัตริย์ เคยเป็นจักรพรรดิ์เขียวนะ เรานี่เก่ง เรานี่ยอด หลงเพ้ออยู่กับอดีต...อย่างนั้น.....บ้าแล้ว!"*

ผู้เขียนจะขอยกมาเล่าเพียงเรื่องเดียว ศิษย์ผู้หนึ่งภาวนาคราวหนึ่งได้รู้ว่า ท่านอาจารย์เคยเกิดเป็นฝรั่ง ประกอบกับเคยได้ยินท่านหลุดพูดภาษาอังกฤษหลายครั้ง จนมีคนทักว่า....แน่ะ ท่านอาจารย์พูดอังกฤษ (ท่านจบประถมปีที่ 6 และไม่เคยเรียนภาษาอังกฤษเลย) ระหว่างนั้น เป็นการสนทนาในทางธรรมปฏิบัติโดยเฉพาะ ท่านก็เลยรับกับศิษย์ผู้นั้นว่า ท่านเองก็เคยภาวนาเห็นเหมือนกัน แต่ท่านไม่ได้ใส่ใจ

ท่านเล่าต่อไปว่า *แปลกเหมือนกัน ที่ระยะนั้น พอภาวนาไป ตัวหนังสือภาษาอังกฤษจะปรากฏขึ้นเต็มไปหมด อ่านได้ แปลได้ พูดได้ เป็นอย่างนี้อยู่ทุกวัน ๆ คิดว่า ถ้าสนใจก็คงจะเรียนได้ พูดได้ เขียนได้ แล้วท่านก็ยกเรื่องท่านพระอาจารย์หล้า ซึ่งท่านเคยไปศึกษาธรรมะอยู่ด้วยที่แถวภูพานมาเป็นอุทาหรณ์ ท่านพระอาจารย์หล้าไม่เคยรู้หนังสือไทย อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ แต่ระหว่างภาวนา ตัวหนังสือมาปรากฏในภาวนาของท่าน ท่านจึงเรียนหนังสือในทางภาวนานั้น จนต่อมา อ่านได้ เขียนได้ แรกอ่านได้เขียนได้แต่หนังสือธรรมะ หนังสือทั่วไปอ่านไม่ได้ แต่สุดท้ายก็อ่านเขียนได้หมดทั้งหนังสือธรรมะและหนังสือไทยธรรมดา "ท่านอาจารย์หล้าท่านสนใจ อาตมาไม่สนใจ มันปรากฏขึ้นมา ก็วางมันไว้ ไม่ได้คิดจะเรียน ผลที่สุดมันก็หายไป*

ท่านเป็นผู้มีความอ่อนน้อมถ่อมตนอยู่เสมอ กิริยาเวลาที่เข้าใกล้พระเถระผู้ใหญ่อย่างเช่น *ท่านพระอาจารย์เทสก์ เทสรังสี หลวงปู่อ่อน ญาณศิริ หลวงปู่ชอบ ฐานสโม หลวงปู่หลุย จันทสาโร หรือ หลวงปู่ขาว อนาลโย* จะดูประหนึ่งท่านเป็นเด็กน้อย อายุไม่กี่ขวบ เข้าไปกราบพ่อแม่ครูบาอาจารย์

ผู้เขียนโชคดี ได้มีโอกาสเห็นหลายครั้ง วันหนึ่งท่านพาศิษย์ไปกราบ*หลวงปู่อ่อน ญาณศิริ* เมื่อหลวงปู่ซักถามเรื่องยาที่ท่านนำไปถวาย ท่านก็คลานเข้าไปโดยใกล้ น้อมตัวลงต่ำแทบจะหมอบอยู่ข้างศักหลวงปู่ กิริยาวาจายามเมื่อจะอธิบายวิธีใช้และสรรพคุณของยานั้นนอบน้อมแสดงความรัก เคารพ และยำเกรงอย่างสูงสุด

โดยเฉพาะหลวงปู่ขาว อนาลโย ซึ่งท่านพูดเสมอว่าสืบต่อจากท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระแล้ว ก็เท่ากับหลวงปู่ปั้นท่านมากับมือ ทุกครั้งเวลาที่ท่านไปกราบคารวะท่านจะยกเท้าของหลวงปู่ขึ้นวางบนศีรษะของท่าน เป็นการแสดงความเคารพอย่างสูงสุด บางทีท่านก็จะแนะพวกศิษย์ผู้ชายที่ตามท่านเข้าไปคารวะหลวงปู่ ให้ขอนำเท้าหลวงปู่ขึ้นวางบนศีรษะด้วย ท่านบอกว่า *"เป็นมงคลอย่างสูงสุดเชียวนะ"* ทำให้พวกเราผู้หญิงออกจะเสียดายที่ไม่มีโอกาสดังนั้นบ้าง

สำหรับพระผู้มีพรรษาใกล้เคียงกับท่าน ถ้าอาวุโสกว่าแล้ว ท่านจะแสดงความเคารพอย่างนอบน้อม อย่าง*ท่านพระอาจารย์วัน* ซึ่งสนิทสนมกับท่านประดุจคู่แฝด แม้จะมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน และความจริงท่านแก่กว่า

ท่านอาจารย์วันถึง 2 ปีเศษ แต่เมื่อมีพรรษาอ่อนกว่า 1 พรรษาท่านก็แสดงความเคารพท่านอาจารย์วันอย่างสูง ลับหลังท่านก็จะเรียก *"ท่านอาจารย์ใหญ่"* เสมอ ในที่ซึ่งนิมนต์มาพร้อมกัน ท่านจะไม่เทศน์ ไม่แย่งสนทนา ปล่อยให้เป็นภาระหน้าที่ของท่านอาจารย์วันองค์เดียว ศิษย์ทางกรุงเทพฯบางคน ไม่เข้าใจ ก็ปนว่า ท่านไม่รับแขก แต่ที่แท้เป็นเพราะท่านถือธรรมเนียม *"ไก่ป่าขันตัวเดียว"* ตามวิสัยของพระป่า คือจะต้องให้ไก่ตัวอาวุโสเป็นหัวหน้าหมู่ มิใช่ต่างตัวแย่งกันขัน

ท่านอธิบายว่า วินัยพระ ต้องให้ความเคารพผู้แก่พรรษากว่า แม้จะบวชก่อนเพียงวินาทีเดียว ก็ต้องแสดงความเคารพ

ท่านให้ความเมตตาแก่ศิษย์โดยเสมอหน้า ไม่เลือกว่า มีหรือจน เป็นรัฐมนตรี อธิบดี หรือ ชาวนา ผู้ที่ถวายเงินเรือนแสนกับผู้ที่ถวายเงิน 10 บาท หรือไม่ถวายเลย จะได้รับคำทักทายปราศรัยเท่าเทียมกัน สิ่งที่ท่านจะให้ความอาทรห่วงใยแตกต่างกัน ก็คือ เขาผู้นั้น มีความทุกข์ควรแก่การสงเคราะห์มากน้อยกว่ากันเท่านั้น ถ้าประสพทุกข์มาก ท่านก็จะแผ่เมตตามาก ถามถึงมาก ประสพทุกข์น้อย ก็จะลดหลั่นลง มีบางคนมาปนว่า ได้ถวายเงินเป็นหมื่น ไม่เห็นท่านสนใจ แต่วันหลัง บุคคลคนเดียวกันก็มาเล่าอย่างตื่นเต้นว่า เมื่อเขาเกิดความทุกข์ ท่านซึ่งดูเหมือนไม่สนใจเขาเลย ก็เรียกเขาไปรับคำแนะนำอันมีค่าแก่ชีวิต

สุภาพสตรีอีกผู้หนึ่ง เล่าว่า เธอได้มากราบท่านอาจารย์หลายครั้ง ทั้งที่วัดและที่กรุงเทพฯ แต่เป็นคนพูดไม่เป็น หรือพูดไม่เก่ง ได้แต่แอบชมบารมีท่านเงียบๆ จึงทำให้ท่านไม่รู้จักเลย วันหนึ่งกราบแล้ว ก็ถอยมานั่งข้างหลัง คิดว่า ท่านอาจารย์คงไม่รู้จักเราแน่นอน เธอคิดประเดี๋ยวเดียว ท่านก็หันมายิ้ม และเรียกชื่อเธอโดยถูกต้อง และถามถึงญาติพี่น้องของเธอ อย่างแสดงว่ารู้จักเธอดี

"ท่านรู้ได้อย่างไร ว่าหนูชื่ออะไร และมีญาติเป็นใคร ทำงานอะไร"

ท่านเป็นผู้มักน้อยยิ่ง จีวรที่มีผู้ถวาย ท่านจะรับเพียงเพื่อเจริญศรัทธา ถ้าหากคนถวายเป็นผู้มีอายุ โดยเฉพาะกำลังป่วยไข้นิมนต์ท่านไปโปรด ท่านก็จะครองจีวรให้เห็นเลย *"ผู้เฒ่าจะได้ปลื้มใจ"* แล้วจีวรนั้นก็จะถูกแจกจ่ายต่อไป เคยมีผู้นำจีวรผ้าไหมกาสีจากอินเดียมาถวาย ซึ่งราคาเป็นพันๆ บาท ท่านก็รับไว้ให้เขาชื่นใจเพียง 2-3 วัน ไม่นานเจ้าของจีวรแอบถามหา ก็ได้ทราบว่า ท่านแจกจีวรไหมกาสีให้พระอื่นไปแล้ว

เรื่องลาภสักการะนั้น ท่านจะไม่สนใจเลย ปี 2519 พวกเราจองกฐินวัดถ้ำอภัยคีรีธรรมกันไว้ เป็นปีแรกที่เราเริ่มทอดกฐินผ้าป่าสามัคคีกัน พวกการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ เป็นนักวางแผน ใช้หลักสามัคคีธรรม คือจะชวนเฉพาะผู้เลื่อมใสศรัทธามาเป็นกรรมการกฐิน แล้วให้กรรมการแต่ละคนช่วยกันชักจูงญาติมิตรมาช่วยกันทำบุญ ประมาณกันว่า คงจะได้เงินไม่ต่ำกว่าสามแสนบาท จึงมีการคิดกันว่า ควรจะแบ่งเป็นกฐิน 2 วัดโดยรวมทั้ง ภูทอกด้วย เพราะคงจะได้เงินให้กฐินแต่ละวัดเป็นเรือนแสนเหมือนกัน ซึ่งถือว่า ไม่น้อยเลยสำหรับสมัยนั้น ด้วยเคยถวายกันเป็นเงินเรือนหมื่นทั้งสิ้น เงินส่วนที่เหลือก็คงยังมีพอแบ่งเป็นผ้าป่าวัดต่างๆ อีกอย่างน้อยก็แห่งละเป็นหมื่นๆ

เมื่อเราเรียนท่านว่าจะทอดกฐินที่ภูทอกด้วย ท่านก็ห้ามทันที

"ไม่ต้องหรอก วัดอาตมาไม่ต้องการใช้เงินอะไร ท่านอาจารย์วัน ท่านกำลังสร้างศาลาและโบสถ์อยู่ ใช้เงินมาก ถวายท่านทั้งหมดเถอะ" ท่านปฏิเสธอย่างเด็ดขาด และยังแสดงความเมตตาต่อไปอีกว่า *"กฐินจะทอดวันไหน อาตมาจะไปด้วย"*

กฐินวัดหินหมากเป้ง พฤศจิกายน 2522

จากซ้าย : **พระอาจารย์สิงห์ทอง ธมฺมวโร พระอาจารย์จวน กุลเชฏฺโฐ**
พระอาจารย์สุวัจน์ สุวโจ พระอาจารย์บัวพา ปญฺญาภาโส

ถึงกำหนดทอดกฐินและผ้าป่า จุดแรกที่เราไปถวายผ้าป่าคือ วัดถ้ำกลองเพล ท่านก็ไปรอรับนำพวกเราเข้าไปกราบหลวงปู่ขาว แล้วก็มากับขบวนที่วัดถ้ำอภัยคำรงธรรม ทอดกฐินแล้วไปทอดผ้าป่าวัดท่านอาจารย์สิงห์ทอง วัดท่านอาจารย์ฝั้น ท่านจัดรถจากภูทอก พาพระและชีมาช่วยงานกฐินถึง 2 คันรถ และช่วยงานครัวอยู่ถึง 2 วัน ผ้าป่าของท่านก็รับที่วัดถ้ำอภัยคำรงธรรมนั่นเอง ปีนั้น เมื่อเรียนถามท่านว่า ใครทอดกฐิน ท่านก็เล่าอย่างอารมณ์ดีว่าเกือบจะไม่มี ชาวบ้านเขาเห็นไม่มีคนจอง ก็เลยนำผ้ามาถวาย *"ได้ผ้าแต่ไม่ได้เงิน"*

ดังนั้นปีต่อมา คือ ปี 2520 คณะเราจึงมาทอดกฐินที่ภูทอก โดยมีท่านอาจารย์วัน ท่านอาจารย์สิงห์ทอง ท่านอาจารย์สุวัจน์ มาร่วมงานด้วย และก็เลยกลายเป็นประเพณีกันว่า ท่านทั้งสามองค์จะกรุณามาร่วมในงานกฐินผ้าป่าของเราเสมอ ยิ่งหลายปีเข้า วัดที่เราทอดกฐินและผ้าป่าก็มากขึ้น จาก 5 วัด ในปีแรก เพิ่มเป็น 9 วัดในปีต่อมา และกฐินปี 2522 อันเป็นกฐินปีสุดท้ายในชีวิตของท่าน รวมถึง 11 วัด ท่านอาจารย์ทั้งสามได้นำเราไปทอดที่วัดหินหมากเป้งของท่านพระอาจารย์เทสก์ เทสรังสี เป็นภาพที่ทุกคนปลื้มใจและชื่นชม ที่มีครูบาอาจารย์ผู้ใหญ่ฝ่ายกัมมัฏฐานมาร่วมในงานอย่างคับคั่ง อาทิเช่น ท่านพระครูญาณปรีชา (เหรียญ วรลาโภ) แห่งวัดอรัญญบรรพต ท่านอาจารย์บัวพา ปัญญาภาโส แห่งวัดป่าพระสถิตย์ ท่านอาจารย์สุวัจน์ สุวโจ แห่งวัดถ้ำศรีแก้ว ท่านเจ้าคุณอุดม สังวรวิสุทธิเถระ(วัน อุฏฺโฐ) ท่านอาจารย์จันทร์โสม แห่งวัดบ้านนาสีดา ท่านอาจารย์สิงห์ทอง ธมฺมวโร แห่งวัดป่าแก้ว และท่านอาจารย์จวน กุลเชฏฺโฐ

ลูกศิษย์ปลื้มใจ ปีติในผลบุญ แต่ท่านอาจารย์ทุกองค์จะเหนื่อยอย่างเต็มที่ กว่าพระเวนครบทุกวัด สามวันสี่วัน ท่านแทบไม่ได้พัก และศิษย์ก็รุมล้อมกันอยู่ตลอดเวลา ระหว่างเดินทางก็ต้องมีการนิมนต์ให้ท่านไปนำรถแยก

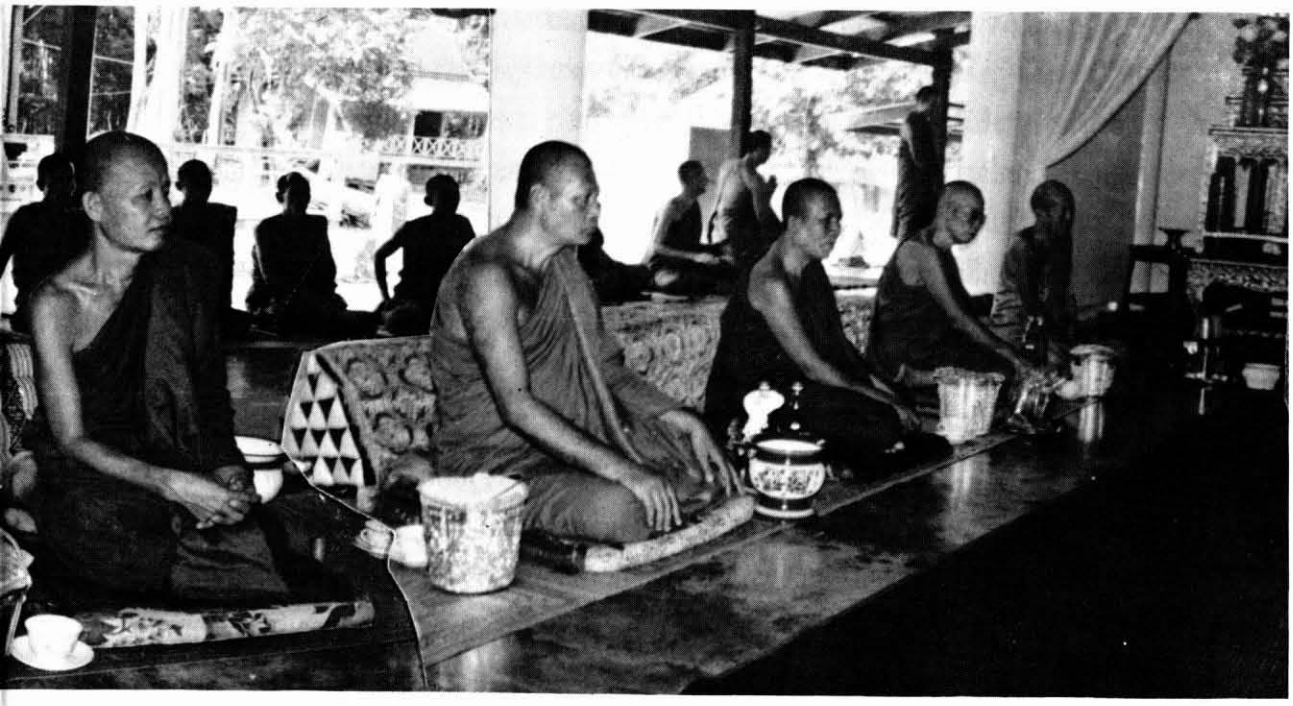

พระอาจารย์จันทร์โสมฯ พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (วัน อุตฺตโม)
และพระครูญาณปรีชา (เหรียญ วรลาโภ)

กัน เช้าวันนี้ ท่านอาจารย์องค์นี้ อยู่รถคันนี้ ป่ายรถอีกคันหนึ่งแย่งมารับไปแล้ว ขนาดมีถึงสามองค์ สี่องค์ ทั้งท่านอาจารย์สุวัจน์ แต่กระนั้นก็แทบจะไม่พอที่จะให้ลูกศิษย์คลายความกระหายอยากเข้าใกล้ นึกดูว่า ท่านอาจารย์องค์เดียวที่จะต้องตอบ แต่ผู้ถามเปลี่ยนหน้ากันมาเป็นร้อยๆ คน ดังนั้น ท่านทุกองค์จึงแทบจะไม่ได้พักผ่อนเลย ผู้เขียนเห็นครั้งหลังแล้วก็นึกสงสารและเห็นใจท่านอย่างยิ่ง พูดกับเพื่อนๆ อยู่ว่า ไม่เอาแล้ว พอกันแล้ว ปีหน้าเราอย่านิมนต์ท่านมาในขบวนกฐินอีกเลย เหมือนทรมานท่าน

และก็ไม่ได้นิมนต์กันจริงๆ เพราะทั้งสามองค์... ท่านอาจารย์วัน ท่านอาจารย์จวน และท่านอาจารย์สิงห์ทอง ก็จากเรากันไปหมด คงมีท่านอาจารย์สุวัจน์เหลืออยู่อีกที่จะรบรากับศิษย์ต่อไป

ระหว่างงานกฐินปี 2520 ซึ่งพวกเราไปทอดที่ภูทอก จำได้ว่าเป็นวันที่ 13 พฤศจิกายน ได้ทราบว่าอาทิตย์ต่อมาจะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎร ที่ตำบลบ้านต้อง ซึ่งอยู่ติดกับวัด และจะเสด็จมาทรงนมัสการท่านอาจารย์ด้วย พวกเราได้ยินข่าวก็คิดว่า กฐินผ้าป่าของเราถึง 9 วัด กินเวลาหลายวัน กว่าเราจะกลับถึงกรุงเทพฯ หากต้องมาอีกจะไม่มีเวลา จึงคิดว่าคงไม่มารับเสด็จด้วย ทางบ้านเมืองคงจะช่วยดำเนินการให้วัดเอง กราบเรียนเหตุผลทั้งหมดให้ท่านฟัง ท่านก็พยักหน้าไม่กล่าวประการใด

แต่ก็แปลก พวกเรากลับมาถึงกรุงเทพฯได้เพียง 2 วัน คืนหนึ่งใจเกิดเป็นห่วงขึ้นมาเฉยๆ ว่าภูทอกจะทำอย่างไร จะมีอะไรถวาย โตก พาน มีหรือไม่ จะเรียบร้อยสมพระเกียรติไหม ตอนเช้าเราก็เชิญคณะกรรมการดำเนินงานกฐินมาประชุมกัน แถลงผลงานแล้วก็ปรารภถึงเรื่องเสด็จพระราชดำเนิน ตกลงกันว่า ให้นำพระธรรมจักรซึ่งเราได้ทำแจกสำหรับงานกฐินผ้าป่าสามัคคีครั้งนี้ โดยเลือกชุดซึ่งจัดทำไว้เป็นพิเศษเพียง 8 องค์ สำหรับพระบาท

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร และพระวรชายา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา และสมเด็จเจ้าฟ้าจุฬาภรณ์วลัยลักษณ์ ถวายท่านอาจารย์เพื่อทูลเกล้าฯถวาย นอกจากนั้นให้จัดพระธรรมจักรอย่างธรรมดาอีก 1,000 องค์ ถวายท่านอาจารย์ เพื่อทูลเกล้าฯถวาย เพื่อพระราชทานแก่ทหาร ตำรวจ และราษฎรอาสาสมัคร

พวกเราจัดเตรียมกันไปหมด แม้ริบบิ้น พาน โตกมุก ขนาดต่างๆ รวมทั้งกระชุที่คิดจะบรรจุของป่าอย่าง*ยากำลังเสือโคร่ง*ที่มีชื่อเสียงของภูทอก เพื่อทูลเกล้าฯถวาย ด้วยเป็นการเดินทางโดยกระทันหัน ไปถึงก่อนวันเสด็จพระราชดำเนินเพียงวันเดียว มิได้เห็นทางวัดจัดเตรียมอะไร ถามพระและชีได้ความว่า ท่านอาจารย์บอกว่า *ไม่ต้องเตรียมอะไร คุณสุรีพันธุ์และคณะจะมาจัดให้เสร็จ*

ทุกคนเข้าใจว่า เมื่อตอนงานกฐิน เราคงจะกราบเรียนนัดหมายกับท่านไว้เรียบร้อยแล้ว.....!

และเมื่อถามถึงวันที่ท่านพูด ก็ได้ความว่า เป็นเวลาก่อนวันที่เราตกลงใจว่าจะไปภูทอกเสียอีก

สุดท้ายเนื่องจากกำหนดเวลาจำกัด เพราะต้องเสด็จไปทรงเยี่ยมราษฎรถึง 2 ตำบล ไม่มีเวลาจะเสด็จมาที่วัด ทางการจึงนิมนต์ท่านอาจารย์ไปที่ปะรำรับเสด็จซึ่งอยู่ติดๆ วัด พระราชจริยาวัตรยามเมื่อทรงปฏิสันถารและมีพระราชดำรัสทางธรรมะกับท่านอาจารย์นั้นอ่อนโยนนัก งดงามนัก ทรงคุกพระชาณุอยู่ตลอดเวลาเป็นเวลากว่าครึ่งชั่วโมง เป็นที่น่าปลื้มปีติ เป็นมงคล เป็นบุญตาแก่ผู้ได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในที่นั้นเป็นอย่างยิ่ง

หลังจากนั้น ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สำนักพระราชวังมีฎีกานิมนต์ให้ท่านอาจารย์ไปในงานพระราชพิธีโอกาสต่างๆ อยู่เป็นปกติ

ท่านรับนิมนต์ได้ 2-3 ครั้ง ก็บอกไม่รับนิมนต์ ให้ศิษย์บอกทางสำนักพระราชวังขอให้เปลี่ยนไปนิมนต์ท่านอาจารย์องค์อื่นบ้าง ท่านกล่าวว่า *ครูบาอาจารย์ผู้หลักผู้ใหญ่กว่าอาตมามีอีกมาก ควรจะหมุนเวียนไปจะได้ทรงคุ้นเคยกับพระทุกองค์ และราษฎรแถวนั้นเขาก็จะได้ชื่นใจ ทำให้ความจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินแน่นแฟ้นขึ้น อาตมาไม่ต้องนิมนต์หรอก อยู่ที่วัดก็ทำถวายได้ และทำเป็นประจำอยู่แล้ว*

ผู้เขียนจึงบอกคุณสุบรรณ ผู้มีหน้าที่มานิมนต์ว่า ท่านขอให้เปลี่ยนเป็นองค์อื่นโดยเล่าเหตุผลของท่านให้ฟัง คุณสุบรรณบอก ไม่ได้ ทรงโปรดเกล้าฯ กำหนดชื่อท่านอาจารย์มาเช่นนี้ เราเปลี่ยนไม่ได้หรอก พี่ช่วยวิทยุไปเรียนท่านใหม่ ขอให้ท่านรับนิมนต์เถอะ

ผลจากการเสด็จพระราชดำเนินครั้งแรก ซึ่งมีพระราชปรารภจะให้จัดสร้างอ่างเก็บน้ำเพื่อช่วยราษฎรในการเกษตร ท่านอาจารย์ก็อนุโมทนาในพระราชดำรินั้น ท่านตั้งต้นคิดทำฝายและอ่างเก็บน้ำโดยรอบวัด

"ในหลวงท่านจะช่วยราษฎรได้หมดทุกแห่งได้อย่างไร เราก็ต้องช่วยตัวเองกันก่อนละ" ท่านว่า แล้วก็เริ่มด้วยการสร้างถนนเชื่อมจากภูทอกน้อยไปภูทอกใหญ่ ให้เป็นคันฝายอ่างเก็บน้ำไปในตัว (ดังที่ท่านได้กล่าวไว้ในประวัติของท่านแล้ว) รวมทั้งได้จัดทำฝายเก็บน้ำเล็กๆ ให้ในหมู่บ้านและโรงเรียนด้วย รวมเป็น 6 แห่งด้วยกัน สิ้นเงินไปหลายแสนบาท ท่านอาจารย์วันทราบยังล้อผู้เขียนด้วยเสียงหัวเราะว่า เฮ้า.....คุณสุรีพันธุ์ เงินที่พวกคุณถวายท่าน*ตอนกฐินผ้าป่าก็คงหมดคราวนี้แหละกลายเป็นอ่างเก็บน้ำหมดแล้วนะ*

ไม่แต่เงินกฐิน ผ้าป่า แม้เงินพระราชทานก็เช่นเดียวกัน พอได้รับมา ท่านก็สั่งจ่ายเป็นค่าแทรคเตอร์หมด ท่านว่า *"เงินของท่าน ก็ทำบุญให้ท่าน ความจริงแผ่นดินนี้เป็นของท่าน ราษฎรก็ของท่าน ก็เอาเงินของท่าน ทำให้แผ่นดินของท่าน ทำให้ราษฎรของท่าน"*

การ*"ทำให้ แผ่นดินของท่าน"* และ*"ทำให้ ราษฎรของท่าน"* นี้ ในปีหลังๆ เราก็ได้เห็นความเปลี่ยน

แปลงของหมู่บ้านโดยรอบภูทอกอย่างทนศา ชาวบ้านที่ขมุกขมอม เสื้อผ้าคำมอมแมมเพราะขาดน้ำก็คูสะอาดสะอ้านขึ้น นาข้าว อุดมสมบูรณ์ต้นอวบ ชาวบ้านรู้จักปลูกข้าวโพด ผักเขียวเป็นอาหารประจำวัน โดยมารับแจกเมล็ดพันธุ์ผักจากวัด ก็พวกลูกศิษย์ชาวเกษตรนั่นแหละ รู้ว่า ท่านชอบแจกก็หาเมล็ดพันธุ์ผักชนิดต่าง ๆ มาถวาย ปลูกกันทั่วไปทั้งหมู่บ้าน ปกติพวกเราเวลาไปวัด มักแวะซื้อผักจากที่บึงกาฬหรือพังโคน ด้วยเห็นว่าผักที่นั่นทั้งสดทั้งถูกกว่ากรุงเทพฯ มาก แต่ระยะหลังไปเห็นที่ภูทอก มีพวกผักกาดหอม ผักกาดขาว ทั้งงาม ทั้งสด และราคาถูกยิ่งไปกว่าที่จะซื้อจากบึงกาฬหรือพังโคนอีก แทบทุกบ้านปลูกผักจึงไม่ทราบจะขายกันอย่างไร ครั้งสุดท้ายนี้ ผักกาดขาวต้นใหญ่ งาม ร้อยเป็นพวงเบ้อเร่อ 3 ต้น ราคาเพียงบาทเดียวเท่านั้น.....

ท่านอาจารย์คุยให้เราฟังว่า เดี๋ยวนี้ แถบนี้รู้จักกินผักกันแล้ว เด็ก ๆ จะได้มีอนามัยดี แข็งแรง ท่านกำลังมีโครงการว่า ถ้ามีอ่างเก็บน้ำมากขึ้น การเพาะปลูกก็จะดีขึ้น ดินแถวนี้ โดยเฉพาะแถบใกล้สะแนนยังอุดมอยู่ ถ้าได้แนะให้เขาปลูกพืชผลที่มีราคาเช่น ลิ้นจี่ ลำไย น้อยหน่า ก็คงจะช่วยให้มีรายได้ดีขึ้น

"พวกเขาเป็นคนน่าสงสาร ขยัน แต่ไม่มีความรู้ว่าจะทำอย่างไร เราต้องช่วยเขา พวกเราชาวกรุงนั่นแหละ ต้องช่วยเหลือเจือจาน แนะนำเขา"

ท่านอาจารย์ได้เทศน์ให้ศิษย์ฟังเสมอ ๆ เรื่องสมเด็จพระบรมศาสดาทรงสอนให้มนุษย์รู้จักบำเพ็ญประโยชน์ 3 อย่าง - *ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ภายภาคหน้า* และ *ประโยชน์อย่างยิ่ง*

ประโยชน์ปัจจุบัน ท่านแยกแยะอีกเป็น *โลกัตถประโยชน์* - ให้ทำประโยชน์แก่โลก แก่ส่วนรวม ให้บำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวมทั้งด้านวัตถุและจิตใจ .....ด้านวัตถุก็ให้สร้างสรรถาวรวัตถุที่จะเป็นประโยชน์ใช้สอยได้สำหรับส่วนรวม เช่น ถนน วัดวาอาราม ศาลา สระน้ำ โรงเรียน เป็นต้น .....ด้านจิตใจ ก็ให้ช่วยเหลือเจือจานเทศนา สั่งสอน แนะนำให้เขามีความคิดที่ถูกต้อง ดีงาม ไม่หลงไปในทางที่ผิด ให้รู้จักทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์

ญาตัตถประโยชน์ ให้ทำประโยชน์แก่ญาติ คำว่า "ญาติ" ท่านมิให้หมายความเฉพาะญาติทางสายโลหิต แต่ให้รวมไปถึงญาติทางโลก .....ผู้เกิดมาร่วมชาติ ร่วมศาสนา ร่วมพระมหากษัตริย์องค์เดียวกันด้วย ให้สงเคราะห์เอื้อเฟื้อเจือจานซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีปรองดองไม่แตกแยกกัน รักษา บำรุง ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ อย่าไปคิดโค่นทำลายเป็นสิ่งอัปรีย์ เป็นบาป เป็นกรรม

อัตตัตถประโยชน์ ให้ทำประโยชน์แก่ตน ถ้าบำรุงรักษาตนให้อยู่ในคุณงามความดี ก็จะมีแต่ความเจริญรุ่งเรือง ให้ละบาป บำเพ็ญบุญ

ประโยชน์ภายภาคหน้า ท่านอธิบายว่า เมื่อบำเพ็ญประโยชน์ปัจจุบันดีแล้ว ละบาปบำเพ็ญบุญแล้ว ก็ให้รู้จัก ทาน รักษาศีล ภาวนา เพื่อว่าเมื่อละชีวิตปัจจุบันแล้วก็จะได้มีสุคติเป็นที่ไป หวังได้ มนุษยสุข สวรรคสุข และนิพพานสุข

ประโยชน์อย่างยิ่ง คือพระนิพพาน ให้พยายามดับกิเลส ราคะ โทสะ โมหะ หากอาสวกิเลสสิ้นไปก็จะถึงพระนิพพานโดยไม่ต้องสงสัย

ท่านสอนไว้เสมอ ๆ และได้ย้ำไว้โดยละเอียดในประวัติตอนท้ายของท่านด้วยที่ผู้เขียนยกมาสรุปไว้ ณ ที่นี้อีกครั้งหนึ่ง ก็ด้วยเห็นว่า คำสอนของท่านนั้นอาจถือเป็นข้อสรุปปฏิปทา คุณธรรมขององค์ท่านผู้สอนได้เป็นอย่างดี

ท่านได้ปฏิบัติมาแล้ว เป็นตัวอย่างให้เราจักได้พยายามเจริญรอยตามคำสอนของท่าน

แรกเริ่ม ท่านบำเพ็ญประโยชน์ตนก่อนท่านสอนเสมอ *เราต้องว่ายน้ำให้เป็นเสียก่อน แล้วจึงค่อยไปสอนให้คนอื่นว่ายน้ำ ถ้าตัวเราก็ยังว่ายน้ำไม่เป็นช่วยตัวเองไม่ได้ไปสอนเขา ก็รังแต่จะพากันจมน้ำตายไปด้วยกันหมด* ดังนั้นระยะแรก ท่านจึงบำเพ็ญเพียรอย่างอุกฤษฏ์ ซอกซอนซ่อนตัวอยู่ในกลางป่าลึก จนบำเพ็ญประโยชน์แก่ตนเอง ได้สมปรารถนาเรียบร้อยแล้ว ท่านก็ทำประโยชน์แก่ญาติ.....เพื่อนร่วมชาติ ร่วมศาสนา ร่วมพระมหากษัตริย์ ทำประโยชน์แก่โลก แก่ส่วนรวมต่อไป

เป็นวิหารธรรม ที่เป็น *"เครื่องอยู่"* ของท่าน

วัดป่าบ้านนาจิก วัดป่าศิลาอาสน์ ที่ดงหม้อทอง สำนักสงฆ์ถ้ำจันทน์ วัดป่าที่ภูสิงห์น้อย (ภูกิ่ว) สำนักสงฆ์ถ้ำบูชา สำนักสงฆ์สะแนน และวัดเจติยาคีรีวิหาร(ภูทอก) เป็นเสมือนเจดีย์ศิลาที่ท่านก่อตั้งไว้

ด้วยเมตตาธรรมของท่าน ป่าดงพงพีหลายแห่ง ได้กลายเป็นหมู่บ้านอันเป็นปึกแผ่นแน่นหนา มีผู้อาศัยหลายร้อยหลังคาเรือน บริเวณซึ่งเคยถือกันว่าเป็น "ที่ขัดที่ขวง" ที่ผีหวงปลูกอะไรก็ไม่ขึ้น ก็กลายเป็นไร่นาสาโท ยิ่งท่านได้นำชาวบ้านสร้างถนนหนทาง สะพาน สระน้ำ ฝาย อ่างเก็บน้ำเพิ่มขึ้น ไร่นาสาโทเหล่านั้นก็อุดมสมบูรณ์ขึ้น อย่างน้อยที่สุด ที่เราได้ประจักษ์กับตาระหว่าง 2-3 ปีหลังนี้ นาข้าวแถวบริเวณใกล้ภูทอก ต้นข้าวจะงาม สูงแทบจะท่วมหัวทีเดียว ชาวบ้านรู้จักปลูกผัก ได้อาศัยเมล็ดพันธุ์ผักจากวัด ได้น้ำจากฝายและอ่างเก็บน้ำ 6-7 แห่ง ที่"หลวงพ่อ" คิดทำให้บ้าง และต่อมาได้เป็นตัวอย่างจูงใจให้ชาวบ้านรู้จักช่วยตัวเองทำเพิ่มเติมขึ้นด้วย เขาเหล่านั้นก็เรียกว่า พอจะลืมหน้าอ้าปากได้ บ้านเรือนที่เป็นฟาก เป็นไม้ไผ่ ก็เริ่มเปลี่ยนเป็นไม้ถาวรขึ้นอย่างหนาตา หลายสิบบ้านเป็นเจ้าของไร่มัน ไร่พืชผลต่าง ๆ และมีอีกเป็นสิบบ้านเช่นเดียวกันที่ต่างก็มีรถยนต์จอดอยู่ในบ้านของตน

วัดวาอาราม ถนน สะพาน ศาลา สระน้ำ ฝาย อ่างเก็บน้ำ และความเจริญของหมู่บ้านที่ประชาชนอพยพตามเข้ามาอาศัยบารมีการุณธรรมอันสงบร่มเย็นของท่าน.....เหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็น - ที่ดงหม้อทอง วานรนิวาส - ที่ถ้ำจันทน์ ดงศรีชมภู - ที่ภูสิงห์น้อย ที่ถ้ำบูชา ที่น้ำหกสะแนน ภูวัว ที่ภูทอกน้อย ภูทอกใหญ่..... ล้วนเป็นอนุสรณ์แห่งการบำเพ็ญบารมีเพื่อโลกัตถประโยชน์และญาตัตถประโยชน์ของท่านทางด้านถาวรวัตถุทั้งสิ้น

แต่ที่ทรงประโยชน์คุณค่ามหาศาล หาประมาณมิได้ คือทางด้านจิตใจ ที่ท่านกรุณาเมตตาช่วยเหลือเจือจาน เทศนา สั่งสอน แนะนำให้ศิษย์ทั้งบรรพชิตและฆราวาส.....ทั้งที่หนองคาย อุบล อุดร นครพนม สกลนคร กาฬสินธุ์ เลย สงขลา เชียงใหม่ เชียงราย กรุงเทพฯ....จันทบุรี ชลบุรี.....ให้ศิษย์มีความคิดที่ถูกต้องดีงาม ไม่หลงไปในทางที่ผิด ให้รู้จักทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมอันเป็นที่ดับทุกข์

ท่านได้บำเพ็ญประโยชน์ปัจจุบันแล้ว

สำหรับประโยชน์อีก 2 ประการ คือ **ประโยชน์ภายภาคหน้า**.....เพื่อว่าเมื่อละชีวิตปัจจุบันแล้ว จะได้มีสุคติเป็นที่ไป และ**ประโยชน์อย่างยิ่ง**.....เพื่อดับอาสวกิเลสให้สิ้นไป ถึงพระนิพพาน.....นั้น

บรรดาศิษย์ของท่านไม่มีความสงสัยเลยว่า ท่านได้บำเพ็ญบารมี เพื่อประโยชน์ 2 ประการหลังนี้ บริบูรณ์แล้ว เต็มแล้วหรือไม่ และเพียงใด

ผู้เขียนขอยุติข้อเขียนครั้งนี้ ด้วยการอัญเชิญบทโศลกสรรเสริญพระมหาการุณคุณของสมเด็จพระพุทธองค์ไว้เป็นมงคลดังนี้

มหาการุณิโก นาโถ พระบรมโลกนาถ ประกอบแล้วด้วยพระกรุณาอันยิ่งใหญ่
อฑฺฒาย สพฺพปาณินฺ ยังพระบารมีทั้งสิ้นให้เต็มแล้ว
ปูเรตวา ปารมี สพฺพา เพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวง
ปตฺโต สมฺโพธิมุตฺตมนฺ ได้บรรลุสัมโพธิญาณอันอุดมแล้ว
เอเตน สจฺจวชฺเชน ด้วยความกล่าวคำสัตย์นี้
มา โหนฺตุ สพฺพุปทฺทวา ขอสรรพอุปัทวะทั้งหลาย จงอย่าได้มี

สำนักสงฆ์สะแนน

เรื่องสำนักสงฆ์สะแนนนี้ ได้มีผู้พูดกันไปต่าง ๆ นานา เช่นว่า ท่านอาจารย์เข้าไปจัดตั้งสำนักสงฆ์ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูวัว ซ้อนคิดอยู่กับที่ทำการของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอยู่ในบริเวณใกล้น้ำตกสะแนน อันเป็นแหล่งท่องเที่ยว มีประชาชนพลุกพล่านไม่เหมาะสม ฯลฯ และเมื่อท่านมรณภาพแล้ว ทางจังหวัดก็ได้มีหนังสือ ที่ น.ค. 09/13062 ลงวันที่ 24 กรกฎาคม 2523 อ้างสาเหตุดังกล่าว ขอให้สำนักสงฆ์สะแนนดำเนินการย้ายออกมา

โดยที่เป็นเวลาระหว่างปวารณาเข้าพรรษา และทางวัดก็มีภาระเรื่องจัดการเรื่องศพท่านอาจารย์ ไม่มีเวลาจะเรียนชี้แจงข้อเท็จจริงประการใด เพื่อมิให้ขัดแย้งกับทางกฎหมายบ้านเมือง วัดจึงได้ปฏิบัติตามคำสั่งของทางการไปพลางก่อน แต่กระนั้นก็ยังมีผู้กล่าวไปในทำนองไม่สมควรอีกหลายประการ ผู้เขียนในฐานะที่ทราบเรื่องนี้ดีมาแต่ต้น รู้สึกสลดใจอย่างยิ่ง จึงเห็นควรจะบันทึกเรื่องเหตุการณ์ตามที่ผู้เขียนเกี่ยวข้องไว้ เพื่อให้ท่านผู้สนใจได้ทราบเรื่องราวตามความเป็นจริง

วันที่ผู้เขียนได้รู้จักชื่อน้ำตกสะแนน เป็นครั้งแรกนั้นเป็นเวลาเพิ่งเสร็จสงกรานต์ปี 2519 ผู้เขียนและเด็ก ๆ ได้ไปพักร้อนที่ภูทอก โดยตัวเองคิดจะเรียนถามประวัติท่านอาจารย์เอามาเขียน แต่เด็ก ๆ นั้นจะได้เที่ยวป่าระหว่างปิดเทอมฤดูร้อน เราเพิ่งจะรู้จักไปพักที่วัดนาน ๆ เช่นนี้ก็ครั้งนั้นเป็นครั้งแรก ท่านมีวิธีล่อใจเรา ถ้าใครภาวนาดี จะให้พาไปเที่ยวชมภูมิประเทศสวยงามรอบ ๆ ซึ่งต่างเป็นการบุกป่า ฝึกหัดธุดงค์กลาย ๆ เช่นไปฉิม ไปภูทอกใหญ่ เป็นต้น ทำให้มีกำลังใจในการนั่งภาวนา วันหนึ่งหลังจากเรียนปฏิบัติผลการภาวนาตอนกลางคืนแล้ว ท่านก็ว่า ***วันนี้ฉันจังหันแล้ว จะพาไปตาดสะแนน***

เราก็ไม่รู้จักว่า ***ตาดสะแนน*** คืออะไร

ท่านอธิบายว่า เป็นสถานที่วิเวก ซึ่งท่านไปสร้างกุฏิชั่วคราวไว้ มีลานหินเป็นชั้นลดหลั่นกัน มีน้ำตก มีถ้ำ มีสะพานหิน สมัยท่านจำพรรษาอยู่คงหม้อทอง ถ้ำจันทน์ พออออกพรรษาก็มักจะมาวิเวกที่บริเวณภูวัวเสมอ สะ

แนนอยู่ในเขตภูวัว ใกล้กับภูทอกที่สุด บริเวณสวยอากาศสงัดดีมาก พวกสัตว์ป่าอย่าง เสือ ช้าง หมี กวาง เก้ง ยังพอมีอยู่ การไปสะแนนจะเท่ากับเป็นการหัด ทดลองธุดงค์บทต้น ๆ ไปด้วย โดยเวลาเดินป่า ให้ภาวนาพุทโธตลอดเวลา

การไปคราวนั้น มีชาวบ้านขอติดตามไปอีกสองคันรถ รถไปส่งได้เพียงระยะหนึ่งส่วนที่เหลือต้องเดินบุกเข้าไปในป่า พวกเราเดินไปมีแต่กระติกน้ำเฉพาะตัวเราเอง แต่ชาวบ้านนอกจากกระติกน้ำของเขาแล้วยังหอบอาหารกลางวันของเขากันไปด้วยทั้งนั้น ผู้ใหญ่บ้านทุ่งทรายจก และผู้ใหญ่บ้านคำภูก็ร่วมไปด้วย เมื่อถึงป่าทึบซึ่งไม่มีหนทางเดินต่อไป ก็ต้องให้พวกชายฉกรรจ์ซึ่งเดินหน้าตัดฟันกิ่งไม้กิ่งไผ่และเถาวัลย์แหวกทางไปให้เรา

กว่าจะไปถึง*สะพานหิน*จุดแรก พวกชาวกรุงก็เหนื่อยแทบขาดใจ ที่เรียกว่า*สะพานหิน*นั้น มองดูภายนอกก็เหมือนแท่งหินอันราบเรียบขนาดใหญ่ 3 ก้อนเรียงขนานกัน เฉพาะแท่งกลาง ซึ่งเป็นเหมือนสะพานใหญ่กว้างขนาด 7-8 เมตร รถสองคันแล่นสวนกันได้อย่างสบายยาวก็ประมาณหลายสิบเมตร หนาทึบประดุจกำแพงศิลา สูงถึง 7-8 เมตร ความประหลาดของสะพานหินนี้คือ ถ้าปีนลงไปตามซอกหินระหว่างหิน 2 แท่งนั้น จะมีทางวกวนไปในถ้ำใต้สะพานหินได้ ภายในถ้ำใต้สะพานนั้น เป็นที่ลำน้ำสะแนนไหลผ่านลอดไป คราวหนึ่งขาไปเรายังลงเที่ยวถ้ำใต้สะพานอยู่ แต่ขากลับ ฝนตกหนัก พอกลับมาถึงสะพานหิน น้ำป่ามากลายเป็นสะพานน้ำตก เสียงน้ำดังกึกก้อง ท่วมถ้ำข้างใต้หมด

จุดต่อไปที่ท่านนำเราไปดูคือ อ่างเก็บน้ำซึ่งเป็นที่รองรับน้ำตกชั้นล่างท่านอาจารย์เรียกว่า ***สระอโนดาต*** เมื่อปีนโขดเขาขึ้นไปบนยอดเขาชั้นต่อไป จะเห็นพลาญหินอันกว้างใหญ่ เป็นแผ่นราบเรียบ ประดุจลานคอนกรีต หน้าฝนน้ำจะไหลปาท่วมพลาญหิน มองดูเวิ้งว้าง กระแสน้ำกัดกร่อนหินเป็นแอ่งขนาดและรูปร่างต่าง ๆ กัน ห่างกันเป็นระยะ ๆ บ้างคั่นพอมนุษย์ลงนั่งแช่ตัวได้ บ้างก็ลึกถึงจมมิดศีรษะ เด็ก ๆ จะวิ่งเล่น ลงแช่ตัวในอ่างนี้สักประเดี๋ยวแล้วก็จะโลดถลาไปเล่นในอ่างโน้นต่อไปอีก บางอ่างจะมีแท่นหินให้น้ำลดหลั่นกัน ให้เป็นที่นั่งสระสนานอย่างสำราญใจ

เป็นที่น่าพิศวงในความงามของธรรมชาติยิ่งนัก

จากแท่นลานหินที่อุดมด้วยอ่างน้ำธรรมชาติซึ่งท่านเรียก ***สระโบกขรณี*** นี้ จะเป็นทางเดินไปตามพลาญหินลัดเลาะไปจนถึงอ่างน้ำตกอีกชั้นหนึ่ง อ่างนี้กว้างใหญ่มาก ท่านให้ชื่อว่า ***สระมุจลินทร์*** ริมอ่างน้ำมีหาดทรายเม็ดขาวละเอียดประดุจทรายแก้วงามมาก มีเถาต้นย่านลิเพาขึ้นอยู่ประปราย แม้จะเป็นเวลากลางเดือนเมษายน แต่เนื่องจากฝนตกหนักมาก่อนหน้านั้น จึงมีน้ำตก ตกลงมาเป็นม่านผืนใหญ่ ดูงามตาอย่างประหลาด

น้ำตกทางภูวัว มีลักษณะพิเศษแตกต่างกว่าน้ำตกทางภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ที่ผู้เขียนเคยเห็นมา อย่างที่แม่สา แม่กลาง คอยอินทนนท์ สาริกา สตูล สงขลา สมุย ซึ่งมักจะเป็นน้ำตกจากเขาสูง โจนลงมายังที่ต่ำ แต่ที่ภูวัวนี้ บนยอดเขามีลักษณะตัดเป็นที่ราบอันกว้างใหญ่ เหมือนภูกระดึง

ต่อมาผู้เขียนได้มีโอกาสกลับมาในเดือนกรกฎาคม ซึ่งเป็นเวลาหน้าฝน ที่ตาคสะแนนจะยิ่งเพิ่มความงามขึ้น คือมิได้มีแต่เพียงน้ำตกอย่างเดียว **แต่มีหญ้ามอสนุ่มเป็นกำมะหยี่** *สีเขียวคลุมตามโขดหินด้วย มีดอกไม้ป่าบานสะพรั่งเป็นดงเป็นดาน ทั้งม่วง ทั้งเหลือง ทั้งแสด ทั้งชมพู ดาดแต้มอยู่ตามลานหินเหมือนจิตรกรทำสีมาหกเลอะไว้เป็นหย่อม ๆ ที่อุดมที่สุด คือ ดอกไม้ป่าสีแดงเล็ก ๆ น่ารัก ที่ท่านอาจารย์เรียกว่า* **กุหลาบหิน** *แม้แต่ใบไม้ที่ถูกฝนก็งอกออกมาจากตะปุ่มตะป่ำหิน ก็เป็นสีเขียวสวยประหลาดอย่างไม่เคยเห็นที่ไหนมาก่อน*

เขาสวย พลาญหินสวย อ่างน้ำสวย ต้นไม้สวย ใบไม้สวย น้ำตกสวย หาดทรายสวย ดอกไม้ป่าสวย และดอกหญ้าสวย

เราเรียนท่านว่า ไม่เคยเห็นที่ใดในเมืองไทย จะงดงามเพียบพร้อมเช่นนี้

ถ้าได้จัดเป็นที่ท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ ก็คงจะดีมาก แต่น่าเสียดายว่าจะทำให้ความวิเวกของสถานที่สิ้นไป เพราะแม้ว่ากุฏิพระจะอยู่บริเวณริมแม่น้ำสะแนนต่อจากสะพานหินห่างจากน้ำตกเกือบสองกิโลเมตร แต่ก็เป็นปากทางเข้า คงจะทำให้พลุกพล่านบ้าง

ท่านบอกว่า ความคิดเรื่องจะบูรณะให้เป็นที่ท่องเที่ยวนั้น ท่านกำลังคิดอยู่แล้ว โดยคิดว่าจะตัดถนนจากปากทางเข้ามาให้จนถึงสะพานหิน เป็นระยะทางประมาณ 7-8 กิโลเมตร ส่วนการเกรงว่าจะมาทำให้ความสงบวิเวกเสียไปนั้น ไม่ต้องห่วง เพราะคนมาเที่ยวก็มักจะมาแต่กลางวัน ซึ่งเวลานั้นพระก็จะหลบไปในป่า กลับมาคนมาเที่ยวก็จะกลับไปหมด พระก็อยู่ส่วนพระ คนมาเที่ยวก็อยู่ส่วนคนมาเที่ยว ประโยชน์ไม่ขัดกัน

ท่านปรารภต่อไปว่า พวกชาวบ้านรอบ ๆ ภูทอกนี้ น่าสงสารนัก แทบทุกครอบครัว ปีหนึ่ง ๆ จะไม่เคยจับเงินเกินกว่าหนึ่งร้อยบาท ที่มีอยู่ มีกิน ก็ได้ปลูกข้าว ปลูกถั่ว ปลูกมัน อดมื้อกินมื้อไปตามเพลง ถ้าหากบูรณะให้คนมาเที่ยวตามสะแนน ก็จะทำให้เขามีรายได้เพิ่มขึ้นทั้งจากการตั้งร้านอาหาร และขายพืชผลจากไร่ เช่น กล้วย มะพร้าว หรือของป่า

ขณะนั้นเถาไม้ที่เรียกว่า *ยากำลังเสือโคร่ง*ของภูทอก กำลังเริ่มแพร่หลาย ใครมาเที่ยวภูทอกก็ซื้อกลับไป มัดละ 10 บาท ต้มชงน้ำร้อน แบบน้ำชา ดื่มครั้งแรกจะมีรสขมนิด ๆ แต่แล้วจะหวานชุ่มคอ มีสรรพคุณว่า แก้ความดันโลหิตสูง ไม่เป็นเบาหวาน ไม่ท้องผูก ไม่เป็นหวัด ข้อสำคัญว่ามีกำลังดีนัก ดูแต่ท่านอาจารย์และพระภูทอก ฉันยากำลังเสือโคร่งแทนน้ำ ท่านขึ้นลงเขากันเป็นว่าเล่น ใคร ๆ มาภูทอกก็ต้องซื้อกันทั้งนั้น ถ้ามีคนมาเที่ยวน้ำตกตามสะแนน ชาวบ้านก็จะมีรายได้ดีขึ้น

ท่านเป็นคนใจร้อน เรากลับกรุงเทพฯ เพียง 2 สัปดาห์ ท่านก็ส่งข่าวมาว่าบัดนี้ได้ทำถนนไปถึงสะพานหินเรียบร้อยแล้ว เป็นระยะทางประมาณ 7 กิโลเมตร ให้บอกเพื่อน ๆ ด้วย ต่อไปจะไปเที่ยวน้ำตกตามสะแนนจะไม่ต้องเดินมากอย่างนั้นอีก เมื่อท่านมรณภาพแล้ว ได้พบบันทึกลายมือท่าน บันทึกวันเริ่มสร้างถนนไปสะแนนดังนี้

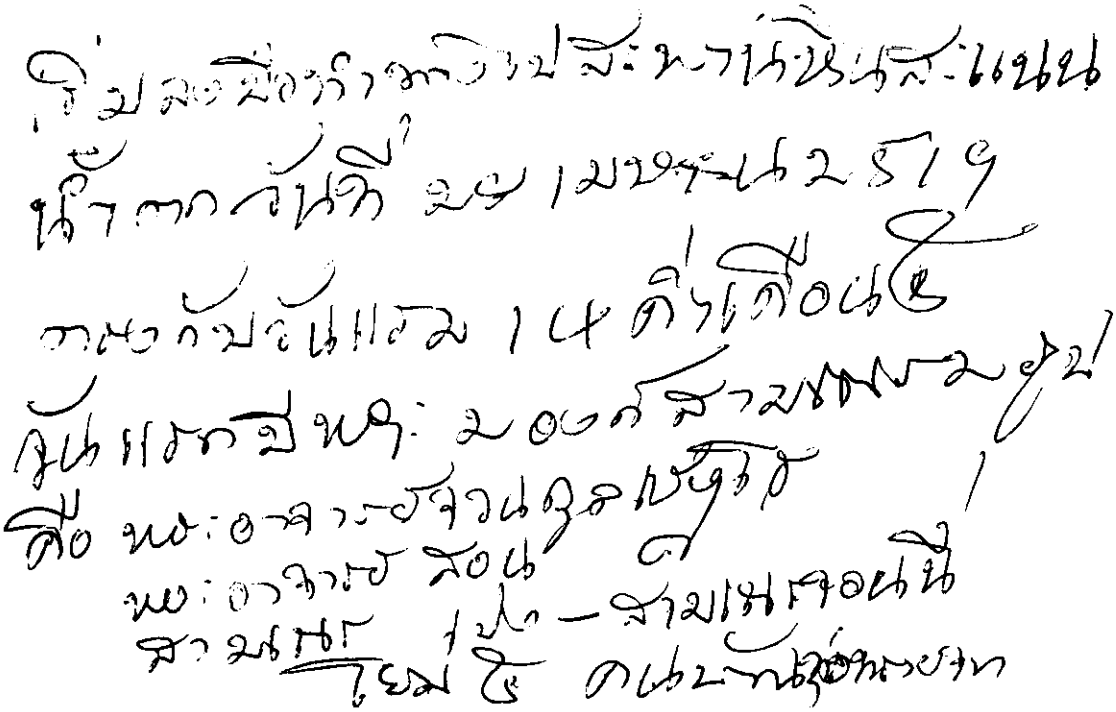

"เริ่มลงมือทำทางไปสะพานหินสะแนนน้ำตก วันที่ 28 เมษายน 2519 ตรงกับวันแรม 14 ค่ำ เดือน 5 วันแรกมีพระ 2 องค์ สามเณร 2 รูป คือพระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ พระอาจารย์สอน สามเณรเป้ง สามเณรจอนนี่ โยม 5 คน บ้านทุ่งทรายจก"

ผู้ไปเที่ยวโดยแท้ สำหรับพระท่านเคยชินต่อการเดินบิณฑบาตไกล ๆ อยู่แล้ว ทาง 3-7 กิโลเมตรนี้ เป็นเรื่องธรรมดาของพระธุดงค์

ต่อมาได้มีการตัดไม้ ทำลายป่า เผาป่ากันมากขึ้นรอบ ๆ ภูทอก เฉพาะบริเวณวัดเท่านั้นที่ยังคงสภาพป่าอันสมบูรณ์อยู่ ท่านปนว่า เขาตัดไม้ลากผ่านวัดไปทุกวัน ๆ พระจะห้ามก็ทำไม่ได้ ถ้าปล่อยไปเรื่อย ๆ ต้นน้ำลำธารถูกทำลาย บ้านเมืองอีสานซึ่งแห้งแล้งอยู่แล้ว ก็จะลำบาก (ความห่วงใยนี้ ท่านได้กล่าวไว้ในประวัติตอนหลังปอย ๆ) ท่านเทศนา ก็ได้ฟังแต่ชาวบ้าน แต่ที่เห็นนั้นมันรถใหญ่ ๆ เขาไม่มาฟังเทศน์อาศมา และถึงฟังเขาก็ไม่เชื่อ พวกสัตว์ก็ถูกพรานมาฆ่า เลี้ยงผาซึ่งเคยกระโดดให้เห็น ก็จะหมดไปแล้ว

วันนั้นบังเอิญผู้เขียนไปภูทอกด้วย ท่านได้เรียกพวกชาวบ้านและผู้ใหญ่บ้านมาพูดกันที่ศาลาชั้นที่ 5 สุดท้าย ก็คิดกันว่า ควรจะเสนอกรมป่าไม้ ให้มาสำรวจน้ำตกสะแนน จัดทำเป็นวนอุทยานของชาติ จะได้ไม่มีใครกล้ามาหักโค่นทำลายป่าและทำร้ายสัตว์ป่าอีก ที่ประชุมมอบให้ผู้เขียนซึ่งเป็นคนกรุงเทพฯ ไปติดต่อเป็นการภายในกับกรมป่าไม้

ผู้เขียนได้พบกับ*คุณไพโรจน์ สุวรรณกร* ซึ่งขณะนั้นดูแลด้านอุทยานแห่งชาติอยู่ ท่านก็สนับสนุน บอกให้ทำหนังสือมาเป็นทางการเรียนอธิบดีกรมป่าไม้

ผู้เขียนได้กลับไปกราบเรียนท่านที่ภูทอก และก็ได้นำหนังสือจากตัวแทนชาวบ้านและวัด กลับมาเสนออธิบดีกรมป่าไม้ ขอให้พิจารณารับจัดทำน้ำตกสะแนนให้เป็นวนอุทยานแห่งชาติด้วย

อธิบดีกรมป่าไม้ขณะนั้น ***คือ คุณประดิษฐ์ วนาพิทักษ์*** ซึ่งรู้จักกับผู้เขียนดี เมื่อโทรศัพท์เรียนเรื่องราวความเป็นมาเป็นการภายในให้ท่านฟัง ท่านก็บอก *ดีจริง ช่วยกันสงวนทรัพยากรธรรมชาติ รักษาป่าไม้กันเช่นนี้ น่าอนุโมทนาด้วย ท่านจะช่วยสนับสนุนให้ได้เป็นวนอุทยานแห่งชาติโดยเร็วที่สุด ให้ส่งหนังสือมา ท่านจะจัดการให้*

ระยะหลังไปภูทอก ชาวบ้านก็มาคอยฟังข่าวว่า เรื่องการขอตั้งเป็นวนอุทยานนั้นไปถึงไหนแล้ว ทุกคนมีความหวัง ว่าจะได้มีรายได้ดีขึ้น มีอนาคตที่สดใสขึ้น ผู้เขียนก็ว่า ต้องรอไปหน่อย เรื่องนี้ต้องใช้เวลา

ผู้เขียนโทรศัพท์ไปเตือนท่านอธิบดีกรมป่าไม้สองสามครั้ง วันหนึ่งท่านก็โทร.มาบอกว่า กรมป่าไม้เสนอโครงการไปแล้ว แต่ติดขัดเรื่องการจัดสรรงบประมาณ นี่กำลังจะเชิญผู้แทนสำนักงบประมาณไปดูสภาพป่าที่ภูวัวอยู่ เอาเฮลิคอปเตอร์บินไปดูกัน .....ท่านเย้าว่าท่านจะเอารถเดินบุกป่าไปอย่างเรานั้นไม่ไหวหรอก ไม่มีเวลา *จะไปด้วยกันไหม จะได้ให้ไปชี้ให้ดูว่า ตรงไหนดี ตรงไหนสวย เห็นคุยนัก*

ผู้เขียนตอบขอบพระคุณท่าน แต่ก็ปฏิเสธไป เพราะมีราชการของตนเองอยู่ จำได้ว่า ผู้ที่ไปพร้อมท่านอธิบดีในครั้งนั้นคือ ***คุณสรัญ มังคลัษเฐียร*** รองอธิบดีกรมป่าไม้ และผู้แทนสำนักงบประมาณ คือ ***คุณประจิต กำภู***

ที่จำได้แม่นยำ ก็เพราะวันที่ท่านเหล่านั้นเดินทางกลับมาถึงคอนเมือง ผู้เขียนซึ่งกลับมาจากการไปราชการหน้าที่ของตัวเอง ก็ได้พบกับท่านที่ออกนามมานี้ เรารู้จักกันอยู่แล้วทุกคน จึงได้ทักทายกัน และคุณประดิษฐ์ก็บอกว่า *นี่ไง เราเพิ่งกลับมาจากเรื่องภูวัวพอดี*

ต่อมาอีกระยะหนึ่ง ท่านอธิบดีกรมป่าไม้ก็โทรศัพท์มาบอกว่า งบประมาณมีไม่พอจะต้องตั้งเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าไว้ก่อน เพราะการตั้งเป็นวนอุทยานแห่งชาตินั้น เป็นเรื่องใหญ่ ต้องมีงบประมาณ อัตรากำลังเจ้าหน้าที่

และสถานที่ทำการ บำรุงสถานที่มาก เอาแค่เขตสงวนพันธุ์สัตว์ป่าก่อนก็แล้วกัน ซึ่งก็จะสมวัตถุประสงค์ที่เราต้องการเหมือนกัน คือดูแลพวกป่าไม้และสัตว์ป่ามิให้ถูกทำลาย

ตกลงกันว่า ทางกรมป่าไม้จะมาตั้งที่ทำการสำรวจก่อน เสร็จแล้วจึงจะประกาศพระราชกฤษฎีกา กำหนดเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า โดย*กันเขตสำนักสงฆ์สะแนน ถ้ำพระ ถ้ำบูชา ออกไปโดยลำดับ*

คุณประดิษฐ์ วนาพิทักษ์ อธิบดีกรมป่าไม้ขณะนั้น อธิบายกับผู้เขียนว่า เรื่องอย่างนี้ *กรมป่าไม้ทำมามาก แล้ว เราให้สำนักสงฆ์อยู่ปากทาง ขอให้ท่านช่วยรักษาป่าด้วย เพราะวัดอยู่ที่ไหน ชาวบ้านก็ร่มเย็นไม่ทำลายป่า อย่างที่ภูหลวงจังหวัดเลย ก็มีสำนักสงฆ์อยู่ปากทางเลย ป่าไม้ก็ยังบริบูรณ์ชุ่มชื้นอยู่ ที่สำนักสงฆ์ถ้ำขามของท่านพระอาจารย์ฝั้น ก็เช่นกัน เมื่อจัดตั้งอยู่ ป่าสองข้างทางก็ไม่มีคนไปตัด ไปทำลาย วัดป่าได้ชื่อว่า รักษาป่า เป็นที่อาศัยอย่างร่มเย็นของสัตว์อยู่แล้ว ทางกรมป่าไม้มีนโยบายสนับสนุนวัดอยู่แล้ว ไม่ต้องห่วง เมื่อถึงเวลาประกาศพระราชกฤษฎีกา ก็จะทำให้เรียบร้อย*

ผู้เขียนได้เรียนให้ท่านอาจารย์ทราบ ทางวัดและชาวบ้านก็ดีใจ รอคณะป่าไม้ด้วยความกระตือรือร้น คิดว่าพวกมาบุกรุกทำลายป่าคงจะหมดไป พวกหมี กวาง กระทิง เสียงผา ช้าง ก็จะได้อยู่เป็นสุขกันคราวนี้

ก่อนหน้านั้น ท่านอาจารย์ได้จัดสร้างสะพานไม้ใหญ่ข้ามลำน้ำสะแนน ไปถึงหน้าสำนักสงฆ์พอดี สะพานนี้มีประโยชน์เวลาฝนตกหนัก น้ำบ่าท่วมโขดหินหมด เดินข้ามไม่ได้ ก็ได้อาศัยสะพานนี้ และบางครั้งน้ำท่วมรำไร คนไม่ทราบว่า โขดหินตอนไหนเป็นหลุมลึกกลมขนาดเพียงแค่เส้นผ่าศูนย์กลาง 10 - 12 นิ้ว เดิน ๆ ลุยน้ำซึ่งมองดูคล้ำ ตกลงไปในหลุม ขาเคล็ด ยอกเจ็บปวดกันบ่อย ๆ มีสะพานใหญ่ของวัดก็ได้อาศัยข้าม ทำให้ไม่มีอันตราย พวกศิษย์เวลาไปค้างที่สำนักสงฆ์ ก็ได้อาศัยแขวนภลดใต้สะพาน วิเวกบนโขดหินกลางลำน้ำ

ได้มีการทอดผ้าป่าเพื่อสร้างกุฏิและศาลาใหม่ ชาวบ้านบอกว่า มีไม้หักโค่นน้ำพัดมา จะเลื่อยมาขาย เราก็ว่า ดีซิ รอให้ไม้แห้งก่อน แล้วค่อยเลื่อยส่งมา

ระหว่างรอไม้ให้แห้ง ก็ได้ข่าวว่า พวกเขตสงวนพันธุ์สัตว์ป่าได้เริ่มมาตั้งที่ทำการแล้ว

วันหนึ่ง ท่านลงมาในกิจนิมนต์ที่กรุงเทพฯ ท่านก็ปรารภว่า เออ....ทำไม พวกป่าไม้จึงมาตั้งที่ทำการคร่อมวัดเลยทีเดียว

เนื่องจากภูทอกกับเราอยู่ไกลกัน กว่าเราจะมีโอกาสว่างได้ไปเห็นสภาพที่สะแนนจริง ๆ ก็เป็นเวลาหลายเดือน จริงของท่าน....ที่ทำการบ้านพักเจ้าหน้าที่ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เข้ามาสร้างตรงปากทางเขาหน้าสะพานหิน ในบริเวณซึ่งเราเคยถือกันว่าเป็นเขตวัด

ซ้อนคร่อมสำนักสงฆ์
ไม่ใช่สำนักสงฆ์เข้าไปอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า.....!

ผู้เขียนขณะนั้นคุแล้ว มิได้กลับมาพูดกับผู้ใหญ่ทางกรมป่าไม้ ด้วยคิดว่า เขาสร้างกันไปเสร็จแล้ว เป็นที่ทำการ เป็นบ้านพักถาวร ถ้าย้ายก็คงลำบากแน่ จะไปเอางบประมาณที่ไหน พูดไปเจ้าหน้าที่ก็จะเดือดร้อน

กราบเรียนท่านถึงปัญหาที่น่าเห็นใจอันนี้ ท่านก็ว่า งั้นก็แล้วไป สงสารเขาอยู่ด้วยกัน คงไม่เป็นไร *พระป่าเคยอยู่กับสัตว์ป่า อยู่กับเสือ ช้าง....มา ยังอยู่ได้ อยู่กับคนก็คงอยู่ได้ซี*

ผู้เขียนนอนใจไป และมิได้ติดตามเรื่อง สุดท้ายท่านอธิบดีกรมป่าไม้ก็ลาออกไป มีอธิบดีคนใหม่ แต่เราก็คิดว่า อย่างน้อยคงจะมีการตรวจเรื่องเดิม เรื่องที่ว่าทางชาวบ้านและวัดขอให้ตั้งเป็น วนอุทยานแห่งชาติ

และระยะนั้นมีสำนักสงฆ์สะแนนตั้งอยู่แล้ว.....!

ถ้าตรวจดูในวันที่ในหนังสือร้องขอนั้น เปรียบเทียบกับวันที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเข้ามาตั้งอยู่ที่สะแนน ก็คงจะเห็นประจักษ์อยู่

ท่านคงกันเขตสำนักสงฆ์ออกให้โดยเรียบร้อยแล้ว เพราะข้อนี้เป็นหลักปฏิบัติของทางราชการอยู่แล้ว ว่าเมื่อจะกำหนดเขตป่าสงวนแห่งชาติก็ดี เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าก็ดี สถานที่ซึ่งมีอยู่ก่อนในที่นั้นจะต้องกันออก

ที่สำนักสงฆ์สะแนนนี้ นอกจากมีอยู่มาก่อนแล้ว ยังเป็นผู้เชื้อเชิญวิ่งเต้นให้เป็นเขตสงวนพันธุ์สัตว์ป่าเสียด้วย ไม่น่าจะมีปัญหาอะไรเลย

แต่เราก็มาทราบเรื่องกันในภายหลังว่า เจ้าหน้าที่รุ่นหลังไม่รับรู้เรื่องแต่เดิม

เจ้าหน้าที่ท่านไม่ทราบเรื่องเก่าทั้งสิ้น ยืนกรานแต่ว่า เมื่อเป็นเขตสงวนพันธุ์สัตว์ป่า ก็ผิดกฎหมาย ยังมีคนยืนยันด้วยซ้ำว่า พวกเจ้าหน้าที่ท่านสร้างถนนเข้าไปกันเอง.....!!

ถนนสายนี้ ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดคนเดิม คือ ***คุณชำนาญ พจนา*** คงจะยืนยันได้ เพราะท่านอาจารย์จวนได้บอกยกให้กับจังหวัดกับท่าน

ต่อมาชาวบ้านซึ่งเลื่อยไม้ซุงที่ตกลงกันไว้ แต่ก่อนที่จะกลายเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ก็นำไม้มาส่งตามคำขอของญาติโยมชาวกรุงผู้ไปทอดผ้าป่าไว้

เรื่องจึงบานปลายต่อไป กลายเป็นว่า วัดแอบตัดไม้ ฯลฯ

เคราะห์ดีที่*คุณประดิษฐ์ วนาพิทักษ์* ท่านอดีตอธิบดียังมีชีวิตอยู่ ท่านตกใจมากเมื่อทราบว่ากรมป่าไม้ ได้ขอให้จังหวัดสั่งการให้สำนักสงฆ์ย้ายออกไปแล้ว *คุณสรัญ มังคลัษเฐียร* อดีตรองอธิบดี ก็เช่นกัน คุณประดิษฐ์บ่นว่าน่าจะทบทวนกันได้

การย้ายออกไปของสำนักสงฆ์สะแนน เป็นเครื่องแสดงถึงกฎแห่งอนิจจังซึ่งทุกอย่างย่อมมีการเปลี่ยนแปลง แต่ด้วยกฎแห่งอนิจจังเช่นเดียวกัน ก็อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงอีกก็ได้ เมื่อท่านผู้ใหญ่ทุกท่านที่เกี่ยวข้องจะได้ทราบข้อเท็จจริงทั้งหมด และพิจารณาทบทวนความทุกประการด้วยความเป็นธรรม

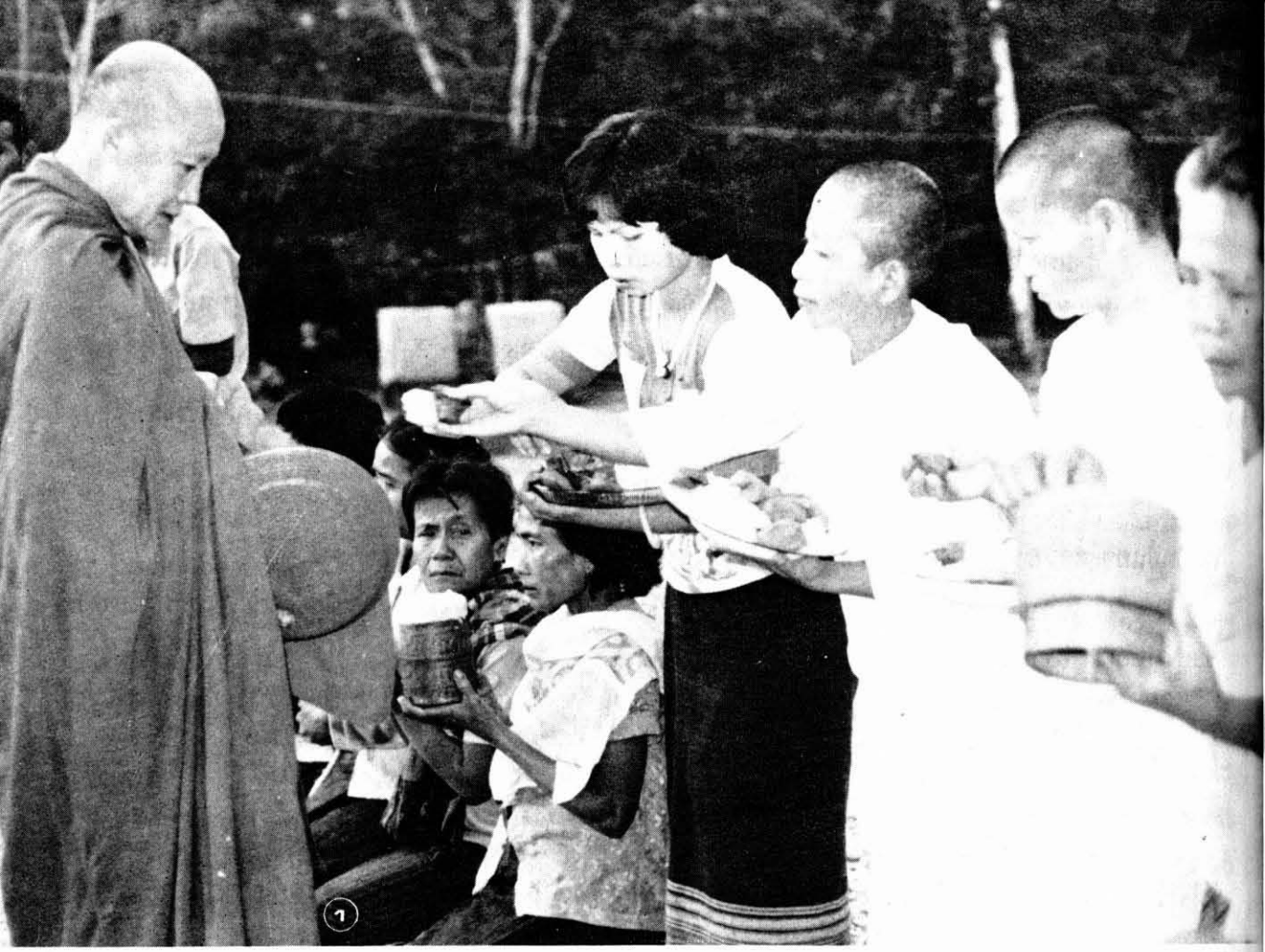

กิจวัตรโดยปกติของท่าน

1. ออกบิณฑบาต
2. เดินธุดงค์
3. บุกเบิกภูทอกใหญ่
4. ทำฝาย อ่างเก็บน้ำ
5. ปลงเกศา ที่ริมน้ำสะแนน
6. อ่านหนังสือ กุฏิบนเขาชั้นที่ 5
7. กวาดระเบียงหน้าวิหาร บนเขาชั้นที่ 5

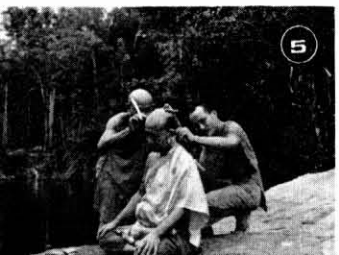

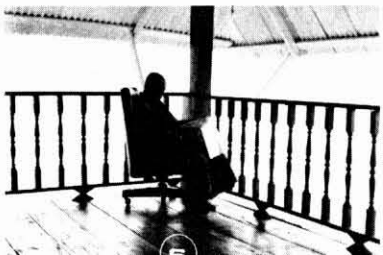

กิจวัตรประจำวัน

ท่านพระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ เป็นผู้ที่บรรดาศิษย์รู้จักชื่อเสียงของท่านมานาน ว่าเป็นผู้มีความเพียรอย่างสูงยิ่ง พอใจแต่การอยู่ป่าอยู่เขาเป็นประจำ ท่านสนับสนุนให้พระเณรนิยมการธุดงค์หาความสงัด เพื่อประกอบการบำเพ็ญเพียรภาวนาเสมอ ตามวัดที่ท่านเคยไปอยู่ ถ้ามีโอกาส ท่านจะพาพระเณรและลูกศิษย์ไปเที่ยวภาวนา แต่ละแห่งจะมีลักษณะ เป็นป่า เป็นเขา เป็นถ้ำ เหมือนภูทอกทั้งนั้น

กิจวัตรประจำวันของท่าน ที่ข้าพเจ้าเคยปฏิบัติท่านมาเป็นดังนี้

ทุกเช้า ท่านจะตื่นนอนประมาณสามนาฬิกา โดยท่านจะสวดมนต์ภาวนาอยู่เพียงองค์เดียว เมื่อไหว้พระสวดมนต์เสร็จ ท่านจะออกมานั่งที่นั่งของท่าน พระผู้ปฏิบัติจะนำน้ำร้อนที่ผสมเตรียมไว้ถวายให้ท่านล้างหน้า พร้อมแปรงสีฟัน ผ้าเช็ดหน้า ระหว่างที่ท่านล้างหน้า พระผู้ปฏิบัติจะเข้าไปทำความสะอาดห้อง จัดเก็บที่นอนและมุ้งกลดให้เป็นระเบียบ ซึ่งในกุฏิท่านก็แทบจะไม่มีอะไรอยู่แล้ว จึงไม่เสียเวลาในการจัดเก็บแต่ประการใด จากนั้นท่านก็ครองผ้า เตรียมลงจากเขาชั้นที่ 5

บางวัน มีญาติโยมมาทอดกฐิน ถวายผ้าป่า ท่านก็อาจจะมาอยู่ที่ศาลาวิหารชั้นที่ 5 ระยะหนึ่ง ให้โอกาสญาติโยมได้เรียนถามข้อปฏิบัติจากท่านได้ ก่อนจะลงจากเขา

ลงจากเขามาถึงศาลาฉันชั้นล่าง ได้เวลาออกบิณฑบาต พระผู้ปฏิบัติจะนำผ้าจีวรมาให้ท่านคลุมแล้วถวายบาตรให้ท่าน ท่านจะสอนพระเณรคลุมผ้าให้เรียบร้อยตามพระวินัยได้บัญญัติไว้ แล้วท่านจะนำพระออกเดินบิณฑบาตเข้าไปในหมู่บ้าน

ระหว่างเดินบิณฑบาตท่านให้สำรวมจิตใจ มิให้คิดไปต่าง ๆ นานา ที่จะทำลายพรหมจรรย์ ถ้าพระเณรองค์ใดเผลอคิดสิ่งที่ไม่ดีงาม เมื่อกลับจากบิณฑบาต ท่านก็เล่าเรื่องอะไรที่ตรงกับความคิดนั้นให้ฟังเพื่อเตือนไม่ให้คิดอีก

เมื่อท่านกลับจากบิณฑบาต พระผู้ปฏิบัติจะคอยล้างเท้า เช็ดเท้าให้ท่านก่อนขึ้นศาลา พอท่านมานั่งที่ของท่านแล้ว ก็ต้องคอยประเคนอาหารที่แม่ชีและชาวบ้านเอามาถวายอยู่เป็นประจำ พระผู้ปฏิบัติจะต้องรู้จักเลือกอาหารที่ถูกธาตุขันธ์กับท่านคอยถวายให้ เพราะมีอาหารบางอย่างที่ท่านฉันแล้วจะเกิดอาพาธขึ้น อาหารเช่นนี้ พระผู้ปฏิบัติจะต้องจำได้และคอยนำไปให้พระองค์อื่น ๆ จนหมด พอท่านฉันเสร็จ ท่านจะปราศรัยกับญาติโยมอยู่พักหนึ่งแล้วก็จะกลับขึ้นเขาไปทำกิจวัตรของท่าน ส่วนพระผู้ปฏิบัตินำบาตรไปล้างเก็บยังที่ท่านเคยเก็บเป็นประจำ และคอยจนกว่าจะถึงเวลาถวายน้ำให้ท่านฉันในตอนเที่ยง เป็นอันเสร็จ ไปทำกิจส่วนตัวได้

เวลาบ่าย ฉันน้ำร้อนแล้ว ถ้าไม่มีแขก ท่านมักจะเดินจงกรมที่ระเบียงกุฏิ และกวาดหน้าระเบียง ลานวัด พระผู้ปฏิบัติเตรียมเรื่องน้ำสรงของท่าน คูแลเปิดน้ำก๊อกให้เต็มทุกตุ่ม เตรียมเรื่องสิ่งของที่ท่านจะทำวัตรเย็น แล้วลงมาอาบน้ำข้างล่าง พระผู้ปฏิบัติต้องกลับขึ้นเขาไปให้ทันก่อนเวลาหนึ่งทุ่มอันเป็นเวลาเริ่มทำวัตรเย็น

เวลาสำคัญ เช่น วันพระ วันเข้าพรรษา วันวิสาขะบูชา เหล่านี้ ซึ่งมีญาติโยมมาทำศาสนกิจร่วมด้วย หรือวันที่มีคณะศิษย์จากต่างจังหวัดมา ท่านก็จะนำทำวัตรสวดมนต์พร้อมกัน นอกจากเวลานั้นแล้ว แต่ละองค์อาจจะสวดมนต์ทำวัตรเย็นในที่พักของตนได้ ทำวัตรเย็นเสร็จแล้ว ท่านจะให้โอวาทเป็นประจำก่อนแยกย้ายกลับกุฏิ ระยะหลังจากให้โอวาทนี้เป็นระยะที่จะพากันนวดเส้นถวายให้ท่าน เป็นเวลาที่ท่านอารมณ์ดี และมีโอกาสที่จะได้ฟังเรื่องราวที่น่ารู้มาก ตอนเวลาท่านสรงหนึ่ง ตอนนวดเส้นถวายอีกเวลาหนึ่ง จะมีผู้แย่งกันทำหน้าที่เพื่อจะสนองคุณท่าน และอีกประการหนึ่ง ทุกคนรู้สึกว่า จะได้มีส่วน *'ได้บุญ'* ด้วย

บางเวลา ท่านให้โอวาท จะมีถ้อยคำหนักรุนแรงมาก และเสียงดังกว่าปกติ แต่ก็เป็นที่ทราบกันว่าขณะนั้นได้มีผู้คิดสิ่งที่ไม่ถูกต้องแล้ว พระทุกองค์ทราบว่า เวลาปกติท่านจะไม่ค่อยสอนเท่าใด แต่เมื่อมีการติดขัดสงสัยในการภาวนายังไม่ทันถาม ท่านจะเทศน์ตรงกับที่สงสัยไปทีเดียว หรือบางทีท่านไม่เทศน์สั่งสอนเลย แต่เมื่อติดขัด คิดจะถามท่านก็มีคำตอบแนะนำทะลุปรุโปร่งไปแล้ว และภายหลังท่านจะถามเป็นเชิงว่า เรื่องนั้น....นั้นแก้ได้แล้วใช่ไหม

พระเณรไม่มีความสงสัยในองค์ท่าน จะพยายามปฏิบัติ ระมัดระวังตนตามที่ท่านสั่งสอนทุกประการ และจะยึดถือเป็นหลักปฏิบัติสืบต่อไป

ความคิดของเด็กชาวบ้านคนหนึ่ง

(ขณะที่กำลังจัดทำหนังสือนี้ วันหนึ่งได้พูดคุยกับเด็ก ๆ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใกล้ภูทอก เด็ก ๆ ได้คุยให้พวกเราฟังอย่างน่าประหลาดใจในความช่างจำช่างคิดของเด็กวัยเพียงแค่นี้ จึงได้ขอให้ "อารมณ์ สำราญสุข" เด็กชาวบ้านนาคำแคน คนหนึ่ง ลองเขียนมาให้เราตามที่เขาแสดงความคิดเห็นกับเรา

ถ้อยคำ สำนวนโวหาร ทั้งหมดเป็นของเขา ผู้รวบรวมเพียงแต่แก้ตัวสะกดการันต์ให้ถูกต้องเท่านั้น จะเห็นว่าเด็กได้แสดงความคิดเห็นอย่างบริสุทธิ์ จากส่วนลึกของจิตใจอย่างแท้จริง)

ถามว่า ผมมาอยู่ภูทอก นานเท่าไรแล้ว กี่ปี เป็นอย่างไร ทางเข้าหมู่บ้านเหมือนแต่ก่อนไหมหรือครับ

ผมมาอยู่ภูทอกสิบปีเต็มแล้ว แต่แรกมา ผมอายุได้ 3 ขวบ เดี๋ยวนี้อายุ 13 ปี จบประถมปีที่ 6 แล้ว ครอบครัวผมอพยพมาแต่อุบลโน่น แต่แรกมาทางเข้าหมู่บ้านเป็นดินทราย มีรถอยู่คันเดียวเท่านั้น เป็นรถที่เก่าแก่มากครับ วิ่งไปเข็นไป แต่กระนั้นชาวบ้านก็ดีใจ พากันออกมาเที่ยวบ้านศรีวิไล เพื่อมาซื้อยาแก้ไข้มาเลเรียบ้าง ของอย่างอื่นบ้าง ผมมาอยู่ใหม่ ๆ ยังตัวนิดเดียว จำได้ว่ามีพระมาบิณฑบาต 3 รูป ผ้าขาว 1 รูป ขณะนั้น***ท่านอาจารย์จวน***ยังสร้างภูทอกอยู่ เอาหินมาเป็นก้อน แล้วเอามาถม ทำเป็นบันไดขึ้นไปภูทอก เมื่อก่อนนี้ทางขึ้นภูทอกลำบากมากครับ บันไดไม้ก็ไม่มี เราต้องเดินไปตามหิน ตามที่มีป่าไม้

สมัยนั้นมันน่ากลัวมาก เพราะบ้านในหมู่บ้านก็มีไม่มากนัก ทั้งยังมีพวก ผกค.มาก เขาชุมกันอยู่ที่ภูสิงห์ ที่ต่อจากภูทอกใหญ่นั่นแหละ ท่านอาจารย์สร้างสะพานชั้นที่ 5 รอบไปหา ***หัวนกจุนแจน*** ที่เรียกกันว่า ***พุทธวิหาร***-วิหารเล็กนั่นแหละครับ ชาวบ้านก็ต้องทำไร่ไถนากันจึงมีคนไปช่วยวัดน้อย แต่ท่านก็ทำของท่านไป การขนไม้ขึ้นไปบนเขานั้นมันไม่ใช่ของง่ายนัก เพราะตอนนั้นทางขึ้นเขาก็ไม่สะดวก จึงต้องใช้เวลานานกว่าจะเสร็จ สำเร็จชั้น 5 แล้วท่านก็ทำชั้นที่ 6 ต่อไป ชั้นที่ 6 ยิ่งยากมากขึ้นไปอีก เพราะมันอยู่สูงกว่าชั้นที่ 5 ชันและลำบากมากกว่าเดิม คนไม่กล้า

ถ้าหากพลาดก็นึกถึงแต่พระเท่านั้นเอง คุณลองคิดดูว่า มันลำบากแค่ไหน แต่ก่อนท่านถามฝรั่งจะจ้างเขา ก็ไม่มีเงิน เขาเรียก 11 ล้านบาท แต่ท่านอาจารย์ บอกว่า มีล้านเดียว คือ หัวล้านนั้นเองครับ ผมอ่านไปน่าหัวเราะ น่ากลัว ทั้งได้ความรู้ด้วย

ต่อมามีคนเลื่อมใสท่านมาก คนก็มาช่วยกันมากขึ้นเรื่อย ๆ และมีคนมาบริจาคเงินสร้างวัดภูทอกมากมาย จึงสร้างชั้น 6 ไปเรื่อย ๆ ต่อมาไม่นานก็สามารถสร้างได้สำเร็จ ทางราชการจึงทำถนน ทำทางมาภูทอก แล้วสร้างโรงเรียน มีอาคาร 1 หลัง ภายหลังมีกฐินจากกรุงเทพฯ ไปทอดทีนั้น จึงมีเงินสร้างชั้น 7 ต่อ ปีต่อ ๆ มาก็มีผ้าป่า กฐินมาทอดมากมาย และมีคนมาเที่ยวมากขึ้น เงินก็ได้มากขึ้น ชั้น 7 เป็นชั้นสูงสุด แต่มันไม่ชันเหมือนชั้นต่าง ๆ ที่ทำมา แต่ทางขึ้นชั้น 7 ยังคงเป็นหินอย่างเดิม

มีกฐินใหญ่มา และ***พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว***ก็เสด็จมา มีโครงการอ่างเก็บน้ำ มาตั้งที่กึ่งกลางระหว่างหมู่บ้านนาต้อง กับหมู่บ้านนาคำแคน ภูทอกนั่นเอง โดยท่านอาจารย์เอาเงินกฐินมาทำอ่างเก็บน้ำ คูกั้นน้ำ เพิ่มอีก เพื่อใช้ทางการเกษตร ทำอ่างเก็บน้ำ แทงค์เก็บน้ำให้โรงเรียน เดี๋ยวนี้มีนักเรียน 360 คน อุปกรณ์การเรียนก็ยังไม่ครบเท่าไร

ต่อมามีโครงการอ่างเก็บน้ำชลประทาน ทำต่อจากอ่างเก็บน้ำของท่านอาจารย์เวลาขึ้นบนเขาภูทอกแล้วจะเห็นทิวทัศน์จากภูเขามากมาย มองเห็นอ่างเก็บน้ำสวย ภูเขาต่าง ๆ และรถบัสคันเล็กนิดเดียว ลมพัดแรง เย็นสบาย หายเหนื่อยเลยครับ

ท่านบอกพวกชาวบ้าน ว่าจะมีโครงการสร้างภูทอกใหญ่ที่อยู่ติดกับภูทอกเล็กนั่นเอง และจะมีโครงการไฟฟ้า ประปา ให้หมู่บ้านด้วย เพราะท่านอาจารย์ ***จวน กุลเชฏโฐ*** ที่นำความเจริญมาสู่หมู่บ้านต่าง ๆ เช่น *หมู่บ้านนาต้อง* ได้รับความช่วยเหลือจากท่านอาจารย์มาก และหมู่บ้านต่าง ๆ อีกมากมายหลายหมู่บ้าน

ส่วนโครงการทางราชการนั้น ทำถนนมาหาวัดภูทอกก็มีโครงการไว้ แล้วต่อมาวัดได้มีน้ำประปาใช้ และท่านจะนำประปาเข้าหมู่บ้านให้ด้วย

แต่วันหนึ่ง ท่านอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ ได้เดินทางมากรุงเทพฯ ขณะนั้นทางบ้านผมกำลังกินข้าวอยู่ ฟังวิทยุพอได้ยินข่าวว่า เครื่องบินตก ต่างคนต่างนิ่งฟัง พอได้ยินว่า พระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ เครื่องบินตกถึงแก่มรณภาพทุกคนที่ได้ยินข่าวนี้ต่างก็ร้องไห้ ผมทิ้งขามข้าวตกจากมือ ร้องไห้ บางคนถึงกับจุดธูปเทียนบูชาพระ ขออย่าให้เป็นจริงตามที่ข่าวว่า ครอบครัวผมที่กำลังกินข้าว ก็หยุดกิน มันกินไม่ลงเพราะเสียใจ บางคนพ่อแม่ตายยังไม่ร้องไห้ พอท่านอาจารย์ตาย ต่างคนต่างร้องไห้กันทุกคน และอีกหลายวันต่อมา ก็นำศพท่านอาจารย์มาที่วัดภูทอก ระยะที่วิ่งผ่านหมู่บ้านเปรียบเสมือนวิ่งผ่านน้ำตาของชาวที่นั้น พนม(มือวิ่ง)ตามที่รถศพวิ่งผ่านมา แล้วเอาศพลงจากรถขึ้นศาลาวัดภูทอก เต็มไปด้วยน้ำตาของพวกชาวบ้านนาคำแคน และชาวบ้านอื่น ๆ อีกมากมาย

และอีกต่อมา 3 วัน ก็นำเอาศพท่านอาจารย์ขึ้นไปไว้บนชั้นที่ 5 ที่ถ้ำวิหาร เพราะชาวบ้านเห็นว่า ท่านเคยอยู่บนนั้น เวลาท่านอยู่ก็ขึ้นไปไหว้ท่านบนนั้น ต่อมาก็มีคนไปไหว้ศพท่านอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ

พร้อมกันนั้นกับความหวังของชาวบ้านก็หมดไปด้วย เพราะชาวบ้านส่วนหนึ่งนั้น ไปขายยากำลังเลื่อโคร่งที่วัดภูทอก เพื่อนำเงินมาซื้อข้าวกิน แต่ถ้าอาจารย์จวนไม่มีแล้ว คนก็จะไม่มีมาเที่ยว นี่ความคิดของชาวบ้านนะครับ เขาคิดว่า ถ้าไม่มีท่าน

อาจารย์จวน กุลเชฏโฐ โครงการสร้างภูทอกใหญ่ก็จะไม่เสร็จด้วย และโครงการไฟฟ้า โครงการถนน โครงการต่าง ๆ ก็จะล้มละลายลง

เพราะ(ฉะนั้น)ชาวบ้านจึงพากันย้ายออกจากภูทอก 4 ครอบครัว ทุกคนจึงแตกตื่นกัน กลัวไม่มีใครเขามาเที่ยวอีก แล้วก็จะเป็นวัดร้าง ทั้งที่โครงการอ่างเก็บน้ำของทางราชการขอมานั้น ยังไม่ได้สร้างเลย ชาวบ้านก็พากันแตกกันหมด

จริงอยู่ตั้งแต่ท่านอาจารย์จวน มรณภาพลงนี้ ก็ยังมีคนมาเที่ยวภูทอกอยู่มากมาย ส่วนคนที่ขายเสือโคร่ง ก็ยังขายกันอยู่ ยากำลังเสือโคร่งท่านอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ กินเป็นประจำ โดยการต้มใส่กาน้ำร้อนแล้วพอเดือดก็นำมากินได้ทันที ดีกว่ากินน้ำชา เพราะเป็นยาบำรุงร่างกาย

แต่ต่อไป ชาวบ้านกลัวกันว่า เผาศพท่านแล้ว คนก็จะไม่มาเที่ยวเมื่อไม่มีท่านอาจารย์จวนแล้ว ความเจริญก็จะไม่มี ชาวบ้านจึงพากันกลัว อีกอย่างหนึ่งคือ กลัว ผกค.ด้วย ชาวบ้านส่วนหนึ่ง คิดกันว่า อีกหน่อยก็จะสิ้ บางส่วนไม่ไป แต่บางส่วนตั้งใจไปลูกเดียว

นี้คือความคิดของชาวบ้าน เมื่อท่านอาจารย์มรณภาพ และความเจริญก็จะหมดไปนะครับ

ส่วนอ่างเก็บน้ำที่ท่านอาจารย์จวน สร้างไว้ภายในหมู่บ้านนาคำแคนและโรงเรียนมีอยู่ 6 แห่งด้วยกันครับ.

อารมณ์ สำราญสุข

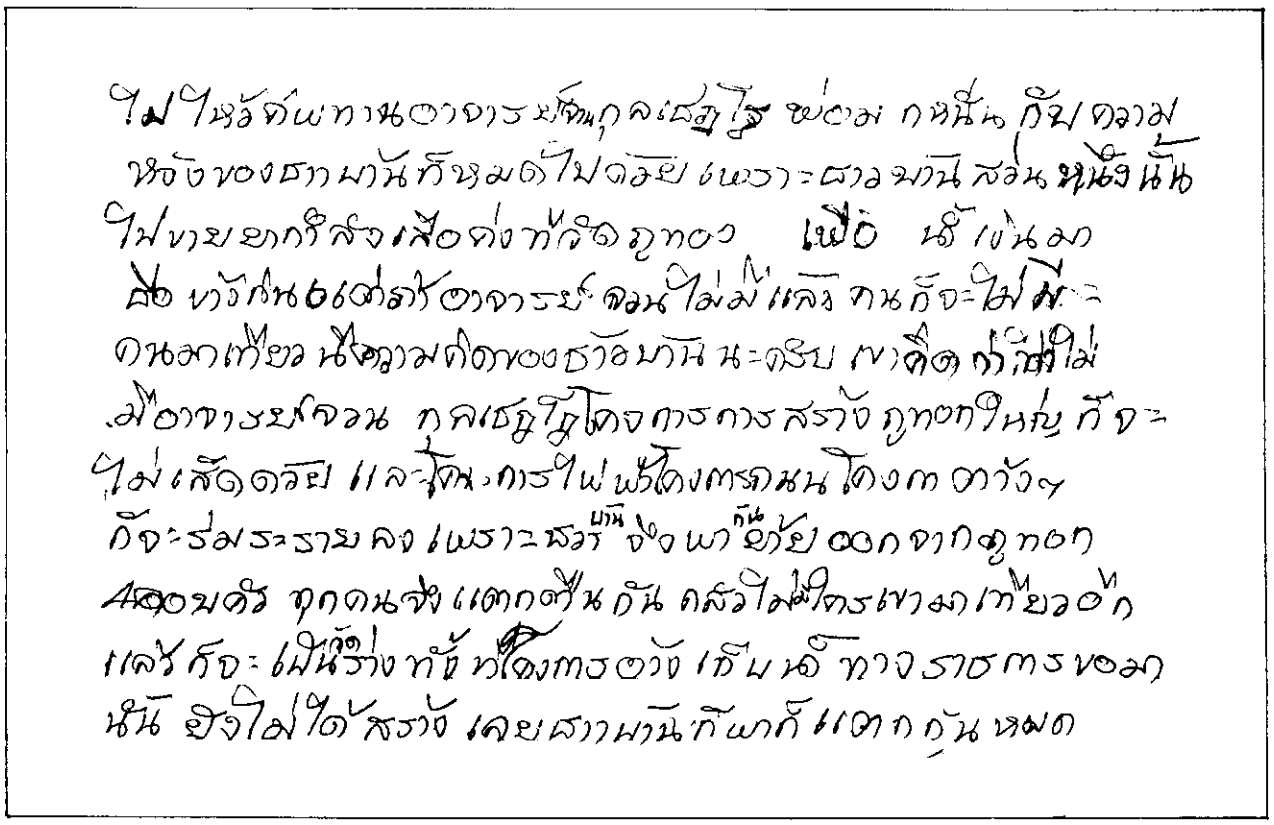

รำลึกท้ายเล่ม

เนื่องในวโรกาสเสด็จพระราชดำเนิน พระราชทานเพลิงศพ *ท่านพระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ* นี้ วัดเจดียาคิรีวิหาร (ภูทอก) ร่วมกับคณะสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ และคณะศิษยานุศิษย์ ประชุมเห็นพ้องกันว่าเพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทิตคุณต่อท่าน สมควรจะได้จัดพิมพ์หนังสือชีวประวัติ ปฏิปทาและธรรมเทศนา เพื่อเป็นอนุสรณ์ในการนี้

โดยที่เมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ ได้มอบหมายศิษย์ผู้หนึ่ง คือ *นางสุรีพันธุ์ มณีวัต* เป็นผู้ดำเนินการจัดทำประวัติของท่านอยู่แล้ว ดังนั้นวัดเจดียาคิรีวิหาร จึงได้แต่งตั้งให้ผู้ที่ท่านมอบหมาย เป็นผู้จัดทำหนังสือชีวประวัติ ปฏิปทาและธรรมเทศนาของ*ท่านพระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ* ต่อไป โดยให้เพิ่มภาคเหตุการณ์ช่วยระยะสุดท้ายเมื่อท่านมรณภาพแล้ว และเหตุการณ์อื่น ๆ อันจะเป็นเครื่องเชิดชูเกียรติประวัติของท่านด้วย

ทุนในการจัดสร้างหนังสือนี้ ได้รับประเดิมจากการทอดผ้าป่าสามัคคี เมื่อ 14 พฤศจิกายน 2523 ซึ่งเมื่อศิษย์ส่วนใหญ่ทราบวัตถุประสงค์ที่จะจัดสร้างหนังสือ ก็ส่งเงินมาร่วมอย่างคับคั่ง ได้เงินเมื่อถวายกองผ้าป่า 211,499 บาท แต่เดิมคิดว่าคงใกล้จะเพียงพอสำหรับการจัดทำหนังสือขนาดหนาประมาณ 30 ยก จำนวน 10,000 เล่ม แต่เมื่อมาคิดต่อโรงพิมพ์อีกครั้งหนึ่ง ปรากฏว่าต้นทุนได้เพิ่มขึ้นจากที่ประมาณไว้มาก และความหนาของหนังสือ และรูปภาพก็มีมากขึ้น ทางวัดจึงได้เชิญคณะสานุศิษย์ของท่าน เป็นคณะกรรมการจัดหาทุนเพิ่มเติมโดยมี *พล อ.อ. พโยม เย็นสุดใจ* เป็นประธาน ปรากฏได้มีผู้ศรัทธาบริจาคเพิ่มเติม รวมทั้งผู้ที่เคยบริจาคแล้วเมื่อถวายผ้าป่า ก็ได้ขอเพิ่มกองบุญอีก เป็นที่น่าอนุโมทนาอย่างยิ่ง สรุปรายนามผู้บริจาคสมทบทุนสร้างหนังสือนี้แต่ต้นมาตามที่แนบท้ายนี้

อนึ่งเนื่องจากหนังสือชีวประวัติ ปฏิปทาและธรรมเทศนา ฉบับสมบูรณ์ ได้พิมพ์จำนวนจำกัดเพียง 10,000 เล่ม สำหรับแจกเป็นวิทยาทานและธรรมบรรณาการ สำหรับพระเณร ชี ผู้มีอุปการคุณและผู้บริจาคเงินสมทบทุนสร้างหนังสือ โดยที่คาดว่าคงจะมีผู้ไปร่วมในงานพระราชทานเพลิงศพ เป็นจำนวนมาก คณะผู้จัดทำจึงได้พิมพ์ *"กุลเชฏโฐอนุสรณ์"* ขึ้นอีกเล่มหนึ่ง โดยย่อประวัติจากฉบับสมบูรณ์เพื่อแจก ในวันพระราชทานเพลิงศพท่านอาจารย์อีกจำนวน 40,000 เล่ม

การจัดทำหนังสือ 2 เล่มนี้ ได้สำเร็จลงด้วยดี ก็ด้วยอาศัยความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจ และด้วยแรงศรัทธาของบรรดาเครือญาติ ศิษยานุศิษย์ และสาธุชนช่วยกันบริจาคเงินเป็นทุนในการจัดพิมพ์หนังสือดังที่กล่าวมาแล้วทั้ง 2 เล่ม คณะผู้จัดทำหนังสือขอขอบคุณทุกท่านรวมทั้งผู้ช่วยในการให้ภาพ ถ่ายทอดเทปและตรวจทาน โดยเฉพาะ *ท่านพระครูศรีมหาเจดยาภิมณฑ์* แห่งวัดพระศรีมหาธาตุฯ ที่เมตตาในการตรวจทานคำบาลี และ *คุณประวิทย์ มาสกุลรัตน์* เจ้าของ-ผู้จัดการห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธ์พาณิชย์ ผู้ซึ่งให้ความช่วยเหลือทั้งด้านการพิมพ์และราคาอย่างดียิ่ง และยังได้ช่วยพิมพ์ภาพสีของท่านอาจารย์เพื่อแจกในวันพระราชทานเพลิงศพอีกด้วย จำนวน 40,000 ภาพ โดยไม่คิดมูลค่า และท้ายที่สุดนี้ใคร่ขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของทุกท่าน ที่ได้ให้ความช่วยเหลือสนับสนุนในการจัดพิมพ์หนังสือนี้ จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

และสำหรับข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่จะเกิดมีขึ้นในหนังสือทั้ง 2 เล่มนี้ คณะผู้จัดทำหนังสือ ขอน้อมรับผิดทุกประการ และพร้อมที่จะรับทราบข้อบกพร่องและคำแนะนำจากท่านผู้รู้ทุกท่าน เพื่อจักได้แก้ไขให้ถูกต้องในโอกาสต่อไปด้วย

คณะผู้จัดทำ

รายชื่อผู้บริจาคสมทบทุนสร้างหนังสือ

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพท่านพระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ

คุณวิลาศ – สุรีพันธุ์ มณีวัต	40,000	บาท	คุณปาพ ณ ป้อมเพชร	1,500	บาท
กองกลางกฐิน–ผ้าป่าสามัคคี	37,731	"	คุณฉลองศรี ตวันฉาย (คณะ)	1,300	"
คณะพี่และน้องท่านพระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ	20,000	"	คุณดาวรุ่ง ธรรมเกษร (คณะ)	1,200	"
นายนวล นรมาส นายแดง นรมาส นางน้อยแสง (นรมาส) หมายสิน และนายอ่อนจันทร์ นรมาส			คุณสมนึก บุญยัษฐิติ	1,200	"
			คุณสุจิตต์ ศรีสอ้าน	1,100	"
คุณนิภา สุวรรณสิทธิ์	12,000	"	พ.อ.พิเศษ พโยม เจตะสานนท์	1,000	"
คณะพระ เณร ชี และญาติโยม ภูทอก	10,860	"	พ.อ.เสถียร – กำไลทอง สุทธิเชื้อนาค	1,000	"
พล.อ.อ.พโยม – สมควร เย็นสุดใจ	10,000	"	นางชาญสงคราม (แฉล้ม ชาลีจันทร์)	1,000	"
คุณบุญชู – เรณู โรจนเสถียร	10,000	"	คุณดำเกิง – สุมาลี ชาลีจันทร์	1,000	"
คุณสมนึก – ปรียาสุข เพ็ญภาคกุล	10,000	"	คุณปภัสสร พูนพัฒนปริชา	1,000	"
นพ.ชัยยุทธ กรรณสูต	10,000	"	คุณสมบูรณ์ สหนาวิน	1,000	"
คุณป้าทองขาว นีละเสวี และคุณประเทืองศรี เสาวภา	10,000	"	คุณณรงค์ – บังอร อุดเจริญ	1,000	"
			คุณกัณฑรัตน์ ทรัพย์ยิ่ง	1,000	"
น.พ.ปัญญา–ชลูด ส่งสัมพันธ์	10,000	"	คุณประภา ศรีมุกดิ	1,000	"
คุณสมเจตน์ วัฒนสินธุ์	10,000	"	คุณกานดา นวรัตน ณ อยุธยา	1,000	"
พล.อ.ต.ณรงค์ ดิถีเพ็ง (คณะ)	5,000	"	คุณอัจฉรียา ชาลีจันทร์	1,000	"
คุณวาสนา คำจิ่ม	5,000	"	คุณจิตนา แพ่งสภา	1,000	"
ธนาคารกรุงไทยจำกัด สาขาบางกรวย	5,000	"	มรว.มิสกมาน รุจวิชัย	1,000	"
คุณอุบล ถิระจิตร	5,000	"	ดร.เขียน – เฉลยศรี วงศ์สุรีย์	1,000	"
คุณศุภมาศ ลีลือสาย	5,000	"	คุณไสว – มณี ศรีสังข์	1,000	"
คุณสุจินต์ – กานดา วงศ์ไพศาล	3,500	"	คุณกะมะลา ภาคสุวรรณ	1,000	"
มรว.ทองศิริ – สอางค ทองแถม	3,000	"	คุณประพักตร์ โสพสจินดา	1,000	"
คุณมานะ–เนาวรัตน์ กรรณสูต	3,000	"	คุณพิทักษ์ รังษีธรรม	1,000	"
คุณกำไลทอง สุทธิเชื้อนาค(คณะ)	3,000	"	คุณสมชาย – ณัฏฐินี ถิ่นพังงา	1,000	"
คุณชื่อรุณี ศีตะจิตต์	3,000	"	คุณเกษร – อุดม สิทธิภู่ประเสริฐ และญาติ	1,000	"
คุณสมนึก สุสัมพันธ์ไพบูลย์(คณะ)	2,900	"	คุณชลัย เรืองวิเศษ	1,000	"
คุณดำเกิง ชาลีจันทร์ (คณะ)	2,300	"	คุณวัลลภ เต็มบุญเกียรติ	1,000	"
คุณบุญยิ่ง ลือคำรุง	2,000	"	คุณสุจิตรา – สนิท กิจสิพงษ์	1,000	"
คุณสมถวิล อมาตยกุล	2,000	"	คุณประทีป สุขสมบัติ	1,000	"
คุณสุธีรา จันทรา	2,000	"	คุณนาฏน้อย กุลดิลก	1,000	"
คุณผสาน – สายสุรี มนธาตุผลิน	2,000	"	คุณราศี รัตนไชย	1,000	"
คุณเกษิณี ธงนำทรัพย์	2,000	"	คุณสันต์ ดูหาวันต์	1,000	"
คุณสาย ปิติพัฒน์	2,000	"	คุณอำพัน บุญประคอง	1,000	"
หจก.พรสวัสดิ์ก่อสร้าง ตาคลี	2,000	"	คุณปถัมภ์ เรียนเมฆ	1,000	"
คุณอารี สุภาพันธ์	2,000	"	แม่ชีลินดา	1,000	"
คุณสมนึก – วัฒนา สมวัฒนาพรชัย	2,000	"	คุณชุนเกิก–ทุเรียน สรรวิริยะ	1,000	"
คุณวิฑูรย์–วริศร ศาสนนันท์(คณะ)	2,000	"	คุณญานีนุช ม้าสินกูล	1,000	"
คุณวิบูลย์–พิมลมาศ เตียนโพธิ์ทอง(คณะ)	2,000	"	คุณไพศาล เปรื่องวิริยะ	1,000	"
คุณละมัย นนทเปารยะ	1,800	"	คุณสุวรรณา ก่อวงศ์พานิชย์	1,000	"
คุณอารี มกรานนท์	1,600	"	คุณสมเกียรติ อาทรชัยกุล	1,000	"
ดอกเบี้ยธนาคาร	1,524	"	คุณเอกพจน์ วานิช	1,000	"

คุณชูชาติ-สารภี ประมูลผล	1,000	"	คุณปรีชา จูงวัฒนา	500	"
คุณศลย์ เวชโกสิทธิ	1,000	"	คุณสงวนศรี กมลนาวิน	500	"
คุณสุนันท์ จารุวัฒน์	1,000	"	คุณดวงรัตน์ โกเมศ	500	"
คุณอรุณทิพ พรหมประสิทธิ	900	"	นพ.วิโรจน์ วีระกิตติ	500	"
คุณชลัย เรืองวิเศษ (คณะ)	900	"	คุณพินิจ เลี้ยงกอสกุล	500	"
คุณมนัส อุปถัมภากุล	900	"	คุณศิริลักษณ์ ศรีสมวงศ์	500	"
คุณเบญจา เปร่งรัศมี	900	"	คุณทิพวรรณ สุคนธมาน	500	"
คุณอรีย่า รัตตะรังสี	800	"	คุณสมจิตต์ ศิลปโสภณ	500	"
คุณชลธิชา จาตุประยูร (คณะ)	800	"	คุณโกวิท - เรณู นิวงค์	500	"
คุณเสริมศรี ราโชมาศ	800	"	คุณจิราภรณ์ สุขเสรีวัฒนากุล	500	"
คุณปัญจมา ผดุงชีวิต	750	"	คุณเสนาะ อูนากูล	500	"
คุณพงษ์ผิน ลุมพิกานนท์และคณะ	730	"	ม.ล.เชิงชาญ กำภู	500	"
คุณผกาแก้ว พิชเยนทร์โยธิน	700	"	น.อ.ดร.ขจิต บัวจิตติ	500	"
คุณสุมาลย์แม้น สุทธิพงศ์	700	"	พล อ.ท.ชู-สุภาพ สุทธิโชติ	500	"
คุณอรุณศรี รัชไชยบุญ	700	"	คุณประพาส-ปรียนันท์ รัตนกนก	500	"
น.อ.สุรี - ศิริพงษ์ เลขยานนท์	700	"	คุณวรรณี พิรุณสาร	400	"
คุณอุไรกร บัณฑิตกุล	700	"	คุณเรณู	400	"
คุณบุญเรือน นภาพร	600	"	คุณชุมศรี สุทธิเชื้อนาค	390	"
คุณประภรณ์ จารุจันทร	600	"	คุณหมู	350	"
นพ.ธวัช จายนียโยธิน	600	"	คุณปรีมล สุจริต	340	"
คุณสมรวย เศวตเศรณี	600	"	คุณกัญญา ชัยวัฒน์	300	"
คุณจิตนา บุญญพิสิฐฐ์	500	"	คุณวนิดา ปทุมมารนันทน์	300	"
คุณเชาว ทองมา	500	"	คุณบุญชื่น ทวีสุข	300	"
คุณวรรณพร ทองมา	500	"	มรว.วิมลา พิสุทธิพร	300	"
คุณอดิศัย นันทาภิวัธน์	500	"	คุณศศิธร คูหาเปรมศิลป์	300	"
พญ.ศุภวัจ นับถือเนตร	500	"	คุณพิไล เปี่ยมพงศ์สานต์	300	"
คุณสุรางค์ บุญตานนท์	500	"	คุณสินทวี ศรียาภัย	300	"
คุณสาโรจน์ เจตน์สว่าง	500	"	คุณวิชัย วรพนพิพัฒน์และคณะ	300	"
คุณฉลองศรี ตรันฉาย	500	"	นท.ผ่อง สีตะปะคล	300	"
คุณทองโรจน์ พจนารถ	500	"	แม่ชีล้วน วัฒนายากร	300	"
พอ.อาชว์ พิชเยนทร์โยธิน	500	"	คุณประภา จัยวัฒน์	300	"
แม่ชีเฉลียว เหลืองอ่อน	500	"	คุณอรวรรณ จัยวัฒน์	300	"
คุณฉวีวรรณ พัฒนพงศ์พานิช	500	"	คุณอรวรรณ บุญญาวิจักสน์	300	"
คุณนิตา ศรีเทพ	500	"	หม่อมนิลุบล รุจวิชัย ณ อยุธยา	300	"
คุณนคร ปัทมชัยชิน	500	"	คุณศณพร คัมภิรานนท์	300	"
มล.จิตติ นพวงศ์	500	"	คุณสุรัสวดี ศรีจุลวงศ์	300	"
คุณศราวณี มณีวัต	500	"	คุณเผ่าพัชร ชวนะลิขิกร	300	"
คุณพัฒน์ เตชคุณวุฒิ	500	"	ภ.ญ. นวลตา หาญสมบูรณ์	300	"
คุณประมวล นิยมสิทธิ์	500	"	คุณนงลักษณ์ โกษากุล	300	"
คุณอำไพ เฮงสกุล	500	"	คุณอังอร ตั้งจิตต์สัตยา	300	"
นพ.สัญชัย - คุณอมิตตดา เชื้อสีห์แก้ว	500	"	คุณเกษร หวังหลี	250	"
คุณเชื้อพรหม - คุณนิตยา มหาผล และครอบครัว	500	"	คุณอังคณา ลิ่วเฉลิมวงศ์	250	"
คุณปลั่ง - สายหยุด กลำอุไร	500	"	พล รท.ประสาท-ปาริชาติ พรหมประนัต	250	"

ผู้บริจาค 200 บาท

คุณอนงค์
คุณจุไรรัตน์ ทิพรัตน
คุณพิชยา เกณฑ์รัตนา
คุณชุมพร สุดใจ
คุณอรพิน ยงสกุลโรจน์
คุณศรีสมาน ดีประดิษฐ์
คุณสาวิตรี บุญค้ำ
คุณเอื้องพันธุ์ คุ้มหล้า
คุณเทพ
คุณอุษา สายอินทวงศ์
แม่ชีรัญจวน
คุณนิดา ชิตานนท์
คุณพัชรินทร์ เฉลิมวุฒานนท์
คุณวิมล แสงเกิดลาภ
คุณหญิงชื่นจิต สุขุม
คุณพลพรรณ ราโววาท
พระอาจารย์คำ กาญจนวณฺโณ

คุณโสภณ – คุณวารี ถิระจิตร
คุณปรีดา อ่องสกุล
คุณวิทย์ ตั้งคุปตานนท์
พระถาวร อนุตฺตโร
คุณชิต พลบูรณ์
คุณยงยุทธ บุญยะประภัศร
คุณจามร สุทธิพงษ์ชัย
พอ.(พิเศษ)แสง จุลจาริตต์
คุณทรวง อนันต์ธนสาร
คุณกมลา สิหติวานนท์
คุณสมหมาย ประชุมสาย
คุณมาลินี เมฆสวัสดิ์
คุณลำพู โกสัน
คุณชาญณรงค์–ผดาพร แสงหิรัญ
คุณวิสิทธิ – คุณชไม อำไพวร
คุณเพิ่ม – คุณสุนิตย์ สังขจันทร์
คุณบุญส่ง วรรธนะสาร

คุณวีรวัฒน์ ชลายน
คุณเจริญสุข ราชภัณฑารักษ์
คุณสำหรี จิตตินันท์
คุณนฤมล กิตติปวณิชย์
ผศ. จิตสมาน กี่ศิริ
ผศ. พิสวาท ทุดิยะโพธิ
คุณอุษา บรรจง
พอ.หญิงอารมย์ ปริญญากุล
มล.อาภรณ์รัตน์ เจือวรรณศรี
คุณพิไล ชูแสง
พ.ญ.โสภี วิทัศวรการ
คุณเจตน์ – รัตนา โลหารชุน
คุณสงัด แกว้ไพฑูรย์
คุณอาชวะ มีประเสริฐ
คุณสุวิทย์ สุรภัฏพิศิษฐ์
คุณพยุงยุติ อธิวิทวัส
คุณสรวงสุดา องค์พนสารกุล

ผู้บริจาค 100 บาท

คุณวาณี วิชยานนท์
คุณทรงศักดิ์ เสรีโรดม
คุณพวงเงิน ธนะภูมิ
คุณพรรณทิพา ศิริพงษ์
คุณศิริลักษณ์ สุทธิประเสริฐ
คุณประไพพรรณ ตั้งนิชกุล
คุณสุณี ตั้งในคุณธรรม
คุณอำไพ
คุณภัทรียา สุทธิเชื้อนาค
นพ.ศักดา กุสุมภ์
คุณสวัสดิ์ อดิศร
คุณประนอม นิงสานนท์
คุณละเอียด ทิพย์ทะเบียนการ
คุณสิริวัลย์ มหาวังศวัต
คุณอุทัยวรรณ ไพที่กุล
คุณสมพร แจ่มแจ้ง
คุณจอม ปรีชายุทธศิลป์
คุณสุชาติ เดชาติวงศ์
ร้านเล่าแซ้งเฮง
คุณตุ้ สอจิกุล
คุณกิตติยา เล็กสกุลไชย

คุณพรรณทิพย์ เพ็ญภาคกุล
คุณพรรณี ปานงาม
คุณนพพร นพเจริญกุล
คุณบูรณะ รัตแพทย์
คุณพวงเพ็ชร ศรีนวกัม
คุณจักรพงษ์ เจิมศิริ
คุณประภา ศรจิตติ
คุณวราภรณ์ มณีฉาย
คุณอุบลศรี เชี่ยวสกุล
คุณอุทัยวรรณ บุณยะชัย
คุณนภนสิน บุณยะชัย
คุณกระแส บัณฑิตานนท์
คุณอร่าม ค้ากสิกร
คุณศิริพันธ์ จิตสมบัติ
คุณสมจิตต์ ศิลปโสภณ
คุณสุรจิศร์ น้ำหอม
คุณสุวรีย์ ภูวะปัจฉิม
คุณสมใจ ธนโชติ
คุณปัญจมา ผดุงชีวิต
คุณสเริงรมย์ อนันตกุล
คุณสมทรง สวนปาน

คุณนภาพร สีมานาถ
คุณวนิดา ธีระวัฒนะเดชา
คุณวาสนา ศรีจันทร์
คุณเฉลิมศรี กุสุมภ์
คุณพัชรี ธนโชติ
คุณเพียงฤทัย ธนโชติ
คุณไมร์น่า สัจจพันธุ์
คุณสมจิตร สัมฤทธิ์
คุณอมรา รัตตกุล
คุณเบญจา เปร่งรัศมี
คุณวัฒนา อุดมวงศ์
คุณเพ็ญจันทร์ ศิริชุมแสง
คุณสุพัตร เขียวขจี
คุณบรรจงศรี ณ ตะกั่วทุ่ง
คุณศรีวรรณ พูลพิพัฒน์
คุณธดาวดี มีนะกนิษฐ์
รท.หญิง ปานฑรา มีนะกนิษฐ์
คุณผ่องศรี วัชรโชติ
ดร.รัตนา ศิริพานิช
คุณลัดดาวัลย์ ศิริพานิช
คุณชม้อย สกุลพันธุ์

ผู้บริจาค 100 บาท (ต่อ)

คุณจุฑามาศ เสนละมัย
คุณรัชนีพร
คุณพิยะดา
คุณสมปอง
คุณศุภร
คุณปาริชาติ
คุณสายชลี
คุณกิติยา
} คณะรพ. ศิริราช 18
คุณเรขา วันสกุล
คุณพยอม โกสัยกุล
คุณอารี มกรานนท์
คุณประพีร์ มกรานนท์
คุณมณี มกรานนท์
คุณจุฑามณี มกรานนท์
คุณนภาพร จันทรา
คุณชูสิน วนาพิสุทธิกุล
คุณกอบแก้ว ศาตราภัย
คุณหมอเชาวนี
คุณลัดดา จารุวัสตร์
คุณสุจินต์
คุณวิจิตร – บุษมาลี สิทธิกิจ
คุณโอพาร มณีวัต
คุณแม่ตา
คุณอุดมวัณย์ มิลินทวณิช
คุณจำรัส พวงประยงค์
คุณโสตถิ์ศรี ทรัพย์สาร
คุณปทุม ศุภชลาศัย
คุณจันทรา คล่องนักรบ
คุณสมัย ตางจงราช
คุณเฉลียว จิตต์เจริญ
พตท.ประดิษฐ์ – ระพีพรรณ มีสุข
คุณประหยัด บูรณาภา
คุณธนัน – คุณธิติ รัตนโชติ
คุณประชา – งามจิต เชาวศิลป์
คุณสุมนรัตน์ วงษ์สวรรค์
คุณสุเพ็ญ เจริญพงศ์
คุณองุ่น กมลยะบุตร
คุณชยศรี ชัยจิรฉายากุล
คุณสุจริต บุญสิทธิ์
พล.อ.ท.ไสว ช่วงสุวนิช
คุณจินตนา ชมะวิต
คุณทอง – เจิม สว่างศรี
คุณวิมล เต็งนุกูลกิจ
คุณปิยาภรณ์ ยงวิกุล
คุณวาสิฎฐี บุญเชย
คุณสุวิทย์ ครุจิต
คุณสมนึก กำปั่นทอง
คุณพรทิพา เรืองชัย
คุณวรวรรณ โพธิ์รัง
คุณยุพวรรณ เตชะวรุตมะ
คุณชลลดา วงษ์สมาน
มล.รจิต เกษมศรี
คุณจินตนา เกษมศรี ณ อยุธยา
คุณจักรา เกษมศรี ณ อยุธยา
ด.ช.ศุภวาร เกษมศรี ณ อยุธยา
มรว.พยุงศักดิ์ เกษมศรี
มรว.ชูศักดิ์ ทวีวงศ์
มรว.สืบศักดิ์ ทวีวงศ์
มรว.ประภาศิริ เกษมศรี
มรว.แสงโสม เกษมศรี
คุณทวี ตันฒประพันธ์
คุณประชา อัธยาตมวิทยา
คุณโสภาพิศ อหันฑริก
คุณเกรียงไกร อิทธิพเจริญ
คุณสมศักดิ์ ชาญชัยศรีสกุล
คุณกิติ สิริกวิน
คุณสุรัติ วิโรจน์กุล
คุณอรอนงค์ พ่อค้าทอง
คุณสลิล สาหร่ายทอง
คุณจินดา แสงหิรัญ
คุณศรีศักดิ์ ยุกตนันต์
คุณไพบูลย์ กัยวิกัย
คุณไพโรจน์ พจนารถ
พล.อ.อ.อัมพร คอนดี
คุณสุนันท์ เจริญผ่า
คุณวราภรณ์ โกเศยะโยธิน
คุณผกาพันธ์ ใยบัวเทศ
มล.อิ่มจิตต์ สายสนั่น
คุณปิยะพันธ์ ทิญพงษ์
คุณสุคนธ์ เจียสกุล
คุณพิภพ พัชรพรรณสกุล
คุณไพรัตน์ แย้มกวีตระกูล
คุณพิศิษฐ์ – ลำใย เปี่ยมวุฒิ
คุณลำพูน ซ่อนกลิ่น
คุณไพโรจน์ – คุณชั้น สังขจันทร์
คุณสวน สังขจันทร์
คุณสมศรี ยี่สุ่นหลวง
คุณเพิ่มจิต สิงหเสนี
คุณนวลใจ จารุภัตติ์
คุณองุ่น วิริยกุล
คุณปัทมา ประมาน
คุณสมัคร คอวณิช
คุณสมนึก แสงสิงแก้ว
คุณนรา สะวิคามิน
คุณนวลฉวี ใยบัวเทศ
คุณศิริพันธ์ จิตสมบัติ
คุณไพบูลย์ ตราชู
คุณเสริมศักดิ์ รักธรรม
คุณกานดา คติการ
คุณมานพ ตัณฑเตมีย์
คุณสุจิตรา
คุณอรวรรณ สวัสดิ์วนิช
คุณณรงค์ศักดิ์ วิเชษฐ์พันธุ์
คุณโอภาส จันทร์พยอม
คุณสายสนม ใยประยูร
คุณลัดดาพงษ์ สวัฒตรัจฉ์
คุณจันทร ตู้จินดา
หม่อมคล้อง เกษมสันต์
คุณสุพัตรา จาติกวณิช
คุณอนงค์ สัตะสุวรรณ
คุณอุษา สายอินทวงศ์
มรว.ภูมวารวดี วิริยสมบูรณ์
ศจ.ประนต ชุมแสง
คุณบุญเลี่ยม รัศมิทัต
คุณบุญเลิก ถวิลแก้ว
คุณสรรัศม์ สุทธิเชื้อนาค
คุณอุดมลักษณ์ สุวรรณมณีศรี
คุณกาญจน์ ว่องวานิช
คุณอนงค์ สินธุประมา
คุณศจี สินธุประมา
คุณชูจิตต์ วัฒนกานนท์
คุณทัศนา อ่อวิเชียร
คุณวรพจน์ สุทธิศัย
คุณสุขสงบ บัวสรวง
คุณอภิชาติ อัชฌาวัฒน์
คุณวุฒิชัย มากศิริ

ผู้บริจาค 100 บาท (ต่อ)

คุณอรุณี ฮุ่นตระกูล
คุณจิตติมา สันทัด
คุณนงลักษณ์ นาควิเชตร
คุณวิไล ชื่นจิตรผอง
คุณบุญเติม – สมใจ จันทร์บรรเจิด
คุณภัทร จันทร์บรรเจิด
คุณลำไย เปรมจิตต์
คุณอรุณี ชูวิเชียร
คุณสุนี ชลาภิรมย์
คุณพวงเพ็ญ สร้อยสนธิ์
คุณสาโรจน์ นิยมจันทร์
คุณนิพนธ์ คำรณฤทธิศร
คุณนิภา ธรรมิกสกุล
คุณระเบียบ ธีระสานต์
คุณสงัด วาทยานนท์
คุณศรีสอางค์ ศรีประยูร
คุณอรสา ประกายธก
คุณวิลัดดา ณ ระนอง
คุณจิราวุฒิ เจตนเสน
คุณรัตน์ บุญรอด
คุณจิตติมา ไกรศรินท์
คุณปรีชา ญาณสมบัติ
คุณเรณู กลิ่นเรือง
คุณบุญรอด แดงเป้า
คุณบุญนิด จิระรังสินี
คุณประจักษ์ พฤกษาจันทนา
คุณสมบุญ บางยี่ขัน
คุณเกษร คงสำราญ
คุณวารุณี ปาละกูล
คุณพุทธวดี อินทรเสน
คุณจุรินทร์ อุศุภรัตน์
คุณดำรง เอื้อวิทยาสุภร
คุณศรีสุชาติ ทองไล้
คุณตวงศิริ ภูมิรัตน์
คุณประชุม พิริยะพงศ์
พ.อ.หญิงสมสิน เชียงทอง
น.ท.ประสงค์ ปรีปาน
คุณสมศรี ปรีปาน
รต.ชัยวัฒน์ สุทธิสรโยธิน
คุณจิรนันท์ ค้าขาย
คุณจิราลักษณ์ ตัณฑศรี
คุณสมเกียรติ ศรีกังวาล

คุณปรียา สันเจิมศิริ
คุณนิลวรรณ วัฒนศัพท์
พ.ท.สนอง บุญญาวัฒน์
คุณมัณฑนา กุศลาศัย
คุณสาโรช อินทรกรรชิต
คุณเปรมฤดี อีนีลิงค์
คุณประนอมศรี ศรีฤกษ์
คุณอุดม สุขสำราญ
คุณสุทธิวิทย์ เลขาศิริโรจน์
พญ.สงบ อมาตยกุล
คุณดวงกมล จันทรางศุ
คุณสุรางค์ ส่องสว่าง
คุณสุรีย์ ทรัพย์เสถียร
คุณสมชาติ ชมจำปี
คุณอลิสา เชื้อชาญรบ
พล.ต.ต.จรัส วงศาโรจน์
คุณวรชัย จตุรแสงธรรม
คุณวิรัตน์ ปรียานนท์
คุณสาลี่ จันฉาย
คุณจำเนียร สุนทรวิภาต
มรว.กัลยา หงสกุล
คุณชุ่มจิตต์ ชินวรรโณ
คุณจิโรจน์ ศรีอักษร
คุณอัญชลี อินทราภิรมย์กุล
คุณอารรวย สู่พานิช
คุณบุญส่ง อยู่ศรี
คุณนิภา ศุกระแพทย์
คุณสุดใจ โกมารทัต
คุณอัมพร เหิรขุนทด
คุณโสภณ แก่นจันทร์
คุณสมถวิล เสือไพฑูรย์
คุณอภิชัย วิธีเจริญ
คุณสุกัญญา ใจอาจ
คุณอุไรวรรณ โกติยพงษ์
คุณนันทา รัตนาพงศ์
คุณสมร สัมมาพันธ์
ภ.ญ.จำนง มุนินทร์นิมิตต์
พ.ญ.สุวรรณ กรโกวิทย์
พ.ญ.ประมวญ สุนากร
นพ.อนันต์ สุวัฒน์วิโรจน์
คุณนงลักษณ์ ศรีวัฒนา
คุณนิยม ทรรทรานนท์

คุณแม่ถิ่น เวชรังษี
คุณเฉลา นิติเกษตรสุนทร
คุณชลันทร จันขาว
คุณรำไพ แก้วเก็บ
คุณธนพล อัญญลักษณ์
พ.ญ.สุเจน ลิมปดนัย
คุณพวงทิพย์ เต็มเจริญ
คุณพิมพา ประดิษฐ์ยนตร์
คุณไพฑูรย์ คชภูมิ
คุณทินกร ว่องไววิทยาการ
พ.ญ.อภิรมย์ เวชภูติ
คุณประหยัด แย้มโรจน์
พ.ญ.จุรี จุลชาติ
คุณนัยนา ประเสริฐ
คุณตวงศิริ ภูมิรัตน์
คุณพุทธวดี อินทรเสน
พ.ญ.ภิรา ศุทธรัตน์
คุณวิธร – คุณปราณี ชื่นศิริ
คุณเฉลิม ผู้ภักดี
คุณจันทรา – คุณชูชื่น ผู้ภักดี
คุณรัตนาภรณ์ ทองเงิน
คุณบุญเทียม วรดามิน
คุณขุพา หุตะเมฆลิน
คุณวาสนา คันทสุข
คุณกอบกาญจน์ กาญจนโภคิน
พ.ญ.สมจิต ศรีสุพรรณราช
คุณแน่งน้อย ธีระชาติ
ภ.ญ.สุวณีย์ บุณยะรัตเวช
คุณธวัชชัย นาคพุ่ม
คุณวรรณี ทองดี
คุณวารุณี หาญสมบูรณ์
คุณชูศรี
ภ.ญ.บุญศรี พันธุมโกมล
คุณสุชาติ นาคอ่อน
คุณนันทนา จันทรสิงขร
คุณทองเปรม วัฒนกุญชร
คุณพรพนอ สิมารัตน์
คุณสมทรง สายแก้ว
ภ.ญ.สาคร เกษจำรัส
คุณจำเนียร พรรณสันฐาน
คุณวันทนา อิศราวัศวกุล
คุณสุดา สังขกรธนกิจ

คุณลัดดา งามละเอียด
คุณวรรณา อิงคสกุลโรจน์
คุณอรุณี ชาญนรา
คุณเนาวรัตน์ รัตนเศรษฐ์
คุณสุภรณ์ วัฒนาพร
นพ.บรรหาร – พวงมาศ ล้ำสุวรรณ
คุณประสาน–สมถวิล เต็มเจริญ
คุณถวิลนิภา อินทรักษา
พระบุญกู้ อนุวัฒโน
คุณลัดดาวัลย์ นรดี
พ.ท.สมพล อัครสกิตานนท์
คุณอุกฤษฎ์ โสภิกุล
คุณสุดใจ บัวงาม
คุณประเสริฐ กีมั่น
คุณอุทัย เฉยคล้าย
คุณกู้ศักดิ์ ไทยวัฒนาพร
คุณภมร ทองเสริม
คุณประสิทธิ์ ศิริวงศ์
คุณจำรูญ คงเจริญ
คุณพิชัย อรรถวสุ
คุณณัฏฐินี ดวงภิรมย์
คุณมานิจ เหมนิธิ
ร.ท.จำลอง มัณฑรานนท์
คุณวิโรจน์ แสนทวี
คุณรังสรรค์ คณโฑเงิน
คุณธนา พุฒรังษี
พ.อ.หญิงอนันต์ หาเรือนชีพ
คุณเสงี่ยม แก้วไพฑูรย์
คุณเกิน จันทร์เพ็ญ
คุณองุ่น แก้วไพฑูรย์
คุณจำลอง สวัสดิ์บุตร

คุณมนตรี [illegible]
คุณรณนภา สุวรรณเดช
คุณสุรชัย ตันติชุติมา
คุณเรียบ สาสุนทรา
คุณชวน แดงไทย
คุณเสนาะ สนิทพงษ์
คุณจำรูญ ทนสุนันท์
คุณอัมพร รูปสวย
คุณวาสิทธิ์ เอี่ยมอำนวย
คุณวิทยา รัตนกุล
คุณประสิทธิ์ เอโกบล
คุณอุดม จันทรศศิธร
คุณสุเทพ กนิษฐนาคะ
คุณเพ่ง ปรีดิ์ชม
คุณสว่าง น้อยเกย
คุณวิมล แสนทวี
คุณดำรงศักดิ์ วงษ์เลิศมงคล
คุณประภาส ศิริวงศ์ ณ อยุธยา
คุณสุวรรณ สมประเสริฐ
คุณอำนวย บำเรอ
คุณใบ กรพิพัฒน์
คุณจินดา บุญยายน
สถานีไฟฟ้าย่อย – เพชรบุรี
สถานีไฟฟ้าย่อย – ชะอำ
สถานีไฟฟ้าย่อย – ปราณบุรี
สถานีไฟฟ้าย่อย – สมุทรสงคราม
สถานีไฟฟ้าย่อย – นครชัยศรี
สถานีไฟฟ้าย่อย – บ้านโป่ง 1
สถานีไฟฟ้าย่อย – บ้านโป่ง 2
สถานีไฟฟ้าย่อย – กาญจนบุรี

– นฤมล อนันทคุณ
คุณสมพันธ์ – ช้อย สุวัณณะศรี
คุณสุวพีร์ สุวัณณะศรี
คุณสุรพงศ์ สุวัณณะศรี
คุณบุญศรี – คุณทองคำ วงศ์ไพบูลย์
คุณวิภา วัชราเทศ
คุณจันทร ทศานนท์
คุณจารุ วาพนะวัฒน์
คุณจรูญศรี พลเวียง
คุณชีลฎี สังโขมล
คุณจริยา บุรพกุศลศรี
คุณจรูญ – เทิ่ม ดาราวิโรจน์
คุณบรรเทิง – องุ่น ดาราวิโรจน์
ร.ท.จำลอง – รัตนา ดาราวิโรจน์
คุณวัชรากร–ดาหวัน หังสสูตร
คุณเกียรติ – ปราณี ธารา
คุณวิศิษฐ์ สุรวัฒนา
คุณอำพล – สไบทิพย์ ใจดี
คุณคชา วาทบัณฑิตกุล
คุณธรรมนูญ บุญเขียน
ร.ต.อัมพร ดาราวิโรจน์ รน.
คุณวิฑูรย์ – น้อมจิต อ๊อกกังวาล
คุณประพันธ์ – สุวัลยา หงษ์ทอง
คุณอร่ามศรี ชวนปรีชา
คุณคนองยุทธ กาญจนกุล
สถานีไฟฟ้าย่อย – ท่าทุ่งนา
คุณชลอจิต เรืองวิเศษ
แม่ชียานี
คุณประสิทธิ์ ชวนนารี
คุณทินกร เชียงอารีย์

คณะเทศบาลเมืองหนองคาย	151	บาท	คุณณรงค์ รังกุพันธุ์	50	บาท
สถานีไฟฟ้าย่อย – ราชบุรี	140	"	นพ.ยุทธนา ศุขสมิติ	50	"
คุณทัศนาภรณ์ ศรีภิรมย์	134	"	คุณถาวร บุญริกพันธ์ไชย	50	"
คุณสุพรรณา นาคปนันท์	130	"	คุณสมชาติ วงศ์คุ้มสิน	30	"
คุณวัลภา น้อยเทียม	130	"	คุณองอาจ กิจคล่อง	10	"
คุณสุมิตรา จิรจินดา	124	"	คุณสุวรรณ เฉยคล้าย	10	"
คุณสุรพล อริยเมธี	120	"	คุณประทุม ช้างสวัสดิ์	10	"

ยอดรวม ณ 7 เมษายน 2524 401,464 บาท

พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธ์พาณิชย์ 1030/8–9 ถนนนครไชยศรี ดุสิต กรุงเทพฯ
โทร. 2412862 นายประวิทย์ มาสกุลรัตน์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. 2524